İSLÂM SİYASÎ DÜŞÜNCESİNDE DEĞİŞME VE SÜREKLİLİK

HİLAFET RİSÂLELERİ

6. CİLT

CUMHURİYET DEVRİ

Hazırlayan

İSMAİL KARA

KLASİK

İSLÂM SİYASÎ DÜŞÜNCESİNDE DEĞİŞME VE SÜREKLİLİK

HİLAFET RİSÂLELERİ

6. CİLT

CUMHURİYET DEVRİ

HAZIRLAYAN:
İSMAİL KARA

KLASİK

KLASİK
3. Kitap / 6. Cilt

DÜŞÜNCE
Osmanlı Siyaset Düşüncesi 1

İslâm siyasî düşüncesinde değişme ve süreklilik
HİLAFET RİSÂLELERİ

6. Cilt / **Cumhuriyet Devri**

Hazırlayan
İsmail Kara

© Klasik 2014

Editör **Mustafa Demiray**

Birinci Basım Haziran 2014

ISBN 978-975-8740-01-7 Tk. No.
ISBN 978-605-5245-27-6 6. Cilt

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 15813

Tasarım/Kapak **Salih Pulcu**
Mizanpaj Uygulama **Sibel Yalçın**

Baskı/Cilt Şenyıldız Matbaacılık
Sertifika No: 11964
Gümüşsuyu Cad. No: 3, Kat: 2
Topkapı/İstanbul
Tel: 0 212 483 47 91

KLASİK

Vefa Cad. No: 48 34134 Vefa Fatih İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42 Faks 0212 520 74 00
klasik@klasikyayinlari.com
www.klasikyayinlari.com
facebook.com/klasikyayinlari
twitter.com/klasikyayinlari

SUNUŞ

Hilafet Risâleleri'nin elinizdeki 6. cildi, Cumhuriyet devri ciltlerinin ikincisi olarak 1923 yılı içinde telif edilmiş-basılmış 9 risâleden ve aynı yılda yayınlanmış veya bu yılla alakalı 4 ek metinden oluşmaktadır.

Bu ciltteki metinlerin birinci ve en önemli hususiyeti hilafetin saltanattan ayrılmasından sonraki ve hilafetin ilgasından önceki uzun bir yıl içinde olup biten tartışmaları, arayışları ve tarafların halet-i ruhiyeleri ile düşüncelerini, endişelerini, karşılıklı mücadelelerini ve taktiklerini veriyor oluşudur. Artık bir "Osmanlı hilafeti" yoktur, hanedan içinden Ankara'nın seçtiği ve Türkiye sınırlarının ötesiyle, İslâm dünyasıyla irtibatları belirsiz ve resimle uğraşacak kadar "modern" bir halife vardır. 1923'ü uzun ve zorlu bir yıl yapan birçok iç ve dış hadiseden bahsedilebilir; İzmir İktisat Kongresi toplanmış (17 Şubat 1923), Millî Mücadele'yi yürüten demokratik karakteri kuvvetli Birinci Meclis feshedilmiş (1 Nisan 1923), ikinci Meclis için tasfiyeci ve kontrollü seçimler yapılmış (28 Haziran 1923), yeni Türk devletine uluslararası statü tanıyan ve bazı yeni düzenlemeleri icbar eden Lozan Barış Antlaşması imzalanmış (24 Temmuz 1923, TBMM'nde kabulü: 23 Ağustos 1923), nihayet Cumhuriyet ilan edilmiştir (29 Ekim 1923).

Bu zorlu süreçte hilafet konusunda Türk siyasi elitleri ile ulema ve aydınlar ortadan ikiye yarılmış gibidir. Lozan görüşmelerinden itibaren iç ve dış destekleri birbirine eşit olmayan taraflardan biri "saltanat"ı yani siyasi gücü, otoritesi ve iktidarı elinden alınmış bir halifenin, mânevi bir kuruma dönüştürülmüş bir hilafetin gerçek halife ve hilafet olmayacağı, olamayacağı istikametinde görüşler serdetmekte ve bu düşünceler üzerinden siyasetin ve kanunların meşruiyeti ve dinîliği başta olmak üzere bazı ciddi meseleleri tartışmaktadır (Bunların saltanatın kaldırılmasına karşı çıkmadıkları, aksine destekledikleri hatırlanmalıdır). Bu gruba mensup olanlar, akıl yürütme biçimleri daha doğru ve haklı olmakla beraber konjonktürel olarak zayıflayacak, önce muhalefete itilecek sonra

da tasfiyeye uğrayacaktır. Mustafa Sabri Efendi gibi birinci tarafın bazı mensupları zaten yurtdışından konuşmaktadır. Giderek kuvvetlenecek ve mutlak iktidarı eline geçirecek olan ikinci taraf Ise Sultan Vahdettin'in bir İngiliz gemisine binerek firar etmesinin ardından zaten kültürel ve fiilî olarak hayli zayıflamış, hatta gayrımeşruluğu tescillenmiş saltanatın ilgası ve "hakimiyet-i milliye" üzerinden kendisine sağlam bir yer açarken "milletin oyuyla" yeni halife seçmiş olma başarısına da yaslanarak avantajlı halini daha da takviye etmeye çalışmaktadır.

Mete Tunçay'ın adlandırmasıyla "risâleler savaşı" bu derin yarılmadan ortaya çıkmakta ve beslenmektedir. "Savaş" böyle yürürken her iki tarafın da kendi konumunu dinî açıdan, Kur'an'dan, sünnetten, İslâm tarih tecrübesinden deliller getirerek meşrulaştırmak ve savunmak peşinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Birinci gruptakiler gizli bir endişe taşımakla beraber hilafetin ilgası henüz hiçbir şekilde gündemde değildir. Hatta ikinci tarafın metinlerinde hilafetin, Meclis'in seçtiği Halife Abdülmecid'in gerçek halife olduğunun, yeni Türk devletinin İslâmiyetle ve dinle olan bağlarının daha ziyade vurgulandığı bile söylenebilir. Millî Mücadele bitmiş olmasına rağmen söylemi bir şekilde devam etmektedir.

1923 yılına ait metinlerin ikinci hususiyeti risâle adlarından başlayarak millî egemenlik (hakimiyet-i milliye) ile hilafet arasında kurulan müsbet ilişkidir. Aslında bu anlama ve açıklama kalıbı meşrutiyet fikriyle başlayan anlayış ve yorumların beklenebilir bir devamı olmakla beraber siyasî düşüncenin sekülerleşme istikametine de işaret etmektedir.

Hilafet tartışmalarının artık Türkiye ile sınırlı iç bir tartışma haline gelmiş gibi olması üçüncü hususiyet olarak zikredilebilir. Diğer ciltlerden farklı olarak bu ciltte diğer İslâm ülkelerinden herhangi bir müellifin ve yabancı-batılı bir yazarın hilafet metnine tesadüf edilmemektedir. Hilafet kaldırılmak üzere iken ve özellikle kaldırıldıktan sonra çok taraflılık tekrar gündeme gelecektir.

Hazırlanması ve yayını hayli geciken bu cildi daha fazla bekletmemek için Giriş kısmında verdiğimiz bilgiler ve özetler önceki ciltlere göre biraz daha mütevazi sınırlarda tutulmuştur. Teşekkür listemiz de bir taraftan büyüyor. Yardım ve katkılarına yeni mazhar olduğumuz Ali Adem Yörük'e, Yusuf Ünal'a, A. Taha İmamoğlu'na ve Hanife Öztürk'e, editörümüz Mustafa Demiray meslektaşıma müteşekkirim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır, tenkit ve tekmile de sizden olsun.

Bağlarbaşı, 22 Aralık 2013
İsmail KARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

RİSÂLELER VE MÜELLİFLERİ HAKKINDA BAZI BİLGİLER
İsmail Kara
11

HİLAFET RİSALELERİ

•• 51. RİSÂLE ••
HİLAFET-İ İSLÂMİYE VE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
Hoca [İsmail] Şükrü
39

•• 52. RİSÂLE ••
İZMİT MÜLAKATLARINDA HİLAFET MESELESİ
Mustafa Kemal Paşa
59

•• 53. RİSÂLE ••
HAKİMİYET-İ MİLLİYE VE HİLAFET-İ İSLÂMİYE
Halil Hulki, Hoca el-Hac İlyas Sami, Hoca Rasih
91

•• 54. RİSÂLE ••
HİLAFET VE HAKİMİYET-İ MİLLİYE
Seyyid Bey
125

•• 55. RİSÂLE ••
ŞEVKETLÜ SULTAN MEHMED VAHİDEDDİN EFENDİMİZ HAZRETLERİNİN BEYANNÂME-İ HÜMAYUNLARIDIR
177

•• 56. RİSÂLE ••
ARMAĞAN
Besim Atalay
187

•• 57. RİSÂLE ••
MEŞRUTİYET VE CUMHURİYET
Lütfi Fikri
213

•• 58. RİSÂLE ••
HİLAFET VE MİLLÎ HAKİMİYET
243

•• 59. RİSÂLE ••
HİLAFETİN SALTANATTAN TEFRİKİ
Mustafa Sabri [Efendi] et-Tokadî
405

EKLER

•• EK 1 ••
NUTUK'TA ABDÜLMECİD EFENDİ'NİN HİLAFETİ
VE HOCA ŞÜKRÜ'NÜN RİSÂLESİ
Mustafa Kemal Paşa
559

•• EK 2 ••
HUZUR-I HAZRETİ HİLAFET-PENÂHİYE -AÇIK ARÎZA-
Lütfi Fikri
586

•• EK 3 ••
ŞİMDİ DE HİLAFET MESELESİ
Hüseyin Cahid [Yalçın]
591

•• EK 4 ••
NAZARİYÂT-I HUKUKİYE MÜVÂCEHESİNDE TÜRKİYA İNKILAB-I
AHÎRİ VE TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ
Mehmed Ekrem [Delangil]
595

GİRİŞ

RİSÂLELER VE MÜELLİFLERİ HAKKINDA BAZI BİLGİLER

İSMAİL KARA

Bu kısımda, okuyucuların kitaba ve meseleye daha kolaylıkla ve üst düzeyde dahil olmalarını mümkün kılmak maksadıyla altıncı cilde alınan risâleler ve yazarları, farklı kıstaslara göre tasnif edildikten sonra müelliflerin hal tercümeleri ve eserlerin muhtevalarını tanıtan, hususiyetlerine dikkat çeken, problemli noktalara işaret eden bazı bilgiler verilecek, özetler ve değerlendirmeler yapılacaktır. Hal tercümesi bilinen/kolay bulunabilen zevat hakkında bazı ansiklopedik kaynaklara işaret etmekle iktifa edilirken hal tercümesi bilinmeyen müellifler için bulunabilen malumat aktarılmış ve kaynaklara atıf yapılmıştır. Burada yapılmak istenen uzun biyografiler yazmak değil risâlelerin anlaşılmasına yarayacak muhtasar malumat aktarmaktır. Risâlelerin bir kısmı hakkında verilen bilgilerin de diğerlerine göre uzun tutulduğu görülecektir. Bunun sebebi büyük ölçüde eserin veya yazarın önemi, bazan da risâlenin uzun bir metin oluşudur. Yazar ve risâlelerin tanıtım ve değerlendirme akışı, kitaptaki sıralamaya uygun olarak büyük ölçüde kronolojiktir.

1. Rlsâle ve Yazarların Tasnlfi İçln Kıstaslar

Bu cilde aldığımız hilafet risâleleri ve ek metinler ile bunların yazarları farklı kıstaslarla tasnif ve değerlendirilmeye tabi tutulduğunda üzerinde çalıştığımız meselenin dinî, siyasî, coğrafî ve kültürel hatta dönemsel boyutlarını daha rahat takip etmek imkân dahiline girecektir.

1. Kıstaslardan biri müelliflerin mensup oldukları meslek veya grupla alakalı olarak tesbit edilebilir. Bu cildin akışına bakıldığında yazarlar arasında ilmiye mensuplarının bariz bir şekilde öne çıktığı görülecektir (Hoca Şükrü, Hoca Hulki-Hoca İlyas-Hoca Rasih, şeyhülislâm Mustafa Sabri, Besim Bey, Seyyid Bey). Bunlardan yurtdışına kaçmak zorunda kalan Mustafa Sabri Efendi hariç diğerleri

aynı zamanda birinci veya ikinci Meclis'te mebusluk yapmıştır. Yalnız aşağıda görüleceği üzere Hoca Şükrü'nün ve 53. risâlenin yazarı gözüken üç hocanın arkasında esas veya ikinci müellif olarak biri ilmiyeden-gazeteci (Eşref Edip) diğeri aydın-gazeteci sınıfından (Celal Nuri) olmak üzere başka "gizli" kişiler de vardır. İkinci sırada ikişer metniyle Mustafa Kemal Paşa (asker-siyasetçi) ve Lütfi Fikri (aydın-siyasetçi) yer almaktadır ki ikisinin de ikinci metinleri Ekler kısmındadır. Üçüncü sırada bir padişah bulunuyor; Sultan Vahdettin'in İstanbul'u/Türkiye'yi terkettikten sonra Arapçasıyla birlikte yayınladığı ve kitapçık olarak da basılan beyannamesi bu ciltte yer alıyor. Aydın-gazeteci Hüseyin Cahit'in ve hukuk doktoralı bürokrat Mehmet Ekrem'in de Ekler'de birer yazısı var.

Bu cildin sondan bir evvelki risâlesi olan ve Matbuat ve İstihbarat Dairesi tarafından yayınlanan *Hilafet ve Millî Hakimiyet* kitabı aydın-siyasetçi-üniversite hocası-gazeteci Ahmet Ağaoğlu tarafından gazete ve dergilerde konuyla alakalı makaleler ve yazılardan derlenmiş önemli bir metindir ve hemen her meslekten birçok kişinin 30 küsur yazısını ve birkaç beyanatı ihtiva etmektedir. Bu yazılardan sekizi Ağaoğlu'na, dördü Ziya Gökalp'e, üçü Ahmet Emin'e, ikişer tanesi Falih Rıfkı ve Necmeddin Sadık'a aittir. Tahmin edileceği üzere bu kitapta muhalif grubun aynı mesele etrafındaki metinlerine yer verilmemiştir. (Mukayese imkânı vermek için 1 ve 2. ciltlerde ilmiye ve tarikat mensubu yazar ve mütercimlerin, 3. ciltte mülkiye-adliye, 4. ciltte ilmiye mensuplarının, 5. ciltte aydın-gazeteci-siyasetçi grubunun sayı olarak önde olduklarına işaret edelim). Bu ciltte de beşinci ciltteki gibi tarikat mensubu ve şeyh müelliflerin olmayışı diğer ciltlerden önemli bir farklılık olarak tesbit edilebilir.

2. İkinci kıstas bu ciltteki eserlerin dinî-siyasî istikameti ve buna bağlı olarak muhtevası ile alakalıdır. Metinlerden dördü şu veya bu düzeyde Ankara'daki gelişmelere ve tutumlara muhalif metinlerdir. 1923'ün ilk günlerinde yayınlanan Hoca Şükrü'nün risâlesi ve dinî-siyasî endişeleri bu senenin tartışmalarında başı çekmiştir denebilir. Sultan Vahdettin'in beyannamesi hilafet konusundaki fikirleri ve halifelikten vaz geçmediğini beyan etmesi açısından önemli bir yerde duruyor. Mustafa Sabri Efendi'nin uzun metni ise zaafları dahil birçok bakımdan tam bir muhalif metindir ve bu yüzden yer yer sert ve mübalağalı hükümler, tasvirler taşır. Lütfi Fikri'nin risâlesi ise farklı bir itiraz ve muhalefeti barındırmaktadır; ona göre elbette yeni bir siyasî düşünce ve yeni bir siyasî hayat kurulacaktır ama bunun mutlaka yerli siyasî kültürle ve kurumlarla ciddi bir irtibatının olması gerekir, bu da Osmanlı ve Türk siyasî gelenekleri ve düşüncesiyle bir şekilde irtibata geçmek, onları bugün için önemsemek mânasına gelmektedir.

Diğer metinler Ankara'nın yeni yönelişleri ve taktikleri istikametinde akan muvafık metinlerdir.

3. Üçüncü kıstas, metinlerin telif edildiği ve basıldığı coğrafya (bölge, şehir) ve bu coğrafyaların Osmanlı-Türkiye hilafeti ve yürüttüğü siyasetle irtibatıdır. Bu cilde alınan risâlelerin yazıldığı-basıldığı yerler arasında Ankara ilk defa bariz

bir şekilde öne çıkmaktadır. 1923'ün hilafet kitaplarından sadece Lütfi Fikri'nin risâlesinin İstanbul'da basılmış olması başlıbaşına bir hadisedir ve hem merkez hem de kültürel kayma açısından büyük değişimi göstermektedir. Mustafa Sabri Efendi'nin Arapça risâlesi muhtemelen büyük ölçüde Mısır'da yazılmış fakat Beyrut'ta basılmıştır. Sultan Vahdettin'in beyannamesi ise muhtemelen Hicaz'da yazılmış ve Türkçe ve Arapçası birlikte Kahire'de veya Mekke'de basılmıştır. Bu ciltte Avrupa şehirlerinde yayınlanmış herhangi bir eser mevcut değildir.

4. Dördüncü kıstas olarak risâlelerin telif edildikleri dillere bakıldığında da büyük bir değişme görülecektir. Nerede ise tek dil Türkçedir. Sultan Vahdettin ve Mustafa Sabri Efendi'nin firar etmemiş olmaları halinde onların da Türkçe yazacağı hesaba katılırsa hilafet meselesinin ne kadar Türkiye'nin içine kapandığı, Türkiye'nin "millî" bir meselesi haline geldiği daha rahat anlaşılabilir. Yalnız Seyyid Bey'in isimsiz basılan eserinin Arapça tercümesi Mısır'da ve Fransızca tercümesi Paris'te yayınlanacaktır.

5. Bu cilde aldığımız risâleler arasında, çoğunun Ankara merkezli oluşu dışta tutulursa sistematik bir benzerlik yoktur.

2. Risâlelerin Muhtevaları ve Müellifleri

51. İlmiyeden, Millî Mücadele kahramanı ve I. TBMM'nde Karahisar-ı Sahip (Afyon) mebusu **Hoca (İsmail) Şükrü Efendi**'nin (Çelikalay, Afyon 1292/1876-Afyon 25 Aralık 1950)[1] *Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi* başlıklı risâlesi[2]

••••••

1 Hayatı için bk. İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, İstanbul, Burçak Yay., 1969, s. 78-81; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, Ankara TBMM Vakfı Yay., III, 570-71; Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler*, 8. bs., İstanbul, Sebil Yay., 1990, s. 257-60.

Hoca Şükrü'nün Milli Mücadele hatıralarının bir kısmı Eşref Edip'in derlemesiyle *Milli Savaş Tarihinden Bir Sahife* adıyla küçük bir broşür halinde basılmıştır; İstanbul, Sinan Matbaası, 1950, 8 s.

2 Ankara, Ali Şükrü Matbaası, 1339 [1923], 28 s. *Nutuk*'ta risâlenin çıkış tarihi ay ve gün tasrîh edilerek 15 Kânunısânî [Ocak] 1923 olarak verilmektedir (*Nutuk*, Ankara, 1927. I, 429). Bu tarih, matbuata intikal eden haberlere ve Adliye Vekâleti'nin 18 Ocak 1923 tarihinde bu risâle dolayısıyla müellifin kovuşturmaya tâbi tutulabilmesi için dokunulmazlığının kaldırılmasını istemesine de mutabıktır; bk. G. Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, II, Ankara, TTK Yay., 1973, s. 19; F. Çoker, *a.g.e.*, 571.

Latin harflerlyle neşri Mete Tunçay'ın *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)* kitabının ikinci baskısının eklerinde yayınlanmıştır (İstanbul, Cem Yay., 1989, s. 491-505. 3. bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1999, s. 54-66). Osmanlıcasının tıpkıbasımı ve Latin harflerine aktarılmış şekli birlikte aynı adla yayınlanmıştır (İstanbul, Bedir Yay., 1993). İlkl Sadık Albayrak (*Meşihat Şeriat Tarikat* kitabı içinde, İstanbul, Mizan Yay., 1994, III, 296-316), ikincisl Ferhat Koca tarafından (*Osmanlıdan Cumhuriyete Siyaset ve Değer Tartışmaları* kitabı içinde, İstanbul, Rağbet Yay., 2000, s. 293-308) olmak üzere iki

1923 yılının daha başında (15 Ocakta piyasaya çıktığı biliniyor) hilafetle ilgili dinî-siyasî endişeleri dile getirmesi ve tartışmaların merkezine oturması bakımından önem taşıyor. Yazılanlardan ve satıraralarındaki işaretlerden anlaşılan odur ki bu risâlede savunulan görüşler saltanatla hilafet ayrıldıktan hemen sonra konuşulmaya başlanmış ve bazı müzakere metinleri hazırlanmıştır[3].

Nihai bir metin olan risâle üç aktüel meseleyi tartışmakta ve bunlar üzerinden Türkiye'yi bekleyen dinî-siyasî gelişmelere ve tehlikelere işaret etmektedir: 1. Halifelik birçoklarının dile getirdiği gibi papalığa benzer şekilde sadece manevi bir kurum değildir ve olamaz. Halifenin vazifelerini yerine getirebilmesi için siyasî bir nüfuz ve gücünün de olması gerekir. Bu tesbit Halife Abdülmecid Efendi'nin statüsünün hilafet için uygun olmadığı mânasına gelmektedir. 2. Halifenin olmadığı yahut siyasî gücünün bulunmadığı bir İslâm memleketinde kanunların meşru ve mer'î hale gelmesi fıkhen mümkün değildir. Bu yüzden seçimle gelen meclisin hazırladığı kanunlar halifenin denetiminden ve tasdikinden geçmelidir. 3. Halifeliği yetkisiz ve otoritesiz bırakmak Türkiye için de İslâm âlemi için de hiçbir şekilde doğru ve uygun olamaz, bu yüzden kabul edilemez.

Hilafet fıkhı ve literatürü ile İslâm tarih tecrübesi üzerinden delillendirilen ve açıklanan bu üç görüş de Ankara'nın daha ziyade manevi/sembolik bir hilafet ve yasama-yürütme-yargıdan uzaklaştırılmış bir halife arayan görüşlerine ve çabalarına ters düşmekteydi. Ayrıca risâlenin ana mantığı hilafet böyle kalırsa/kaldığı müddetçe Ankara'nın meşru ve yerinde bir yönetim olamayacağı istikametinde akıyordu. Bu yüzden risâle Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit mülakatından itibaren hilafet ve millî hakimiyet tartışmalarının ve gittikçe sertleşen tenkitlerin, cevapların, reddiyelerin merkezine yerleşti.

Kadir Mısıroğlu'nun bizzat Eşref Edip'ten aktardığı bilgiye göre, metin kendisi tarafından kaleme alınmış fakat Hoca Şükrü'nün milletvekilliği imkânlarından yararlanmak ve muhtemelen etkisini kuvvetlendirmek maksadıyla onun adıyla yayınlanmıştır[4]. Müellif de Mukaddime'nin sonunda eserin tek başına kendisine ait olmadığını ihsas edercesine şunları söylemektedir:

> "Lâkin mademki her ne sebebe mebnî olursa olsun efkâr-ı İslâmiyede böyle bir tereddüt ve ızdırap hasıl olmuştur, o halde *bu hususdaki bazı ulema-yı kirâm arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi,* kütüb-i şer'iyede mevcut, muayyen ve müstakar ahkâm-ı İslâmiyeyi neşr ederek yanlış neşriyat ile tağlît edildiği maalesef görülen efkâr-ı İslâmiyeyi tenvîr etmeyi en mütehattim bir vecîbe telâkki ettik. Ümid ederiz ki bu izahatımızla Meclis ile Meclis'in mukarrerâtı hakkında hasıl olan her türlü sû-i tefâhümler zâil olacak ve

sadeleştirmesi de yayınlanmıştır.

3 bk. 13 nolu dipnot.

4 Kadir Mısıroğlu, *Osmanoğullarının Dramı*, İstanbul, Sebil Yay., 1974, s. 110/dn. 79.

Büyük Millet Meclisi'nin şeriat-ı celîle-i İslâmiyeyi teyid ve tarsînden başka bir şey düşünmediği bütün Müslümanların nazarında tahakkuk edecektir" (s. 4, vurgu bizim)[5].

Nutuk'ta bu metni uzun uzadıya değerlendiren Mustafa Kemal Paşa'nın "mürteci bir hizip, Karahisar-ı Sahip mebusu bulunan Hoca Şükrü imzasıyla *Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi* ünvanıyla bir risâle neşretti" ve "Şükrü Efendi Hoca ve onu ve imzasını ileri süren politikacılar"[6] ifadelerinden anlaşıldığına göre Cumhuriyetin kurucu kadrosu da meseleden haberdardır. Bu cilde aldığımız ve üzerinde Hoca Halil-Hoca İlyas Sami-Hoca Râsih imzası bulunan *Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslâmiye* başlıklı karşı risâlenin de Celal Nuri'ye telif ettirildiğine dair arşiv bilgisi bu haberdarlığa ve milletvekili hocalar vasıtasıyla yürütülen çift taraflı tartışmaya açıklık getirmektedir.

52. Askeriyeden, siyasetçi **Mustafa Kemal Paşa**'nın (Selanik 1881-İstanbul 10 Kasım 1938) 16-18 Ocak 1923'te, İzmit'te İstanbul'dan davet edilen gazetecilerle ve ardından halkla yaptığı sohbetlerin hilafetle ilgili kısımlarını *İzmit Mülakatlarında Hilafet Meselesi* başlığı altında bir araya getirdik[7].

•••••••

5 Hoca Şükrü'ye karşı yazılan üç yazarlı risâlenin ilk paragrafında da bu müellif meselesinin bir şekilde bilindiğine dair işaretler var: "Bundan takriben bir ay evvel, hilafet meselesine dair *bizce malum biri tarafından yazılmış bir muhtıra*yı görmüştük. Bu muhtıra mealinde Afyonkarahisarı mebusu Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin namı ile dün bir risâle intişar etti. Bu risâledeki fikr-i irtlcâ'a biz, Kur'an-ı azamet-beyan ile müsellah olarak cevap vereceğiz".

Ayrıca aynı risâlede yer alan "Hakikat bu kadar sarih iken *Hoca Şükrü Efendi imzası arkasında gizlenen kimseler*" (s. 16), "*İsmail Şükrü Hoca nam-ı müsteârıyla basılan cüzde*" (s. 24) ve "İngiltere bunca şevket ve miknetiyle, düvel-i i'tilâfiye İngiltere'ye olan bunca tebeiyyet ve tabasbusâtıyla, Yunanistan bütün mevcudiyeti ve ikiyüz elli bin mücehhez ve müsellah ordusuyla, Vahideddin halife, o kadar tezvirât-ı şeytanatkârâne ve telbîsât-ı iblisânesiyle, aleyhimize sevkettiği kuvâ-yı inzibâtıyesiyle, fetâvâ-yı cinniyesiyle yapamadıklarını *sen ve arkanda gizlenen birkaç kişi* şikeste-beste kaleminizle mi yapmağa kalkıştınız?" (s. 30) ifadeleri Hoca Şükrü'ye yardım eden veya metni yazan kişinin/kişilerin bilindiğini, en azından tahmin edildiğini göstermektedir (vurgular bizim).

Bu cildin son risâlesi *Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye* derlemesinde de Hoca Şükrü'nün risâlesi ile ilgili bilgiler ve tenkit yazıları vardır.

6 *Nutuk*, Ankara, 1927, I, 429, 431. Müteakip sayfalarda Hoca Şükrü'nün risâlesi değerlendirilip tenkit edilmektedir. *Nutuk*'un hilafetle alakalı bu kısmının tamamı için bk. bu cilt, Ek 1.

7 Bu mülakat metinleri önce Siirt mebusu Mahmut Bey (Soydan) tarafından *Milliyet* gazetesinde 75 tefrika halinde neşredildi (26 Kasım 1929-7 Şubat 1930). Daha sonra bu tefrikayı da kullanan İsmail Arar *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı* adıyla yeni bir yayın yaptı (İstanbul, Burçak Yayınevi, 1969. 89 s.). Arı İnan Anıtkabir Arşivi'nde mahfuz, zabıt kâtiplerince tutulan başka bir metni esas alarak ve önceki iki yayınla da karşılaştırıp farklılıkları dipnotlarda göstererek *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları* başlığıyla üçüncü bir neşir gerçekleştirdi (Ankara, TTK Yay., 1994). İnan neşrinin Kürtlerle ilgili kısımları sansürlediği iddiasıyla metin, sadeleştirme ve orijinalinin faksimilesi halinde yeni bir yayın yapıldı: *Eskişehir-İzmit Konuşmaları 1923* (İstanbul, Kaynak Yay., 1993. Kapak ve künye

Mustafa Kemal Paşa 14 Ocak 1923 günü Batı Anadolu'da bir tetkik seyahatine çıktı ve önce Eskişehir'e uğradı. Burada iken 15 Ocakta Hoca Şükrü'nün *Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi* kitapçığı Ankara'da yayınlanarak milletvekillerine dağıtıldı ve muhtemelen hemen kendisine ulaştırıldı. 16-17 Ocak 1923'te İzmit Kasrı'nda İstanbul gazetecileriyle bir mülakat yaptı, değerlendirmelerde bulundu ve onların hilafet meselesi ve Hoca Şükrü'nün risâlesi dahil olmak üzere sorularını cevapladı. Bu toplantıya gazeteci olarak *Vakit* başyazarı Ahmet Emin (Yalman), *Tevhid-i Efkâr* başyazarı Velit Ebüzziya, *İleri* başyazarı Suphi Nuri (İleri), *İkdam* başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), *Tanin* başyazarı İsmail Müştak (Mayakon), *Akşam* başyazarı Falih Rıfkı (Atay) ve *İleri* gazetesinin İzmit muhabiri Kılıçzâde Hakkı (Kılıçoğlu) ile İstanbul mebusu Adnan (Adıvar) ve eşi Halide Edip katıldılar. 18 Ocakta halka yapılan konuşma ise İzmit Sineması'nda gerçekleşti.

Mesaj verme amaçlı, hazırlıklı ve planlı olduğu anlaşılan bu mülakat ve konuşmalar hilafetle ve Cumhuriyetin ilânıyla ilgili başlayan yeni sürecin ciddi habercisi gibi dir. Ana problem hilafetin kaldırılıp kaldırılmaması değil millî hakimiyetle nasıl uzlaştırılacağı, dinî literatür ve kültür açısından ortaya çıkacak boşlukların nasıl doldurulacağı ve belki en mühimi bu çerçevede oluşmaya başlayan muhalif fikirlerin ve kişilerin hangi araçlar ve fikirler kullanılarak zayıflatılacağı ve tasfiye edileceğidir.

Mustafa Kemal Paşa dört yıl sonra *Nutuk*'ta bu meseleyi farklı bir şekilde anlatacak, hilafeti kaldırma fikri kafasında olmakla beraber o toplantıda bunu söyleyemediğini dile getirecektir. Laiklik merkezli inkılapların dış etkiyle, Lozan'la irtibatlandırılmasına sıcak bakmayan, bu yüzden kurucu kadronun önceden sahip oldukları devrimci fikirler için uygun zaman kolladıklarını vurgulayan Cumhuriyet ideolojisinin ve Tük inkılap tarihi yazıcılarının çok tekrarladıkları bu mantığı ve anlayışı görmek bakımından *Nutuk*'tan uzunca bir iktibasta bulunmak yerinde olacaktır:

> "İkinci nokta, efendiler, yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinin başında '*Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslâmdır*' cümlesidir. Bu cümle daha, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na geçmeden çok evvel, İzmit'te, İstanbul ve İzmit erbâb-ı matbuatıyla uzun bir mülâkat ve hasbihalimiz esnasında muhataplarımdan bir zâtın şu sualine maruz kaldım: 'Yeni hükümetin dini olacak mı?'
>
> İtiraf edeyim ki bu suale muhatap olmayı hiç de arzu etmiyordum. Sebebi, pek kısa olması lâzım gelen cevabın o günkü şerâite göre ağzımdan çıkma-

.....

sayfasında "ilk kez sansürsüz tam metin" ifadesi yer almaktadır. Bu neşrin sadeleştirme hataları ve tenkidi için bk. Yücel Demirel, "Lanetli bir dille ifade etmek isterseniz", *Tarih ve Toplum*, sayı: 122, Şubat 1994, s. 59-60). Biz Arı İnan neşrinin 2. baskısını esas aldık (Ankara, TTK Yay., 1996, s. 60-75 ve 97-109).

sını henüz istemiyordum. Çünkü tebeası meyânında edyân-ı muhtelifeye mensup anâsır [farklı dinlere mensup unsurlar] bulunan ve her din mensubu hakkında adilâne ve bîtarafâne muamelede bulunmaya ve mahkemelerinde tebeası ve ecânib [yabancılar] hakkında siyyânen [eşit olarak] tatbik-i adaletle mükellef olan bir hükümet, hürriyet-i efkâr ve vicdana riayete mecburdur. Hükümetin; bu tabiî sıfatının, şüpheli mâna atfına sebep olacak sıfatlarla takyîd edilmesi [sınırlandırılması] elbette doğru değildir.

'Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçedir' dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle muamelât-ı resmiyede, Türk dilinin câri olması lüzumunu herkes tabiî bulur. Fakat, 'Türkiye Devleti'nin dini din-i İslâmdır' cümlesi aynı suretle mi tefehhüm [anlaşılacak] ve kabul edilecektir? Bu bittabi izah ve tefsire muhtaçtır.

Efendiler! Gazeteci muhatabımın sualine, 'hükümetin dini olamaz' diyemedim. Aksini söyledim. 'Vardır efendim, İslâm dinidir', dedim. Fakat der-akab 'İslâm dini hürriyet-i efkâra maliktir' cümlesiyle cevabımı tavzih ve tefsir lüzumunu hissettim. Demek istedim ki, hükümet, efkâr ve vicdana riayetle mukayyed ve mükellef olur.

Muhatabım, verdiğim cevabı, şüphesiz makul bulmadı ve sualini şu tarzda tekrar etti. 'Yani hükümet bir din ile tedeyyün edecek mi?' 'Edecek mi etmeyecek mi bilmem!' dedim. Meseleyi kapatmak istedim fakat mümkün olmadı. O halde denildi, 'herhangi bir mesele hakkında itikadâtım ve düşüncelerim dairesinde bir fikir ortaya atmaktan hükümet beni men veya tecziye edecektir [cezalandıracaktır]. Halbuki herkes, kendi vicdanını susturmaya imkân görecek mi?' O zaman, iki şey düşündüm. Biri yeni Türkiye Devleti'nde her reşit dinini intihabda [seçmede] serbest olmayacak mıdır? Diğeri, Hoca Şükrü Efendi'nin 'bazı ulema-yı kirâm arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi, kütüb-i şer'iyede mevcut, muayyen ve müstakar ahkâm-ı İslâmiyeyi neşr ederek... tağlît edildiği maalesef görülen efkâr-ı İslâmiyeyi tenvir etmeyi mütehattim bir vecibe telâkki ettik' mukaddimesini müteakip zikr olunan: 'Hilafet-i İslâmiye emr-i dini hıfz u hirasette [din işini korumakta] nübüvvete halef olmaktır, ikame-i şeriat [şeriatı tatbik etmek] hususunda Resul-i ekrem efendimiz tarafından niyabettir [vekâlettir]'.

Halbuki Hoca'nın sözlerini tatbike kalkışmak, hakimiyet-i milliyeyi, hürriyet-i vicdaniyeyi kaldırmaya çalışmaktı. Bundan başka Hoca'nın hazine-i malumatı, Yezidler zamanında yazdırılmış ve istibdad-ı idareye mahsus formülleri muhtevi değil miydi? O halde mefhum ve medlûlü artık herkesçe tamamen tavazzuh etmiş olan devlet ve hükümet tabirlerini ve millet

meclisleri vezâifini, din ve şeriat kisvelerine bürüyerek kim ve ne için iğfal olunacaktır?

Hakikat bundan ibaret olmakla beraber, o gün, İzmit'te matbuat erkâniyle bu zemin üzerinde, daha fazla müdâvele-i efkâr etmek iltizam olunmadı. Cumhuriyetin ilânından sonra da yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, 'laik hükümet' tabirinden dinsizlik mânası çıkarmaya mütemâyil ve vesile-cû olanlara [vesile arayanlara] fırsat vermemek maksadiyle, kanunun ikinci maddesini bî-mâna kılan bir tabirin ithaline müsamaha olunmuştur. Kanunun gerek 2. ve gerek 26. maddelerinde zâid görünen ve yeni Türkiye Devleti'nin ve idare-i cumhuriyemizin asrî karakteriyle kâbil-i telif olmayan tabirât, inkılab ve cumhuriyetin o zaman için beis görmediği tavizlerdir. *Millet, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzdan, bu zevâidi ilk münasip zamanda kaldırmalıdır!*"[8].

Ahmet Emin Yalman, İzmit mülakatında Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine şunları söylediğini kaydediyor: "Biz hilafeti ilga ettiğimiz zaman sömürgeci ve emperyalist devletler, 'bizi tehdit eden bir tehlike ortadan kalktı, Müslüman birliği sistemi sarsıntıya uğradı...' diye sevinmeyecekler, 'bize Müslüman memleketlerini uyuşuk bir halde tutmak imkânını veren bir vasıta elimizden kaçtı' diye dövünecekler, bize karşı hücuma geçeceklerdir"[9]. Yalman bu aktarımı gerçekliği olan/gerçekliğine inanmış edası içinde aktarsa da bunun farklı bir söylem oluşturma istikametinde akan bir söz olduğu söylenebilir.

***

Hilafeti saltanattan ayıran kararın üzerinden henüz birkaç gün geçmişken davetli olarak Ankara'ya gelen ve Meclis'te kendisine hoş geldin merasimi yapılan (9 Kasım 1922) Bediuzzaman Said Nursi'nin, Hoca Şükrü'nün risâlesinin yayınından dört, İzmit mülakatından bir gün sonra, 19 Ocak 1923 tarihinde "Mebuslara Beyanname" adıyla yayınladığı metin, zamanlaması ve muhtevası itibariyle önem taşımaktadır. Bu metin hem yazarının tarafını bir şekilde belli eden hem de İstanbul'a karşı Ankara'yı büyük ölçüde meşrulaştıran bir siyasetin ürünü gibi durmaktadır. Beyanname "Ey mücahidîn-i İslâm ve ey ehl-i hall u akd" diye başlıyor; "İslâm mücahidi" olan milletvekilleri dinle, hukukla (fıkıhla) ilgili problemleri çözecek, kararlar verecek kişiler (ehl-i hall ü akd) olarak selâmlanıyor.

••••••

8 *Nutuk*, s. 435-36; ayrıca bk. bu cilt, Ek 1.

9 Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul, Rey Yay., 1970, III, 31.

Beyannamede yer alan aşağıdaki paragraf, hilafetle millî hakimiyet meselesinin din merkezli olarak tartışıldığı bir ortamda Bediuzzaman'ın tercihlerini görtermesi açısından anlamlıdır:

> "*Şu Meclis'in şahsiyet-i mâneviyesi, sahip olduğu kuvvet cihetiyle mâna-yı saltanatı deruhte etmiştir. Eğer şeâir-i İslâmiyeyi bizzat imtisâl etmek ve ettirmekle mâna-yı hilafeti dahi vekâleten deruhte etmezse* (...) milletin hacât-ı diniyesini Meclis tatmin etmezse, [millet] bilmecburiye mâna-yı hilafeti, tamamen kabul ettiğiniz isme ve resme ve lafza verecek ve o mânayı idame etmek için kuvveti dahi [ona] verecek. Halbuki Meclis elinde bulunmayan ve Meclis tarîkıyla olmayan öyle bir kuvvet [hilafet kuvveti] inşikak-ı asaya [iktidarın ayrılmasına / bölünmesine] sebebiyet verecektir. İnşikak-ı asa ise 'Toptan sımsıkı Allah'ın ipine sarılınız' [Al-i İmran, 3 / 103] âyetine zıddır" (vurgular bizim)[10].

Hilafetle ilgili safların netleşmeye başladığı çok kritik bir zaman aralığında Bediuzzaman'ın, Ankara'ya ve tabii olarak Mustafa Kemal Paşa'ya Meclis'in şahsında saltanatı devraldığını ve biraz daha dindarlaşarak hilafeti de devralması gerektiğini açıkça söylemesi -üzerinde durulmamış bir husus olarak- dikkat çekmektedir.

53. İlmiyeden ve siyasetçi **Hoca Halil** (Hulki Aydın, Siirt 1285/1869-Ankara 4 Haziran 1940, Siirt mebusu) - **Hoca İlyas Sami** (Muş, Muş 1881-İstanbul 27 Aralık 1945, Muş mebusu) - **Hoca Rasih** (Kaplan, Akseki, 1299/1883-Akseki 14 Kasım 1952, Antalya mebusu)[11] tarafından telif edilen *Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslâmiye* başlıklı risâle[12] Hoca Şükrü'nün risâlesine cevap vermek

••••••

10 Beyannamenin tam metni ve değerlendirmesi için bk. *Bediuzzaman Said Nursî - Hayatı, Mesleki, Tercüme-i Hali*, İstanbul, Tenvir Neşriyat, 1987, s. 138-40; İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslâm*, 5. bs., İstanbul, Dergâh Yay., 2012, I, 202-04, 233-36.

11 Hal tercümeleri için sırasıyla bk. F. Çoker, *a.g.e.*, s. 849-50, 797-98, 116-17.

12 Risâle önce Celal Nuri'nin çıkardığı *İleri* gazetesinde tefrika edilmiştir. Tefrikanın ilk nüshası "Türkiye'de hakimiyet-i milliye tamamiyle teessüs etmiştir-İrtica fikri besleyenler karşılarında diyanet-i celile-i İslâmiyeyi ve Türk efkâr-ı umumiyesini göreceklerdir" başlığı ile çıkmış (*İleri*, 25 Kânunısânî 1339, s. 2), devamı ise "Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslâmiye mesâili-Karahisar mebusu Hoca İsmail Şükrü Efendi'ye cevap" serlevhasıyla sürmüştür (*İleri*, 26 Kânunısâni-12 Şubat 1339). İlk tefrikanın epigramındaki takdim ifadeleri şöyledir: "Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslâmiye hakkında Karahisar mebusu Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin neşr ettiği mürteci'âne bir risâleye cevaben ulema-i benâmdan ve Büyük Millet Meclisi âza-yı muhteremesinden Hoca Halil Hulki, Muş mebusu Hoca İlyas Sami, Antalya mebusu Hoca Rasih efendiler pek mühim bir reddiye yazmışlardır. Bu kıymetdar reddiyeyi ber-vech-i âtî derce başlıyoruz". (Bu tefrikadan bizi haberdar eden Ömer Hakan Özalp'a ve fotokopilerini temin eden talebem Hanife Öztürk'e müteşekkirim).

Risâle hallnde baskısı, Ankara, Yenlgün Matbaası, [h.] 1341 [1923], 37 s. Ferhat Koca tarafından sadeleştirilerek (*Osmanlıdan Cumhuriyete Siyaset ve Değer Tartışmaları* kitabı

üzere hemen kaleme alınmış[13] ve İzmit mülakatının mantığını ve muhtevasını kuvvetlendirmek üzere -Hoca Şükrü'nün risâlesinin yayınlanmasından 10, İzmit mülakatından 7-8 gün sonra- tefrika edilmeye başlamış bir metindir.

Meclis'te bulunan üç hoca esas itibariyle hakimiyet-i milliye ile hilafet arasında din üzerinden kuvvetli irtibatlar kurmak ve yeni idarenin siyasî ve hukukî kararlarını dindışı yahut dinle irtibatı zayıf göstermenin önünü kesmek için uygun bir dil ve açıklama tarzı bulmaya çalışmaktadır. "Muteber" kaynakların (yazarların deyişiyle "çoğu, müstebid hükümdarların uhdelerinde yazılmış kitapların muhteviyatı"nın, s. 6) ve İslâm tarih tecrübesinin bu amaca çok elverişli olmadığı bilindiği için risâlede "yeni ictihad hakkı" ve "kaynaklara, asr-ı saadete dönüş" merkezli bir yaklaşım öne çıkarılmakta, bunun üzerinden fiilî veya muhtemel karşı görüşler zayıflatılmaktadır:

> "Mutlaka bir kitapta şu kayıt mündericdir diye biz bugünkü hürriyet-i ictihadımızdan mahrum olamayız. Meselâ Allâme Teftazânî'nin, İbn Haldun'un, Ömer Nesefî'nin, Maverdî'nin bir kavli ile âmil olmayanın Müslüman olmayacağını kimse iddia edemez. Hatta daha ilerisine gidebiliriz: El-yevm eimme-i erba'adan [bugün mezhep kurucusu dört imamdan] birinin ictihadıyla bile âmil olmayan dinden çıkmıyor. Herkes İmam-ı Azam hazretlerinin kavliyle mukayyed değildir. Dünyada o ictihada muhalefetle İmam Şâfiî'nin, İmam Hanbel'in, İmam Malik'in reylerini daha savab [doğru] bulan milyonlarca halis muhlis Müslüman kardeşlerimiz mevcuttur. Biz, ictihadâtımızda hür ve müstakiliz. Kur'an ve hadiste bulamadığımız ahkâmı vicdanımızdan ahz u istinbat ederiz. Bab-ı ictihad [ictihad kapısı] açıktır (...)" (s. 4-5)[14].

••••••

içinde, İstanbul, Rağbet Yay., 2000, s. 309-35), Dursun Ali Akbulut tarafından ise Latin harflerine aktarılarak (*Saltanattan Ulusal Egemenliğe Saltanat Hilafet ve Milli Hakimiyet* kitabı içinde, İstanbul, Temel Yay., 2006, s. 133-66) yayınlanmıştır.

Aynı yıl yapılan 2. baskının künye sayfasında yer alan 20 bin adet basıldığı ibaresi bir propaganda unsuru değilse risâlenin çokça basıldığı ve ücretsiz dağıtıldığı intibaını vermektedir.

13 Risâlenin altbaşlığı: "Karahisar-ı sahib mebusu Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin bu meseleye dair neşrettiği risâleye reddiyedir". Eserin ilk paragrafı da bu bakımdan anlamlıdır: "Bundan takriben bir ay evvel, hilafet meselesine dair bizce malum biri tarafından yazılmış bir muhtırayı görmüştük. Bu muhtıra meâlinde Afyonkarahisarı mebusu Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin namı ile dün bir risâle intişar etti. Bu risâledeki fikr-i irtica'a [irtica fikrine] biz, Kur'an-ı azamet-beyan ile müsellah [Kur'an'la silahlanmış] olarak cevap vereceğiz".

14 İlerleyen sayfalarda daha açık ve sert ifadeler de vardır: "İşte, ihvân-ı mesalmizle biz, dar düşünen birkaç kişi ile bu usul mesâilinde ayrılıyoruz. Biz yalnız Kur'an ve hadisle mukayyediz. Bunların haricindeki mesâil için ise asrımız erbab-ı hall ü akdini kıyas ve icmâ'a salahiyetdar görmekteyiz. Muarızlarımıza gelince onlar, bundan başka, muharrirîn-i selefin yazdıkları ile de muâsırîni mukayyed görüyorlar. Neden, niçin? Bu kabliden mülahazât-ı selef değil, hatta kavânîn bile, müstakarr olmayan bir maslahatın, bir îcâbın kalemle ifade edilmiş bir şeklidir. Zaman değişir, ihtiyacât tenevvü' eder, ahvâl başkalaşır. Biz yine o eski ictihadâta mı pâ-bend olalım?" (s. 7).

Meşrutiyet tartışmalarından itibaren görmeye başladığımız "İslâmiyetin bir hükümet ve idare şekli vaz etmediği, buna karşılık ilkeler koyduğu ve ilkelere uyan her hükümet şeklinin meşru olabileceği" görüşü bu eserin de ana fikridir. Bu fikir ilke düzeyinde hilafet-saltanat sistemini de meşru görüyor gibi gözükse bile önünü açmak istediği şey meşrutiyet idaresinin (sonra cumhuriyetin ve demokrasinin) meşruluğudur. Klasik kaynaklarda "Bir halife seçmek ve nasbetmek ümmete vaciptir" şeklinde geçen ibare ve hüküm burada "İslâmiyet bir hükümeti mûciptir" şekline dönüşecektir. İslâm dininin hükümet için belirlediği ilkeler; a) Emanetlerin ehline verilmesi ve buna bağlı olarak adalet, b) Hükümetin İslâmî olması, c) İslâm hükümetinin "ârâ-yı âmmeye [halkın oy ve görüşlerine], hakimiyet-i milliyeye, meşverete" dayanması, d) Hükümete itaat, e) Müslümanlar arasında tam bir müsavattır (eşitlik).

> "Saltanat-ı ferdiye ve mülgâ Kanun-i Esasî'nin beşinci maddesi mûcebince bir padişahın gayr-i mesul ve mukaddes addedilmesi nâ-meşrûdur. Kanun-ı Esasî'nin muharrirleri bu umdeyi Nasârâ [Hıristiyanların] kitaplarından almak suretiyle mugâyir-i şer' bir harekette bulunmuşlardır. İslâmiyet saltanat-ı irsiye namıyla bir hak tesis etmemiştir, binaenaleyh Muaviye'nin teşkil ettiği irsî Benî Ümeyye hilafeti ve sâir hilafetler de meşveret esasını ihmal ettiklerinden birer saltanattır, kurûn-i mütekaddime ve mütevassıta usullerine şebîh bir imparatorluk enmûzecidir" (s. 11-13).

Müelliflerin açtığı siyasî fonksiyonu önemli başlıklardan biri de "şekl-i hükûmetimizin İslâmiyete tetâbuku" yani yeni idarenin İslâmiyete uygun bir rejim ve yönetim tarzı olduğudur (s. 15 vd.).

Cumhuriyet Arşivi'ne intikal eden bir belge bu risâlenin de müsveddesinin/ilk halinin Celal Nuri tarafından kaleme alındığını fakat mebus hocaların, ilmiye mensuplarının nüfuzundan yararlanmak maksadıyla onların adıyla neşredildiğini açıkça ortaya koymaktadır[15]. Kitaplaşmadan önce Celal Nuri'nin çıkardığı *İleri* gazetesinde tefrika edilmesi de bu yeni bilgiyi takviye eder niteliktedir[16].

••••••

15 bk. Dursun Ali Akbulut, *Saltanat, Hilafet ve Millî Hakimiyet*, Samsun, 1994, s. 58-59 (Bu eserin genişletilmiş 2. baskısı *Saltanattan Ulusal Egemenliğe* üstbaşlığıyla yayınlanmıştır, İstanbul, Temel Yay., 2006).

16 Mustafa Sabri Efendi bu cilde aldığımız eserinde risâlenin müelliflerinden ikisi hakkında şu değerlendirmeyi yapıyor: "Ey okuyucu bil ki, Halil Hulki ve İlyas Sami gibi halifelerin istibdadı ve ümmete tahakkümleriyle bize muarız olan ve ümmetten bizleri sakındırarak bu konuda bir dizi söz edenler vakti zamanında her müstebitin yanında olmaya koşar adım giden kimselerdir. Her ne kadar eski zamanlardaki istibdadı çokça kınasalar ve insanları istibdada karşı uyarsalar da, onlar kesinlikle istibdat düşmanı değil; bilâkis istibdadın en has dostları ve deneyimli hizmetkârlarıdır. Onlar hakkında yapılacak bir araştırma sonunda görülecektir ki, bu kimseler İttihatçılar zamanında Enver, Talat ve Cemal'le birlikteydiler; bugün ise Mehmed Vahideddin ve Abdülmecid üzerinde istibdat uygulayan ve onlara galebe

54. *Hilafet Risâleleri*'nin 4. cildinin Ekler'inde (s. 443-84) *Usul-i Fıkıh-Cüz'-i Evvel-Medhal* (İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333, s. 100-62) kitabından "Hilafet - Şeriat-ı İslâmiyede Niyabet Câri Olmaz" başlıklı metnine yer verdiğimiz ilmiyeden, hukukçu, Darülfünûn müderrisi, İttihat ve Terakki mensubu, İzmir mebusu ve Cumhuriyet devrinde Adliye Vekilliği yapan **Mehmed Seyyid Bey**'in (İzmir 1873-İstanbul 8 Mart 1925)[17], -muhtemelen etki ve yaygınlığını artırmak maksadıyla- yazar adı, baskı yeri ve tarihi belirtilmeden neşredilen *Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye* başlıklı risâlesi[18] diğer Ankara merkezli risâleler gibi yarıresmî bir neşirdir (bazı bilgilere göre Meclis veya Matbuat ve İstihbarat Dairesi tarafından yayınlanmıştır).

Bu kitap hilafetin ilgası sürecinde, hususen Hoca Şükrü'nün muhalif risâlesi yayınlandıktan ve 1923 İzmit basın toplantısı yapıldıktan sonra Ankara'nın hilafet konusundaki yeni yönelişlerini, özellikle hilafetle millî hakimiyet arasında müsbet bir ilişki kurmak ve hilafetin saltanattan (siyasî iktidardan) ayrılabileceğini savunmak için fıkhın imkânlarını üst bir dille ve kuvvetli bir mantıkla sonuna kadar kullanarak (menfî yorumlanacaksa "istismar ederek" de denebilir) telif edilmiş ve bu sebeple önemli fonksiyonlar icra etmiştir[19]. Muhteva itibariyle aynı şeyleri savunmakla beraber hem dili ve seviyesi hem de umumi kurgusu ve

•••••

çalan Mustafa Kemal'le birlikteler. Meşrutiyetin ilânından önce ise onların Abdülhamid'in yardımcıları ve yolunu metheden insanlar arasında olduklarını bilmek okuyucu için yeterli olsa gerektir" (s. 20).

17 Hayatı ve eserleri için bk. Sami Erdem, "Seyyid Bey: Hayatı ve eserleri", *Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyyid Bey Sempozyumu* tebliğleri kitabı içinde, İzmir, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1999, s. 11-41; aynı yazar, "Seyyid Bey", *DİA*, XXXVII, 54-56; ayrıca bazı metinleri için bk. İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, genişletilmiş 4. bs., İstanbul, Dergâh Yay., 2011, I, 229-82.

18 [Ankara, 1339/1923], 78 s. M. Sait Toprak tarafından Latin harflerine aktarılarak yayınlanmıştır, *Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyyid Bey Sempozyumu* tebliğleri kitabı içinde, s. 165-237.

Mete Tunçay, muhtevasından yola çıkarak bu eserin Seyyid Bey'e aidiyeti konusunda şüphe izhar ediyorsa da (*Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*, 1. bs., s. 67/dn. 3; 3. bs., s. 69/dn. 73) bu yerinde bir şüphe değildir. Çünkü başka bilgiler yanında eserin müellifi de, hilafeti ilga eden kanun TBMM'de görüşülürken yaptığı konuşmanın başında, "nitekim geçen sene hilafet hakkında *Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye* ünvanıyla bir de kitap neşr etmiş idim" demektedir (*Hilafetin Mahlyet-I Şer'iyesi*, s. 3).

19 Dönemin ünlü gazetecilerinden Ahmed Emin Yalman bu konuda şunları söylemektedir: "İzmit'te bulunan gazetecilerin hepsi oradan döner dönmez hilafetin ilgasına umumi efkârı hazırlamağa koyuldular. Gazi Mustafa Kemâl Paşa da Meclis'te Seyyid Bey gibi İslâm hukukunu iyi bilenleri vazifeye çağırmış, aynı konu etrafında yayınlar yapılmasını, konferanslar verilmesini sağlamıştı. Böylece tarihin en muazzam inkılaplarından biri hiçbir zor kullanmadan, tamamiyle ikna kuvvetiyle yürütüldü. 'Halife olmazsa Cuma namazı kılınmaz' yolunda iddialarla böyle bir meseleyi münakaşa konusu yapmaktan çekinenlerin hepsi 'hakîkat bu kadar sade ve aşikârmış da biz nasıl bunu görememişiz' diye konuşmağa başladılar ve hilafetin ilgasını benimsediler"; *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul, Rey Yay., 1970, III, 31.

açıklama tarzı açısından üç hocanın yazdığı kitaptan çok daha ihatalı ve etkileyici olduğunda şüphe yoktur.

Bu önemli fonksiyonları dolayısıyla ve büyük bir ihtimalle Ankara'nın emir ve arzuları istikametinde mülkiyeli ve diplomat Abdülgani Seni (Yurdman, İstanbul 1288/1871-Nisan 1951)[20] tarafından *el-Hılafe ve Sultatu'l-Ümme* başlığıyla Arapça'ya tercüme edilerek ve yine yazar adı belirtilmeden Kahire'de yayınlanmıştır[21]. Mütercimin yazdığı önsözde kitabın Mustafa Kemal ve Büyük Millet Meclisi'nin talepleri istikametinde ilmiye mensupları tarafından ve yeni durumun şer'an meşru olduğunu savunmak için yazıldığı belirtilmektedir. Bu risâlenin Fransızca tercümesi de hilafetin ilgasından sonra, yazar ve mütercim adı yine zikredilmeden bir makale gibi neşredilecektir[22]. Muhtemelen bu tercüme ve neşir de Ankara tarafından planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

Gerek Türkçe orijinalinin gerekse Arapça ve Fransızca tercümelerinin yazar adı taşımamış olması, risâlenin üç ayrı dildeki neşrini kaynak olarak kullanan yazarları yanıltmış veya belirsiz ifadeler kullanmaya itmiştir. Bu cilde aldığımız Mustafa Sabri Efendi'nin risâlesinden de anlaşıldığına göre (s. 3) yazarın kim olduğu ciddi olarak merak edilmiş fakat onun tarafından bile tesbit edilememiştir. Yalnız Arapçaya yapılan tercümesi ve kısmen Fransızcasının Arap dünyasında hilafet konusuyla ilgili tartışmalarda kaynak fonksiyonu icra ettiği bir vâkıadır. Meselâ Ali Abdurrâzık'ın 1925'te yayınlanan ve birçok tartışmaya sebebiyet veren meşhur eseri *el-İslâm ve Usûlü'l-Hükm*'ünde ve Senhûrî'nin 1926'da Fransızca basılan *Le Califat* adlı tezinde bu tercümenin etkili kaynaklar arasında yer aldığını görüyoruz. Hilafetin ilgasından sonra hilafet kurumu etrafında cereyan eden tartışmalarda da bu metindeki ana düşünceler hem hilafet taraftarları hem de muhalifler için bir hareket noktası olacak, özellikle ilgayı savunanlar bu risâlede savunulan bazı görüşleri daha da ileri götürerek hilafetin gereksizliğini savunacaklardır.

••••••

20 Hayatı, siyasî kişiliği ve eserleri için bk. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, 1968-1969, III, 774-79.

21 Mısır, Matbaatu'l-Hilal, 1342 h./1924, 78 s. (Ali Çankaya'nın adı geçen kitabı dahil olmak üzere birçok müellif bu eseri Abdülgani Seni'ye nisbet etmektedir ki yanlıştır). Mütercimin önsözlerinden anlaşıldığına göre kitap önce tercüme edilmesine rağmen hilafetin ilgasından sonra basılmıştır.

Aynı tercüme yakın zamanlarda Vecih Kevseranî'nin *ed-Devle ve'l-Hılâfe fi'l-Hıtâbi'l-Arabî İbbâne's-Sevreti'l-Kemâliyye fî Türkiya: Reşîd Rıza-Ali Abdurrâzık-Abdurrahman* eş-Şehbender kitabı içinde yine müellif adı belirtilmeden tekrar yayınlanmıştır; Beyrut, Daru't-Talî'a, 1996, s. 209-48. Seyyid Bey'in risâlesine Reşîd Rıza'nın tenkitleri için bk. Suat Mertoğlu, "Reşid Rıza'da hilafet düşüncesi", *Hilafet Risâleleri* V içinde, s. 83-85.

22 "Califat et souveraineté nationale", *Revue du Monde Musulmane*, LIX, 1925, s. 5-81.

Metnin kime ait olduğu ve nerede, niçin yazıldığı sorularının peşine düşmeyen birçok yazar, bu arada Hourani[23] ve Hamit İnayet[24] gibi yeni araştırmacılar da bu risâlenin Arapça ve Fransızca tercümeleri üzerinden yer yer yanlış, irtibatsız ve kısmen anakronik değerlendirmeler yapmak durumunda kalmıştır.

Seyyid Bey hilafetle ilgili üçüncü ve son büyük metnini hilafetin ilgası sırasında Adliye Vekili sıfatıyla yaptığı konuşma vesilesiyle kaleme alacaktır. (7. cildin Giriş'inde bu üç metin meslektaşımız Sami Erdem tarafından müstakil ve mukayeseli bir çalışmanın konusu olarak ele alınıp değerlendirileceği için burada daha fazla malumat verilmesine ihtiyaç duyulmamıştır).

55. Son padişah-halife **Sultan Mehmet Vahdettin**'in (İstanbul 1861-San Remo 16 Mayıs 1926)[25] beyannamesi Türkçe ve Arapçası bir arada *Şevketlü Sultan Mehmed Vahideddin Efendimiz Hazretlerinin Beyannâme-i Hümayunlarıdır - Ta'rîbu'l-Menşûri's-Sâdir min ledün Hazreti Sahibi'ş-Şevke Mevlânâ es-Sultan Muhammed Vahidüddin* adıyla basılmıştır[26]. 1 Kasım 1922'de Meclis'in kararıyla hilafetle saltanatın birbirinden ayrılması ve saltanatın lağvedilmesi üzerine 17 Kasım 1922'de bir İngiliz gemisiyle İstanbul'dan firar etmek mecburiyetinde kalan Sultan Mekke'de iken, kendisiyle birlikte firar eden şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'den de yardım alarak[27] Ankara'nın ve basının ithamlarını cevap-

••••••

23 Albert Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, trc. L. Boyacı-H. Yılmaz, İstanbul, İnsan Yay., 1994, s. 205.

24 Hamid İnayet, *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce*, trc. Yusuf Ziya, İstanbul, Yöneliş Yay., 1988, s. 104-07. İnayet, metnin yazarı konusunda araştırma yapmadan Sylvia G. Haim'in verdiği yanlış bilgilere ve yaptığı yorumlara itimat etmiş gözükmektedir; bk. S. G. Haim, "The Abolition of the caliphate and its aftermath", T. Arnold'un *The Caliphate* kitabı içinde, Karachi, Civil and Military Press, 1965, s. 210 vd. (yazının tamamı, s. 205-60).

Bu risâle hakkındaki yanlış ve eksik bilgilerin yeni çalışmalarda da devamına örnek için bk. Abdou Filali-Ansary, "Introduction", Ali Abderraziq, *L'Islam et les Fondements du Pouvoir* kitabı içinde, Paris, Editions La Découverte, 1994, s. 17, 173.

25 Hayatı için bk. Cevdet Küçük, "Mehmed VI", *DİA*, XXVIII, 422-30.

26 12+10 s. Yer, tarih ve matbaa adı belirtilmeden basılan risâle muhtemelen Kahire'de veya Mekke'de basılmış olmalıdır. Bu beyannamenin telifi, Türkçeye aktarılması, neşirleri konusunda risâlenin sonundaki uzun nota bakılabilir (s. 182-184).

27 Mustafa Sabri Efendi beyannameye nihai halini kendisinin verdiğini 1924 yılında Rıza Tevfik'e yazdığı bir mektupta belirtiyor; bk. İsmail Kara, "Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin Rıza Tevfik'e yazdığı iki mühim mektup-Hilafet meselesi ve 150'liklerin irtibatlarına dair", *Toplumsal Tarih*, sayı: 231, Mart 2013, s. 28-33.

Kadir Mısıroğlu bu konuda şunları söylüyor: "İşbu beyanname son devrin allâme şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri Efendi'nin refakatıyla Sultan Vahideddin'in Mekke'de bulunduğu sırada kaleme alınmıştır. Meydana gelen müsvedde 50-60 sahifeden ziyade idi. Fakat Sultan Vahideddin merhumun yanında baştabip sıfatıyla bulunup onun düşmanlarına casusluk etmekten başka bir işi olmayan Reşat Paşa çeşitli mülahazalar ileri sürerek bunun orasının burasının metinden tayy edilmesine sebep olmuştur. (...) Esas müsvedde şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin henüz neşredilmemiş ve nâtamam olan hatıratında mevcut ve oğlu İbrahim Sabri Bey merhumun İskenderiye'deki kütüphanesinde mahfuzdur", *Geçmişi*

landırmak, kendisini savunmak ve hilafet hakkından vazgeçmediğini açıklamak için İslâm âlemine bir beyanname yayınlamıştır. Rivayetlere göre Şerif Hüseyin'in (muhtemelen aslında İngilizlerin) mani olması sebebiyle dağıtılamayan beyannamenin muhtasar bir versiyonu Mısır'da neşredilen *el-Ehram* gazetesinin 16 Nisan 1923 tarihli nüshasında neşredilecektir. Bu neşir, beyannamenin 1923 Martı sonlarında, en geç Nisan başında basıldığının işareti olarak kabul edilebilir.

Beyannamede vurgulanan hususlar şöyle özetlenebilir:

a) Meşrutiyete inanmış bir padişah olarak dönemimin icraatı ve bana atfedilen hatalar sadece bana ait değil, kabineye ve İttihat ve Terakki başta olmak üzere etkili olan siyasî gruplara aittir. Birinci Dünya Savaşı'nın nihayete erdirilmesinin şartları ve peşisıra gelen işgallerde yetkili kişiler olarak Rauf Orbay'ın ve Mustafa Kemal Paşa'nın sorumluluğu herkesten fazladır.

b) Saltanatın hilafetten ayrılmasını ve Ankara'nın payitaht yapılmasını kabul etmek benim elimde olan bir şey değildir.

> "(...) Ankara ile İstanbul arasındaki ikiliğin izâlesi emrinde bu gibi fedakârlıklardan geri durmamakla beraber, hilafetin saltanattan tefrîki ve payitahtın İstanbul'dan Anadolu'ya nakli hakkındaki karar ve tasavvurlarına muvafakat eylemek elimden gelmemiştir. Bunlardan birincisi ulema-i İslâmın malumu olduğu vechile şer'-i şerife katiyyen mugâyir ve müvekkilim bulunan Fahru'l-mürselîn Efendimiz hazretlerinin hukukundan feragatı mütezammın olmakla benim için selâhiyet ve imkân hâricinde bir şey olduğu gibi İstanbul'un mânen Ruslara teslimi ile Bolşeviklere cemîle ibrâzı mahiyetinde bulunan ikinci tasavvurları da hilafeti İstanbul gibi siyasî ve tarihî bir istinadgâhdan mahrum eylemek demek olduğu cihetle katiyyen gayr-ı kâbil-i kabul idi" (s. 8).

Bu sebeple bana isnat edilen hıyanet-i vataniye suçu varit değildir, zaten hilafet makamında olan bir kişi için böyle bir suç sözkonusu olamaz. İstanbul'dan ayrılmamın sebebi korku değil taşıdığım emanete karşı nasıl davranacakları kestirilemeyen kişilerin elinde kalmamak için Hz. Peygamber'in yaptığı gibi hicret etmektir.

c) Haklarımdan vazgeçmedim ve memleketime döneceğim.

Sultan Vahdettin'in beyannamenin sonunda adını vermeden de olsa Osmanlıya karşı isyan etmiş evsahibi Şerif Hüseyin ve ailesine teşekkür etmesi hem bir mecburiyet hem de ızdırap verici bir talihsizlik olmalıdır.

•••••

ve Geleceği ile Hilafet, İstanbul, Sebil Yay., 1993, s. 185/dn. 216.

56. Müderris, maarifçi, dilci, Kur'an mütercimi, siyasetçi **Besim Atalay**'ın (Uşak 1882-Ankara 7 Kasım 1965)[28] Kütahya mebusu iken kaleme aldığı *Armağan* kitabı[29] kendi ifadesiyle "halkın kendi hâkimiyet ve hürriyetine mâlik olmasının nazar-ı şeriattaki mevkiini göstermek için" (s. 6) yani millî hakimiyeti halifeliğin önüne geçirmek, hilafet-saltanat sistemini saltanat üzerinden geriletmek, gayrı meşru kılmak, hilafeti de millî hakimiyet ve hükümete indirgemek maksadıyla 1923'ün ilk aylarında kaleme aldığı bir hilafet risâlesidir. "Başlangıç" kısmının epigramından anlaşılacağı üzere "Armağan" Mustafa Kemal Paşa'ya takdim edilmektedir[30].

Müellifin ilk ele aldığı başlık "saltanat"tır. Yaptığı tasvir ve verdiği hükümler aynı zamanda modernleşme hareketleriyle birlikte karşılaşmaya başladığımız yeni bir tarih yorumunun ve din (gerçek İslâm) anlayışının uzantısıdır; buna göre asr-ı saadet/dört halife sonrası İslâm tarihi, Osmanlılar dahil olmak üzere bir saltanat ve istibdat dönemidir, bu mânada İslâmdan uzaklaşmadır ve gayrımeşrudur:

> "Her zaman sultanlar kelimenin tam mânasıyla halkın üzerine musallat olmuşlar, halkı ezmekten, halkı kahretmekten başka bir şey yapmamışlardır. İşte tarih meydanda...
>
> Şark bu sultanların ancak parmakla sayılabilecek kadar pek azından istifade etmiş; öbürleri hep tebealarını köle gibi tutmuşlar, halkı ezmişler, kendi keyif ve rahatlarından başka hiçbir şey düşünmemişlerdir. Yalnız sultanlar değil, halife ünvanı alanlar bile aynı istibdat ve tahakkümü yapmışlar ve belki daha ileri gitmişlerdir. İşte Emevîler... İçlerinden Ömer b. Abdülaziz istisna edilirse bir tane bile ele alınıp yüze tutulacağı yoktur.
>
> Hele Abbasîlerden, Ömer b. Abdülaziz'e yaklaşabilecek bir halife bile çıkmamıştır. Sefâhetin, cinayetin her çeşidini yapmışlar. Abdullah es-Seffâh emân verdiği Emevîlerin yarı kesilmiş gövdeleri üzerinde işret sofrası kurdurmuş.

••••••

28 Hayatı ve eserleri için bk. Nuri Yüce, "Atalay, Besim", *DİA*, IV, 43-44 (Maalesef maddede hilafet risâlesi olmasına rağmen *Armağan*'dan hiçbir bahis yoktur); Arzu Güldöşüren, "Devrimci bir medreseli kendini anlatıyor", *Dergâh*, sayı: 223, Eylül 2008, s. 18-22.

29 Ankara, Mart 1339 (1923), 39 s. *Armağan* kitabı, adında hilafet kelimesi veya onu çağrıştıracak bir unsur yer almadığı için bu dönemi ve bu meseleleri çalışanlar dahil kaynak olarak neredeyse hiç kullanılmamaktadır.

30 Yazar metnine dinî açıdan meşruluk ve güvenirlik sağlamak için ilk sayfalarda "Okunan Kitaplar" başlığıyla bir kaynaklar listesi verilmektedir. Bunlar İslâm ilim ve kültür mirasının güvenilir temel kaynaklarıdır: "*Tefsîr*-i Kadı Beydâvî, *Tefsîr-i Fethü'l-Beyân fî-Makâsıdı'l-Kur'an*, *Tefsîr*-i Hâfız İbn Kesîr, *Tefsîr-i Kebîr* li-Fahreddin er-Râzî, *Târîh*-i İbn Cerîr et-Taberî, *Mustatraf*, *Şerh-i Mevâkıf*, *Şerh-i Akâid*, *Hâşiye-i 'Isâm 'alâ Şerhi'l-Akâid*, *el-İslâm ve'n-Nasrânîyye* li-Şeyh Muhammed Abduh, *et-Turuku'l-Hikemîyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye* li-İbni'l-Kayyım el-Cevzî, *Ahkâmu's-Sultâniyye* li-Ebi'l-Hasen el-Mâverdî, *Kitâbu'l-'İber ve Dîvânu'l-Mübtedâ ve'l-Haber* li-İbn Haldûn el-Mağribî".

Bundan sonra gelenlerden bazıları kadınları erkek, bazıları da erkekleri kadın kıyafetine koymakla vakit geçirmişler.

(...) Bu hükümdarlar kendilerinin halktan başka bir şey olduklarına kâil olurlardı; halk onların keyif ve arzularını, emr ü iradelerini yerlerine getirmek için yaratılmış mahluklardı. Ülke sultanların malı, bağı, bahçesi; halk da hizmetçileri, ırgatları, kulları, kulağı küpeli köleleri idiler.

(...) Osmanlı padişahları -hele Fatih'ten sonra- Anadolu'yu kendilerine rakip saydılar. Kendi saltanat ve istibdatları aleyhine her vâki olan isyan Anadolu'dan çıktığı için Anadolu'yu ve bilhassa Türkleri ihmal ettiler. Padişahlar saraylarına Türkten başka her soyu doldurdular. Arap, Arnavut, Çerkes, Gürcü, Rum, Ermeni, Yahudi, Sırp, Rus, Latin ırkına mensup adamlara Türklerden daha ziyade itimat gösterilirdi. Bunların yalnız gençleri ve erkekleri değil kadınları da saraylara dolup taşıyorlardı. Her işe karışıyorlardı" (s. 7-9).

"(...) Hükümdarlar ifsad ile, tahrip ve ihanetle mevsufturlar. Eskilerini bir tarafa bırakalım. İhanetin son ve utandırıcı şeklini 'Vahîdüddin' yapmamış mıdır? Lisan-ı Kur'an ile zemmedilen, uzak-yakın birçok fenalıkları görülen hükümdarların artık halk üzerinde eski tahakküm ve istibdatlarına nihayet verilmeli, halk kendi işlerini yine kendisi görmelidir" (s. 13-14).

Medrese eğitimi de almış bir Osmanlı aydınının zihin dünyasından ve kaleminden çıkan bu satırlar Cumhuriyet ideolojisinin tarih, Osmanlılar ve İslâm tarihi anlayışının nasıl teşekkül ettiğini, ne kadar geniş bir çevrenin katkılarıyla ortaya çıktığını da göstermektedir. İlerleyen sayfalarda Yavuz Selim ve Kanuni dönemleri de bu çerçevede ve bu seviyede ele alınacaktır (s. 15-16).

Besim Atalay'in ikinci başlığı "Hilafet"tir. Hilafete esas itibariyle karşı olmayan/karşı gözükmeyen müellif Emevîlerden itibaren hilafet ve halifeleri saltanat ve sultanlar kategorisine sokarak devredışı bırakmayı denemektedir. Zaten Kur'an'da itaat edilmesi emredilen "ulü'l-emr" de, yazara göre "bazı kimselerin anladıkları gibi müstebit hükümdarlar değil, ehl-i akl u tedbir olan millet meclisleri ve ehl-i seyf ü kalem bulunan ümerâ-yı askeriye [bürokrasi]dir" (s. 24).

Bundan sonraki başlıklar "Şûra" ve "Halk hakimiyeti"dir. Kur'an'ın ve hadislerin emrettiği şûra/meşveret yönetici kişilerin, halife ve sultanın halka danışmasını emrederken Emevîlerden itibaren bu terkedilmiştir. "Halk hakimiyeti" (hakimiyet-i milliye)nin kaynağı da budur. Müellife göre Hz. Peygamber ve dört halife devrinin hakim karakteri olan bu iki ilke İslâm tarihinde uzun asırlar terkedildikten sonra şimdi yeniden canlanmaktadır. Büyük Millet Meclisi'nin ve kurucu kadronun yaptığı da dinden uzaklaşmak değil İslâmın siyasetle, hükümetle, halkla ilgili doğru ve yerinde hükümlerini ve ilkelerini tekrar yürürlüğe koymaktır. Netice

itibariyle Hoca Şükrü ve benzerlerinin dinî gerekçelerle hilafetle hakimiyet-i milliye arasında gördükleri zıtlıklar İslâmiyetten değil onu yanlış anlamadan, eksik yorumdan veya siyasî muhalefetten kaynaklanmaktadır.

57. *Hilafet Risâleleri*'nin beşinci cildine *Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrîk-i Kuvâ Mesâili* başlıklı risâlesini aldığımız hukukçu, Mekteb-i Mülkiye hocası, İttihat ve Terakki mensubu, II. Meşrutiyet'in ilk meclisinde Dersim mebusu, İstanbul Barosu reisi ve gazeteci **Ömer Lütfi Fikri**'nin (Gümüşhane 1289/1872-Paris 7 Ekim 1934)[31] *Meşrutiyet ve Cumhuriyet* risâlesi[32], bir yıl önce yayınladığı kitapçığı gibi hilafet-saltanat meselesi için olduğu kadar, belki ondan daha fazla Cumhuriyeti kuran kadronun siyasî düşünce ve istikametleri ile Türk milletinin tarihî-siyasî tecrübeleri arasında mutabakat veya kuvvetli bir ilişki araması açısından üzerinde durulması gereken bir metindir. Müellif bugün anlaşılan mânasında hilafetçi-saltanatçı olmamasına rağmen[33] Türk siyasî geleneklerini hesaba katan modern bir siyasî sistem kurabilmek için açıkça meşrutî Osmanlı hanedanı saltanatını ve belki zımnen hilafeti savunmaktadır. Onun dinî gerekçelerle hilafeti savunanlar gibi hilafetçi muhaliflerden biri sayılması ve tasfiye edilmesi de bu yüzdendir.

Ömer Lütfi Cumhuriyet Halk Fırkası üzerinden Türkiye'deki yeni siyasî sistemin nasıl kurulup gelişebileceğini tartışmak için cumhuriyet şekilleri ve bunların tektip olmayan karşıtları üzerinde, Fransız İhtilali ve sonrası başta olmak üzere Türk Kanun-ı Esasileri gibi karşılaştırma unsurları da kullanarak durmaktadır. İlk önemli tesbiti şu olmalıdır:

> "Şimdi şu mücmel esasâtı memleketimizin bugünkü haline tatbik edecek olur isek yeni teşekkül eden Cumhuriyet Fırkası en ziyâde hükümet-i mutlaka yani devr-i Meşrûtiyet'den evvel mevcut olan mutlak padişahlık tarafdarânı ile mücadele ve mücâhede edecek ve diğerleri ile olan mücadelâtı nisbeten pek hafif olacak demek icab ederse de maa't-teessüf bu gibi telakkiler, nokta-i nazarlar ekser ahvâlde sırf nazariyât vadisinde kalıyor, tatbikat sahasına geçemiyor ve mücedelât-ı siyasiye birbirlerine esas itibariyle muhalif olanlar arasındaki derecede ve belki daha ziyâde birbirine benzeyenler arasında zuhûr ediyor! Çünkü siyasî infiâller, ihtiraslar, şahsî husûmetler, istirkâblar insanlar arasında büyük bir rol oynuyor" (s. 25).

• • • • • •

31 Hayatı, siyasî kişiliği ve eserleri için bk. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, 1968-1969, III, 450-54; Kadir Mısıroğlu, *Üç Hilafetçi Şahsiyet*, İstanbul, Sebil Yay., 1995, s. 145-256; Ali Birinci, "Lütfi Fikri", *Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul, YKY Yay., 1999, II, 50-51; *Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü*, haz. Yücel Demirel, İstanbul, Arma Yay., 1991.

32 İstanbul, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaası, 1339, 41 s. Kitabın sonunda bitirilliş tarihi olarak "Moda, 25 Eylül 1339" yazılıdır.

33 Kadir Mısıroğlu'nun onu hilafetçi sayması bu çerçevede yanlış olmalıdır.

"(...) Bu kendisine en ziyade benzeyenler diye tavsîf etmek istediğimiz kimseler, Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla ref' edilen Kanun-i Esâsi'ye taraftar olanlardır. (...) Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla Kanun-i Esâsi arasında hâkimiyet-i milliye nokta-i nazarından ednâ bir fark yoktur. Her ikisinde de hâkimiyet milletindir. Yalnız birinde hükümdar yoktur, diğerinde vardır; fakat bu Belçika kralı gibi münhasıran hâkimiyet-i milliyeden tenevvür ve istifade eden ve aslında bir ziyâyı hâiz yani 'münîr' olmayan 'müstenîr' bir padişahdır. İşte hâkimiyet-i milliye nokta-i nazarından iki taraf arasındaki fark-ı cüz'î bundan ibaretdir. Buna rağmen maa't-teessüf öyle görülüyor ki cumhuriyetciler, en ziyâde Kanun-i Esâsi'mize tarafdar olanlarla mücadele edeceklerdir. 'Mutlak hükümdarlık' tarafdarânı gibi cumhuriyetlerin en koyu hasmı olmak lazım gelen kimseler artık memleketimizde çok şükür kalmamış gibidir" (s. 27).

Yazarın endişesi muhalefetin (tabii olarak kendisinin de) cumhuriyetin ruhuna aykırı olarak bastırılmasıdır. Bunun için memlekete çok hizmetleri geçen Mustafa Kemal Paşa'dan Türk aydınlarının eşit şartlarda fikirlerini söyleyip tartışabilecekleri bir zemin hazırlamasını talep etmektedir. Toplanacak Aydınlar (Mütefekkirîn Ailesi) Kongresi'nin tartışacağı en önemli, belki biricik soru "memleketin el-yevm içinde bulunduğu vaziyete ve *tarih ve ananâtına ve âlem-i İslâmla olan revâbıt ve münasebâtına* nazaran hey'et-i icraiye riyasetinde irsî bir hükümdarın mı yoksa müntehab [seçilmiş] bir zatın bulunması mı memlekette daha nâfi' [faydalı] olur"dan ibarettir (s. 30. vurgular bizim). Ayrıca yazar Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele sırasındaki beyanat ve konuşmaları ile Misak-ı Millî metni ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu dahil sonraki mevzuatın halifenin ve hükümdarın kurtarılmasını ve meşruiyetini dile getirdiğini belirtmektedir[34].

Müellif ikinci bir tesbit ve teklif olarak kaldırılmaya doğru giden hilafet meselesini Türkiye'nin yeni rejiminin rasyonel olarak bir daha ele almasını ve soğukkanlılıkla tartışmasını gündeme getirmektedir:

••••••

34 "(...) Aynı esasât ve umdelerin ondan sonra dahi mücahedât-ı milliyeyi ilham ettiğinin pek mühim bir delili de azm ve mücâhede-i milliyeyi sekte-dâr edebilecek eşhâs hakkında ilân ve isdârına ihtiyaç mess eden fî 29 Nisan sene 336 tarihli 'Hiyanet-i Vataniye' Kanunu'dur. Bu kanunun esas mahiyetinde olarak vaz ettiği birinci maddesi ahkâmınca yalnız 'makam-ı muallâ-yı hilafet ve saltanatı ve memâlik-i mahrûse-i şâhâneyi yed-i ecânibden tahlîs ve taarruzatı ref' maksadına matûf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin meşrûiyetine isyanı mütezammın kavlen veya fiilen veya tahrîren muhalefet veya ifsadâtda bulunan kesân halnl vatan addolunur'. Bu Hiyanet-i Vataniye Kanunu'ndan dört beş ay sonra isdâr edilen fî 5 Eylül sene 336 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanunu'nda dahi aynı esas ve umdenin devam ettiğini görüyoruz. Bu kanun birinci maddesinde aynen şöyle der: 'Büyük Millet Meclisi, hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husûlüne kadar şerâit-i âtiye dairesinde müstemirren in'ikâd eder'" (s. 32-33).

"(...) Biz burada meseleyi münhasıran millet ve memleketimizin te'âlî-si nokta-i nazarından tedkikle deriz ki: Şimdiye kadar a'sâr-ı sâbıkadaki muvaffakiyetlerimizin, zaferlerimizin bir mirası hükmünde olarak Türkiye padişahlarına bütün âlem-i İslâm, aynı zamanda kendi halifesi nazarıyla bakıyordu ve bu sûret-i telâkkiden dolayı biz Türkiye ahalisi umum dünyadaki mevkimiz itibariyle pekçok istifade ediyorduk. Nüfusça maa't-teessüf on milyonu geçmediğimiz halde padişahlarımıza umum âlemin halife-i İslâm addiyle alakadar olması bize kırk elli milyonluk memleketlerin bile nazar-ı istirkâbla bakabilecekleri bir mevki-i bülend veriyordu. Binaenaleyh bizim menfaatımız bu miras-ı mühimmin hiçbir noktasına ilişmemek ve hatta karşımıza hilafetin bizim elimizden çıkmasını arzu edecek müslim ve gayrimüslim milel-i sâire çıkarsa bunların elini bu emanete zinhâr dokundurmamakdı. Halbuki biz şimdi kendi elimizle bu sûret-i telâkkiyi, bu mânevî müesseseyi yıkıyoruz ve padişahlığı kaldırarak hükümeti ve onunla beraber olan ve ondan ayrılamayan hilafeti Millet Meclisi'ne veriyoruz" (s. 39-40)[35].

Ömer Lütfi'nin yeni Türk siyasî sistemi kurulurken memleketin tarihinin, geleneklerinin ve İslâm dünyasıyla olan irtibatları ve münasebetlerinin mutlaka hesaba katılması gerektiğini teklif etmiş olması onu hem Türkiye'nin bir daha tartışmayacağı mühim bir meseleye temas eden istisnai bir kişi haline getirmiş hem de sert bir muhalefetle karşılaşmasına sebebiyet vermiştir.

58. Bu cildin önemli ve hacimli metinlerinden biri olan *Hilafet ve Millî Hakimiyet* kitabı[36] aydın, siyasetçi, üniversite hocası, gazeteci olan **Ahmet Ağaoğlu** (Karabağ 1869-İstanbul 16 Mayıs 1939)[37] tarafından, gazete ve dergilerde yayınlanmış konuyla alakalı makaleler ve yazılardan derlenmiş bir metindir ve hemen her meslekten birçok kişinin yazısını ihtiva etmektedir.

•••••

35 Lütfi Fikri 10 Teşrinisâni 1339 tarihli *Tanin* gazetesinde yayınladığı "Huzur-ı Hazreti Hilafetpenâhîye -Açık arîza-" başlıklı yazısında da şunları söylüyor: "Hayretle ve teessürle görülmelidir ki bugün şu hazine-i mâneviyeye [hilafete] taarruz etmek isteyenler haricden kimseler, milel-i İslamiyeden Türkü çekemeyenler değildir, bizzat biz Türkler kendi elimizle bu hazinenin elimizden ebedîyyen çıkarılmasını intâc edebilecek teşebbüsâtta bulunuyoruz!". (Bu yazının tamamı bu cildin Ekler'ine alınmıştır).

Mustafa Kemal Paşa'nın Ömer Lütfi'nin fikirleri ve özellikle bu mektubunu *Nutuk*'ta nasıl değerlendirdiğini görmek için bk. *Nutuk*, Ankara 1927, I, 502-03.

Bu konularda ayrıca bk. Murat Çulcu, *Hilafetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Davası*, 2 c., İstanbul, Kastaş Yay., 1992.

36 Ankara, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1339, 240 s. Kitap da Matbuat ve İstihbarat Dairesi yayını olarak neşredilmiştir. Ağaoğlu bu yıllarda Matbuat Müdürü ve *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi başyazarıdır.

37 Hayatı ve eserleri için bk. Nuri Yüce, "Ağaoğlu Ahmet", *DİA*, I, 464-66.

"Hilafetin mânası ve vazifeleri" başlıklı Birinci Kısım [Bölüm] 6 yazı (s. 5-62), "Hilafetin saltanattan tefriki ve padişahlığın ilgası" başlıklı İkinci Kısım 11 yazı (s. 63-126), "Hilafetin son şekli âlem-i İslâm üzerinde ne tesir yaptı?" başlıklı Üçüncü Kısım 5 yazı (s. 127-64), "Hilafet meseleleri hakkında münakaşalar" başlıklı Dördüncü Kısım 7 yazı (s. 165-207), "Hilafet ve millî hakimiyet meseleleri hakkında halife hazretlerinin ve diğer zevatın beyanatları" başlıklı Beşinci Kısım 6 yazı (s. 209-40) ihtiva etmektedir. Bu bölümlerde yer alan 40 yazıdan sekizi Ağaoğlu'na, dördü Ziya Gökalp'e, üçü Ahmet Emin'e, ikişer tanesi Falih Rıfkı ve Necmeddin Sadık'a aittir. Tek yazısı olan diğer yazarlar; Hoca Rasih, Hoca Ubeydullah, Yunus Nadi, M. N. Bey, Celal Nuri, Abdülgani Seni, F. C., Hoca İlyas Sami, Tevfik Efendi'dir. Ayrıca son bölümdeki beyanatlar Halife Abdülmecid, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Refet Paşa, Şeyh Sünusi'ye aittir.

Hilafet ve Millî Hakimiyet derlemesinin ana konusu bu yılın temel meselesi olarak yine hilafet ve hakimiyet-i milliyedir ve bu kitap da ikisi arasında millî hakimiyet öncelikli olmak üzere müsbet bir ilişki kurmakta, adeta millî bir hilafet aramaktadır. Bu müsbet ve vurgulu ilişkinin üstünde veya yanında yeni Türk siyasî rejiminin ve yönelişlerinin, yeni halifenin konumunun İslâmiyete, İslâm tarih tecrübesine aykırı olmadığını savunmak veya kuvvetli bir şekilde hissettirmek düşüncesi de vardır. Türkiye sınırları dışında olan Mustafa Sabri Efendi gibi Türklerin veya batılı devletlerin etkisiyle Türkiye'deki hilafetle ilgili gelişmelere tedirginlikle takip eden Seyyid Emir Ali gibi diğer Müslüman ülkelere mensup aydınların yazdıkları da tenkit edilmektedir. Buna paralel olarak hilafet fikri ve müessesesi zaviyesinden vazgeçilmez bir unsur olan İslâm dünyası (âlem-i İslâm) fikri, hatta İslâmiyet ve Müslümanlar tasavvuru da Türkiye merkezli olarak yeniden yorumlanmakta ve yeni sınırlar çizilerek, bir kısmı menfi yeni değerler yüklenerek daraltılmaktadır.

Bu kitabın umumi manzarası ve muhtevası Cumhuriyeti kuran kadronun 1923 yılının sonlarında hilafetin ilgasına ne kadar yakın veya uzak olduğunu görmek ve tartışmak için de iyi bir malzeme sunmaktadır. Ayrıca kitap kendi mantığı ve siyasî istikameti çerçevesinde iyi bir derleme olmakla beraber dolaylı temaslar hariç muhalif metinlere hiç yer vermemesi açısından ciddi bir eksiklik taşımaktadır.

59. İlmiye mensubu, Hürriyet ve İtilaf Fırkası önde gelenlerinden ve Sultan Vahdettin'le birlikte İstanbul'dan firar eden Şeyhulislâm **Mustafa Sabrî Efendi**'nin (Tokat 1869-Kahire 12 Mart 1954)[38] *en-Nekîr alâ Münkirî'n-Ni'me mine'd-Dîn ve'l-Hılâfe ve'l-Ümme*[39] başlıklı Arapça hacimli kitabı üslup itibariyle hayli sert

38 Hayatı, görüşleri ve eserlerinden seçme metinler için bk. İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, genişletilmiş 4. bs., İstanbul, Dergâh Yay., 2011, II, 901-63; Yusuf Şevki Yavuz, "Mustafa Sabri Efendi", *DİA*, XXXI, 350-53.

39 Beyrut, Matbaatu'l-Abbasiye, 1342 h. [1924], 223 s. Eserin notlu, müdahale edilmiş fakat

ve muhteva itibariyle dağınık fakat önemli bir muhalif metindir. Büyük ölçüde 1923 yılında yazılmış olan kitaptaki kayıtlara göre müellifin Beyrut'ta eserini ilk bitirişi 1 Recep 1342/7 Şubat 1924 tarihine yani hilafetin ilgasından yaklaşık bir ay kadar öncesine tekabül etmektedir. Fakat kitap matbaada dizgi-baskı aşamasında iken 3 Mart 1924'te hilafet kaldırılınca "Artık söze hacet kalmadı" başlıklı 15 sayfalık bir ek yazma mecburiyeti hasıl olmuştur (s. 122-37). 15 Şaban 1342/20 Mart 1924 (hilafetin ilgasından 17 gün sonra) tarihini taşıyan bu ek metin bir bakıma müellifin tahminlerinde haklı çıktığı ve büyük davanın Ankara, Kemalîler ve yabancılar lehine, Türkiye ve İslâm dünyası aleyhine kaybedildiği mânasına gelmektedir.

Mustafa Sabri Efendi -daha önce *el-Mukattam* ve *el-Ehram* gazetelerinde yazdığı konuyla ilgili yazılarda da belirttiği gibi-[40] son süreci 1922 yılı sonunda hilafetin saltanattan ayrılması hadisesiyle başlatmakta ve garip bir halin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Kitabın başında bütün fikirlerine katılmasa da önemseyerek bahsettiği iki yeni eserden biri Mısır'da telif edilen Reşid Rıza'nın *el-Hılafe* kitabı diğeri de müellifini tesbit edemediği Seyyid Bey'in isimsiz yayınlanan *Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye* risâlesidir[41]. *en-Nekîr* bunların yanında üçüncü önemli kitap olacak fakat onların yapmadığı bir şeyi de yaparak "gizli kalan her şeyi açığa çıkarmaya" çalışacaktır.

Kitabın ana fikri ve mantığı Ankara'ya muhalefet ve muarızlarını cevaplandırmak merkezli olarak siyasî otoritesi olmayan yeni hilafet fikrine karşı çıkmak, yeni hilafetle millî hakimiyet arasında kurulan müsbet ve kuvvetli ilişkiyi zayıflatarak tenkit ve reddetmek, hilafetle hükümeti aynileştirmek/yakınlaştırmak istikametindeki fikirlere -ikisinin ayrılık ve farklılıklarına işaret ederek- karşı çıkmak, Mısır başta olmak üzere İslâm dünyasından Mustafa Kemal'e ve getirdiği yeni rejime müsbet bakan aydınların yeterli bilgiye sahip olmadıkları için böyle düşündüklerini isbat etmek ve Ankara'yı onların desteğinden mahrum bırakmak, bütün bunlarla birlikte yeni durumun İslâmiyete aykırılığını, Müslümanlara zararını ortaya koymaktır.

••••••

İlmî güvenirlik açısından vasıfsız başka Arapça baskıları da vardır. Bunlardan biri olan ve *el-Esrârü'l-Hafiyye Verâe İlğâi'l-Hilâfeti'l-Usmânlyye* (İskenderiye, Dârü'd-Da've, 1405/1985) adıyla yapılan baskısı esas alınarak hazırlanan Türkçe tercüme de (*Hilâfetin İlgâsının Arka Planı*, çev. Oktay Yılmaz, İstanbul, İnsan Yay., 1996) eksik, yanlış ve atlamalarla malûl bir tercümedir.

40 Bu yazıların özetini müellif kitabında şu cümle ile veriyor: "Kemal yandaşlarının hilafetin saltanattan tecrid edilip aralarının ayrılması konusunda ortaya koydukları bidat, esas itibariyle Türk hükümetinin irtidâdına ve dın libâsını çıkarttığına râcîdir" (s. 8).

41 M. Sabri Efendi Seyyid Bey hakkında başka vesilelerle bazı değerlendirmeler yapmaktadır. bk. s. 48-49.

Yazara göre Mustafa Kemal ve yandaşları iki şeyi birlikte yapmaktadır; 1. Saltanatı Osmanoğullarından zorla alarak Mustafa Kemal'e vermek ve hilafetle saltanatı birbirinden ayırmak. "Saltanatın Millet Meclisi'ne devredilmesi aslında gerçek niyet ve maksadın gizlenip örtülmesinden başka bir şey değildi"r. 2. Hilafeti aşama aşama ilga ve iptal etmek. "Bunu yapmaktaki gaye ise hükümetlerini artık İslâmî bir hükümet olmaktan çıkarmaktır" (s. 9-10)[42]. Bu yönelişlerin ikisi de yazara göre *lâ-dinî*dir yani hem laiktir hem de dindışı-dinsizdir. Bu gidiş içerde Türkiye'nin İslâmiyetten, Müslümanlıktan uzaklaşmasını, dışarda da İslâm dünyasıyla olan sıkı irtibatlarının zayıflamasını hatta ortadan kalkmasını getirecektir. (M. Sabri Efendi'nin bir sene önce de dile getirdiği bu fikirler Ankara'nın sert tenkitlerine sebep olmuştur)[43]. Aşağıdaki cümleleri bu çerçevede anlamak mümkündür:

"Halihazırda devlet küçük, millî ve laiktir (*lâ-dinî*). Diğer Balkan devletlerinden birisi gibi olmuştur ve Osmanlıyla ve İslâmî geçmişiyle alakasını kesmeye uğraşmaktadır. Batılı devletlere sadece İslâmdan uzaklaşmak için benzemeye çalışmaktadır, yoksa onların medeniyetleri ve halk iradesine boyun eğen bir yapılarının olması umurunda değildir. Zaten devlet millet iradesini kendi iradesi altında ezip yok etmektedir. Yine Türk milletiyle ırka dayalı bir asabiyet inşaya çalışmaktadır. Bunu yapmaktaki amacı da aynı şekilde İslâmdan ve İslâmî adet ve uygulamalardan uzaklaşmaktır. Yoksa artık unutulmuş olan eski hurafe ve vehimlere dayalı ırkî bir asabiyet gerçekleştirmeyi düşünmemektedirler. Millet bu asabiyetten bir şey anlamamakta, gönülden ve isteyerek buna meyletmemektedir. Irk asabiyeti ve Türklük sevgisi İttihatçılarla Kemalcilerin silahlarıdır. Bununla diğer milletlerden önce kendileri Türk milletiyle vuruşmakta ve millete üstünlük kurmaktalar" (s. 105).

.....

42 "Ben bu kitabımda kendimi iki konuyu ispatla yükümlü gördüm: Kemal yandaşlarının din düşmanı oldukları; ve müstebit ve baskıcı kimseler olduklarından hürriyete de düşman oldukları" (s. 135).

43 Bir örnek vermek gerekirse; "(...) Bu ifade yalan ve bühtandır. Hint Hilafet Komitesi, Mısır, Mağrip ve sâir bütün ekâlîm-i İslâmiye Meclis-i Millî'mizin mukarrerâtını alkışlamıştır. Finlandlya'daki küçük bir cemaat-i İslâmiye bile bunu tasviben telgrafnameler göndermiştir. Dahilde de bu karar meserret-i âmmeyi mûcib olmuştur. Bu karar aleyhinde yalnız iki sadâ-yı iştikâ yükselmiştir. Bunlardan biri melûn Vahideddin'in mat'ûn şeyhülislamı Mustafa Sabri'nin Mısır'da kefere tarafından neşredilen *el-Mukattam* adlı ceride-i habîsedeki makale-i hezeyân-âlûdudur. İkincisi de bizzat Hoca Şükrü Efendi'nin yazdığı risâle-i irticâkârânedir". Hoca Halil-Hoca İlyas Sami-Hoca Rasih, *Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslâmiye*, Ankara, Yenigün Matbaası, [h.] 1341, s. 17-18.

Kitap İttihatçılarla Mustafa Kemal ve *Kemaliyyûn* dediği yandaşları arasında kuvvetli bir devamlılık ilişkisi kurmakta ve şimdi din ve millet aleyhinde yapılanların II. Meşrutiyet yıllarından gelen kaynakları olduğu fikrini savunmaktadır. Bu arada, özellikle uzun dipnotlarda kendi hayatından ve siyasî tecrübelerinden, Türkiye'yi nasıl terk ettiklerinden, Mısır ve Hicaz'daki günlerinden bahseden, bir kısmı hatıra kıymetinde anekdotlar da aktarmaktadır. *en-Nekîr*'in bir diğer hususiyeti dönemin İstanbul ve Mısır basınını Türkiye'de olup bitenler üzerinden dikkatle ve sıkı bir şekilde takip eden Mustafa Sabri Efendi'nin ilgilerine, arayışlarına, ısrarlarına dair çokça işaret taşımasıdır.

Bu kitapta yazar ilmiye mensubu bir kişi olmaktan ziyade siyasî öncelikleri hemen her şeyi bastırmış politik bir kişiliktir. Bu yüzden kitabın ana yapısının İzmir'in geri alınışının Ankara'nın başarısı (fetih) olarak mı yoksa İngilizlerin Ankara'yı desteklemek için lütfettikleri bir ihsan olarak mı algılanacağı üzerine kurulmuş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kurgu tarzı metinde çok az olan hilafet teorisi tartışmalarını, son dönem ağırlıklı olarak Osmanlı hilafetinin yapısını, tarihî tecrübelerin tahkiyesini ve yeni şartlarda muhakemesini ciddi ölçüde gölgelemektedir. Metinde geçen bazı ifadeler aktüel siyasetin nasıl her şeyin önüne geçtiği meselesine ışık tutmaktadır:

"(...) Ben işlerin nihai merciinin siyaset olduğunu, başlangıçta ve sonuçta her türlü hayır ve şerrin siyasetle varlık bulacağını, insanların maslahatlarını gerçekleştirme uğraşısı veren kimselerin bu çabalarının siyaseti paranteze alması durumunda heba olacağını, boşa gideceğini biliyorum. Siyasetle desteklenmeyen nasihatler aciz bir kimsenin tazarrusu mesabesindedir. (...) Bizim diyarımızda dini siyasetten tecrit edenler ve onların takipçileri din âlimlerinin siyasetle iştigal etmemesi gerektiğini düşünüyorlar. Buna gerekçe olarak ise ulemanın siyasetle iştigalinin gereksiz olduğunu ve [bu durumun] onların saygınlıklarına halel getireceğini gösteriyorlar. Amaçları ise siyaseti kendi tekellerine almak ve yalnızca kendilerine has bir meslek haline getirmektir. Böylelikle ulemayı acziyet konumuna getirerek aldatmaktalar, bir yandan da ellerini öpmekte ve onlara böylelikle kendileri nezdinde saygın kimseler oldukları izlenimini vermektedirler. Ardından ulemanın kendilerine emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker yapma imkânının bulunduğunu söyleyerek insanların dinlerine dilediklerini yapmaktadırlar. Ancak ulemanın söylediklerinin boş sözler olarak kalacağını ya da imanın en zayıf olanını tercih edip bunu kalplerinde tutacaklarını bilmekteler. Siyasetten el çeken ulema, işi ellerinde tutan kimselerle her türlü siyasetlerinde birlikte hareket etmektedir. Onlar da ulemaya gerekli in'âm ve ihtirâmda bulunmaktadırlar.

Bunlar da tıpkı siyasî otoritesinden (*sulta*) ve tüm siyasî nüfuzundan feragat eden halife gibidirler" (s. 80/dn).

***

Uzun 1923'ün son ayında, 5 ve 6 Aralık'ta, İngiltere'de bulunan Ağahan ve Seyyid Emir Ali'nin hilafetle ilgili olarak İsmet İnönü'ye gönderdikleri mektup Ankara'nın elini güçlendiren bir fonksiyon icra etti. İnönü'ye gönderilmesine rağmen bir şekilde İstanbul'daki muhalif basının eline geçen ve yayınlanan bu mektup aslında Ankara'nın halifeye ve hilafet kurumuna olan muhalefetini ve kısıtlayıcı tedbirlerini eleştiriyor, bir bakıma hilafetin sadece Türkiye'nin değil İslâm âleminin meselesi ve kurumu olduğunu söylüyordu. Ankara bu mektubun muhtevasını değil gönderen kişilerin Şiî oluşunu ve İngiltere'den gönderilişini öne çıkararak bunu Türkiye'ye bir müdahale olarak takdim etti ve kendi lehinde kullandı. Ankara yanlısı basın da buna katıldı.

***

Böylece halifeliğin ilga edildiği 1924 yılına gelmiş olduk[44]. *Hilafet Risâleleri*'nin bundan sonraki iki cildi ilga sürecini ve ondan sonraki tartışmaları veren metinleri ihtiva edecektir.

44 Ramazan Yıldırım, *20. Yüzyıl İslam Dünyasında Hilafet Tartışmaları* (İstanbul, Anka Yay., 2004) ve Ali Satan *Halifeliğin Kaldırılması* (İstanbul, Gökkubbe Yay., 2008) adlarıyla basılan doktora tezlerinde 1923 yılı üzerinde de bir ölçüde durmuşlardır. Ayrıca XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde İslâm dünyasında yaşanan sekülerleşme sürecini ve din-siyaset ilişkilerini hilafet tartışmaları etrafında ele alan Nurullah Ardıç da doktora tezinde 1923 yılındaki tartışmalara kısmen temas etmektedir. Tezin basılı hali için bk. *Islam and the Politics of Secularism: The Caliphate and Middle Eastern Modernization in the Early 20th Century*, London-New York, Routledge, 2012.

HİLAFET RİSÂLE-LERİ

51.
RİSÂLE

HİLAFET-İ İSLÂMİYE VE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

HOCA [İSMAİL] ŞÜKRÜ
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ AZÂSINDAN
KARAHİSAR-I SAHİB MEBUSU

HAZIRLAYAN:
ZEYNEP SÜSLÜ

5 KURUŞ

ANKARA
ALİ ŞÜKRÜ MATBAASI
1339

خلافت اسلامیه

و

بویوك ملت مجلسی

---

۵ غروش

آقره
عل شکری مطبعسی
۱۳۳۹

MUKADDİME

Görülüyor ki Büyük Millet Meclisi'nin hilafet ve saltanat hakkındaki iki maddeyi ihtiva eden 1 Teşrinisânî [1]338 tarihli kararı gerek dahilde ve gerek bütün âlem-i İslâmda azîm tesirler husûle getirmiş, bu sebeple efkâr-ı umumiye-i İslâmiye tereddüt ve ızdırabâta düşmüştür. Bu hususta aktâr-ı muhtelifedeki neşriyat ve bazı zevâtın beyanatından anlaşıldığına göre meselede büyük bir sû-i tefâhüm hâsıl olmuş. Bazı taraflarda öyle zannedilmiş ki; Büyük Millet Meclisi şeriat-ı İslâmiyenin ahkâm-ı celîlesini bir tarafa bırakarak makam-ı celîl-i hilafeti vaz'-ı aslîsinden çıkarmış. Katolik âlemindeki papanın mevkii gibi yeni bir vaziyet husûle getirmiş!

Bütün İslâm efkâr-ı umumiyesini temin ederiz ki; o kararı ısdâr eden Büyük Millet Meclisi azâ-yı muhteremesi katiyyen böyle bir tasavvurda bulunmamış, böyle gayr-ı şer'î bir vaziyet husûle getirmeyi hatırına bile getirmemişti. İlga olunan şey -âtiyen tafsil olunacağı vechile- tahakküm ve tasaltun-ı şahsîdir ki zaten İslâmiyet bunu kabul etmemektedir. İbkâ olunan şey de ayn-ı hükümet olan hilafet-i celîle-i İslâmiyedir ki bunun mâna-yı aslîsini, hukuk ve vezâif-i şer'îsini ibtal etmek hiçbir kimsenin, hiçbir meclisin elinde olmadığı, bütün Müslümanlarca malumdur. Böyle iken o kararı yanlış tefsir etmeye mahal var mıdır?

Anlaşılıyor ki hilafet-i İslâmiyenin vaz'-ı şer'îsini bilmeyen yahut bilip de bir maksad-ı mahsus takip eden bazı zevât ile bazı matbuatın yanlış ve fuzuli beyanat ve neşriyatı beyne'l-Müslimîn böyle bir tereddüt ve ızdırabın husûlüne sebep olmuştur. İhtimal ki bazı icabât-ı siyasiye mülâhazasıyla meclisimizle halife-i Müslimîn hazretlerinin bugün aynı mahalde bulunamaması da bu zehâbı teyide vesile olmuştur. Lâkin bütün Müslümanlar takdir eder ki buhranlı ve gayr-ı tabiî zamanlardayız. Hiç şüphe yok ki

bu vaziyet muvakkatur ve inşaallah çok gecikme[k]sizin hal-i aslî ve tabiî avdet edecektir. İslâm efkâr-ı umumiyesi yakînen bilmelidir ki Büyük Millet Meclisi ile Meclis'in intihab ve biat ettiği halife-i Müslimîn arasında hiçbir ayrılık gayrılık yoktur. Halife Meclis'in, Meclis halifenindir.

Lâkin mademki her ne sebebe mebnî olursa olsun efkâr-ı İslâmiyede böyle bir tereddüt ve ızdırap hasıl olmuştur, o halde bu hususlaki bazı ulema-yı kirâm arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi, kütüb-i şer'iyede mevcut, muayyen ve müstakar ahkâm-ı İslâmiyeyi neşr ederek yanlış neşriyat ile tağlît edildiği maalesef görülen efkâr-ı İslâmiyeyi tenvîr etmeyi en mütehattim bir vecîbe telâkki ettik. Ümid ederiz ki bu izahatımızla Meclis ile Meclis'in mukarrerâtı hakkında hasıl olan her türlü sû-i tefâhümler zâil olacak ve Büyük Millet Meclisi'nin şeriat-ı celîle-i İslâmiyeyi teyid ve tarsînden başka bir şey düşünmediği bütün Müslümanların nazarında tahakkuk edecektir.

Ve minellâhi't-tevfik.

Türkiye Büyük Millet Meclisi âzasından
Karahisar-ı sahib Mebusu
Hoca Şükrü

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM

Bütün İslâm fukahâsının müttefikan beyanına göre, hilafet-i İslâmiye, dünya umûrunu tedvîr ve siyasette ve emr-i dini hıfz u hirâsette nübüvvete halef olmaktır; ikâme-i şeriat hususunda Resul-i ekrem efendimiz tarafından niyâbettir. Malumdur ki makam-ı celîl-i risâlette başlıca üç vasıf tecelli ederdi: İftâ, kaza, imamet. Buna mebnî ahkâm-ı şer'iyedeki tasarruf üç vechile olur:

1. *İftâ* suretiyle: Ahkâmı talim veya ibadâtı beyan esnasındaki tasarruf, iftâ cihetiyle olur. Yani müftînin tasarrufu talim ve beyan iledir, başka türlü tasarrufu yoktur.
2. *Kaza* suretiyle: Beyne'n-nâs ref'-i nizâ'a ait olan tasarruf, kaza cihetiyledir. Yani kadının tasarrufu ancak ref'-i nizâ'a aittir.
3. *İmamet* suretiyle: Mesâlih-i âmmeyi idare yolundaki tasarruf da imamet cihetiyle olur. Yani imamü'l-Müslimîn mesâlih-i âmmede tasarruf eder.

İşte birinci hususta müftîler, ikinci hususta kadılar, üçüncü hususta halifeler, Peygamberimiz efendimiz sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin nâibleridir.

Binaenaleyh umûr-ı âmmede tasarruf, hilafetin vasf-ı mukavvimidir, rükn-i rekînidir. Onsuz hilafet yoktur. Yani umûr-ı âmmede tasarruf sahibi olmayan halife olmaz. (Bi't-tab' bu tasarruf mutlak değildir, belki maslahat-ı âmmeye müsteniddir). Bununla beraber halife müftî ve kadı da olur.

İşte şu izahata göre "hilafet"in "imamet-i kübrâ" demek olduğu vâzıh bir surette anlaşılır.

"Hilafet" kelimesi bazılarınca yanlış telâkki edilerek Katolik âleminde papalık makamı ne ise âlem-i İslâmda hilafet ruh ve gaye itibariyle aynı şey telâkki olunuyor. Bu gibilerce "hilafet" kelimesi mânevî bir nüfûz, ruhanî

bir kudret ve satvetin menşei olan vazife-i diniye olmaktan başka bir mâna ifade etmez. Hakikat-ı halde ise bu hasâis kelimenin vaz'-ı aslîsinden hadden [cidden] ba'îd ve hakiki mânasının tayin ettiği vazifeye gayr-ı mutabıktır.

Bunu açık bir surette izah edebilmek için şurada bazı hakâik-i ilmiye-i İslâmiyeden bahse lüzum hâsıl olmuştur:

Malumdur ki tevhid, Kur'an'ın teyidine çalıştığı, uğrunda ehl-i şirk ve 'abede-i evsân ile en sarp mücahedelere giriştiği erkân-ı İslâmın en mühimmidir. İslâm kendi kaide-i siyasiye ve ictimaiyesini sırf tevhid sayesinde vaz' u takrîre muvaffak olmuştur ki o kaide de mütegallibe, eşraf, cebâbire-i mülûk ve ümerânın nüfûz-ı maddîlerini, tavâif-i mahdûdenin ekseriya huzûz-ı nefsaniye ve makâsıd-ı dünyeviyelerine zafer-yâb olmak için âlet ittihaz ettikleri nüfûz-ı ruhanîyi yıkmak için İslâmın elinde kuvvetli bir balta kuvvet ve tesirini göstermiştir. Evet İslâmda tevhid esası, herkesin bir râ'î olup raiyyesinin nîk u bed ahvâlinden mesul bulunduğu, lâ-yüs'el ancak Cenabı Hak olduğu kaidesinin yegâne istinadgâhıdır.

Bundan anlaşılıyor ki diyanet ve siyaset-i İslâmiye nazarında hâkim ancak Cenabı Hak'dır. Şu kadar var ki insanlar ahkâm-ı ilâhiyeyi tatbik ve umûr-ı âmmenin hüsn-i cereyanını temin etmek için kendinde kudret ve kabiliyet gördükleri birini intihab ile ona tefvîz-i umûr ederler. Nazar-ı İslâmda hakimiyyet sırf Cenabı Hakk'a muhtas olduğu için Müslümanlık, beşer meyanında intihab olunan hulefâda; ahkâm-ı ilâhiyeyi tatbik ve onları sekte-i tatil ü ihmalden vikâye etmek, halkı ahkâm-ı mebhûse icabâtına riayete mecbur ederek bu sayede hayat ve maişetlerinin nigehbân-ı intizamı olmaktan başka bir vazife görmemektedir.

Yalnız burada anlaşılması icab eden bir nokta vardır ki o da "ahkâm-ı ilâhiye" denilince yalnız Müslümanlığa ait olarak Kur'an ve hadiste vârid olan ahkâm-ı mansûsa maksûd olmayıp belki daha umumi bir mânaya delâlet etmesidir. Zira ulema-i şeriatın usûl kitaplarında müdevven kavâid-i külliyeye bina-yı ictihad ederek istinbat ettikleri hükümler, icmâ kaidesine ve zaman ve mekân icabâtına muvafık olan ahkâmın vücûb-ı takrîri yolundaki esas-ı şer'îye tevfîkan ümmetlerin yapmış oldukları nizamlar, kanunlar ahkâm-ı ilâhiye tabirinin daire-i şümûlüne dahil olur.

Bu bahsettiğimiz şeylere İslâm ıstılahınca ahkâm-ı ilâhiye namı verilip tenfiz ve icrası ve tetarruk-ı halelden vikâyesi halife-i Müslimînin en birinci vazifesini teşkil eden zümreye dahil bulunmaktadır. Örf ve teâmüle müstenid bu kararât ve ahkâm-ı ictihadiye müvâcehesinde halifenin bir mevkii daha vardır ki ehemmiyeti idarî vazifesinin ehemmiyetinden aşağı değildir: Ulema-i şeriatın malum[u] olan usûl-i teşrî' icabınca istintâc

ettikleri ahkâmın bazen ihtilâf etmesi tabiîdir. Bu gibi ahvâlde halk, muamelâtında işlerine yarayan ve zurûf ve ahvâl mukteziyâtına daha ziyade tevâfuk eden bir hükmü düstûru'l-amel ittihaz edebilmeleri için şeriat, zikr olunan ahkâm-ı mütehâlife üzerinde halife-i Müslimîne bir hakk-ı tercih bahşetmiştir. Bu cihetle halife, aralarında ihtilâf ve tebâyün bulunan ârâ-yı ictihadiyeden hangisini kabul ve tasdik ederse muamelât ve fasl-ı hususâtta [husûmâtta] o ma'mûlün-bih olur.

Ahkâm-ı teamüliyede mer'î olan bu usûl âdâtta câri olamaz. Zira, kavl-i râcihe göre, ibadatta, bir re'yi ma'mûlün-bih olmak üzre tayin ve mesâil-i fer'iyyede akvâl-i müctehidînden birini halifenin tercih salâhiyeti yoktur.

Halife hâiz olduğu vazife-i diniye ve siyasiye itibariyle mecâlis-i İslâmiyenin memleketlerine has örf ve âdât icabâtına, zaman ve mekân muktezıyâtına imtisâlen kararlaştıracakları kavânîn ve nizamâta da mühim bir dahl u tesiri vardır. Bu gibi mecâlisin taht-ı karara aldıkları mevâdd-ı teâmûliyenin mutâ' olması için halifenin tasdik ve tasvibine iktirân etmesi taht-ı vücûbdadır. Ancak o sayededir ki bu gibi mukarrerât, ahkâm-ı şer'iye 'idâdına dahil olur.

Şu serd ettiğimiz beyanattan tezahür ediyor ki Müslümanlar, izah ettiğimiz bütün aksâmıyla, ahkâm-ı İslâmiyeye itaat ederler, onları ilâhî bir takım ahkâm tanıdıkları için mazmûnlarına muhalefeti Cenabı Hakk'a isyan mahiyetinde telâkki ederler.

Bir de şu hakikat ta'ayyün ediyor ki, halifenin vazifesi papalık makamı hakkında efkâra tebâdür ettiği gibi, ruhânî değil, belki ümmetlerin muamelâtını tedbir ve umûr-ı dünyeviyelerine ait ahkâmdan menfaatlerine en ziyade tevâfuk edeni şerâit-i mebhûsa dairesinde kabul ve tenfiz eylemekten ibarettir. Demek oluyor ki İslâmda halifenin vazifesi ervâh üzerinde hükm ü nüfuzunu icrâ etmek, sırf dünyevî olan şuûn-ı teamüliye sahasından daha ileri giderek halkın me'âda taalluk eden ahvâl ve mukadderâtı üzerinde tasarruf iddasında bulunmak değildir. Çünkü halife demek hakiki mânasıyla ahkâm-ı ilâhiyeyi tenfize, mesâlih-i ibâdı tedbir ve temşiyete memur demektir. O suretle ki ahkâm-ı ilâhiyeye muhalefet temayülünde bulunan yahut mesâlih-i âmmenin hüsn-i cereyanına ihtimam etmeyen kimsede hilafetin bekâsı bile doğru değildir. Nitekim Müslümanların hukukunu müdafaa edemeyen, umûr ve mesâlihini nâfiz bir azm u irade ile kavrayamayan mülûk u ümerâ hakkında da hüküm böyledir.

Demek ki hilafetin hikmet-i teşrî'i Müslümanlar arasında adaleti payidâr etmek, hudûd-ı şer'iye ve hukuk-ı âmmeyi gözetmek, emn u âsayişi ihlâl edecek hadisâta mâni olmak için icab eden kuvveti tedârik eylemek,

ümem-i sâire tarafından vukû'u muhtemel tecavüzâta sed çekmek esaslarında mündemicdir.

Hilafet öyle kendisiyle teberrük edilecek yahut göklerden rahmet inmesine vesile olacak bir şey değildir ve olamaz. O, öyle bir mansıbdır ki kendisinden beklenen, hudûdullâhı ikâme etmek, ibâdullâhın hukukunu gözetmek, halkın birbirine girmesine meydan vermemek, câmi'a-i İslâmiyenin salâhını temine hâdim esbâb-ı medeniye ve umraniyeyi ihzâr eylemektir. Nitekim makâsıd-ı hilafet de icabında harbe girişmek, askeri talim ve terbiye etmek, dinin, cemaat-ı Müslimînin tecavüzden masûniyetini kâfil olacak tedâbîri ittihâz eylemek gibi halife tarafından görülecek umûr ile İslâmın teyid-i şevketi ve i'lâ-yı kelimesidir. Siyaset-i İslâmiyeye ait olan ahkâmı im'ân ile tedkik eden âdem o ahkâm arasında haricdeki hadisât ve şuûna muhalif gelecek yahut zamanın ilcaâtıyla telif edilemeyecek bir şey bulamaz. Binaenaleyh halife olan zât, mevkii muktezâsı olarak, şu serd ettiğimiz vezâif-i âmme ile mükelleftir.

O halde mutlaka bu tekâlifin hakkından gelmeye muktedir olmasını icab eder. Zaten ancak iktidarı olanlar bir iş ile mükellef tutulabilir. İşte bu sebebten ulema-yı İslâm kendisine biat olunmak istenilen zatta dört şartın tahakkuku lüzumunu müttefikan bildirmişlerdir ki o şartlar da: İlm, adalet, kifâyet, bir de re'y u amelin selâmeti için aza ve havâssa ait selâmettir. İşte şu'ûn-ı Müslimînin mihver-i lâyıkında dönmesi, câmia-i İslâmiyenin esbâb-ı inhilâlden azâde kalması maksadıyla hilafet için zaruri olduğunda Müslümanların birleştikleri dört rükün bunlardır.

"el-Eimmetü min Kureyş" ["İmamlar / halifeler Kureyştendir"][1] hadis-i şerifine gelince bundaki menât-ı hüküm, nüfuz ve kudrettir. Nitekim fukahâ-yı İslâmiyye, kuvvet ve kudretsiz hilafetin mâna-yı şer'îsi olmadığı cihetle, Kureyşîliği şerâit-i hilafetten addetmemişlerdir. O zaman kabâil-i Arap meyânında en zî-nüfuz Kureyşîler olduğu cihetle vazife-i hilafeti ancak onlar ifâ edebilirdi. Yoksa, Kureyşîler hakkında ümmete hitaben "Müstakimâne hareket etmezlerse kılınçlarınızı boynunuza takıp ocaklarınızı söndürünüz. Yapamazsanız hakikaten sersem kimselersiniz"[2] buyuran Cenabı Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hiçbir zaman nüfuz ve kudretsiz bir hilafeti kasd etmemişlerdir.

Kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümet, hilafetin üssü'l-esası olmakla hilafet bu kudret ve kuvvetten tecrîd edildiği gün bi't-tab' artık onun hiçbir

1 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 129, 183; IV, 421

2 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVII, 71.

mâna-yı İslâmîsi kalmaz. Müslümanlıkta, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, Allah ile Allah'ın kulları arasında hiçbir vasıta-i ruhâniye yoktur ve olamaz.

Mademki hilafetin hikmet-i teşrî'i Müslümanlar arasında adalet tesis etmek, ibâdullahın hukukunu gözetmek, akvâm-ı sâirenin tecavüzüne karşı durabilmek için lazım gelen kuvveti hazır bulundurmak gibi tamamiyle maddî olan esbâba müsteniddir; o halde bunu vaz'-ı aslîsinden çıkararak papalık gibi ruhânî bir surette telâkki etmeğe elbette hiç kimsenin hakkı yoktur.

Hilafet vaz'-ı aslî-i şer'îsinden çıkarıldığı, yani kuvvet ve nüfuz-ı hükümetten tecrîd edildiği gün bütün İslâm âleminde azîm bir buhran baş gösterir. Ve hilafet-i İslâmiye kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümet sahibi bir zâta intikal edinceye kadar bu buhranın önüne geçilemez olur. Zira vaz'-ı şer'îsinden çıkarılmış mânasız bir hilafetle, inhilâl-i hilafet arasında hiçbir fark yoktur. Binaenaleyh gerek hilafetin inkıtaı, gerek vaz'-ı aslî-i şer'îsinden çıkarılması bütün İslâm âlemini sarsar. Zira bir halife nasbı -malum olduğu vechile- ümmet üzerine vacibtir. Ehl-i İslâmca muteber olan icmâ ile bu vücûb sâbittir.

İşte hilafetin zaafa uğradığı, kudret-i maddiye ve nüfuz-ı hükümetten mahrum kaldıktan, bir takım mülûk ve ümerânın ellerinde oyuncak haline geldikten sonradır ki İslâm medeniyetini asırlarca terakkiden alıkoyan korkunç fitne yangınları İslâm memleketlerini kasıp kavurmuştur. Âlem-i İslâmda zî-kudret ü şevket bir tek makam-ı hilafet bulunmaması, yani kuvve-i hilafetin zaaf u inhilâli yüzündendir ki İslâm cemaatleri birbirinden tamamen ayrı maksatlarla iftirâk ve inhilâle yüz tutmuş, câmia-i İslâmiyenin vahdet-i siyasiyesi zevâl bularak Emevîler Endülüs'te, Alevîler Mağrib'de, Fatimîler Mısır'da, Abbasîler ise zaten bulundukları Bağdat'ta birer halifeliğe iddia-yı tesâhub etmiş, fitne ortalığı bürümüştür. Müslümanlar arasında hilafet meselesinin dalgalandığı o müthiş zamanlarda muhtelif cemaatlerin, muhtelif asabiyetlerin habl-i hilafeti ele geçirmek için çekişip durdukları o feci günlerde eslâfımızın dökülen kanları o vakte kadar sinelerde gizli duran kinlere, gayzlara bu vesilenin ne elîm teşeffî fırsatları verdiği cümlenin malumudur.

Bunlardan her birine tâbi olan cemaat, karşısındakinin haram olan kanını artık mübah görmeye başlayarak aralarında birçok mukâteleler, o sadâ-yı meşûmu kâinatın âfâkını inleten kanlı muharebeler zuhura geldi. Hislerini, fikirlerini istilâ eden asabiyet çılgınlıklarının hükmüne râm oldular, saltanat hissi akıllarını başlarından aldı, asabiyet-i cahiliye burunlarını

kabarttı da kalktılar, İslâm âfâkını saran o fitne yangınlarına kendi elleriyle ateş verdiler.

Emellerin ihtilafı, maksatların te'âruzu neticesi olarak Endülüs öyle devirler görmüştü ki her bin kişilik bir cemaatin "bir emirü'l-mü'minîni ile bir minberi" vardı. Şimdi ise öyle yerlerde ne bir ferd-i Müslim ne de bir minber-i İslâm kaldı.

Abbasî halifelerinin nüfuz ve kudret-i hükümeti zâyi ederek yalnız hutbelerde isimleriyle teberrük olunduğu zamanlarda idi ki Ehl-i salib orduları akın akın harîm-i İslâmı istilâya başladı.

Yine o sıralarda idi ki âlem-i İslâm için, bilhassa Türklük için ve belki bütün cihan-ı insaniyet için a'zam-ı mesâib evvelâ Moğol istilâsı, Cengiz fitnesi zuhura gelmiş, hayat-ı İslâm büsbütün felce uğramıştı. Âl-i Cengiz'den putperest Hülâgü Han Halife Müsta'sım'ı idam ile hilafet-i Abbasiyeyi imha ettikten sonra âlem-i İslâm en mahûf, en karanlık bir devre-i felâkete düşmüştü. Abbasîler neslinden bir zât firar ederek Mısır'a iltica etmiş, orada kuru bir ünvan-ı hilafetle iktifâda muztar kalmıştı. Bi't-tab' bu devre-i fetrette hulefânın elinde ne hükümet vardı ne de memleket. Hilafet tamamıyla vaz'-ı şer'îsinden çıkarak bir emr-i itibarî haline gelmiş, ancak meşâyih-i tarikat gibi kendileriyle teberrük olunmaktan, hutbelerde isimleri sultan-ı Mısır'la beraber okunmaktan başka hiçbir mânası kalmamıştı. İşte bu suretle yani hey'et-i İslâmiyenin cihet-i vahdeti gâib, ehl-i İslâmın merkez-i ittihad ve nokta-i istinadı nâ-bûd olduktan sonra İslâm memleketlerinin her tarafını ihtilâl ateşleri sarmış, bütün diyâr-ı İslâm pek elîm bir vaziyete düşmüştü.

İşte bütün ümitlerin münkatı' olarak kuvve-i hükümet-i İslâmiyenin büsbütün sahife-i ademe geçmesine intizâr olunduğu zamanda ufk-ı İslâmîde bir hilâl yükselmeye başladı. Öyle bir hilâl ki tarih-i âlemde yeni bir karn açarak münkarız olmak üzre bulunan hükümet-i İslâmiyeye taze bir hayat bahş etti. Sukût eden İslâm sancağı yine yükseldi. Cenabı Hak İslâmın alemdarlığını bu devletin omuzlarına tevdi etti. Artık hilafet buhranının nihâyeti gelmişti. Hazreti Peygamber Efendimiz'e niyâbet ve hilafet edecek ilâhî bir kavim, Haremeyn-i Şerifeyn'in hâdimi olacak bir İslâm hükümeti ve onun başında sahib-i kudret bir İslâm hanedanı zuhura gelmişti. Artık selâtîn-i Mısriyenin himayesi altına sığınan Abbasî halifeleri için hilafet ünvanını taşımak büsbütün mânasız bir şey olmuştu. Onun içindir ki şevket ve kudret itibariyle ümerâ-yı Müslimînin en mehîbi, İslâmı himaye ve kelime-i Müslimîni tevhid hususunda en sahib-i azmi, en kavîsi olmak üzre Selim-i Evvel Mısır'a gelince el-Mütevekkil Alellah derhal bu ema-

net-i ilâhiyenin sahib-i hakikisi sultan-ı müşârun ileyh olduğunu teslim etmekte tereddüt göstermedi. Hilafet, beyne'l-İslâm en büyük kudret ve şevket sahibi bir kavmin reisine geçmesiyle maksad-ı celîl-i risâlet-penâhî husûl bulmuş, İslâmî mânasıyla kuvvet ve kudret sahibi bir halife vedi'a-i hilafeti deruhte eylemişti.

Evet Abbasîlerin son halifesi el-Mütevekkil Alellah hilafet-i İslâmiyenin mâna-yı şer'îsini anladı. Lâkin ne zaman anladı? Hem kendisi, hem kendisine emsâl olan diğer birçok halife ünvanını alanlar ümerâ ile Memlüklerin tahakkümü altında kalmış, bütün hukukları bu sonrakiler tarafından ellerinden alınarak onlar için yalnız cenaze namazlarında imam olmak, nezr, sadaka akçeleri toplamak, bir de bazı resmî mehâfilde hazır bulunmak gibi merasimden başka bir şey kalmamış, el-hâsıl müstemlekâttaki Müslüman rüesâ Avrupalı müstevlilere karşı bugün ne mevkide ise kendilerinin de aynı derekeye inmiş olduğunu gördükten sonra anladı.

el-Mütevekkil Alellah hilafet-i İslâmiyenin mâna-yı şer'îsini anladı. Lâkin ne zaman anladı? Bir halife için ümerâ ve Memlükler huzurunda hudû' ve huşû tavrını takınmak merâretini nefsinde tattıktan, artık bu mansıb-ı azîmin kendisinden beklediği vezâifin, kâbil değil, hakkından gelemeyeceğini yakînen bildikten sonra anladı.

Hilafet kelimesinin artık hâricte medlûl-i hakikisi elfâz derekesine indiğini gören el-Mütevekkil din-i ilâhînin yalnız elkâb ile, meşâ'ir-i Harem'in sırf ünvan ile ikame ve himaye olunamayacağını anladı.

Daha sonra Müslümanların musâb olduğu şedâid kendisinin nazar-ı dehşeti önünde olunca mehâbetiyle tecelli etti: Evet zavallı Müslümanlar aralarındaki rabıta tarümar olarak, onun yerine bir yığın zelil, mübtezel şeyler kaim olması, kezâlik emr u nehy sahibi rüesânın alabildiğine çoğalması, ümerâ ve hulefânın sırf kendi işleri, kendi menfaatleri ile meşgul olarak ibâdullahın mesâlihine karşı temamiyle lâkayd kalması, iş başında bulunanlardan çoğunun servet yığmaktan, nefsanî hevesât peşinde koşmaktan başka bir düşünce beslememesi yüzünden zavallı Müslümanlar, zaafın, meskenetin, aczin en şâmil derekesine inerek batınlardan beri gerek Avrupalılar, gerek başkaları tarafından başlarına yağdırılan nekbet tufanları içinde boğulup gidiyorlardı.

İşte bu elîm hakikatlerin kâffesi el-Mütevekkil'in nazar-ı dehşeti önünde bütün üryanlığıyla tecelli ettiği içindir ki kahraman ordularının sadâ-yı satveti dünyaları titreten ve bi-havlihi te'âlâ arzın büyük bir kısmına vâris olan Selim-i Evvel'e teveccüh ederek nezdindeki emanâtı; Hazreti Resul'ün hırkasını, kılıncını, sancağını, ona tevdi eyledi.

İşte o devirden beridir ki mansıb-ı hilafet hanedan-ı Âl-i Osmanda bulunuyor, bu hususta bugün artık icmâ-i Müslimîn vardır, denebilir. Hemen bütün dünyadaki Müslümanlar hilafetin ehl ü müstehakkı, alemdâr-ı İslâm olan Türklerin başındaki hanedan-ı Âl-i Osman olduğunda müttefik bulunuyor. Bu cihet her müminin kalbinde bir akîde-i râsiha haline gelmiştir. Zira bu millet altı asırdan beri malını, canını, her şeyini Allah yolunda bezl ederek Ehl-i Salib muhâcemâtına karşı göğüs germekte, bîza-i beyzâ-yı İslâmı muhafaza etmektedir.

Bazı Avrupa devletleri çok defalar hilafetin hanedan-ı Âl-i Osmandan nez'iyle kendi nüfuzları altında bir hilafet tesisine kalkıştıkları halde yine muvaffak olamadılar. Harb-i Umumi zamanında Emir-i Mekke Şerif Hüseyin'in isyanından kendisi için azamî menâfi'-i siyasiye istihsâl edeceğini tahmin etmiş olan İngiltere hükümeti kendinin Kure[y]şî ve Haşimî olduğunu ileri sürerek bir taraftan onu iddia-yı hilafete teşvik ettiği gibi, diğer taraftan da etrafa gönderdiği adamlar vasıtasıyla halkı ona biate teşvik ve asırlardan beri gaye-i hayaliyesi olan hilafet-i Haşimiye siyasetini tervîce koyuldu. Fakat onun bu uğurda bezl ettiği bunca mesâiye, sarf ettiği paralara, icad ettiği hiyel ü desâise rağmen bu hususta hiçbir menfaat teminine muvaffak olamadı. Hint ve Mısır Müslümanları Emir Hüseyin'in vezâif-i hilafeti ifâya gayr-ı muktedir ve hilafetin en esaslı bir rüknü, en mühim bir şartı olan kuvvetten mahrum olduğunu bildikleri için çevrilen dolaplara katiyyen ehemmiyet vermediler, onu asla halife tanımayacaklarını âleme ilân ettiler.

Görülüyor ki Müslümanlar kuvvetsiz hilafeti, vesâyet ve himayet altına giren bir halifeyi -velev ki Kure[y]şî ve Haşimî olsun- tanımazlar. Zira şeriat-ı İslâmiye kuvvetsiz, hükümetsiz, istiklâlsiz, hürriyetsiz bir hilafet, bir halife tanımamıştır.

Binaenaleyh halifenin kuvvet ve şevket sahibi ve mesâlih-i âmmede tasarrufa kâdir olması en mühim bir esas-ı şer'î olmakla bugünkü hale nazaran hükümetimizin, devletimizin reisi olması bir emr-i zaruridir. Bu hususta başka türlü bir şekle imkân yoktur.

***

Hilafetin mâna-yı aslîsi, hikmet-i teşrî'i bu suretle tevazzuh ettikten sonra şimdi halifenin tayini meselesine nakl-i kelâm edelim.

Malumdur ki: Hilafet ukûd-ı sâire-i şer'iyye gibi bir akiddir. Şartı velâyet-i âmmeye liyakat ve iktidar, rüknü ise icab ve kabul ve biattir. İcab ehl-i hall ü akd tarafından icra ve kabul kifayet ve liyâkati olan zât tarafından

vâki olur. Ve icab ve kabul ancak biat ile itmâm ve ikmâl olunur. Maamâfih bazen akd halife tarafından vâki olur.

Binaenaleyh fukahâ-i İslâmiyeye göre hilafetin iki sebebi olur: Ya ihtiyâr ve intihâb yahut velâyet-i ahd; yani ya ehl-i hall ü akd tarafından intihâb olunur yahut halife-i sâbıkdan sâdır olan bir hüküm mûcebince veliahd tayin olunur. Bu iki sebep asıldır.

Şurasını kaydetmek icab eder ki gerek intihâb, gerek velâyet-i ahd sureti şeriat-i İslâmiye nazarında ne bir emr-i vücûbî ne de bir kaide-i usuliyedir. Binaenaleyh bu cihet, maslahatın muktezâsına ve milletin takdirine tâbidir. İslâm için hangi cihette maslahat var ise o şık ihtiyar olunur.

İlk halife-i İslâm Hazreti Ebu Bekir, vefat-ı Nebevîyi müteakip Sakîfe-i Benî Sa'îde'de akd edilen bir ictimâda ehl-i hall ü akd tarafından intihâb olunmuştu. Zira risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz, dedikleri gibi, intihâb etmeleri için işi ashabına bırakmıştı.

Hazreti Ebu Bekir Hazreti Ömer'i veliahd tayin etmiş ve o vakit bilumum Müslimîn Ebu Bekir'in bu tefvîzini Hazreti Ömer'e ifâ-yı biat suretiyle tasvip etmiştir.

Hazret-i Ömer ise halife intihâbını; içlerinden birini intihâb etmek şartıyla altı kişiden mürekkep bir şûrâ-yı intihâba bıraktı. Bu şûrânın ârâsı Hazreti Osman ile Hazreti Ali'de toplandı. Bunun üzerine ümmet tarafından müttefikan Hazret-i Osman'a biat olundu.

Hazreti Ali de Hazret-i Ebu Bekir gibi intihâb ile makam-ı hilafete geçti. Hazreti Hasan'ın hilafetten istifası üzerine o makama gelen ve hulefâ-yı Emeviyenin evveli olan Hazreti Muaviye ise oğlunu veliahd tayin etmek suretiyle yeni bir usûl tesis eyledi. Bu usûle bazı ashab-ı kirâmın itirazları üzerine Muaviye, emr-i hilafeti halletmeden bıraktığı takdirde bu yüzden âlem-i İslâm büyük büyük muhâtaralara giriftâr olacağını, ileride bu mesele etrafında birçok münazaât ve mücadelât cereyan edeceğini, birçok kan dökületeceğini uzun uzadıya izah ve teşrîh etti.

Hazreti Muaviye maksadını tervîc yolunda söylediği bu sözlerle emr-i hilafette daima serbest intihâbât usûlüne riâyet edilmesi Müslümanlar arasında eksiksiz kan dökülmesini intâc edeceğini anlatmak istemiştir.

Onun fikrince veliahd tayini, hilafetin bir aileye hasr u tahsisi, câmia-i İslâmiyenin selâmet ve mahfûziyeti, mesâlih-i Müslimînin temini nokta-i nazarından en fâideli bir usûl ve tedbirdir.

Ondan sonra gelen hulefâ tarafından da aynı usûl takip olunmuş, onlar da evlatları meyânında vezâif-i hilafeti hüsn-i ifâya en ziyade muktedir

olanı veliahd yaparlar, evlatları içinde bu şartı hâiz birini bulamazlarsa efrâd-ı aileleri meyânında hâiz-i kudret u kifâyet bir âdemi intihâb ederlerdi. Ümmet de bu usûlü müstahsen ve muvâfık-ı maslahat buluyordu.

El-hâsıl görülüyor ki halifenin emr-i intihâb ve tayininde maslahatın muktezâsına ittiba olunur. Milletin ehl-i hall ü akdi maslahata göre bu meseleyi İslâm için en nâfi' bir şekilde halletmek salahiyetini hâizdir.

Binaenaleyh bugünkü maslahatı tayin hususundaki nazarımız şu noktada müttehid bulunuyor: Ehl-i hall ü akd olan Millet Meclisi tarafından hanedan-ı Âl-i Osmanın ilmen ve ahlâken eslah ve erşedinin hilafete intihâbı bugün için en muvâfık-ı maslahat ve en sâlim bir yol telâkki olunmuştur. Ecânibin hilafet meselesine fevkalâde ehemmiyet atf ederek bu makam-ı muallâyı tevhîn için bütün mevcudiyetleriyle meşgul oldukları şu sırada hilafeti bütün İslâm âleminin müttefik bulunduğu hanedanı Âl-i Osmanda ibkâ etmekte menfaat ve maslahat-ı azîme vardır. Şu kadar ki ekber evladın veliahd tayini meselesi şerâit-i hilafeti ihmale bâis olabilmesi melhûz olduğu cihetle intihâb hakkının ehl-i hall ü akd olan Meclis'e tevdii daha muvâfık-ı maslahat olacağı mülâhaza olunmuştur.

***

İslâmda halife ile milletin vaziyyât ve münasebâtı en mühim bir kanun-ı esasi olarak telâkki olunmuş ve buna müteferri' ahkâm kütüb-i akâidde tezyîl edilmiş olduğu cihetle bu cihetin de takrir ve tesbiti elzem görülmüştür.

Evvelâ şurası anlaşılmak lâzımdır ki, İslâmda hâkimiyyet şer'de ve şeriattan müstenbat olan kanundadır. Din-i İslâm bütün hususi menfaatleri, müteferrik siyasetleri ifnâ ve inkâr ederek heyet-i ictimaiyesine bir kanun-ı küllîye itaat ve inkıyâdı emr eylemiştir. Ahalinin mâlik-i rikâbı, mütehakkimi bir hükümet teşekkülüne ruh-ı İslâm katiyyen müsaade etmez, vezâif-i hükümeti ifâ eden eşhâs için ne hukuk-ı mahsusa vardır, ne de hususi ünvanlar ve imtiyazlar.

Hatta hükümetin şahsî ve keyfî hall ü akd iktidarı da yoktur. İslâmda kavânînin hadisâta tatbiki menâfi'-i umumiyeye, maslahat-ı ibâda tevfîk edilir. Yoksa hulefânın, ümerâ ve hükkâmın irade-i keyfiye ve makâsıd-ı hususiyeleri tatbikatta müessir olamaz.

Müslümanlığın ayn-ı hükümet demek olan hilafet hakkındaki telâkkisi de garbdaki gibi değildir. İslâm, Avrupa'da olduğu gibi ne bir hakk-ı kraliyet, bir hakk-ı saltanat tanır, ne de halifeyi Avrupa'nın "teokratik" dedikleri ilâhî bir sultan olmak üzre telâkki eder. İslâm nazarında, hulefânın mevkii ancak ikâme-i şeriat için bir memurdan başka bir şey değildir. İslâm, ale'l-umum

kuvve-i icraiyeyi bu suretle telâkki eder. Onun içindir ki Müslümanlık nazarında. halife, ne papalık gibi masûm, ne de bir kanun-ı ilâhî vaz'ına salâhiyetdârdır. İslâm nazarında halife ne yaptığından gayr-ı mesul, ne de halkın akâidi üzerinde tasarrufa kâdirdir.

İslâm nazarında hulefâ, ümerâ, hükkâm mütehakkim değil hâdimdir, ecîrdir. İslâmda hâkimiyet hulefâda değil şer'dedir, halife hâdimü'ş-şer'dir. Yani halife tâbi, şer' metbûdur. Halife de efrâd gibi ahkâm-ı şer'iyyeye ittibâ ile mükelleftir. Zâtı ve şahsı itibariyle efrâd-ı ümmetten fazla bir hukuka, fazla bir imtiyaza mazhar değildir.

Şimdi şu esasât-ı umumiye-i şer'iyye anlaşıldıktan sonra makam-ı hilafete ait hukuk ve vezâif-i asliye neden ibarettir ve bu hukuk ve vezâifin zaman-ı hâzırda şekl-i tecellisi ne suretle olmak icab eder, buralarını tedkik edebiliriz.

Kütüb-i fıkhiyyede makam-ı hilafetin hukuk ve vezâifi şu suretle ta'dâd olunur: Din ve itikadı muhafaza, ahkâm-ı şer'iyye ve ilâmâtın icrasıyla davaların fasl u rü'yeti, can ve mal ve ırzın temin-i masûniyeti, ukûbâtın icra ve tatbiki, serhaddin muhafazası, cihad, ganâim ve tekâlîfin ber-nehc-i şer'î tevzi ve taksimi, Beytülmal'den verilecek maaşların tayini, umûr-ı idare ve maliyeye emin ve sahib-i re'y kimselerin tayini, umûr-ı devlete sa'y ü ikdâm ile şuûn ve vekâyi'in hüsn-i cereyanına mütemâdiyen ihtimâm.

Yani bir hükümete ait ne kadar işler varsa umumunun ifâsı makam-ı hilafete aittir. Zira imamet-i kübrâ olan hilafet, aynen hükümet demektir. En büyük salâhiyet-i icra imamü'l-müslimînde tezâhür eder. Kuvve-i icraiyenin en büyük reisi, idare makinesinin merkezi ve bütün memurînin müntehâ-yı irtibâtı makam-ı hilafettir.

Makam-ı hilafetin salâhiyet-i teşrîiyesine gelince, halife fakîh olmadıkça hakk-ı teşrîi hâiz olamaz. Ancak akvâl-i fukahâdan birini maslahat-ı şer'iyyeye göre tercih hakkına mâliktir. Kezâlik fukahâ-yı müctehidîn tarafından kendisine hakk-ı temyîz verilen hususâtta yine maslahata göre birini tercih eder. Bir de hukuk-ı şahsiye kabîlinden olmayan ve hudûdullahda dahil bulunmayan ta'zîrde -siyaset-i idaredeki alâkası dolayısıyla- hakk-ı takdir ve icrası ve afv hakkı vardır.

Halife desâtîr-i külliye ve kavânîn-i sarîhadan hiçbirini tağyîr ve ilgâ edemez. Bâlâdaki hakk-ı tercih ve takdir hususundaki salâhiyyetten başka re'sen hiçbir kanun dahi ısdâr edemez. Yani kralların, hükümdarların irâdâtı kanun olması ve memleketin krallara, hükümdarlara bir atiyye-i ilâhiyye olup her türlü tasarruflarının muhıkk ve meşrû bulunması nazariyesini şeriat-i İslâmiye kabul etmez ve böyle bir halife tanımaz.

Halifenin emr-i kaza hususundaki vazifesine gelince: Malumdur ki İslâmda kaza hukukullahdan ma'dûddur. Hakkullah olarak icra olunur. Nazariyât-ı İslâmiyece hukuk-ı umumiye, hukukullahda dahildir. Binaenaleyh kaza bir hadisede hükmullahın tebyîn ve tatbiki demek olduğundan kadılar icra-yı hükümde yalnız kavânîn-i şer'iyyenin taht-ı nüfûzundadırlar. Kadılar halifenin her türlü nüfuzundan âzâdedirler. Hükümlerinde müstakildirler. Bunun için İslâmda mehâkimin mümtaz bir istiklâli vardır.

Gerçi kadılar resmen halifenin vekilleri, nâibleri mesâbesindedirler, nasb u azilleri hulefânın yed-i iktidarında bulunur. Velâyet-i kaza makam-ı hilafetten taklîd ve tevlîd edilir. Fakat böyle olmakla beraber kadılar hulefânın hükm ü iradesini tenfize vasıta değildirler. Hükm-i ilâhîyi tenfiz için hulefâ tarafından mansûbdurlar. Bir hâkim hükmünü sened-i şer'îye istinad ettirmeyip de sırf emr-i halifeye bina eylese veya "Bir hadisede hükm-i halife böyledir" dese bu hükmü nâfiz olmaz, hükm ü kaza addedilmez.

Halifelerin zaman ve mekân ve eşhâs itibariyle takyîd ve ıtlâk-ı kazaya salâhiyetleri hakkındaki mesâil-i şer'iyye dahi hulefânın hükme müdahalesi mânasını mutazammın değildir; menâsıb-ı kazanın hakk-ı tevcihi ve tefrik-i vezâif salâhiyeti demektir.

El-hâsıl İslâmda kuvâ-yı devlet yekdiğerinden tamamen münfek ve munfasıl olmayıp halife-i Müslimînde cihet-i vahdetle temessül eyleyen bir fâiliyet-i vahdâniyyeye râci olduğu cihetle velâyet-i kazanın makam-ı hilafete irtibatıyla iktifâ olunmuş, mehâkimin istiklâli taht-ı temine alınmıştır.

Görülüyor ki hilafetin vezâif-i asliyyesi ancak umûr-ı âmmedeki tasarrufdan, yani icra-yı hükümetten ibarettir. Bi't-tab' bu hususdaki tasarruf da mutlak değil, ahkâm ve mesâlih-i şer'iyyeye mutabakatla meşrûttur. Bu hususta millet daimi surette icraat-ı hükümete nigehbân olur. Şeriatın ahkâmına, millet ve memleketin mesâlihine mugâyir her harekete karşı mücâhede eder.

Halife makam-ı hilafete ait bu hukuk ve vezâifi yalnız başına ifâ edebilir mi? Buna imkân olamayacağı bedihîdir. Hatta hulefâ-yı raşidîn zamanında bile re's-i kârda bulunan halifeye küberâ-yı ashâbdan müteşekkil bir meclis (yani şûrâ) muavenet ederdi. Bu şûrâ cevâmi'-i kebîrede in'ikâd eder, ve ekser medine muteberânıyla bedevî şeyhleri hâzır bulunurdu. İdare-i hükümet teferruat-ı umûra varıncaya kadar muhtelif kimselerin uhdelerine tevdi edildiği halde yine mesâlih-i devlet müzakere ve müşavere ile rü'yet edilirdi. Kaza bile istişârî idi. Hükümde teferrüd-i bi'r-re'y yoktu. Zira meşveret esâsı İslâmda en büyük ve gayr-ı kâbil-i ihmâl bir düsturdur.

Bilâhere vatan-ı İslâmın tevessü', umûr ve mesâlih-i devletin pek ziyade tezâyüdünden sonra halifeye zâhir ve muavin olmak üzre evliyâ-yı umûra olan ihtiyaç daha ziyade çoğalmıştır. Binaenaleyh gerek umûr-ı devletin tedvîri, gerek evâmir ve mukarrerâtın ve ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîz ve icrası vüzerâya, vükelâya tefvîz edilmek suretiyle ifâ edilmiştir.

Umûr-ı devletin tedvîri hususundaki vekâlet-i mutlakayı hâiz olan "vezir-i tefvîz" bütün umûr ve mesâlih-i devleti doğrudan doğruya tedvîr ve tenfîz ederdi. Bu vezir-i tefvîz nâib tayin eder, istediğini nasb ve azl eyler, icraat-ı siyasiye ve tedâbîr-i harbiyede bulunur, emvâl-i Beytü'l-malda tasarruf eder, el-hâsıl umûr-ı devleti idare ve temşiyet iktidarını hâiz bulunurdu. Yalnız imamü'l-müslimîn vezir-i tefvîzin tedbirinde savab olanlarını ikrar ve tasdik, hilâf-ı savab olanlarını istidrâk eder yani çaresine bakardı.

Kezâlik o evâmir ve mukarrerât, kavânîn ve ahkâm-ı şer'iyye de "vezir-i tenfîz" tarafından tenfîz ve icra olunurdu.

Kezâlik halife, doğrudan doğruya kendi havza-i hükümeti dahilinde bulunan bilâda salâhiyyet-i vâsi'a ile emirler, valiler tayin ederdi.

Görülüyor ki hukuk ve vezâif-i hilafeti yalnız bir şahsın ifâsı müte'assir olduğu için vezâif-i hükümet demek olan vezâif-i hilafet, velâyât-i idariyeye ehil ve mütehassıs zevâta tevdî olunagelmiş, şu kadar ki makam-ı hilafet daima riyaset-i hükümet mevkiinde kalmış, İslâmın cihet-i vahdeti inhilâl tehlikesinden masûn ve mahfûz bulundurulmuştur.

Vâkıa bazı zamanlar makam-ı hilafet vaz'-ı aslîsinden çıkarılmak istenilmiş, bir takım mütegallibenin, mülûk ve ümerânın vesâyet ve himayeti altına düşmüş, fakat yukarıda izah olunduğu vechile bu hal âlem-i İslâm için bir felâket teşkil eylemiş, makam-ı hilafetin vaz'-ı aslî-i şer'îsine iadesi bütün Müslümanlar için en mütehattim bir farîza-i diniye telâkki olunmuştu. Nihayet selâtîn-i Osmaniye arasından makam-ı hilafeti kuvvet ve nüfûz-ı şer'îsine sahip kılacak bir zât zuhur edince büsbütün gayr-ı şer'î olan o vaziyete nihayet verilerek makam-ı hilafet yine makam-ı riyâset-i hükümet oldu.

Şu kadar ki Selim-i Evvel, makam-ı hilafeti ihrâz ettikten sonra evvelce uhdesinde bulunan makam-ı saltanatı da muhafaza etti, yani hem sultan hem halife oldu ve tâ zamanımıza kadar bu hal devam eyledi. Eğer o zaman Selim-i Evvel sultan lakabını bırakarak yalnız imamü'l-Müslimîn, halife-i Müslimîn, emirü'l-müminîn lakabıyla iktifâ etmiş olsa idi, bugün vücuda getirmek istediğimiz inkılâb-ı İslâmî daha o zaman teessüs ederdi. Yani ahfâdı içinde hiçbiri memleketi ecdadından mevrûs olarak telâkki ve umûr-ı millette tasarruf hususunda kendilerini mutlak-ı bi'r-re'y addetmezlerdi.

Maziye doğru ircâ'-ı nazar ettiğimiz takdirde göreceğimiz bütün yolsuzluklar, bütün istibdâd-ı idarelerde hep bu tarz telâkki âmil olmuştur.

İşte devletimizin başında bulunanları zaman zaman gayr-ı meşrû ve keyfî harekâta saptıran bu âmil-i mühimme, bu tarz-ı telâkkiye nihayet vermek bu zamana mukaddermiş, irade-i ilâhiyyenin tecellisi böyle imiş. Şimdi saltanat zihniyeti bertaraf olmakla hilafet-i İslâmiyeyi tam mânasıyla hulefâ-yı raşidîn devrindeki şekl u surette tecelli ettirecek zaman gelmiş oldu, o şekl u surette tecelli edebilmek için yukarıdan beri izah olunduğu vechile hem intihâb, hem kuvvet u şevket ve tasarruf hem de şûrâ şart-ı aslîdir. Başka türlü olamaz.

Şu hale göre tanzim-i kavânîn ve icra-yı hükümet salâhiyetini deruhde eden Meclis'imizin riyâset-i tabîiyesini halifenin hâiz olması, yani kavânîn-i devlet ve mukarrerât-ı hükümetin halifenin nazar-ı tasdikine iktirân etmesi bir emr-i zarurî-i şer'îdir.

Sonra mezhebimiz muktezâsınca Cuma ve bayram namazlarının sıhhati izn-i imama mütevakkıf olmakla [vazife-i] hitâbetin makam-ı hilafetten tevcîhi muktezîdir.

Hicaz'ın ve sâir makamât-ı mübarekeyi muhtevi olan bilâd-ı İslâmiyenin vaziyet-i ahîresi sebebiyle oralarda makam-ı hilafetin bir takım vezâif-i diniyesi vardır ki onları da bugün ayrıca zikretmek iktizâ eder.

Bu vezâiften birisi veliy-yi hac intihâb ve tayinidir. Zira hüccâcın gerek emn u selâmetle zihâb u iyâbı, gerek haccın ikâmesi halifenin [27] vezâif-i diniyesindendir. Binaenaleyh bu vezâifi emir-i hac tayini suretiyle ifâ etmek bugün için zaruret halini iktisâb etmiştir.

Halife, hâdimü'l-Haremeyn olmak itibariyle Ravza-i Mutahhara ile Kâbe-i Mükerreme'nin hizmet-i mübeccelesi uhde-i hilafette bulunacağı tabiî olduğundan Kâbe-i Mükerreme için bir Harem-i şerif müdürü, Ravza-i Mutahhara için Şeyhü'l-harem nasb u tayini suretiyle o hizmetin ifâsı icab eder.

Ensâb-ı şerife sahiplerinin neseblerini sıyânet etmek de makam-ı hilafetin bir vazifesidir. Binaenaleyh bu vazifeyi nakîbü'l-eşrâf tayini suretiyle ifâ lâzımdır.

Halifenin hükümeti olan Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti bilumum hükümât-ı İslâmiyenin en kuvvetlisi olmak itibariyle havza-i hükümeti haricinde kalan makamât-ı mübarekenin himayesine diğer hükümâttan ehakk ve evlâ olduğu şüphesizdir. Binaenaleyh bu himayenin Büyük Millet Meclisi'nde takdir olunacak vechile ifâsı icab eder.

Makam-ı hilafet İslâmın merkez-i vahdeti olması cihetiyle diğer hükümât-ı İslâmiye ile makam-ı hilafet arasındaki rabıtanın bir şekl-i İslâmîde tecellisini temin edecek esbâbı da nazar-ı dikkate almak lâzımdır.

Bunun içindir ki hükümât-ı İslâmiyenin müracaatları halinde onlara birer menşûr-ı emâret i'tâsı suretiyle bu râbıtayı takviye etmek lâzımdır. Bu suretle menşûr-ı emareti hâiz olan hükümât-ı İslâmiyenin nezd-i hilafet-penâhîde bulunduracağı süferânın mercileri Hariciye Vekâleti olan diğer sefirlerden farklı olarak, doğrudan doğruya Heyet-i Vekîle [28] riyâseti veya Şer'iyye Vekâleti makamları vasıtasıyla makam-ı hilafete irtibatlarının tekidi ciheti de muvafık-ı maslahat görülmüştür.

***

İşte İslâmda hilafetin mâna-yı aslîsi, hikmet-i teşrîi, hukuk ve vezâif-i şer'iyyesi, suret-i intihâbı hakkındaki ahkâm-ı şer'iyye bâlâda izah olundu. Bir şeyi kabul etmek onun levâzımını da kabul etmek demek olduğu cihetle hilafetin levâzımı olan hukuk ve vezâif-i şer'iyye de kabul edilmiştir. Sırası gelince bu cihetin bir kanun-ı mahsus ile de teyit olunacağı tabiîdir.

İşte bu itibar ile Büyük Millet Meclisi'nin fî 1 Teşrin-i sânî [1]338 tarihli kararında hilâf-ı şer'-i şerif bir cihet yoktur. Binaenaleyh yanlış tefsirlere kalkışarak efkâr-ı İslâmiyeyi tağlît edenlerin sözünü sem'-i itibara almamalıdır.

Ve's-selâmu alâ meni'ttebe'a'l-hüdâ.

İZMİT MÜLAKATLARINDA HİLAFET MESELESİ

MUSTAFA KEMAL PAŞA

16 - 18 OCAK 1339 [1923]

I. İSTANBUL GAZETECİLERİYLE MÜLAKAT
16 - 17 OCAK 1339

Gazi Paşa: [İkinci gruba mensup muhalifler] 70'e kadar çıkmıştı. 74 filan vardı. Şimdi bu ayrılan adamlar, bu grup ile öteki grup arasında, hakikatte aramızda bir prensip ihtilâfı yoktur. Bu ihtilâf, fikir ve ictihad ihtilâfı mıdır diye mukayese ettiğimiz takdirde görürüz ki, sırf menfaat ve hissî şeylerden doğma bir şeydir. Fakat ihtilâf hakikatte mevcut olmamakla beraber her ne suretle olursa olsun muvaffak olmak istedikleri için hakikî bir ihtilâf noktası arayıp bulmak mecburiyetinde kaldılar. Ve bugün bu efendilere hocalar da iltihak etmiştir.

Muhaliflerin Hilafet Hakkındaki Nokta-i Nazarları

Çünkü hilafet ve saltanat yekdiğerinden ayrıldıktan sonra bazı hocaları büyük bir teessür kapladı. O kadar ki, kendi dinlerinden ve imanlarından şüphe etmekte olduklarını ifadeye başladılar. Acaba ben bu şerâit dâhilinde Müslüman mıyım? Bu suretle hocaların en cahilleri onlara iltihak etmiştir ve binaenaleyh "Halife böyle olamaz; halifeye kudret, kuvvet lazımdır, salâhiyet lâzımdır" demeye başladılar.

Arz ettiğim gibi bu esası ele aldılar. Ve bu esası ele almakla hocaların kâffesini kazanarak, kuvvetlerini tezyîd edecekler ve bütün avâm-ı halka, cühelâ-yı halka hoş görünebileceklerdi. Ve bunu şu suretle ifade etmeye başladılar: Dediler ki: Biz bu tarz-ı hükümete, Meclis'in bu mahiyetine mu'teriz değiliz. Güzeldir. Fakat bugün o salâhiyetlerini hâiz olanın yerini tutacak zât, makam-ı riyâsette kim ise o olacaktır. Bugün için Mustafa Kemal

Paşa vardır ve belki şerâit-i hazırası ile bu makamı tutabilir. Fakat yarın çekildiği zaman veya öldüğü zaman mümessil olarak kimi getireceğiz? Biz birbirimizi çekemeyiz. Ve böyle bir Meclis bulamayız. Ve böyle bir makam bizim aramızda bunu temin edemez. Ve neticesi ihtilâldir. Binaenaleyh o makamda öyle bir zât bulunmalı ki, böyle intihâbla ve diğer bazı şeylerle takyîd olunmasın. Öyle ise o da kim olabilir? İlâ âhiri'l-ömr bu makamda bulunacak olan bir zâttır. Binaenaleyh o da halife olmalıdır. Halifeyi reis yaparız ve artık bir şey düşünmeyiz. Ve aynı zamanda onu bir defaya mahsus olmak üzere intihâb ederiz. Orası öyle bir makam olur ki, oraya herkes gözünü dikmez ve ona biz bir hak veririz ki, Meclis'in kanunlarını ve hükümetin kararlarını tasdik eder.

Hülasa böyle bir formül ile prensip ihtilâfı şeklinde arz-ı mevcudiyet etmiş bulunuyor değil mi Adnan Beyefendi?

Adnan Bey [Adıvar]: Evet efendim.

Gazi Paşa: Son şekil budur. Yani Meclis'in bir kısmı vardır ki, bu arz ettiğim formül üzerinde uğraşıyorlar. Hatta bugün Ankara'dan bir telgraf aldım: Bugün Ankara'da *Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi* namı altında bir risâle neşredilmiştir. 5 kuruş fiatla satılmaktadır. İmza sahibi Karahisar-ı Sahip mebûsu Hoca İsmail Şükrü Efendi'dir. Risâle yeni bir matbaa tesis eden Trabzon mebûsu Ali Şükrü Bey'in matbaasında tab' olunmuştur. Risâlenin muhteviyatı malum olan mevzu hakkında olup saltanat-ı şahsiyenin ilgâsı hakkındaki 1 Teşrin-i sânî 1338 tarihli Meclis kararının şeriate mugayir olmadığı ve bazı taraflarda ve matbuatça bu tarzda intihâb olunan halifenin kuvvetsiz ve hükümetsiz bulunmadığını ve halifenin kabulü ile, onun levâzımından olan hukuk ve levâzım-ı şeriatin de kabul edilmiş olduğunu ifade etmektedir. Risâlenin muhtelif mahallerinde aynen şu ibareler vardır.

"Büyük Millet Meclisi ile Meclis'in intihâb ve tesbit ettiği halife-i Müslimîn arasında hiçbir ayrılık ve gayrılık yoktur. Halifesiz Meclis şeriat-i İslâmiye, hükümetsiz, istiklâlsiz, hürriyetsiz bir hareket tanımamıştır. Binaenaleyh halifenin kuvvet ve şevket sahibi olması en büyük esas-ı şer'î olmakla beraber, bugünkü hale nazaran hükümetimizin ve devletimizin bir reisi olması bir emr-i zaruridir. Bu hususta başka türlü bir şekle imkân yoktur. Şu hale nazaran tanzim-i kavânîn ve icrâ-yı... ilh. riyaset-i tabîiyyesini halifemizin hâiz olması yani devlet ve mukadderât-ı devletin halifenin nazar-ı tasdikine iktirân etmesi bir emr-i zaruri ve şer'îdir".

Şimdi bu münasebetle hilafet meselesi hakkında görüşelim! Size soracağım Velid Beyefendi. Nasıl görüyorsunuz? Ve nasıl tasavvur ediyorsunuz?

Velid Bey. Bendeniz bu meseleyi ta'mîk etmedim Paşa hazretleri. Ve ta'mîkin de sulhtan sonraya bırakılması fikrinde idim. Şimdi asıl hepsinin fevkinde olan esaslı mesele memleketimizi düşmandan kurtarmak olduğu için ve bütün efkâr ve mesaimiz buna münhasır olmak kanaatinde bulunduğum için bu mesâili uzun boylu kendi kendime tetkik etmedim. Hatta Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu da tetkik ve tetebbu etmemişimdir. Böyle bir sırada bu mesele çıkmıştı. Tabiî mesele karşısında kendi kendime bir gazeteci olmak itibariyle gafil bulundum ve ancak herhangi mühim bir mesele hakkında her türlü mütalaât yapmak mecburiyetinde olduğum için bir günlük intibaları, o mesele hakkında düşündüğümü yazmıştım. Bendeniz hâlâ bir dereceye kadar o fikirde bulunuyorum. Ve diyorum ki, bunlar çok esaslı meselelerdir. Bunu iyi tetebbu edebilmek için zihinler sâir meşâğilden, gavâilden azâde olmalıdır. O devir de bendenizce gelmemiştir. Gelmediği için bendenizce bunun ta'mîki çok güçtür. Buna şahsî olsun, esaslı karar verebilmek için katî kanaat sahibi olmak lazımdır.

Gazi Paşa: Diğer arkadaşlar bir mütalaa dermeyân edecek mi? Hanginiz bu hususta daha fazla meşgul oldunuz? Müsaade buyurursanız arz edeyim. Çok şâyân-ı arzu idi ki, bu meseleyi münakaşa etmek vakt-i sulha kalsın. Fakat görülüyor ki, bugünden, bundan tamamen hararetle bahsedenler vardır. Ve böyle projeler, risâleler yapmak suretiyle dağıtanlar vardır. Hülasa bizim arzumuza muvafakat etmeyenler vardır ve biz "Zamanı değildir, şimdilik muhafaza-i sükût edelim ve asıl iştigal edecek daha mühim işlerimiz vardır ve cereyan-ı vukuâtı takip edelim" diyelim! Fakat Şükrü Efendi diyor ki; "Halife şu demektir. Halifenin salâhiyeti şudur, vazifesi budur" ve bu fikir bütün milletin dimağına sâri oluyor! Zât-ı âliniz ve hepimiz "Bunu mevzu-i bahs etmek lâzımdır" dediğimiz gün, edemiyecek bir hale geliriz. Mademki menfi bir hareket vardır, bunun karşısında ahz-ı mevki etmek zarureti vardır. Ya onların iddiası doğrudur, ya bizim yaptığımız!

Yaptığımız ve idâme etmek istediğimiz şeylerin siyaseten, fennen, ilmen, dinen bu memleket ve milletin hayat ve refah ve saadeti nokta-i nazarından doğru olup olmadığını tetkik edelim! Binaenaleyh bu hilafet meselesini bu münasebetle görüşelim. Bana hocalık yaptırmazsınız tabiî, değil mi?

Falih Rıfkı Bey [Atay]: Paşam sulhtan sonra daha güç olur zannederim. Fakat bendeniz İstanbul'da iken... anlaşılıyor ki, en münasip zaman bu zaman...

Ahmet Emin Bey [Yalman]: Vaziyetin muvazzah olmamasından ileri gelmiyor mu? Hilafetin bütün âlem-i İslâma şâmil bir müessese olduğu gayet sarih olarak meydana çıkar. Ve faaliyet bu suretle olacak olursa, dahilî bir mesele olmak mahiyetini kaybeder zannediyorum.

Gazi Paşa: Evet bendeniz de o fikirdeyim. Buyurduğunuz şey doğru ise, bunu tasrih etmek lâzım gelir. Müsaade buyurursanız ben hilafet hakkında düşündüklerimi söyliyeyim. Biz bu meseleyi siyaseten halletmişizdir. Binaenaleyh siyaseten halledilmiş olan şekil budur: Dünya yüzünde müstakil ve yeni bir Türkiye devleti vardır. Ve devleti kuran milletin bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Milletin, memleketin, yegâne hakiki mümessili bu meclistir. Türkiye devletinin reisi de vardır. Bu şekil şer'îdir, ilmîdir. Bilhassa isiklâl-i devleti en iyi muhafaza edebilecek bir şekildir. Ve bilhassa hakimiyet-i milliyeyi tecessüm ettirebilecek bir şekildir. Türkiye Devleti başka bir makam tanımaz ve hadd-i zatında başka bir makam yoktur. Yani makam-ı hilafetin vaziyet ve mahiyet-i resmiyesi yoktur. Bir defa bu son sözümü isbat etmek için hatırıma gelen silsileyi takip edeceğim ve iki istikametteki hatıranıza müracaat ederek sözlerimi isbata çalışacağım.

Tarihte Hilafet

Birinci istikamet tarihtir. Eğer hilafet demek bütün âlem-i İslâma şâmil bir nokta-i idare demek ise, tarihte bu hiçbir vakit vâki olmamıştır ve vâki değildir. Bütün âlem-i İslâmın bir noktadan sevk ve idaresi, halife namında bir adam tarafından sevk ve idaresi vâki değildir. Peygamber'in zamanından sonra dört kişiyi bir tarafa bırakalım. Hz. Ali zamanında Sıffîn Muharebesi'ni müteakip âlem-i İslâm halife nâmı altında, *emîrü'l-mü'minîn* nami altında iki zâtın daire-i hükmünde kalmıştır. Bir taraftan Ali, halifeyim diye icra-yı hükümet etmişti, bir taraftan da Muaviye yine halifeyim diye icra-yı hükümet etmişti. Hulefâ-yı Abbasiye zamanında bir taraftan halifeyim diye Bağdat'ta bir takım hükümdarlar icra-yı hükümet ediyorlardı ve bugün zamanımızda da Fas'ta, Sudan'da halifeler vardır. Onlar da kendilerine emirü'l-mü'minîn diyorlar. Binaenaleyh bu, tarihte tesebbüt etmemiştir ve bundan sonra da bütün âlem-i İslâmı *makam-ı hilafet* nami altında bir noktayı rabten idare etmenin mümkün olabileceğini kabul etmek doğru değildir.

Şimdi Mısır İslâmları, Hint İslâmları, Türk İslâmları, Garp İslâmlarının vs. İslâmların kâffesi kendi muhitinin şerâitinden ve kendi muhitinin ananâtından kat'-ı nazar edecek ve *ümmet* nami altında bir noktada bir-

leşebilecek... buna imkân tasavvur etmek doğru bir şey değildir. Diğer bir prensip, şer'an, dinen hilafet denilen şey yoktur. Malum-ı âliniz bir defa Peygamber'in kendisi demiş ki, "Benden 30 sene sonra krallıklar olacak". Bu, bir hadistir. O halde "Hilafet vardır, hilafet olacaktır, hilafet devam edecektir" demek hadis-i nebevîye mugayir bir şeyin tahakkukunu talep etmek demektir.

Diğer bir şey; meselâ Ömer halife olduğu zamanda kendisine "halife-i Resulullah" demişler. Kendisi ilk hutbesinde demiş ki, "Böyle bir sıfat bende yoktur ve olamaz. Böyle bir sıfat yoktur. Halife yoktur. Siz müminlersiniz ve ben de sizin emirinizim". Ve zaten Peygamber'in vefatından sonra halife intihâbı için hiçbir kimsenin kafasına bir fikir gelmemiş; emâret, emir... *Hilafet* namı altında vukû bulan teşekkülât emârettir ve bir hükümetten ibarettir. Yani hilafet demek bir hükümet demektir. Hükümet demek olunca hükümetin nasıl olması mevzu-i bahs olur. Yani esasât-ı şer'iyede şu veya bu şekilde bir hükümet tesbit olunmuş mudur?

Şeriata Göre Hükümet Esasâtı

Biliyorsunuz ki böyle bir şey tesbit olunmamıştır. Herhangi bir hükümet meşru olabilir ve gayrımeşru olabilir. En müstebit hareket eden hükümetlere, en fena hareket eden hükümetlere ulema-yı din meşrudur demiştir. Yalnız esasât-ı diniyede idarenin ne gibi nıkâtı ihtiva etmesi lâzım geleceğine dair katî beyanat vardır ki, onlardan bir tanesi şûrâya aittir, bir tanesi adalete aittir, bir tanesi de ulü'l-emre itaate aittir. Binaenaleyh bir heyet-i ictimaiyenin umûrunu idare edecek bir hükümetin şûrâsı olacak ve o şûrâ adaletle icra-yı muamele etmiş olursa tamam, dine ve şeriate muvafık bir hükümet teşekkül eder. *Ulü'l-emrden* de maksat âmir demek değildir. Âmirler demektir. Âmirler demek erbab-ı ihtisas demektir, erbab-ı hall ü akd demektir. Binaenaleyh erbab-ı hall ü akd sıfatında bulunan insanlardan mürekkeb bir şûrâ, adalet dairesinde ve şer'in arzu ettiği derecede icra-yı hükümet eder. Bizim hükümetimiz tamamen bu esasâtı ihtiva edebilir. Buna nazaran başkaca halife mevzu-i bahs olamaz.

Şimdiki Hilafetin Mânası

Bu böyle olduğu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi kendinden başka bir halife-i müslimîn intihâb etti. Ve bir makam-ı hilafet hâsıl oldu. Bunu

izah etmek lâzım gelirse şöyle düşünmek lâzım gelir: Bütün âlem-i İslâm hal-i esarettedir. Şâyân-ı arzudur ki, bunlar ayrı ayrı çalışsınlar ve kendi hâkimiyet-i milliyelerini istihsâl etsinler. İşte bunlara bu hususta medâr-ı tesliyet, medâr-ı ümit olmak üzre bir nokta-i irtibat göstermek arzu ediliyor. Fakat onlar tamamen esaretten kurtulduktan sonra, başlı başlarına müstakil olduktan sonra behemehâl birleşip bir makamın taht-ı idaresine girmek isteyeceklerini düşünmek câiz midir? O da başka... Demek oluyor ki, biz yalnız onların kurtulması için müşterek bir nokta-i râbıta gösteriyoruz ve bu hususta adeta dinî yahut tarihî yahut vicdanî bir vazife yapmış oluyoruz, bu makamı muhafaza etmekle...

Hilafete Vazife ve Salâhiyet Vermek

Fakat bu makama doğrudan doğruya bir salâhiyet vermeğe kalkışacak olursak, bu salâhiyetin tatbikat sahası âlem-i İslâma şâmil olur. Halife âlem-i İslâmın üzerinde bizim vereceğimiz vazife ve salâhiyeti tatbik etmek mecburiyetindedir. Tatbik edemezse zaten mânası yoktur. Tatbik edebilmek için ya onlar buna muvafakat veya reddedeceklerdir. Muvafakat veya red iki sebepten neşet edecektir. Birisi müstakil olan Müslüman devletlere müdahaleyi, kendi istiklâllerine müdahale telakki edecekler ve bunu reddedecekler. Nitekim Afgan Emiri yapmış olduğumuz muâhedede bir iki noktayı kendi istiklâline müdahale telakki etmiş, kabul etmemiş ve demiştir ki, "Ben hiçbir suretle milletin istiklâline kimseyi karıştırmam. Benim namaz kılacağım camideki hatibe ve bu hatibin irâd edeceği hitabete dahi ait olsa".

Diğer âlem-i İslâm ise, baştan aşağıya kadar hal-i esarettedir. Hürriyet-i vicdaniyelerine mâlik değildirler. Bunlara bu vâsi' salâhiyeti tatbik ettirebilmek için evvelâ onların hürriyetlerini istihsâl etmek, yani onları zencir-i esaret altında bulunduran devletlere karşı ilân-ı harb etmek lâzımdır. Halife olan zât bunları yapabilmek için, bir kuvvet lâzım. Eğer o kuvvet Türkiye Devleti'nin kuvveti olursa, 8 milyonluk Anadolu halkının vazifesi bütün cihana karşı ilân-ı harb etmek ve bunları kurtarmak olacaktır ki, böyle bir vazifeyi 8 milyon Anadolu halkına tahmil mümkün değildir. Böyle bir vazife yapmak lâzım geliyorsa, 70 milyon İslâmdan mürekkeb olan Hindistan'ın yapması lâzımdır. Vazife vermek Türkiye Devleti'nin vazifesinin fevkinde bir şey olur. Ancak, âlem-i İslâm hür ve müstakil şerâit dahilinde bir araya gelir. Kabul ederlerse, toplanır ve halifenin vaziyetini tesbit eder. Binaenaleyh bizce yapılacak bir şey kalmamıştır efendim.

Hilafet ve Müessesât-ı Diniye

Ahmet Emin Bey: Dinî meselelere alâkadar görünen medreselere, camilere...

Gazi Paşa: Beyefendi! arz edeyim: Halifenin böyle bir salâhiyeti yoktur. Medrese nedir? Cami nedir? Bu millet razı olur mu? Kendi evlâdının kendi hâkimiyetine hariçten bir adam bir takım yerleri dolduracak ve oradan başka bir zihniyet çıkacak; buna bu milletin ihtiyacı var mıdır? Camilerdeki imam ve hatibi halife tayin edecektir, demek isteniyor. Efendim, bir hatibin vazifesi mutlaka mensup olduğu millet ve devletin istiklâliyle ve hâkimiyetiyle alâkadardır. Dinde hatip, bir devletin reisidir. Veya o reisin bulunamayacağı yerlerde onun mümessilidir. Dinde hatip var mıdır? Hutbe nedir? Doğrudan doğruya bir reis-i devletin veyahut en büyük rüesâ-yı devletin, rüesâ-yı hükümetin halkı tenvir için söz söylemesi değil mi?

Bir defa efendim, diyoruz ki; bizim dinimizde ruhbaniyet yoktur. Binaenaleyh cismanî ve ruhanî birdir. Çünkü bizim dinimiz tabiîdir.

Halife reis demektir, emir demektir, sultan demektir. Şekl-i hükümete göre başında bulunan adamın alması lâzım gelen isimlerdir.

Başında sarık olan bazı kimseler halkın karşısına geçerler ve bizim hiç de anlatmak istemediğimiz bîmâna şeyleri kafalarına sokarlar! Bu olamaz. Benim kanaatim, malumatım ve katî olan itikadım bundan ibarettir. Bu devletin halife ile alâka ve münasebeti yoktur. Hakikati ifade etmek lâzım gelirse, yapmak istediğimiz inkılabı parçalamak icab etmiştir. İkiye ayırdıktan sonra evvelâ birincisi, sonra ikincisi...

Şimdi bizim şekl-i hükümetimize göre böyle bir makam-ı hilafetin mevcut olamayacağını göstermek için Teşkilât-ı Esasiye'nin bazı maddelerini beraber gözden geçirelim. Yalnız biliyorum sizi yordum:

Yeni Hükümet ve Din

Kılıçzâde Hakkı Bey [Kılıçoğlu]: Paşa hazretleri, yeni hükümetin dini olacak mı?

Gazi Paşa: Vardır efendim; İslâm dinidir. İslâm dini hürriyet-i efkâra mâliktir.

Hakkı Bey: Yani hükümet bir din ile tedeyyün edecek mi?

Gazi Paşa: Edecek mi, etmeyecek mi bilemem! Bugün mevcut olan kanunlarda aksine bir şey yoktur. Millet dinsiz değildir. Mütedeyyindir ve dini din-i İslâmdır. Yani Komünistlik gibi dini reddedecek ortada bir meslek yoktur.

Hakkı Bey: Şu halde Paşa hazretleri bir mesele hakkında herkesin itikadâtı ve düşüncesine göre bir fikir ortaya koymak hususunda hükümet beni susturacaktır veyahut tecziye edecektir. Diyecek ki, sen bu hususta hükümetin düşündüğü gibi düşünmüyorsun.

Gazi Paşa: Hükümetin düşündüğü gibi hiç kimsenin düşünmeğe mecburiyeti yoktur. Hürriyet-i hakikiyenin câri olduğu bir memlekette hürriyet-i vicdaniye vardır veyahut yoktur. Olduktan sonra bunu düşünmek doğru değildir. Vicdanının icabâtını söyler.

Hakkı Bey: Herkes kendi vicdanını susturmağa imkân görecek mi?

Gazi Paşa: Heyet-i ictimaiyede hürriyet mukayyeddir. O da bir ferdin değil, heyet-i umumiye-i ictimaiyenin menafi'-i müşterekesi icabı olarak, mevzû kanunlar iledir. Hürriyet-i vicdaniyenizi ne dereceye kadar kullanabileceğiniz mevzuu kanunlarla anlaşılır. Meselâ bir hoca efendi diyor ki şunu behemehâl yapmalısınız. Demek istediği hâkimiyet-i milliyeyi kaldırınız! Bu telaffuz ettiği şey, fiile teşebbüs ettiği dakikada tabiî mürteci telakki olunur ve vaz' olunmuş olan kavânînin icabâtına tâbi olur.

Efendim, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda birkaç noktaya işaret edebiliriz: "Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir". "Bilâ kayd ü şart"ı buradan kaldırmadıkça Türkiye Devleti herhangi bir zâta veya herhangi bir makama hâkimiyetini muhill hiçbir salâhiyet veremez.

Ahmet Emin Bey: Prensip meselesinde amelî bir mesele vardır.

Gazi Paşa: Hayır, müsaade buyurun amelîyi bırakalım. Millet hâkimiyeti bilâ kayd ü şart elinde tutmağı kendi vicdanına karşı ahdettikten sonra şunun ve bunun icabıdır diye şuna veya buna verilebilecek en basit bir hak bulunuz, vazife bulunuz ve salâhiyet bulunuz. Kimse bulamaz!

İsmail Müştak Bey [Mayokan]: Bu madde katî olaraktan hâkimiyetin bilâ kayd ü şart millette olduğunu bildiriyor.

Gazi Paşa: Peki, ondan sonrası idare usulü, halkın mukadderâtını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Malum-ı âlîniz, bir irade ve bir de hâkimiyet vardır. İrade, arzu ve temayül-i kalb ve vicdandır. Bir insanda olduğu gibi, insanlardan mürekkeb olan heyet-i ictimaiyede de irade mevcuttur. İrade alınamaz ve irade verilemez. Fakat iradenin vasıta-i tatbiki olan hâkimiyeti verebilen bir insan veyahut hâkimiyetini kaybeden

bir insan veyahut bir heyet-i ictimaiye hâkimiyetten mahrum olunca -ki hâkimiyet iradenin tecelligâhıdır- o halde, iradesi meflûc olur. Binaenaleyh hâkimiyetini verebilmek için iradesinden meflûc kalmağa muvafakat etmek lâzım gelir. Binaenaleyh veremez. Hâkimiyetini verebilmek için, iradesinin, arzusunun, temayülâtının meflûc kalmasını kabul etmek lâzımdır. Ölmeyi kabul etmek demektir. Bundan dolayı bir millet hâkimiyetini veremez. Yalnız alınır ve zorla alınır. Millet hâkimiyetini elinde tutuyor ve ancak hâkimiyetinden icâbı kadarını tatbik etmek üzere Millet Meclisi'nin heyet-i umumiyesini tavzif ediyor. Fakat bir tek adama bu salâhiyet verilemez.

Hâkimiyet-i Milliye ve Hükümdarlar

Yakup Kadri Bey [Karaosmanoğlu]: Bir takım krallar var, tâcidârlar var. Bunların hiçbiri... bu bir sembol gibidir, anane mânasını ifade eder ve millet doğrudan doğruya kendi mukadderâtına bilâ kayd ü şart hâkimdir. Binaenaleyh böyle tarihî sembolün bekâsı milletin hâkimiyetini ihlâl etmiş olmuyor. Yani tamamiyle salâhiyeti tahdid edilerek ve hatta meflûc...

Gazi Paşa: Yani ne mecburiyetimiz vardır buna? Şimdiye kadar bu gibi sembolleri tutmaktan bir faide çıktı mı?

Yakup Kadri Bey: Hatta zarar gördük.

Gazi Paşa: Zarar gördü isek, idâmesine hâcet yok! Zarar olarak görmediğimiz bir şey kalmamıştır.

Yakup Kadri Bey: O kadar bir şey idhâl etmiyorum. Çünkü halife diye bir şeyin mevcudiyetini tanımamız...

Meclis Reisi - Halife

Gazi Paşa: Bir defa halife başkadır, hükümdar başkadır. Bizim sembolümüz olamaz ki, bu âlem-i İslâmın sembolüdür. Eğer halifeyi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin reisi yapmak istersek, bunun için de yol vardır. Bu zât bir memleket tarafından mebûs intihâb olunur. Yani o demektir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi reisine *halife* denir. Bunda faide var mıdır acaba? Yoktur! Hücumların esbâbından birisi de mutaassıp, dinî bir hükümet tanınmamızdır ve medeniyet-i hâzıra ile temasa gayr-ı lâyık görüldüğümüzdür. Fakat başımıza geçireceğimiz reisin ismine *halife* dediğimiz vakit dünya nazarında mutaassıp, kapkara bir heyet olarak görüneceğiz!

Ahmet Emin Bey: Bu Şer'iye Vekilinin de kalması aynı mâhiyeti hâiz değil mi?

Gazi Paşa: Efendim, bu millet Müslüman mıdır?

Ahmet Emin Bey: Evet.

Gazi Paşa: O halde şer'î bir takım umûr olunca bunları rü'yet edecek bir makam lâzımdır.

Şer'iye ve Evkaf Vekâleti

O makama Şer'iye Vekili deyiniz, her ne derseniz deyiniz! Bence mevzu-i bahs edilmesi lâzım gelen husus, bir vekil hey'et-i hükümetin içinde bulunsun mu, bulunmasın mı? Ayrıca bir büro yaparız. İşte imamları filan tayin eder. Bittabi hükümetin emrinde.

Suphi Nuri Bey: Ya Evkaf işleri..

Gazi Paşa: Evkaf ayrıdır. Evkafı şer'iye umûruna tahsis etmek zaten doğru değildir. Evkaf bilhassa bizim memleketimizde en mühim menâbi'-i servetten birisidir. Binaenaleyh bunu yalnız medreselere bırakmak olamaz. Bu da ileride hall ü fasl edilecektir.

Türkiye'de Mevcut Hilafetin Menfaat ve Mazarratı

Müştak Bey: Türkiye'de mevcut hilafet, devletin siyaseti için menfaat midir, kuvvet midir? Yoksa ne menfaat ve ne de kuvvet midir?

Gazi Paşa: Hatta âlem-i İslâma şâmil olarak kalması zaaftır. Yani bugünkü şerâite göre biz kendi üzerimizdeki fenalığı tezyîd ediyoruz. Böyle sembol olarak denecek! Fakat kimse böyle sembol tanımıyor ki. Zannediyor musunuz ki Hintliler, Mısırlılar, Afganlılar ve sâireler dinî bir alâka ile bize merbûtturlar? Bilâkis millî mefkûreleri ile bizi kurban etmeğe çalışıyorlar. Hint Hilafet Komitesi vardır. Aynı meseleye dair muhaberatımız oldu. Sonra Mısırlılar ve sâire ile muhaberemiz vardır. Bunların bizden rica ettikleri şey, siz çalışın da biz kurtulalım ve biz size hilafetten dolayı merbûtuz. Efendim, hilafetten dolayı bana merbût olma, 70 milyonu kurtarmak için 8 milyonu da mahva teşebbüs etme! Mısır 14 milyon nüfusa mâliktir. Bizden daha fazla nüfusludur. Kendilerini kurtarmaya çalışsınlar. Kendinizi kurtarın! Efendiler! Hilafet milletimize bir baş belâsıdır. Osmanlı padişahlığı hilafeti

almadan evvel Osmanlı devrinin en parlak safhasını yapmıştır. Fakat bu hilafet mevkiini aldıktan birkaç sene sonra sukûta başlamıştır. Menfaat göstermemiştir.

Osmanlı serdarları, hükümdarları, padişahları hilafetten mücerret bulundukları zaman en büyük şaşaayı ve satveti göstermiştir. Yani hilafet hiçbir şey kazandırmamıştır. Birçok musibetler getirmiştir.

Müştak Bey: O halde zaaftır.

Gazi Paşa: Elbette zaaftır. Şöyle bir hayal vardır ki, hilafet sıfatını takındığımız zaman bütün âlem-i İslâm muavin ve müzâhirdir! Nedir yani? En felâketli anları geçirdiğimiz zaman ne yaptılar? Bizim aleyhimize gelip, harp ettiler!

Suphi Nuri Bey [İleri]: Paşa hazretleri, fiilen mevcut vaziyeti tashih etmek zaman meselesi değil midir?

Mevcut Hilafet Vaziyetinin Tashihi

Gazi Paşa: Tashih olunmuştur. Tashih olunmayan bir şey kalmamıştır. Bizce mesele hallolunmuştur. Kendisi meşgul olmazsa ve kendisinden menfaat tasavvur edenler yerinden kıpırdamazsa bizce mesele hallolunmuştur. Ve illâ hocaların, Hoca Şükrü Efendi ve bunun gibi hocaların arzularını yerine getirmek isteyenlerin yapacakları faaliyet derhal meseleyi daha katî hallettirir.

Gazeteci: Yalnız hocalar hakkında...

Hocalar

Gazi Paşa: Ben hocaları sevmem. Yalnız camide namaz kıldıranların sarık sarmağa hakkı yoktur. Namaz kıldırabilmek için sarığın lüzumu da yoktur. Bu millette yoktur.

Gazeteci: Halbuki bizde dinden ziyade hocalık...

Gazi Paşa: Beyler! Siz bu memlekete merbûtsunuz. Bu memlekette hocaların ne kadar kıymetsiz olduğunu ve bu milletin hocalardan ne kadar nefret ettiğini biliyorsunuz. Ben size ufak bir misâl söyleyeyim. Çok hoca nerede vardır, Konya'da değil mi? Ben Konya'ya yaptığım seyahatlerin birinde mektepleri dolaşıyordum. Bana dediler ki, aman efendim bir de

medreselere gel gör. Yanımda Rus, Azerbeycan sefirleri vardı. Bir medresenin kapısına geldik, fakat kapı olduğunun farkında olmadım. Çünkü bir demir parmaklık vardı. Hani kapı dedim. Burası dediler. Medreseye köpek girmesin diye parmaklık yaptırdık dediler. Evvelâ bu medresenin kapısını da açınız da ondan sonra girelim, diyemedim. Ve bu suretle çok büyük hata irtikâb ettim. Demirin üzerinden atladık, içeriye girdik. Baktım bir tabur kadar başı sarıklı adam bir sıraya dizilmişler ve Müftü Efendi başta olmak üzere tekmil Konya'nın ulemasını toplamış. Gayet mültefit bulunmak istedik. Müftü Efendi tuttu diskur yapmak istedi.

Hocalar ve Askerlik

Dedi ki, efendim bizim talebeyi askere alıyorlar ve askerde bulunan talebenin iadesine müsaade etmiyorlar. Birkaç defa hükümete yazdık, cevap vermediler. Emir buyurunuz, dedi! Ben de ecânibin yanında bunları rencide etmemek için peki dedim, icabına bakarım. Yok dedi. Emir veriniz! Ahz-i asker reisi paşa vardır, buradadır. Vali vardır, buradadır, dedi. Nazar-ı dikkate alınız, dedim! Efendim dedi, şimdi emir veriniz.

O zaman vaziyeti tetkik ettim. Müftü Efendi hocaların herkes üzerinde müessir olduğunu ispat için bana hükmediyordu. Gayet yüksek sesle hocalara dedim ki, bir sürü asker firarisi toplanmışsınız! Bütün medreselerde sizin gibi insanların yekûnunu toplasak; Karahisar'ı istirdât etmek mi [iyi] yoksa burada oturmak mı? Bu mühim bir hadise oldu. Çünkü Konya'nın en muhterem uleması tahkir olunmuştu. Hakikaten tahkir olundu. Evime gittiğim zaman hakiki Konya ahalisi geldiler ve dediler: "Efendim çok teşekkür ederiz. Biz hocalara karşı çok itibar ediyorduk. Sebebi buraya gelen her büyük adam onların elini öpmüştür. Biz de zannediyorduk ki, onların elini öpmek bir şeref, yoksa biz bunların ne kadar adî adamlar olduklarını şimdi anladık ve her yerde söyleriz". Binaenaleyh hocaların kıymetleri yoktur.

Falih Rıfkı Bey: Kuvvetleri de yoktur.

Gazi Paşa: Gidin köylülerle görüşünüz. Hepsi alay ederler.

Müştak Bey: Nitekim İstanbul'da olmuştur. İstanbul'da gayet küçük...

Gazi Paşa: Fakat ehemmiyet verirseniz ve bilhassa ondan korktuğunuzu ihsas ederseniz hakikaten korkuturlar. Arzu ediyorum ki, bu meselede zihinlerimizin durduğu noktayı ta'mîk edelim.

Falih Rıfkı Bey: Bu suretle münakaşada bulunmak isteyenlere serbest olarak müsaade edilecek mi?

Gazi Paşa: Münakaşa edilmelidir. Hatta kitap ve gazete vasıtasiyle münakaşa edilmelidir.

Hilafetin Hanedan-ı Osmanî Elinde Olması

Hakkı Bey: Hilafetin Osmanlı hanedanı elinde kalmasında bendeniz âti itibariyle bir tehlike devresi görüyorum. Korkuyorum.

Gazi Paşa: Ne için biz korkalım beyefendi? Meflûc olanlar korksun. Biz neden korkalım? Üç senedir nâmütenâhi fedakârlık ihtiyar eden bu millet halifenin ordularıyla çarpışıyor ve onları makhûr ediyor; sonra o meflûc kısımdan biz korkalım. Başından nihayetine kadar icab eden yerlere göndeririz.

Hocalar ve Cehl ile Mücadele

Ahmet Emin Bey: Acaba münazaa vs. olmaz mı? Çünkü bir taraf münakaşa ederken, fikri hislere müracaat edecek. Onun için öteki tarafın elinde silah olarak...

Gazi Paşa: Efendim, bu noktadan ictinâbdan dolayıdır ki, taassuba kıymet ve ehemmiyet veriyorsunuz. Taassup cehle istinâd eder. Binaenaleyh taassubu olan cahildir. İlim behemehâl cehle galebe çalar. O halde halkı tenvîr etmek lâzım.

Ahmet Emin Bey: Halkı tenvir edelim fakat, taassubla münakaşa kabul etmiyor.

Falih Rıfkı Bey: Onların mevcudiyetlerini kabul etmemek daha iyi olur.

Gazi Paşa: Bir takım mâlayâni şeyler söyleyebilirler. Binaenaleyh onları tenkit etmek ve tenkit ederek çürütmek lâzımdır.

Müştak Bey: Hatta efendim bizim tarafımızdan taarruz lâzımdır. Onlar söylemeseler bile senelerden beri onlara yerleşmiş, o senelerin, asırların, mahsulü olan şeyi sökmek için onların hareketini beklememeli. Birkaç lakırdıyla ve sarıklarının görünmesiyle muhitlerde tesirler yapıyorlar. Buna şimdiden hücum etmek lâzım.

Falih Rıfkı Bey: Bu irtica meselesi zaten gazetelerde mevzu-i bahs oluyor.

Gazi Paşa: Her yeni inkılâbın mukabil bir aksi olacaktır. Buna intizâr etmek lâzımdır. Bu olmaz değildir. Behemahal vukûu karîb bir şeydir. Her

nokta-i nazardan vâriddir. Efkâr-ı umumiyeyi onların yalan yanlış tevilâtına kaptırmamak, tenvir etmek lâzımdır.

(...)

Hükümet ve Din

Gazi Paşa: Hükümet dinsizdir demek efkâr-ı umumiye-i nâsa hükümete hücum edin demektir.

Müştak Bey: "Lâ-dinî" demiş Hüseyin Cahit Bey mektubunda. Bunu da çizmiş.

Gazi Paşa: "Maddî" demeli. "Cismanî" demeli ve bu kelimeler varken "lâ-dinî" dememeli.

Müştak Bey: Hayır efendim, o mânaya anlıyorlar. O mânaya anladığından kendi kendimizi sansür ediyoruz. Asıl korkulan, çekinilen sansür kendimize ait sansürdür.

Falih Rıfkı Bey: Fakat biraz da mevzu-i bahs etmek lüzumludur.

Gazi Paşa: Efendim bilâ lüzum bahsetmek aksi netice verebilir, fakat müsbet neticeler için de sükût etmemek lâzımdır efendim.

Ahmet Emin Bey: Hakikati tenvir edelim. Yani karşıda cevap şeklinde münakaşaya tutuşarak değil, tenvir tarzında...

Gazi Paşa: Efendim bendenizce tenvir de efkâr-ı umumiyeyi irşadda bir program yapmak lâzım. Meselâ hâkimiyet nedir? Ve bu millet hâkimiyetini muhafaza etmeli mi, yoksa başka birine verip onun delâletiyle mi hareket etmeli? Bunu tarihin delâletiyle çok kuvvetli ifade edebilirsiniz. Geçirdiğimiz felâketi birer birer saymalı. Millet mukadderâtını uhdesinde bulunduran insanların bu millete yaptığı her nevi fenalığı saymalı. Sonra şekl-i hükümetin mahiyetini anlatmak lâzımdır.

(...)

II. HALKLA MÜLAKAT
18 OCAK 1339

(...)

Yeni Hükümetin Mahiyeti

Efendiler! Artık bizim hükümetimiz bir hükümet-i müstebidde değildir, bir hükümet-i mutlaka veya meşrûta da değildir. Bizim hükümetimiz Fransız veya Amerika Cumhuriyetlerine de benzemez.

Bizim hükümetimiz bir halk hükümetidir. Tam bir şûra hükümetidir. Yeni Türkiye Devleti'nde saltanat millettedir.

İşte bu padişahlara evvelâ Fransızlar ve sonra İngilizler müracaat ettiler. Bir takım imtiyazât taleb ettiler. O padişahlar bu imtiyazâtı atiyye ve ihsan-ı şâhâne olmak üzre ibzâl etmekte hiç tereddüt etmediler. Buna mazhar olan İngilizler imtiyazât sahasını biraz tevsi' ettiler. Meselâ "Şurada burada işletemediğiniz araziyi biz işletelim" dediler. Nihayet Hindistan'da vâsi bir şirket-i ticariye vâsıl oldu ve bu şirket büyüdükçe büyüdü. En nihayet koca bir Türk imparatorluğunu içinden yemeğe, çürütmeye başladı. Efendiler en son zamanlarda Gürganî padişahları o şirket-i ticariyenin vermiş olduğu para ile taayyüş etmeye mecbur kaldılar ve en nihayet efendiler Gürganî saltanatının ihtiyâr padişahı Bahaeddin [Bahadır] Şah İngilizler tarafından esir edildi ve zindanlara ilkâ edildi ve orada öldü.

Bir zât: Vahideddin gibi.

Gazi Paşa (devamla): Babasının tâcını kurtarmak isteyen oğlu ve hafidleri Dehli [Delhi] sokaklarında bir İngiliz binbaşısının kurşunu ile tepelendi. İşte efendiler, hükümet-i müstebiddenin, hükümet-i mutlakanın milletin

benliğini ve şerefini mevzu-i bahs etmeyen, milletin faziletine ehemmiyet vermeyen bir hükümetin akibeti budur! Bir milleti köle kullanmak isteyen ve bir milleti mâlikâne olarak kullanmak isteyen heriflerin akibeti budur efendiler!

Rusya Türk ve İslâm Hükümeti

Şimdi nazarlarımızı şimâle tevcih edelim. Bütün Rusya'ya şâmil, azametli Türk ve İslâm hükümetine bakalım! Onun da tarz-ı idaresi hükümet-i mutlaka ve müstebidde idi. Başında padişah, sultan ve tâcidar vardı. Neticesi şudur ki, aynı zillet, aynı rezalet ve aynı akıbet.

Osmanlı Devleti

Bir de Osmanlı İmparatorluğu'nun manzarasına bakalım. Bunun için efendiler birkaç nokta üzerinde durarak kısa bir tarihçe yapalım. Mahv u münkariz olan Rum-Selçuk Devleti'nden bahsetmeyelim. Fakat onun enkazı üzerinde Domaniç yaylalarındaki Osmanlı Beyi'ni hatırlayalım.

Osman Bey kendi nam u hesabına ilân-ı istiklal etti ve Osmanlı Devleti'nin esasını kurdu. Bu devlet şimâle ve şimâl-i garbîye doğru tevessü' etmeye başladı. Karşı tarafa geçti. Nihayet İstanbul'u aldı. İstanbul'u alan büyük Fatih, bu azametli, kudretli padişah hakikaten bütün âlem-i İslâmın, bütün Türk dünyasının bihakkın iftihar edebileceği bir zattır. Bazı kusurlarından sarf-ı nazar olunursa, bütün cihanın büyüklük namına takdir edebileceği şahsiyettir. Kendi büyüklüğüyle mütenasip azametli bir siyaset takip etti.

Hangi Hükümet İyidir

Efendiler! Mesele şekl-i hükümet değildir. En iyi hükümet en iyisi olanıdır. O halde en iyi hükümet hangisidir? Bunun cevabı yoktur efendiler... Her hükümet iyidir ve her hükümet fenadır. Bu sebeple herhangi bir milletin kendini idare için teşkil ettiği hükümetin kendi hayatıyla, ihtiyacât-ı ictimaiyesiyle mütenasip olup olmadığını kendisinden maksûd olan fevâidi temin edip etmediği nokta-i nazarlarından tetkik etmek daha muvafıktır. Ancak bu sayede o hükümetin iyi veya fena olduğuna hükmetmek için lâzım gelen edille bulunabilir. Binaenaleyh hangi hükümet iyidir suali vârid

olmamalıdır. Hükümet iyi midir fena mıdır, buna cevap verebilmek için hükümet teşkilinden maksûd nedir, garaz nedir, bunu düşünmek lâzımdır.

Cümlenize malumdur ki, hükümet teşkilinden maksat o hükümeti teşkil eden milletin mahfûziyeti ve refah ve saadetinin teminidir. Hangi hükümet idare ettiği milletin mevcudiyetini muhafaza etmiş ise, ediyorsa ve edebilecekse ve hangi hükümet idare ettiği milletin refah ve saadetini temin etmiş ve edebilme kabiliyetini izhar etmiş ise, o hükümet o millet için iyidir.

Tarihte Türk ve İslâm Hükümetleri

Efendiler, yeni Türkiye Devleti'nden evvel bir Devlet-i Aliyye-i Osmaniye vardı. Ondan evvel yine Türklerin ve İslâmların teşkil ettiği birçok devletler vardı. Ben temas ettiğim son noktayı biraz daha tefsir edebilmiş olmak için muhtelif tarih safhalarından müşterek bir levha yapmak ve onu nazarlarınıza tecessüm ettirmek isterim. 8. ve 9. asra icra-i nazar edelim! Biliyorsunuz ki, Hindistan'da Gürganîlerin vücuda getirmiş olduğu bir Türk ve İslâm saltanatı vardı. Bütün Hindistan'da azametli, şevketli, kuvvetli denebilecek bir Türk İmparatorluğu vardı. Aynı zamanda efendiler bütün Rusya'yı daire-i itaat ve inkıyad ve idaresine almış azîm bir Türk ve İslâm İmparatorluğu vardı: Altınordu saltanatı! Aynı zamanda bir taraftan Selçukî saltanatı yerine kâim olmuş, diğer taraftan İstanbul'u zabt etmekle Şarkî Roma İmparatorluğu'nun tâcına tevarüs etmiş büyük ve kuvvetli bir Osmanlı İmparatorluğu vardı.

Hindistan Türk İmparatorluğu

Şimdi Şark'tan başlayalım. Hindistan Türk İmparatorluğu bir hükümet-i mutlaka idi. Öyle idare olunuyordu. Bu idarenin mebde ve müntehâsını düşünelim. Gürganî imparatorları, sultanları, padişahları bütün Hindistan'ı kendi malikânesi telakki ediyorlardı. Ve geniş imparatorluğu tesis eden unsur-ı aslîyi kendi bendegânı farzediyorlardı. Milletin doğrudan doğruya hukuku, salâhiyeti, şerefi, haysiyeti, benliği, mevcudiyeti mevzu-i bahs değildi. Hepsi ve her şey padişahların şahsında, sarayında mütecelli idi.

Şarkî Roma İmparatorluğu'nu yed-i tasarrufuna geçirdikten sonra bununla iktifa etmedi. Roma'ya da gitmek ve Garbî Roma İmparatorlu-

ğu'nun tâcıyla başını tezyin etmek istedi. Böyle garbe doğru giden vâsi cephe üzerinde yürüdü ve muvaffak da oldu. Fakat bu kadar vâsi ve bu kadar azametli bir siyasette muvaffak olduktan sonra daha yürüyebilmek için istinadgâh olabilecek kuvvetli bir siyaset-i dahiliyye, kuvvetli bir teşkilât-ı dahiliyye ve bilhassa metîn, esaslı bir idare-i dahiliyye lâzımdı. Halbuki o zamanın manzara-i dahiliyyesine göz gezdirelim. Fetih ve zabt olunan memâlik unsur-i aslî ile hem-ırk değildi, hem-cins değildi, hem-din değildi. Herbiri başka dinde, ırkta, mezhepte milletlerdi. Fatih siyaset-i hariciyyesinde muvaffak olabilmek için bunların kâffesini olduğu gibi muhafaza etmek, herbirine ayrı ayrı imtiyazât vermek ve herbirini kendi fütuhâtına iştirak ettirmek çaresini tercih etti ve bunda da muvaffak oldu. Fatih'in bu siyaseti şüphe yok ki, kendine has bir siyasetti, şahsî bir siyasetti; fakat bir devlet siyaseti değildi. Bilhassa o devleti kuran unsur-ı aslînin refah ve saadet-i hakikiyyesine matuf bir siyaset add u hasr olunamazdı. Böyle olabilmek için Fatih'ten sonra dahi gelenlerin aynı siyaseti senelerce ve asırlarca aynı program dahilinde takip eylemeleri iktiza ederdi.

Halbuki öyle olmadı. Çünkü devlet siyasetinin bir şahsın dimağından değil, unsur-i aslînin vicdanından çıkması lâzımdı. Böyle değildi ve böyle olmadığı için kendinden sonra gelenler kendilerine has fakat birbirinden başka başka siyasetler takip ettiler. Meselâ Selim, garbı bıraktı, şarka teveccüh etti. İran'ı mağlup etti, Mısır'ı mağlup etti. Hilafeti eline aldı ve ittihad-ı İslâm siyaseti yaptı. Ondan sonra gelen Süleyman-ı Kanunî kendini daha büyük zan ve farz etti. Hem şarka ve hem de garbe fütühat yaparım, dedi. Zikrettiğim padişahlar muktedir padişahlardı. Her asırda büyük denilebilecek kabiliyet ve kudrette olan insanlardı. Fakat bunlardan başka evvel ve ahir gelenler içinde bunlarla kıyas edilemeyecek seviyede insanlar vardı. Bu gibilerin ise takip ettiği muayyen, müsbet, rengi belli, hiçbir nokta-i nazarı yoktu.

O halde ne oluyordu?

Efendiler! Onlar kendi keyiflerini, kendi arzularını ve hırslarını tatmin edecek surette bütün milleti, bütün anâsır-ı asliyeyi arkalarından, sağlarından, sollarından, şimâle veya cenuba sevk etmekle iştigal ederlerdi. Bunu yapan ne idi? Müstebid, mutlak idare! Osmanlı Devleti'nin mutlakiyet devirleri takip olunursa, bir de meşrutiyet devrine kavuşuruz. Bu saltanat-ı meşruta devrindedir ki asıl felâketler bütün mehâlikiyle meydana çıkar. Cümlenizce malum olan bu neticeye hep beraber bir daha bakalım! Ne oldu! Tıpkı Gürganî Devleti gibi oldu. Tıpkı şimaldeki devlet gibi oldu ve tıpkı onlar gibi vadi-i mahv u inkiraza geldi, girdi, mahvoldu.

Şimdi tekrar hatırlayalım. Hükümet teşkilinden maksat milletin ve memleketin mahfuziyetidir. Refah ve saadetini temindir. Sorarım, milletin en nihayet vasıl olduğu netice bu mudur? Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden memâlik mahfuz mudur? Millet mahfuz mudur? Müreffeh ve mesut mudur? Zannederim bunların cevabını söylemek ve dinlemek pek acıdır!

Efendiler, bütün cihanı istilâ ederken malik olduğumuz nüfusu hatırlayınız. Bir de bugün nüfusumuzun 8 milyon kadar kalîl bir rakkama, bir hadde nasıl düştüğünü araştırınız! Bu suretle vicdanların ne kadar müteessir olacağını takdir ederim. Anlaşıldı ki, millet mahfuz değildir. Hiç olmazsa 8 milyonluk bakiyye müreffeh ve mesut mudur? Hiç olmazsa şu elimizde kalan bir avuç toprak mamur mudur? Bunun da cevabı cümlece bârizdir.

Memlekete bakınız! Baştan nihayete kadar harâbezardır. Memleketin şimâlden cenuba kadar her noktasını gözlerinizle görünüz, her taraf harâbezârdır, baykuş yuvasıdır. Memlekette yol yok, memlekette hiçbir müessese-i medeniye yoktur. Memleket cidden harâbezârdır. Memleket kalplere elem ve keder veren, gözlerden kanlı yaş akıtan bir manzara-i fecaat arz ediyor. Milletin refah ve saadetinden de bahse hacet yok. Ahali çok fakirdir, sefil ve çıplaktır.

Binaenaleyh Efendiler, mazide milletimizin başına geçmiş olan hükümetler milletin hayatını, haysiyetini, şerefini ve mevcudiyetini muhafaza ve refah ve saadetini temin eylemekten ibaret mâna ve hikmet-i mevcudiyetlerini takdir etmeyen hükümetlerdi. Bu millet için nâfi' olan, hâdim olan hükümetler değildi. Şu halde bugünkü hükümetimizi de aynı vâhid-i kıyasî ile ölçelim.

Yeni Türkiye Devleti ve Hidemâtı

Yeni Türkiye devletinin yeni mahiyetteki hükümeti milletin son azm ü gayretiyle ve son fedakârlığı ile vücut bulmuştur ve vücut bulduğu dakikadan itibaren eline geçirebildiği aksâm-ı memâliki yalnız değil muhafaza etmek, bundan başka ve fazla olarak düşmanların kuvvetli ordularıyla çiğnenen aksâmını da o orduları mahv ü perişan ederek, istirdâd etmiştir. Bu suretle bu hükümet öz vatanı kendine bırakılan en son vatan aksâmını bütün kuvvet ve kudretiyle muhafaza etmiş ve muhafaza kudret ve kabiliyetini bütün cihana fiilen isbat etmiştir. Bu azîm muvaffakiyeti nüfus-ı milletin en az hiç denecek derecede zararı ile istihsal edebilmiştir.

Milletimiz En Makul, En Saadet-bahş Bir Şekl-i Hükümet Elde Etmiştir

Milletimiz, memleketimiz müreffeh midir? Henüz inkılâbatın, muharebâtın, müsademâtın içinde bulunuyoruz. Başlangıcın ne kadar yoksulluklarla dolu olduğu da cümlece malumdur. Binaenaleyh bu kadar az zamanda, bu kadar az zaman zarfında millet müreffeh olmuştur, demek elbette doğru değildir. Fakat diyebiliriz ki, hiç olmazsa millet ve memleketin müreffeh olacağına dair büyük ümitlere malik bulunmaktayız. Millet hiç olmazsa mesuttur. Zira bir defa mesuttur efendiler; hakimiyetini ve istiklâlini maddeten temin etmiştir. Hakimiyetini ve istiklâlini maddeten eline almıştır. Bundan daha büyük bir saadet mutasavver değildir. Kendisine bu kadar maddî ve hakiki muvaffakiyât temin eden ve muvaffakiyât vaad eden doğrudan doğruya hâkimiyet-i milliyesine istinad eden yeni hükümetimizin bizim için, memleketimiz için en makul ve saadet-bahş bir hükümet olduğuna kimsenin şüphe etmemesi lâzımdır. Çünkü aksi henüz görülmemiştir.

Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye

Efendiler! Bir arkadaşımız makam-ı hilâfetin vaz'-ı hâzırı ile müstakil yeni Türkiye Devleti'nin ve onu idare eden "Bilâ-kayd u şart hakimiyet milletindir" düsturuna tebe'an idare eden yeni hükümetin vaz'-ı teâruz teşkil edip etmeyeceğini sordu. Ve "Makam-ı hilâfetin vaz'-ı hâzırında kalması milletin hakimiyetini ihlâl edebilecek endişeler tevlid edebilir mi?" buyurdular.

Bu suale toptan ve katî ve gayr-ı kâbil-i tebeddül bir cevap vermiş olmak için "Hayır!" diyorum... Hayır ve hayır!... (Şiddetli alkışlar).

Şimdi bu sözü izah edeyim! Bittabi ulema-yı kiramımız bu izahı benden daha güzel yaparlar. Fakat ben de bu hususta cahil değilim efendiler!

Cenabı Risalet-penâh efendimiz bütün ehl-i İslâmın, ehl-i kitabın malumu olduğu üzre taraf-ı Bârî'den hakâyık-ı diniyeyi dünya-yı beşeriyete tebliğ ve tefhîme memur buyuruldular ve ismi *peygamber*dir. Yani haber îsâline memurdur. Cenabı Hak nusûs-ı Kur'aniyesinde kendisine emâret, saltanat, tâcidârlık tevcih etmiş değildir. Hükümdarlık vermiş değildir. Peygamberlik vazifesiyle irsâl buyurmuştur. Bittabi vazife-i hakikiyesini kemâliyle muhît olan Cenabı Peygamber bütün ehl-i dünyaya onu tebliğ buyurdu.

Cümlemizce malum olmak lazımdır ki o devirde meselâ şarkta bir İran Devleti, şimalde bir Roma İmparatorluğu vardır. Ve sâir müteazzız ve müteşekkil devletler vardı ve Cenabı Peygamber devletlere gönderdiği nâme-i risâlet-penâhîlerinde buyurmuşlardı ki; "Allah birdir ve ben O'nun tarafından size tefhîm-i hakikate memurum. Hak din din-i İslâmdır. Ve bunu kabul ediniz". Ve fakat ilâve etmiştir "Ben size din-i hakkı kabul ettirmekle zannetmeyiniz ki sizin milletinize, sizin hükümetinize vaz'-ı yed etmiş olacağım. Siz hangi şekl-i hükümette, hangi vaz'da bulunuyorsanız o yine mahfuzdur. Yalnız din-i hakkı kabul ve muhafaza ediniz". Şimdi bu vaki olsaydı ne şekil hasıl olacaktı? Bir İran Devlet-i İslâmiyesi, bir Roma Devlet-i İslâmiyesi, bir Mısır ve bir Suriye vs. vs. devlet-i İslâmiyesi olacaktı. Acaba bunların haricinde, fevkinde de bir zât-ı risâlet-penâhînin mevcudiyeti düvel-i müstakille-i İslâmiyenin mevcudiyetiyle teâruz teşkil eder mi idi efendiler?

Elbette etmezdi! Fakat bu davete icabet vâki olmadığı cihetle Cenabı Peygamber kendilerine tâbi olanlarla beraber teşekkül etmek, taazzuv etmek ve bizzat bir hükümet yapmak ve bir kuvve-i askeriye vücuda getirmek ve peygamberlik vazifesini böyle bir hükümete ve bir kuvvete istinaden ifâ etmek mecburiyetinde kaldı. Bu suretle asl olan ve hasr olan vazifesine fer' olan bir vazifeyi ilâve etti.

Bundan başka Efendiler, Hazreti Peygamber'in irtihalinden sonra mevzu-i bahs olan şey bir emaret teşkili ve bu emareti vücuda getiren insanların başına bir emir intihâbı meselesi idi. Hazreti Ebu Bekir emir olarak intihâb edildi. Hazreti Ömer de emir idi. Hatta ulema-yı kirâmımız pekâlâ bilirler ki Hazreti Ömer'e "Halife-i Resulullah" dediler. O ilk defa olarak minbere çıktı, "Hayır ben Halife-i Resulullah değilim. Siz müminlersiniz ve ben de sizin emirinizim ve reisinizim" dedi.

Halife ve Hilafetin Mânası

Nihayet malum olduğu vechile Hazreti Ali zamanında bir tarafta Hazreti Ali Irak'ın ve Iraklıların emiri oldu, diğer tarafta Muaviye Suriye'nin sultanı oldu. Ve fakat bunların isimleri *halife* idi. Daha sonra Bağdat'ta bir saltanat kuruldu. Devlet-i Abbasiye... Sultanlar padişahlar mevki-i iktidara geçti. Devletin adına *hilâfet*, başına geçenlere *halife* denildi. Endülüs'te de bir saltanat-ı İslâmiye vardı. Orada da sultanların ismine *halife* deniyordu. Bu

izahtan sonra pek güzel anlaşılıyor ki, esasen hilafetten maksûd doğrudan doğruya hükümettir.

Şeriate Göre Hükümet Esasları

Şimdi şunu izah etmeliyim ki, esas-ı dinde hükümetin şu veya bu şekilde olacağına dair hiçbir ifade-i katiyye mevcut değildir. Yalnız hükümetin hangi esaslara ibtinâ etmesi lâzım geleceği sarihtir, vazıhtır, katîdir. O esaslardan biri şûrâdır. Şûrâ en kuvvetli bir esastır. Bu esas doğrudan doğruya taraf-ı Bârî'den peygamberi olan Muhammed Mustafa'ya dahi emr olunmuştur. Peygamber olan zât-ı zi-şân kendiliğinden iş yapmayacaktı. Müşavere ile yapacaktı. Bu böyle olunca ondan sonra ehl-i İslâmın riyasetine geçenlerin aynı esasa tebe'iyyet etmek mecburiyetinde olacakları şüphesizdir. Çünkü emr-i ilâhî böyledir!

Diğer bir esas da adalet esasıdır. Şûrâ muamelât-ı nâsı ifa ederken adilâne ifâ edecektir. Çünkü adaletten mücerret olan şûrâ Allah'ın emrettiği bir şûrâ olamaz. O şûrânın bihakkın tevzi'-i adalete muktedir olabilmesi için de mütehassıs olması, vâkıf olması lazımdır. Ancak vâkıf olan, mütehassıs olan insanlardan teşekkül eden hükümet makbul ve muteber olur ve ancak öyle bir şûrâya tevzi-i adalette emniyet ve itimat edilebilir. İşte bizim meclisimiz ve onun mutemedi olan zevattan mürekkeb olan hükümet heyeti şer'in tamamiyle emretmiş olduğu bir şekilde ve mahiyettedir. Buna nazaran başkaca bir makam-ı hilafet mevzu-i bahs olabilir mi?

Efendiler! Milletimiz kurduğu yeni devletin mukadderâtına, muamelâtına, istiklâline ismi halife olsun, padişah olsun, ne olursa olsun hiç kimseyi müdahale ettiremez. Allah da böyle bir şey emir buyurmamıştır.

Bu itibarla millet tamam Allah'ın emrettiği gibi kurduğu devleti ve onun istiklâlini muhafaza ediyor ve ilelebet muhafaza edecektir! (Sürekli alkışlar)

Şimdiki Hilafetin Mâna ve Şümûlü

Efendiler! Halife ve hilafet mevzu-i bahs olduğu zaman bu, yalnız Türkiye ve Türkiye halkı için mevzu-i bahs olamaz. Belki bütün âlem-i İslâma şamil ve müşterek bir makam olarak mevzu-i bahs olabilir. Bir kitapta, -yakında çıkmış bir kitap- gördüm. Bu kitaba vaz'-ı imza edenin hoca efendilerden biri [Hoca Şükrü kastediliyor. İK] olduğunu anladım. O diyor

ki, "Meclis halifenindir". Efendiler, bu kadar sakat, mânasız bir şey olamaz. Bu, dünyada benliğini, insanlığını ve hakimiyet-i milliyesini anlamış bir heyet-i ictimaiyenin hiçbir vakitte kabul edemeyeceği bir safsatadır. Meclis halifenin değildir ve olamaz. (Alkışlar)

Meclis yalnız milletindir. Ve ancak milletin vekillerinden mürekkebdir. Milletin verdiği salâhiyet ve vezâifi ifâ eden zevattan ibarettir. Binaenaleyh yalnız ve yalnız milletindir (Alkışlar) ve Meclis ancak milletin emrine mütavaat etmek mecburiyetindedir. Yoksa ismi, makamı ne olursa olsun kimseden emir almaz. İtaat kabul etmez bir Meclistir (Alkışlar).

O kitabı yazan hocaefendinin vezâif-i hilâfeti tetkik ve ifade etmek için karıştırdığı kitaplar Yezid zamanında yazılmış olan kitaplardır. O Yezid ki halife ünvanıyla dünyanın en zalim ve müstebid hükümdarıydı. Binaenaleyh o kitaplarda vezâif-i hilafet olarak yazılmış olan şeyler Yezid'in vezâif-i saltanat-ı müstebiddânesidir. (Alkışlar)

Başladığım silsileye devam ediyorum. Bütün âlem-i İslâma şâmil bir makam-ı hilafet mevzu-i bahs olabilir. Bu nokta çok mühimdir. Çok nazik ve vâsi'dir. Bu noktadaki tasavvurâtımı size söyleyeyim!

Efendiler, tarih bize pek açık gösteriyor ki, İslâm âleminde riyaset-i devlette bulunan zevâta *halife* denilmiş olmaktan nâşi riyaset-i devlete, hükümete müteallik vezâif de vezâif-i hilafet serlevhaları altında ifade edilmiştir.

Halife-i Müslimîn Ne Demektir?

Şimdi bu mazbûtâta göre tekrar edelim: Halife, ehl-i İslâmı bir nokta-i vahdette cem edecek. Halife bütün âlem-i İslâmın hukukunu, haysiyetini, şerefini, refahını, saadetini muhafaza edecek, muhafaza ve sıyanete muktedir olabilecektir. Halife, âlem-i İslâma her nereden vuku bulursa bulsun her türlü tecavüzâtı men, red ve kal' edebilecek ve bunun için kuvvetli ordulara ve her şeye malik olacaktır! Buna nazaran bütün bu saydıklarımızı yapmış, yapabilmiş, yapan, yapabilen halife-i Müslimîn olmak lâzım gelir.

Efendiler! İslâmiyetin zuhurundan beri bütün İslâmları bir noktada tevhid mümkün olmuş mudur? Hayır efendiler! Mümkün olmamıştır... Bütün âlem-i İslâmın bir makam-ı hilafet etrafında müttehid olduğu meşhûd olmamıştır... Meşhûd olan şey, muhtelif İslâm heyet-i ictimaiyelerinin ayrı ayrı hükümetler ve devletler teşkil etmiş olmalarıdır. Ve bu devletlerin

başlarında bulunan zevâta aynı zamanda halife de tesmiye olunurdu ve bugün dahi Fas halifesi, Sudan halifesi vs. halifeleri vardır.

Efendiler! Afrika'da yaşayan, Hindistan'da yaşayan, Rusya'da yaşayan, Avrupa'da, Amerika'da yaşayan, başka başka muhitlerde başka başka ananelere malik olarak yaşayan insanların kâffesini bir noktada cem etmek ve bu noktadan sevk u idare eylemek fennen, ilmen mümkün değildir. Behemehâl her ırk, her unsur yaşadığı muhitât ile mütenasip olmak üzre ayrı ayrı ve herhalde ilmî esaslara müstenid hükümetler tesis etmelidir ve ancak bu esas dairesinde teşkil olunan hükümetler, kabiliyet-i hayatiyelerini muhafaza edebilirler. Yoksa bu esas olan düsturu unutarak gayet uzak, yüksek ve ilâhî bir noktada birleştireceğiz diye yürümek, mevcudiyeti tehlikeye atmak demektir. İnsan güneşi görür, hoşlanır, güneş çok caziptir, parlaktır, çok hararetlidir. İnsan onun feyz u hararetinden müstefid olmakla hayatını temmiye eder fakat gözünü güneşe diker ve behemehâl ben oraya vasıl olacağım diyerek yürürse gideceği yer güneş değil kürre-i arzın altıdır...

Efendiler! Bu noktada arkadaşlardan birinin sorduğu bir sualin cevabına da temas ediyorum. Bu dediğim zihniyetle yürüyen âlem-i İslâma baştan nihayete kadar bakalım!

İslâmiyetin Tevessü'ü, Hal-i Hazırda Müslüman Memleketlerin Hali

İslâmiyet ilk zuhurunda az zamanda çok terakki etti ve tevessü' etti. Muhtelif istikametlerde ve muhtelif kollarla yürüdü. Ve muvaffak da oldu. O kollardan birisi Afrika'nın şimâl sahilini takiben Endülüs'e giden koldur ki, orada hepimizin bildiği gibi azametli bir hükümet-i İslâmiye vücuda getirdi. Afrika[nın] şimâl sahili de baştan başa İslâm oldu ve oralarda İslâm hükümetler teşekkül etti. Şarka giden kol Hindistan içinde ve Çin hudutlarında İslâmiyeti tesis eyledi, İslâm devletleri meydana getirdi. Şimâle giden kol nihayet, Osmanlı Türklerinin büyük ve azametli imparatorluğu sancağı ile i'lâ-yı kelimetullah eyledi. Fakat garba, şarka, şimâle vuku bulan bu taarruzlar, çok gecikmeden mukabil bir taarruza maruz kaldı. İspanya baştanbaşa nihayete kadar süpürüldü ve İslâmiyetten yalnız bir hatıra-i tarihiyeden başka bir şey kalmadı. Fas, Cezayir, Tunus, Trablus, Mısır, Suriye, Irak, Hindistan baştan nihayete kadar İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların idaresine geçmiş bulunuyor... İran ve Afganistan'dan bahsetmeyeceğim. Osmanlı Devleti'nin hali de malumdu...

O halde ne oldu? Hilafetten maksat bütün âlem-i İslâmın mevcudiyetini, haysiyetini, şerefini muhafaza etmek idi... Bütün âlem-i İslâmın refah ve saadetini temin eylemek idi. Halbuki maatteessüf, nazarlarımızı yakan, kalbimizi inleten manzara bütün âlem-i İslâmın baştan nihayete kadar zincirler altında inlemesidir...

Bu noktada duracağım ve tekrar kendi vaziyetimize temas edeceğim. Efendiler! Âlem-i İslâma şâmil bir makam-ı hilafet vardır, diyoruz ve o makamda bir zat kâ'iddir ki ünvanı *halife-i Müslimîndir.*

Halife-i Müslimîn Esir Müslüman Memleketlerini Kurtarabilir mi?

Şimdi "Vazife ve salahiyet-i hilafetten bahsedenlere göre bu halife-i müslimînin vazifesi nedir?" [diye] soruyorum! Bu âlem-i İslâmı kurtarmak değil mi? Bu hilafet-i müslimînin daire-i şümulünde bir Türkiye Devleti vardır, bir İran Devleti vardır, bir Afgan Devleti vardır ve yetmiş milyonluk bir Hindistan kitle-i İslâmiyesi vardır, Mısır vardır, Fas vardır vs. vs. vardır. Bunların hepsini, halifenin vazife-i hilafetini ma'rûf kitaplarda tarif olunduğu vechile kabul ettiğimize göre kurtarmak lâzımdır. Kurtarabilmek için de kuvvet lâzımdır, kudret lâzımdır. Para ve nüfus lâzımdır. Kim diyebilir ki bunun için Türkiye Devleti ve Türkiye Devleti'ni vücuda getiren Anadolu'nun sekiz milyon halkı halifenin emrine tâbidir. Kim diyebilir ki buyurun efendim, işte Türkiye'nin sekiz milyon fakir halkı, dünyayı mağlup edin ve âlem-i İslâmı sıyânet edin!

Ben sorarım millete! Buna razı mıdır? Bunu yapmağa muktedir midir? Yapabilir mi? Bu zavallı millet bu kadar azim bir mesuliyeti, bu kadar azim bir vazifeyi deruhte edebilir mi?

Hakikaten millet böyle bir vazifeyi deruhte etmekle, ifâsına teşebbüs etmekle muvaffak olabileceğini bir an için olsun ümit edebilir mi? Buna imkân tasavvur olunabilir mi? Zannederim ki hayır, asla...

Efendiler! Milletimiz, asırlarca bu nokta-i nazardan hareket ettirildi, fakat ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. En nihayet oralardan kovuldu, kovuldu... Ve bugün sekiz milyona indi. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlatlarının miktarını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için, Viyana kapılarına kadar fütûhat yapabilmek için ne kadar insan telef oldu bunu biliyor musunuz? Ve neticede ne oldu görüyor musunuz?

Efendiler! Böyle vazifenin yapılması lâzım geliyorsa bunu yalnız sekiz milyonluk Anadolu halkından değil, yetmiş milyonluk Hindistan ahalisinden taleb etmek lazımdır! (Sürekli alkışlar)

Efendiler! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının artık kendi hayat ve saadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur. Başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır artık, veremez! (Alkışlar)

O halde katî olarak ifade ediyorum. Halife halife-i müslimîndir ve Türkiye de âlem-i İslâm içinde bir cüzdür. Binaenaleyh halifenin hâiz olması lâzım gelen salâhiyet ve vezâif varsa onun mesuliyetini yalnız henüz kendi hayat ve istiklâlini kurtarmağa çalışan bu küçük Türkiye'ye yükletmeye Allah da razı değildir.

Halifeye Vazife ve Salâhiyet Vermek Teklifinin Mahiyeti

Efendiler! Diğer bir noktayı da nazarlarınızda tebarüz ettirmek isterim. Bir an için farz edelim ki Türkiye mevzu-i bahs olan vazifeyi ciddi olarak kabul etsin. İslâmları kurtarmak ve bir noktada tevhid ederek sevk ve idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pekâlâ ama, Mısır'ı kurtardık sonra Mısırlılar derse ki "Çok teşekkür ederiz fakat biz, sizin daire-i idarenize girmeyiz, Mısır Mısırlılarındır. Biz istiklâl ve hakimiyet-i milliyemize kimseyi müdahale ettirmeyiz. Müstakil kalacağız". Hind'in yetmiş milyon ehl-i İslâmı derlerse ki "Bize büyük hizmet yaptınız fakat bizim hakimiyet ve istiklâlimize karışmayınız. Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz".

O halde bütün bu mesai sadece bir teşekkür ve dua almak için mi ihtiyar olunacaktır efendim? Görüyorsunuz ki bir heva için, bir heves için, bir vehim için, bir hayal için bu zavallı milleti mahvetmeyi teklif ediyorlar! İşte makam-ı hilafete ve halifeye vazife ve salâhiyet vermek teklifinin mahiyeti bundan ibarettir.

Efendiler, el-yevm müstakil bir devlet-i İslâmiye olan Afganistan'ı mütalaa edelim! Afganistan halifenin herhangi bir vazifesini, herhangi bir salâhiyetini tanır mı zannedersiniz? Asla! Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletinin istiklâlini, milletinin hakimiyetini muhilldir. Bu hakikati müeyyid muamele vardır.

Efendiler! Kendimizi cihanın hakimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir. Hakiki mevkimizi, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gafletle,

gafillere uymakla zavallı milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir. Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz! (Sürekli alkışlar)

Makam-ı Hilafete Hanedan-ı Osmanîden Birinin İntihabından Mütevellid Mahzurlar

Bir arkadaş "Bir makam-ı hilafeti muhafaza etmek ve o makama Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından müntehab bir zatı ik'âd etmek suretiyle hasıl olan şekil mahzurlar tevlîd etmez mi?" buyurdu.

Efendiler! Hem eder hem etmez. Mahzurun tevellüd etmemesi için milletimizin hakikat-bîn olması lazımdır. Ve münevverân ve ulema-yı kirâmın bihakkın ahkâm-ı şer'iyye ve mukteziyat-ı diniye dairesinde milletimizi tenvir ve irşad etmeleri icab eder. "Milletimiz tenevvür etmiştir, kâfi derecede rüşde vâsıl olmuştur, hakikati bilir" demek ve bununla mutmain olmak caiz değildir. Tenvir ve irşadın daimî olması elzemdir. Halife hazretleri dahi kürre-i arzın altını üstünü, İslâm dünyasının halini pek güzel bilir. Her türlü hakayıkı müdriktirler. Elbette gayr-ı mümkin ve gayr-ı caiz emellere iltifat etmezler.

Müstakil İslâm Devletlerinin İntihâb Edeceği Halife-i Müslimîn

Şimdi efendiler, nazarî olarak bir hususu tasvir edeyim. Herhangi bir gün Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da vs. kıtalarda İslâm heyet-i ictimaiyeleri boyunlarındaki zincirleri kırıp da müstakil olurlarsa işte o zaman arzu ederlerse ilmin, fennin ve asrın icabâtına muvafık bir surette itilâf noktaları bulabilirler. Çünkü her devletin, her heyet-i ictimaiyenin birbirinden isteyeceği bir takım menâfi' olabilir. Binaenaleyh bu menâfi'-i mütekabileyi temin eder tarzda bir takım itilâf şerâiti bulunabilir. Bu mutasavver, müstakil İslâm hükümetlerinin sahib-i salâhiyet murahhasları bir araya gelip bir kongre yaparlar ve derlerse ki, Türkiye ile İran arasında, İran ile Afgan arasında, Mısır-Hint arasında, şu veya bu arasında veya bütün bunlar arasında şu veya bu münasebetler teessüs etmiştir.

Bu münasebât-ı müşterekeyi muhafaza etmek için, bu münasebât-ı müşterekenin tazammun eylediği şerâit dahilinde hareketi temin etmek için bütün İslâm devletlerinin murahhaslarından mürekkeb bir şûrâ teşek-

kûl edecektir. Ve o şûrânın bir makam-ı riyaseti olacaktır. İşte o makama intihâb olunacak zât halife-i müslimîn olacak olan zâttır! (Alkışlar)

Efendiler, ancak böyle bir şekil tasavvur olunabilir. Yoksa herhangi bir devletin bir zâta bütün İslâm dünyası umûrunu tedvîr ve temşiyeti salâhiyeti vermesi akıl ve mantığın hiçbir vakit kabul edemeyeceği ve hakikatte hiçbir vakit hiç kimse tarafından kabul edilmemiş olan bir şeydir. Hakikat bundan ibarettir.

Efendiler, açık söylemek lâzımdır ki, bu milletin, Türkiye halkının 3,5 seneye sığdırdığı şey, çok azametli ve çok kesiftir. Bunu hazmetmek için kuvvetli mideler, kuvvetli dimağlar lâzım.

İrtica ve Tedâbir

Efendiler, hayatın felsefesi, tarihin garip tecellisi şudur ki, her iyi, her güzel, her nâfi' şey karşısında onu imha edecek bir kuvvet belirir. Bizim lisanımızda buna *irtica* derler. İyi bir şey yaptınız mı biliniz ki, bunu imha etmek için karşınıza muhalif, mürteci bir kuvvet çıkacaktır. Binaenaleyh yapmadan evvel çıkacak kara kuvvetin imhası tedbirini de almış olmak lâzımdır. (Alkışlar)

Efendiler, bütün millet emin ve müsterih olsun ki, bugünkü inkılabı yapanlar ve onu itmâma karar verenler karşılarına çıkacak menfi kuvvetleri çıktığı noktada ezebilecek kudrete, kabiliyete ve tedbire maliktirler. (Şiddetli alkışlar) Binaenaleyh tekrar katiyetle beyan edelim ki, milletin hakimiyeti müebbeddir. Onu ihlâl ve ızrar edebilecek kuvvet yoktur ve olamaz. (Sürekli alkışlar)

Makam-ı hilafetin mevcudiyeti milletçe mevlid-i mehâzir telakki edilmekte değildir. Sebebiyet verilmedikçe! Fakat şu da katiyyen malum olmalıdır ki herhangi suret ve şekilde mahzur görüldüğü gün bütün nazariyât biter, orada ameliyât ve tatbikat başlar. (Bir iki dakika teneffüs edelim arkadaşlar).

(...)

Kaynak: Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, 2. bs., Ankara, TTK Yay., 1996, s. 60-75 ve 97-109; İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, İstanbul, Burçak Yay., 1969, s. 41-52. Ayrıca bk. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, II, 58-69.

Bu konuşmaların zabıtları Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan TBMM yeminli kâtipleri tarafından tutulmuş, ilk defa kâtiplerden Siirt mebusu Murat Soydan tarafından "Gazi ve İnkılap" başlıklı hatıralarında tefrika edilmiştir (*Milliyet*, 26 Kasım 1929 - 7 Şubat 1930). İsmail Arar'ın neşri esas itibariyle bu tefrikaya dayanıyor. Arı İnan ise bir diğer zabıt kâtibinin nüshasını kullanarak ve Soydan ile Arar'ın metinlerindeki farklılıkları dipnotlarda göstererek yeni bir neşir gerçekleştirmiştir.

Burada Arı İnan neşri esas alınmakla beraber ihtiyaç halinde diğerlerine de bakılmıştır.

53.
RİSÂLE

HAKİMİYET-İ MİLLİYE VE HİLAFET-İ İSLÂMİYE

KARAHİSAR-I SAHİB MEBUSU
HOCA İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ'NİN
BU MESELEYE DAİR NEŞRETTİĞİ
RİSÂLEYE REDDİYEDİR

MÜELLİFLERİ
SİİRT MEBUSU HOCA HALİL HULKİ
MUŞ MEBUSU HOCA EL-HAC İLYAS SAMİ
ANTALYA MEBUSU HOCA RASİH

HAZIRLAYAN:
DOÇ. DR. SAMİ ERDEM

F. 5 KURUŞTUR

ANKARA
YENİGÜN MATBAASI
1341

حاکمیت ملیه و خلافت اسلامیه

قره‌حصار صاحب مبعوثی خواجه اسماعیل شکری افندینك بوسئله‌یه
دائر نشر ایتدیکی رساله‌یه ردیه‌در

مؤلفلری :

سعرد مبعوثی	موش مبعوثی	آطالیه مبعوثی
خواجه خلیل خلق	خواجه الحاج الیاس سامی	خواجه راسخ

فی ۵ غروشدر

ایکنجی طبعی
یکرمنجی بیك

آنقره

(یکی کون مطبعه‌سی)

۱۳۴۱

SALTANAT-I MİLLİYE VE HİLAFET-İ İSLÂMİYE

MUKADDİME

Bundan takriben bir ay evvel, hilafet meselesine dair bizce malum biri tarafından yazılmış bir muhtırayı görmüştük. Bu muhtıra meâlinde Afyonkarahisarı mebusu Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin namı ile dün bir risâle intişar etti. Bu risâledeki fikr-i irtica'a biz, Kur'an-ı azamet-beyan ile müsellah olarak cevap vereceğiz.

Bu risâle doğrudan doğruya Teşkilat-ı Esasiye kanunumuzla ve binaen[aleyh] hakimiyet-i milliyemizle müte'ârızdır. Ve Şükrü Efendi Hoca bu eserinde fikirlerine bir din süsü vermiştir. Saf-derûn ve cahil olanları bu üslup belki iğfâl eder. Neticede az düşünenler hakimiyet-i milliyemiz ile şeriat arasında bir uçurum var zehâbında bulunurlar. İşte, mahzâ iğfalâtın önüne geçmek maksadıyla kendisine cevap vermeğe lüzum görüyoruz.

Hakimiyet-i milliyemiz, şer'-i enverden, hakk-ı inkılabdan, hukûk-ı tabîiye ve sırfeden, maslahattan doğmuş, kan dökülerek alınmış ve fîsebîlillah Türk ve Kürt millet-i muvahhidesinin mücâhedesiyle iktisâb-ı zafer u galibiyet etmiştir. Hâzâ min fazli rabbî.

Sahib-i risâle ile bu fikri taşıyanlar iyice bilmelidirler ki, bir zâde-i inkılab olan saltanat-ı milliye, ondan kuvvetli bir mukabil kıyâm ile alınır, yoksa muğfil risâlelerle kolay kolay feda edilemez.

Mademki şer'i irtica'a alet ediyorlar, biz de bu efendilere münhasıran o lisanla cevap vereceğiz. Mesâil-i diniye ile mütevağğil olmayanların zihinlerini hazırlamak için bu makamda bir tavtı'eye lüzum görüyoruz.

Biz rüfekâ-yı ictihadımızı ve kendimizi taassuptan, menkûlât-ı gayri mutebereden tecerrüd etmiş, halis, gıll ü gışsız, hakiki Müslüman olmak

üzre telakki ediyoruz. İmanımız Kur'an-ı Mübîn'edir. Kur'an kelâm-ı Hak'tır. Her hakikatin lübbü nass-ı tenzîlde mündericdir: "Lâ ratbin velâ yâbisin..." ["Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır". (En'âm, 6/59)]. Kur'an, beşerin din-i katîsini tedvin etmiştir. İslâmiyet her zamana ve her memlekete şâmildir. Bu hikmete mebnîdir ki Hazreti Fahr-i kâinat efendimizden sonra peygamber gelmeyecektir. Çünkü bundan böyle enbiyâya ihtiyaç yoktur, millet-i İslâmiye reşittir.

Kur'an'da her ne varsa haktır. Buna inanmayan kâfir olur. Kur'an'da bir sarâhat ve işaret bulunmayınca müracaatgâhımız ehâdîs-i sahiha-i nebeviyedir. Bunlara da iman ederiz.

Usûl-i fıkıh mûcebince Kur'an'da ve sünnette sarâhat yoksa kıyasa, icmâ'a gidilir. Kaide budur. Kıyas ve icmâ da muâsırînin kıyas ve icmâ'ı-dır. Kadîmde ve o zamanın icabâtı ve örf ü adâtı nazar-ı itibara alınarak vuku bulmuş bir ictihadı biz kabul etmezsek belki haklı olabiliriz. Çünkü "Kad tetegayyere'l-ahkâm bi-tebeddüli'l-ezmân" ["Ezmânın tegayyürüyle ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz", *Mecelle* md. 39] bir kâide-i külliye-i fıkhiyedir. Bir müctehidin şu beyte sığıştırdığı hakikat ne kadar şümullüdür:

"Ve'l-örfü fi'ş-şer'i lehû i'tibâr
Kemâ aleyhi'l-hükmü kad yüdâr"
[Şeriatta örfün yeri vardır ki bazı durumlarda hüküm örfe istinad eder.]

"Mutlaka bir kitapta şu kayıt mündericdir" diye biz bugünkü hürriyet-i ictihadımızdan mahrum olamayız. Meselâ Allâme Teftazânî'nin, İbn Haldun'un, Ömer Nesefî'nin, Maverdî'nin bir kavli ile âmil olmayanın Müslüman olmayacağını kimse iddia edemez. Hatta daha ilerisine gidebiliriz: El-yevm eimme-i erba'adan birinin ictihadıyla bile âmil olmayan dinden çıkmıyor. Herkes İmam-ı A'zam hazretlerinin kavliyle mukayyed değildir. Dünyada o ictihada muhalefetle İmam Şâfiî'nin, İmam Hanbel'in, İmam Malik'in reylerini daha savab bulan milyonlarca halis muhlis Müslüman kardeşlerimiz mevcuttur.

Biz, ictihadâtımızda hür ve müstakiliz. Kur'an ve hadiste bulamadığımız ahkâmı vicdanımızdan ahz u istinbat ederiz.

Bab-ı ictihad açıktır. Eimme-i selef hazarâtını tebcil ederiz: Bu âlî-himem zevât nasıl, asr-ı saadetten az sonra mesâlihin besâtattan çıkması üzerine yeni ictihadâta mecbur kalmışlar ve mesâi-i cemîleleriyle İslâmı vikâye etmişlerse, biz de onların isr-i celîline ıktifâ ile bugün ictihadâtta bulunabiliriz ve bulunmaya mecburuz.

Bab-ı ictihad meftûhtur, mekşûftur; mesdûd değildir. Nasıl mesdûd olabilir ki din-i İslâm ilâ-yevmi't-tenâd carîdir! Eğer aksi iddia olunacak olursa maazallahu tealâ diyanet-i garrâmızı Konfüçyüs'ün tedvin ettiği Çin dinine benzetmiş oluruz. Bu hakîm, beşerin tekâmüle gayr-i kâbiliyetkâr olduğu zehâb-ı bâtıl u âtılında bulunmuş ve milletini maziye çivilemişti. Bu akideye göre terakki muhaldir, beşerin bütün yapacağı fülan tarihe kadar olan akvâli, olduğu gibi kabulden ibarettir!...

Hoca Şükrü Efendi'nin dediğini bir dakika için bile kabul etsek yine şaşalarız. İctihadât muhteliftir. Meselâ halife intihabı bahsini karıştıralım. Farzedelim ki en eski zamanların ictihadâtı muteberdir. Bir müctehid-i hakiki olan Hazreti Ebâ Bekri's-Sıddîk, intihab suretiyle îcâb-ı hilafeti kabul etmiştir.

Netice: Halife, intihabla tayin olunur.

İkinci perdeyi açıyoruz: Sakîfe-i Benî Saide'de vukubulan icmâdan sarf-ı nazar, Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîk, kendisinden sonra halife olmak üzre Hazreti Ömer b. el-Hattab'ı irâ'e buyuruyor.

Netice: Halife, velâyet-i ahd ile taayyün eder.

Hazreti Ömer ki -şüphesiz bir müctehid-i zî-azmdir- kendisinden sonraki halifenin kim olacağının tayinini, irâ'e ettiği altı namzedden birini intihab edecek bir şûrâya bıraktı.

Netice: Halife, namzetler irâ'esi suretiyle ve bunlardan birinin intihabıyla olur. Binaenaleyh Hazreti Osman-ı zi'n-nûreyn bu suretle sâ'id-i makam-ı hilafet olmuştur.

Sonra bir rücû'... Hazreti Ali kerremallahü vecheh tıpkı Ebâ Bekri's-Sıddîk Efendimiz gibi intihabla hilafete geçiyor.

Bir perde daha açalım: Muaviye, bütün bu usulleri bırakarak irs üzerine müstenid bir hilafet ihdas etmiştir.

Bu hulefa-yı hamse hep sahabe-i güzîndir. Binaenaleyh marzî-i Risâlet-penâhîyi bilâ-vasıta öğrenmişlerdi. Bununla beraber o asırda bile katî ve lâ-yetegayyer bir usul-i intihab takarrur etmemişti. Biz bu eşkâlden hangisini kabul edebiliriz?

İlk müctehidîn-i 'ızâmın re'yleri böyle mütehâlif olunca acaba çoğu, müstebid hükümdarların uhdelerinde yazılmış kitapların muhteviyatını olduğu gibi kabul edersek caiz olur mu?

Şu tafsilden müstebân olduğuna göre ehl-i İslâm, mesâlih-i mütenevvi'ada yalnız Kur'an ve hadisle mukayyed olmak üzre, ictihadında serbesttir.

Bazı kitaplarda ictihadın muhtelif şartları mündericdir. Ve bir takım zevat bunlara bakarak: "Şimdi böyle câmi'u'l-küll insanlar yoktur, binaenaleyh ictihada imkân görülemez. Yalnız ictihadât-ı kadîme ile iktifa olunmak iktiza eder" zehab-ı bâtılında bulunuyorlar. Evet! Bu zehab bâtıldır, çünkü:

Evvel zamanlarda ulûm basit ve azdı. O kadar şerâiti câmi' zevât bulunabilirdi. Nitekim Yunan-ı kadîm devrinde Aristotalis, asrının bütün malumatını birkaç risâleye derc edebilmişti. Fakat bin küsur seneden beri lehü'l-hamd, ilim ziyadeleşti ve bilhassa teşa'ub etti.

Bugün bütün ulûmu bilmek şöyle dursun meselâ baştan aşağıya ilm-i tıbbı öğrenmek muhaldir. Buna mebnîdir ki asrımız, ahd-i ihtisastır. Belki birtakım zevât ulûm-ı âliyede ve müdevvenât-ı selefin muhteviyatındaki maârifte yed-i tûlâ sahibidirler. Fakat bunlar ahvâl ve âdât-ı âlemi bilmezler. Hâlbuki bunlar da ictihadın anâsır-ı mürekkibesindendir.

Bunun içindir ki meşru olan, bu asırda yalnız bir tek zatın ictihadı değil, bir hey'etin ictihadıdır. Hususiyle intihabla vücut bulmuş bir hey'et, ictihada pek ziyade müsta'iddir.

Bu asırda ictihad olamaz demek kadar ilmî izzet-i nefse mugâyir hiçbir şey tasavvur edemeyiz. İmam-ı A'zam gibi hakiki bir müctehid dirilse ve bunu duysa, ulema-yı hâzıranın bu zu'mundan müte'ezzî ve şâkî olurdu!

İslâmiyetin asıl ulviyeti, edyân-ı sâireye karşı rüchânı, tefevvuku ve ebediyyete namzed olması onun kavâid-i külliyeyi muhtevi bulunması ve ictihadâtı serbest bırakmasıdır.

Böyle olmasaydı din-i mübînimiz bir kavmin ve bir asrın dini olurdu; haşâ sümme haşâ.

Azamet-i İslâmiyeyi temin eden, İslâmiyetin hürriyet-i fikriyeyi dâmin olmasıdır. Her hakikat İslâmda dahildir; hikmet İslâmın dâllesidir, onu her nerede bulursa alır.

İşte, ihvân-ı mesaimizle biz, dar düşünen birkaç kişi ile bu usul mesâilinde ayrılıyoruz. Biz yalnız Kur'an ve hadisle mukayyediz. Bunların haricindeki mesâil için ise asrımız erbab-ı hall ü akdini kıyas ve icmâ'a salahiyetdar görmekteyiz.

Muarızlarımıza gelince onlar, bundan başka, muharrirîn-i selefin yazdıkları ile de muâsırîni mukayyed görüyorlar. Neden, niçin? Bu kabilden mülahazât-ı selef değil, hatta kavânîn bile, müstakarr olmayan bir maslahatın, bir îcâbın kalemle ifade edilmiş bir şeklidir. Zaman değişir, ihtiyacât tenevvü' eder, ahvâl başkalaşır. Biz yine o eski ictihadâta mı pâ-bend olalım?

Misâl: Devr-i kadîmde, ehl-i İslâmın adedi mahduttu. Asr-ı Peygamberîdeki müslimînin künyelerine varıncaya kadar esâmîsi kütüb-i siyerde mestûrdur. O hengâmede iftâ, kazâ, imamet vezâifini bir tek zat hakkıyla îfa edebilirdi. Cumhur, azlıktı. Şuna dikkat buyrulsun ki irtihal-i Nebevîde mülk-i İslâm, ancak bir livâ kadar vâsi'di. Fakat sonra fütuhât devresi başladı. Ömer b. el-Hattab efendimizin ahd-i imametinde İran'a kadar

gidildi. Binaenaleyh emr-i kazânın bir halife-i müslimîn cânibinden ifası müte'assir oldu. Derhal vazife-i kazâ ayrıldı.

O devirlerde bir zât-ı 'âzim hem kadı, hem müftî, hem em[î]ru'l-ceyş, hem hazinedar, hem müdir hem siyasî olabilirdi. Yakın zamanlara kadar da öyleydi. Fakat bugün bu mümkün müdür? İhtisas asrındayız. Asker olmayan, son tarzda ulûm-i askeriyeyi bilmeyen kumandan olamaz. Askerden bir imamü'l-müslimîn intihab etsek, ağleb-i ihtimal o bir kadı olamaz. Kuzâttan birini hilafete geçirsek o kumandanlık edemez.

Binaen-alâ-zâlik bazı kitaplarda münderiç olduğu üzre halife el-yevm din ü itikadı muhafaza, ahkâm-ı şer'iyeyi ve i'lâmâtı icrâ, davaları fasl u rü'yet, mal, can ve ırzı te'mîn, ukûbâtı icrâ, serhaddâtı muhafaza, cihad, ganâim, tekâlîf ve maaşâtın tayini, umûr-ı idare ve maliyeye emîn ve sahib-i re'y kimselerin tayini ilh. gibi vezâifi başa çıkarabilir mi? İnsaf...

Bunları bizzat yapmasın. Fakat bu gibi vezâifle mükellef memurîn ondan telakkî-i sıfat etsin, deniyor. İşte bu bir Avrupa ve kurûn-ı vustâ fikridir. Bu mütalaaya göre mülk ve ra'iyye bir hükümdarın malıdır. Mülkün de ahalinin de rakabesine mâlik kraldır. İşte bu fikr-i bâtılın menşei...

Bu vekâletleri erbabına tefvîz edecek mahal, halifeyi bile intihab eden şûrâ-yı ümmettir.

Asıl lazım olan vahdet-i emr u nehiydir. Nitekim Allâme Teftazânî emr u nehiy hususunda te'addüd-i eşhâsı bu vahdete münâfî görmemiştir. Müşarun ileyhin muhaşşîleri 'Isâm, Abdülhakim Siyâlkûtî gibi ulema ve Hayâlî de bu fikri kabul etmişlerdir.

Her kavl-i selefi, olduğu gibi kabul hem mümkün değildir, hem de bunda mahzur vardır. Li-ecli'l-misâl bir kavilden bahsedelim:

Meselâ Ömer Nesefî merhum, tahakküm ve tecebbür tarîkiyle bile olsa fitneyi def için mütegallibin hilafeti sahih olur, zu'munda bulunuyor. Artık bunun mazarrâtını insaf ile bir kerre düşününüz. Münferid bir zorbanın hilafeti sahih olursa acaba Nesefî'nin fikrince asıl sahib-i hak olan koca bir milletin hâin bir halife ve kâzib bir hükümete karşı kıyam-ı muhıkkı ve bunun neticesinde hükümeti ele alması meşru olmaz mı? Olmazsa... bu takdirde demek ki fertlerin hakkı vardır, lâkin efrâddan mürekkeb olan bir cumhurun hakkı yoktur.

"İdrak-i me'âlî bu küçük akla gerekmez!..."

Bahsi geçen zevât usulde, hem de fena halde aldanıyorlar. Kendilerinin suyuna gidecek olursak, İslâmiyeti mahiyet-i şâmile ve kevniyesinden çıkarır, onu mahdut ve muhtasar bir şekle sokarız. Bundan el-hazer! Biz,

asıl ruh-ı İslâma nüfuz ile ondaki mahiyet-i umumiyeyi görüyoruz. Sıfat-ı ilmi biz daha yüksek görmek isterdik. Fakat böyle demekle bahsi uzatıp birtakım zevata bir "tabaka" şekl ü şemâili vermeyelim. Ehl-i İslâm böyle hiçbir sınıf ve tabaka farkı bilmez.

Her müslim müteşerri' olabilir. Herkesin Kitabullah'ı okumaya ve ilm u kudreti dairesinde ondan istinbât-ı ahkâma hakkı ve mecburiyeti vardır.

"Lâ rahbâniyyete fi'l-İslâm..." Ruhanî bir tabakayı biz tanımayız.

Hıristiyanlıkta böyle bir zümre-i ruhaniye mevcuttur. Din ve iman onların taht-ı inhisarındadır. Katolik Hıristiyanların başında da bir papa görüyoruz. Bunlar Zât-ı Bârî ile abduhû arasında sefir ve mütevassıttırlar. İbâdın Allah'a arz edeceği hususâtta miyaneci onlardır. Papa Cennetten hisse ve arsa satar. Papazlar günahları affeder. Kilise, desâtîr-i şer'iyeyi değiştirmek hakkını haizdir. Meselâ inde'n-Nasârâ, talak haramdır. Lâkin papa irade ederse mübah olur. Kardeş çocuklarının izdivacı memnûdur. Şu kadar ki kilise ruhsat verirse mücâzdır. Papa, "eks-katedra" işaretiyle bir söz söylerse lâ-yuhtîdir. Katolik Kilisesi bir insanı mezhebinden çıkarabilir. Bütün bu gürûh-i rehâbîn bu sıfat ve salahiyeti silsile ve merâtible reislerinden alırlar ve papa da Petrus-i havarinin nâibidir ve doğrudan doğruya Rûhu'l-kudüs'ten istinbat-ı kuvvet ve telakkî-i salahiyet eder.

Müslümanlıkta papzlık yoktur. Sarıklı olsun, sarıksız bulunsun herkesin arkasında namaz kılınır. O halde saded-i şer'de söz söylemek yalnız bir zümrenin değil, hepimizin hakkıdır. İslâmiyet müsavat dinidir. Dinimiz münhasıran âlim ile cahili ayırır. Bir sarıklının mutlaka âlim olması ve bir feslinin behemehal cahil addedilmesi icab etmez.

Çok teessüf olunur ki İslâmiyetin bu esasât-ı necîbesinden gafil bulunan birtakım kesân mesâil-i diniyeyi inhisar altında zannetmektedirler. İslâmiyette ruhanî ve cismanî farkı yoktur. Böyle bir farka delâlet edecek şekilde bulunmak küffarı taklittir. Pek teessüf olunur ki Kostantıniye'nin evân-ı fethinde birtakım kâse-lîsler Bizansın bu silsile ve merâtib-i ruhaniyesinin şaşaasına kapılmışlar ve onların bidatlerini padişahlara kabul ettirmişlerdir.

Ulema şeklinde görülen bazı eslâfın bu mülk ü millete pek büyük zararları dokunmuştur. Bizden evvelki Müslüman milletleri de bu belâya uğramışlardı. Âlem-i İslâmda on üç asır, tâ Muaviye'den beri istibdat hüküm-fermâ olmuştur. Ulema şeklinde gözüken bazı kimseler ise bu cebâbirenin icraatına karşı gelmek şöyle dursun birtakım fetâvâ-yı kâzibe ile onları teyid ve tasdik bile etmişlerdi. Kuvâ-yı milliyemiz aleyhine Vahideddin, şeyhülislâmına fetvalar imzalatmamış mıydı?

Tabiîdir ki teşnî'imizde ıtlak yoktur. Zamanın zulm ü bîdâdına karşı gelmiş İmam-ı A'zam gibi müctehidlerimiz çıktı. Hatta Hazreti müşarun

ileyh işkenceye bile maruz kaldı. Maa't-teessüf mütecellid ve müteşerri'lerimizin noksanıdır ki bin küsur seneden beri aktâr u emsâr-ı İslâmiyede istibdadı pâyidar etmiştir.

Din-i hikmet-karîn-i İslâm okyanus kadar bî-kerândır. İslâmiyet, vüs'at ve maslahat dinidir. Esta'îzü billâh: "Yürîdullâhu bikümü'l-yüsre velâ yürîdü bikümü'l-usr" ["Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez", Bakara, 2/185].

Hazreti Resul-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin esnâ-yı rihletlerinde, kurb-i risâletlerinde bulunan ashâb-ı güzîn, kendilerini bir vasiyetname imlâ buyurmaktan sarf-ı nazar ettirmişlerdir.

Mefhar-i mevcûdât'ın bir vasiyetname yazdırmaması millet-i necîbelerinin iktisab-ı rüşd edip bu gibi umûru, irtihallerinden sonra bizzat tedvîr edebileceklerine bir işaret-i ulviyedir. O esnada hücre-i saadette bulunan Seyyidina Ömerü'l-Faruk hazretlerinin "yekfînâ Kitâbullah" (Kitabullah bize kâfidir) demeleri ile bu hakikat tevsîk buyrulmuştur. Hazreti Ömer'in bu ifadesi ve onu vely u takip eden sükût-i Nebevî ile her müşkilin Kur'an vasıtasıyla tavazzuh edeceği ve ümmetin hakk-ı icmâ'ı karîn-i sübut olmuştur.

İslâmiyetin bu vüs'at-i âliyesini derk ü takdir etmek herkese farzdır. Zat-ı Nebevî bile ümmetini ictihad hususunda ıtlak ederse artık bir Hoca Şükrü Efendi'nin âmme-i müslimîni maksad-ı şârî'le gayr-i mütenasip mahdut bir çerçeve içine sıkıştırması ne derecelere kadar ruh-ı hakikate muvafıktır, bilemeyiz ve buna hayretler ederiz.

Şu mukaddime-i mutavvelemizde, aşağıda tatbik edeceğimiz usulü tavzih ettik. Bunun şer'-i celîle fart-ı tetâbuku vardır, ona mugâyir hiçbir noktası yoktur. Tavti'emiz anlaşılmış ise muvakkar kâri'lerimizin diğer sahifelerde vasıl olacağımız netâici kabul etmelerinde müşkilat görülemez.

Tekrar edelim: Kur'an ve hadis muktedâmızdır. Bunların haricindeki ahkâm ise maslahat-ı asra muvafıksa makbulümüzdür, değilse, hakk-ı ictihad Büyük Millet Meclisi'ne ait bulunduğundan o icmâ'ın kıyas ve karan muteberdir, mutâ'dır ve meşrudur.

Ankara, 15 Kânun-ı sâni 1339 [15 Ocak 1923]

İSLÂMDA HÜKÜMET NEDİR VE NASIL TEŞEKKÜL EDER?

Şurası iyice malum olsun ki İslâmiyet bir hükümeti mûciptir. Dinimiz fevzâya manidir. *Fevzâ* hükümetsizlik demek olup buna Efrenc lügatında *anarşi* ıtlak olunur. Avrupa'da böyle bir fikir vardır. Onsekizinci asırdan beri bir takım Garp ve Rus mütefekkirleri beşeriyetin ancak hükümeti ilga ile nâil-i emn ü refahiyet olacağını zannetmişlerdir.

Bunların serâmedânı Bakunin, Gudvin [William Godwin], Prudon [Proudhon], Şitiner [Max Stirner], Kuruputkin [Aleksey Nikolayevich Kuropotkin], Tüker [Benjamin Tucker], Tolstoy, Elize Reklü [Elisée Reclus] gibi zevattır. İşte İslâmiyet bu akideyi kabul etmediği için cumhur-ı Müslimîn şer'an bir hükümet tesisiyle mükelleftir.

Diyanet-i garrâmız şekl-i hükümet üzerinde çokluk ısrar etmeyip yalnız birkaç uknûm tedvin buyurmuştur. Bunlar da dördü beşi geçmez kavâid-i külliyedir.

Bu esasâttan birincisi emânâtın ehline verilmesidir. Este'îzü billah: "İnnallâhe ye'muruküm en tü'eddu'l-emânâti ilâ ehlihâ ve izâ hakemtüm beyne'n-nâsi en tahkumû bi'l-adl" (Emanâtı ehline tevdi etmenizi ve halk arasında icra-yı hükümde adaletten ayrılmayarak hüküm vermenizi emreder) [Nisâ, 4/58]. Kezâlik "İnnallahe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsan" (Cenab-ı Hak adalet ve ihsan icrâsını emreder) [Nahl, 16/90]. Kezâlik "Küntüm hayra ümmetin uhricet li'n-nâsi te'murûne bil-ma'rûfi ve tenhevne ani'l-münker" (Siz nâs arasında beliren en hayırlı ümmetsiniz, siz iyi ile emr, kötüyü nehy ile mükellefsiniz) [Âl-i İmrân, 3/110].

Görülüyor ki evvelemirde asıl olan adalettir. Adalet haricinde bir hükümet teşkil edecek olursak o hükümet meşru olmaz.

İkinci esas, hükümetin İslâmî olmasıdır. Bunun da nassı şudur: "Lâ tettehizû'l-kâfirîne evliyâ'e min dûni'l-mü'minîn" (Müminler dururken kafirleri evliyâ ittihaz etmeyiniz) [Nisâ, 4/144].

Üçüncü esas hükümet-i İslâmiyenin ârâ-yı âmmeye, hakimiyet-i milliyeye yani meşverete mebni bulunmasıdır. Meşveretle memur olan yalnız âmme-i muvahhidîn değil, hatta Resul-i Ekrem efendimiz hazretleridir. Furkân-ı Mübîn'de bizzat Hz. Muhammedeni'l-Mustafa efendimize hitab: "Ve şâvirhüm fi'l-emr" (Müminîn ile müşavere ediniz) [Âl-i İmrân, 3/159] ferman-ı rabbânîsi vaki olmuştur. Hulefa-yı râşidîn hazarâtı müctehid-i bi'z-zât olduklarından bunların müşavereye ihtiyaçları yoktu, şeklinde bir safsataya şahit olduk. Peygamber istişare ile memur olursa artık hulefâsı kendilerini bu kayıttan mücerred addedebilirler mi?

Peygamber'den başka bütün müminler istişare ile memurdurlar. Bunun da senedi "Ve emruhum şûrâ beynehüm" (Müminînin umûru aralarında şûrâ iledir) [Şûrâ, 42/38]. Bu suretle hareket eden millet-i reşîde-i İslâmiye Kur'an-ı Mübîn'de mazhar-ı senâ-yı samedânî olmuştur. Cenabı Hak tarafından hakimiyet-i milliye muktezasınca bir hükümet-i şûreviyye teşkil eden ibâd mazhar-ı takdir ve müminînin bu fiilleri tahsin ve takrir buyuruluyor.

Dördüncü esas hükümete itaattir. Bunun da nassı şudur: "Etî'ullâhe ve etî'u'r-resûle ve üli'l-emri minküm" (Allah'a ve Resûlü'ne ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz) [Nisâ, 4/59].

Dikkat buyrulmalıdır ki *ülü'l-emr* cemi sıygasıyla vârid olmuştur. Müfred olsaydı "zî, zü'l-emri minküm" gelecekti. *Sâhib-i emr*, ashâb-ı ihtisas ve erbab-ı hall u akd demektir. Bu *zi'l-emr*, reis-i hükümet mânasına gelen halifeye de teşmil edilebilir.

Beşinci esas beyne'l-müslimîn müsavât-ı tâmmedir. Hz. Peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâm bu câmi'a-i müsavâta dahildir. Yalnız risâlet sıfat-ı mümtâzesiyle tehayyüz buyururlar: "İnnemâ ene beşerun mislüküm yûhâ ileyy" (Ben de ancak sizin gibi beşerim yalnız taraf-ı ilâhîden bana vahiy geliyor) [Kehf, 18/110]. Tekrar edelim saltanat-ı ferdiye ve mülgâ Kanun-i Esasî'nin beşinci maddesi mûcebince bir padişahın gayr-i mesul ve mukaddes addedilmesi nâ-meşrûdur.

Kanun-ı Esasî'nin muharrirleri bu umdeyi Nasârâ kitaplarından almak suretiyle mugâyir-i şer' bir harekette bulunmuşlardır.

İslâmiyet saltanat-ı irsiye namıyla bir hak tesis etmemiştir, binaenaleyh Muaviye'nin teşkil ettiği irsî Benî Ümeyye hilafeti ve sâir hilafetler de meşveret esasını ihmal ettiklerinden birer saltanattır, kurûn-i mütekaddime ve mütevassıta usullerine şebîh bir imparatorluk enmûzecidir.

Kur'an-ı Mübîn'de Hz. İbrahim aleyhi's-selâma ait âyet-i celîledir: "İnnî câ'iluke li'n-nâsi imâmen kâle ve min zürriyetî kâle lâ yenâlü ahdi'z-zâlimîn" (Ya İbrahim seni nâsa imam kıldım. Hz. İbrahim tazarru ederek: Zürriyetimden de bu haktan hissedar olacaklar var mı? Cevaben: Benim ahdime zalimler nail olamaz) [Bakara, 2/124].

Hadis-i şeriftir: "Nahnu me'âşire'l-enbiyâ lâ nûres" (Biz enbiya zümresi miras bırakmayız)[1].

Hz. Ömer'e oğlunun veliyy-i ahd nasb edilmesini teklif ettiklerinde müşarun ileyh: "Belâ-yı hilafet aile-i Ömer'e kâfidir, evlatlarımı bundan korurum" demekle veraset esasını reddetmişler ve Muaviye gibi hareket buyurmamışlardır.

İşte hükümet-i İslâmiye ancak şu esasâta istinad edebilir. Bunlardan yalnız birinin tasvip edilerek diğerlerinin ihmaliyle hükümet teşkili İslâmiyete münafîdir. "Meşrûtî, mutlak, cumhûrî olsun adle müstenid oldukça her hükûmet meşrûdur" sadedinde bir kavle tesadüf ettikse de bu zu'm âyât-i beyyinâta münâfîdir.

1 ["İnnâ ma'şere'l-enbiyâ lâ nûres, mâ teraknâ fehüve sadakatün"], Buharî, Humus, 1; Fezâilu ashabi'n-Nebi, 12; Megâzî, 14, 38; Nafakat, 3; Feraiz, 3; İtisam, 5; Müslim, Cihad, 49-52, 54, 56; Ebu Davud, İmaret, 19; Tirmizî, Siyer, 44; Neseî, Fey, 9, 16; Malik, *Muvatta*, Kelâm, 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 4, 6, 9, 10, 25, 47, 48, 49, 60, 162, 164, 179, 191, 208; II, 463; VI, 145, 262.

HİLAFET HÜKÜMET DEMEKTİR

İslâmda asıl olan bir "hükümet teşkili"dir. Yoksa bir zata halife unvanını vermekten ibaret değildir. Hilafet demek hükümet-i İslâmiye demektir. Tesis-i hükümet hakkı ise cumhur-ı müslimînindir, vezâif de hükümetin vezâifidir, halifenin vezâifi değildir.

Hilafet hükümet mürâdifidir. *Halife, emirü'l-mü'minîn, imamü'l-müslimîn* gibi kelimât hep muhdestir. Seyyidina Ebu Bekri's-Sıddîk riyaset-i hükümete tayin olunur olunmaz cumhur-ı müslimîne îrâd ettiği hutbede kendisine "vali" unvanını vermişti. Sonra halife lakabı izafe edildi. Ondan sonra gelen halifelere "halife-i halife", "halife-i halife-i halife" gibi unvanlar tevcih olundu. Ve bilahare bu kadar tatvîl-i elfâz etmedense yalnız "halife" demekle iktifa kılındı.

Ümmet-i Muhammed sahib-i hak ve sahib-i re'ydir. O isterse tenfiz ve icra vezâifinin bir kısmını bir veya birkaç kişiye, hatta bir heyete tefvîz edebilir. Binaenaleyh imaret ve hilafet bir akd-i şer'î olur. Bu akid bi't-tabi îcâb ve kabule mütevakkıftır. Îcâb, hakimiyet-i milliyeyi haiz olan ümmet veyahut onun murahhasları tarafından vuku bulur. Kabul de kendisinde ümmetin kabiliyet gördüğü zat tarafından olmak iktiza eder.

Akd-i hilafet ukûd-i sâireden vekâlete makîstir. Vekâlet, ahkâm-ı fıkhiye mûcebince mutlak olduğu gibi mukayyed de olabilir.

Vaktiyle ehl-i İslâm azlıktı, bütün mesâlih-i cumhuru bir zat deruhte edebilirdi, binaenaleyh o hengâmelerde tefrîk-i vezâife lüzum görülmemişti. Meselâ halife-i evvel Ebâ Bekrini's-Sıddîk hazretleri iftâ, kazâ, imamet vezâifini kemâ-hiye-hakkuhâ ifa buyurabilirlerdi. Çokluk istişareye de hacet kalmazdı, çünkü cumhur-ı Müslimîn İmam-ı müşarun ileyhin tedâbîrini zımnen kabul etmişlerdi.

Bununla beraber meselâ Hazreti Ömer hak ve adaletten inhiraf ettiği takdirde giriftâr-ı itâb olmasını cumhura tenbihten geri durmamıştır. Vezâif-i halifenin zata ait olmayıp hükümetten ibaret olan hilafete ait olduğuna işareten Hazreti Ömer bu ifadâtta bulunmuş, evvel-be-evvel emr-i kazâyı tefrik etmiştir. Muaviye bile istibdada germî verdiği halde bir kâdi'l-kudatlık ihdas etmişti.

Zamanın te'âkubuyla mesâlih teşa'ub etti. Ve erbâb-ı ihtisasa lüzum görüldü. Bu hikmete mebnîdir ki zamanımızda bir âdem her işi göremez. Ne mertebe muktedir olursa olsun hem kadı, hem asker, hem siyasî hem müftî vezâifini îfâ etmek yed-i iktidarında değildir. Hükümet birdir, şu kadar ki vezâifin te'addüdü vahdet-i hükümeti ihlâl edemez. Bilâkis tanzim ve tensîk eder.

ŞEKL-İ HÜKÜMETİMİZİN İSLÂMİYETE TETABUKU[2]

Hiçbir kimsenin hiçbir türlü nas ve hadis ile reddedemeyeceği hakiki hükümet-i İslâmiye şeklini temhîd ettikten sonra teşkil ettiğimiz Türkiya Büyük Millet Meclisi devletinin şer'-i hatîr-i lâzımu't-tevkîre derece-i kemâl-i tetâbukunu şerh edelim:

A'dâ-yı din-i mübîn bir memleket-i İslâmiye olan vatanımıza te'addî ve tehattî etmişti. Bunun üzerine âmme-i mü'minîne farz-ı ayn olan "cihad"dı. Hâlbuki Beşiktaş ve Yıldız saraylarında mukim olup kendisine halife diyen Mehmed Vahideddin nam kimse ve onun teşkil ettiği Bâbıâlî adlı hükümet bu ferîza-i cihadı benimsememiş ve düşman arzusuna teslimiyeti müdafaaya tercih etmişti. Küffâr devletleri bizi imha için Fransa'da kâin Sevr nam karyede toplandılar ve halife-i kâzibin murahhaslarını da oraya davet ettiler. Namları ebediyyen lânetle yad edilecek Doktor Rıza Tevfik ve Hadi ve Reşad Halis isimli üç nesne, halifenin hükümeti namına i'lâm-ı i'damımıza vaz'-ı imzâ-yı rıza ettiler. Bu suretle halife hükümeti ve murahhasları şer'-i envere karşı kıyam etmiş oldular. Bunun vebalini ve buna terettüb eden ikâbı takdir buyurunuz. Lâkin âmme-i mü'minîn buna rıza göstermediler. Çünkü şer'an bu rızayı ibraz edemezlerdi. Onlar, yani ricaliyle, nisâsıyla bütün müslimîn bu vaziyette cihad ile mükelleftiler. İbtida Erzurum'da, sâniyen Sivas'ta, sâlisen Ankara'da toplanan cumhur-ı müslimîn eğer halife gibi hareket etselerdi âsim ve günahkâr olurlardı.

Bu Müslümanlar fevzâyı nehyeden evâmir-i İslâmiye mûcebince bir hükümet teşkil ettiler. Bu hükümet adaletin icrası için kuruldu. Meşverete istinad etti. Ülü'l-emirlerini tayin kıldı.

.....

2 Bu sayfada müelliflerden Hoca Rasih Efendi'nin ilmiye kıyafetiyle bir fotoğrafı vardır. [İ.K.].

Vezâif-i hilafet namıyla müdevvenât-ı şer'iyede mezkür olan vazifeleri tedvir ettirmek üzre vekâletler teşkil edildi. Farîza-i cihadı mutâ' bilerek bunca mahrumiyetler ve müşkilât içinde bir ordu techiz eyledi. Görülüyor ki hükümetimiz evâmir-i şer'iye mûcebince hareket etmiş ve bundan asla inhiraf eylememiştir. Hulefa-yı râşidîn efendilerimizden sonra şekil-yâb olan en şer'î hükümet budur. İşte buna mebnîdir ki Cenabı Hak o hükümete ve onun ordularına nusret ihsan buyurdu.

Eğer Anadolu'daki cumhur-ı müslimîn, ki Anadolu ve Rumeli'nin müdafaa-i hukukuyla mükellefti, vezâif hasran zat-ı halifeye aittir diye sükut etselerdi elbette ki vecîbe-i diniyelerini, farîza-i şer'iyelerini îfâ etmemiş olurlar ve azab-ı sermedîye giriftar bulunurlardı. Fazla olarak dünyada da ehl-i İslâm ve Müslüman memleketleri esarete giriftar olurdu. Bundan evvelki fikrada hilafetin ukûd-i şer'iyeden vekâlete benzediğini kaydetmiştik. Halife-i kâzib Mehmed Vahideddin'in ızhâr-ı ihanetle a'dâya iltihak ve firarı üzerine Meclisçe müntehab Abdülmecid hazretleri gerek kable'l-intihab ve gerek ba'de'l-intihab Meclis-i âlîmize gönderdiği beyanatla baştan aşağıya Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin harekâtını yalnız tasvip etmekle kalmıyor, hatta bu harekâtı takdir ve tebcil bile ediyor. O halde makam-ı hilafete is'âd edilen zat da hakimiyet-i milliye usul-i meşrû'unu imzasıyla tasdik etmiş oluyor. Halifenin bu ifadâtıyla da musaddaktır ki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesince hakimiyet bilâ-kayd ü şart milletindir; idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müsteniddir; ve kezâlik ikinci maddesince icra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder.

Hakikat bu kadar sarih iken Hoca Şükrü Efendi imzası arkasında gizlenen kimseler "Bir şeyi kabul etmek onun levâzımını da kabul etmek demek olduğu cihetle hilafetin levâzımı olan hukuk ve vezâif-i şer'iye de kabul edilmiştir. Sırası gelince bu cihetin bir kanun-ı mahsus ile teyid olunacağı tabiîdir" demekle evvel be-evvel hakimiyet-i milliye düsturuna ve sâniyen halife hazretlerinin şekl-i intihabına ve beyanatına karşı isyan ve tuğyan etmiş oluyorlar. İşte bu, irticâ'ın en şenî bir şeklidir.

Bir şeyi kabul etmek onun levâzımını kabul etmek demek olduğu şeklindeki davasını, Şükrü Efendi, gülünç bir surette nakz ve iptal etmiştir. Çünkü, risâlesinin diğer bir sahifesinde Şükrü Efendi, bu levâzım dediği vezâifin ancak Meclis tarafından verileceğini de kabul ediyor. O halde Efendi-i mûmâ ileyhin iki kavli arasında tenakuz vardır.

Mûmâ ileyh Hoca Efendi halifenin vezâifi olmak üzre şunları ta'dâd ediyor:

"Din ve itikadı muhafaza, ahkâm-ı şer'iye ve i'lâmâtın icrasıyla davaların fasl u rü'yeti, can ve mal ve ırzın temin-i masûniyeti, ukûbâtın icra ve tatbiki, serhaddin muhafazası, cihad, ganâim ve tekâlîfin ber-nehc-i şer'î tevzi ve taksimi, beytülmalden verilecek maaşların tayini, umûr-i idare ve maliyeye emîn ve sâhib-i re'y kimselerin tayini, umûr-i devlete sa'y u ikdâm ile şuûn ve vekâyi'in hüsn-i cereyanına mütemadiyen ihtimam".

Hoca Şükrü Efendi bu tefevvühâtta bulunmakla halifenin kabul ettiği mevâdda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na ve 1 Teşrin-i sânî 1338'de Meclisçe müttefikan kabul ve kezâlik neşr ü ilânı takarrur eden karara muhalefet etmiş oluyor. Bu vesikanın birinci maddesinde "Türkiya halkı, hukuk-i hakimiyet ve hükümrânîsini mümessil-i hakikisi olan Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i mâneviyesinde gayr-i kâbil-i terk ve tecezzî ve ferağ olmak üzre temsile ve bilfiil isti'male ve irade-i milliyeye iktiran etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamağa" karar vermiştir. Binaenaleyh Hoca Efendi bu risâlesiyle doğrudan doğruya Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na temas eden bir cürmü irtikâb etmiş oluyor. Efrenc lisanlarında iki darb-ı mesel vardır ki Hoca Efendi'nin zihniyetini musavvirdir:

"Kraldan ziyade kral taraftarı"; "Papa'dan ziyade Papa". Millet, icma halinde toplanıp bütün bu işlere karar vermiştir. Halife de bu îcâb üzerine ve şu şerâit dahilinde hilafeti kabul etmiştir. Hoca Efendi kim oluyor ki milletin vermediği ve asırların tecrübesi neticesinde veremeyeceği bir hakkı ona tefvîz cüretinde bulunsun?

Hoca Şükrü Efendi risâle-i mahûdesinin mukaddimesinde diyor:

"Görülüyor ki Büyük Millet Meclisi'nin hilafet ve saltanat hakkındaki iki maddeyi ihtiva eden 1 Teşrin-i sânî 1338 tarihli kararı gerek dahilde ve gerek bütün âlem-i İslâmda azîm tesirler husule getirmiş, bu sebeple efkâr-ı umumiye-i İslâmiye tereddüt ve ızdırabâta düşmüştür".

Bu ifade yalan ve bühtandır. Hint Hilafet Komitesi, Mısır, Mağrip ve sâir bütün ekâlîm-i İslâmiye Meclis-i Millî'mizin mukarrerâtını alkışlamıştır. Finlandiya'daki küçük bir cemaat-i İslâmiye bile bunu tasviben telgrafnameler göndermiştir. Dahilde de bu karar meserret-i âmmeyi mûcib olmuştur. Bu karar aleyhinde yalnız iki sadâ-yı iştikâ yükselmiştir. Bunlardan biri melun Vahideddin'in mat'ûn şeyhülislamı Mustafa Sabri'nin Mısır'da kefere tarafından neşredilen *el-Mukattam* adlı ceride-i habisedeki makale-i hezeyân-âlûdudur. İkincisi de bizzat Hoca Şükrü Efendi'nin yazdığı risâle-i irticâkârânedir.

BUGÜNKÜ HİLAFETİN VAZİYET-İ UMUMİYESİ

Cümle-i müteşerri'în şunda ittifak ederler ki minval-i meşru üzre bir Büyük Millet Meclisi teşkil ve buna bir reis nasb edildikten sonra Türk milleti kendisine şer'an terettüb eden vecibe-i diniyeyi yani bir hükümet teşkil etmek ferîzasını ifa etmiş bulunuyor. "Bütün vezâif-i hükümeti deruhte eden böyle bir meclis mevcut olduktan sonra intihab edilen halife nedir?" gibi bir sual tevarüd edebilir. İşte zamanın icabâtını anlamayanlardır ki Hoca Şükrü Efendi'nin lisanıyla mütekellim olarak ona şu ve bu vezâifi vermek iktiza eder zehâbında bulunuyorlar. Bu zehâbı cerh etmek için küçük bir tavtıeye ihtiyaç vardır.

Malum olduğu üzre evân-ı zuhûrunda ehl-i İslâm rakabe-i ecnebiyeye tabi değildi. Fakat devr-i şükûhu bir devr-i inkıraz takip etti. Piyer Lermit nam keşişin tahrikiyle Avrupa'da ehl-i salib teşkil edildi. O günden bugüne kadar ehl-i salib muharebâtında maalesef muvaffak olmuştu. El-yevm yeryüzünde ale't-takrib üçyüz milyon Müslüman var ise bunun ancak yüzde üçü demek olan on milyon Türk ve Kürd müstahlastır. Biz bile hâlâ mübareze-i hayattayız. Filvâki İran ve Afganistan gibi iki küçük hükümet-i İslâmiye daha varsa da idareleri bizden ayrıdır. Demek ki hemen bütün âlem-i İslâm düvel-i Nasârânın taht-ı tabiiyetindedir. Türkiya Devleti bu mecmû' arasında bir kemmiyet-i kalîleden başka bir şey değildir. Eğer intihab edilen halife bazılarının eski telakkileri mûcebince umum dünya Müslümanlarına sultası[nı] âmm ve şâmil bir emir ise hüküm başkadır. Yok, yalnız bize ait ise hüküm yine başkadır.

Gayr-i müstahlas ehl-i İslâm hakikaten büyük bir bâr-ı tazyik altında bulunuyor. Düvel-i metbû'alarının kendi aleyhlerine ittihaz ettikleri siyaset gerçekten imhakârdır. Bu Müslümanlar Yavuz Sultan Selim'den beri Âl-i Osman'a intikal eden hilafette -bu hilafet gerek meşru olsun, gerek siyasi

bulunsun- bir ümid-i rehâ görmüşlerdir. Hint Hilafet Komitesi'nin son harekâtı da buna delildir. Hintliler İngiliz boyunduruğundan kurtulmak istiyorlar. Buna mebnîdir ki nasıl olursa olsun hilafete merbutiyeti şiar ittihaz etmişlerdir. Fakat bazı defa gayr-i müstahlas Müslümanlar maalesef esiri bulundukları devletlerin tazyikiyle hilafeti haiz Türk devletinin menâfi'i hilafında belki gayr-i meş'ûr olarak harekete tevessül ediyorlar. Meselâ muharebe-i umumiyede halifenin cihad ilânına rağmen Hintli, Faslı, Cezayir ve Tunuslu, Senegalli ehl-i İslâm halife ordularına karşı sell-i seyf etmişler ve hatta makarr-ı hilafet olan Kostantıniyye şehrinin işgalinde bile bulunmuşlardır. Kezalik geçen güne kadar Bab-ı hilafetin bendegânından bulunan Mısır'da Hüseyin Kamil, Hicaz'da Şerif Hüseyin ve merkûmun oğulları Kral Faysal ve Emir Abdullah bizzat a'dâ ile teşrîk-i mesai etmişler ve ordularımıza karşı gelmişlerdir. Bu şıkta Türk devleti her çi bâd-âbâd kendi aleyhinde bir karar ittihaz edemez. Birlikte hareket ancak menâfi'in vâhid olmasıyla kâbildir.

Hintlilerin hilafete merbutiyetleri doğrudur ve bu his muhteremdir. Fakat bu merbutiyette bazı esbab-ı ledünniye vardır ki bunları şerh edelim.

Hintlilerin maksadı bir an evvel İngilizleri kovmaktır. Bunun için de Hindistan yolu üzerinde kâin Mısır gibi, Irak ve Filistin gibi kıtalara İngiltere'den ziyade bir Müslüman devletin hakim bulunması kendilerince müreccahtır. Hintli mecusîler bile bunu takdir ettiklerinden daha geçen senelere kadar kendileriyle mücadele halinde bulundukları Müslümanlarla birleşmişler ve İngilizlere karşı yekcephe olmuşlardır.

Hilafetin en ziyade saltanat şeklinde tecelli ettiği edvârda hilafet her vakit ehl-i İslâma müfîd olmamıştır. Bunu bir iki tarihî misâl ile isbat edebiliriz. Meselâ:

Sultan Selim-i Sâlis devrinde İngiliz elçisi Mister Spenser, sultan-ı müşârun ileyhten halife sıfatıyla bir emir alıp Hint mülûkünden Tapu Sultan'a göndermiş ve Hintlilerin İngilizlere hizmet etmesini temin etmiştir.

Abdülmecid-i Evvel zamanında da İngilizler müşârun ileyhten bir ferman alıp Hintlilerin kendilerine olan itaat ve sadakatlarını temin etmişlerdir.

Kezâlik ilk Fransızların işgalinde ve bilahare Urâbî vakasında Abdülhamid-i Sânî Mısır üzerindeki hakkımızın müdafaasında ihmal etmiştir. Rumeli-i Şarkî, Tunus, Girid hadiselerinde de böyle olmuştu. İlh....

Hâlbuki Halife-i müslimîn "Lâ tettehızû'l-kâfirîne evliyâe min dûni'l-mü'minîn" ["Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin", Nisa, 4/144] nassı mûcebince İngilizlere hizmet için emir veremezdi.

Hülâsa ve hüküm: Bir halife-i müslimîn lâ-ale't-ta'yin bir devlet-i İslâmiyenin hükümdarı olamaz. Olursa o devlet-i İslâmiye ile diğer Müslümanların menâfi'i teâruz ettikde vazife-i imameti âdilâne îfâ edemez.[3]

Halife-i müslimîn Türk Devleti'nin de padişahı veya reisi olamaz, olduğu takdirde belki menfaati Türk Devleti'nin zararına olabilir. Ve belki Türk Devleti menfaatini o halifenin menfaatinde görmez. Nitekim Halife Mehmed Vahideddin, hanedanının ve şahsının menfaatini Türk cumhurunun menfaatinde görmemiş ve kendisini a'dâya karşı müdafaa eden Türklerin aleyhine Yunanlılarla birlikte asker göndermiştir.

Her millet-i İslâmiye, umûrunu bildiği gibi idarede muhtârdır. Bir hükümdar aynı zamanda halife olsa bunun hükmü hükûmât-ı müstakille-i İslâmiyeye carî olabilir mi? Kezâlik aynı zamanda sultan ve halife olan bir zatın hükmü gayr-i müstahlas Müslümanlar üzerine de cari olamaz, zira cari olması lazım gelirse o Müslümanların hukuk-ı düvel mûcebince metbû'ları olan düvel-i Nasârâ Türk devletinin aleyhine kıyam edip umûr-ı dahiliyelerine müdahale ettiğimizden dolayı bizi taciz ederler. Hülasa, halife-i müslimîne Büyük Millet Meclisi'nin riyaseti tefvîz edilmek lazım gelirse bütün dünya buna karşı bihakkın feveran edebilir. Bu şıkta halifenin sözünü infaz edebilmek için cebre lüzum görülür ki buna da şu zavallı Türk milletinin gücü yetmez. Teklîf-i mâ lâ-yutâk caiz değildir[4].

O halde intihab ettiğimiz halife-i müslimîn nedir? Bu halifeyi intihabımızdan maksat ahd-i müstakbelde âlem-i İslâmın istihlâs-ı tâmmına intizâren müstahlas ve gayr-i müstahlas bütün Müslümanların bir nokta-i rehâ addettikleri ananeye tebe'iyyettir. Bugün hür olan yalnız Türkiya'dır. Türkiya külfetini ve hususiyle masrafını göze aldırarak âlem-i İslâmın istediği bu hilafet-i siyasiyeyi idâme ediyor.

İnşaallah İslâm halâs bulur ve Hıristiyan metbû'larını kovar. Bu takdirde bütün milel ve düvel-i İslâmiye gayelerini saha-i husûle çıkarırlar. O saat-i sa'dde bütün Müslümanlar muazzam bir mu'temer halinde toplanıp konfederasyon riyasetini intihab-kerdeleri olan halifeye verirler.

İşte Meclis-i âlîmiz Müslümanların bu pek nazik nokta-i ihtisaslarını tatmin için Abdülmecid hazretlerini hilafete nasbetmiştir.

• • • • • •

3 Bizim italik olarak vurgulu hale getirdiğimiz kelime, cümle ve paragraflar kitapta büyük harflerle dizilmiştir. [İ.K.].

4 Bu sayfada müelliflerden Hoca İlyas Sami Efendi'nin ilmiye kıyafetiyle bir fotoğrafı vardır. [İ.K.].

Biz hakk-ı saltanatı milletin şahsiyet-i mâneviyesinde takrir ve hilafeti bu şekilde tecelli ettirmekle müessese-i hilafete ve diyanet-i İslâmiyeye imtisâli tarihte nâ-mesbuk bir hizmeti îfâ ettik.

Ahd-i karîbde halâs bulacak olan üçyüz milyon Müslüman hükümet sistemleri ve prensipleri hakkında esasât-ı şer'iye dahilinde ve mesalih-i ümmetin halel ve şûrişten vikâyesini teminen bir hükümet nümunesini hazır bulacaklardır.

Teşkil-i hükümette kanun-i ilahîmizin rükn-i aslî olarak tesbit ettiği meşveret esası asırlardan beri ihmal ile İslâmın düştüğü tefrikaya, girdab u ihtilâlâta ancak ümmet-i reşîde-i hâzıramız sırr-ı Kur'an'ı tamamen inkişaf ettirerek bu mahiyette bir hükümetin teşkiliyle katiyen sedd-i râh olmak istemiştir. Milletimiz birçok hususâtta bihakkın diğer akvâm-ı İslâmiye arasında medar-ı iftihar olacak derecede mücahedât ve müdafaâtıyla gerçekten alemdar-ı İslâm olmaya istihkak kesbettiği gibi şûrayı tesis ile de ondört asra yakındır şûra şeklinin tesbit edilmemesi ve mesâlih-i ümmetin şûranın re'y-i katîsiyle hallolunmaması yüzünden beyne'l-müslimîn zuhur eden herhangi bir şahs-ı müteferridin tahakkümünü, icra-yı saltanatını teminen birçok kanlar dökülmesinin, milyonlarca emvâl-i müslimînin heder edilmesinin de önünü almıştır.

Şurasını istitrâten söyleyelim ki memâlik ve ümem-i İslâmiye çoğaldıkça menâfi' de tehâlüf eder. Vaktiyle Suriye Arapları İspanya'yı fethetmişlerdi. Lâkin uzak ve denizaşırı olan bu yerdeki müslimînin menâfi'i berru'ş-Şam'dakilerle birlikte gidemezdi. Şam'da bir Devlet-i Abbasiye Gırnata'da bir Devlet-i Emeviye icra-yı hükm etti. İşte âtî-i müstahlasta her İslâm memleketi mukadderâtına bizzat ve bilfiil hakim olacaktır. Hulefa-yı râşidîn ahdinde olduğu gibi bir zat aynı zamanda Çin, Hint, Afgan, Buhara, Hîve, Türkistan, Belucistan, İran, Azerbaycan, Tataristan, Başkurdistan, Kırım, Türk-Kürt, Irak, Filistin, Suriye, Hicaz, Yemen, Asîr Maverâ-yı Ürdün, Maskat, Amman, Hadramut, Necid, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan ve ilh. düvel-i İslâmiyesinin vezâif-i icraiyesinin vekili olamaz. Lehü'l-hamd bu kadar ittisa' bulmuş bir mülk-i İslâmın halifesi olsa olsa bir konfederasyonun yani bir heyet-i müctemi'anın bi'l-intihab reisi olur.

İşler azlık iken vezâif basittir, lâkin çoğalınca mürekkeb olur. Umûr-i basîtayı bir fert görebilir. Umûr-i mürekkebeye birçokları tevellî eder. Ve velâyet veyahut nezaret-i âmme büyümekle beraber ancak yüksekten idare olunur. Bu keyfiyet eşkâl-i hendesiyeden "herem" makîsidir. Kitle büyüdükçe onun fevk noktası küçülür ve fakat pek yukarıda kalır. Hilafet de bunun gibidir. Kezâlik taksim-i a'mâle tabi her iş de buna benzer.

Meselâ: Bir onbaşı, mangasının her türlü işini görür. Mülâzimin ise nezareti daha yüksektendir; hele başkumandan teferruatla hiç uğraşamaz. Bir fabrika umûrunda da silsile minval-i meşrûh üzredir.

Hazreti Fahr-i kâinat Efendimiz henüz İslâm müttesi' olmadan civar mülûke yani necâşî-i Habeş'e, tübba'-i Yemen'e, kisrâ-yı Acem'e, kayser-i Rûm'a, azîz-i Mısr'a birtakım nâmeler göndererek kendilerinin milletleriyle birlikte câmi'a-i İslâmiyete duhullerini emretmiş ve bu takdirde teşkilat-ı siyasiye ve devliyelerini ibkâ edebileceklerini işaret buyurmuştu. Maa't-teessüf mülûk-i merkûme bu sadâ-yı hakkı dinleyemediler. Eğer dinleseydiler bahsettiğimiz müstakbeldeki konfederasyon daha o zamanlar hayyiz-ârâ-yı husûl olacaktı. Şu tafsilden müstebân olduğuna nazaran şeriat-ı garrâ-yı Ahmediye bilcümle umûrun temşiyetini milletlere bırakmıştır.

Büyük bir ümid ve emelin husûlünü teshîlen idâme ettiğimiz hilafet-i siyasiye işte sahib-i risâlenin böyle bir tarîzine uğruyor. İsmail Şükrü Efendi Hoca bu gibi hakâyıkı anlayacak kabiliyette değildir. Bundan sonra Hoca Efendi'nin "Hilafetin hikmet-i teşrî'i Müslümanlar arasında adaleti pâyidar etmek, hudûd-i şer'iye ve hukuk-ı âmmeyi gözetmek, emn u asâyişi ihlâl edecek hadisâta mâni olmak için icab eden kuvveti tedârik eylemek, ümem-i sâire tarafından vukûu muhtemel tecavüzâta sed çekmek esaslarında mündemiçtir" demesi küçük ve kısa bir nokta-i nazardır.

Bu kadar vüs'at bulmuş bir alem-i İslâmda halifeye böyle zabıta vezâifi tahmil edilemez. Bu vezâif her mahallî hükümet-i İslâmiyenin vezâif-i hâssasıdır. Meselâ bu vezâifi bizde Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti ifa eder. Çünkü Türkiya halkı böyle takdir etmiştir. İran'da, Azerbaycan'da, Afgan'da ise cumhur ne üzerine ittifak etmişlerse o suretle hareket olunur. Yeni müessesâttan biriyle mukayesesi lazım gelirse âlem-i İslâmı "Cemiyet-i Akvâm"a teşbih edebiliriz. Bu cemiyet-i akvâm hiçbir devletin istiklâline karışmayıp ancak mesâlih-i umumiyeyi temşiyet eder.

Sahib-i risâle ve şürekâsı bu sadedde pek ileri gitmemelidirler. Bütün umûra tevellî edebilecek hilafet, Hulefa-yı râşidînden sonra mümkün olamamıştır. Çünkü İslâm tevessü' etmiştir. Hz. Fahr-i kâinat Efendimiz'in nûr-ı nazarı istikballeri kâşif olduğundan "el-Hılâfetü min ba'dî selâsûne sene" (Hilafet benden sonra otuz senedir)[5] buyurmakla âtînin inkılâbâtına işaret etmişlerdir.

•••••

5 (a) "el-Hılâfetü selâsune âmen sümme yekûnû ba'de zâlike el-mulk", Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 220, 221. b) "Hılâfetü'n-nübüvveti selâsune sene", Ebu Davud, Sünnet, 8; Tirmizî, Fiten, 48; Ahmed b. Hanbel, IV, 273, V, 44, 50, 404; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, I, 89 (I-XXV, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi, Dâru İhyâi't-

PAPALIK VE HOCA ŞÜKRÜ EFENDİ

İsmail Şükrü Hoca nam-ı müsteârıyla basılan cüzde papalık ile yeni hilafetin mukayesesi kılıklı birçok satıra tesadüf edilmiştir. Hatta risâlenin bir sahifesinde mûmâ ileyh Hoca Efendi'nin ağzına hiç yakışmayacak -ve bilmediğine katiyen emin olduğumuz- "teokratik" kelimesine tesadüf etmeyelim mi? Şu meseleyi tavzih için de papalık hakkında biraz malumat vermeğe mecburuz.

Roma'da mukîm Papa, Katolik Hıristiyanları âleminin reis-i ruhânîsidir. Fakat kendisi ruhâniyet ile cismâniyeti pek de ayırır değildir. 1871 senesine kadar Papa, "Papa Devleti" ıtlak olunan, sâirleri gibi bir devletin hükümdarı idi. Ondan evvel mülkü daha büyüktü, hatta kurûn-i vüstâda ve belki ondan sonra da kendisini umumi hükümdar addeder ve krallarla imparatorların fevkinde görürdü. El-yevm Papanın cismanî kuvveti mürtefi' olmuş gibi addediliyorsa da kendisi bunu kabul etmez. Hala Roma şehrine iddia-yı tasarruf eder. İtalya hükümetinin, Papalığın vaziyetine dair olan kanununu Vatikan makamı protesto etmişti.

Bununla beraber bazı hür-endîş Nasârâ, hükümetlerinin kilisenin nüfuzu altında kalmaması için güya Hz. İsa b. Meryem Efendimize isnad olunan bir kelâmı ortaya korlar, mezkür kelâm şudur: "Allah'a ait olanı Allah'a, Kayser'e ait olanı Kayser'e ver". İşte bu kavle ittibâen Fransa Cumhuriyeti Mösyö Konp'un [Emile Combes] başvekâleti zamanında kilise umûrunu devletten ayırmıştır.

Papa yalnız zatıyla teberrük olunur, sâbıkan Bağdad hulefası gibi ismi var cismi yok bir heyulâ değildir. Mukaddimemizde söylediğimiz vech üzre bu zat Katoliklerin umûr-ı diniyelerinde hatta mesâlih-i şahsiyelerinde hâiz-i

---

tûrâsi'l-Arabi, 2. bs., ts.); *Mevâridü'z-Zam'ân*, V, 96, 100 (I-IX, thk. Hüseyn Süleym Esedü'd-Dârânî, Beyrut, 1990)].

velâyet-i tâmmedir. Bu nüfuzu o kadar büyüktür ki devletler papa nezdine sefir gönderirler ve papa da bunlara karşı sefir ba's eder. Papa "konkordato" unvanıyla muahedât-ı düveliyye de akdine kâdirdir. Devede kulak olmakla beraber bir miktar askeri ve topu ve "Vatikan", "Sancuvani in lateranu" [San Giovanni in Laterano], "Kastel Gandolfo" [Castel Gandolfo]'da kâin olan bu malikâneler haric ez-memlekettir. Papa İtalya tebeasından değildir[6].

Şu tafsilden anlaşıldığı üzre Papa cismanî ile ruhanî farkını tasvip etmemekle beraber Nasraniyet âlemi fiilen cismanîyi ruhanîden ayırmıştır. Hâlbuki âlem-i İslâmda böyle bir fark yoktur. Namaz kılmak ve oruç tutmak gibi hükümet kurmak ve harp etmek de bir emr-i dinîdir. Eğer biz bugünkü halife-i müslimîne umûr-ı ibadeti yani mesâlih-i ruhâniyeyi tefvîz ede idik Hoca Şükrü Efendi loncasının bihakkın tarizine uğrayabilirdik. Türk milletinin umûr-i ruhâniyesi de kendisine aittir ve halife yalnız bizim halifemiz olmadığından mesâlih-i diniyemize müstakillen karışamaz.

Binaenaleyh eimme, hutabâ, şer'iye, evkâf, cevâmi', mesâcid, tekâyâ, zevâyâ, medâris umûrunda halifeye bir selahiyet-i hâssa vermek pek sakîm bir hareket olur.

Hilafet Makamını Beyhude Küçültmeyelim!

Bu makam bütün şâibelerden münezzeh ve pek pek yüksektir. Bir tabaka-i müslimînin işiyle uğraşmak müşarun ileyh için züldür. İşte kendisine velev sırf umûr-i uhreviyeye ait vazife tefrik edersek bugünkü hilafetin mâna-yı ledünnünü anlayamamış oluruz. Hoca Şükrü Efendi ve şürekâsı hâşâ sümme hâşâ hilafeti papalıkla mukayeseye yeltenmekle adeta Meclis'in gaye ve kararına karşı hakaret etmiş oluyor.

Perdenin Arkasında Neler Var?

Hoca Şükrü Efendi pek aykırı ahkâm-ı İslâmiye aleyhine gidemediğinden "ilgâ edilen, tahakküm ve tasaltun-i şahsîdir ki zaten İslâmiyet bunu kabul etmemektedir" diyor. Şuracıkta biz saltanat-ı şahsiyeyi niçin yıktığımızı ve yerine hakimiyet-i milliyeyi ne maksada mebnî ikame ettiğimizi biraz

••••••

6 Bu paragrafın ilk satırındaki "yok bir heyulâ değildir"den itibaren olan kısım kitap baskısında yoktur, bu kısmı *İleri*'deki tefrikasından tamamladık (7 Şubat 1339, s. 4). [İ.K.].

şerh edelim. Muhatabımız Hoca Şükrü Efendi'dir, çünkü alelumum sâir efrad-ı millet hakimiyet-i milliye ilânının sebep ve hikmetini pekâlâ bilir.

Saray-ı hümayun ve Bâbıâlî ıtlak olunan onun hükümetiyle milletin menfaati te'âruz ve âkibet tesâdüm etti. Millet "*ölmem*" diyordu, halife ve Bâbıâlî ise "Sevr Muahedesi'ni imza edeceğim ve binaenaleyh öleceksin? Garbî Anadolu ve Trakya Yunanındır; vilâyât-ı şarkiye ve Kilikya Ermenindir; bâki kalan Türk ülkesi ise velâyet-i Nasârâya girecektir!" diyordu.

İşte bunun için millet, Âl-i Osmanın saltanatını yıktı. Vahideddin'den evvelki Osmanlı imparatorları da ekseriyetle milleti hiçe saydılar. Milletin, köylünün, müstahsilin hukukunu bir tufeylîler tabakasının menfaatine feda ettiler. Bunlar mugayir-i şer' olarak meşveret usulüne ittiba etmediler. Her türlü mezâlimi îkâ ettiler. Bu hikmetlere mebnidir ki Türkler Âl-i Osman'dan sıfat-ı metbû'iyeti kaldırdılar. Hâlbuki Şükrü Efendi Hoca eski kitaplarda görülen bir takım teşrî'i, tenfizi, icra-yı hukuku yine olduğu gibi halife unvanı altındaki bir sultana vermekle saltanat-ı şahsiyenin daha koyu ve daha galîz bir surette iadesine cüret ediyor. Hoca Efendi'nin dediğini farz-ı muhal olarak bir dakika için kabul edecek olursak bu şekl-i hilafetin, mazarratlarını bi't-tecrübe gördüğümüz hükümet-i meşrûtadan bir farkı kalmazdı.

Biz hükümet-i müstebiddeyi yıktık. Ve bir hükümet-i meşrûtaya rıza gösterdik. Bu hükümet-i meşrûta da bizim felâketimizi mûcib oldu. Meşrûtî hükümet demek milletle padişah arasında bir uzlaşma ve uyuşma demektir. Millet, hukukunu büsbütün istirdad edemiyor. Padişah da eskisi gibi istibdada germî veremiyor. Biz 1324'te ikinci defa meşrutiyeti ilân ettiğimizde hemen irtica belirdi, 31 Mart vakası hâdis oldu. Mehmed-i Hâmis'in ahd-i saltanatı pek pek fena geçmedi, çünkü zat-ı şâhane esasen zaîf ve nahîf idi, fakat ondan sonra Vahideddin namında bir belâ-yı berzahî başımıza kondu, bu şahıs, millette ufacık bir zaaf görmesiyle her türlü fenalığı irtikâb etti.

Vahideddin ahdinin tafsiline hiç hacet görmeyiz. Çünkü bu vekâyi' yakın bir maziye aittir. Meşrûtî padişah olan Vahideddin a'dâ ile tevhîd-i mesai etti, akibet yine a'dâ nezdine iltica ve firar eyledi, yani meşrutiyetin de nasıl yarım bir tedbir olduğunu ve derhal millet aleyhine dönebileceğini bi't-tecrübe anladık. Çare-i halâs Âl-i Osman'ın hanedanına bir nihayet vermekten ibaretti, millet bu kârında muvaffak oldu.

Hoca Efendi meşrutiyetle bile iktifa etmeyip hilafet ve halife perdesi arkasında *bütün hukuk-ı milleti, milletten gasbedip kurûn-i vüstâî ve hatta kurûn-i ûlâî şekilde bir şahsa vermek istiyor. Ve bu arzusunu gûyâ muktezâ-yı şer'dir diye meydan-ı aleniyete vermekten utanmıyor.* Hoca diyor ki:

"Şeriat-ı İslâmiye, kuvvetsiz, hükümetsiz, istiklâlsiz, hürriyetsiz bir hilafet ve halife tanımamıştır. Binaenaleyh halifenin kuvvet ve şevket sahibi ve mesâlih-i âmmede tasarrufa kâdir olması en mühim bir esas-ı şer'î olmakla bugünkü hale nazaran hükümetimizin, devletimizin reisi olması bir emr-i zarurîdir. Bu hususta başka türlü bir şekle imkân yoktur".

Hoca Efendi bu lafları söylemekle doğrudan doğruya hakimiyet ve izzet-i nefs-i milliyeye tecavüz etmiştir. Bunu asla yutamayız. Şükrü Efendi bu sözleri söylüyor, lâkin başka bir cihette serdettiği mütalaayı unutuyor:

"İslâm nazarında hulefâ, ümerâ, hükkâm mütehakkim değil, hâdimdir, ecîrdir. İslâmda hakimiyet hulefâda değil, şer'dedir. Halife hâdimü'ş-şer'dir. Yani halife tâbi', şer' metbû'dur. Halife de efrâd gibi ahkâm-ı şer'iyeye ittiba'la mükelleftir. Zatı ve şahsı itibariyle efrâd-ı ümmetten fazla bir hukuka, fazla bir imtiyaza mazhar değildir" (s. 21).

Bu iki iddia arasında tenakuz-ı azîm mevcuttur.

Bundan mâadâ Hoca Şükrü Efendi bilmelidir ki halife hasran fülan devlet-i İslâmiyenin reisi değildir. Halifenin Türk milletinin mesâlihi ile alakası yoktur. Çünkü Türk milleti kendi mukadderâtını bilfiil ve bizzat tedvir eder. Nasıl İran, Afgan ilh. düvel-i müstakille-i İslâmiyesi umûr ve husûsâtını halifeye tedvir ettirmiyorlarsa biz de ettirmeyiz. Halifenin makamı pek yüksektir ve ancak mesâil-i müştereke-i İslâmiye müşarun ileyhin daire-i hilafetindedir. Bununla iktifa etmek bizi vebal-i şer'îden kurtarır. Nitekim hilafetsiz geçen devirlerde mülûk-i Osmaniyenin saltanatına ta'rîz edilmemişti, ve o zamanki yabancı halifeleri de Türkler umûr-ı dahiliyelerine karıştırmamışlardı. Kezâlik Türkten olmayan düvel-i müstakille de Âl-i Osman hulefasını işlerine teşrîk ettir[me]mekle bir günah etmiş olmadılar, olmuyorlar.

Hoca Efendi diyor ki:

"Halife, hâdimu'l-harameyn olmak itibariyle Kâbe-i mükerreme'nin hizmet-i mübeccelesi uhde-i hilafette bulunacağı tabiî olduğundan Kâbe-i mükerreme için bir harem-i şerif müdürü, Ravza-i Mutahhara için şeyhü'l-harem nasb ve tayini suretiyle o hizmetin ifası icab eder".

Şapa oturdun Şükrü Efendi Hoca! Mekke emiri bize karşı sell-i seyf etti; İngilizlerin müttefiki oldu; krallık ilân etti. Harp mahallerinde olduğu gibi muâhedât-ı sulhiyeye de yine düşmanların safında iştirak etti. Hicaz, Vahideddin Halife'yi ancak İngilterece muteber olduğu için bir misafir

diye kabul ediyor, başka sıfatla tanımıyor. İşte milel-i İslâmiyeden biri olan Hicaz emirinin iki muamelesi budur. Eğer hilafet bizim anladığımız şekilden başka bir şekilde derk edilmek lazım gelse onun Hicaz üzerinde nüfuzu carî olmak lazım gelirdi. Fakat efsûs! Hakikat bu merkezde değildir. Hoca Efendi bu gayr-i mantıkî silsile-i kelâmiyâtına devam ettiriliyor:

"Hükûmât-ı İslâmiyenin müracaatları halinde onlara birer menşûr-i emâret i'tâsı suretiyle bu rabıtayı takviye etmek lazımdır. Bu suretle menşûr-i emâreti haiz olan hükûmât-ı İslâmiyenin nezd-i hilafette bulunduracağı süferânın, mercileri Hariciye Vekâleti olan diğer sefirlerden farklı olarak doğrudan doğruya Heyet-i Vekile riyaseti veya Şer'iye Vekâleti makamları vasıtasıyla makam-ı hilafete irtibatlarının tekidi ciheti de muvafık-ı maslahat görülmüştür".

Hoca Efendi! Gülünç oluyorsun! Lâ-ale't-tayin bir hükümet-i İslâmiye bir menşûr-i emâreti istemez veya kabul etmezse sen onu makam-ı hilafete aforoz mu ettirmek niyetindesin Şükrü Efendi!

Hoca Efendi bilmelidir ki iyi kötü hukuk-ı düvel ıtlak olunur, bir mecelle-i mevzûa var. Hukuk-ı düvel mûcebince her devlet hürdür. Dahilî ve haricî istiklâli haizdir. Bizim umûr-i icrâiyemizde hakim olan bir halife eğer mülûk-i mütenevvi'a-yı İslâmiyeye menşûr verecek olursa onlar Türkiya devletinin tâbiiyetine girmiş olurlar. Bu hal cihanın muvazene-i siyasiyesini bozar. Bu kadar büyük bir Türk devletini bilhassa İngiltere devleti kendisi için bir adüvv-i bî-emân telakki eder. Biz İslâmiyeti kurtaralım derken belânın katmerlisini üstümüze davet etmiş oluruz.

Âlem-i haricî şöyle dursun İslâm hükûmâtı bile bunu kendilerine karşı bir tecavüz ve te'addî telakki ederler. Bu suretle ittihad-ı İslâmı temin değil, bilâkis câmia-i İslâmiyeti hedmetmiş oluruz. Bunlardan birinin bir menşûr almağa tenezzül etmemesi makam-ı hilafetin tahkiri demektir. Siz risâlenizde "Hükûmât-ı İslâmiyenin müracaatları halinde" diyorsunuz. Demek ki hilafete tebeiyyet ihtiyarîdir, isteyen hilafeti tanır, istemeyen tanımaz. Bu takdirde sizin hilafetinizin ne hüküm ve nüfuzu olabilir? Bu gidişle olsa olsa eski Osmanlı hilafetini ve saltanatını ihya etmiş oluruz ki millet-i kâhiremiz buna karşı kılıçla mukabele etmiştir ve o kılıcın kabzası her zaman pençe-i millettedir.

Hoca Efendi! Senin mütehassis ve müştak olduğun saltanat şeklindeki Osmanlı hilafetine herkesten ziyade İngiltere müftekırdır. Bunun için değil midir ki başta Büyük Britanya olduğu halde devletler Türk milletine olan bütün vesâyâda "Halifenizle, padişahınızla birlik olunuz" dediler. Anka-

ra'dan gönderdiğimiz murahhasları kabul etmeyip yalnız İstanbul süferâsını kabul etmek istediler. İngiltere hükümeti ancak İstanbul halifesine sözünü geçirebildi. İngiltere için böyle bir sultan-halife ni'me'l-matlûbdur.

Halife Vahideddin, İngiltere'nin sözünü, milel-i İslâmiye hissiyâtını temsil eden Türk milletinin sözüne tercih etti. Elim tecrübelerle biz bunu anladık. Siz ve sizin fikrinize iştirak edenler ya bunu anlamıyorsunuz, ya bizi gafil sanıyorsunuz.

Bu şıkta Türk milleti için yalnız zarar değil mahvolmak muhakkaktır. Menfaatini müdrik olan milletimiz bunun ne vahim bir şey olduğunu anladı. Böyle bir saltanata ve tarz-ı kadîmindeki bir hilafete tebeiyyet Türkiya için in'idamı kabul etmek demektir.

İngiltere bunca şevket ve miknetiyle, düvel-i i'tilâfiye İngiltere'ye olan bunca tebeiyyet ve tabasbusâtıyla, Yunanistan bütün mevcudiyeti ve iki-yüz elli bin mücehhez ve müsellah ordusuyla, Vahideddin Halife, o kadar tezvirât-ı şeytanatkârâne ve telbîsât-ı iblisânesiyle, aleyhimize sevkettiği kuvâ-yı inzibâtıyesiyle, fetâvâ-yı cinniyesiyle yapamadıklarını sen ve arkanda gizlenen birkaç kişi şikeste-beste kaleminizle mi yapmağa kalkıştınız? Bu teşebbüste İngiltere ve bütün mecmûa-i tezvîrâtı, Vahideddin ve Yunanistan elele verdikleri halde mağlup ve makhûr oldular. Siz acaba ne olursunuz?

PADİŞAHLIK HAKKINDA BİR İSTİTRAT

Birtakım muhafazakârlar Hoca Şükrü Efendi kadar ileri gitmeyip te'lîf-i beyn için yalnız halifeye bi-dûni'r-red Büyük Millet Meclisi mukarrerâtının tasdiki hakkını vermek istiyorlar. Bu iddia sade bâtıl olmak şöyle dursun biraz da gülünçtür. Bi-dûni'r-red yani daha açık Türkçesiyle reddi mümkün olmamak suretiyle tasdik etmek beşerin mantığıyla hiç bir mânayı müfid değildir, tasdikin mukabili red veyahut tekzibdir. Bir insan bir şeyi redde kâdir olmaz ve yalnız tasdike mecbur kalırsa bu, hiçbir hükmü ifade etmez. Bu şekilde bir halife ancak bir kukla, bir imza makinesi olur. Ve mademki halife, halife-i müslimîndir, münhasıran Türklerin halifesi değildir, ne için meselâ İran veya Afgan devletleri ittihaz edecekleri her türlü kararları işbu halifenin bi-dûni'r-red tasdikine arz etmiyorlar? Ve mademki biz o devletlerin kararını bu tasdike müftekır görmüyoruz, ne için Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin mukarrerâtı böyle mudhik bir muameleye maruz kalsın? Türkiya hükümeti düvel-i sâire-i İslâmiyeden daha az mı müstakildir?

Bu fikri İngiliz usullerine pek meclûb bazı kimseler ileri sürmektedirler ki bununla hakimiyet-i milliyeyi usûl-i meşrutiyeye kaydırmak istiyorlar. Böyleleri diyorlar ki "İngiltere'de hakimiyet-i milliye hakkıyla caridir, binaenaleyh orada bir hükümdara lüzum yoktur gibi anlaşılıyorsa da İngilizler asıl tevazünü, fiilen hakk-ı reddi haiz olmayan bir krallık vücudunda görmüşlerdir. Biz de bir hükümdar muhafaza edip bilcümle hukuku millet meclisine vermeli idik".

Buna karşı pek hulâsaten söyleyelim ki bizim tarihimiz İngiltere tarihine değil, Fransa tarihine benzer. Fransa hükümdarları milleti pek ziyade rencide etmişlerdi. Hatta 1789 İnkılabı'ndan sonra bile hükümdarlar iade-i saltanat ettikleri vakit yine bu sakîm mesleklerinde devam ettiler. Akibet Fransızlar illallah dedi ve imparatorluğu ve krallığı suret-i katiyede yıktılar.

İngiltere'de ise öyle olmadı. Filvâki onyedinci asırda İngiliz ihtilalinde Kral Çarls [Charles] idam edildi. Lâkin ondan sonra gelen hükümdarlar uygunsuzluk çıkarmadılar. Altmış küsur sene saltanat eden Kraliçe Viktorya [Victoria] bir kadındı, kâsırâttan idi. Müşarun ileyhâyı bir Alman prensine tezvic ettiler ve bu suretle İngiliz kavmi kendi başlarına bir hanedan-ı saltanat icad ve ihtira' etmiş oldular. Selâtîn-i Osman ise asla bunlara benzemez.

Birbirine Uygun Zihniyetler

Şükrü Efendi Hoca Büyük Millet Meclisi'nin şimdiye kadar gördüğü işleri muvakkat addediyor. Ve halimize tabiî değil, ârızî diyor. İnkıraz bulmadan evvel İstanbul hükümeti de bu fikirde idi. Hoca Efendi'nin ibaresi aynen şudur:

"Hiç şüphe yok ki bu vaziyet muvakkattir, ve inşaallah çok geçmeksizin hal-i aslî ve tabiî avdet edecektir. İslâm efkâr-ı umumiyesi yakinen bilmelidir ki Büyük Millet Meclisi'yle Meclis'in intihap ve bey'at ettiği müslimîn arasında hiçbir ayrılık gayrılık yoktur. Halife Meclis'in, Meclis halifenindir".

Hayır efendim! Vaziyet muvakkat değildir, hal-i tabiî ve aslî budur.

Asıl gayr-i tabiî hal bundan evvelki idi. Geçen senelere kadar olan hilafet müessesesinin şer'e hiçbir tetâbuku yokken siz asla şakk-ı şefeh-i itiraz etmediniz. Şimdi ise ruh-ı İslâma en muvafık ve en yakın bir usul-i hükümeti ihya ettiğimiz halde buna itiraz ediyorsunuz.

Diyorsunuz ki: "Umûr-ı âmmede tasarruf, hilafetin vasf-ı mukavvimidir, rükn-i rekînidir, onsuz hilafet yoktur. Yani umûr-ı âmmede tasarruf sahibi olmayan halife olamaz". Buna yukarıdan beri cevap verdik. Hilafet demek hükümet-i İslâmiye demektir. Cumhur-ı müslimîn sahib-i hak ve sahib-i hükümdür. Her ne üzerinde ittifak ederse meşrû ve mutâ' olan odur. Risâlenizde diyorsunuz ki:

"Örf ve teâmüle müstenid kararât ve ahkâm-ı ictihâdiye muvacehesinde halifenin bir mevkii daha vardır ki ehemmiyeti idarî vazifesinin ehemmiyetinden aşağı değildir: Ulema-yı şeriatın malum olan usul-i teşri' icabınca istintâc ettikleri ahkâmın bazan ihtilaf etmesi tabiîdir. Bu gibi ahvalde halk, muamelâtında işlerine yarayan ve zurûf ve ahvâl muktezayâtına daha ziyade tevafuk eden bir hükmü düstûru'l-amel ittihaz edebilmeleri için şeriat zikrolunan ahkâm-ı muhalife üzerinde halife-i müslimîne bir hakk-ı tercih bahşetmiştir. Bu cihetle halife, aralarında ihtilaf ve tebâyün bulunan ârâ-yı

ictihadiyeden hangisini kabul ve tasdik ederse muamelat ve fasl-ı husûmâtta o ma'mûlün bih olur".

İran'da olaydık, Hoca Şükrü Efendi'nin hakkı olurdu. Çünkü orada ictihad fevzavî bir şekildedir. Her köşebaşı müctehidi ictihada kâdirdir ve re'yi de nâfizdir. Bizde ise lehü'l-hamdü ve'l-minne bir şûrâ vardır ki onun ekseriyeti hangi kavlin râcih olduğunu gösterir. Siz bu zu'mda bulunmakla Meclis'i bile inkâra kadar gidiyorsunuz. Ekseriyete iktiran etmeyen re'y ekalliyette kalır ve binaenaleyh Meclis'ten çıkmaz. Meclis'te hâdis olacak bir ihtilafın hakemi ekseriyettir. Hâlbuki gayr-i şûrevî memleketlerde böyle bir usul-i müstahsen olmadığından hükümeti şahısta temsil ettiren halifeye böyle bir hak verilmiştir. Siz ise o edvâr-ı zulmette serdedilmiş mütâlaâtı ceffe'l-kalem kabul ederek zamanı unutuyor ve derûnunda bulunduğunuz Meclis'in ne olduğundan gafil oluyorsunuz. Hoca Efendi diyorsunuz ki:

"Halife hâiz olduğu vazife-i diniye ve siyasiye itibariyle mecâlis-i İslâmiyenin memleketlerine has ve örf ü âdât icâbâtına, zaman ve mekân muktezayâtına imtisâlen kararlaştıracakları kavânîn ve nizamâta da mühim bir dahl ü tesiri vardır".

Bu hükmü siz nereden çıkarıyorsunuz? Meşrutî memleketlerdeki padişahlara bile bu hak verilmemiştir. Bu babda istinad ettiğiniz senet hangisidir? Siz risâlenizin birçok nıkâtında "Halife bu gibi işlere karışmaz" dediğiniz halde burada bir tenakuza daha giriftar oluyorsunuz. İcmâ-ı ümmetin mukarrerâtı katîdir, katî olmasa ictima, nüfûz tahtında kalmak iktiza edecekti. Tasavvur ettiğiniz bu sakat şekil ne meşrutiyettir ne de mutlakiyyet-perverdir, bir ucûbedir. "Bu gibi mecâlisin taht-ı karara aldıkları mevâdd-i teâmüliyenin mutâ' olması için halifenin tasdik ve tasvibine iktiran etmesi tahtı vücubdadır" diyorsunuz. Bunu hangi nassa ve hangi sünnete isnad ediyorsunuz? Gösteriniz. İddia ediyorsunuz ki halifenin vazifesi ümmetlerin muâmelâtını tedbîr ve umûr-ı diniyelerine ait ahkâmdan menfaatlerine en ziyade tevafuk edeni şerâit-i meb'ûsun anhâ dairesinde kabul ve tenfiz eylemekten ibarettir. Millet Meclisi milletin muhassala-i efkârının tercümanıdır. Milletin menfaatine en ziyade tevafuk eden şeyi ancak kendisi bilir. Çok defa halife yanılabilir. Ve hatta doğrudan doğruya millete ihanet de eder. Nitekim Halife Vahideddin bu kebîreyi irtikâb etmişti.

Hoca Efendi! Siz mensup olduğunuz Büyük Millet Meclisi'nin bütün hukukunu toptan kalem-i halifeye veriyorsunuz. Bu takdirde azâsından bulunduğunuz Meclis'in hiçbir lüzumu olmasa gerektir. Harbe girişmek,

askeri talim ve terbiye etmek, siyaset, esbâb-ı medeniye ve umrâniyenin ihzarı, cemaatin tecavüzden masûniyeti... Siz Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu hiç okumadınız mı? Bunları bir meşrûtî hükümdara bile vermezler. Sonra diyorsunuz ki halife sultan değildir, lâkin kendisine o kadar çok salahiyet veriyorsunuz ki bu artık sadece bir sultan değil, sultanu's-selâtîn oluyor.

Kuvvet ve kudretsiz hilafetin mâna-yı şer'îsi olmadığından bahsediyorsunuz. Müstesna olmak üzre sizinle bu noktada ittifak edeyim. Bizim makamını bir vaz'-ı nezîhe ıs'âd ettiğimiz hilafet, asla kuvvet ve kudretsiz değildir.

Türk milleti milel-i İslâmiyeden biri olmak itibariyle bütün kuvvetini bu makama vermiştir. Arzu ederiz ki bizim gibi akvâm-ı sâire-i İslâmiye de kuvvetlerini ona hasretsinler. 1 Teşrin-i sânî 1338 tarihli kararın ikinci maddesinde "*Türkiya devleti makam-ı hilafetin istinadgâhıdır*" deniyor. Zavallı Türk milleti yine câmia-i İslâmiyeye sadakati dolayısıyla bütün kuvvet ve kudretini buna hasretmiştir. Arzu ederiz ki sâir milel-i müstahlase-i İslâmiye de bu isre iktifâ etsinler.

Şükrü Efendi zannediyor ki biz hilafetin bütün kudret-i maddiyesini izale etmişiz. Bu fikre tebe'an kendisi şöyle diyor: "Kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümet, hilafetin üssü'l-esası olmakla hilafet bu kudret ve kuvvetten tecrid edildiği gün bi't-tab' onun hiçbir mâna-yı İslâmîsi kalmaz".

İş ber-akistir Hoca Efendi, keşke sâir milel-i İslâmiye de Türkiya Büyük Meclisi gibi makam-ı hilafete bir istinadgâh teşkil etseydi...

Şükrü Efendi yine silsilesine devamla diyor ki: "Hilafet vaz'-ı aslî-i şer'îsinden çıkarıldığı, yani kuvvet ve nüfuz-ı hükümetten tecrid edildiği gün bütün İslâm âleminde azim bir buhran baş gösterir".

Hilafet şimdiye kadar vaz'-ı aslî-i şer'îsinde miydi? Buna cevap veriniz. Ve şimdi vaz'-ı aslî-i şer'îsine girmedi mi? Bunu da sorarız.

Diyorsunuz ki, "Bir halife nasbı ümmet üzerine vaciptir". Bu ümmet bugün şarktan mağribe kadar mümted memâlikte akvam-ı muhtelife teşkil ediyor. Bu vücûbu yalnız Türk milleti ifa etti Hoca Efendi, bilmiş olunuz.

Sizin bütün gayeniz şer'i alet ederek halifeye dolambaçlı bir yoldan ferve-i kraliyeti iksâ etmektir. Bunun için bin bulanık dereden su getirerek ve Mütevekkil-alallah'ların kıssalarını zikrederek: "... halifenin kuvvet ve şevket sahibi ve mesalih-i âmmede tasarrufa kâdir olması en mühim bir esas-ı şer'î olmakla bugünkü hale nazaran hükümetimizin, devletimizin reisi olması bir emr-i zaruridir. Bu hususta başka türlü bir şekle imkân yoktur" diyorsunuz. Türk devletinin reisi yoktur, binaenaleyh evleviyetle padişah

da kabul edemez. Ne kadar çırpınsanız milletimiz, ne bir reis-i cumhur ne de bir kral nasbına temayül etmez.

Sizin merzânız pek malum... Bu hususta Muaviye'ye bile hak vererek: "Onun fikrince veliaht tayini, hilafetin bir aileye hasr u tahsisi, cami'a-i İslâmiyenin selâmet ve mahfuziyeti, mesâlih-i müslimînin temini nokta-i nazarından en faideli bir usul-i tedbirdir" hükmünü veriyorsunuz. Hiç şüphesizdir ki bu satırları hulefa-yı Emeviye ahdinde yetişen ve türeyen dalkavuk ulemanın kitaplarından taklit etmişsiniz, aşk olsun! İşte bu kabil dalkavuk ulema idi ki hilafetin vaz'-ı aslîsinden çıkmasına bâdî ve günahkâr ve müslimînin bunca mesâibine sebep oldular. Ne gariptir ki en yeni esasât-ı hukukiye ile en saf ve nezih esasât-ı İslâmiyenin imtizacından tahassul eden şekl-i devletimize tîr-endâz oluyorsunuz da *cebâbirenin hükümetlerini istihsan ediyorsunuz.* Aşağıya nakledeceğim sözlerin kendi sözleriniz olduğunu unutmayınız:

> "... Ondan (yani Muaviye'den) sonra gelen hulefa tarafından da aynı usul takip olunmuş, onlar da evlatları meyanında vezaif-i hilafeti hüsn-i îfâya en ziyade muktedir olanı veliaht yaparlar, evlatları içinde bu şartı haiz birini bulamazlarsa efrad-ı aileleri meyanından haiz-i kudret ve kifayet bir adamı intihab ederlerdi. Ümmet de bu usulü müstahsen ve muvafık-ı maslahat buluyordu... Halifenin emr-i intihab ve tayininde maslahatın muktezasına ittiba olunur".

Bu sözler üzerine ne diyelim? Sizler ve sizin gibiler maa't-teessüf her müstebiddin harekâtına bir şekl-i meşruiyet veriyorsunuz da bütün bir milletin harekâtına bu şekl-i meşruiyeti vermekte imsâk ediyorsunuz.

Şu sözlerinizde bir hakikat var: "Bir hükümete ait ne kadar işler varsa umumunun îfâsı makam-ı hilafete aittir. Zira imamet-i kübrâ olan hilafet aynen hükümet demektir". Bu hususta ittifak ederiz. Fakat bunu takip eden satırlarda falso ediyorsunuz ki o satırlar da şunlardır: "En büyük salahiyet-i icra imam-ı müslimînde tezahür eder. Kuvve-i icraiyenin en büyük reisi, idare makinesinin merkezi ve bütün memurînin müntehâ-yı irtibatı makam-ı hilafettir".

Rusya Çarı bile bu kadar müstebid değildi Hoca Efendi! O, hiç olmazsa idare makinesinin bütün çarklarına burnunu sokmaz ve burnunu kaptırmazdı.

Af hakkını da müşarun ileyhe veriyorsunuz. Hâlbuki bu hak bizde Meclis-i âlîmize râcidir. Başka memalik-i İslâmiye de bu hakkı istediği gibi istimal

eder. Kandahar'da bir mahkumu İstanbul'daki halife affederse acaba bu af nâfiz olur mu? Orada olmazsa niçin Gelibolu'da veyahut Bolu'da olsun?

Aman Hoca Efendi! Siz ne kadar tenakuz-perver bir zatsınız! Halifeye böyle fevka'l-mülûk salahiyetler verdiğiniz halde "O, desâtîr-i külliye ve sarîhadan hiçbirini tağyîr edemez. Ve re'sen hiçbir kanun dahi ısdâr edemez" diyorsunuz. Bu fikriniz risâlenizin yirmi ikinci sahifesinde mestûrdur. Halifenin "Kavânîn ve nizamâta da mühim bir dahl ü tesiri vardır" diyorsunuz.

Halifeyi krala tahvil etmek emeli, sahâifinizin herbirinde sırıtıyor. Dön dolan diyorsunuz ki: "Halifenin vezâif-i asliyesi ancak umûr-ı âmmede tasarruftan, yani icra-yı hükümetten ibarettir". Dilhâhınız 26. sahifede dediğiniz gibi halifeye meclisimizin riyaset-i tabiiyesini vermekten ibarettir. Tekrar edelim. Hoca Efendi, *bu devletin ne kralı ve ne de imparatoru vardır...*

Sıfat-ı hilafete bile masdar ve merkez ve erbab-ı hall ü akitten ibaret olan şûrâdan yüksek bir makam bulunduğunu kabulde bir azab-ı vicdanî hissetmiyor musunuz? Diyorsunuz ki

> "Vezaif-i hilafetten birisi de veliyy-i hac intihab ve tayinidir. Zira hüccâcın gerek emn ü selâmetle zehâb u iyâbı, gerek haccın ikâmesi halifenin vezâif-i diniyesindendir. Binaenaleyh bu vezâifi emîr-i hac tayini suretiyle ifa etmek bugün için zaruret halini iktisab etmiştir".

Bu hususta da isti'cal buyurmayınız, Hoca Efendi. Çünkü Hicaz'ın iskelesi olan Cidde'de ve kara cihetinden ma'beri bulunan Filistin'de adama pasaport soran *İngilizler*dir. Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'de hakim olan ise İngiliz kralının müttefik-i hâssu'l-hâlis[i] Kral Hüseyin'dir.

Elhasıl Hoca Efendi, hakimiyet-i milliye katar-ı mübareki, yoluna döktüğünüz bütün dikenlere rağmen yürüyecek ve hedef-i meşrûuna varacaktır.

Cenab-ı Hak taksirâtınızı affetsin[7].

7 Metindeki iki hadisin tahricini yapma zahmetine katlanan meslektaşım Halit Özkan'a teşekkür ederim [S.E.].

54.
RİSALE

HİLAFET VE HAKİMİYET-İ MİLLİYE

[SEYYİD BEY]

HAZIRLAYAN:
DOÇ. DR. SAMİ ERDEM

[ANKARA, 1339/1923]

خلافت

و

خلافت و عالمیت مثلیہ

HİLAFET VE HAKİMİYET-İ MİLLİYE

MUKADDİME

Hilafetin Tarifi - Hilafetin Taksimi - Hilafetin Şerâiti - Hilafetin Sûret-i İktisâbı ve Akd-i Vekâlet Nev'inden Olduğu - Hilafetin Gayesi - Halifenin Vazife ve Mesûliyeti - Velâyet-i Âmme, Hâkimiyet-i Milliye - Hilafetten Saltanatın Tefrîki

Hilafet mefhumunu tarif ve tavzîhe girişmezden evvel şu mühim ciheti arzedeyim ki "*hilafet*" meselesi hadd-i zâtında mesâil-i fer'iye vü fıkhiyedendir, millete ait hukuk ve mesâlih-i âmme cümlesindendir. İtikâda ta'alluku yoktur, binâenaleyh mesâil-i itikâdiyeden değildir. Vâkıa itikâdiyâta dair olan âsâr-ı İslâmiyede dahi bu meseleden uzun uzadıya bahsolunuyor. Fakat bu, hilafet meselesinin akâid-i İslâmiyeden ma'dûd olduğu için değil, belki bu mesele etrafında bilâhare toplanmış olan birtakım hurâfât ve efkâr-ı bâtıleyi cerh u iptal içindir.

Hâriciye fırkası, hilafetin vücûbunu inkâr ediyorlar: "Halife nasb u tayini keyfiyeti, millet-i İslâmiye üzerine vâcib değildir, câizdir. Olsa da olur, olmasa da olur" diyorlar. Şiîlerden İmâmiye fırkası da, halifenin ma'sûm yani günahtan berî ve masûn olması lüzûmuna kâil oluyorlar. "Halife, halkı hasenâta takrîb ve seyyiâttan men' u teb'îd ile mükelleftir. Böyle bir vazife ile muvazzaf olan bir zâtın herkesten evvel kendisi, taât u hasenât ile mut-

tasıf ve seyyiâttan berî ve müctenib olması lâzım gelir" diyorlar. İsmâiliye ve Bâtıniye gibi gulât-ı Şia ise, işin içine hurâfât karıştırarak kendi halife ve imamlarını mertebe-i ulûhiyete kadar çıkarıyorlar.

İşte ulemâ-yı ehl-i sünnet, itikâdiyâta dair telif ettikleri kitaplarında bu gibi efkâr-ı bâtılayı cerh u red için "imâmet" unvanıyla hilafet meselesinden dahi bahsetmişlerdir. Yoksa dediğim gibi bu mesele hadd-i zatında mesâil-i fer'iye vü hukukiyedendir, bunda ale'l-umûm Ehl-i sünnet ulemâsı müttefiktir.

Hatta hilafet meselesi, dinî bir mesele olmaktan ziyade dünyevî ve siyâsî bir meseledir ve doğrudan doğruya milletin kendi işidir. Bunun içindir ki nusûs-ı şer'iyede bu mesele hakkında tafsilat yoktur. "Halife nasıl nasb u tayin olunur?", "Hilafetin şerâiti nedir, her hâlükârda ve her zamanda halife nasb u tayini millet-i İslâmiye üzerine vâcib midir?" gibi mesâil hakkında ne Kur'an-ı Kerim'de ne de ehâdîs-i nebeviyede bir sarâhat yoktur.

Hilafet meselesi eğer bazılarının zannettikleri gibi mesâil-i asliye-i diniyeden olsaydı, tırnak kesmek ve sakal salıvermek gibi en fer'î ve âdâb u âdâta ve umûr-i sıhhiyeye müteallik mesâilde birçok vesâyâda bulunan Hazreti Peygamber, zikrolunan hilafet meseleleri hakkında da sarîh ve kat'î beyânâtta bulunurdu. Hâlbuki bulunmamış, ihtiyâr-ı sükût eylemiştir.

Bundan başka eğer hilafet meselesi, mesâil-i asliye-i diniyeden addedilecek olursa, o vakit Hazreti Peygamber zamanında din-i İslâmın nâkıs kalıp ikmâl edilmemiş olması lâzım gelir. Çünkü dediğimiz gibi ânifen beyan olunan mesâil-i hilafet hakkında nusûs-ı şer'iye vârid olmamıştır. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim, "el-Yevme ekmeltü leküm dîneküm" [Mâide, 5/3] âyet-i münîfesiyle daha Risâletpenâh Efendimiz hazretleri hâl-i hayatta iken din-i İslâmın ikmâl edilmiş olduğunu beyan buyuruyor. Bundan da anlaşılır ki hilafet meselesi, öyle zannolunduğu gibi mesâil-i asliye-i diniyeden değildir.

Vâkıa hilafet hakkında hiç de nusûs-ı şer'iye yok değildir, vardır. Eimme ve hulefânın Kureyş'ten olacağına, imama itaatin ve cemaat-i müslimînden ayrılmamanın lüzûmuna, Hâlik'a ma'siyette mahlûka itaatin adem-i cevâzına dair birkaç hadis-i şerif vârid olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de de "ûlü'l-emr"e itaat edilmesi hakkında bir âyet-i celîle vardır. Fakat işte o kadar. Yukarıda zikrolunan hilafet meseleleri hakkında ise ne bir âyet ne de bir hadis vardır.

Hulâsa, hilafet umûr-i diniyeden ziyade umûr-i dünyeviyeden olduğu için Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri, emr-i hilafeti ümmetine terk etmiş ve hîn-i irtihallerinde kendilerine bir halife nasb u tayin etmedikleri gibi bu hususta hiçbir tavsiyede dahi bulunmamıştır.

Gerçi Şiîler Hazreti İmam Ali hakkında, bazı Ehl-i sünnet ulemâsı da Cenâbı Ebu Bekiri's-Sıddîk hakkında nass-ı şer'înin vücûdunu iddia ediyorlarsa da, cumhûr-ı Ehl-i sünnete göre bu iddialar doğru değildir. Ashâbdan hiçbiri hakkında kâfî derecede ne celî ne de hafî hiçbir nass vârid olmamıştır.

Eğer vârid olsaydı, sahâbe-i kirâm hazarâtı kimin halife nasb u tayin edileceği hakkında beynlerinde ihtilafa düşmezlerdi. Hâlbuki irtihâl-i Nebevîden sonra ashâb-ı kirâm, içlerinden birini halife intihâbı hususunda ihtilaf ettiler. *Sakîfe-i Benî Sâ'ide* denilen mahalde bi'l-ictimâ hayli münakaşa cereyan etti ve acı tatlı sözler söylendi. Nihayet Hazreti Ebu Bekir'e bey'at olundu. Hazreti Ebu Bekir âhir-i ömründe Cenâbı Ömer-i Fârûk'u istihlâf yani veliaht tayin etti, ashâb-ı kirâm da kabul eyledi. O da kendisinden sonra halife intihâbını altı kişilik *şûrâ*ya, yani Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. el-Avvâm, Talha, Sa'd b. Vakkâs radıyallâhu anhumden mürekkeb *meclis-i meşvere*te havale etti. Onlar da içlerinden birini ihtiyâr u intihâb etmek üzre Abdurrahman b. Avf'ı hakem ittihaz ettiler. O da Hazreti Osman'ı ihtiyar u tercih etti. Hazreti Osman'ın malûm olan şehâdetinden sonra Cenâbı İmam Ali'ye bey'at olundu. İşte bu dört halifeye *hulefâ-yı râşidîn* denir.

Zamanımızda diğer birçok hakâyık-ı şer'iyede olduğu gibi, bu hilafet meselesi hakkında da pek yanlış fikirlere ve lüzûmsuz taassuba tesadüf edilmekte olduğundan, hem bu bâbda ezhân u efkârı tashîh u tenvîr etmek hem de bu meselenin mâhiyet-i şer'iyesini ve üzerine terettüb eden ahkâmı bildirmek maksadıyla işbu risâle kaleme alınmıştır.

Ve bi'llâhi't-tevfîk.

KISM-I EVVEL

1. HİLÂFETİN TARİF VE İZÂHI

Hilafet fi'l-asl bir kimseye halef olmak mânasına mevzû'dur. İmâmu'l-müslimîn olan zât-ı muhterem, ahkâm-ı şer'iyenin icrasında Hazreti Peygamber'e halef olduğu için kendisine *halife* ıtlak olunmuştur. Hilafete *imamet* de denir. Namazda cemaate imam olmak mânasına olan *imamet*ten tefrîk için buna "*imamet-i kübrâ*" tesmiye olunur. Nitekim bu bahis, kütüb-i kelâmiyede yani akâid kitaplarında "imamet" unvanıyla muharrerdir.

İmamet lügatta öne geçmek, pîşvâ ve muktedâ bih olmak mânasınadır. *İmam*, pîşvâ ve muktedâ bih demektir. Bu münasebetle herhangi bir ilm ü fende pîşvâ olan zâta imam ıtlâk olunur. Büyük âlimlere, hatta mahalle ve cami imamlarına imam denmesinin vechi budur. Halifeye *imâmu'l-müslimîn* veya sadece *imam* denmesi de bundandır.

Şu ifadât, hilafet, imâmet kelimelerinin mâna-yı lugavîlerine göredir. Mâna-yı ıstılâhîlerine gelince: Hilafet ıstılahta imâmet mürâdifidir. Fakat bazan *hilafet* tabiri, imâmetten ehass olarak istimâl olunur. Ve bu surette *hilafet*, hulefâ-yı râşidînin hilafetlerine mahsus ve münhasır olur. Nitekim Risâletpenâh Efendimiz, "el-Hilâfetü ba'dî selâsûne seneten sümme tasîru mülken adûdan: Benden sonra hilafet otuz senedir. Ondan sonra mülk-i adûda (ısırıcı saltanata) münkalib olur"[1] buyurmuşlardır. Bu ciheti aşağıda ayrıca izah edeceğiz.

• • • • • •

1 ["el-Hilâfetü selâsûne âmen sümme yekûnu ba'de zâlike el-mulk", Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 220, 221. "... sümme tekûnu mülken âddan", Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 273].

Allâme Teftâzânî, *Şerh-i Mekâsıd*'da *imamet*i, "Hazreti Peygamber'den halef olarak umûr-ı diniye vü dünyeviyede riyâset-i âmmedir" diye tarif ediyor. Fuhûl-i muhakkıkînden ve ekâbir-i fukahâ-yı Hanefiyeden meşhur İbn Hümâm da *Müsâyere* namıyla maruf olan eser-i güzîninde *imâmeti*, "Millet-i İslâmiye üzerinde tasarruf-ı âmm'a istihkaktır" diye tarif ediyor ("Hiye istihkâku tasarrufin âmm ale'l-müslimîn").

Bu iki tarif mefhûmen mütegâyir iseler de netice ve mâ-sadak itibariyle birdir.

Vehle-i ûlâda ikinci tarif birincinin lâzımı gibi görünürse de, biraz infâz-ı nazar olundukta her ikisi de yekdiğerinin lâzım ve melzûmu olduğu müstebân olur. Birinci tarif ilm-i kelâma, ikinci tarif de fıkha evfak ve emessdir. Müşârun ileyh İbn Hümâm, müctehid derecesinde büyük fakîh (hukuk-ı İslâmiye mütehassısı) olduğundan ikinci tarifi ihtiyar etmiştir. Bu iki tarifin ifade ettiği mânayı hakkıyla ihâta edebilmek için kemâl-i ehemmiyetle izahât-ı âtiyeye atf-ı dikkat etmek lâzimedendir. Şöyle ki:

Din-i İslâm, hem diyânet ve hem siyaseti câmi' bir din-i âlîdir. Hazreti Risâletpenâh Efendimiz, yalnız vaz'-ı şeriatla iktifa buyurmadılar. Bir taraftan kavânîn-i şer'iyeyi vaz' u tebliğ ettiler, diğer taraftan da o kavânîn-i şer'iyenin tenfîz u icrâsını bizzat deruhte buyurdular. Mesâlih-i milleti rü'yet ve umûr-ı âmme-i ümmeti temşiyet eylediler. Etrafa valiler, kadılar nasb u i'zâm ettikleri gibi, emr-i mühimm-i cihâdda dahi bizzat ve bi'l-fiil başkumandanlık vazifesini ifâ buyurdular.

Bu ise ehl-i İslâm üzerinde tasarruf-ı âmm demektir ki İslâmiyetin cihet-i siyâsiyesidir. *Şerh-i Müsâyere*'de beyan olunduğu üzre Hazreti Peygamber'in bu tasarruf-ı âmm'a istihkâkı, nübüvvet yani peygamberlik sıfatı üzerine terettüb eden imâmettir ve Risâletpenâh Efendimiz buna nübüvvet sebebiyle kesb-i istihkâk etmiştir. İşte şu beyanâttan anlaşılıyor ki bu *imamet* kelimesinin ifade ettiği mâna, zamanımız örf ve ıstılahınca *hükümet* tabirinden kasdolunan mânadan başka bir şey değildir. Gerçi biz "Hükümet şöyle yaptı, hükümet böyle yapıyor" sözünde olduğu gibi bazan hükümet tabirini, "hey'et ve ricâl-i hükümet" mânasında istimâl ederiz. Lâkin bu istimâl bi-tarîkı'l-mecâzdır, mecâz-ı hazfî kabîlin[den]dir.

İşte şu zikrolunan imâmet ve hükümette Cenâbı Nübüvvet-me'âb Efendimiz'e halef olduğu için imâmu'l-müslimîne *halife* ve hâiz olduğu sıfat ve makama da *hilafet* tesmiye olunmuştur. Beyne'n-nâs zebân-zed olan "Halife Peygamber'in vekilidir, halife Peygamber postunda oturuyor" gibi sözlerin mânası budur. Yoksa "vaz'-ı şeriatta vekili ve halefî" demek değildir. Öyle olur ise halifenin peygamber olması lâzım gelir ki bu suretle

itikâd maâzallah küfürdür. Bu itikâd, gulât-ı Şia'dan Bâtıniye ve Ta'lîmiye denilen fırka-i dâllenin hurâfâtındandır. Ve Katolik mezhebinde papalar hakkında câri olan bir itikâd-ı bâtıldır.

Bu münasebetle istitrad kabilinden olmak üzre şu mühim ciheti arzedeyim ki Katolik dininde papa, Hazreti İsâ aleyhi's-selâmın adeta vaz'-ı şeriatta lâ-yuhtî vekilidir. Hazreti İsâ namına emr u nehyeder. Helâli haram ve haramı helâl kılar. Dilediğini dine idhâl, istediğini dinden ihrâc eyler ve isterse en büyük günahı afv u ıskât eder. Cennet ve cehennemin anahtarları elindedir. Arzu ettiğini cennete, dilediğini cehenneme idhâl eyler!!..

Din-i İslâm bu gibi itikadât-ı bâtıladan münezzeh ve müte'âlîdir. İslâmiyette ne halifenin, ne müftî ve şeyhulislâmın ne de mezhep müessisleri büyük müctehidlerin, hülasa hiçbir kimsenin böyle vaz'-ı şeriatta tahlîl ve tahrîm hususunda zerre kadar salâhiyeti yoktur. Binaenaleyh İslâmiyette Hıristiyanlıkta olduğu gibi rûhâniyet ve vaz'-ı şeriatta niyâbet câri değildir. İslâmiyette öyle Hıristiyanlıktaki gibi teşkilât-ı diniye de yoktur. Müftülük, şeyhulislâmlık din-i İslâmın vaz' u tesis ettiği teşkilâttan değildir; mesâlih-i câriyede halka ahkâm-ı şer'iyeyi bildirmek maksadıyla sonradan ihdâs edilmiş menâsıb-ı resmiyedendir. Müftîlik ilm u iktidârın bahşettiği bir salâhiyet-i ilmiyedir. Âlim olmak şartıyla herkes müftî olabilir. Yani fetva vermek resmî müftîlere mahsus [u] münhasır değildir. Resmen müftî olmayan herhangi bir âlim de fetva verebilir. Şeyhülislâmlık ise, Devlet-i Osmâniye'de hem de bilâhare ihdâs edilmiştir. Hükûmât-ı sâbıka-i İslâmiyede böyle bir şeyhülislâmlık makamı ihdâs edilmemişti.

Şeyhülislâm da müftîdir. Başka bir şey değildir. Devletçe resmen ve rütbeten diğer müftülerden büyük ise de, şer'an onlardan hiç farkı yoktur. Makam-ı Meşîhat'ten verilen fetva, resmî ve gayr-ı resmî diğer müftî ve âlimler tarafından verilen fetvalar üzerine şer'an hâiz-i rüchân değildir. Fetva kimin tarafından verilmiş olursa olsun, hatta velev ki bir müctehid-i a'zam tarafından verilmiş bulunsun, eğer nusûs-ı şer'iye ile sabit bir hükm-i şer'îyi mübeyyin ise onunla amel vâcib olur. Çünkü nass-ı kat'î-yi şer'î var demektir. Yok eğer bir müctehidin re'y ü kıyâsından mütevellid bir hükm-i fıkhîyi muhtevî ise kanaat-bahş olmadıkça onunla amel vâcib olmaz. Meğerki müsteftî, tetkik u teemmül hâssa-i insaniyesinden mahrum olan avâmm-ı nâsdan bulunmuş olsun. Bu surette onunla amel etmek, o müsteftî üzerine vâcib olur. Çünkü avâmmın delili müftînin fetvasıdır.

Lâkin oldukça tahsil görmüş, idrak u iz'ân sahibi bir zât, aldığı fetva ile kanaat hasıl etmez ise kanaat hasıl edinceye kadar ikinci ve üçüncü bir müftîye müracaat eder. Hangisinin fetvası kanaat-bahş olursa onunla âmil

olur. Bu tetkik u teemmül onun hakkıdır, daha doğrusu vazife-i diniyesidir (İlm-i usûl-i fıkıhtan İmam Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ*, İbn Hümâm'ın *et-Tahrir* namındaki kitaplarının ictihad bahislerine bak).

Burada istitrad kabilinden olmak üzre pek yanlış olan bir ciheti tashih etmek isteriz. Son günlerde *Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi*[2] ünvanıyla neşrolunan bir eserde ulemâ-yı şeriatın istinbât ettikleri hükümler ile kavâid-i fıkhiyeye tevfîkan yapılan nizâmât ve kavânîne "ahkâm-ı ilâhiye" tabiri ıtlak olunmuş ve daha ileriye gidilerek "Bunlara İslâm ıstılahınca ahkâm-ı ilâhiye nâmı verilir" denmiştir. Bu fâhiş bir hatadır. İslâmiyette asla öyle bir ıstılah olmadığı gibi ne ilm-i usûl kitaplarında ne de ilm-i fıkıh kitaplarında öyle bir ıstılah yoktur ve hiçbir âlimin fikrinden de öyle bir ıstılah geçmemiştir. Fukahânın istinbât ettikleri ahkâm-ı fıkhiyeye *ahkâm-ı ictihâdiye* denir. Hiçbir zamanda *ahkâm-ı ilâhiye* denmez. Ahkâm-ı ilâhiye diye ancak nusûs-ı sarîha-i şer'iye ile sabit olan ahkâma denilir. Ahkâm-ı ilâhiyede ihtilaf olmaz. Ve ona kimse muhalefet etmez. Ahkâm-ı ictihâdiye ise fukahânın re'y u ictihadından mütevellid olduğu cihetle, ihtilafla doludur. Hiçbir hükm-i ictihâdî gösterilemez ki onda iki veya üç müctehid ihtilaf etmemiş olsun.

Böyle ihtilâfât-ı kesîreye maruz kalmış olan ahkâma hiç ahkâm-ı ilâhiye denebilir mi? Ve Allah'ın ahkâmında ihtilaf ve tebâyün bulunur mu? Bu gibi ahkâm-ı ictihâdiyeye dense dense *ahkâm-ı şer'iye* denebilir. Fakat "şeriat" denemez. Çünkü şeriat Cenabı Şâri'in vaz' u tebyîn buyurduğu ahkâm-ı mansûsadır. Ahkâm-ı ictihâdiyeye ahkâm-ı şer'iye denebilmesi de, şer'-i şerîften istihrâc olunan kavâide müstenid olmasındandır. Hatta hükmü mansûs olmayan bir mesele-i ictihâdiyede indallah ve nefsü'l-emirde hükm-i şer'î olup olmadığında eimme-i usûl-i fıkh ihtilaf etmişlerdir. Bazıları "Mesele-i ictihâdiyede hükm-i şer'î yoktur, ihtilaf eden müctehidlerin cümlesi de musîbdir" diyorlar. Bunlara *musavvibe* denir. Bazıları da "Vardır ama müctehid onu bulmakla mükelef değildir; bazan isabet, bazan da hata eder ve binaenaleyh ihtilaf eden müctehidlerin yalnız biri musîbdir, diğerleri muhtîdir" diyorlar. Bunlara da *muhattie* ıtlak olunur.

İşte ahkâm-ı ictihâdiye, ahkâm-ı ilâhiye cümlesinden olmadığından dolayıdır ki hükümet, tanzîm-i kavânîn hususunda beyne'l-fukahâ muhtelefün fîh olan mesâil-i fıkhiyede herhangi bir müctehidin ictihâdını asrın ihtiyacına evfak bulursa onu tercîh u ihtiyar eder. Buna mesâğ-ı şer'î vardır. Eğer ahkâm-ı mezkûre, ahkâm-ı ilâhiye olsaydı bu tercih u ihtiyâra mesâğ-ı

•••••

2 [Seyyid Bey'in müellifini belirtmediği bu risale Karahisar-ı Sahip mebusu Hoca Şükrü tarafından kaleme alınmıştır. Ali Şükrü Matbaası Ankara, 1339].

şer'î olmamak lazım gelirdi. Zamanımızda pek ziyade kesb-i nezaket eden bu mühim ciheti, bu suretle tashih ettikten sonra biz yine yukarıda zikrolunan tariflerin izahına gelelim.

Yukarıda muhakkık-ı şehîr İbn Hümam'ın *Müsâyere*'sinden naklen hilafeti, "Millet-i İslâmiye üzerinde tasarruf-ı âmm'a istihkaktır" diye tarif etmiştik. Bu tarifteki "tasarruf-ı âmm"dan maksat, umûr ve mesâlih-i âmmede tasaruftur ki buna lisân-ı fıkıhta *velâyet-i âmme* ıtlak olunur. Gerek bu velâyet-i âmmeyi ve gerek halifenin bu velâyet-i âmmeye, bu tasarruf-ı âmm'a ne suretle kesb-i istihkâk edeceğini aşağıda ayrıca izah edeceğiz.

İşte şu tarifât ve izahâttan gereği gibi anlaşılmıştır ki halife, tabir-i diğerle imam, cumhûr-ı İslâmın reisidir. Hâiz olduğu "velâyet-i âmme" de, öyle papanın velâyeti gibi rûhânî değildir, adeta bir reis-i cumhûrun veya hükümdarın velâyet-i âmmesi gibi idârî ve siyasîdir.

2. HİLÂFETİN TAKSİMİ: HİLÂFET-İ HAKÎKİYE, HİLÂFET-İ SÛRİYE

Hilafet, mahiyet-i hakîkiyesi ve şekl-i zâhirîsi itibariyle iki kısma ayrılır: Hilafet-i kâmile veya hakîkiye, hilafet-i sûriye veya hükmiye... Hilafet-i kâmile, karîben izah edilecek olan evsâf ve şerâit-i lâzimeyi câmi' ve milletin bi't-tav' ve'r-rızâ intihâb u bey'atıyla hâsıl olan hilafettir. Hilafet-i sûriye, şerâit-i lâzimesini câmi' olmayan veya milletin intihâb u bey'atine iktirân etmeyip tegallüb ve istîlâ sûretiyle cebren ihrâz olunan imametttir ki mülk ve saltanattan, hükümdarlıktan ibarettir.

Asıl hakikaten ve şer'an "hilafet" diye birinci nevi hilafete denir. *Şerh-i Akâid*'de ve *Akâid-i Adudiyye* şerhi *Celal-i Devvânî*'de hilafet-i kâmile-i hakîkiye denilen hilafet de budur. İşte "el-Hilâfetü ba'dî selâsûne seneten sümme tasîru mülken adûdan: Benden sonra hilafet otuz senedir, ondan sonra saltanat-ı kâhireye münkalib olur" hadis-i sahihinde beyan olunan "hilafet"ten maksad da, bu hilafet-i hakîkiyedir. Büyük muhakkık Sadru'ş-şerî'a'nın *Ta'dîlu'l-ulûm* nâm kitab-ı güzîninde ve e'âzım-ı fukahâ-yı Hanbeliyeden meşhur İbn Teymiyye'nin *Minhâcu's-sünne*'sinde bu hilafet-i hakîkiyeye "hilafet-i nübüvvet" ıtlak olunuyor. Nitekim zikrolunan hadis-i şerif, diğer bir rivayette "Hilâfetü'n-nübüvveti selâsûne sene ilh."[3] tarzında şeref-vârid olmuştur.

Hilafet meselesinde her şeyden evvel nazar-ı dikkate alınması lazım gelen bu mühim noktayı biraz daha izah etmek iktizâ ediyor. Şöyle ki: *Şerh-i Makâsıd*'da tasrîhan beyan olunduğu üzre asl-ı hilafette iki nisbet,

.....

3 ["Hilâfetü'n-nübüvveti selâsûne sene", Ebu Davud, Sünnet 8, Tirmizi, Fiten 48, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 273, V, 44, 50, 404; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I, 89 (I-XXV, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 2. bsk., ts.); *Mevâridü'z-zam'ân*, V, 96, 100 (I-IX, thk. Hüseyn Süleym Esedü'd-Dârânî, Beyrut, 1990)].

iki cihet vardır. Biri Hazreti Peygamber'e nisbeti, diğeri millet-i İslâmiyeye nisbetidir. Hazreti Peygamber'e nisbeti itibariyle *hilafet-i nübüvvet* denir ki Cenabı Nübüvvet-meâb Efendimiz'den hilafet ve niyâbet demektir. Yani icrâ-yı hükümet ve imamette Hazreti Peygamber'e halef ve nâib olmaktır. Bu ancak Risaletpenâh Efendimiz'in sîretine sâlik ve ona hayru'l-halef olmakla olur.

Millete nisbeti itibariyle de *hilafet-i ümmet* ıtlak olunur ki millet-i İslâmiyenin vekâlet ve niyâbeti demektir. Bu da ancak milletin kendi rıza ve ihtiyarına makrûn olan intihâb ve bey'atle husûle gelir. İşte bu iki ciheti câmi' olan hilafete hilafet-i kâmile ve hakîkiye denir.

Bundan anlaşılıyor ki bir kimse hakikaten halife olabilmek için evvelâ şerâit-i hilafeti tamamıyla câmi' olmak, sâniyen ale'l-usûl milletin kendi arzusuyla intihâb ve bey'at edilerek makam-ı hilafete cülûs etmek ve sonra da her türlü ağrâz-ı dünyeviye ve ihtirâsât-ı şahsiyeden tecerrüdle pederâne bir şefkat ve tamamen bî-tarafâne bir adaletle ve kânûn-ı şeri'atten ser-i mû inhiraf etmemek sûretiyle vezâif-i hilafeti îfâ etmek, bir cümle ile ale'l-umûm harekât ve icraâtında sîret-i Peygamberîye sâlik olmak lâzimedendir. Aksi takdirde öyle bir zâta "Hazreti Peygamber'in halifesi" denmez. Ve Hazreti Peygamber de onun halifeliğini kabul etmez.

Hilafet-i sûriyeye gelince, bu, sûreten ve zâhiren hilafet şeklinde ise de hakikatte hilafet değildir, belki mülk ve saltanattan, tahakküm ve tasalluttan ibarettir, padişahlıktır. Bu, ya şerâit-i hilafeti câmi' olmamak veyahut kahr u istîlâ, cebr u tegallüb tarîkıyla istihsal olunmakla olur. Bütün muhakkıkîn-i Ehl-i sünnetin müttefikan beyan ettikleri gibi hulefâ-yı Emeviye ve Abbâsiyenin hilafeti bu kabildendir. *Müsâyere* ve *Ta'dîlu'l-ulûm* gibi en muteber kütüb-i kelâmiye vü fıkhiyede tasrih olunduğu üzre bunlar hakikatte halife olmayıp mülûk ve selâtînden ibarettir. Yalnız bir tanesi müstesnâdır ki o da salâh ve adaletiyle şöhret-şi'âr olan Ömer b. Abdülaziz'dir. Müşârun ileyh eyyâm-ı hilafetinde tamamıyla isr-i peygamberîye ıktifâ ettiği için bazı ulemâ, onu hulefâ-yı râşidîne ilhak eylemişlerdir.

Risaletpenah Efendimiz'in ânifen zikr u beyan olunan "Benden sonra hilafet otuz senedir, ondan sonra mülk-i adûd olur" hadis-i şerifleri, ciddden bir mucizedir, gâibden haberdir. Hakâyık ve şüûn-ı tarihiye de bunu müeyyiddir. Fi'l-hakika tarih tetkik ve tetebbu edilirse görülür ki zikrolunan hilafet-i hakîkiye, hulefâ-yı râşidîn hazarâtının eyyâm-ı hilafetiyle yani Hazreti Ebu Bekir'den itibaren dördüncü halife olan Hazreti Ali'nin vefatıyla veyahut Hazreti Hasan'ın altı aydan ibaret bulunan müddet-i imametiyle hitam buluyor. Ondan sonra artık "el-Hükmü li-men galebe"

[Hakimiyet galebe çalanındır] kaidesi câri oluyor. Söz kılıca, kuvvete intikal ediyor ve bu sûretle Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in "mülk-i adûd" tavsîfiyle ifade buyurdukları hakikaten ısırıcı saltanat-ı kâhire teessüs eyliyor.

Yukarıda geçen tarifler, hilafet-i hakîkiyenin tarifidir, mülk ve saltanattan ibaret olan hilafet-i sûriyenin tarifi değildir. Yani hilafet-i sûriye, o tariflerden hariçtir. Çünkü hilafet-i hakîkiyenin şerâitini câmi' değildir. Şeriat-ı İslâmiye, böyle saltanat-ı kâhireden ibaret olan hükümeti tecvîz ve kabul etmez. Bunu İslâmiyete nisbet etmek, öyle bir din-i âlîyi tahkir ve tezyîf olur. Onun için allâme Sadru'ş-şerî'a *Ta'dîlu'l-ulûm*'unda bu mülk ü saltanattan ibaret olan hilafet-i sûriye ashâbı hakkında öyle ağır sözler söylüyor ki biz onları burada nakletmeye cesaret edemedik. Yalnız Kur'an-ı Kerim bu babda Cenabı Hakk ile Hazreti İbrahim aleyhi's-selâm arasında geçen bir mükâlemeyi hikâye ediyor ki pek ulvî olduğundan burada nakli münasip görülmüştür. Şöyle ki:

Cenabı Rabb-i müte'âl (cellet azametüh), Hazreti İbrahim aleyhi's-selâma "İnnî câ'ilüke li'n-nâsi imâmen: Ben seni nâsa imam yapacağım" buyuruyor. Hazreti İbrahim de "Kâle ve min zürriyetî: Ya Rabbi, zürriyetimden de yap" diye niyaz ediyor. Bunun üzerine "Kâle lâ-yenâlü ahdî'z-zâlimîn" [Bakara, 2/124] hitab-ı izzeti vârid oluyor. Yani Cenâb-ı Hakk, Hazreti İbrahim'e cevaben "Benim ahd-i imametim zâlimlere vâsıl olmaz" buyuruyor.

Pek vâzıh olarak görülüyor ki şeriat-i İslâmiye nazarında öyle zulm u i'tisâftan ibaret olan mülk ü saltanat, asla meşrû değildir. Bununla beraber yine ona hilafet ıtlak olunması hilafet hükmünde olmasındandır. Yani mülûk ü selâtîn tarafından kadı ve vali gibi memurlar tayin edilmesi ve onların şer'-i şerîfe ve kanûn-ı adalete muvafık olan hükümleri ve emr u nehiyleri bi'z-zarure muteber olduğundandır. Bizim buna hilafet-i hükmiye dememizin vech u sebebi de budur.

3. HİLAFETİN ŞERÂİTİ

Bir kimse hilafete ehil ve müstahik olabilmek için evsâf ve şerâit-i lâzimesini câmi' olmak şart-ı mutlaktır. Cumhûr-ı Ehl-i sünnet indinde lüzûm ve vücûdu müttefakun aleyh olan şerâit-i mezkûre şunlardır:

İslâm, hürriyet, akıl, bülûğ, zükûret, selâmet-i havâss u a'zâ, kifâyet, ilim, şecâat, adalet, Kureyşîlik...

Müslim, hür, âkil ve bâliğ, erkek, havâssı ve a'zâsı sâlim olmayan bir zâtın vezâif-i hilafeti îfâ edemiyeceği derkâr olduğundan bunların şerâit-i hilafet cümlesinden olması pek tabiîdir. "*Kifâyet*"ten maksat, rüşd ü reviyyet, nüfûz u şevkettir. Yani umûr-i memleket ve mesâlih-i milleti rü'yet ü temşiyette re'y u tedbîr ve hüsn-i siyaset sahibi olmak ve tenfîz-i ahkâmda halk üzerinde nüfûz ve kudrete mâlik bulunmaktır. Şâfiîlere ve hatta *Mevâkıf*'ta tasrîhan beyan edildiği üzre cumhûr-ı ulemâ-yı İslâma göre halife olacak zâtta alelâde "*ilm*"in vücûdu kâfi değildir, usûl ve furû'da müctehid derecesinde âlim olmak şarttır. Fakat Hanefîlere göre bu derecede âlim ve müctehid olmak şart değildir. Ale'l-ıtlâk ahkâm-ı şeriatı ve mesâlih-i hilafeti bilmek kâfidir.

"*Adalet*"e gelince: Burada adaletten maksat, sîrette istikamettir ki fıskı mûcib ahvâl ü ef'âlden ihtiraz ile hâsıl olur. Binaenaleyh zalim ve gaddar bir insan hilafete ehil ve müstahik olamıyacağı gibi, fısk u fücûr ile muttasıf olan bir zât da ehil değildir. Ulemâ-yı İslâm, "Zulm u i'tisâf ile muttasıf olan bir zatı makâm-ı hilafete iclâs etmek demek, kurdu koyuna çoban etmek demektir" diyorlar. Yukarıda imamet hakkında Cenabı Hakk ile İbrahim aleyhisselâm arasında cereyan eden bir mükâlemeyi Kur'an-ı Kerim'den nakletmiştik. Onda kendi zürriyetinden de imam yapılmasını dua ve niyaz eden Hazreti İbrahim'e cevaben Cenabı Hakk, "Lâ yenâlü ahdî'z-zâlimîn: Benim ahd-i imametim zalimlere vâsıl olmaz" buyuruyor. Zaten halife ve imam nasb u tayininden maksad-ı aslî, zalimin zulmünü def' etmektir. Yoksa

nâs üzerine zulmü musallat etmek değildir. Bunun içindir ki, kâffe-i ulemâyı İslâma göre zalim ve i'tisâfkâr bir zâtı halife intihâb ve nasbetmek câiz olmaz. Ve bilâhare irtikâb-ı zulm eden bir halife, bi'l-ittifak azle müstehak olur. Hatta başta İmam Şâfiî olduğu halde mütekaddimîn-i Şâfiiyeye göre -millet tarafından azl ü hal' edilmemiş olsa bile- kendiliğinden mün'azil olur.

Bazıları "E'imme-i Hanefiye indinde "adalet", sıhhat-i hilafetin şartı değildir, binaenaleyh fâsıkın hilafeti ma'a'l-kerâhe sahih olur ve binaenaleyh ondan kadılık, valilik gibi memuriyet tekallüd ve tefevvuz etmek câiz olur" demişlerse de bu doğru değildir, yanlıştır. Fukahâ-yı Hanefiyenin en büyük muhakkıklarından İbn Hümam'ın *Müsâyere*'sinde, Sadru'ş-şerî'a'nın *Ta'dîlu'l-ulûm* nam eser-i celîlinde sarâhaten beyanlarına nazaran e'imme-i Hanefiye indinde dahi "adalet", sıhhat-i hilafetin şartıdır. Fakat mülk ü saltanatın şartı değildir. Çünkü mülk ü saltanat, ihtiyar ve bey'at üzerine müesses değildir. Kuvvet [ve] kahr u galebe üzerine mübtenîdir. Burada hilafetle saltanatı birbirine karıştırmamak lazımdır. Hakîkî hilafet başka, saltanat yani padişahlık yine başkadır.

"*Kureyşîlik*" Şartının Tetkiki

"Kureyşîlik"ten murad, Kureyş kabilesi erkânından olmaktır. "Kureyş" diye Nasr b. Kinâne evladına denir ki kabâil-i Arab içinde en zî-nüfûz ve sahib-i şevket bir kabile idi. Hazreti Peygamber, Hâşimîler, Emevîler ve Abbasîler hep Kureyş kabilesindendirler.

Haricîler, Mutezile ulemâsının ekserisi, halifenin evlad-ı Kureyş'ten olması şartını kabul etmiyorlar. "Emr-i hilafet gibi millet işinde nesebin dahli yoktur" diyorlar. Bu şart Ehl-i sünnete göredir. Hanefî olsun, Şafiî veya Malikî ve Hanbelî olsun ale'l-umûm ulemâ-yı Ehl-i sünnet, halife ve imam olacak zâtın evlâd-ı Kureyş'ten olmasını şart ediyorlar. Ve bu hususta "el-Eimmetü min Kureyş[4]: İmamlar Kureyş'tendir" hadis-i şerifine istinad eyliyorlar. Usûl ve furû'da fukaha-yı Hanefiyenin üstadlarından ve Türkistan'ın en büyük fühûl-i ulemâsından 537 tarihinde Semerkant'ta irtihal eden "Müfti's-sekaleyn" unvân-ı mefharetiyle şöhret-şi'âr İmam Necmüddin Ömer Nesefî hazretlerinin asırlardan beri medâris-i İslâmiyede, hatta bugün dahi İstanbul medreselerinde tedris edilmekte olan *Akâid-i Nesefiye*

4 [Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 129, 183; IV, 421].

3. HİLAFETİN ŞERÂİTİ

Bir kimse hilafete ehil ve müstahik olabilmek için evsâf ve şerâit-i lâzimesini câmi' olmak şart-ı mutlaktır. Cumhûr-ı Ehl-i sünnet indinde lüzûm ve vücûdu müttefakun aleyh olan şerâit-i mezkûre şunlardır:

İslâm, hürriyet, akıl, bülûğ, zükûret, selâmet-i havâss u a'zâ, kifâyet, ilim, şecâat, adalet, Kureyşîlik...

Müslim, hür, âkil ve bâliğ, erkek, havâssı ve a'zâsı sâlim olmayan bir zâtın vezâif-i hilafeti îfâ edemiyeceği derkâr olduğundan bunların şerâit-i hilafet cümlesinden olması pek tabiîdir. "*Kifâyet*"ten maksat, rüşd ü reviyyet, nüfûz u şevkettir. Yani umûr-i memleket ve mesâlih-i milleti rü'yet ü temşiyette re'y u tedbîr ve hüsn-i siyaset sahibi olmak ve tenfîz-i ahkâmda halk üzerinde nüfûz ve kudrete mâlik bulunmaktır. Şâfiîlere ve hatta *Mevâkıf*'ta tasrîhan beyan edildiği üzre cumhûr-ı ulemâ-yı İslâma göre halife olacak zâtta alelâde "*ilm*"in vücûdu kâfi değildir, usûl ve furû'da müctehid derecesinde âlim olmak şarttır. Fakat Hanefîlere göre bu derecede âlim ve müctehid olmak şart değildir. Ale'l-ıtlâk ahkâm-ı şeriatı ve mesâlih-i hilafeti bilmek kâfidir.

"*Adalet*"e gelince: Burada adaletten maksat, sîrette istikamettir ki fıskı mûcib ahvâl ü ef'âlden ihtiraz ile hâsıl olur. Binaenaleyh zalim ve gaddar bir insan hilafete ehil ve müstahik olamıyacağı gibi, fısk u fücûr ile muttasıf olan bir zât da ehil değildir. Ulemâ-yı İslâm, "Zulm u i'tisâf ile muttasıf olan bir zatı makâm-ı hilafete iclâs etmek demek, kurdu koyuna çoban etmek demektir" diyorlar. Yukarıda imamet hakkında Cenabı Hakk ile İbrahim aleyhisselâm arasında cereyan eden bir mükâlemeyi Kur'an-ı Kerim'den nakletmiştik. Onda kendi zürriyetinden de imam yapılmasını dua ve niyaz eden Hazreti İbrahim'e cevaben Cenabı Hakk, "Lâ yenâlü ahdî'z-zâlimîn: Benim ahd-i imametim zalimlere vâsıl olmaz" buyuruyor. Zaten halife ve imam nasb u tayininden maksad-ı aslî, zalimin zulmünü def' etmektir. Yoksa

nâs üzerine zulmü musallat etmek değildir. Bunun içindir ki, kâffe-i ulemâyı İslâma göre zalim ve i'tisâfkâr bir zâtı halife intihâb ve nasbetmek câiz olmaz. Ve bilâhare irtikâb-ı zulm eden bir halife, bi'l-ittifak azle müstehak olur. Hatta başta İmam Şâfiî olduğu halde mütekaddimîn-i Şâfiiyeye göre -millet tarafından azl ü hal' edilmemiş olsa bile- kendiliğinden mün'azil olur.

Bazıları "E'imme-i Hanefiye indinde "adalet", sıhhat-i hilafetin şartı değildir, binaenaleyh fâsıkın hilafeti ma'a'l-kerâhe sahih olur ve binaenaleyh ondan kadılık, valilik gibi memuriyet tekallüd ve tefevvuz etmek câiz olur" demişlerse de bu doğru değildir, yanlıştır. Fukahâ-yı Hanefiyenin en büyük muhakkıklarından İbn Hümam'ın *Müsâyere*'sinde, Sadru'ş-şerî'a'nın *Ta'dîlu'l-ulûm* nam eser-i celîlinde sarâhaten beyanlarına nazaran e'imme-i Hanefiye indinde dahi "adalet", sıhhat-i hilafetin şartıdır. Fakat mülk ü saltanatın şartı değildir. Çünkü mülk ü saltanat, ihtiyar ve bey'at üzerine müesses değildir. Kuvvet [ve] kahr u galebe üzerine mübtenîdir. Burada hilafetle saltanatı birbirine karıştırmamak lazımdır. Hakîkî hilafet başka, saltanat yani padişahlık yine başkadır.

"*Kureyşîlik*" Şartının Tetkiki

"Kureyşîlik"ten murad, Kureyş kabilesi erkânından olmaktır. "Kureyş" diye Nasr b. Kinâne evladına denir ki kabâil-i Arab içinde en zî-nüfûz ve sahib-i şevket bir kabile idi. Hazreti Peygamber, Hâşimîler, Emevîler ve Abbasîler hep Kureyş kabilesindendirler.

Haricîler, Mutezile ulemâsının ekserisi, halifenin evlad-ı Kureyş'ten olması şartını kabul etmiyorlar. "Emr-i hilafet gibi millet işinde nesebin dahli yoktur" diyorlar. Bu şart Ehl-i sünnete göredir. Hanefî olsun, Şafiî veya Malikî ve Hanbelî olsun ale'l-umûm ulemâ-yı Ehl-i sünnet, halife ve imam olacak zâtın evlâd-ı Kureyş'ten olmasını şart ediyorlar. Ve bu hususta "el-Eimmetü min Kureyş[4]: İmamlar Kureyş'tendir" hadis-i şerifine istinad eyliyorlar. Usûl ve furû'da fukaha-yı Hanefiyenin üstadlarından ve Türkistan'ın en büyük fühûl-i ulemâsından 537 tarihinde Semerkant'ta irtihal eden "Müfti's-sekaleyn" unvân-ı mefharetiyle şöhret-şi'âr İmam Necmüddin Ömer Nesefî hazretlerinin asırlardan beri medâris-i İslâmiyede, hatta bugün dahi İstanbul medreselerinde tedris edilmekte olan *Akâid-i Nesefiye*

4 [Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 129, 183; IV, 421].

denilen kitabında imamın Kureyş'ten olması meşrût olduğunu ve başkasının imameti câiz olmayacağını mutlak ve kat'î bir lisanla beyan ediyor.

Şu halde vaziyet müşkilleşiyor. Çünkü ulemâ-yı Ehl-i sünnet, bir taraftan ümmet-i İslâmiye üzerine bir imam nasbı vâcibdir diyorlar, diğer taraftan yukarıda zikrolunan şerâiti câmi' ve ezcümle Kureyş'ten olmayan zâtın imameti câiz olmayacağına kâil oluyorlar. Bu takdirde hiç imam nasb u tayin edilmeyecek olur ise bütün ehl-i İslâm irtikab-ı ism etmiş olacak, şerâit-i lâzimesini câmi' ve halk üzerinde nüfûzu cârî evlâd-ı Kureyş'ten bir zât bulamadıklarından dolayı başka bir zâtı imam nasbedecek olurlar ise, câiz olmayan bir şeyi yapmış oldukları için yine âsim ve günahkar olacaklar!!...

Demek oluyor ki bu şerâit ve be-tahsîs Kureyşîlik şartı, asırlardan beri millet-i İslâmiyeyi günaha sokmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bunun içindir ki allâme Teftâzânî, zikrolunan *Akâid-i Nesefiye* şerhinde "Hulefâ-yı Abbasiyeden sonra hal müşkildir" diyor. O halde bu işkâli ref' etmek, ehl-i İslâmı günahtan kurtarmak için ne yapmalıdır?

En muteber Ehl-i sünnet kitaplarından olan meşhur *Mevâkıf* sahibi, muhalifler tarafından bu yolda dermiyân olunan itiraza cevaben "Ehl-i İslâm üzerine imam nasbının vâcib olması, şerâit-i imameti câmi' bir zat bulunduğu takdirdedir. Ama, o şerâiti câmi' bir zât bulunmadığı sûrette nasb-ı imam kaziyesi vâcib olmaz" diyor. Şârihi allâme Seyyid Şerif Cürcânî de sükûtuyla bu cevabı takviye ediyor (*Şerh-i Mevâkıf*, cild-i sânî, sahife 264).

Fakat bu surette memleket anarşi, millet ihtilâl içinde kalmaz mı? Evet, hükümet tesis edilmez, millet fevzavî bir surette başıboş kendi haline terk edilirse şüphesiz memleket anarşi ve millet ihtilâl içinde kalır. Lâkin sahib-i *Mevâkıf*'ın maksadı bu değildir. "Şerâiti câmi', hakîkî halife mânasına bir imam nasbı mümkün olmadığı surette artık o mânaca imam nasbının vücûbu sâkıt olur" demek istiyor. Bundan hükümet tesisine de lüzum yoktur mânası çıkmaz. Maksadı, "Şerâit-i hilafeti câmi' bir imam nasbı müte'azzir olduğu surette yine hükümet tesisi vâcib olur. Fakat artık ona *hilafet* ve reisine de halife mânasına *imam* denmez. Ve bundan dolayı millet-i İslâmiye âsim olmaz" demektir.

Nitekim 747 tarihinde Buhara'da vefat eden muhakkık-ı şehîr Sadru'ş-şerî'a, Türkistan'ın bu büyük âlimi *Ta'dilu'l-ulûm*'unda, zikrolunan şerâit-i hilafeti zikr u ta'dâd ettikten ve hilafetin otuz senede tamam olup ondan sonra riyâset-i dünyeviye-i tegallübiyyeden ibaret olan mülk ü saltanatın teessüs ettiğini beyan eyledikten sonra "ve sekata mine'ş-şerâit mâ tüskıtuhu'z-zarûra sümme fî zemânînâ sekata'l-Kureşiyyetü eyzan:

Zikrolunan şerâitten zaruretin ıskat ettikleri sâkıt olmuştur, zamanımızda Kureyşîlik şartı da sukût etmiştir" diyor.

Zaten hilafette Kureyşîlik şartının illet ve hikmeti, Kureyş kabilesinin en şerefli ve bi'l-cümle evlâd-ı Arab üzerinde en nüfuzlu olmasıdır. Bilâhare mürûr-ı zamanla Kureyş'in eski satvet ü şevketi bi'l-külliye zâil olduğundan, hasebe'z- zarûre bu şartın hükmü kalmamıştır. Bunun içindir ki Sultan Selim-i Evvel, 923 tarihinde Mısır'dan beraberinde getirdiği hulefâ-yı Abbasiye'nin sonuncusu halife Mütevekkil Alallah'a, Ayasofya Câmii'nde hilafeti kendisine devr u tefvîz ettirdiği zaman, bu keyfiyet hazır bulunan ulemâ tarafından tecvîz olunmuştu. Lâkin unutmamalıdır ki bu hilafet, hilafet-i sûriye ve hükmiyedir. Yoksa hilafet-i hakîkiye değildir.

Yine aynı hikmete mebnîdir ki zamanımızda Şerif Hüseyin, Mekke-i Mükerreme'de kendisinin Kureyş'ten ve hatta Hâşimîlerden olduğunu bi'l-beyan halifeliğini ilân ve iddia etiği halde, âlem-i İslâm şöyle dursun, Cezîretü'l-Arab'da bile kimse iltifat etmemiştir. Hâlbuki beri tarafta Büyük Millet Meclisi, Abdülmecid hazretlerini makâm-ı hilafete iclâs ettiğini ilân eder etmez, derhal âlem-i İslâmın her tarafından -hiç olmazsa kavlen olsun- sadâ-yı icâbet ve bey'at yükselmiştir. İşte bunun içindir ki Büyük Millet Meclisi'nin, hilafeti hanedân-ı Al-i Osman'a hasretmesi muvâfık-ı hikmettir. İllet aynı illettir. Tebeddül eden mazhariyettir, illet ve hikmet değildir.

İşte hilafetin şerâiti bunlardır. Binaenaleyh bu şerâiti câmi' olmayan bir zâtı hilafete intihâb ve tayin etmek câiz olmaz. Ma'a-hâzâ bu şerâit, hilafet-i hakîkiyenin şerâitidir. Mülk ü saltanattan ibaret olan hilafet-i sûriye ve hükmiyeye şâmil değildir. Yani hilafet-i hükmiyede bu şerâitin vücudu aranmaz. Çünkü yukarıda da söylemiştik ki bu hilafet-i sûriye, hakikaten hilafet olmayıp zâhiren ve hükmen hilafettir. Cebr u kuvvete, kahr u tegallübe müsteniddir.

Demek ki şerâit-i hilafet hususunda hakîkî hilafetle sûrî ve hükmî hilafet beyninde böyle bir fark vardır. Bu fark pek mühimdir. Bunun aşağıda bahsedilecek olan saltanatın hilafetten tefrîki câiz olup olmayacağı meselesinde pek büyük dahli vardır.

4. HİLAFETİN SURET-İ İKTİSÂBI VE AKD-İ VEKÂLET NEV'İNDEN OLDUĞU

Buraya kadar vâki' olan izahât hep, hilafet lafzından hâsıl-ı masdar mânası murad edilmiş olmasına göredir. Yani halife olmaktan mütehâssıl "halifelik" sıfat ve keyfiyetine aittir. Şimdi de bu sıfatın sûret-i iktisâbını ve mâna-yı masdarîce yani halife olmak mânasınca "hilafet"in mahiyet-i fikhiyesini izah edelim.

Acaba bir kimse, evsâf ve şerâit-i hilafeti herkesten ziyade nefsinde cem' etmiş olmakla kendiliğinden halife olmuş olur mu? Katiyen olamaz. Hatta dünyada şerâit-i hilafeti câmi' tek bir zât bulunmuş olsa, yine o zât mücerred bu teferrüd sebebiyle hod-be-hod halife olmuş olmaz. Bunda umûm ulemâ-yı Ehl-i sünnet müttefiktir. Çünkü şeriat-i İslâmiye hiçbir kimseye şahsen ve re'sen âmme üzerinde tasarrufa salâhiyet vermemiştir. Millet o kimseye bu salâhiyeti vermelidir ki tasarrufa hakkı olabilsin. Bunu hiçbir ferdin hod-be-hod iddiaya hakkı yoktur.

Umum muteberât-ı fikhiyede ve be-tahsis e'âzım-ı fukahâ-yı Şâfiiyeden İmam Mâverdî'nin *Ahkâm-ı sultâniye* namıyla marûf olan kitabında beyan olunduğu vechile fukahâ-yı İslâm, "hilafet"i millet-i İslâmiye ile halife arasında bir nevi akit ve mukavele olmak üzre kabul ve telakkî etmişlerdir. Yani hilafet, fıkıh ve hukuk-ı İslâmiyece millet ile halife arasında adeta *îcâb* ve *kabûl* ile mün'akid bir akittir. Hem de akd-i vekâlet nev'indendir. Nasıl ki bir kimse, kendisine tefvîz edilmedikçe vazife-i vekâleti hod-be-hod îfâ edemezse, kim olursa olsun hiçbir fert, millet tarafından kendisine tefvîz-i umûr edilmedikçe re'sen ve kendiliğinden vezâif-i hilafeti îfâ edemez.

Halifenin îfâsıyla mükellef olduğu vezâif, esasen ve haddi zatında doğrudan doğruya milletin kendi işidir, umûr-i müştereke-i milliyedendir. Millet bu işini sûret-i mahsûsada ehil ve münasib göreceği bir zâta îcâb ve tefvîz eder, o zât da kabul ve deruhte eylerse, işte ol vakit o zât halife olmuş olur. Ve

bu îcâb ve kabul ile mün'akid olan akde de "*hilafet*" denir. Akd-i vekâlet de bundan başka bir şey değildir. Çünkü ilm-i fıkıhta *vekâlet*, "Bir kimse kendi işini başkasına tefvîz etmek ve o işte onu kendi yerine ikâme eylemektir" diye tarif olunur (*Mecelle*'nin 1449'uncu maddesine bak).

İşte hilafet, bu suretle bir nevi akd-i vekâlet mahiyetinde olduğu içindir ki cumhûr-ı Ehl-i sünnet, "Hilâfetin in'ikadında umde meşverettir. Yani bi'l-müşâvere intihâb ve bey'attir" diyorlar. "Bey'at" lafzı fi'l-asl bey' u şirâ muâmelesinde *safka* mânasınadır ki bâyi'in, müşterinin elinden tutarak "Var hayrını gör" gibi bir sözle akd-i bey'i îcâb etmesi demektir. Bu münasebetle akd-i hilafeti îcâb ve halifeye sıfat ve vazife-i hilafeti tefvîz mânasında örf olmuştur.

Hilafetin şu mahiyetine nazaran intihâb-ı âmm usûlüne müracaatla her ferdin bizzat veya bi'l-vâsıta intihâb ve bey'atte dahil olması iktizâ ederse de, memâlik-i İslâmiyenin vüs'ati hasebiyle bu usûle müracaat müte'azzir olmakla beraber tefrikayı ve memâlik-i muhtelifede müteaddid halifelerin intihâb edilmesini mûcib olmak gibi pek büyük mahzuru müstelzimdir. Hâlbuki bir zamanda bir halifeden fazla halife intihâbı şer'an câiz değildir. Onun için fukahâ, yalnız pâyitahtta bulunan *ehl-i hall u akd*in, yani umûr-ı devleti bağlayıp çözenlerin intihâb ve bey'ati kâfî ve umum efrâd-ı milletin intihâb ve bey'atı makamına kâim olacağına kâil olmuşlardır. Bunların adedi muayyen değildir. Bir kısım fukahâ-yı Hanefiyeye göre cemaat denecek miktarda olması kâfidir. Sâlifu'z-zikr *Ahkâm-ı sultâniye*'de beyan olunduğu üzre bazıları "Hiç olmazsa merâkiz-i vilâyâtta bulunan ehl-i hall u akd bey'atta dahil olmalıdır" demişlerse de, muhtâr olan evvelki kavildir. Sahâbe-i kirâm hazarâtı da öyle yapmışlardı. Binaenaleyh yalnız pâyitahttaki ehl-i hall u akdin intihâb ve bey'atiyle akd-i hilafet mün'akid ve tamam olur. Artık kürre-i arz üzerinde bulunan kâffe-i müslimîn üzerine onu halife tanımak ve ona mutâva'at eylemek vâcib olur.

Ma'a-hâzâ hilafet, halifenin istihlâfı yani kendisine bir veliaht tayin etmesi sûretiyle de mün'akid olur. Nitekim Hazreti Ebu Bekir Hazreti Ömer'i veliaht tayin ve ümmete arz u tebyîn etmiş idi. Bundan da anlaşılır ki veliaht tayininde keyfiyeti ehl-i hall u akdin tasvîbine arz etmek müstahsendir. Fakat lâzım mıdır? Kütüb-i Şâfiiyede "Lâzım değildir. Çünkü halife bunu, haiz olduğu vekâlete binâen ve millete izâfetle yapar" deniyor. Bununla beraber en muteber kütüb-i Şâfiiyeden olan *Minhâc* şerhi *Muğni'l-muhtâc*'da tasrîhan beyan olunduğu üzre veliaht tayininin muteber olması için veliaht olacak zâtın tamamen şerâit-i hilafeti câmi' olması şart olduğu gibi veliaht tayin eden halifenin de evsâf ve şerâit-i hilafeti câmi' bulunması şarttır. Binaenaleyh cahil veya fâsık bir halifenin velev şerâitini câmi' bir

zâtı veliaht tayin etmesi sahih ve muteber olmaz (*Muğni'l-muhtâc*, cild-i râbi', sahife 125).

Elhasıl, halife olmanın iki tarîki vardır. Biri ehl-i hall u akdin bey'atı, diğeri halifenin istihlâfı. Birinci tarîk asıl ve umdedir. İkinci tarîk onun fer'idir. Her iki tarîkta da hilafete intihâb edilecek zâtın yukarıda zikrolunan şerâiti câmi' olması şarttır. Namzedler müteaddit olduğu sûrette sinn sebeb-i rüchân ola[maz], içlerinden aslah ve erşed olanı tercih ve intihâb olunmak lazımdır. Ve hiçbir zaman da hilafet irsen intikal etmez. Çünkü vekâlet mevrûs olmaz.

İşte Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ahîran halifenin intihâb ve bey'atla nasb u tayin edilmesi ve hânedan-ı Âl-i Osman içinden a'lem ve aslah olanın ihtiyar ve tercih olunması hakkında ittihaz ve tatbik olunan mukarrerât, asırlardan beri mevki-i tatbîke vaz' edilemeyen esasât-ı şer'iyeyi ez-ser-i nev ihyâ olduğu cihetle sezâvâr-ı tebcîl ü tebrîktir.

Kütüb-i muteberede "imamet"in in'ikadında üçüncü bir tarîk olmak üzre sıfat-ı imametin kahr u istîlâ suretiyle de istihsal olunabileceği gösteriliyorsa da, bu artık hakîkî hilafet değildir. Yukarıda kirâran beyan edildiği vechile mülk ü saltanattır, tegallübdür. Tegallübde ise bi'z-zarure söz kılıcın ve hükûm gâlibindir. *Müsâyere*'de musarrah olduğu üzre bu suretle makâm-ı saltanata cülûs eden bir mütegallib aleyhine ikinci bir mütegallib hurûc ile ona galebe eylese, birinci mütegallibin nüfûz ve kudreti kalmadığı cihetle o mün'azil, ikinci mütegallib onun yerine imam olmuş olur. Bu gibi mütegalliblere, ale'l-umûm mülûk ü selâtîne "imam" denmesi, mâna-yı e'amm itibariyledir. Çünkü kütüb-i fıkhiyede "imam" tabiri, "halife" tabirinden e'amm olarak istimâl olunuyor. Yani fukahâ, hakîkî halifeye imam dedikleri gibi, hakikaten halife olmayan büyük sultanlara, padişahlara da "imam" ıtlak ediyorlar. Nitekim lügat kitaplarında *halife*yi "*sultân-ı a'zam*", "*şehinşah*" diye tefsir ve tercüme ediyorlar.

Yukarıda da söylemiştik ki bu ıtlakât hep mâna-yı örfîye göredir, mâna-yı şer'îye göre değildir. Bundan gaflet edilmemelidir. Bu babda ufak bir gaflet, insanı pek büyük hatalara sevkeder. Nasıl ki bugün bu mesele hakkında deveran eden yanlış fikirlerin, fâhiş hataların yegâne sebebi, bu hakikatin bilinmemesidir.

İşte hilafet, ber-vech-i meşrûh akd-i vekâlet nev'inden olduğu içindir ki hilafette iki cihet vardır. Biri "hilafet-i nübüvvet" ki Hazreti Peygamber'den niyâbet, diğeri "hilafet-i ümmet" ki millet-i İslâmiye tarafından niyâbettir (*Şerh-i Makâsıd*, cild-i sânî, s. 206). Bu cihetle hakîkî halife, bir taraftan Resûl-i Ekrem Efendimiz'in nâib ü halefi, diğer taraftan milletin vekîlidir. Kaideten müvekkil, vekîlini azletmek hakkını haiz olduğundan halife vazifesini sû-i istî'mâl ettiği sûrette millet tarafından azl ü hal'i şer'an câiz ve sahih olur. Halife milletin vekîli olmasaydı bu hal' keyfiyeti meşrû olmazdı.

Hulâsa, hilafet bir nevi vekâlet demek olduğundan -kütüb-i fıkhiyede tasrîh olunduğu vechile- hakkında kaide-i vekâlet ahkâmı cârî olur. Bu cümleden olmak üzre bir kere hilafet mevrûs olmaz. Sâniyen hal'i veya vefatıyla vükelâ-yı devlet ve ale'l-umûm onun nasbettiği memûrîn-i hükümet mün'azil olmaz. Çünkü vükelâ ve memûrîn-i hükümet, her ne kadar zâhiren halifenin vekilleri ise de, hakikatte milletin vekilleridir. Kaide-i fıkhiyece âhan tevkîle mezun olan vekîlin tevkil ettiği vekîl-i sânî, hakikatte müvekkilin vekîlidir, yoksa o vekîl-i evvelin vekîli değildir. Ve binaenaleyh vekîl-i evvel azledilmek veya vefat eylemekle vekîl-i sânî mün'azil olmaz (*Mecelle*'nin 1466 ve 1529'uncu maddelerine bak).

Sâlisen halifenin, milletin zarar-ı mahzına olarak vukû bulan tasarrufâtı şer'an muteber olmaz. Meselâ halife emvâl ve arazî-yi emîriyeden velev pek değersiz bir kısmını bilâ bedel bir kimseye bahş u temlîk edemez. Çünkü vekîlin müvekkili zararına tasarrufâtı muteber ve nâfiz olmaz. Meğerki mezun ola. Hâlbuki halife o gibi tasarrufât-ı muzırreye ne sarâhaten ne de delâleten mezun değildir.

Sâdât-ı fukahâ-yı Hanefiyeden İmam Şemsu'l-eimme Serahsî hazretleri *Mebsût-ı Serahsî* namıyla maruf olan kitâb-ı mübeccelinin "lakît" bahsinde "İmâmu'l- müslimîn, millet-i İslâmiyenin hukukunu istîfâda onların nâibidir. Müslümanların hakkı ise kendilerine nef'i olan şeydedir. Binâenaleyh imamu'l-müslimîn, kâtili bilâ-bedel kısastan affetmek hakkına mâlik değildir. Zira müşârun ileyh, hukuk-ı müslimîni istîfâ için makam-ı imamete nasb olunmuştur, yoksa onların hukukunu iptal için değil" diyor[5].

•••••

5 Müşârun ileyh Şemsü'l-eimme, Mâverâünnehir ulemasındandır. Serahs şehrinde tevellüd ve 483 tarihinde vefat etmiştir. Gerek ilm-i usûl-i fıkıhta ve gerek ilm-i furû'-ı fıkıhta kendinden sonra gelen fukahâ-yı Hanefiyenin imamıdır. Ve rütbe-i ictihâdı ihrâz eden esâtize-i Hanefiyedendir. İktidâr-ı fevkalâdesine ve hafızasındaki hârikaya hayran olmamak kâbil değildir. Müşârun ileyh, mezâlim vâkıasından dolayı Harezm emîrine nesâyıhta bulunurken, pek şiddetli idâre-i kelâmda bulunduğundan hapsedilmiş ve yanında bir lugat kitabı bile bulunmasına müsaade edilmemiştir. Yalnız bazı ekâbirin şefaatiyle pencere haricinde duracak olan talebesine dahilden ve ezbere ders takririne müsaade olunmuştur. Müşârun ileyhteki kudret-i ilmiye ve hafızasındaki vüs'at ü kuvvete bak ki bu müsaade üzerine hergün hapishane penceresi haricinde duran talebesine, hiçbir kitaba müracaat etmeksizin sırf ezbere olarak herbiri dörder yüz büyük sahifeli onbeş ciltten müteşekkil *Mebsût* namındaki kitabı şifahen takrir edip yazdırmıştır. Bu kitap, pek feyyâz bir eser-i celîldir. Mündericâtı bütün fukahâ indinde sened ittihaz olunur. Eğer bizzat kendisi kitab-ı mezkûrun müteaddid yerlerinde hapishane derûnunda zikrolunan vechile takrir etmekte olduğunu sarâhaten söylememiş olsa, buna inanmak kabil olmaz.

5. HİLAFETİN GAYESİ VE HALİFENİN VAZİFE VE MESULİYETİ

Hilafet maksûdun bi'z-zât değildir. Belki maksada vusûl için bir vâsıtadan ibarettir. Çünkü hilafet ve imamet, yukarıda tarifi esnasında söylediğimiz vechile, hükümet demektir. Ondan başka bir şey değildir. Binaenaleyh hilafettten asıl maksûd olan gaye, tevzî'-i adalet ve hukuku sıyânetle millet-i İslâmiyeye temin-i saâdettir. Zaten şeriat-ı İslâmiyenin gayesi de budur. Kur'an-ı Kerim'de hikâye olunduğu üzre Cenabı Hak, Dâvûd aleyhi's-selâma hitaben "Yâ Dâvûdu innâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arzı fa'hkûm beyne'n-nâsi bi'l-hakk: Ya Dâvûd biz seni yeryüzünde halife yaptık, binaenaleyh beyne'n-nâs hak ve adl ile hükmet" [Sâd, 38/26] buyurmuştur. İlm-i usûl-i fıkha ve ilm-i me'ânîye âşinâ olanlar bilirler ki bu âyet-i celîlede hakka mukârin hüküm, yani adalet, fâ-i ta'kîbiye ve tefrî'iye ile hilafete terdîf olunuyor.

İşte bu nass-ı mübînin sevk u ibâresinden vâzıhan anlaşılıyor ki hilafetten maksad-ı Şâri', âdil ve hakkâniyetperver bir hükümet-i fâzıla tesisi suretiyle temîn-i adalet ve hukuk-ı nâsı sıyânettir. O halde halifenin vazifesi de bu maksat ve gayeyi istihsâle sarf-ı makderettir. Bu vazife biri dinî, diğeri dünyevî olmak üzre ikiye ayrılır. Halifenin dinî vazifesi, şe'âir-i diniyeyi ikâme, fezâil-i İslâmiye ve hakâyık-ı şer'iyeyi i'lâ ile İslâmiyetin inkişaf u te'âlîsine hizmettir. Dünyevî vazifesi de mütemeddin bir devlet ve hükümetin malum olan vezâifini büyük bir ihtimam ve itina ile îfâ etmektir.

İşte hulâsaten beyan olunan bu vezâif-i imamet, asırlardan beri ihmal edilmiş olduğundan vaktiyle gözleri kamaştıran medeniyet-i İslâmiye inkırâza yüz tutmuş, İslâmın o fevka'l-beşer denecek derecede yüksek olan me'âliyâtına külliyen halel târî olmuş, halk nûr-ı irfandan bütün bütün mahrum olup hakâyık-ı şer'iyeye bedel zihinler hayâlât ve hurâfât ile dolmuş, bir dereceye gelmiş ki artık âlem-i İslâmın her tarafını kesîf bir cehalet,

müte'affin bir taassub istîlâ eylemiş ve bunun neticesi olmak üzre millet-i İslâmiye fakr u sefalet içinde kalmıştır.

Halifenin Mesuliyeti

Halifenin mesuliyetine gelince, bu pek büyüktür. Zaten İslâmiyette mesuliyetten vâreste hiçbir ferd yoktur. Herkes derece derece ef'âl ü harekâtından mesuldür. Bir kere Cenabı Hakk'a karşı olan vazifesinden mesul olduğu gibi hemcinsine karşı olan vazifesinden de mesuldür. Cenabı Risaletpenah Efendimiz, sıhhati ulemâ-yı hadis indinde müttefekun aleyh olan uzunca bir hadîs-i şerifinde "Küllüküm râ'in ve küllüküm mes'ûlün an ra'iyyetih fe'l-imâmü râ'in ve hüve mes'ûlün an ra'iyyetih[6]: Herbiriniz çobandır, herbiriniz güttüğünden mesuldür; imam da çobandır, o da sürüsünden mesuldür" buyuruyorlar.

Osmanlı Kânûn-i Esasîsi'nde "Zât-ı Hazret-i Padişâhî mukaddes ve gayri mesuldür" sözü, Avrupa kânûn-i esasîlerinden muktebestir. Şer'-i şerîfe külliyen münâfîdir. Bir kere İslâmiyette hiçbir kimse mukaddes değildir. Mukaddes olan ancak Cenabı Hak'tır. İslâmiyette insanlara ait mukaddes bir şey varsa o da hukuktur. Bu da vedî'a-yı İlâhiye olduğu içindir. Çünkü her ferdin hakkı, Cenabı Hak tarafından ona tevdî edilmiş bir emânet-i İlâhiyedir. Onun içindir ki herkesin diğerinin hakkına ve hatta sahib-i hakkın dahi kendi hakkına hürmet etmesi vecîbe-i katiyedir. Yine bunun içindir ki hukuk-ı nâsı kendi amâl-i hasîsesine bâzîce ittihaz eden imam-ı zâlimin yevm-i kıyamette en şedîd azab-ı İlâhîye dûçâr olacağı "Eşeddü'n-nâsi azâben yevme'l-kıyâmeti imâmün câir"[7] hadîs-i münîfiyle ilân olunmuştur.

Manevî ve uhrevî mesuliyet hakkında böyle olduğu gibi, maddî ve dünyevî mesuliyet hususunda da böyledir. Yani halife de, efrâd gibi ef'âl ü harekâtından hem hukuken ve hem cezâen mesuldür. Avrupa'nın eski hükümdarları, birtakım hukuk-ı mukaddeseye mâlik addolunurmuş. İslâmiyet böyle hurâfâtı tanımaz. İslâmiyette halifenin efrâddan hukuken hiçbir farkı yoktur. Halifenin derece-i mesuliyetini göstermek için şu hakîkat-ı tarîhiyenin nakli münasib görülmüştür.

Meşhur İmam Gazzâlî'nin ilm-i usûl-i fıkha dair olan *Mustasfâ* nam kitabında ve diğer usûl kitaplarında zikrolunduğu üzre halife-i sânî Cena-

6 [Buharî, Cuma 11, İstikraz 20, İtk 19, Vasaya 9, Nikâh 81, Ahkâm 1; Tirmizî, Ahkâm 6, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 121].

7 ["Ebğadu'n-nâsi ilallah... imâmün câir", Tirmizî, Ahkâm 4; Nesaî, Zekât 77; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 22].

bı Ömer-i Faruk, bir gün bir hamile kadını bir töhmetten dolayı berâ-yı isticvâb huzûr-ı hilafetpenâhîlerine celb için mübâşir gönderir. Kadın, mübâşiri görüp keyfiyete muttalî olunca pek ziyade korkar ve korkusundan ıskât-ı cenîn eyler. Bunun üzerine Hazreti Ömer, hadisenin kendine ait hükmü hakkında, o sırada nezdinde hazır bulunan Hazreti Osman ile Abdurrahman b. Avf'ın re'ylerini istifsâr eder. Onlar da "Velâyet-i âmmeniz hasebiyle hakk-ı te'dîbi hâizsiniz, binaenaleyh size hiçbir şey lazım gelmez" cevabında bulunurlar.

Bu cevaba kanaat etmeyen Cenabı Faruk, bilâhare hadiseyi ve müşârun ileyhimânın fikirlerini Hazreti İmam Ali'ye söyler ve bu hususta ki re'yini talep eder. Hazreti Ali de, "Eğer onlar, an-ictihadin bu re'yde bulunmuşlar ise hata etmişler. Yok eğer bilâ ictihad söylemişler ise sizi aldatmışlar. Üzerinize ism terettüb edeceğine ben de kâil değilim, fakat cenînin diyetini vermeniz lazım gelir" cevabını verir. Hazreti Ömer de bu fikri kabul eder.

Etrâfa nasb u tayin ettiği valilerin zulm ü i'tisafları sebebiyle Hazreti Osman gibi mübarek ve muhterem bir halifenin uğradığı âkıbet-i fecî'a, tarîh-i İslâma biraz vukûfu olanlarca malumdur. Müşârun ileyhi katl ü şehid edenlerin cümlesi de avâm tabakasından ve evbâş takımından oldukları zannedilmesin. İçlerinde Hazreti Ebu Bekir'in mahdûmu gibi pek ziyade zühd [ü] takvâ ile müştehir havâss-ı ricâl dahi var idi.

6. VELÂYET-İ ÂMME, HAKİMİYET-İ MİLLİYE

Halifenin hâiz olduğu kuvvete, halk üzerinde tasarruf-ı âmm salâhiyetine lisân-ı fıkıhta "*velâyet-i âmme*" denir. Halife bu kuvveti doğrudan doğruya milletten ahz u iktibâs eder. Bu kuvvet, bu hakimiyet milletin kendi hakkıdır. Millet, bunu bey'atle halifeye tefvîz eder. Nasıl ki alelâde müvekkil de, kendi işlerinde tasarruf hakkını akd-i vekâletle vekîline tefvîz eyler. Ondan sonra şer'-i şerîf de bu hakkı tekîd ve teyîd eder. Halife ile vekîl arasında bu babda hukukça hiçbir fark yoktur. İşte yukarıda hilafet mefhumunu izah sadedinde "*Hilafet*, millet-i İslâmiye üzerinde tasarruf-ı âmma istihkâktır" diye İmam İbn Hümam'ın *Müsâyere*'sinden naklettiğimiz tarifteki tasarruf-ı âmma istihkâk, bu suretle hasıl olur.

İlm-i fıkıhta *velâyet*, "İster muvafakat etsin ister etmesin gayr üzerine söz geçirmektir" diye tarif olunur ki başkası üzerine cebren infâz-ı tasarruf eylemek demektir ("el-velâyetü tenfîzü'l-kavl ale'l-gayr şâ'e ev ebâ"). Şeriat-ı İslâmiyede babadan mâ'adâ hiçbir kimse, hiçbir ferd üzerinde böyle cebren söz geçirmek, infâz-ı tasarruf eylemek hakkına bizâtihi mâlik değildir. Her ferd, ef'âl ü harekâtında hürriyet-i kâmileye, emvâl ü emlâkinde keyfe mâ yeşâ' tasarruf hakkına mâliktir.

İslâmiyette her ferdin üç nevi hakk-ı esâsîsi vardır. Biri nefs ve ırzın masûniyetidir. Buna "*hakk-ı ismet*" ıtlak olunur. Diğeri "*hakk-ı hürriyet*", üçüncüsü de "*hakk-ı mülkiyet*"tir. Bu hukuk-ı esâsiye, hakk-ı hayatın zarûriyâtındandır. Hiçbir kimse bu hukuku efrâddan nez' edemez. Her ferdin bu hukuka riâyet etmesi vâciptir. Hatta sâhib-i hukuk olân her ferdin bu hukuku hüsn-i isti'mâl etmesi, vazife-i mütehattimesidir.

Babanın evlâd-ı sığârı hakkındaki velâyetine gelince, bu mahzâ babalık hasebiyle fıtraten onda mevcut olan şefkat-i kâmileden nâşîdir. Ve çocuğun nef'i içindir. Onun için baba dahi çocuğunun zararına tasarrufta bulunmak hakkını hâiz değildir. Bununla beraber onun bu velâyeti çocuk sinn-i bülû-

ğa vasıl oluncaya kadar cârîdir, ondan sonra sâkıt olur ve artık babanın da hakk-ı velâyeti kalmaz. Binaenaleyh âkil ve bâliğ olan efrâd hakkında ne başkasının ne de babanın velâyeti, hakk-ı tasarrufu yoktur. Meğerki akd-i vekâlet gibi bir sebeb-i şer'î ile kendisine tefvîz-i velâyet edilmiş olsun. Ol vakit bu sebeb-i şer'îye binâen tasarruf edebilir. Bunda da kendisine tefvîz-i velâyet eden zâtın ol babdaki kuyûd u şurûtuna riâyet etmek şarttır. Aksi takdirde tasarruf-ı vâki' muteber olmayıp fuzûlî olur.

Babanın evlâd-ı sığârı hakkındaki velâyeti, babalık vasf-ı zâtîsinden neş'et ettiği cihetle, onun velâyetine "*velâyet-i zâtiye*" denir. Vasî, vekîl ve mütevellî gibi zâtların velâyeti ise, öyle bir vasf-ı zâtîden mütevellid olmayıp sûret-i mahsûsada bir akd-i şer'î ile kendilerine tefvîz edilmiş olduğundan, onların velâyetlerine de "*velâyet-i gayri zâtiye*" ve "*velâyet-i tefvîz*" ıtlak olunur. "Hakem"in velâyeti de bu kabildendir, velâyet-i tefvîz nev'indendir. Asıl sahib-i velâyet olan mütehâsımeyn tarafından kendisine tefvîz olunmuştur. Eğer bi'r-rızâ mütehâsımeyn tarafından tefvîz edilmemiş ise, onun bu babdaki hükmünün hiçbir kıymeti yoktur, fuzûlîdir, şer'an muteber ve nâfiz olmaz.

İşte halifenin velâyeti de böyledir, velâyet-i tefvîzdir, ümmet-i İslâmiye nâmına ve ona izafetle ehl-i hall ü akd tarafından akd-i hilafet ve bey'atle kendisine tefvîz olunmuştur. Ve umûr ve mesâlih-i âmmenin kâffesine ve efrâd-ı milletin cümlesine âmm u şâmil olduğu için halifenin velâyetine "*velâyet-i âmme*" ıtlak olunur. Baba, vasî ve vekîl gibi eşhâsın velâyetlerine ise "*velâyet-i hâssa*" denir. Çünkü onların velâyetleri husûsîdir, muayyen efrâda ve mahdûd işlere hastır. Kadı, vali gibi memurînin velâyetlerine gelince, bunların velâyetleri, mutlak sûrette âmm değildir. Bir cihetten âmm, diğer cihetten hâsstır. Dâire-i memuriyetleri dahilinde bulunan efrâda şâmil olduğundan âmm ise de, dâire-i mezkûre haricinde kalanlara gayri şâmil ve bazı husûsâta münhasır olduğu cihetle de hâsstır. Ve bunlar da velâyetlerini zâhiren halifeden ve fakat hakikatte onun vasıtasıyla yine milletten ahz u tefevvüz eylemişlerdir.

Halifenin "velâyet-i âmme"si, velâyet-i tefvîz nevinden olduğu içindir ki hal' veya feragat vukûunda millet üzerinde hakk-ı velâyeti sâkıt olur. Artık bu hususta sâir efrâd-ı ümmetten hiçbir farkı kalmaz. Zaten halife olmazdan evvel de öyle bir velâyeti haiz değildi, velâyet-i mezkûreyi akd-i hilafetle ihrâz etmişti. Tabiî hal' veya feragat ve istifa vukûunda artık hâl-i sâbıkına avdet eder.

İşte şu hakâyık-ı fıkhiyeden şu netice çıkıyor ki halifenin hâiz olduğu velâyet-i âmme, hâkimiyet, ferdî velâyet ve hâkimiyetlerin muhassalası-

dır. Doğrudan doğruya milletten me'hûzdur. Ve hadd-i zâtında milletin hakkı ve onun öz malıdır. Ale'l-infirâd hiçbir ferde ait olmayıp belki heyet-i ictimâiye-i İslâmiyenin hakkıdır. Bunu benimsemeye hiçbir ferdin ve hatta hiçbir cemaatin hakkı yoktur. Her ferdin bunda bir hissesi vardır. O külldür, ale'l-umum efrâd beyninde müşterektir, hiçbir ferde veya cemaate mahsus u münhasır değildir. İşte *hakimiyet-i milliye* mefhumunun hakikati de bundan ibarettir, yani milletin *velâyet-i âmme*si demektir, başka bir şey değildir.

Mülûk ü selâtînin hâiz oldukları kuvvet ve velâyete gelince: Bu, artık fıkhın beyan ettiği meşrû velâyet-i âmme değildir. O saltanattır, şer'an mezmûm ve merdûd olan kahr u tegallüb, cebr u tasalluttur. Onun kaidesi, fülânı yoktur. Onun yalnız bir kaidesi vardır ki o da kılıçtır. Zaten *sultân* kelimesi fi'l-asl kahr u saltanat mânasınadır, tasallut demektir. Padişaha *sultân* denmesi de bundandır, yani ibâdullâhın başına musallat olduğundan, belâ kesildiğindendir. Padişaha, sultana itaatın lüzumu, tasarrufunun nâfiz olması, zaruretten nâşîdir, kuvvete ser-furû'dur. Yoksa bunda aslolan, onu hal' ile şerâitini câmi' bir zâtı makam-ı hilafete iclâstır.

Binaenaleyh eğer adalet ve hakkâniyetle icrâ-yı hükümet eder, hukuk-ı müslimîni ve emvâl-i beytü'l-mali sıyânet eylerse, ma'siyeti müstelzim olmayan ahvâlde ona itaat olunur. Aksi takdirde nazar olunur: Eğer sühûletle hal'i kâbil olursa hiç durulmayıp hemen hal' edilir. Yok eğer onun hal'i fitne-i kıtâli mûcib, tefrikayı müstelzim ve neticede millet daha büyük zarara dûçâr olacak ise, İbn Hümam'ın *Müsâyere*'de dediği gibi "Yebnî kasran ve yehdimü mısran: Bir saray yapayım derken bir şehir yıkıyor" darb-ı meseline mâ-sadak olmamak, kaş yapayım derken göz çıkarmamak için bi'z- zarûre ihtiyâr-ı sabr u sükût olunur (Zikrolunan *Müsâyere*'nin imamet bahsine bak).

İşte yukarıdan, ta bidâyet-i kelâmdan beri vâkî olan şu tetkikâttan *hilafe*tin mahiyet-i şer'iyesi ve *saltanat*ın ne demek olduğu hakkıyla anlaşılmıştır zannederim. Şimdi de saltanatın hilafetten tefrîki câiz olup olmayacağını tetkik edelim ki bugün herkesin meşgul olduğu bir meseledir. Zaten hilafet hakkında bu kadar uzun izahât vermemizin sebebi de, bu meselenin mevki-i şer'îsini anlamaktır.

KISM-I SÂNÎ:
HUKUK-I HİLÂFETİN TAKYÎDİ YAHUT SALTANATIN HİLAFETTEN TEFRİKİ

Bu meseleyi tetkike girişmezden evvel, tavtı'e kabîlinden olmak üzre daha esaslı bir meseleyi, serlevha ittihaz olunan meselenin üssü'l-esâsını, hakâyık-ı şer'iyeye az çok vukûfu olan ashâb-ı irfânın nazar-ı teemmülüne vaz' etmek isteriz. Çünkü *hilafet* meselesinin asıl halli matlûb olan ukdesi budur. Bu ukde bir kere halledilirse, ona mübtenî olan diğer mesâil-i hilafetin cümlesi de onunla beraber halledilmiş, bu babda tereddüt içinde kalmış olan zihinler de tamamen tenevvür etmiş olur. Şöyle ki:

Kaide-i fıkhiyece gerek fertler ve gerek cemaatler, kendi işlerini dilerlerse bizzat kendileri rü'yet ederler, arzu ederlerse birini veya birkaç kişiyi bi't-tevkîl ona tefvîz-i umûr eylerler. Bu onların hakkıdır. Acaba aynı kaide, en büyük cemaat demek olan millet, yani hey'et-i ictimâiye-i İslâmiye hakkında dahi cârî değil midir? Yani millet de kendi işlerini bizzat görmek veya başkasına gördürmek hususunda fertler ve cemaatler gibi muhtâr değil midir?

Bir kere milletin kendi umûr-ı âmmesini bizzat rü'yet etmesine maddeten imkân yoktur. Çünkü âlem-i İslâmda ne kadar efrâd-ı millet varsa kâffesini bir araya toplayıp her işte re'ylerini alarak karar ittihaz etmek mümkün değildir. Şu halde millet, başkasına tefvîz-i umûr etmek mecburiyetindedir. Bu müsellemdir, gayr-i kâbil-i inkardır. Fakat behemehâl *halife* veya *imam* namıyla tek bir zâta tefvîz-i umûra şer'an mecbur mudur, usûlü dairesinde müntehab ve muntazam bir hey'et-i mümessileye tefvîz edemez mi?

Büyük müctehidlerin, mezheb imamlarının bu suale nasıl ve ne yolda cevap verdiklerini ve ne düşündüklerini bilmiyoruz. Bu babda onlardan kâfî derecede sarîh ve sahîh nakiller yoktur. Sonra gelen fukahâ da bu

hilafet meselesine bizim kadar ehemmiyet vermediklerinden onunla pek o kadar meşgul olmamışlar. Tafsilâtını ilm-i kelâm ulemâsına terketmişler. Onlar da, yalnız karşılarında muhalif mevkiinde bulunan Haricîlerle Şiîlere cevap vermek ve onların delâil ve mütalaâtını cerh u reddetmekle meşgul olmuşlar. Onun için hilafet ve hükümet bahsinde ne kütüb-i fıkhiyede ne de müellefât-ı kelâmiyede bizim aradığımız meseleleri bulmak kâbil olamıyor.

El-hâsıl, ilm-i kelâm kitaplarında muharrer olduğu üzre cumhûr-ı Ehl-i sünnet, ümmet-i İslâmiye üzerine sözü mutâ' ve emr u nehyi vâcibu'l-ittibâ' bir *imam* nasb u tayini vâcib olduğuna kâil olmuşlardır. Lâkin bu vücûbu isbat için îrâd olunan delâil nâfiz bir nazarla tetkik edilirse görülür ki vâcib ve lâzım olan, tesis-i hükümettir. Câiz olmayan da hükümetsizliktir, efrâd-ı milleti başı boş fevzî bir halde, şûriş u ihtilâl içinde bırakmamaktır. Çünkü kendileri de sarâhaten itiraf ediyorlar ki nasb-ı imam kaziyesinden maksad-ı aslî, sedd-i süğûr, techîz-i cüyûş, ikâme-i hudûd, kat'-ı nizâ' ve fasl-ı husûmet, şe'âir-i diniyeyi ikâme gibi beyne'l-müslimîn müşterek olan umûr-ı âmmeyi rü'yettir.

Bu maksat ise, âdil ve müdebbir, hüsnüniyet sahibi bir *imam* nasb u tayiniyle hâsıl olacağı gibi, zabt u rabtı, nizam u intizamı kâfil herhangi bir şekl-i hükümet tesisi suretiyle de hâsıl olur. Yeter ki hukuk-ı nâsın zıyâ'ına, umûr u mesâlih-i milletin muhtell olmasına meydan verilmemiş olsun. Şu halde ne şekilde olursa olsun, öyle muntazam ve âdil bir hükümet teşkili mümkün ve hatta vâki' olduğu halde, yine velâyet-i mutlakayı hâiz bir imam nasbı vâcib olur mu? Hususiyle sadr-ı evvel-i İslâmda mevcut olduğu gibi şerâiti câmi' hakîkî bir hilafet vücuda getirmek kâbil olmazsa...

Bu suali bu şekilde de vaz' edebiliriz: Hilafet-i kâmile hakkında cârî olan bu vücûb, hilafet-i sûriye hakkında da cârî midir? Daha açık bir ifade ile şerâitini câmi', âdil ve kâmil bir imam nasbının vücûbunu ifade eden o delâil, en hafif bir vasıf ile emvâl-i beytü'l-mâli israf eden, ihtirasâtına mağlup, cahil bir sultanın nasbı vücûbunu da ifade eder mi?

Evet, eğer zamanımızda olduğu gibi başka bir şekilde hükümet teşkili, meclis-i meşveretle idare-i memleket keyfiyeti kâbil olmasaydı, ol vakit ne olursa olsun, her halde başımızda bir padişahın vücûdu lâzımdır, der idik. Çünkü aksi takdirde memleket anarşi içinde kalır, millet daha büyük zarara girer. İki fesat te'âruz ettikte ehaffını irtikâb ile a'zamının def'i çaresine bakmak, ["İki fesad te'âruz ettikde ehaffını irtikâb ile a'zamının çaresine bakılır", *Mecelle*, madde 28] ehven-i şerreyn kabilinden olmak üzre zarar-ı eşeddi zarar-ı ehaff ile izale eylemek, kavâid-i fıkhiye muktezayâtındandır.

Akl ve basiret de bunu âmirdir. Onun için biz de milleti daha büyük zarardan kurtarmak için bu padişahın istibdad u isrâfına katlanıyoruz, der idik.

Nitekim *Şerh-i Mevâkıf* ve *Şerh-i Mekâsıd* gibi kütüb-i kelâmiyede öyle deniyor. Hâlbuki bu doğru değildir. Ulemâ-yı İslâm, bugünkü eşkâl-i hükümeti bilmezlerdi, çünkü zamanlarında mevcut değildi, görmemişlerdi. Bu cihetle o yolda beyân-ı mütalaa etmekte mazurdurlar. Fakat biz mazur olamayız. Zira biz zamanımızda hükümdarsız, padişahsız öyle şekl-i hükümetler görüyoruz ki memleketi daha güzel idare ediyorlar, hukuk-ı nâsı daha âdilâne sıyânet eyliyorlar. Evet, o vakitki efrâdın terbiye-i siyâsiye ve seviye-i ictimâiyeleri, bu türlü hükümet teşkiline müsait olmayabilir. Bunu biz de teslim ederiz. Lâkin bu başka bir meseledir. Bahis onda değil. Bahsimiz, herhangibir şekilde olursa olsun, muntazam ve âdil bir hükümet teşkili mümkün ve hatta vâki' olduğu halde dahi, yine hâkimiyet-i mutlakayı hâiz bir imam nasbı vâcib olur mu olmaz mı? meselesindedir.

Dikkat ediliyor ya "muntazam ve âdil bir hükümet" diyoruz. İntizam ve adâleti şart ediyoruz. Yukarıki suallere bir kere daha ircâ'-ı nazar olunsun. İşte bu meseleyi az çok hakâyık-ı şer'iyeye vâkıf olan ashâb-ı irfânın pîş-i teemmülüne vaz' ediyoruz. Her türlü hissiyâttan tecrîd-i nefs ile buna cevap versinler. Bize gelince, biz burada yalnız bu suali vaz' ile iktifa deceğiz. Çünkü şimdi mevzû-ı bahis edeceğimiz başka bir meselenin tetkiki sırasında bunun da cevabı verilmiş olacaktır. O mesele de, yukarıda serlevha ittihaz ettiğimiz meseledir ki şudur:

Mesele: Hukuk u vezâif-i hilafetin takyîdi câiz midir? Câiz ise ne derece kadar câizdir? Tabir-i diğerle saltanatın hilafetten tefriki câiz olur mu?

Mevcut ve mütedâvel kütüb-i fıkhiye ve kelâmiyede bu mesele hakkında da bir sarâhat yoktur. Onun için bu meselenin cevabını kavâid-i umûmiyeden istihrâc etmek mecburiyeti hasıl oluyor. Yukarıda bahs-i mahsusunda hilafeti, *hilafet-i kâmile* ve *hakîkiye, hilafet-i sûriye* veya *hükmiye* namlarıyla ikiye ayırmıştık. İşte o taksimin bu meselenin hallinde pek büyük ehemmiyeti vardır. Çünkü bu sualin cevabı hilafetin nev'ine göre değişir.

Hakîkî hilafette, hukuk-ı hilafeti takyîd etmek ne hatıra gelir ne de buna lüzum görülür. Zira hilafet-i hakîkiye hilafet-i nübüvvettir. Saf ve nezih ve nezaheti nisbetinde âdil ve şefîk bir şekl-i hükümettir. Dünyada bundan daha iyi, insanlara bundan daha hayırlı bir hükümet tasavvur olunamaz.

Hilafet-i kâmilede halife, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in isrine ıktifâ ile peygamberâne bir hayat-ı idare, pederâne bir siyaset takib edecek. Elinde Hazreti Kur'an meş'al-i hidâyet ve rehber-i hareketi olacak, kalbinde Allah korkusu onu her hâl ü kârında adaletten ayırmayacak, mansıb ve memu-

riyetleri birer vedî'a-yı İlâhiye addederek ehlini bulup ona tevdî' ve tefvîz edecek, hukuk-ı müslimînin zıyâ'ına ve emvâl-i beytülmâlin zerre kadar israfına meydan vermeyecek, İslâmiyetin inkişaf u te'âlîsi, ehl-i İslâmın saadet ve terakkîsi neye mütevakkıf ise onu istihsâle bezl-i makderet eyleyecek.

İrtihal-i Nebevî üzerine Hazreti Ebu Bekir-i Sıddîk, makam-ı hilafete intihâb olunduğu zaman minbere çıkıp Cenabı Hakk'a hamd ü senâ ettikten sonra şu hutbeyi îrâd etmiş idi:

"Ey nâs, ben sizin üzerinize veliyyü'l-emr oldum. Hâlbuki sizin en hayırlınız değilim. Eğer iyilik edersem bana zahîr olunuz. Ve eğer fenâ harekette bulunursam beni doğru yola sevkediniz. Doğruluk emanettir, yalancılık hiyanettir. Sizin zayıfınız indimde kavî demektir ki hakkını zalimden alıvereyim. Kavîniz de indimde zayıftır ki ondan mağdûrun hakkını istihsâl ederim. Hiçbiriniz cihadı terketmesin, cihadı terkeden kavim zelîl olur. Ben Allah'a ve Resûlüne itaat ettikçe siz de bana itaat ediniz. Şayet ben Allah'a ve Resûlüne itaat etmezsem siz de bana itaat etmeyin. Kalkınız namaza, rahimekümüllah".

Hazreti Ebu Bekir'in irtihalinde hiçbir nakit mevcudu zuhur etmemişti. Beytülmalden takdir olunan nafaka ile orta halde bulunan bir muhâcir-i Kureyşî gibi geçinirdi. Emvâl-i emîriyeden nezdinde bir köle ile bir deve ve bir de bir kaftan vardı. Hâl-i ihtizârda kerîmesi ümmü'l-mü'minîn Hazreti Aişe'yi çağırarak,

"Biz halife olalıdanberi milletin dirhem ü dinarını yemedik. Kaba ve bayağı taamlarını yedik ve katı elbisesini giydik. Bu köle ile bu deve ve kaftan benim malım değil, beytülmal-i müslimînindir. Ben mesâlih-i müslimîn ile meşgul olurken onları kullanırdım. Size mevrûs olmaz. Vefatımda üçünü de Ömer'e gönder"

demiştir. Hazreti Aişe ber-mûceb-i vasiyet onları Hazreti Ömer'e gönderince Cenabı Fârûk, "Yâ Ebâ Bekr, kendinden sonra gelenleri zahmete soktun, müşkil bir mevkiye koydun" diyerek ağlar ve "Alın bunları beytülmale teslim edin" der. Bunun üzerine hâzır bi'l-meclis olan Abdurrahman b. Avf, "Sübhânallah, bir köle ve bir deve ile beş dirhemlik köhne bir kaftanın ne değeri olabilir?! Emretseniz de onları Hazreti Aişe'ye iâde etseler" deyince Hazreti Ömer "O, Ömer'in zamanında olamaz" cevabını vermiştir.

Hazreti Ömer de eyyâm-ı hilafetinde Hazreti Ebu Bekir gibi beytülmalden takdir olunan yevmî nafaka ile geçinirdi. Ve akvât-ı yevmiyesini pek dar tutmuş olduğundan ailesi muzâyaka çekerdi. Diğer ashâb-ı istihkâka ise

kendi istihkâkından fazla verirdi. Bir gün hutbe okumak için minbere çıktığında üzerindeki libasın oniki yerinde yama görülmüştü. Geceleri Medine-i Münevvere sokaklarında tâ-be-sabah bekçi gibi dolaşır, şehrin asayişini bizzat muhafazaya çalışırdı. Hatta kapalı olup olmadıklarını anlamak için kapıları yoklardı. Ve "Bugün Fırat Nehri'nde bir oğlak boğulacak olursa korkarım ki yarın Cenabı Hakk beni ondan mesul tutar" diyerek ağlardı. Mesuliyet hissi ve Allah korkusu, kalbinde o kadar yer etmişti ki arasıra "Ya Rabbi, memâlik-i İslâmiye pek ziyade kesb-i vüs'at etti. Her tarafta adâlet-i İlâhiyeyi neşr u tevzî' etmek müte'azzir oldu. Artık bu bâr-ı mesuliyete tahammül edemiyeceğim, ruhumu kabzet" diye dua ederdi. İrtihalinde medyûnen vefat ettiği cihetle emvâli satılıp düyûnu tesviye olunmuştu.

Hazreti İmam Ali de, geceleri biri beytülmalin, diğeri kendisinin malı olan iki mum bulundurmuş. Mesâlih-i milletle meşgul olurken beytülmalin mumunu kullanırmış, fakat o sırada kendi şahsî işiyle iştigal edecek veya nezdine biri gelip hususî mükâlemeye başlayacak olursa, derhal o mumu söndürür, kendi parasıyla alınan mumu yakarmış. Hazreti Osman ise servet-i zâtiyeye mâlik olduğu için mesârif-i hilafet namıyla beytülmalden hiçbir şey almazdı.

İşte hilafet-i kâmile böyle olur. Halife diye de böyle zâtlara denir. Milletin başında böyle bir halife bulunduktan sonra, artık hukuk-ı hilafeti takyîde ve başka bir şekl-i hükümet aramağa lüzum kalır mı? Hal böyle iken yine bu dört hulefâ-yı râşidîn tarihinde hilafetin kısmen takyîd edildiğine tesadüf ediyoruz. Şöyle ki:

Yukarıda mukaddimede beyan olunduğu vechile Hazreti Ömer'in irtihalinden sonra, onun vasiyeti mûcebince bir halife intihâb etmek üzre ictimâ eden meclis-i şûrâ, bu emr-i intihabda Abdurrahman b. Avf'ı hakem ittihaz etmişti. Müşârun ileyh hayli düşündükten ve birçok zevât ile istişare ettikten sonra, Hazreti Ali'yi tercih ve ona bey'at etmek istedi. Fakat elini Hazreti Ali'ye uzattığı zaman, Kitab ve sünnete ve Ebu Bekir ile Ömer'in sîretine ittiba'ı şart etti. Hazreti Ali, Kitab ve sünnete ittiba' kayd u şartını kabul ettiyse de, ikinci şartı kabul etmeyip Kitap ve sünnette mansûs olmayan hususâtta kendi re'y ü ictihâdına göre hareket edeceğini dermiyân eyledi. Abdurrahman b. Avf, aynı şartta ısrar ve iki defa daha tekrar etti. Hazreti Ali de her defasında aynı cevabı verdi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf, Hazreti Ali'ye bey'at etmekten vazgeçerek, o şerâiti aynen ve tamamen kabul eden Hazreti Osman'a bey'at etti (*Şerh-i Makâsıd*'da, *Tarîh-i Taberî* gibi en muteber tarih kitaplarında bu suretle muharrerdir).

İşte bu bir kayıt ve şarttır, hem de gayet mühim bir kayıttır. Demek ki hilafet-i kâmilede dahi hukuk-ı hilafet takyîd olunabilirmiş. Şimdi burada biraz tevakkufla düşünelim: Böyle rabbânî ve âhiret adamları olan bu mübarek zâtların hilafet-i kâmilesini takyîd câiz olursa, âhir zaman hilafeti olan zamanımız hilafet-i sûriyesini takyîd etmek, hem de istenildiği vechile takyîd etmek câiz olmaz mı?

Bundan başka "Ve emruhum şûrâ beynehüm" [Şûrâ, 42/38] nass-ı kerîminin mazmûn-ı münîfince İslâmiyette emr-i hükümette aslolan meşveretttir. Resûl-i Ekrem Efendimiz bile, her türlü günahlardan berî ve ma'sum bir peygamber-i zîşân olduğu halde, yine "Ve şâvirhüm fi'l-emr" [Âl-i İmrân, 3/159] âyet-i celîlesiyle, hakkında vahy-i İlâhî nâzil olmayan umûr-ı âmmede meşveretle memur olmuştur. Bu cihetle velev ki hilafet-i kâmilede olsun, her halife meşveretle mükelleftir.

Şu kadar var ki ne metn-i şeriat olan Kur'an-ı Kerim'de ne de şerh-i şeriat demek olan ehâdîs-i nebeviyede usûl-i meşveretin tarz u şekli tespit edilmeyip ıtlâkı üzre ibkâ olunmuştur, yani zamanın icabâtına terk edilmiştir. Çünkü usûl-i meşveret gibi teşkilât-ı idariye haddizatında ahvâl ve ezmânın tebeddülüyle mütebeddil olan ahkâmdandır. Zamanın icabâtı, eşhâsın ahvâli, halkın örf ü âdâtı değiştikçe o gibi ahkâm da değişir. Böyle ezmânın tebeddülüyle tebeddül etmesi zaruri olan ahkâma, lisan-ı fıkıhta *ahkâm-ı zemâniye* denir. Ahkâm-ı zemâniyeyi ise her zamanda mevcut olan ehl-i hall ü akdin takdirine terk etmek, şüphesiz muvâfık-ı hikmet olur. İşte bu hikmete mebnî nusûs-ı şer'iyede usûl-i meşveretin şekli tesbit ve tebyîn edilmemiştir. Hulefâ-yı râşidîn hazerâtı, lüzum gördükçe ehl-i hall ü akdi cem' ile akd-i meclis-i meşveret ederlerdi.

Gelelim hilafet-i sûriye veya hükmiyeye: İşte asıl bizim burada hukuk ve vezâyifini takyîd câiz olup olmayacağını tetkik etmek istediğimiz hilafetten maksat, bu hilafet-i hükmiyedir. Çünkü zamanımızda hilafet-i hakîkiye vü kâmileden bahsetmenin mânası yoktur. Ve onun vücûdunu temenni etmek muhâli temenni olur. O, hulefâ-yı raşidîn zamanına mahsus ve otuz seneye münhasırdır. Geldi geçti. Şimdi öyle İlâhî ve Rabbânî zâtları nerede bulacağız? Zamanımızda değil, bin bu kadar seneden beri bulunmamış, şimdi mi bulunacak?

Müsâyere'de mezkûr olduğu vechile meşâyih-i Hanefiye, Hazreti İmam Ali'nin vefatından sonra Muaviye'nin -ashabdan olduğu halde bile- hilafetinde ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı Hazreti Ali'nin vefatından ve Hazreti Hasan'ın hilafetten feragatinden sonra artık Muaviye'nin halife olduğuna zâhib olmuşlarsa da, diğer bir kısmı da bu fikre iştirak etmeyip onun

mülûk ü selâtîn cümlesinden bulunduğuna kâil olmuşlardır. Bazı ulemâ da, meşhur Ömer b. Abdülaziz'i hem-nâm-ı âlîsi Cenabı Ömer-i Farûk'a karîb derecede adl ü insâf, zühd ü takva ile muttasıf olduğu için hulefâ-yı raşidîne ilhak eylemişlerdir. Fakat işte o kadar. Diğer hulefâ-yı Emeviye ve Abbasiyenin hemen cümlesi muhakkıkîn-i Ehl-i sünnet indinde, mülûk ü selâtînden ma'dûddurlar. Hilafetleri, hakîkî olmayıp hilafet-i sûriyedir. Mülk ve saltanattan ibarettir.

Allâme Teftâzânî'nin *Şerh-i Akâid*'de "E'imme-i dinden ehl-i hall ü akd, hulefâ-yı Abbasiyenin hilafetinde ittifak etmişlerdir" demesi doğru değildir. Hakîkat-i tarihiyeye muhaliftir. Çünkü o e'imme-i dinin en büyüğü olan İmam-ı A'zam Ebu Hanife hazretleri, ne hilafet-i Emeviyeyi ne de hilafet-i Abbasiyeyi tecvîz ve kabul etmemişti. Onun için, zamanında ibtidâ Emevîler ve sonra da Abbasîler tarafından kendisine teklif edilen kadılığı kabul etmeyip reddeylemişti. Henüz Emevilerin hükümran oldukları esnada Hazreti İmam Hüseyin'in hafîdi ve Zeydiye fırkasının imamı meşhur İmam Zeyd b. Ali Zeynelâbidin hazretlerine, Abbasîler zamanında da İmam Hasan'ın evladından Nefs-i Zekiyye denmekle ma'ruf Muhammed Mehdî'ye muâvenet ve bey'at olunmasına ve zekât, öşür gibi şer'î vergilerin onlara î'tâ edilmesine gizlice fetva verirdi. İşte bunun içindir ki müşarun ileyh İmam-ı A'zam hazretleri, evvelâ Emevîler zamanında Irak valisi ve kumandanı olan meşhur İbn Hübeyre tarafından ve sonra da hulefâ-yı Abbasiyenin ikincisi Ebu Ca'fer Mansur tarafından darb u habs edilmiş ve nihayet hapishane derûnunda mahbûsen vefat eylemiştir.

Fukahâ-yı Hanefiyenin şeyh ve üstadlarından ve usûl-i fıkıh imamlarından Cessâs lakabıyla şöhret-şi'âr İmam Ebu Bekir Râzî'nin *Ahkâmu'l-Kur'an* namındaki tefsîr-i fıkhîsinde ve Fahreddin-i Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr*'inde ve *Tefsîr-i Keşşâf*'ta "Lâ yenâlü ahdî'z-zâlimîn" âyet-i celîlesinin tefsirinde bu suretle muharrerdir. Kibâr-ı müctehidînden herbiri bir mezheb-i fıkhî sahibi olan İbn Cüreyc, Abbâd İbn Kesîr ve Süfyân-ı Sevrî gibi e'âzım-ı ümmet dahi zikrolunan Mansur tarafından hapsedilmişlerdi. Sâhib-i mezheb İmam Malik hazretleri yalnız dayak yemekle kurtulmuş idi. Fakat şiddet-i darptan kolu çıkmış idi. Şu hakâyık-ı tarîhiye meydanda ve en mevsûk ve muteber tefsir ve tarih kitaplarında mevcud iken, artık müşarun ileyh Teftâzânî'nin "E'imme-i dinden ehl-i hall ü akd, hilafet-i Abbasiyenin sıhhatinde ittifak etmişlerdir" tarzında idâre-i kelam etmesi, ciddi bir tahkîke müstenid değildir.

Vâkıa İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed gibi müşarun ileyh İmam-ı A'zam hazretlerinin talebesinden olan e'imme-i Hanefiye, Abbasîler zama-

nında kadılıklar kabul etmişlerdi. Hatta İmam Ebu Yusuf, Bağdat'ta hulefâ-yı Abbasiyeden Mehdî, Hâdî ve Harun Reşid zamanlarında onbeş sene *kâdi'l-kudâtlık* vazifesini îfâ etmişti. Fakat bu, onların hakîkî hilafetini tasdîke delâlet etmez. Çünkü yukarıda defâ'atle ismi geçen *Müsâyere*'de ve diğer kütüb-i Hanefiyede sarâhaten mezkûr olduğu üzre e'imme-i Hanefiyenin ictihadâtına göre zâlim ve fâsık bir padişahtan -zulme ve haksızlığa alet olmamak şartıyla- kadılık, valilik gibi mansıb ve memuriyet kabul ve tefevvuz etmek, bi'z-zarûre câiz ve sahih olur. İşte bu fikir ve ictihâda mübtenîdir ki ulemâ-yı İslâm, mülûk ve selâtînin kadılıklarını ve sâir memuriyetlerini deruhte etmişlerdir.

Hülasa, gerek hulefâ-yı Emeviye ve gerek hulefa-yı Abbasiye, hakikatte halife değildirler, sultan ve padişahtırlar. Onlara *halife* ve cemi sîygasıyla *hulefâ* ıtlak olunması, beyne'n-nâs örf olmasındandır. Yoksa hakikatte halife olduklarından değildir. *Tefsir-i Keşşâf* sahibi allâme Mahmud Zemahşerî, sâlifü'z-zikr "Lâ yenâlü ahdî'z-zalimîn" âyet-i celîlesinin tefsirinde hulefâ-yı Emeviye ve Abbasiye hakkında "Gâsıb ve mütegallibdirler, kendiliklerinden *halife* ismini takınmışlardır" diyor.

Fi'l-hakika hulefâ-yı râşidînden sonra gelen halifelerin -bir ikisi istisna edilirse- hemen cümlesi, vazifelerinin kudsiyetini asla hatırlarına getirmeyip hükümetlerini zulm ü i'tisâf, kahr u istibdâd üzerine bina kılmışlar ve memleketi sanki kendi mâlikâneleriymiş gibi keyfe-mâ-yeşâ' tasarruf etmişler, milleti de kendi ihtiras ve emellerine hâdim uşak gibi kullanmışlardır. Onun için bunların hilafetleri bir kere ehl-i hall ü akdin ihtiyar ve intihâbına müstenid olmadığı gibi, adl ü insaf ile de muttasıf olmadığından hakikatte hilafet değildir, mülk ü saltanattan ibarettir. En koyu hükümet-i müstebiddedir.

Tarih-i İslâm'a âşina olanlarca malumdur ki hulefâ-yı Emeviyenin irtikâb ettikleri zulm ü sefâhet, evlâd-ı Peygamberîye revâ görmedikleri cevr u şenâat kalmamıştır. Devlet-i Abbasiye ise bütün bütün zulm ü i'tisâf, kahr u tegallüb üzerine teessüs etmiştir. Yalnız meşhur Ebu Müslim-i Horasânî'nin Emevîlerden katl ü itlâf ettiği nüfûsun adedi altıyüzbine bâliğ olmuştur. Hulefâ-yı Abbasiyenin birincisi olan Seffâh'ın amcası Abdullah b. Ali Şam'ı istilâ ettiği zaman ahaliyi katl-i âmm etti. Birlikte ta'âm etmek üzre davet ettiği mütehayyizândan doksan kişiyi sopalarla öldürttü. Ve bazıları henüz can çekişmekte ve hırladıkları işitilmekte iken üzerlerine sofra kurdurarak oturup bilâ teessür ta'âm etti. Ve Şam'da hulefâ-yı Emeviyenin kabirlerini açtırarak bulduğu naaşları, kemikleri ihrâk eyledi. Mûmâ ileyh Abdullah'ın biraderi Süleyman b. Ali de Basra'da Emevîlerden eline geçenleri öldürdü

ve cesetlerini sokaklarda sürüttürdü. Sonra da meydanda bırakıp köpeklere yedirdi (*Tevârih-i Hulefâ*, s. 350).

Osmanlı halifelerinin ise, saltanata olan hırs u tama'larından nice masum ve bî-günâh şehzâde kanı döktükleri malumdur. Hulefâ-yı râşidîn hazarâtı, beytülmâle ait emvâl-i devlet ü millete "*mâlullah*" ve hukuk-ı âmmeye "*hakkullah*" tesmiye ederler ve ale'l-umûm hukukun hüsn-i muhafazasına son dereceye kadar bezl-i makderet eylerlerdi. Bunlar ise hukuk-ı müslimîni müsâdere ederler ve emvâl-i devleti şuna buna peşkeş çekerlerdi.

Şimdi böyle bir zulm ü tagallübe hilafet denebilir mi? Ve denildiği surette böyle bir hilafetin hukuk ve vezâifini takyîd etmek câiz olmaz mı? Câiz olmak şöyle dursun, İslâmiyet gibi bir din-i âlî, böyle bir saltanat-ı kâhireyi asla kabul etmez. Âdil-i mutlak olan Cenabı Hak, "Lâ yenâlü ahdî'z-zalimîn: Benim ahd-i imametim zalimlere vâsıl olmaz" buyuruyor. Böyle kâhir ve müstebid bir hükümeti din-i İslâma nisbet ederek, adına "*Hilafet-i İslâmiye*" demek yâr u ağyâra karşı İslâmiyeti tahkir olur.

NETİCE

Bu risâlenin tâ bidâyetinden buraya gelinceye kadar hiçbir kimsenin itiraz edemiyeceği en muteber me'hazlar göstererek icrâ edilen bu tetkikâttan şu netice hasıl oluyor ki asırlardan beri *hilafet* denilen şey, şer'an mezmûm ve merdûd olan saltanattan ve kendilerine *halife* namı verilen zâtlar da, mülûk ü selâtînden başka bir şey değildir. Onun için *Fetâvâ-yı Hindiyye*'nin Kitâbü'l-kazâ'sında kimlere bâğî ıtlak olunabileceğini beyan sırasında "Zamanımızda hüküm gâlibindir. Çünkü fie-yi âdileyi fie-yi bâğiyeden tefrîk u temyîz mümkün değildir. Zira cümlesi de dünya tâlibidirler" diye muharrerdir[8].

Artık bunun yani ihtiras ve istibdattan başka bir şey olmayan saltanatın hukuk ve vezâyifini takyîdin cevâzında asla tereddüde mâna yoktur. Çünkü bunu takyîd etmek demek, zulm ü i'tisafı, zarar-ı âmmı azaltmak demektir. Zaten hilafet ve hükümetten maksad-ı Şâri' de, makâm-ı hilafetin ve halifenin kendisi değil, belki millet-i İslâmiye üzerinden zulm ü zararı def' u izâledir. Bir müessese ki bu maksadın bütün bütün zıdd u nakîzını müstevcib, halk üzerine zulm ü zararı mûcib olmaktadır, hiç şüphe yoktur ki onu îkâ'-ı zarar edemeyecek bir hale vaz' etmek lâzimedendir. Çünkü "Lâ zarara velâ zırâra fi'l- İslâm[9]: İslâmiyette zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur" ["Zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur", *Mecelle*, madde 19] hadis-i şerifi ve kaide-i fıkhiyesince, her hâlükârda zarar izale olunur ["Zarar izale olunur", *Mecelle*, Madde 20] ve olunmak vaciptir.

.....

8 "Ve fî zemânînâ el-hukmü li'l-ğalebeti lâ yüdrâ el-fietü'l-âdiletü ve'l-bâğiye lienne küllehüm yatlubûne'd-dünyâ. Kezâ fî *l-Fusûli'l-İmâdiyye* (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, Kitâbü'l-Kadâ)".

9 [İbn Mace, Ahkâm 17; Malik, *Muvatta*, Akdiye 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 327. Ayrıca "Lâ zarara velâ izrâr", Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 313].

Nasb-ı imam kaziyesinin vücûbunu ifade eden delillerden biri de ve belki en mühimmi de, bu kaide-i şer'iyedir. Yani herhangi bir zararın izâlesi lüzûmudur. Çünkü ümmet-i İslâmiye üzerine bir imam nasbının vücûbu hakkında ulemâ-yı Ehl-i sünnet tarafından en kuvvetli delil olmak üzre dermiyan olunan icmâ'ın sened ve illeti de budur. Binaenaleyh işbu hukuk-ı saltanatı takyîd keyfiyeti, ne icmâ'a ne de maksad-ı Şâri'e münâfî düşer. Bilâkis daha muvafık olur. Demek zamanımızda mülk ü saltanattan ibaret olan hilafeti takyîd etmek câiz olmak şöyle dursun, hatta vacipmiş bile... Şimdi burada bir sual vârid-i hâtır olur:

Sual: Zulm ü i'tisâfa meyleden bir halifenin, bir padişahın zararını, onu hal' ile yerine başka bir zâtı intihâb ve nasb etmek suretiyle de ref' u izâle mümkündür. Nitekim fukahâ da "Öyle bir halife azle müstahak olur" diyorlar. Şu halde bu cihet mümkün iken hilafeti takyîde lüzum kalır mı?

Cevab: Fi'l-vâkî o suretle de ref'i zarar kâbildir. Fakat bu o kadar sağlam bir tedbir değildir. Tecrübe ve hâdisât-ı tarihiye bize göstermiştir ki tebeddül-i saltanat vukû'unda halef, seleften daha hayırlı çıkmıyor. Bazan çıksa da onu takibeden üçüncüsü, mutlaka birincinin hareketini taklid ediyor. Neticede yine millet, pek büyük zarara giriftar oluyor. O gibi tecrübeler, daima nedâmet îrâs etmekten başka ciddi bir fâide temin etmemiştir. Onun için bu babda en iyi ve eslem tarîk, halifeyi îkâ'-ı zarar edemeyecek bir hâle komaktır. *Buharî-i Şerîf*'te ve *Sahîh-i Müslim*'de mevcut bir hadis-i şerifte Resûl-i Hakîm Efendimiz hazretleri, "Lâ yüldeğu'l-mü'minu min cuhrin merrateyn[10]: Mü'min bir yuvadan iki kere sokulmaz" buyurmuşlardır.

Ber-vech-i meşrûh def'-i zarar kaide-i şer'iyesine binâen hilafet ve saltanatın takyîdi câiz olduğu gibi, vekâlet kaide-i fıkhiyesine istinâden de câiz olur. Yukarıda bahs-i mahsusunda hilafetin akd-i vekâlet nev'inden olduğu[nu] tafsîlen beyan etmiştik. Ve en muteber me'hazlar göstererek "Halife milletin nâib ve vekilidir" demiştik. O halde mesele daha ziyade basitleşiyor. Çünkü kaide-i fıkhiyece vekâlet mutlak olacağı gibi mukayyed ve meşrût da olabilir. Ve vekâlet-i mukayyedede vekîl, müvekkilinin kayd ü şartına riâyete mecbur olur. Ve bir de âharı tevkîle me'zûn olan vekîl, münasib göreceği herhangi bir veya birkaç zâtı tevkîl ile müvvekkelün bih olan işi ona tefvîz edebilir.

İşte bu iki kaide-i vekâlet nazarı itibara alınınca, hilafetin takyîdi hususunda iki tarîk nümâyân olur. Biri aşağıdan yukarıya, diğeri yukarıdan

•••••

10 [Buharî, Edeb 83; Müslim, Zühd 63; Ebu Davud, Edeb 29; İbn Mace, Fiten 13; Darimî, Rikak 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 115, 379].

aşağıyadır. Birinci tarîk şudur: Millet kendisine bir halife intihâb ve nasbedeceği zaman, dilediği kuyûd ü şerâiti dermiyân eder. Kabul ederse fe-bihâ, etmediği surette kabul eden başkasına bey'at eyler. Nitekim ânifen beyan olunduğu vechile Abdurrahman b. Avf Hazretleri, Hazreti Osman'a o yolda bey'at etmiş idi.

İkinci tarîk de şudur: Halife kendisi, hukuk ve vezâif-i hilafeti bir veya birkaç zâta, *icra vekîlleri heyetine* veya *millet meclisine* veyahut *hey'et-i mecmû'asına* tefvîz eder. Tarihte bunun da emsâli vardır. Hem bir değil, müteaddiddir. Şöyle ki:

Kütüb-i tevârîhte ve *Akâid-i Adudiye* şerhi *Celâl Haşiyesi Mercânî*'de beyan olunduğu üzre hilafet-i Abbasiyenin pâyitahtı olan Bağdat şehri, 656 tarihinde meşhur Hülâgû tarafından istîla ve halife Müsta'sım idam olunduktan üç sene sonra 659 tarîh-i hicrîsinde Ebu'l-Kâsım Ahmed isminde bir zât, Mısır'da zuhûr ile kendisinin hulefâ-yı Abbasiyeden Nâsır'ın hafîdi olduğunu iddia etti. Ol vakit Mısır'da Türk hükümdarlarından Ebu'l-Fütûh Sultan Zâhir Baybars icrâ-yı saltanat ediyordu. Mısır'ın eşrâf u ulemâsı toplanarak müşârun ileyh Sultan Baybars'ın nezdine geldiler. Zikrolunan Ebu'l-Kasım'a bey'at olunmasını rica ettiler. O da bu teklifi siyasetine muvafık bulduğu için kabul etti. Bir *meclis-i şer'* akdolundu. Ber nehc-i şer'î Ebu'l-Kasım'ın iddiası vechile nesebi sabit ve ol babda hükm-ü şer'î lâhik oldu. Onun üzerine başta Sultan-ı müşarun ileyh olduğu halde cümleten ona bey'at olundu. Ve Mustansır Billâh lakâbıyla telkîb edildi.

Bu gibi lakaplar bir nevi unvân-ı ihtişam kabilindendir, eski bir göreneğin tesirinden mütevelliddir. Yoksa şer'î değildir. Bağdat'taki hulefâ-yı Abbasiye'nin sonra gelenleri -hiç olmazsa bu gibi lakaplarla olsun- kendilerine mülûk ü selâtînin fevkında bir pâye vermek isterlerdi. Hâlbuki ekserîsi müsemmâ bi'n- nakîz idi.

Her ne ise, bu bey'atten sonra müte'âkıben müşarun ileyh Mustansır Billâh da alâ mele-i'n-nâs hiçbir şeye karışmamak üzre kâffe-i umûr-ı devleti ve bi'l-cümle hukuk-ı hilafeti, Sultan Baybars'a tefvîz eyledi. Ulemâ-yı Mısır da bunu tecvîz etti. Ondan sonra tâ Sultan Selîm-i Evvel'in Mısır'da bulup beraberinde İstanbul'a getirdiği Halife Mütevekkil Alallâh'a kadar, Mısır'da daha ondört halife geldi. Cümlesi de sâlifu'z-zikr Mustansır Billâh gibi umûr-ı devleti Mısır sultanlarına tefvîz eylemişti. Binaenaleyh Mısır'da ikiyüz elli seneden ziyade bir müddet saltanat, hilafetten tefrik edilmiştir.

Zamanımızda bazıları, hilafetin bu derecede takyîdini, tâbir-i diğerle saltanatın hilafetten tefrîkini tecvîzde tereddüt gösteriyorlar, bazıları da adem-i cevâzına zâhib oluyorlarsa da doğru değildir. Bunu şimdi değil, tâ

altıyüz bu kadar sene evvel Mısır ulemâsı tecvîz etmişlerdi. Şayân-ı dikkattir ki ol vakit bunu tecvîz eden Mısır ulemâsının ekseriyet-i azîmesi, Şâfiî idiler. *Ebu'l-Fidâ Tarihi* gibi o sıralarda telif edilmiş olan en muteber tarihlerde muharrer olduğu üzre içlerinde rütbe-i ictihâdı hâiz olan e'âzım-ı fukahâ-yı Şâfiiyyeden tahkikât-ı amîkasıyla müştehir İmam İzzüddin b. Abdüsselâm gibi en büyük fakihler de vardı. Fukahâ-yı Şâfiiyye ise, mesâil-i şer'iyede Hanefîler kadar müsamahakâr değildirler. Yine öyle iken ber-vech-i ma'rûz saltanatın hilafetten tefrîkini tecvîz etmişlerdi.

Bunlara, riyakârlık, Mısır sultanlarına yaranmak gibi küçüklükler atf u isnâd etmek, pek büyük haksızlık olur. Müşarun ileyh İmam İzzüddin b. Abdüsselam fıkıh ve hadiste vüs'at-i malumâtı ve pek derin tahkikâtıyla müştehir olduğu gibi, aynı zamanda pek şedîd salâbet-i diniyesiyle de kesb-i iştihâr etmiştir. Bu cihetle bu gibi e'âzım-ı ümmet, o gibi küçüklüklerden berîdirler. Hulâsa hilafetin o dereceye kadar takyîdi Şâfiîlere göre câiz olursa artık zaruret ve icâb-ı zaman, örf ü âdet, ihtiyâc-ı asr gibi esâsât-ı fıkhiyeyi muhtevi kaide-i istihsân ile âmil olan Hanefîlere göre bi-tarîki'l-evlâ câiz olur.

Bunda tereddüde mahal yoktur. Unutmamalıdır ki asırlardan beri cârî olagelen hilafet ve imamet, şerâitini câmi' hakîkî hilafet değildir. Mülk ve saltanattan ibarettir. 700 senesinden sonra gelen müteahhirîn-i Hanefiyenin iki büyük muhakkıkı ve fıkh-ı Hanefîde en ziyade salâhiyetdârı olan Buharalı allâme-i zî-fünûn Sadru'ş- şerî'a ile, Sivas'ta doğup İskenderiye'de neş'et eden fakîh-i şehîr Şeyh Kemâlüddin İbn Hümam'ın bu babdaki kelâmları pek sarihtir. Mülk ü saltanatta ise her nevi takyîdât ve tahdîdât câiz olur. Yeter ki maksad-ı Şâri'e halel gelmesin. Yani intizâm-ı âmme hakkıyla temin ve mesâlih-i millet mihver-i adalette tedvîr edilmiş olsun.

Bu maksat, tamamen husûle getirilir ve emr-i hükümette usûl-i meşveret tesis ve tanzim edilir, ehl-i İslâm da bu sûretle vücûda getirilen şekl-i hükümet etrafında toplanırsa artık bunun şer'-i şerîfin sarâhatine mugâyir bir ciheti kalmaz. Bilâkis rûh-ı Kur'an'a ve maksad-ı Şâri'e daha muvafık olur.

Bir kere düşünelim; Hulefâ-yı râşidînden sonra asırlardan beri hilafet namı altında cârî olagelen usûl-i hükümet, müstebid hükümet-i mutlaka usûlünden başka bir şey midir? Bu ise şer'-i şerîfe, maksad-ı Şâri'e tamamen muhaliftir. Yukarıda defaât ile beyan olunmuştu ki Hazreti Kur'an, "Lâ yenâlü ahdî'z-zâlimîn" âyeti celîlesiyle zâlimlerin imam olamayacağını pek katî ve pek belîğ bir surette beyan buyurdukları gibi, "Ve emruhum şûra beynehüm: Müslümanların işi kendi aralarında meşverettir" âyeti münîfesiyle de umûr-ı âmmenin usûl-i meşverete tevfîkan rü'yet edilmesi

keyfiyetinin, emr-i hükümette tahsîn-i İlâhîye sezâ bir esas olduğunu pek vecîz bir belâğatla ifade buyuruyor.

Zikrolunan saltanat-ı müstebidde, şer'an pek mezmûm ve makdûh olduğu halde, maksad-ı Şâri' fevt olmamak yani millet-i İslâmiye anarşi içinde kalarak bi'l-külliye hukukun ziyâ'ına meydan vermemek için ulemâyı İslâm onu hasebe'z-zarûre tecvîz etmişler. Ve "Zaruretler memnû' olan şeyleri mübah kılar" [*Mecelle*, madde 21] ve "Zarar-ı eşedd zarar-ı ehaff ile izâle olunur" [*Mecelle*, madde 27] demişler. Şimdi esasen gayr-i meşrû olan öyle bir hükümet-i zâlime zarûrete mebnî câiz olur da, fi'l-asl hikmet-i teşrî'e ve maksad-ı Şâri'e muvafık olan bugünkü şekl-i hükümet neden câiz olmasın. Bu babda mani'-i şer'î nedir? Biz Kur'an-ı Kerim'e ve ehâdîs-i nebeviyeye müracaat ettik. Buna mâni bir nass-ı Şâri'e tesadüf edemedik. Var ise gösterilsin.

Bu gibi, hükmü şeriatte mansûs olmayan mesâilde maksad-ı Şâri'e bakılır. Yapılan şey maksad-ı Şâri'e muhalif düşerse tecvîz olunmaz. Muvafık olursa tecvîz olunur. Hatta muhalefet ve muvafakatı bilinemezse -mâdemki taraf-ı Şâri'den men' olunmamıştır- yine tecvîz olunur. Çünkü cumhûr-ı fukahâya göre ef'âl ve eşyâda aslolan ibâhadır. Bu cihetle bir işin, bir şeyin şer'an hürmet ve memnû'iyetine hükmedebilmek için herhalde onun memnû'iyetini ifade edecek sarîh ve kat'î bir delîl-i şer'î bulunmak lâzımdır. Aksi takdirde o işe, o şeye "Şer'an haram ve memnudur" denemez. Bunda bütün fukahâ ve usûliyyûn müttefiktir.

Vehle-i ûlâda pek garip görünür ki Cenabı Ömer-i Fârûk, Allah korkusu, çehresinde görülecek derecede a'mâk-ı kalbine nüfûz etmiş iken, nass-ı Kur'an ile sâbit bir hükm-i mansûsa bile zâhiren muhalefet etmişti. Şöyle ki: Zamân-ı saâdette Hazreti Peygamber "*müellefe-i kulûb*" denilen bazı zayıf imanlı rüesâ-yı Arab ve sanâdîd-i Kureyş'e beytülmalden tahsisât verirdi ve bu tahsisâtı âhir ömürlerine kadar vermişti. Zaten bu keyfiyet "İnneme's-sadâkâtü li'l-fukarâ-i ve'l-mesâkîni ve'l-âmilîne aleyhâ ve'l-müellefeti kulûbühüm ilh..." [Tevbe, 9/60] âyet-i celîlesiyle mansûs bir hükm-i şer'î idi.

İrtihâl-i Nebevî'den sonra birinci halife Hazreti Ebu Bekir'in eyyâm-ı hilafetinde bu müellefe-i kulûb ber-mûceb-i nass tahsisât-ı mezkûrelerinin kemâ fi's-sâbık kendilerine i'tâsını istid'â ve bu babda zât-ı hazret-i hilafetpenâhîden bir de i'tâ emirnâmesi istihsâl eylediler. Ve bu emirnameyi ol vakit Hazret-i Ebu Bekir'in vezir-i a'zamı mesâbesinde bulunan Hazreti Ömer'e verdiler. Hazreti Ömer bu emirnameyi okuduktan sonra yırttı ve makam-ı ta'lîlde "Cenabı Peygamber o tahsisâtı sizi İslâmiyete takrîb ve te'lîf ve şerr u fesâdınızı ehl-i İslâm üzerinden def' u izâle için verirdi.

Bugün Cenabı Hak dini i'zâz ve şevket-i İslâmı î'lâ buyurdu. Artık size ve sizi te'lîf gibi şeylere ihtiyaç kalmamıştır. İslâmiyette sebat ederseniz fe-bihâ, etmezseniz sizinle aramızda kılıçtan başka bir şey yoktur" dedi ve tahsisâtlarını vermedi.

İşte Hazreti Ömer'in bu hareketi, Cenabı Peygamber'in fiiline ve hazreti halifenin emrine muhalif olmakla beraber zikrolunan nass-ı celîl-i Kur'an'a da zâhiren muhalif bir hadisedir. Zamanımızda böyle bir şey yapılacak olsa ma'âzallah derhal kıyamet kopar. Hâlbuki Hazreti Ömer bunu yaptığı zaman ne halife tarafından ne de diğer ulemâ-yı ashab tarafından kıyamet değil ufak bir sadâ-yı itiraz bile kopmamıştı. Başta zât-ı hazreti hilafetpenâhî olduğu halde bi'l-cümle ashâb-ı kiram Cenabı Fârûk'un bu ictihâdını tasvib ettiler. Bu suretle tahsisât-ı mezkûrenin sukûtunda icmâ'-ı ümmet mün'akid oldu.

Acaba bunun sırr u hikmeti nedir? Fukahâ bunun nassa muhalif olduğuna kâil olmazlar. "Zâhiren muhalif gibi görünürse de hakikatte muhalif değildir. Rûh-ı şeriata ve maksad-ı Şâri'e muvafıktır. Artık o nassın hükmü sâkıt olmuştur" derler. *Keşf-i Pezdevî* ve *Telvîh* gibi en mûtemed usûl kitaplarında, *Bedâyi'* ve *Fethü'l-Kadîr* gibi en mûteber fıkıh kitaplarında beyan olunduğu üzre muhakkıkîn-i fukahâ, bu meselenin tevcîhinde iki esas, iki kaide-i usûliye dermiyân ediyorlar. Biri "Bir illet-i gâiyeye mübtenî olan hüküm, o illetin intifâsıyla müntefî olur" kaidesi, diğeri "Bir maksadın husûlü için meşrû olan bir hüküm, icrâsı halinde o maksadın zıddını mûcib olursa sâkıt olur" esasıdır. Bu iki kaide birbirinin aynı gibi görünürse de öyle değildir. Dikkat edilirse aralarındaki fark tezâhür eder.

Bu babda daha veciz bir kaide vardır ki elsine-i ulemâda mesel-i sâir hükmünü almıştır. O da şudur: "el-Hükmü yedûru ma'a'l-ille: Hüküm illeti ile beraber deverân eder". Bunu yukarıki kaidelerin her ikisine de teşmil etmek mümkündür. İşte Hazreti Ömer'in ictihadı bu iki kaidenin ikisine de tatbik olunabilir. Müşarun ileyh hareket-i vâkıasıyla, bu kaidelere binâen o nass-ı kerîmin artık hükmü kalmadığını ifhâm etmiştir. Zaten fukahâ da, bu kaideleri onun ve diğer fukahâ-yı ashabın bu gibi ictihadlarından istihrâc eylemişlerdir.

Şimdi biz de, hilafet ve hükümet meselesini şu zikrolunan kaide-i asliyelerden ikincisine tatbik edemez miyiz? Çünkü lafzan hilafet şeklinde saltanattan ibaret olan usûl-i hükümette, gerçi memleket anarşi içinde kalmaktan kurtulmuş olacağı cihetle maksad-ı Şâri' kısmen hâsıl olur. Lâkin bunda cârî olagelen ve hasbe'l-beşeriye daima da cârî olacak olan i'tisâf ve istibdad sebebiyle kısmen de maksad-ı Şâri'in zıddı husûle gelir.

Uzağa gitmeye hacet yok. Daha dün Vahîdüddin'in ne yolda hareket ettiği ve şeriat-ı İslâmiyeyi sırf kendi ihtirâsâtına nasıl âlet-i mefsedet ittihaz eylediği cümlenin malumudur. Şu halde böyle bir kuvveti, daima sû-i isti'mal etmesi melhûz olan ellere terk etme[k]dense, onlardan alarak sahib-i hakîkî olan millete vermek ve bu suretle mehmâ emken makâsıd-ı Şâri'in husûlüne hâdim bir hükümet vücûda getirmek, daha muvafık olmaz mı? Hiç şüphe yoktur ki endişesi sırf milletin saâdetinden ibaret olan bir *millet meclisi hükümeti,* nazar-ı Şâri'de tâc ü tahttan başka bir şeyi düşünmeyen bir saltanattan elbette daha ziyade makbuldür.

Kemâl-i samimiyetle söyleriz ki elde bulunan en şâyân-ı vüsûk kütüb-i İslâmiyeyi tetebbû'dan mütehassıl kanaatimize göre, din ve şeriat nokta-i nazarından bu meselenin o kadar i'zâm etmeğe değeri yoktur. Bunu i'zâm eden şeriat değildir. Belki hakâyık-ı şer'iyeye nüfûz etmeyen basit fikirli muhafazakâr zihniyetlerdir. Bu da mücerred eski şekl-i hükümet hakkında hasıl olan ülfet ü ünsiyet neticesidir. Kısmen de şahsî düşüncelerdir.

Şeriat-i İslâmiyenin i'zâm ettiği şey, emr-i adalettir, hukuk-ı âmmenin ziyâ'dan masûniyetidir, câmi'a-i İslâmiyeye zaaf u halel târi' olmamasıdır. Bu maksat hasıl olduktan sonra, şekl-i hükümet ne olursa olsun şer'-i şerif, ona ehemmiyet vermemiştir. Çünkü şekl-i hükümet vasıtadır, li-zâtihi maksûd değildir. Onun için Hazreti Şâri', bu babda iltizâm-ı sükût etmiştir. Hiçbir vesâyâda bulunmamıştır.

Evet nasb-ı imam kazıyesinin vücûbu, icmâ'-ı sahabe ile sabittir. [66] Lâkin bu icmâ'ın müstenedün ileyhi nass-ı Şâri' değil, def'-i zarar kaidesidir. Ashab-ı kiram hazarâtı, efrâd-ı milleti hükümetsiz, başıboş bir halde bırakmamak için kendilerine zabt u rabtı ve intizâm-ı âmmeyi temin edecek bir imam, bir reis-i hükümet intihâb u nasbına mübâderet etmişlerdir. Fakat "Her zamanda ve her hâlükârda, her kim olursa olsun ve ne meşrebde bulunursa bulunsun, mutlaka şahs-ı vâhidden ibaret ve her kuvvet ve hakimiyeti nefsinde câmi' bir imam nasbı vâcibdir" dememişlerdir. Çünkü mesele şahıs meselesi değildir. İnzibât, def'-i zarar, ref'-i zulüm meselesidir. Bu cihetle lâzım olan bir hükümet-i âdile tesisidir. Yoksa bir şahsı hükümdar etmek ve ona eski Avrupa hükümdarları gibi birtakım hukuk-ı mukaddese bahşeylemek değildir.

İslâmiyet tamamıyla demokratik bir dindir, halkçı bir şeriattır. Onda aristokrasiden zerre kadar eser yoktur. "İnne ekremeküm indallâhi etkâküm" [Hucurât, 49/13] âyet-i münîfesi mantûkunca din-i İslâm nazarında nezd-i Ulûhiyette en ziyade mükerrem olan zât, her kimin evladı olursa olsun, Allah'tan en ziyade korkan zâttır.

El-hâsıl, icmâ' ile sabit olan bu vücûb, hilafet-i hakîkiye vü kâmile hakkındadır ve o zamana mahsustur. Bunu mülk ü saltanata ve her zamana teşmîl etmek doğru olamaz. Hakâyık-ı şer'iyeye vukufsuzluk olur. Şekl-i hükümet meselesi, zamanın icabâtına tâbi olan mesâil cümlesindendir. Bu gibi meselelerin hükümleri, zamanın icabâtına, maslahat-ı âmmenin iktizâsına, halkın şerâit-i ictimâiyesine göre tayin olunur. Ve bu şerâit ve icabât değişdikçe, onların hükümleri de değişir. Onun içindir ki fukahâ, "Ezmânın tebeddülüyle ahkâmın da tebeddülü inkâr olunamaz" ["Ezmânın tegayyürüyle ahkâmın tegayyürü inkar olunamaz", *Mecelle*, madde 39] demişlerdir. Yine onun içindir ki Cenabı Şâri', o gibi meseleler hakkında ahkâm-ı şer'iye vaz' etmeyip ihtiyâr-ı sükût eylemişlerdir.

HÂTİME

Hukuk-ı hilafetin takyîdi ve saltanatın hilafetten tefrîki meselelerinin şer'an câiz olduğunu anlatmak için sözü uzattık ve bahsi dağıttık. Fakat bunu bi'l-iltizâm yaptık. Eğer bahsi bu suretle tafsîl etmeseydik, bugün o meseleler hakkında yanlış düşünen ve belki de tereddüd eden birçok kimselerin efkârını hakkıyla tashih ve tenvîr etmiş olmazdık. Meselenin şer'an değilse de, siyâseten pek büyük ehemmiyeti vardır. Hususiyle zamanımızda âlim geçinen ve kisve-i ilmiyeye bürünen pekçok zevât da, ma'a't-teessüf hakâyık-ı şer'iyeden gâfil bulunuyorlar. Binaenaleyh meseleyi bir kat daha tenvîr etmiş olmak için, şeriatta ahkâmı meskûtun anh olan meselelerin nazar-ı Şâri'deki mevkîlerini, Cenabı Peygamber'in usûl-i dinden ma'dûd bulunan bir iki hadisiyle göstermek isteriz. Zamanımızda gerek bu meselede ve gerek tanzîm-i kavânîne müteallik diğer meselelerde bu mühim noktanın bilinmesi elzemdir.

Hazreti Peygamber'in meslek-i teşrî'leri tetkik ve tetebbû edilecek olursa, her şeyden evvel görülür ki kendileri teşrî'-i ahkâmda tahfîf ü teshîli sever ve daima müsâmaha cihetini iltizâm ederdi.

Ve *Buharî-i Şerîf*'in Kitâbu'l-edeb'inde muharrer olduğu üzre zât-ı Risâletpenâhîleri, her ne vakit iki şey beyninde muhayyer bulunacak olsalar, daima kolay olanı ihtiyar eylerdi. Etrâf u vilâyâta i'zâm buyurdukları vülât ü kuzâta, halka sühûlet göstermelerini ve lüzumsuz yere İslâmiyetten tenfîri mûcib tas'îbâttan ictinâb etmelerini tenbih ve tavsiye buyururdu.

Hükmü meskûtün anh kalan meseleler hakkında da -teşdîdi mûcib ahkâm vaz'ından ihtirâzen- kendilerine suâl îrâd edilmesini asla sevmezlerdi. Ve "Zerûnî mâ-teraktüküm: Ben sizi kendi halinize bıraktıkça siz de beni kendi halime bırakın" buyururdu. Hadis kitaplarının en mevsûk ve muteberi olan *Buharî-i Şerîf*ile *Sahîh-i Müslim*'de muharrer olduğu vechile

"Bir gün zât-ı Risaletpenâhîleri, îrâd-ı hutbe esnasında 'Ey nâs, Cenabı Hakk üzerinize haccı farz kıldı, haccediniz' buyurur. Sâmi'înden bir zât 'Her sene mi ya Resûlallah?' diye sorar. Cenabı Nübüvvet-meâb Efendimiz, cevap vermek istemez, sâil suâlini iki defa daha tekrar edinceye kadar sükût eder. Üçüncüsünde cevaben 'Evet, deseydim, her sene vâcib olurdu. Siz de edâsına muktedir olamazdınız. Ben sizi kendi halinize bıraktıkça siz de beni kendi halime bırakın. Sizden evvel helâk olanlar ancak kesret-i sualleri ve peygamberleri üzerine ihtilafları sebebiyle helâk olmuşlardır. Ben neyi emredersem bi-kadri'l-istitâ'a onu yapınız. Neden men' eylersem ondan ictinâb ediniz' buyurur."[11]

Görülüyor ya bu hadis-i şerif bir kere hem *Buharî*'de ve hem *Müslim*'de mevcut olmak itibariyle en sahih ve mevsûk hadislerdendir. Bir hadis bu iki kitabın ikisinde de mevcut olursa artık o hadisin sıhhati bilcümle e'imme-i hadis indinde müttefakun aleyh olur. Bu, ilm-i hadis ulemâsı indinde bir kaidedir. Ve sonra bu hadis-i şerif ifade ettiği hakâyık itibariyle pek mühim ve cevâmi'u'l-kelimdir. Efâhım-ı fukahâ-yı Şâfiiyeden meşhur İmam Nevevî, zikrolunan *Müslim* şerhinde "Bu hadis, ef'âlde aslolan, adem-i vücûb ve adem-i mükellefiyet olduğuna pek bâhir bir delil-i şer'îdir" diyor. Pek doğru söylüyor değil mi? Çünkü "Ben neyi emredersem onu yapınız, neden men' eylersem ondan ictinâb ediniz. Ve ben sizi kendi halinize bıraktıkça siz de beni kendi halime bırakın" demek ne demektir? "Me'mûrât ve memnû'ât haricinde kalan şeylerin ahkâmından sorup durmayınız. Artık onlarda ne isterseniz yapınız" demek değil midir?

Bir de şu ikinci hadise bakalım. Bu ikinci hadis, yukarıki hadisin şerhi mesâbesindedir. Her türlü şüphe ve tereddüdü izâle edecek, daha açık sûrette vârid olmuştur. Bu hadisin tercümesi de şudur:

"Cenabı Hak, ferâizi farz kılmıştır. Onları tazyî' etmeyiniz. Ef'âl ü harekâtın hudûdunu tahdîd etmiştir, onları tecâvüz eylemeyiniz. Bazı şeyleri haram kılmıştır, onları tenâvül etmeyiniz. Unutmuş olduğundan değil mücerred size lütuf ve merhametinden nâşî bir kısım şeylerin de ahkâmından sükût buyurmuştur, artık onlardan bahsetmeyiniz" Bu hadis-i şerif, evvelki hadis kadar uzun olmadığından bunun ibâresini, ber-vech-i zîr aynen nakledîyorum:

••••••

11 [Buharî, I'tisam 2; Müslim, Hac 411, 412, Fezâil 131; Nesaî, Menasik 1; İbn Mace, Mukaddime 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 247, 257, 313, 428, 447, 457, 467, 482, 495, 508, 518].

"İnnallâhe feraza ferâiza felâ tuzayyi'ûhâ ve hadde hudûden felâ ta'tedûhâ ve harrame eşyâe felâ tentehikûhâ ve sekete an eşyâe rahmeten leküm lâ an nisyânin felâ tebhasû anhâ"[12].

Bu hadis-i şerif, gerçi kütüb-i sittede mevcut değildir. Fakat demin ismi geçen ekâbir-i fukahâ-yı Şâfiiyyeden ve aynı zamanda muhakkıkîn-i ulemâ-yı hadisten *Müslim* şârihi İmam Nevevî'nin *Hadîs-i erba'în*'inde, *Kenzü'l-ummâl*'de, eimme-i Mâlikiyeden İmam Ebu Bekir b. el Arabî'nin *Ahkâmu'l-Kur'an*'ında ve yine fukahâ-yı Mâlikiyeden ve usûliyyûndan İmam Şâtıbî'nin ilm-i usûlden *el-Muvafâkât* namındaki kitâb-ı kebîrinde mevcuttur. Mezkûr *Hadis-i erba'în* şerhi *Câmi'u'l-ulûm*'da ve *Kenzü'l-ummâl*'de bu hadisin ekâbir-i eimme-i hadisten ve müctehid-i müstakillerden İbn Râhûye denmekle marûf İmam İshak, İmam Beyhakî, Dârekutnî, Taberânî, Ebu Nu'aym ve İbn en-Neccâr gibi müteaddid hadis imamları tarafından tahrîc ve müşarunileyh İmam Nevevî ve Ebu Bekir Sem'ânî gibi muhakkıkîn tarafından tahsîn edildiği mezkûrdur.

Zaten bu hadisin sıhhatini yukarıda *Buharî-i Şerîf* ve *Müslim*'den naklolunan evvelki hadis müeyyid olduğu gibi, bu babda bunu te'yid edecek ve fakat burada onların nakli pek uzun gidecek olan diğer müteaddid nusûs-ı şer'iye de vârid olmuştur. Ezcümle kütüb-i sitteden *Sünen-i Tirmizî* ve *Sünen-i İbn Mâce*'de mezkûr "el-Helâlü mâ ehallallâhu fî kitâbihi ve'l-harâmu mâ harramehullâhu fî kitâbihi vemâ sekete anhu fehüve mimmâ afâ anh[13]: Helal, Cenabı Hakk'ın kitabında helal kıldığı şeydir. Haram da Allah'ın kitabında haram kıldığı şeydir. Cenabı Hakk'ın hükmünden sükût ettiği şey de, mazhar-ı afv buyurduğu şeyler cümlesindendir" hadis-i münîfi onlardandır. Kur'an-ı Kerim'de de "Yâ eyyühellezîne âmenû lâ tes'elû an eşyâ'e in tübde leküm tesü'küm: Ey mü'minler, hakikat-ı hükmü izhar olununca hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden suâl etmeyiniz" [Mâide, 5/101] gibi bu hadisleri müeyyid âyât-ı celîle vardır.

İşte bu nusûs-ı kâtı'adan suret-i kat'iyede anlaşılıyor ki nusûs-ı şer'iyenin sarâhat veya delâletinde dahil olmayan ve binaenaleyh hükmü şeriatta

•••••

12 [Hakim, *el-Müstedrek*, IV, 129 (I-IV, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, 1990); Beyhaki, *Sünen*, X, 12 (I-X, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mekke 1994); Dârekutnî, *Sünen*, IV, 298 (I-IV, thk. Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî, Beyrut 1996); Taberanî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, II, 249 (I-II, thk. Muhammed Şekur Mahmud el-Hac Emrir, Amman 1985); a.mlf., *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 266, VIII, 381 (I-X, thk. Tarık b. Avzullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyni, Kahire 1415); a.mlf., *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XXII, 222 (I-XXV, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Silefî, ts.); Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, I, 171, VII, 208 (I-X, Beyrut 1407)].

13 [Tirmizî, Libas 6; İbn Mace, Et'ime 60].

külliyen meskûtün anh kalan mesâilde, Müslümanlar tamamıyla serbestî-i harekâta mâlik ve mesuliyet-i diniyeden vârestedirler, muaftırlar. Artık onları -illeti ve menât-ı hükmü zâhir ve fer'de vücûdu bâhir olup nusûsun delâlet ve îmâsında dahil bulunan kıyâs-ı celîden mâadâ- sırf bir müctehidin kendi anlayışından ibaret re'y ü kavliyle ve bâhusus müctehid olmayan ulemânın akvâliyle bağlamak katiyen şer'î değildir. Büyük muhakkık İbn Hümam'ın ilm-i usûlden *Tahrîr* namındaki kitabında söylediği gibi devr-i müctehidînden sonra gelen ulemânın sırf ilzâmât-ı siyasiyesindendir.

Husûsiyle dâima asrın ve maslahat-ı âmmenin icabâtına tevfîk-ı hareket zaruretinde bulunan hükümeti, emr-i idarede ve tanzîm-i kavânîn hususunda o gibi akvâl-i fukahâ ile mukayyed kılmak, hiç doğru olamaz. Evâil-i İslâmda halk bir müctehidin mezhebiyle mukayyed değildi. Bugün bir meselenin hükmünü bir müctehidden sorarlarsa, yarın da diğer bir meselenin hükmünü başka bir müctehidden istiftâ ederlerdi. Ve hangi müctehidin kavli kendilerine kanaat verirse onunla âmil olurlardı. Hiçbir müctehid de halkın kendi ictihadâtıyla âmil olmasını iddia etmezdi. Çünkü herkes bilirdi ki Şârî'den başka hiçbir kimsenin şeriat nâm u hesabına re'y-i mücerrediyle ahkâm vaz'ına salahiyeti yoktur.

İşte bir taraftan şu zikrolunan nusûs-ı sarîhanın mazmûn-ı münîfi, diğer taraftan şerâit-i hilafete, hilafetin envâ'ına vesâireye dair yukarıda geçen mebâhisin hey'et-i mecmûası, ciddî ve nâfiz bir nazarla pîş-i teemmüle alınırsa vâzıhan anlaşılır ki zamanımızda hilafetten bahsetmenin mânası yoktur. Ve zamanımızda hilafet meselesi, artık an'ane ve siyaset meselesinden başka bir şey değildir.

Büyük Millet Meclisi, bu an'aneyi ve bu siyaseti takdir ettiğindendir ki makâm-ı hilafeti ilgâ etmemiştir. Yalnız onu eskisi gibi keyfe-mâ-yeşâ' tasarrufla millet ve memlekete îrâs-ı zarar edemeyecek bir hale vaz' etmek maksad-ı meşrû'una binaen Mısır'daki şekline ircâ', saltanatı da sahib-i hakîkîsi olan milletin yedinde ibkâ eylemiştir. Zât-ı hazreti hilafetpenâhî de bunu kabul ve tasvib etmiştir. Nasıl ki vaktiyle Mısır'da da böyle yapılmış ve bu keyfiyet, içlerinde İmam İzzüddin b. Abdisselam gibi büyük fakihler bulunan ulemâ-yı Mısır tarafından tecvîz edilmişti.

Ahîran hilafet hakkında Türkçe kaleme alınan bir risalede[14], bu şekl-i hilafetin gayri meşrû'iyetinden bahisle vaz'-ı aslîsine ircâ'ı tavsiye olunuyor. Bir şeyin gayri meşrû'iyetini iddia edebilmek için, o şey hakkındaki mem-

.....

14 [Hoca Şükrü'nün bu ciltte yer alan *Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi* risâlesi kastedilmektedir].

nû'iyet-i şer'iyeyi nusûs ile isbat etmek lazım gelir. Hâlbuki gerek Kur'an-ı Kerim ve gerek ehâdis-i sahîha bu babda sâkittir. Onun için bu iddia "*da'vâ bilâ-delil*"dir. Emr-i hilafetin vaz'-ı aslîsine ircâ' keyfiyetine gelince, o şimdi değil, bundan bin üçyüz sene evvel, tâ Muaviye zamanında vaz'-ı aslîsinden çıkarılmış ve ondan sonra bir daha vaz'-ı aslîsine ircâ' olunmamıştır. Bugün ise onu vaz'-ı aslîsine ircâ', aklen mümkün olsa da tab'an ve âdeten mümkün değildir. Çünkü şerâitini cem' etmek müte'azzirdir.

Eğer "vaz'-ı aslî"den maksat, *hilafet-i Osmaniye* ise yukarıda hilafetin taksimi bahsinde izah edilmişti ki o, hilafet nam u ünvanı altında mülk ü saltanattan ibarettir. Hakîkî hilafet değildir. Millet ve memleketin bugünkü hale gelmesi de, hep o saltanat yüzündendir. Binaenaleyh onu vaz'-ı aslîsine ircâ'a çalışmaktan ise, bugün milletin eline geçmiş olan *hakimiyet-i milliye*yi, bu nimet-i uzmâyı hiçbir vesileye meydan vermemek suretiyle elden kaçırmamağa çalışmak muktezâ-yı basîrettir.

Ânifü'l-beyan risâlenin 26. sahifesinde "Mezhebimiz muktezâsınca cuma ve bayram namazlarının sıhhati izn-i imama mütevakkıf olmakla hitâbetin makam-ı hilafetten tevcîhi muktezîdir" deniyor. Bu ibaredeki "*izn-i imam*" tabiri, sehv-i tertib olsa gerektir. Çünkü kütüb-i fıkhiyede bu makamda *izn-i âmm* tabiri mezkûrdur, izn-i imam değil. Bu iki tabir arasındaki fark ise zâhirdir.

Görülüyor ki sâhib-i risâle, bu meselede iki cihetten yanılıyor. Biri "izn-i âmm" diyecek yerde "izn-i imam" demesi, diğeri hitâbetin makam-ı hilafetten tevcîhi lüzûmunu, izn-i âmmın fer'i ve neticesi, onun lâzım-ı gayrı müfârıkı zannetmesidir. Hâlbuki bu iki şey birbirine merbût değildir. Ayrı ayrı ve başka illetlere mübtenî müstakil meselelerdir. *İzn-i âmm*dan maksat, namaz kılmak için herkesin me'zûn olması, cami veya kale kapıları herkese açık bulunmasıdır. Çünkü cuma ve bayram namazları şe'âir-i İslâmdandır. Onların alenen izharı lâzimedendir. İşte cuma ve bayram namazlarının sıhhatinde izn-i âmmın şart olması bu hikmete müsteniddir. Binaenaleyh bir halife, bir padişah veya bir vali yalnız kendi maiyetiyle cuma namazını kılmak isteyip de cami veya kale kapılarını kapattırarak halkı duhûlden men eylese o namaz sahih olmaz. Bir kere bu ciheti böyle tashih etmek lazımdır.

Hitâbetin makam-ı hilafetten tevcîhi lüzûmuna gelince: Evet mezheb-i Hanefîye göre böyle bir tevcîhe lüzûm vardır. Fakat bu tevcîhin behemehal halife tarafından sâdır olması şart değildir. Herhangi bir sultan ve hükümet tarafından sâdır olması kâfîdir. Hatta ne bir sultan ve ne bir hükümet bulunmayan yerlerde ahali-yi İslâmiye tarafından herhangi bir zât, hitâbet

ve imamete geçirilse kâfi ve cuma ve bayram namazları sahih olur. Çünkü mesele, inzibat ve âsayiş meselesidir. Dinî bir mesele değildir.

Kütüb-i Hanefiye içinde en muteber ve bi'l-cümle müteahhirîn-i Hanefiye için en kıymetli ve en mûtemed me'haz olan meşhur *Hidâye*'de ve ondan sonra telif edilen kütüb-i fıkhiyede, bu meselede "*halife*"den bahsedilmiyor, "*sultan*"dan bahsediliyor. Ve "Cum'a namazını bizzat sultan veya onun memur-ı mahsûsu kıldırmak lâzımdır" deniyor. Mezkûr *Hidâye* şerhi *Fethu'l-Kadîr*'de ve *Dürr-i Muhtâr*'da o sultanın bir şahs-ı mütegallib ve hatta bir kadın olmasında bir beis, bir mahzûr-ı şer'î olmadığı gösteriliyor. *Hidâye*'de bu şartın, bu meselenin illeti olmak üzre de,

"Çünkü cuma namazı cemaat-i azîme ile edâ olunur. Ve bazan hitabet ve imamete heveskâr olanlar tarafından takdim ve tekaddümde münâza'a hâsıl olur. Bazan da başka bir sebepten dolayı ihtilaf ve nizâ' zuhur edebilir. Bu cihetle emr-i farzı tetmîmen bu şarta lüzum görülmüştür"diye muharrerdir (*Hidâye*, cild-i sânî, sahife 208).

İşte pek açık olarak görülüyor ki hitabet tevcîhi meselesi, hilafetin levâzımından değildir. Mücerred inzibat ve âsayişin temini ve cemaat arasında ihtilaf ve tefrikaya meydan verilmemesi için lüzum görülen vezâyif-i hükûmettendir. Hatta mezheb-i Şâfiîye göre cuma namazının sıhhatinde böyle bir şart yoktur. Emîr-i hac nasb u tayini gibi meseleler de hep bu kabildendir. Huccâc arasında inzibat ve âsayişi muhafaza ve fasl-ı nizâ' içindir. Hiçbiri levâzımı hilafetten değildir.

Sözlerimize nihayet vermezden evvel, zikrolunan risâlede musâdif-i nazarımız olan mühimce bir mesele hakkındaki şüphe ve tereddüdü de izâle etmek isteriz. Çünkü bu mesele, evvelki meselelerden daha mühimdir. Ve bunda birçok zihinlerin tereddüde düştüğü görülmektedir. Zannolunuyor ki hükûmetçe ittihaz olunan mukarrerât, halifenin tasdîkine iktirân etmedikçe meşrû ve mutâ' olamaz. Hâlbuki bu pek yanlış bir fikirdir. İşte mebhûsun anh risâlenin 8. sahifesinde,

"Mecâlis-i İslâmiyenin taht-ı karara aldıkları mevâdd-ı te'âmüliyenin mutâ' olması için halifenin tasdîk u tasvîbine iktirân etmesi taht-ı vücûbdadır. Ancak o sayededir ki bu gibi mukarrerât ahkâm-ı şer'iye idâdına dahil olur" tarzında vâkî olan ifâdât, sırf bu yanlış zihniyetin mahsûlüdür.

Bir kere "ahkâm-ı şer'iye idâdına dahil olur" demek ne demektir? Şeriat cümlesinden olur demek midir? Eğer bu mâna kasdolunmuş ise pek fâhiş hatadır. Biz bu mâna kasdolunduğunu hiç zannetmiyoruz. Yok eğer "şer'a mensûb olur, yani artık o mukarrerât, şer'an muteber ve onlarla âmil olmak lâzım olur" demek ise, bu doğrudur. Fakat bunda da o mukarrerâtın her-

halde bir halifenin tasdîkine iktirân etmesi şart değildir. Halife olmayan herhangi bir sultanın tasdîkinde de hüküm böyledir. Meselâ Afganistan'da Afgan emîrinin tasdîkine iktirân eden mukarrerât, şer'an muteber ve mutâ' olur. Yeter ki nusûs-ı sarîha-yı şer'iyeye muhalif olmasın.

Kütüb-i fikhiyede de bu makamda ekseriyâ "*emr-i sultânî*"den bahsolunur. *Halife* veya *imam* ismi pek nadir zikredilir. Nitekim kanun-ı medenîmiz olan ve müellefât-ı fıkhiyeden aynen tercüme edilmiş bulunan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin 1801'inci maddesinde "Bir müctehidin re'yiyle amel olunmak üzre emr-i sultânî sâdır olsa, artık hükkâm o müctehidin re'yine münâfî diğer bir müctehidin re'yiyle hükmedemez" denilmiştir. Görülüyor ki bu mesele de hilafet meselesi değildir. Saltanat cârî olduğu zamanda da bu böyledir. Bir kere bu cihet böylece tashîh edildikten sonra gelelim bunun sırr-ı hikmetine:

Evvelâ şu ciheti arzedeyim ki bu hüküm, memleket hükümet-i mutlaka veya meşrûta şeklinde idare edildiği zamanda cârî olur. Ve ona mahsus ve münhasırdır. Bundan hiçbir vakit "Memlekette mutlaka bir halife veya bir sultan lâzımdır" mânası çıkmaz. Bu meselenin sebeb ü hikmeti de, yine inzibat ve intizâm-ı âmme kaziyesidir. Zabt u rabtı ve intizâm-ı âmmeyi temin maksadıyladır ki umûr-ı câizede, yani Cenabı Hakk'a ma'sıyeti müstelzim olmayan ahvâlde ülü'l-emre itaat, nass-ı Kur'an ile vâcibdir. Kur'an-ı Kerim "Ülü'l-emre itaat ediniz" [Nisâ, 4/59] diyor. Ülü'l-emr ise evliyâ-yı umûr, veliyyü'l-emirler, emir sahipleri demektir. Halifeye de sultana da, ale'l-umûm valilere ve kumandanlara da şâmildir. Ve bu itaat, "Lâ tâ'ate li'l-mahlûk fî ma'sıyeti'l- Hâlık[15]: Hâlıka ma'sıyette mahlûka itaat yoktur" hadis-i şerîfi mantûk-ı münîfince, irtikâb-ı ma'sıyeti istilzâm etmeyen evâmirle mukayyed ve meşrûttur.

Bugünkü Büyük Millet Meclisi'nin mukarrerâtı da ülü'l-emrin, evliyâ-yı umûrun evâmiri demek olduğu için nusûs-ı kâtı'aya muhalif olmamak şartıyla bi-nefsihâ mutâ' ve vâcibu'l-ittibâ'dır. Ayrıca tasdîke fülâna lüzum yoktur. Bunda tereddüd etmek, hakâyık-ı şer'iyeden külliyen gaflet etmek demektir.

İşte bu hakikat-i şer'iyeye binaen zikrolunan risâledeki "Mecâlis-i İslâmiyenin taht-ı karara aldıkları mevâdd-ı te'âmüliyenin mutâ' olması için

.....

15 [Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, VI, 432, (9903). Beyrut, ts. "Lâ tâ'ate fî ma'siyetillah", Müslim, İmaret 39; Ebu Davud, Cihad 87; Nesai, Bey'at 34; İbn Mace, Cihad 40 (bab başlığında); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 129, 131; IV, 426, 427, 432; V, 66, 67, 70. "İnnema't-tâ'atü fi'l-ma'rûf", Buharî, Ahkâm 4, Ahad 1, Megâzî 59; Müslim, İmaret 39, 40; Ebu Davud, Cihad 87; Nesaî, Bey'at 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 82, 94, 124].

halifenin tasdîk ve tasvîbine iktirân etmesi taht-ı vücûbdadır" sözü, böyle ıtlâkı üzre bırakıldığı surette katiyen doğru olamaz. Nasıl doğru olabilir ki bu hükme göre asırlardan beri olduğu gibi bugün de kürre-i arz üzerinde mevcut hükûmât-ı İslâmiyenin ale'l-umûm mukarrerât ve nizâmâtı, gayrı meşrû' ve gayrı mutâ' olmak ve oralarda bulunan ehl-i İslâm vâcibi eda etmediklerinden dolayı daima irtikâb-ı ma'sıyette bulunmak lazım gelir ki bunu hiçbir âlim iddia etmemiştir.

Ve billâhi't-tevfîk...[16]

16 Hadislerin tahricini yapan meslektaşım Halit Özkan'a müteşekkirim. [S.E.].

55.
RİSÂLE

ŞEVKETLÜ SULTAN MEHMED VAHİDEDDİN EFENDİMİZ HAZRETLERİNİN BEYANNÂME-İ HÜMAYUNLARIDIR

HAZIRLAYAN:
YUSUF ÜNAL

[KAHİRE, 1339 / 1923]

شوكتلو سلطان محمد وحيد الدين
افنديمز حضرتلرينك بياننامهٔ
همايونلريدر

[للطابع]

ŞEVKETLÜ SULTAN MEHMED VAHİDEDDİN EFENDİMİZ HAZRETLERİNİN BEYANNÂME-İ HÜMAYUNLARIDIR

Bidâyet-i işti'âlinde devletimizin iştirâkine katiyyen rıza göstermediğim ve bütün müddet-i devamınca elimde bulunan bi'l-cümle vesâitle tahribat ve mazarrâtını tahdîde çalıştığım Harb-i Umumi'nin avâkıb-ı vahîmesi tamamiyle kendini göstermeğe başladığı bir zamanda biraderimin vefat-ı müessifi vukûa gelerek Kanun-i Esasî-i Osmanî'nin bahş eylediği hakka istinâden ve ehl-i hall u akdin beyat-ı umumiyesiyle makam-ı hilafet ve saltanata câlis olmuştum. O günler gözönüne getirilirse makam-ı hükümdarîyi kabul eylediğim zaman beni karşılayan müşkilâtın derece-i ehemmiyet ü azameti takdir olunur.

Bilâhare cephelerimizin birbirini müteakip sukût etmesiyle sâbit olduğu üzre hiçbir ümid-i galebeye makrûn olmayan harb-i hâilin temâdîsi ve usûl-i meşrutiyeti ilân ve tatbik ettirmek nikâbı altında [1]324-1908'den beri re's-i idaremize yerleşmiş bulunan İttihad ve Terakki erkânından müfrit ve müteneffiz kısmının harpden bi'l-istifade dâhil-i memlekette revaç verdiği yağma, ihtikâr ve anlaşılmaz maksatlarla yer yer îka' ettikleri gûnâgûn yangınlar sebebiyle Payitaht'dan müntehâ-yı hududa kadar memleketin her noktasında milletin varlığı erimekte ve usâre-i hayatiyyesi hevl-engiz bir surette heder olup gitmekte idi.

Bu fecâyi' karşısında tevcîh-i mesai edilecek hedef ve gaye bi't-tab' sulh ve müsâlemetin iadesinden başka bir şey olamazdı. Bu maksadın temini için de hiçbir terâhî tecvîz edilmemiş ve mümkün olan her çareye tevessül olunmuştur. Fakat harbin devamından müteneffi' olmakla beraber, memleketimizde daima daire-i hukuk u selâhiyetini tecavüze alışmış

olan o zamanın hükümeti ile, yine o hükümet-i mütehakkimenin etrafında tesis eylediği şebeke-i ihanet, mesaimin semeredâr olmasına hâil olarak münferiden müzakerât-ı sulhiyyeye girişmekle elde edilecek menâfi' ve şerâit-i müsâideye ve muhterem milletin hûn-i mazlûmunu bilâ-sebep heder olmaktan vikâyeye imkân-ı vusûl bırakmadı. Ve harp bütün dehşet-i tahripkârânesiyle meş'ûm Mondros Mütarekenâmesi'ni imlâ mecburiyeti hâsıl oluncaya kadar devam eyledi.

Bu mütarekenin akdine memur murahhasların, el-yevm Ankara'daki Heyet-i Vekîle reisi Rauf Bey'in taht-ı riyasetinde ve o zaman memleketin en mühim kuvve-i askeriyesinin de şimdiki Ankara Meclisi reisi Mustafa Kemâl'in kumandası altında bulunduğu herkesin hâtır-nişânıdır.

Asayiş meselesi vesile ittihâz olunarak lüzum görülen herhangi bir mahallin işgali hak ve selâhiyetini düvel-i i'tilâfiyeye bahş eden madde-i mahsusasıyla Adana, Musul, Antalya, İstanbul, İzmir işgalleri ki, sonraki bütün felâketlerin menşe ve masdarı bulunan mezkür mütarekenâmenin akd u imzası mağlubiyet ve mecburiyet ilcâsıyla vukû bulmuş olduğu halde bilâhare İzmir işgali dolayısıyla beni ittihâma cüret edenlerin nokta-i nazarına göre, mezkür işgallere istinadgâh olan Mondros Mütarekenâmesi'ni akde bilfiil iştirak eden Rauf, Fethi ve vaziyet-i askeriyesi ile devleti böyle bir mecburiyet-i elîmeye düşürmekte cidden zî-medhal bulunan Mustafa Kemâl gibi bugünkü rüesâ-yi milliyenin mesul ve müttehem olması lâzım gelir.

Zira gerek bu mütarekenin imzasından ve gerek ondan sonraki bütün mesâilde Kanun-ı Esasî mûcebince mesuliyetten müstesna olan makam-ı hükümdarî için hükümet-i mesulenin maruzâtını tasdik lüzumu gibi gayr-i kâbil-i itiraz bir sebep bulunduğu halde, ne kendi imlâ ve imza ettiği mütarekenin tatbiki demek olan felâketlere karşı bilâhare muhalefette önayak olmak küstahlığını gösteren Rauf Bey için, ne de devletin bellibaşlı kuvâ-yı mevcudesinin kısm-ı küllîsini esir vererek zilletle Toros eteklerine ilticâ etmesi yüzünden mütareke akdini gayr-i kâbil-i ictinâb bir hale getiren Mustafa Kemâl için şâyân-ı kabul hiçbir mazeret mevcut değildir. İşte taht-ı Osmanîye cülûsumdan sonra ilk mühim hatve-i siyasiyeyi teşkil eyleyen mütarekeye kadar cereyan eden hadisât karşısında benim vaziyetim budur.

Mütarekeden sonra ittihaz ettiğim meslek ise geri alınması mümkün olmayacak bir hatve atmaktan ihtirâz ile beraber bir taraftan dâhilde makul ve mutedil ıslahat ve icraata germî vermek, bir taraftan da hâriçte teşebbüsât-ı siyasiyeye devam eylemek suretiyle aleyhimizdeki gayz-ı umuminin bertaraf olacağı müsait zamanlara intizâr edebilmek için vakit kazanmaktan

ibaret idi. İzmir işgali hadisesinin karşısında ittihâz ve takip ettiğim meslek ve gaye de bundan başka bir şey değildi. Çünkü Yunan askeri tarafından derhal icra olunacağı bildirilen bu işgal, düvel-i selâse-i muazzamanın katî ve nâgehânî kararına istinad etmekte olduğu gibi bu vakanın bize tebliği de doğrudan doğruya düvel-i selâse-i müşârün ileyhâ tarafından vukû bulduğu cihetle mesele düvel-i muazzama meselesi şeklinde tecelli etmiş idi.

Hadisenin Yunan meselesi haline tahavvülü Yunanistan'daki vaziyet-i siyasiyenin tebeddülü ile düvel-i muazzama-ı müşârün ileyhânın ittifakına halel târî olduktan sonra husûle geldi. Ondan evvel bu mesele, büyük ve galip devletlerce müttefikan ittihaz olunmuş bir karar-ı katînin tebliği mahiyetinde bulunduğu cihetle, hakkımızdaki gayz-ı umuminin zevâline intizâren teşebbüsât-ı siyasiye ile iktifâ mesleğini tercih ettirmekte olduğu gibi, işgalin muvakkat mahiyeti hâiz olması da meslek-i mezküru müeyyid görünüyordu. Mesele Yunan meselesi halini aldıktan sonra harpde mağlup olmamak şartıyla mukavemete ben de taraftar idim.

Ve nitekim bu his ile Kuvâ-yı Milliyeye mütemâyil bir takım kabineleri de mevki-i iktidara getirdim. Şu kadar var ki, o devrelerde Mustafa Kemâl devlet-i metbûasına itaat dairesinden hurûc etmiş ve Anadolu'da birçok aksakallı müftülere varıncaya kadar asıp kesmek gibi mezâlimiyle vazife-i milliye hududunu tecavüz ederek milletin başına tahammül olunmaz bir belâ kesilmiş idi.

Tıpkı İzmir hadisesi gibi "Sevr Muâhedesi"ne ait teklif-i düvelî de Yunanistan'da vaziyet-i siyasiyenin tebeddülünden ve devletlerin aleyhimizdeki ittifak-ı şedîdine halel târî olmadan mukaddem olarak ve hiçbir noktasında ta'dîl teklifine müsaade edilmiyerek, yirmidört saat zarfında tamamen kabul veya reddine mütedâir tazyîkat ve tehdidâtı ihtiva ettiği cihetle, gayet nazik ve tehlikeli bir şekilde vukû bulmuş idi. Bununla beraber ben Sevr Muâhedesi'ni kesb-i katiyyet etmiş addolunacak surette tasdik etmedim. Meselenin katiyyet kesb etmesi, Meclis-i Mebusan'ın kabulünden sonraki tasdikime mütevakkıf olduğunu ve hak ve adaletle telif olunamayacak surette gayr-ı tabiî olan böyle bir muâhedenin devam ve takarrur edemiyeceğini bildiğimden, hakkımızın anlaşılmasına müsait zamanın hulûlüne kadar vakit kazanmak tarîkinde devam ile muâhedenin hükümetçe kabulüne taraftar göründüm.

Mondros Mütârekesi, İzmir hadisesi, Sevr Muâhedesi gibi müstesna bir nokta-i nazarla telakki ettiğim vekâyi'den sonra gelen mesâilde daima icabât-ı meşrûtiyete tevfîk-i hareket eyledim. Ve bu sebeple muhtelif kabinelerin muhtelif ve belki mütehâlif ictihadlarına riayet ettim. Mustafa

Kemâl'i Anadolu'ya gönderen ve bilâhare devlet-i metbûasını tanımadığı cihetle tenkîli için kuvve-i askeriye sevkine lüzum gösteren kabinelere mümâşâtımda, hükümet-i mesûle ile makam-ı hükümdarînin münasebet-i mütekâbilesine ait icabât-ı meşrûtiyetten ayrılmamak arzusu ve bazı esbâb-ı zaruriye-yi siyasiye âmil olmuştur. Bundan maadâ gerek kabine tebeddülâtında gerek icraat-ı sâirede nâzım-ı harekâtım, efkâr u hissiyat-ı şahsiyemden ziyade daima efkâr-ı umumiye veyahut gayr-i kâbil-i mukavemet diğer müessirât olmuştur. Bunun en ziyade delili; son Tevfik Paşa kabinesini, sırf aleyhinde efkâr-ı umumiye tezahürâtı meşhûd olmadığı için, şahsım ve makamım hakkında sû-i niyetleri zâhir olan Kemâlcilerin İstanbul'da tesis-i nüfûz etmelerine müsait bulunmasına rağmen, iki seneyi mütecaviz mevki-i iktidarda tutmaklığımda görülebilir.

Ankara ile İstanbul arasındaki ikiliğin izâlesi emrinde bu gibi fedakârlıklardan geri durmamakla beraber, hilafetin saltanattan tefrîki ve payitahtın İstanbul'dan Anadolu'ya nakli hakkındaki karar ve tasavvurlarına muvafakat eylemek elimden gelmemiştir. Bunlardan birincisi ulema-i İslâmın malumu olduğu vechile şer'-i şerife katiyyen mugâyir ve müvekkilim bulunan Fahru'l-mürselîn Efendimiz hazretlerinin hukukundan feragatı mütezammın olmakla benim için selâhiyet ve imkân hâricinde bir şey olduğu gibi İstanbul'un mânen Ruslara teslimi ile Bolşeviklere cemîle ibrâzı mahiyetinde bulunan ikinci tasavvurları da hilafeti İstanbul gibi siyasî ve tarihî bir istinadgâhdan mahrum eylemek demek olduğu cihetle katiyyen gayr-ı kâbil-i kabul idi.

Bu gibi müfrit ve mecnunâne arzularına tebe'iyyet etmediğim için bana hıyanet-i vataniyye azv ü isnat edenlerle beraber, her akıl ve izan sahibinin bilmesi lazım gelir ki, dünyanın en büyük câh u mansıbı olan hilafet ve saltanat makamını fiilen ve bi'l-irs ve'l-istihkak hâiz bir hükümdarı hıyanet-i vataniyye gibi bir cürm-i şenî'a sevk edecek hiçbir emel ü ihtiras mevcut değildir. Ben o makamların ve siyyemâ hilafet makamının şeref u haysiyetini muhafaza için muvakkaten tahtımdan, vatanımdan ve huzur u rahatımdan cüdâ düşmeyi bile gözüme aldırdım.

Bu müfârakatim, bilhassa Harb-i Umumi'den sonra kendi ef'âlinin hesabını vermek mevkiinde bulunanlara karşı ef'âlimin hesabını vermekten korkmak kabîlinden olmayıp belki hiçbir kanuna tâbi olmayan insanlar elinde müdafaa ve hakk-ı kelâmdan memnû bir halde hayatımı göz göre göre tehlikeye teslim etmek gibi emr-i ilâhînin ve akl-ı selîmin kabul etmiyeceği bir şeyden ictinâb eylemek ve hem de "el-Firâru mimmâ lâ-yütâk min süneni'l-murselîn" [Güç yetirilemeyen şeyden firar etmek peygamberlerin

sünnetleri arasındadır) fehvâ-yı şerifi üzre müvekkil-i zîşânımın hicret-i nebeviyelerine ait olan sünnet-i seniyyeye ittibâ etmekten ibarettir.

Müdafaa-yı vatan gibi müstahsen gayelerle hiçbir münasebeti olmadığı halde Ankara Meclisi'nin ittihaz ettiği mukarrerât-ı ahîre üzerine, muarızlarımla aramızda tehaddüs eden ve memleketimiz için hâsıl olan vaziyet-i ahîreyi telhîs ederek derim ki:

Ceddim Osman Gazi'den Selim-i Evvel'e kadar Devlet-i Osmaniye namıyla Türk saltanatı var idi, Selim-i Evvel'den sonra ise bu saltanat, hilafetin inzimâmıyla saltanat-ı Muhammediyye haline gelmişti.

Şimdi bana bi-gayri hakkın ihanet-i vataniyye isnat edenler, hilafeti hukuk ve nüfuzundan tecrîd ve ta'tîl ederek bu saltanat-ı Muhammediyyeyi yıkmışlar ve yalnız vatanlarına değil, bütün âlem-i İslâma ihanet etmişlerdir. Ben, devleti tehlikeden vikâye için, bilhassa Harb-i Umumi'ye iştirakimizdeki ifratların acısını tattıktan sonra, siyaset-i hâriciyede muarızlarımın tabiri vechile korkarak, yani itidal ve ihtiyat ile hareket ettim. Daha doğrusu, vakit kazanmak için icab eder ise kendimi feda etmeye karar verdim. Bu mutedil ve ihtiyatlı meslek karşısında, muarızlarımın müfrit ve her çe bâd âbâd mesleği müntic-i isabet ü muvaffakiyet olur ise, şahsen ben kaybedecektim, fakat devlet kazanacaktı, halbuki onlar, devlete, saltanat-ı İslâmiyesini kaybettirdiler.

Eğer benim bir hatam var ise, din u devletin bu derece tahrip ve tağyîrine (bazı müstesna şahıslardan maadâ) bütün vükelâ ve ulema ve ukalâ ve ricâl-i memleket tarafından ses çıkarılmayacağına ve bazı hasis menfaatler mukabilinde gizli ve aşikâr suretlerle yardım edileceğine ihtimal vermemekliğimdedir. Ben, devletin hayat ve memâtıyla herkesten ziyade alâkadar olan münevverân-ı milletimin, vazife-i vataniyye vü vicdaniyelerini bu derece sû-i-istimal etmiyecekleri hakkındaki hüsn-i zannıma ait olan hatamı itiraf ediyorum.

Netice-i kelâm olarak şurasını beyan ederim ki hilafet meselesinin halli, dini, kavmiyeti, vatanı meşkûk ve mahlût, askerîden ve sunûf-i sâireden mürekkep bir şirzime-i kalîle ile, kısmen mükreh ve mücber ve kısmen ahvâlin ledünniyâtından bîhaber olarak muğfel halinde bulunan beş-altı milyonluk masum Türk kavminin selâhiyeti dâhilinde olmayıp, bu üçyüz milyonluk âlem-i İslâmın tamamına taalluk edecek bir mesele-i uzmâdır. Binaenaleyh şimdi ben hilafet hakkında Ankara'da ve İstanbul'da verilen fuzuli ve cebrî hükmü katiyyen kabul etmiyerek hakkımda reva görülen müftereyâtı, isnat edenlere kemâl-i nefretle redd ü iade ederek, memleketin bilâ-tefrîk-i cins ü mezhep bütün ahalisinin saadet ve refahından başka bir

emeli olmayan, adl ü itidalin hâkim olmasını isteyen müsterih bir kalp ve vicdan ve hak ve hakikatin mağlup edilemiyeceğine dair kavî bir iman ile, sevgili vatanıma avdet edinceye kadar, hâk-ı ıtır-nâkinin ezelden müştâkı olduğum Haremeyn-i Şerîfeyn'de ve şimdilik civar-ı Beytullah'da imrâr-ı evkat ediyorum.

Beni "Beldetullah"a îsâl eden şu muhâceret-i mûcibu'l-mefharet ile, hilafetin saltanattan tecrîdi teklifine karşı sebat ve mücahedem, nasîbe-i hestîmi ve zuhr-ı [zahîre-i] ahiretimi teşkil edecektir.

Misafir olduğum bilâd-ı mukaddese-i Arabiyyenin hükümdar-ı âl-i tebârı ile ahali-i necîbesi taraflarından gerek benim hakkımda ve gerek vatan-cüdâ diğer hemşehrilerim haklarında gösterilen âsâr-ı mihman-nüvâzîyi şükr u mahmedetle yâd ettiğim gibi, hâiz oldukları asalet-i mümtâze vü mütaharaya muvâfık bir suretle hareket eden müşârün ileyh celâletü'l-melik hazretleriyle aile-i muhteremeleri erkânının te'âlî-i şan u şereflerini ve bu sayede bilâd-ı mukaddese-i Arabiyyenin ve sekene-i necîbesinin tarihe zinet veren mazileriyle lâyık oldukları inkişaf-ı mesûde mazhar olmalarını da cidden temenni ederim.

İstanbul'dan müfârakatimden sonra bu ilk beyanımdır.

Ve's-selâmu alâ meni'ttebe'a'l-hüdâ [Selâm hidayete tâbi olanlara olsun].

Mehmed Vahîdeddîn b. Sultan Abdülmecid Han[1]

Kaynak: Sultan Vahideddin'in bu beyannamesi Türkçe ve Arapçası bir arada, yer, tarih ve matbaa adı belirtilmeden, muhtemelen Kahire'de veya Mekke'de müstakil risâle olarak basılmıştır. Türkçesinin başlığı: *Şevketlü Sultan Mehmed Vahideddin Efendimiz Hazretlerinin Beyannâme-i Hümayunlarıdır* (12 s.), Arapçasının başlığı: *Ta'rîbu'l-Menşûri's-Sâdir min ledün Hazreti Sahibi'ş-Şevke Mevlânâ es-Sultan Muhammed Vahidüddin* (10 s.).

Bu metin ilk defa Kadir Mısıroğlu tarafından önce "Büyük ifşaat: Sultan Vahideddin kendini müdafaa ediyor - Türkiye'de ilk defa" başlığıyla ve parantez içi sadeleştirmelerle *Sebil* dergisinde tefrika edilmiş (sayı: 141, 8 Eylül 1978, s. 10; sayı: 142, 15 Eylül 1978, s. 10; sayı: 143, 22 Eylül 1978, s. 10), daha sonra Arap harfli orijinalinin faksimilesiyle birlikte yazarın *Lozan: Zafer mi Hezimet mi?* (III, İstanbul, Sebil Yay.,

••••••

1 Şeyhulislâm Mustafa Sabri Efendi, Beyrut'tan Rıza Tevfik'e yazdığı 28 Mayıs 1924 tarihli uzun mektubunda Vahidettin'in "kendiliğinden tahrir ve neşrini arzu ettiği beyannamesinin tanzimini" kendisine havale ettiğini ifade ediyor; bk. İsmail Kara, "Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin Rıza Tevfik'e yazdığı iki mühim mektup", *Toplumsal Tarih*, sayı: 231, Mart 2013, s. 28-33.

1992, s. 125-144) ve *Geçmişi ve Geleceği ile Hilafet* (İstanbul, Sebil Yay., 1993, s. 185-203) kitaplarına da alınmıştır.

Ayrıca bk. Hüseyin Kâzım Kadri, "Vahideddin'in beyannamesi", *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım* içinde, haz. İsmail Kara, İstanbul, İletişim Yay., 1991, s. 311-18; gözden geçirilmiş ilaveli 2. bs., İstanbul, Dergâh Yay., 2000, s. 293-300 (Hüseyin Kâzım bey, 1930'da bitirdiği hatıralarına eklediği bu tercümesinin başına şu notu yazmıştır: "Sultan Vahiddedin'in İstanbul'dan fırarını müteakip, âlem-i İslâma hitaben Mekke'den yazdığı ve Hint'ten başka diğer bilâd-ı İslâmiyeye gönderdiği 'Beyanname'nin tercümesini 'tarihî bir vesika' olmak itibariyle, Kahire'de intişar eden *el-Ehram* gazetesinin 16 Nisan 1923 tarihli nüshasından tercüme ve nakl ediyorum". Anlaşılan o ki Arapçasından ilk tercümeyi yapan Hüseyin Kâzım beyannamenin Türkçesinin zaten mevcut olduğu bilgisine sahip değildir).

Vahidettin'in beyannamesinin, Hüseyin Kâzım tercümesinden çok sonra yapılan diğer Türkçe tercümeleri için bk. Bacqué Grammont, "Altıncı Mehmet'in sürgündeki hac yolculuğu ve birkaç bildirisi", *Tarih ve Toplum*, sayı: 16, Nisan 1985, s. 52-61 (Bu metin Fransızca olarak *Turcica*'da yayınlanmıştı; "Sur le pèlerinage et quelques proclamations de Mehmed VI en exil", sayı: XIV, Paris 1982, s. 226-47); Murat Bardakçı, *Şahbaba*, İstanbul Pan Yay., 1998, s. 307-12. [İ. K.]

M. Bardakçı'nın, "Sultan Vahideddin'in bildirisi, o günlerde sadece bir Mısır gazetesinde, Kahire'de çıkan *el-Ahram*'ın 16 Nisan 1923 tarihli nüshasında ama özet halinde çıktı" ve "Bildirinin günümüz Türkçesine uyarlanmış tam metniyle orijinali, ilk defa bu kitapta yer alıyor" ifadeleri (*age*, s. 656 / dn. 32) bir zühul eseri olmalıdır.

Beyannamenin Arapça elyazısıyla bir nüshası ve Arapçası ile İngilizce çevirisinin kısmi fotokopileri yeni bir yayına da konu olmuştur: Metin Hülagü, *Yurtsuz İmparator Vahdeddin: İngiliz Gizli Belgelerinde Vahdeddin ve Osmanlı Hanedanı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 160-169. Ayrıca Hülagü'nün metninde (muhtemelen *el-Ahram*'dan tercüme edilmek suretiyle, bir gün sonra) beyannamenin 17 Nisan 1923'te *Morning Post* gazetesinde İngilizce olarak basıldığı bilgisi de yer alıyor. [İ. K.]

•••••

Kadir Mısıroğlu bu konuda şunları söylüyor: "İşbu beyanname son devrin allâme şeyhülislâmlarından Mustafa Sabri Efendi'nin refakatıyla Sultan Vahideddin'in Mekke'de bulunduğu sırada kaleme alınmıştır. Meydana gelen müsvedde 50-60 sahifeden ziyade idi. Fakat Sultan Vahideddin merhumun yanında baştabip sıfatıyla bulunup onun düşmanlarına casusluk etmekten başka bir işi olmayan Reşat Paşa çeşitli mülahazalar ileri sürerek bunun orasının burasının metinden tayy edilmesine sebep olmuştur. (...) Esas müsvedde şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin henüz neşredilmemiş ve nâtamam olan hatıratında mevcut ve oğlu İbrahim Sabri Bey merhumun İskenderiye'deki kütüphanesinde mahfuzdur"; *Geçmişi ve Geleceği ile Hilafet*, s. 185 / dn. 216

56.
RİSALE

ARMAĞAN

KÜTAHYA MEBUSU
BESİM ATALAY

"Hükümdarlar bir yere girerlerse orayı fesada verirler ve aziz ahalisini zelil kılarlar... Böyle yapmak âdetleridir".
[Neml, 27/34]

HAZIRLAYAN:
ÖMER HAKAN ÖZALP

ANKARA, MART 1339

آرماغان

استعیذ بالله [ان الملوك اذا دخلوا قریة افسدوها و جعلوا اعزة اهلها اذلة وكذلك یفعلون]

یعنی ... حکمدارلر بر یره کیرهرلرسه اورانی فساد ویریرلر وعزیز اهالیسنی ذلیل قیلارلر .. بویله یاپمق عادتلریدر .

[سورة النمل]

A.E.K.
M. Z. Pakalın Bölümü
Kütük Tasnif
1127 956.0812

کوتاهیه مبعوثی
بسیم آتالای

آنقره — ۱۳۳۹ — مارت

BAŞLANGIÇ[1]

Milli hakimiyetin büyük müessisi
Gâzi Mustafa Kemâl Paşa hazretlerine Armağan

Tabiatta "atâlet" namıyla bir kanun vardır; hareket halinde bulunan bir cisim hareketini bırakmaz, tâ ki onun hareketine galebe edebilecek başka bir âmil olmadıkça! Ancak böyle bir âmil o hareketi durdurabilir.

Sükûnette bulunan bir cisim de böyledir; onu harekete getirebilmek için o cismin sükûnetine galebe edebilecek bir âmil, bir muharrik gerektir.

İşte, insanların kafalarındaki fikrî hareket ve sükûn dahi böyledir. Yıllardan beri edinmiş olduğu bir fikri herhangi bir kafaya -kolayca- değiştirtmek müşkildir. Dimağ ilk aldığı tesirle yürümesinde devam edip dururken onun hareketini tebdil çok kerreler neticesiz kalır.

Bir kafa malı bulunmuş olan herhangi bir fikri değiştirmek için o kafaya mütemâdi tesirler yapmak gerekir; ânî tesirlerle değişmiş gibi görünen fikirler esaslı ve sağlam değildir.

• • • • • •

1 Risâlenin "İçindekiler" sayfası olan ikinci sayfasının altında "Okunan Kitaplar" başlığıyla bir kaynaklar listesi verilmektedir: "*Tefsîr*-i Kadı Beydâvî, *Tefsîr-i Fethü'l-Beyân fî-Makâsıdı'l-Kur'an*, *Tefsîr*-i Hâfız İbn Kesîr, *Tefsîr-i Kebîr* li-Fahreddin er-Râzî, *Târih*-i İbn Cerîr et-Taberî, *Mustatraf*, *Şerh-i Mevâkıf*, *Şerh-i Akâ'id*, *Hâşiye-i 'Isâm 'alâ Şerhi'l-Akâ'id*, *el-İslâm ve'n-Nasrâniyye* li-Şeyh Muhammed Abduh, *et-Turuku'l-Hikemiyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye* li-İbni'l-Kayyım el-Cevzî, *Ahkâmu's-Sultâniyye* li-Ebi'l-Hasen el-Mâverdî, *Kitâbu'l-'İber ve Dîvânu'l-Mübtedei ve'l-Haber* li-İbn Haldûn el-Mağribî". Biz bu listeyi sayfa düzeni açısından dipnota almayı münasip gördük. [Ö.H.Ö.].

Dimağlar üzerine yapılacak tesirler, dimağın yaratılışına göre değiştiği gibi, vasıtanın şekline ve nev'ine göre de değişir. Muhâkeme kabiliyetleri o kadar yükselmemiş olan kimselerde yapılacak tesir, fikrî olmaktan ziyade hislerle icra edilmelidir. Fertler edinmiş oldukları -eğri doğru- herhangi bir fikri birdenbire bırakamamakta ne kadar hür değillerse cemiyetler de böyledir.

Cemiyetler -iyi kötü- itiyatlarını bırakmak istemezler. İnsiyâkî bir surette o itiyat ve kanaatlere uyarlar dururlar. O kanaat ve itiyadın fenalıkları kendilerine söylense derhal itiraz, hatta isyan ederler. Tâ ki o cemiyet kanaat ve itiyadındaki fenalığı vekâyi' ve hadisâtın göstermesiyle görebilirler. O vakit eski kanaat ve itiyadların yerine yeni ve sağlam kanaat ve itiyatlar kâim olur.

Cemiyet bu kanaat ve itiyatlarını da eskisi gibi korumak, saklamak ister.

Bu suretle vekâyi' ve hadisâtın sürüklemesiyle cemiyet bazı itiyat ve kanaatlerden vazgeçtiği -ve ikâme kanunu mûcebince- yeni itiyat ve kanaatlere münkâd olduğu halde yine cemiyetin fertlerinden birtakımları eski itiyat ve kanaatlerin zebûnu olmakta devam ederler.

Artık bu kabil dimağların fikrî harekette pek ağır ve kötürüm oldukları cihetle onların eski halde devamları cemiyetin tabiî yürümesine zarar vermez. Cemiyet yeni kanaat ve itiyat dairesinde yürümesine devam eder. Bazan yeni fikirlerin kökleşmediği zamanlarda sürçmeler, sendelemeler vâki olur. Bunlar ne kadar şedîd olursa olsun artık bir kerre harekete gelmiş olan efkâr-ı cemiyeti durduramazlar; belki yürümesini ağırlaştırabilirler, fakat büsbütün söndüremezler.

Tarihte bunun pekçok emsâline rastgelinir. Tarih hemen hemen bu gibi cereyanların ve cereyanlara karşı mukavemetlerin çarpıştığı bir sahnedir.

Bazı cemiyetler asırların kendilerine vermiş olduğu itiyat ve kanaatleri bırakmazlarken, kanaat ve itiyat hususunda onlardan daha sağlam ve yeni olan ya başka cemiyetler veya bir-iki dâhî kendilerine karşı çıkmış, onların kanaat ve itiyatlarına hücum etmiş ve fakat mukabele görmüş, gürültü çıkmış, kavgalar olmuş; nihayet zamana, asra, yaşayışa daha muvafık olan kanaat ve itiyatlar yer tutmuş, eskileri yıkılıp gitmiştir.

Birçok peygamberlerin, birçok dâhîlerin ve inkilâpçıların hayatları hep bu kabil mücâhedelerle geçmiştir. Daima onlara karşı birçok muhalifler çıkmış, birçok mukavemetler vücuda getirilmiştir.

Her iki fikr ü akîdenin tervic-kârı bulunan âlimler de böyle olmamışlar mı? Şark ve Garpta bu mukavemetlere kurban giden nice büyük adamlar vardır[2].

Her müceddit ve inkılâpçının dahi bu mukavemete maruz kalması pek tabiîdir; inkılâbın derinliği, asra ve maslahata derece-i muvâfakatı, halkın ruhî ve ictimaî ihtiyaçlarına sûret-i tetâbuku, inkılâpçının kudret ve azmi nisbetinde bu mukavemet az veya çok tesir gösterebilir. Artık bu inkılâp bir kerre yürümeye başladı mı onu hiçbir şey durduramaz. Onu durdurmaya çalışmak kürenin yürüyüşünü durdurmaya çalışmak kadar boştur.

Asırların yavaş yavaş kemirerek altını oyduğu ve son senelerin -şiddetli sarsıntılarıyla büsbütün- yerinden oynattığı saltanat, tahakküm tahtı bir inkılâp ile yıkılmış, halk kendi iradesine mâlik, kendi hürriyetine sahip olmuş.

Şüphesiz bu hareket ve inkılâp arzettiğim atâlet kanunu mûcebince bazı dimağlarca birdenbire kabul olunamayacaktır; fakat zaman onları da yola getirecek ve herkes gibi bu hal onlarca da pek tabiî ve meşru görülecektir.

Halkın kendi hâkimiyet ve hürriyetine mâlik olmasının nazar-ı şeriattaki mevkiini göstermek için şu risâleciği tertip ve tahrîr eyledim. Tevfik Cenabı Hak'tandır.

2 Meşhur Galile bunlardan birisidir. İslâm ulemâsı arasında dahi heder edilmiş pekçok zevât vardır. Hatta İmam Gazalî hazretlerinin eserleri[ni] -"dine mugâyir" diye- Endülüs ulemâsı Endülüs'e girmesini yasak etmişlerdi. (*Tabakâtu'l-Ümem*).

SALTANAT

Muhtâr-ı Sıhah sahibi bu kelimenin mânasını şu suretle izah ediyor: "Seleta: es-Selâtatü, el-kahru. Ve kad selletallâhu teslîtan, fe-teselleta aleyhi". Hülasa, *saltanat* kahr ve tasallut mânasınadır. Nitekim bu kelime Türkçemize "musallat oldu" şeklinde girmiştir.

Bütün İslâm tarihlerinin rivayetleriyle sâbittir ki, sadr-ı İslâmda gelen halifelere, hatta hükümdarlara *sultan* ünvanı verilmezdi. Bu ünvan çok sonradır. *Sultan* kelimesi, Garp lisanlarında istiklâllerini kaybetmiş Şark hükümdarlarına alem olmuştur.

Her zaman sultanlar kelimenin tam mânasıyla halkın üzerine musallat olmuşlar, halkı ezmekten, halkı kahretmekten başka bir şey yapmamışlardır. İşte tarih meydanda...

Şark bu sultanların ancak parmakla sayılabilecek kadar pek azından istifade etmiş; öbürleri hep tebealarını köle gibi tutmuşlar[3], halkı ezmişler, kendi keyif ve rahatlarından başka hiçbir şey düşünmemişlerdir.

Yalnız sultanlar değil, halife ünvanı alanlar bile aynı istibdat ve tahakkümü yapmışlar ve belki daha ileri gitmişlerdir. İşte Emevîler... İçlerinden Ömer b. Abdülaziz istisna edilirse bir tane bile ele alınıp yüze tutulacağı yoktur.

Hele Abbasîlerden, Ömer b. Abdülaziz'e yaklaşabilecek bir halife bile çıkmamıştır. Sefâhetin, cinayetin her çeşidini yapmışlar. Abdullah es-Seffâh emân verdiği Emevîlerin yarı kesilmiş gövdeleri üzerinde işret sofrası

.....

3 Garp dahi bu kabil müstebit ve zalim hükümdarlardan çok zarar görmüştür. Onun için bugün Garp'ta hemen hemen saltanat kalkmış gibidir. Her ne kadar Garp hükümdarları arasında "Hükümet demek ben demektir *(l'état c'est moi)*", "Benden sonra tufan *(aprés moi déluge)*" diyenleri bulunduysa da her halde memleketlerine zararları Şark sultanları ve hükümdarları kadar olmamıştır. B(esim) A(talay).

kurdurmuş. Bundan sonra gelenlerden bazıları kadınları erkek, bazıları da erkekleri kadın kıyafetine koymakla vakit geçirmişler.

Abbasîlerin en parlak devirleri olan Harun er-Reşid devri bile cinayetlerle doludur. Harun zamanında Bağdat sarayı fısk yuvası idi. Garp imparatorunu Endülüs İslâmları üzerine yürümek için Harun teşvikatta bulundu ve hediyeler gönderdi. İşte halife ünvanını taşıyan bir Müslüman hükümdarı Nasarâyı İslâmların mahvedilmesine çağırıyor, teşvik ediyordu.

Harun Reşid'den sonra gelenler daha fena hareket ettiler. Selçuk hükümdarları, Osmanlı padişahları hep aynı kumaştan biçilmiş kaftanlar idiler, aynı müstebittiler.

Bu hükümdarlar kendilerinin halktan başka bir şey olduklarına kâil olurlardı; halk onların keyif ve arzularını, emr ü iradelerini yerlerine getirmek için yaratılmış mahluklardı. Ülke sultanların malı, bağı, bahçesi; halk da hizmetçileri, ırgatları, kulları, kulağı küpeli köleleri idiler.

Mekke emiri Sa'îd b. Âs sarık saracak olursa kimse sarık saramazdı. Emevîlerden Abdülmelik sarı renkli mest giyecek olursa kimse o renkte mest giyemezdi.

Osmanlı padişahları -hele Fatih'ten sonra- Anadolu'yu kendilerine rakip saydılar. Kendi saltanat ve istibdatları aleyhine her vâki olan isyan Anadolu'dan çıktığı için Anadolu'yu ve bilhassa Türkleri ihmal ettiler[4].

Padişahlar saraylarına Türk'ten başka her soyu doldurdular. Arap, Arnavut, Çerkes, Gürcü, Rum, Ermeni, Yahudi, Sırp, Rus, Latin ırkına mensup adamlara Türklerden daha ziyade itimat gösterilirdi. Bunların yalnız gençleri ve erkekleri değil kadınları da saraylara dolup taşıyorlardı. Her işe karışıyorlardı.

Padişahların etrafında bulunan paşalar da padişahları takip ve taklit ediyorlardı. Zaten birçokları Türk olmayan bu paşalar padişahları Türklerden soğutuyorlardı.

Türkler, hele Anadolu Türkleri daima şüpheli nazarla görülüyorlardı. Her münasebetle saray ve etrafında bulunanlar tarafından Türkler tahkir ediliyorlardı. Anadolu'daki her hareket kanlarla, pek merhametsiz bir şekilde boğuluyordu.

Celâlî meselelerinden, Babâîlerden, Abaza Paşa harekâtından, Karamanoğulları hadiselerinden, İçel isyanlarından tutunuz da ilan-ı hürriyetten

.....

4 Tarihte öyle tesadüfler vardır ki insan şaşar: Ankara iki defa Osmanlı saltanat ve hakimiyetine nihayet vermiştir. İki darbe de şarktan gelmiştir. [Bunlarla Timur gailesi-Ankara Savaşı ve Anadolu harekâtı-Ankara hükümeti kastedilmektedir. Ö.H.Ö.]

evvelki Erzurum kıyâmı ve son Millî Harekât'a kadar gelip geçen her isyan Osmanoğullarının istibdat ve tahakkümlerine müteveccihti.

Osmanoğulları bunu pek iyi anladıkları için ne yapıp [yapıp] bu isyanları bastırmayı düşünürlerdi. İsterse dereler kadar kanlar akacakmış ne zararı var. Ölen "Etrâk-ı bî-idrak"tir. İsterse binlerce adam diri diri kuyulara atılacak imiş, kime ne! Mahvolan Türktür.. İsterse defter tutmaca yüzbin adam kesilsin. Ne ehemmiyeti var, Türkmendir. Terk-i iman etmiştir.

Hele bu isyanlar yörüklerden, aşiretlerden gelecek olursa Osmanoğulları küplere binerler idi; çünkü, yörükler Osmanoğullarını istirkâb ederlerdi. Onlar da yörüklerden çok yılarlardı. Onun için yörükler yok edilmeli, dağıtılmalı idi.

Kozanoğlu meselesi, Gâvur Dağı hadisesi buna güzel bir misâldir. Kozanlılar bir daha bellerini doğrultamamak üzere mahvedildiler. Harpten, açlıktan, hastalıktan yarım milyon Türkmen öldü[5]. Buna saray ve etrafındakiler memnun oldular. Katillere, cânilere nişanlar, rütbeler, ihsanlar yağdırıldı. Çukurova boşaldı, Adana ve Maraş söndü.

Osmanoğulları kuvvetle ve askerle söndüremedikleri isyanları hile ile, vaad ile söndürürlerdi. Kıramadıkları elleri öperlerdi.

Saraya girerek arzuhal için padişahı soran bir köylünün hareketi Sultan Fatih'i kızdırmıştı. Artık bundan sonra halkın doğrudan doğruya padişaha arzuhal vermesi yasak edildi. Padişah halkla alakasını kesti. Mahfile çekildi. Milletle arasına perde gerildi, süngülü askerler konuldu.

Padişah "Sen Allah tarafından gönderilmiş bir emir-i memdûhsun" diyen dalkavukları topladı. Bizans merasimini aldı: Zevk ü neş'esine daldı. Mazlum sesi duymamak için sarayın kapılarını kapattı[6]. En büyükleri bunu yaparsa artık siz düşününüz ki, sakalını incilerle donatan padişahlar neler yapmamışlar yahut nelerin yapılmasına müsaade etmemişlerdir?

Bir düzine kardeş kuzusunu al kanlara boyayarak onların cesetlerini tahtlarına basamak yapan müstebitler mi halkı ve halkın hukukunu düşüneceklerdi?

Bunlara karşı arasıra pâk Anadolu'nun halkı ayaklanıyordu; fakat, müstebitler bir türlü kahr ve tahakküm ve mezâlimden vazgeçmiyorlardı. Onlar tahakküm ve istibdadı hükümdarlığın ve hükümetin esaslı şartlarından

•••••

5 *Maraş Tarihi* namındaki eserimde Kozan meselesi ve katliamlar tamamıyla tasrih edilmiştir. [*Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1339/1340. Özege, III/12248. Ö.H.Ö.]

6 Endülüs Müslümanlarının yürekleri yakan feryatları bile onu harekete getiremedi.

sanıyorlardı; çünkü, etraflarında "Her çe sultan be-pesended hünerest" [Hünkâr neyi beğendi ise hüner/marifet odur] diyen dalkavuklar vardı. Çünkü, etraflarında dini de, imanı da bir nişâne ve bir iltifata değişen serseriler yok değildi. Çünkü, etraflarında kendi evlatlarının istikballerini temin için meslek-i ilmi, tarz-ı talimi altüst eden cerrâr ulemâ var idi.

Bu kabil saltanatın ve bu şekl-i idarenin Müslümanlıkla katiyyen alışverişi yoktur. Lisan-ı halkı aklâm-ı Hak[7] sayan Müslümanlık halkın dilinin bağlanmasını asla arzu etmez. Müslümanlık hikmet, meşveret ve adalet üzerine müessestir. Hâlbuki, İslâm hükümdarlarından pekçokları bu cihetleri tamamiyle ihmal etmişler, başka Şark milletlerinin hükümdarları gibi lâ-yüs'el, müstakil, müstebit olmuşlar, belki de onlara rahmet okutacak azılılar bile çıkmıştır.

Esasen insanlık müstebit hükümdarların pek azından istifade etmiştir. Bu hükümdarlar harp ettilerse, sulh yaptılarsa hep kendi arzularının tatmini için yaptılar. Ne işlediler hep kendileri, kendi nefs-i nefîs-i hümâyunları içindi. Halk ve halkın ihtiyaçları hiç düşünülmezdi[8].

Milletler bu hükümdarların arkalarından kavgadan kavgaya, felâketten felâkete koşmuşlar. Halk hükümdarların ellerinde kör bir alet gibi kullanılmış, halk köle gibi satılmış, davar gibi alınmıştır. Bu kabil saltanat sahipleri girdikleri yerleri soymuşlar, çıktıkları yerleri yakmışlardır.

Nitekim Belkıs lisanından hikâyeten şu âyet-i celîlede dahi gelmiştir: Esta'îzu billâh "İnne'l-mülûke izâ dehalû karyeten efsedûhâ..." yani "Hükümdarlar bir yere girerlerse orayı fesada verirler; aziz olan halkını zelil kılarlar; böyle yapmak âdetleridir". [Neml 27 /34]

Kadı Beydâvî Hazretleri bu âyet-i celîleyi şu suretle tefsir ediyorlar:

> "Hükümdarlar bir yere girerlerse orayı fesada verirler" yani, "Hükümdarların birtakım kuvvetler iddiasıyla adam öldürmeye olan meyillerini hissettiğinden onları tezyîf için böyle söylemiştir". "Aziz olan halkını zelil kılarlar" yani "Padişahlar halkın mallarını yağma ederler, memleketlerini yakıp yıkarlar. Kendilerine ihanet eder, esir kılarlar..." "Böyle yapmak âdetleridir" yani "Belkıs'ın; hükümdarların müstemirr ve daimi olan âdetlerinden vasfeylediği

7 "Lisânu'l-halkı aklâmu'l-Hak" [Halkın lisanı Hakk'ın kalemleridir].

8 Endülüs Müslümanlarının imdatlarına gönderilmek üzere hazırlanan donanma bir Yahudinin teşvikiyle Kıbrıs'taki yıllanmış şarapları almak için Kıbrıs fethine gönderilmiş. Bunu vaktin şeyhülislâmı da tasvip etmiştir.

şeyi takrir için getirilmiş veyahut Allah Teâlâ Hazretleri tarafından Belkıs'ı tasdik için 'Böyle yapmak âdetleridir' buyurulmuştur".

Müfessirlerden bir kısmı "Böyle yapmak âdetleridir" nazm-ı şerifini Belkıs'ın sözlerinden sayarlar; bir kısım müfessirler de "Doğrudan doğruya Belkıs'ı teyit ve tasdik için Hak Teâlâ Hazretleri tarafından gelmiş kelâm-ı ilâhîdir" diyorlar. Belkıs'ın sözü olsa bile onu nakzeder bir kelâm-ı ilâhî vârid olmamıştır. Belkıs'ın sözü değilse padişahların halk üzerine belâ kesilmiş oldukları tasrih ve tasdik buyurulmuş olur.

Her iki takdire göre de hükümdarlar ifsad ile, tahrip ve ihanetle mevsufturlar. Eskilerini bir tarafa bırakalım. İhanetin son ve utandırıcı şeklini "Vahîdüddin" yapmamış mıdır?

Lisan-ı Kur'an ile zemmedilen, uzak-yakın birçok fenalıkları görülen hükümdarların artık halk üzerinde eski tahakküm ve istibdatlarına nihayet verilmeli, halk kendi işlerini yine kendisi görmelidir.

Yeryüzündeki milletlerin bazıları bu yolu çoktan tutmuş oldukları, bazılarının da tutmak üzere bulundukları görülür. Milletimiz dahi bu meşru ve makul yolu tutmuş, kendi evinin işini, idaresini kendi eline almıştır.

İnsanlar hükümdarlardan şimdiye kadar hiç istifade etmemişler; fakat halifelerden istifade etmişler mi? Ne gezer. Dört büyük halifelerden sonra Ömer b. Abdülaziz'den başka İslâmlığı ve insanlığı koruyan bir halife daha gelmemiştir. Muâviye'nin harekâtı meydanda... Hazreti Hasan'a söz verdiği halde oğlu Yezid'i veliaht ilân etmiştir. Kendisine itiraz edenleri ve bilhassa Hucr b. Adiyy gibi sahâbeleri ağaçlara astırıp kokasıya kadar bırakmıştır.

Yezid'in evlâd-ı Resûl'e yaptığı hıyanet bütün ehl-i İslâmı kıyamete kadar müteessir etmiştir. Mervan b. Hakem, malum, Peygamberce merdut ve matrûddu. Abdülmelik, kendisine "Halife oldun!" dedikleri zaman Kur'an'ı alıp "Bu son ayrılışımızdır" demiş. Kâbe'yi yıkıp Kudüs'te bir yeni Kâbe yapmak istemiştir.

Velîd-i fâsık yaptığı istihârenin muvafık olmadığını görünce Kur'an-ı Kerim'i yere atmış "Ev'adenî bi-cebbârin anîd, fe-hâ ene cebbârun anîd, izâ lâkayte rabbeke yevme haşrin fe-kul yârabbi mezzekanî Velîd" [Öte dünya için beni inatçı cebbârlıkla mı tehdit ediyorsun? İşte o inatçı cebbâr benim. Kıyamet günü rabbinle karşılaştığın zaman, 'Ya rabbi beni Velid yırttı' dersin] demiş.

Emevîler zamanındaki fütûhât esbâbını halifelerin şahıslarında aramamalı. Milletin yeni almış olduğu ruhta, İslâmlığın genişlemek istidadında

aramalı. Eğer bu halifeler gayret etselerdi, tahakküm ve istibdadı bırakarak meşru ve mesnûn bir surette hareket etselerdi İslâmlık daha çabuk intişar eder ve girdiği yerlerden çıkmazdı. Endülüs, Rumeli, Bucak, İdil, Sicilya gibi...

Abbasî halifeler de malum!.. Abdullah-ı Seffâh'ın zulmü, kan dökücülüğü söz götürmez. Hep öldürdüğü de Müslüman.. Mehdî zayıf, Hâdî sefih, Emin budala, Harun hem sefih hem ihanetkâr bir adam.. Me'mûn korkak, Musta'sım câhil ilah... Herbiri bir türlü değil bin türlü fenalıkla ve kusurla malül... Sarayları İran'ın dörtbin senelik sefâhetlerine son melce'...

Osmanlı halifeleri hâkezâ... Yavuz Sultan Selim Mısır'da Müslüman kadınlarını saçlarından duvarlara astırmak gibi vahşetler göstermiştir. Hiç lüzumu ve icabı olmadığı halde Mısır'da, Zülkadr [Dulkadir] memâlikinde, Azerbaycan'da milyonlarla Müslüman kanı dökmüştür.

Kanuni Sultan Süleyman ne Endülüs Müslümanlarının canlar yakan feryatlarına ne de Kazan Müslümanlarının Moskoflardan vâki olan istimdatlarına kulak vermiştir. Kazan hükümdarı ikinci müracaatı bizzat kendisi gelerek yaptığı halde yine dinletememiştir. Sultan Fatih ve Bayezid de Endülüs İslâmlarına esaslı hiçbir yardımda bulunmamışlardır.

Şeriat hâmîsi olan halifelerin ilk hünerleri kendilerine rakip olması muhtemel bulunan masumları öldürmekti. Gerek Emevîlerden, gerek Abbasîlerden ve gerek Osmanlılardan hiçbir halife İslâmların hukukunu himaye ve sıyânet etmeyi düşünmemişlerdir. Bunlar ya İslâmı İslâma kırdırmışlar, yahut İslâmları boş ve faydasız kavgalarla yormuşlar, tüketmişler. İşte hilafeti saltanat şekline kalbetmenin cezası, işte halifeleri gayr-i mesul, mukaddes ve her şeye kâdir bilmenin fenalıkları...

Bunlar arasında kendisine "halîfe-i Resûlullah" süsü verdiği halde milleti aleyhine, gaziler aleyhine Nasarâ ile birleşenler dahi görülmemiş midir? Din ve vatan düşmanlarıyla çarpışan mücahidleri yalancı fetvalarla eşkıya sayanlar çıkmamış mıdır?[9]

.....

9 İki İslâm milletini birbirine çarpıştıran müstebit halifelere yaranmak için "Şia'nın malı helal, ırzı helal!" diye fetva veren fakihler gelmiştir. *Fetavâ-yı Behce* sahibi gibi... Şah İsmail'in nikâhlı karısını başkasına nikâh eden kötü ulemâ hep bu kabildendir.

HİLAFET

Ehl-i Sünnet ve'l-cemâate göre imamet ve hilafet meselesi usûl-i dinden değildir, umûr-ı siyasiyedendir.

Şia'ya göre usûl-i dindendir. Nitekim *Şerh-i Mevâkıf* sahibi "el-Maksadu'r-râbi' fi'l-imameti ve mebâhisihâ" diye başlayan fasl-ı mahsusun başlangıcında "Leyset min usûli'd-diyânât ve'l-akâid hılâfen li'ş-Şî'a bel hiye indenâ mine'l-furû'" demiştir; yani "[Ehl-i Sünnet'te, Şia'ya aykırı olarak] imamet meselesi akâid ve diyânetin esasından değildir. [Bilâkis, bize göre furû'dandır][10].

Şerh-i Akâid hâşiyesinde Isâm "Ce'ale'l-imâmete min makâsıdı ilmi'l-kelâm alâ asli Ehli's-sünne müsâmahaten" demiştir; yani, "*Akâid-i Nesefiye* sahibinin imamet bahsini ilm-i kelâmın makâsıd-ı mühimmesinden kılması Ehl-i Sünnet'in esasına göre müsâmahadır".

Sadr-ı İslâm'a yakın geçen ulemâ-yı kirâm imamet ve hilafet meselelerini akâid mesâili arasına derc bile etmemişlerdir. İmâm-ı A'zam Ebu Hanîfe hazretleri *Fıkh-ı Ekber*'inde ve İmam Ebu Hasan el-Eş'arî *Usûlü'd-Diyâne* adlı kitabında imamet bahsini asla isbât etmemişlerdir. İmamet ve hilafet mesâilini akâid mesâili arasında saymak mütekellimîne, bilhassa müteahhirîn-i mütekellimîne göre âdet olmuştur. Onlar da bu mesâilin usûl-i dinden olmadığına ittifak etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet'e göre imam nasbı sem'an, ehl-i İ'tizâle göre aklen vâcib; bazı fırak-ı İslâmiyeye göre ancak fitne zamanında vâcibdir. Bazı fırkalara göre de sulh u salâh zamanında vâcibdir. Herhalde hilafet ve imameti saltanat ve istibdat ile hem-ayâr tutmamak lazımdır. Nitekim Muâviye oğlu Yezid'i veliaht etmeden evvel Medine'de vali bulunan Mervan b. Hakem'e

.....

10 Köşeli parantez içindeki cümleler, metne alınan Arapça ibarede bulunmasına rağmen tercüme edilmeyen kısımlar olup tarafımızdan ilave edilmiştir. [Ö.H.Ö.].

meseleyi yazdı ve efkâr-ı ahaliyi anlamasını tavsiye etti. Halk kabule meylettiler. Abdurrahman b. Ebî Bekr, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr yani Abâdile ve Hazreti Hüseyin radıyallâhu anh efendimiz itiraz ettiler. Hazreti Âişe de reddedenlerden idi. Hatta Abdurrahman b. Ebî Bekr "Siz hilafeti kayserliğe tahvil etmek istiyorsunuz!" demiştir.

Bunun üzerine Muâviye kendisi Medine'ye kadar gelmek lüzumunu gördü ve Medine'ye [geldi], Abdullah b. Zübeyr'i gördü. İbn Zübeyr "Oğlunu veliaht yapma! Hazreti Peygamber gibi hareket et! Hiç olmazsa Ebu [Bekr] ve Ömer gibi yap!" dediyse de Muâviye'yi kandıramadı. Hatta İbn Cerîr et-Taberî'nin altıncı ciltte yazdığı vechile Abdurrahman b. Ebî Bekr'i Muâviye ölümle korkuttuğu halde Yezid için biat vaadi alamamıştır.

Abdurrahman b. Ebî Bekr'in şu ifadesinden anlaşıldığına göre hilafet saltanattan başka bir şeydir. Bunu feth-i Mekke günü cereyan eden bir vaka dahi isbat eder. Hazreti Peygamber sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz amcası Abbas'a "Ebu Süfyân'ı al, İslâm askerlerinin geçit alaylarını görsün" buyurmuşlardı. Hazreti Abbas Ebu Süfyân'ı alıp bir kenara gitti. İslâm askerlerinin kol kol muntazam bir surette geçişlerini gören Ebu Süfyân şaşırmıştı. Nihayet Hazreti Peygamber Efendimiz'in mevkibi gelirken "Yâ Abbas! Kardeşinin oğlunun mülk ü saltanatı ne kadar büyümüş!" der demez Hazreti Abbas radıyallâhu anh "Sus! O saltanat değil nübüvvettir!" demekle Ebu Süfyân "Nübüvvet, nübüvvet!" diye susmuştur.[11]

Bu iki vakadan anlaşıldığına göre hilafet saltanat değildir. Tahakküm ve istibdat hiç değildir. Nasıl ki ikinci halife Ebu Bekr radıyallâhu anh "Fe-in za'tu fe-kûmûnî" buyurmuştur; yani "Ben eğrilecek olursam beni doğrultunuz!"

İbn Haldun meşhur tarihinin üçüncü cildinin sonunda "İ'lem enne'l-mülke'llezî yuhâlifu bel yünâfi'l-hılafete..." demiştir; yani "Kisrâlık ve imparatorluk tarzında cebr ü azametle, kahr u istibdat ile olan hükümdarlık hilafete muhâlif ve belki münâfîdir. Nitekim Hazreti Ömer Muaviye'nin bu hallerini gördüğünde Muaviye'ye çıkışmıştır". İbn Haldun kahr u ceberûtla halifelik taslayanların mecâzen halife olduklarını tasrih ediyor.

Hele zulm ü istibdatla imametin hiç münasebeti yoktur. Şu âyet-i celîle buna güzel bir şahittir: Esta'îzü billâh "Kâle innî câ'ilüke li'n-nâsi imâmâ..." [(Rabbi İbrâhim'e) 'Ben seni bütün insanlara imam edeceğim' buyurdu. (İbrâhim) 'Yâ-rabbi! Zürriyetimden de!..' dedi. Buyurdu ki: "Benim ahdime

.....

11 İbn Haldun ve Cevdet Paşa. [Bu dipnot metin içerisinden buraya alınmıştır. Ö.H.Ö.].

zalimler nâil olamaz!". Bakara, 2/124] Fahreddin er-Râzî şu suretle tefsir etmiştir:

"Ennehu te'âlâ hekâ anhu ennehu talebe'l-imâmete li-evlâdihi..." yani "Hazreti İbrâhim evladı için imamet talep etti. Cenabı Hak 'Benim ahdim zalimlere erişmez!' buyurdu. Bu âyet-i celîle delâlet eder ki dinde imamet ve riyâset zalimlere vâsıl olmaz. Zalimler ona müstehak olmaz".

Eşbâh ve Nezâir'in ilk cildinde tasrih edildiği vechile imametin halk üzerindeki tasarrufu maslahat üzerine mütevakkıftır. Maslahat, maslahat-ı âmmedir. Maslahatın fevti zamanında tasarrufa sebep kalmayacağı bedihî değil midir? İmamın halk üzerindeki tasarrufu maslahata mebnî olunca irs ve tahakküm tarîkiyle vâki olan tasarrufun butlânı meydana çıkar. Nasıl ki kadı'nın emvâl-i eytâmdaki tasarrufu da maslahat üzerine menûttur. Maslahata mebnî olmazsa sahih değildir. Hele yetim isbât-ı rüşd ederse kadı'nın tasarrufa hiç salahiyet ve hakkı kalmaz.

Reşidin malında istediği gibi tasarrufu kabilinden olarak halk da kendi işlerinde hakim ve âmir olabilirler. Bu halkın hakkıdır. *Şerh-i Akâid*'deki şu ibarenin son fıkrası bu hakka delâlet ediyor: "Ve li-hâzâ ce'ale Umeru radıyallâhu anhu el-imâmete şûrâ beyne sittetin..." Şu ibarenin son fıkrası "Şûrâ yani meclis-i meşveretin hepsi bir imam" demektir.

Buna binâendir ki Türkiyâ Büyük Milet Meclisi bir aralık imamet ve hilafet vazifesini dahi nefsinde cem' etmişti. Meclis'in heyet-i umumiyesi bir imam menzilesinde idi. Sonra ehil bir zat bulunca emânet-i hilafeti meşru olan intihap ile Abdülmecid Hazretleri'ne tevdi etti.

İmametin bir heyet tarafından deruhte edilebileceğine şu âyet-i celîle ve tefsiri dahi delâlet eder: Este'îzü billâh "Vellezîne yekûlûne rabbenâ heb lenâ min ezvâcinâ...", yani "Şol kimseler ki, 'Yâ-rabbi! Bize eşlerimizden ve zürriyetlerimizden göz-bebekleri armağan et! Ve bizi din ve dünyasını bilenlere imam kıl!' der" [Furkân 25/74]. Kadı Beydâvî bu âyet-i celîleyi şu yolda tefsir etmiştir:

> "Nâs emr-i dinde amel'e tevfîk ve ifâza-i ilm ile bize iktidâ edeler. *İmam* kelimesinin müfred olması cins üzerine delâlet ve adem-i iltibâs içindir. "Sümme nuhricuküm tıflen" [Sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz] [Hacc 22/5] âyet-i celîlesinde vârid olduğu gibi. İmam fi'l-asl masdardır. Yahut murat 'Bizden herbirimizi imam kıl!' demektir. Veyahut onlar yollarının ve sözlerinin birliği için bir adam gibidirler".

Bu mebhasta Harizm Türklerinden olan allâme Zemahşerî "yedüllü ennehu ce'ale'l-hılâfete müştereketen beynehum" demekle şu mesâğını

göstermiştir; yani "Delâlet eder ki Hazreti Ömer hilafeti altı kişi arasında müşterek kıldı". *Eşbâh ve'n-Nezâir*'in birinci cildinde tasrih edildiği üzere velâyet-i hâssa, velâyet-i âmmeden daha kuvvetlidir. Şu kaide-i fıkhiyyeyi bugünkü idare tarzına tatbik edersek bir hükümdarın tebeası üzerindeki velâyet-i umumiyesinden halkın kendi işlerinde ve idarelerindeki velâyet-i hususiyeleri daha kuvvetlidir.

Nerede kaldı ki hükümdarlar mesul olmasın, nerede kaldı ki hükümdarlar mukaddes olsun, nerede kaldı ki hükümdarlar halk üzerinde istedikleri surette tasarruf etsinler. Bu, şeriatta yoktur. Bu gibi şeyleri şeriattan göstermek isteyenler hükümdarlara dalkavukluk ederek ceplerini doldurmak hevesinde bulunan cerrârlardır. "Küllüküm râ'in...: Hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden sorumlusunuz!" buyuran Hazreti Peygamber herkesin bir çoban ve her çobanın sürüsünden mesul olduğunu bize ne açık beyan buyurmuşlardır; herkesin memleketin idaresinde alakadar olduğu bu hadis-i şerifle de meydana çıkıyor.

Allâme Şemseddîn Muhammed b. Kayyım el-Cevziyye "Bir kimse için şeriat bâbında zevk hâsıl olmuş ve onun kemâlâtına ıttılâ tebeyyün olmuştur, şeriat evvel ve âhir insanların mesâlihini temin ve halk arasındaki mesâili adaletle fasl içindir. Şeriatın fevkinde adalet ve ondan üstün maslahat yoktur. Siyaset-i âdile şeriatın bir cüz'ü ve bir fer'idir" demiştir.

İslâm şeriatı şeriatların en mükemmeli ve en ziyade insanların mesâlihine muvâfık olanıdır. Buna şüphe yoktur. Şu hale göre kendi fikr ü re'yinde müstebit, bir millet üzerinde her istediğini yapan hükümdarların mesâlih-i nâsa ve siyaset-i âdile-i şer'iyeye tevâfuk etmediği meydandadır. Mesâlih-i nâsa muvâfık olmayan her şey şer'a muvafık sayılmaz.

Mademki şeriat dünya ve ahirette insanların saadetlerini âmir ve kâfil idi, bu tarzda hükümdarlık şimdiye kadar hiçbir asırda insanları mesut etmemiştir. İşte tarih, bu takdirde halk kendi istedikleri tarz ve şekilde kendi işlerini görmek haklarıdır. O da kendi kendilerini idaredir. "Ümmetim dalâlet üzerine toplanmaz" buyuran Hazreti Peygamber salallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz ümmetinin rüşdünü beyan buyurmuşlar. Onun için olsa gerektir ki, ümmetine muayyen bir şekl-i hükümeti tavsiye buyurmamışlardır. Yalnız hükümet işlerinde meşverete fazla ehemmiyet vermişlerdir ki meşveret bahsinde gelecektir. "Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz" meâlinde olan hadis-i şerifiyle Hazreti Peygamber bu gibi işlerde halkı serbest bırakmıştır. Zamana, maslahata, hâle göre en muvâfık bir şekl-i hükümetin ihtiyâr ve tesisi halkın birinci vazifesidir. Nitakim, vefat-ı Peygamberîyi müteakip bütün sahâbe toplanarak hükümet ve hilafet mesele-

lerini aralarında görüşmüşler ve kararlaştırmışlardır. Bunun üzerine hiçbir gürültü çıkmamıştır; fakat ne vakit ki bu suretle halk arasında görüşülüp şekl-i hükümet kararlaşmamıştır, gürültü çıkmış, kıyamet kopmuştur, dereler kadar İslâm kanı akmıştır.

Bundan sonra meşveret ve intihap tarzı sönmüş, yerine istibdat ve saltanat tarzı kâim olmuştur. Bizans ve Roma imparatorluklarının tarz-ı idaresidir ki, Suriye yoluyla İslâmlara da girmiştir.

Halktan farkı olmayan İslâm halifeleri yerine saraylara çekilmiş sultanlar, hükümdarlar belirdi. Bunlar İran ve Bizans tarzında halkı kendilerinden ayrı gayrı görmeye başladılar.

Hâlbuki zevk-i Kur'an'a aşina olan her mü'min "Etî'ullâhe...: Allah'a ve Peygamber'e ve sizden emir sahiplerine itaat ediniz!" [Nisâ 4/59] âyet-i celîlesinden anlar ki, halktan uzak yaşayan ve halktan olmayan ümerâ ulü'l-emr değildir.

Hâfız İmâdeddîn Ebu'l-Fidâ tefsir-i meşhurunda bu âyet-i celîleyi "Ve kale Aliyyü'bnü Ebî Talha..." diye tefsir etmiştir; yani "Ali b. Ebî Talha İbn Abbas'tan rivayet eder ki, *ulü'l-emr* ehl-i fıkıh ve ehl-i din demektir. Mücâhid, Atâ ve Hasan-ı Basrî dahi böyle demişlerdir".

Burada *ehl-i fıkıh* tabirinden [murad] ham softaların anladıkları gibi değildir. Mesâil-i nâsa hâdim, hukuk mesâiline vâkıf demektir. Zaten fıkıh hukuk-ı İslâm mânasınadır. *Fethü'l-Beyân fî Makâsıdı'l-Kur'an* nam tefsirin ikinci cildinde bu âyet-i celîlenin tefsirinde İbn Keysân "*Ve uli'l-emr*den murâd ehl-i akl u tedbirdir" dediği yazılmıştır. Yine bu tefsirin aynı sahifesinde Ebu Hüreyre'den naklen "uli'l-emr hümü'l-umerâ..." denilmiştir; yani "*Ulü'l-emr* ümerâ demektir. Onlar da askerî ümerâdır". Esbâb-ı nüzûl dahi böyle gösterilmiştir.

Binaenaleyh buradaki ulü'l-emrden murad, bazı kimselerin anladıkları gibi müstebit hükümdarlar değildir. Ehl-i akl u tedbir olan millet meclisleri ve ehl-i seyf ü kalem bulunan ümerâ-yı askeriyedir.

"Bir şeyde anlaşamazsanız Allah ve Resûlü'ne müracaat edin!" [Nisâ 4/59] âyet-i celîlesinin tefsirinde *Fethü'l-Beyân* sahibi "Hadis ve sünnette bulunmazsa yolu ictihaddır" diyor. Ve aşağıya doğru "Bu âyet-i celîle ekser usûl-i fıkhı, Kitab, sünnet, icmâ ve kıyası müştemildir. İcmâ-i ümmetten murad ehl-i hall ü akd olduğu" tasrih ediliyor. Ve icmâın kıyasa mukaddem bulunduğu isbat olunuyor, icma-i ümmetten murad "ehl-i hall ü akd" olursa bugünkü millet meclisleri bunlardan başka bir şey değildir.

Ümmetin itimadına mazhar her nevi ilim ve fen sahiplerini toplamış olan millî meclisler hall ü akd erbâbından mürekkeptir. Bunların hüküm

ve kararları icmâ-i ümmettir. Köklerini milletten alan ve milletin her sınıf adamlarını sinesinde toplayan teşrî'î meclislerin kararları, *Fethü'l-Beyân* sahibinin kavli üzere kıyasa üstündür.

Şerh-i Mevâkıf'ta "İmam Ali kerremallâhu vecheh hazretlerinin Muâviye ile olan münâzaasını Muâviye'nin imametinin icmâ-i ümmet üzerine müesses olmadığından" ileri geldiği tasrih edilmiştir. Nitekim Hazreti Ebu Bekir dahi İmam Ali'nin (radıyallah) bey'at etmesine fevkalâde ehemmiyet vermişti; çünkü, hall ü akd erbâbından olan İmam Ali'nin Ebu Bekr'e bey'at etmemesi icmâın tam olmamasını mûcipti. Malum olduğu üzere İmam Ali, Ebu Bekr'e bir müddet bey'at etmemişti; Hazreti Fâtıma'nın vefatından sonra bey'at etmiştir.

Kendisinden soranlara "Hilafet hakkında sarâhet olsa idi bey'at ederdim" buyurmuştur. Her ne kadar imamet meselesinde mütekellimîn icmâı şart görmemişlerse de hulefâ-yı râşidînin icmâa verdikleri ehemmiyet icmâın vücûbuna bâhir bir delildir.

Hilafetin bizim bildiğimiz saltanat şekli olmadığına "Benden sonra hilafet otuz senedir; sonra kahhâr hükümdarlar olacaktır"[12] hadis-i şerifi dahi delâlet ediyor. Eğer hilafet saltanat demek olsa idi böyle buyurulmazdı. Hilafet saltanattan başka bir menzilettir, bir ridâ-yı şeriatur.

Hindistan Müslümanlarının en büyük âlimlerinden sayılan meşhur Emir Ali hazretlerinin hilafete ait bir makalesini Beyrut'ta çıkan *el-İkbâl* gazetesi 16 Şubat 1923 tarihli nüshasında yazmış; biz burada makaleyi aynen nakletmiyoruz; çünkü çok uzundur. Bazı mühim parçalarını almayı daha muvafık gördüm:

> "İmamet bir ze'âmet-i diniyedir ki, hilafete mukarrinedir; zira, halife Hazreti Peygamber'den (aleyhi's-selâm) niyâbeten namazda öne geçmek hakkıdır. Dört büyük hulefâ-yı râşidîn Müslümanlara ait mesâili sahâbenin büyüklerinden ibaret bir meclisin yardımıyla görürlerdi, bu meclislerde kabile reisleri, memurlar ve ahaliden birçok kimseler bulunurdu. Emevîler bu meclislere ehemmiyet vermediler. Abbasîler bu hususta sünnet-i Peygamberîye daha iyi riayet ettiler".

Abbasîlerin ortalarına doğru Musta'sım Billâh zamanından itibaren Türk beylerinin Bağdat'ta nüfuzları artmaya başlamıştı. Çok geçmeden o hale gelmişti ki, halifeler Türk beylerinin izni olmadıkça bir şey yapamazlardı. Hutbelerde Türk beylerinin dahi ismi okunurdu.

•••••

12 Buradaki hilâfetten maksat hilâfet-i kâmile ve hakikiye olduğunu bütün şârihler ityân ediyor.

Hele Mısır hükümdarı Baybars[13] Abbasîlerden Ebu'l-Kâsım Ahmed'i Mısır'a getirdi ve halife ilân etti. Halifeler kendileriyle teberrük olunurdu; milletin dünyevî işlerine hiç karışmazlardı, şu hal kimsenin itirazını mûcip olmamıştı.

Hilafet-i âmmenin halkta bulunduğuna este'îzü billâh "Ve ce'aleküm halâife'l-ardı" âyet-i celîlesi dahi şahittir; yani "Cenabı Hak sizleri yeryüzünde halife kıldı" [En'âm 6/165]. İbn Haldun meşhur *Mukaddime*'sinde de tasrih etmiştir. Nitekim ulemâdan Asamm ile bir cemaat "Mülk ü saltanat mezâlim [ve] mefâsidden hâlî olmamakla ehl-i İslâm adl ü salâh üzerine icmâ ve ittifak etse imam ve halife nasbından müstağnî olurlar" demişlerdir.

İbn Hümâm'ın "Lâ yüşteratu'l-ictihadu..." yani "İmamette ictihad ve şecâat şart değildir; çünkü bunların bir kişide ictimâı azdır. Bu vazifelerin ve hükmün başkasına tevdii mümkündür..." sözü o vakte göre vazife-i hükümdârînin başkalarına tevdi olunabileceğini pek a'lâ gösterir.

13 Bugünkü Türkçemizle "Arslan Bey" demektir. Bay, Bey; Bars bir nevi arslandır.

ŞÛRÂ

Meşveretin İslâmdaki mevkii hem Peygamber (aleyhi's-selâm) Efendimiz'in sözleri, hem de işleri ile kuvvetlenmiştir. "Fe-lâ nedime meni'steşâre" [yani "İstişare eden pişman olmaz"] buyuran Hazreti Peygamber, "danışmaksızın iş gören dikbaşların pişman olacağını" beyan buyurmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'den başlıbaşına bir sûre-i celîlenin "Sûre-i Şûrâ" adıyla tesmiyesi dahi meşveretin İslâmdaki mevkiini gösterir.

Cenabı Peygamber (a.m.) Efendimiz bir mesele için vahiy gelmediği zamanlarda sahâbe-i kirâmın işe aklı erenleriyle danışırlardı, konuşurlardı. Bedir muharebesinde Habbab b. el-Münzir'le mevki-i harp hususunda görüşmüşlerdir. Bedir'de alınan esirlerin haklarında yapılacak muamele dahi ashap ile görüşülmüş ve verilen karar üzerine hareket olunmuştur.

Hendek muharebesi vâki olmadan ansızın Kureyş'in Medine üzerine baskın yapmak üzere bulundukları haber alınmıştı. Hazreti Peygamber sahabeyi toplayıp ne yapılması lazım geldiğini konuştular. Nihayet Selmân-ı Fârisî radıyallâhu anhın re'yleri münasip görüldü. Medine'nin etrafına hendek kazılmaya başlanıldı[14].

Ve yine Hendek muharebesi esnasında vâki olan sulh teklifi dahi müşâvere olundu ve kabul edilmedi. O vakitler Peygamber Efendimiz'in mescidi adeta meşveret salonu gibi idi. Her şey sahâbe ile orada görüşülür, kararlaştırılırdı.

Tabii, mühim bir işe dair yapılacak istişâre o işi iyi bilenlerle yapılırdı. İstişâre edilen adamlara *müşâvir* ve *vezir* denilirdi. Hulefâ-yı râşidîn zamanında vezir ve müşâvir sahâbe idi, halk idi. Tabir-i mahsus üzere *ehl-i hall ü akd*, işe aklı erenler idi.

.....

14 Hâlbuki o vakte kadar Arap diyarında hendekle bir yeri müdafaa etmeyi bilmezlerdi. Bu İran usulü idi. Hazreti Peygamber bunu almakta zarar görmedi. Biz de nef'imize olan her türlü iyi ve yeni şeyleri alıp tatbik edebiliriz.

Ümeyyeoğulları hilafeti saltanata çevirdikleri zaman vezirlik, yani müşâvirlik işini de değiştirdiler. Halkı aradan çıkardılar. Biliyorlardı ki, halk kendilerini sevmiyorlardı; vezâreti rütbe ve pâye haline koydular, istedikleri ve emin oldukları adama onu havâle eder, yapılacak işleri onlarla görüşürlerdi.

İpin ucu Abbasoğulları'nın ellerine geçince onlar da böyle yaptılar; çünkü, onlar da halktan emin değillerdi. Kendilerini sevdirememişlerdi. Hem birçok kan dökmüşler hem de evlâd-ı Resûl'ü gücendirmişlerdi.

Abbasoğulları vezâret meselesini tamamıyla İran usulü üzere tevcih eder oldular. İş böyle gitti; nihayet bu mevkii Bağdat Türkleri ellerine aldılar.

Osmanlıların ilk günlerinde her şey çadırlarda boy beyleriyle görüşülür, konuşulurdu. Osman Gazi ve Orhan Gazi zamanlarında böyle yapıldı; fakat çok geçmeden İran ve Bizans usulleri Osmanlılarca yavaş yavaş alınmaya başlanıldı. Vezâret mevkii icat olundu. Adamlar tayin edildi. Hatta vezirlerin her işe karışmaları tehlikeli görülerek ortadan kaldırılanları bile olurdu[15]. Artık müşâvirlik ve vezâret kuru bir addan ibaret kaldı. Hükümdar ne isterse o yapılır, ona karar verilirdi. Vezirler de "Her çi sultân be-pesended hünerest" [Sultan neyi beğenirse hüner odur] diye hükümdarlara yaranmak için her şeyi yaparlar, her fenalığı icat ederlerdi. Bunlara dalkavuk ulemâ da takılırdı. Ülke bir çiftlik, halk bir köle gibi idare olunurdu.

Hazreti Ebu Bekir, Hazreti Peygamber'in ahireti teşriflerinde ensâra karşı söylediği bir hitâbede "Hiçbir maslahatta meşveretinize müracaattan geri durulmayacaktır. Re'yiniz munzam olmadıkça hiçbir iş görülemeyecektir" demiştir.

Bir hükümdar ne kadar akıllı, ne kadar bilgili olsa yine koca bir ülkenin bütün işlerini kendi kafasıyla düşünüp yapamaz; her halde bilmediği bildiğinden bin kat fazladır. Körükörüne yapılan bir işten ne hayır gelir? Hele o hükümdar biraz budala, biraz da zalim olursa vay halkın başına geleceğe...

Tarihlere bakınız, milletlerin çektikleri felâketler hep bu gibi dikbaş hükümdarların, hep bu gibi dalkavuk vezirlerin yüzündendir.

Bir işte müşâvir vezirin ehemmiyeti Hazreti Musa'dan hikâyeten vârid olan "Ve'c'al lî vezîran min ehlî..." âyet-i celîlesiyle dahi sâbitti; yani "Yâ Rab! Sen bana kendi akrabamdan kardeşim Hârûn'u vezir kıl! Onunla kuvvetimi artır! Ve onu işlerimde ortak eyle!.." [Tâhâ 20/29-32].

Eğer müşâvereden vâreste kala idi Hazreti Musa ve Hazreti Peygamber kalırlardı. Şu âyet-i celîle müşâvirin işte müşârik, ortak olduğuna ne güzel

.....

15 Osmanlılarda Çandarlı ailesinin, Abbasîlerde Bermekîlerin felâketlerine sebep hep müstebit hükümdarların korkularıydı.

delildir. Konuşulacak, yapılacak herhangi bir iş hükümdara ait müstakil bir iş olamaz, halk kendi işlerinde müşârik ve ortaktırlar. Ortakların işlerini başbaşa gelerek ancak ortakların düşünüp taşınmaları lazımdır. Hüküm de, karar da onlara aittir.

Halkın kendi işlerini yine kendi elleriyle intihap ettikleri kimselere gördürmelerine şu este'îzü billâh "Ve'l-tekün minküm ümmetun..." [yani "Sizden bir cemaat olsun ki hayra çağırsın, örf ve âdâtı emretsin, kötülüğü nehyetsin", Âl-i İmân 3/104] âyet-i celîlesi ne güzel hüccettir. *Fethü'l-Beyân fî-Makâsıdı'l-Kur'an* adlı mühim tefsir sahibi "kelimetü 'min' li't-teb'îzı" diyor; yani "Sizin içinizden bazılarınız" demektir; müfessir "Burada, hâs olan emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker, âmm olan haber üzerine atfedilmiş" dedikten sonra, "Maruf olan şeyin aklen ve şer'an güzelliği, münker olan şeyin de aklen ve şer'an kötülüğü bilinen şeydir" diyor.

Şu tefsire göre örfen ve şer'an iyi ve kötü olan şeyleri millete gösterir, hayra davet eder bir hizb, bir cemaat lazım imiş; bu da millet meclislerinden başka nedir? Neye delâlet eder? Ta'azzî etmeden her köşede bir zat bu vazifeyi ifa etse ne fayda olur? Fakat, bu vazifeye millet, içerisinden seçtiği kimseleri memur eder de çalışırsa daha iyi meyveler verir ve ruh-ı Kur'an'a muvafık harekette bulunulmuş olur. Ebu'l-Fidâ tefsirinin ikinci cildinde bu âyet-i celîlenin tefsirinde "Yekûlü te'âlâ ve'l-tekün..." demiştir. Mânası: "Cenabı Hak 'Sizden bir cemaat iyiliği emr, fenalığı nehyetmeye ve hayra çağırmaya Allah'ın emriyle kıyâm için vazifedar olsun' buyuruyor."

Milletin toplu olarak re'y ve arzularını izhar etmeleri[ni] ve her işlerini meşveretle görmelerini Cenabı Hak "Ve emruhum şûrâ beynehum" yani "Onların işleri aralarında meşveretledir" [Şûrâ 42/38] âyet-i celîlesiyle beyan buyurmuştur.

Bu âyet-i celîleyi *Fethü'l-Beyân* sahibi "ey yeteşâverûne fîma beynehum..." suretinde tefsir etmiştir; yani "Kullarım aralarındaki işleri konuşurlar, acele etmezler ve herkes kendi re'yiyle hareket etmez". Herkes kendi re'yiyle hareket etse meşveretin, hatta cemiyetin hükmü kalmaz, fevzâ olur, anarşi olur.

Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî kuddise sırruh hazretleri "eş-Şûra ülfetun li'l-cemâati..." buyurmuşlardır; yani "Meşveret bir cemiyet için ülfet ve muhabbettir, aklın seyyârıdır ve doğru yolun kılavuzudur".

Meşveretin lüzum ve vücûbuna "ve şâvirhum fi'l-emr" yani "Sen onlarla müşâvere et!" [Âl-i İmrân 3/159] âyet-i celîlesinden daha beliğ ne olabilir? Usûl-i fıkıhta emirlerin vücûb için olduğu musarrahtır. Bu âyet aslen Cenabı Peygamber'e, fer'an bizlere emirdir. *Fethü'l-Beyân* sahibi "Peygamber Efen-

dimizin burada meşveretle emir buyurulması sahâbe-i kirâmın hatırlarını almak ve ümmet-i Muhammed'e Hazreti Peygamber'den sonra meşveretin meşruiyetini göstermek içindir" demiştir.

İmam Süyûtî sened-i hasenle İbn Abbas'tan rivayet eder ki: Hazreti Peygamber Efendimiz bu âyet-i celîlenin nüzûlünde "Allah ve Peygamberi müşâvereden âzâdedir; lakin, Hak Teâlâ müşâvereyi ümmetime rahmet kıldı; istişâre eden ehliyetini, etmeyen ehliyetsizliğini kaybetmez" buyurmuştur[16].

Nitekim *Tefsîr-i Kebîr* sahibi Fahreddîn-i Râzî "ve iz kulnâ..." [yani] "Rabbin meleklere 'Ben yerde muhakkak bir halife yapacağım' dediği vakit" [Bakara 2/34] âyet-i celîlesinin tefsirinde "Melâike-i kirâmla müşâverenin esbâbı insanlara meşveretin meşrûiyetini göstermek içindir" demiştir.

İmam Kurtubî İbn Atiyye'den nakden "Ehl-i ilm ü din ile istişâre etmeyenin azlinin vücûbunda ulemâ ihtilaf etmemişlerdir" demiştir. İbn Hârizmî diyor ki: "Evliyâ-yı umûra; ulemâ, rüesâ-yı asâkir, ahalinin ileri gelenleri, kâtipler, ameleler ile mesâlih-i bilâda ait müşâvere vâcibdir".

İbn Merdûye İmam Ali kerremallâhu vecheh hazretlerinden rivayet eder ki: Bir gün Hazreti Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimize "Azm nedir?" diye sormuşlar; o da "*Azm* işe aklı erenlerle müşâvere etmek ve sonra verilen kararı yapmaktır" buyurmuşlardır[17].

Son asrın en büyük din ulemâsından bulunan Şeyh Muhammed Abduh hazretleri *el-İslâm ve'n-Nasrâniyye* adlı kitabında "ve'l-tekün minküm ümmetun..." [yani] "Sizden bir cemaat olsun..." [Âl-i İmân 3/104] âyet-i celîlesinin tefsirinde diyor ki: "hum yukîmûne..." yani "Müslümanlar bir cemaat ikâme ederler ki, o cemaat daima hayırlı işlere delâlet eder ve Müslümanları kollar, doğru yolu gösterir, bu cemaat milleti davet eder, söyler, korkutur..."

Ebu'l-Hasen el-Mâverdî'nin *el-Ahkâmu's-Sultâniyye* adlı kitabındaki şu söz milli hakimiyeti ve usul-i meşvereti ne güzel tarif eder: "Ve kâlet tâifetun la ten'akıdu illâ bi-cumhûri ehli'l-akdi..." yani "Ulemâdan bir cemaat dediler ki: İmamet ve hilafet sahih olmaz; ancak her beldeden aklı erenler toplanmadıkça; tâ ki icmâ bulunsun ve rızâ umumi olsun..."

.....

16 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, IV, 88.

17 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, IV, 90.

HALK HÂKİMİYETİ

İslâmlık siyaset itibariyle tam bir "halk hâkimiyetidir". Müslümanlıktaki müsavat hiçbir dinde yoktur. İslâmlıkta ne eşrâf, ne zâdegân, ne hanedan ne ruhbân vardır; sâde ve basittir.

Hukuk-ı siyasiye ve medeniye itibariyle Müslümanlar birbirinden aynı salahiyetlere malik değillerdir. Herkes aynı hukuka, herkes aynı salahiyete maliktir. İslâm hukuku "en-Nâsu ke-esnâni'l-maşat" (yani "İnsanlar bir tarağın dişleri gibi müsâvidirler") demişti.

Hazreti Peygamber (aleyhi's-selâm) Efendimiz asâlet ve kavmiyetin en çok hüküm sürdüğü Araplar arasında tam müsavatı tesis etmişti. Yabancı bir Selmân-ı Fârisî kadar her işe karıştırılırdı. Eşraftan olmayan bir Müslüman asil bir Müslüman gibi her hukukuna sahip olurdu. Ammâr b. Yâsir ile Ebu Süfyân aynı salahiyet-i hukukiyeye maliktiler.

Hazreti Peygamber (aleyhi's-selâm) kavminin önde gelenleriyle nasıl konuşursa fukara ve avam ile de aynı suretle konuşurlardı.

İmam Ebu Bekir (radıyallâhu anh) halife olduğu gün ticaret için elinde zembil ile çarşıya çıkmışlardı.

Hazreti Ömer radıyallâhu anh daha fazla halkçı idiler. Geceleri bile halkla meşgul olurdu. Medine'ye gelen bir sefir Hazreti Ömer'in halife olduğunun farkına varamamış idi; Kudüs fethine giderken kölesiyle deveye nöbetle binmişlerdi.

İslâmın hulefâ-yı râşidîn zamanındaki saf ve nezih halkçılığına çok geçmeden Acem'in ve Rûm'un asâlet ve istibdadı galebe etti. Her şey değişti. Din elde alet oldu. Hilafet en zalim bir saltanata mesnet oldu. Halifeler sorgu ve sualden vâreste sayıldılar. İlk halifelere karşı "Seni kılıncımızla doğrulturuz!" denildiği zaman halife memnun olmuştu; fakat Emevî ve Abbasî halifeleri ufak bir itirazı bile hazmedemiyorlardı.

Çöllerin saf ve hür evlatları bu hallere karşı koymak istiyorlardı; fakat her defasında pek kanlı hezîmetlere uğruyorlardı. Nihayet oralar da başka tarafların uğradığı hastalığa tutuldu. İslâm âlemini katı bir cehâlet, acı bir istibdat tuttu...

Derde bakınız ki, din ulemâsı nâmını alan bazı dalkavuklar cehl ü istibdada yardım ediyorlardı. Halkı uyutmak, halk(ı) ezdirmek için her türlü fetvaları vermekten çekinmiyorlardı. Yalan hadisler mi uydurulmuyor, keyif için ictihadlar mı yapılmıyor, halife huzurunda bir âlim öbürünü mü çekiştirmiyordu.

Halk hakimiyetini tahkim eden şu âyet-i celîlenin hükmünden gaflet ediliyor; en çetin istibdada medhiyeler yazılıyordu: Esta'îzu billâh "İnnemâ veliyyükümu'llâhu..." yani "Sizin velî ve vasîniz Allah ve Peygamberi ve Müslümanlardır". [Mâide 5/55] Eğer Müslümanlara velâyet ve vesâyet edeceklerin hükümdarlar olması lazım gelse idi şüphesiz böyle buyurulmazdı.

Şu âyet-i celîleden sarâhaten anlaşıldığına göre Müslümanlar yekdiğerine karşı velî ve vasîdirler. Başka bir şahsın o velâyeti alması ve halka ait velâyeti nefsinde cem' etmesi doğru değildir. Rûh-ı İslâma ve sarâhat-i Kur'an'a uymayan bir şeydir, bir tecavüzdür.

Bu âyet-i celîlenin sonunda şu esta'îzü billâh "Ve men yetevellellâhe ve resûlehu..." âyet-i celîlesi de yukarıdaki marûzâtımı teyit eder; yani "Bir kimse Allah'ı ve Peygamber'i ve müminleri velî ittihaz ederse, onlar Allah'ın hizbi ve cemaatıdır ki, Allah'ın hizbi daima galebe eder.." [Mâide 5/56]. Kadı Beydâvî'nin tefsiri de bu yoldadır.

Esta'îzü billâ "ve'ade'llâhullezîne âmenû..." yani "Allah Teâlâ iman edenleri ve iyilik yapanları yeryüzünde halife kılacaktır" [Nûr 24/55] Kadı Beydâvî bu âyet-i celîleyi "li-yec'alehum hulefâe mutasarrifîne..." diye tefsir etmiştir ki mânası: "Cenabı Hak kendisini, Peygamberi'ni ve Müslümanları velî edinen kimseleri yeryüzüne -hükümdarların ülkelerine hâkim oldukları gibi- hâkim kılar".

Yeryüzüne tasarrufta ve hükümde halk asıldır. Buna binâen hak da onundur. Bu âyet-i celîlenin sonunda buyuruluyor ki: "Ve le-yümekkinenne lehum..." yani "Cenabı Hak böyle kendisini ve Peygamberi'ni ve Müslümanları velî edinen kimselerin dinlerinde temkîn verir ve onların korkularını selamete çevirir" [Nûr 24/55].

Bu âyet-i celîle şu son geçmiş olan milli istiklal ve müdafaa muharebesinin faydalarını adeta evvelden haber vermiştir.

Çünkü birtakım kimseler müstebit, gayr-i mesul hükümdarın etrafına toplanmışlar, onu velî edinmişlerdi. Avrupalıların her teklif ettikleri şeyleri kabul etmişler, ülkenin yarısını elleriyle düşmanlara vermişler; halkı, memleketi düşünmemişlerdi. Onlar adeta Avrupa'dan korkmuşlardı. İş onların dediklerine kalsa idi vay başımıza gelenlere..., on seneye varmadan Anadolu'da Rumeli ve Endülüs gibi tek bir Müslüman kalmayacaktı..

Fakat birtakım dini bütün Müslümanlar çıktılar, tıpkı âyet-i celîlede beyan buyurulduğu üzere Allah ve Resûlüllah'a ve Müslümanlara güvendiler. Erbâb-ı akd ü halli toplayıp düşündüler, taşındılar. Silaha sarıldılar, "ve le-yübeddilennehum min ba'di havfihim emnâ" [yani] "Onların korkularını selamete çevirir" [Nûr 24/55] sırrı tecelli etti, ülke temizlendi, küffâr kalmadı. İstibdat yıkıldı, müstebit kalmadı. Havf, emn ü emâna tebeddül etti.

Hâfız İbn Kesîr bu âyet-i celîlenin tefsirinde "hâzâ va'dun min'allâhi li-resûlihi..." yani "Bu âyet-i celîlede Allah Teâlâ Hazretleri Peygamberi'ne va'dediyor ki, Allah Teâlâ Muhammed ümmetini yeryüzünde hulefâ kılacak; yani nâsa imam ve nâs üzerine vâli kılacak ve onlar vasıtasıyla bilâd ve memâliki ıslah edecek..."

Binaenaleyh, Müslümanlar yeryüzünde kendi işlerine vâli, kendi ülkelerine hâkimdirler. Salâh ancak bu suretle meydana gelir. Yoksa, iş hükümdarların ellerine bırakılırsa zulüm ve felâketten başka bir şey tevellüt etmez. Nitekim bu cihet "inne'l-mülûke izâ dehalû karyeten..." [yani] "Hükümdarlar bir yere girerlerse orayı ifsad ederler..." [Neml 27/34] âyet-i celîlesiyle tasrih buyurulmuştur, ki tefsiri geçmiştir.

Sözün kısası, Müslümanlık tam halkçılıktır. Müsavat ve hakkâniyet dinidir. Kimsenin halk üzerine yükselmeye, tahakküm etmeye hakkı yoktur. Nasıl ki Enes b. Mâlik'ten mervî olan şu hadis-i şerifte halkın mevkii tasrih edilmiştir: "el-Halku küllühum iyâlullâh..." yani "Halkın hepsi Allah'ın iyâlidirler. Halkın Allah yanında en sevgilisi iyâline en menfaatli olanıdır"[18]. İmam Taberânî *Mu'cem*'inde dahi bu hadis-i şerifi rivayet etmiş ve şu suretle tefsir etmiştir: "Ve ma'nâ ıyâlullah..." [yani "*Allah'ın iyali*nin mânası Allah'ın fakirleri demektir, halk tamamiyle Allah'ın fakirleridir"].

"Ve'temirû beyneküm bi'l-ma'rûf" [yani "Aranızda iyilikle emredin!", Talâk 65/6] âyet-i celîlesi dahi halk hâkimiyetini tasrih buyurmaktadır. Bu kadar sarâhatlere karşı istibdada ve şahsî hükümete taraftar olmak İslâma ihânettir.

•••••

18 Bezzâr, *Müsned*, II, 398.

"Lâ tezâlü tâifetun min ümmetî..." yani "Benim ümmetimden kıyamete kadar bir tâife bulunacaktır ki onlar daima hak üzerine olacaktır; onlara hiçbir şey zarar vermeyecektir"[19] hadis-i şerifi mûcebince bu gibilere karşı daima İslâmın rûh-ı sâfını yüceltecek müminler eksik olmayacaktır.

Son

19 Müslim, İmâre 170-177; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIII, 63, 334-335. (Hadislerin tahricini yapan A. Taha İmamoğlu'na müteşekkirim. [İ.K.])

57.
RİSÂLE

MEŞRUTİYET VE CUMHURİYET

MÜELLİF
LÜTFİ FİKRİ

HAZIRLAYAN:
SUAT GÜVEN

AHMED İHSAN VE ŞÜREKÂSI
MATBAACILIK OSMANLI ŞİRKETİ
1339

لطفی فکری

مَشْرُوطِیَّتْ وَجُمْهُورِیَّتْ

احمد احسان و شرکاسی
مطبعه حقیقت عثمانلی شرکتی

۱۳۳۹

HALK FIRKASI NEDİR?

El-yevm sûret-i katiyyede teessüs etmiş olduğu Ankara haberlerinden anlaşılan Halk Fırkası'nın bu sene ibtidasında yani geçen Kânun-i sâni ayında ilk bahisleri geçtiği vakit bu babdaki efkâr ve mütalaâtımızı işbu isim ve ünvan altında ber-vech-i âtî tesbit ve tahrîr etmiştik. O vakit ahvâl bunun neşrine müsait olmadı. Şimdi bu bahse tekrar avdet edildiğinden ve bu yazılarda bugünkü mebâhis itibariyle de az çok bir kıymet tahmin ettiğimizden bu risâlenin başına koyduk:

Şu son haftalarda Mustafa Kemal Paşa'nın "Halk Fırkası" nâmıyla bir fırka-i siyasiye teşkil etmek ve böylece mücâhedât-ı azîme-i milliyelerinden sonra yeni bir sahada, bu defa sırf siyasî bir sahada mücâhedâtda bulunmak istediklerine dair birçok haberler geldi. Gerek yapılmak istenilen fırkanın ismi ve gerek bu fırkanın tarif ve tesbit-i mahiyeti sadedinde İstanbul mebus-ı muhteremi Ali Rıza Beyefendi gibi Mustafa Kemal Paşa'ya son derecede dost ve mukarreb olan bir zatın *İleri* gazetesinde münteşir silsile-i makalâtı bu fırkanın Avrupa'daki Sosyalist fırkalarından belki biraz daha sola müteveccih yani daha müfrit mahiyette olarak çiftçi ve amele sınıflarının menâfi'ini muhafaza etmek ve hatta onları öbür sınıflara karşı müdafaa etmek gibi bir maksat takip edeceği yolunda bir fikir ve zan verdi. Filhakîka Rıza Beyefendi bu makalelerinin birinde[1] aynen şunu diyordu:

"Bizim fikrimiz münhasıran halkı yani köylü ile umum müstahsilleri memleketin efendisi mevkiine is'âd etmektir. Siyasî rakiplerimiz ise sarâhaten diyorlar ki, bugünkü şerâit tahtında müstahsillerle temas imkânı yoktur. Bugünkü menfaatlerin tarzına nazaran köylü sınıfı ciddi surette eşrâfı mümessil diye

1 7 Kânun-i sâni 339 tarihli *İleri* gazetesi.

tanır. İşte biz halkçılar bu fikre karşı protesto eder, alenen mücadeleyi kabul ederiz. Bu sene-i faaliyetin bidâyetinde Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te irâd ettiği nutuk-ı iftitâhîde "Memleketin efendisi köylüdür" hakikatını en gür sesiyle haykırmıştı. O halde muhaliflerin bu mütalaası Paşa'nın milliyetperver olan bu prensibiyle tenâkuz teşkil eder. Muhalifler diyorlar ki, her yerde mevcut iki rakip eşrâf zümresinden biri Halk Fırkası'na girecek fakat müstahsillerin hakiki menfaatlerini temsil eylemiş olmayacakdır. Asıl bu noktada aldanıyorlar, bizden ayrılıyorlar. Halk Fırkası ağûş-ı safvetine böyle mütegallibeyi nasıl alabilir, eğer alsa onun ismi Halk Fırkası olabilir miydi? Halk ile mütegallibenin menâfi'i birbirinden ayrıdır ve bu mücadelede halkın tarafını iltizâm etmek içindir ki bu fırka teşkil [teşekkül] ediyor..."

Ali Rıza Bey, yazılarının şu nakl ettiğimiz fıkrada mündemic esas ve ruhuna aynı makalede birçok defa avdet ediyor ve o cümleden olarak "Mütegallibe muhtekirler yani yeni tabiriyle monopolcuların zaman geçdikçe hep Halk Fırkası'na muhalif olacaklarını" serd u ityân eyliyor ve nihayet "Mustafa Kemal Paşa'nın yegâne emeli birkaç sene zarfında köylünün ayağından çarığı çıkartmak, onlara refah ve saadet temin edecek vesâiti istikmâl etmektir. Bu da bir programla olur. Hâlbuki muarızlarımızın mütegallibe dedikleri kimselerin bu programa engel olmaması kâbil değildir" diyor.

Ali Rıza Beyin şu menkûl yazılarında sık sık "muarızlarımızın, siyasî rakiplerimizin fikirleri" diye telmih ettiği şeyler başlıca Ahmed Emin Beyin *Vakit* gazetesinde Halk Fırkası hakkında serd ettiği efkâr ve mütalaâttır. Filhakîka Emin Bey de bâlâda serd edildiği vechile tıpkı bizim gibi Halk Fırkası'nı bir sol fırkası hatta Sosyalist fırkalarından daha sola müteveccih, daha müfrit bir çiftçi ve amele fırkası mahiyetinde görmüş ve o yolda efkâr ve mütalaât serdetmiş ve o cümleden olarak şunu demişti:

"Halk Fırkası zaten hazırlanmamışdır ve önümüzdeki intihâbata kadar esâslı sûretde her tarafda yerleşemez. Müstahsil sınıfın menfaatlerini her şeyin fevkinde tutmak pek doğru bir prensibdir. Memleketin menfaati bunu icab ettirir. Fakat bugünkü şerâit tahtında müstahsillerle temas imkânı yoktur. Her yerde mutlaka eşrâf mümessil vaziyetinde bulunacaktır. Bugünkü menfaatların tarzına nazaran köylü sınıfı ciddi sûrette eşrâfı mümessil diye tanır. Bu takdirde her yerde mevcut iki rakip eşrâf zümresinden biri Halk Fırkası'na girecek fakat müstahsillerin hakiki menfaatlerini temsil eylemiş olmayacaktır..."[2]

2 28 Kanun-i sâni *Vakit* gazetesinin baş makalesi.

Bu kere İzmit'te Mustafa Kemal Paşa'nın Halk Fırkası hakkındaki beyanatına bakılırsa Ahmed Emin Beyin şu itirazâtı tarzındaki efkâr ve mütalaât zamanla müşârunileyh hazretlerinin fikirleri üzerine büyük bir tesir icra etmişe benzer. Filhakika Halk Fırkası kendisinden ilk defa bahs ettirdiği vakit o kadar müfrit bir sol fırkası tesiri yaptı ki bizzat biz bî-ihtiyar fikren bunun mevrid ve masdarını arıyor ve Anadolu'nun son senelerde Bolşevik Rusya ile vaki olan temaslarının rabıtalarının bu bâbda ne dereceye kadar bir âmil olarak alınabileceğinin sual ve tedkikini becâ buluyorduk. Hâlbuki Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'te fırka hakkındaki son beyanatında artık böyle bir sual ve tedkiki icab ettirecek hiçbir cihet görünmez oldu. Müşârunileyh gazete muharrirlerine Halk Fırkası hakkındaki izahatını telhîsen ve aynen şunu söyledi:

"Bilâ-istisnâ bizim efrâd-ı milletimiz çalışmağa hâhiş-gerdir. Fakat sarf olunan mesaiden azami istifade sa'yde tatbik olunan usûl ile mütenasibdir. Evvelâ usûllerimizi en çok semere-bahş tarz-ı medenîde tesbit etmeliyiz. Bir de mesai müteferrik oldukça netâyici o mesainin muhassala halinde vereceği neticeden çok dûndur. Bunun için milletin ihtiyacât-ı ictimaiyesini ve mazideki zararlarını tatmin ve telâfi edebilecek en makul programı tesbit etmeğe mecburuz. Program bütün milletçe tatbik olunmalıdır. Bu ancak bir teşkil-i siyasî ile mümkün olur. İşte bu hakikatın istilzâm ve icbân üzerinedir ki bütün sunûf yekdiğerine lazım-ı gayr-ı mufârık olan, çünkü menfaatleri yekdiğerinden tehalüf eylemeyen halkımızın müşterek ve umumi olan menâfi ve saadetini temin için Halk Fırkası nâmı altında bir fırka teşkili tasavvur edilmektedir. Fakat millî maksatlardan ziyade şahsî menfaatler esasına müstenid siyasî teşekküllerden ve bu teşekkülâtın iğfallerinden, müsademelerinden tevellüd etmiş olan tarzların el-ân cezasını çekmekte olan milleti aynı mahiyette bir takım bîsûd iştigallere sevk etmek kadar kebâirden büyük günah yoktur. Bu ifade ile beyan edilmek istenilen şudur ki ismi fırka olan bu halk teşkilinden maksat evlâd-ı milletten bir kısmının, sunûf-ı ahaliden bazılarının diğer evlâd ve sunûfun zararına menâfi'ini temin etmek değildir. Belki birbirinden ayrı ve haric olmayıp halk nâmı altında bulunan umum milleti müşterek ve müttehid bir sûrette müşterek ve umumi olan refah-ı hakikîye isâl için faaliyete getirmektir. Vukûbulması lazım gelen mesainin tarzı ve derecesi hal-ı tabiîsini bulmuş herhangi bir milletin emniyet ve huzur içinde takip ettiği tarzdan ve dereceden başkadır, çok fazladır. Çünkü millet ve memleketimiz en büyük ve bütün cihanda hayret-bahş zaferlerden sonra dahi kendini emniyet ve huzur içinde gör-

memek bedbahtlığına mahkûmdur. Mazi, karanlık bu meşûm mazi millete ancak böyle bir miras bırakmıştır"[3].

Derhal görülecek ki Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözleriyle Halk Fırkası hakkındaki efkâr ve âmâlini tebliğ ve tavzîh sadedinde İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey tarafından yazılan ve *Vakit* gazetesi sermuhariri Emin Beyin bazı itirazâtını celb eden makalelerdeki mesrudât arasında azîm bir fark vardır. Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatında bir sınıf halkın menâfi'ini başka menfaatlara karşı koymak gibi fikir ve emeller mahsûs değildir. Fakat şurası da itiraf olunmak lazım gelir ki mesele ancak Ali Rıza Beyin makalelerinde görüldüğü şekil ve sûrette vaz olunduğu vakit, bir fırka-i siyasiyeye esas ve zemin, tabir-i âharle kumaş olabilir. Yoksa Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin beyanatında iktisab ettiği mahiyetle katiyyen bir fırka-i siyasiyeye esas olamaz ve memleket ve millet hakkında çok fırkaların mukaddimelerine girebilecek umumi, makul ve haliyle mübhem bir takım sözler hükmünde kalır.

O halde derhal hatıra şu tarzda birkaç sual gelir: Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'deki beyanatı bir Halk Fırkası'na esas olabilecek kadar ayrılığı gayrılığı mûcib bir mahiyet-i mütesallibe ibraz edemiyorsa başka hiçbir fırkaya da esas olamaz mı? Mustafa Kemal Paşa'nın yapmak istedikleri fırka şu beyanatlarına nazaran hakiki mânasıyla bir Halk Fırkası olamayacaksa büsbütün mevcudiyetden mu'arrâ olacak mı? Bu ruhuna, zamanına, alacağı tarz-ı cereyana nazarân -velev asıl ismini almasın- acaba başka bir fırka mıdır?...

Şu son suale bilâ-teredüt "evet" diyeceğiz ve bakınız niçin: Mustafa Kemal Paşa İzmit'deki beyanatlarında muhtelif mevzulara imâle-i fikr etmiş ve "Misâk-ı Millî" ve "Teşkilât-ı Esâsiye" hakkında aynen şu sözleri söylemiştir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bütün programlarının umdesi şu iki esasdır: İstiklâl-ı tâm, bilâ kayd u şart hâkimiyet-i milliyedir. Birinci umdenin ifadesi 'Misâk-ı Millî'dir. İkinci ve hayatî olan umdesinin beyanı 'Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'dur. Millet Misâk-ı Millî'nin medlûlünü güzide evlâtlarından teşkil ettiği kahraman ordularıyla fiilen istihsâl eylemiştir. Bunun usulen ve siyaseten dahi ifade olunacağına şübhe yoktur. Teşkilat-ı Esâsiye Kanunu'nun ruh-ı aslîsi ise bu kanunun kitaplara geçmesinden evvel milletin dimağında ve vicdanında temerküz eylemiş olmasıyla ve ancak bunun ifadesi olmak üzere tesis etdiği Meclis'e verdiği vazife-i asliye ile ve senelerden beri

3 20 Kânun-ı sâni sene 339 tarihli İstanbul gazeteleri.

ahkâmını fiilen tatbik edegelmekte olmasıyla ve en nihayet kanun şeklinde enzâr-ı cihana vaz eylemesiyle tahakkuk etmiştir. Hâkimiyet bilâ kayd u şart milletindir... Milleti hâkimiyetinden mahrum eden hâil milletin galeyan ve bihakkın tuğyânıyla biraz zahmetli ve fakat bi'n-netice muvaffakiyetli sûrette ortadan kaldırılmıştır. Mâdûmun ihyasına kalkışmak ise bittabi gayr-i mümkünün mümkün olduğu zehâbı ve butlânında temerrüd olur. Bu temerrüdlerin, ki milletin hüsranını bilerek bilmeyerek tâlibdirler, nedâmet-i hakikiyesini ve hüsran-ı elîmini mûcib olmakdan başka bir netice vermez..."[4]

Paşa hazretleri bu bahse İzmit'de gazetecilerle mülâkatlarından sonra sinema binasında ahali ile vukû bulan müsâhabelerinde, daha açık, daha kati bir sûrette avdet ettiler:

"Şurasını açıkça söylemek lazımdır ki bu milletin üç buçuk seneye sıkıştırdığı dava çok azametlidir. Bunu hazm etmek için kuvvetli dimağlar lazımdır. Fransızlar İhtilâl-i Kebîr'i kat etmek için tam bir asır çalışmışlardır. Felsefe-i hayatın garip bir tecellisidir ki her nâfi ve yeni şeye karşı mutlaka bir kuvvet çıkar. Buna bizim lisanımızda *irticâ* derler. İşte bu irticâın imhâsı için tedâbîr-i mukteziyeyi evvelden almış olmak lazımdır. Bütün millet emin ve müsterih olsun ki bu inkılâbı yapanlar bu gibi menfi kuvvetler[i] çıkacağı noktada ezecek kudret ve kabiliyete ve tedbire malikdirler. Katiyyetle tekrar ederim ki milletin hâkimiyeti müebbeddir... Böyle bir fırkanın ruh-ı aslîsi istiklâl-ı tâm ve bilâ kayd u şart hâkimiyet-i millîyedir. Bu milleti ve bu milletin mukadderâtını ellerine tevdi edeceğimiz insanlardan mürekkeb meclis ve onun hükümetinin dikkatle takip edeceği nokta hiçbir taraftan milletin istiklâl ve hâkimiyetine göz dikil[me]mesinden ve istiklâl ve hâkimiyete dikilecek gözleri çıkarmaktan ibaret bulunacaktır..."[5]

Malumdur ki bir memlekette fırak-ı siyasiye leh ve aleyhinde şiddetli bir propaganda, mücadeleler tevlîd edebilecek kadar efkâr-ı umumiyeyi işgal eden mesâil-i mühimme etrafında teşekkül edebilir. Bu itibarla Mustafa Kemal Paşa'nın şu nakl ettiğimiz son sözlerine nazaran sıhhatle diyebiliriz ki müşârunileyh ve rüfekası el-yevm memlekette muhim bir fırka teşkil etmek üzeredirler. Fakat bu fırka ona verilmek istenilen "Halk Fırkası" isminin ve bu babda yazılan bazı makalelerin vehle-i ûlâda zan ve zu'm ettireceği vechile köylü ve amelenin yani fukara-i ahalinin yüksek sınıflara karşı muhafazasını istihdâf eden ve binaenaleyh bizim memleketimizde

.....

4 20 Kânun-i sâni 339 tarihli İstabul gazeteleri.

5 20 Kânun-ı sâni 339 tarihli İstanbul gazeteleri.

-ananâtımıza ve sunûf-ı muhtelife-i ahali arasındaki örf ve adet ve tarz-ı münasebet ve rabıtaya nazaran- yeri olmayan ve haliyle sun'î ve bundan dolayı da daima zayıf kalmaya mahkûm bir fırka değil, bu kerre Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla husûle getirilen inkılâbât-ı siyasiyenin tarz-ı idare ve hükümetin hasımlarına ve muarızlarına karşı müdafaasını kendisine emel edinmiş hakiki, yaşamaya müstaid bir fırka olacaktır. Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla vaz edilen tarz-ı hükümetin memleketimizde leh ve aleyhde birçok tarafdarları olması kaviyyen meczûm olduğundan arada vukû bulacak mücadelâtın da o nisbetde şedîd olması muhtemeldir.

İmdi Mustafa Kemal Paşa ve rufeka-yı muhteremeleri için "Memlekette Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun müdafaasını azmetmiş bir fırka teşkil ediyorlar" diyebileceğiz. Bütün isimler gibi fırkalar ve teşkilat isimleri de vecîz ve me'nûs olmak zaruri bulunduğundan ve Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla husûle getirilen tarz-ı idareye Avrupa hukuk-ı esasiyelerinin bu babda asırlardan beri takarrur etmiş, kökleşmiş tasnifât-ı vâsialarında bir yer bulmak hiç de zor olmadığından fikr-i taharrimizi bu tarafa imâle eder isek yeni fırka için isim bulmakta müşkilât çekmeyiz. Bizce bu isim bilâ-tereddüt "Cumhuriyet Fırkası" olmak lazım gelir. Çünkü Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun husûle getirdiği tarz-ı idare kendine mahsus cihetleri olmakla beraber hutût-ı asliye ve umumiyesinde tamamen bir cumhuriyettir.

***

Halk Fırkası'nın nihayet bir Cumhuriyet Fırkası'ndan başka bir şey olamayacağı hakkında bundan dokuz on ay evvel vaz ettiğimiz "teşhis"i bu kerre Mustafa Kemal Paşa tamamen teyid ve tasdik etti. Filhakika geçen hafta *Neue Freie Press* muhabirine vâki olan ve matbuatta azîm mübâhesât ve münakaşât tahrîk eden beyanat-ı malumelerinde aynen şunu dediler:

> "Teşkilât-ı Esâsiye mûcebince hâkimiyet bilâ kayd u şart milletindir. İcra kudreti, teşrî salâhiyeti milletin yegâne hakiki mümessili olan Meclis'de tecelli ve temerküz etmiştir, diye sarahat vardır. Bu iki cümleyi bir kelimede izah edebilmek için hangi lugatta aranıyorsa aransın mezkûr kelime cumhuriyet olacaktır. Binaenaleyh Türkiye'nin dahilî tekâmülü tamamen bitmemiştir. Daha tadilât ve terakkiyât vukû bulacak ve bi'l-umum tekâmülât cumhuriyet esasına müncer olacaktır. Türkiye'de hal-i hazırda olduğu kadar ileride de daha ziyade demokratik bir cumhuriyet teşekkül edecek ve bu cumhuriyet hiçbir sûretle Garb cumhuriyetleri esasâtından farklı olmayacaktır"[6].

6 24 Eylül 339 tarihli İstanbul gazeteleri.

Şu hale nazaran el-yevm memleketimizdeki şekl-i idarenin bir cumhuriyet olarak kabul edildiğini en salâhiyetdar bir ağızdan işitmiş oluyoruz. Bu salâhiyetdar ağız aynı zamanda bize bu cumhuriyeti tekâmül ettirerek Garb cumhuriyetlerine benzetmeğe çalışacaklarını da bildiriyor ve böylece "Halk Fırkası" ismiyle teşkil edilmiş olan fırkanın mahiyet-i hakikiyesi, en bâriz sıfatı da tamamen tecelli etmiş oluyor.

CUMHURİYET VE ONU DİĞER TARZ-I İDARELERDEN AYIRAN HUSUSİYET

Devlet ve hükümetlerin eşkâl-i muhtelifesi nazar-ı dikkate alındığı vakit cumhuriyet tamamen "mutlak hükümdarlık"ın (*monarchie pure*) mukabilidir ve ikisi arasında sûret-i tefrik şudur: Mutlak hükümdarlıkda "hâkimiyet" (*souveraineté*) bir şahısdadır. Cumhuriyetde ise, bir mecma'dadır. Bu mecma' pek mahdut kimselerden müteşekkil ise ona nev'i ve derecesine göre "oligarşi" yahut "ileri gelenler cumhuriyeti" (*republique aristocratique*) denilir. Bilâkis bir memleketde bütün millet hakimiyete iştirâk ediyorsa ona avam cumhuriyeti (*republique democratique*) itlâk olunur.

Maamâfih biraz evvel dediğimiz gibi cumhuriyet hangi şekil ve sûrette olursa olsun cümlesinde sıfat-ı kâşife olan ve onu mutlak hükümdarlığın muhalif ve zıddı yapan husus, cumhuriyetde hâkimiyetin bir şahs-ı münferidde değil bir hey'etde tecelli etmesidir.

Fakat son asırlarda bu katî ve bâriz bir sûrette birbirinden ayrı tarz-ı idareler arasında zamanla bir takım muhtelit şekl-i devletler husûle geldi. Bu muhtelit eşkâl-i düveliyenin en bârizi medeniyet-i muteahhirenin son asırlardaki mahsülât ve âsârından bir mühimmi olan "meşrûtî hükümdarlık"dır. Bunda cumhuriyetde olduğu gibi hâkimiyet bir şahısda yahut bir mecma'da değildir. Bu, muhtelif unsurlardadır. O unsurlar hâkimiyete nev'ammâ şâyian sahip ve mâlikdirler. Ef'âl-i hâkimiyetin husûl bulması için onların re'yi ve rızâları yekdiğerine munzam olmak lazım gelir.

Ancak bu meşrûtî hükümdarlıkın (*monarchie constitutionnelle*) dahi bir çok nev'i ve derecesi vardır. Bunların bazıları mutlak hükümdarlıka tekarrub eder, bazıları ise bilâkis âdeta cumhuriyetdir. Birinci nev'e misâl olarak Prusya'nın 31 Kanun-i sâni 1851 tarihli Kanun-i Esâsi'ni zikredebi-

liriz. Bu Kanun-i Esâsinin esas ve ruhu şudur ki; esasen hükümdar bütün hâkimiyeti hâizdir de zaman ve maslahat icabı olarak bu hâkimiyetine tayin ettiği ve münasip gördüğü derecede milleti iştirak ettirmiş, nev'amma onu sofrasına davet etmiştir. Şu hal ve sıfat-ı kâşife-i mezkür Kanun-ı Esâsi'nin bütün maddelerinde kendisini gösterir. Meselâ Prusya'da hükümdarlığın ne sûretle intikal edeceğine dair olan 53'üncü maddesini nazar-ı dikkate alacak olur isek, görürüz ki bu madde milletin şu tarzı yahut bu tarzı tercih ve intihâb etmiş olması gibi hâkimiyet-i milliyeyi tecelli ettirecek bir tarz-ı ifadeyi ihtiva etmiyor; bilâkis Prusya hanedan-ı hükümdarîsinin bu babda mine'l-kadîm ailevî kanun ve usûlünden bahs ediyor. Tabir-i âharle keyfiyet millet tarafından bir vekâlet, bir salâhiyet i'tâsı şeklinde değil bilâkis hanedan-ı kralîye has bir hak sûretinde mevzû-i bahs oluyor.

Zaten mezkür Kanun-i Esâsi'nin bütün hey'et-i mecmuasında görülür ki bunun vâzı'ları milletin ne gibi hukuku hâiz olup olmayacağı hususuyla zihnen meşgul olmuşlar, yalnız onu tayin etmek istemişlerdir. Hukuk ve hâkimiyet-i hükümdarî esas ve umde ittihaz olunarak millete sûret-i sarîhada verilmeyen hukuk, kaide-i külliye olarak hükümdarın malı addolunmuştur. Diğer nev'i yani adeta cumhuriyet hükmünde olan meşrûtî hükümdarlıklarda ise bilâkis esas hâkimiyet milletde addolunarak hukuk-ı hükümdarî her neden ibaret ise bir vekâlet hükmünde olarak taraf-ı milletden hükümdara tevcih olunmuştur. Bu nev'i meşrûtî hükümdarlığa ise başlıca misâl olarak Belçika'yı zikredebiliriz. Filhakika mezkür memleketin Kanun-i Esâsisi 25'inci maddesinde "Bütün iktidar ve hâkimiyet milletindir. Bu hâkimiyet ve iktidarın sûret-i tevzî ve tefvîzi kanun-i esâside tesbit olunmuştur" der. Binaenaleyh Belçika'da meclis-i mebusan nasıl hâkimiyet-i milliye nâmına kuvve-i teşrîiyeyi hâiz ise Belçika kralı da aynı sıfat ve mahiyetde olarak yani hâkimiyet-i milliye nâmına kuvve-i icraiyeyi hâizdir.

Bizim Kanun-i Esâsimiz yapıldığı vakit vâzı'ları en ziyade Belçika Kanun-i Esâsisi'nden mülhem oldukları için o da tamamen Belçika Kanun-i Esâsisinin ruh ve mâhiyetinde tecelli etmiştir. Bu kanun-i esâsiye göre padişah da tıpkı Belçika kralı gibi nefsine mahsus bir gûne hâkimiyeti hâiz olmayıp bütün hukuku milletden alan bir vekîl hükmündedir. Bizim Kanun-i Esâsinin bütün maddelerinin hey'et-i mecmuası tamamen gösterir ki bizim Kanun-i Esâsimiz Belçika Kanun-i Esâsisi'nin bir temsil-i sânisidir. Gerçi bizimkinde Belçika Kanun-i Esâsisi'nin 25'inci maddesi gibi hâkimiyetin milletde olduğunu sarâhaten söyler bir madde yoktur. Fakat ona muâdil ve o ehemmiyetde başka maddeler vardır. Meselâ altıncı madde aynen

"Sülâle-i Âl-i Osman'ın hukuk-ı hürriye ve emvâl ve emlâk-ı zâtiye ve mâdâme'l-hayat tahsisât-ı maliyeleri tekâfül-i umumi tahtındadır" der. Eğer millet esas efendi yani memlekete sahip ve hâkim olmasa idi onun tarafından hanedan-ı hükümdarîye bu kabîl teminat i'tâsına elbette lüzum olmazdı.

Belçika Kanun-i Esâsisi ve bizim Kanun-i Esâsimiz gibi kanun-i esâsilerle idare olunan meşrûtî hükümdarlıkların bâlâda dediğimiz gibi hâkimiyet-i milliye itibarıyla cumhuriyetlerden hiç farkları yoktur. Onlar da cumhuriyetler gibi tamamen hâkimiyet-i milliye esasına istinad ederler. Hatta o kadar yoktur ki bunun en bâriz bir delilini bizzat kendi memleketimize ait bir madde-i kanuniyenin Belçika Kanun-i Esâsisi'ndeki mârru'l-beyan 25'inci madde ile mukayesesinde görebiliriz. Bu bize ait dediğimiz madde-i kanuniye bu kerre Anadolu'da yapılan Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun birinci maddesidir. Bu madde dahi tıpkı Belçika Kanun-i Esâsisinin 25'inci maddesi gibi hâkimiyetin milletde olduğundan bahseder ve "Hâkimiyet bilâ kayd u şart milletindir..." der. Şâyan-ı dikkatdir ki Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu hükümdarlığı kaldırdığı ve Belçika Kanun-i Esâsisi bilâkis muhafaza ettiği halde her ikisi de hâkimiyet-i milliyenin tamamen milletde olduğunu söyleyebiliyorlar. Bu da gösterir ki hâkimiyet-i milliye esasının riyaset-i devletde bir hükümdarın bulunması keyfiyetiyle hiçbir alâka-i esâsiyesi yoktur ve hâkimiyet-i milliyenin tamamen hükümran olduğu bir memleketde milletin bi'l-vekâle kuvve-i icraiyesine memur olmak üzere bir hükümdar veyahut muntehab bir reis bulunabilir.

Cumhuriyetleri hükümdarlıklardan hâkimiyetin bir ferdde yahut bir mecma'da bulunması esası üzerine tefrik ve temyiz etmek hususu hukuk-ı esâsiyenin en katî kavâidindendir. Bazı eski müelliflerin riyaset-i hükümetde bir hükümdarın bulunup bulunmamasını nazar-ı dikkate alarak yaptıkları "monarşi" ve "cumhuriyet" tasnifleri daha ziyade keyfiyetin şekl-i zâhirine göre yapılmış bir şeydi.

Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nda icrâî ve teşrîî işlerin meclisde birleşdirilmesi keyfiyeti ve teşekkül eden yeni hükümetin "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ismi ve ünvanını alması ise katiyyen bunun bir cumhuriyet olarak telakkisine mâni olamaz. Kaldı ki bu icrâî ve teşrîî işlerin aynı hey'etde birleşmesi keyfiyeti cumhuriyet-i idare içinde teferruatdan serîu'z-zeval bir şeydir. Bu hususu da ber-vech-i âtî biraz tafsil etmek isteriz.

Gerçi Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun ikinci maddesi "İcra kudreti ve teşrî salâhiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder" diyorsa da bu maddenin tatbikat ve fiiliyatda

ruh ve metnini muhafaza etmesi mustahîldir. Hey'et-i icraiyeye ait işlerin tûl-i müddet millet meclisi tarafından kuvve-i teşriiyesine ilâveten rü'yet edilmesi tabiat-ı hadisâta mugayir bir şeydir. Böyle bir şeyin ancak dört beş yüz kişilik bir köy cemaati içinde muvaffakiyetle devamı mümkündür. Fakat İran'dan Meric'e kadar yayılan bir devlet-i azîmede bu katiyyen devam edemez ve hergün geçdikçe insan farkında olarak olmayarak ondan uzaklaştığını his eder. Filhakika şuabât-ı hükümetden birini, bi'l-farz Dâhiliye Vekâleti'ne ait hususâtdan hem de yalnız bir kısmını meselâ vali ve mutasarrıf ve kaymakamların azl ü nasbı hususunu ele alırsak yalnız bu mesele millet meclisini çok günler sabahdan akşama kadar işgal etmeğe kâfî gelir ve bu yüzden meclis başka işe bakamaz olur!... O halde ne olacak? Şu ki tedricen bu işler farkında olarak olmayarak Dâhiliye vekiline bırakılacak ve bu sûretle o vekil memâlik-i sâirede görülen alelâde bir Dâhiliye nâzırı, yani hey'et-i icraiyenin mühim bir uzvu olan Dâhiliye nâzırı haline gelecekdir. Diğer vekâletlere ait hususlarda tedricen aynı tarîk ve seyri takip edecek ve böylece az zaman geçmeden memleketde bütün memâlik-i sâirede olduğu gibi Millet Meclisi'nden yani kuvve-i teşriiyeden ayrı bir hey'et-i icraiye, bir hükümet tebârüz edecektir.

Şu netice-i muhtemele hadisâtın ruhundadır ve katiyyen vazife-i icraiye ve teşriiye Türkiye gibi vâsi bir memleketde aynı hey'etde kalamaz. Vazife-i icraiye ve teşriiye işlerinin yekdiğerinden ayrılması o kadar hadisât ve umûr-ı devletin ruhundadır ki İngiltere ihtilâlinde Kral Birinci Şarl'ın ve Fransa ihtilâlinde Onaltıncı Lui'nin idamlarından sonra icraî ve teşrîî işlerin meclisde birleşdirilmesi teşebbüsü oralarda da ileri gidemedi, akîm kaldı. Tarihin şu kısımlarından el-yevm pekçok istifade etmekliğimize imkân bulunduğundan bunları bir nebze tafsil etmek fâideden hâlî olmasa gerekdir.

Fransa e'âzım-ı hükemâsından ve müverrihinden Guizot, İngiltere ihtilâli tarihine hasr ettiği büyük eserinde İngiltere Kralı Birinci Şarl'ın idamından sonra ibtidâr eden halk hükümetinin tarihine şu satırlarla başlıyor:

> "Bundan evvel[7] kraliyetin nasıl sukût ettiğini ve hürmete layık olduğu halde milleti, memleketi âdilâne idare edemeyen kralın nasıl idam edildiğini tarif ve hikâye etmiştim. Şimdi de bir halk hükümeti teşkil etmek için bir ihtilâl meclisinin vâki olan bîsûd uğraşmalarını ve mütecâsir ve müdrik dehasiyle

7 Guizot İngiltere ihtilâlinin safahât-ı ulyâsını *Birinci Şarl'ın Tarihi* nâmıyla yazdığı eserde göstermişti.

celb-i hayret eden bir sâhib-zuhûrun[8] teşkil etdiği hükümeti tarif ve hikâye edeceğim..."[9].

Sonra Guizot şu sûretle devam ediyor:

"Uzun parlemanın[10] tarih-i küşadı olan 1640 senesi Teşrin-i sâninin üçünde meclis beş yüz altı mebusdan mürekkebdi. 1649 tarihinde kralın idamından ve kralînin ref' u ilgasından sonra meclise ve müzakerâtına iştirak eden azânın adedi ancak yüz kadar idi... O vaktin en kalabalıklı bir celsesinde azânın adedi yetmiş yediyi geçmedi idi. Böylece bir hizb-i muzaffer haline irca edilmiş olan bu meclis büyük bir iman ve azim ile derhal işe koyuldu.

"Fî 7 Şubat sene 1649 tarihinde yani kraliyeti sûret-i sarîhada ref' u ilgâ etdiği gün vezâif-i icraiye ile meşgul olmak üzere bir hey'et husûle getirdi... Bütün vezâif-i hükümet bu hey'etde idi... Fakat hey'et vazifesini meclisin evâmir ve talimatı tahtında icra ediyordu. Hakimiyet-i milliyeyi yegâne temsil eden meclisdi.[11] Meclis bütün mesâil ile meşgul oldu. Umûr-ı teşriiye, diplomasi, tevzî-i adalet, inzibat, umûr-ı maliye, ordu, donanma cümleten onun elinde idi..."[12].

Görülüyor ki İngilizler de o vakit hemen aynen denilecek kadar bugün bizim yaptıklarımızı ve yapmak istediklerimizi yapmışlar, fakat icraî ve teşriî işlerin bir hey'etde devamı maslahatın ruhuna katiyyen tevâfuk edemediğinden nihayet azîm ihtilâfât-ı dâhiliyeye uğramışlardır. Guizot, işlerin tedricen iyi yürümemesinden mütevellid fütûr-ı umumiyi, halet-i ruhiyeyi de tasviren şöyle diyor:

"Yapılan bütün icraat ve tazyikâta rağmen memleketde hiç kimseye hatta bizzat hükümet tarafdarlarına bile hükümet-i mevcudenin kuvvet ve âtîsi hakkında bir emniyet ve itimad gelemiyordu. Hükümet, kral tarafdarânına ve müfrit hürriyetçilere galebe ettiği gibi kendisine nev'amma ailevî bir başka rahatsızlık geliyordu. Hasımlara galebe ile iş bitmiyordu. Bizzat hükümet ve tarafdarânı arasında her gün daha ziyade sivrilen sahib-i kudret bir kimse

• • • • • •

8 Cromwell'i murad ediyor.

9 *Cromwell Tarihi*, Birinci cild, s. 1.

10 Bu meclis Cromwell tarafından 1653 tarihinde fesh oluncaya kadar devam ettiği için tarihte bu ismi almıştır.

11 Guizot bu sûretle teşekkül eden hükümete "*gouvernement de la chambre des communes*" ismini veriyor.

12 *Cromwell Tarihi*, cild 1, s. 5.

vardı ki hem ondan vaz geçemiyorlar ve hem ona karşı nasıl kendilerini müdafaa edeceklerini bilemiyorlardı. Yeni hükümetin husûlüyle beraber Cromwell müstesna bir mevki almışdı. Bir buhran zuhûr etti mi izâlesi onun himmetinden bekleniyor fakat muvaffakiyetin ertesi günü de onun bu suretle aldığı şeref ve şöhretden korkuluyordu..."[13].

Fakat bilmukabele Cromwell'i dinler isek o da icraî ve teşriî hususâtın aynı hey'etde birleşmesi yüzünden işlerin görülemediğinden, akîm kaldığından şikâyet ediyordu. Filhakika Profesör Esmen Avrupa'da tefrîk-i kuvânın tarihçesini yapar iken hiç nazariyâta istinad etmeksizin sırf sevk-i maslahatla bu mecburiyetin İngiltere'de nasıl kendisini gösterdiğini hikâyeten der ki:

"Tefrîk-i kuvâ kaidesi on yedinci asırda İngiltere'de ihtilâl zamanında sarîh bir sûretde vücûd buldu. Fakat burada öyle nazariyât-ı ilmiye eseri olarak zuhûr etmedi. Bunu meydana çıkaran *long parlemam*ın tahakküm ve istibdâdından münbais sû-i istimalât karşısında bir dahînin nüfûz-ı nazarı oldu. Cromwell kendi "*Protektora*" hükûmetini teşkil etmek için kuvânın ve bâhusus kuvve-i teşriiyenin ve kuvve-i icraiyenin tefrîkine büyük bir ehemmiyet veriyordu. Kuvve-i adliyenin istiklâlini de arzu ediyordu. Bu babdaki fikirlerini sarâhaten söylüyordu "Protektora" hükümetinin birbirini takip eden kanun-ı esâsilerinde bu kaide tamamen tatbikat gördü"[14].

Böylece icraî ve teşriî işlerin tevhidi teşebbüsü İngiltere'de akîm kalmış olduğu gibi Fransa'da dahi aynı teşebbüs aynı akibete uğramıştır. Malumdur ki Fransa İhtilâl-i Kebîri'nde "konvansiyon" meclisi Kral Onaltıncı Lui'nin idamına hükmetdikden ve bunu icra ettirdikten ve bütün kuvvetleri, salâhiyetleri kendinde cem eyledikten sonra 1793 tarihinde bir kanun-i esâsi neşr u isdar etti. Bu kanun-ı esâsi bizim Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu gibi bütün kuvvet ve salâhiyetleri meclisde topluyordu. Gerçi arada bazı farklar vardı. Fakat bunlar teferruata ait şeylerdi. 1793 Kanun-i Esâsisi 1791 Kanun-i Esâsisi'yle vaz olunmuş olan tefrîk-i kuvâ kaidesini ref etti. Meclis kuvve-i icraiyenin tayinini bir tarz-ı mahsusda husûle gelen müntehiblerin irâe ettikleri namzedler arasından tefrîk eylediği ve şûrâ-yı icra (*conseil exécutif*) ismini verdiği yirmi dört kişilik bir hey'ete tevdi eylemişti. Büyük küçük bi'l-cümle memurîn ve zâbitânı ve nüzzârı nasb ve tayin eden bu "şûrâ-yı icra" idi. Görülüyor ki bu noktada 1793 Kanun-i Esâsisi'yle bizim

13 *Cromwell Tarihi*, cild 1, s. 67.

14 Esmen, *Hukuk-ı Esasiye*, s. 359.

Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu arasında ufak bir fark vardır: Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun sekizinci maddesi "Büyük Millet Meclisi hükümetin inkisâm eylediği devâiri kanun-ı mahsus mûcebince intihâb-kerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder..." der.

Hâlbuki Fransa'nın 1793 Kanun-i Esâsisi biraz evvel söylendiği vechile bunları "şûrâ-yı icra"sına tayin ve irâe ettiriyordu. İki kanun-i esâsi arasındaki ikinci bir ufak fark da şudur ki Fransa'da "şûrâ-yı icra" vükelâyı haricden yani meclis haricinden tayin ettiği halde bizde "İcra vekilleri Büyük Millet Meclisi'nin ekseriyet-i mutlakası ile aralarından intihâb olunur". Fakat esasda yani kuvve-i icraiye ile kuvve-i teşriiyenin tamamen meclisde birleşmiş ve bütün salâhiyet ve iktidarın münhasıran orada temerküz etmiş olması hususunda iki kanun-i esâsi arasında ittihad-ı tâm vardır. Bizde olduğu gibi Fransa'nın 1793 Kanun-i Esâsisi'nde dahi nâzırların isimleri "vekil" idi[15] ve şahsî bir nüfûzları yok idi. Fransa'nın geçen asır ricâl-i meşhuresinden Mösyö Tiyer, Fransa İhtilâli ve Napolyon tarihi hakkındaki muazzam eserinde bu 1793 Kanun-i Esâsisi'nden bahs ederken "Son derecede ahrârâne yapılmış ve ömürsüz kalmış olan bu kanun-i esâside hey'et-i icraiye ehemmiyetsiz muvakkat bir komiserlik, vekillik mevkiine iniyordu" diyor ve mezkür kanun-i esâsinin ne sûretle yapıldığı[nı] da şöyle hikâye ediyor:

> "Kanun-i esâsi hemen hiç münakaşaya uğramaksızın sekiz günde meclisden çıktı ve şerefine atılan toplarla ilân ve bu vesile ile icra-yı sürûr u şâdumânî edildi. Ve kanundan binlerce nüsha basılarak bütün Fransa'ya gönderildi ve hiçbir itiraza uğramadı"[16].

Fakat şâyan-ı dikkatdir ki bu Kanun-i Esâsi vekâyi ve hadisât ilcaâtıyla hiç tatbikat ve fiiliyat göremeden ortadan kalktı ve yerine 1791 Kanun-i Esâsisi'nden daha ziyâde vuzûh ve sarâhatle hey'et-i icraiye ve teşriiyenin tefrîkini kabul eden "Üçüncü Sene Kanun-i Esâsisi" kaim oldu.[17]

Hasılı icraî ve teşriî işlerin bir memleketde tûl-i müddet aynı hey'etde içtimaı keyfiyeti tabiat-ı eşya ve hadisâta mugayir olduğundan bizim memleketimizde de hey'et-i icraiye ve teşriiyelerin yeniden iftirakına şahit olacağımız muhakkakdır. Binaenaleyh el-yevm icraî ve teşriî işlerimizin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde birleşmiş olması keyfiyeti Teşkilât-ı Esâ-

15 Agents en chef de l'administration general (Art. 66).

16 *Fransa İhtilali Tarihi*, Birinci cild, s. 568.

17 Esmen, *Hukuk-u Esasiye*, s. 149.

siye Kânunu'yla husûle gelen ve memâlik-i sâirede halen mevcut ve marûf numûne şekil ve sûretlerine benzemeyen cumhuriyet-i idareyi vehle-i ûlâda bize göstermiyor ve sanki büsbütün başka bir tarz-ı hükümet teessüs etmiş gibi bir tesir yapıyorsa da hakikatde bu tarz-ı idarenin de tam mânasıyla bir cumhuriyet olduğu muhakkakdır. Bu şekl-i idare memleketimizde payidâr olabildiği sûrette pek az zaman geçmeden icraî ve teşrîî işler birbirinden ayrılacak ve el-yevm başka cumhuriyetlerde gördüğümüz vechile başka başka ellere geçecektir. Malumdur ki daha şimdiden bu babda bir hayli mübâhese ve münakaşa başlamıştır.[18]

18 Bu mebhas da yazılalı hayli zaman oldu.

CUMHURİYET FIRKASI'NIN MÜCADELÂT-I MÜSTAKBELESİ

Cumhuriyetin sebk eden tarif ve tavsîfine nazaran cumhuriyetçilerin en ciddi muârızları "mutlak hükümdarlık" (*monarchie pure*) tarafdarânı olmak lazım gelir. Filhakika mademki cumhuriyet en ziyade mutlak hükümdarlığın mukabilidir, o halde her iki şekl-i hükümetin tarafdarları da haliyle birbirine en koyu muhalif olurlar. Ondan sonra sırasıyla cumhuriyetlerle mutlak hükümdarlıklar arasındaki muhtelit şekl-i hükümetler yani meşrûtî hükümdarlıklar ve tarafdarânı mevzû-i bahs olmak icab eder. Ve meşrûtî hükümdarlıkların da bâlâda tafsil olunduğu vechile mutlak hükümdarlığa yakın olanları ve daha hafif dereceleri bulunduğu gibi tamamen cumhuriyetle hem-hudud olanları ve hatta Belçika Kanun-ı Esâsisi'nin ve bizim Kanun-i Esâsimizin icab ettirdiği meşrûtî hükümdarlıklar gibi ruh ve esas yani hâkimiyet-i milliyenin temamî-i temini itibariyle cumhuriyetlerden tefrîki düşvâr olan nev'leri de vardır. Binaenaleyh aklen ve mantıken bu muhtelif meşrûtî hükümetlerin tarafdarânının mutlak hükümdarlık tarafdarânı derecesinde cumhuriyetçilere muârız olamamaları ve hele hâkimiyet-i milliye esasına mübteni meşrûtî hükümdarlık tarafdarânı ile cumhuriyetçiler birbirlerine muârız değil hatta fikren akraba ve esasda tamamen müttefik addolunmaları lazım gelir.

Şimdi şu mücmel esasâtı memleketimizin bugünkü haline tatbik edecek olur isek yeni teşekkül eden Cumhuriyet Fırkası en ziyâde hükümet-i mutlaka yani devr-i Meşrûtiyet'den evvel mevcut olan mutlak padişahlık tarafdarânı ile mücadele ve mücâhede edecek ve diğerleri ile olan mücadelâtı nisbeten pek hafif olacak demek icab ederse de maa't-teessüf bu gibi telakkiler, nokta-i nazarlar ekser ahvâlde sırf nazariyât vadisinde kalıyor, tatbikat sahasına geçemiyor ve mücedelât-ı siyasiye birbirlerine esas iti-

bariyle muhalif olanlar arasındaki derecede ve belki daha ziyâde birbirine benzeyenler arasında zuhûr ediyor! Çünkü siyasî infiâller, ihtiraslar, şahsî husûmetler, istirkâblar insanlar arasında büyük bir rol oynuyor. Şu hal-i müessifin pek bâhir ve muhim misâl ve numunelerinden biri Fransa İhtilâl-i Kebîri'nde "Jakoben" ve "Jironden" gibi aynı babanın yani ihtilâlin evlâtları arasında zuhûr eden kanlı ihtilâfâtdır.

Esasen merdûd ve menfûr ve en büyük neticesi umumi hüsran ve harabî olan bu gibi ihtilâfât yine nisbeten bir inkılâbın ibtidâsında olsa bir dereceye kadar mazur ve hatta gayr-i kâbil-i def' addolunabilir. Çünkü, o zaman memleket bunun ne müthiş bir belâ olduğunu daha anlamamış ve bütün kuvve-i mukavimesi henüz sarsılmamış bir haldedir. Fakat bir memleketde inkılâbın onbeşinci senesinde yani felâket ve musibetlerden sonra tekrar böyle bir sarsıntı pek müthiş, öldürücü bir şey olabilir. Bir inkılâb lk senelerinde büyük hummalar gösterir ve o vakitler tahrîk ettiği infilâkların önüne geçmek muhâl olur. Bütün inkılâblarda -şu son zamanlarda bilcümle safahâtına şâhid olduğumuz Rusya İhtilâli'nde emsâli görüldüğü vechile- büyük feverânlar, galeyânlar, müfrit tebeddüller görülür. Fakat bilâhare tedricen bu feverân devri zâil olur. Nev'amma bir yangın yerine yangından sonra avdet eden alakadarlar gibi ahali inkılâbın husûle getirdiği boşluklarla yahut vücûdlarla eskiden vekâyi'a mukavemet etmiş, payidâr olabilmiş şeyleri mezc ederek ve bunlar arasında bir ahenk temin etmeğe çalışarak tedricen blr devr-i müsâlemet ve sükûnete girer.

Bizim bedbaht milletimiz de el-yevm böyle yeni yangından çıkmış harîk-zedegân mevkiindedir. Medîd bir devr-i istibdaddan sonra on dört senelik bir de feverânlı, galeyânlı dâhilî, hâricî hiç vakasız kalmayan bir devre-i ihtilâliye geçirmiş ve beşeriyetin, insaniyetin şimdiye kadar emsâlini görmediği Harb-i Umumi afetine de en mühim aktörlerden biri olmak üzere iştirâk eylemiş ve ondan sonra da müdhiş ve mehîn, alçak bir düşman istilâsı görmüş, varı yoğu mahvolmuşdur. Şimdi zaif ve nahif kalmış bu vücud her şeyden evvel büyük bir basirete, pek ihtiyatkâr doktorlar elinde tedaviye muhtaçdır. Alelâde ahvâl ve zamanda nâfi' olabilecek bir ameliye-i cerrahiyeye tahammül edemez. Onun için bütün evlâdına ve ale'l-husus onu bu son mehîn düşman istilâsından tahlîs eden mücahidîne her şeyden evvel şu vazife-i mühimme terettüp eder ki şu bedbâht validelerinin zaman-ı nekâhetini büyük bir sükûnet ile geçirtmeğe ve hastayı yeniden büyük tedbirler, ameliyelerle sarsmak şöyle dursun onun ednâ teessür-i ruhîden bile masûn bulundurulmasına elbirliğiyle çalışsınlar.

Bâlâda dediğimiz gibi cumhuriyetlerin muârazası tarihindeki emsâline nazaran, ruh ve mahiyet itibariyle kendisine en koyu muarız olmak lazım gelenlere münhasır kalmayacak ve kendisine en ziyâde benzeyenlere, fakat teferruatta ayrılanlara kadar yapılacaktır. Bu kendisine en ziyade benzeyenler diye tavsîf etmek istediğimiz kimseler, Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla ref' edilen Kanun-i Esâsi'ye tarafdar olanlardır. Bâlâda kanun-i esâsiler hakkında sebk eden meşrûhât ve tafsilatdan tamamen anlaşılmış olacağı vechile Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla Kanun-i Esâsi arasında hâkimiyet-i milliye nokta-i nazarından ednâ bir fark yoktur. Her ikisinde de hâkimiyet milletindir. Yalnız birinde hükümdar yoktur, diğerinde vardır; fakat bu Belçika kralı gibi münhasıran hâkimiyet-i milliyeden tenevvür ve istifade eden ve aslında bir ziyâyı hâiz yani "münîr" olmayan "müstenîr" bir padişahdır. İşte hâkimiyet-i milliye nokta-i nazarından iki taraf arasındaki fark-ı cüz'î bundan ibaretdir.

Buna rağmen maa't-teessüf öyle görülüyor ki cumhuriyetciler, en ziyâde Kanun-i Esâsi'mize tarafdar olanlarla mücadele edeceklerdir. "Mutlak hükümdarlık" tarafdarânı gibi cumhuriyetlerin en koyu hasmı olmak lazım gelen kimseler artık memleketimizde çok şükür kalmamış gibidir. Bidâyet-i inkılâbımızda yani 1324 senesinde inkılabcıların en büyük hasmı şübhesiz bunlardı. Fakat dünyada hiçbir şey boşuna olmadığı gibi o vakitden beri geçen, hem ne vakalar ve hadiselerle dolu olarak geçen on dört sene katiyyen beyhûde geçmiş olamaz. Memleket, devre-i ihtilâliyemizin bütün o vakaları arasında, tekemmül etti, bir mülâzemet yaptı.

Biz katiyyen zan etmeyiz ki 1339 senesinde memleketde hâlâ kendisinden korkulabilecek kadar mühim "mutlak hükümdarlık" tarafdarı bir hizip bulunsun. Binaenaleyh bâlâda bast ettiğimiz fikir ve kanaate avdetle deriz ki cumhuriyetcilerimizin en ziyâde mübâreze edeceği kimseler kendilerine en yakın olanlar yani kanun-i esâsi tarafdarları olacakdır. Bu ise bihakkın teessüfe seza bir hadise olacaktır. Çünkü memleketimizin zaten seviye-i zihniyesi maa't-teessüf düşkündür. Erbâb-ı ilm u irfan parmakla gösterilecek kadar azdır. Vatanımızın uğradığı bunca musibetlerden sonra memleketin bilcümle havâssı, erbâb-ı fazl u kemâli müttehiden ve müttefikan onun dertlerine çâresâz olmaya teşebbüs edecekleri yerde aralarında sırf teferruata ait ictihad farklarından dolayı birbiriyle muarazaya kalkışırlar ve bu sûretle beyhude birçok kıymetdar zamanlar, kuvvetler kaybederek umûr-ı esâsiye-i vatanı ihmal ederlerse buna cidden acımak lazım gelir...

Mustafa Kemal Paşa ve rüfeka-yı muhteremeleri bu memlekete azîm hizmetler ifâ ettiler. Tarih onların bu hizmetlerini altın hurûfla yazacaktır.

Memleket namına, hatta bu mücahidîn-i kirâmın bizzat kendi menfaatleri nâmına şâyan-ı temennidir ki bu hidamât-ı azîmelerini bihakkın tetvîce de muvafık olsunlar. Bunca harb u cidâlden, itişme, kakışmalardan sonra millet onların himmetiyle şöyle bir müddet istirahat edebilir. Yeniden cidâllere uğramayarak yaralarını sarmaya, çift ve çubuğunu kurmağa, ocağını tüttürmeğe, tarlasını yeşilletmeğe, ağaçlarını dikmeğe muvaffak olursa mücahidlere çok dua eder ve işte bu dualardır ki onların o büyük hizmetlerinin tâcı olur.

Hâlbuki memleket yeniden bir mücadeleye ve hem dahilî olmak itibariyle memleketi tahrib etmek, bütün kuvve-i hayatiyesini köreltmek hususunda daha müessir ve müthiş olması tabiatında olan dâhilî bir tefrikaya uğrarsa bütün bu zaferlerin maa't-teessüf semeresi hiç iktitâf edilemez.

Bugün milletin mukadderatını elinde tutan zevâta ve bâhusus onların serfirâzı olan muzaffer Kemal Paşa'ya en büyük bir vazife-i vataniyedir ki bu tefrikaya meydan vermesin. Fakat bu öyle cebirle, şiddetle olacak bir şey değildir, bu ancak münevver olan iki taraf arasında saf, temiz, her türlü sû-i niyetden hâlî bir anlaşma ile mümkündür. Memleketin bir ailesi gibi sayılmak lazım gelen bütün mütefekkirîni Mustafa Kemal Paşa hazretleri bir aile kongresi yani memleketin mütefekkirîn ailesi kongresi halinde ictima ettirsinler. Orada uzun uzadıya teâtî-i efkâr edilsin, mütehâsım "tez"ler ashâbı yekdiğerini iknaa çalışsınlar ve bu ictimadan memleketin hayrına hâdim ve ona her şeyden evvel huzur ve sükûn getirecek bir karar-ı makûl u ilmî doğsun. Fransa hukemâ-yı meşhuresinden Renan, milletler için en büyük saadeti "mefkûre" olarak sırf erbâb-ı ilm u fenden mürekkep yeni nev' bir asilzâdegân (*aristocratie intellectuelle*) tarafından idare olunmakda gördü. Bizde de sınıf-ı mütefekkirînimizin velev bir defaya mahsus olsun memleketin mukadderâtında bir hakk-ı kelâmı olsun.

MÜTEFEKKÎRİN AİLESİ KONGRESİ

Bu kongrenin rûznâmesi haliyle pek mahdut olacaktır. Mademki esas yani hâkimiyet-i milliye hakkında bir gûne ihtilâf yoktur, bütün mübahesât ve münakaşât memleketin el-yevm içinde bulunduğu vaziyete ve tarih ve ananâtına ve âlem-i İslâmla olan revâbıt ve münasebâtına nazaran hey'et-i icraiye riyasetinde irsî bir hükümdarın mı yoksa müntehab bir zatın bulunması mı memlekete daha nâfi' olur, işte yalnız bu noktaya inhisar etmek lazım gelir.

Bu mesele memleket için pek yeni bir şeydir. Memleket hangi şekl ü sûreti kabul edecek olursa olsun her halde evvelemirde bu babda bir takım istihzârât-ı evveliyenin, leh ve aleyh birçok mübahesât ve münakaşâtın icrası lâ-büddür. Ancak bu hazırlıklar üzerinedir ki umum milletce memleketin nef'i ve hayrına en muvafık olan şekil ve sûret-i idare kararlaşdırılabilir. Hak ve insâf bizi itirafa mecbur eder ki vaktin darlığına mebni Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu biraz aceleye uğrayarak böyle elzem bir istihzâr-ı evvelîden mahrum kalmış ve binaenaleyh ne dereceye kadar efkâr-ı umumiye memleketi in'ikâs ettirebileceği anlaşılamamışdır.

Filhakika Anadolu harekât ve mücahedât-ı milliyesinin ilk başladığı zamanlar buna dair hiçbir fikir ve cereyana tesadüf etmiyoruz, bilâkis irsî hükümdarlığın devam ve payidârının umumiyetle arzu edilmekde olduğunu müsbit ahvâl ve hadisâta tesadüf ediyoruz. Bir defa kıyâm ve mücahedenin üssü'l-esası olan "Misâk-ı Millî" birçok maddelerinde hükümdarlıkdan bahsediyor. Ez-cümle dördüncü maddesi aynen "makarr-ı hilafet-i İslâmiye ve payitaht-ı saltanat-ı seniyye ve merkez-i hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehri ile..." diyor. Bilahare 16 Mart 336 tarihinde İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın feshi üzerine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Ankara'da ictima ettirilecek olan Millet Meclisi'ne mebuslar

intihâb ve i'zâmı hakkında bizzat Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin imzalarıyla umum vilayâta tamim edilen tebliğde aynen şu fıkrayı görüyoruz: "Makarr-ı hilafet-i İslâmiye ve payitaht-ı saltanat-ı Osmaniyenin düvel-i i'tilâfiye tarafından resmen işgali, kuvve-i teşriiye ve adliye ve icraiyeden ibaret olan kuvâ-i selâse-i devleti muhtell etmiş ve bu vaziyet karşısında ifâ-yı vazifeye imkân göremediğini hükümete resmen tebliğ ederek Meclis-i Mebusan dağılmıştır. Şu halde makam-ı hilafet ve saltanatın masûniyet ve istiklâli ve Devlet-i Osmaniye'nin tahlîsini temin edecek tedâbiri teemmül ve tatbik etmek üzre millet tarafından salâhiyet-i fevkalâdeyi hâiz bir meclisin Ankara'da ictimaa daveti ve dağılmış olan mebusandan Ankara'ya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zaruri görülmüştür". Bizzat müşarunileyh hazretleri fî 23 Nisan sene 336 tarihinde Meclis'i ilk defa olarak küşad eder iken muhim bir nutk-ı tarihî îrad ediyor ve bu nutukda diğer birçok hususât-ı mühimme arasında aynen "Devlet-i Osmaniye diğer harhangi bir devlet gibi hükümdarının nüfuz-ı cismanîsi etrafında müteşekkil değildir. Makam-ı saltanat aynı zamanda makam-ı hilafet olmak itibariyle padişahımız cumhur-ı İslâmın da reisidir. Mücahedâtımızın birinci gayesi ise saltanat ve hilafet makamlarının tefrîkini istihdaf etmek değil düşmanlarımıza irade-i milliyenin buna müsait olmadığını göstermek ve bu makamât-ı mukaddeseyi esaret-i ecnebiyeden tahlîs ederek ulü'l-emrin salâhiyetini düşmanın tehdit ve ikrâhından azâde bırakmakdır. Bu esâsa göre Anadolu'da muvakkat kaydıyla bile olsa bir hükümet reisi tanımak ve padişah kaymakamı ihdâs etmek hiçbir sûretle kâbil-i cevaz değildir. Şu halde reissiz bir hükümet vücûda getirmek mecburiyetindeyiz... Hilafet ve saltanat makamının tahlîsine muvaffakiyet hasıl olduktan sonra padişahımız ve halife-i müslimîn efendimiz her nev'i cebr ü ikrâhdan azâde ve tamamiyle hür ve müstakil olarak kendini milletin ağûş-ı sadakatında gördüğü gün, Meclis-i âlînizin tanzim edeceği esasât-ı kanuniye dairesinde vâz-ı muhterem ve mübeccelini ahzeder" diyor.

Aynı esasât ve umdelerin ondan sonra dahi mücahedât-ı milliyeyi ilham ettiğinin pek mühim bir delili de azm ve mücâhede-i milliyeyi sekte-dâr edebilecek eşhâs hakkında ilân ve isdârına ihtiyaç mess eden fî 29 Nisan sene 336 tarihli "Hiyanet-i Vataniye" Kanunu'dur. Bu kanunun esas mahiyetinde olarak vaz ettiği birinci maddesi ahkâmınca yalnız "makam-ı mualâ-yı hilafet ve saltanatı ve memâlik-i mahrûse-i şâhâneyi yed-i ecânibden tahlîs ve taarruzatı ref' maksadına matûf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin meşrûiyetine isyanı mütezammın kavlen veya fiilen veya tahrîren muhalefet veya ifsadâtda bulunan kesân hain-i vatan addolunur".

Bu "Hiyanet-i Vataniye" Kanunu'ndan dört beş ay sonra isdâr edilen fî 5 Eylül sene 336 tarihli "Nisab-ı Müzakere" Kanunu'nda dahi aynı esas ve umdenin devam ettiğini görüyoruz. Bu kanun birinci maddesinde aynen şöyle der: "Büyük Millet Meclisi, hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husûlüne kadar şerâit-i âtiye dairesinde müstemirren in'ikâd eder".

İşte bu kanundan dört ay sonra yani fî 20 Kânun-i sâni sene 337 tarihinde Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu Meclis'in 135'inci ictimaında kabul edilmiştir. Arada böyle kanun-i esâsi mahiyetini ihrâz edecek mühim bir kanundan dolayı hükümet ve milletçe bir mesele çıkarıldığına ve bununla efkâr-ı umumiye-i milletin işgal ve haberdar edildiğine ve bu babda leh ve aleyh mübahesât ve münakaşât vukû bulduğuna dair bir kayıt ve emareye destres olamadık. Bütün memâlik-i mütemeddinede kanun-i esâsilerin sûret-i vâz' u tebdilleri büsbütün kavânîn-i âdiye-i sâireden farklı olup hiç olmazsa "sülüsân-ı ekseriyet" gibi kayıtlara tâbidir. Hâlbuki Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun böyle bir kayıd ile mukayyed olarak olsun yapılmamış olduğu anlaşılıyor. Hatta esasen ondan dört ay evvel yapılmış olan "Nisab-ı Müzakere" Kanunu'yla istihdâf edilen keyfiyyet meclisin müstemirren devamı matlub olduğu halde mebusânın vakit vakit umûr ve hususât-ı zatiyeleri için gaybûbetle memleketlerine gitmek mecburiyetinde kaldıkları görüldüğünden ufak bir ekseriyetle meclisi meşrû bir sûretde müzakere icrasına ve karar ittihâzına salâhiyetdar kılmakdan ibaret olmasına ve filhakika "Nisab-ı Müzâkere" Kanunu'nun kabulüyle beraber birçok mebusân sonbahar olan mevsimden bi'l-istifade memleketlerine gitmiş bulunmasına mebnî Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu bi'z-zarûre azâ-yı mürettebesi üç yüz elli olan meclisde alelâde birçok kanunlar derecesinde bile ekseriyet ihrâz edememiştir.

Bütün bu mesrûdat gösterir ki mevzû-i bahsimiz olan mesele-i mühimmeyi bugün mahiyet-i hakikiyesiyle efkâr ve ârâ-yı millete vâz eylemeğe ve bu babda evvelemirde memleketin saadeti için nâfi' ve velûd olacak bir takım mübâhesât tahrîk etmeğe ihtiyaç vardır. Bu gibi mesâil-i esâsiye ne kadar dûr u dıraz tedkik olunur ve bütün cihât ve nikâtına imâle-i efkâr edilirse neticede ittihaz olunacak mukarrerât ile memleketin hayrını temin ümidi de o nisbetde artar.

Davet ve teşkilini Mustafa Kemal Paşa hazretlerinden istirham eylediğimiz Mütefekkirîn Aile Kongresi'nde tarafeynin isbat-ı müddea için serd edebilecekleri başlıca edille ne olabilir? Memleketimizde irsî bir hükümdarlığın aleyhinde bulunacakların en büyük delili reviş-i ahvâle ve bu babda

öteden beri işitilen sözlere nazaran tahakküm ve istibdâd endişesi olsa gerekdir. Filhakika bütün milletlerin tarihleri birçok hükümdâr tahakküm ve istibdâdlarıyla dolu olduğundan ne şekil ve sûretde olursa olsun bir tahtı işgal edecek zevatın tedricen tahakküme meyl etmeleri ve ilk müsait fırsatda mutlakiyet-i idare husûle getirmelerinden korkulmaktadır. Fakat müşahedât ve tecârib gösteriyor ki şu bihakkın endişe-âver olan tehakküm ve istibdâd hususu bir tahtın vücûdundan ziyâde memleketin seviye-i zihniyesi ile alakadardır. Halkın seviyesi düşkün, millet hukukunu müdafaadan aciz oldu mu daima tahakküm ve istibdâda uğruyor. Ancak bu tahakküm ve istibdâdın şekil ve sûreti değişiyor.

Bir defa seviye-i zihniyesi düşkün memleketlerde şahsî teferrüdlerin önüne geçmeğe imkân yok gibidir. Hemen ekseriya görüldüğü vechile tahtın, hükümdarın adem-i vücûduna rağmen tedricen kalabalığın içinden biri teferrüd ve temayüz ediyor ve tahakküm yeniden vücûd buluyor ve netice tahtın ismini ve orada hükümran olacak aileleri, şahısları değişdirmekden ibaret kalıyor. Fransa İhtilâli'nde ahali bu kadar krallık aleyhinde uğraştıkdan ve hatta kralı idam ettikden sonra değil miydi ki bir Korsikalı zâbit geldi, yeniden bir taht yaptı, üzerine oturdu. Hem de kraldan daha büyük bir isim ve ünvan aldı. Kendisine imparator dedirtdi!... Onun yeğeni ve ona nisbetle ehemmiyetsiz bir adam olan Üçüncü Napolyon bile Lui Filib krallığını deviren inkılabın, cumhuriyetin başına geçip de kendisini yine o cumhuriyeti yapan halka imparator ilân ettirmedi mi? Kezalik İngiltere ihtilâlinde koca Kral Şarl idam olundukdan ve bilfiil halk hükümeti ve Mösyö Guizot'nun bâlâda menkûl sözü vechile "Meclis-i Mebusân hükümeti" ilan olundukdan sonra diğerleri gibi alelâde bir mebus olarak meclise girmiş ve ondan sonra harb-i dâhilîlerde kumanda mevki ve vazifesinde bulunarak temeyyüz etmiş olan bir zat yani Cromwell nihayet "Protektora" nâmıyla şahsî bir hükümet teşkil etmedi miydi? Gerçi Cromwell kral ünvanını almadı idi. Fakat bu böyle kendisine teklif olunmadı mı idi?...

Hasılı biraz evvel dediğimiz gibi memleketin seviyesi şahsî tahakkümleri daha tohumda iken izâle edebilecek halde olmazsa bu tahakkümler mutlaka zuhûr ediyor ve hatta o evvelden beğenilmemiş, kaldırılmış tahtların yeniden ihyasına kadar gidiliyor; yahut el-yevm birçok Amerika-i Cenûbî Cumhuriyetlerinde görüldüğü vechile mevki-i iktidar en cüretkâr ve azimli bir ceneralin yahut bir sivilin elinde kalıyor, fakat halk yine tahakküm ve istibdâd altında inliyor inliyor...! Binaenaleyh biraz evvel dediğimi ehemmiyetine mebni tekrarla bir kerre daha derim ki bihakkın şâyan-ı nefret

olan tahakküm ve istibdâd hususu bir tac u tahtdan ziyâde memleketin seviye-i zihniyesiyle alakadardır.

İrsî hükümdarlık tarafdarânı olanlar ise, muhakkak memleketin ananâtından, ülfet ve itiyadından ve hanedan-ı hükümdarînin tarihde memleketimize ettikleri hizmetlerden bahs edeceklerdir. Yine mümkündür ki cumhuriyetlerin ekser-i ahvâlde ya bir inkılâb-ı kebîr neticesinde hanedan-ı hükümdarînin ref'i ve hatta imhası üzerine artık ortada kimse kalmaması üzerine yapılmakda veyahut Arnavutluk, Çekoslavakî ve Lehistan gibi büsbütün yeniden teessüs etmiş memleketlerde tahta hiçbir müddeî mevcud olmamasına mebnî bi'z-zarure kendiliğinden bir idare-i tabiiye olarak teessüs etmekte olduğunu ve hâlbuki memleketimizin en koyu Türk olmak üzere asırlardan beri mevcut bir aile-i hükümdarîsi bulunduğunu ve bunu muhafaza ve hele hanedan-ı hükümdarînin pek mümkinü'l-husûl terbiyesine azıcık ihtimam etmekle milletimizin inkişafına daha ziyade germî verilebileceğini ve cumhuriyet gibi ancak seviyesi çok yükselmiş olan memleketlere mahsus idarelerin bizde anarşiden başka bir şey tevlîd etmeyeceğini söylesinler ve bu kabîl pekçok mesrûdatda bulunsunlar. Bunları öbür tarafın ne sûretle red ve cerh edebileceğini kongrede göreceğiz. Herhalde hükümdarlık lehinde bir delil vardır ki zannederiz, hasımlarını hayli düşünmeğe mecbur edecekdir. Bu hilafet meselesidir.

Malumdur ki Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla husûle getirilen usûl-i idarenin mahiyetini tarif için son zamanlarda bir formül, bir düstûr vücûd buldu ki umumen zebân-zeddir: "İnkılâb-ı ahîrle saltanat hilafetden tefrîk olundu" diyorlar. Bence bu tarif, inkılâb-ı ahîr ile husûle gelen şeyi ifadeden acizdir. Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'yla husûl bulan şey bu değildir. Dokuz on ay evvel *Hâkimiyet-i Milliye ve Hilâfet-i İslamiye* hakkında Karahisar mebus-ı sâbıkı Hoca İsmail Şükrü Efendi'nin neşr ettiği risâleye cevaben inkılâb-ı ahîrin en hârr tarafdarlarından ve yine mebusîn-i muhteremeden ve Mustafa Kemal Paşa hazretlerine şiddet-i intisabı olanlardan Hoca Halil Hulki ve İlyas Sami ve Rasih Efendilerin yazdıkları reddiyenin bazı fıkralarında görürüz. Müşarunileyhin reddiyelerinde şu âtîdeki fıkralar bilhassa nazar-ı dikkate çarpar:

"... Zaman değişir, ihtiyac tenevvü eder, ahvâl başkalaşır. Biz yine o eski ictihadâta mı pâ-bend olalım..."

"Bâb-ı ictihad açıktır. Eimme-i selef hazarâtını tebcîl ederiz... Biz de onların isr-i celîline ıktifâ ile bugün ictihadâtda bulunabiliriz..."

"Devr-i kadîmde ehl-i İslâmın adedi mahdud idi. Asr-ı peygamberîdeki müslimînin künyelerine varıncaya kadar esâmîsi kütüb-i siyerde mestûrdur... O devrelerde bir zat-ı azîm hem kadı, hem müftî, hem emîrü'l-ceyş, hem hazinedâr, hem müdîr hem siyasî olabilirdi..."

"... Fakat bugün bu mümkün müdür?... Bazı kitablarda münderic olduğu üzre halife el-yevm din ve itikadı muhafaza, ahkâm-ı şer'iyeyi ve i'lâmâtı icra, davaları fasl u rü'yet, mal, can ve ırzı temin, ukûbâtı icra, serhaddâtı muhafaza, cihad, ganâim, tekâlif ve maaşâtın tayini, umûr-ı idare ve maliyeye emîn ve sahib-i re'y kimselerin tayini ve ilâ âhırihi gibi vezâifi başa çıkarabilir mi? İnsâf..."

"Lâ rahbâniyyete fi'l-İslâm... Ruhanî bir tabakayı biz tanımayız... Hıristiyanlıkda böyle bir zümre-i ruhâniye mevcuddur. Din ve iman onların taht-ı inhisârındadır. Katolik Hıristiyanların başında bir Papa görüyoruz..."

"... İslâmiyetde ruhanî ve cismanî farkı yokdur. Böyle bir farka delâlet edecek şekilde bulunmak küffarı takliddir..."

"*Hilafet* hükümet demektir. İslâmda asıl olan bir hükümet teşkilidir. Yoksa halife ünvanını vermekden ibaret değildir. Hilafet demek Hükümet-i İslâmiye demekdir. Tesis-i hükümet hakkı ise cumhur-ı müslimînindir, vezâif de hükümetin vezâifidir, halifenin vezâifi değildir. Hilafet hükümet mürâdifidir. *Halife, emiru'l-mü'minîn, imamu'l-müslimîn* gibi kelimât hep muhdesdir..."

"Ümmet-i Muhammed sahib-i hak ve sahib-i re'ydir. O isterse tenfiz ve icra vezâifinin bir kısmını bir veya birkaç kişiye hatta bir hey'ete tefvîz edebilir..."

Pek ziyâde şâyan-ı dikkat olan bu sözlerle mebusîn-i muşarunileyhim bize açıkça şunu söylemiş oluyorlar: Halifelik fikri eski ictihad eseri idi. Biz bâb-ı ictihadı meftûh addederek yeni bir ictihadda bulunduk. İslâmiyetde ruhanî ve cismanî farkı yokdur ki biz hilafeti saltanatdan ayırmış olalım. Hilafet hükümet demekdir. Bizim ictihadımıza göre bu bir şahısda da bir hey'etde de olabilir. Biz inkılâb-ı ahîrimizle bunu şahısdan yani şimdiye kadar "padişah" denilen zatdan aldık, Büyük Millet Meclisi'ne verdik. Şu sûretle tamamen muvafîk-ı şer'-i şerif bir hareketde bulunduk.

"Hükümet demek olan hilafet -ki bunun ahkâm-ı İslâmiyede böyle olduğuna muşarunileyhimle beraber çok kimseler tamamen kânidirler- mutlaka bir şahısda temerküz etmek lâ-büd müdür? Yoksa böyle icabında bir meclise de intikal edebilir mi?" noktası bizim daire-i ihtisasımızdan haric bir mesele-i şer'iye olduğundan bu babda bast-ı efkâr ve mütalaâtı ehline ve mütehassıslarına bırakmayı tercih ederiz. Biz burada meseleyi münha-

sıran millet ve memleketimizin te'âlîsi nokta-i nazarından tedkikle deriz ki: Şimdiye kadar a'sâr-ı sâbıkadaki muvaffakiyetlerimizin, zaferlerimizin bir mirası hükmünde olarak Türkiye padişahlarına bütün âlem-i İslâm, aynı zamanda kendi halifesi nazarıyla bakıyordu ve bu sûret-i telâkkiden dolayı biz Türkiye ahalisi umum dünyadaki mevkimiz itibariyle pekçok istifade ediyorduk. Nüfusça maa't-teessüf on milyonu geçmediğimiz halde padişahlarımıza umum âlemin halife-i İslâm addiyle alakadar olması bize kırk elli milyonluk memleketlerin bile nazar-ı istirkâbla bakabilecekleri bir mevki-i bülend veriyordu. Binaenaleyh bizim menfaatımız bu miras-ı mühimmin hiçbir noktasına ilişmemek ve hatta karşımıza hilafetin bizim elimizden çıkmasını arzu edecek müslim ve gayrimüslim milel-i sâire çıkarsa bunların elini bu emanete zinhâr dokundurmamakdı. Hâlbuki biz şimdi kendi elimizle bu sûret-i telâkkiyi, bu mânevî müesseseyi yıkıyoruz ve padişahlığı kaldırarak hükümeti ve onunla beraber olan ve ondan ayrılamayan hilafeti Millet Meclisi'ne veriyoruz.

Bu inkılâb Hoca Halil Hulki ve İlyas Sami ve Rasih Efendiler hazarâtının buyurdukları gibi ahkâm-ı şer'-i şerife tamamen muvafık olabilir yahut olamaz. Bizce yani Türkiye ahalisinin menâfi'i nokta-i nazarından mesele orada değildir. Bize bu babda endişe veren nokta münhasıran şudur ki acaba âlem-i İslâm şimdiye kadar dört beş yüz seneden beri Türk padişahlarını halife olarak tanımış ve onlara karşı daima hürmetkâr bir vaziyet almış ve Cuma günleri hutbelerde onların isimlerini yâd u tezkâr etmiş ise, ba'demâ hilafeti ihrâz edecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı da aynı vaz'-ı hürmetkârı alacak ve hutbelerinde onun nâmını da zikredecek midir? Yoksa "Mademki her vakit vücûd bulamayan ve asırlardan beri ahvâl ve hadisâtın ve azîm bir silsile-i zaferin eseri olarak nasılsa Türk padişahları lehine husûle gelen bir mevki-i bülend-i ihtirâmdan Türkler padişahlığı kaldırmakla bi'r-rıza feragat etmişlerdir, o halde yeniden bir Millet Meclisi'ni bir diğerine tercih etmeğe hiçbir sebep yokdur. Türkiye Millet Meclisi kadar bilcümle memâlik-i İslâmiyenin Millet Meclisleri de şâyan-ı ihtiramdır. Münhasıran Türkiye Millet Meclisi lehine bir imtiyaz ve hususiyet ihdâsına mahal yokdur" tarzında bir şey mi söyleyecekdir?...

Cidden bu babda büyük bir endişe içindeyiz. Teşkil edecek Mütefekkirîn Aile Kongresi'nde bu noktalar kanaat-bahş bir sûretde tenvir ve tavzih edilirse elbette pek iyi olur. Kaldı ki şimdi bir de Millet Meclisi'nden ayrı bir şahsiyet olarak bir reis-i cumhur yahut bir reis-i devlet intihâbı mevzû-ı bahsdir, şu halde hilafet nerede kalacak? Meclis'de mi, reis-i cumhurda mı yoksa bütün evsâf-ı hilafetden tecrîd edilen asıl halifede mi? Bu noktaların

herbiri içinden çıkılamayacak mu'dala-i azîmedir. Olabilir ki kongrede, "Hükümetin padişahdan alınması, Türkiye için umum âlem-i İslâmda hilafet mevkiinin şeref ve haysiyetini ebediyen kaybetmek tehlikesini husûle getirebilir. Fakat biz bunu göze aldık. Biz artık memleketin te'âlîsi için bu gibi nüfûzlardan istifade etmek fikrinde değiliz. O şerefi kim isterse o alsın..." diyecekler de bulunabilsin. Bu da bir fikir, bir "tez"dir. Bunu da hürmetle dinler ve icab ederse bu babdaki mukabelelerimizi, fikirlerimizi serd u ityân ederiz.

Hasılı bu Meşrûtiyet ve Cumhuriyet meselelerinde ne yapılmak lazımsa kemâl-i ciddiyetle ve âdâb-ı münazara dairesinde münevver insanlara yakışacak bir sûretde teâtî-i efkâr neticesinde yapılmalıdır. Mühlik didişmelere tekrar meydan vermemek cümlemiz için en büyük bir vazife-i vataniyedir. Zavallı vatanımızın bu kabil didişmelere hiç tahammülü yokdur. Bu biçâre hasta validemize bâlîn-i nekâhetinde bir parça huzur ve sükûn verelim, zaferde millete pişvâ olan Mustafa Kemal Paşa şu nâzik işde de bize rehber olmalıdır.

Fî 25 Eylül 339, Moda

58.
RİSÂLE

MATBUAT VE İSTİHBARAT
MÜDİRİYET-İ UMUMİYESİ
NEŞRİYATINDAN: 22

HİLAFET VE MİLLÎ HAKİMİYET

HİLAFET VE MİLLÎ HAKİMİYET MESÂİLİ HAKKINDA
MUHTELİF ZEVATIN MAKALÂT VE MÜTALAÂTINDAN
MÜREKKEB BİR RİSÂLEDİR

HAZIRLAYAN:
HASAN BÜYÜKCENGİZ

ANKARA
MATBUAT VE İSTİHBARAT MATBAASI
1339

مطبوعات واستخبارات مدیریت عمومیه‌سی نشریاتندن: ۲۲

خلافت وملی حاکمیت

خلافت و ملی حاکمیت مسائلی حقنده مختلف ذواتك مقالات
و مطالعاتندن مرکب بر رساله‌در

آنقره — مطبوعات و استخبارات مطبعه‌سی
۱۳۳۹

BİRİNCİ KISIM

HİLAFETİN MÂNASI VE VAZİFELERİ

NUMERO: 1

HİLAFETİN HAKİKİ MAHİYETİ

MUHARRİRİ: ZİYA GÖKALP BEY

Bir insanın ictimaî vazifelerinden en birincisi, hangi milletten ve hangi ümmetten olduğunu bilmesidir. Bunun için de, ibtida, "millet" zümresiyle "ümmet" zümresi arasındaki farkı görmesi, anlaması lazımdır. Avrupa'da ictimaî tekâmül çok ilerlemiş bulunduğu için her fert, milletle ümmetin farkını bildiği gibi, kendisinin hangi milletten ve hangi ümmetten olduğuna da şuurlu bir surette vâkıftır. Şark'ta ise bu iki kelimenin mânaları henüz iyice taayyün etmediğinden dolayı çok kimseler "Hangi millettensin ve hangi ümmete mensupsun?" suallerine doğru bir cevap veremezler. O halde, ictimaî hüviyetimizi iyi anlayabilmek için evvelemirde bu iki kelimenin mânalarını tayine çalışmalıyız.

Ümmet, aynı dine mensup fertlerin mecmuû demektir. Meselâ Hıristiyanların mecmuû bir ümmettir, Yahudilerin mecmuû bir ümmettir, Müslümanların mecmuû bir ümmettir. Demek ki yeryüzünde ne kadar "din" varsa, o kadar da "ümmet" mevcuttur.

Görülüyor ki "ümmet"de müşterek olan hayat yalnız "din"den ibarettir. Hâlbuki millette "din" müşterek olduğu gibi, bundan başka "lisan", "ahlâk", "hukuk ve siyaset", "güzel sanatlar", "iktisat", "ilim", "felsefe", ve "fen" de müşterektir. Bir ümmetin içinde lisanlar, ahlâklar, hukuk ve siyasî teşkilatlar, bedîî zevkler, iktisadî uzviyetler, terbiyevî müesseseler ayrı olabilir. Bir milletin içinde ise din gibi, bütün bu saydığımız hayatların da müşterek ve

müttehid olması lazımdır. Bir cemiyetteki dinî, ahlâkî, hukukî, siyasî, bedii, iktisadî, terbiyevî hayatların mecmuûna, "hars" namı verilir. Hars, bütün ictimaî hayatları, ihtiva eden câmi' bir kelimedir. O halde, *milleti* tarif için, aynı harsa mensup fertlerin mecmûu demek kâfidir.

Bu tariflerden anlaşılıyor ki "cemiyet" namını verdiğimiz bütün ictimaî hayatları müşterek olan zümre ümmet değil, millettir. Ümmet ekseriya birçok cemiyetleri, yani birçok milletleri muhtevi olan bir câmiadır. Bundan dolayıdır ki, ekseriye "ümmet" beynelmileldir. Zaten beynelmileliyet ibtida ümmet halinde başlar. Beynelmilel müesseseler, bidâyette, yalnız dinî müesseselerdi. Kurun-ı vustâda Avrupa beynelmileliyeti Hıristiyan ümmetinden ibaretti. Oradaki beynelmilel müesseseler de kiliseye ait müesseselere münhasırdı. O zaman Avrupa'da millete ait teşkilatlarla ümmete ait teşkilatlar birbirinden tamamıyla ayrılmamıştı.

Bizde de yakın bir zamana kadar bu iki nevi teşkilatlar birbirine karışıktı. İctimaî tekâmül, işlerin taksimini, işlerin taksimi de cihet-i câmiaları ayrı olan zümrelerin birbirinden temeyyüz etmesini iktiza ettiğinden son zamanlarda Avrupa'da olduğu gibi bizde de millet teşkilatıyla ümmet teşkilatı birbirinden ayrılmağa başladı, hususiyle, Mütareke'den sonra, iki mühim sebep bu ayrılmayı ta'cil etti.

Bu sebeplerin birincisi birçok milletleri muhtevi olan büyük imparatorlukların inhilâliyle, her milletin ayrı bir devlet halini almasıdır. Evvelce bir dereceye kadar bir ümmetin dinî reisi, o dine mensup birçok milletleri ihtiva eden bir imparatorluğun siyasî reisi de olabilirdi. Fakat bu milletler ayrı devletler teşkil edince ümmetin dinî reisi bunlardan yalnız birinin siyasî reisi olamaz, çünkü ümmet reisinin vazifesi, bütün Müslümanların dinî hayatlarını i'lâya çalışmaktır. Her milleti idare eden hükümetin vazifesi ise, yalnız o milletin te'âlîsini düşünmektir. O halde, bu iki türlü riyaset aynı şahısta birleşirse, bazen ümmetin umumi menfaati, bir milletin hususi menfaatine feda edilmek, bazen de bu milletin hayatına taalluk eden siyasî gayeler ümmet mefküresine feda edilmek tehlikeleri baş gösterir.

Sebeplerin ikincisi de, siyasî vicdanın tekâmül neticesi olarak, saltanatın tamamiyle millete ait olması ve hiçbir ferdin saltanat hakkına iştirak iddiasında bulunamaması umdelerinin son zamanlarda büyük bir kuvvet kazanmasıdır. Tarihin birçok tecrübeleri, sarayların menfaati ile milletlerin menfaati ayrı şeyler olduğunu meydana koydu. Bilhassa, Mütareke'den sonra, hain bir hükümdarla onun damadı olan hain bir sadrazamın düşmanlara satılıp millet aleyhinde son derece şenî cinâyetleri irtikâp etmeleri hep millete ait hakların saray menfaatine gasp edilmesi maksadından ileri

geldi. Bu acıklı tecrübeler Türk milletine gösterdi ki bundan böyle siyasî mukadderatını kendi menfaatinden başka bir şey düşünmeyen bir sarayın eline bırakmak asla caiz değildir. Buna binaen, Türk milleti kendine ait olan saltanat hakkını, tamamiyle eline alarak, teşrî' ve icra sahalarındaki velâyet-i âmmesini vekâlet tarîkıyle yalnız Büyük Millet Meclisi'ne tevdi etti. Bu suretle millet teşkilatı hususi bir mahiyet aldı.

Millet teşkilatı böyle hususi bir mahiyet alınca, ümmet teşkilatının daha bâriz ve daha şa'şaalı bir surette meydana çıkmasına imkân hasıl oldu. Ümmet teşkilatının baş[ın]da bulunan ve bütün Müslümanların dinî muktedâları tanılan zata "halife" namı verilir. Hazreti Peygamber, vefatıyla neticelenen hastalığında namazlarda imamet vazifesini îfaya Hazreti Ebu Bekir'i tevkîl buyurmuştu. Hilafet makamı işte bu imamet vazifesinden doğdu. Malumdur ki İslâmiyette beş vakit namaz cemaat halinde eda edilir. Namazı cemaatla eda edebilmek için, cemaatın bir imama iktidâ etmesi lazımdır. Cuma ve bayram namazlarına gelince, bunların yalnız cemaatce değil aynı zamanda ümmetce de eda edilmesi iktiza eder. Bundan dolayıdır ki, Cuma ve bayram namazları, köy ve mahalle mescitlerinde kılınamaz. Ancak şehirlerin büyük camilerinde kılınabilir. Bu namazlarda imamet ve hitabet vazifelerini îfa eden imam ve hatiplerin de halife tarafından hususi bir beratla vekâlet almaları şarttır. Bu mecburiyet gösteriyor ki, cami cemaatleri birer hususi imama uydukları gibi, bu hususi imamların da umumi ve büyük bir imama iktidâ etmeleri lazımdır.

Bu suretle Cuma ve bayram namazları eda edilirken bütün İslâm ümmeti, halife hazretlerinin umumi imametiyle, müttehiden ümmetce bir ibadet icra eylemiş olurlar. İşte bu sebepten dolayıdır ki "hilafet" müessesesi "imamet-i kübrâ" tâbiriyle tarif olunur. Cuma ve bayram hutbelerinin halife hazretlerinin namına okunması ve halife mevcut olmadığı zaman Cuma ve bayram namazlarının eda edilip edilmemesindeki muhtelif yolların mevcudiyeti de gösteriyor ki, halifenin esas vazifesi bir imamet-i kübrâdır.

Hazreti Peygamber'in hâl-i hayatında yalnız bir imam vardı ki, Hazreti Peygamber'in zat-ı mübareklerinden ibaretti. İmametin bu vahdeti ümmetin ittihadına en vâzıh bir timsâldi. Sonraları mescit ve camilerle beraber imamlar da çoğaldı. Bu kesret ümmetin vahdetini nazarlardan gizlemeye bir sebep olabilirdi. Hilafet makamının tesisiyle, bu mahzurun önüne geçilmiş oldu. "Halife", imam-ı ekber, imamlar imamı demektir. İmamlar çoğaldıktan sonra bunların cümleten bir imam-ı ekbere iktidâ etmeleri, ümmetdeki vahdeti yine bâriz bir surette meydana çıkardı.

O zamandan beri İslâm ümmeti kendi varlığını, kendi vahdetini, kendi tesanüdünü bu imam-ı ekberin yani halifenin vahdetinde mütecellî görür. İslâm ümmetinin vahdetine timsâl olan bu makamı, bir milletin hususi siyasetine bulaştırarak, o siyasetin beşerî ve gayr-ı kabil-i ictinab hatalarıyla şaibedâr etmek nasıl caiz olabilir?

Selçukiler zamanında Bağdat'ta, Kölemenler zamanında Mısır'da, ümmetin riyasetiyle milletin riyaseti tabiatiyle birbirinden ayrılmıştı. Bu devrelerde halife yalnız ümmete ait dinî vazifelerle iştigal ederdi. Velâyet-i âmmeye taalluk eden bütün siyasî işleri de Bağdat'ta Selçukî, Mısır'da Kölemen sultanları icra ederdi. İslâm tarihinin gerek diyanet ve gerek siyasetçe en yüksek bulunduğu devirleri de ancak bu zamanlardır. Sultan Selim'in tekrar bu iki makamı birleştirmesinden sonradır ki Osmanlı İmparatorluğu inhilâle, dinî hayatıyla siyasî hayatı inhitata yüz tuttu. İslâm tarihi bu nokta-yı nazardan tetkik edilirse, çok mühim hakikatler meydana çıkacaktır.

Geçen Cuma günü İslâm âleminin bütün cami-i şeriflerinde müttehiden icra olunan yeni halife hazretlerinin intihâb merasimi, bütün Müslümanları kalben birleştiren büyük bir bayram oldu, zira o gün tamamiyle ümmete ait ve imam-ı ekbere nâil olan İslâm âlemi mütesanid bir ümmet olduğunu geçmiş zamanlara nispetle daha kuvvetle hissetti.

Şimdiye kadar, Osmanlı halifelerinin dinî nezaretleri yalnız siyasî tebeaları arasında bulunan Müslümanlara münhasırdı. Başka devletlere tâbi bulunan Müslümanlara Osmanlı halifelerinin dinî nezarette bulunmalarına, onların siyasî metbûları olan devletler mani olurlardı. Zira bu dinî nezarete siyasî emellerin karışmayacağına emin olamazlardı. Şimdi ise, halife hazretleri hiçbir devletin hususi siyasetine merbût bulunmadığından, bütün âlemdeki İslâm müftüleriyle alenen muhabere edebilecektir. Bütün İslâm âlemindeki hatiplere ve imamlara berat vermek hakkını istimal edebilecektir. Bütün dünyadaki dinî müesseseler üzerindeki nezaret hakkını tatbik edebilecektir. Müslim ve gayrımüslim hiçbir devlet bu dinî vazifelerin îfasına mani olamayacaktır.

Görülüyor ki bugünkü hilafet makamı, eskisinden binlerce defa daha kuvvetlidir. Türkiye devleti ve milleti onun başlıca istinatgâhı olmakla beraber bütün İslâm devletleri ve milletleri de maddeten ve mânen ona zahîr olacaklardır. Fakat onun en hakiki ve en büyük kudret membaı bugün Avrupa'yı da kendine hürmet etmeye mecbur eden İslâm dininin azametidir.

Hilafete intihâb olunmak hakkının, Âl-i Osman'a hasredilmesi hususuna gelince, bu da son derece musîbdir. Zira bu muhterem aile, birkaç bin seneden beri Türklüğe, altı yüz seneden beri de hem İslâmiyete hem de

Türklüğe büyük şanlar kazandırmış, büyük hizmetler îfa etmiş mübarek bir hanedandır. Bu kaidenin kabulüyle, hem ehliyetle kazanılmış tarihî bir hak sahipleri elinde ibka edilmiş hem de intihâb esnasındaki ihtilaflar ve ihtiraslar asgari bir hadde indirilmiştir. Hilafet makamına hem asrî siyasetin esası olan halkçılık ve millî saltanat umdeleriyle kabil-i telif ve hem de din sahasında hakiki bir İslâm ittihadı vücuda getirmeye sâlih bir mahiyet vermeye muvaffak olan Büyük Millet Meclisi'yle şanlı reisine bu cihanşümûl hizmetlerinden dolayı bîpâyan teşekkürler arz ederiz.

NUMERO: 2

TARİHÎ CELSE

MUHARRİRİ: AĞAOĞLU AHMED BEY

Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri hilafet-i İslâmiyenin tarihçesini o kadar veciz, beliğ ve fasih bir lisanla ve hakaik-i tarihiyeye tamamen mutabık bir tarzda telhis buyurdular ki, bizim bu hususa dair söz söylememiz hem fazla ve hem de sönük olacağından, karîlerimizi, o tarihî nutku dikkatle kıraat etmeğe, üzerinde uzun uzun düşünmeye davet ediyoruz.

Biz yalnız bir noktayı kudretimiz ve malumatımız vüs'atinde teşrih etmeğe çalışacağız; bu nokta da, hilafetin hukukî menbalarını araştırmaktan ibarettir.

Malum olduğu vechile, Araplar, İslâmiyetin zuhuru esnasında değil bütün Arapları, hatta bir kısm-ı mühimmini olsun etrafında toplamış bir hükümete mâlik değildiler. Umumiyet itibariyle, Arabistan'ın siyasî vaziyeti İslâmiyetin zuhuru esnasında şöyle idi: Yemen, Hadramut, Umman kıtaları ile Irak'ın şark kısmı İranîlerin taht-ı idaresinde, Irak'ın garb kısmı, Suriye ve Ceziretü'l-Arap denilen yerler de Bizans İmparatorluğu'na tâbi idi.

Yalnız Arabistan Yarımadası'nın orta kısmında vâki Hicaz müstakil idi. Fakat burada da umumi ve müşterek bir hükümet teessüs etmiş değildi. Medine ile Mekke ve Taif haricindeki çöllerde yaşayan Araplar aşiret teşkilatına tâbi olarak, mütemadiyen yekdiğeriyle "gazve"de bulunuyorlardı. Mezkûr üç şehirde ise, aşiret teşkilatı bâki kalmakla beraber aşiretleri etrafında toplayan muayyen "*républigue oligarchigue*" yani "mümtazlar cumhuriyeti" namı ile malum olan şekl-i hükümeti andırır bir idare teessüs etmişti.

Bu idarenin esası şûra idi. Şöyle ki meselâ, Mekke'de mevcut on kabilenin reisleri "Dâru'n-Nedve" veyahut "Şûra Evi" denilen yerde toplanarak bütün umûr ve mesâlih-i âmmeyi tesviye ve tedvir ederlerdi. Filhakika sırf bir kabileye ait veyahut aynı kabileye mensup efrad arasında vâki olan mesaili yine o kabilenin reisi ile meşayihden mürekkep meclis hall ü fasl ederdi. Lâkin bütün kabilelere müştereken ait olan meseleler, mutlak "Dâru'n-Nedve"de şûra tarafından bakılıp hal edilirdi.

Filvaki bu gibi müşterek mesâil pek mahduttu ve ale'l-umum üç nokta etrafında dolaşırdı: Kable'l-İslâm[da] dahi riâyet olunan menâsik-i haccı icra, gazve ve akd-i sulh, senede iki kere icra olunan ticaret seferlerini tertip ve tanzim. Mamafih Dâru'n-Nedve ve şûrada kabile reisleri arasındaki teveffuk ve temayüz rekabeti ta eskiden beri mevcut olup bilhassa amcazâde olan iki aile arasında, yani Ümeyye evladı ile Haşim evladı arasında, şiddet ve kesret kesb eylemişti. Şöyle ki: Bu iki aile meyanındaki münazaa ve münakaşalar kable'l-İslâm dahi Mekke'de pek mühim ve vahim hadiseler zuhuruna sebep olmuştu. Ezcümle pekçok Arap şairlerini, Arap hatiplerini mülhem eden "Mütetayyibîn" vâkıası gayet meşhurdur.

Ale'l-umum denilebilir ki Mekke'de o zaman teessüs etmiş olan siyasî, idarî ve ictimaî teşkilat, eski Yunan şehirlerindeki site[*cité*]lerdeki cumhuriyet teşkilatını andırıyordu. Nasıl ki eski Yunanistan'da, hayat-ı ictimaiyye mabetler etrafında temerküz etmişti, Mekke'de de hayat ve faaliyet o zaman puthane olan Kâbe etrafında temerküz ediyordu. Zaten kable'l-İslâm, lisanla Kâbe, Arap vahdet-i kavmiyesini temsil eden yegâne iki âmildi. Aşiret teşkilatının icabı olarak, mütebâki her şeyde, hayatın her safhasında yekdiğerlerinden ayrılan, mütemadiyen gaza eyleyen Araplar arasında yegâne vahdet rabıtası bu iki âmilde temerküz eyliyordu.

Hac yani Kâbe'yi ziyaret mevsimi olan dört ay *şuhûru'l-haram* namı ile meşhurdu. Bu nam, o mevsim esnasında Araplar arasında her nevi husumet ve adâvetin, intikam ve mukatelenin tatil olunması münasebeti ile verilmişti. Bu mevsim esnasında Arap kabâili yekdiğeri ile görüşür, yekdiğerinden fikir, his ve zevk gibi sahalarda iktibasâtta bulunur, şairler, hatipleri münazaraya, müşa'areye girişirler, *Muallakat-ı Seb'a* gibi âsâr-ı bedi'â icat olunur, "Sûku'l-Ukaz" namı ile meşhur meşherler, pazarlar vücuda getirilir, hülasa hayatın bütün sâir şuûnunda ayrılan, yekdiğeri ile husumet eden Araplar, vahdetlerini bu mabet ve lisan etrafında duymaya başlarlar.

İşte bu duygu sayesindedir ki arasıra ve müşterek tehlikelerde, meselâ haricî istilâlar tehdit ettiği zamanlarda Arap kabileleri, Arap şehirleri birleşip yeniden düşmana karşı koymak faziletini de gösterirler. O zamanlara

mahsus olmak ve tehlike bertaraf olunca yine eski husumet âdetlerine avdet eylemek üzre Arap kabileleri bir nevi "*confederation des républiques*", "cemahîr-i müttefika" teşkil ediyorlar. Bunlardan en meşhuru olmak üzre, Hazreti Risâletpenah üzerine de derin bir tesir icra etmiş olan "Ashab-ı Fil" hadisesi zamanında teşekkül etmiş bulunan konfederasyonu zikredebiliriz.

İşte gâyet muhtasar ve mücmel olarak kable'l-İslâm Arap teşkilat-ı siyasiyesi! Bu teşkilat pek kadîmdi ve hatta onun mebdeine ait hiçbir yerde müspet bir malumata dest-res olmak imkânı yoktur.

İslâmiyet zuhur edince, bilhassa hicret-i kübrâdan sonra Medine'de bir hükümet ve bir devlet-i İslâmiyye kurulunca, Hazreti Risâletpenah tabiatiyle bu hükümet ve devletin başına geçti. Lâkin an'anât-ı milliyeyi muhafaza ederek hiçbir zaman ve hiçbir vech ile şûra esasına dokunmadı. Bilâkis bu esas, akıl ve hikmete en muvafık olduğundan, âyât-ı rabbâniye ile teeyyüd ettiği gibi, Risâletpenah Efendimiz ömrünün nihâyetine kadar ona riâyet buyurdular. Şöyle ki ashab-ı kibâr ile müşavere esnasında, Hazreti Ebu Bekir ile Hazreti Ömer'in re'ylerinin Risâletpenah Efendimiz'in re'ylerine tefevvuk ettiği kesretle vâki olmuştur.

Çünkü elimizde, en müsbet, en mukaddes vesika olan Kur'an-ı Kerim'de müşavere, şûra mükerreren emrolunduğu halde, şekl-i hükümet hakkında tek bir âyet mevcut değildir. Yegâne âyet, malum olan, "*Etî'ullâhe*... Allah'a, Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine itaat edinîz" [Nisa 4/59] meâlindeki emr-i celilden ibarettir ki bu da, ale'l-umum mesâlih-i âmmeyi tedvirle mükellef olan herhangi [bir] sahib-i emre itaat vücûbunu ifade eder, şekil ve esas-ı hükümete temas etmez. Binaenaleyh Risâletpenah Efendimiz'in de emrolunan şûra esasına riâyet ederek istinat ettiği düstur, "Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz" emr-i münîfinden ibarettir.

Hazreti Risâletpenah'ın rihletlerinden sonra o eski eyyâm-ı cehalet ve hatta aşiret temayülâtı uyanmağa başladı. Evvelâ Medinelilerden ibaret olan ensarla Mekkelilerden ibaret bulunan muhacirler bilahare de Benî Ümeyye ile Benî Haşim arasındaki eski rekabet, eski münazaa baş kaldırdı.

Hâlbuki İslâmiyetin istinat ettiği Kur'an-ı Mübin'in siyasî ve ictimaî en mühim hedeflerinden birisi de aşiret hayatını yıkarak bir devlet ve bir ümmet hayatı tesis etmekten ibaretti. Hazreti Kur'an, aşiret hayatından o derece bîzardır ki a'râbîyi yani aşiret hayatını temsil eden zihniyeti "küfür ve nifâk"dan daha bedter diye tarif eyliyor. Risâletpenah Efendimiz'in tasavvur ettiği cemaat-i İslâmiyye, hukuken mütesavî, hürriyet-i kelâma malik, uhuvvet rabıtaları ile yekdiğerine merbût efraddan ibaret bir mecmuadır. Bu mecmuayı vücuda getirmek içindir ki İslâmiyet, kendisinden evvelki

Araplar arasındaki zinde ve yarar esasları, meselâ şûra esasını kabul ederek mütebâki çürük ve gayr-ı muvafık esasların kâffesini atmağa teşebbüs etti.

O cümleden olmak üzre beyne'l-ahali, mevcut olan sınıf ve zümre farklarına, kabile ve aşiret taassubuna şiddetli bir harp ilân ederek câmia-yı İslâmiyeyi, uhuvvet, müsavat, hürriyet ve şûra esasları üzerine kurmak istedi ve bu cihet yalnız âyât-ı rabbâniye ile değil Risâletpenah Efendimiz'in bütün harekât ve ef'âli ile teyit edildi. Şöyle ki Mekke'de bulundukları zaman ashab-ı kiram arasında bulunan sâbık kölelerini; en büyük meşâyih kadar i'zaz ve ikram eylediği ve asl u neseble tefâhuru men ettiği gibi, muhaceretten sonra Medine'de ilk yaptığı iş muhacirlerle ensar arasında kabile ve aşiret zihniyetine muhalif olarak bir uhuvvet alakası tesis buyurmaktan ibaret olmuştur.

Mamafih ve bütün bu mesaiye rağmen, rihlet-i Nebeviyyeden sonra gerek etrafta gerek ensar ve muhacirîn arasında o eski aşiret ruhu uyanmaya başladı. Etrafta uhuvvet ve vahdet-i İslâmiyye yeniden bozuldu. Aşiret ruhu tamamen ihya edildi. Medine'de muhacirler ile ensar arasında aynı ruhun uyanması ile kaim olan husumet ve adâvet vahim bir şekil almak üzre idi.

İslâmiyetin temayülâtını ve Hazreti Risâletpenah'ı, hedeflerini herkesten ziyade idrak ve takdir etmiş ve zaten çelikten yoğrulmuş bir iradeye mâlik bulunan Hazreti Ömer'in azim ve salâbeti vaziyeti kurtardı.

Ashap arasında sakin ve salim tabiatı, mütevazı tavır ve hareketi ile asl u neseb tefâhuruna, aşiret taassubuna yabancılığı ile en ziyade temayüz etmiş ve kelimenin bütün mânası ile "halkcı" bir adam olan Hazreti Ebu Bekir'i makam-ı riyasete getirmekle bütün itirazları, bütün husumetleri susturdu.

Hazreti Ebu Bekir zamanında, esasât-ı İslâmiye Arabistan dahilinde yeniden ihya edildi. Halkcılık, uhuvvet, müsavat, hürriyet esasları üzerine bir cemaat teessüs etti. Hatta halife bile istisna edilmemek üzere herkes zahmetinin mahsulü ile geçinmeğe başladı. Herkes aynı derecede emr-i ma'ruf ve nehy-i münker vazifesi ile mükellef oldu. Şûra, murakabe, hürriyet-i kelâm ve tenkit, bu cemaatin hususât-ı siyasiyesini teşkil ediyordu.

Fakat Hazreti Ömer kendi zamanında bununla da kifâyet etmedi, İslâmiyetin mehdi olan Arap Şibh-i Ceziresi'nde İslâmiyetin beşeriyete tebliğ ettiği yeni ruhla ruhlanmamış kimsenin bulunmasına razı olmadı. Hazreti Risâletpenah'la Hazreti Ebu Bekir zamanlarının hilafına olarak Yahudi ve Hıristiyanları, iki şık arasında bıraktı: ya İslâmiyeti kabul, İslâmiyet esasâtına riâyet veyahut Arabistan'ı terk eylemek. Bunlar bu şıklardan birisini kabul etmek mecburiyetinde kaldılar. Şöyle ki Hazreti Ömer zamanında cemaât-i İslâmiye Arabistan dairesinde şu levhayı irâe ediyordu:

Din, aile, hükümet, ictimaiyât, ahlâkiyât ve hatta bedî'iyyâta kadar hayat-ı beşeriyyenin ihtiva edebildiği bütün şuûn ve sahifeleri şamil olmak üzre tarihin en muazzam, en vâsi' ve en derin bir inkılabını yapmış ve bu inkılabın insaniyete tebşir ettiği mecmua-yı desatîri bütün dünyaya ilân ve tebliğ etmek için binlerce seneden beri içine bürünmüş olduğu kum sahralarında, yine inkılaptan aldığı vecd, heyecan, ilham ve hızla fırlayarak cihan sahasına atılmış ve o güne kadar kendini mühakkar, zelil ve hatta hiç addeden sağdaki soldaki muazzam imparatorlukları sarsan ve titreten bir cemaat tasavvur ediniz. Bu cemaatin efradı yekdiğerine o zamana kadar beşeriyetin bilmediği, görmediği müsavat, uhuvvet ve hürriyet gibi metîn rabıtalar ile merbût, *halife* ve *emiru'l-müminîn* lakabını taşıyan başındaki zat, manevî vahdetlerin en yükseği olan bu kitle tarafından intihâb olunarak mazhar olduğu mânevî hürmet ve tekrîmden başka hukuken her türlü imtiyazdan mahrum ve en ednâ efradla müsavi olarak herkesin murakabe ve tenkidine tahammül ile mükelleftir. Zühd ve takva, besatat ve sadelik, doğruluk ve samimiyet, kendi nefsini ve diğerlerini murakabe, emr-i ma'ruf, nehy-i münker halifeden en muhakkar bedeviye kadar, bu cemaatin ruhî hasâilindendir.

Hakikat-ı halde bu, tamamen mütesâviyyü'l-hukuk ve yekdiğerine en derin ruhî alakaları ile merbût efraddan mürekkep bir aile idi. Burada hükümdarla hamal arasında değil yalnız hukuk ve imtiyazât sahasında hatta tarz-ı maişetde bile zerre kadar fark yoktu. Hazreti Ömer bizzat tuğla imal ederek yaşıyordu, zevcesi Ali b. Ebi Talib'in kızı Ümmü Gülsüm, en fakir bir adamın zevcesi gibi yamalı elbise taşırdı. İslâmiyetten sonra Dâru'n-Nedve yerine geçmiş ve Müslümanlar için ictimaî hayatın merkezi mahiyetini iktisap etmiş olan camilerde namaz ve hutbeden sonra herkes emiru'l-müminînden ef'âl ve harekâtı hakkında izahat talep ve bunları tenkit edebilirdi.

Bu cemaatin istinat ettiği hukuk-ı şahsiye esasları şunlardı:

Hürriyet, müsavat ve kanun dairesinde bilâ istisna adalet.

Hukuk-ı umumiye ve siyasiye esasları da şunlardı:

İntihab,

Şûra,

İcmâ-i ümmet.

Hükümdar veyahut halife, intihâb olunurdu. Bu hususta veraset esası tamamen bertaraf edilmişti. Muayyen şerâiti hâiz herhangi bir Müslüman intihâb olunmak hakkını hâizdi. Hazreti Ömer'den hal-i ihtizarda iken hilafet makamına kimi tavsiye ettiği sorulduğu zaman "Ebu Ubeyde b. Cerrah ile Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim berhayat olsaydılar birisini tavsiye

ederdim" buyurdular. Bundan pek ra'nâ anlaşılıyor ki hilafet makamına namzed intihâb olunurken asl u nesep katiyen nazara alınmıyor ve hatta bir köle bile intihâb edilebiliyormuş! Elverir ki o köle şerâiti câmi' olsun!

Bundan mâada yine vâzıhan anlaşılıyor ki "hilafet" hakkı esas itibariyle ümmetindir. Menba-ı hükümet ve kudret ümmettir, ve lâkin milyonlarca insanlardan mürekkep ümmet doğrudan doğruya bu hakkı istimâl edemeyeceğinden, bu hakkın istimâli bi'l-vekâle yine ümmetin intihâb-kerdesi, mümessili, ümmetin âmâl ve efkârının müşahhası olan bir zata tevdi olunuyor.

Bu hakikat icmâ-i ümmetin intihâb meselesinde şart olması ile de müeyyeddir. Zira halifeleri, mahdut zevat ve ekseriyetle ümmetin itimad ve hürmetini hâiz "aşere-i mübeşşere" namını taşıyanlardan mürekkep bir heyet intihâb ederdi. Fakat intihâb kat'î olmak için ahalinin tasvibine mutlak muhtaçtı ki icmâ-i ümmet de işte budur. Hazreti Ali'nin intihâbına itiraz edenler bilhassa icmâ-i ümmet olmadığı kaziyesini ileri sürüyorlardı. Demek ki hilafet meselesinde dikkat olunacak noktalar şunlardır:

Evvelâ, veraset usûlünün, tamamen merfû' olması, bu esas gayet tabiîdir. Hilafet hakkı ümmete ait olduğundan bedihîdir ki herhangi bir aile bu hakkı kendisine tahsis edemez.

Sâniyen, esas itibariyle hilafet hakkı ümmetindir. Bu hak halife intihâb olunan zata yalnız bi'l-vekâle tevdi olunur. Binaenaleyh müvekkil bu vekâleti, istediği şartlar ile meşrût kılmak hakkını hâizdir. İsterse onu zamanla filân veyahut falan salahiyeti kendine bırakmakla veyahut filân hudûd dairesinde ve filân şekilde istimâl etmek şartları ile takyîd edebilir. Hülasa bir müvekkilin bir vekile karşı haiz olduğu bütün salahiyetleri istimâl edebilir.

Hazreti Osman zımnen teayyün etmiş olan hudûdu ictihad-ı şahsiyesi ile tebdil etmek istediğinden, ümmet isyan ederek kendisini evvelâ o hudûda davet, sâniyen şehid etti.

Sâlisen, intihâb olunan zat, şûra usûlüne riâyet etmekle mükelleftir. Zaten bu cihet, âyet-i celile ile müeyyeddir. Bu şart-ı esasîye riâyet etmeyen birisi vekâleti sû-i istimâl etmiş addolunur ve vekâlet kendi kendine münfesihtir.

Râbian, ümmetin haiz olduğu hukuk-ı şahsiyeye yani hürriyet, müsavat ve tenkit haklarına riâyet eylemekle vazifedardır. Zaten ernr-i ma'rûf ve nehy-i münkeri emreden âyet-i celile bunu tamamen tasrih eylemiştir ve buna riâyet etmeyen birisi de vekâleti bozmuş olur.

İşte Hazreti Ömer, zamanındaki İslâm cemaatinin teşkilat-ı esasiyesi. Fakat heyhat! Bu teşkilata riâyet uzun müddet devam etmedi. İslâmiyetin

verdiği azim ve hızla Arabistan Yarımadası haricine akıp taşan Araplar bu kere yeni kavimler ile ve ezcümle yanıbaşında ve iki tarafında arz-ı mehabet eden iki muazzam imparatorluk ile -ki İran'la Bizans'tan ibarettir- temas etmeye başladılar. Hazreti Ömer ilk günden o keskin nazarı ile, bu temasın îka' edeceği tahripkâr tesirleri idrak ve takdir etti. Berhayat olduğu müddetçe bu tesirleri tamamen izaleye değilse de hiç olmazsa tahfife çalıştı.

Bir gün Irak hududunda bulunan Sa'd b. Vakkas'dan alınmış bir rapor kibâr-ı ashab huzurunda müzakere olunurken müşarun ileyhin İran üzerine yürümek için emir talep ettiğine dair Hazreti Ali'nin re'yini sordu. İmam Ali, Sa'd b. Vakkas'ın re'yini tasvip etti. Ve İran üzerine yürümek lüzumunu izah eyledi. Bunun üzerine Hazreti Ömer:

– Ey kâş! Ne İran olaydı ve ne de biz İran üzerine yürümek mecburiyetinde kalaydık!

Ali b. Ebi Talib esbâbını sordu.

Hazreti Ömer: Çünkü kisraların debdebeleri ve bu debdebelerin tevlid ettiği itiyatlar bizi bozacaktır, ya Ali! dedi.

Sefer icra olundu, İran'ın mukadderatını tayin eden Kadisiye muzafferiyeti ihraz olundu. Esir olunan İran şehzadelerinden birisi Medine'ye getirildi. Şehzade şehre yaklaşırken, muhafızlardan müsaade isteyerek, mutantan, parlak müzeyyenâtını taktı. O zamana kadar ince parlak taşlar, mücevherat, dîbâdan mamül elbiseler görmemiş olan şehir ahalisi, şehzadeyi hayretler ile temaşa etti. Esiri camiye getirdiler. Hazreti Ömer beytülmal işleri ile meşgul olarak yorulmuş ve başını bir tuğla üzerine koyarak uyuklamaya başlamıştı. Muhafızlar hürmetkâr bir vaziyet alarak durdular.

Şehzade hayretle:

– Bu yırtık elbise içinde yatan kimdir?

– Halifedir.

– Kokmuyor mu böyle yapyalnız yatıyor?

– Neden korkacaktır? Halkın muhtaç ve fakir kısmına iâşe etmekle meşgul iken yorulmuş, uyumuş! Korkacak ne var!

Şehzade hayretle omuzlarını silkti! Bu esnada Hazreti Ömer gözlerini açtı. Muhafızlar ileri gelerek esiri tanıttılar. Hazreti Ömer gözlerini yumarak:

– Götürünüz, erkek elbisesi giydiriniz, öyle getiriniz! buyurdu.

Erkek elbisesi deve kıllarından mamül bir abâdan ibarettir. Ne kadar manidar bir hadise, bir muhavere, bir hareket! Yekdiğerine tamamen mütezâdd ve mütehâlif iki âlemi ne kadar şümullü bir tarzda tasvir ediyor.

Üç yüz sene sonra, kaba deve kıllarının bu mutantan ince zarif dîbâya galebe çalmasını yenemeyen Firdevsî:

Zi şebr şetr hurden sûsmar
Arabrâ be-cây resîde est kâr
Kî taht-ı kiyanrâ konde arzû
Teğu be tû ey çerh-ı gerdûn teğu

diye haykırıyor!

Lâkin beri taraftan Hazreti Ömer de bu dîbâların, bu la'l ü cevahirin tesirlerinden hazer ediyordu. Bunların bir gün Arapları yeneceklerini ta o zamandan kestirmişti.

Orduya ve cunûd-ı İslâmiyeye tastîr buyurduğu bütün tamimlerde, bütün emirnamelerde feth ettikleri yerlerde, köylerde oturmayı, şehir ahalisi ile mümkün mertebe temastan tehâşî edilmesini, millî âdât ve meşâribe riâyet olunmasını tavsiyeden bir an hâlî kalmıyordu.

Fakat tahripkâr tesirler yalnız şark cihetinden gelmiyordu. Garp da her gün Arabın ruhunu bozuyordu. Suriye bu hususta en muhrib bir âmildi! Bu kıta fetholunduktan sonra Hazreti Ömer zamanında bir kölesi olduğu halde, bu diyarı teftişe gitti. O zaman bütün dühât-ı Arap, bu diyarda ictima etmişlerdi. Ömer'in geldiğini işiterek istikbale gittiler. Fakat Ömer, bunları uzaktan görür görmez hemen devesinden aşağı inerek kendilerini taşlamağa ve zem etmeğe koyuldu. Taşlanılanlar arasında Halid b. Velid, Yezid b. Ebî Süfyan ve bilhassa Hazreti Peygamber'in pek sevdiği, Hazreti Ömer'in pek hürmet eylediği aşere-i mübeşşereden Ebu Ubeyde b. Cerrah da bulunuyordu.

Hazreti Ömer pürhiddet bunlara hitaben: "Ben sizi buraya bu fâhir elbiseleri giymek, atlarınıza bu muhteşem eğerleri takmak için mi gönderdim? Ne kadar çabuk değiştiniz?!"

Ebu Ubeyde cevaben: "Ne yapalım ya Ömer! Bu memleketin hali böyledir! Böyle giyinmez, bu ziynetleri takmaz isek âhali hürmet etmez!" dedi.

Filhakika Suriye, zevâhirden, elbiseden başlayarak, Arapların ta a'mâk-ı derûnlarına kadar az bir müddet içinde o kadar hulûl etti ki Peygamber'den yalnız yetmiş sene sonra Abdülmelik b. Mervan zamanında artık evvelki âdât ve meşâribden, eski zihniyet ve telakkilerden hemen eser bile kalmamıştı. Bu halife Medine'ye gelerek Mescid-i Nebevî'yi ziyaret ederken ibadetle meşgul ihtiyar ashabdan birisine tesadüf etti. Bu zat halifeye iltifat etmedi ve halifenin, "Benden bir şey talep et" teklifine karşı, "İbadete mani olma!"

demesi üzerine Abdülmelik b. Mervan tam bir devr-i tarihîyi tasvir eden, iki batın arasındaki bütün farkları telhis eyleyen bu mânidar cümleyi söyledi: "Hâzâ bakiyyetü'n-nâs!" Yani bu adam o eski zihniyet ve telakkinin, o eski enmûzecin son bir enkazıdır!

İslâmların gittikleri yerler, hep İran, Babilistan, Asur, Mısır, Roma, Bizans an'aneleri ile mâlâmâl idi. Şehinşahların, Nemrudların, Firavunların, Sezarların, Neronların ruhları buralarda geziyor, dimağları, kalpleri, zihniyetleri, duyguları işbâ' eyliyor, muzlim bir istibdad, müthiş bir tahakküm ve amansız bir tasallut bir taraftan, nihâyetsiz bir ta'abbüd, şerefsiz ve haysiyetsiz bir inkıyad, mezelletli bir meskenet diğer taraftan, ta kadîmden, buralardaki hayatın zeminini teşkil ediyor. İslâmiyetin getirdiği, tebşir ettiği yeni esaslar bu zeminle temas eder etmez inhilâle başladı ve dünkü makalemizin sonunda zikr ettiğimiz Abdülmelik b. Mervan'ın o tarihî ve mânidar cümlesi ile beyan ettiği vaziyeti ihdas eyledi.

Dünkü tahlilimizde de görüldüğü vechile, İslâmiyetin zuhuru ile İslâmlar arasında ilk teşekkül etmiş olan hükümet şekil itibariyle halkcı bir cumhuriyetten başka bir şey değildi. Cumhuriyetin mahiyeti, hususât-ı zâtiyesi, kendisini diğer eşkâl-i hükümetten tefrik eden avâmil neden ibarettir?

Evvelen, devlet riyasetinde tevarüsün ma'dûmiyeti ve devlet reisinin ahali tarafından ya bilâ-vasıta veya bi'l-vasıta intihâbından.

Sâniyen, devlet makinesinin şûra, meşveret üzerine tesis edilmesinden.

Sâlisen, ahalinin ve şûranın devlet işleri ve memurları üzerine daimî murakabe icrasından.

Râbi'an, efrad-ı nâsın hürriyet, müsavat ve adalet haklarına riâyet olunmasından. Bu dört esasın kâffesini ilk İslâm devletinin temelinde bulursunuz. Hulefâ-yı Râşidîn zamanında ilk İslâm devleti münhasıran bu esaslar üzerine kurulmuştu.

Filhakika bugünkü cumhuriyetler ile İslâm cumhuriyeti arasında şekil ve kuruluş itibariyle farklar vardır. Fakat acaba bugün bile mevcut cumhuriyetlerin kâffesi yekdiğerinin aynı mıdır? Meselâ Fransız Cumhuriyeti [ile] İsviçre Cumhuriyeti, İsviçre Cumhuriyeti ile Amerika Cemâhir-i Müttefika Cumhuriyeti arasında bu nokta-i nazardan ne kadar farklar vardır! Yekdiğerine zâhiren heman benzemez. Fakat esas itibariyle hepsi aynıdır. Aynı temeller üzerine kurulmuşlardır! İlk İslâm cumhuriyetinde de keza bu gibi hususâtın, zaman ve mekânın mühim âmil olduklarını unutmamalıdır. Fakat muteber olan şekil değildir, esastır. Esas itibariyle ise, ilk İslâm devleti tamamen bir halkcı cumhuriyetti.

İşte, bu İslâm cumhuriyeti Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da, İran'da tamamen başka fikirler, başka zihniyetler taşıyan asır-dîde an'anelerle tesâdüm etti. İslâmiyet, buralara intihâb ve şûra esaslarını götürüyordu. Buralar ise tevarüs an'anesi ile meşbû' idi. İslâmiyet, izzet ve şeref-i nefs-i beşeri, hürriyet [ve] müsavatla i'lâ ediyordu. Bu eller ise ta'abbüd ve tahakküm ihtiyacı ile teneffüs eyliyordu.

Daha ilk günlerde bu iki ruhun çarpışması kendinî ihsas ettirdi. İbn Sebe namı ile meşhur bir Iraklı, Hazreti Ali'yi ulûhiyet mertebesine çıkararak ta'abbüd ve takdis etmeye koyuldu. Ali b. Ebî Talib'in bütün ibâları, mevizaları, nasihatleri kâfi gelmedi. İbn Sebe ta'abbüd inadında ısrar ediyordu. Ali kendisini idam ettirmek mecburiyetinde kaldı! İbn Sebe öldü, fakat taşıdığı ruh bâki idi. Bütün heva-yı nesimîyi imlâ eyliyordu. Yavaş yavaş belki bütün İslâm'ın kalbine hulûl edecek, İslâm müesseselerinin mahiyetini bile altüst eyleyecek ve tâ bugüne kadar zihniyetimiz üzerine hâkim olacaktı!

Binaenaleyh sırası gelmiş iken bu ruhun mahiyetini burada tetkik etmeliyiz. İslâmî addettiğimiz birçok itiyadlarımızın, itikatlarımızın İslâmiyete ne kadar yabancı olduğunu, İslâmiyetle ne derece tezat teşkil ettiklerini görmeliyiz. Numune olmak üzere İran tarafından akıp gelerek mukadderat-ı İslâmiye üzerine en ziyade tesir icra eden avâmili tahlil edeceğiz.

İslâmlar, İranlılar ile ilk temas ettikleri zaman bunlar Zerdüştî idiler. Zerdüşt, dininin esaslarını *Zend Avesta* namı ile meşhur eski İranlılarca mukaddes addolunan kitapta tespit eder. İşte bu kitaptan bizi şimdilik alakadar eden mevzuu, yani hükümete ait esasları alarak tetkik eyleyeceğiz.

Malum olduğu vechile, eski İranîler iki esasa itikat ederlerdi. İlk [iyilik] esası Hürmüzd, fenalık esası Ehrimen. Bütün kâinatı bu iki âmilin taht-ı tesirinde tasavvur ederlerdi. Bunlar mütemadiyen yekdiğeri ile mücadele eder, çarpışırlardı. Hürmüzd'ün etrafında, insana nâfi' olan bütün avâmil-i tâbiî toplanmış, Ehrimen'in etrafında ise aksine! Bu iki ordu daima muharebe, mücadele ederler, kâh biri, kâh diğeri galebe çalar.

Ezcümle Hürmüzd'ün tarafı olarak Hemşiban namını taşıyan on mabut mevcuttur. Bu mabutlardan birisi de Kaşaşir Oyriya (Şehriver)dir. Şehriver tahta culûs eden herhangi bir padişahın ruhuna hulûl eder, onun içinde yaşar, ona telkinâtta, ilhamâtta bulunur, onun bütün âmâl, efkâr ve hissiyâtını idare eder. Tâbir-i âharla, padişahta temessül, teşahhus eder, padişah da yeryüzünde bir nevi mabud olur. İşte bunun içindir ki, İran şahı, Sasanî sülalesine mensup ikinci Şapur, Roma İmparatoru Neron'a

yazdığı bir mektupta aynen diyor ki: "... Ben ki abdler arasında mabud ve mabudlar arasında abdim..."

Şimdi "Zıllullah", "el-Kâim bi-emrillâh", "Müeyyed min-tarafillâh" cümlelerinin ve terkiplerinin ve bu terkipler ile cümlelerin ifade ettikleri zihniyetlerin, telakkilerin nereden geldiğini tahmin ediyor musunuz?

Zerdüşt, Aristo'nun muasırı idi, yani bundan tahminen iki bin beş yüz sene evvel ve İslâmiyetin zuhurundan bin iki yüz sene evvel kitabını yazmıştır. Demek ki tâ o zamandan beri, Avrupalıların bilahare "*droit divin*" yani "hukuk-u İlâhiye" dedikleri nazariyeyi mükemmel ve muntazam bir surette serd u beyan eylemişti. Bu nazariyeye göre padişahlığın menbaı ulûhiyettir. Allah'dır ki bunca ibâd içinde bir aileyi intihâb eder ve padişahlık makamını ona irsen ve neslen ba'de neslin tefvîz eyler. Allah'ın intihâb-kerdesi ve içinde ulûhiyet taşıyan böyle bir zat tabiatı ile mukaddestir, gayr-ı mesûldür! "Lâ-yüs'elü amma yef'al"dir, ef'âl ve harekâtından kimseye hesap vermez. İradesi adi insanlar için bir kanun-ı ezelî mesabesindedir. Ona tebe'iyyet Allah'a tebe'iyyettir. Ona isyan Allah'a isyandır. "Hurûcu [ale]'s-sultan" masiyetlerin en büyüğüdür! İbadullah, padişahların ellerine Allah tarafından tevdi edilmiş bir vedi'âdır. O, onlara, canları, malları hatta ırz ve namusları üzerinde istediği gibi muamele eder, bundan dolayı kimsenin ondan hesap sormak, ona karşı gelmek hakkı yoktur. Gelirse âsi olur, bâğî olur, Allah'ın dünyada ve ahirette gazabına marûz kalır? Devlet ve hükümet onun malıdır. Bi'l-irs ve'l-istihkak malıdır, iradesi hükm-i ilâhî mesabesindedir. Hükmü nâfizdir. İstediğini öldürür, istediğini yaşattırır. Hülasa, göklerde Allah, yerlerde de o!

İşte İslâmiyetin şarka doğru aktığı zaman tesadüf ettiği binlerce seneden beri perverde olunan devlet ve hükümet mefhumları!

Garbda da, yani Firavunların, Nemrudların, Neronların hâkim oldukları yerlerde hemen [hemen] aynı zihniyetlere, aynı telakkilere tesadüf etti!

Şimdi bu iki zihniyet ve telakki arasında bir mukayese yapalım. İslâmda, hukukun, hakkın, hükümetin, hâkimiyetin menbaı cemaattir, ümmettir, icmâ-i ümmettir. Oralarda, aynı menba padişahtır!

İslâmda hükümet ve hâkimiyet; teşahhüs etmemiş olan millette olduğundan gayr-ı müntakildir. Yani irsen intikal etmez. Oralarda, Allah'ın intihâb-kerdesi bir ailede olduğundan tabiatiyle müntakildir ve evlattan evlada geçer.

İslâmda, şûra esastır, sevaptır rahmettir. Oralarda şûra günahtır, cürümdür, üdvandır.

İslâmda murakabe, emr-i ma'rûf, nehy-i münker hem hak ve hem de vazifedir. Oralarda kıyâm ale's-sultandır, kebâirdendir, isyandır.

İslâmda, hürriyet, müsavat, adalet, şeref, izzet ve haysiyettir. Oralarda tuğyan, isyan, had-nâ-şinaslıktır.

Eyvah ki bu iki taban tabana zıt olan zihniyet arasında vâki olan tesadümde, ikincisi gitgide galebe çaldı. Bu galebenin ne kadar vâsi' ve kat'î olduğunu ve hangi yollar ile temin edilmiş bulunduğunu göstermek için, âtiyen Şeyh Sadî'nin meşhur olan "Der sîret-i padişahân" babından bahsedeceğiz.

Şark ve garbdan akıp gelen ve esasât-ı İslâmiyeye taban tabana zıt olan bu asır-dîde an'anevî zihniyetler, İslâmiyete bin türlü maddî ve mânevî yollar ile hulûl ederek, bilahare, "ruhiyât"-ı İslâmiyeyi teşkil etti. Zikrettiğimiz yolların en mühimleri, sümme't-tedarik uydurma hadisler, musanna' rivâyetler, hükmî ve felsefî nazariyelerden ibaretti. Fakat bunların hepsinin fevkinde olarak, en müessir âmil olmak üzre edebiyatı kaydetmek lazımdır ve bu nokta-i nazardan Farisî edebiyatının "İslâm ruhiyâtı" üzerine icra etmiş olduğu tesir, bilhassa dikkate şâyandır.

Asırlardan beri, hemen bütün İslâm kavimleri, bu mühim âmilin taht-ı tesirindedir, asırlardan beri bu edebiyatdır ki birçok İslâm tâifelerine mensup nesilleri "terbiye" etmiştir. Bilhassa Türkler bu terbiyenin taht-ı tesirinde kalmışlardır.

Henüz Türkler Şarkta, İslâm sahasının garp kısımlarına geçmemiş iken, bu tesir başlıyor. Samanîler ve bilhassa Gaznevîler zamanlarında bile Farisî lisanını, Farisî edebiyatını Türk zihniyetinin en mühim âmili olarak görüyoruz. Şehinşahlar destanını yazmış *Şehnâme* sahibi Firdevsî, Türk padişahı Mahmud Gaznevî'nin adeta üstadıdır. Bütün saray Farisîce görüşüyor, Farisî edebiyatı ile meşbû'dur. Mağlup Farisîler bu suretle mânen galebelerine galebe çalıyorlar, Firdevsî bizzat büyük bir gurur-ı millî ile *Şehnâme*'sinin mukaddemesine şu beyti derc ediyor:

Besî renc kerdem der în sâl-i sî
Acem zinde kerdem be-dîn-i parsî.

Yani otuz sene esnasında (*Şehnâme* otuz senede yazılmıştır) pekçok zahmetler çektim. Fakat bu Fars lisanıyla Acem'i diriltmiş oldum! Filhakika, Acem'in yalnız bütün tarihi değil, bütün eski an'aneleri, eski âdâtı, itiyadı, itikatları, efsaneleri, hikâyeleri, masalları, emsâli edebiyat-ı umumiyede ender olan bu eserde aks eylemiştir. Türk padişahları, Türk kumandanları,

bu eserin muhtelif aksâmını ezberliyorlar, mecâlis ve mehâfilde, onları inşad etmekle iftihar ediyorlardı.

Selçukîler zamanında, bu tesir daha ziyade genişliyor ve derinleşiyor. Şark ve garbı yeniden birleştirerek muazzam Selçuk İmparatorluğu'nu kuran Alparslan'ın vezir-i a'zamı meşhur Nizamülmülk'tür. Nizamülmülk Farsîdir. Vezaretle beraber, Alparslan'ın vârisi Melikşah'ın da mürebbisidir.

Mekteplerde, muamelât-ı resmiyede Farisî lisanı hâkim oluyor, hükümet ve devlet işlerinde eski Farisî adetleri, kavâidi aynen taklit olunuyor. Hatta hükümdarlar, asl u neseplerini eski İran sülalelerinden birisine raptetmekte bir iftihar duyuyorlar.

Selçukî İmparatorluğu'nun enkazından olan Konya Selçukîleri aynı hatt-ı hareketi takip ediyorlar. Şairler, muhacirler, umumiyetle Farisî lisanı kullanıyorlar. Padişahlar eski Farisî namları taşıyorlar. Mevlâna Celaleddin-i Rumî, bu muhitin yetiştirmiş olduğu dahîlerden birisidir. *Mesnevî* namı ile meşhur eserini malum olduğu vechile Farisîce yazmıştır.

Anadolu'da Selçukîler yerine kaim olan Osmanlı Türkleri de kendilerini bu Farisî tesirlerinden kurtaramıyorlar; Farisî lisanı, Farisî edebiyatı Selçukîler zamanında olduğu kadar değilse de gayet mühim ve derin tesirler icra etmekten hâlî kalmıyordu. İşte nesilden nesile intikal eden bu tesir ve terbiyenin neticesi olarak İslâmî zihniyet yerine eski İranî bir zihniyet kâim oluyor ve devlet ve hükümet mefhumları İslâmî esaslardan ziyade İranî telkinatı ifade ediyordu.

Bu İranî telkinatın en fasih ve beliğ tercümanı hiç şüphe yoktur ki Şeyh Sadî'dir. Bu büyük muharrir, şair ve mütefekkirin iki meşhur eserinden yani *Gülistan*'ı ile *Bostan*'ında hayatın bütün tecelliyat ve şuûnuna dair İranî tarz-ı telakki bütün kuvvet ve vuzûhu ile aks eylemiştir. Şimdilik biz burada müşarün ileyhin devlet ve hükümet hakkındaki nazariyesini tespit etmeğe çalışacağız.

Malum olduğu vechile, *Gülistan*'da bu hususa ait ayrıca bir bab vardır. Bu babın ismi "*Der Sîret-i Padişahân*"dır. Şeyh Sadî, bu babında hükümet ve hükümdar idealini, enmûzecini tavsif eylemiştir. En mükemmel bir hükümet ve hükümdarın nasıl olmasını göstermek istemiştir. Şimdi bu mefkûrenin, bu idealin neden ibaret olduğuna bakalım: Şeyh, padişahla tebeanın arasındaki mütekabil vaziyetleri şu beyti ile tayin ediyor:

Padişeh pasbân-ı dervîş est
Gerçi ni'met bifer devlet-i ûst

Yani "Padişah tebeanın çobanıdır. Her ne kadar padişahlık sırf onun kendine mahsus bir mevhibe ise de". Millet, cemaat, dilsiz, ağızsız koyun sürüsüne, padişah da çobana benzetilmiştir. Aralarındaki münasebetler de tabiatiyle koyunla çobanın münasebetinden ibarettir. Koyun yalnız itaat eder, tebe'iyyet eyler, çobandan ef'âl ve harekâtı hakkında hesap soramaz. Çoban onu nereye sürer ve sürükler ise, o yalnız emre inkiyadla mükelleftir. Çobandan nereye sürüklendiğini bile soramaz. Zira başka bir yerde yine Şeyhimiz:

"Sulh-ı memleket-i hîş hüsrevan dânend" buyuruyor. Yani "Kendi malı olan memleket salâhını yalnız hüsrevler, padişahlar takdir ve tayin ederler". Artık koyun sürüsünün bu gibi meselelere burun sokması hakikaten küstahlık ve had-nâşinaslık olur.

Filhakika şeyhimiz çobana nasihatler icrasından geri durmuyor! Sürüye karşı merhamet ve mürüvvetle muamele etmesini tavsiye ediyor. Fakat bu nasihatler, bu mevizeler zannettmeyiniz bir hak ve hukuk endişesi ile yapılıyor. Zira Şeyh esas itibariyle tebea için hiçbir hak ve hukuk tanımıyor. Hükümdar isterse zâlim ve kahhâr da olabilir. Bu cihet sırf onun keyfine tâbi bir meseledir. Fakat merhamet, şefkat, mürüvvet yine hükümdarın menâfi'i icabından olduğu içindir ki, kendisine tavsiye ediliyor.

Padişahî ki û reva dâred sitem ber zîr-i dest
Dûstâreş rûz-i sahtî düşmen zor âverest
Sulh kün ve zi ceng-i düşmenî eymen nişîn
Zi ânki şahinşah-ı âdilrâ raiyyet leşkerest.

Yani "Bir padişah ki cebir ve zulüm ister, fena günlerde dost bulamaz. Salih ol ki düşmanın cenginden korkmayasın. Zira salih ve âdil padişah için bütün tebea asker olur!" Demek ki, adalet, adalet için, bir hak ve hukuk için değil, sırf tebeayı düşmana karşı saldırtmak için lazımdır. Yine aynı fikri Şeyhimiz başka bir yerde şu suretle beyan ediyor:

Goftemeş be-raiyyet-i zaîf rahmet kün
Tâ ez düşmen-i kavî zahmet ne bînî

Yani "Ona dedim ki: Zayıf olan reayaya terahhüm et ki kuvvetli düşmandan zahmet görmeyesin". Fakat bu meviza ve nasihatları dinlemeyip de reayaya zulüm ve kahr eden bir padişaha karşı alınacak vaziyet nedir, Şeyhimizden sorarsanız âtideki cevabı alırsınız:

Her çe reved ber serm çun tû pesendî revast
Bende çe dâva koned hükm-i Hüdavend râst

Yani "Başımıza ne gelirse gelsin, sen ki beğendin revadır, zira padişah tarafından verilen bir hükme karşı, bende nasıl dâva eder!" Böyle bir dâvaya kalkışmak cüretini kendinde bulacak olanın da, akıbetini Şeyh tayinde kusur etmiyor:

Her kî bâ pulad bâzû pençe kerd
Sâ'id sîmin hûdra rence kerd

"Çelik kollu birisi ile pençeleşen, gümüş kolunu ezdirmekten başka bir şey yapmış olmaz". Bir diğerinde de yine Şeyhimiz diyor ki:

Çu kerdî bâ külûh endaz bîkâr
Ser-i hûdra be nâdânî şîkestî

"Sapan atan birisi ile kavgaya girişmek, hamakatla kendi başını kırdırmak demektir". Anlıyorsunuz ki "çelik kollu", "sapan atan" hep hükümdar, padişahtır; ona karşı çıkmak, günah olduğu kadar beyhude ve abestir.

Bedihîdir ki bu gibi hiçbir kayd ile mükellef, hiçbir mânevî ve maddî mesuliyetle mukayyet olmayan ve yeryüzünde gadr u kahrın, keyf ü hevesin timsâli olan bir makam-ı müdhiştir. İşte onun içindir ki Şeyhimiz de; "Kurb-i sultan âteş-i sûzan"dır diyor ve ibadullâhı bu âteş-i sûzana takarrubdan tahzir etmek için âtideki cümle-i hikemiyeyi yazıyor:

Ez televvün-i tab'-ı padişahân ber hazer bâyeded
Bûd ki ve hatta li-selamî ber necend, gâhî be-düşnâmî hil'at be-dehend

Yani "Padişahların televvün-i tab'alarından korkmalıdır ki bazen bir selâmdan incinirler, bazen bir küfre karşı hil'at verirler". Binaenaleyh zavallı Şeyh bizzat kendisi böyle müdhiş bir mevkie yaklaşmak tasavvuru karşısında titreyerek diyor ki:

Be-dest âhenîn nefte kerden hamîr
Bih ez dest sîne pîş-i emîr

Yani "Demiri hamur gibi yoğurmak, bir emirin karşısında el pençe durmaktan evlâdır!" Fakat Şeyhçe bu mütelevvin makamı korkutmak her şeyden tehlikelidir. Hikâyelerinin birisinde bütün vezirlerini öldürtmüş bir padişahtan bahsediyor. Bu padişahtan katl olunan vezirlerin muamele ve harekâtlarında mûcib-i muahaze bir şey görüp görmediği sorulduğu zaman diyor ki: "Hayır görmedim ve lâkin benden çok korktuklarını anladım ve

hükemânın: 'Ez an ker tû tersîdeş ey hakîm' yani 'Ey danişmend senden korkandan kork' kavlince hareket ederek onları öldürttüm!"

Şimdi kokmak da belâ, korkmamak da belâ: İşte Şeyhin hükümdarlık ve hükümet hakkındaki mefkûresi [ve] ideali! Şeyh, Hicret-i Nebevîden altı yüz elli altı sene sonra yani Devlet-i Osmaniye'nin kuruluşundan evvel vefat eylemiştir. Tam altı yüz elli altı senedir ki Hindistan'dan Rumeli'ye kadar, bütün ahali-i İslâmiyenin mürebbisi olmuştur. Zira Türkiye'de olduğu gibi, bütün sâir İslâm akvamı arasında da, *Gülistan*'la *Bostan* hemen elifba gibi mekteplerde tedris olunmuştur ve el-yevm de olunmaktadır. Müselsel nesillerin zihin ve dimağları uzun asırlarca, Şeyh'in mefkûresi üzerine tenmiye edilmiştir. Hele bizde Şeyh'in hikemiyâtı bir düstur haline girmişti! Yukarıdan beri tahlil ettiğimiz hikemiyât rehber ittihaz edilerek tarihimiz gözden geçirilirse, ne kadar acîb, garîb, hayret-engiz, dehşet-âver hadiseler bu ahvâl-i ruhiye içinde tabiî görünür!

İşte hükümet ve devlet hakkında esasât-ı İslâmiyeyi yıkan âmillerden birisi.

NUMERO: 3
İSLÂMDA HAKİMİYET VE TESİS-İ HÜKÜMET
MUHARRİRİ: HOCA RÂSİH EFENDİ

Din-i İslâm diğer bazı semavî dinler gibi yalnız mevâizden ibaret değildir. Umde-i İslâmiyet olan Kur'an-ı Mübin İslâmları Hâlık-ı a'zamlarına karşı vezâifle mükellef kıldığı gibi nefislerine, ailelerine, komşularına, mensup oldukları ictimaî kitleye karşı da vazifelerle memur kılmıştır. İslâmlar emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münkerle memur oldukları gibi ihkak-ı hak ve tevzî-i adaletle de mükelleftirler. Bu vazâifin cihet-i câmiası olarak da neşr-i din ve halk arasında emniyeti muhafaza, millet ve bilâd-ı İslâmiyenin taarruz ve ihtilâlden vikâye ve müdafaasını teminen ordular teçhiz edecek bir teşkilatla memurdurlar. Millet-i İslâmiye tesis ve teşkil-i hükümet hakkı olan şu hakk-ı esasîsini istimal eder iken şer'de *emânât* tabiriyle zikr buyurulan bu vezâifi ehline, erbabına tevdi ve tevcih ile mükelleftir. Şu tevcih ve intihâb anında yine müminler, İslâmın, Kur'an-ı Mübîn'in en yüksek ve beşeriyet-i İslâmiyeye en celâlli bir hitabıyla muhatap olurlar. O da; "Ey ümmet-i İslâmiye, siz milletler arasında en âdil bir ümmetsiniz, size gönderdiğim kanun-ı ilâhî bütün asırlarca ilâ yevmi'l-kıyâm devam edecek

bir üssü'l-esastır. Ve bu kanun-ı esasî ahkâmı diğer edyâna galebe edecek desâtîr-i âliyeyi muhtevidir".

Esasen Şâri'-i A'zam celle celalühü hazretleri de bu din-i hakkı diğer umum edyâna galib kılmak için irsâl buyurmuştur. Bu ve emsâli hasâil-i mümtâze ile beyne'l-ümem benliği, varlığı tahakkuk eden İslâmların benliğini muhafaza etmesi, hâkimiyetini bilmesi, din ve varlık itibariyle kendisinden ayrı olanların emri altına girmemesidir. O ne şumullü ve celâlli emirdir. Esta'îzübillah "Ya eyyühellezîne...: Ey müminler! Müminleri bırakıp da kâfirleri efendi, veli, sahib-i emir ittihaz etmeyin" [Nisa, 4/144]. Evet bütün milletler arasında en âdil ve bütün milletleri ilâ yevmi'l-kıyâm zalimlerden kurtulmak esasât-ı âliyesine davet vezifesiyle mükellef olan bir millet ibtida kendisinin beşeriyetin en makhûr ve efradın müptelâ olduğu mesâibden en şenî'i olan "esaret" vasf-ı mezmûmundan kurtulmuş olması lazımdır ve bu esaret denilen başkasının emri altında yaşamanın ve dini ayrı bir kavmin keyf ü hevasına tebe'an ona kul, tebea ve köle olmanın dinen ve aklen ne kadar mezmûm ve nehy edilmiş olduğuna itikat etmesi lazımdır. İşte İslâmlar ilk varlıklarını hissettiği dakikada kendilerini hâkim görmüşler, tevzî-i adalete memur bulmuşlar ve başka milletlerin emri altına girmemek akidesiyle mükellef bilmişlerdir.

Nebiyy-i Zîşan Efendimiz hazretlerinin irtihal-i dâr-ı bekâ buyurmasını müteâkib ashab-ı güzînin her şeye tercihen teşkil-i hükümetle iştigalleri İslâmların hâkimiyetle ve hükümetle derece-i alakalarının büyüklüğünün bâhir misâlidir. İslâmlar, esaretten tevakkî ettikleri ve edecekleri kadar fevzaviyetten –anarşiden- de hükümetsizlikten de o kadar mütehâşî ve tevakkî ile memurdurlar.

Nasıl ki esaret bir milletin benliğini, varlığını, ahlâkını, âdâtını, ilmini, irfanını hülasa olarak hâkimiyetini imhaya, dinini unutturmağa sâik ise anarşi, hükümetsizlik de temâdî etmesi [halinde] netice-i tabiiyyesi olan ihtilâller ve zulümler yüzünden bu varlıkları ve mukaddesatı tehlikeye ilkâ eder.

İslâmiyet ise "Eğer siz Müslümanlığınızı, kendinizi bilir, o suretle kanaatle hareket ederseniz bütün milletlerin en yükseği, en âlîsi sizsiniz" [Ali İmran, 3/139] hitabıyla mümini saadet-i dâreyne davet etmekte olduğundan dünyada hâkimiyetleriyle, hükümetleriyle diğer milletlere tefâhür ve tefevvuk etmeleri icap eder. Binaenaleyh bir müslim hâkimdir, efendidir. Bir müslim zabt u rabt âmir ve memurudur, esir değildir, köle değildir, kul değildir, anarşist değildir. Bu efendilerden, bu hâkimlerden teşekkül eden kitle-i necîbe-i İslâmiye hâkimiyetine sahip, hükümet tesis emri ve hakkı

kendisinde tecelli etmiş hâkim bir kitledir. Bu hak kendisine Şâri'-i ecell ü a'lâ hazretleri tarafından yaradılışla tev'em ve lazım-ı gayr-ı müfarık olarak ihsan buyurulduğuna kani ve mutekid bulunan efrad ve cumhur-ı müslimîn hükümetsizliğin ve köleliğin hasım-ı bî-emânı olduğu gibi, teşkil etmesi kendisine emr olunan hükümeti de tegallüb, tahakküm, tecebbür, esasâtına istinat eden fert ve şahıs hükümeti olmaktan uzak tutmakla mükelleftir.

Kable'l-İslâm devirlerin mahsulü olan mülûk hükümeti İslâm esasât-ı meşrû'ası arasında yer bulamaz. Çünkü meliklik, krallık hükümetleri gaye itibariyle tegallüb ve tahakkümden ibaret olduğundan bu nevi hükümetler efrad-ı milletin refah ve saadetlerini düşünecekleri, temin edecekleri yerde teşekkülleri itibariyle fert ve şahısların etba' ve kabilesinin kuvvetine mağruren hâkim bulunduğundan yalnız kendilerinin nef'i ve saadetlerini yahut sefahetlerini düşünürler, efrad-ı milletle hükümet teşkilatını ayrı ayrı şeyler görürler. Efrad-ı milleti kul ve köle ve kendilerinin saltanatlarının devamı için emekçi görürler. Bu nevi hükümetlerde şer' ve kanundan ve milletin hâkimiyetinden ziyade mülûkün keyf ve arzusu hâkimdir. Mesâlih-i âmme, ihmale mahkumdur. Hâlbuki cumhur-ı müslimîn her nevi hukukda yekdiğerine müsavi ve birbirlerinin kardeşi fertlerden terekküb etmiş bir kitle ancak yekdiğerinden takva ve hukuka riâyetle temayüz eden mümtaz bir kavim olduklarından teşkil-i hükümette kendileri gibi aynı hukuku hâiz fertten ibaret olan bir şahsın tegallüb ve tahakküm esasına istinat ederek icra-i hükümetine müsaade etmemişlerdir ve şer'-i celîlden aldıkları emr u seciye de bu şekl-i hükümetten kendilerini men ve nehy etmiştir.

Birinci makalemizde bast u temhîd olunduğu vechile Müslümanlara şer'-i şerifin vacip kıldığı hususâtdan hükümet teşkil etmek vucûbî gayelerinden başlıca biri de müsavâtın tam mânasıyla inkişafıdır. Müsavât o kadar inkişaf ve tecelli ile kast olunmuştur ki Peygamber-i Zîşan Efendimiz hazretleri ümmetinden herhangi bir fert ile bilâ-imtiyaz omuz omuza duracaklarını ve icabında huzur-ı hâkimde bilâ-imtiyaz muhakeme olacaklarını birçok vekâyi'le takrir ve talim buyurmuşlardır. Ebu Bekir-i Sıddîk Efendimiz de müminlere okuduğu hutbelerden birisinde bu esasın hükümet-i İslâmiye nazarında ne kadar mühim olduğunu kast ederek buyurmuştur ki;

"Sizin en zayıfınız en kavîdir, en kavîniz de en zayıfdır. Zayıf zulüm gördüğü vakit zâlimden onun hakkını istirdadda hükümet en kavî nazarlarıyla ona bakar ve kavî kendisinden zayıfın hakkı istirdat olunmakta en zayıf muamelesi görür".

Zayıf istihkar olunarak müracaatı sem'-i itibara alınmamak gibi bir haksızlık olamayacağı gibi mevki-i serveti ve kuvvetine güvenerek kendisini büyük ve kuvvetli gören de yaptığı haksızlığın, yolsuzluğun cezasını görmekde asla ihmale, iltimasa ve iltizama uğramayacaktır, demek istemişlerdir.

Cihan-ı beşeriyet asırlardan beri bunca mesai, mücadele ve terakkiyât-ı ilmiyeleriyle bu esasâtı tamamen mücelledât-ı ilmiyesinde bile henüz inkişaf ettiremedi, Müslümanlar ise daha zuhurlarının ilk asrında bu uknûmları birer akîde olarak her ferd-i müslimin kalbine yerleştirdiler, tatbik ettiler ve ettirdiler. Vâ esefâ ki geçen uzun asırlar, muhtelif vakalar, İslâmların temas ettiği kavimler bu âlî esasâta mühim darbeler vurdu. İslâmları Cenabı Hakk'ın ilâ yevmi'l-kıyâm nur-ı hidâyet olarak irsal buyurduğu Furkan-ı Mübîn her gün aralarında ve ellerinde okunur iken kendilerini bu asırların ve vakaların ve ecnebi milletlerin tahribatından koruyamadılar. Çünkü bu tahribat âsârını ilimde de göstermiş idi. İslâmın son asırlardaki ibtilâsının en büyüğü ilim sahasında meşhûd olan inhitatda idi. Bu sahadaki inhitat, ilimdeki durgunluk, mümini meşale-i ilâhiyenin aydınlattığı şehrâha sevk edemiyordu.

Furkan-ı Mübîn, müminleri izzetle, kuvvetle bütün akvâma galibiyete nusret ve kıyam va'd-i ilâhîsiyle tebşir buyurup dururken Müslümanlar günden güne zayıf, günden güne birçok akvâma mağlup ve esir haline giriyordu.

Furkan-ı Mübîn, müminleri aralarında tevzî-i adalete, tesis-i müsavâta davet edip dururken Müslümanlar haklarına razı olmaz, diğerine, kardeşine tecavüzde beis görmez bir hale geldiler. Müsavâtın i'mâline imkân bırakmaz oldular.

Kur'an-ı Mübîn "Bilenlerle bilmeyenler hiçbir hizada olabilirler mi?" [Zümer, 39/9] meâlindeki âyet-i celile ile müminleri daima nûr-ı ilme davet eder iken bilâd-ı İslâmiyenin etrafını ihata eden düşmanların ilim kuvvetiyle semalarda "tayyareler"le uçtuklarını göremediler.

Furkan-ı Mübîn, müminleri "yekdiğerine karşı en şefkatli, merhametli, düşmanlarına ise en şedit, müminlere karşı mütevazı, düşmanlarına karşı en aziz" [Fetih, 48/29] olarak tavsif buyurmakta iken müminler birbirlerine o kadar düşmüşler ki aralarında merhamet ve şefkatin zayi olması emareleri görülmüş, düşmanlarını unutmuşlar. En büyük makamda kâ'id olandan en küçük kulübede oturana varıncaya kadar birbirlerini çekiştirmek, kuvveti olanlar zayıf gördüğü din ve ırk kardeşini ezmekle uğraşır bir hale gelmiş, düşman memâlik-i İslâmiyeyi tamamen istilâ eylediği halde bile düşman buğz u adâveti unutularak yine Müslümanları ezmek, düşman kuvvetine

teslim olmak, bir mahkeme hükmü yok iken Müslüman kardeşini nefy, ta'zîb hatta katl ü imhalar bile senelerce devam etmiş, daha pek yakınlarda tarihe karışan ve padişah namını taşıyan (hâşâ), Müslümanların hâmisi iddiasında bulunan zevat bu fiillerde en ileri gitmişler, merhamet ve şefkatle mükellef bulunduğu binlerce, yüz binlerce Müslümanın nefy ü tağrîbine, katl ü imhasına sebep olmuşlar ve mükellef bulunduğu düşman buğz u adâvetini ise tamamen unutarak birçok bilâd-ı İslâmiyenin Müslümanların elinden çıkmasına ve milyonlarca Müslümanın küffâr elinde esir kalmasına sebep olmuşlardır.

Furkân-ı Mübîn müminleri birbirine uhuvvet-i samime ile rabt etmiş iken bu ihvân-ı kiram maalesef birbirlerini unutmuşlar, aralarında muhabbet kalmamış, biri düştüğünde diğeri muâvenetine koşmuyor. Rabıta-yı uhuvvet gevşemiş, her gün birer birer kardeşlerinin düşman tarafından yutulduğunu görüyor da imdadına koşamıyor. Habl-i ilâhîye i'tisâm ederek toplanmakla, dağılmamakla mükellef oldukları halde (?) dağılmışlar, toplanamıyorlar. Dağıtan ve Müslümanları birbirinden ayıran düşman kuvvetlerine karşı koyup da bir araya cem olamıyorlar.

Kur'an-ı bâhiru'l-beyan müminîne "Düşmanlarınıza karşı vüs'ünüz her neye ve her ne zaman yeterse kuvvet hazırlayın ve bu kuvvetle Allah'ın ve sizin düşmanınız olan düşmanları korkutasınız" [Enfal, 8/60] buyurduğu halde bu istihzârat hususundaki ihmal müminleri gâfil avlatmıştır. Düşmanlar, Müslümanları hazırlıksız görünce bilâd-ı İslâmiyeye üşüşmüşler ve parça parça etmişler. Küffar mânevî kuvvetten ziyade maddî kuvvete bakarak size musallat olmazlar. Maksad-ı celîl-i ilâhîsini müminler takdir ederek hazır bulunsalar idi görülen felâketlerin birçoklarına kendi amelleri sebep olmaz idi. Dünya yüzündeki esir Müslümanlar ve bilâd-ı İslâmiye bugünkü hale düşmezlerdi. Hiç olmazsa daima gayretle ve tefekkürle memur olan dindaşlarımız etrafımızdaki düşmanların asırlardan beri ve bilhassa son asırda ilim yolunda, sanat yolunda ne kadar ileri gittiklerini, harp için denizde, karada hatta gökyüzünde neler hazırladıklarını görseler de ona göre uyanık bulunsalardı böyle ve bu kadar acı felâketlerle âlem-i İslâm sızlamazdı. Hükm-i Zü'l-celâl müminlere kolaylığı diler. Müminlerin zorlukla mu'azzeb olmaları maksad-ı celîl-i ilâhîye tevafuk etmez. Kuvvet, vesâit-i âlat hazırlayıp da düşmanları kolaylıkla mağlub etmek, kahretmek, onların tasallutundan, istilâsından kurtulmak ve onları korkutmak mümkün iken ilmi, kuvveti ihmal müminleri işlerin güç görülmesi azabına sokmuştur.

Kur'an-ı Mübîn "insanın eline sa'yin semeresinden ma'âda bir şey geçmeyeceğini" [Necm, 53/39] izah buyurup durur iken, müminînin hususiyle

dünyanın en güzel ve en mûtedil iklimli yerlerinde sakin olan Müslümanların ilimsiz, sanatsız, servetsiz, kuvvetsiz eli boş durmaları, caiz mi idi? Afrika'nın, Asya'nın, Avrupa'nın şu üç kıtanın birleştiği noktada ve bu üç kıtanın en güzel, en zengin, en münbit yerlerinde hükümet kuran, yerleşen İslâmların fakirliğini, kuvvetsizliğini görüp de düşünmemek; sebep aramamak mümkün müdür? Bu kadar zengin, bu kadar güzel bir mülke hırsız göz koymaz mı? Bu hırsızdan muhafaza etmek için böyle kıymetli bir yurt "sed" istemez mi? Bu kadar vâsi' denizlere bekçi istemez mi? İnsan böyle güzel bir kişveri rüzgârdan bile kıskanmak için göklerde bile donanmalar vücuda getirmez mi idi?

Bir kere kıyas edelim. Avrupa gibi taşlık, dar, geçinmesi, kazanması müşkil bir arazide hükümet kuran bir millet ne yapabilir, ne hazırlayabilir? Bir de kendi milletimizin hükümet kurduğu, daha pek yakın zamana kadar elimizde bulunan Avrupa'daki, Afrika'daki, Asya'daki mülkümüzde neler yapılabilirdi ve bu mülkün servetiyle neler hazırlanabilirdi. Âdeta ırmaklar gibi altun akan bu mülkümüzün servetiyle dünyaya hâkim olacak donanmalar hazırlanırdı. Hem öyle kolay meydana getirilir idi ki, Avrupalıların otuz senede ihzar edeceği kuvvet bizde beş senede husûle gelir idi.

Fakat hayfâ ki olmadı, olamadı, yapamadık, çünkü bütün bunların saha-yı imkânda görülmesi için milletin bu işi düşünmesi, meşgul olması, esbâbını araması icap ederdi. Millet ise mukadderâtını kendi eline aldığı güne kadar geçen asırlar hükümetlerinde bu düşünceden men edilmiş, ilmi kasredilmiş, menfaat ve mazarratdan kendisinin müstefid ve mütezarrır olacağı memleketin ahvâl-i umumiyesiyle iştigalden men olunmuş, memleketle alakası "cizye" şeklinde vergi vermeğe, hükümetle alakası da zulüm görmeğe inhisar etmiş, vakit bulup ziraat, ticaret yapamamış, ilimde terakki edememiş, midesinin boşluğu [ve] dimağındaki cehil sebebiyle "Benim milletim ne oluyor, hâkimiyetim ne oluyor, hükümetim ne olacak, memleketim ne ile muhafaza edilecek?" diyerek bir müddet hesap sormak kudretini bile gösterememiş. İşte bu sükût ve acz karşısında mülk ü milleti "benimseyenler" memleketi malikâne, milleti kul ve köle görenler şahsî istibdatlarının bekâsını milletin cehlinde görmüşler, ilmi söndürmüşler, hükümeti ilim lisanından uzaklaştırmışlar, şekl-i İslâmîden uzak bir şekle doğru sürüklemişler, varidât-ı milleti, memleket ve milletin refah ve emniyet ve müdafaasına ve milletin tâlim ve terbiyesine sarf edecekleri yerde kendi sefahet ve hevasâtının teminine hasretmişler, bu sebeple bu azîm kişver-i İslâm denizden müdafaa edilecek donanmadan "hatta dün bizden bir eyalet halinde ayrılan Yunana karşı bile" mahrum kalmış, karada ise düşmanın

birçok âlât-ı harb u darbına karşı biz Müslümanları, yalnız imanımızla, bazûmuzla vuruşmak vaziyetinde bırakmışlardır.

Tahakküm ve tecebbürün vüs'at ve şümulü şer'-i celîli-i İslâmda "Hükümet" mefhumundaki mesâlih-i ümmeti ibtale sebep olmuştur. Mesâlih-i ümmetin halelden vikâye ve ümmetin saadet ve refahını düşünmek, aramak ve ittihâz-ı tedâbir etmek vazifesiyle mükellef erbab-ı hall ü akd ortadan kaldırılmış, millet doğrudan doğruya heyet-i umumiyesiyle kendi işine kendisi karıştırılmadığı gibi umûr ve hususâtını kendi nam u hesabına takip edecek, arayacak, düşünecek vekillerden de mahrum edilmiş idi. Hâlbuki vezâif-i umumiyenin îfasıyla mükellef olan cumhur-ı müslimîn olduğu gibi bu vezâifin ihmali yüzünden gelecek mazarrat da en ziyade cumhuru müteessir edecek, onları felâkete sürükleyecekti. Hükümeti teşkil ile memur âmme, onu müdafaa ile memurîne âmmeyi muhafaza vesaire ile muvazzaf yine o olsun, fakat teşkilde alakası bulunmayan müdafaa ve muhafaza esbâbının ihzârında ve icrasında alakası bulunmasın, nasıl akıl ve mantık böyle bir şekl-i hükümeti kabul eder? Verdiği emvalin nereye sarf olunduğunu bilmesin, döktüğü kanın ne için akıtıldığı kendisinden sorulmasın, buna akl u şer' cevaz verir mi idi?

Hele ilmin hükümet teşkili hakkına dair, icra-yı hükümet vezâif ve şerâitına dair, milletin bu müesseseye karşı vezâifiyle milletin bu teşkilattan beklediği vezâife müteallik ahkâm-ı şer'iye millete öğretilmezse, millet öğrenmekten men olunur ise bu milletin hali tabiî olarak felâkete yuvarlanmak olur. Daha pek yakında geçirdiğimiz "Abdülhamid-i Sâni" zamanında kitaplardan bu bahisler çıkarılmamış mıydı? Daha evvel tab' olunmuş bir kitap birisinin elinde bulunur ise hâin-i vatan telakki olunarak her nevi cezaya maruz kalmaz mı idi? Şu hal karşısında milletin erbâb-ı hall u akdden müteşekkil, ihtisas, ilim sahiplerinden mürekkep ulü'l-emr bir şûrası, bir millet meclisi yok idi ki bunlar vasıtasıyla sorabilsin, bu muzır hallerin ref' u izâlesine sa'y etsin, herkese ve her makama hududuna tecavüz ettirmesin.

Din-i İslâmın süratle intişarı sebeplerinden en mühimi hükümet-i İslâmiyenin efrad arasında kaide-i müsavâtı tam mânasıyla tecelli ettirmesi idi. Hükümet mânasında tegallüb, istibdat, cebr u kahr olmaması idi. Risâletpenah Efendimiz'in este'îzubillâh "Fe-bimâ rahmetin ..." [Ali İmran, 3/159] âyet-i celilesiyle memur buyurulduğu vechile ümmeti efradına karşı gerek ef'âlde gerekse akvâlde mülâyim ve leyyin hareket etmesi, re'yinde istibdat göstermemesi, müminîni Nebiyy-i Zîşan'ın etrafından ayırmaz, günden güne de cemaatlerini tezyîd ederdi. Eğer Nebiyy-i Zîşan mülûkün hasleti olan huşûnet-i tab' ve galîz-i kelimât u ef'âl ile hareket

etseydi, bu cemaatin dağılması bir emr-i tabiî olurdu. Aynı âyet-i celilede taraf-ı ilâhîden "Ve şavirhüm fi'l-emr" hitabıyla memur bulunduğu istişareyi müminîne telkin ve talimde ef'âl-ı seniyyeleriyle muktedâ oluyordu. Müeyyed min-indillâh ulü'l-azm paygamberân-ı izâmdan olduğu halde Nebiyy-i Zîşanımız müminîn ile müşavere emrine muhatap oldu. Mesalih-i ümmetin temşiyetinde cumhurun re'yine ihtiyaç olduğu taraf-ı ilâhîden Habib-i Ekrem'e emir buyuruldu.

İşte bu emr-i celil-i ilâhî mebde olarak hükümet-i İslâmiyenin şekli şûraya ve istişareye taalluk etti, taraf-ı ilâhîden rabt olundu. Ahîren bu esasât dahilinde, "Mekârım-i ahlâkı itmam için ba's olundum"[1] hadis-i şerifinin mütecellâsı Nebiyy-i Zîşan Efendimiz tarafından irşad ve terbiye olunan müminîn taraf-ı ilâhîden Kur'an-ı Azim'de medh u tahsin buyuruldu. Sûre-i Şûra nam sûre-i celîletü'ş-şanda -bilhassa sûre-i celîlenin ismine dikkat buyurulması- müminînin rüşd ü kiyasetlerine telmihen este'îzubillah "Ve emruhum şûra ile beynehüm" [Şûra, 42/38] âyet-i celîlesiyle cumhur-ı müslimînin umûrunun aralarında şûra [ile] olacağı takrir ve tahsin buyurulmakla beraber vasıfları böyle olan müminîn taraf-ı ilâhîden mükâfatla da tebşir buyuruldu.

Müslümanların işleri kendi aralarında şûra olduğu taraf-ı ilâhîden takrir buyurulunca millet efradı siyyânen umuma taalluk eden hususâtta yekdiğerinin şerîk ve müzâhiridirler. Bütün efrad-ı millet birbirinin gözcüsü, bekçisi, vazâif-i umumiye ile cümlesi "farz-ı kifâye" suretiyle mükelleftirler. "Elâ küllüküm râ'in ve küllüküm mes'ûlün an ra'iyyetihi:[2] Bilmiş olunuz ki hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden mesuldür" esasıyla umumun mesuliyeti tespit buyurulduğundan vazâif-i umumiye terk ve ihmal olunduğu takdirde cumhûr-ı müslimîn ferden ferda "farz-ı ayn" vacibinin terki cezasıyla mu'âteb olurlar. Müslimîn bu teklif-i ilâhîden, bu borçtan kendilerini kurtarmak için bütün efrad-ı millet vezâif-i umumiye ile meşgul olacak olur ise nizam-ı maişete halel geleceğinden kendi aralarından bu [ve] zâifi îfa için ayıracakları vekillerin "ehl-i hall u akd" namıyla lisan-ı şer'de yad buyurulan "ulü'l-emr" erbâb-ı ihtisâsın mesâlih-i ümmetle iştigali âmme-i müslimîn üzerinden bu vecibeyi iskat eder ve Müslümanların bu suretle kendi aralarından, dindaşlarından mürekkep olmak üzere seçilen heyete "ehl-i hall u akd", "ulü'l-emr" erbab-ı ihtisâsa itaat farizasıyla mükelleftirler.

•••••

1 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 192.

2 Buharî, Cuma, 11.

Este'îzubillah "Etî'ullahe...: Ey müminîn! Allah'a ve Resulü'ne ve sizden olan ulü'l-emr, erbâb-ı hall u akde itaat ediniz" [Nisa, 4/59].

İşte müminînin itaatle mükellef bulunduğu bu heyet-i meşrûa Müslümanlar ve bilâd-ı İslâmiyeye taalluk eden hususâtın yegâne sahip ve merciidir. Bugünkü tâbirimizle bu heyetin ismi "Millet Meclisi"dir. Mesâlih-i ümmetin şûra emr-i celîl-i şer'iyesiyle kendisinin de hall ü rü'yet olunduğu "mecma'-i ümmet"tir. Katiyet-i kararın kendilerine ait olduğuna "ve emruhum..." nass-ı celîli delil-i sarihtir. Çünkü kendi emirleri, kendi işleri kendi aralarında şûradır [bk. Şûra, 42/38] takrir-i ilâhîsiyle tespit buyurulan cumhur-ı müslimînin hakkını, hakk-ı meşrûunu hiçbir emir, hâşâ hiçbir irade, hiçbir ictihad takyîd ve iptal edemez. Bu nokta hakkındaki âyet-i bâhiru'l-beyan pek sarihtir. Yalnız ictihad şûranın şeklinin tespiti keyfiyetindedir. Hazreti Ebu Bekir-i Sıddîk efendimizin zaman-ı hilafetiyle Hazreti Ömer efendimizin hilafetinin ilk devrelerinde bilâd-ı İslâmiye Hicaz ve Yemen'in bir kısmından ibaret olması, ehl-i hall u akd olan ecille-i ashab-ı güzînin Medine-i Münevvere'de ictima etmiş bulunması ve her gün bu zevât-ı âliye ile bu iki zatın temas ve re'ylerini almaları "şûra"yı daha vâsi bir şekilde tecelli ettirmiş, hususiyle enbiya-yı kirâmdan sonra ibadullâhın en efdali olan Ebu Bekir-i Sıddîk'ın zühd ü takvası ve hakkında "Benden sonra Peygamber gelmesi mukadder olsaydı Ömer b. Hattab olurdu" buyurulan Faruk-ı a'zamın celâdet ve mesâlih-i ümmete olan fart-ı irtibat ve gayreti ashab-ı güzîni cumhûr-ı müslimîn "şûra"sının şekl-i keyfiyetini tespite sevk etmemiştir.

Şûrayı teşkil eden ehl-i hall u akdin bi'l-müzakere intihâblarıyla kendilerine reis ve emiru'l-müminîn olan bu iki zatın zamanına tesadüf eden hükümet-i İslâmiye gerek ahd-i celîl-i Nebevînin kurbiyeti gerekse müslimîn ve bilâd-ı İslâmiyenin azlığı hasebiyle ihtirasâtın uyanmasına, mezâlim ve bi'n-netice şikâyâtın tecellisine ma'kes olmadı. Başlıca sebebi de ehl-i hall u akd az olan müslimîn ve memâlik-i İslâmiyeyi daima gözleri önünde tutuyorlar. Ebu Bekir-i Sıddîk ise havf-ı ilâhîden gece gündüz gözüne uyku girmiyor. Ömerü'l-Faruk ise Şatt kenarlarında zayi olacak "bir oğlaktan" bile gerek Allah gerek millet nazarında mesul olacağın kaygısıyla müminîn ve bilâd-ı İslâmiyenin ahvâlini daima tekayyüd ve tarassud ediyor, bu sebeplerle mesâlih-i ümmet ihmalden, halelden vikâye ediliyor idi. Fakat vaktâ ki Hazreti Ömer zamanının sonlarına doğru Suriye ve Mısır bilâd-ı İslâmiye miyanına girdi, müslimîn tekessür etti, memâlik-i İslâmiye vüs'at peyda etti, şekl-i evvelinde işlerin görülemeyeceği efkâr-ı âmmeyi işgal etmeye başladı. Başta Hazreti Ömer olduğu halde umum Müslümanlar

hükümet şeklinin tanzim ve tevsî'ine ihtiyaç hissettiler. Vezâif taksim-i a'mâl kaidesine tevfik edilmeye başladı. Divanlar, kalemler teşkil edildi.

Yalnız, "şûra" ârâ-yı umumiyeye hürmeten bir şekil ile tespit edilmedi. İşte şu şekl-i keyfiyetin tespit edilmemesi Hazreti Osman zamanında ilk "fitne-i İslâm"ın alevlenmesine sebep oldu. Çünkü ehl-i hall u akd meclisi (şûra), meclis-i millî, millet vekilleri muayyen ve mukarrer daima muctemi' bir heyet halinde tespit kılınmış olsa idi Hazreti Osman zamanında vilâyattan tevâlî eden şikâyetleri nazar-ı dikkate alacak, meseleyi müzakere edecek idi. Neticede ya müştekîleri haklı bulacak, icra reisi hakkında karar-ı kat'îsini verecekti yahut icra heyetini vazifesini îfa etmiş görerek müştekîleri iskât edecekti, dahilî fitnenin önüne geçecekti. Müştekîlerin feveran "ve hakk-ı tabiîleri" olan ihtilâllerine sebep olan teahhur da vâki olmıyacaktı.

Tarih-i İslâmda bu vakayı daha birçok kanlı vekâyi' tâkip etti. Hazreti Ali ve Hazreti Hüseyin'in zamanları İslâm âleminde bir ibtilâ-yı âmme şeklinde tecelli etti. İslâmiyetin medâr-ı iftiharı birçok e'âzım bu ibtilânın kanları arasında boğuldu, gitti. Tarih-i İslâmı tetkik buyuran zevat nezdinde mâlum olduğu vechile bu felâketin sebebi de başka bir şey değildir. Eğer milletin vekillerinden mürekkep bir "şûra", bir nehc-i şer'î işlere vaz'-ı yed etse idi, tarafeyn; gerek Hazreti Ali tarafı gerekse Hazreti Muaviye tarafı şûranın, millet meclisinin kararına itaat ve ittiba mecburiyetinde kalırdı. Neticede ilelebed kulûb-ı müminîni dağdâr eden kanlı sahifeler tarihe geçmemiş olurdu. Hazreti Hüseyin ile Yezid arasında cereyan eden vekâyi' ise Müslümanlar arasında daha Peygamber-i Zîşan'ın irtihalinden pek az zaman sonra böyle feci ve şenî' bir vakanın cereyan edeceğine insanın aklı ermiyor. Eğer vaka mütevatiren nakledilmemiş olsa insan inanmayacak. Fakat maalesef sahih, vâki oldu ve cereyan etti. "Yezid" esas-ı şer'îden inhiraf etmiş bir şekil ile hükümet reisliği iddiasında bulunduğu zaman cumhûr-ı müslimîn Hazreti Osman vakasının, Hazreti Ali ve Muaviye vakalarının ve Hazreti Muaviye'nin ihdas ettiği Yezid'in veliahtlığı bid'atı gibi vekâyi'in birbirini vely etmesi yüzünden mesâil-i umumiye üzerinde düşünmeğe vakit bulamıyorlardı. Şûra-yı İslâm fiilen mülgâ bir hale gelmişti.

Muaviye, milletin re'yinden ziyade kendi kuvvetine güvenerek her şeyi ictihad-ı zâtîsi dahilinde tesviye etmek istiyordu. Halk kanlı ihtilâllerden bezmiş bir hale gelmiş idi. Cumhur arasından cesur bir hakperest zuhur edince kuvvetiyle vaziyet alarak işi sükûtla geçiştirir idi. Hazreti Muaviye "Hakem" vakası ile Hazreti Ali ile olan muharebeye hitam verdikten sonra meşhur-ı enâm zekâ ve dehasına, Suriye'nin servetiyle kuvvetlenen ordusuna itimat ederek, muktezâ-yı beşeriyet kendisini halifelikten ziyade

melikliğe, sultanlığa sevk etti. Bu sevk icabında müşarun ileyhin mensup olduğu "Emeviye" şubesinin vaktiyle zuhur-ı İslâmdan evvel "Mekke" emaretinde bulunması da müessir idi. Ahîren ihdas ettiği veliahtlık vakası da bunu teyit eder. Şeriat-ı garrâ-yı Ahmediye hükümet sistemini "şûra" olarak kabul ettiği halde yani mesâlih-i ümmeti rü'yete memur olanların Peygamber-i Zîşan'ın nâibi ve milletin tedvîr-i umûrda vekilleri, ecîrleri olduğunu, milletin asıl, ehl-i hall u akdin ona niyâbeten îfa-yı vazifede bulunduğunu tespit etmesine rağmen Hazreti Muaviye'nin yürüdüğü şekil; milleti tebea, hadem, haşem ve memleketi malikâne gören nazariye icabı idi. İşte hükümet şeklinde hasıl olan bu esaslı fark şûrayı iptal ettiği gibi milleti de efendilikten tâbiliğe tenzil etmiştir.

Buharî-i şerif şerhi Aynî'nin mukaddimesinde mezkur bir şikâyetnamenin matla'ında Hazreti Muaviye'ye hitaben zamanında yetişmiş bir şair, milletin lisan-ı haliyle terennüm ederek diyor ki:

Muaviye innâ beşerun fe'scih
Fe-lesnâ bi'l-cibâlî vele'l-hadîd

"Ey Muaviye! Biz de senin gibi beşeriz. Harekâtında adalete rücu et çünkü biz bu mezâlime tahammül edebilmek için ne dağlar gibi hissiz, şuursuz cemâdız ne de demir gibi tahammül ve kudretimiz vardır..."

Daha biraz evvele rücû edelim. Hazreti Ömer zamanında Şam valiliğinde iken Hazreti Muaviye işe başlamış idi. Hazreti Ömer o havalide icra ettiği devirlerinden birisinde Muaviye'ye mülakâtında etrafında gördüğü icabât-ı saltanat ve debdebeyi işaret ederek, "E kesreviye ya Muaviye?" dememiş miydi, yani "İran imparatorları 'kisra'ların tarzına, usûlüne doğru mu gidiyorsun?" itabıyla hitap etmemiş miydi? İşte bu itablar, şu şikâyetler ve iddia-yı haklar Muaviye hazretlerini re'yinden çevirmedi, o yine gayesine, teşkil etmek istediği "mülûk" hükümetine doğru mütemadiyen yürüdü. En nihayet emeline muvaffak oldu. Efkâr-ı umumiyeyi de dehasıyla, zekâsıyla bu fitnenin önünü almak için böyle bir hükümet teşkiline ihtiyac nazariyesiyle iknaa çalıştı. Asıl fitneyi, fesadı, ihtilâlleri kat' edecek, köklenecek olan cihete, millete hakkını vermek, şûrayı kurmak, teşkil etmek cihetine yaklaşmadı. Neticede Peygamber-i Zîşan Efendimizin "el-Hılafetü ba'dî selasûne senetün sümme yesîru mülken"[3] hadis-i şerifinin sırrı zahir oldu.

Peygamber-i Zîşan efendimizin birçok hadis-i şerifleriyle ve Kur'an-ı azimü'ş-şanda birçok âyât-i celile ile nehy olunan, zem olunan "ısırıcı,

3 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 330.

zulmedici hükümdarlık" usûlü İslâmda ilk bid'at olarak ihdas edilmiş oldu. Bazı Kuran âlimleri, esasât-ı İslâmiyede tetkikât külfetinden nefislerini âzade kılanlar, te'vilciler, fakat daima millet-i İslâmiye ve menâfi'-i millet aleyhinde te'vili ilimde tebahhur sayanlar Hazreti Muaviye'nin müctehit olduğundan bahisle meselenin üzerinden atlamak isterler. Fakat düşünmüyorlar ki müctehidin ictihadı âsârının zararlarının başkasına taallukuna hak ve cevaz var mıdır? Millete ait bir hakk-ı meşrûun bir ferde hasrı gibi tehlikesi azîm bir bid'at, eser-i ictihad olarak kabul edilebilir mi? Umum ehl-i İslâmın uhde-i mesuliyetine Cenabı Kibriya tarafından tevdî buyurulan mesâlih-i ümmeti bir şahıs kendi nefsine ve ailesine nasıl hasr u kasr edebilir? Bu müminînin mükellef bulunduğu meşveret-i İslâmı teşkil ve tesisten nasıl men edebilir? Bu suretle hareket edince bu hareketi nasıl meşru olur ve nasıl bir "eser-i ictihad"dır diyerek te'vil edilebilir? Bu nokta üzerinde kariîn-i kirâmı pek çok tevakkuf ve tefekküre daveti bir vecibe bilirim. Çünkü müslimînin asırlardan beri devam eden bitmez tükenmez felâketleri sebebinin âmil-i yegânesi ve İslâmiyette tevakkuf ve inhitâtın tarih-i başlangıcı bu noktadır ve bu hadisedir.

Nef' ve zararı ve aidiyeti itibariyle umuma taalluk eden hususâtta "ferdî" ictihad umumun menfaatinden ziyade ferdin menfaatini temin eder. Hazreti Muaviye'nin ihdas ettiği bu şekl-i hükümet de hükümdarların ve onların mensup olduğu "Ümeyye" kabilesinin, Emevîlerin menfaatini temin etmiştir. Bütün milletin menâfi'i bu şekilden mutazarrır olmuştur. Emevîlerin tegallüb ve tahakkümleri yüzünden millet-i necîbe-i İslâmiye arasında hukuk ve şerâit-i İslâm davasıyla kıyâm eden ecille-i ashab-ı güzîn en şenî' bir surette Emevîler tarafından kahra uğramışlardır. Dinen hürmetle mükellef bulundukları ve içerisinde kan dökülmesi haram olan "Harem", Mekke-i Mükerreme ve Beytullah'ı "mancınık" ile taşa tuttular. Harem dahilinde birçok kibâr-ı ashab-ı güzîn kanını döktüler, içlerinden zuhur eden diğer bir serseri de kendilerine karşı millet-i İslâmiyenin hukukunu gasbdan, tegallüb ve tahakkümden feragat etmelerini ihtar eden ve bu haklı dava ile kıyâm eden bir zattan ve Mekke-i Mükerreme ahalisinden "güya zu'munca" intikam almış olmak için kıble-i enam olan "Beytullah"a atlarını bağladı, günlerce Kâbe-i muazzama at ahırı halinde kaldı, ebediyete kadar kulûb-ı müslimîni dağdâr eden ve edecek olan ve ebediyette de huzur-ı ilâhîde Ahkemu'l-Hâkimîn'in huzurunda müslimîni kendilerinden dava ettirecek olan bu vekâyi', acaba Hazreti Muaviye'nin iddia ettiği hilafet namına mı icra ediliyordu yoksa Emevîlerin saltanat ve tahakkümleri namına mı?

Hilafet namına idi ise şer'-i celîl-i İslâm bu nevi ve bu şekl-i hilafetten teberrî eder. Esasât-ı İslâmiye bu kabil harekâtı tecviz ve tasvipten münezzehtir. Eğer saltanat ve tahakküm namına idi ise âmme-i müslimîn zararına olarak ve yalnız cumhur-i müslimînden bir cüz'ün, Emevîlerin menfaati hatırası için bu kadar fecâyi' ve şer'-i şerife aykırı hareketler hiçbir vakit, hiçbir akıl tarafından tecviz edilemez, hoş görülemez. Bundan evvelki makalemizde tarih-i başlangıç addettiğimiz bu hadise müdevvenât-ı İslâmiyede, bu hususta bahseden kitaplarımızda "Hilafetin mülûk hükümetine inkılâbı" faslı altında yazılıdır.

Mebde olarak da Hazreti Muaviye hükümeti gösterilmektedir. Hükümdarlık muktezâları daha Hazreti Muaviye zamanında ihdas edilmeğe başlamıştı. Bir iki misâl: Hilafet şekl-i hükümetinde millet tarafından tevâlî-i umûr eyleyen zevatın şiarı ahkâmda, tevzî-i adalette Kitabullah ve icmâ-ı ümmete istimsak, muamele ve muâşerette rahm u şefkat ve cumhuru görüşte, kendisiyle cumhuru teşkil eyleyen efrad arasında hiçbir fark görmeyerek kaideten müsavâtı kemâ-hiye hakkaha temin iken şu suretle teşekkül eden hükümdarlık hükümetinde Hazreti Muaviye['nin] ihdas ettiği hükümetin icabı olarak ve selefleri olan hulefâ-yı râşidînin isrinden ayrılarak meclis-te kendisiyle hazirûnu ayıracak "taht" ihdas etti. Cami-i şerifte âmme-i müslimînden farklı olarak "maksûre" bid'atı meydana getirdi. Müminîn ile kendisinin doğrudan doğruya temasına mani olacak "hâciblik" ihdas etti. Bu kelimenin mânasından da münfeham olacağı vechile milletle kendi arasında hâil ve perde olacak makamlar ve şahsiyetler ikame etti.

Bunlardan daha tehlikeli, daha zararlı olarak da şer'an mezmûn ve memnû olan "asabiyet-i cahiliyye" yani "kabile asabiyeti", "kabile kuvvetine istinat", "kabile gayretkeşliği" ihdas olundu. Şer'-i İslâmda hükümetin umum müslimînin kuvvetine, asabiyetine istinat etmesi ve bu suretle müslimînin mutâ'ı olması lâzımeden iken ehl-i hall u akd Emevîlere hasredildi. Vezâif bunlara inhisar etti. Bu yüzden her maslahatın ve her kuvvetin âmir u sahibi "Emevîler", Ümeyye kabilesi oldu. Cumhûr-ı müslîmin ve onun hakkı ve menfaati bu kabilenin tahakkümüne kurban oldu.

Mesâlih-i ümmetde, tasarruf ve hareketlerinde bunların vicdanlarından başka murâkıp, gözcü, müfettiş kalmadı. "Ehl-i hall u akd" kendileri, "hükümdar" kendileri, "kuvvet" kendileri. Hâkim, müdde'â aleyh ve şahit hepsi kendileri olursa müdde'î olan milletin bu mahkemeden alacağı hükmün ne olacağı kable'l-muhakeme taayyün etmiş bir keyfiyet olur.

Vicdanından başka bir murâkıp ve kontrolcüsü olmayan bir saltanat ve tahakküm müdde'îsi elbette kendi saltanat ve tahakkümünün takviyesi

namına bilâ-perva Beytullah'ı taşa tutar ve el-iyâzü billâh bir diğeri de Kâbe-i Muazzama'yı atlarına ahır ittihaz eder. Ehl-i hall u akd ise kendilerinden, bu saltanat ve tahakkümü tesise uğraşanlardan mürekkep olduğu için bunlara hesap sormak değil hareketlerini sükûnlarıyla, te'villeriyle tahsîn ederlerdi. Ehl-i hall u akd böyle olmasa idi de şer'-i şerifin tayini vechile "ulü'l-emr" erbâb-ı ihtisasdan mürekkep millet-i İslâmiye vekilleri ve este'îzubillah "ve'l-tekün minküm ümmetün ilah..." [Âli İmran, 3/104] âyet-i celîlesi muktezâsı emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker vazifesiyle cumhûr-ı müslimîn tarafından seçilen bir heyet, bir emr u nehy sahibi şûra ile hareket eder bir millet meclisi mevcut olsa idi mesâlih-i ümmet böyle bâziçe olmaz idi. Mukaddesât-ı İslâmiye hakaret görmez idi. Hukuk-ı müslimîn zâyi olmaz idi. Millet-i İslâmiyenin menfaati hilafında hareket edenler yalnız vicdanları karşısında mu'âteb kalmaz idi. Bu millet meclisi bu suretle hareket edenlere emir ve nehyini duyururdu. Duymayanları hesaba davet ederdi, tecziye ederdi.

NUMERO: 4

HİLAFET-İ SAHİHA

MUHARRİRİ: HOCA UBEYDULLAH EFENDİ

İslâmda hükümet lazım mı değil mi? İşte hilafet meselesini hal etmek için bence mesele bu tarzda mevzû-ı bahs olmalıdır.

Hazreti Ali kerremellâhu vechehûnun zaman-ı hilafetinde "Lâ hükme illâ lillâh" sözüne istinat ederek İslâmda hükümet teşkilinin lazım değil caiz bile olamayacağına kâil olan bir fırka çıktı. Bunlara, hükümete karşı huruc ettikleri için "Havâric" namı verildi. Bunlara göre Allah, Müslümanlar için onların tâbi olmaları lazım gelen kanunu peygamber vasıtasıyla gönderdi. Bu da halka tebliğ olundu. Herkes duydu, anladı. Hâkim olan bu kanundur, şahsî hâkime hacet kalmadı. Müslüman olan bu kanuna kendisini uyduracaktır. Müslümanlar iktizâsına göre münferiden ve müctemi'an kanun mûcebince hareket edeceklerdir. Bunların asıl davaları "Müslüman cemiyetlerinin başlarında reis bulunmayacaktır" demek idi. Bunlar hakiki İslâm anarşistleri idi.

Bunları bu davaya sevk eden hal, halife-i sâlis Hazreti Osman'dan sonra Hazreti Ali ile Muaviye takımının muharebeleri idi. Bu Havâric denilen takım, Müslümanların birbirini kırmasına riyaset davasını sebep görü-

yorlardı. Onun için "İslâmın kanunu var. O kanun kanun-ı ilâhîdir. İşte reis ve metbû' odur. Binâenaleyh beyne'l-müslimîn Allah'ın hükmü câri olacaktır. Zeyd ve Amr'ın hükmü değil" diye bar bar bağırıyorlar ve "İslâm cemiyetine kimse reis olamaz" diyorlardı.

Mûtezile fırkasından bazıları da İslâmda hükümet lazım olduğuna kâil oldular. Fakat bunların gösterdikleri sebep başka idi. Mûtezileye göre günah-ı kebâirden birini irtikâp eden kâfir olmuyordu, ama Müslüman da kalmıyordu. Mûtezile mezhebinden olanlar mürtekib-i kebîreyi Müslümanlıktan çıkmış ve bir cemiyet-i İslâmiye azâlığından sâkıt olmuş buluyorlardı.

Hükümet lüzumu ise muamelât-ı dünyeviyede beyne'l-halk müzâhemeyi ve efradın yekdiğerine melhûz olan tecavüz ve te'addîsini menetmek ve tecavüz ve te'addî vukûunda ihkâk-ı hak eylemek için idi. Mezâhib-i İslâmiyenin kâffesinde ise hukuk-ı gayra te'addî ekber-i kebâirden olduğundan ve mezheb-i i'tizalde mürtekib-i kebîre Müslümanlıktan çıkacağı cihetle cemiyet-i İslâmiye azâlığından sukût edeceğinden Mûtezileye göre Müslüman addolunacak halk arasında hükümet tesisi için temel taşı yoktu.

Bu davalar nazariyat itibariyle ne kadar parlak idi ise kabiliyet-i ameliyeden de o kadar âtıl idi, çünkü icra eden bulunmadıkça kanunun kendi kendine iş göremeyeceği zâhir ve bir kebîre mürtekibini İslâmiyetten ihrac açıktan açığa nusûsa mugâyir olduğundan Ehl-i sünnet mezhebinde Müslümanlar için hükümet tesis ve teşkili vacib addolundu.

Ber-muktezâ-yı hikmet-i bâliğa-yı Samedâniye irade-i ilâhiye salâh-ı âleme taalluk ettiğinden ve ef'âlinde muhtar olan Hâlik'a ıslah-ı âlem vacip olamayacağından mezheb-i Ehl-i sünnette tanzim-i umûr-ı dünya için halk tarafından tesis-i hükümet vacib olarak kabul olundu.

Dikkat olunmalı ki maddî bir meseleyi maddiyattan tecrit ederek ale'l-ıtlak tâbir etmekle o tâbirin mânasını âmmeye kavratmak mümkün olmaz. Hükümet ise âmme-i müslimînin hissedar ve teşekkülünden alakadar olacağı bir mesele olduğundan e'imme-i din Müslümanların hükümet tesis ve teşkili vücûbu altında bulunduklarını umuma anlatmak için bu vücûbu "ve lâ büdde li'n-nâsi min imamin" kaziyesiyle takrir ve tespit eylediler. Nitekim şimdiye kadar nerde tasarruf-ı hükümete ait olan ve emvâl-i umumiyeden bulunan araziye "arazi-i sultaniye" ve halk arasında "beylik" denmesi bundan neşet ediyordu. Çünkü umum tâbiri bir emr-i mutlak u zihnîye mevzûdur. Bu emr-i mutlakı zihin kavrayamaz. Kanun ise umum içindir. Umumun onu anlaması lazım geldiğine binaen umum namına kim icra-yı ahkâm ediyorsa maddeten mevcut olan arazi maddeten mevcut olan

hükümet reisine izafe olunarak hükümetin başında sultan bulundukça "arazi-i sultaniye", bey bulundukça "beylik" deniyor.

Bugün başta ne sultan ne de bey bulunmayıp "Ve emruhum şûra beynehüm" [Şûra, 42/38] mûcebince en ziyade şer'a muvafık olarak bir "şûra-yı ümmet" bulunduğundan ve biz kendi tâbirimizce şûraya meclis dediğimizden bugün mevcut olan hükümetimizi azâsı maddeten mevcut olan meclise izafe ederek "Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti" diyoruz.

İşte a'lem ve eşca'-ı ashab-ı kiram olan Seyyidü'l-urefa İmamu'l-etkıyâ Hazreti Ali kerremellâhu vechehu efendimiz tarafından Havâricin "lâ hükme illâ lillâh" sözüne karşı "ve lâ büdde li'n-nâsi min emîrin... hattâ yesterîhu'l-birru ve yüsterâhu mine'l-fâcir" buyurulması lüzûm-ı hükümeti izahtır. Bu söz "Halka bir bey lazımdır. Tâ ki iyiler rahat etsinler, kötüler kimseyi rahatsız etmek yolunu bulamasınlar" demektir.

Bu nokta hâvi olduğu nükte ile beraber iyice zabt u hıfz olunmalıdır.

E'imme-i din ise "Ve lâ büdde li'n-nâsi min imamin" sözlerini tâ'lil ve izah ederken "Hudud-ı şer'iyeyi ikame etmek içindir" demişler. Bu söz de memleketde zabt u rabtı temin ederek kötüleri kimseyi rahatsız etmeğe bırakmamak ve iyileri rahat ettirmek demek olduğuna binâen bu hikmeti "Ra'iyye üzerinde tasarruf maslahata menûttur" kaziyesiyle kaide-i şer'iye olarak vaz etmişler ki bu sözün mânası da "Halkın işine karışmak, halkın menfaati içindir" demektir.

Şimdi biz bu sözlerden yani Hazreti Ali'nin "ve lâ büdde li'n-nâsi min emîrin" ve e'immenin "velâ büdde li'n-nâsi min imamin" sözünden halkın umûruna bakacak bir hükümet tesisinin Müslümanlar üzerine vacip olduğunu anlarız. Bu sözler bize şekl-i hükümeti tayin etmez, vücûb-ı hükümeti tefhîm eder. Yine İmam-ı Ali'nin "Hatta yesterîhu'l-birru ve yüsterâhu mine'l-fâcir" sözüyle e'immenin "Hudud-ı şer'iye[yi] ikame etmek için" ta'lillerinden de hükümetin hikmet-i tesisi menfaat-i âmmeyi temin olduğunu anlayarak "Ra'iyye üzerinde tasarruf maslahata menûttur; Halkın işine karışmak halkın menfaati içindir" sözünün lâ-yetegayyer bir düstur-ı şer'î olduğunu kabul etmekde hiç tereddüt etmeyiz.

Şekl-i hükümete gelince:

Hangi şeklin maslahat-ı âmmeyi -tâbir-i diğerle- menfaat-i umumiyeyi temin ettiğine bakarak o şeklin şer'a muvafık olacağını tasdik için tereddüde mahal kalır mı? Şu halde eşkâl-i sâbıka ile şekl-i hâzırı menfaat-i umumiye nokta-i nazarından mukayese edelim mi? Halihazır muârızlarıma soruyorum; bu mukayeseye mahal görüyorlarsa işte meydan, işte levh, işte kalem, işte kitap, işte fühûl.

Hilafetten, saltanattan maksat hükümettir. Hükümet halkın münferiden görmekten âciz olduğu işlerini gördürmek için halkın kendi intihâbıyla terkip ve teşkil ettiği bir heyettir. Bu heyet bugün "Türkiya Büyük Millet Meclisi"dir. Binaenaleyh bugün hilafetin tecelligâhı "Türkiya Büyük Millet Meclisi"dir. Şu halde "Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti" yalnız hilafetin istinatgâhı değil hem de menbaı ve masdarı ve merkezidir.

Neticeye gelelim. İşte asıl hilafet-i hakikiye ve sahiha budur.

Bu günlük de bu kadar, ilerisi ileride.

NUMERO: 5

HİLAFETİN İSTİKLÂLİ

MUHARRİRİ: ZİYA GÖKALP BEY

Peygamber Efendimiz, asrının hükümdarlarına; Rum, Mısır, Habeş meliklerine birer nâme yazmıştı. Bu nâmeler, komşu milletleri İslâm dinine davet ediyordu. "Siyasî teşkilatınız, hükümet müesseseleriniz aynıyla kalacak, memleketinizi yine eskisi gibi idare edeceksiniz, sizden istediğim yalnız İslâm itikatlarıyla İslâm ibadetlerini kabul etmenizdir" meâlinde bir teklif arz ediyordu.

Bu hükümdarların, milletleriyle beraber İslâm dinine girdiğini farz edelim. O zaman; İslâm teşkilatı ne hal alacaktı? Bunu zihnen görebiliriz: İslâm ümmeti dahilinde her millet siyasetce müstakil olacaktı. Her milletin kendi ırkına, kendi harsına uygun bir hükümet teşkilatı bulunacaktı. Mamafih, bu siyasî istiklâller dinî vahdete mani olmayacaktı. Zira bütün Müslüman milletler "Muhammed Ümmeti" namıyla gayet büyük bir "dinî câmia" halinde birleşmiş bulunacaklardı. Bu dinî câmianın başında, asr-ı saadette Hazreti Peygamber, ondan sonra da halifeler bulunacak ve daima gayr-ı müminleri hidâyete, müminleri salâha davet edecekti.

O zaman, milletlerin, siyasî teşkilatları haricinde bir de müstakil "ümmet teşkilatı" bulunacaktı. Fakat maa't-teessüf tarih bizim farzettiğimiz surette cereyan etmedi. Komşu hükümdarlar, İslâm dinini vaazla, irşadla kabul etmediler. Cihad ilânına ihtiyaç hasıl oldu. Etraftaki memleketler harben dâru'l-İslâma idhal edildiler. O zaman Arapların evvelce teessüs etmiş bir siyasî teşkilatları, bir hükümetleri yoktu. Buna binaen Müslümanlarda ümmet teşkilatıyla devlet teşkilatı beraber vücuda geldi. Bu iki teşkilat yekdiğerinden müstakil kalmayarak birbirine karıştı.

Hâlbuki Kur'an-ı Kerim milletlerin lüzum ve ehemmiyetini tasdik buyuruyor: "İnnâ ca'alnaküm şu'ûben ve kabâile li-te'ârafû" âyet-i kerimesi "Sizi milletler ve kabileler halinde teşkil ettik ki aranızda teârüf edesiniz" [Hucurat, 49/13] meâlindedir. *Teârüf* anlaşmak, müfâheme etmek demektir. İnsanların müfâhemesi "lisan" vasıtasıyladır. Lisanları ayrı olan fertler biribirinin ne düşündüklerini anlayamazlar. Bunlar arasında "tenâkür" vardır, aynı lisanla konuşan insanlar arasında ise "teârüf" mevcuttur. O halde lisanca müşterek olan zümreler, teârüf zümreleridir.

Hazreti Peygamber de, bir hadis-i şerifinde "Ruhlar, tanzim edilmiş askerler gibidir. Bunlardan te'ârüf edenler itilâf ederler, tenâkür edenler ise ihtilafa düşerler" buyuruyor.[4] Bu hadis-i şeriften de anlaşılıyor ki itilâf için behemehâl "te'ârüf" lazımdır. "Tenâkür"den ihtilaf doğar, o halde bir devletin muhtaç olduğu tam ve hakiki itilâf ancak te'ârüf zümresi olan millet dahilinde kâbil olabilir. İslâmiyetin emperyalizm taraftarı olmadığı bu naslarla istidlâl edilebilir.

İslâmiyetin bidâyetinde Peygamber Efendimiz'in nâmesini alan hükümdarların milletleriyle beraber İslâmiyeti kabul etmeleriyle tâ o zamandan beri husûle geleceği şüphesiz olan "müstakil ümmet teşkilatı" maa't-teessüf şimdiye kadar mükemmel bir surette vücuda gelemedi. Bugün artık bu teşkilatın lazım olduğu şekilde tecellisini ümit edebiliriz. Bu teşkilatın çerçevesi şundan ibarettir: Ümmet teşkilatında esas "mescid-i hayy" yani "mahalle mescidi"dir. Mahalle mescitleri "câmi"lere, camiler de şehrin "câmi-i kebir"ine merbût olmalıdır. Her câmi-i kebirin başında bir "müfti" bulunmalıdır. Her devletin müftileri payitaht müftisine yani şeyhülislâma merbut bulunmalıdır. Bütün milletlerin şeyhülislâmları da hilafet makamına merbût olmalıdır. Medreselerle tekyeler de dereceleri itibariyle bu teşkilata rabt edilmelidir.

Hilafet makamı bu teşkilatı evvelce vücuda getiremezdi. Çünkü müstakil değildi. Hilafetle saltanat aynı zatta ictima ettiği zaman mutlaka bu iki sıfattan birisi diğerini tâbiiyyeti altına alır. Hulefâ-yı râşidîn devrinde diyanet her şeyden akdem olduğu için hilafet sıfatı asıldı, saltanat sıfatı ona tâbi idi. Emevîler, Abbasîler, Osmanlılar devrinde ise hilafet makamı, maddî kuvvete mâlik emirlerin kılıcıyla fethedildiği için saltanata tâbi olmuştu. Binaenaleyh, bu devirlerde hilafet müstakil değildi. Hâlbuki nefsü'l-emirde, hilafetin de, saltanatın da müstakil olması lazımdı. Bugünkü Türk İnkılabı bu iki kudrete de tam istiklâlini, tam hürriyetini bahşetti. Bugün Türklerin

.....

4 Ahmed b. Hanbel, 3. Bab, No. 41

saltanat hakkı tamamiyle halka intikal etmekle istiklâline nâil olduğu gibi, hilafet de saltanattan ayrılmakla tam bir istiklâle mazhar oldu.

İstiklâle mazhar olan hilafet makamı, bundan sonra yukarıda beyan ettiğimiz ümmet teşkilatını vücuda getirebileceği gibi, arzu ettiği zamanlarda "müftüler mu'temeri", "medreseler mu'temeri", "dinî terbiye mu'temeri" namlarıyla beyne'l-milel dinî şûraları da cem' edebilecektir. Ümmet teşkilatı gibi bu ümmet ictimalarının da gayet feyizli olacağına şüphe yoktur. İşte bu feyizli ictimalar vasıtasıyladır ki çoktan beri derin bir uykuya dalmış bulunan dinî hayatımız yeniden uyanacak ve Hazreti Peygamber'in vaadi mûcebince, İslâmiyetin bundan sonraki şaşaası da asr-ı saadette olduğu kadar parlak olacaktır.

NUMERO: 6
HİLAFETİN VAZİFELERİ
MUHARRİRİ: ZİYA GÖKALP BEY

Hilafet, İslâm tarihinde dört şekilde tecelli etti. Mahiyetleri ayrı olan bu dört enmûzeci ayrı isimlerle tesmiye etmeliyiz. Hulefâ-yı râşidînin asıl memuriyetleri "halifelik"di. O zaman ayrıca devlet teşkilatı olmadığından velâyet-i âmmeyi yani saltanatı zamîme-i memuriyet olarak deruhte etmeye mecbur olmuşlardır. Bu enmûzece "halife-sultan" adını verebiliriz. Emevî, Abbasî, Osmanlı halifelerinin esas memuriyetleri sultanlıktı. Bunlar da sultan oldukları halde, hilafeti bir zamîme-i memuriyet olarak uhdelerine almışlardı. O halde bu enmûzece de "sultan-halife" diyebiliriz.

Selçukî sultanları zamanında Bağdat'ta, Kölemen sultanları devrinde de Mısır'da hilafeti hâiz olan halifeler, saltanattan tecerrüt etmekle beraber, dinî vazifelerini îfa edebilmek için, muhtaç bulundukları dinî teşkilattan mahrumdular. Kendileri bizzat müctehit ve müfti olmadıklarından salahiyet sahibi bir ilmî teşkilata ve her yere gidemedikleri için vâsi' bir dinî teşkilata ihtiyaçları vardı. Binaenaleyh bu halifeler de, ümmet teşkilatının mevcut olmaması yüzünden dinî vazifelerini bihakkın îfa edemediler. Meselâ maiyetlerinde ne bir şeyhülislâm ne de bir Dâru'l-Hikmet-i İslâmiye vardı. Kâdılkudatlık siyasî bir makam olduğu için, dinî teşkilattan ma'dûd değildi. Binaenaleyh bu halifelere de "teşkilatsız halifeler" demek muvafıktır.

Bugünden itibaren başlayan halifeler ise, saltanattan müstakil oldukları gibi vâsi' bir ümmet teşkilatı vücuda getirebileceklerinden, dinî vazifelerini

bihakkın îfaya muktedir olacaklardır. Binaenaleyh bu enmûzece de "müstakil ve teşkilatlı halifeler" namı verebiliriz.

Şimdi, hilafetin bu dört enmûzeci taayyün ettiği cihetle bu enmûzeclere nazaran, hilafet vazifelerinin nasıl şekiller aldığını tetkik edelim:

1. "Halife-sultanlar" devrinde, namazlarda imamet, Cuma ve bayram ictimalarında hitabet, hüccâc kafilesinin sevkinde ve hac menâsikinin icrasında riyaset vazifelerini bizzat halifeler îfa ederlerdi. Bu halifeler şahsen ictihad salahiyetini hâiz olduklarından, itikatlara ve ibadetlere dair ictihadlarını da her müctehit gibi bizzat vücuda getirirlerdi. O zaman, fıkıh ve kelâm mezhepleriyle tasavvuf tarikatları mevcut olmadığından, tabiî ne itikatta ve amelde ayrıca imamlar, ne de derûnî hayata rehberlik edecek ayrıca şahıslar ve mürşitler vardı. Bu gibi hususlarda pişvâlık vazifesi de bizzat halifeye aitti. Ku'ran-ı Kerim'in muhtelif sûrelerini toplayıp hepsini bir mushâf-ı şerifte mürettep bir surette cem etmek vazifesini de bu halifeler îfa etmişlerdi.

Haremeyn-i Şerifeyn'i sıyânet, emanât-ı mukaddeseyi muhafaza, Kitabullah ve sünnet-i Peygamberîyi âleme neşr u tâmim etmek de başlıca vazifelerindendi. Hâsılı bu halifeler, imam, hatip, emirü'l-hac, imamu'l-hac, müctehit, müfti, mürşit, câmi-i Kur'an, hâris-i mukaddesât, vâiz ve nâşir-i din vazifelerini bizzat îfa ederlerdi.

Diyanet ve takvada herkese bihakkın numune olabilecek bir derece-i âlü'l-âle erişmiş bulunduklarından İslâm ümmetinin gerçekten imamı idiler. Fakat maa't-teessüf bu halifeler de, zamîme-i memuriyet olarak velâyet-i âmmeyi, yani emaret-i İslâmiyeyi hâiz olduklarından siyasetin zaruri mücadelelerinden uzak kalamadılar. İşte siyasete bu iştirâk yüzünden İslâmiyeti Sünnî ve Şiî, Haricî namlarıyla üçe ayıran dinî iftiraklar vukûa geldi. Demek ki ilâve-i memuriyet olarak velâyet-i siyasiyeyi hâiz olmasaydılar dinî vazifelerini daha iyi îfa edebileceklerdi.

2. "Sultan-halifeler" devrinde halifeler diyanet ve takva hususlarında bir fâikiyete mâlik olmadıkları gibi, din ilimlerinde de ihtisas ve salahiyetleri yoktu. Binaenaleyh, bu devirde, bu evsâfı hâiz zatlardan din ilimlerinin -e'imme-i erbaa gibi- ayrıca imamları zuhur etti. Namazda, hacda imamet ve hitabet gibi sair vazifeleri de halifeler bizzat yapmaktan fâriğ olarak vekiller vasıtasıyla îfa ederlerdi. Vâizlik, müftilik, müderrislik, dâ'îlik vazifelerini de ümmetin sâlih fertleri, hissî olarak, şahsî teşebbüsleriyle îfa ediyorlardı. İslâm dini bu şahsî teşebbüslerle yükseliyor, muhtelif din ilimleri teessüs ediyor, İslâm ümmeti zengin bir harsa malik oluyordu. Fakat bu faaliyetlerde sultan-halifeler müspet bir vazife îfa etmek şöyle dursun ekseriya

menfi bir rol icra ediyorlardı. Çünkü siyasî faaliyetleri dinî vazifelerini tâli bir mevkie indirmişti.

3. "Teşkilatsız halifeler" devrinde, halifelerin dinî vazifelerini neden dolayı bihakkın îfa edemediklerini yukarıda beyan etmiştik. Sultan-halifeler, siyasete daha çok ehemmiyet verdikleri için ümmet teşkilatı yapmağa lüzum görmemişlerdi. Bu yüzden, dört yüz milyonluk İslâm ümmeti, en basit bir dinî teşkilattan bile mahrum kalmıştı. Üçüncü nevi halifeler, seleflerinden işte böyle bir teşkilatsız hilafet makamına vâris olmuşlardı. İslâm mabetleri biribirinden müstakil vakıflar halinde bulunduğu için ne bunlar arasında bir irtibat mevcuttu, ne de merkezin muhitten ve muhitin merkezden haberi vardı. Bir uzviyetteki a'sâb-ı hissiye vü harekiyenin heyet-i mecmûası felce uğrarsa dimağ ile uzuvlar arasında bir irtibat kalır mı?

İşte hesapsız câmilerden, medreselerden, tekyelerden mürekkep olan İslâm ümmeti, hilafet makamı namıyla bir merkeze tâbi olmakla beraber o zaman bu halde miydi? O devrede gazete ve ajans gibi beyne'l-milel ittıla' vasıtaları da bulunmadığı için, İslâm âleminde hem muhit merkezden hem de merkez muhitinden bîhaber bulunuyordu. Bundan başka, halifenin merkezde bile, ulûm-ı diniye mütehassıslarından mürekkep, bugünkü Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye gibi bir meşveretgâhı yoktu. Bu ilimlerin hiçbirisinde mütehassıs olmayan, olması da ekseriya mümkün bulunmayan bir halife, mütehassıslardan mürekkep bir din encümen-i dânişinin muaveneti olmaksızın dinî vazifelerini nasıl îfa edebilirdi? Böyle bir erkân-ı harbiye heyetine mâlik olsa bile müftilerden, müderrislerden, imamlardan, şeyhlerden, hatiplerden, vâizlerden, dâ'îlerden mürekkep bir neşriyat ordusuna kumanda edemeyen teşkilâtsız bir halife, i'lâ-yı kelimetullah vazifesini nasıl îfa edebilirdi?

4. Bugünkü halifeler hem sultandan müstakil hem de teşkilata mâlik olmak dolayısıyla dinî vazifelerini evvelkilerden daha esaslı bir surette yapabilirler. Daru'l-Hikmeti'l-İslâmiye, hilafetin heyet-i müşâveresi olmak üzre hazırlanmış dinî bir encümen-i dânişdir. Fakat bu heyete behemehal İslâm âleminin en mümtaz allâmeleri aranıp bulunarak âza tayin edilmelidir. Zira İslâm ümmeti ilme taalluk eden meselelerde halifenin şahsî ilm ü faziletinden ziyade, bu heyetin ilmî salahiyetine itimat edecektir.

Bazı kimseler öteden beri, bizde ümmet teşkilatı olarak eski devredeki gayr-ı müslim cemaatlere müşâbih teşkilatın yapılmasını ileri sürmektedirler. Hâlbuki gayr-ı müslimlere ait bu cemaatler yalnız ruhanî teşkilatlar değildi. Cismanî teşkilatlar namıyla teşrî'î, kazaî, icraî salahiyetleri de vardı. Bu salahiyetlere *dahilî kapitülasyonlar* yahut *imtiyazât-ı mezhebiyye* deniliyordu. Bu siyasî imtiyazlara mâlik cemaatlardan herbiri hakikatte, küçük bir

devlet mahiyetinde idi. Bugünkü millî saltanat, bu üç siyasî salahiyetten en küçük bir zerrenin bile umum milletten başka hiçbir zümreye verilmesine rıza gösteremez. Binaenaleyh gayr-ı müslim cemaatlara benzemesi için, ümmet teşkilatımızın her nahiyedeki şubesine "câmi" teşkilatı, her kazadaki merkezine "müftilik" ve her devletteki merkezine "meşihat" teşkilatı namlarını vermemiz daha muvafıktır. Şimdiye kadar câmilere siyaset girmediği için cami teşkilatından hiçbir zarar hasıl olmaz. Hâlbuki cemaatler, memleketimizde daima siyasî iftirakların dâru'n-nedveleri olduklarından, cemaat tabiri şuursuz bir surette eski vakaların taklidini intâc edebilir.

Bizde ümmet teşkilatının nasıl olması lazım geldiğini geçen makalemde göstermiştim. Bu teşkilat, mevcut dinî müesseselerin hilafete raptından ibaret olduğu için yapılması gayet kolaydır. Ümmetin muhiti ile merkezi arasında lazım gelen irtibat tesis edilirse, bu sayede şimdiki hilafet, dinî vazifelerini tamamiyle îfa edebilecektir. Telgraflarla postalar, vapurlarla şimendüferler de muhit ile merkezi birbirine yaklaştıracağından yakında İslâm ümmeti büyük bir aile halini alacaktır.

Bu asrın ihtiyaçlarına göre dinî vazifelerin nelerden ibaret olduğunun tayinini, bu hususta salahiyetdar olması lazım gelen Daru'l-Hikmeti'l-İslâmiye'ye ve din mütehassıslarına bırakarak bugünkü sevgili halifemizi bu mukaddes vazifelerin îfasında muvaffak bi'l-hayr buyurmasını Cenabı Hak'tan niyaz ederiz.

İKİNCİ KISIM

HİLAFETİN SALTANATTAN TEFRÎKİ VE PADİŞAHLIĞIN İLGASI

NUMERO: 7
PADİŞAHLIĞIN TÜRKİYA'NIN BAŞINA GETİRDİĞİ FELÂKETLER
MUHARRİRİ: AĞAOĞLU AHMED BEY

1338 senesi 30 Teşriniûlâ Büyük Millet Meclisi'nin tarihinde pek mühim bir mevki ihraz edecektir. Meclis'in tarihî celselerinden en mühimmi o gün in'ikad etti. Daha doğrusu 30 Teşrinievvel 1338 Türk tarihinde bir dönüm günü olarak ebediyyen tespit edilecek.

O gün, Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa hazretlerinin de derin bir fikrin mahsulü olarak kaydettikleri gibi Meclis'te iki ruh, iki esas, iki usûl yekdiğeriyle tesâdüm ederek çarpışıyordu. Bunlardan birisi köhne Bizans'ın riya ve kizbden, hile ve tezvirden denâet ve rezaletten, ihanet ve hıyanetten mensûc setresine bürünen menfur, mütefessih, mülevves ve müte'affin ruhu idi. O ruh ki Ehrimen-vâr, herhangi birisi üzerine nefh edilirse kurutur, çürütür, telvîs eder, öldürür, mahveder. O ruh ki milletin istinat ettiği ve mülhem olduğu iki büyük menbaı, İslâmiyet ve Türklüğü, asırlardan beri aynı mertebe felce uğratmış, hayat usarelerini tüketmiş, hareketsiz, hayatsız, cansız bırakmıştı.

İkincisi, yine muhterem Kazım Paşa hazretlerinin tarifi vechiyle, Anadolu'da taşıp akan seyyal, cevval, zinde, Hürmüz-vâr, temas ettiği her şeyi canlandırır, yaşattırır ve her gün yeni ufuklara doğru açılarak vardığı her

tarafa yeni bir hayat, bir şetâret, bir yaşamak ve yaşattırmak, çalışmak ve çalıştırmak zevki telkîh eden ruhtu! Zaten bu iki ruh arasında mücadele ve tesâdüm ezelîdir, ebedîdir.

Birisi esaret ve zilleti, durgunluk ve ölümü ifade eder. Diğeri, hürriyet ve şerefi, hareket ve hayatı! Birinci ruh Saray'a ve Bâbıâli'ye sığınmıştı. İkinci ruh da Anadolu'ya. İşte bunun içindir ki Anadolu ile Bâbıâli ve Saray arasında hiçbir zaman, tarihin hiçbir devrinde imtizac ve te'lif kâbil olamamıştır. İki âlem yekdiğerine daima yabancı ve bigâne kalmıştır, yekdiğerini hiçbir zaman anlamamışlardır ve aralarında daima zımnî bir mücadele devam eylemiştir.

Türk, seciyesi ve tabiatı itibariyle yıkıcı değil yapıcı, dağıtıcı değil kurucu olduğundan ve esasen devletin bâni ve nâzımı olarak devletçilik hissi ve devletin muhafazası endişesi ile, uzun asırlarca, Saray ve Bâbıâli'nin zulüm ve fesatlarına karşı -ruhen ve kalben lânet-hân olduğu halde- sabır ve tahammül etmiş ve fiilen yalnız taşkınlık her nevi hududu tecavüz ettiği zamanlar kıyâm eylemiştir.

Lâkin bu sabır ve tahammül hiçbir zaman Anadolu'nun Saray ve Bâbıâli'yi tasvîb ettiğine, aralarında yegânelik ve imtizac hasıl olduğuna delâlet etmemiştir, Anadolu halkının edebiyatını, durûb-ı emsâlini, şarkılarını, hikâyelerini, masallarını musikisini tetkik ediniz, göreceksiniz ki ruh-ı millînin tecelli ettiği her eserin her zerresi Bâbıâli ve Saray'a karşı nâleler, feryadlar, şikâyetler ve enînler ile mâlâmâldir.

Saray ve Bâbıâli de kendi taraflarından Anadolu'ya daima yabancı kalmışlardır. Saraya asırlardan beri bir tek Anadolu Türk kızı girmemiştir. Binâenaleyh Saray asırlardan beri, kan ve süt alâkasını, yani alâkaların en esaslısını Anadolu ile kesmiştir. Padişahlar, asırlardan beri Pendik'ten beriye geçmemişlerdir ve binâenaleyh Anadolu'nun ne olduğunu -köleler ve esirlerden mürekkep muhitin kurutmuş olduğu hayalleri ile- tasavvur edemez olmuşlardı!

Bâbıâli'ye gelince, orası her şeydi velâkin Türk değildi. Ve bugün de Türk değildir. Beynelmilel bir pazarlık ma'şeridir. Üç yüz seneden beri, bu mülk ü devletin başına geçerek mukadderâtı ile oynayanların terâcim-i ahvalini tetkik ediniz, yine göreceksiniz ki yüzde lâ-akall doksanı, Türke ve bilhassa Anadolu'ya tamamen yabancı adamlardı! Bari hiç olmazsa bunlar şeref ve haysiyetle, şahsî liyakat ve devlete ibraz etmiş oldukları hizmetler ile bu makamları ihraz etmiş olsalardı!

Hayır! Bunların yüzde doksanı, Sarayın ılık ve mütefessih havası içinde büyümüş, inhinâlar, dalkavukluklar, bin türlü zillet ve rezaletlere tahammül

ve sabırları sayesinde ihrâz-ı mevki etmiş edânî ve cühelâdan ibarettirler. Bunlar da etraflarına toplandıkları padişah gibi ya Anadolu'nun ne olduğunu hayalen tasavvur bile edemezler veyahut Pendik'i aşarak bir memuriyetle buraya gelmiş iseler tamamen yabancıları oldukları memleketi soyup savurup soğana çevirmek niyeti ile gelmişlerdir!

Fakat bunlar bununla da iktifa etmiyorlardı. Döktükleri, soydukları devletçi Türkün ibrâz ettiği sabır ve tahammülün avâmil ve esbâbını takdir ve idrak istidadından tamamen mahrum olduklarından Türkün bu ahvâl-i ruhiyesini anlamamazlığına, idraksizliğine, hissizliğine atfederek Türkü bin türlü tahkir ve tezyîf-âmiz lakaplar, tabirlerle tavsif eylemişlerdir. "Hödük Türk", "eşek Türk" "Etrâk-i bî-idrâk" vesair bu gibi terkipler, hep bu Bâbıâli muhitinin icad-kerdesidir.

İşte Saray! İşte Bâbıâli! Tarih-i ümemde Rus milletinden başka diğer bir millet yoktur ki Türk gibi böyle meş'ûm ve menhûs iki kâbusa asırlardan beri tahammül ve sabır eylemek mecburiyetinde kalsın! Üç yüz seneden beri bu iki kâbus Anadolu ve Türkün bütün hayatî usârelerini emmişlerdir, keyf ve zevklerine sarf eylemişlerdir ve mukadderâtları ile oyuncak gibi oynamışlardır!

Düşünülsün ki Anadolu ve Türkün mukadderâtını tayin eden ve ebedî bir esarete mahkum eyleyen "Sevr Esaretnamesi", milletleri fiilen Türke karşı isyan ederek ayrılmış olan iki Arnavut ve bir Arap tarafından Saray ve Bâbıâli'nin mürahhasları olarak imza edilmiştir.

Saray ve Bâbıâli evbaşları tarafından irtikâp olunan bu hıyanet, asırlardan beri Türkün sabır ve tahammül zarfını doldurmakta olan cinayetlerin son taşkın damlası oldu. Türk için artık sabır ve tahammül avâmil ve esbâbı bile kalmadı. Zira Türkün en esaslı ruhî endişesini teşkil eden devlet mülahazasına bile bu kere yer kalmıyordu. Çünkü devlet bizzat düşmanlara teslim ediliyordu. Onunla beraber, Türk de esir oluyordu: Hem de hâtır u hayaline ve hatta rüyasına bile getiremeyeceği Ermeni ve Rumun esiri oluyordu!

Ayran kâsesi taştı! Öyle bir hiddet ve şiddetle taştı ki, milletlerin cûş u hurûşlarını âdi akıl ölçüleri ile ölçmeğe alışmış olan mütevassıt adamlar, bunun bir cinnet olduğuna hükmettiler! Evet! Hakikaten bu cinnetti! Fakat o gibi adamların tasavvur ettikleri cinnet değil, müte'âli, ilâhî, mukaddes bir cinnetti. Veyl olsun bu gibi cinnetlere tutulmayan milletlere! Veyl olsun o milletlere ki her şeyi adî, her günkü akıl ile ölçerek hareket ederler!

İşte Almanya, o muhteşem, mücehhez, ilim, fen, felsefe, ocağı yetmiş milyonluk Almanya! İşte biz, fakir, muhtaç, cahil on milyonluk Türkiye!

Bu cinnet-i mukaddesedir ki milletlerin derece-i hayatiyetlerini kudret-i ibdâiyelerini, kuvve-i icadiyelerini tayin eder.

Mamafih Lloyd George'la Konstantin, Mehmed-i Sâdis'le Ferid güldüler! Milleti hiçe saymaktan ve ona karşı istimal olunacak yegâne vasıta değnek ve kamçı olduğu kanaatinden ibaret olan Saray ananesine sâdık Mehmed-i Sâdis dâ'îsi Anzavur'u çağırarak "Git bu Celalî türedilerini dağıt!" diye emir verdi.

İğfal ve tezvir ve hileden ibaret olan Bâbıâli ananesinden mülhem olan Ferid de Şeyhülislâm Hoca Sabri ile İzzet Paşa'yı davet ederek birisine "Sen dini alet ederek ahaliyi iğfale", diğerine de "Sen de Anadolu'ya şitâban olarak o kâzib şöhretinden bi'l-istifade isyanın başlarını aldatmaya" koyul, dedi.

Zavallılar! Kendi zanlarının, kendi zihniyetlerinin kurbanı oldular! Bunlar ve bunlara Anadolu'da dahi peyrev olanlar taşıdıkları o zan ve zihniyet sâiki ile Anadolu'da cereyan eden vekâyi'in mahiyeti ve künhünü idrak etmekten pek uzaktılar: Bu fikir ve zihniyetten mülhem olarak Anadolu'daki kıyâmı, birkaç zatın câh u şöhret hırsı, birkaç serserinin sergüzeşt-cûluk hevesi tarzında tasavvur ettiler ve muazzam bir kitlenin tâ a'mâk-ı derûnundan telâtum ederek cûş u hûruşla kaynaşan ve önüne gelen her maniayı yıkıp atacak olan bir fırtınayı, Anzavur'un değneği ve Hoca Sabri ile İzzet Paşa'nın dinî ve âdi hile ve tezvirleri ile yatıştırmak hülyasına kapıldılar. Bunlar anlayamadılar ki Anadolu'yu baştan başa sarsan bu fırtına, Mehmed-i Sâdis'i, Hoca Sabri'yi de, İzzet Paşa'yı da istinat ettikleri Yunan ve İngiliz kuvvetleri ile beraber önüne katıp dalgaları arasında mahv u nâ-bedîd edecektir?!

Ma'şerî bir hareketin mebdei ile nihayeti arasındaki mesafe, cüz'î iradelere tâbi olmayarak o derece büyür, yürünen yollar o kadar inhiraflar, zikzaklar yapar ki, vâsıl olunacak noktayı evvelden tahmin etmek pek ender zekâlara müyesser olur. Bütün inkılapların, bütün ictimaî ve siyasî cereyanların tarihleri bu hakikatı teyit eder. Hele tarihî hususiyetleri ile diğer akvâmı da alakadar eden bir cemaat içinde vâki olan bu gibi ma'şerî hareketlerin vüs' u künhünü, vereceği gûnagûn neticeleri evvelden tayin etmek kimsenin haddi değildir.

Onaltıncı Lui "Golbar" ve "Nekker"ın tavsiyelerine riâyet ederek pek hafif olan ıslahatı yapmış olsaydı, vaktinde "sunûf-ı selâseden" mürekkeb parlamentoyu ictimaya davet ederek mütâlebâtı pek vazî' ve sade olan üçüncü sınıfın arzularını tatmin eylemiş bulunsaydı bilâhare asilzâde ve ruhbandan mürekkep sunûf-ı mümtâze, üçüncü sınıfla birlikte müsavi rey hakkına mâlik olmak üzre ictimaa rıza göstermiş olsaydı, hiç şüphe yoktur

ki ne Fransa'da "İnkılab-ı Kebir" olurdu, ne 1793 senesindeki tedhişler vâki olurdu ve ne de Fransa bunca ızdıraplara katlanırdı.

Daha yakın zamanlarda Çar İkinci Nikola, vaktinde Kont Vitte ile ona mümâsil Rus mütefekkirlerinin makul ve mutedil tavsiyelerini kabul ederek, hükümet-i şahsiye usûlünü tadil, bürokrasi ve aristokrasi sınıflarının tahammülsüz tahakküm ve sû-i istimallerine nihayet vermekle beraber parlamantarizm esasını vaz' ve milletin ekseriyet-i azîmesine nispeten rahat teneffüs eylemek imkânını bahş eylemiş bulunsaydı, hiç şüphe yoktur ki kendisinin ve ailesinin başlarını kurtarmış ve Rusya'da vâki olan müthiş inkılaba meydan vermemiş olacaktı!!

Fakat tarih, sümme't-tedârik yapılan bu basit ve mantıkî düsturlar üzerine yürümez, onun kendine mahsus alemşumûl bir mantığı vardır ki mebdei cüzî iradelere tâbi olmayan kaderi ve müntehâsı da mukadderât-ı beşeriyeyi tayinden ibarettir!

Onaltıncı Lui ile İkinci Nikola Fransız asilzâdeleri ve ruhbanları ile Rus asilzâdeleri ve ruhbanları tam yüz senelik bir mesafe ile tarihin o kahhâr kaderi elinde birer kör alet olmaya mahkum idiler ki, tarih de kendi esrarengiz maksatlarını tahakkuk ettirebilsin! İşte bunun içindir ki bugün bize cinnet gibi gözüken Onaltıncı Lui'nin "Golbar" ve "Nekker"in makul ve hayırhah tavsiyeleri yerine "Dük Darnave" ve "Mary Antoinet" gibi mecnunların heva ve heveslerine tâbi olması Çar "Nikola" nın "Kont Vitte", Profesör "Milyokof" gibi mütefekkirleri bırakıp cahil ve nâdan Papas "Kapon"la divane Ceneral "Mirotopopof"un telkinlerine uyması tarih nokta-i nazarından pek tabiîdir!

Bunlar böyle yapmamış olsaydılar, ne Fransa'da o muazzam inkılâp hasıl olarak bütün Avrupa'yı mânen ve maddeten altüst ederdi ve ne de yüz sene sonra Rusya'da o müthiş inkılab vücuda gelerek bütün cihanı tâ esasından sarsardı!! Yalnız bu zavallılar değil hatta inkılâbı bizzat yapanlar, idare edenler bile, inkılâbın nerelere kadar varacağını evvelden katiyyen tahmin edemezlerdi. Ne Fransa'da "Mirabeau"lar, "Saibesi"ler, "Robespierre"ler, "Demolen"ler, "Karnu"lar ve ne de Rusya'da "Milokof"lar, Prens "Livof"lar, "Kerenski"ler, vaki olan hareketin nelere müncer olacağını tâ uzaktan takdir edecek halde idiler.

Zira bir cemaat arasında vâki olan umumi hareket bir seylâbın önündeki seddi ber taraf ederek taşmasına benzer. İnkılâp başılarının rolü o seddi kaldırmaya teşebbüs cüret ve iktidarını göstermekten ibarettir. Fakat bir kere sed kalktı mı, ne seylâbı durdurmak ve ne de onun nerelere kadar varacağını tayin eylemek onların yed-i kudretlerindedir! Artık o seylâb yürür, yürür

tâ içinde zaman ve mekânın biriktirmiş olduğu bütün çirkâpları, bütün müzahrefâtı tamamen atıncaya, dışarı fırlatıncaya kadar!

Tarih, diyorlar bir tekerrürden ibarettir! Bunun bir hakikat-ı mahz olduğunu, harekât-ı milliyenin dört senelik tarihçesi ispat etti. Anadolu'da vâki olan hareket zaman ve mesafenin, şerâitın, muhitin tamamen başkalığına rağmen bütün diğer yerlerde, diğer asırlarda vâki olan bu gibi harekâtı harfi harfine, noktası noktasına tekrar etti ve etmektedir! Bundan dört sene akdem Anadolu'da harekât-ı milliye başlarken satıh-bînler zan ediyorlardı ki, bu harekâtın yegâne hedefi Anadolu'daki köy ve dağları ile taşları düşman istilasından kurtarmağa matûftur! Bu ameliye icra olunduktan sonra her şey olduğu gibi kalacaktır. Her şey eski mecrasına dökülecek ve hiçbir iş olmamış gibi yerli yerine oturacak ve kemâ fi's-sâbık o eski devran yine sürülecektir!

Zehî gaflet! Böyle düşünenler ne harekât-i milliyenin ne olduğunu ve ne de Türk tarihinin ne ifade ettiğini idrâk etmişlerdir. İnkılapların hakiki faziletleri taşıdıkları kuvve-i inkişafiyede mündemicdir. Cûş u hûruşa gelerek yeniden ayaklanan bir kitle-i beşeriye tıpkı bir yanardağ gibidir: O içinde taşıdığı bütün yakıcı maddeleri dışarı fırlatır, bugün fırlatmazsa mutlak ve mutlak yarın yeni bir sarsıntı ve gürültü ile fırlatır. Harekât-ı milliye de bu nevi indifa'dan birisidir. Türk milleti, yalnız dağları ve taşları düşman istilasından kurtarmak için ayaklanmadı!

Hayır! O kendisini dahil ve haricden, asırlardan beri yakan, boğan, sıkan, inkişafına, rahat teneffüs etmesine imkân bırakmayan bütün avâmile karşı kıyâm eyledi! Bu kere içini ve dışını da yeniden temizlemeye azmeylemişti.

Filhakika, bu cihet harekâtın ibtidâsında gayr-ı şuûrî idi, kimse nerelere varacağını muayyen ve sarih bir tarzda müdrik değildi! Fakat hangi kitle, hangi cemaat bilerek yürümüştür? Bütün milletler yürürken yollarını bulmuşlar, ararken kendilerini, kendi şahıslarını keşfetmişlerdir!

Asıl iş, başlamaktır. Bir kere başlandı ve yola girildi mi, merhaleler kendi kendine taayyün eder. Zira yalnız yürümeğe başlarken her millet, kendisini boğan, yakan, öldüren avâmili maddî olarak görür, hisseder ve birer birer kaldırmağa koyulur! Zira o zaman bu avâmil hiçbir hile ve iğfal ile kendilerini setretmeğe muvaffak olamazlar ve ister istemez uryan olarak milletin pişgâh-ı nazarına arz-ı endam ederler. Fransa'da, Rusya'da böyle oldu. Bizde de böyle oluyor.

Fransa'da, Rusya'da millet pek mütevazı bir vaz' ile biraz hukukuna mâlik olmak, rahat teneffüs etmek istedi. Derhal karşısında kraliyet makamı ile asilzâde ve ruhban sınıfını gördü ve bunları bertaraf etmeğe başladı. Bizde

elhamdülillâh ne asilzâde ve ne de ruhban sınıfı vardır! Türkün bünye-i ictimaiyesi ile İslâmiyetin halkçı esasları bu belâlardan bizi tâ ezelden halas etmiştir.

Fakat bizde de, milletin karşısına bir sarayla bir saray muhiti çıktı. Fransa'da ve Rusya'da inkılabın ilk zamanlarında hükümdarlık makamına riâyet, hürmet edilmek istenildi. Hükümdarı milletin başında görmek istediler! Fakat hükümdarlar buna yanaşmadılar. Ecânible teşrîk-i mesai ederek, bunları milletleri üzerine davet ettiler ve malum olduğu vechile bundan mütevellid nefret ve hiddet-i umumiyenin tesiri ile hükümdarlar ortaklıktan kaldırıldı!

Bizde de aynı şey harfi harfine tekerrür etmedi mi? Millet hükümdarını, sülâlesini kurtarmağa azmetmiş olduğunu, onlara merbut kalmak istediğini sarahaten tayin etti. Fakat hükümdarı buna mukabil İngilizleri Türklere tercih ediyor. Misyoner "Feru"yu da kendine musahib ittihaz eyliyor, mücahitlere karşı ordu teşkil etmeğe kalkışıyor. Yunan ordusuna "hilafet ordusu" lakabını vererek İslâm ordusu üzerine saldırıyor! Ve hatta bugün millet ecânibe galebe çalarak meramına varmak üzere iken yine tînetindeki ihanet muktezâsı olarak, milletin yolu üzerine çıkarak mümana'at etmek istiyor.

Bu suretle Fransa'da, Rusya'da olduğu gibi millet maddeten ve re'ye'l-ayn görüyor ki asırlardan beri kendi sinesi üzerinde bir melanet, bir ihanet, bir hıyanet ocağı beslemiştir! Ve tabiatı ile bu kere bu ocağı söndürmeğe azmeyliyor!

Fransa ve Rusya'da, millet bu ihanet ve hıyanet ocağı tarafında ısınanların, ondan mülhem olarak ecnebileri vatan üzerine davet ederek, ecnebi memleketlere muhâceret ederek oradan ecnebileri vatan aleyhine tahrik ve teşvik eyleyenlerin kaffesinin emval ü akârını müsâdere ederek kendilerini kanun haricine çıkardı? Bizde de aynı şey aynen tekerrür ediyor. Zira herhangi bir millet içinden bu yakıcı ve öldürücü avâmili tâ kökünden kesip atmaz, onlara tahammül ederse tabiatı ile kendi yanar, kendi mahvolur!

Fransa'da ve Rusya'da milletin maddeten gördüğü tehlike iki cihetten geliyordu. Birisi haricin müdahelesi, diğeri dahildeki ihanet ocakları ve binaenaleyh bu iki menbaı da kurutmağa azmetti! Birincisine karşı silah be-dest olarak senelerce mücadeleden sonra meramına muvaffak oldu. Elhamdülillâh bugün dört senelik ilâhî ve i'câz-nüma mücahedemizden sonra aynı merama varmak üzereyiz.

İkincisine karşı ise, Fransa ve Rusya artık o ocakların bir daha baş kaldırıp alevlenmesine meydan ve imkân bırakmamak için, her memleket kendi şerâit ve hususât-ı zâtiyesine uygun bir tarzda dahildeki siyasî ve ictimaî

teşkilatını yeni baştan kurmağa koyuldu! Biz de aynı ameliyeyi yapmak mecburiyetindeyiz ve yapıyoruz.

Bugün makam-ı saltanatı makam-ı hilafetten tefrik ederek birincisini mukadderât-ı milliye üzerine vaz'-ı yed ederek hâkimiyet-i milliyenin yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisi'ne devir ve ikincisinin de devr-i saadet anane ve teamülü[nü] ihyâen mezkür Meclis'in erşed ve elyâk evladını intihâb şartı ile, Âl-i Osman'da kalması, bu ameliyenin ilk mühim hatvesidir.

Millî teşkilat-ı siyasiye ve ictimaiyemizin hemen kâffesi ile yakından alakadar olan ve bütün bu teşkilatın ıslah ve tanzimini icabettiren bu ameliye hakkındaki mufassal mütalaalarımızı gelecek makalelerimizde serdedeceğiz. Bugünlük yalnız şurasını kayd edelim ki Anadolu harekâtı bu ameliye ile inkişâfının en mühim ve en canlı devresine dahil olmuş bulundu?

NUMERO: 8

İKİ TEŞRİN-İ SÂNİ İHTİLÂLİ[5]

SALTANAT-I MİLLİYE, TARİHÎ CEREYANLARIN MUKADDER VE ZARURİ NETİCESİDİR

Son inkılâp ne iyi, bilhassa ne kolay oldu; tıpkı kemâle eren bir meyve gibi kendiliğinden koptu ve bir damla kan akmadı. Zira muharebe meydanlarında vatanın istihlâsı için mebzûlen akan necip Türk kanından bir tek damlası bile mütefessih bir tahtın müdafaası için israf edilemezdi. Saltanat-ı milliyenin teessüsü, 10 Temmuz 324'de başlayan ve el-an devam eden hürriyet ve istiklâl mücadelesinin derin ve kanlı Türk dâvasının nihaî safhalarından biri, tarihî cereyanların mukadder ve zaruri neticesidir.

Harb-i Umumi'yi müteakip Almanya'da yirmiyi mütecaviz taht-ı saltanat hazan yaprakları gibi, birbirini müteakip ve pek kısa bir zaman zarfında münhedim ve mün'adim olmuşlardı. Avusturya-Macaristan'da da öyle oldu. Hohenzollern ve Habsburg hanedanlarının, Hanedân-ı Âli Osman'dan çok fazla bir kadîm tarihleri var idi. Fakat izmihlâl-i askerî ve siyasî o kadar müthiş, mağlup milletlerin felâketi o derece büyük idi ki bu azîm izmihlâl ve felâketten bu bin senelik tahtların mütezelzil olmaması gayr-ı mümkün idi ve mantık-ı şuûna ve felsefe-i hadisâta muhalif olur idi.

• • • • • •

5 *Tanin* gazetesinde 30 Teşrinisânide intişar etmiştir.

Waterloo, Birinci imparatorluğu, Sedan[6] İkinci imparatorluğu idam ettiği gibi Harb-i Umumi'deki askerî izmihlâller dahi Romanof, Hohenzollern, Habsburg saltanatlarını mahvetti. Bilâkis zafer Fransa'da üçüncü cumhuriyeti, İtalya ve İngiltere'de de krallığı teyit ve tahkim etti. Rejimleri yaşatan ve öldüren, yalnız rejimlerin hukuk ve felsefe nokta-i nazarından kıymet-i zâtiyesi ve milletlerin zihniyet ve halet-i ruhiyelerine derece-i muvafakatı değildir. Belki daha ziyade onları bir hâle-i füsunkâr ile ihata iden askerî ve siyasî ikbal ve muvaffakiyetler veyahut onları mahkum-ı indiras eden izmihlâl ve felâketlerdir.

Eğer Bulgaristan'da yalnız krallık tebeddülü ile iktifa edilip krallık tebdil edilmemiş ise buna sebep hepsi [hiç] şüphesiz, mağluplar içinde harbden en zararlı çıkanın Bulgaristan olmasından ibarettir.

Bizde de şekl-i idare, ferdâ-yı Mütareke'de esasından tahavvül edebilirdi. Çünkü bizim zayiat ve felâketimiz Almanya ve Avusturya ve Macaristan'ınkinden hiç daha az değil idi ve hakikat-ı halde, Mütareke ile beraber Devlet-i Aliyye-i Osmaniye mahvolmuş ve camia-yı Osmaniye mefkûresinin de tarihteki rolü hitamına ermiş idi. Buna rağmen saltanat-ı Osmaniyenin derhal zeval bulmamasına sebep, Türk milletinin fazilet ve ulüvv-i cenâbından, saltanatın hilafet ile memzûc bulunmasından başka bir şey olmasa gerek... Fakat Harb-i Umumi hezimetine, Mütareke devrinin hıyaneti inzimam etti. Dünyanın en masum tacidârlarından olan Şarl, hiç mesul olmadığı, bilâkis her çe bâd âbâd nihayet vermek için o kadar uğraştığı bir harbin cez[a]î akıbetine o kadar ağır bir surette dûçar oldu ki, zavallı masum genc, Bahr-i Muhit-ı Atlasî ortasındaki menfâsında rutubetsiz bir ev kiralamağa kudret-i maliyesi müsaid olmaması yüzünden hastalanarak mahrumiyet içinde vefat eyledi. Romanof hanedanı, Sibirya zindanlarında her türlü merasimden âri bir surette idam edildikleri halde serîr-i saltanatda daim olan Osmanlı padişahı, bu nimet ve saadeti takdir etmeyerek milleti aleyhine mücadeleye girişti. Binaenaleyh Türkiye'de esasen gecikmiş olan bir inkılabın şimdi tahakkuk etmesinden daha tabiî ve daha mantıkî ve makul ne tasavvur edilebilir?

Refet Paşa'nın geldiği gün, iki sene evvel, erkân-ı mücahidîn aleyhine ısdâr edilen idam fermanlarının rûz-i cezası idi. Ve 2 Teşrinisâni'de ilân edilen saltanat-ı milliye iki sene evvelki fetvaların cevabıdır. Cezanın cinayeti bu kadar çabuk takip edeceğine en nikbîn olanlar bile ağleb-i ihtimal inanmamışlardır.

•••••

6 [Kuzey Fransa'da bir şehir].

Vahideddin'in suret-i firarı bu inkılabı bir kat daha tesrî' ve tetvic eden bir hadise oldu. Nasıl Abdülhamid-i Sânî'nin 10 Temmuz 324 ile 11 Nisan 325 arasındaki saltanatı, gayr-ı tabiî ve gayr-ı mantıkî idiyse, Vahideddin'in 2 Teşrinisânî 338'den sonraki hilafeti de o kadar gayr-ı tabiî ve gayr-ı mantıkî olur idi.

Esasen, bir hanedan-ı saltanat nedir; ve her hanedanın ilk müessisleri kimler idi? Azim ve cüretleri, tâli' ve vekâyi'in müsaadesi sayesinde muvaffak olmuş mesud müteşebbislerden ibaret değil midir? Bu tâli'li insanların evlad u ahfadı bir hanedan oldular. Tabiatta olduğu gibi milletlerin hayatında da hâkim olan atâlet kanunu yani insanların buldukları ve gördükleri hali muhafazaya sâ'î olmak hususundaki sevk-i tabiîleri tesiriyle hanedanlar asırlarca devam edebilirler. Ve müsaade-i tevellüd sayesinde bazı insanlar asırlarca tacidâr olarak ta'azzüm [tazim] ve tebcîl edilmiyorlar. Bu hal, yani bu atâlet hali, milletlerin hayatında mühim bir tahavvül ve inkılap hudûs veyahut hanedan içinde çok kabiliyetsiz bir insan zuhur edinceye kadar devam eder. Ve o zaman bir adamın asırlarca evvel tesis eylediğine diğer bir adam asırlarca sonra nihayet vermiş olur.

Her gün gözümüzün önünde tahtların tekevvün veya in'idam eylediğini müşahede ederiz. Sırbistan kralının ceddi, Sırbistan ihtilâli esnasında yani takriben elli sene evvel âhâd-ı nâsdan bir kimse idi. İhtilâlin muvaffak olması üzerine prens ve en nihayet kral oldu ve onun hafîdi bugün Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya'dan mürekkep on iki milyonluk bir devletin hükümdarıdır. Ve eğer Enver Paşa Buhara'da muvaffak olursa o da bir hanedanın müessisi olacak, Vustâ-yı Asya'da şimdi akan kanlar, o zaman onun başında bir tac şeklinde tebellür ve tecessüm edecek. Bilâkis mağlup ve telef olursa tarih, Enver hakkında kat'î hükmünü vererek onu bedbaht bir maceraperest olmak üzere kayd u tescil edecektir. Binaenaleyh hakâik-i şuûna vakıf olan erbâb-ı basiret nazarında tahtların tekevvün veya in'idam etmesinin yaprakların ilk baharda açılıp son baharda dökülmesinden fazla bir ehemmiyeti yoktur.

1918 senesi sonbaharında Macaristan'da idim. İhtilâl olmuştu. Habsburg hanedanına mensup ve Macarların pek ziyade mazhar-ı mahabbeti olan Arşidük "Jozef" Budapeşte'de idi. Erkân-ı ihtilâlden bir zatın Arşidük Jozef'e bir hitabesi üzerimde büyük bir tesir yapmış ve derin bir intibâ hasıl etmişi. Bu hitabenin şu fıkralarını daima hatırlarım:

"Eşkâl-i hükümet, hâkimiyet-i milliyenin eşkâl-i hariciyesinden ibarettir. Bu eşkâl, icabât ve inkılabât-ı zamana tâbi olarak değişir. Asıl olan, payidar olan milletin kendisidir. Hâkimiyet-i milliye, bazen bir tac-ı saltanat şeklinde tecelli eder.

Bazen serîr-i saltanat inhidam eder, onun yerine bir kürsi-i cumhuriyet tereffu' eder. Bir zaman gelir o da zâil olur. Başka bir şekl-i idare kâim olur. Krallık, imparatorluk, cumhuriyet ve sâire, milletlerin arzu ve idaresine ve hadisâtın ilcaâtına göre tahavvül ve te'âkub eden fenâ-pezir suver u eşkâlden ibarettir. Kral veya imparator veya reis-i cumhur, hâkimiyet-i milliyenin birer timsâlidir. Onun için şuûn ve hadisâta nazar-ı hakikat ile bakarak Habsburg tahtının zevaline çok müteessir olmayınız. Bilâkis Macar milletine mensup bir fert sıfatıyla çalışınız ki Macar milletinin nâfi' bir hâdimi olasınız. Zira bu dünyada bir insan için en büyük şeref ve imtiyaz milletine ve insaniyete nâfi' ve hâdim olabilmektir".

Tarih-i Osmanî, Türk milletinin tarihinden yalnız bir safhadır. Ta Çin imparatorlarını, Türk istilasına karşı koymak için o meşhur sedlerini inşaya mecbur eden devreden ve daha evvelden başlayarak Anadolu'daki Yunan ordusunun imhasına ve bugüne kadar devam eden bilmem kaç bin senelik Türk tarihi içinde tarih-i Osmanî altı asırlık mahdut bir safhadır. Bu safha ve ondan evvelki safhalar ve bundan sonra yaşayacak safhalar, Türk ırkının destanını ezeliyetten ebediyete îsâl eden bir silselenin halkalarından ibarettir. Cedd-i a'lâmız "Atilla"dan medâr-ı iftiharımız Mustafa Kemal'e kadar bütün Türk ekâbiri, Türkün şahrâh-ı mukadderatında câbecâ şaşa'a-nisâr birer fanustur. Saltanat-ı milliye inkılabı herbir Türkün âlem-i mâneviyet ve mefâhirini mahdut bir sahadan tahlîs edip onu bir taraftan kurûn-ı ûlâya diğer taraftan ebediyete doğru temdîd ve tevsî' etmekle en kudsî hizmeti ifa etmiştir.

NUMERO: 9
HÜKÜMET VE HİLAFET
MUHARRİRİ: YUNUS NADİ BEY

Bilmiyoruz dikkat olunuyor mu, adeta çocuk doğururcasına zorluklarla ve hatta elemlerle geçirmekte olduğumuz bir takım tekâmül safhaları ile biz Türkler ve Müslümanlar müşkil devreler atlatıyoruz gibidir. Diğer taraftan

mevcut müesseselerden kendi hesaplarına istifade hissesi çıkarmak isteyen ecnebiler bir milletin ve bir ümmetin en muazzez akîdelerini kendilerinin en bayağı bâzergân düşüncelerine alet ittihaz eylemek istemektedirler. Umumî Harb gibi ve Türkiya İstiklal Cidâli gibi harbler beşeriyetin hayatında beyhude şeyler değildir. Umumi Harb sonunda doğması lazım gelen bin bir neticeden biri Rusya İhtilâli oldu. Türkiya'nın istihlâs hareketi ise başlı başına bir âlem teşkil eyledi. Kendi başlarına bambaşka bir inkılap âlemi ki dün bugün, yarın ve öbür gün, hülasa her gün onların en muazzam neticeleri ile karşı karşıya bulunmaktan hâlî değiliz.

Son günlerin en mühim hadisesini daha düne kadar sultan ve halife unvanını taşımış olan Vahideddin adlı müsemmâ bi'n-nakîz -bu tâbiri bilhassa kayd ediyoruz!- evet, müsemmâ bi'n-nakîz bir mahlukun hilafet itibariyle İngiltere'ye ilticası ve İngiliz koltuğuna sığınarak İstanbul'dan -zaten mukarrer olduğu vechile- Malta'ya azimeti teşkil eyledi. İslâmiyeti bir tarafa bırakınız insaniyetin tarihinde buna benzer pek az misâle tesadüf edersiniz! Yahut denilebilir ki beşeriyetin tarihinde bunun misâli yoktur. Bu meselenin herhangi din namına muhakemesi caiz olamaz. Zaten dinlerin insanları siyaset âleminde idareye salahiyet ve kudretleri iddia ve isbat olunamaz. Her din, hakikat-ı halde ferdî ve ictimaî ahlâka tasarrufa çalışmaktan ileri gidememek mevki ve menziletindedir. Dinlerin siyasete karışmasını bir zaman için Müslümanlar ve onların yaptıklarının aksülameli olarak da ehl-i salib muharebâtı ile Hıristiyanlar ihdas etmiş bulundular.

Bu işin pek uzun boylu tahlile tahammülü vardır. Şimdilik netice olarak şurasını kayd etmek lazımdır ki Avrupalılar son günlere kadar muhtelif sâikler altında İslâma taarruz etmekte ve bu meyanda bilhassa İslâmın müdafii olan Türkiya'yı yeryüzünden kaldırmağa çalışmaktan hâlî kalmadılar. Avrupa namına bu dava ve hareketin son kahramanları Lloyd George ve Clemenseau idiler. Birisinin imzası altında bir mektup ile açığa [v]urduğu bu hakikatı, diğeri son zamanlara kadar fiilen idame eylemek gayretinde bulundu. Bütün bu hengâme arasında -bu defa merkezi Anadolu ve daha doğrusu Türkiya olmak üzre- bütün dünya sarsılmakda devam etti. Nihâyetü'l-emr millî Türk orduları, yani bütün Anadolu, cidâlinin kudsiyetini isbat edecek ulvî bir zaferle muradına ermiştir.

Fakat Anadolu'nun "Misak-ı Millî" Türkiyası namına ihraz ettiği azîm zaferle her şey bitmiş olmuyordu ve henüz her şey bitmiş değildir. Nitekim "halife" unvanını taşıyan bir Osmanlı hanedanı mensubu ve Türk hakanı ve sultanı -Harrington'un beyannamesine nazaran- İslâmların halifesi olmakda devam ve ısrar nam u hesabına İngiliz himayesini kabul ederek

İstanbul'da râkib olduğu bir İngiliz gemisiyle -kendi aklınca ve İngilizlerin aklınca!- bütün İslâmların halifesi unvanını gûya muhafaza ederek defolup gitmiştir!

Defolup giden adam, bir İslâm halifesi olmazdan evvel bir Türk hakanı ve sultanı olduğunu bilmeyecek kadar cahil -ve tabir mazur görülsün- edepsiz bir mahluktur. Bir kere hakanı ve halkı hiç farksız olarak her Türk her şeyden evvel insan sıfat ve salahiyeti ile büyük bir kahramandır. Hakiki bir Türk bulamazsınız ki, ne hale giriftar olursa olsun, düşmanına iltica etmek zilletini kabul ve ihtiyar edebilsin. İlân edebiliriz ki dünyada böyle Türk yoktur ve böyle olan varsa o Türk değildir! Kendisinin başkasına iltica-sı şöyle dursun, Yıldırım Bayezid gibi Türk hakanları görülmüştür ki kendisine iltica edenlerin muhafazası namına bütün saltanat ve milletini tehlikeye koyacak surette en müthiş muharebelere girişmek için gözünü bile kırpmamış ve bu yolda -elbette bu hesaba bilâ-teessür!- ölmüştür. İşte bu Türklüktür ve işte Türklük budur.

Türklük bu kadar kuvvetli bir şeydir ki Osmanlı saltanat hanedanının son sâkıt cenîni olan Vahideddin İstanbul'dan ve daha doğrusu kendi milletin-den kaçarak İngilizlere iltica ederken unvanına Türklük izafesi cesaretini kendinde bulmamış, kendisinin İngiliz tarifi vechile olsa olsa sûretâ bütün İslâmların halifesi olduğunu iddia etmek cüretinde bulunmuştur. Hâlbuki hakikatta böyle bir şey yoktur. İngilizler bu nâma kendisini para ile satın alınmış bir alet olarak almışlardır. Bu itibar ile dahi Vahideddin dinin ve tarihin en alçak mahluku olmuştur...?

Bugün kürre-i arz üzerinde bulunan bütün İslâm kavimleri dünyanın en mazlum ve en mağdur insanlarını, insaniyetin ise hem çok büyük hem de dikkate çok layık mühim bir kitlesini teşkil ediyorlar. Bütün mazlumların ecnebi kahr u tagallübünden kurtarılmasını isteyen biz Türkler bu meyanda Müslümanların dahi -bi't-tab' tercihen onların- zulm ü udvândan halâs olmalarını isteriz. Fakat kendilerinden evvel kendilerimiz için bu halâsın temini şart olduğunu nihayet anlamışızdır. Onlara herhangi bir faidemiz dokunabilmek için evvelâ kendi gayretlerimizin semerâtı kendimizi kur-tarmış bulunmak lazımdır.

İslâm biz Türkler için umumi bir şey midir, yoksa hususi bir şey midir? Bu mesele de hayli uzun bir mebhas olmakla beraber şurasını açık ve kat'î olarak ifade etmek icab ediyor ki hayatın su, hava gibi maddî levâzımı kadar -ve tıpkı o şekil ve surette- mânevî levâzımı cümlesinden olan din ve iman-ın mevki ve menzileti dahi inkâr olunamaz. Ancak bu vicdanî meseleler nihayet ferdî ve ictimaî terbiye için lâ-büdd addolunabilir: Yoksa cihan-

şumûl bir siyaset için hiçbir zaman ve asla ve kat'â herhangi sağlam bir mesned olarak değil!

İslâmın alemdarı olan bir memleketin (yani Türkiya'nın) hayatının tahlîsi mevzû-ı bahs olduğu bir zamanda halife unvanını taşıyan bir sefil -İslâmların halifesi unvanını beraberinde götürmek iddiasıyla!!- İngilizlere iltica ediyor. O İngilizlere ki onların maksadı İslâmı mahvetmekten başka bir şey değildir! Acaba dünyada beni ve herhangi din ve imanı bütün bir ferdi bu rezalete ittiba ettirecek kuvvet var mıdır?... Ve nihayet sorulmaz mı ki bu rezalet nedir?...

Bu rezalet bir dünyanın yıkılmasının ve yerine yeni bir dünyanın çıkmakda olmasının düşen ve kalkan alâmetleridir. Filhakika bir âlem yıkılıyor, bir âlem yükseliyor... Yıkılan âlem, hilafet ve saltanatı ile beraber eski Türkiya'dır, onun yerine yükselen âlem yeni ve millî akîdeleri ile i'tilâsı herkesi hürmetle eğilmeğe mecbur eden yeni Türkiya'dır.

Eski Türkiya, hilafeti de câmi, kurûn-ı vüstâî bir saltanat idi. Şimdiki Türk milleti onun yerine -hilafet devletden tefrîk edilmek suretiyle- yeni bir âlem ikame ediyor, yani kendi hakiki saltanatını kuruyor. Bu işe biz ulema ve ukalânın idraklerimiz pek yetişmese yeridir! Bu bizim belki zâhirde pek basit gördüğümüz Türk milletinin kendi dehasının mahsulüdür. Filhakika her milletin dehası, her dâhinin fevkine çıkacak kadar kesîf ve âlîdir. Hele Türk milletinin dehası!..

NUMERO: 10
CANLI BİR ÖLÜ
MUHARRİRİ: AHMED EMİN BEY

Gazete sütunlarında bir hadiseye iki nokta-i nazardan ehemmiyet verilir. Birincisi hadisenin siyasî mahiyeti ve muhtemel neticeleridir. İkincisi de muayyen bir zamanda halkı alakadar eden bir dedikodu mevzuu sıfatıyla hadiselerde mündemic ehemmiyettir. Biz Vahideddin'in firarını ikinci nev'e idhal edeceğiz.

Vahideddin tarihî bir rol oynamıştır. Bu rolü oynadığı sıralarda kendisinden sâdır olan hareketlerin siyasî bir mahiyeti vardır, bundan bir takım neticeler beklenebilirdi. Fakat siyasî bir rol herhangi nev'den olursa olsun bir kuvvet i'ânesiyle oynanabilir. Ortada hiçbir nev'kuvvet bulunamazsa, bu sınıf bir insana hususi bir mevki temin eden unvanlar kâmilen sâkıt olursa Vahideddin gibi bir fert tarafından vâki olan hareketlere basit bir

ferdî hareket mahiyetine düşer. Buna ait tafsilâtı öğrenmek isteriz, tıpkı müheyyic bir zabıta vakasından bahseder gibi bundan bahs ederiz, tamamiyle hitama eren tarihî rolü hakkında son ferdî hareketleri i'ânesiyle kat'î hükümlerimizi veririz, fakat işte o kadar. Vahideddin yarın hadisâtın heyecanı içinden silinecek, dünyanın tenha bir köşesinde ef'âlinin azabını kendi başına çeken kötü bir insan mevkiine düşecektir.

Vahideddin'in kısa, fakat vekâyi' ile dolu tarihî rolü facialı bir sinema filmi addolunursa firar hadisesi bu film içinde yeni bir kısmın mukaddimesi değildir. Bütün şeritin nihayetidir. Film içinde kendini çok kurnaz zan eden, şahısları aldatmak, hadiselere hâkim olmak, herhangi vasıtalarla olursa olsun mevki, alâyiş, para sahibi olmak isteyen cahil, gâfil, muzır bir şahıs vardır. Kurnazlık iddiasında bulunan bütün cahiller gibi bu şahıs da başkalarını aldatmağa çalışırken hep kendi kendini aldatmıştır. Dünyanın gidişini, memleketin halini, kendi mahiyetini anlamadan ne olursa olsun yeni bir Abdülhamid rolü oynamak istemiştir. Fakat Sultan Hamid gibi bir müstebiddin bile kendine mahsus büyük ve samimi tarafları vardı. İstibdad bu sayede idâme olunabilir. Her cihetle küçük bir insanın sırf müstebid olmak emelinde bulunması bu gayenin husûlüne kâfi değildir. Altıncı Mehmed müstebid olmak veya hiç olmazsa zevk ve ihtişamından emin olarak tahtında keyif sürmek için memleketin namuslu kuvvetleri arasında bir istinadgâh bulamayınca, ihanet yolunu tutmuş, memleketin mukavemet kudretini kırmak, namuslu evladını imha ve iskât etmek, sonra memleketin harabesi üzerinde baykuş gibi tahtını kurmak emeline düşmüştür. Fakat her ihaneti boşa gitmiş, memleket ona rağmen zafere, te'âlîye, istiklâle kavuşmuştur.

Muayyen neticelerin husûlü için hadisâtın takip ettiği yollar, havsalaya sığmaz bir şeydir. Günler olmuşdur ki Vahideddin'in böyle bir zamanda tahtda bulunmasını Cenabı Hakk'ın bize bir cezası diye telakki ettik, büyük bedbinliklere düştük. Fakat şimdi geriye bakınca görüyoruz ki Vahideddin'in fenalıkları, mevcudiyet ve istiklâl mücahedesinde parlak neticelere varmamıza âdeta vasıta olmuştur. Bu makamdan bu tarzda ihanetler sâdır olmasaydı millet nefsine bu derecede itimad ederek bu kadar cüretkârâne tarîklerle ortaya atılamayacak, miskin bir sulh ile iktifa edecek, istiklâl ve inkişaf hak ve imkânına kavuşmayacak, zincirlere [v]urulmuş bir memlekette şahsî saltanatın nazını ve yükünü çeke çeke sürünecek, mütemadi bir inhitat ve esarete doğru gidecekti. Şahsî saltanat makamında Altıncı Mehmed tînetinde bir adam bulunmasaydı, şahsî saltanata el sürmek ve

millî hâkimiyeti tesis etmek daha çok zaman bu memlekette kimsenin hayalinden bile geçmeyecekti.

Milletin kabiliyet-i hayatiyesi, aşk-ı istiklâli sayesinde her fırsattan, her imkândan istifade ettik. Bu güzel neticelere kavuşduk. Fakat hâkan-ı sâkıtın fenalıklarını, ihanetlerini unutamazdık. Hürmet etmek istediğimiz bir makam ve mevkide cinaî, zelil ve ihanetkâr tînette bir şahıs bulunması hepimiz için bir şeyn, memleketin ahlâk ve fazilet duygularına karşı bir hakaret olurdu. Altıncı Mehmed'in elîm bir akıbete uğraması; sinirlerimizin sükunet bulması, hayatımızda ahenkdâr bir müvazene teessüs etmesi için mutlaka lazımdı.

Fakat bu akıbet ne olacaktı? Bunu tayin etmek için kafa yormanız lazımdı. Yapılması tahmin olunabilen bir şey, Altıncı Mehmed'i bir tarafa kapamak, sonra iâşe ve muhafazası masraflarını millete ödetmekti. Hâlbuki şâyan-ı arzu olan tarz-ı tesviye, memleketin bu adamı iâşe ve muhafaza mecburiyetinden değil, ruhsuz cesedini taşımak yükünden bile kurtulması idi. İşte kendini kurnaz zanneden Vahideddin en son dakikada da kendi kendini aldattı. En ziyade şâyan-ı arzu olan akibeti bizzat kendi eliyle hazırladı. Adeta ipini kendi eliyle çekti.

Bizim hatırımıza geldikçe tel'înden nefsimizi men edemiyeceğimiz bu ferd, malum olan şekildeki firardan sonra cihanın bütün Müslümanları tarafından da aynı lânet muamelesini görecektir. Cihan Müslümanları, hadisâttan gâfil ve bî-haber değildirler. Hepisinin en büyük emeli, en büyük ve kuvvetli İslâm milleti olan Türklerin kuvvet ve kudret sahibi olmalarıdır. Türkiye'nin mevcudiyeti namına açmağa mecbur olduğu mücadelede Vahideddin'in, düşman saflarında bulunduğunu, fetvalarıyla memleketi iki kısma ayırmak ve düşman karşısında birbiriyle dövüşdürmek istediğini bütün tafsilatıyla bilirler. Bu tînette bir adamın bir müddetler [müddettir] halife sıfatını taşımış olması bütün İslâm âlemi için en acı, en elîm bir hatıradan başka bir şey değildir.

Eğer Vahideddin dünyanın bir tarafında mazisinden bî-haber Müslümanlar bulunduğunu ve onlara istinaden dünya yüzünde bir rol oynayabileceğini zan ediyorsa çok aldanıyor. Her tarafta göreceği muamele hakarettir. Bir rol oynamağa teşebbüs etmesi, Türk milleti lehindeki hissiyât-ı İslâmiyeye daha sarih ve şedid bir şekil vermekten başka hiçbir netice vermeyecektir. Biz bunu hissiyat sevkiyle söylemiyoruz. Diğer İslâm memleketlerindeki ahvâl ve hissiyâtı tetkik ettikten sonra soğukkanlı bir kanaat neticesi olarak ileri sürüyoruz.

Halife ve padişah namlarını irsî tesadüfler neticesinde alan, fakat pek mahdud bir zaman için olsun bize de kendisini o sıfatlarla tanıtan bir adamın bu kadar aşağılara düşmesi, bu derece çamurlar içinde sürünmesi hissiyât nokta-i nazarından pek elîm bir şeydir. Artık bizim için ve cihanın canlı ve müselsel hadisâtı için artık ölü olan bu adam hakkında bizim en son söyleyeceğimiz şey, Allah'ın taksirâtını affetmesini temenniden ibarettir.

NUMERO: 11
ASIL BAYRAM BUGÜNDÜR
MUHARRİRİ: FALİH RIFKI BEY

Bir gün, eskiden beri muharrirlik eden yaşlıca bir zat şimdi şu satırları yazdığım odanın penceresinden Topkapı Sarayı'na ve Dolmabahçe'ye doğru baktı. Yunanlılar Bursa kapılarında idi. İzmit'e giden melûn çeteler, Damat Ferid türedilerinin kumandası altında Bursa'yı müdafaaya koşan Türk kuvvetlerini arkadan vurmak üzere idi.

İlk padişahlar zamanında, İzmir taraflarında teslim olmayan Rum kalelerinden birini kendi ordusuyla zabtederek bize veren Bizanslı bir hükümdardan bahsediyorduk.

Bizanslı[lı]k, ne zillet! diyorduk.

Bir müddet: "Bizans, Bizanslı, Bizanslı[lı]k..." kelimeleri dudaklarımızda dolaştı durdu. Fakat müsafirimiz birden bire yüzünü pencereden çevirerek söze karıştı ve dedi:

- Heyhat, Bizans kelimesi artık büyük zilletleri tarif edecek bir lügat olmaktan çıktı. Unutuyorsunuz ki yine o Bizansın padişahı, şehrini zabtettiğimiz gün, Vefa sokaklarında kurban düştü. Hâlbuki... Hâlbuki şimdi İzmit'teki çeteler Bursa'ya yürüyen Rum ordularının müttefiki idi...

Bizanslılığı geride bırakan bu zillet ile Anadolu'da, en büyük destanları geride bırakan mukaddes ihtilâl, ikisi aynı an'anenin eseri mi idi? İki an'ane, Türk milletinin ezelî ve ebedî fazilet mirasıyla Osmanlı saltanatının enkazı o gün, Geyve Boğazı'nda birbirinden tamamiyle ayrılmıştı. 2 Teşrinisâni bu ayrılığın ifadesinden başka nedir? 2 Teşrinisâni iki sene geçikmiş bir gündür.

Korkak, karanlık ve zelil müessese yıkıldı. Altı asırdan beri bu müesseseye emanet ettiğimiz hakkı geri alıyoruz. Asıl bayram bugündür. Bu inkılabın mânası şudur ki, bedbaht Türk anaları, bundan sonra, fakir kulübelerde sefaletten kan sızan memelerinizle emzirdiğiniz çocuklar, siz istemedikçe

ölmeyecektir. İhtiyar babalar, bundan sonra siz bir padişahın veya bir paşanın keyfi için kurban giden oğullarınızın arkasından ağlamayacaksınız. Ne yeni bir Sultan Aziz Boğaziçi'nde iki sahilsaray kurmak için üç denize hükmeden büyük donanmamızı mahvedebilecek ne bir Sultan Hamid korku ve evhamını rahat ettirmek için sizi ordusuz ve mektebsiz bırakabilecek ne bir Sultan Reşad'ın zaafı ve hodbînliğini siper eden bir türedinin hatırı için yüz binlerce şehid vatansız ve mezarsız kalacakdır. Ne de herhangi bir şahıs beline taktığın kılıçla senin bedbaht başını uçurmağa çalışacaktır.

Eğer müsrifsen Sultan Aziz sensin, eğer korkaksan Sultan Hamid sensin, eğer zayıf ve acizsen Sultan Reşad sensin ve sen kendi toprağına ve şerefine hıyanet edersen zillet senindir. Fakat artık kimsenin korkaklığı sebebiyle zillete düşmeyeceksin, kimsenin zaafı için kendine âlemi güldürmeyeceksin ve kimsenin hıyanetinden dolayı ana baba gününde düşman silahını kendi elinle kendi bağrına saplamayacaksın.

Asıl bayram bugündür, bayraklarınızı bugün asınız. Şarkılarınızı bugün çağırınız. Unutmayınız ki bu bayrakların üstünde henüz Dumlupınar şehidlerinin kanı tütüyor, unutmayınız ki bu şarkıları Afyon siperlerinin önünde ölen şehidler, ölürken son nefesleriyle söylediler ve hiç unutmayınız ki bu gazalar, bu kanlar, her şey, hepsi seni satmış olanların elinden senin nâm u şânını ve hürriyetini kurtarmak içindi.

NUMERO: 12
KORKAK KAÇTI
MUHARRİRİ: FALİH RIFKI BEY

Altıncı Mehmed bütün saraylarını bıraktı, kaçıyor. Dün sabah vatanın toprağından, bu sabah vatanın denizlerinden çıktı; o toprak ki bu sülalenin şanı ve hırsı uğruna altı asırdan beri can veren milyonlarca şehidin, eti, kemiği ve kanı ile yoğrulmuşdur, o denizler ki, altı asır bu hanedanın şerefi için ölüp giden yüz binlerce kahramanın kanıyla kırmızıya boyandı. Bu adam, bu menfûr adam şimdi ceza ve ölüm korkusuyla kaçıyor. Bu adamın kanı, muhakkak, o şühedâ kanının cinsinden değildir. Bu adam acaba kimin sulbünden değildi? Acaba bu adamı hangi ana doğurdu?

Hürriyet, toprak ve namus için boğuşduğumuz zamanlar, Türk milleti onu yanına çağırmıştı, ona Anadolu şehitlerinin cesedleriyle yeni bir taht kuracaktı. O, tacı ve devleti uğruna başını vermeğe koşan milletinin

mukaddes takdimesini reddetti. Kendi tahtadan tahtını tercih etti. Gazadan ve mücahededen kaçdı ve bir saray için bir vatanı feda etti. Üç pâyitahtı kurtarmak için bütün cihanla boğuşan son Türk orduları[nı] İzmit'te arkadan vurmağa çalışdı. Milletle beraber harb etmekten korkarak kaçtı, fakat millete karşı harp etti.

2 Teşrinisânide Altıncı Mehmed'in belinden aldığımız kılınç artık Selim'in ve Fatih'in kuşandığı kılınç değildi. İzmit'te bizim bağrımıza saplanan bu kılınçda bizim kendi kanımızın pası vardı. Milletle padişah 2 Teşrinisânide değil, Geyve Boğazı'nda birbirinden ayrıldılar. Milletin gittiği yol İzmir'e, İstanbul'a, Edirne'ye, zafer ve hürriyete çıktı ve Altıncı Mehmed, bir gece Beşiktaş saraylarının duvarları dibinden geçen halkın lânet ve intikam sedalarını duydu, sesi kısılmış bir baykuş gibi Yıldız Tepesi'nin bir kenarına büzüldü, hırsından kendi etini yedi.

Kaç gündür sarayın yarı karanlıkları arasında mehîb hayaletler vardı, bu hayaletler ona günlerce iskelet dişlerini, iskelet yumruklarını sıkdılar ve iskeletlerinin üstünde kuruyan taze kanlarını gösterdiler. Bunlar Anadolu'da onun hıyaneti yüzünden, harb, cinayet ve yangın arasında ölüp giden kadın, erkek ve çocuk şehidlerin hayaletleri idi. Altıncı Mehmed'in kulağı Beşiktaş sokaklarında feryad eden halkın seslerini işittiği vakit can kulağı bu hayaletlerin nâ- mer'î ağızlarından çıkan âvazeleri duydu. O hayaletlerden ve bu seslerden kaçıyor.

Sarayın bütün zî-kıymet eşyasıyla kadınlarının elmaslarını ve taşlarını beraber götürdü. Zillet ve hicab sana, sen yalnız Türk milletinin değil, Selim hanedanının da çocuğu değilsin, Bu hanedan arasında esir olanlar kahırlarından öldüler, halkın elinde tahkir edilenler, boğazlananlar vardı, fakat kaçan yoktu... Senin kanına hangi çirkâb karıştı? Şecerenin kökleri hangi çamuru emdi?

Birkaç sene padişah ve halife sıfatıyla anıldığın için Türk milleti birkaç asır ağlasa yeridir. Çocukların millet arasına hangi yüzle çıkacaklar, biz milletler arasında ne diyeceğiz? Ve sen karşına çıkan Müslümanlara ne diyeceksin! Ey korkak, ey elmas ve kadın kaçakçısı, Türk milletinin bütün şehidlerinin hayaletleri yine peşinden geliyor, bu hayaletlerin ve seslerin zindanı içinde mahbussun, o iskeletlerin dişleri senin iki ciğerine saplanacak, kendi ciğerlerinin kanı içinde boğulacaksın.

Üç sene bütün Anadolu'yu yakan yangın, Yıldız Tepesi'nden sana şehrâyin gibi görünmüştü. Neron, bir şehrinin ateşini seyrettiği için kaç asırdan beri melûndur. Sen ki bütün vatanın ve vatanın bütün şehirlerinin kadınlarının ve erkeklerinin alevinde yandığı cehennemi temaşa ettin, acaba

Türk tarihinin bundan sonra göreceği asırlar, bizim lânetimizi dindirmeğe kâfi gelecek midir?

Dün sabah, sen elmasların ve kadınlarınla bir hırsız gibi, korkudan sapsarı, bu toprağı terk ettiğin vakit muhakkak, Medine'de Peygamber'in merkadi, İstanbul'da ve Bursa'da bütün padişahların kabirleri yerinden oynamıştır. Eğri omuzların dinin bütün günahlarını ve milletin bütün tel'înlerini taşıyor, fakat sen şimdi elmasların ağırlığından başka bir şey düşünmüyorsun. Ey yetmiş yaşında bir an, isminin Mehmed olduğunu da düşünmedin mi? Bu isim Peygamber'in ve İstanbul fatihinin ismi idi.

Sen kaçtığın zaman Meletiyus İstanbul'da idi, zira tali'ini sürüsünün mukadderatına bağlamıştır. Rumların başka bir çobanı Hristomos, İzmir yangını içinde öldü.

Korkarak, kaçmak... Ya üç sene evvel, kendi milletine cihad açtığın vakit Allah'dan niçin korkmadın? Ya düşman karşısında can veren Türkleri maktul diye ilân ettiğin vakit Peygamber'den niçin korkmadın?

Allah'ın lânetleri, Peygamber'in lânetleri, milletin lânetleri, arkandan geliyor. Korkak firarî, nereye kadar kaçacaksın...?

NUMERO: 13

MİLLETİN İRADESİ

MUHARRİRİ: NECMEDDİN SADIK BEY

Tarihimizin ikinci devri altı asır sonra başladı. Altı yüz seneden beri devam eden Osmanlı tarihinde bugünkünden daha derin, daha mânalı bir inkılab vukû bulmamıştı. Şimdiye kadar müverrihlerin kaydettikleri ihtilâller, hükümet ve saltanat buhranları, hatta meşrutiyet ilânı, aynı tarihin sathî ve muvakkat tebeddüllerinden ibaretti. Ancak bugündür ki kitaplarda Osmanlı İmparatorluğu faslı kapanıyor ve Türk milletinin yeni tarihi başlıyor. Bundan evvel millî tarih nâmı verdiğimiz sahifeler saltanat hikâyelerinden başka bir şey değildi. Bir padişahın irtihali, diğerinin cülûsuyla taksim edilen tarih maziye karıştı. Anadolu İstiklâl Harbi Türk milletinin hakiki tarihine mebde' oluyor.

Bu vakanın esbâbını araştırmak, neticelerini hesap etmek beyhudedir. Osmanlı İmparatorluğu saltanat ve hâkimiyeti millete miras bıraktı; millet olmasaydı ecdadımızın fethettiği bu topraklara düşmanlar tevarüs edecekti. Millet, kimsenin hakkını gasb etmiş olmuyor; tıpkı çiğnenen vatan toprakları

gibi mukaddes hukukunu da sadece istirdad ediyor. Çünkü memleket gibi saltanatın ve hâkimiyetin de hakiki sahibi odur.

Bu tahavvül o kadar zaruri idi ki, bugün için geç kalmış bile addolunabilir ve bugün olmasaydı yarın mutlaka vukûa gelecekti. Bazı hadiseleri hakiki sebep addedenler yanılıyorlar. Bunlar bazen tehir bazen ta'cil için muvakkat bahanelerdir. Nihayet Tevfik Paşa hükümetinin son hatası bu tekâmülün yalnız vaktini ve şeklini değiştirmiştir.

Başka memleketlerde saltanat ve hâkimiyete sahip olan milletle beraber hükümdarlar da vardır. Bizde de hanedan bugünkü menzileye düşmemiş olsaydı, belki Türk milleti de hâkimiyet hakkını başka yollardan istimal ederdi.

Tarihimizin bu en elîm ve en zahmetli devrinde, millet düşmanla yalnız başına harb etti, düşmanla beraber ihanete karşı koymak mecburiyetinde kaldı. Bugün Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Türk toprağından ve Türk saltanatından ne kaldıysa hep o kurtardı. Türkiya'yı padişah tarafından idama mahkum edilen kahraman insanlar kurtardı. Düşmanı mahveden Türk ordusu, padişahın "şehid" mertebesi[ni] bile kendilerinden esirgediği kahraman neferlerden mürekkebdir. Bugün vatanı kurtaran ordu, ordu-yı şâhane değil, millet ordusudur.

Nasıl üç seneden beri ordu-yı hümayun yerine Türk ordusu kâim olduysa bugün de saltanat-ı şâhane yerine saltanat-ı milliye kâim olmuştur. Bunda taaccüb edilecek hiçbir şey yoktur.

Bugün İstanbul'a düşen vazife irade-i milliyenin bu tecellisini olduğu gibi kabul etmektir. Milletin iradesi, çok kahhâr ve çok müdhiştir. Bu iradeye boyun eğmekden başka çare yoktur. Gerek İstanbul hükümetinden gerek saraydan herkesin intizar ettiği hareket milletin bu idaresine hürmetkârâne mutava'attan ibarettir. Müzakere ve münakaşa bile muzırdır. Vaziyeti işkâl edecek en küçük bir hareket, şimdiye kadar İstanbul'da görülen hataların ve ihanetlerin en büyüğü olur.

NUMERO: 14
SALTANAT-I MİLLİYE VE ORDU
MUHARRİRİ: M.N. BEY

Son iki buçuk ay zarfında Türkiya tarihinin belki üç buçuk asırlık mahiyet ve esaslarını ta'dil, büsbütün yeni ve feyz-âver istikametlere tevcih edecek

derecede mühim vekâyi' ve hadisât öyle baş döndürücü bir süratle te'âkub ve cereyan etti ki, bunların heyet-i umumiyesini def'aten kavramak heman imkânsız bir hale gelmiştir.

Son Ağustos ve Eylül aylarındaki harikalı zaferlerimizin güneşi henüz gözlerimizi kamaştırmakta iken Mudanya askerî konferansının muvafakkiyet-i askeriye ve siyasiyesi Trakya'mızın harbsiz anavatana kavuşması, hicranlı yüreklerimizi ilâhî bir şûle ile tenvîr ve teşfîh ediyor. Fakat dört seneden beri âdeta sahibsiz kalmış, dahil[î] ve haricî düşmanlarımızın en müfsid ve çürütücü ilkaât ve hıyanetlerine uğramış İstanbul'umuzun Anadolu'dan yani milletimizden gördüğü bir işaretle şu bir hafta içinde temsil ettiği azîm fikr-i inkılâb ve halas ile ihdâsına muvaffak olduğu mesud emr-i vâkiler -dünyanın en mühim birer kalesini birkaç günde dahilden fetheder gibi- başlı başına birer büyük ve iftihara layık tarihî devir addedilmeğe seza değil midir?

Binaenaleyh millî matbuatımız milletimizin mütemadi muvaffakiyâtını tecelli ettiren şu vekâyi'in her vesilede -ehemmi mühimme takdim suretiyle olsun- ayrı ayrı teşrîh ve tekrar neşrini, bu suretle Türk ve İslâm efkâr-ı umumiyesinin, inşaallah gittikçe daha ziyade te'âlî edecek âtimize daha sağlam bir zemin üzerinde ihzârını millî bir vazife ittihaz etmelidir.

Bu nokta-i nazardan Büyük Millet Meclisi'mizin, Türk ve İslâm tarihinde şüphesiz tebcîl ve şükran ile yad edilecek olan 2 Teşrinisâni 338 tarihli meşhur karamâmesinin en vâzıh esbâb-ı mûcibesini teşkil ederek 1 Teşrinisâni 338 tarihli celsesinde Meclis Reisi ve Başkumandanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri tarafından îrad olunan o belîğ ve âlimâne nutuk itikadımızca her Türk ve Müslüman için yüzlerce defa kemâl-i dikkat ve itina ile okunmalı ve her cümlesi ayrı ayrı zihinlere nakş ve tahlil edilmelidir.

Hakikaten o hitabe, ancak Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin zekâ ve dehasına has olan en vâsi' bir ihata ile yedi asırlık Türk ve İslâm devletlerinin tarz-ı teessüsünü, eşkâlini, hikmet-i vücudiyetini, kuvvet ve zaaflarını, esbâb-ı te'âlî ve inkırazını o kadar vâkıfâne ve i'cazkârâne bir surette münakaşa ve teşrîh ediyor ki onda tarih, ilim, felsefe, din, milliyet, askerlik noktalarından usûl-i idare-i devlet ve saltanat en doğru ve sâlim kavaîd ve esaslarını bulup anlamamak kâbil değildir. Bu kavâid şimdiye kadar mevcud birçok telakkileri ve nazariyeleri derin tahavüllere ve inkılabâta mazhar kılacak mahiyet ve kuvvettedir. Şu kadar ki, fikrimizce, bu tahavvül ve inkılabâtı hakkıyla anlayabilmek için sırası geldikçe muhtelif fen ve ilim şubelerinde ayrı ayrı mütalâa etmek lazım geliyor.

Biz bu sütunlarda meselenin yalnız mesleğimize aid cihetlerini mülâhaza ve saltanat-ı şahsiyede en ziyade eşhâsa dayanan müdafaa-i memleket kabiliyeti ile ordunun şekl-i zahirî ve mahiyet-i hakikiyesini, saltanat-ı milliyede ise milletin bütün kuvvet ve vesâit menbalarının muhassalası olan mevcudiyet-i askeriyeyi mukayese ve saltanat-ı milliyenin askerlik nokta-i nazarından da -mevcud bazı yanlış fikirlere rağmen- saltanat-ı şahsiyeden daha kuvvetli ve daha metin olduğunu suhûletle irâe edeceğiz.

Filhakika dört seneden beri saltanat-ı milliyenin bütün tecelliyât ve füyûzâtına saha olan Anadolu'nun en büyük eseri, en yüksek mucizesi ordudur. O ordu ki gösterdiği harikalar, kazandığı ilâhî zaferlerle bütün cihanın hatta düşmanlarının bile nazar-ı takdir ve hayretleri önünde Türkiya'nın ve bütün Şark'ın halâs ve istiklâlini tesis ve temin ediyor. Fakat bu mucizenin anlaşılmaz bir muamma şeklinde kalmaması, Türkün bunu hangi dahiyâne usûller, ne kadar büyük ve derin tecrübelerle vücuda getirilmiş oluğunun bilinmesi lazımdır. Bundan dolayı burada da Gazi başkumandanımıza tebe'iyetle tarihî mütalâa ve onun mevzumuza aid birkaç mühim misâllerini zikir ve münakaşa edelim:

"Maruf İslâm Türk devletleri icra-yı faaliyet ederken Cengiz Han namındaki cihangir Karakurum'dan çıkarak 559 senesinde hududlarını Çin Denizi'ne, Bahr-i Baltık'a, Bahr-i Siyah'a kadar tevsî' ediyor..." Fi'l-vaki Asya'da Türklerin, sedd-i Çin'i aşarak bütün Aksâ-yı Şark'ı istilâ eden büyük imparatoru Oğuz Han'dan sonra zamanen bize en yakın dâhi ve cihangir hükümdarı Timuçin Cengiz Han'dır. Müşarun ileyh hakkında naçiz kalemimiz 27 Ağustos 338 tarihli *Vakit*'de şu satırları çizmişti:

> "Bundan yedi asır ve iki sene evvel tam bu aylarda Türkün ve cihanın büyük sevku'l-ceyş ve siyaset dâhisi Cengiz Han, maiyetinde meşhur kumandanları ve Çin, Rusya, Macaristan, Silezya ve Lehistan fatihleri Kurdca, Subutay ve onlar kadar büyük şan ve fezâil sahibi olan oğulları prens Cudi ve Çağatay ile o harikalı Moğol-Türk ordusunun başında aylarca garba doğru yürüdü; temelleri çürümeye başlayan İran medeniyetini yıktı, Türkistan'ı teshîr etti... Büyük imparator üç senede Asya fütühâtını ikmal etmiş ve Semerkand'daki Altunordu'sunda İslâm, Hıristiyan, Budist, putperest müşavirleri arasında Peçili Körfezi'nden İran Körfezi'ne kadar olan imparatorluğunun vahdet ve usûl-i idaresini tanzim ve takviye etmiş... ilah. idi".

Evet, Cengiz Han'ın "Büyük Türk ittihad ve istilâ-yı cihan" planını sahayı hakikata çıkaran ordusu bütün teşkilatı, techizatı, silahları, mühimmatı, nakliyesi ve sâir binlerce teferruatıyla beraber kendi eser-i icad ve zekâsı

idi. Orduların usûl-i sevk ve idaresi, sevku'l-ceyş-i harekâtı ve manevraları -ki kısm-ı a'zamı bugün bile nümune ittihazına layıkdır- hep kendi usûlleri, kendi tedbirleri idi.

Fakat bütün bunlara rağmen Cengiz Han'ın vefatından sonra çok geçmeden o koca imparatorluk dağıldı, o muazzam cihan istilâsının belli başlı izleri bile zaman dalgalarının araya hücumuyla gâib oldu gitti... Neden? Çünkü o asrın usûl-i saltanat ve idare-i devleti ancak o derece müstesna fıtratta yaratılan dâhilere mahsusdu. İdare ve vahdet-i milliyenin en büyük mesned ve zâmini olan orduları bütün milletin omuzlarına istinad ve mal-i müştereki addettirecek ve böylece daima sağlam temelleri üzerinde tutacak kavâid-i devlet maa't-teessüf mechul idi. Binaenaleyh dünyanın en büyük ve kavî ordusu bile, saltanat-ı şahsiyeyi tecessüm ettiren zatın şahsına bağlı kaldığından, şahsın zevâliyle bütün rabıtaları ve dahilî salâbetini zâyi ederek esas-ı devletle beraber dağılmış, parçalanmıştır.

Kadîm Türk tarihinden, böylece birçok misâller getirmek mümkündür. Fakat bahsi sütunlarımızın tahammülünden ziyade uzatmamak için Osmanlı tarihine gelelim. Burada şahsî usûl-i idare ve saltanat müdafaa-i memleket ve ordu üzerinde sayılamayacak derecede sekâmetler ve felâketler husûle getirmiştir. Bu felâketlerin heman hepsi de saltanat-ı şahsiyenin lâzım-ı gayr-ı müfârıkı olan hile ve desiselerle elde kuvveti yani bütün milletin ve memleketin yegâne muhafız ve nigehbânı olması lazım gelen orduyu şahsî arzu ve ihtirasların tatmini, kin ve adâvetlerin teskini, en sefil ve gayrımeşru emellerin tahsili için mütemadiyen ifsad etmekten ileri gelmiştir. Bir derecede ki Türkün şahsen en büyük hâssası olan mâfevka itaat ve mahabbetten zerre kadar eser kalmamış, orduda âdet hükmüne giren daimî isyan ve anarşi bütün askerî inzibat ve itaat kaidelerini imha etmişti. Binaenaleyh, Gazi Başkumandanımızın pek doğru olarak işaret ettikleri vechile "Devr-i inhitatın her safhası Türkiya devletinin hududlarını biraz daha darlaşdırıyor, Türk milletinin maddî ve mânevî kuvvetlerini biraz daha taksîr ediyor; devletin istiklâlini darbeliyor, arazi-i servet, nüfus ve haysiyet-i milliye a'zami bir süratle mahv u tebah oluyor"du. Bunu gelecek makalemizde bir iki fiilî misâl ile de tavzîhe çalışacağız.

Evvelki mülâhazamızda kayd ettiğimiz vechile saltanat-ı şahsiyesinin memleketimizde bilhassa ordu üzerinde yaptığı tahribat her türlü hesab ve tasavvurun fevkinde olmuştur. Bundan dolayı ordu âdeta hükümet aleyhinde bir kuvve-i muzırra mahiyetinde kaldığından üç asırdan beri dahile ve harice karşı kuvvetli ve temeli sağlam ne bir saltanat ne de bir hükümet teessüs edememişdir.

Dördüncü Sultan Murad'ın 17 senelik müddet-i saltanatında, başdan başa memlekette yüze yakın askerî isyanlar zuhura gelmiş ve 100.000'den fazla insan idam edilmiştir. İşte saltanat-ı şahsiye ahval-i sakîminin müntehâ-yı seyyiâtı...! Mamafih âlemde her şeyin müntehâsı onun zevâlini intâc ettiğinden o büyük felâketin müntehâsı büyük bir saadetin mebdei olmuş yani saltanat da ilk defa olarak sahib-i hakikî ve meşrûu olan milletin eline geçerek en parlak ve muallâ makamına ermiş bulunuyor.

Dördüncü Sultan Mehmed devrinde hicri 1061'den 1066 senesine kadar memlekette mütemadiyen ihtilâl ve sûriş devam etti: Padişah, Valide Sultan, vezirleri, yeniçeri ağaları... hep birer parti tutmuş, bir kısım askeri elde etmiş, biribirlerinin üzerine saldırıyorlardı, hariçte ise şimalden ve şarktan düşman hududları geçmiş memleketi yakıp yıkıyordu.

Şimdi düşününüz: Eğer Türk ordusu böyle bir mahluku sırf hain bir tesadüfle *sultan* ve *padişah* ismini taşıdığı için, mutâ' bilmek gafletine düşseydi, eğer Türk kumandanları başlarında hakikaten derece-i kemâle ermiş o dâhi başkumandanımızla beraber milletin felâketzede ve müteferrik kuvvetlerini tanzim ve tevhid ederek vahdet ve saltanat-ı milliye sancağı altında vatanı müdafaa ve tahlîs etmeselerdi, bugün saltanat-ı şahsiyenin son timsâli ile memlekette imha edilmemiş bir kuvvet, parçalanmamış yurd, tahkir ve tezlîl edilmemiş namus ve din kalır mı idi?

Devr-i Kanuni'den Dördüncü Sultan Mehmed'e kadar saltanat süren yedi padişahtan ancak dördü bilfiil ordu başında bulunmuş, diğerleri sarayın zevk u sefahetini merdâne ceng ü cihada tercih etmişlerdir. Fakat doğrusunu söylemek lazım gelirse hiçbirisi kendi hanedanından bugünkü tarzda bir şahsiyetin türeyeceğini hatırına getirememiş olsa gerektir. Binaenaleyh en son ve kat'î tecrübelerle de ilân-ı iflas etmiş olan saltanat-ı şahsiyenin, şu son misâl-i elîmidir ki millî reis ve başkumandanımıza kemâl-i adalet ve hakkaniyetle; "millet şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahakküm ve hırs-ı istilâdan başlayarak temin-i saltanat ve rahat, tevsî'-i sefahet ve rezalet ve israfât gibi hasîs maksadları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netâyic-i elîmesini derhal telâfi edebilecek rüşd ve kemâlde idi..." hükmünü verdiriyor.

İhtimal ki şu saydığımız misâller uzak maziye aittir. İstibdad ve mutlakiyetin zevâliyle beraber ordumuzun yeni bir intizam-ı hayata dahil olduğu hatıra gelir. Gerçi 324 İnkılâbı kadîm idare-i devlet makinesinde def'aten bir başkalık husûle getirmiş, ordumuz bazı yeni esaslara tatbikan âsâr-ı teceddüd ve terakki göstermeğe başlamıştı. Fakat maa't-teessüf kökünden yıkılmamış olan saltanat-ı şahsiye, inkılâb heyecanları içinde bile, aradan

henüz bir sene geçmeden, İstanbul'da usûl-i meşrutiyet muhafızı saydığımız askerleri, avcı taburlarını bile zehirledi ve kanlı bir mukabil ihtilâl çıkardı. 31 Mart'ta başlayan bu ihtilâl alevleri tedrîcen bütün memleketi sardı.

Kanun-ı Esasî'ye harfiyyen riâyete yemin etmiş olan padişah, ufak bir fırsat bulunca, yeminini ayaklar altına almaktan, milleti kana boğmaktan çekinmemişti ve şayan-ı ibrettir ki saltanat-ı şahsiyenin tezvirâtına usûl-i meşrutiyetin doğurduğu fırka ihtirası ve hıyanetleri de karıştığından memleketin kuvâ-yı hayatiyesi daha geniş bir sahada tahrib edilebilirdi. Nihayet irticaı basdırmak için İstanbul üzerine yapılan te'dîb harekâtı, bi'z-zarure merkezdeki en güzîde bir kolordumuzu dağıttığı gibi mülkün diğer kısımlarındaki kolordular da aynı ihtilâl ve tenkil neticesinde temelinden sarsılmış bulunuyordu. Fazla olarak daimî irtica temayülleri meşrutiyetin parti entrikalarıyla beraber her tarafta dahilî ihtilâlleri tevlîd ettiği gibi yeni teşkilat, techizat ile kuvvetlenmesi lazım gelen orduyu geceli gündüzlü iğtişaş ve tenkil işlerine karıştırarak her türlü talim ve terbiye, inzibat ve tekâmül tedâbirinden mahrum bıraktı.

Katiyetle iddia edebiliriz ki Trablus seferi, Balkan harbi dâhiyelerini başımıza getiren, hep o dahilî iğtişaşlar neticesinde ordumuzun zayıf ve bî-tâb düşmüş olmasıdır. Meşrutiyetin parti entrikaları değil mi idi ki son Arnavutluk isyanında eşkiyayı te'dîbe giden bir fırkamızın ekser zabitleri kafalarına birer kirli keçe külah geçirerek İsa Boletini gibi âdi bir şerîre rikâbdarlık etmek, Sırplara satılmış olan vatan hainlerini muzafferen (!?) Üsküp ve Köprülü'ye kadar getirmek derekesine tenzîl ve tezlîl etti.

Eski meşrutiyetin fırka mefâsid ve hıyanetleri değil midir ki Trablusgarb seferinde İtalya donanması Çanakkale Boğazı'nı tehdit ederken Boğaz'ı müdafaaya memur Çanakkale, İzmit redif fırkalarını isyan ettirerek hükümeti ıskâta çalışıyordu?

Nihayet birçok gizli propaganda ve tahrikât ile hükümet düşürüldü. Yerine "pîr-i dâhî-i siyaset" hükümetin başına geçirildi; ve derhal Meclis-i Mebusân "sedd u bend" olundu idi. Bir taraftan Balkanlılar harbe hazırlanırken diğer cihetten o muhalefet kabinesi ordumuzun yüz elli bin kişilik en güzîde ve muallem efradını terhis ederek memlekete hiçbir haricî düşmanın yapamayacağı büyük bir darbe indirdi. Binaenaleyh daha harb başlamadan memleket dahilden vurulmuş, ordu zayıflamış ve parti adâveti ekser zabıtlarımızı zehirlemişdi. İstanbul'da bütün teşkilat ve tertibatıyla koca bir Harbiye Nezareti, yanıbaşında yarım asırdan beri Alman askerî usûllerini tederrüs ve tatbik etmeğe çalışan bir Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi mevcud iken Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin ilk politikacı Harbiye Nazırı

ve Başkumandan vekili müdafaa-i memleketi tamamıyla keyf ü hevesine bâziçe ittihaz etmiş, orduyu damataşı gibi her istediği tarafa sürüklüyordu.

Ordu Rumeli'nde, bütün hududlar üzerinde düşmanla temas ve muharebeye başladığı vakit, zamanın Harbiye nazırı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'ne zabitân için kılıcın ba'demâ çift kayışla takılması lüzumuna dair nizamnameler tertip ettiriyor, kıta'âta gönderiyordu. Hele tekmil zabitâna ba'demâ siyasette uğraşmayacağına dair imza ettirilen taahhüd senetlerinden bazılarının İstanbul'da mütemadiyen ordulara gönderilmesi ve şiddetle takib edilmesi yürekler acısı idi. Nihayet mânasız bir ta'azzum ve bâlâ-pervazlılıkla: "Bi-avnihi te'âlâ ordumuz her taraftan harekât-ı umumiye-i taarruziyeye başladığı cihetle..." emri geldi. Yani evvelâ terhis, akîbinde umumi seferberlik emirleriyle zaten karmakarışık olan tecemmü' harekâtı henüz ikmal edilmeden ordu pek feci noksanlarla, yağmurlu çamurlu bir mevsimde yolsuz bir arazi üzerinde günde 40-50 kilometrelik mesafe yürüyerek "Başkumandan vekili"nin emrini îfa, her taraftan (!) düşmana taarruz etti ve gayet tabiî olarak daha ilk müsademelerde çil yavrusu gibi dağılıp yine her taraftan ric'at ve firara başladı. İşte saltanat-ı şahsiye ile birleşen meşrutiyet ve mesuliyet-i vükelâ usûlünün sebeb-i vücudu olan politikacılık ve entrikaların orduda ve memlekette açtığı yaralar...!

Vaktiyle terbiye-i askeriye kitaplarının baş tarafında münhasıran "Padişamız efendimiz hazretlerine sadakat"dan bahsolunur ve ilk hayat-ı askeriyeye girenler yalnız onun şahsına ebediyyen sadık kalacağına yemin ederdi. Bilâhare bu resmî tahlîfe "Meşrutiyeti muhafaza ve vatana hüsn-i hizmet" fikirleri de ilâve edildi. Fakat ordu mütemadiyen padişahının aczi ve meşrutiyetin hile ve keşmekeşleri arasında bocalamaya mahkum olarak yemininin hiçbirisini yerine getiremediğinden heyet-i askeriyemizin mâneviyatı da tezelzüle başlamış idi.

Türk askeri asırlardan beri müdafaa-yı din ve i'lâ-yı kelimetullah için harb etmiş ve dünyanın hiçbir askerinde misli bulunmayacak derecede kuvâ-yı mâneviyâta, hiss-i fedakârîye mâlik idi. Hâlbuki mütemadiyen padişahların şahsî ihtiras ve hevesâtına ve sonraları da meşrutiyet partilerinin siyasî manevralarına birer alet ittihaz edilen evâmir-i diniye ile askere icra edilen tesir ve aks-i tesirler onun esas-ı mâneviyâtı, o büyük kuvvet ve şecaat menbalarını da kurutmağa başlamıştı.

"Şeriat isterük" sözüyle bîçare saf Mehmetçiğe şeriatı ayaklar altına aldırmadılar mı? İşte bütün sûikasdler ve hıyanetler hepsi bir menşeden, saltanat-ı şahsiyeye merbut usûl-i meşrutiyetden nebe'an ediyordu. Şu halde esas ıslah edilmeden netâyic ile uğraşmak bir faide vermezdi.

Bundan dolayı son tecrübe bize gösterdi ki "yokluk içinde koskoca bir varlık vücuda getiren" saltanat-ı milliye, ordumuzun maddî hazırlıkları kadar mânevî kuvvetlerini de mertebe-i kemâle i'lâ edebilmiştir. Çünkü "Bütün Türkiya halkı bütün kuvâsıyla makam-ı hilafetin istinatgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdanî ve dinî bir vazife olarak taahhüd ve tekeffül ediyor".

Meseleyi bir de ordu ile millet arasındaki mütekabil münasebet ve tesirler nokta-i nazarından tetkik edersek görürüz ki saltanat-ı şahsiye usûlü yalnız bizde değil dünyanın hiçbir tarafında ağır tecrübe ve imtihanlara mukavemet edecek derecede dahilen metîn ve zinde ordular vücuda getirememiştir. Meselâ evvelce Avrupa'nın, belki bütün dünyanın en kuvvetli saltanat-ı şahsiye vü askeriyesi olan Almanya'da bile sırf usûl-i idarenin yanlışlığından dolayı Cihan Harbi'nde millet tedrîcen hükümeti ve orduyu terk eylediği cihetle Harb-i Umumi bir inhizâm ve inhidâm ile neticelendi. Vaktiyle zan olunurdu ki hükümdara tamamen bağlı olan ordunun ruhunda hükümdarın şahsı için hîn-i hâcette büyük fedakârlık ve teheyyüc hisleri uyandırmak ve bu surette harbin maddî kuvâ-yı beşeriyeyi âciz bırakdığı buhran zamanlarında elzem olan metanet ve savlet-i mâneviyeyi elektriklemek imkânı hasıl olur. Asıl menşe-i istibdad ve derebeylik zihniyeti olan bu fikrin bugün hiçbir kıymet-i hakikiyesi kalmadığı son tecrübelerle pek iyi anlaşılmıştır.

Eski Fransız askerî muharrirlerinden binbaşı Diryan 1907'de Almanların sonbahar büyük manevralarını tetkik ile neşr eylediği *Yeni Bir Sedan'a Doğru* namındaki eserinde Alman İmparatoru İkinci Wilhelm için uzun medh u senadan sonra şöyle bir hülasa yapmıştı:

> "Şimdiki imparator, tabirin en yüksek kabulüyle, bir âmir, bir reisdir. Onun nüfuzu birinci ceneralden son neferine kadar bütün orduyu canlandırır. Re'ye'l-ayn görmeyenler onun bütün İmparatorluk dahilinde ne kadar büyük bir nüfuza malik olduğunu ve bütün orduyu ne kadar cazib bir haz ve meserretle teshîr eylediğini anlayamazlar. Kanaatim kat'îdir; İmparator umumi bir mübareze gününde herkesi sürükleyecek, elektriklendirecek ve büyük bir darbe indirmek lazım geldiği mevkide yalnız kendi mevcudiyeti ile bir kolorduya muâdil olacaktır..."

Hakikaten Kayser İkinci Wilhelm bir saltanat-ı şahsiye usûlü için belki dünyanın en mükemmel bir hükümdarı olarak yetişmişti. Fakat askerî meziyyâtı, düşman tarafından bile bu kadar sena edilen müşarun ileyhin birçok şahsî hataları yüzünden idare-i hükümette, siyaset-i umumiyede

ve bilhassa Alman ordusunda gayr-ı kâbil-i imlâ boşluklar husûle geldiğini Cihan Harbi tamamiyle isbat etti. Bu babda Kayser'in kendi hatıratını işhâd ederiz. O hatıratta aynen görülüyor ki "meşrutî bir hükümdar ve milletin arzusuna tevfikan harekete mecbur olduğunu" defaat ile kaydeden imparator en mühim meselelerde bilâ-kayd u şart kendi fikr u kanaatini tatbik etmiş ve büyük vakâyi' karşısında yine kendi intihâb-kerdesi olan en güzîde hükümet adamlarıyla beraber, tamamen âciz ve müflis mevkiinde kalmıştır.

Mesalâ Alman büyük erkân-ı harbiye reisi olan Ceneral "Fon Şilifen" [Von Schleifen] ihtiyarlığından dolayı, Harb-i Umumi'ye yakın, tekaüde sevk edildiği zaman yerine en kıdemli ve en muktedir bir ceneralin tayini lazım gelirken ve bunu imparatorun askerî müşavirleri musırran kendisinden istirham etmiş iken o pek garip ve karışık bir takım esbâb-ı âdiyeden dolayı, cenerallerin en tecrübesizi olan "Loji Moltke"yi Alman ordusunun en yüksek makamına çıkardı.

Cihan Harbi'nden evvel Alman imparatorunun şahsî arzusuyla erkân-ı harbiye-i umumiye riyasetine tayin edilmiş olan Ceneral "Loji Moltke" o kadar azîm bir harbi idare edecek bir kudrete mâlik değildi; "Fonşelifen"in [Von Schleifen] senelerden beri hazırlamış olduğu tecemmü' sevku'l-ceyşi ve harekât-ı harbiye planında mühim ve muzır tebeddülât icra etti ve bu yüzden Alman orduları birinci "Marn" Meydan Muharebesi'ne başladıkları zaman hiç de beklemedikleri halde, sağ cenahlarına karşı Paris istikametinden fâik düşman kuvvetleri tehaşşüd etmekte olduğunu hayretle gördüler. Aynı zamanda iki Rus ordusu da Şarkî Prusya'ya giriyordu. Böyle buhranlı bir zamanda Ceneral Moltke'nin kifâyetisizliği ve Kayser'in yine şahsî müdahalesi en fena kararı ittihaz ettirdi: Alman orduları muharebe meydanında galip gelmekde iken yalnız sevku'l-ceyşî tehlikeden dolayı umumi ric'at emrini aldı. Aynı zamanda iki ordu buradan alınarak Şarkî Prusya'ya sevk olundu. Şu suretle daha başlangıcında harbin akıbetini tayin edecek derecede Almanya'nın vaziyet-i harbiyesi bozulmuştu.

Keza harbin nihayetine doğru Bulgar ordusunun hıyanetine ve merkezî devletler için o kadar müdhiş bir felâket-i umumiyenin zuhuruna sebeb yine Alman imparatorunun şahsî nüfuz ve tesiridir. Çünkü Bulgarlar Siroz, Kavala ve Selanik'i zabt etmek istiyorlardı. Hâlbuki İmparator, Yunan Kraliçesi olan hemşîresinin hatırı için Selanik'e taarruz etmeyeceğine, Bulgarların eline geçmiş olan Drama ve Siroz'u bilahare iade ettireceğine dair Kral Kostantin'e söz vermişti. Hatta Kral "Kostantin" Yunanistan'dan koğulduktan ve "Venizelos" aleyhimizde ilân-ı harb ettikten sonra Kayser, yine hemşîresinin mevkiini müşkilâta düşürmemek ve muhibb-i hâssı

Kostantin'e yaranmak için Selanik üzerine bir hareket yaptırmadı. Bundan dolayı hem Bulgar millet ve ordusunun harbe devam etmek arzu ve şevki kırılmış, hem de düvel-i itilâfiyenin Selanik ve Manastır'da tedrîcen büyük bir ordu toplayarak umumi bir taarruzla harbi şarkda bitirmelerine meydan verilmiş oldu.

Buna mukabil, evvelce cumhuriyet ve sosyalistlik fikirleriyle mâneviyatı çürümeğe başlamış zannedilen Fransız ordusu daha mükemmel ve mahirâne bir harekât-ı harbiye planıyla harbe girdiği gibi, bidâyetten nihayete kadar en kuvvetli darbelere ve en mühim zayiata -bazen lüzum-ı kat'î olmadan- maruz kaldığı halde yine dahilî salâbet ve metanetinde zerre kadar zaaf ve tereddî eseri göstermedi. Kumandan "Diryan"ın 1907'deki Fransız ordusunun "1870'dekinin aynı belki ondan daha bedter" olduğu yolundaki kehaneti hiçbir hak kazanamadı. Çünkü bu ordu esas teşkilat-ı devlet ve sevk u idare usûllerince -az veya çok- bütün Fransız milletini temsil ve kendi mukadderatına teşrîk etmişti.

Alman ordusu ise daha ziyade imparatorun şahsî âmâl ve idrâkine mutabık bir hatt-ı hareket takip etmeğe mecbur olduğundan hem büyük hatalara düştü, hem de gittikçe milletinin umumi arzu ve iştirakinden uzaklaşarak en buhranlı zamanlarda vatanın kâfi derecede muavenet ve himayesinden mahrum kaldı. Ceneral "Ludendrof"un hatıratı başdan başa şu fikri müeyyid izahât ile -gerçi başka bir maksadla- doludur. Mûmâ ileyh kitabının mukaddemesinde diyor ki:

> "Bu harbin en son harblerden farkı ise milletlerin tekmil kuvvetleriyle kuvâ-yı harbiyelerinin arkasına dayanması ve orduya nüfuz etmesi noktasından olup yalnız 1870 ve 71 harbinde Fransa buna benzer bir hal karşısında kalmıştı[7]. Ordu ve bahriyenin kuvvetlerinin herhangi hududda başladığı ve milletin kudret ve faaliyetinin hangi noktada hitam bulduğu bu harbde gayr-ı kâbil-i tefrîk u tahdid idi. Âlem, tam mânasiyle bir milletler harbi içinde idi".

••••••

7 Malumdur ki mezkur harbin ilk safhasında Fransa'da imparator Üçüncü Napolyon'un orduları her tarafta perişan ve kendisi 1870 Eylülünde "Sedan"da 150.000 kişilik son bakiyetü's-süyûfuyla Almanlara teslim olduktan sonra Paris'te ilân edilmiş -ve şimdiye kadar hükümran olan- Üçüncü Cumhuriyet, bütün Fransız milletinin umumi kıyâm ve iştiraki ile yeniden ordular vücuda getirmiş ve birkaç misli fâik Alman ordularına karşı bir sene daha harbe devam ederek oldukça ehven şerâitle akd-i sulha muvaffak olmuş idi. İhtilâl-i Kebir'den beri, yani iki asırdan ziyade oluyor ki Fransa'da hep imparatorların mecnunâne hırs-ı istilâsıyla nihayet memleket başdan başa düşman istilâsına uğradıktan sonra tekrar teessüs eden cumhuriyetler vatan kurtarmağa muvaffak oluyor. Nasıl ki şu Cihan Harbi'nin muzafferiyeti de 1870-1871 intikamını almış oldu.

Diğer bir mahalde

"Millet ile ordunun kuvveti yekdiğerine o kadar girift idi ki biribirlerinden ayrılmaları asla kâbil değildi. Kuvâ-yı askeriyemizin düşman karşısında kabiliyet-i harbiyesi milletin iktidar-ı harbiyesi ile yakından alakadar idi".

Vâkıa bu esaslar yeni keşfedilmiş değil, Avrupa'da derebeyliği ve mutlakiyeti yıkan fikr-i teceddüdkârânede asırlardan beri mündemic idi. Fakat bir Prusya cenerali için -vâhî bile olsa- dünyada imparatorluktan başka bir şey, şekl-i hükümet tasavvur edilemediğinden -pek müstesna olarak Goltz Paşa *Millet-i Müselleha*'sında adalete en yakın şekl-i hükümetin cumhuriyet-i idare olabileceğini itiraf eder- Ceneral "Londoref" de Almanya'daki idare makinesinin bozukluğunu usûl ve kavâide değil, efrada ve eşhasa atfediyor, hatta daha garibi olmak üzere gerek hatıratında, gerekse son neşretmiş olduğu *Politika ve Harbin İdaresi* namındaki eserinde mütemadiyen bütün Alman milletine bir sürü itâb ve muâhezeler ithafından kendini alamıyor:

"Hükümet bizim emir ve kumanda başına geçmemizden memnun oldu; biz de hükümete açık bir itimad perverde ettik, fakat az zaman sonra bir tarafta hükümetin ve diğer tarafta bizim temsil etmekte oluğumuz iki fikir ve ictihad âlimi yekdiğeriyle çarpışmağa başladı ve bu müsâdeme bizim için büyük bir sükut-ı hayali ima, diğer taraftan azîm müşkilat ikâ' eyledi... Berlin'de icabât-ı harbiyeyi suret-i kabul hakkındaki nokta-i nazarımız kabul edilmiyor ve tekmil milleti kavrayarak onun hayat ve mefkûresini yalnız bir gayeye, harb ve zafer esasına irca etmek için lazım gelen azim ve arzu-yı metîn vücud bulamıyordu. Rayştağ [Reichstag] ile millet, büyük bir kısmın teşne olduğu, böyle bir sevk ve idareden mahrum kalınca hükümetle birlikte tehlikeli bir sath-ı mâil üzerinde kaymağa başlamıştı..."

Görülüyor ki Lodendorf hükümetin tekmil milleti kavramasını ve yalnız bir gayeye tevcih ve sevkini istiyor. İşte meselenin ruhu buradadır. Yirminci asır milletleri kurûn-ı ûlânın akvâm-ı ibtidaiyesinden ibaret bile olsaydı yine Alman ceneralinin arzusu ancak muayyen bir sahada ve mahdud bir zaman için husûl bulabilirdi. Fakat bugün mesele tamamen ber-aksdir: Milletlerin, hükümetleri kendi umumi arzu ve iradelerine göre sevk etmeleri lazım geliyor.

İşte sırf böyle olmadığı için Alman milleti en büyük imtihan içinde Kayser İkinci Wilhelm'in ve hakikaten dirâyetli ceneralleriyle nâzırlarının temsil ettiği hükümet-i şahsiyenin gösterdiği hedef ve gayeyi benimsemeyerek terk etti. Yalnız başına kalan Alman orduları mağlup oldu. Nihayet hükümet ve imparatorluk çöktü. Alman milleti ve orduları üzerinde harikulâde bir nüfuz sahibi zannedilen imparator da, mahza hayatını kurtarmak için bir

nefer gibi meydan-ı harbden Felemenk'e firar etmekten başka çare-i halas bulamadı. Vaktiyle herhangi bir Alman askeri buna cüret etseydi derhal idama mahkum olunurdu.

Hâsılı tetkikatımızı istediğimiz kadar devam ettirebiliriz ve dünyanın bütün ordularından az çok müşabih misâller getirebiliriz. Netice daima aynı zuhur edecekdir. Saltanat-ı şahsiye orduları ancak milletin bir kısım kuvvetini ve mahdud bir zümrenin azim ve iradesini alabilir; ekseriyetle millete yabancı kaldığından en mühim teşebbüslerinde sükût-ı hayal ve hüsran-ı mesaiye mahkum olur. Hâlbuki saltanat-ı milliyede ordu bütün milletin azamî kuvvet, irade ve fedakârlığından teşekkül eder. Bunu İsmet Paşa hazretleri Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin yine 1 Teşrinisâni 38'deki tarihî celsesinde selahiyattar bir lisanla isbat ediyor:

> "Büyük Millet Meclisi ordularını diğer ordulardan temyiz eden evsâf-ı esasiye başlıca ordularımızın bizzat milletin kendisi olması suretinde ifade olunabilir... Bu derece şuurlu bir orduyu bizim tarihimiz şimdiye kadar görmemiştir..."

Şurasını da kaydetmek lazımdır ki saltanat-ı milliye asırlardan beri tarih âleminde ilk defa olarak Türkiya'da en doğru kavâid ve icabâtıyla beraber tecelli ettiği için ordumuz dört senelik Anadolu mücahedesinde hakikaten tarihte misli bulunmayan bir zafer ve galibiyet ihraz etti. Dünyada hiçbir millet, Anadolu kadar bütün efradı, bütün mevcudiyet-i maddiye ve mâneviyesiyle ordusunun maddiyât ve ruhiyâtına nüfuz ederek onu bu derece mükemmel ve bu kadar kat'î bir hedefe bu sürat ve şiddetle, sevk ve îsâl edememiş idi. Binaenaleyh muzaffer garb cephesi kumandanının,

> "Ordularımız ahlâken ve fazilet itibariyle de bugün seleflerinden yüksekdir. İstilâ devrinde, daha ondan evvelki devrelerde de Türk orduları ahlâk itibariyle daima şayan-ı ihtiram u itibar kalmışlardır. Fakat Büyük Millet Meclisi orduları bugün eslâfına da tekaddüm etmiştir..."

demekde yerden göğe kadar haklıdır.

NUMERO: 15
İKİ TEŞRİNİSÂNİ İNKILÂBI
MUHARRİRİ: AHMED EMİN BEY

Bir asırdır Avrupa'da daima "Hasta Adam"dan bahsolundu, hasta adamın ölmek üzre bulunduğu söylendi. Mütareke'nin ilk günlerinde Mister

Askuit bir nutuk irad etti. Hasta adamın artık öldüğünü, gömüldüğünü, mezarı üzerine ne gibi bir kitabe yazılırsa yazılsın, artık ba'sü ba'de'l-mevti vukû bulmayacağını anlattı.

Bu teşhis yanlıştı. Bahsedilen hasta, müstesna bir zindeliği ve hayat kabiliyetini hâiz olan Türk milleti değildi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hâkimiyet ve idare sistemi idi. Bizce de bu fena sistemin yaşaması değil ölmesi matlûbdu. Fakat bu ölüm, Türk bünyesi için şifa-bahş bir cerrahî ameliyenin neticesi olmalı idi. Yoksa sistemin vucud dahilinde kalarak tedricî surette inhilâl etmesi Türk milleti için de ölüm demek olabilecekti.

Mister Askuit'in nutkunu irad ettiği sıralarda, bizim kasd ettiğimiz mânadaki hasta adam hâlâ ortada duruyordu. Haricî tehlikeler yetmiyormuş gibi bütün maraz-âver tesirlerini bünyemizdeki son dahilî mukavemeti kırmak ve memleketi ruhsuz bir halde ölüm uçurumlarına atmak için kullanıyordu. Bünyemizdeki hastalık mikropları hiçbir zaman bu kadar mühlik bir tesir icra etmemişti. Uzvî ve mânevî zaafımızın neticesi, İzmir'in ve Türkiya'nın işgali oldu. Haricî imhakâr kuvvetler, dahildeki marazî tesirlerle birleşince neticenin ölümden başka bir şey olamayacağına kimsede şüphe kalmamıştı. 16 Mart 1336 tarihinde bir takım merasim vukû buldu. Bu merasim bir tedfin resminden başka bir şey değildi. Bu suretle Türkiya'nın ve Türk ruhunun gömüldüğü zannediliyordu. Fakat gömülen şey, eski hasta adamdı. Türk milletinin bütün kabiliyetlerini körleten ve milleti felâketten felâkete sürükleyen hâkimiyet-i idare sistemi idi. Türk milleti büyük çapta düşünür ve iş görür rehberler bulmuş, mevcudiyet ve istiklâlinin hasta adamla beraber defnedilmesinden onların delâleti sayesinde kurtulmuştu. Fazla olarak zâhiren zahmetli bir ameliye-i cerrahiye milleti eski maraz ve felâket sebeblerinden ayırmış, mevcudiyetimizi fiilî ihtiyaçlara göre serbestce tenzim etmemize imkân hazırlamıştı.

Pekçoklarının bizim defnedildiğimize zâhib oldukları dakikalarda iktihâm edilmez gibi görünen müşkilât dağlarının arkasından yeni bir Türk güneşi doğuyordu. Dağları aşmak için çok çalışmak lazım geldi. Türk milleti yaşamak istediği ve hakiki bir istiklâle âşık olduğu için çalışmaktan korkmadı. Çalıştı ve muvaffak oldu. Fakat haricî düşmanla uğraşırken kendisine arkadan kurşun sıkıldığını ve bu kurşunu sıkanların felâketinin eski âmilleri olduğunu unutmadı, unutamazdı.

Hâkimiyete fiilen vaz'-ı yed edilince milletin ruhu demek olan hâkimiyetin devamlı surette bir şahsa değil, milletce yalnız iki sene için müntehab bir meclise emanet edilmesine karar verildi. Fakat İstanbul'a karşı olan vaziyet tamamiyle tevazzuh etmemiş ve ortalıkta mübhem bir takım

mesele kalmıştı. Bu meseleler, İstanbul'da ecnebi işgalinin neticesi olarak ayrı bir idare mevcut olmasından ibaret değildi. Hilafetin vaziyetini tayin etmek lazım geliyordu.

2 Teşrinisâni tarihinde verilen hayırlı karar vaziyeti kat'î surette tesbit etmekte ve gerek İslâm âlemi gerek Türk milleti için yeni ufuklar açmaktadır. Kararın Mevlid-i Nebevî gününe tesadüfü de pek yümünlü bir hüsn-i tesadüftür. Bu karar neticesinde tahakkuk ediyor ki hâkimiyet milletin elinde kalacak ve küçük bir sınıfın tahakkümü, zevki, sefaheti için değil, bütün halkın ve bu meyanda zavallı köylülerin refahı, saadeti, terakkisi için isti'mal edilecektir. Bu sözlerde hayırlı bir istikbal programı mündemicdir. Bugüne kadar bu memleketi, zimamdârların cehaletine ve tahripkârlığına rağmen Türk köylüsünün sa'yi ve kanı yaşatmıştır. Çok israf edilen bu hayat usaremizin mevcudu azalmıştır. Yarınki hayatımız bu kıymetli müstahsilleri çoğaltmak, terfîh etmek, memlekete cidden efendi yapmak suretiyle mümkün olabilecektir.

Hilafete gelince, bu yüksek makamı işgal eden zatın büsbütün tesadüfî bir teselsül neticesinde halife olması ve sonra yalnız Türkiya'ya ait dahilî işlerle iştigal etmesi pek elîm bir vaziyet hasıl ediyordu. Şahsın kifayetsizliği ve dahilî işlerimizin icabâtı neticesinde sık sık halifelerin hal'ine mecburiyet husûle gelmesi, bu makam-ı muallânın kadr u itibarını herhalde tenzîl ediyor, zararlı sadmeler husûle getiriyordu. Sonra hilafet sıfatıyla Osmanlı sultanlığının bir zatta ictimaı, hilafet makamıyla İslâm âlemi arasındaki münasebetlere hâil oluyordu. Bugün hiçbir ecnebi devleti Müslüman tebeasının makam-ı hilafetle münasebât-ı diniyede bulunmasına istifade ile hilafet hâmisi sıfatını iktisaba mâni olamaz. Fakat siyasî bir sıfatı hâiz bir ecnebi hükümdarla sıkı münasebetlerde bulunmasını hoş görmez. Bu vaziyet İslâm âleminde müşterek bir hayat teessüsüne, dinî faaliyetlerin inkişaf ve tevessü'üne hâil oluyor ve memleketimize karşı lüzumsuz husumetler davet ediyordu. Bütün İslâm âleminde yeni bir ruh uyandığı sırada ortada böyle bir vaziyet mevcud bulunması her cihetle büyük felâketti. Verilen karar pek hayırlı bir tehavvül ve salah husûle getirecektir. Halifenin Osmanlı hanedanı içinde ilmen ve ahlâken erşed ve aslah olması itibariyle intihâb olunmuş bir zat olması kaydı da makamın ehli tarafından işgalini temin edeceği gibi bütün hanedanın [memlekette daha nezih, daha yüksek, daha şâyan-ı hürmet bir hayat geçirmesine sâik olacaktır. Efradı câlib-i hürmet bir hayat geçirecek bir hanedan içinden erşed ve aslah olması itibariyle intihâb edilecek bir halife, daima makamını yükseltebilecek ve serbest inkişaf imkânlarını hâiz kavî bir Türk devleti gibi bir istinadgâhı bulunan

bir makam-ı hilafet, İslâm âleminin tenevvür ve tefeyyüzü için şimdiye kadar görülmemiş şekil ve derecede kıymetli ve faideli bir âmil olacaktır.

Demek ki 2 Teşrinisânide verilen karar, hem dinimizin dünya yüzünde te'âlîsine hizmet edecek hem de millî inkişafımız için, zararları acı bir surette mücerreb bir takım hâillerden münezzeh sahalar açacaktır. Böyle bir kararın verildiği gün tam mânasıyla bir bayramdır.

İlk bayram günü olan 2 Teşrinisâni Ankara'da parlak surette tes'îd edilmiş; haberin geç gelmesi dolayısiyle İstanbul'da tes'îd olunamamıştır. Fakat bu büyük bayram gününün tarihî ehemmiyetini hissetmek için merasime muhtaç değiliz. Bugün, maziye aid mirasların fena kısmıyla yeni bir istikbal arasında bir hadd-i fâsıl teşkil etmelidir. Hepimizin temennimiz şu olacaktır ki 2 Teşrinisâninin her bir tekerrürü gerek İslâm âlemi gerek Türk devleti için feyz, terakki ve ümran ile dolu bir seneye işaret olsun ve böyle senelerin te'âkubu, Müslüman ve Türklere yeryüzünde layık oldukları yeni ve yüksek mevkiini hazırlasın.

NUMERO: 16

HALİFE-İ MÜSLİMÎN

MUHARRİRİ: AHMED EMİN BEY

Tarih-i edyan mukayeseli bir nazarla tetkik edilirse, pek mühim bir noktaya tesadüf olunur, o da şudur: Dünyada hiçbir din görülmemiştir ki daha teessüsü senelerinde geniş ve tesamühkâr bir ruhla hareket etsin. Yabancı idare şekillerinden, kanunlardan, müesseselerden, ecnebi milletler arasında vücud bulan ilim ve marifetlerden nâ-mahdud bir surette istifadeye tafaftar bulunsun, terakki ve teceddüdü hararetle terviç etsin. Bu kaidenin yegâne istisnası İslâmiyettir. İslâm dini, insanlığın binlerce sene zarfında meydana getirdiği her nevi medeni tekemmüllerin yarım asırlık bir zaman zarfında Müslümanlar tarafından tamamiyle temsil olunmasını hararetle tervîc ve teshîl etmiştir.

Suriye, Mısır ve Endülüs'de teessüs eden Müslüman idareleri, Roma'nın azametini mûcib olan bütün idare sanatlarını, usûlleri, kanunları kendilerine mâl etmişler, hem de bunları bir kat daha takemmül ettirmeye ve canlandırmaya muvaffak olmuşlardır. Sonra kadîm Yunan'ın ve medeniyette ileri giden bütün Şark milletlerinin husûle getirdikleri ilmî tekemmülleri cem' ve ihya ederek meydana yeni ve yüksek bir İslâm medeniyeti çıkarmışlardır.

İslâm idarelerinin dünyevî işlerdeki serî' muvaffakiyetleri bu geniş ruhun mahsulüdür. Mürûr-ı zamanla Müslüman memleketlerinin dünyanın diğer memleketlerinden geri kalması bu ruhdan tebâ'üd edilmesinin neticesidir. Hıristiyan memleketleri bilâkis dinin dar ve tazyikkâr tesirlerinden kurtulup nefes almak ve terakki adımları atmak için lâ-ekall on asır müddet uyku, cehalet, istibdad altında vakit geçirmişlerdir ve ancak tazyikkâr ruhdan uzaklaşmak suretiyle terakkiye kavuşmuşlardır. Demek ki biz İslâmiyetin ilk zamanındaki ruhdan uzaklaştığımız için geri kaldık. Hıristiyan memleketleri on iki asırlık tevakkuf ve istibdada tahammül ettikten sonra eski tazyikkâr ruhdan uzaklaşmak suretiyle ileri gitmişlerdir.

Uhrevî cihetlerden kat'-ı nazar, din insanların hayatında en büyük bir mevki işgal eden bir âmildir. Müslüman memleketlerinin hüviyet-i hususiyelerini muhafaza ederek terakki edebilmeleri için mutlaka dini nazar-ı dikkate almaları lazımdır. Dinin yanlış bir tarzda telakkisi, bir taraftan renksiz ve mânasız teceddüdlere ve namus ve ahlâk esaslarının gevşemesine sebeb olmuş, diğer taraftan muzlim bir taassuba yol açmıştır. Umumi bir inkişafı muhill bir ikilik hasıl eden ve sû-i tefehhümlere yol açan bu fena yoldan kurtulmak için dinî bir inkılaba ihtiyaç vardı. Fakat bu inkılab İslâmiyetin ruhundan uzaklaşmak suretiyle değil, bilâkis ilk asır zarfında âsârı görülen ve edyân tarihinde misli görülmemiş derecede serî' ve mükemmel neticeler veren yüksek ruha avdet etmek suretiyle mümkün olabilecekti.

Böyle bir inkılabın husûlü için en büyük noksan, ortada mütemadi faaliyetlerde bulunur vazifedâr bir temerküz noktası, yani vazife ve faaliyete mahsus bir uzuv bulunmaması idi. Hilafet makamı Osmanlı İmparatorluğu'na mahsus saltanatın dar dairesi içinde haps edilmişti. Bütün Müslümanların aynı idareye tâbi oldukları takdirde aynı uzvun her iki vazifeyi müttehiden îfa etmesinde hiçbir mantıkî mahzur yoktu. Fakat Müslümanların bir kısmı başka devletler teşkil edince veya yabancı devletlerin tebeası olunca, hilafetin mevki ve ehemmiyeti sırf lafzî bir mahiyet kesbediyordu. Hiçbir devlet, siyasî sıfatları hâiz bir Osmanlı padişahının halife namı altında kendi tebeasıyla sıkı münasebetlerde bulunmasına tahammül edemezdi. Bu takdirde hilafet makamının bütün Müslümanlar için müşterek olan dinî alaka ve menfaatlerle ciddi ve fiilî bir surette iştigal etmesine maddeten imkân yoktu. Hilafetin bizim siyasî uzviyetimizle mülâsık bulunması, İslâm âlemini birçok faidelerden mahrum etmekle beraber bizim üzerimize de birçok husûmetler tevcih ediyor ve memleketimize has olan bir takım işlerin tanzim ve idaresini de muğlak bir şekle koyuyordu.

Büyük Millet Meclisi'nin 2. Teşrinisâni tarihli kararı, vaziyeti mükemmel bir surette tanzim etti. Bu karar mûcebince Türkiye'ye has olan hâkimiyet hakiki sahibi olan millete iade olundu. Hilafet makamı da siyasî bağlar ve hâillerle mukayyed olmaksızın ve vakit vakit Osmanlı hükümdarının Türkiye dahilî işlerinden dolayı hal'i münasebetiyle eskiden olduğu gibi kadri tenzîle uğramaksızın bütün Müslümanlara aid dinî işlerle iştigal edebilecek bir mevkie i'lâ olundu.

Elde bulunan bütün emarelere nazaran İslâm âlemi bu tarz-ı hareketi esas itibariyle mükemmel bulmuş ve bundan husûle gelebilecek faideleri takdir etmiştir. Gerek memleketimizde, gerek haricde herhangi bir tahavvül ve teceddüdü husûmetkâr hislerle karşılayan dar fikirli mutaassıblar da bunu az bir zamanda anlayacaklardır. Emir Ali hazretlerinin dediği gibi bu inkılâb sayesinde hilafet makamı Emevîlerden evvelki şeref ve itibarı bulacak ve bütün İslâm âlemi için hayırlı ve teceddütkâr bir dinî inkılâbın istinadgâhını teşkil edecektir.

Yeni faaliyetler ve vazifeler îfa edecek makam için şahıs meselesinin büyük bir ehemmiyeti vardır. Bunun için Ankara'da verilen kararı takdir edenlerin birçoğu da şahıs meselesinin derhal halledilmesini tenkid ediyorlardı. Ankara'da pek uzağı görerek hareket edildiği bu meselede de sâbit oldu. Kendisinin üç seneden beri fiilen mahlû' olduğunu takdir edemeyen ve zımnî istiskallerden bir şey anlamayan Vahideddin makarr-ı hilafetten firar suretiyle nefsini en elîm bir akibete uğrattı. Yani bu mesele kendi kendine en mükemmel bir surette halledildi. Bu müddet zarfında İstanbul'daki fevkalâde vaziyet de hitam buldu. Hilafet makamına yeni ve yüksek vazifeleri îfaya kadir bir zat-ı âlînin halife-i müslimîn sıfatıyla geçmesine imkân husûle geldi.

Halife-i müslimîn makamına hanedan-ı Âl-i Osman'dan Abdülmecid hazretlerinin geçmesi her tarafta umumi bir sevinç uyandıracaktır. Abdülmecid hazretleri, vâsi' bir ilim ve vukûf sahibidirler. Bilhassa tarihi kendileri kadar anlayarak, ruhuna nüfuz ederek okuyanlar nadirdir. Hususi muhitlerinin bütün muhalefetlerine, bütün husumetlerine rağmen ilim ve marifet iktisâbında ısrar eylemişler, pek az efradda misline tesadüf edilebilir bir sebat, ısrar ve kabiliyet-i sa'y ile şahsiyetlerini mütemadi bir tekemmüle sevk etmeğe muvaffak olmuşlardır. Aynı zamanda bir takım fena an'anelere daha ibtidâdan mukavemet etmeğe muvaffak olarak nezih ve saf bir hususi hayat geçirmek ve en yüksek bir aile muhiti tesis etmek hususunda memlekete parlak bir imtisâl numunesi olmuşlardır. Senelerden beri gerek bu memleketin ve gerek memleket haricindeki bütün İslâm kardeşlerimizin

dertleriyle can u gönülden müteellim olmuşlar ve çekilen ıztırabların ezasını nefislerinde âdeta maddî bir surette hissetmişlerdir. Mütareke'den sonra Abdülmecid Efendi hazretleriyle temas şerefini iktisab edenler ne kadar derin, hamiyet, fedakârlık ve vatanperverlik hisleriyle meşbû' olduklarını pek iyi takdir ederler.

Makam-ı hilafetin kendine mahsus mevki-i mu'allâyı ihrâz etmesine ve bu memleketle beraber bütün İslâm âlemine müfîd olmasına halife-i müslimîn hazretlerinin şahs-ı âlîlerinin çok medârı olacakdır. Halife-i müslimîn hazretlerine en saf hisler ile tebrikât ve ta'zimat arzıyla faaliyetlerinin İslâm âlemi için hayırlı neticeler vermesini temenni ederiz.

2 Teşrinisâni tarihli millî kararın tatbikatı itmam ve netice resmen ilân olunduğu gün, sulh konferansı Lozan'da faaliyete başlıyor. İstanbul matbuatı da bu faaliyetten, şimdiye kadar mevzu-i tahdidâttan âzade bir surette bahsetmek imkânını buluyor. Biz bu üç hadisenin ictimâını bir fal-i hayr addetmekten geri duramayacağız.

Konferansın arefesinde devletler arasında vahdet temin edilmesi, bazılarının zannettiği gibi bizi korkutacak bir hadise değildir. Bizim gayemiz, devletler arasındaki ihtilaflardan istifade etmek değildir. İşin iç yüzü aranırsa böyle ihtilaflardan daima faide değil zarar gördük. Biz yalnız umumi prensiplerin bize aynen tatbikını istiyoruz. Devletler prensiplerde ittifak etmişlerse aralarında vahdet husûlü, haklı bir sulhü teshîl edecek bir hadisedir. Yok bazı hususi menfaatler için bir uzlaşma akd etmişlerse bizi müsavata müstenid prensiplerin metin ve cüretkâr bir müdafi'i sıfatıyla karşılarında göreceklerdir.

NUMERO: 17
HİLAFET VE HALİFE
MUHARRİRİ: CELAL NURİ BEY

Dünkü fıkramızda arz ettiğimiz üzre hilafet, hükümet-i İslâmiye demektir ve bundan başka bir şey değildir, âmme-i müslimîn üzerine farz olan fevzâdan ictinab ve bir hükümet teşkil etmektir. Kütüb-i muteber-i İslâmiyede evsâf u vezâif-i hulefâya dair fi'l-vâki bir bâb-ı mühim vardır. Bu kitaplardan birçoğu ve belki umumu Hazreti Muaviye'nin hilafeti bir saltanata kalbetmesi hadisesinden sonra yazıldığı şâyan-ı nazardır.

Binaenaleyh vezâif-i hulefâ diye mezkür olan mevadd münhasıran hilafetin, yani hükümet-i İslâmiyenin vezâif-i mübeccelesidir. Ulema-yı hâzıranın tasdik buyurdukları üzre bir halife, şu ihtisas asrında, aynı zamanda hem kadı, hem asker, hem müfti hem siyasî olmak müte'assir bulunduğundan işbu vezâifin ehline tefviz ve taksimi icabât-ı zaruret ve maslahattandır. İşte, Türkiya Büyük Millet Meclisi, bu hakikat-i dakîkaya mütemessik olduğundan vezâif-i tenfiziye ve icraiyeyi vekil unvanıyla intihâb ettiği kimselere gördürmektedir. Nitekim Cenabı Faruk-ı a'zamın ahd-i hilafetinde mülk-i İslâm ittisa' peyda ettiğinden evvel be evvel emr-i kaza erbabına verilmişti. Bunda da isabet-i mahzâ vardır.

Eğer mülk-i İslâm, on üç asır evvel, bugünkü gibi müttesi' olsaydı şüphesiz; daha o vakit hukuk-ı esasiye, siyasiye ve idariye teşa'ub ederdi. Her kitap, yazıldığı asrın zihniyetine tercümandır. Kütüb-i mutebereden birçoğu yazılırken âlem-i İslâm mutlakiyetperver ve müstebid, hilafeti saltanata kalbeden zevatın taht-ı tâbi'iyetinde bulunuyordu. Bunun içindir ki meselâ Ömer Nesefî hazretlerinin cild-i müstetâbında "lâ-büdde li'l-müslimîne min imamin ve'l- eimmetü mine'l-Kureyş..." diye devam eden bir ibarede deniyor ki "hatta tegallüb ve tahakküm suretiyle bile olsun makam-ı hilafeti işgal eden sultanlar da def'an li'l-fiten meşru olur". Farz-ı muhal olarak şu kaziyeyi kabul bile etsek tedâ'î-i efkâr ile şu suretle de düşünmeye mecbur oluruz:

Pekalâ tahakküm ve tecebbür suretiyle bir kimse hilafeti ihraz eder ve bu hilafet meşru olursa, ya acaba milletin bir hamle-i celâdetle hukuk-ı hâkimiyetini istirdad etmesi nasıl meşru olmaz? Zannederim ki şu mantık huzurunda akan sular durur.

Hilafet-i İslâmiye bir millet-i İslâmiyeye münhasır olamaz. Eğer farz-ı muhal olarak hilafeti yalnız bir ümmet-i Ahmediye'ye hasredecek olursak vaziyette bir sakatlık hâsıl olmamak kâbil değildir. Bu takdirde sâir ümem-i İslâmiyenin de o halifenin intihâbına ve tayin-i vezâifine, masrafına iştirakleri lazım gelir.

Buna ise el-yevm imkân ve ihtimal var mıdır? Ehl-i tevhidin mikdarı üç yüz milyon tahmin olunuyor. Bu mikdarın ancak yüzde üçü hür ve müstahlasdır ki bunlar da Türk ve Kürt millet-i muvahhidesidir. Eğer halife olan zat, bu millet-i muvahhidenin de riyasetinde bulunacak olursa, bu halifenin o evâmirine bütün dünya İslâmlarının ittiba' etmeleri lazım gelir. Bu takdirde Türkiya Büyük Millet Meclisi mukarrerâtının bütün âlem-i İslâma şumûlü iktizâ eder ki buna imkân mutasavver değildir. Çünkü, bizim mukarrerâtımız ile müstahlas velâkin câmia-yı milliyemize dahil olmayan ve sâir müstahlas

olmayan Müslümanların da âmil olmaları muhalâtdandır. Bu keyfiyet, her devletin kavanîn-i dahiliyeleriyle tenakuz teşkil eder.

Binaenaleyh halife-i müslimîni yalnız bizim devletimizin reisi addetmek, onu pek mahdud bir mahiyette görmektir. Hilafetin mevkii bundan daha yüksektir. Ve en yüksek makam-ı İslâmîdir.

Memâlik-i İslâmiye tezâyüd ve ehl-i İslâm tevâfür edince vazâif-i hilafet besatat kesbeder. Ufak bir cumhûrun vezâifi kâffeten bir imam ve bir şûra tarafından görülmek mümkün ise de ittisâ' halinde işler çoğalır, lâkin halifenin isleri basit olur. Taksim-i a'mâl düsturunca halifenin mevkii gibi, vazifesi de yüksek olur. Bu adeta bir "herem"e benzer: Müessese büyüdükçe onun fevk noktası yükselir velâkin vezâif-i tafsiliye, teferruât-ı umûr aşağıda kalır. Hind u Sind'e, Çin ve Cava'ya, İran ve Turan'a, Afganistan ve Belucistan'a, Mısır ve Mağrib'e, Afrika ve Ceziretü'l-Arab'a şâmil bir hilafet-i İslâmiye nasıl her yerin teferruat-ı umûruyla meşgul olabilir? Bu takdirde hilafet vezâif-i rûz-merreden tecerrüd ve tenezzüh eder, mevkii yükselir ve vezâifi ulviyet ve besatat bulur. Emr-i hilafette değil, her işte ve meselâ bir fabrika veyahut bir kıta-yı askeriye umûrunda bile hal aynıdır.

Vezâif-i hilafet, ancak, bütün âlem-i İslâmın istihlâsı ve mukarrerât ittihaz edebilmesiyle mümkündür. Bundan evvel vezâif-i hilafetten bahsetmek olamaz. Biz, ancak bu nokta-i âliye-i ümid ile yaşıyoruz:

Türk millet-i nebîlesi bir halife intihâb etmekle gayr-ı müstahlas âlem-i İslâma hakikaten pey[g]amber-pesendâne bir hizmet ifa etmiş oluyor. Bu hizmet cihanca takdir edilmelidir. Türk milleti ve devleti, bütün mesârifini ihtiyar ederek vahdet-i İslâmın bir nokta-i ümid-rehâsı olmak üzre bu an'aneyi temâdî ve hatta tenzih etmiştir.

İnşaallah ahd-i karîbde sulh ve müsalemet teyessür-nümâ-yı husûl olur. Müslümanlar hürriyet bulurlar. İşte o sa'd-saatin hulûlünde cumhûr-ı müminîn muazzam bir mu'temer şeklinde toplanıp bu işle iştigal ederler. Yoksa milel-i İslâmiyeden biri olan Türklerin bu vazifeyi kendi başlarına tekabbül etmeleri mümkün olamaz. Eğer biz, halifeye şu veya bu gibi vezâifi tahmil edecek olursak o vezâifin icrasına da, o evâmirin tenfîzine de tekeffül etmemiz icab eder ki henüz mevcudiyetini tahlîs ameliyesiyle meşgul olan milletimiz için bu bâr takat-fersâdır.

Türk milleti, halifeyi intihâb ve onun mesârifini temin etmekle hatta vazifesinden daha fazlasını ve daha büyüğünü görmüş oluyor. Bu da, din kardeşlerimize bir hizmet-i mahsusamızdır. Gayr-ı müstahlas ve bîçare âlem-i İslâm, bizim bu hizmet-i hüda- pesendânemizle rehâ-yâb olmakda, bir ümid bulmaktadırlar. İngiltere'nin rıbka-i tâbi'iyetinden tehallus etmek

isteyen yetmiş küsur milyon Hind müslümanları bizim bu hareketimizi alkışlıyorlar. Lâkin biz halifeye vezâif tefrîk etmek gibi ileriye gidecek olursak o ihvân-ı dinin tarizine uğrarız ve onları müşkil bir mevkie koruz. Bu hareket siyaseten bir yanlışlık olur. Biz ne hakla, ne salahiyetle, tefvîzi ancak âmme-i muvahhidîne aid olan bir vazifeyi birine veririz?

Halife-i müslimîn hazretlerini pek yüksekde görmeli ve ona bir mevki-i bâlâ ve müstesna temin etmekle âlem-i İslâmı tevkîr ve tebcîl etmeliyiz. Biz, bir millet meclisi teşkil etmekle emr-i Hakk'a tamamı tamamına mütava'at ettik. Kezâlik bir halife intihâb etmekle de âlem-i İslâmı siyaseten şâdan eyledik.

Bir de maziye ircâ'-ı nazar edelim: 1 Teşrinisâni 1338'den evvel görülen işler ruh-ı İslâmdan uzak idi. Hilafet, selâtîn-i Osmaniye'nin ancak bir pâyesi idi ve ondan başka bir şey değildi. Bir hükümdar-ı müstebid kendisine halife diyordu, işte bu kadar!... Hâlbuki hâkimiyetin milletde tecellisi ve fevka'l-milel bir hilafet-i İslâmiyenin saltanat-ı Osmaniye'den tecrîdi ile biz bu makam-ı mübareki tenzîh ve tebcîl etmiş olduk. Halife, aynı zamanda sultan olduğundan İslâm-şümûl bir hareket ve işarette bulunamazdı. Şimdi ise nüfuz-ı hilafet pek yüksektir. Ve hususiyle sulhdan ve istihlâs-ı İslâmdan sonra bu mevkiin ulviyeti dü-bâlâ olacaktır. Sathî-nazar olmayalım. Millet Meclisi'nin kararında amîk bir mâna-yı siyasî vardır! İstihlâs-ı İslâm gaye-i mu'allâsı uğrunda bir hatve atılmış oluyor. Pek arzu ederiz ki herkes bu hareketimizin ulviyetini takdir etsin. Yine tekrar ederim; evvelîn-i ezmine-i İslâmiyeden beri ruh-ı İslâmı Millet Meclisi'nden fazla anlayan ve icabât-ı Ahmediye'ye tevfîk-i harekât eden hiçbir devlet-i İslâmiye yoktu.

Hind'in, Mısır'ın, Mağrib'in bu kararımız üzerine yalnız bizi alkışlamaları ve asla şakk-ı şefeh-i itiraz etmemeleri hareketimizin meşruiyet ve isabetini enzâr-ı dahiliye ve hariciyeye karşı te'yîd eder.

ÜÇÜNCÜ KISIM

HİLAFETİN SON ŞEKLİ ÂLEM-İ İSLÂM ÜZERİNDE NE TESİR YAPTI?

NUMERO: 18
ÂLEM-İ İSLÂM NE DİYECEK?
MUHARRİRİ: AĞAOĞLU AHMED BEY

"İhtilâl mi, inkılâb mı?" unvanlı silsile-i makalâtımızın sonuncusunu şu cümle ile bitirmiştik: "Yapılan mucizeyi ikmal ve semeredâr etmek için, bizi içimizden kemiren birçok mütefessih tarihî miraslarımızı birer birer söküp atmalıyız!"

Bu cümlemiz *Sebilü'r-reşad* mecmuasının nazar-ı dikkatini celb ederek bununla ne demek istediğimizin izahı bizden taleb olunmuştu.

Bu kere bu suale cevap veriyoruz. Mütefessih miraslardan birisi, saltanat-ı şahsiye idi. Bunu milletin mukadderatına vâzı'u'l-yed olan ve mülk ü devletle beraber hilafet-i mu'allâ-yı İslâmiyeyi de istihlâs etmiş bulunan Büyük Millet Meclisi tâ kökünden kesip attı. Fakat iş bununla bitmiş değildir. Bu mühim, tarihî amele-i cerrahiyeyi yapanlar, aynı zamanda asırlarca devam etmiş olan bir yaranın bütün uzviyette îkâ' etmiş olduğu tesirleri, aksülamelleri büyük bir dikkat ve sebatla tedavi etmeğe koyulmazlarsa yaranın kangren halini alarak bütün vücudu mahvetmek tehlikesi bâki kalır.

Saltanat-ı şahsiye Türk vücudundaki hastalığın maddîleşmiş ve mahsüs bir tezahürü idi. Lâkin bu hastalığın bir de bâtını, gayr-ı mahsüs velâkin vücudu içinden içine kemiren birçok mânevî ve ruhî tesirleri vardır. Onlar

da birer birer tedavi olunmalıdır ki ameliye kat'î ve hakiki olsun. Bunlar meyanında başlıcası bizim zihniyetimizdir!

Benim anlayışıma göre *zihniyet* tarz-ı tefekkür ve tahassüsden, dünyaya ve hayata bakışdan, onları görüşden ibarettir. Bu mânada zihniyetin teşekkül ve terettübü üzerine en ziyade müessir olan âmiller, bizce, umumun seviye-i irfaniyesi ile beraber mevcud olan siyasî ve ictimaî müesseselerdir.

Biz asırlardan beri, müdhiş bir istibdad, keyfî ve heva-yı hevese tâbi bir mahiyet iktisab etmiş bir saltanat-ı şahsiye usûlüne maruz idik. Geçen makalemizde bu şekl-i devletin, bu usûl-i idarenin dinimizle, İslâmiyetle hiçbir münasebet ve alakası olmadığını ve bilâkis bunun İslâmiyete tamamen yabancı ve hatta muhalif menâbi'den gelmiş olduğunu izah ettik.

Maamafih, bu bir hakikattır ki, nesilden nesile, batından batına intikal eden bu müessese Türk zihniyeti üzerine derin tesirler icra etmiştir. Dahilî, zâhirî ve bâtınî bütün hayatımızın istikametini tayin etmiştir. Mekteplerimizden medreselerimize, dinimizden felsefemize kadar maddî ve mânevî hayatımızın bütün şuûnuna sirâyet eylemiş ve hepsi üzerine aynı damgayı basmıştır. Hülasa; Türk zihniyetinin en müessir âmili bu müessese olmuştur.

Biz bu âmili kaldırdık. Şimdi de onun tesirlerini, izlerini içimizden söküp atmalıyız ki zihnimizle yeni müesseselerimiz arasında âhenk husûle gelmiş olsun! Fakat acaba bu izler neden ibarettir? Bu suale cevap verirken, ilk sırada, hakikatı görememek, mevhumâta kapılmak hâssasını kaydediyoruz. Saltanat-ı şahsiye bizzat hayalât ve mevhumât üzerine müessesdir. Hurafât onun ruhudur. Gaflet onun kalbidir. "Fer-i Yezdan", "Şehriyor" [Şehriyâr], "Hümay veyahut Saltanat kuşu", "Zıllullâhi fi'l-âlem", "Müeyyed min tarafillâh". İşte o vâhi efsaneler ki dine, hikâyelere, masallara sokdurularak milletlerin akl-ı selîmlerini tahrif, hayallerini tahrik ve kendilerini hârika-nümûn addettikleri eşhâsa esir ettirir!

Nesilden nesile, batından batına bu gibi hayalât ve mevhumât üzerine terbiye olunan bir muhit, nihayetü'n-nihaye hakikatleri görememeğe, mevhumât ve hayalâta suhûletle kapılmağa alışırlar! Bazen aramızda pek münevver, pek mâkul adamlara tesadüf edersiniz ki, hiç asl u esası olmayan, hiçbir akl u mantığa sığmayan "dedikodu"lara inanır görürsünüz. Ta'accüb ve hayret etmeyiniz! Ecdaddan intikal etmiş olan bir hâssaya bilâ-irade tebe'iyyet eyliyor!

Bazen de en bâriz ve en müsbet bir hakikat, en mevhum bir hikâye önünde, zayıf ve nâçar kaldığını görürsünüz. Buna da hayret etmeyiniz. Hayalen yaşamağa alışmış olanlar, burunlarının diblerini görmemekde mazurdurlar.

Eğer bu hâlet-i ruhiye yalnız bir hâlet-i ruhiye olarak kalsaydı onunla belki fazla meşgul olmağa değmezdi. Lâkin maa't-teessüf böyle değildir. Bazen en mühim ve en hayatî işlerimize kadar sirayet ediyor ve pek fecî neticeler tevlîd eyliyor.

"Dedikodu" -dediğimiz hadise- sırf bu hâlet-i ruhiyenin bir tezahürüdür ve hakikatte, hayat-ı ictimaiyemizi kemiren en vahim bir illettir! On dört seneden beri, bu gibi "dedikodular"ın bu mülk ü devleti ne kadar derinden derine sarsdığına, ne kadar mühim teşebbüsleri akîm bırakmış olduğuna şahit olduk!

Birisi birisinin kulağına bir şey fısıldar. Öteki bütün ilim ve irfanına rağmen, söylenen şeyin mahiyetine, garabetine, acayipliğine hiç dikkat etmeden, mizan-ı akl ile ölçmeden derhal bir hakikat gibi kabul eder, ikinci birisine söyler ve hayal hâkim olduğundan tabiatı ile bir iki "canlı" kelime de kendisinden ilave eder. İkincisi üçüncüsüne ve ilâ âhirihi. Ferdâsı günü artık bütün şehir çalkalanmış, herkes birbirine söylemiş, uzun hikâyeler, masallar "icad" edilmiş ve artık önüne çıkılmaz bir dalgadır ki gidiyor!! Fakat iş bununla da kalmaz. Tab'an acûl ve mütelâşi olanlar bir mesele çıkarırlar, hükümet adamlarına gider, onları da telaşa verirler ve neticede ortada fol, yumurta olmadan, iradeler kırılır, en mühim teşebbüslerden vaz geçilir, veyahut yanlış ve bilâhare tamiri gayr-ı kâbil icraatta bulunulur.

Ecânib, dahilî düşmanlar, bizim bu ahval-i ruhiyemizi pek a'lâ bildiklerinden a'zamî istifade temin edegelmişlerdir! Hatta İstanbul'da, bu ciheti idare etmek için hususi bir tatavla ajansı olduğu malumdur!

Bu kere de aynı ahval-i ruhiyenin tezahür etmekte olduğunu görüyoruz. Büyük Millet Meclisi, bu millet ve devleti maddeten halas etmiş olduğu gibi, mânen de dini ihyaya, milleti vâsi' bir saha-yı inkişafa sevk ve âlem-i İslâm için yeni bir devr-i terakki ve te'âlî küşâdına matuf bin üç yüz seneden beri Şark'ta emsâli görülmemiş muazzam bir hatve attı.

Bu hatve, eski vaziyetten istifade eden ve binaenaleyh onun devamında menfaatdâr olan haricî ve dahilî düşmanları endişeye sevketti. Ve bunlar yine eski vesâite müracaat etmeğe, yani dedikodular icadına başladılar. İngiliz Cenerali Harrington birisinin kulağına:

– Âlem-i İslâm ne diyecek? diye fısıldadı.

Aynı zamanda da İngiliz "Lifeld" ve "Reuter" ajanslarına âlem-i İslâmın dört tarafından telgraflar çekilmesi için işaret etti. Musanna', vâhî telgraflar yağmağa başladı. Neticede ne görüyor? İstanbul'dan Ankara'ya kadar en makul ve en münevver adamlar bile; acaba âlem-i İslâm ne diyecek diye İngiliz Cenarali Harrington'un sualine ma'kes oluyorlar.

Hâlbuki bu zat için en makul tarz-ı tefekkür evvelâ kendi kendilerinden "Âlem-i İslâm ne diyebilir? Hakikaten ne diyor?" diye sormaktır! Bereket versin ki âlem-i İslâmın iki en büyük mütefekkiri -Ağa Han ile Seyyid Emir Ali- bizi bu ikinci suale cevab vermek külfetinden kurtardılar.

Ağa Han, otuz milyonluk bir Hind İslâm cemaatinin dinî reisidir. Seyyid Emir Ali ise, âsâr ve telifatı ile bütün âlem-i İslâmın hürmet ve itimadını kazanmış büyük bir İslâm mütefekkiridir. Binaenaleyh bu iki zatı bütün âlem-i İslâmın vicdan tercümanları gibi telakki edebiliriz. Bunlar ise müttehiden saltanat-ı şahsiyenin Türkiya için mühlik ve mevt-âver olduğunu ve binaenaleyh öyle bir makamın ilgası ile Türk milletinin kendisini kurtarmış bulunduğunu tasdik ediyorlar. Makam-ı hilafete gelince, bunun da o mütefessih saltanat-ı şahsiyeden ayrılması ve intihâb usûlüne tâbi tutturulması, asr-ı saadet an'anesine avdetten başka bir şey olmadığını ve binaenaleyh âlem-i İslâmın bu icraatı tasvib ve tasdikten başka bir vazifesi bulunmadığını beyan eyliyorlar!!

İşte âlem-i İslâmın o büyük hatve hakkındaki fikri! Şimdi gelelim ikinci suale yani âlem-i İslâm ne diyebilir? sualine: Hakikatı olduğu gibi görmelidir. Ve yalnız onun üzerine bina-yı fikr etmelidir. Âlem-i İslâm dediğimiz vücudun yüzde doksan dokuzu küffâr elinde esirdir. Onun bütün ümidi, bütün âmâli, arzuları zaten salîb muharebeleri zamanından beri İslâmiyet için varını yoğunu feda eden ve İslâmiyeti kurtaran Türkiya'ya matûftur! Eğer tarihte sîga-i şartıye kullanmak caiz olsaydı denilebilir di ki Türkiya mevcud olmasaydı, şimdiye kadar yeryüzünde hilafetten bile eser kalmayacaktı! Mazide böyle olduğu gibi hal ve istikbalde de böyledir. Bu gün dini, İslâmiyeti, hilafeti kurtaran Türklerdir, yalnız Türklerdir. Biz bu hakikati söylemekden kat'iyen çekinmemeliyiz! Zira yalnız o zaman selâmet-i fikr ile hadisâtı mütalaa edebilir ve hakiki kuvvetler hakkında hakiki bir fikir edinerek sağlam kararlar verir ve mevhumât ve hayalâtın telkin edebileceği hatalardan kendimizi masûn tutabiliriz.

Evet! Bugün âlem-i İslâm dediğimiz manzumede yegâne zinde, hakiki, müessir, muntazam kuvvet Türkiya'dadır. Mütebâkîsi -biz bunu kemâl-i teessür ve teessüfle diyoruz- müessir ve hakiki bir kuvvet olmakdan pek uzakdır!

Evet, akvâm-ı İslâmiyenin Türkler hakkında ibraz edegeldiği mânevî merbutiyet ve sadakat bizim için kıymetli ve aziz bir medâr-ı teselliidir! Biz hiçbir zaman bu tezahürâtın mânevî kıymetini istiskal etmedik, etmeyiz! Biz daima o âleme bütün kalbimiz ve ruhumuzla merbût kalacağız ve inşaallah bir gün gelir, bu tezahürât sırf mânevî bir sahada kalmaz! Lâkin o günü bekler

ve vüsûlünü şiddetle arzu ederken şimdilik hakiki ve müsbet olarak yalnız kendi kuvvetimize güvenmek mecburiyetindeyiz. Büyük harb esnasında cihad ilân olunduğu halde âlem-i İslâmın tek bir yeri kımıldamadı. Dört seneden beri, Türk bu muazzam mücadelesine devam ederken, başka yerden tek bir Müslüman fiilen gelip yardım etmedi. Eğer maazallah son taarruzlarımızda muvaffak olmasaydık, zannetmem ki âlem-i İslâm Türkiya'yı, makam-ı hilafeti esaretten kurtarabilirdi. Bununla biz, bu kardaşlarımızı kat'iyen tahti'e etmek istemiyoruz. Bilâkis vaziyetlerini anladığımızdan kendilerini baliğan mâ belağ mazur görüyoruz. Başkalarının ellerinde esir olduklarından, başka surette hareket edemezlerdi. Bu esaret halinde bile bizi unutmadıkları, lehimize tezahüratta bulundukları da kıymetli ve aziz âsâr-ı teveccühdür. Mamafih meydanda bir hakikat vardır ki o da şudur: Bugün âlem-i İslâmda yegâne hakiki zinde, muntazam kuvvet Türkiya'dadır. Türkiya'dadır ki İslâmiyeti fiilen müdafaa ediyor ve bütün âlem-i İslâmın ümitleri kendisine matûfdur.

Binaenaleyh bizzat İslâmiyetin menâfi'-i âliyesi nokta-i nazarından bu mevcud ve zinde Türk kuvvet ne kadar inkişaf eder, ne kadar süratle tezayüd eylerse gerek Türkiya ve gerek âlem-i İslâm o derece ondan müstefid ve o nisbette kendi emellerine nâil olurlar.

Bütün Türk milletini temsil eden Büyük Millet Meclisi, Türkiya'nın inkişafını, sürat-i terakki ve te'âlîsini, İslâmiyet ve Türklüğün daha ziyade kuvvet ve şevket iktisab eylemesi imkânını yalnız ittihaz etmiş olduğu o muazzam kararda buldu. O halde âlem-i İslâm için, yine İslâmiyetin menâfi'-i âliyesi nokta-i nazarından o kararı hürmetle selâmlamak, ona tebe'iyyet eylemek düşer!

Zaten âlem-i İslâm zımnen ve fiilen bu hakikatı kabul ve tasdik eylemiştir. Türke "Seyyidü'l-akvâmi'l-İslâmiye" lakabını vermiş olan âlem-i İslâm bu seyyid-i akvâmın kararlarına tebe'iyyeti elbette ki elzem addeder.

Bu hususa aid olmak üzere burada hatırımıza gelmiş iken iki sene evvel Lloyd George'la Hind müslümanlarının murahhasları olan Mevlana Muhammed Ali ve Şevket Ali arasındaki muhavereyi ilâve edeceğiz! Lloyd George ber-mutad Türklere atıp tuttuktan, bin türlü tahkir-âmiz kelimeler ile yâd eyledikten sonra: "Bu kâtil ve câni Türklerden ne istersiniz? Maksadınız hilafet ise, işte size Peygamberimizin torunu Emir Hüseyin! Ona biat ediniz" dedi.

Muhammed Ali cevaben: "Evvelâ siz Müslüman olmadığınızdan, sırf ailevî bir İslâm meselesi olan hilafete karışmak hakkını haiz değilsiniz! Sâniyen Türkler hakkında ne derseniz deyiniz, onlar asırlardan beri İslâmiyetin

yegâne müdafileridir. Hilafet Türk milletinin hakkıdır! Eğer bugün değil Emir Hüseyin, onun cedd-i emcedlerine bile bu makam Türklerden alınıp verilmeğe kalkışılsa idi yine İslâm âlemi hilafetin Türklere aid olduğu üzerinde ısrar ederdi. Türkler olmasaydı bugün ne hilafet olurdu ve ne de bir İslâm vahdeti!! Mesele falan şahsa, filân aileye ait bir hukuk meselesi değildir. Mesele İslâmiyeti, fiilen müdafa etmiş ve etmek mevkiinde bulunan bir millet hakkı meselesidir!"

İşte İslâmiyetin en koyu yeri olan Hindistan Müslümanlarının müteffekkirleri tarafından tâ öteden beri perverde olunan fikirler!

Âlem-i İslâm hakikatte falan şahsa, filân aileye değil, Türk milletine merbuttur ve bütün ümitlerini, bütün emellerini bu millete, bu milletin heyet-i umumiyesine, ibraz ettiği kuvvete, hayatiyete, istidada atfeylemiştir. Onun arzu ettiği şey, filân şahsın yaşaması değil, âlem-i İslâm için medâr-ı teselli olan milletin inkişafı, terakki ve te'âlîsi, saadetidir! O biliyor ki bu millet mahvolursa, ona bin seneden beri istinad eden hilafet de mahvolur!

Binaenaleyh, bizi daima içimizden kemiren dedikodulara menba-ı hakikisi İngiliz mehâfili olarak, âlem-i İslâmın endişelerine pek uzak ve pek yabancı bulunan mevhumâta asla iltifat etmeyerek, Türkün inkişaf ve tekâmülünü kâfil olan yolumuza sebat ve azimle devam edelim! Emin olalım ki âlem-i İslâm bize, bizim ibraz edeceğimiz kuvvet ve istidad nisbetinde merbut olacaktır!

NUMERO: 19

İSLÂM ÂLEMİ NE DİYOR?

MUHARRİRİ: AĞAOĞLU AHMED BEY

Büyük Millet Meclisi tarafından saltanatın hilafetten ayrılması ve saltanat-ı şahsiye yerine hâkimiyet-i milliye esasının vaz' olunması hakkında verilen muazzam ve tarihî karar, bazılarında âlem-i İslâmın bu kararı nasıl telakki edeceği endişesini tevlîd etmişti. Düşmanlarımızın ve bilhassa İngilizlerin tahrik ve teşvik etmeğe müheyyâ bulundukları ve fiilen tahrik ve teşvik eyledikleri bu endişe bizce mevcud değildi.

Zira biz biliyorduk ki âlem-i İslâm filân şahsa, filân aileye değil, yalnız ve yalnız Türk milletine merbûttu. Onun bütün âmâl ve efkârı, bütün tevecc üh ve ümidleri, istikbali için bütün arzu ve mefkûreleri münhasıran Türk milletinde temerküz ediyordu. Zaten "Seyyid-i akvâm-ı İslâmiye" nami

ile tesmiye olunan Türk milletinin bin seneden beri hilafet ve İslâmiyet alemdarı, müdafii ve muhafızı olduğu, âlem-i İslâmca malumdu. İşte bunun içindir ki dört seneden beri, bu âlem titreyerek, nefesini içine sıkarak, gece gündüz bârigâh-ı ehadiyete dua-hân olarak, Türk milletinin i'caz-nümâ mücahedesini seyr u temaşa eyliyordu. Kara her haber onu başdan başa sarsıyor, matemlere gark eyliyor, iyi bir haber de sena-hân, şâdan ve mesrûr kılıyordu. Çünkü onca malumdu ki Türk milleti bu muazzam kavgada maazalllah mağlub olursa, ne hilafet kalır ne halife, ne ümid kalır ne emel, her şey altüst olur ve İslâm için akıbeti mechul bir matem devri açılır!

Biz âlem-i İslâmın bu ahval-i ruhiyesini bildiğimiz için, mukaddes mücahedenin timsâl-i mücessemi olan Türk milletini bihakkın temsil eden Büyük Millet Meclisi'nin, gerek Türkiya'nın kendisinin ve gerek bilumum âlem-i İslâmın menâfi'-i âliyesini, inkişaf ve te'âlîsini temine matûf herhangi bir kararını âlem-i İslâmın, bir berat-ı istihlâsı gibi telakki edeceğinde ve ona imtisâli, tebe'iyyeti kendisi için birer vicdan vazifesi addeyleyeceğinde tâ evvelden zerre kadar şüphe etmiyorduk.

Kalben zayıf olanlar bizim kanaatimize karşı bârid ve müterediddid bir vaziyet aldılar. Başlarını sallayarak "Âlem-i İslâm ne diyecek?" diye gözlerini havaya dikerek cevap beklediler! İşte bugün âlem-i İslâm söylüyor, cevabını veriyor. Hindistan rüesâ-yı diniye ve mütefekkiresinden iki büyük zatın, Seyyid Emir Ali ile Ağa Han hazretlerinin bu hususa ait düşünceleri, fikirleri gazetelerde neşrolundu, herkes okudu. Dün de, yine Hindistan'da öteden beri icra-yı faaliyet ederek Hind Müslüman kardeşlerimizin endişe ve efkârını şahsında temsil eden "Hilafet Komitesi" tarafından Büyük Millet Meclisi'nin kararı münasebeti ile İngiliz hükümetine keşîde olunan bir telgrafı ecnebi ajansları neşr u tamim ettiler. Bu telgrafta aynen deniliyor ki:

> "Hind Müslümanları, İngiltere hükümetinin Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin şer'-i şerife muvafık bir vaziyet alarak Müslüman nokta-i nazarını temsil eylediği hilafet meselesiyle kemâl-i serbestî ile meşgul olmasına mâni olmak üzre sarf ettiği mesaiden dolayı acı bir infial his eylemektedirler. Hind Müslümanları halifeyi ve diğer Müslümanları bir İngiliz gemisine almak teklifinde bulunan İngiliz fevkalâde mümessilinin vaziyetini kemâl-i nefretle telâkki ve bundan büyük bir endişe his etmektedirler. İngiltere hükümetinin hilafet meselesinde yapacak bir işi yoktur ve her türlü müdahaleden vazgeçerek bu meselenin hallini bizzat Müslümanlara terk etse daha iyi hareket etmiş olur".

Âlem-i İslâmın aldığı vaziyet hakkında hâlâ da tereddüd edenler var ise bu telgrafı dikkatle mütalaa etsinler! Âlem-i İslâmın en koyu, ulûm u

irfan-ı İslâmiye nokta-i nazarından en zinde bir kısmı olan Hindistan bu vesika ile Büyük Millet Meclisi'nin hilafet meselesi ile meşgul olabilecek yegâne salahiyetdar bir makam olduğunu tasdik eylemiştir. Zaten Seyyid Emir Ali ve Ağa Han da başka bir şey söylemediler! Kararın daha ilk günden itibaren, Ankara'ya, Beyrut, Haleb, Şam, Bağdad ve sâir pek uzak yerlerden vârid telgraflarda, Ankara'dan kime halife namı ile bey'at lazım geleceği sual olunuyordu. Yani âlem-i İslâm bilâ-itiraz Büyük Millet Meclisi'nin kararını kabul ve ona "*Semi'nâ ve eta'nâ*" diye tebe'iyyet etmeğe hazır olduğunu bildiriyordu!

İslâmlar arasına fitne ve fesad ilka etmeğe daima müheyyâ olan İngilizler de evvelce hilafet meselesinden istifade etmeği düşündüler! O sırf bunun içindir ki mahlû' hâkanı kaçırdılar lâkin dört seneden beri gerek bizim ve gerek bütün âlem-i İslâm hakkında perverde ettikleri, bütün tasavvurlarında aldandıkları gibi bu kere de bu planlarının da yanlış olduğunu takdirde gecikmediler.

İngilizler, Türkü mânen ve maddeten öldürmeğe karar vermiş olduklarından, ez-cümle makam-ı hilafeti de Türkün elinden almağı ta Mütareke'nin ibtidasında düşündüler ve bunun için, Emir Hüseyin'den Faysal'a, İmam Yahya'dan İmam İdris'e kadar baş [v]urdular. Fakat hiçbirisi buna yanaşmadı ve daha doğrusu yanaşmak cür'etini kendinde bulamadı. İşte o zaman, yani İngilizler bu taraftan me'yûs olunca, hiç olmazsa, mevcud halifeyi elde ederek, onun nüfûz-ı mâneviyesi ile maksadlarına nâil olmak planını kurdular ve Papas Feru ile Damad Ferid bu planın tahakkukuna memur edildiler.

Fakat hilafetin istinadgâhı olan Türk milleti bu hainden ayrılmış ve kendisine karşı isyan etmiş olduğundan, İngilizlerin bu hile ve fesadları, gerek Türkiye'nin kendisinde ve gerek bütün âlem-i İslâmda tamamen ma'kûs neticeler bahşetti. Halife İngilizlere yaklaştıkça, mânen sukût etti ve âlem-i İslâmın bütün nazarı, Büyük Millet Meclisi'nde temerküz eyledi. Bu suretle hâib u hasîr olan İngilizler yine mütenebbih olmadılar, bu kere de Büyük Millet Meclisi'nin tarihî kararından istifadeyi düşündüler! Bu karar ittihaz olunur olunmaz, bütün İngiliz gazeteleri, İngiliz ajansları bütün âlem-i İslâm'a hitaben: "İşte görüyorsunuz: Halifenizi hal' ediyorlar, mahv eyliyorlar! Kendisinden saltanatı nez' eyliyorlar! Anlayınız ki makam-ı hilafeti şimdiye kadar da muhafaza ve müdafaa eden biz idik, yoksa bu felâketler dört sene evvel vaki olacaktı" tarzında yâveler neşretmeğe başladılar!

Fakat bu gâfil muğfiller bu kere de aldandılar, aldandılar çünkü ne Türkü, ne âlem-i İslâmı ne onların hakiki fikirlerini, hislerini biliyorlardı. Afrika Müslümanları arasında uzun müddet yaşamış olan Fransız Mare-

şali Lioteyi pek haklı olarak diyor ki: "İngilizler bu işlere ne kadar ziyade karışmağa kalkışırlarsa, o nisbette âlem-i İslâmın nefret ve husûmetini celbeyleyeceklerdir. Bir halifeyi, bir sultanı İslâm nazarında lekedâr etmek için 'İngiliz dostudur', 'İngiliz mahmisidir', demek kâfidir!"

İngilizler bizzat bu kere hatalarını anlamış ve tamir etmeğe çalışıyor gibi gözüküyorlar. İstanbul'daki İngiliz mümessilliği, sâbık halifenin İngilizler tarafından kaçırıldığının, âlem-i İslâmda derin bir gayz ve kin uyandırmış olduğunu idrak ederek, şimdi te'vile kalkışıyor. İngilizlerin maksadları güya bu gibi meselelere müdahale eylemek değilmiş, sırf iltica etmiş olan bir adama karşı mihman-nüvâzlık âsârı göstermek imiş.

Hâlbuki hakikat bundan pek uzaktır. Hain Mehmed'in kaçırılması, âlem-i İslâmda propaganda yapılması, hep müretteb bir plan üzre idi, Lâkin İngilizler ber-mutad bu kere de aldandılar. Âlem-i İslâm hain Mehmed'i tel'în etti. Büyük Millet Meclisi'nin kararını büyük bir aşk u meserretle karşıladı. İngiliz propagandasına karşı gâyet uyanık ve müteyakkız olduğunu isbat etti, şimdi İngilizler nâdim ve peşîman olarak rucû etmek istiyorlar. Lâkin pek geç! Şimdiye kadar yapmış oldukları bütün mel'anetlerin üzerinden sütre-i riyayı kaldırdıktan ve binaenaleyh âlem-i İslâmın nefretini bir kat daha teşdîd ettikten sonra!

Büyük Millet Meclisi ise bir taraftan hainlerin ve düşmanların hüsranı ve diğer taraftan bütün Türk milleti ile bütün âlem-i İslâmın müttehid ve müttefik tasvibi arasında, o muazzam tarihî hatvesini ikmal etmekte berdevamdır. Makam-ı hilafete Abdülmecid hazretlerini intihâb etmekle Büyük Millet Meclisi ilk kararının icabını yapmış oldu. Âl-i Osman arasında Abdülmecid hazretleri ilim ve irfanı, zekâ ve iktidarı ile bihakkın temayüz etmiş bir şahsiyettir. Bütün Türk milleti ile beraber bütün âlem-i İslâmın da bu intihâbı tasvib edeceğine kat'iyyen emin olabiliriz. Artık bu mühim meseleye bitmiş nazarıyla bakılabilir! Âlem-i İslâm dinî reis olan halife etrafında toplanarak mânevî vahdetini temin eder ve Türk milleti de hâkimiyetini eline alarak karşısına dikilmiş olan muhteşem ufuklara doğru emin ve metin hatvelerle yürür!

NUMERO: 20
AÇIK MEKTUP
MUHARRİRİ: AĞAOĞLU AHMED BEY

Hindistan'da muhterem Hilafet Komitesi'ne, Londra'da Ağa Han, Seyyid Emir Ali ve sâir Hind Müslümanları reisleri hazretlerine.

Muhterem Efendiler!

Mütareke'den beri Hind Müslümanlarının makam-ı hilafeti hâiz ve İslâmiyetin yegâne canlı ve yaşayan direği olan Türkiya hakkında ibrâz ettikleri himmet ve gayret ve âsâr-ı fedakârî cümlemizin malumudur. Kalbinizin bizimle hem-âhenk olarak çarptığını, meserretlerimizle mesrûr olduğunuzu, elemlerimizle müteellim bulunduğunuzu, gece gündüz çırpındığınızı, bize yardım etmek için rahatınızı feda ettiğinizi hep biliyoruz. Biliyoruz ki Mevlana Muhammed Ali, Mevlana Şevket Ali gibi mümtaz reisleriniz bizim için el-yevm İngiliz zindanlarında inliyorlar. Biliyoruz ki Ağa Han, Seyyid Emir Ali Bey, muhterem diğer reisleriniz Londra'da bir dakika bile rahat etmeyerek, hep bizim için çalışıyorlar; hele Hindistan'da umum İslâm kitlesinin bizim mukadderatımızla ne kadar alakadar olduğunu her gün gazete sütunlarında okuyarak tâ a'mâk-ı kalbimizden müteessir oluyoruz.

Yine sizin himmetinizledir ki bizimle bu alakadarlık yalnız Hind İslâm muhiti ile kalmayarak vatandaşınız olan diğer Hindûlar içine de sirayet etmiştir. Ve Gandi gibi -ulviyet-i fıtrıyesi önünde bilâ-tefrik-i cins ü din her insanın diz çöküp takdîs etmesi lazım gelen- büyük vatandaşınızın bizim için sarf-ı makderet etmesi bizi tâ a'mâk-ı kalbimize kadar müteheyyic ediyor.

Uhuvvet-i İslâmiyenin ulvî mübarek âsârı olan bu himem-i âliyeniz önünde bilseniz ne kadar minnetdar ve müteşekkiriz!! Siz orada bizim için çırpınıp dururken, bunca alaka ve himmet ibrâz ederken, biz de burada, sırf dinimiz için pûyan olduğumuz meşakkatler, azablar, ızdıraplar ve ölümlere göğüs gerecek teselli ve kuvveti buluyoruz. Evet! Arkalarında tam bir âlem, bir din durduğunu, bu âlem [ve] dinin en mübarek esasları yolunda nefislerini feda ettiklerini ve işte bunun için de sizin gibi âlî-himmet insanların alakadarlıklarına istihkak kesbettiklerini duyan kimselerin kalblerindeki kuvvet, imanlarındaki salâbet her gün daha ziyade kesb-i metanet eder ve nihaî zafere doğru kalbimiz bir aşkla yürür.

Ve biz yürüyoruz ve yürüyeceğiz, son nefesimize kadar yürüyeceğiz. Bunda asla tereddüd ve şüphe etmeyiniz. Yalnız bir mühim noktanın, bütün âlem-i İslâmca ve bilhassa Hindistan Müslümanlarınca bilinmesi elzemdir. Bir buçuk sene evvel, muhterem mümessiliniz Mevlâna Muhammed Ali, Lloyd George'un ber-mutad Türkler hakkında savurduğu yâvelere cevab verirken diyordu ki: "Türkler ne olursa olsun bin seneden beri İslâmiyet yolunda kendilerini feda edegelmektedirler ve bugün de bizim vazifemiz onların yardımına koşmaktır!"

Evet! Kavganın bir din kavgası olduğuna zerre kadar şüphe etmeyiniz! Bizim tarafımızdan değil, İngiltere tarafından bir din kavgasıdır! Lloyd George Hazreti İsa'nın intikamını -Yahudilerden değil- Hazreti Muham-

med'den alıyor! İngiliz Kralı -Arslan Yürekli Şarl'ın öcünü- Selahaddin'in evladından çıkarmak istiyor!

İngiltere'nin bugünkü hükümeti, İslâmiyetin imhası ameliyesinin bir şampiyonu olmuştur, İslâmiyeti mahv u nâbûd etmeğe azmeylemiştir. Ceneral Haif Filistin fatihi Ceneral Allenby hakkında yapılan tes'îd alayında Hazreti Muhammed'in evladından olan Emir Faysal'ın da iştirak ettiği bir mecliste diyordu ki: "Bin iki yüz senelik kavgadan sonra nihayet Hazreti İsa'nın mutahhar kabrini İslâm levsinden istihlâs etmek şerefi İngiliz kavmine müyesser oldu! Bundan dolayı Hazreti Bârî'ye pâyansız şükürler etmeliyiz!"

Fakat Hazreti İsa'nın kabri ile beraber Hazreti Muhammed'in, çehar yâr-ı güzînin mübarek merkadleri, Kerbelâ ve Necef'te yatan Âl-i Nebi ile şühedânın da ravzaları bugün fiilen havza-i İslâmiyet haricine çıkarıldı. Zira bütün bu yerlere şimdi fiilen ve amelen yine hâkim aynı İngiliz hükümetidir.

Maamafih İngiliz hükümeti bununla da iktifa etmiyor. İslâmiyetin maneviyatına karşı mücadele ediyor, İslâmiyetin mefhumunu bile yeryüzünden kaldırmağa azmeylemiştir. Endülüs'te yapılmış olan bir ameliye, bugün İngiliz hükümeti tarafından cihan-şümûl bir mikyasta tatbik olunmaktadır. Hazreti İsa'nın kabri gibi, cihan da İslamiyetten temizlenmek isteniliyor! Vekâyi' ve hadisat yakından tetkik edilirse sözlerimde i'tâmkârlık olmadığı tahakkuk eder.

Bugün kürre-i arzda, tamamen müstakil ve kendi başına yaşayan bir tek İslâm kavmi heman kalmamıştır. Bunlardan yüzde yetmişi İngiltere'nin taht-ı esaretindedir. Âlem-i İslâmın izmihlâl ve mahvına, bilhassa İngiltere sebeb olmuştur.

İslâmiyetin son melce ve me'vâsı Türkiya idi. Bugün Türkiye'ye karşı da İngiltere'nin almış olduğu vaziyet cümlenin malumudur. Harb-i Umumi çoktan bitti, muharipler az çok anlaştılar, yerli yerine çekildiler. Yalnız İngiltere'dir ki Türkiya'nın yakasına yapışıp son bir darbe ile İslâm evinin bu son direğini de yerlere sermek istiyor. Bu ameliye de yapılınca -artık İslâm âlemi içinde- İslâmiyetin maneviyatını muhafaza edecek, İslâm mefhumunu da ifade edebilecek, İslâm şiârını mustakil ve mevcudun-bi'z-zat irâe eyleyecek hiçbir melce kalmayacaktır!

İngiliz hükümetinin emeli ve esas maksadı, makam-ı hilafeti, Kenterbori [Canterbury] Piskoposluğu derekesine sokmaktır. Bu maksad istihsâl olundu mu, İslâmiyetin halini seyredin! Bütün âlem-i İslâm, İngiltere elinde bir bâziçeden ibaret olacaktır. İngiliz hükümetinin esas hedefi, zaten bâziçenin tamamen kırılıp mahvolmasından ibaret olduğundan az bir zaman içinde

-akvâm-ı İslâmiyeyi yekdiğerine karşı koymakla bile- bu hedef istihsâl edilmiş olacaktır. İngiliz hükümeti bunun için lazım olan hile, desîse, fitne ve fesad tecrübelerini çoktan yapmış ve bu hususta bî-hemtâ üstad olmuştur.

Bu hakikati birkaç misâl ile teyit edelim. Misâlleri hatırlarda olan vekâyi' meyanında intihâb edeceğim. Harb-i Umumi esnasında İngiltere bin türlü hile ve fesadla Arapları aleyhimize kıyâm ettirdi. Bu kıyâmın istihzarât devri İngiliz muharriri Şirol tarafından mufassalan kaleme alınmıştır. Mûma ileyhin ifşaatından anlıyoruz ki kıyâmın esasları, daha 1909 senesinde vaz' edilmiştir. Mısır Komiseri Giçner [Kitchener], Londra'dan aldığı talimatname mûcebince, Emir Hüseyin'in oğulları Abdullah ve Faysal'a bin türlü cazibeli vaadlerde bulunuyor. Mukaveleler akd olunuyor. Emir Hüseyin ve Emir Faysal ile yapılan bu muahedenameler mûcebince, Arabistan-ı Irak, Filistin ve Suriye bir vahdet-i Arabiye teşkil ederek, başına Emir Hüseyin ve ailesinin geçecekleri deruhte olunuyor.

Araplar isyan ettiler ve Lord Allenby'nin bizzat itirafınca "Yalnız bu kıyâm sayesinde, Türk gibi cenk-cû ve reşîd bir millet üzerine o geçilmez sahralarda galebe istihsâl olundu!" Fakat netice ne oldu? Zavallı Faysal başına krallık tacını taktı ise de yalnız birkaç ay sürdü. Arap vahdeti dört yere inkisam etti ve nihayet kendisine tac u taht yerine Irak'ta bol maaşla bir İngiliz memurluğu tevcih edildi. Arasıra yaramazlık yapmak sevdasına düşerse uzakta olmayan şeyhleri birkaç İngiliz parası mukabilinde Faysal'ı aklını başına toplamağa davet ederler.

Filistin'e Samuel namında bir Yahudi tayin edilerek bir avuç Siyonistlerin bütün Filistin üzerine tasallutları temin edildi. Arap vahdetinin diğer aksâmının tâli'leri de malumdur! Zavallı Hüseyin bugün nedametten sakalını yoluyorsa da orada da Yemen, Hadramut, Bahreyn şeyhleri bu felâketliyi de akl-ı selîme davet için hazırdırlar.

Hindistan Müslümanları da aynı surette ve daha vâsi' bir mikyasta aldatıldılar. Hindistan'da harp esnasında huzur ve sükûnu temin ve Hinduları muharebeye iştirake celb için, evvelâ kendilerine vâsi' muhtariyetler ve sâniyen muharebenin Türkiya aleyhine değil, İttihat ve Terakki hükümetine karşı yapılarak, sulh esnasında makam-ı hilafete, Türkiya'ya, makamât-ı mukaddeseye dokunulmayacağı vaad edildi. Bu sayede Hindistan Müslümanları, muharebe esnasında a'zamî faaliyet ibrâz ederek ekseriyet-i azîmesi Müslümanlardan olmak üzre bir milyon dört yüz bin kişilik bir muavin Hind ordusu ve sekiz yüz milyon rubi harb iânesi temin ettiler. İngiliz ricâlinin de bizzat itiraf ettikleri vechile Irak ve Suriye seferleri sırf

bu muavin Hind ordusu sayesinde yapılıp kazanılabildi. Fakat Hindistan ne kazandı?

Vâsi' muhtariyet yerine -istihzadan ibaret olan gayet mahdud teşkilatı ile- katliamlar, sürgünler ve nefiyler! Türkiya'ya gelince -hiçbir vaadde bulunmamış, diğer muharib devletler Türklere karşı az çok müsaid vaziyet almışken- İngilizler bütün Türkiya'yı bir bardak su içinde boğmak için hâlâ da çalışıyorlar!! Hülasa, İngiliz hükümetinin maksad ve hedefi ta'ayyün etmiştir. İslâmiyeti öldürmedikçe onu iradesiz ve cansız bir hale getirmeden rahat etmemek!!

Âlem-i İslâm ve bilhassa Hindistan bu hakikatı hiçbir zaman unutmamalıdır. Biliyoruz: İngiliz ricâli bin türlü mantık ve kelâm-ı hile ve safsataları ile bu maksad ve hedeflerini setretmeğe çalışıyorlar. Hak, hukuk, insaniyet, beşeriyet vesair bu gibi aldatıcı şeyler için bezl-i mesai ettiklerini tekrar edip duruyorlar. Türk milletine, makam-ı hilafete, İslâmiyete karşı hürmetlerinden bahseyliyorlar. Fakat aldanmamalıdır; hakiki maksad, İslâmiyeti mahv u ifnâdır.

Evet yine biliyoruz ki İngiliz milletinin kısm-ı a'zamı ve ricâlinden bazıları bu fikirlere iştirak etmiyorlar; lâkin ne yapalım ki gerek İngiliz milleti kendisi bizzat iğfal olunuyor ve gerek o munsıf ricâl buna karşı bir aksülamel yapmak iktidarından mahrumdurlar, el-yevm önümüze çırçıplak bir hakikat dikiliyor: O da İngiliz hükümetinin İslâm dinine ve İslâm akvâmına kasdetmiş olduğudur! Bu müthiş hakikatı, biz daima gözönünde tutmak mecburiyetindeyiz! Bugün Türkiya'nın çektiği bütün ızdırab ve elemler, bütün azab ve meşakkatler, hep İslâmın son melcei, son penahı olmasıdır! İngiliz hükümeti, Türkiya'nın şahsında İslâmiyeti yıkmağa azmeylemiştir ve âlem-i İslâm da bunu böyle telakki etmelidir! Türkiya'nın İslâm olmaktan ve makam-ı hilafeti haiz bulunmaktan başka kabahati yoktur: Bu son İslâm kalesini de yıkmak için İngiliz ricâli maddeten olduğu gibi mânen de mücadele etmekten bir an hâlî kalmamaktadırlar. İstanbul'un işgali, Yunanîlerin üzerimize saldırılması, muhtelif ekalliyetler arasında tahrikât icrası bu mücadelenin maddî cihetini teşkil ettiği gibi, mezâlim gürültüleri, vahşet ve dehşet efsaneleri de onun mânevî kısmını teşkil eder! Maksad bu İslâm evini yıkmakdır, vesselâm.

Hâmiş: Biz bu makaleyi yazıp bitirmiş idik ki Fenar Patriği Meltiyos'un, Kenterbori [Canterbury] Piskoposuna hitaben keşîde etmiş olduğu telgraf vasıl oldu. Bu telgrafta kullanılan lisan, tahrik edilen hissiyat ve Yunan Kilisesi ile İngiliz Kilisesi'nin arasında mevcudiyeti gayr-ı kâbil-i inkâr olan alaka makalemizin mevzuunu tesadüfi olarak mânidar bir tarzda tenvîr ediyor.

NUMERO: 21

HİLAFETİN SON ŞEKLİNİ MISIRLILAR NASIL BULDULAR?

FİRARÎ MUSTAFA SABRİ'YE BİR MISIRLININ MÜHİM CEVABI

[MUHARRİRİ: ABDÜLGANİ SENÎ]

Mısır'a firar eden Hoca Mustafa Sabri, hilafetle saltanatın tefrîki hakkında Büyük Millet Meclisi tarafından verilen karar dolayısiyle, Kahire'de münteşir *el-Mukattam* gazetesinde hâinane maksatla bir makale neşretmişti. Mısır'a ayak bastıkları dakikadan itibaren Mısır halkı tarafından nefret ve burûdetle karşılanan bu serseriler, Mısır'da tutunamayacaklarını anlayarak Hicaz'a giderlerken, Mısır'da da ifsadâtta bulunmak istemişlerse de Mısır uleması tarafından kendilerine lazım gelen cevablar verilmiştir. Bu meyanda el-yevm Mısır'da bulunmakta olan, Sabık Beyrut mektubcusu Abdülgani Senî Bey Hoca Sabri'ye müskit bir cevab vermiştir. Abdülgani Seni Bey'in *el-Mukattam* gazetesinin 2 Kânunievvel tarihli nüshasında intişar eden cevabını aynen naklediyoruz:

Beyannameyi bir teenni ve itidal-i demle okudum. Sahibinin ne gibi avâmil ve müessirât altında bunu yazdığını da nazar-ı dikkate aldım. Lâkin bunda muhtac-ı tenvîr u izah ve müstehakk-ı redd ü tashih birçok cihetleri görünce kalemi elime almaktan, beyanını üzerime vacip bildiğim noktaları yazmaktan kendimi alamadım. Bundan maksadım sahib-i beyanın ihraz etmiş olduğu sıfat ve makam-ı âli dolayısıyla sözlerinin, bu dekâiki kavramayanlarca husûle getirmesi melhûz olan şükûk ve zunûna meydan vermemektir. Bununla şahsiyata girişmek, Şeyhülislâm Efendi'nin haysiyet-i zâtiyesine dokunmak gayretinde değilim; bütün emelim, hakkı nisabına ircâ', efkâr-ı za'îfe ashabına ve bu mesâili ta'mîk etmeyenlere ârız olabilecek tereddütleri def etmektir. Beyannameyi kelime kelime tetkik ettim. Hakikata tevafuk etmeyen ve hatta bâtıla karıştıran cümlelerin altlarını çizdim. İşte mugalatalı ve sakîm noktalara karşı cevablarım -maa'l-ihtisar- şunlardır:

Evvelâ: Şeyhülislâm Efendi: "Hükümetle hilafeti ayırmak, hükümeti hükümet-i İslâmiye olmaktan tecrid eder. Bunun da mânası Türk hükümetinin dininden irtidadı demektir" diyor.

Reisi sıfat-ı hilafeti hâiz olmayan her hükümete, şer'an irtidadla, dinsizlikle mi hükm olunur? Kütüb-i şer'iyenin hangisinde böyle bir hüküm

vardır? Öyle ise halifeninkinden mâada bütün hükümat-i İslâmiye dinsiz demek olacak! Akl u şer' bunu kabul eder mi? Elbette hakikat bunun hilafıdır.

Sâniyen: Diyor ki: "İttihatçılar ve halefleri, Türkler arasında dinsizliği neşre çalıştılar. Bu tarîk, gayelerine vusûl için en kestirme idi". Acaba bu sahih mi? İttihatçılardan bazı efrad dinsiz, akidesiz olabilir. Lâkin umumuna dinden çıkmışlık hükmünü vermek caiz midir? Ben İttihatçıları ve meslek-lerini müdafaa etmek istemiyorum, onlardan da değilim; lâkin dinsizliği neşr, şeriat-ı İslâmiye ahkâmını ref' etmek istediklerini de asla işitmedim, görmedim. Bunun aksini iddia etmek, bühtan ve isyan olur; zira aleyhine hüccet olacak akvâl ve ef'âl olmadıkça bir müslimin, müslim kardeşini dinden hurûcla mahkum etmesine cevaz yoktur.

Sâlisen: "Hangisi olursa olsun, hükümât-i İslâmiyenin mânen sıfat-ı hilafetten hâlî olduğunu teslim etmem" diyor.

Efendi bununla, her hükümet-i İslâmiye sıfat-ı hilafeti de hâizdir mi demek istiyor! Eğer fikri bu ise bu sözü, biri birinden ayrı birçok hilafât-i İslâmiyenin mevcudiyetine delil, kendisi ta'addüd-i hilafete kâil olmuş olur. Bu fikir ve ictihadına bir şey demem; lâkin Türk hükümet-i milliyesi meclisinin, halifesinden teberrî ettiğini nasıl iddia eder ki sabık halifenin makarrından firarıyla bu hakkını kendi eliyle iskat etmesi üzerine o hükü-met meclisi yeni halifeyi heman intihâb etti. Hâlbuki eskisi makamında bulundukça bu sıfatı üzerinden nez' etmemişti.

Râbi'an: Diyor ki: "Hangi sebeb, Ankara heyetini, icra-yı ahkâm sala-hiyetini nefsine hasr ile sıfat-ı diniye demek olan hilafeti terke sevk etti?"

Bundan evvel "Hilafet-i Osmaniye ve hilafet-i İslâmiye - Dünle yarın arasında mukayese" unvanıyla yazdığım makalede buna cevab-ı kâfi ve vâfi vardır. Şeyh Efendi ve diğer anlamayanlar, Türk Meclis-i Millîsi hükümetini, salahiyet-i idareyi niçin nefsine hasr, makam-ı hilafeti umûr-ı siyasiyeden tecrid ile nasıl i'lâ ettiğini oradan anlarlar. Zaten icra-yı ahkâm salahiyeti Osmanlı meşrutiyetinin ilânıyla padişahtan nez' edilmiş idi, sultan ondan sonra sıfat-ı hilafetiyle beraber makam-ı hükümetde Meclis-i Mebusan'ın takdim ettiği kavanîn ve mukarrerâtı tasdik eden bir mümessil-i sûrîden ibaret kalmıştı. Niçin Şeyhülislâm Efendi ve onun fikrinde olanlar bu şekle itiraz etmemiş ve buna muhalif-i şer' ve ahkâm-ı din dememişlerdir? Acaba Efendi, sultan veya halifenin -Sultan Abdülhamid ve eslâfı zamanlarında olduğu gibi- mutlaku'l-yed hükmünü istediği gibi icrasını, ef'âl ü harekâtın-dan mesul olmamasını mı istiyor? Şer'-i münîfin muktazeyâtı bu mudur!.. Hâşâ... Din meşvereti emrediyor. Biz, Hazreti Fahr-i Risâlet Efendimizin ashab-ı kiramına "entüm a'lemu bi-umûri dünyaküm: Siz dünya umûrunu-

zu daha iyi bilirsiniz" buyurmaları, umûr-ı dünyanın, amellerinden mesul ricâl eliyle idare olunması arzusunu ifhâm etmez mi?

Hâmisen: "Bu mücerred nüfûz-ı maddî garazıyla hilafet-i diniyeden yüz çevirmek ve daha vâzıh ibare ile dinin i'mâlinden ihmaline geçmektir" diyor.

Efendi Hazretleri "el-İnsafu nısfu'd-din...!" Evet bu nufûz-ı maddîyi ele geçirmek garazıyladır, lâkin hilafetten iğrâz, dini ihmal demek değildir. Ben, bu sözü, başına gelenlerden müteessiren söylediğini beyandan teeddüb ederim, lâkin derim ki: Ümmetin müntehabı olan yüzlerce zevattan müteşekkil bir heyeti dinden çıkmak ve ahkâmına muhalif amellerde bulunmakla mahkum etmeğe vicdan ve iman müsaade etmez. Düşün ki bu heyet, vatanlarında müskirâtı men, israf ve tebzîr ve bî-mâna mesârifi ref' ile emvâl-i nâsı ziyâ'ından vikâye, vatanlarının istiklâlini mallarıyla, canlarıyla müdafaa etiler. Bu uğurda nice nice âlâm ve meşakkâta ve dahilî haricî nice mesâib ve nekebâta göğüs gerdiler; en nihayeti nasıl düşmanlarına galib geldiklerini sen de, diğerleri de gördünüz. O düşmanlara ki tâ vatanlarının bağrına basmış, çocuklarını öldürmek, mal ve mülklerini yakıp yıkmak suretiyle bin türlü mezâlim îka' etmişlerdi.

Ey şeyh-i muhterem, bunların hepsi dinden yüz çevirmek midir? Hâlbuki bu ümmet ve ricâli ikâme-i salevât ve muvazebet-i tâ'at ederler ve din ve millet ve vatanlarının selâmeti için huzur-ı ilâhîde ahd ü mîsak etmişlerdir. Halife-i sâbıkın firarı üzerine makam-ı hilafet hâlî kalmamak için de heman yenisini intihâbdan geri kalmadılar. Sonra ümmet-i İslâmiyenin kısm-ı a'zamının, yeni halifeye bey'ati, emr-i vâkıa rızalarına delil olmaz mı? Sen diyorsun ki: "Bu, kılınç boyunları üzerinde iken oldu". Bu kılınç, Türk olmayan bu memâlik-i İslâmiyeye nasıl savlet edebilir, yoksa bu memâlik halkını hak ve bâtılı tefrik etmeyen hayvanattan mı addedeceğiz?... Hâşâ içlerinde din ve ilm ü edeb ile mütehallî, hakkı bilip onunla âmil nice ricâl bulunan ümem-i İslâmiyenin kâffesini nasıl cehl-i tam ve hayvaniyetle ittiham edebiliriz?

Sâdisen: "İzmir bunun ile ve bunun için mi feth olundu? Esasen i'lâ-yı kelimetullahtan ibaret olmak lazım gelen bu fethin neticesi böyle mi olacaktı" diyor.

Fesübhanellah! İzmir'in feth olunduğunu kim iddia etti? Niçin "Gâsıb düşmanların elinden anveten istirdad olundu" demiyorsun? İzmir gayr-ı İslâmî bir şehir idi de Müslümanlar i'lâ-yı kelimetullah için mi onu feth etti, sonra Türk hükümet-i milliyesi ordularının neşr-i din ve o gaye ile feth-i bilâda koyulduklarını kim söyledi? Şeyhülislâm Efendi, Türk milletinin,

ancak zâyi' ettiği istiklâlini, hürriyetini ve halis Türk vatanını istirdad için mücahede ettiğini daha alayamadı mı?

Sâbi'an: Diyor ki "Kemalîlerin yaptığı, vacibât-ı hilafeti îfa emrinde cemaat ve meşvereti re'y-i vâhide tercih etmek değildir. Zira Ankara cemaati emr-i hilafeti de deruhde etmeyerek kemâ fi's-sâbık bir şahs üzerinde bıraktı..."

Hayır efendim iş dediğin gibi değildir! Onlar cemaati, siyaset ve idare cihetinden ferde tercih ve riyaset-i diniye ve sıfat-ı hilafeti müstehıkkında ibkâ etmişlerdir. Ve umûr-ı âmmeyi de meşveretle halle karar vermişlerdir. Tenfîz hususuna gelince: İntihab ettikleri ricâle tefvîz ve mesuliyetlerini üzerlerine tahmîl etmişlerdir ki bununla amellerinin netâyicinden kendilerini mesul edebilsinler. Lâkin umûr-ı siyaset ve idare evvelleri halifenin elinde iken ne bir fert, ne bir meclis kendisini fiillerinden mesul edemiyordu; hareketleri mesuliyet taşımayan istibdadî bir şekilde idi. Kalmasını arzu ettiğin bu mu idi efendi hazretleri!?...

Sâminen: "Hilafetten ayrılan Ankara hükümeti onunla sıfat-ı diniyeyi hâiz iken, şimdi lâ-dinî olmayı kabul etmiş oldu" diyor.

Garip şey! Ankara hükümetinin hilafetten ayrıldığını kim iddia etti? O kararında: "Türkiye hükümeti, hilafeti bütün kuvâ ve vesâit-i maddiyesiyle sıyâneti ve muhafazayı deruhde etmiştir" demiyor mu?... Şeyhülislâm Efendinin bu "lâ-dinî" tâbirinden ne kasd ettiğini anlayamıyorum? Acaba "Ankara hükümeti dininden çıktı ve sıfat-ı İslâmiyesini terketti" mi demek istiyor?... Birinci şık bâtınen ve zâhiren hâle muhalefetiyle bâtıldır, ikinci şıkta da anlaşılır bir mâna yok. Selim-i Evvel hilafeti almadan evvel hükümet-i Osmaniye'nin sıfatı ne idi? Yine dinsiz mi idi? Öyle ise evvelce caiz olan bir halin muahharan da caiz olması tâbiî değil midir?

Tâsi'an diyor ki: "Kadîm olsun, hâdis olsun, hilafete vâki' olan her te'addîyi red ve takbih ederim ve diyanet-i hâlisa sahibi olan Anadoluların da benim bu fikrime şerîk olduklarında şüphe etmem. Lâkin ne yapalım ki kılıç boyunlarındadır".

Ben Efendinin red ve takbîhine itiraz etmem; lâkin derim ve sorarım ki: Hilafete hangi te'addî vâki' olmuştur? Üzerinde umûr-ı dünyeviye veya idariye ve siyasiye mesuliyetini ref' ve saltanatla istibdadın imkân-ı avdetini men ettikleri mi? Buna te'addî denmez. Bu, hulefâyı sıfat-ı saltanatla ele geçecek fırsatlardan bi'l-istifade ve ağrâz-ı nefsiye hevadarlarını kullanarak musallat olmalarına meydan bırakmamaktır.

Efendinin "Anadoluların da fikrine şerîk oldukları"nı iddia etmesi bir kavl-i mücerreddir veya kendini haklı göstermek için bir tevehhümdür. İyi bilsin ki Anadolu ahalisi kendisinin Boğaziçi sahilinde öğrenemediği

birçok hadisât-ı zamana âgâh oldular ve darbelerin, akabelerin üzerlerine nerelerden gelmekte olduğunu bildiler. Şeyh Efendi kılıcı boyunları üzerinde zan ediyorsun. Hayır hayır, kılıç boyunları üzerinde değil, ellerindedir; onunla düşmanlarına üç seneden beri harp meydanlarında savlet edip duruyorlar ve bu gaye ile babalarını, analarını, zevcelerini, kardeşlerini, çocuklarını, rahatlarını bırakarak muazzez vatanlarını kurtarmak için canlarını veriyorlar.

Âşiran: "Kemal'in cemaati hilafetin boyunduruğundan kurtulmak ve ondan uzaklaşmak istedi ve aynı zamanda ashab-ı saltanattan başkasına geçmesine razı olmadı ki bununla aksâ-yı emeli olan indirâs-ı hilafet hasıl olsun".

Ben bu cümlenin mânasını anlayamadım; affedersiniz bunu nâkız ve menkûz şeklinde görüyorum. Mânaları birbirini tutmuyor.

Hâdi aşer: Efendi bu sureti tasvip edenlerin dinlerini tehlikede görüyor. Galiba bunları küfre doğru yanaştırıyor. Utanmasa o noktayı da fırlatıverecek! Lâkin ben kendisini mazur görür ve "Elbette bu sözü boşuna olmayacak" derim.

Sâni aşer: Gülünecek veya ağlanacak birşey daha varsa o da bir takım kimselerin din namına bu hadiseyi alkışlamalarıdır "İslâmın gayrı din isteyenlerin imanı kabul olunmaz, onlar ahirette hâsirîn zümresindedirler" (âyet-i celile [Âl-i İmran, 3/85]) diyor.

Şeyh Efendi, hadiseyi istihsân edenlerin hepsi üzerinden İslâmiyeti nez' ediyorsun ha!... Senin bu sözlerini okuyan, Türklerin vatanperverliğini izhar ile putperestlik ilân ve Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ve diğerlerin de onların bu amellerini tahsîn ve kendilerine tebe'iyyet ettiklerini zan edeceği gelir! Amma da azîm bühtan bu!

Sâlis aşer: Diyor ki: "Memâlikimizden ve sekenesinden zâyi' ettiklerinin öşr-i mi'şârını istirdat edemediler. Nihayet koca Devlet-i Muazzama-yı Osmaniye-i İslâmiye bir devlet-i sağîre-i Türkiye-i gayr-ı İslâmiye halini aldı".

Mevlâna, memâlikin zıyâ'ı hükümet-i vataniyenin teşekkülünden veya saltanatın hilafetten nez'inden sonra mı vâki oldu? Yoksa ta üç asırdan beri devam edegelmiyor muydu! Tarih-i Osmanîyi okumadın mı? 1015 tarihinden beri bu intizamsız, idaresiz devlet-i muazzamanın kısım kısım uğradığı halleri öğrenmedin mi? Sonra nasıl cesaret edip de Türkiya devletine gayr-ı İslâmiye diyebiliriz? Afgan devleti gayr-ı İslâmiye midir? Mısır, Acem, Fas, Umman, Zengibar, Tunus, Azerbaycan ve diğer hükümât İslâm hükümetleri değil midirler? Bunların da camilerinde Allah'a ibadet, Pey-

gamberi'ne salavât, halife ve hâkimlerine dua edilmiyor mu? Bu itibarla Türk hükümetiyle Afgan hükümeti arasında ne fark var?

Nihayet Şeyhülislâm Efendi Mısırlı ihvanımızdan bahisle onlara karşı bazı tesirâtını izhar ediyor ki ben buraları geçiyor ve cevap vermek hakkı olanlara bırakıyorum. Kezâlik nefsini tebriye ettiği ma'hûd fetva meselesini de şahsiyeti ve umumiyâta adem-i taalluku noktasından mevzumun harici addediyorum. Bununla beraber Allah seferinde selâmet versin[8] ve kendisine hidayet nasip etsin ve mazhar-ı gufran, bizim de kusurumuz varsa af buyursun diye söze hitam veririm.

Kahire'de mukîm
sâbikan Beyrut mektupcusu ve Lazkiye mutasarrıfı
A. Senî

MAKAM-I HİLAFET HAKKINDA ÂLEM-İ İSLÂMIN KANAAT VE HİSSİYATI

Hind Hilafet Komitesi'nin Mühim Mukarreratı

Hindistan Merkezî Hilafet Komitesi tarafından Roma mümessilimiz Celaleddin Arif Bey vasıtasıyla Türkiya Büyük Millet Meclisi reisi başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine âtîdeki telgraf keşîde edilmiştir.

"Müttehid Hindistan ve hususiyle bilumum Müslümanlar size ve hükümet-i milliyeye tamamen itimad ederler ve mehmâ emken her muavenet için hazır ve müheyyâ bulunduklarını arz ederler".

Hindistan gazetelerinin verdiği malumata nazaran 23 Teşrinisâni 338 tarihinde Hindistan'ın Kalküta şehrinde ictima eden Merkezî Hilafet Komitesi başlıca âtîdeki kararları ittihaz etmiştir:

1. Hilafet Cemiyeti Abdülmecid hazretlerinin halife intihâb edilmelerinden dolayı âlem-i İslâmı tebrik eder. Çünkü intihâb-ı vâki' İslâmın ve şeriat-ı garra-yı Ahmediye'nin usûl ve esasâtı dairesinde cereyan etmiştir. Merkezî Hilafet Cemiyeti, Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine arz-ı teşekkürât eder. Çünkü o Meclis-i Millî bu ümidi tecdîd etmiştir.

8 Çünkü beyannamesini gazetelere gönderilmesiyle Hicaz'a gitmek üzere şimendifere girmesi bir olmuştur.

2. Hilafet Cemiyeti Abdülmecid hazretlerinin intihâbı münasebetiyle Hindistan'da şenlik icra edilmesini taht-ı karara alır.

3. Hilafet Cemiyeti mahlû' halifenin himayesinin âlem-i İslâmda nifak ve şikak ilkâ edeceği fikrindedir. Bunun için Hilafet Komitesi ilân eder ki: Şayet mahlû' halife Hindistan'a getirilirse Hind Müslümanlarının ona boykot etmesi farzdır.

Hilafet Komitesi son ve kat'î olarak ilân eyler ki: Lozan Konferansı'nda düvel-i i'tilâfiye hilafet için mûcib-i nakîsa tekâlif ve şerâit dermiyanına kalkışır veyahut bu şerâit ale'l-umun makamât-ı mukaddese-i İslâmiyenin gayr-ı müslimlerin nüfûz ve tesiri altında kalmasını istihdaf ederse bu şerâit Müslümanlar için hiçbir vechile kâbil-i kabul olmayacaktır".

Hind Hilafet Komitesi'nin Nokta-i Nazarı

Hilafet Komitesi reisi tarafından İngiliz başvekili Bonarlav'a âtîdeki telgrafname keşîde edilmiştir.

Bombay 11 Teşrinisâni 922

"Hind Müslümanları, İngiltere hükümetinin Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin şer'-i şerife muvafık bir vaziyet alarak Müslüman nokta-i nazarını temsil eylediği hilafet meselesiyle kemâl-i serbestî ile meşgul olmasına mani olmak üzre sarf ettiği mesaiden dolayı acı bir infiâl his eylemektedirler. Hind Müslümanları halifeyi ve diğer Müslümanları bir İngiliz gemisine almak teklifinde bulunan İngiliz fevkalâde mümessilinin vaziyetini kemâl-i nefretle telakki ve bundan büyük bir endişe his etmektedirler. İngiltere hükümetinin hilafet meselesinde yapacak bir işi yoktur ve her türlü müdahaleden vazgeçerek bu meselenin hallini bizzat Müslümanlara terk etse daha iyi hareket etmiş olur". İmza: Çotanî

"Hind Cemiyet-i Ulema"sının Mukarrerâtı

İstanbul: 18 (A.A.) – "Hind Cemiyet-i Uleması, hilafetin tasdiki ve Meclisce intihâbı hakkında ittihaz edilen karar üzerine fevkalâde bir ictima akdetmiştir. Pek uzun sürmeyen müzakerâtı müteakib Cemiyetü'l-Ulema, Türkiya Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz olunacak mukarrerâta müzaherette kat'iyyen tereddüd edilmemesine, Türk milliyetperverlerine karşı mevcud itimadın idâmesine, İslâmiyetin alemdarı bulunan ve asırlardan beri hilafete hizmet

eyleyen Türklere Hind Müslümanlarının deyn-i şükranının izharına karar vermiştir".

Seyyid Emir Ali Hazretlerinin Bir Mektubu

Seyyid Emir Ali tarafından 7 Teşrinisâni tarihiyle *Times* gazetesine yazılan mektup sûreti ber-vech-i âtîdir:

"Herhangi bir müstakil İslâm hükümdarı kendini halife ilân edebilir. Fakat bu ilân kendisinin halife olmasına kifayet etmez. Unvanının sahih olabilmesi için bi'l-cümle Müslüman Sünnîlerin doğrudan doğruya veya bi'l-vasıta bey'at etmeleri lazımdır. Bey'at olmadıkça ne mevki ne de hayatı temin olunabilir.

Hanedan-ı Âl-i Osman'ın bu unvanı Kahire'de son halife-i Abbasî'nin Sultan Selim lehine feragat etmesi ve Mekke şerifi Ebu'l-Berekât ile Türkistan hanları ve bütün Şark Sünnîlerinin bey'atları üzerine teessüs etmiştir.

Bu suretle sülale-i Âl-i Osman'da takarrur eden hilafet ancak rûy-i zemindeki bütün Sünnîlerin müşterek hareketleriyle nez' olunabilir. Hiçbir gayr-ı müslim devlet bu istikamette birini terğîb ve teşvik ve milel-i İslâmiye beyninde ihtilaf ve nizâ' ihdas edemez. Böyle bir teşebbüs artık istirkablardan ve harblerden bîzar olan âlem-i medeniyet tarafından dûçar-ı takbîh olur. Hükümet kuvvet ve kudreti bilâ-kayd u şart sultanların ellerinde olduğu zaman tasviri gayr-ı kâbil fenalıklara sebeb[iyet] verdi. Binaenaleyh aynı hukuk ve aynı vezâif esasına müsteniden hür milletler havzasına girmek emelinde bulunan yeni Türkiya'yı yalnız saray istibdadına değil mezkûr istibdadın çevresindeki bilhassa ecnebi entrikalarına da nihayet verdiğinden dolayı tahti'e etmek haksızlık olur. Hatta hilafeti halkın intihâbına bırakmak bile şeriat ve an'anâta mugayir değildir. Bu usûl ehliyetli ve müstehak halifelerin intihâbını temin ederek hilafeti İbni Emeviye'ye tekaddüm eden hulefâ-yı râşidîn devrindeki vaziyete ircâ' eder.

Ankara Millet Meclisi daha sakin bir zamanda teşebbüsü[nü] tabiatı ile ikmal edecektir. Onun için halihazır bir endişe-i âtîdir. Henüz vahim bir vaziyet muvacehesinde bulunuyorlar. Büyük bir kabiliyet-i askeriye gösterdiler, şimdi de dûr-endîşlikleriyle memleketlerinin ve milletlerinin ihtiyacâtını idrak ve ihata etmekle vatanperver oldukları kadar devlet adamı da olduklarını isbat edecekleri tabiîdir".

Hind Müslümanlarının Meserreti

İstanbul: 13 (A.A.) - Londra'dan vârid olan bir telgrafnameye göre Hind Müslümanlarının reisi olan Ağa Han hilafet ve saltanat hakkında vâki' olan suale cevaben bu babda ittihaz edilmiş olan karara itiraz etmek imkânı olmadığını ve bu vaziyet-i hakikiye Hindlilere izah edildikten sonra Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından ittihaz edilen hatt-ı hareketin daha ziyade tasvib edileceğini söylemiştir.

Kalküta Müslümanlarının Bir Telgrafı

Kalküta'dan 4 Teşrinisâni tarihiyle *Times* gazetesine yazılıyor:

"Hilafet hakkında husûle gelen tahavvüle dair Müslümanlar tarafından beyan-ı fikr olunmamaktadır. Halk tabakası rehberlerin işaretini beklemektedir. Rehberler ise cihanda hiç olmazsa bir kuvvetli Müslüman devleti bulunmasını istedikleri için Türkiya'nın zaferini tes'îd etmekle meşguldürler. Siyaseten bu hal hiç şüphesiz İslâm âlemini sevindirecek bir şeydir. Müslümanlar ne olursa olsun meselenin sırf Müslümanlara ait olduğunu ve haricî müdahaleleri infial ile telakki edeceklerini söylemektedirler".

Mısır'da Çıkan *el-Ehram* Gazetesinin Mütalaatı

"Türklerin İslâmiyet hakkındaki gayretleri fevkalâdedir. Hilafeti de takdis ederler. Ancak en güzel iklimleri kanatlarının altına alan ve Osmanlı Devleti'nin harabîsini mûcib ve birçok memleketlerin bu câmiadan infisâlini müeddî olan usûl ve nizamât-ı atîkadan tecerrüd etmek mecburiyetinde kaldılar. Anlaşılıyor ki Türkiya'yı sukûttan kurtaran Büyük Millet Meclisi, kuvveti milletin elinde tutmak için şekl-i ahîrden başka çare bulamamıştır. Bu şekille iki kuvvet kazanılmış oluyor: Biri hilafet kuvveti, diğeri Türkiya'da fiilen sabit olan milliyet kuvveti. Saltanatın hilafetten tefrîki icab ediyordu. Hükümeti, İslâmiyetin hiçbir suretle istifade edemeyeceği bir şekle bağlamakta ne sebeb vardı? Maazallah bir felâket vukûunda hilafet, devleti kurtaramaz fakat devlet hilafete müzâheret edebilir.

İslâmiyet için, her halde, yanıbaşında kuvvet ve kudret sahibi müstakil ve medeni bir devlet-i İslâmiye bulunan hilafet, vücuduna zaaf târî olmuş bir saltanata istinat eden hilafetten çok hayırlıdır".

Âlem-i İslâmdan Makam-ı Hilafete Keşîde Edilen Tebrik Telgrafnameleri

Halife-i müslimin Abdülmecid hazretlerine İskenderiye, Finlandiya ve Arnavutluk'tan çekilen telgrafnamelerle zat-ı hazreti hilafet-penahî tarafından verilen cevabları âlem-i İslâmın makam-ı muallâ-yı hilafet-i kübrâ-yı İslâmiyeye merbutiyetlerini isbat eden birer vesika olarak ber-vech-i zîr derc ediyoruz:

İskenderiye Müslümanlarının Telgrafnamesi

İskenderiye: 15 Kânunievvel 338

Bismillahirrahmanirrahim. Kemâl-i iclâl ü tazimle cemî'-i İskenderiye meşayih, âlimîn ve uleması zat-ı hilafet-penahî hazretlerine bey'at ile ellerini bûs edip Cenabı Hakk'a tazarru' ve ibtihâl ve İslâmiyetin izzet ve nusret ile Emiru'l-müminîn efendimizin Hazreti Resûlullah'ın varis-i hilafeti olmasına bey'at ile temenni ve tahmîd ediyorlar. Halifetullâhın âlî olmasına dua ve tebrik ederler.

İmzalar: Abdüllah en-Nebbah, Hasan eş-Şerif, Muhammed Taceddin, Mustafa Safvet, Hüseyin Sultan, Muhammed el-Adlî, Mahmud Hamdu, Muhammed eş-Şahî, Abdulkadir Huleyf, Muhammed et-Tündî, Muhammed Abd, Muhammed el-Fâzu, Ahmed eş-Şazelî, Emin Mesrur, Hasan Mezrûk, Yusuf Ebu's-Suûd, Yabumi Beşir, Muhammed Mûnir, Muhammed Abdülgani, Sa'dunî Hamid, Muhammed el-Arûs, Hamîd Muhsin, Abdülali, Muhammed Ebu Şansa, Abdülaziz Hatib, Mürşidî İbrahim, Abdülhamid Ahdar, Ahmed es-Sâbûs, Abdülhâdi ed-Dürküman, Abdülaziz Bilal ve daha birçok imzalar.

İskenderiye Müslümanlarının Telgrafına Cevab

İskenderiye'de Abdullah en-Nebbah ve Hasan eş-Şerif, Muhammed Taceddin Efendi hazarâtiyle rüfekâ-yı muhteremesine:

Hilafet-penah Efendimiz makam-ı mu'allâya intihâbları münasebetiyle İskenderiye meşâyih ve uleması namına südde-i seniyyelerine arz olunan bey'at ve tebrikâtınız bilhassa mahzûziyet-i hilafet-penahîlerini mûcib olmuş ve meşâyih-i kiram ile ulema-yı İslâm şeriat-ı garrâ-yı Ahmediye daire-i münciyesinde vazife-i irşada müdavemet eyledikçe kendileri de uhde-i istîhallerine müterettib vezâif-i âliye ve müşkilesinin îfası hususunda mazhar-ı yüsr ü muvaffakiyet olacakları beyaniyle gerek zat-ı vekâlet-penahîlerinin ve gerek sâir evliya-yı umûrunun te'âlî-i İslâmiyet emrinde âsâr-ı meşkûre ibrazına nailiyetleri temenniyâtı bütün hıtta-i Mısrıyye

Müslümanlarının dareynde husûl-i izz ü rif'atleri duasına terdif buyurmuş olduklarını maa'l-ihtiram arz eder ve selâm-ı saadet-encam-ı zıllullahîlerini tebliğ ve tebşir ile kesb-i şeref eylerim.

23 Kânunuevvel 338

Seryaver-i kaim-i makam.

Şekib Hakkı

Finlandiya Müslümanlarının Telgrafnamesi

Halife-i müslimîn efendimiz Abdülmecid b. Sultan Abdülaziz hilafet-penahîlerine veya hazretlerine:

Umum Finlandiya Müslümanları 10 Kânunuevvel sene 338 Cuma günü Cuma namazını eda ve duadan sonra zat-ı hilafet-penahîlerinin makam-ı hilafet-i mukaddeseye intihâblarını büyük bir meserretle kabul edip samim-i kalbden zat-ı hilafet-penahîlerini tebrik eder ve bütün umûr-ı diniye ve mesâil-i şer'iyede makam-ı hilafete sadık kalacağımızı beyan ederiz. Finlandiya devlet-i müstakillesinde yaşayan dindaşların [namına] rica ve niyaz ediyoruz ve imamımız hakkında ibadet-i diniyeyi eda için izn-i hilafetin resmen gönderilmesini temenni ediyoruz.

İmzalar: Bütün Finlandiya Müslümanları imamı Vali Ahmed Hâkim, Finlandiya Müslümanlarından Lütfi İshak, Türk Tatar beledî meclisi azası Abbas, İshak; mütevelliler Cemal, Kemal, Ömer Huleyf, Alaeddin Hâkim.

Finlandiya Müslümanlarına Cevab-ı Hilafet-penahî

Makam-ı hilafete intihâbımdan dolayı umum Finlandiya Müslümanları namına vukû bulan tebrikâtınız bilhassa mahzûziyeti mûcib oldu. Şemstâban-ı hilafetten istişare [istinâre] eden bir necm-i kutbî gibi aktâr-ı şimaliyede ilâ-kıyâmi's-sâ'a neşr-i envâr-ı hidayete muvaffakiyetinizi ve bi'n-netice dareynde izz ü saadete mazhariyetinizi Cenabı Hak'dan tazarru ederek Kitab-ı muînimizin ahkâm-ı münîfesini telkine imamınızın devam-ı memuriyetini tasdik eylerim.

23 Kânunuevvel 338

Halife-i Resul-i Rabbü'l-âlemin

Arnavutluk Müslümanlarının Telgrafnamesi

Südde-i seniyye-i hilafet-penahîye Tiran'da Arnavutluk milleti ve ümmeti namına Kadı Vehbi Efendi tarafından 18 Kânunuevvel 338 tarihiyle keşide olunan telgraf sureti ber-vech-i âtidir:

Kıblegâh-ı âmâl-i muvahhidîn olan makam-ı kudsî-i hilafeti Arnavudluk ahali-i İslâmiyesi namlarına tebrikâta ictisarla kesb-i fahr-ı mübâhat ve bu tevcîh-i celilin bütün âlem-i İslâm için bir mukaddeme-i feyz olması lütf-ı Hakk'dan tazarru olunur.

Arnavudluk Müslümanlarının Telgrafına Cevab

Tiran'da Vehbi Kadı Efendi hazretlerine;

Hilafet-meâb makam-ı mu'allâya şeref-bahş olmalarını tebriken Arnavudluk ahali-i İslâmiyesi namına ref' u takdim kılınan ta'zîmnameniz manzûr-ı âlî ve hassaten bâis-i mahzûziyet-i hilafet-penahî olmuş ve şecî', civanmerd Arnavud kavminin her hal ü zamanda câmia-yı İslâmın bir uzv-i kıymetdârı sıfatıyla kelime-i vahdeti i'lâya hâdim olan bi'n-netice dareynde aksâ-yı izz ü saadete vasıl ve zat-ı vekâlet-penahîlerinin dahi şeriat-ı garrâ-yı Ahmediye'nin ahkâm-ı münîfesini her tarafta tevsik ve te'yide matuf olan âmâl-i hayriye ve mesaî-i müstakbelelerinde tevfikat-ı ilâhiyeye nâil olması da'avât-ı me'sûresiyle tezyîn-i lisan buyurulmuş olmakla temenniyat-ı seniyyelerine ilâveten ve irade-i zıllullahîlerine imtisâlen Arnavudluk ahali-i İslâmiyesine selâm-ı selamet-encâm-ı hilafet-penahîlerini maa'l-mesarr tebliğ ve tebşire müsara'at eylerim.

23 Kânunıevvel

Seryaver kaim-i makam

Şekib Hakkı

DÖRDÜNCÜ KISIM

HİLAFET MESELELERİ HAKKINDA MÜNAKAŞALAR

NUMERO: 22
HÂKİMİYET VE MESULİYET LÜTFİ FİKRİ BEY'İN RİSÂLESİNE DAİR MÜTALAALAR
MUHARRİRİ: AHMED EMİN BEY

Anadolu'da teessüs eden idarenin şekli hakkında Refet Paşa'nın irad ettiği nutuklar birçok münakaşalara ve birçok itirazlara yol açmıştır. Mu'terizleri tasnif etmek lazım gelirse şu sınıflara tesadüf ederiz.

1. Her yeni hareketi korku, tereddüd ve ihtiyat ile telakkiye meyyal olan muhafazakâr ruhlular.

2. Takım takım şahsî gayr-ı memnunlar. (Bunlar itirazlarını serd ederken bittabi şahsî menfaatlerinin haleldar olduğunu, şahsen iğbirar, infial, ihtiras hisleri beslediklerini söylemezler; sâiklerinin şahsî bir his olduğunu kısmen kendileri de tamamiyle idrak etmeyerek vatanperverlik perdesi altında kusur ararlar).

3. Hukuk-ı esasiye nazariyeleri nokta-i nazarından ortaya atılan mu'terizler. Bu üçüncü sınıf içinde Lütfi Fikri Bey'i başlı başına bir nev' addedeceğiz. Lütfi Fikri Bey cidden dürüst, cesur ve nefsine karşı samimi bir zattır. Fakat mu'teriz yad edilmiştir. Zekâsını ekseriyetle menfî surette kullanır. Her şeyi birçok eleklerden geçirerek kusur arar. İtiraz etmeye müstaid bir vesile karşısında Lütfi Fikri Bey'in sükûtu muhafaza etmesine imkân yok-

tur. Dimağı, dili, elleri adeta zâtü'l-hareke bir surette faaliyete gelir, ortaya itirazkâr bir eser çıkar.

Refet Paşa'nın irad ettiği nutuklarla açılan münakaşa sahası bu meyilde bir zat için mükemmel bir itiraz fırsatı idi. Lütfi Fikri Bey itirazdan geri dursaydı, cidden ta'accüb etmek lazım gelecekti. Bu ta'accübe mahal kalmadı. Bir nüshası lütfen matbaamıza gönderilen *Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrîk-i Kuvâ Mesâili* unvanlı bir risâle ile Lütfi Fikri Bey itiraz vadisine atıldı.

Bu eseri pek zayıf bulduğumuzu gizlemeyeceğiz. Lütfi Fikri Bey, Refet Paşa'nın bazı sözlerini pek yanlış anlamış, memlekette yeni bir idare tesisine dair muhterem kumandanımızın ortaya şahsî bir takım fikirler çıkardığı zannına düşmüş ve itirazlarını bu fikir üzerine tevcih etmiştir. Hâlbuki ortada böyle bir mesele yoktur. Memleketin ihtiyaçlarından ve mazi ile hale ait tecrübelerimizden Anadolu'da tamamiyle yeni bir ruh doğmuş ve bu ruhun tesiriyle senelerce evvel yeni bir idare kurulmuştur. Bu idare yeni ve mükemmel bir sa'y usûlü ile işler görmüş, en müşkil gayelerine, en nâkıs maddî vasıtalarla kavuşmanın imkânını aramış ve bulmuş, Türklüğün dünya yüzündeki mevki ve vaziyetini tâ esasdan değiştirmiş, havsalalara sığmaz millî muvaffakiyetler istihsal etmiştir. Yeni idare, memlekette tamamiyle yerleşmiş, uzviyetimize karışmıştır. Heman her sınıf halk bunu benimsiyor ve seviyor, kabiliyeti en ağır imtihanlardan geçen bu idareye karşı İstanbul halkının ne gibi hisler beslediği, Refet Paşa'ya karşı gösterilen fevkalâde hüsn-i kabul ile sabittir. Refet Paşa'nın İstanbul'da yaptığı şey, istikbâle ait şahsî bir fikri müdafaa etmek değildir. İstanbul, memleketin diğer kısımlarından birkaç senedir uzak düşdüğü ve Anadolu'da doğan yeni ruhu tamamıyla kavrayamadığı için muhterem kumandanımız, senelerden beri müesses bulunan şekiller hakkında İstanbul halkına sadece izahat vermek ihtiyacını duymuştur.

Bu vaziyete nazaran Lütfi Fikri Bey'in hedefi, Refet Paşa'nın sözleri değil, Anadolu'da fiilen mevcud olan idarenin şekli olması lazım gelir. Bu idarenin tenkitten münezzeh olduğunu iddia etmek pek gülünç bir şey olur. Kusurların izâlesi için tenkit elbette lazımdır. Fakat tenkidin hayırlı ve faideli olması matlûb ise tenkit mevzuunun her şeyden evvel iyice tetkik edilmesi icab eder. Lütfi Fikri Bey, Anadolu idaresini tetkik etmiş, eskiye nisbetle ne gibi farklar husûle getirdiğini, nasıl iş gördüğünü, muvaffakiyetinin sırrı nerede olduğunu araştırmış mıdır? Hayır, maa't-teessüf bunu yapmamıştır. Yaptığı şey, fiilen mevcud vaziyetten tamamiyle tecerrüd etmekten, Refet Paşa'nın bazı sözlerini karşısına almaktan, bu sözleri istediği gibi tefsir

etmekten, sonra kendi tefsirlerine karşı ateş açmaktan ibarettir. Kullandığı silahlar da pek müessir şeyler değildir.

Lütfi Fikri Bey meselâ Monteskiyö'nün *Ruhu'l-Kavânîn* unvanlı eserinden pekçok isti'âne ediyor. *Ruhu'l-Kavanîn*, irfan tarihinin en kıymetli, en zarif, en ince hazinelerinden biridir. Bunu okumak, her vakit, herkes için zevkli ve istifadeli bir şeydir. Fakat sıra Monteskiyö'yü bir "otorite" diye zikr etmeğe ve bugüne ait bir bahsi bununla isbata gelince, mesele değişir. Monteskiyö on sekizinci asrın ilk nısfında sebeblerle neticeler arasındaki münasebetlerin mâba'de't-tâbia ve teokrasi sahalarında taharrî ve izah edildiği, tabiî ve ictimaî ilimler bugünkü mânasıyla henüz teşekkül etmediği, siyasî malumat bir ilim şeklini almadığı, yalnız mutlakiyeti yıkmağa hâdim bir vasıta diye kullanıldığı sıralarda yazılmıştır.

Biz bugün hayatımızı tanzim için on sekizinci asır eserlerinden istişhâda muhtaç değiliz. Hayatımızdaki fiilî tecrübeler ve tecrübelerin verdiği neticeler bizim için daha kıymetli bir menba'dır. Anadolu'da teessüs eden hükümet şeklini, birkaç neslin tarihi hazırlamış ve son senelerdeki vukûât ancak tebellür ettirmiştir.

Bahsimizi tenvîr için bir saniye gerilere bakalım. Hayatta her şey tekâmüle tâbidir. Bir cemaat içinde hâkimiyet istidadının uyanması pek büyük bir tekâmül hatvesi olmuştur. Menba'ı mechul ve bir sihirbaz tarafından tefsir edilmeğe muhtaç bir itikat zümresinin tazyiki altında bulunan ibtidaî cemaatler, her ne suretde olursa olsun, bir kabile reisine sahip olabilecek seviyeye çıktıkları zaman cemaat içinde umumi bir hâkimiyet teessüs etmiş demekti. Bu hâkimiyet de cemaatin mukadderatı nazarından iyi, fena bir dümen kuvveti hizmetini görüyordu. Asırlar geçtikçe hâkimiyet şekiller değiştirmiştir. Müstebid hükümdarların idaresi zamanına göre, pek büyük bir tekâmül eseri addolunabilirdi. Derebeylerini ezerek memleketlere fâik ve nâfiz bir hâkimiyet tesis eden müstebid ve mutlak idareli hükümdarlar milliyet devrini hiç şüphesiz hazırlamışlardır. Fakat bu devir bir defa geldikten sonra hâkimiyetin eski şekli milletler için en büyük hâil hükmüne girmiştir. Her memleketin siyasî tekâmülü bu hâili mümkün olduğu kadar zararsız bir hale koymağı ve millî hâkimiyet ile eski şekil arasında bir uzlaşma esası bulmağı istihdaf etmiştir. Bu esas her memleketin hususi ihtiyaç ve istidadlarına göre muhtelif şekiller almıştır. Hiçbiri mükemmel değildir. Yani hâkimiyet için maksada daha muvafık bir şekil aramağa, hiçbir yeniliği hoş görmeyen muhafazakâr ruhtan ve sabit bir takım menfaatlerden başka hiçbir mani yoktur.

Hâkimiyet meselesinde en fena tecrübeleri biz yaptık. Bu makale için saded haricinde kalacak sebebler dolayısıyla vakit ve zamanıyla müessir bir uzlaşma zemini bulamadık. İki nesle yakın bir zamandan beri hâkimiyetin şekli bu memleket için mütemâdi felâketleri mûcib oldu ve pek kabiliyetli ve müstesna bir milletin inkişafına karşı en büyük hâili teşkil etti. Lütfi Fikri Bey, milliyeti çocukca vasıtalar[la] imhaya çalışan devr-i Hamidîden, memleketin ahvalinden gazete ilaveleri vasıtasıyla haberdar olan bir hâkimiyet sahibinden ve son senelerde acı tecrübelerimizden kâfi derecede vuzûh ile bahsediyor. Fakat garipdir ki çıkardığı netice bu şeklin aynen devamına taraftarlık etmekten ibaret oluyor.

1324'ten sonra biz meşrutî hâkimiyeti de tecrübe ettik. Muhtelif hükümetler geldi geçti. Buların hepsi icraatından gûya mesul idiler. Fakat herbirinin geriye bıraktığı şey henüz el bile sürülmemiş koca bir mesuliyet dosyasından ibarettir. Gün oldu ki gûya mesul bir kabinenin yalnız iki nâzırı Meclis'i filânı değil, refiklerini bile haberdar etmeden harb ilânı gibi bir kararı yalnız başlarına verdiler. Sonra nâzırlar, mensub bulundukları nezaretlerde ihtisasa zerre kadar riayet etmeksizin şahıslarıyla kâim birer siyaset tuttular ve şahıs değiştikçe her türlü teferruata kadar bu siyaset de değişerek memleket işlerinde bir dâimiyet husûlüne mani oldu.

Bütün bu tecrübeler karşısında Anadolu büyük bir adım atmak ihtiyacını duydu. Millete ait olan hâkimiyeti bir tek şahsa değil, bütün bir meclise emanet etmeğe karar verdi. Milletin sık sık re'yini izhâr etmesi için intihâbın iki senede bir icrası esasını kabul etti. Mesul nâzır usûlünü kırdı. Muhtelif dairelerde meclis arasında irtibatı temin etmek üzre her daireye bir vekil tayini esasını kabul etti. Bu suretle meclis icra işini üzerine almış olmuyor, yalnız hâkimiyetin infazına ait muameleleri üzerine alıyor. İcra işleri bittabi muhtelif devâir tarafından yapılıyor, hem de arada politikacılıktan yetişmiş, lafzen mesul vâsi' salahiyetli bir nâzır bulunmadığı için icra işlerinin mütehassısların re'yi ve kanun mûcebince deveran etmesi imkânı kuvvet buluyor.

Şimdi gözümüz önünde bu esaslara müstenit bir sistem var ki bizi ümidimizin çok fevkinde muvaffakiyetlere îsal etmiştir. Geride fena bir sistem var ki memleketi felâketten felâkete sürüklemiştir. Başımızdan geçen acı acı tecrübelerden sonra bunlardan hangisini intihâb edeceğimizi tayin için çok tereddüd gösteremeyiz. Bizim için bugünün canlı hakikatleri Montesquiyö'nün iki asır evvelki nazariyelerinden herhalde daha belîğdir.

Bundan üç sene evvel Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları İstanbul'un âkillerini bir araya toplayarak icraat programlarını ortaya koysalardı, pek az

kimseler bu programın kâbil-i tatbik olduğuna ihtimal verecekti. Memleketi mechul ihtimaller karşısında bırakmamak için müteşebbisleri fikirlerinden vazgeçirmeğe çalışacaklar ve azla kanaati tercih edeceklerdi. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları milletin akl-ı selimine, hamiyetine ve aşk-ı istiklâline istinad ederek işe teşebbüs ettiler, uğraştılar ve muvaffak oldular. Meydana çıkardıkları iş, ancak büyük çapda kafalardan çıkabilecek bir eserdir. Hâkimiyet-i milliye için kabul edilen şekil de bu eserin zeylinden başka bir şey değildir. Büyük kafalardan çıkan dûrbînâne bir eser, tenkitten müstağnidir, demek istemiyoruz. Fakat müsmir ve faideli bir tenkidin başlıca şartı mevcud ahvali ihata etmekte, mevcud amelî imkânları ölçmekte ve fiilen tehavvül ve salah husûle getirebilecek yolda müsbet ve ibda'kâr itirazlarda bulunmaktadır. Ortalığı olduğu gibi görmek istemeksizin menfî ve yıkıcı itirazlarda bulunmak, muzır bir dedikodudan başka bir şey değildir. Hâlbuki memleket haricî mücadelesini heman heman bitirmiş olmakla beraber daha çok zaman dahilde bütün kuvvetlerini birleştirerek vâsi' bir mesai programının tatbiki ile iştigal etmek mecburiyetindedir. Bu devrede dedikodu ile kuvvet israfından tevakki etmekten ve ancak amelî bir kıymeti haiz müsmir tenkitlerde bulunmaktan başka çaremiz yoktur.

NUMERO: 23
HÜKÜMDARLIK KARŞISINDA MİLLİYET
MUHARRİRİ: NECMEDDİN SADIK BEY

Lütfi Fikri Bey *Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrîk-i Kuvâ Meselesi [Mesâilî]* hakkında küçük bir risâle neşretti. Bu risâlenin mukaddimesinden anlıyoruz ki, Lütfi Fikri Bey'i bu risâleyi yazmağa sevk eden şey, Refet Paşa'nın bazı nutuklarıdır.

Muhâmî-i muhterem, bu yirmi sahifelik risâlesinde tefrîk-i kuvâ ve mesuliyet meselelerinden bahsederek "saltanat-ı milliye" düsturunu ve yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu tenkit ediyor.

Lütfi Fikri Bey'e nazaran milliyet fikirlerinin inkişafına hükümdarlık mani değildir, bilâkis meşrutî hükümetlerde, hükümdarların şahısları hissiyât-ı milliyenin inkişafına yardım etmiştir. Çünkü "Hükümdarların vücudu milletleri mazilerine daima merbut bırakacak en müessir bir vasıtadır". Bu fikre iştirak etmiyoruz, çünkü on dokuzuncu asırda milliyet mefhumu hükümdarlara rağmen ve onların arzusu hilafına husûl bulmuştur. Çünkü

milletin hukuk ve salahiyetinin tevsî'i daima hükümdarların nüfuz ve hâkimiyetlerinin tenâkusuyla kâbildir. Bunun içindir ki her memlekette milliyet hissiyatı inkişaf ettikçe hükümdarlar yavaş yavaş birer gölge mesabesine iner.

Tefrîk-i kuvâ ve mesuliyet meselelerinde Lütfi Fikri Bey eski hukuk-ı esasiye nazariyelerine ez-cümle Monteskiyö'ye istinad ediyor. Fikrimizce, bugün herhangi bir siyasî veya hukuk-ı beyne'l-milel ulemasının nazariyelerine istinad etmek mümkün değildir. Çünkü cihanda Harb-i Umumi ile açılan yeni devir, eskiden birer ilim addedilen bu nazariyâtın hakikate ne kadar gayr-ı muvafık olduğunu göstermiştir. Bu ulema daima maziye bakarak örnek almışlar yahut istikbale dair fikriyât ve felsefe ile meşgul olmuşlardır. Dünya işleri maziye göre yürümediği gibi bu nazariyâtcıların felsefesi de kendi fikirlerinin mahsulünden ibarettir. Harb-i Umumi ve yeni hadisât-ı ictimaiye bu nazariyâtın çürük olduğunu isbat etti. Meselâ Monteskiyö'nün eseri bir vesika-i tarihiyeden başka bir şey değildir. Bunun içindir ki, meselâ bu nazariyelere göre eşkâl-i hükümetin muhakkak şu veya bu tarzda olması lazım geleceğine hükmetmek doğru olamaz. Yani her hadiseyi kitaba uydurmak ihtiyacında değiliz. Meselâ bugünkü Rus idaresi ne Monteskiyö'nün *Ruhu'l-Kavânîn*'inde, ne de Esmen'in *Hukuk-u Esasiye* kitabında yoktur; hâlbuki Sovyet idaresi bugün bir emr-i vâkidir...

Lütfi Fikri Bey'in fikirleri şöyle hülasa edilebilir: Kuvve-i icraiye, kuvve-i teşrî'iye, kuvve-i adliyenin, bu üç vazife-i hükümetin başka başka heyetler tarafından îfası zaruridir. Kuvve-i icraiyeyi lağv etmek kâbil değildir. Dünya mesuliyet ve itimad esası üzerine müstenittir.

Lütfi Fikri Bey diyor ki : "Heyet-i icraiyesini mesul etmekte izhâr-ı acz edecek bir millet meclisinin o işleri bizzat hüsn-i idare edeceğine nasıl kani olabilir?... Meclisi kim kontrol edecek?... Meclisin tahakkümüne kim karşı gelecek?... Kim onu huzur-ı millete gitmeğe icbar edebilecek?...." Binaenaleyh heyet-i teşrî'iyeden müstakil bir heyet-i icraiyenin yani meclisten ayrı bir heyet-i vükelânın vücudu şarttır. Bu hükümetin başında kim bulunacağı meselesine gelince, Lütfi Fikri Bey meşrutî saltanatı bizim memlekete en muvafık şekil buluyor. Diyor ki:

> "Sıfat-ı hilafetin kuvve-i cismaniyeden ayrı olarak vücudu esasât ve an'anât-ı İslâmiyede kâbil-i tasavvur değildir. Bizim kanun-ı esasimiz heyet-i icraiyenin suret-i teşekkülü hususunda ruhumuza, an'anâtımıza, ihtiyacımıza en muvafık olan şekil ve sureti vaz' etmiştir".

Lütfi Fikri Bey meşrutiyetin ilânından beri memleketin başına gelen felâketlerde hükümdarların kabahati olmadığını, ne Balkan Harbi'nden ne Harb-i Umumi'den padişahların haberi olmadığını söylüyor, yalnız Mütareke'den sonraki ahvali zikrediyor ve "Mütareke'den sonra husûle gelen ahvâl, bünyan-ı devletde tadilât ve tahvilât-ı esasiye yapmak için kâfi delâil olamayacağını" söylüyor. Lütfi Fikri Bey'in fikrince, "kanun-i esasimizin esasâtı nisbeten en az fenalıkla işleyecek bir makinedir".

> "Memleketin seviyesini yükseltmeden buna dokunmak, bina-yı devleti büsbütün perişan etmek, altını üstüne getirmek olur..."

Lütfi Fikri Bey risâlesinin nihayetinde; mevcud Meclis-i Millî'nin bu meselede bir karar vermeğe kâfi salahiyeti olmadığını söylüyor ve diyor ki:

> "Bugün nasıl İngiliz intihâbâtı Çanakkale meselesi etrafında cereyan edecekse, bizde de aklen, mantıken, kanunen evvelemirde sulhdan sonra günün en mühim meselesi olacak olan padişahlığın muhafazası yahut ilgâsı esası üzerine intihâbât-ı umumiye yapılmalı ve onun neticesinde teşekkül edecek mecliste bu meseleler bir karara rabt olunmalıdır".

Görülüyor ki Lütfi Fikri Bey eski kanun-ı esasiyi muhafaza taraftarıdır. Ve risâlesini başlıca kanun-ı esasinin müdafaasına hasretmiştir. Millet Meclisi'nin kabul ettiği, ma'a-hâzâ henüz müzakere ve münakaşa edilmekte olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda bazı noktalar vardır ki ta'dil ve tashihe muhtaçtır. Fakat şurasını söyleyelim ki, kanun-i esasi bu memleketin ihtiyacına ve bilhassa İstiklal Harbi'nden sonra husûle gelen yeni ihtiyaclara tetabuk etmekten uzaktır. Bilhassa meşrutiyetin ilânı gününden beri başımıza gelen şeyler gösterdi ki Kanun-i Esasi'de pek esaslı ve derin ta'dilât yapılmalıdır.

Yukarıda söylediğimiz gibi bu münakaşalar, bir hukuk-ı esasiye münakaşası tarzında cereyan edemez. Bu meselelerde kitaplardaki nazariyeler değil, dünyanın bugünkü hali, memlekette husûle gelen yeni cereyanlar, beynelmilel yeni mevkiimiz ve şimdiye kadar yapılan acı tecrübeler nazar-ı dikkate alınmalıdır.

Çünkü bir nazariyenin leh ve aleyhinde kitablar dolusu yazı yazılabilir ve yine hiçbir mesele halledilmiş olmaz. Kitablardan evvel hakikate, bir kere içimize ve etrafımıza bakmalıyız.

NUMERO: 24

HOCA ŞÜKRÜ EFENDİ'YE CEVAB

MUHARRİRİ: F. C.

Batınlardan beri bu memleketi zaafa dûçar iden, terakki ve te'âlîden mahrum eyleyen, bir taraftan mukaddesât-ı beşeriyenin en kudsîsi olan dini alet, diğer taraftan cehl u cehaleti tahrik ederek devlet ve milleti akıl ve zekâ, ilim ve fen ve sanayi'in temin ettiği fütûhâttan mahrum ve muhâtt oldukları diğer devlet ve milletlerin dûnunda tutan bir ruh vardır ki, vakit vakit zuhur ederek meş'ûm tesirlerini göstermeğe çabalar.

Sübhanallah, bu kere ruh-ı devlet ü milleti Huda-pesendâne bir azim ve irade ile emsâlsiz bir himmet ve fedakârlıkla en müthiş bir felâketten kurtarmış ve asırlardan beri tahayyül bile edilemeyen bir sahil-i necata çıkarmak üzre bulunan ve bu sayede kendisine ebedî ve emsâli hiçbir meclise, hiçbir heyete nasib olmayan bir âbide-i nâm u şeref temin etmiş bulunan Büyük Millet Meclisi'nin bir âzasında tecelli ediyor.

Türkün tarihini yukarıdan beri tetkik edersek bu zavallı Türk milletinin ne kadar ma'kûs bir tali'a mazhar olduğunu re'ye'l-ayn görürüz. Tam kurtuluş zamanlarında, tam necat günlerinde, tam rahatça ve serbestçe ve çalışmak ve maddî, mânevî saadetleri temin eylemek imkânı önüne açılmak üzere iken her zaman bu ruh tecelli eder ve mânialar ve müşkiller îka'ına çalışmakla sanki anlaşılmaz bir zevk duyar. Bu kere de öyle bir cereyanın başına Karahisarısahib mebusu Şükrü Efendi geçiyor veyahut geçiriliyor.

Bu zat dini elinde kalkan yaparak Büyük Millet Meclisi ve bütün Türk milleti tarafından dört seneden beri yapılmış ve yapılmakta olan bütün icraâtın hilaf-ı şeriat olduğunu ilân ve yalnız zımnen değil, sarahaten de ehl-i imanı isyana davet ediyor. Bu iddiamızın mücerred kalmaması için Şükrü Efendi tarafından *Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi* namı altında neşrolunan bir risâleden âtîdeki fıkraları aynen iktibas ediyoruz. Şükrü Efendi risâlesinin sekizinci sahifesinde aynen şöyle yazıyor:

> "Halife haiz olduğu vazife-i diniye ve siyasiye itibariyle mecâlis-i İslâmiyenin, memleketlerine has örf u adât icabâtına, zaman ve mekân muktezâsına imtisâlen kararlaştıracakları kavânîn ve nizamâta da mühim bir dahl ü tesiri vardır. Bu gibi mecâlisin taht-ı karara aldıkları mevâdd-ı teâmüliyenin mesâğ olması için halifenin tasdik ve tasvibine iktiran etmesi taht-ı vücûbdadır. Ancak o sayededir ki bu gibi mukarrarât ahkâm-ı şer'iyye 'idâdına dahil olur".

Şükrü Efendi bu muğlak cümlelerde beyan etmek istediği fikrini daha sarih ve kat'î bir lisanla risâlenin yirmi altıncı sahifesinde şöylece beyan eylemiştir.

> "Şu hale göre tanzîm-i kavânîn ve icra-yı hükümet salahiyetini deruhde eden meclisimizin riyaset-i tabiiyesini halifenin hâiz olması, yani kavânîn-i devlet ve mukarrerât-ı hükümetin halifenin nazar-ı tasdikine iktiran etmesi bir emr-i zarurî ve şer'îdir".

Şükrü Efendi'nin fikri sarih ve kat'îdir. Makam-ı hilafetin tasdik etmediği herhangi bir kanun, herhangi bir karar gayr-ı şer'îdir.

Malum olduğu vechile Büyük Millet Meclisi teessüs ettiği günden bu ana kadar kendisine halife hiçbir zaman riyaset etmemiş ve hiçbir kanun ve karar onun tasvibine iktiran eylememiştir. Binaenaleyh Şükrü Efendi fikrince evvelâ Büyük Millet Meclisi bu dört sene müddeti esnasında mütemadiyen günah işlemiştir. Ve sâniyen ittihaz etmiş olduğu kanun ve kararların hiçbirisi meşru değildir. O halde millete terettüb eden vazife nedir? Şükrü Efendi risâlesinde bu hususu da tamamen ve sarahaten beyan ediyor.

Evvelâ: Naklettiğimiz fıkralarda sarahaten müstebân olduğu üzre bütün bu kanunlar ve kararlar, Şükrü Efendi'nin fikrince şer'an gayr-ı mutâ'dır. Yani millet onlara itaat etmemelidir.

Sâniyen: Risâlesinin dokuzuncu sahifesinde yine aynı zat kavânîn ve mukarrerâtın halifenin tasvibine iktiran etmesi lüzum-ı şer'îsini beyan ettikden sonra aynen diyor ki:

> "Şu serdettiğimiz beyanattan tezahür ediyor ki Müslümanlar izah ettiğimiz bütün aksâmıyla ahkâm-ı ilâhiyeye itaat ederler. Onlar ilâhî bir takım ahkâm tanıdıkları için mazmunlarına muhalefeti Cenabı Hakk'a isyan mahiyetinde telakki ederler".

Tabir-i diğerle Şükrü Efendi'nin fikrince Müslümanlar kavânîn ve mukarrerâtın makam-ı hilafet tarafından tasdikini ilâhî bir hüküm tanırlar. Buna muhalefet hareketi ise Cenabı Hakk'a isyan mahiyetinde telakki ederler. Yani Şükrü Efendi'nin fikrince Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti ve bunlara itaat iden bütün millet bu dört sene zarfında Cenabı Hakk'a isyan etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Cenabı Hakk'a karşı isyan edenlere isyan ve onları tarîk-i hakka ircâ' edinceye kadar mücadele etmek şer'î bir vecibe olduğundan millet-i İslâmiye üzerine Büyük Millet Meclisi'ne ve onun hükümetine karşı isyan eylemek gibi şer'î bir teklif geliyor.

İşte Şükrü Efendi tarafından beyan olunan fikirlerin mahiyeti. Vaktiyle Vahideddin ile Hoca Sabri de aynı mütalaalarla aynı esaslara istinaden Büyük Millet Meclisi'ni tel'în ve tekfîr ederek rüesâsını idama mahkûm ve İslâmları bu "melâ'în" ile mücahede ve mücadeleye davet etmişlerdi. O zaman Şükrü Efendi'nin bizzat bu "melâ'în" meyanında bulunduğu malumdur. Zira halifenin tasdikine iktiran etmeyen kanunlar ve kararlara tebe'iyyet eyliyor ve hatta makam-ı hilafetin makam-ı saltanattan ayrılmasını bilâ-itiraz kabul etmiş olanlar meyanında bulunuyordu.

Neden Şükrü Efendi o zamanlar itiraz etmiyorlardı ve neden kendilerini bu isyan ve günah irtikâbından kurtarmağa çalışmıyorlardı. Yoksa yalnız şimdi mi aklını başına topladı veyahut başka rüzgârlar mı esti? Meselenin pek mühim bir kıymet-i mahsusayı haiz olan şu cihetlerini bir tarafa bırakarak biraz da pek geç ayılmış olan bu zatın irfanına, malumât-ı İslâmiyesine bakalım:

Hangi bidâ'alarla, ne gibi istihzarâtla bu kabilden ince ve kılınçtan keskin sırattan geçmek için kendisinde cüret bulmuştur?... Risâleyi imza eden Şükrü Efendi'nin bidâ'a-i ilmiyesinden, istihbarât-ı İslâmiyesinden bahsetmeği vaad etmiştik.

Risâle yukardan aşağıya kadar mütalaa olununca, risâleye imzasını vaz' eden zatın İslâmiyetin ruhuna, Risâlet-penah Efendimiz'in terceme-i haline, ricâl-i ümmetin ahvaline, tarih-i İslâma tamamen yabancı olduğu apaçık tezahür eder.

Risâlede beyan olunan fikirler, meydana cüretle atılan düsturlar, zikr olunan gûya tarihî vakalar risâle sahibinin İslâm felsefesinden, İslâm hukukundan, İslâm tarihinden habbe kadar nasibe-dâr olmadığını isbat ediyor. Meselâ risâle sahibi, hilafetin menba'ını şu suretle tarif ediyor:

> "Hilafetin iki sebebi olur. Ya ihtiyar ve intihâb veyahut velâyet-i ahd yani ehl-i hall u akd tarafından intihâb olunur yahut halife-i sâbıkdan sâdır olan bir hüküm mûcebince veliahd tayin olunur. Bu iki sebeb asıldır".

Bu tariften anlaşılıyor ki risâle sahibi velâyet-i ahd ile intihâb arasındaki hukuk nokta-i nazarından olan farkı takdir edemiyor. Mûma ileyhin ale'l-umum hukukdan ve bilhassa İslâm hukukundan kat'iyyen behredâr olmadığına bu bâriz delildir. Velâyet-i ahd ile intihâb yekdiğerine tamamen zıt ve muhalif iki mefhum, iki esas, iki usuldür; velâyet-i ahd olan yerde intihâb olamaz, intihâb olan yerde velâyet-i ahd olamaz. Velâyet-i ahd usûlünü kabul edenlerce intihâb usûlü merdûd ve mecrûhtur. İntihâb usûlünü kabul edenlerce de bilâkis velâyet-i ahd esası merdûd ve mecrûhtur.

Yalnız her türlü zihniyet-i hukukiyeden mahrum olanlar bu iki usûlü yekdiğerinin aynı veya müradifi addedebilirler. Mutekaddimîn ulema-yı İslâmiye aradaki farkı kemâl-i dikkatle kaydetmişler ve velâyet-i ahd usûlünü ruh-ı İslâmiyete muhalif olduğundan tamamen red etmişlerdir.

Risâle sahibi Hazreti Ebu Bekir'in Hazreti Ömer'i veliahd tayin ettiğini iddia ediyor. Bu iddia tamamen muhalif-i hakikattir, risâle sahibinin hukuka yabancı olduğu kadar İslâm tarihine de yabancı olduğunu isbat ediyor. Hazreti Ebu Bekir, Hazreti Ömer'i hiçbir zaman veliahd tayin etmedi, zira hilafete tasarruf hakkını hâiz değildi. Ve bu hak yalnız ve münhasıran icmâ-i ümmete aittir. Hazreti Ebu Bekir gibi bütün hayatının her dakikasını ruh-ı İslâmiyete tevfîk ettirmiş bir zatın böyle bir harekette bulunmayacağı kendi kendine aşikârdır. Vekâyi'-i tarihiye de bunu isbat ediyor.

Hazreti Ebu Bekir kendisinden sonra bir veliahd tayin etmedi. Yalnız kendisine müracaat eden ashab-ı kirâma zaten bütün nazarların nokta-i teveccühü olan Hazreti Ömer'i tavsiye etti. Bu suretle Hazreti Ebu Bekir veliahd tayin etmiş değil, kendisinden sonra makam-ı hilafeti ihraz etmeğe ictihadınca en layık olan zatı göstermiş oldu. Ashab-ı kirâm ise harekât ve ef'âliyle İslâmiyetin rükn-i rekîni olan Hazreti Ömer'in tavsiye olunduğunu tasvib ederek onu hilafete intihâb ettiler.

Tavsiye etmek veliahd tayin etmek değildir. Şükrü Efendi, siz İslâm tarihine ziyadece vakıf olsaydınız, böyle bir tefsirin ikinci defa dahi vâki olmuş olduğunu öğrenmiş olurdunuz. Hazreti Ömer radıyallahü anhü hal-i ihtizarda iken ashab-ı kirâm kendisine müracaat ettiler ve birisini makam-ı hilafete tavsiye etmesini rica ettiler. Hazreti Ömer aynen şu cevabı verdi:

> "Ebu Ubeyde b. Cerrah ile Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim ber-hayat olsa idiler, birisini tavsiye ederdim. Bunlar vefat etmiş olduklarından herhangi bir kişi tavsiye etmek mesuliyetinden çekinirim".

Demek vefat etmek üzere bulunan halifelerden ashab-ı kirâm sırf onların tecrübe ve zekâlarından istifade etmek üzre re'ylerini almak istiyorlardı. Ve illâ veliahd tayin ettirmek asla hayallerine bile gelmezdi. Ashab-ı kirâm intihâb usûlüne kıskançlıkla merbût idiler. Bu hakkı kimseye terk etmek istemezlerdi. İslâmiyetin ilk zamanlarında vâki olan kanlı hadiselerin birçokları bu hakkın suret-i istimâli etrafında cereyan etmiştir. Şükrü Efendi bilmeli idi ki, Hazreti Ali'ye muhalefet edenler ellerinde en keskin alet olmak üzere Hazreti Ali'nin intihâbı esnasında icmâ-i ümmet olmadığı iddiasını kullanıyorlardı. İcma-i ümmetin nâkıs olduğunu ileri sürerek Hazreti Ali

gibi bir zata karşı kıyâm eden Zübeyr, Talha, Aişe gibi ashab-ı kirâm nasıl veliahd tayinine razı olabilirlerdi.

Ba'dehu, Şükrü Efendi müdde'âsını te'yiden Muaviye'nin oğlu Yezid'i veliahd tayin etmesini misâl olarak göstermekle tarih-i İslâmda en ibtidaî vekâyi'e vakıf olmadığını bir kat daha izhâr eylemiş ve kendi kalemiyle kendi müdde'âsının başdan başa çürük olduğunu isbat etmiştir.

Vâkıa, Muaviye oğlu Yezid'i veliahd tayin etti. Fakat buna karşı bütün ecille-i kibâr-ı İslâm, aşere-i mübeşşereden ber-hayat kalmış olanların kâffesi Hazreti Ali'nin oğlu Hüseyin, Hazreti Ömer'in oğlu Abdullah, Hazreti Ebu Bekir'in oğlu Muhammed, Hazreti Talha ve bütün ashab kemâl-i nefret ve hiddetle kıyâm ettiler.

Şükrü Efendi hiç olmazsa Kerbela Vakası'nın, bu dil-sûz vaka esnasında aile-i Nebeviye'ye karşı reva görülen zulüm ve hakaretlerin, İbni Ziyad'ın Mekke üzerine seferini, Kâbe'nin veliahdcılarca mancınığa tutulmasını ve tahrib edilmesini, Hazreti Talha'nın o can-sûz vaka-i şehadetini bilmeli idi. Bu tarihî vakanın kâffesi o intihâb-ı velâyeti-i ahd meselesi etrafında cereyan etmiştir. Hazreti Risâlet-penah ile hulefâ-yı râşidîni idrak etmiş olan ecille-i kibâr-ı İslâm Muaviye'nin bu hareketini tasvib değil, ona karşı kıyâm ettiler. İntihab usûlünün bozulmasına, velâyet-i ahd usûlünün ikâmesine karşı silah be-dest olarak çıkmayı bir vecîbe-i vicdaniye ve şer'iye addettiler.

Bu mücadele ve mücahede Ömer b. Abdülaziz devri istisna edilmek üzre bütün Benî Ümeyye sülalesi zamanı müddetince devam etti ve Haccac-ı zâlimin kibâr ve ecille i İslâmiyeyi kahr u tedmîr etmesi de bu yüzden olmuştur. Kibâr-ı İslâmda tecelli eden vicdan-ı İslâm, Muaviye'nin vaz' etmiş olduğu esasa karşı müttehiden isyan etti ve bu yolda binlerce ecille-i İslâmın kanları döküldü.

Bunca tarihî vâkıalar meydanda iken Şükrü Efendi hangi mâ-sebaka, hangi nazariyeye istinaden intihâb ile velâyet-i ahd usûllerinin müsavî bulunduklarını ve yekdiğerinin heman aynı olduklarını ileri sürüyor?

Evet, Benî Ümeyye'nin ve bilahare onları taklid eden Benî Abbasîlerin zulm [ü] kahrı altında ezilen ve titreyen bazı âlim-nüma zevat sırf kendi nefislerini kurtarmak veyahut celb-i menfaat için idare-i maslahat vadisine saptılar, Şükrü Efendi'nin bugün müdafaa ettiği nazariyeyi meydana attılar. Kibâr-ı ecille-i İslâmın isyan ettikleri emr-i vâki'leri birer hile-i şer'iye ile tezkiye etmeğe koyuldular. Gûya Muaviye, Yezid vesaire müctehid imişler ve ictihadlarına göre hareket etmişlerdir. Binaenaleyh muâheze edilemezlermiş. İctihadlarının hata ve savabı da kendilerine aitmiş. Haklarında hüküm vermek başkalarına düşmezmiş. Hayr u bedlerini, iyilik ve kötülüklerini

kimse ağzına almamalı imiş, hatta müminler sevab işlemişler demekle mükellef imişler.

Hâlbuki demin de söylendiği vechile ulema-yı mütekaddimîn, ashab-ı kirâm, ecille-i İslâm böyle düşünmüyorlardı. Bunlar kendilerini emr-i marûf ve nehy-i münker kaideleriyle vazifedâr addediyorlardı. Bilhassa mesâlih-i âmme ile meşgul olan makamâtın ef'âl ve harekâtını murakabe etmeği kendi için vicdanî vecîbe addediyorlardı. Nîk ü bedi, iyilik ve kötülüğü temyiz ve haklarında kat'î hükümler vererek ahaliyi sevab addettikleri yola tahrikten bir an hâlî kalmıyorlardı. Hazreti Osman'a karşı isyan ettiler, Hazreti Ali'ye karşı kıyâm eylediler. Muaviye'nin veliahd tayinine karşı silah be-dest olarak kıyâm ederek kanlarını akıttılar, canlarını bezl eylediler.

Çünkü ashab-ı kirâm ve ecille-i İslâmda bir hak ve hakkaniyet endişesi, bir hukuk ve ahlâk zihniyeti vardı. Canlarını ve mallarını bu hak ve hukuk yolunda bezl edecek kadar kendilerinde aşk ve merbûtiyet duyuyorlardı. Vaktâ ki zaman değişti, vaktâ ki seciye ve vicdan kuvvet ve para önünde eğilmeğe başladı, vaktâ ki dalkavukluk âlem-i İslâmı kapladı, hak ve hukuk aşkı söndü. Emr-i vâki'ler karşısında meskenet fazilet oldu. İdare-i maslahatlar, hile-i şer'iyeler yol aldı. İşte o zaman velâyet-i ahd ile intihâb arasında fark görünmez oldu. Herhangi bir adam herhangi bir suretle hükümete, kuvvete, paraya mâlik olduysa hak ve her şey onun oldu.

İctihad etmiş bulundu. Her işlediği sevab oldu. Haklarında başkaları tarafından hüküm vermek men edildi. Muhafaza-yı nefs veyahut celb-i menfaat için âlim geçinen bazıları tarafından tervîc olunan ve ruh-ı İslâmiyete tamamen muhalif bulunan bu nazariyeler, bu gibi ahlâkî adem-i hassasiyet ve hukukî lâkaydlıkdır ki, tarih-i İslâmdaki tereddüdünün ilk merhalesini teşkil ediyor.

Şükrü Efendi de kuvvetini bu nazariyelerden alıyor. Fakat tarih meydandadır. Hulefâ-yı râşidîn devri ile onu takib eden iki batın velâyet-i ahd usûlünü gayr-ı kâbil-i tahammül bir bid'at diye kıyâm alâ İslâm telakki ederek ve ona karşı uzun, kanlı ve müdhiş mücahede ve mücadeleler yapmış iken bugün avâmm-ı nâsın mürşidi olmak iddiasında bulunan Şükrü Efendiler, İslâm tarihinin bu bâriz hakikatlerinden gâfil olarak velâyet-i ahd ile intihâb arasında hiçbir fark görmüyor. İkisini de aynı derecede hilafetin menba'ı diye telakki ediyorlar.

İslâm mukadderâtı nokta-i nazarından bu hadiseye ağlamamak kâbil değildir.

NUMERO: 25

İSLÂMDA HİLAFET

MUHARRİRİ: HOCA İLYAS SAMİ EFENDİ

"Hilafet" lafzının da delâleti üzre "huzur-ı âmmeyi kâfil, icraat-ı umûru tedvîrde Şâri'-i emîne niyabet"dir. Yani fetret ve fevzâya mani olacak bir hükûmet tesis etmektir. Bunun reisine *halife* denildiği gibi müftiye de kadıya da *halife* ve her hükümet-i meşrûa reisine de *halife* denilir. "İmam", "halife" ve "emir" elfâz-ı müradifedir. Bu lafzın ba'de'n-Nebî muhdes olmasına devat ve kalem talebiyle bu babdaki irşadât ve vesâya-yı Resûl sallallâhu aleyhi ve selleme Hazreti Ömer'in "Kitabullah bize kâfi değil mi?" demiş olduğuna göre bu mânanın kemiyeten ve keyfiyeten meşrûiyetini evvelâ kanun-i semavî-i dinimizde aramak zaruretindeyiz. Kur'an-ı azîmü'ş-şan bu babda efrad arasındaki hukuk ve vezâifi adl ile rü'yet ve emanâtı ehline tevdî etmelerini keyfiyet-i hükümete ait bir şart-ı nass-ı Tenzil olarak beyan ediyor.

Bundan sonra ümmet-i İslâmiyenin riâyetine kanaatkâr olduğu düstur "ehâdîs ve ef'âl-i Nebî'den sonra" ef'âl-i sahabedir. Ba'de'n-Nebî olduğuna göre istidlâl edilecek ef'âl-i Nebî ve sarih u sahih ehâdîs-i nevebiyede bulunmadığı tesbit edildikten sonra Hazreti Ebu Bekir'de tecelli eden hükümet esasâtını almak ve bir şûra ve reis-i müntehabından ibaret olan bu âmmenin emniyetine mazhariyetle halife-i sahih olmasında hiç tereddüd edilmeyen bu devirdeki ef'âl-i sahabeyi düstur-ı amel ittihaz edebiliriz! Bunda ne görürüz? Ârâ-yı âmmeye kemâl-i emniyetle mazhar bir reis ki şûra ile mukayyed ve şekl-i şûra müsbet değilse de ârâ-yı âmmeye mazhariyeti daha mühim olan şûra-yı âmme ile bekâm olduğunu gösterir. Hatta tesis-i hükümet hakkının tamamen millette olduğunun en celî burhanı Hazreti Osman vakasıdır! Zira salahiyet ve vezâifin merzâ-yı âmme dairesinde olmadığı his edilince ve bu salahiyetin nez'ine maddeten imkân olmadığından şehadetiyle neticelendiğine göre göz bebeği kadar nâzik ve nâmus kadar mukaddes olan bu hukuk u vezâif-i milliyenin tevdî edileceği zaman, vakit, zat kolay bulunmayacağını fiilen irâe ve isbat etmektedir.

Hazreti Ali halife-i bi'l-hak ise de vaka-ı Osman'da sükûnu ve dem-i Osman'la muâheze ve mu'âteb olmasını vesile eden ezkiyâ-yı Arabdan sahib-i deha ve siyaset Muaviye yine milletle yani başına topladığı ârâ ile tesis-i hükümet etmiştir. Ondan sonra hilafeti irsî ve neslî ve intihâb ve bey'attan vâreste bir metâ haline koyduğu için İslâmda ilk teferrüd ve tefrika bombasını bu suretle vaz' etmiştir ve fütûhât itibariyle edvâr-ı şan-â-

ver-i İslâm olan Emevî ve Abba[sî] sultanları şûrayı ihmal ettiği halde bile muasırlarından hilaf-ı meşru olduklarına dair tefevvühâtda bulunulmamış ve def'an li'l-fiten tecebbür ve tahakküm eden mutasallıtlara millet kendi hukukunu ihmal ederek itaat etmiş olduğundan şekl-i meşrûiyet verilmiştir.

Şu basit mukaddemeden çıkan neticede herkesin ittifak edebileceği sarih bir kanaat-ı ilmiye vardır: O da halife nasbında sahib-i salahiyet ve müessir-i hakiki olan millet yani erbab-ı hall u akd hukuk u vezâifini tevdî etmek maksadıyla bir halife intihâb ederse ve tamamen bu emanete ehil ve layık bulursa pekalâ yapabilir ve meşru olur. Çok asrî tecrübelerden mülhem ve tarihî sû-i istimallerden ve bilhassa pek karîb bir zamanda firarî halifenin cüretinden kıskanarak (?) bu mukaddesât-ı hukukiyesini reşîd ve necîb bulduğu bir şûra-yı millîde bulundurmak arzu ederse bila-tereddüd o da meşrû belki eşra' olur. Hâlbuki halife-i hâzırın intihâbı sırasında hâkimiyet-i milliyeyi ilân ve kabul etmiş bir hükümet-i meşrûaya mâlik bulunan millet terk ve tecezzî ve ferağ kabul etmeyecek bir mahiyette vezâif ve hukuk-ı esasiyesini sarîhan şûra-yı âmmede bırakmak üzre ne kadar sarîh bir karar vermiş ise vahdet-i İslâmiyeyi makam-ı hilafetin muhafazasında bulmuş, haric ve dahil-i İslâmın bu makama birçok istihlâs ve kuvvet ümidleriyle meşbû olduğundan ibka etmiştir.

İşte bu mesalih-i âmmeyi derpiş eden şûranın en meşrû bir hareket yaptığı, ilmen cây-ı iştibah ve tereddüd olmaması lazım iken bu fikrin muarızları bu babdaki nazar-ı ilmîyi güya muhtevî bir risâle bugünlerde neşretmekle muhtelif hatalar yapmışlardır. Risâlenin bâlâda mesrûd ve esasât-ı ilmiyeye tevafuk eden cihetlerini birer birer ta'dad ederken galat-ı rü'yet ve tefekkürle ihtiras ve siyasete alet olan cihetleri ve bilhassa mukarrerât-ı milliyenin re'y-i ferdîye iktiran yani tasdik-i halifeye muhtaç olduğuna ait fikrin ne mühlik, ne cüretkârâne, dine ve ilme vedâ olduğunu nazar-ı ulu'l-ebsâra vaz' etmeği dinî, vatanî ve ilmî sâiklerin tesiri altında bir vazife-i nâzife addeylerim. Risâle sahibiyle hilafetin tesis-i hükümet olduğunda ittifak ediyoruz. O halde bu hak sadr-ı İslâmdaki İslâmların ve ecdad ve eslâf-ı izâmımızın değil, ancak bizim nesl-i hâzırımızındır.

O halde bir zata halife vasfını vermek milletin hakkıdır. O halde bi'l-icmâ sabit olduğu kabul edilecek şey hükümet ve hilafet değil de halife ise meclis bu vazifeyi îfa etmiştir. İkinci ittifak ettiğimiz nokta bu halifeye hukuk ve vezâifi tevdîde milletin hakk-ı sarîhidir. Bunu sahib-i risâle itiraf ediyor ve "Meclis ileride bir karar ile şu meseleyi de hal edecektir" diyor ve diğer bir sahifesinde "Hilafet bir akiddir, vekâlet kısmındandır" denince müvekkil vezâif-i vekili tayin etmedikce, demek [suretiyle] tayin etmeyeceğini de kabul ediyor. Bu iki nazariyede de bizimle beraber olduğunu sarîhan

ifade eden muarızdan yalnız bizim değil ilmin, ulemanın, hakikatın ve her sahib-i insafın ayrıldığı cihet de işte budur ki "Vezaif-i halife şer'in verdiği bir hakdır. Umûr-ı şer'iyede meclis ve karar veren millet olamaz" demiştir. Burada biraz tevakkuf edip bu kadar açık bir tenakuzun saha-i ilimde değil belki ihtiras ve siyaset illetleriyle galat-ı rü'yet ve tefekküre düşmüş bulunan hasta dimağlarda bulunabileceğini söylemek bu sukûtun çirkinliğini tasvire bilmem kâfi gelir mi? "Vezaifin tevdîi millet işidir", hem de şer'in verdiği bir hakdır. Millet aksini yapamaz.

Risâle sahibinin bütün erbâb-ı iz'andan ayrıldığı gibi malesef bizi de beraber alamadığı bir nazariyesi de "mukarrerât ve mudevvenât-ı milliyenin tasdik-i halifeye iktiranının bir zaruret-i şer'iye telakki etmesidir". İşte ilim namına teberrî edilmesi erbab-ı ilme ve basirete vecîbe olan bu azîm mesuliyet, ancak risâlenin altına bilâ-tefekkür imzasını vaz' eden efendiye bırakılması zaruri olan bir keyfiyettir. "Hükümet bir şûra ile reisden terekküb ederse meşru olur" esası muttefekun aleyhdir. O halde üç senedir devam eden ve mühim kanunlar ve kararlar ittihaz ve menâfi'-i memleketi şahrâh-ı zafere doğru sevk ve idare ve mahrumiyet-i kat'iyeden perişan ve şeref-i istiklâl çıkaran ve ârâ-yı kâdire-i milleti temsil eden bu hükümet müdevvenâtına acaba gayr-ı meşrû mu diyor? Herhalde zımnen bunu ihsas ediyor. Bunu kim diyor? Bu meclisin bir âzası! Daha katmerli ve şayan-ı nefret olan şey bunu din namına söylemesidir. Acaba hükmü daha kat'î vermeden bu ciheti mûma ileyh risâle sahibinin te'vil ve tashihine terk etmek, "bir mahmil-i hüsn bulundukça mümin kardeşinin sözünü te'vil" ile emreden esere ıktifâ etmek daha mı muvafık olacaktır? Herhalde bu "gayr-ı meşru" kelimesini kendisinin içinde bulunduğu ve re'y verdiği bir meclise -ki re'yleriyle millet üzerinde daima izlerini bırakacak kanunlar da yapmıştır- ıtlak edildiğine şimdilik kani olmayarak risâlenin daha başka esaslarının tahliline devam ediyoruz. Risâlenin açık bir mugalata yaptığı üçüncü fıkrası da;

> "Diyanet-i İslâmiye tevhid esasıyla sâir edyândan temayüzü, her şeyde vahdeti istilzam ettiğini söylemek ve bundan da Hâkim-i hakiki Sâni'-i vâhid olduğunu ve bir zatta yani hulefâda tecelli edince işte bu vahdet-i kuvâ bu suretle husûl bulur".

Şimdi bu mukaddemât-ı mesrûde ile netice arasında hiçbir münasebet olmadığı zâhir ve bâhirdir. İslâmda vahdet, vahdet-i akîdedir ki Sâni'i birlemektir. Bununla mütenasib vahted-i idare de vardır. Fakat bütün umûr ve vezâifin bir zata hasrı onu tasarrufât-ı âmmede kâdir ve salahiyatdâr görmekle, ashab-ı kirâm-ı Resul'ün müctehid ve emniyet-i âmmeye çehar-yâr-ı güzînin bile mazhar olamadığı bu kudret-i tasarrufu bir halifeye vermekle

vahdet kasd olunamaz. Belki vahdet-i idare ehramî bir şekil tasavvur edilirse işte bu vahdet-i İslâm "el-Mü'minu li'l-mü'mini ke'l-bünyani yeşüddü ba'duhu ba'dan"[9] eseri meâlinin bu misâli teyid ettiğine işarettir. Milliyet, hükümet, makam-ı hilafet "arsa-i arz, kavâid-i ehram, zirve" gibi imtizac ve iltisak peyda ederek bir cism-i mülteem halinde numune-i vahdet olarak temessül eder ve herkes kendisine mahsus vazifeleri îfa ile taksim-i a'mâle de riâyet etmiş olurlar.

NUMERO: 26
MU'TERİZLERİN İTİRAZDAN MAKSADLARI
MUHARRİRİ: AĞAOĞLU AHMED BEY

Türk muhitini içinden kemiren derunî hastalıklardan birisi de ukalalıktır. Bu hastalık, zihnîdir, ruhîdir, bir nevi dimağî isteridir. Hastalık teşrîh edilince; alâiminin şunlardan ibaret olduğu anlaşılır: Temayüz ihtiyacı ve bunun neticesi olarak umumi cereyanlara karşı gelmek illeti, uluorta, malum ve mechul her şeyden bahseylemek cüreti ve bu sayede çıkarılan gürültülerden mütelezziz olmak hırsı, kanaatsizlik ve muayyen bir mecmua-yı desatîre adem-i merbûtiyet ve bunun neticesi olarak kararsızlık, tezat, hoppalık ve nihayetü'n-nihaye renksizlik ve şahsiyetsizlik!

Bu gibi enmûzecler her muhit ve cemaat için hem muzır ve hem de tehlikelidirler. Muzırdırlar, çünkü menfî rol oynayarak muhiti daima sarsıntılara sevk ettikleri halde muhit için müsbet ve muayyen yollar irâe etmek fazilet ve iktidarından mahrumdurlar. Tehlikelidirler, çünkü tutulmuş oldukları hastalığın icabı olarak, atılan her nevi müsbet hatvelere karşı gelmek ve gürültü çıkarmak ihtiyacında olduklarından, cemaatlerin müstakar bir yol alarak sükûn ve huzur içinde tekâmül etmelerine mani ve engel olurlar!

Hele bizim gibi bir zümre-i medeniyeden diğer bir zümre-i medeniyeye atlamak üzere olan ve binaenaleyh tarihinin en buhranlı zamanını geçirmekte bulunan bir muhit için bu gibi enmûzeclerin ne kadar tehlikeli olukları meydandadır. Dahilî tarihimizin son on dört senelik sahifeleri bunun şahididir. İstanbul'da bu enmûzeclerin mebzûl olmaları pek tabiîdir. Zira İstanbul bunların tenmiyeleri için en musaid bir sahadır.

Dikkat olunursa görülür ki bahsettiğimiz hastaların yüzde doksanı Avrupa irfanı ile sıkı temasa gelmiş olanlar meyanındadırlar. Avrupa mektepleri

•••••

9 Müslim, el-Birr ve's-sıla ve'l-âdâb 65.

memleketimiz için ilmi, fenni, irfanı ile çalışan ciddi, mütevazı, müteşebbis, nâfi' adamlar yetiştirdikleri gibi, maa't-teessüf bazen muvazenesiz adamlar da hazırlamaktadırlar. Bu gibiler de muhitimizde hususi birer zümre teşkil ediyorlar, Avrupalıların "*intellektuel declassé*" (çığrından çıkmış münevverler) dedikleri adamların mahiyetini iktisab ediyorlar. Bunların Avrupa mekteblerinden almış oldukları en büyük bidâ'at, hiçbir hududa sığmaz bir temayüz hırsıdır. Bu gibiler memleketine avdet ettikleri zaman, bildikleri yarım yamalak bir ecnebi lisanı ile ellerindeki şahadetnamenin kendilerine memlekette her nevi makamı ihrâz etmek, her nevi iş görebilmek hakkını vermiş olduğu kanaati ile geliyorlar!

Evet! Türkiye'de her vatandaşın her nevi makam ve rütbeye, her nevi faaliyete hakkı olduğunu kimse inkâr edemez ve esas itibariyle böyle bir arzu, memleket için muzır değil, pek hayırlı olabilir. Lâkin bir şart ile: Çalışmak. Bugün bulunduğu saha-yı faaliyetle kanaat ederek o sahada memleketine a'zamî hizmeti, a'zamî menfaati temin eylemek ve bu suretle temayüz ederek mütemadiyen ve tedrîcen yükselmeğe koyulmak şartı ile.

Fakat maa't-teessüf bahsettiğimiz enmûzecler böyle yapmıyorlar. Bunlar ilk hatvede en yüksek mevkiye çıkmak, muvaffak olmadıkları halde her şeyi altüst eylemek hırsı ile meşbû'durlar. Bunlar zannediyorlar ki mekteblerde okudukları kitablar, bunlara her saha-yı faaliyette en yüksek mevki ihrâz etmek hakkını kendilerine vermiştir. Meselâ mektebde "ulûm-ı iktisadiye" derslerini okumuşlardır, binaenaleyh maliye nazırı olmak onların hakkıdır. Ziraat okumuşlardır, binaenaleyh Ziraat Nezareti'ni işgal eylemek yalnız onların hakkıdır. Ve ilâ âhirihi! Hâlbuki hayat, ameliyât, faaliyât sahası başka, mekteb sahası başkadır. Bilhassa siyaset âleminde! Lakin bu gibi "hastalar" ne bu hakikati ve ne de yüksek makamların pek mahdud olduğu keyfiyeti[ni] nazar-ı dikkate almak istidadını hâizdirler. İçlerinde taşıdıkları hırs onları mütemadiyen yakıyor, ateşliyor ve onlar kendileri ile beraber aralarında yaşamak mecburiyetinde bulundukları ve kendilerini müstehak zannettikleri derecede takdir etmediklerine kani oldukları muhitleri de yakıp kavuruyorlar!

Ali Kemal'in yazılarını okuyor muydunuz? Zavallı! İçinde taşıdığı bu ateşin kurbanı oldu gitti. O mütemadiyen kendisinden, kendi ilim ve irfanından, Paris'te tahsil etmiş olduğu ulûm-ı siyasiye mektebinden, dinlemiş olduğu Bouthımy, Tain, Sorel ve ilâ âhirihiden bahsederek "Mumcu Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu Ali Kemal bu kadar ilim ve irfan sahibi olsun ve memlekette kendisine müstahak olduğu mevki verilmesin!" diye feryad ediyordu!

Hakikatte Ali Kemal ne idi? Şahsiyet-i irfaniyesi neden ibaretti! Hangi cereyanı, hangi manzume-i efkârı, hangi usûlü temsil ediyordu? Bu suallere zannetmem ki bütün Türkiye'de sarîh ve kat'i cevab verebilecek bir tek şahıs bulunsun!

Ali Kemal ne istibdad taraftarıydı ne meşrutiyet, ne dinsizlik ne dindarlık, ne durgunluk ne hareket, ne irtica ve ne de hürriyet! O, müsbet hiçbir şey olmamakla beraber menfî her şeydi! Zaman zaman her fikri kabul ve red eyler! Onun bütün faaliyeti, bütün hareketleri tek bir fikir ve tek bir mihver etrafında dolaşıyordu. Bu fikir ve mihver de Ali Kemal'den, mütemadiyen Ali Kemal'den bahsettirmekten, Ali Kemal'in yüksek bir mevki ihrâz eylemesinden ibaretti?

Nihayet İngiliz dretnotları sayesinde bu hedefine nail oldu! Onun gibi arkadaşları Rıza Tevfik, Cenab Şahabeddin, Refik Halid, Sadık, Hoca Sabri ve sâirleri namuslarını da hırslarının enkazı altında mahvettiler! Fakat aynı hamurdan yoğrulmuş, aynı ahvâl-i ruhiyeyi taşıyan, aynı tîneti hâiz diğerleri de vardır ki şimdiye kadar hiç olmazsa namus hududunu tecavüz etmeyecek kadar murakabe-i nefs faziletini göstermişlerdir!

Bunlar meyanında, biz bu kere Dersim mebus-ı sâbıkı Lütfi Fikri Bey'den bahsetmek istiyoruz. Bu zat birçok senelerden beri, Ali Kemal'in mensub olduğu zümre ile teşrik-i mesai etmiştir. Lâkin bu mesainin sahası namusa temas ettiği zamanlar onlardan ayrıldığını burada bilhassa kaydetmeği ve kendisinin bizce muhterem olduğunu zikreylemeği bir vazife addediyoruz.

Mamafih, Lütfi Fikri Bey'in de aynı hastalığa tutulduğunu yani muvazenesiz olduğunu, temayüz hırsına, kendisinden bahsettirmek illetine mübtelâ, ne olursa olsun, umumi cereyana karşı sellemehü's-selâm, körü körüne gitmek marazıyla alûde olduğu her nevi şüpheden vârestedir! Evet dört seneden beri, bir tek cereyan yoktur ki, Lütfi Fikri ona itiraz etmemiş bulunsun! Birçok defalar da, dün daha şiddetle müdafaa ettiği bir mevzuyu, bugün aynı şiddetle red etmeğe kalkışmıştı. Şöyle ki bugün dahi Lütfi Fikri Bey hakkında da kendisinin ne olduğu, hangi fikri, hangi mecmua-i kanaati, hangi düsturları temsil ettiği, memleket için ne istediği, hangi usûlü, hangi tarîki tercih eylediği sorulsa, başta bizzat Lütfi Fikri Bey olduğu halde, kimse müsbet ve kat'î bir cevab veremez. Onun yalnız bir mihveri vardır. Bu mihver de menfî itirazlardan, cereyan-ı umumîye karşı gitmekten, gürültü yapmaktan ibarettir!

Bu kere dahi Lütfi Fikri Bey kendine sadık kalarak İstanbul muhitinde o menfî rolünü oynuyor. Dört seneden beri Anadolu'ya tamamen yabancı kalmış, mebus intihâb olunduğu halde vaziyetin meşkûkiyeti dolayısıyla olacak, teşrik-i mesai etmekten imtina eylemiş, İstanbul'da ecnebi işgali altında işi gücü ile, istirahat ve maişetini teminle meşgul olmuş olan ve

Anadolu'nun ne olduğunu, Anadolu'da neler olduğunu, hangi ruhun, hangi kalbin hâkim bulunduğunu bilmeyen, bilemeyen Lütfi Fikri Bey, Refet Paşa'nın geçici ve sathî beyanâtı üzerine bina-yı fikr ederek Büyük Millet Meclisi'nin almış olduğu istikamet hakkında bir risâle tab' u neşr eylemiş ve bu risâlede mezkûr istikameti tenkit ederek Büyük Millet Meclisi'ne lütfen dersler vermiştir!

Aynı ihtiyaç! Aynı ruh! Lütfi Fikri Bey, Ali Kemal'in de tahsil etmiş olduğu aynı "ulûm-ı siyasiye mektebi rahleleri üzerinde iken, Monteskiyö namında bir Fransız mütefekkirinin *Ruhu'l-Kavânîn* namındaki bir kitabını" okumuştur. Bu kere, Büyük Millet Meclisi tarafından ittihaz edilmiş olan istikamet bu kitabın vaz' ettiği düsturlara muvafık gelmiyormuş! Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi hata eylemiş. Hatalarını tashih için Lütfi Fikri Bey'i Ankara'ya davet eylemeli ve üstaddan o düsturların merhameten izahını istirham etmelidir.

Acaba Lütfi Fikri Bey isimlerinin de delâlet ettiği lütfu ibraz ederek teşrif buyurmak tenezzülünde bulunurlar mı? Tehlike atlanmış, memleket kurtulmuş, artık ders vermek ve memleketin mukadderâtı ile yeniden oynamak zamanları geldi! Acaba zahmet çekmezler mi? Fakat gelmezden evvel kendisinden birkaç sual îrad olunmasına müsaade buyururlar mı?

Acaba İngiltere on dördüncü asırda, İsviçre on beşinci asırda, on sekizinci asırda yaşamış ve ulûm-ı ictimaiyenin ne olduğunu tahmin bile edememiş olan Monteskiyö'den eser bile olmadığı zamanlarda, kendi inkılâplarını yaparken, hiç bu Fransız muharririni düşünmek zahmetine katlandılar mı? Keza Fransızlar bizzat 1789'da ve onlardan daha evvel 1776'da Amerikalılar kendi mukadderâtlarını tayin ederken yalnız Monteskiyö'den mi mülhem oldular? Ale'l-umum seyyâl ve cevvâl olan hayatın esrarengiz tezahürât ve tecelliyâtı, filân veyahut falan düstur ile tanzim ve tertip edilebilir mi? Eğer böyle ameliye mümkün olsaydı -ah ne mutlu- bugün herhangi bir cemaati, herhangi bir muhiti filân düstur içine sokarak istediğimiz ne kadar şekiller verebilirdik!

Unutmuyoruz, vaktiyle Lütfi Fikri Bey, yine Monteskiyö'lerden mülhem olarak ve ecnebi kanun-ı esasilerini önüne koyarak yirmi dört saat içinde Osmanlı İmparatorluğu için kavânîn-i esasiye tertib ediyordu? Fakat bütün bunların çocukluk olduğunu, bittabi Lütfi Fikri Bey de bilâhare anlamış olsa gerekdir!

Hayatın şe'niyeti, hiçbir zaman hiçbir düsturla tertib ve tanzim edilemez. Sırf dimağlardan, sırf ilhamâttan alınan mantıkî mefhumât üzerine bir milletin hayatını tertib etmeğe kalkışmak kadar cinnet olamaz! O kendi akıp gider ve kendi mecrasını kendisi bulur. Bugünkü ictimaiyât âlimlerinin

yegâne vazifeleri bu akımları ve bu mecrayı takib ve tesbit etmekten başka bir şey değildir.

Anadolu akıntıları da bugünkü mecralara bugünkü istikamete sevk eylemiştir. Bu akıntının, bu mecranın şekilleri başkalarına benzemiyormuş! Acaba Anadolu, Türk milleti, Türk hayatı başkalarına benziyor mu? Acaba Fransa ile Amerika, İsviçre ile İngiltere, Rusya ile Almanya arasında da aynı farklar mevcud değil midir?

Hiç şüphe yoktur ki Lütfi Fikri Bey Anadolu'da bulunmuş olsaydı, Anadolu akıntılarını yakından tetkik eylemiş olsaydı, o da alınmış olan istikametin, Anadolu şe'niyetinin mecburi bir mecrası ve mantıkî bir neticesi olduğunda ve bundan başkasının tasavvuru imkânı bile olmadığında şüphe etmezdi!

Mukadderâtını bizzat eline almış ve bütün bir cihan[ın] husûmet ve seylâbına karşı kendini kurtarmış olan bir milletin yine o mukadderâtı hıyanet ve ihanetleri taayyün etmiş olan ellere tevdî etmek istememesi kadar tabiî ve mantıkî bir şey olur mu? Ama bu Lütfi Fikri Bey'in zihnine yerleşmiş olan Monteskiyö'nün düsturlarına tevâfuk etmiyormuş! Ne yapalım! Lütfi Fikri Bey vaktinde gelip o düsturları izah etmeliydiler! Mücadele ve şe'niyetlerin akıntıları zamanında uzaktan seyirci bir vaziyet almak ve nihayet mecra temin ve tayin olunduktan sonra, onu tenkide kalkışmak kolay ve pek cazibeli bir iş ise de kurnazca olduğu da meydandadır. Bu, adeta başkalarının hazırladıkları sofranın başına geçmek gibi bir şey olur!

Efendi yağma yok! On dört senelik tecrübe kifayet eder! Millet hatıra, hayale sığmaz maddî ve mânevî ızdırablar ve meşakkatler ile kendine bir istikamet vermiştir. Sen ki bütün bu ızdırablar ve meşakkatlere yabancı idin. Sen ki mukadderât-ı milliye ile alakadar değildin. Bu istikamete dokunmak, onu tahrif eylemek hakkından mahrumsun! Şimdiye kadar aldığın yabancılık vaziyetine bir müddet daha devam et, seyirci kal; milletin cidâline iştirak etmediğin gibi, tayin-i mukadderâtına da iştirak edemezsin, binaenaleyh hiç olmazsa onu bu tayin-i mukadderât zamanında rahat bırak, huzur ve sükûn-ı mânevîsini ihlâl etmeğe yeltenme. Unutma ki inkılâb yapmakta olan bir millet inkılâb haricinde kalanlara kendi mukadderâtının tayinine iştirak hakkını bahşedemez. Ederse kendi eli ile kendi kurmuş olduğu binayı yıkar! Bu hakikatı Lütfi Fikri Bey ve emsâli unutmamalıdır. Mukadderât-ı millete vâzı'u'l-yed olan Büyük Millet Meclisi ve onun sinesinden doğan hükümet memleketi bilhassa böyle bu gibi müşevveş zamanlarda, ihtiras tecrübelerine maruz bıraktırmamağa ka'tiyen azmeylemişlerdir!

es-Selamü alâ meni'ttebe'a'l-hüda.

NUMERO: 27

HİLAFET VE İSLÂMİYET HAKKINDA KANGIRI MEBUSU TEVFİK EFENDİ'NİN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ BEYANÂTI[10]

MUHARRİRİ: AĞAOĞLU AHMED BEY

Tevfik Efendi (Kangırı) - Beyefendiler! Hadisât günden güne mühim, mühim vecheler gösteriyor.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) - Feyizli, feyizli.

Tevfik Efendi (Kangırı) - Bir kere dahilî matbuatımız haricden gelen beyanâtı, makalâtı ya tercüme edemiyorlar veyahut kasten tercümesini tağyîr ediyorlar. Birisini arz edeceğim. Ağa Han hilafet hakkında beyanâtta bulunuyor. *Yeni Gün* şu suretle tercüme ediyor: "Eğer Hazreti Peygamber hayatta olsaydı, hilafeti Türklere verirdi". *Hâkimiyet-i Milliye* ise diyor ki: "Bugün değil Emir Hüseyin onun cedd-i emcedi yani Hazreti Muhammed bile..."

Salih Efendi (Erzurum) - O halt etmiş!

Tevfik Efendi (Kangırı) - O halt etmiş değil, dinle, diyor ki: "Bugün cedd-i emcedlerine bile, bu makam Türklerden alınıp verilmeğe kalkışılsa idi yine âlem-i İslâm Türklere ait olduğu üzerinde ısrar ederdi."

Şimdi Müslüman olub bunu yazan zat üç yıldızdır. Bu üç yıldızın kim olduğunu bilmiyorum. Bu adamın şu makalesine bakarsak bu üç yıldız, seyyarât içerisinde serseri olanlardan olsa gerekdir. Çünkü İslâm matbuatında, İslâm âleminde bir gazeteci hilafetin ne olduğunu, Resulullah'ın kim olduğunu bilmesi lâzım gelir. Ağa Han farz-ı muhal olarak böyle söylese ki, Ağa Han kat'iyyen ve kâtıbeten böyle söylememiştir, Ağa Han âlim ve fâzıl bir zattır. Hilafet kimin hilafeti olduğunu bilir ve âlem-i İslâmın Hazreti Muhammed'e hilafeti vermiyeceğini hiç kat'iyen söylemezdi. Bu bir takım avâm-ı müslimîni idlâl ve iğfal maksadıyla söylenilmiş hainâne bir tercüme, hainâne bir nakildir.

Efendiler! Bu makalede ve diğer makalelerinde Türkiya'dan maada müstakil bir hükümet-i İslâmiye yoktur diyor. Âlem-i İslâmiyette istiklâlini kazanmış ve bizim de tanıdığımız müstakil hükümât-i İslâmiye vardır. Bu

•••••

10 *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*'nden aynen nakledilen bu sözler Meclis'in 18 Teşrinisâni 338 tarihinde vâki olan yüz kırk ikinci ictima'ının birinci celsesine aittir.

sözü onları me'yûs ediyor ve bu gazete bizim de el-yevm lisan-ı resmîmiz addediliyor. Gerçi lisan-ı resmîmiz değildir. Ben bu kürsüden arz ediyorum ki bu lisan-ı resmî değildir. Bu kendi lisanıdır. Makalenin bu ikinci kısmı da burada bulanan sefaretleri hakikaten müteessir ediyor. Bugün memleketimizde Afgan sefiri vardır. Biz onları müstakil bir hükümet tanıyoruz ve müstakil bir hükümettir. Ondan sonra İran hükümeti vardır. İran da müstakil bir hükümettir. Onların istiklâline taarruz edib onları bizden tenfîr etmek istiyorlar. Rica ederim, eğer bu üç yıldız gayet mukaddes bir adam ise, böyle tanınmış ise bize de bildirin, biz de bu mukaddes adama biz de söyleyemiyelim. Bu adam hakikaten bir İslâm muharriri, bir Türk muharriri ise, mukaddesâta, memleketin siyasetine her vakit tecavüz edib durmasın. Matbuat gerçi serbesttir. Matbuat hürdür. Lâkin memleketin menâfi'ini nazar-ı itibara almak, memleketin siyasetini, diyanetini nazar-ı itibara almak itibariyle hürdür. An'anâtı takdir etmek şartıyla hürdür.

İkinci mesele bu matbuata bir veche vermek lazım gelir. Matbuata bir veche verin. Zira bunlar pek ziyade ilerliyorlar. Sonra maarifimize de veche veriniz Efendiler! Bugün serbest tedrisât açıyoruz. Bugün bu serbest tedrisâtta müderrisler faziletinden istifade ettirmediğinden dolayı kadınlarla erkekleri tedrîse celb ediyorlar. Kadınlar ile erkekleri yanyana tedris etmek istiyorlar. Oraya herkes gitsin. Fakat kadınlarla celbe çalışırlarsa, bu doğrudan doğruya çığırtkanlık olur, bunu âlem-i İslâmiyet kabul edemez. Bu kürsüden teklif ediyorum. Bu gibi haller men edilsin. Maarif Vekâleti'nin muallim ve muallime derneklerini de tekrar ihya ettiğini işitiyorum. Rica ederim, bunu kabul etmeyelim.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) - Tunalı Hilmi de bu tabirinizi kabul etmiyor. Şam'da Ebu Sevda denilen bir kadın... (Ayak patırtıları)

Reis - Efendim! Rica ederim, Müsaade buyurun! Bu mesele ne rûznamede vardır, bunun için ne bir takrir verilmiştir. Bendeniz rûznamede bulunan bir meseleden bahsedecekler zannettim. Hâlbuki bahis buyurdukları şey de pek haklıdır fakat ya sual edebilirler veya istîzah edebilirler.

Tevfik Efendi (Kangırı) - Bir mebus arzu ettiği şeyi derhal kürsüye çıkar, söyler. Bunda rûznameye taarruz yoktur.

Reis - Müsaade buyurun, bir nizamname-i dahilî vardır ve orada musarrahtır. Bunların bu meseleden mesul olan vekillerin huzurunda söylenmesi lazımdır. Onlar da burada yoktur.

Tevfik Efendi (Kangırı) - Efendim! Bu mesele kanun meselesi değildir.

NUMERO: 28

KANGIRI MEBUSU TEVFİK EFENDİ'YE AÇIK MEKTUB

MUHARRİRİ: AĞAOĞLU AHMED BEY

Birkaç günden beri esir-i firaş olduğum için, Meclis'te cereyan eden müzakerâtı takip edemedim ve yalnız evvelki gün yatağımda *Yeni Gün*'ü okurken Kangırı mebusu Tevfik Efendi'nin hakk-ı acizîdeki beyanâtına muttali oldum.

Bize öyle geliyor ki millet kürsüsünün kudsiyeti iki şartı istilzâm ediyor: Birisi hakikate ma'kes olmak ve diğeri de nezahat ve nezaket-i lisaniyeye riâyet etmek. Kangırı mebusu Tevfik Efendi benden bahsederken bunların hiçbirisine riâyet etmemiştir.

Evvelâ âcize yazmadığım ve söylemediğim şeyler atfeylemiştir. Meselâ diyor ki: "Buna dair *Hâkimiyet-i Milliye*'de münteşir diğer makalelerin birinde, hilafet meselesinde Türkiya'dan maada müstakil bir hükümet yoktur diyor!"

Bu iddia hilaf-ı vâki bir isnaddır. Ben böyle bir şey yazmadım, söylemedim. Çünkü biliyorum ki âlem-i İslâmda Türkiya'dan maada müstakil İran, Afganistan hükümetleri de vardır. Yazdığım aynen şudur "Âlem-i İslâm dediğimiz vücudun yüzde doksan dokuzu küffar elinde esirdir. Bugün âlem-i İslâm manzûmesinde yegâne zinde, hakiki müessir ve muntazam kuvvet Türkiya'dadır. Mütebâkisi -biz bunu kemâl-i teessür ve teessüfle diyoruz- müessir ve hakiki bir kuvvet olmaktan pek uzakdır!"

Biz bu sözlerimizi her zaman, her yerde, herkesin önünde tekrar etmeğe hazırız. Çünkü bir hakikattir, mahz-ı hakikattır! Eğer bu hakikat Tevfik Efendi'ye ve onun mülhem eden zevata hoş görünmüyorsa kabahat bizde değildir. Hakikattir, gitsinler hakikate karşı mücadele açsınlar!

Sonra Tevkif Efendi benim yazılarımı başkalarınınki ile karıştırarak sözlerimi muharref bir surette zikr eylemişti. Ben iki sene akdem Lloyd George ile Hindistan murahhasları Mevlâna Muhammed Ali ve Şevket Ali biraderler arasında vâki olan bir muhavereyi naklederek demiştim ki, müşarun ileyhima biraderler Lloyd George'un Emir Hüseyin'in halife intihâbı hakkındaki teklifine karşı şöyle cevab vermişlerdi:

"Hilafet Türk milletinin hakkıdır, eğer bugün değil Emir Hüseyin onun cedd-i emcedlerine bile o makam Türklerden alınıb verilmeğe kalkışılsa idi yine İslâm âlemi hilafetin Türklere ait olduğu üzerinde ısrar ederdi!"

Tevfik Efendi, Mevlâna Muhammed Ali ve Şevket Ali biraderleri Ağa Han'la karıştırarak gûya bu sözlerin Ağa Han tarafından söylenmiş olduğunu yazmışım gibi âcizi tahti'e ediyor. Anlaşılıyor ki ya Tevfik Efendi yazıları bizzat okumamış veya başkalarının telkinâtı ile hareket eylemiştir veyahut okumuş da anlayamamıştır.

Fakat Tevfik Efendi'nin kürsi-i milleti sû-i istimal etmesi yalnız bununla kalmamıştır. O mukaddes kürsünün kendisine bahşettiği imtiyazâttan bilistifade gâib ve kendisini müdafaadan âciz birisini de tahkir etmek gibi bir cüret de göstermiştir ki asıl tahammül olunamayacak cihet de budur. Maarif, Dahiliye ve Hariciye vekâletleri ile matbuata veche vermek illetine tutulmuş olan Kangını mebusu hakkımda ez-cümle şu sözleri savurmuştur:

1. "Bunu yazan zat üç yıldızdır. Bu üç yıldızın kim olduğunu bilmiyorum. Herhalde seyyarât içinde yüzen serseri yıldızlardan olsa gerekdir, İslâm matbuatında, İslâm âleminde çalışan bir gazetecinin hilafetin ne demek olduğunu, Resulullah'ın kim olduğunu bilmesi lazımdır! Herhalde neşriyat-ı vâkıa bir takım avâmı idlâl ve iğfal maksadıyla vukû bulmuş cahilâne tercümelerdir!"

2. "İslâm hükümetlerinin buradaki heyet-i sefaretini bu kabil sözler me'yûs ediyor. Onların istiklâline taarruz ederek neden bizi tenfîr etmek istiyorlar!"

3. "Bu adam bir İslâm ve Türk muharriri ise memleketimizin siyasetine her vakit tecavüz etmesin".

Şimdi bu noktaları birer [birer] tahlil edelim:

1. Kangını mebusu bize serserilik unvan-ı celilini vermek istiyorlar. Pek minnetdâr ve müteşekkiriz. Eğer serserilik kırk senelik müddet-i hayatını Türklük ve İslâmiyet yolunda hiçbir garaz u ıvaz gütmeden sarf etmekten, diyar-ı küfrü terk ederek ailesini, mâ-melekini bırakmak ve sırf bir fikir, bir emel arkasından koşmak ve bütün hayatının hedefi, candan sevdiği Türklüğe vüs'ü dairesinde hizmet eylemekten ibaret ise, biz bu unvanı Kangını mebusunun ağzından kemâl-i memnuniyetle kabul ederdik. Yalnız bir şartla mûmâ ileyh mebus bu unvanı anlayarak vermiş olsaydı. Hayfâ ki onunla benim aramda o kadar derin bir uçurum vardır ki onun beni anlaması imkân haricindedir.

Azizim mebus! Türk nerede ise, orası benim aşiyânımdır! Ben âba ve ecdadımdan karışıksız Türk ve İslâm olarak geldim! Ben kendimi tanır tanımaz Türk âşıkı oldum! Ben -diyar-ı küfürde- en kahhâr bir zulüm ve istibdada karşı, Türklüğü ve İslâmiyeti müdafaa ederken siz kim bilir nerelerde uyukluyordunuz! Bu hakikati anlamak isterseniz, arkadaşlarınız vilâyet-i

şarkıye mebuslarından sorabilirsiniz! Ben hatta sizin için hiç haberiniz olmadan büyük bir Türk memleketi kazandım!!

Hilafeti, Hazreti Peygamber'i anlamak hususuna gelince aldığınız bâlâ-pervazâne vaziyet pek gülünçtür. Ben bu hususlara ait pek mufassal yazılar yazdım. İtirazınız var ise beyan ediniz. Cevab alınız. Yoksa kör kadı gibi hüküm verip gitmeyiniz. Hele İngilizce'den, Fransızca'dan vâki olan tercümelere, İngilizce ve Fransızca'yı rüyasında bile görmemiş olan birisi tarafından "pek cahilânedir" denmesi kadar cehl-i mürekkeb numûnesi bulmak güçtür.

2. Kangırı mebusunun bu maddede serd ettiği fikirler, fesad ve fitne telkininden başka bir şey addolunamaz. Bu maddede diyorlar ki: Gûya İslâm hükümetlerinin buradaki sefirleri bu kabil sözlerden me'yûs oluyorlar. Onların istiklâllerine taarruz edilerek neden bizden tenfîr edilmek isteniyor.

Mebus efendi! O kabil sözler hangisidir? Biz ne zaman, hangi yazımızla, hangi sözümüzle, hangi İslâm hükümetinin istiklâline taarruz ettik! Acaba Türkten bahsetmek, Türkün fezâilini zikreylemek, âlem-i İslâmın hal-i esaretini bin teessür ve feryadla yad eylemek, İslâm hükümetlerinin istiklâllerine taarruz mu addolunuyor? Ben içimizde bulunan muhterem İslâm sefirleri arasında, bunlardan me'yûs olacak tek birisini tasavvur edemiyorum. İşte Kangırı mebusu Tevfik Efendi, sizi davet ediyorum. Makalelerim arasında İslâm hükümetlerinin istiklâllerine taarruz ifade eden veyahut onları ye'se sevk edecek bir mânayı hâiz herhangi makalemi, herhangi cümlemi sarahaten zikrediniz! Etmediğiniz halde, muharrik ve ifsadkâr bir isnadda bulunmuş olduğunuz elbette ki herkesce tasdik olunacaktır.

Ba'dehu Kangırı mebusu bilmelidirz ki bu memleket yalnız onun değildir. Hem onun hem benim ve hem hepimizindir! Bu mülkün siyaseti ile meşgul olmak hakkını ne Kangırı mebusu ve ne başka kimse taht-ı inhisara alamaz. Türkiya halkının en ednâsından en büyüğüne kadar hepsi onunla meşgul olmak hem hakkını ve hem vazifesini hâizdir. Şahsıma gelince hiç olmazsa siyaset sahasında Kangırı mebusundan daha ziyade selahiyattar olduğumu elbette ki bütün Türkiya halkı tasdik eder. Binaenaleyh bu hususda onun bana değil, benim ona ders vermekliğim lazım gelir. Herkes kendi haddini tanır ve hele lisanına mâlik olursa zannedersem memlekete daha ziyade hizmet etmiş olur!

Umumiyet itibariyle Tevfik Efendi'nin hiddet ve hücumunu mûcib olan makalem baştan aşağıya kadar Büyük Millet Meclisi tarafından ittihaz olunan muazzam tarihî kararı te'yîden yazılmıştı. Vâki olan ve olacak itirazlara karşı Türk milletini bi-hakkın temsil eden Büyük Millet Meclisi'nin bu kararı

vermek hak ve salahiyeti olduğunu isbat içindir ki o makale yazılmıştı. Kararın ittihâzı esnasındaki müzakerelerde Tevfik Efendi cesaret-i medeniye ibraz ederek itiraz etmiş olsaydı, bu kere de bize hiddet ve hücumunda bir mantık ve mâna olurdu. Lâkin karara iştirak etmiş olduğundan bu kereki itirazı iki şıkdan birisini isbat eder. Ya karar ittihaz olunurken mahiyetini idrak edememiştir veyahut re'yini samimi olarak vermemiştir. Behemahal Tevfik Efendi'de bir sakat yer vardır. Bakınız ne diyor:

> "Her halde matbuatımıza veche vermeliyiz. Sonra maarifimize de veche verelim? Âlî serbest dersler açıyoruz. Erkeklerin istifadesi bitti, kadınlar da müstefid olacak. Eğer memlekete hizmet edilmek isteniliyorsa o adamlar fazilet tedrîs etsinler. Hülasa bu gibi haller men edilsin. Maarif Vekâleti muallim ve muallime derneklerini de ihya ediyormuş. Bunun da önüne geçmelidir..."

Hülasa her şeyin önüne geçmelidir. Padişahlık gidiyor, hilafet intihâbâta tâbi tutuluyor, kadınlar okumağa başlıyor, Deccal'ın zuhuru yaklaşmış, kıyamet kopmak üzredir ve mebus Tevfik Efendi de haklı olarak "Fazilet! Fazilet!" diye bağırıyor. Ah zavallı fazilet, nerelere saptın.

BEŞİNCİ KISIM

HİLAFET VE MİLLÎ HÂKİMİYET MESELELERİ HAKKINDA HALİFE HAZRETLERİNİN VE DİĞER ZEVATIN BEYANATLARI

NUMERO: 29
HALİFE HAZRETLERİNİN BEYANNAMELERİ
MUHARRİRİ: AHMED EMİN BEY

Allahu azimü'ş-şân irade-i sübhâniyesiyle inâyet-i kudsiye-i Rabbaniye ve ruhaniyet-i celile-i Nebeviye'ye dehâlet ederek muamelât-ı nâsa ve ihtiyacât-ı zamana muvafık mukarrerât-ı musîbesiyle üç buçuk seneden beri rüşd ü kiyâsetini isbat ve hâkimiyetini temin eden Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin intihâb ve müzaheretine bi'l-istinad makam-ı mu'allâ-yı İslâmiyeyi maa't-ta'zim işgal ediyorum. Cenabı Hakk'ın inâyet u sıyâneti ve Peygamber-i Zîşan Efendimiz'in imdad-ı ruhâniyeti ve gaza erleriyle din fedailerinin gayret ü şecaatı sayesinde ümmet-i mübeşşere-i Muhammediye hakkında ahîran tecelli eden muzafferiyât-ı müşa'şaa Huda'nın (?) hâdim ve müdâfii olmakla müftehir ve mübahî bulunan Türk millet-i necîbesinin ve hanedan-ı Osmanînin himemât-ı fedakârânesini tebcîlen âlem-i İslâmın haklarında daima ve bilhassa şu son elem ve imtihan devresinde bir an ibrâz u ibzâlinden fâriğ olmadığı muzafferiyet-i ulviye-i uhuvvetkâraneyi bir hiss-i amîk ve iftihar ve mahmedetle yad u tezkâr ve ulüvv-i kadr u necâbetle mütenasiben ve her-bâr mütezâyiden nail-i rif'at u saadet olmasını eltâf-ı celîle-i samedâniyeden tazarru ve niyaz eylerim.

Ümmet-i muazzama-i İslâmiyenin gaye-i âmâli kelâm-ı kudsiyet-iltisâm-ı ilâhiyenin ve şeriat-ı garrâ-yı Ahmediye'nin ebnâ-yı beşere vaad ve tebşir buyurdukları tekemmülât-ı dünyeviye ve uhreviye-i mâneviyenin esbab-ı tecellisine müttehiden bezl-i makderetten ibarettir. Bu itibarla makam-ı mu'allâ-yı hilafetin mahza vedî'atullah olan vazife-i ulviye-i imamet vedâ'etini hakkıyla ifa edebilmek ve uğruna bütün ömrümün muhassala-i istihzarât ve mesaisine vakfettiğim hidmet-i celîle-i İslâmiyeye alâ kadri'l-istitâ'a muvaffak olabilmek için cumhur-ı müslimîn ve ulema-yı din-i mübînin irşad-ı meşveret ve inzimâm-ı muavenetine hâssaten arz-ı iftikâr ve müracaat ederim. Heman Cenabı Kâdir-i mutlak cümlemizi tevfikât-ı rabbaniyesine mazhar ve sulh u müsalemet-i cihanın ve refahiyet u saadet-i umumiyenin idrakiyle kâmyab ve mübeşşer buyursun, amin.

4 Rebiülahir 1341

Halife-i Müslimîn Hadimu'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn

Abdülmecid b. Abdülaziz

NUMERO: 30

HALİFE HAZRETLERİNİN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE TEŞEKKÜR TELGRAFLARI

Âmme-i müslimîn için mûcib-i mahv olan düşman tekâlif-i şedîdesini kabul ve müslimînin müdafaa-i mücahidelerinde düşmana muvafakatla beyne'l-müslimîn îkâ'-ı şerr u fesad ve sefk-i dimâya fiilen teşebbüs ve bu harekâtında devam ve ısrar ve bi'n-nihaye ecnebi himayesine tevdî-i nefs ederek makarr u makam-ı hilafetten firar eden Vahideddin Efendi'nin Türkiya Büyük Millet Meclisi Şer'iye Vekâleti'nden verilen fetâvâ-yı şerife mûcebince inhılâ'ına Meclis heyet-i umumiyesinin 18. 11. 38 tarihinde mün'akid yüz kırkıncı ictimaının beşinci celsesinde müttefikan karar verildiği beyanıyla ve Türkiya devletinin hâkimiyetini bilâ-kayd u şart milletin uhdesinde mahfuz tutan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na tevfîkan icra kudreti ve teşrî salahiyeti kendisinde mütecellî ve mütemerkiz bulunan milletin yegâne ve hakiki mümessillerinden mürekkeb Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin 18. 11. 38 tarihinde müttefikan kabul ettiği esbab-ı mûcibe ve esasât dairesinde Meclis-i âlîce mün'akid celsede makam-ı muallâ-yı hilafete intihâb olunduğumun derciyle keyfiyetin Türkiya Büyük Millet Meclisi'nce âlem-i İslâm ve Türkiya halkına iblâğ olunduğunu müş'ir 18.

11. 38 tarihli telgrafname-i sâmîlerini mahzûziyetle aldım. Meclis-i âlîce bu suretle hakkımda ibrâz olunan nişane-i hürmet ve mahabbetten dolayı hâssaten müftehir ve müteşekkirim. Hırz-ı can eylediğim bu vedî'atullahı, menâfi'-i âliye-i İslâmiyeye bi-hakkın hizmet suretiyle hüsn-i muhafazaya muvaffakiyetimi ve âlem-i İslâmın daima mazhar-ı muvaffakiyât-ı sübhaniye olmasını barigâh-ı ehadiyetten tazarru ve niyaz eylerim.

4 Rebiulahir 1341

Halife-i Müslimîn Hadimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn

Abdülmecid b. Abdülaziz

Halife Hazretleri'nin Diğer Beyanatları

İstanbul: 25 (A.A.) - Halife Abdülmecid hazretleri *Tanin* gazetesi muharririne beyanât-ı âtiyede bulunmuşlardır:

"Bu mesud günleri idrak etmiş bir millete mensub olmak hakikaten müstesna bahtiyarlıklardandır. Devlet ve milletimiz felâket ve zeval uçurumunun içinde yuvarlanmağa başlamışken onu bu hevl-nâk uçurumdan kurtararak şu gördüğünüz saha-i necat u selâmete çıkarmak o derece büyük bir muvaffakiyettir ki milletimizin bu uğurda sarf ettiği huda-pesandâne azmi ve milletime rehber olan evliya-yı umûrun fetânet ve kiyâsetini ne kadar alkışlasak yeri vardır. Cenabı Hakk'a hamd u senalar olsun, bu mübarek günleri de idrak edebildik.

Türkün sinesinden çıkan muazzam bir kitle-i İslâm, istiklâl ve istikbâli kurtardı. Takdirât-ı sübhaniyenin vasıta-i tecellisi olan irade-i milliye ile bugün işgal ettiğim bu makamda en büyük emelim, devlet ve milletimin şahrâh-ı saadette terakkisini görmek ve Türk devletinin terakki ve te'âlîsine rabt-ı kalb etmiş olan âmme-i müminînin menâfi'ini hırz-ı can bilerek bütün kudretimle bunun mahfûziyetine çalışmaktır. Dinin şerefini milletinin şevketinde bulan her vatandaş gibi ben de hayatımın olanca zevk ve mefharetini bu şeref ve şevketin ittihadında arayacağım. Yaşamanın bir kıymeti varsa, bâr-ı hayatı lüzumsuz yere omuzlar üstünde taşımakta değil, bilâkis şerefli ve faideli seneleri dininin ve memleketinin mukaddes hizmetlerine tahsis edebilmektedir. Ceddim Hazreti Selim'in menâkıb-ı İslâm-pesendânesini daima ziynet-i hafıza ve âmâl edinmişimdir. Artık bana vedî'a olan vazife-i hilafeti inşaallah te'âlî-i İslâma hâdim ve nâfi olmak yolunda hüsn-i îfaya çalışacağım. Eğer vazife beni, diğer vatandaşlarım gibi milletimin hizmetinde de bir hisse-i şerefe nâil edebilirse kendimi dünyanın

en bahtiyar insanı addederim. Memleketimizin en felâketli günlerinde bile Cenabı Hakk'ın merhamet ve inayetinden ve necib Türk milleti ile yüksek alemdarlarının azm u hamasetlerinden kat'-i ümid etmemiş olduğum için, din ü devletimizin istikbalini (Halife hazretleri burada durdular ve denizin güneşli sathını işaret buyurarak devam ettiler) şu güneşli satıh gibi parlak görüyorum. Milleti inanılmaz harikalarla sahil-i selâmete çıkaranlar elbet şahika-i saadete îsal etmenin de yolunu bulurlar. Heman Cenabı Hakk cümlemizi tevfikât-ı sübhaniyesine mazhar buyursun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ'NİN BEYANATLARINDAN BİR PARÇA[11]

Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesis eden ve bunların hepsini hadisât ile tecrübe eyleyen Türk milleti bugün doğrudan doğruya kendi nam u sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftûr olduğu kabiliyet ve kudretle ahz-ı mevki etti (Şiddetli alkışlar).

Millet mukadderâtını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil bütün efradı tarafından müntehab vekillerden terekküb eden bir meclis-i âlîde temsil etti. İşte o meclis meclis-i âlînizdir, Türkiya Büyük Millet Meclisi'dir ve bu makam-ı hâkimiyetin hükümetine Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir heyet-i hükümet yoktur ve olamaz.

Makam-ı Hilafet Ne Olacak?

Kendine sıfat-ı hilafeti izafe eden bu mevki-i şahsî münhedim olunca "Makam-ı hilafet ne olacaktır?" suali vârid-i hâtır olur.

Efendiler! Hulefâ-yı Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilafet makamının asırlarca müddet saltanat makamıyla yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük, bugün millî saltanat ve hâkimiyet makamıyla hilafetin yanyana bulunabilmesi en tabiî hâlâttandır, şu fark ile ki Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu, Türkiya'da o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Makam-ı hilafete dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi, bî-kudret veya mülteci ve şahs-ı âciz değil, istinadgâhı Türkiya devleti olan bir şahs-ı âlî oturacaktır. Bu suretle

11 Büyük Millet Meclisi'nde îrad buyurdukları tarihî nutuklarından bir parça.

bir taraftan Türkiya halkı asrî bir devlet-i mütemeddine halinde her gün daha rasîn olacak, her gün daha mesud ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhâsın hayatî tehlikesine kendisi maruz bulunarak (eksik) diğer taraftan bütün âlem-i İslâmın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-i râbıtası, kulûb-i İslâmiyânın bâdi-i inşirahı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler! Türkiya devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet-i feyz u halâs [ve] saadet vaad ettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik tecârib-i fiiliye ve bunun semerât-ı mesudesi kâfi fikr u kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra makam-ı hilafetin dahi Türkiya devleti için, bütün âlem-i İslâm için ne kadar menfaatkâr olacağını da istikbal bütün vuzûhuyla gösterecektir. (İnşaallah sadaları).

Türk ve İslâm Türkiye devleti iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmağla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır. (İnşaallah sadaları).

Bu maruzât ve izahâta nihayet vermek için heyet-i âliyenize şunu arz edeyim ki bütün rüfekamın mevzu-i bahs olan meselenin esasında tamamen müttehid ve müttefik olduğunu, büyük bir kanaat-ı vicdaniye ve muhakeme-i fikriye ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hal milletimizin cidden teşekkürünü mûcib bir haldir ve heyet-i celilenizin nâmütenahi takdirât ve tebrikâtı istilzam eden bir hakkıdır.

İSMET PAŞA HAZRETLERİYLE MÜLAKAT[12]

Mecmua Muharrinin Mütalaatı

Lozan Konferansı'nın 13 Teşrinisâni'den 20 Teşrinisâni'ye tehir edilmesinden bi'l-istifade Garb Orduları Kumandanı ve Türkiya hükümetinin yeni Hariciye vekili İsmet Paşa hazretleri, Mösyö Po Ankara'yı ziyaret için kısa bir müddetle Paris'e gelmiş ve *Müslim Standart* muharririne de kendilerine mülaki olmak şerefini bahşeylemişlerdir. Artık tamamiyle Türk sefarethanesine yerleşmiş olan Ferid Beyefendi tarafından samimâne bir surette kabul edildik. Kendilerini ziyarete gelenlerin çokluğuna rağmen İsmet Paşa hazretleri bizi öğleden sonra kabul buyuracaklarını lütfen vaad

•••••

12 *Muslim Standard* mecmuasından muktebesdir.

buyurdular. Ankara hükümeti müşavirlerinden ve İsmet Paşa ile olan mülakatımızda tercümanlık eden Münir Bey ile de mülaki olduktan sonra İnönü kahramanı ve yeni Türkiya bânilerinden olan İsmet Paşa hazretlerinin huzurlarına kabul buyurulduk.

İsmet Paşa kısa fakat muntazam yapılı, yüksek alınlı, hutût-ı vechiyesi nâzik, kibar ve küçük ellere malik bir zattır. Yek-nazarda kırk senelik ömrünün, yirmi senelik hayat-ı askeriyesinde birçok muharebelerin zahmetini çekmiş bir muharib hissini veriyor. Bizi o gün yüzlerce mülâkat taleb edenler gibi değil, samimi bir dost gibi kabul buyurdular ve böylece bidâyette asabiyetimizi teskin ve bizleri müsterih buyurdular. Paşa hazretleri o akşam daha birçok ziyaretçi kabul edecekleri için derhal suallerimize başladık. Ankara'nın bitevi gayretlerini merak ve alaka ile takip eden milyonlarca Müslüman namına kendilerine muvaffakiyât-ı ahîresinden dolayı arz ettiğimiz tebrikâta cevaben müşarun ileyh dünyanın her tarafındaki Müslümanların bilhassa "Merkez[î] Hilafet Komitesi" ve bu gibi teşkilatın mahabbet ve muavenet-i mâneviyesini takdir ettiğini lütfen söylediler. Bu şahsî ve mütekâbil hissiyat, hürmet ve hüsn-i niyet bahislerinden sonra, Ankara hükümetinin hal-i hâzırından, âlem-i İslâmın bu hükümetin âtîdeki icraatından ne gibi şeyler beklediğini ve ahîren mukaddes vedî'ayı alçakça sû-i istimal eden sâkıt sultan ve halife Vahideddin'e karşı Hind Müslümanlarının hiçbir suretle hürmet beslemediklerini ve bundan sonra, menâfi'-i hilafeti an'anât-ı İslâmiyeye tevfîkan müdafaa etmek hususundaki vaadlerini îfa için Türkiya'daki yeni kuvvetlere tevcîh-i nazar ettiklerini kemâl-i itina ile arz ettik. Ankara'nın Türk an'anâtına tevfîkan İslâm alemdarlığını bi-hakkın îfa ettiğinden dolayı bütün âlem-i İslâmın iftihar ettiğini ve yeni idare ricâlinin de bu vazifeyi kemâl-i metanetle îfada devam edeceklerini ümid etmekte olduklarını ilâveten arz ettik. Hâtime-i mekal olarak da sultan-ı sâkıtın nâehil eller[in]den tahlîs eyledikleri hilafetin kudsiyetine iman ettiklerini ve makam-ı hilafeti kat'î bir surette müdafaa ve muhafaza edeceğini arz ettik.

Paşa hazretleri beyanatımızın bazı aksâmını teyid ederek suallerimize verecekleri cevabların mahiyeti hakkında bize evvelden bir fikir vermiş oldular. Paşa hazretleri bizi bir saatten fazla dinledikten sonra, beyanatımızın sâikını ve bunu ilham eden hissiyatımızı takdir buyurdular ve aynı gün akşam saat onda muhaverelerimize devam etmekliğimizi rica ettiler. Bundan sonra kendileri aşağıda bekleyen zevat ile kısaca görüştükten sonra alelacele sefarethaneden çıktılar.

Gece Paşa hazretlerine Kariyon otelinde mülaki olduk. Burada hususi salonların istirahat-bahş ve sakin muhitinde ve Münir Bey de hazır bulundukları halde Paşa hazretleri Ankara hükümetinin hilafete karşı olan vaziyet-i hâzırasını, mazideki vaziyetini ve Türk milletinin makam-ı hilafetin kudsiyetini muhafaza için seve seve maruz kaldığı mezâhimi izah buyurdular. Not aldık. Münir Bey de Türkçe not alıyordu. Paşa hazretleri aşağıda neşrettiğimiz beyannamelerini bir saatte ikmal buyurdular.

İsmet Paşa'nın Beyanâtı

Türkiye'de yeni bir devir başladığı malum-ı cihandır. Bugünkü Türk milletinin Muharebe-i Umumiye'nin bidâyet ve bilhassa intihâsı hengâmında dünya karşısındaki millet olduğunu iddia eylemek doğru olamaz. Türkiye'deki son dört senelik hayat-ı milliye ve bu hayatın mâlâmal olduğu vekâyi' Türk milletinin dünyaya karşı olan vaziyetini tamamiyle değiştirmiştir ve ümid ederim ki dünyanın da ona karşı olan nıkât-ı nazarı tebeddül eylemiştir. Son zamanlarda Türkiye'nin usûl-i idaresinde bazı tahavvülât vukûa gelmiştir. Meselâ en göze çarpan tahavvülü alalım: Türk milletinin bugün erkek ve kadın her ferdi umûr-ı dahiliye ve hariciyesine hâkim olmuştur. Hâlbuki evvelce bir hâkim ve onun birkaç muavini icra-yı hükm etmekteydi. Bu tahavvül, bu inkılab İslâmın ve hilafet-i İslâmiyenin menâfi'ine mugayir midir?

Bize muhalif fikirde bulunarak bu inkılabın İslâm ve hilafet menâfi'ine hâdim olmadığını iddia edenler için müsaadenizle şu misâli îrad edeyim: Hindli Müslüman kardeşlerimiz, pek haklı olarak İslâmın mukaddes yerlerinin tecavüzden masûn kalmasını taleb etmişlerdir. Belki, umumca malum değildir fakat biz biliyoruz ki bu mesele, yani mukaddes makamâtın tecavüzden masûn mahiyeti için olan Müslüman müracaatları bizim aleyhimize olarak istimal olunmuş ve bizim bu makamât-ı mukaddesenin bulunduğu memâlik üzerinde bir takım emperyalist makâsıd ve ihtirasât perverde eylediğimiz iddia olunmuştur. Bizi "hilafet"i Arabistan'ın serbest olan aksâmını kabza-i idaremize geçirmek üzere bahane olarak istimal eylemekle ittiham eylemişlerdir. Biz buna karşı İslâmiyette hâkimiyet-i siyasiye ile riyaset-i diniyenin memzûc olduğunu söyleyebilirdik. Bu iddia dünyanın her tarafında bilhassa Hindistan'daki Müslüman kardeşlerimiz tarafından tasvib ve takdir olunabilir. Fakat muarızlarımızı, düşmanlarımızı ikna edemezdi. Yaptığımız tahavvülâtın, vaziyetin tevlîd eylediği leh ve

aleyhdeki esbâb iyice tetkik edildikten sonra meydana getirildiği hususuna nazar-ı dikkatinizi celb etmek isterim.

Bu inkılabın başlıca fevâid ve netâyic-i hasenesi bunlardır.

İnkılabın Fevâidi

a) Fevâidden bahsetmezden evvel şunu söyleyelim ki garb kavmi de bugün benliğini, milliyetini idrak eylemişdir. Biz bu milliyet fikrini, benliğini idrak ile mukadderâtını kendi eline almak isteyen herhangi kavimde olursa olsun hüsn-i telakki ve takdir eyleriz. Biz Arablara "Cezîretü'l-Arab el-an bizimdir ve siz hilafeti elinde tutan Müslüman kavminin arzularına tebe'iyyet eylemelisiniz" dersek Arabları ikna edemeyiceğimiz gibi dünyadaki diğer milletleri de ikna edemeyiz. Biz dünya karşısına elimiz ve kalbimiz parlak olarak çıkmak isteriz. İslâmiyetin eski an'anât-ı siyasiyesini îfaya çalışırsak, bu hareketimizle hilafeti bahane ittihaz edersek Türk olmayan milletleri kendi emperyalizmimize serfürû ettirmek arzusu diye tefsir olunacaktır. Biz yeni tarz idaremizi bu gibi iddia ve ithamları kökünden kesip atacak surette kurduk. Biz kendimiz hür bir milletiz ve diğer milletlerin hürriyet arzusuna mani olmak istemeyiz. Bilhassa bu milletler Müslüman milletler olursa.

Kanaatime kalırsa yekdiğerinin bu suretle hürriyetine olan hürmet-i mütekâbile Müslüman milletleri arasında, kuvvetli bir Müslüman kavminin hâkimiyetinin diğerlerine zorla kabul ettirilmesinden daha ziyade hakiki, kalbî ve samimi bir ittihad temin edebilecektir. Filhakika Müslüman olup yekdiğerimizin hürriyetini tanıdığımız için bugün aramızda daha kuvvetli bir ittihad mevcuddur.

İddia Olunan Mehâzîr

Bununla beraber yapılan inkılabın bazı ciddi mehâzîri olduğunu zan edenler vardır.

1. Türklerin makamât-ı mukaddeseyi muhtevi memâlikle olan irtibat-ı müstakbeleleri hakkında yeni bir nazariye serd etmekle, İslâm dünyasının teveccüh ve müzaheretini gâib edecekleri iddia olunmaktadır.

Bu iddiaya karşı Türk milletinin kat'iyyen makam-ı muallâ-yı hilafetin müdâfi ve hâdimi olmaktan bir an geri kalmayacağını söyleyebilirim. Size ve sizin vasıtanızla bütün Müslümanlara diyebilirim ki; hilafete her zaman olduğu gibi, dinen pek sıkı merbût olduğumuz gibi icab ederse onun müda-

faası için son damla kanımızı dökmeğe her zaman hazırız. Türk milleti İslâmiyetin kılıncı olmakla müftehirdir. Müslüman dünyası, bizi terk mi edecektir? Müslüman kardeşlerimiz düşmanlarımızın bizim hakkımızdaki müftereyâtına mı kapılacaktır?

Erkek, kadın, çocuk Türk milletinin fakir, zengin her ferdi hilafet-i İslâmiyenin şan ve şerefine zahîr ve hâdimdir ve bütün Türk milleti diyorum, yalnız bir ferd değil. Ferd yerine yek-vücud bütün bir milletin hilafetin müdâfii olması müreccah değil midir?

Herkes bilir ki bir ferdin hâkimiyet ve kuvveti zayıflayabilir. Kendisine bağlanan itimad ve emniyete liyakat kesbetmeyebilir. Hâlbuki bütün bir millet hilafetin şan ve şerefinin muhafazasını esasât-ı milliyesinden addederse elbette makam-ı hilafetin emniyetini daha kuvvetli, daha şayan-ı itimad bir damân altında bulunur. Son zamanlarda halifelerin ellerindeki hilafet kuvvetini asla dinî olmayan bir takım makâsıda alet ettiklerini, Müslüman dünyası unutmamalıdır. Yeni tarz, böyle bir hareketi adîmü'l-imkân kılmaktadır. Sizi temin ederim ki hilafetin bir "emtia-i siyasiye" hükmüne geçmesine artık müsaade etmeyeceğiz. Biz o kanaatteyiz ki dünyanın her tarafındaki Müslüman rüesâ, akıllı, dirayetli ve dûr-bîn kimselerdir ve zahirî bir şekil ile hakiki bir vücud arasındaki farkı kolayca takdir ederler. Türk milleti kendisinin hilafetin istinadgâhı ve zahîri olduğunu ilân etmekle bu yeni hayat devrinde büyük Müslüman kuvvetlerinin kendisine mu'în ve zahîr olmasını beklemektedir. Müslüman dünyasına bu millî kararda hiçbir şahsî menfaat, şahsî ihtiras mevcud olmadığını söylemenizi rica ederim.

Bu nokta her türlü şüpheden vârestedir. Diğer taraftan bu iki suretle Türkiya'da şahsî ihtirasâtın bir rol oynamasına mani olunmuştur ve Türk milletinin her ferdi bu vaziyet-i idareye ahd eylemiştir. Asırlardan beri hilafetin mücahidi olan Türk milleti yek-vücud olarak onu müdafaada devam edecektir. Hilafetin kuvveti[ni] gâib eyleyeceği korkusu tamamiyle esassız ve nâ-be-mahaldir.

b) Diğer bir tenkit de milletin sultanı bilfiil hilafete sahip kılmadığı iddiasıdır. Zannetmem ki bunu iddia edenler çok olsun. Mısırlı ve Hindistanlı Müslümanların Ankara hükümeti ruesâsına karşı verilen küfr fetvasını ne kadar hararetle red ettikleri hatırlardadır. Biz zannederiz ki Müslüman kardeşlerimiz böyle fetvalar vererek hukuk-ı hilafeti sû-i istimal eden halifelerin nâ-mesul hareketleri ile bunların tekerrürünü men için olan hareket-i vatanperverâneyi tefrîk ederler. Müslüman dünyası onları (yani Türkleri) müşkilât içinde bulundukları anlarda terk mi edecektir? Eğer siz

bunu yaparsanız bizim ve bütün Müslüman dünyasının menâfi'imize karşı düşmanların aleti olursunuz.

Hukuk-ı Cismaniye Nedir?

Hukuk-ı cismaniyye ile, kuvve-i tedafüiye, menâfi'-i mâneviye ve maddiyeyi maddî tecavüzlerden korumak kuvveti murad olunur. Başka suretle hiç idarî mesai kâbil değildir. Türk teşkilat-ı siyasiyesinde bütün kuvâ-yı tedafüiyenin hilafet uğrunda istimali vardır. Böylece, hilafeti maddî vesâitten mahrum bırakdığımız nasıl iddia olunabilir? Hilafet Türkiya'dadır ve Türkiya'ya istinad eder.

Hukuk-ı hilafet masûndur ve onun müdafaası için bütün Türk milleti kanını dökmeğe hazırdır. Hilafet bu suretle kesb-i zaaf değil kesb-i kuvvet etmektedir. Bizimle Hind Müslümanlarının aramızdaki mahabbet kat'iyen eksilmemektedir. Bugün hilafet Müslümanlar arasında her zamandan fazla bir muhâdenet menbaıdır. Bütün dünyadaki Müslüman kardeşlerimizin bu sözleri iyice tetkik etmesini ve onların muavenetini beklememizin haklı bir talep olub olmadığını anlamasını temenni ederiz. Biz sizinle aynı aile efradındanız. Müşkilâtımız bitmemiştir. Sizin teveccüh, mahabbet ve müzâheret-i maddiyenizi isteriz. Siz şimdiye kadar fa'al teşvikâtınızla ve hilafet hakkındaki hareketimizi muvafık bulmağla bu makam-ı mukaddesin muhafızı olmağa layık olduğumuzu tasdik ettiniz. Türk milleti bununla pek müftehirdir. Hukuk-ı hilafetin masûn bulunduğu kanaatindeyiz. Lütfen bunu bütün İslâm dünyasına bildiriniz.

REFET PAŞA HAZRETLERİNİN BEYANÂTI[13]

Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hususiyet ve Faideleri

Refet Paşa hazretlerini, dün gece, Çapa'daki konaklarında ziyaret ettim. Müşarün ileyh birkaç günden beri fasılalarla devam eden Saltanat-ı Milliye ve Teşkilat-ı Esasiye hakkındaki pek mühim beyanatlarını bu gece ikmal edeceklerini vaad buyurmuşlar idi. Saat yedi buçukta konağa geldiğim zaman kapının önü azîm bir kalabalıkla mahşer gibiydi. Büyük Millet Meclisi'nin kararını tes'îd için, muhtelif semtlerden bayraklarını, fenerlerini,

13 *Akşam* gazetesinden iktibas edilmiştir.

alarak alaya iltihak eden binlerce kişi önde müzikaları, hürriyet ve istiklal şarkıları okuyarak, Çapa'nın bu tenha ve sâkit kısmında emsâlsiz bir sevinç içinde şehrâyin yapıyorlardı.

Paşa, şark mahfilinden sekize doğru geldiler ve bu alayın görülmemiş tezahüratıyla istikbal edildiler. Rafet Paşa, konağın penceresinden, bu binlerce kişilik halk kitlesine hitaben dün öğleden beri saltanatın millete intikal ettiğini ve zaten olmayan ikiliği ihdas etmek isteyen son mâninin de yıkılıp gittiğini anlattığı zaman, ahali safları arasından Paşa'ya doğru yükselen vecd ve heyecan âvazeleri hakikaten işitilecek, görülecek şeydi.

Saat dokuza doğru Refet Paşa hazretlerinin, İstanbulluların muhtelif tezahürlerde kendilerine takdim ettikleri çiçek demetleriyle süslü salonlarına kabul edildiğim zaman, ilk nazar-ı dikkate çarpan şey, Paşa'nın simasında Büyük Millet Meclisi idaresinin İstanbul'da da tesisinden mütevellid aşikâr memnuniyet, mütebessim simasının her ifadesinde ve daima iltifat ile meşbû gözlerinin üzerimize her çevrilişinde his edilen büyük meserret oldu.

Paşa, Saltanat-ı Milliye ve Teşkilat-ı Esasiye meselesi etrafındaki neşriyata dair vukû bulan muhtelif beyanatlarının gazetelere eksik bir surette nakledilmesinden doğabilecek mütenâkıs [mütenâkız] mütalaaların önünü almak ve herkese Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında mücmel ve vâzıh bir fikir vermek üzre, pek mühim beyanatlarına başladılar. Dört beş saat kadar devam eden bu mülakat esnasında Refet Paşa, ara sıra cümleler ve kelimeler üzerinde tevakkuf ederek fikirlerinin iyice tesbit edilmesine bilhassa ehemmiyet atfetmekte idiler. Teşkilat-ı Esasiye hakkında gazetemizde ve diğer gazetelerdeki makalelere ve buna dair intişar eden diğer yazılara aid mühim cevabları ve tavzihleri ihtiva eden bu pek mühim beyanatı ber-vech-i âtî naklediyorum:

– Gazetenizin baş makalesini büyük bir haz ile okudum. "Hâkimiyet" ve "Saltanat-ı Milliye" kelimeleriyle anlatmak istediğimiz demokratik fikirlerin esasâtı hakkında gazetenizle aynı tarzda düşüneceğimiz pek tabiî olmakla beraber bu fikirlerin ifade olunmuş bulunması yine beni mesrûr bırakdı. Bugün yeryüzünün kendisini henüz tanımayan pek karanlık yerleri istisna edilirse, hâkimiyet-i milliye esasâtını kabul etmemiş hiçbir millet, hiçbir devlet yoktur. Yalnız tatbikat yollarında daima az çok farklarla yürünür.

Bizim bundan evvelki Kanun-ı Esasimiz hâkimiyet-i milliye esasâtını ihtiva ettiği gibi bugünkü Teşkilat-ı Esasiyemizde de nokta-i nazarımız ve hedefimiz yalnız o Kanun-ı Esaside bazı maddelerin gizli mânalarıyla veyahut Kanun-ı Esasi ihzâr olunduğu zaman vaktin adem-i müsaadesine binâen zarurî olarak kabul edilen bazı maddelerin tehlikeye düşürülen hâki-

miyet-i milliye fikrini bu defa tekmil mânasıyla meydana koyabilmek için samimi olmaklığımızdır. Baş makalenizde hâkimiyet-i milliye fikirlerinin Anadolu'daki tarz-ı tatbikatı hakkında âtiye müteallik bazı düşünceleri ve bazı münakaşaları da makalenin hem-fikir kaldığımız parçalarından daha fazla bir itina ile okudum.

Anadolu'daki üç senelik hayat-ı cidâl orada yaşayanlara muhtelif ve muhalif ictihadları zevk ve lezzetle kabul fikrini verdiği gibi münakaşâta hürmet fikrini de kuvvetle ilkâ etmiştir. Binaenaleyh makalenin heyet-i umumiyesini büyük bir zevk, fakat büyük bir fikr-i tenkit ve münakaşa ile okuyacağım tabiî idi. Yalnız çok müteessirim ki ben burada ne vaziyetim ne de vaktim, zamanım sebebiyle münakaşalara girişebilecek bir halde değilim. Bundan başka çok mühim olarak ilâve edeyim ki mevzu-i bahs olan hususât esas itibariyle mevki-i fiil ve tatbikde olup teferruat itibariyle de esasen Büyük Millet Meclisi'nde hal-i tezekkür ve münakaşada bulunduğundan, hâlen ayrıca şahsî münakaşalara girişmeği pek lüzumlu da görmüyorum. Ben burada İstanbul'un sevgili ve sevimli hemşehrilerime hitab ettiğim zaman, ne bir fikr-i telkine tâbi idim ve hatta ne de bu hemşehrilerimin bu fikirler hakkında esaslı veyahut ibtidaî bir surette meşguliyet-i fikriyede bulunduklarını düşünmüştüm. Bu güzel şehrin çok sevgili halkı, geldiğim gün kalblerinden kopup gelen vatanperverâne hislerini mahabbet çiçekleri şeklinde bana izhâr ederlerken, ben de bu vatanın çok mesud ve çok şetaretli bir çocuğu sıfatiyle kendilerine şükran borclarımı ödemek ve yapılan muazzam işte kendilerinin çok muazzam müdahalelerini arz ve izhâr edebilmek için hâkimiyet ve saltanat-ı milliye düsturları mefhum ve müfâdından istifade etmek zaruretinde idim. Söyledim, söyledim ve söyledim.

Söylediklerimin hepsi hâkimiyet-i milliyenin esasına yani Teşkilat-ı Esasiye Kanunnamesi'nin "Hâkimiyet bilâ-kayd u şart milletindir" tarzındaki birinci maddesine aitti. Teferruata girmekten mümkün olduğu kadar çekindim. Çünkü esasında Büyük Millet Meclisi'nin tamamen müttehid olduğu birinci maddenin tarz-ı tatbiki ve teferruatı, henüz zaten Meclis'te de hal-i müzakerededir. Bir telkin fikriyle hareket ettiğim zannını vermemek için, münakaşasına girişilecek herhangi esaslı bir mevzu görmediğim ve bilhassa münakaşa vaziyetinde bulunmadığım için, gazetenizin baş makalesini de büyük bir zevk ve dikkatle okumuş ve fakat bendeki intiba'âtı kendime hasrederek bu babda bir şey söylemek lüzumunu his etmemiştim. Fakat mademki bu babda tevzîh edilecek bazı noktalar olduğunu söylüyor ve mütalaamı soruyorsunuz, ben de bu arzuya ittiba edeceğim.

Baş makalenizin tamamen müttehid kaldığımız hâkimiyet-i milliye esasâtını tasvibkâr olan ilk taraflarını geçerek münakaşa vadisinde yürütülen mütalaâtı parça parça mevzu-i bahs edeceğim.

Yeni Tarz-ı Hükümetimizin Fevâidi

"On kişilik bir icra heyetinin mesuliyeti ile icraî selahiyeti haiz üç yüz kişilik bir meclisin mesuliyeti arasında yalnız rakamlardan ibaret bir mikdar farkı var" deniliyor. Hayır, bu fark yalnız bir mikdar farkı değildir. Bir kişi herhangi bir sırrı pek kolaylıkla muhafaza eder, birkaç kişi herhangi bir maksad uğrunda yine muayyen bir sırrı muhafaza edebilirler, gizli muahedeler akd edebilirler. Bir milleti, belki de hiç istemediği bir harbe sürükleyebilirler. Fakat harb ve sulh hakkı, muahede akdi hakkı, bir kişiden ve nihayet o bir kişilik makam namına mesuliyeti deruhde eden vezirin iştirakinden alınıp da üç yüz kişilik bir meclise tevdi olunur ise, üç yüz kişiyle, velev ki hafî celselerde olsun, sır halinde kalabilecek kararlar ittihaz etmek mümkün müdür, gizli muahedeler akd edebilmek mümkün müdür?

Eğer bu millet hâlâ istilâ siyaseti takib edecekse, eğer bu millet namına gizli muahedeler akdi fikri kabul edilecekse, eğer bu millet bir veya birkaç kişi tarafından koyunlar gibi boğazlanmak için mezbahaya sevk edilecekse, o halde, benim bahsettiğim tarz-ı idare yanlıştır. Çünkü benim bahsettiğim tarz-ı idare gizli siyasetler, gizli muahedeler yapmayan ve yapmak isteyenleri boğan bir tarz-ı idaredir.

Bu basit görünen mikdar farkının hikmet-i idare nokta-i nazarından ne kadar muazzam bir eser olduğunu bilmem ifade edebildi mi? Ruhiyat ilminde meclisleri, cumhurları herhangi bir işe sürüklemenin kuvvetli hatibler için kolay olduğu ifade olunuyor. Yine ruhiyat ilminde kat'î bir hakikat vardır ki, cemaatin ruhu uzun münakaşalardan ve uzun nutuklardan sonra yalnız ve yalnız hak ve hakikatte toplanabilir. Ferdin hata ettiği yerde cemaatin hata etmediğini ruhiyat ilmi söylüyor. Fakat ilimlerin en kuvvetlisi, bi't-tecrübe hâsıl olanlardır.

Millet Meclisimizin Kudret-i Temsiliyesi

Ben üç senelik tecrübeme atfen söylüyorum ki meclisimizde tekmil bu devre-i cidâlde herbirimiz ferden çok yanlış düşündük, fakat heyet-i umumiyemizin muhassala-i tefekkürü heman daima en doğruyu bulmak oldu. Bi't-tabi milletin de sade, fakat pek büyük hiss-i selîminin ve pek eski zamandan beri devam edip gelen medeniyetinin bunda büyük tesirleri vardır. Doğrudur, bir millet meclisinden hesap aramak her vakit lazımdır. Fakat müstemirren devam eden, her gün ictima eden, aleni ictimalarda

münakaşalar yürüten bir meclis, acaba her gün kuvvet ve kudretinin yegâne sahibi olan millete, onun efkâr-ı umumiyesine, onun matbuatına hesab vermek vaziyetinde değil mi? Bundan daha açık bir surette nasıl hesab verilebilir? Doğrudur, kudret-i temsiliyesi ne kadar büyük olursa olsun bir meclis hiçbir zaman millet demek değildir. Fakat efrâd-ı milletin kâffesini bir yerde toplayarak her gün kararlar almak mümkün mü?

Fevkalâde ahvâl için ârâ-yı umumiyeye müracaat olunabilir, fakat bu fevkalâde zamanlara mahsustur. İki senede bir âzasını değiştiren ve belki de âzasının nısfını her sene değiştirmek suretiyle teşekkül edecek olan bir meclis milletin efkâr-ı umumiyesini en haklı bir surette temsil edebilecek bir müessesedir. Memleketin pek mühim işleri için vakit varsa söylediğim gibi ârâ-yı umumiyeye müracaat da kâbildir. Bir meclisin tekâmül hususunda gayet batî olması fikrini de tamamen kabul etmek benim için biraz güç olacak. Çünkü üç senelik tecrübelerimde ben bunun pek çok defalar böyle olmadığını gördüm.

Eğer üç seneden beri meclisin müzakerâtı hatve be-hatve takib edilmiş olsaydı, hürriyet, ictihad ve istiklâl efkârına ne derecede itina ettiği pek kolaylıkla anlaşılırdı. Bunun için, bilhassa yarın, müdafaa-i milliye ve vatan tehlikesi endişeleri zâil olduğu zaman, bugün bu endişelerle belki de bazı fedakârlıklar lüzumunu his eden meclisin yarın ne kadar büyük bir hürriyet-i fikriye ve ictihad celâdeti göstereceği pek kolaylıkla anlaşılırdı. Dara makinesinde, ihtisas meselesi de tabiî pek mühimdir.

Zannediyorum ki ale'l-ekser nâzırları ikinci şekilde görmekteyiz, bizde de bunun aksini düşünen hiç kimse olmamıştır. Sonra vekillerimizin işlerinde salahiyatdar olmadıklarını, salahiyetsiz ve kudretsiz bir halde îfa-yı vazife ettiklerini de tahattur etmiyorum.

İcra Vekillerinin Mesuliyetleri

Ben bu yolda hiçbir şey söylemedim. Fi'l-hakika takib ettiğimiz esas, vekillerin mesul edilecek işi yapabilmelerine meydan vermemektir. Fakat onlardan her türlü salahiyeti nez' ederek değil, belki bilâkis kendilerine açık vechelerle tevzî' olunacak büyük salahiyetleri tatbik ederken işlerine mani olmayacak surette ve fakat mütemâdi bir murakabe altında bulundurmak suretiyle Meclis'de icra vekillerinin salahiyet ve mesuliyetleri hakkında müzakere edilmekte olan kanun, bu vekillerin salahiyet ve mesuliyetlerinin mevcudiyetine en büyük delildir.

Büyük Millet Meclisi'nin encümenleri, alakadar vekiller ve onların muavinleri olan erbab-ı ihtisas ile vekilden ne istenildiğini kısa cümlelerle

tayin eden vecheler hazırlar. Bunlar en yüksek kumanda makamlarının başkumandanlıktan aldıkları, garbda *direktiyo* denilen evâmir-i müveccihe nev'indedir. Meşrutiyet sisteminde nâzırların kabinenin hîn-i teşekkülünde okunan programları gibi, bu vecheler dahilinde vekiller tekmil-i kanun salahiyetlerini tatbik ederler. Şahsiyetlerinin, seciyelerinin âsârını gösterirler. Hiç şüphe yok ki iş gören kanunlar değil, seciyelerdir. Fakat büyük seciyeler baskısız kaldıkları zaman ale'l-ekser taşarlar. Müstemirren devam eden meclisin vazifesi, verilen vechenin tatbik edilip edilmediğini, istikametinin tebdil olunup olunmadığını murakabeden ibarettir.

Vekillerin Meclise Hesap Vermesi

Vekil evvelâ her istediği zaman, sâniyen meclisin her istediği zaman ve alelâde ahvâlde de muayyen zamanlarda hükümet icraat ve tatbikatından meclisi haberdar etmekle mükelleftir. Binaenaleyh vekil aldığı vechenin tatbikinde pekçok, pekçok salahiyettardır ve fakat hesap vermekle de mükelleftir. Hesab iflasdan sonra alınırsa dâinlerin eline ale'l-ekser sıfırdan başka bir şey geçmez. Biz bundan tevakkî etmek, biz harabîden tevakkî etmek, biz iflastan tevakkî etmek istiyoruz. İşte bu kadar.

Sizi temin ederim ki alelâde ahvâlde vekilin ayda bir defa usûlen meclise gelip icraatından hesab vermesi mesai ve terakki yolunda pek büyük bir âmildir. Vekilin huzur-ı millette: "Ben bu ay zarfında memlekete müsbet ve menfaatli yeni hiçbir şey yapamadım, eski tarz-ı idarede olduğu gibi yalnız yevmî işlerle, kâğıt imzalamakla vakit geçirdim" demesi, demeğe mecbur kalması çok güç bir şeydir. Vekâlet haysiyetini müdrik bir vekil bunu dememek için çok şey feda eder. Bu haysiyeti müdrik olmayanlar da belki çabuk kıymetini meydana çıkarır, vekâlette tutulmaz.

İstibdadın çok fena bir şey olduğunu çok tecrübe ettik. Şahsın istibdadı, oligarşinin istibdadı ne kadar fena ise, bir meclisin istibdadı da o kadar fena ve belki de daha çok fena bir şeydir. Fakat bir meclisin istibdad yapabildiğinde hikmet-i idare âlimleri ittifak edemediği gibi üç senelik tecrübe de bunun aksini göstermektedir. Mamafih Ankara'daki Büyük Millet Meclisi bunu düşünüyor ve buna nazaran da tedbirlerini alıyor ve almağa çalışıyor. Binaenaleyh baş makalenizin söylediği gibi milletin istiklâl harbini hazırlayan bu halaskâr meclisin, âtîyi temin edecek teşkilat ve kanunlarda da aynı musîb düşüncelerle aynı dûr-endîşlikle hareket ettiğine ve edeceğine emin olalım".

Paşa hazretleri, beyanatlarının bu noktasında durarak nokta-i nazarlarını misâllerle daha ziyade tavzîh ettikten sonra, Teşkilat-ı Esasiye meselesi hakkında son günlerde neşredilen bazı fikirleri söyledim ve bu fikirlerin muayyen kitablara istinad eden esaslarını ileri sürerek bunlar hakkında ne düşündüklerini sordum. Dediler ki:

Teşkilat-ı Esasiyemiz

– Ben Mısırlılar ve İbranîler devrinde olduğu gibi hayat-ı hakikiyenin zaruret ve icablarını kitablardan çıkarmağa çalışan kâhinlerden ziyade hayatın kendinden ve tecrübelerden almağı müreccah bulanlardanım. Mosteskiyō'yü, Ruso'yu [Rousseau], Gustav Le Bon'u mesleğimin kendim için bana bırakabildiği zamanların müsaadesi nisbetinde ben de okudum. Bi't-tabi bu büyük fikirlerin saçtığı nurdan çok istifade ettim. Yalnız bu zevat bi't-tabi kendi günlerini görmüşler, kendi milletlerinin ictimaî vaziyetlerini tetkik etmişler ve o ihtiyaca göre mütalaalarını ve tecrübelerini yazmışlardır. Mevzu-i bahs olan yeni tarz-ı idarenin kitablarda mezkûr olmadığı da ifade olundu. Bi't-tabi yeni ve büyük bir hareket, herhangi bir muhite mahsus yeni bir inkılâb, daha evvelki bir devrin veyahut başka herhangi muhitin tecrübe ve tetkikâtı mahsulü olamaz. Eğer bugünkü hareketin mutlak bir kitabı lazımsa bu hareketin vukû bulduğu muhite ve muhitin bünyesine tevafuk edib etmediği araştırılmalı ve tevafuk ederse onun kitabı yazılmalıdır.

Maamafih çok zamanlarda çok kitap okuyacak vakit bulamamakla beraber zannediyorum ki Haşet'in [Hachette] son senelik kitabının tetkiki son zamanlarda Avrupa hükümetlerinden birçoğunun teşri'î ve icraî meclislerle idare edilmeğe başlandığını, binaenaleyh böyle bir meclis hükümetinin tatbikat sahasından geçerek kitablara da intikal ettiğini gösterir. Sonra, yeni ve müsbet ilimler, eski kitablardan istihrac edilmez. Tecrübelerin yarattığı bu ilimler kitablarla tesbit olunur. Beşerin binlerle yıllardan beri aradığı büyük hakikatın biz de ancak taharrîsiyle meşgulüz. Bu hakikat muamma-yı hilkat kadar müşkilü'l-halldir.

En İyi Hükümet Tarzı

Beşeriyet kendini bildiği günden beri hilkat muamması karşısında aczini ne kadar hissetmişse, mesud bir hükümet tarzı bulmak için de aynı aczi hissetmiş, kendini bildiği günden beri mümkün olduğu kadar daha az

ezilmek ve daha mesud bir idareyi bulmak için çok kurbanlar vermiş, çok mübareze günleri geçirmiştir. Eski devrin çok güzel tecrübelerini gösteren yukarıda isimlerini hürmetle zikrettiğim âlimler tarafından yazılmış kitablardan istihrac edeceğimiz en güzel netice, bu muammanın ne kadar müşkilü'l-hall olduğunu anlamak olmalıdır. Daha binlerce yıl evvel, her ne şekilde olursa olsun, bir hükümetin nihayet bir hükümet olduğu, nihayet ferdin hürriyetine bir engel olduğu hakikatı ifade olunmuştur. Fakat neye yarar ki harb felâketini yeryüzünden kaldırmak mümkün olmadığı kadar cemiyet için hükümetsiz yaşamak imkânı da bulunamamıştır.

Tekmil eşkâl-i idare arasında herkes tarafından söylenildiği gibi münevver bir mutlakiyetin hepsine müreccah olduğunu ben de tasdik edenlerdenim. Fakat bunu bulmak mümkün olmayınca ne yapalım? O halde en ehvenini, muhit ve ihtiyaca en muvafık olanını arayacağız. Acaba deha-yı beşerin binlerce yıldan beri hal edemediği o elîm muammayı bir hamlede hall ü fasl ettiğini, hiç kusursuz bir şekl-i hükümet bulup çıkardığını iddia etmek mümkün müdür? Herhalde bugün Anadolu'daki şekl-i idarenin de noksanları olacaktır. Fakat bu noksanları bize tatbikat gösterecektir ve tecrübelerin göstereceği yollarda noksanlar ikmal edilecektir. Yalnız şimdiye kadar benim tecrübelerim serd ettiğimiz mahzurların mevcud olmadığını ve bilâkis bu mahzurları mümkün olduğu kadar ortadan kaldıran iki tarzın bulunduğunu gösterdi".

– Müsaade buyurursanız daha iki mühim noktayı tavzîh ve tenvîr buyurmanızı rica edeceğim. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na itiraz edenler diyorlar ki: Bilâ-inkıtâ' ve müstemirren devam eden 300 kişilik bir meclis nihayet yorulmağa ve birçok şeylerde yavaş yavaş kat'-ı alaka etmeğe mecburdur. Binaenaleyh böyle büyük uzviyetler[de] hakk-ı hâkimiyet ve hakk-ı temsil yavaş yavaş küçük uzuvlarda temerküz etmeğe başlar. Parlementolarda fırka reisleri gibi bizim meclisde de yarın bu hakk-ı hâkimiyetin ve hakk-ı temsilin ekseriyete hâkim olacak reisin elinde toplanması tabiî değil midir? Bu istisnaî ve fevkalâde ahvâl içinde, şimdi olduğu gibi bazen pek faideli olabilir, fakat bunu daima temin etmek mümkün müdür? Meselâ İttihadcılar gibi kuvvetli bir teşkilat, yahut bir mürteci grubu, yarın parti entrikalarıyla intihâbâta hâkim olur ve meclisde ekseriyeti ele alırsa, bugün hüsn-i istimal edilen kuvvetin yarın bilâ-kayd u şart ve bilâ-murakabe sû-i istimaline meydan verilmez mi? Bu takdirde matlûb ıslahat nasıl temin edilir?

Meclisin Müstemirran Devamı

– Meclisin müstemirran devamı yorgunluğu ve bi'n-netice ihmali icab ettirerek herhangi bir fırkanın veya herhangi bir ekseriyet namına bir veya

birkaç kişinin hâkimiyeti eline almasını mevzu-i bahs ediyorsunuz. Üç senelik tecrübe tamamen bunun aksinedir. Fîmâ ba'd her devre-i intihâbiyenin ancak iki sene ömrü olacağına nazaran meclis daha az bir müddetle vazife görecek ve binaenaleyh hiç yorgunluk göstermeyecektir. Herhangi bir ekseriyetin işi kendi eline alması keyfiyeti bizim tarzımızda eski kanun-ı esasilerdeki ihtimallerden daha pek az vardır. Eski tarzda ekseriyet iktidarı eline geçirdikten sonra meclis devre-i ictimaiyesini hitâma erdirir ve bir sene müddetle ekseriyetin icra kuvveti bilâ-kayd u şart ve bilâ-murakabe hesabını ancak sene-i âtîdeki ictimada vermek üzre istediğini yapar dururdu. Ba'de harabi'l-Basra...

Hâlbuki şimdi meclis müstemirran devam ettiği için herhangi bir muhalif ekalliyet değil, bir tek mebus bile her gün yağdıracağı sual takrirleriyle, icra vekillerini huzur-ı millette hesaba davet etmeğe her an kâdirdir.

Eskiden meclis feshedilirdi, ekseriyet fırkasının iktidara getirdiği icra kuvvetinin meclisi dağıtması ancak elinden ekseriyetin çıkmakda olduğunu veya çıktıklarını gördükleri zaman düşündükleri bir parlamento oyunundan başka bir şey değildir. Ekseriyet elinde olan ve buna istinad eden bir icra kuvvetinin meclisi dağıtmasına pekçok ihtiyacı olduğunu zannetmek istemem. Meclisin feshinden sonra iş başında kalan icra kuvvetinin bilâ-murakabe elindeki iktidarı sû-i istimal ederek yeni intihâba müessir olması ve kendi fırkasını kazandırması sühûletini pekçok defalar gördük ve tecrübe ettik.

Hâlbuki şimdiki tarz yeni intihâb eski meclisin huzur ve hayatında olacak ve bi'n-netice ayrıca herhangi bir icra heyetinin sû-i istimaline meydan kalmayacaktır.

Meclisin herhangi terakkiye sed çekmek isteyen bir ekseriyetin eline düşmesi ihtimali yalnız şimdiki tarz-ı idarede değil, serbestî-i intihâba riayet edilirse eski tarz-ı idarede de mevcuddur.

Her Millet Layık Olduğu Hükümetle İdare Olunur

Fakat burada biraz kitablardan, onların istinad ettiği tecrübelerden bir hakikat çıkarmağı araştıralım; "Her millet layık olduğu hükümetle idare olunur", bu pek büyük hakikattır. Fakat eğer bir millet bi'n-netice fena bir hükümet intihâb etmek kabiliyetsizliğinde ve seviyesinde ise ona en ibtidaî şekl-i meşrutiyet bile fazladır. Binaenaleyh bu ulu milletin seviyesi bu kadar dûn zannolunuyorsa o halde onu niçin ve neden bir tarz-ı meşrutiyetle, bir kanun-ı esasi ile idare cihetini iltizam ettik? Acaba aldandık mı? Herhangi muvakkat ve nihayet bugünkü gibi vâsi' bir inkılabı intâc eden müstebit bir

idarenin devr-i istibdadında geçen vakalardan numuneler alarak bu milletin seviyesini küçültmek mi istiyoruz? Bu pek günah olur. 324 senesinden beri bir devr-i inkılab içinde yaşadığımız ve her gün daha mesud bir neticeye gitmekte olduğumuz görülmüyor mu? Bu inkılabı yapan kim? Bu muazzam milletin muhassala-i cidâl ve arzu-yı hürriyeti değil mi? Bu büyük milleti tanımıyorsak, onu doğrudan doğruya kendi sinesinde tetkik etmediysek, kabiliyet ve kudretini mümkün değil anlamayız.

Gördüğüm bazı yazılara nazaran cihanı hayrete ilkâ eden bu son inkılab bile galiba milleti uzakdan başka bir muhitte yazılmış ictimaî kitabların düsturları içinde araştıran zevâtın saha-i tetkikini genişletememiş. Fakat ben en büyük ve çok derin iftiharlarla tekrar edeyim ki bu millet idare kabiliyetinde her milletin fevkindedir. Türkün en büyük kuvveti mine'l-ezel idare etmek için yaratılmış olmasıdır. Şimdiye kadar kusur, milletin bu kabiliyetini tatbik sahasına geçirmeyen, onu tazyik ve istibdad ile kudret ve kabiliyetini izhârdan men edenlere aittir.

Milletin İdare Kabiliyeti

İdare kabiliyeti milletin hakiki medeniyetiyle yanyana yürür. Bir milletin medeniyeti demiryollarıyla ölçülmez. Demiryolları, destgâhlar çok güzel şeylerdir ve bunlar vatanımın en ziyade muhtaç olduğu şeylerdir. Fakat bunların hepsi garbın feyyâz sahasından gelecek sanat ve sınâ'at eserleridir.

Bir karış demiryolu olmayan ülkeler vardır ki onun sükkânı en metîn bir medeniyetin, en kadîm bir medeniyetin, en büyük bir medeniyetin sahibidirler. Ve Türkün ezelî medeniyeti medeniyetlerin fevkindedir. Türkün bu son zaferi hiç şüphesiz ki ictimaî diğer kabiliyetler meyanında âlî bir medeniyetin sahibi olmasıyla izah olunabilir. Hürriyete aşk, esarete nefret asil bir medeniyetin en güzel tezahüratıdır. Bu iki haslet Türkün ma'şûka-i ruh u vicdanıdır. Bu kadar büyük fazilet sahibi olan bir millet idare kabiliyetinde çok kuvvetlidir. Nazarî olarak serd ettiğim bu mütalaâtı ben bi'l-amel ve geniş vatanımın her bucağını bilfiil gezerek gördüm. Meşrutiyetin ilk gününden beri âlimlerimizin meclislerde hâlâ ve hâlâ müzâkere etmekde oldukları nahiye kanunlarını ben yarım asırdan beri Anadolu köylerinde tatbik edilmekte gördüm.

Hiç yoktan bir ordu çıkarmak, mahvolan bir saltanatın yerine der-akab bir saltanat kurmak ve yokluklar içinde cihanla cidâller ederek zafere ermek, acaba yalnız askerî sahada bir muvaffakiyet mi, yoksa idarî sahadaki kudret ve kabiliyetinin bir netice zaferi midir?

Ben bu muazzam milletin yeni şekl-i idarenin temin ettiği hür intihâb sayesinde belki pekçok malumatlı değil, fakat hiss-i selîmi çok, memleketin ruhunu anlamış, ihtiyacını anlamış bir meclis yaratacağına kâilim. Fakat eğer millette bu kabiliyet yok farz olunmak isteniyorsa, o halde kısa keselim, millet hangi tarz-ı idareye layık ise onu yaratır. Ve o halde ya meşrutiyet maskesi altında cebrî bir intihâb yaparak terakkiperver bir meclis getirmeli veyahut yalancılığı terk ederek mutlakıyete dönmek lazım. O halde tavsiye olunan nedir? Mutlakiyet mi? Fakat bu hem çok güç hem de münevver olmadıktan sonra çok felâketli bir fikir olur. Münevver bir mutlakiyetin imkânı bulunmuyor, ileriye atılan adımdan da geri dönülmez. O halde neye meşrutiyeti kabul ettik? Müstemirran devam eden teşri'î ve icraî bir meclisin şekl-i hükümeti intihâbâtta sû-i istimale en az müsaid olan bir hükümettir.

Eğer intihâbâtta sû-i istimal ederek terakkiperver bir hükümet teşkil etmek düşünülüyorsa meşrutiyet ve hâkimiyet-i milliye fikirleri bir yalan, bir maskeden başka bir şey değildir. Eğer bu memleketin ihtiyacı, meşrutiyet fikrini bir maske olarak kullanmağı icab ettiriyorsa, şimdi tatbik olunan şekl-i idare bi't-tabi muvafık bir şekl-i idare değildir. Fakat ben bunu böyle zannetmiyorum.

Yeni tarz-ı hükümette oligarşik bir şekilden veyahut bir kılık şeklinden de korkmağa hiç sebeb yoktur. Çünkü meclisin müstemirran devamı buna mani olduğu gibi, bugünkü mesud neticeyi takdir ettiğimiz zaman isimlerini takdir ettiğimiz zevat da herhangi bir inkılabın basit bir surette meydana attığı, yetişmeğe, mevki yapmağa muhtac kimseler değildir. Bunlar şube-i sanat ve ihtisaslarında adım adım ilerlemiş, hiç kimsenin yardımıyla değil, kendi sa'y-i zatîleriyle bu dereceye vasıl olmuş, mâzi sahibi insanlardır ki taşıdıkları hatırât defterini ta'zîz etmek, ona hürmet etmek kendileri için vatan muhabbetlerine yakın bir derecede, çok aziz bir şeydir. Maamafih yine tekrar edeyim ki her şekl-i hükümet nihayet bir hükümettir, birçok noksanları vardır. Çok düşünmek, etraflı düşünmek en mühim ve en vatanî vazifedir. Büyük Millet Meclisi kabul edilen muazzam hâkimiyet-i milliye esası etrafında tekmil teferruatı tesbit ederken çok, pekçok düşünmektedir. Buna mutmain olmak icab eder.

Saat ikiye gelmişti. Paşa hazretlerinden, verdiğim yorgunluktan dolayı afv rica ederek ve her türlü yanlış ve mütenakıs mütalaaların önünü alacak tarzdaki vâzıh, kanaat-bahş beyanatlarından dolayı kendilerine teşekkürde bulunarak müsaade taleb ettim. Paşa, her zamanki mültefit ve mütebessim simasıyla, elini uzatıp elimi sıkdı:

– "Ben size teşekkür ederim, çünkü yanlış telakkilere meydan vermemeğe gayret ediyorsunuz. Bu mülakattan çok memnunum" buyurdular.

Ben odadan çıktığın zaman, genç bir zabit, Ankara'nın son telgraflarıyla Paşa'nın odasına giriyordu.

Ali Naci

ŞEYH SENUSÎ HAZRETLERİNİN BEYANATLARI[14]

Cuma günkü nüshamızda yazdığımız vechile Şeyh Ahmed es-Senusî hazretleri evvelki gün el-Cezire mıntıkasında seyahat etmek üzere Tarsus tarikiyle Diyarbekir'e müteveccihen şehrimizden müfarakat etmişlerdir. Şeyh hazretleri istasyonda bir bando, muzika ve bir müfreze-i askeriye tarafından selâmlanmış ve Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa, Afgan Sefiri Sultan Ahmed Han, Mısır murahhaslarından Abdülbeyali Bey ve diğer birçok zevat tarafından teşyî' edilmişlerdir.

Şükrü Hoca Efendi'nin ma'hûd *Hilafet-i İslâmiye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi* adındaki risâlesinin münderecât-ı şahsiyesi malumdur. Gelibolu mebusu Celal Nuri Bey bu risâle üzerine e'âzım-ı İslâmiyeden Şeyh Seyyid Ahmed Şerif Senusî hazretlerine müracaatla bu hususda ne düşündüklerini istifsar etmiştir.

Senusî hazretleri cevaben demişlerdir ki:

> "Ehemm-i ferâiz-i şer'iye namazdan sonra cihaddır. Hüküm, sahib-i kuvvet olanındır. Türkiya Büyük Millet Meclisi a'dâ-yı muhtelifeye karşı müdafaada bulunup mülk-i İslâmı istilâdan kurtardığından meşrû'iyeti her türlü şâibenin fevkındedir. Bütün hukuk ve vezâif meclisindir.

Meclis bu vezâifi îfa etmez ve tarîk-i savabdan inhiraf ederse o zaman, o vakit âmme-i müslimînin düşünmesi lazım gelir. Yoksa Şükrü Efendi'nin dediği gibi hareket edilirse, bu müttehid olan meclisde fitne ve tefrikanın hudûsü temelidir ki bu gibilerin şer'an mûcib-i akamet olmaları lazım gelir".

Ba'dehu Senusî hazretleri bu müdde'âlarını te'yîden birçok âyât-ı beyyinât ve ehâdîs-i şerife îrad buyurmuşlar ve "Mülk-i İslâm[ı] bi'l-muharebe hirâset eden meclisin derece-i meşrû'iyeti" hakkında uzun uzadıya berâhîn serd etmişlerdir. Bundan sonra Senusî hazretleri "Milletin ve meclisin ser-i kârında bulunan Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin bu mücahede-i milliye ve diniyelerini mizan-ı şer' ile takvim" edib ve müşarun ileyhin ve meclisin

.....

14 *Yenigün* gazetesinde okunmuştur.

tedvin buyurduğu şer' u meşverete muvafık olan bu usûl haricinde bir mütalaa yürütülmesinin mugayir-i diyanet olduğunu ifade buyurmuşlardır.

Celal Nuri Bey diyor ki:

– Senusî hazretlerini Şükrü Efendi'nin risâlesi üzerine adeta hayrete gelmiş gördük. Çok defa ellerini çırpıyor ve kasem-i billâh ile "bu işte İslâmın zararına bir fitne ve nifâk olduğunu" teyid ediyorlardı.

59.
RİSÂLE

HİLAFETİN SALTANATTAN TEFRÎKİ

EN-NEKÎR ALÂ MÜNKİRÎ'N-Nİ'ME
MİNE'D-DİN VE'L-HILÂFE VE'L-ÜMME

MUSTAFA SABRİ [EFENDİ] ET-TOKADÎ
DEVLET-İ OSMANİYE SABIK ŞEYHÜLİSLÂMI
VE
MECLİS-İ AYÂN AZASI

TERCÜME, TAHRİC VE NOTLAR:
DR. ÖZGÜR KAVAK

TAB' HAKLARI MÜELLİFE AİTTİR
VE TERCÜMESİ İZNE TABİDİR.

BEYRUT
EL-MATBAATÜ'L-ABBÂSİYYE
H. 1343

النكير على منكري النعمة

من الدين والخلافة والأمة

بقلم العبد الفقير الى الله تعالى

مصطفى صبري التوقادي

شيخ الاسلام السابق للدولة العثمانية السابقة

واحد الاعضاء بمجلس الاعيان

حقوق الطبع محفوظة لمؤلفه والترجمة موقوفة على اذنه

طبع بالمطبعة العباسية — في بيروت سنة ١٣٤٢ هـ

[TAKDİM]

Rahman Rahîm Allah adıyla. Sadece O'ndan yardım dileriz.

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sağlam söz söyleyin ki işinizi yoluna koysun ve günahlarınıza mağfiret buyursun! Her kim de Allah'a ve Resulüne itaat ederse, o hakikaten büyük murada ermiştir" [Ahzâb, 33/70-72].[1]

"Allah iman edenleri hem dünyada, hem ahirette sabit söz ile tesbit buyurur; haksızlık edenleri ise şaşırtır ve Allah ne isterse yapar!" [İbrahim, 14/27].

"Bayağı insanlardan kimi de vardır ki Allah yolundan bilmeyerek saptırmak ve onu eğlence yerine tutmak için laf eğlencesi satın alır. İşte bunlara mühîn [alçaltıcı] bir azap vardır" [Lokmân, 31/6].

"Ve böyle biz her peygambere ins ü cin şeytanlarını düşman kılmışızdır; bunlar aldatmak için birbirlerine lafın yaldızlısını telkin eder dururlar. Eğer Rabbin dileseydi, bunu yapmazlardı. O halde bırak şunları uydurdukları hurafeler ile haşrolsunlar. Bir de o yaldızlı lafa, ahirete inanmayanların gönülleri aksın ve onu beğensinler ve bu ele geçirmekte oldukları fenalıkları elde etsinler diye öyle yağarlar. Şimdi de: Allah size mufassalan Kitap indirmiş iken ben Allah'tan başkasını mı hakem isteyeceğim? Kendilerine kitap verdiklerimiz de bilirler ki o tamamıyla hak olarak senin rabbinden indirilmiştir. Sakın şüphelenenlerden olma! Rabbinin kelâmı doğrulukça da, adaletçe de tam kemâlindedir; O'nun kelimelerini değiştirebilecek yok! En iyi işitendir o, en iyi bilendir O! Yeryüzündekilerin ekserisine uyarsan,

• • • • • •

1 Metin içindeki âyet-i kerime çevirileri, kısmî birtakım tasarruflarla, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli adlı eserinden alınmıştır. (Hazırlayan ve notlandıran: Dücane Cündioğlu, Merve Yayınları, İstanbul, 1997). [ç.n.]

seni Allah yolundan saptırırlar; onlara sırf zan ardında gider de sade atarlar. Her halde Rabbindir en ziyade bilen, kim yolundan sapıyor! Doğru gidenleri en ziyade bilen de O! [En'âm, 6/112-117].

"Ya artık o kimsede mi ki kötü ameli kendisine allanmış pullanmış da onu güzel görmüş? Şüphe yok ki Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola çıkarır; şu halde nefsin onlara karşı hasretlerle geçmesin! Çünkü Allah onların bütün sanatlarını [yaptıklarını/yapacaklarını] bilir" [Fâtır, 35/8].

"Yarın bilecek o zulmedenler, hangi inkılaba munkalib olacaklar [yuvarlanacaklar]!?" [Şuarâ, 26/227].

***

İmdi, hilafet hadisesi ile hilafetle saltanatın (*sulta*)[2] birbirinden ayrılması hadisesinin algılanmasıyla ilgili insanların olumlu ve olumsuz yöndeki görüşlerle karşılaştıkları malumdur. Bu konudaki tartışmanın gürültüsü yaklaşık bir yıla yakın bir süredir devam etmektedir. Hatta [durum öyle bir hal almıştır ki] bu hadiseyi ortaya çıkartan ve bu cinayeti işleyen kimselere şu kabil bir tarîz revâdır: Hilafet ne acınacak haldedir!? Kökünü kazıdılar ve onu farklı [bir şeyle] değiştirdiler. Hilafetin tağyirinden kaynaklanan bu farklılık son derece önem arz etmektedir. Öyle ki, hilafetin hali hazırda aldığı durum, artık hilafetin ehemmiyeti olmayan bir konuma getirildiğini göstermektedir.

Bu mesele etrafında cereyan eden münazara ve münakaşa savaşlarının hitama erdiği sanılırken yakın zamanda konu ve başlığı birbirine benzer iki kitap neşredildi. Bunlardan birisi kıymetli allâme, *Menâr* [dergisinin] editörüne [Muhammed Reşid Rıza'ya] aittir.[3] Diğeri ise ismini okuyucularına meçhul kılıp onlardan gizleme gereğini duyan bir müellife ait olup Ankara'da neşredilmiştir.[4] Şayet bu [ikinci] kitabın neşredilmesinde baskın

••••••

2 Metin içinde sıklıkla kullanılacak olan *sulta* kelimesini Mustafa Sabri, saltanat, siyasî irade, siyasî yetki, iktidar, hâkimiyet vb. anlamlarıyla kullanmaktadır. Kimi zaman hangi anlamını kastettiğini tespit etmek güçleştiğinden biz tercih ettiğimiz anlamı kullanacak ve kelimeyi parantez içerisinde vereceğiz. [ç.n.]

3 Muhammed Reşid Rıza'ya (öl. 1935) ait olan *el-Hilâfe evi'l-İmâmetü'l-Uzmâ* başlıklı bu kitap, önce *Menâr* dergisinde tefrika edilmiş, ardından müstakil bir kitap olarak basılmıştır. (Kahire, Matbaatü'l-Menar, 1922/1341, 103 s.). Eser kapsamlı bir inceleme yazısıyla birlikte "Hilafet yahut İmâmet-i Uzmâ" başlığıyla Suat Mertoğlu tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir, bk. *Hilafet Risaleleri*, V, haz. İsmail Kara, İstanbul, Klasik Yay., 2005 içinde, s. 367–530. [ç.n].

4 Bahsi geçen kitap muhtemelen Seyyid Bey tarafından kaleme alınan ve bu ciltte yer

olan fikir, [hilafetin saltanattan ayrılmasını] destekleyip bu yönde kanaat belirtmek değil de eleştirmek olsaydı böylesi bir gizliliğin olmasında, insanın can korkusu vb. etkenler dolayısıyla, makul bir yön tasavvur etmemiz mümkün olabilirdi. Kuşkusuz bu meseleyi eleştirmek kişinin can güvenliğinden endişe etmesine sebebiyet verebilir. Ancak, eğer kitap hilafet[in saltanattan ayrılması] hadisesini desteklemek için yazılmışsa ve [buna rağmen] müellif ismini gizleme gereği duymuşsa, bu durum, onun kitabı lehinde bir şahitlik yapılmasına engel olur ve kitabın desteklediği davaya da olumlu katkıda bulunmaz. Bu, akıl sahibi kimselerin anlayabileceği tabiî bir durumdur. Görünen o ki, müellif kendi adının geçmiş günlerde okuyucu nezdinde yer eden olumsuz etkisinden kaçınmak için böylesi bir yola sapmaktadır. Belki de o aşağılık dalkavuklardan değildir de, kendisinde izzet-i nefisten bir nefes kalmıştır, belki de su üzerindeki aksi etrafında uçan bir pervanedir o. Ve belki de şu kabil kimselerden biridir: "İnsanlardan gizlemeye çalışırlar da Allah'tan gizlemeyi düşünmezler; Halbuki O'nun razı olmayacağı tezviratı tertip ederlerken, O yanı başlarında! Hem Allah her ne yaparlarsa muhît bulunuyor. Haydi, siz öyle yaptınız; bu dünya [alçak] hayatta tuttuğunuz taraflarından [onlar adına] mücadele ediverdiniz, fakat kıyamet günü onlar tarafından kim mücadele edecek veya üzerlerine kim vekil olacak?" [Nisâ, 4/108-109]. Bütün bunlara rağmen [bu ikinci] kitapta, her ne kadar bâtıl amaçlansa da, ilmî hususlar ve hak sözler bulunmaktadır.

Ancak *Menar* [dergisinin] editörüne ait kitap, ifadesinin düzgünlüğü ve kıymetli oluşuyla temeyyüz etmektedir. Nitekim müellifinin böylesi meydanların cesur savaşçısı olduğu anlaşılan bu kitapta mevcut Türk hükümetine tenkitler yöneltilmekte, tavsiyelerde bulunulmaktadır. Müellif onları salâh ve ıslâha davet etmekte ve İslâm'ın terakki etmesi için onlara yardım ve hizmet takdim etmektedir. Bulunduğu makamın hakkını ifa ettiği ve sahih hilafetin ihyâsı yolunda gösterdiği gayret için tebrikler kendisine. Ancak kimi şahıs ve isimlere dair görüş ve fikirlerinden ve bunlara ilişkin değerlendirmelerinden kat-ı nazar edip[5] bütün bunlardan daha mühim

••••••

alan *Hilafet ve Hâkimiyet-i Milliye* başlıklı, yazar adı olmaksızın yayınlanan kitaptır. Bu kitap, ileriki sayfalarda ismi sıklıkla geçecek olan Abdülganî Senî (Yurdman) tarafından *el-Hılâfe ve Sultatü'l-Ümme* adıyla Arapçaya tercüme edilmiştir. [ç.n.]

5 Allah affetsin, müellif celâlet sahibi Haşim soyundan gelen kimseye [Şerif Hüseyin b. Ali'ye] ta'n ederken aşırıya kaçmıştır. Onun insaftan uzaklaşmasına delil olarak, Şerif Hüseyin b. Ali'nin celâletini tenkit etmeye gösterdiği özeni, Müslümanların dinine Mustafa Kemal'den gelebilecek olan şeylerden Müslümanları sakındırmaya göstermemesini ifade edebiliriz. Eğer mezkûr zatın benim üzerimde nimeti olma-

ve öncelikli olarak onun kitabı hakkında söylemem ve belirtmem gereken husus şudur: Müellif, her ne kadar tedaviyi açıklamakta mübalağa etmiş olsa da, hastalığın esasını hakkını vererek tasrih etmemiştir. Hilafet makamının ihyâsı için bu makamı harap edenlerden ve harap etmeye uğraşan kimselerden yardım istemesi bu görüşümün delilidir. Hâlbuki müellif, öte yandan bu kişilerin, değil [hilafeti] tahrip etmeye gayret ettiklerini, bizzat tahrip ettiklerini kendi diliyle söylemektedir. Ben bu sebeple bu konuyla ilgili gizlide kalan her şeyi açığa çıkartmaya azmettim ve mezkûr iki kitaba bir üçüncüsünü ilâve etmeye karar verdim. Ve bu kitabıma bundan bir sene önce *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm* [gazetelerinin] neşrettiği ilmi makaleme yöneltilen itirazları ve bunlara verdiğim cevapları ekledim. Her ne kadar Arapçadaki lisanî tutukluğum (*ukde*), okuyucuların sözümü dilediğim şekilde anlamalarına mani olsa da, hak ile kendimin, birbirimizi tanıyıp birbirimize destek çıktığımız iki garip olduğumuz bir beldede[6] hakkı ortaya koyma zaruretinin beni bunu yapmaya sevk ediyor olmasını onlara özür olarak ileri sürmeliyim. Dil bilen bir münafığın tokasıyla süslenmektense, beyanının kusuruyla ayıplanan birisi olmak yeğdir.

Konuya başlamadan önce Müslümanların idarelerinin uzun zamandan beridir gayrımüslimlerin ellerinde olduğunu üzülerek belirtmem gerekmektedir. Yüzde doksan beşten fazlası yabancıların yönetimi altındadır; kalan yüzde beşten daha az bir kısmı ise Müslüman adlarını taşıyan dinsizlerin (*lâ-dinî*)[7] galebesi altında zor bir durumdadırlar. Bu ikinci kısımdakilerin durumu birincilerden daha fecidir. Zira dinsizler İslâm'a, İslâm'ın tüm diğer düşmanlarından daha fazla düşmandırlar, İslâm'ı yıkmak ve tahrif etmekte daha incelikli hilelere sahiptirler. Yukarıda andığım kitabında Şeyh Reşid Rıza konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Müslümanların Batılılaşmış olanları (*müteferniçûn*) İslâm'ın ve ihlaslı Müslümanların en şiddetli ve en

••••••

saydı [bu şahsın lehine] şehadet konusunda konumum oldukça zorlu bir hal alırdı. Ve bu durum adalet[le hükmetmeme] tesir ederdi. Bir kimseye karşı iltifat ve ona fazlasıyla bağlılık göstermek (*taassub*) ne benim ve ne de kitabımın ilkelerine uyar. Kaldı ki beni bunu yazmaya sevk eden din düşmanlarının buğz ve kötülemeleridir. [Kitabım] büyüklerden herhangi birine imtiyaz arz edecek olunsaydı bu minval üzere sözü uzatırdı.

6 Mısır'ı kastediyorum.

7 Müellifin metin içerisinde sıklıkla kullandığı kelimelerden birisi *la-dinî* kelimesidir. Mustafa Sabri bu kelimeyi zaman zaman "laik" anlamında, zaman zaman da "dinsiz" anlamında kullanmaktadır. Metinde müellifin kullanımına dikkat edilerek çevrilen bu kelimeye her geçtiği yerde parantez içerisinde yer verilmiştir. [ç.n.]

zararlı düşmanlarıdır". Nasıl olmasın ki? Onlar ihlaslı insanların arasına karışıyorlar, onlarla vücut ve kan birliğine sahipler. Üstelik Anadolu uzun yıllardır İslâm'ı aşağılamaya çalışan bu gibilerin idaresi altındadır. Bütün kuvvet ve hileleriyle dinin kalesini içeriden ele geçirmeye çalışmaktalar. Sayıları her ne kadar ihlaslı kişilerden az olsa da bu kişiler daha donanımlı ve hazırlıklılar. Hilafeti saltanatından ayırmayı başardılar ve bunu dini saltanatından ayırma, hükmünü ve nüfûzunu ilga vesilesi yaptılar. Ve bu sayede dinin, değirmeninin üzerinde döndüğü din ve dünya işlerine müdahalesine engel oldular. Dinî gayrete sahip olanların yüreklerini paralayan ise, dinin esaslarını yıkmak isteyen bu kimselerin yıldızları gündüz vakti görebilecek gözlerinin, planlarını terviç hususunda kaya kuşundan daha iyi ve daha cesur kalplerinin, daha hassas ellerinin, tehlikelere dalma konusunda daha hızlı ve atılgan ayaklarının olmasıdır. Aralarında bâtıla tutunma konusunda da azamî bir dayanışma bulunmaktadır.

Dindar Müslümanların durumu ise [vahimdir]; evlerinde âdeta hapistirler, üzletlerinde, ibadetlerinde ve rahat[lar]ındadırlar. Daha önce kardeş[ler]ini yok eden elin kendilerini oradan çıkartmasını beklemektedirler. Kardeşlerine yardım etmekten ve destek olmaktan geri kalmışlardır. Sanki onlar çıkış yolu bulmaktan gâfil, ilminde câhil gibidirler. Oturan kimsenin ayakta duran kimseden daha hayırlı addedildiği *fiten* hadislerine imtisâl etmektedirler. Heyhât! Bu tutum, görevinde (*vacib*) gevşeklik yapıp ihmâl göstermesi hususunda Allah'ın kendilerini mesul tutmasından kurtaramaz. Çünkü bahsi geçen [*fiten*] hadisler[i] hak ile bâtılın birbirine karıştığı, birinin diğerinden ayırt edilemediği zaman ve şartlar için geçerlidir. Böyle bir durumda herkesten uzakta kalmak, hatadan sâlim olmak için en doğru yoldur. Lâkin din ile apaçık dinsizliğin yahut giyiniklikle açıklığın birbiriyle mücadele etmesi, aralarında bir harbin ve çatışmanın yaşanması durumunda olduğu gibi, sarih hak ile açık olan bâtılın birbirine düştüğü durumlarda Allah'ın dinine yardım etmeye kayıtsız kalmak asla mazur görülemez. "O gün ki zâlimlere özür dilemeleri fayda vermez, onlara lanet vardır ve onlara yurdun en kötüsü [cehennem] vardır" [Gâfir, 40/52]. Bu [anlattıklarım] mü'minlerin havâssının tamamının halidir. Kuşkusuz onların içinde çok az da olsa görevleri konusunda dikkatli olan mücahidler bulunmaktadır. Ayrıca dinsizlere destek olan ve onlarla birlik olup dinle ve dine inananlarla harp edip bunlara karşı koyanları da zikretmek yersizdir.

Mü'minlerin avam kesiminin durumu ise şu şekildedir: Ya uyuşukluk halinin neticesi tarafsızlık yolunu tutmuşlar yahut bâtılı hakka, düşmanı

dosta tercih edecek derecede dalâlettedirler; ya da pinti kimseler gibi mazeretler ileri sürmekte ve en aşağılık kimselerin yaptıklarını yapmaktadırlar.

Dinimi ve hayatımı zulümden kaçırmak için sığındığım ve ülkemde İslâm dininin ve buna inananların kökünü kazımak için gözünü kırpmadan hareket eden kimselere karşı yaklaşık 16 yıldır süregelen cihadımda yardımlarına başvurduğum İslâm âleminde, -İslâm devletinin kökünü kazımakta başarılı olan kimseleri, yapıp ettiklerinde kendilerine önder edinen Müslümanlar dâhil-, öyle acayip durumlara muttali oldum ki, neredeyse zaferi elde etme konusunda ümitsizliğe duçar olacaktım. Bu acayiplikler beni "Amr'ın sığıntısı" gibi yaptı. Memleketlerin âlimlerini ve hilm sahibi kimselerini hakkın bir kısmını açıklamaktan korkar gördüm. [Bu], zâlim idareciden ve katil ve cellât hükümetten korkmak değil, bilâkis herkes nezdinde genel kabul bulmuş fikrî cereyandan kaçınmak[tan kaynaklanan] korkudur. Birçoğu, dinin ahkâmıyla harp eden İslâm düşmanlarına ve dini, sahasından uzaklaştırma uğrunda gayret eden Kemal yandaşlarına[8] olan nefretimi gizlememi tavsiye ettiler. Bu tavsiyelerinden maksatları ise benim eziyet görmekten korunmamdı. Onlar şunun farkında değiller: Eğer ben böylesi bir sebepten dolayı hakkı söylemek yerine susacak olsaydım niçin vatanımdan ayrı kaldım ve niçin hayatım ve maişetimde sıkıntılara duçar oldum? Bu uğurda başıma gelen zorlukları, daha önceden çok daha büyüklerine katlanmış iken, daha hafif sebeplerden ötürü işin ve ömrün sonunda silahımı bırakmaya razı olarak nasıl heder edeyim? Âlim ve akıllı kimselerin vazifesi cahil kimselerin itikadlarını ve benimsedikleri görüşleri benimsemek midir; yoksa onları, kendi başlarına bırakıldıklarında bulamadıkları doğru yola iletmek midir? Yazıklar olsun! Eğer dine gelecek bir zararı ortadan kaldırmak için gayretimi dışa vurdum diye bana Müslümanlardan bir zarar gelecekse bu hayat kokuşmuş, ilacın yerini hastalık almış ve doktor artık hastasına tabî olur duruma gelmiş demektir. İslâm dini, kendini belli eden kadîm düşmanlarından, bu yeni ve kendini saklayan düşmanları ile onların ahmak ve korkak yarenlerinden gördüğü zarardan daha büyük bir zarar görmemiştir.

Ehemmiyeti olmazdı açığa çıktıklarında geceleseydim uyanık biriyle
Fakat ben uykucu biriyle sabahı getirdim.

• • • • • •

8 Müellifin sıklıkla kullandığı kelimelerden olan *Kemâlî ve Kemaliyyûn* kelimeleri metin içerisinde Kemal yandaşları, Kemalciler ve Kemalîler şeklinde tercüme edilmiştir. [ç.n.].

Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin zâlimin karşısına dikilip ona 'sen zâlimsin!' demekten korktuğunu görürsen vedalaş onlarla".[9]

Yine o şöyle buyurmuştur. "İnsanlar öyle bir zaman diliminde yaşayacaklardır ki, bu devirde doğru kimse yalanlanacak, yalancı kimse doğru kabul edilecek, güvenilir kimse hâin ilân edilecek ve hâin kimse güvenilir kabul edilecektir. Böyle bir dünyada en mutlu insanlar Allah ve Resulü'ne inanmayan Lüka' b. Lüka' [gibileri] olacaktır".[10]

Böylelikle konuya başlayabiliriz. Tevfîki Allah'tan bilerek şöyle diyoruz:

•••••

9 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 163, 190; c. III, s. 333, 387.

10 Buharî, *et-Tarîhü'l-kebîr*, c. VIII, s. 107; Taberânî, *el-Câmü'l-kebîr*, c. XIII, s. 314; Suyutî, *el-Camiü's-sağîr*, c. III, s. 443. Lüka' b. Lüka' daha çok soyu sopu bilinmeyen, ahmak ve zelil kişi için kullanılan bir tabirdir. [ç.n.].

[HİLAFETİN SALTANATTAN TEFRÎKİ]

Kemal yandaşlarının hilafet ve saltanatla ilgili olarak yapıp ettiklerinin[11] İslâm şeriatına muhalefeti öylesine açıktır ki, fıtrat-ı selîme sahibi bir kişi nezdinde bu konuda münazaraya gerek dahi yoktur. Müslümanların, herhangi bir nazarî meselede olduğu gibi bu kaziyenin ispat ve izahına ihtiyaç duyabilecekleri, aklımın ucundan dahi geçmemektedir. Onların ihtiyaç duydukları, bu hadisenin ince noktalarına dikkatlerinin çekilmesi ve bu noktaların izahıdır. Müslümanlar bunları kendi başlarına anlamaktan aciz gibidirler. Zira [Kemal yandaşlarının yaptıklarının] şeriata aykırılığını alelade bir nazarla algılamak caiz değildir. Bu mesele salih amel ile günah olan ameli birbirine karıştıran ve Allah'ın kendilerini bağışlamasını ümit eden günahkâr müminlerden sâdır olan amellere benzememektedir. Zira mezkûr muhalefet, bu kimselerin bizatihi varlığını amaçladıkları bir iştir; çünkü onlar bu fiilleriyle İslâm şeriatının bağından kurtulmayı hedeflemektedirler.

[Mısırlı Gazeteci ve Münevverlerin Hilafetle İlgili Fikirlerinin Tenkidi]

Bu sebeple daha önceleri *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm*'da yazdığım makale[leri]mde şöyle demiştim: "Kemal yandaşlarının hilafetin saltanattan tecrit edilip aralarının ayrılması konusunda ortaya koydukları bidat, esas itibariyle

11 Bu kitabın yazımına başladığımız esnada Kemal yandaşları hilafetle saltanatın arasını ayırmış [ve saltanatı ilga etmiş] olmakla birlikte hilafet makamına lafzen ve zahiren de olsa ihtiram gösteriyorlardı. Henüz Cumhuriyeti ilân etmemişlerdi. Ve hal' ettikleri eski halifeyi de, kendi tayin ettikleri yeni halifeyi de tahkir etmekten uzaktılar. O vakitler Müslümanlar onların yaptıklarında saklı olan hata ve hileleri anlamamışlardı ve yapılanların ne olduğunu tam manasıyla bilemediler. Bu sebeple bu kitapta hilafetle saltanatın ayrılması meselesini incelemeye ve bu tefrikin İslâm dininin dışına çıkmayı mütezammın olduğunu ispat etmeye özel bir ihtimam gösterdim.

Türk hükümetinin irtidâdına ve din libâsını çıkarttığına işarettir". Daha önceden söylediğim bu sözü laik (*lâ-dinî*) hükümet [olduklarını] açıkça ifade eden Lozan'daki hükümet temsilcisi[12] tasdik etmiş oldu. İnsanlara dünyalarında riyaset eden hükümet âdeta dinî riyaseti tazammun eden hilafete şöyle demektedir: "Bu aramızdaki ayrılıktır. Çünkü ben bir arada bulunduğumuz yüzyıllarda senden hiçbir hayır görmedim. Artık tek başına ol!"

Kemal yandaşlarının yapıp ettikleriyle ilgili olarak anlatıp açıkladıklarım, onların kötü fiillerinin gözlerine güzel göründüğü kimselerin zannettiği gibi ne gazabımın fazlalığındandır ve ne de verdiğim hükümde aşırı gitmekteyim. [Onların yapıp ettiklerini] tevil ve benim anlattıklarımı çürütmek için o zamanlarda gazete sayfalarını dolduranlar artık onların yaptıkları işlerdeki amaçlarını açıklayamıyorlar. Çünkü Mustafa Kemal hilafet-saltanat ayrılığını Türk idaresini ıslah etmek için ortaya atmış değildir. Zaten bu idarenin ıslahının böyle bir şey yapmaya bağlı olduğu kesinlikle kimsenin aklına gelmez. Aksine bu durum İslâm âleminin gözü önünde birdenbire vuku bulmuş ve şüphesiz Müslümanlar bunu ilk olarak hayretle karşılamışlar, ardından da Mustafa Kemal'e olan derin bağlılıkları (*taassub*) ve gözlerini kör, kulaklarını sağır eden sevgileri nedeniyle bu olayı sineye çekerek [yapılanları] doğru göstermeye ve te'vil etmeye çalışmışlardır.

Hayreti mûcib olan bir başka husus da şudur: Kemal yandaşları Sultan Vahideddin'i uzaklaştırdıktan ve ona iftiralarında aşırı gittikten sonra, saltanattan ayrılan hilafet hususunda Abdülmecid'e tam bir hoşnutluk ve ihtiramla bey'at ettiler. Ardından henüz bir sene geçmedi ki ona hürmet göstermeyi de bıraktılar ve hakaret ve aşağılamalara başladılar. Abdülmecid'in başına gelen bu değişikliğin bir sebebi yoktu.

Bütün söylediklerimiz ve sayıp ortaya döktüklerimiz tamamıyla aklın ve şeriatın bir gereğidir. Bütün bunlar Müslümanların tamamının malumudur ve gözlerinin önünde gerçekleşmiştir. Fakat onlar, her ne kadar [bu olayı] yadırgayan cahiller ve hoş gören te'vilciler olmak üzere ikiye ayrılmış olsalar da, birbiriyle çelişik olan bu garip işlerin sebeplerini düşünmediler.

Kemal yandaşlarının yaptıklarında yalnızca iki amaçları vardı:

Birincisi: Saltanatın Osmanoğulları'ndan zorla alınarak Mustafa Kemal'e nakledilmesi ve hilafetle saltanatın birbirinden ayrılmasıydı. Saltanatın Millet Meclisi'ne devredilmesi aslında gerçek niyet ve maksadın gizlenip üstünün örtülmesinden başka bir şey değildi.

••••••

12 Bu ifadeyi temsilcileri Rıza Nur Bey kullanmıştır. Bu konuda izah ileride gelecektir.

İkinci maksat: Hilafetin aşama aşama ilga ve iptal edilmesiydi. Bunu yapmaktaki gaye ise hükümetlerini artık İslâmî bir hükümet olmaktan çıkartmaktı. Şöyle ki, akıllı bir fertten yahut aklıyla hareket eden bir heyetten sâdır olan her bir fiile terettüp edecek dinî ve dünyevî bir hikmet ve maslahatın olması gereklidir. Kemal yandaş ve destekçileri ve onun yaptıklarını te'vil edenler, bu işle -yani hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılması işiyle- ilgili hikmet ve maslahat olarak [şu iki hususun dışında] hiçbir şey zikredememektedirler. Hey Rabbim! Tüm yaptıkları ya akıllarıyla konuşmak ya da dinî olmayan bir maslahat ve hikmet zikretmektir. Dünyevî maslahat ile din dışı (*lâ-dinî*) maslahat arasında büyük bir fark bulunmaktadır. İlk maslahatta dini dikkate almamak anlamı bulunmaktayken, ikincisinde *lâ-dinî*liği göz önüne almak, onu öne çıkarmak vardır.

Hilafetle saltanatın birbirinden ayrılması hadisesiyle ilgili olarak tek ciddiye alınabilecek olan bu *lâ-dinî* maslahat konusu biraz tavzihe muhtaçtır. Kemal yandaşları ile İttihatçıları tanıyan ve bunların vatanın evlatlarından bir kısmına buğz edip bir kısmını sevme konusundaki ittifaklarını bilen bir kimse İttihatçıların Kemal yandaşlarından addedilmeleri gerektiğini bilir. İşte bu kimseler bundan önce ilân edilen Meşrutiyet (*düstûr*) ile İslâm şeriatının arasını telif etmekten aciz kalmaktadırlar. Avrupalıların bu kabil bir İslâmî meşrutî devlete güven besleyebileceklerine tam mânasıyla kâil olamamaktadırlar. Şunu demek istiyorum ki, -tıpkı Avrupalılarınki gibi- sınırlayıcı (*mukayyid*) mahiyeti haiz olan din ile hürriyetin arasının nasıl telif edilebileceğini bu kimselerin akılları almamaktadır. Bu kişiler nezdinde dinin kayıtları, çağa uygun (*zamaniyye*) ve Avrupaî bir hükümete muvafık olmama ve memleket dâhilindeki mezâlimlerine ve kendi hevâlarına muarız olma cihetlerinden ötürü, bir yük olarak görülmektedir. Din onlara tahammül edilemez gelmekte ve her dâim boyunlarına ağırlık yüklemektedir. Zira onlar hürriyetin buyruğu altında devirlerini sürdürürken ve hürriyetin gidişatına tabi olmaya gayret ederken din, onların yollarında engel teşkil ediyordu. Çünkü bu kişilere göre hürriyet ve medeniyet (*hadâra*) Avrupa'da görülen her şeyi, iyisiyle kötüsüyle, aynısıyla almaktan ibaretti. Zâlim tabiatlarıyla baş başa kaldıkları vakit din bütün kuvvetiyle onların zâlimliklerine ve düşmanlıklarına engel olmaktaydı. Dolayısıyla din onları hürriyetlerinden ve istibdatlarından men eden bir engel idi. Din uzun yıllardır Türkiye'nin başkentinde bu durumdadır; kendi vatanında, Avrupaî maarifin vesveselerini (*bülübân*) öğrenen vatan evlatlarının elinde gariptir. Bu durum özellikle dış görünüşleri İttihatçı, iç durumları farmason

olan kişilerin belirli bir hedefe yönelerek siyasî bir şekle bürünmelerinden sonra ortaya çıkmıştır.

Bununla beraber onlar uzun süren siyasî hayatları boyunca dine olan husumetlerini açık edecek cüreti gösteremediler. Yalnızca kargaşalı günlerde bir takım sinsi hamlelerle yetindiler. Burada zikretmeye değecek hamlelerden birisi Cihan Harbi esnasında şer'iye mahkemelerinin bağlı olduğu makamı Meşihat'tan alıp Adliye Nezareti'ne nakletmeleriydi. Bu olay dine karşı sinsi bir saldırı niteliğindeydi. Bu hadise için bundan daha farklı bir sâik düşünülemez.[13] Bununla beraber ümmet de bu olayı esefle karşılamış, bu duruma rıza göstermemiştir.[14] Eğer bu harbin neticesi düşmanlara galip gelip onları kahretmek şeklinde olsaydı bu durum onlara yardım edecekti ve bunun akabinde aynı şekilde dine karşı galip gelmeye ve onu alt etmeye açıktan çaba göstereceklerdi. Lâkin harpte hezimete uğrayıp beldelerin birçoğunu kaybedince bir müddet inlerinde saklandılar ve sorumlu ve mağlup olduklarından ortadan kayboldular. Bu durum İzmir'in işgalden kurtarılmasına (*feth*)[15] değin böyle devam etti. Her ne kadar İzmir onların düşman karşısında kaybettiklerinin yüzde birine dahi tekabül etmese de, bu durumu, ortaya çıkmak için tuhaf bir şekilde fırsat olarak gördüler ve bunu bütün günahlarından arınma gerekçesi yaptılar. Öyle ki âdeta İzmir'in kurtarılmasını kıyamete değin harcansa dahi asla tükenmeyecek bir şeref membaı olarak gördüler. [Bu vesileyle] başından beri sırtlarında ağır bir yük olarak addettikleri dini söküp atmak için kudret ve cüret tedarik etmiş oldular ve İzmir'in işgalden kurtarılmış olmasını kendilerinin gelmiş geçmiş her şeylerine bir kalkan olarak gördüler. Sanki haklarında şöyle söylenmişti onların:

Dilediklerini yapsınlar şimdi.
Çünkü Bedir ehlidir onlar.[16]

••••••

13 Şer'î ahkâmın birçoğuna itiraz eden çıkışları ve gazete ve kitap sayfalarını dolduran, İslâm'ın hürmetini zedeleyici ta'nları saymakla bitmez.

14 Harbin sonunda İttihatçıların hükümetten çekilmeleriyle birlikte bu mahkemelerin eski konumuna iadesi için ciddiyetle uğraşan ve bu konuda ısrarcı olan ilk kişi ben oldum.

15 Müellif, İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasını *fetih* kelimesiyle ifade etmektedir. Biz bu kelimeyi "işgalden kurtarılma" yahut "geri alınma" terkipleriyle karşıladık. Ancak kimi zaman cümlenin siyak ve sibakı öyle uygun düştüğü için kelimeyi aynen kullandığımız da oldu. [ç.n.].

16 İbn Câbi el-Endelüsî'ye ait olan bu beyitte Hz. Peygamber'in Bedir ehlinin bağışlanmasıyla ilgili bir hadisinden mülhemdir, krş. Buharî, "Meğazi", 46, "Edeb", 74, "Cihad", 141; Müslim, "Fezailü's-sahabe", 161; Ebu Davud, "Cihad", 98; Ahmed b.

İşgalden kurtarmanın karşılığı olarak saltanatı (*hükümet*) hilafetten ayırma hakkını kendilerinde buldular.

Dinden saptılar ve ehl-i İslâm'dan hiç kimse yadırgamadı onları. Buna ilâveten şer'î mahkemeleri ilga etmeye çabaladılar. Her ne kadar bundan [daha sonra] kaçınsalar da, -ki Allah onlara mühlet verirse bu işi de tamamlayacaklardır-, sırf buna niyet etmiş olmaları niyetlerinin kötülüğünü ilân eden bir tellal olarak yeter. Bu mahkemeleri -ki İttihatçılar Meşihat'a bağlılığını kopartıp Adliye Nezareti'ne nakletmekle yetinmişlerdi- bütünüyle kapatmaya cesaret edemediler. Buna cesaret eden Kemal yandaşlarından olan kardeşleri oldu; zira onlar İzmir fatihiydiler. Ve sanki onlar Müslümanların tamamı tarafından bunu başarmış olmalarının mükâfatı olarak İslâm devletinin üzerine bina edildiği [temel direkler olan] dinin kavaidini yıkmaya mezun kılındılar. Bu şekilde İslâm devletinin varlığını devam ettirmesine engel olacaklardı. Zaten vicdanları eskiden beri dinden kurtulma [düşüncesiyle] kuşatılmış olduğundan Müslümanların gözlerinin önünde ve mezkûr başarı sebebiyle elde ettikleri alkış ve tezahüratların arasından buna cüret etme fırsatı buldular. Şayet maksatları hükümetlerini dinden ayırmak olmasaydı şu sorulara cevap verebilirlerdi: Niçin hilafeti saltanattan ayırdınız? Bunu niçin İzmir'i geri almakla elde ettiğiniz zafer mağrurluğunun hemen akabinde gerçekleştirdiniz ve gerçekte hangi sâik sizi bunu yapmaya itti?!

Bu ayrıştırmayı yapmaya onları götüren sebep olarak siyasî idarenin (*sulta*) Osmanoğulları'ndan alınıp Mustafa Kemal'e verilmesinin ve saltanat ve hilafeti birlikte nakletmeye cesaret edememiş olmalarının gösterilmesi herhangi bir şey ifade etmemektedir. Zira bu ikisinin birlikte gasp edilmesi bunlar arasında ayrım yapmaktan daha kolaydır. Zira bunda [ikisinin birlikte gasp edilmesinde] yalnızca Osmanoğulları'nı küçük düşürmek söz konusuyken, hilafetin saltanattan ayrılmasında -aşağıda geniş bir şekilde açıklayacağımız üzere, hilafetin aşağılanması ve işlevsiz bırakılması nedeniyle- hem dinin ve hem de Osmanoğulları'nın küçük düşürülmesi mevzubahistir. Şu husus açığa çıktı ki, onlar Osmanoğulları'nı aşağılamaktan kaçınmadıkları gibi bunda ileri gitmekten de çekinecek değillerdir. Bunun için saltanatı onlardan almaya ihtiyaçları vardı. Saltanat vasıtasıyla aşağılanan kimse hilafetle nasıl aşağılanmaz ki?! Bu durum hilafetin küçük düşürülmesi değil midir?!

••••••

Hanbel, Müsned, c. I, s. 80, 105.

el-Livâü'l-Mısrî gazetesinde Kemal yandaşlarına destek çıkarak bana muarız bir makale kalem alan kimse şunları söylemektedir:

> "Kuşku yok ki bu mantıkla hareket edilmesi durumunda akılları ve anlayışları saptırma söz konusu olacaktır. İki *sulta*dan birini diğerinden ayırmakla, İslâm dininden inhirâf etmek arasında ne gibi bir alaka bulunabilir ki?! Ümmetin hükümet yetkisini (*sultatü'l-hükm*) memleketin maslahatını gözetmek ve hilafet makamını uzun süredir kuşatmış olan desise ve zararları ortadan kaldırmak, eski Şeyhülislâm ve zümresinin dini nüfûzlarını kendi istek ve amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla halife üzerinde kullanmalarına engel olmak için bunların kökünü kazımayı hedefleyerek eline almasında İslâm'a ne gibi bir zarar söz konusu olabilir ve nasıl olur da bunda memleketin maslahatının olmadığı ileri sürülebilir?"

Bütün bunlar boş sözlerdir. Bir vadi ağzını sıkı sıkıya kapatan bir kaya mahiyetindeki mantığıma zarar vermez ve benim, akıl sahibi kimselerin gönlündeki konumumu yerinden kıpırdatamaz. Çünkü ben hilafetin saltanattan ayrılmasından bahis açmaktayım. Benim yadırgadığım husus bu ayırma işlemidir. Eğer hilafet eski Şeyhülislâmın hileleriyle kuşatılmış bir haldeyse bu desiselerin önüne geçebilmek için yapılması gereken ya yalnızca Şeyhülislâmı değiştirmek ya da onu Halifeyle birlikte değiştirmektir. Bu yapılabilecek en son şeydir; bunu aşıp da şeriatta hükümet ve siyasî iradeyle (*sulta*) birlikte bina edilen hilafetin ana direğini değiştirmeye sebebiyet vermemelidir. Şayet böylesi bir değişiklik memleketlerin maslahatını korumayı hedefliyorsa bu tıpkı İslâm dinini memleketlerin maslahatı için değiştirmek istemeyi söylemeye benzer. Şeriat hilafetin yapısını (*bünyân*) hükümet ve siyasî irade (*sulta*) üzerine kurarken Müslüman memleketlerin maslahatlarını görememiştir de buna, yani şeriatın göremediğine, Kemal yandaşları mı dikkat etmişlerdir?! Bu hiç kuşku yok ki apaçık bir sapıklıktır. Ve ben bu sapıklık sebebiyle İttihatçılar ve Kemal yandaşlarıyla aramızda ortaya çıkan bütün ayrılığın âdeta aslı esası oldum. Şu da var ki, mezkûr desiseler yalnızca saltanat makamını kuşatmıştı ve hilafet makamı da bütün bunlardan emin miydi ki, bu desiselerin kökünü kazımak için hilafet değil de saltanat ilga edildi?

Bana muarız olan kimse daha da tuhaf bir şekilde iki farklı *sulta*dan bahsetmek suretiyle boş konuşmaya devam etmektedir. Bizim hilafeti bir tarafta ve siyasî otoriteyi (*sulta*) diğer tarafta gösterirken söylediğimiz sözü sanki biri halifede olan, diğeri ise Millet Meclisi'nde olan iki siyasî otorite (*sulta*) varmış gibi anlamaktadır. Hâlbuki tek bir siyasî otorite (*sulta*) vardır

ve o da Meclis'e aittir;[17] halifenin elinde ise hiçbir şey yoktur. Şu görülmüyor mu ki, Kemalci hükümet, Halife Abdülmecid'in siyasî otoritesini (*sulta*) ihya etmeye gayret ettiğine ilişkin vehme kapıldığı kimseleri dahi en şiddetli cezaya çarptırmaktadır. Bunun örneği İstiklâl Mahkemesi'nde beş yıl hapse mahkûm edilen Lütfi Fikri Bey'dir. Fakat benim muarızım Kemal yandaşlarından olan efendilerinin ikrar etmediği bir siyasî otoritenin (*sulta*) halifeye ait olduğunu vehmetmektedir. Sözlerini ise ne bizim ve ne de yardım etmeye çalıştığı ve eylemlerini savunmak istediği kimselerin kabul edeceği mukaddimelere dayandırmaktadır. Şayet bu adam Türkiye'de olsaydı, Kemal yandaşlarının hükümeti onu, tıpkı kendi yardımcılarından biri olduğu halde cezaya çarptırılan Lütfi Fikri Bey gibi, cezalandırırlardı.

Eğer methetmiyorsa fiillerinin güzelliği kişiyi
Onu öven hezeyan etmektedir, lisanı güzel kullansa dahi.

Bu kişi bunlarla kalmamakta ve tuhaflıkta daha da ileriye gitmektedir. Yalan ve saçmalıkları simasında ve hatta makalesini yazdığı gazete sayfalarında dahi belirginleşmektedir. Şöyle diyor:

> "Eğer bu insanlar memleketimizden tıpkı gizli gizli ve sessizce geldikleri gibi aynı şekilde gitselerdi onlara tek bir kelimeyle dahi taarruz etmezdik. İçinde bulundukları zayıflık onlara fayda getirir ve sükûtlarını vatanlarında zayi olan haklarına ve günahkâr ellerinin memleketlerinin şerefine karşı işlediklerine olan kalplerindeki pişmanlık ve hüsran duygusuna hamlederdik. Fakat onlar böyle yapmadılar. Karşılaştıkları memnuniyetsizlik görüntüleri sessizlik ve sekînete bürünmeleri için yeterli olmadı; aksine kötü eserlerinden bir eser bırakmadan ve Mısırlıların arasına desiselerini saçmadan Mısır'ı terk etmekten yüz çevirdiler.[18] Ancak şu kadar var ki eskiden beri ve hâlihazırda da kendilerine yoldaşlık eden korkaklık insanların arasında yaşarken onlarla yüz yüze görüşmekten ve onlara hitap etmekten onları alıkoydu. Oklarını ancak insanların öfke ve tenkitlerinden uzakta iken, yani buharlı gemiye bindikleri vakit atabildiler..."

Sübhanallah! Aslında bu kabil şikâyetlerin bizden sâdır olması gerekmektedir. Mısır toprağına sığındık ve burada kaldığımız müddet zarfında tek bir kelime telaffuz etmedik. Hâlbuki birçok gazeteci hem evimizin kapısını ve hem de yollarımızı sürekli taciz ettiler, bizi rahat bırakmadılar.

• • • • • •

17 Kemal yandaşlarının Cumhuriyetin ilânından önceki durumlarını dikkate alarak söz söylemekteyiz.

18 Mısır'dan Hicaz'a gitmek için ayrılışımızı kastediyor.

Biz ise bu esnada yolculuğun sıkıntıları ve içinde bulunduğumuz vaziyetin zorluklarıyla meşguldük. Bizi konuşturmak uğruna her gün gazetelerinde kendi kötü tabiat ve cibilliyetlerinin bir yansıması olan istihza ve sövgülerini yağdırdılar üzerimize.[19] Bütün bu haddi aşan zâlimlere Mısır'dan ayrıldığımız sabah cevabımızı verdik.[20] Mısır'dan bedenimizle ayrıldıysak da burhanımızla ayrılmış değiliz. Hakkı talep eden kimsenin sövgü ve şiddetle değil de hüccete bakması durumunda bu cevaplar yeterli görülecektir. Hiç kimse bizi asla korkaklıkla itham edip kınayamaz. İskenderiye ve Mısır caddelerinde [küfür ve şiddete] kendilerini memur görüp bize karşı olan hiziplerin karşısına sövgü ve şiddet ile karşılık vererek çıkmamamız, korktuğumuzdan değildir. Biz garipleriz[21] ve kendisiyle muhatap olan cahillere "selâm"la karşılık vermek korkaklık mıdır?

Tıpkı bir suçluymuşum gibi işin başından sonuna kadar susmam mümkün olmadı. Eskiden beridir, hakkı söylemekten kaçınan kimselerden addedilmemek için tehlikelerle kuşatılmış olan bu yollara sâlik olan benim sessiz kalmam düşünülemezdi. Çok geçmeden Mekke'de bulunduğumuz [ilk] birkaç ay zarfında birinci makalemizi diğerleri izledi. Şayet celâl sahibi Haşimî [Emir']den münakaşadan kaçınmam konusunda bir işaret almasaydım bunlara devam edecektim. Fakat şu anda içinde bulunduğumuz zamanın en önemli ve öncelikli vecibelerinin başında, İttihatçıların ve Kemal yandaşlarının içyüzünü ortaya koymak ve Müslümanları onlardan kendilerine gelebilecek tehlikelere karşı uyarmak lüzumunun geldiğini düşünmekteyim. Bu tehlikelerin zararı sadece Türklere has kalmayacak-

••••••

19 Ey insaflı okuyucu! Makale yazarının şu ifadelerindeki tutarsızlığına bir bak: "Eğer bu insanlar memleketimizden tıpkı gizli gizli ve sessizce geldikleri gibi aynı şekilde gitselerdi onlara tek bir kelimeyle dahi taarruz etmezdik". "Karşılaştıkları memnuniyetsizlik görüntüleri sessizlik ve sekînete bürünmeleri için yeterli olmadı". Diğer yalanları bir yana bu iki cümle dahi bu adamı bizzat yalanlamakta ve bana yönelttiği tekdirlerini reddetmekte yeterlidir.

20 Onların bize karşı düşmanlıkları Mısır'dan ayrılacağımız sabaha değin sürdü. Onlara bir kelimeyle dahi mukabele etmedik. Bu düşmanlıklara bir misâl verelim. Kendisi için istediğini kardeşi için de isteyen aziz okuyucu "Türk muhacirler Mekke'ye gidiyorlar", Kumh (?) Limanı, *el-Ehrâm* muhabiri başlıklı habere baksın. *el-Ehram*'ın da zikrettiği gibi saat akşam altıda eski Şeyhülislâm ve maiyeti Mekke'ye doğru yola çıktılar. Tren kalkana kadar onları karşılayan kalabalık [onların trenden] inmelerini [isteyen] alkış ve ıslık sesleri dinmedi. *el-Ehrâm*, 2 Aralık, 1922, Cumartesi. Sözü edilen günde ben bahsi sürekli geçen ve *el-Ehram* ve *el-Mukattam*'da neşredilen makalemi henüz yazmamıştım. Bu makale Mısırlılara olan tenkitlerimi haizdir.

21 Mekke'den dönüşümde onlarla münazara vasıtasıyla yüzleştim ve silahlarını yakından tecrübe ettim. Gördüm ki varlıkları yokluk, görülmeleri adem demekmiş.

tır. Verdikleri zararların asgarisi memleketimdeki Müslümanların onların benimsedikleri *la-dinî*lik ilkesini şuursuzca terviç etme konusunda onları cesaretlendirmeleri ve onlara yardım etmeleridir. Bu konudaki şuursuzlukları artık mazeret kabul edilecek bir durumun ötesindedir. Özellikle de onlara nasihatimi ve onlarla ilgili uyarımı tebliğ ettikten sonra ve ömrümün önemli bir kısmını Müslüman Türkleri uyarmaya sarf ettikten sonra... Onlar bu belânın yaygınlık kazanmayacağını sanıyorlardı. Bu kişilerin hücumlarına karşı uyanık davranmadılar. Uyarılan kimselerin sabahları ne kadar da kötü oldu! İşte ben bugün bütün Müslümanları onların şerleri ve sapkınlıklarının ateşine karşı uyarıyor ve korkutuyorum.[22] Mesafenin uzak oluşu felaketin anlaşılmasına yardım edememekte ve hatta son derece önem arz eden bu durumun idrak edilmesine engel olmaktadır. Peygamberimizin (s.a.v.) şu hadis-i şerifi özlü bir söz ve hikmet kaynağı olarak kâfidir: "Kendi nefislerini mazur görmedikçe hiçbir kavim helâk olmaz".[23]

el-Mukattam'ın 10266. sayısında muarızım şunları söylemektedir:

> "Tuhaf, çok tuhaf ey muhterem Şeyh! Kemal yandaşlarının hükümeti hilafeti önemsemedi ve İslâm şeriatının uygulanmasını tazammun etmedi de sen [hükümet içinden] mevhum bir şahıs ortaya çıkartarak irtidâdına hükmediyorsun öyle mi? Hâlbuki onlar kendilerini İslâm topraklarını müdafaa etme mevkiinde görmektedirler. Hilafet, [dinî] ahkâmı yalnızca halife ve onun hükümeti uygular mânasını mı taşımaktadır? Eğer onun hükümeti veraset yoluyla ortaya çıkmaktaysa, hükümet Müslümanların iradesini dikkate almıyorsa ve insanların işlerini onların rağmına istibdatla yürütüyorsa -ki Allah te'âlâ "Onların emri aralarında şûrâ iledir" [Şûrâ, 42/38] ve "Emir hususunda onlarla istişâre et" [Âli İmrân, 3/159] buyurmaktadır- ey Allah'ım, [o zaman] hiç kuşku yok ki Kemal yandaşları sırat-ı müstakîme ve dosdoğru dine tabi olmaktadırlar. Ve seni ve sorumsuz efendini kendi başınıza doğruyu araştırmanıza ve yabancıların işaretlerine uyarak Müslümanlara, onları Yunanlı aylaklar [eline bırakarak], ihanet etmenize izin vermemişlerdir. Gerçek şu ki, Kemal yandaşları hanîf şeriatın kaidelerine rücû etmişler ve Müminlerin emirinin, verasetle değil de, Müslümanların reyleriyle seçil-

•••••

22 Mısır'da ikinci kez bulunduğum esnada gazetelerde Mısırlıları Kemal yandaşlarının ortaya koyduğu bidatlere iktida etmeye teşvik eden bazı makaleler okudum. Bu konulardan birisi de şer'iye mahkemelerinin ilgasıydı. Nitekim Mısır, Kemal yandaşlarının dalâletlerinden biri olan evlenme yaşına [alt] sınır getirilmesi hususunda onlara iktida etti.

23 Ebu Davud, "Fiten", 4347; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 260; c. V, s. 293.

mesini sağlamışlardır. Halifenin hevâsına tabi olmasına ve Allah'ın haram kıldığını helâl, helâl kıldığını haram kılmasına müsaade etmemişlerdir..."

[Muarızımın] ilk olarak şu ifade[m hakkındaki iddialarını] ele alalım: "Kemal yandaşlarının hükümeti hilafeti önemsemedi..."

Evet, ben onlar hakkındaki bu hükmümü henüz mezkûr zevât sözleriyle açıkça hilafeti ve halifeleri küçük düşürmeye başlamadan önce vermiştim. Eğer [bana muarız olan] kişi makalesini bugün yazsaydı böyle rast gele konuşmazdı. Ben zamanın da beni tasdik ettiği bu hükmümü "Onlar şayet hilafeti önemseseydiler onu saltanattan ayırmazlar ve Millet Meclisi'ne nakletmezlerdi ve [bu şekilde yaparak] hilafeti işlevsiz hale getirmezlerdi" şeklindeki düşüncemden istidlâlle vermiştim. Yani *sulta* ve hükümetin halife olarak isimlendirilecek bir tek kişide olmasından bahsediyorum, bir sultan yahut melikte olmasından değil. [Fakat] bu şahsın onların hükümetlerinde herhangi bir yeri yoktur; ne bir kimseyi atayabilmekte ve ne de bir kimseyi azledebilmektedir. Bir kanun vazedemediği gibi herhangi bir kanunu ilga da edememektedir. Kadı tayin edememekte ve hükmü geçmemektedir. Ne bir şeyi emredebilmekte ne de yasaklayabilmektedir. Şayet böyle bir şeyi yapmaya kalksa bile [bu tasarrufu] geçersiz sayılmakta, yani bu fiil boş bir fiil olarak kalmaktadır. Şunu demek istiyorum ki, onun hiçbir kimse üzerinde herhangi bir hükümranlığı söz konusu değildir.[24]

Bu şekilde devlet idaresini tanzim ettiler ve dini hükümetin, hükümeti dinin haricinde bıraktılar. Daha önce beraberce varlıklarını sürdüren hilafet ile hükümeti bunu [din-hükümet ayrılığını] gerçekleştirmek için ayırdılar. Hilafet Resulullah'ın (s.a.v.) ümmeti üzerindeki yönetimine dinî hükümetle

••••••

24 Şeyh Sünûsî el-Ekber adlı zatın Ankara'da Türk ve yabancı gazetecilere verdiği bir demeçte nasıl olup da bu kadar hatalı konuşabildiğine hayret ediyorum. *el-Ehrâm* gazetesinin 14163 sayılı nüshasında iktibas edilen bu demeçte Şeyh şöyle demektedir: "Sivil (*medenî*) idarenin (*sulta*) halifenin elinden alınması onun İslâm âlemindeki nüfûzunu yüceltmiştir. Zira o tek bir ümmete ait değildir ve Müslümanların tamamı arasında müşterek bir mülktür". Galiba onun İslâm âlemindeki nüfûzunun yücelmesi, Türk dünyasındaki nüfûzunun zevâli için bir rahmet vesilesi oldu! Gerçek şu ki halifenin nüfûzu Müslümanların ortak mülkü olması ve onların da buna sahiplenmeleriyle yücelmez. Aksine nüfûzun gereği halifenin Müslümanlara malik olması ve onlar üzerinde mülk ve hükümetinin olmasıdır. Bu sebeple onun kendi memleketindeki mülk ve hükümetini de kaybetmemesi gerekir. Şeyh memlûk olmakla (*memlûkiyye*) mâlik olmayı (*mâlikiyet*) birbirine karıştırmakta ve bundaki umumun, mâlik olmaya (*mâlikiyet*) fayda sağladığı gibi nüfûzun yücelmesine de fayda sağladığını zannetmektedir. Hâlbuki mâlik olmaktaki (*memlûkiyye*) umum ve hususun, bırakın fayda vermeyi ve destek çıkmayı, nüfûza zarar vereceğini bilmemektedir. Bu konuda yeterli açıklamayı ileride yapacağız.

niyabet etmekten ibarettir. Eğer hükümet etkili olan (*âmil*) gücün adıysa ve hilafet de bu hükümetin dinî bir sıfata bürünmesi anlamına geliyorsa, kuşku yok ki, hükümetin hilafetin haricine çıkarılması hükümetin dinin haricine çıkarılması demektir. Zira hükümet kendisinden uzaklaştırıldıktan sonra hilafette dinî sıfatının dışında bir şey kalmamıştır. Şayet hükümet şu an geldiği konumuna dinî sıfatıyla birlikte gelmiş olsaydı halifeye herhangi bir şeyin kalmaması gerekecekti; ne hükümeti ve ne de dini. Fakat yalnızca hükümet ondan ayrılmış ise bu hükümetin dinden ayrıldığı anlamına alınmalıdır.

Bütün bu söylediklerim saltanatla (*hükümet*) hilafetin ayrılması hadisesini tahlil etmem sonucu akıl ve mantığın beni ulaştırdığı sonuçlardır. Makale yazarının da iddia ettiği üzere Kemal yandaşlarında yukarıda zikrettiklerimden hiçbir şey vaki olmamışsa, şu halde, insanların kulaklarını dolduran "hilafetin saltanattan ayrılması" ifadesi Kemalci hükümetin şeytanının akıl sahiplerinin akıllarıyla oynaması sonucu ortaya çıkan karmakarışık rüyalar silsilesidir.

[İkinci olarak ise] muarızımın "Kemal yandaşlarının hükümeti İslâm şeriatının uygulanmasını tazammun etmedi" [ifademle ilgili iddialarını] değerlendirelim:

Evet, öyle yaptılar. Zira onlar hâlihazırdaki/yürürlükteki hükümeti Millet Meclisi adını verdikleri meclislerine naklettiler ve hükümet [üyelerini] kendi içlerinden seçtiler. İslâm şeriatını hilafetle birlikte halifeye bıraktılar. Tenfiz gücü hükümetle birlikte gittiğinden artık halifenin böyle bir gücü kalmadı; çünkü nüfûz hükümet ve sulta ile birlikte bulunur. Şayet onlar şeriatı da halifeye bırakmayıp nüfûzunun ortadan kalkmaması için hükümetle birlikte nakletselerdi daha önce de zikrettiğimiz üzere halifeyi hem din ve hem de dünyadan uzaklaştırmış olacaklardı. Sözün özü şu ki, hilafet ile hükümetin birbirlerinden ayrılması ikisini birden ifsad eder. Hilafet sözlük anlamı itibariyle niyâbetten ibarettir. Istılahî (*örf*) anlamı ise Resulullah'ın (s.a.v.) ümmeti üzerindeki hükümetine niyâbettir. Şayet hilafet hükümetten, yani niyabet ettiği hususta ayrı tutulursa hilafet de niyabet de boşluğa uçar; ikisinin de bir anlamı kalmaz. Bu tıpkı sıfatı mevsûfu olmadan ibka etmeye, arazı varlığa geldiği mahalden ayırmaya ve *nev'*i, *mahiyet*inin kendisiyle oluştuğu *cins*inden tecrit etmeye benzemektedir. Zira hilafet hükümet nevilerinden biridir; meşrutiyet ve mutlakıyetin de hükümet nevileri olması gibi. Nasıl mutlakıyet ve meşrutiyet hükümetsiz düşünülemezse hükümetini kaybetmiş bir hilafet de aynı şekilde tasavvur edilemez.

[Hilafetle aralarının ayrılması durumunda] hükümetin fesada uğraması[yla ilgili iddiamı] ise şu şekilde izah edebiliriz: Hükümet hilafetle birleşik olduğunda İslâm dini ile mukayyed bir hükümet olmaktaydı; yani hükümetin hilafeti içermesinin yegâne anlamı Resulullah'ın hükümetine niyâbet etmek ve İslâm dininin ahkâmıyla mukayyed olmasından dolayıydı. Hilafetten ayrılması durumunda tabiî ki artık onunla [din] mukayyed olamayacaktır.[25] Zira hükümetin hilafetten ayrılması ya hilafetin Resulullah'a (s.a.v.) niyâbet etmek anlamına gelmesindendir ki artık ona niyâbet edilmeyecektir; ya da dinî ahkâmla mukayyed olmasındandır ki artık bunlarla mukayyed olunmayacaktır. Bunun dışında bir ihtimal aranamaz. Hilafetin Resulullah'a niyâbet etmeyi içermesinden dolayı hükümetten ayrılmasının ise tek bir anlamı olabilir. Bu niyâbet dolayısıyla hükümet bir zarara girmeyeceğine ve yalnızca, bu dünyada elde edilebilecek en yüksek şerefe nail olacağına göre açıktır ki hükümetin hilafetten ayrılmasının yegâne sebebi olarak hilafetin dinî ahkâmla mukayyed olması dolayısıyla hükümetin artık bunlarla mukayyed olmak istememesi kalıyor. Aslında onlar bu kayıttan kurtulmakla [Peygamber'e niyâbet] şerefini de terk etmeye razı olduklarını göstermektedirler. Bu suretle Müslümanların bunu menfur bir olay olarak kabul etme ihtimallerine dahi meydan okumaktadırlar.

Bu anlattıklarımız da aynı şekilde sadece hilafet ve saltanatın ayrılması meselesine bakarak ve bunu doğru bulan ve dine getirdiği zararları hafif gören kişileri azarlayarak mantığımızla ulaştığımız sonuçlardır. Belki de bunlardan sonra kendilerinden dünyanın dinden ayrılmasını açıkça ifade etmek vaki olmuştur ki bizim bütün bu mantıkî istidlâllere başvurmamızı gereksiz bırakacaktır. Gerçi bize göre bütün bu istidlâller meseleyi böylesi bir tasrihe dahi gerek bırakmayacak kadar açıkça ortaya koymaktadır.[26]

••••••

25 Kemal yandaşlarının Cumhuriyetin ilânı esnasında hükümetin dininin İslâm olduğunu belirtmelerinin bu bapta hiçbir faydası bulunmamaktadır. İleride de açıklayacağımız üzere hükümetlerinin bununla mukayyet olması lafız yönündendir ve daha önce unuttuklarını telafi etme amacını taşımaktadır. Zira onların hükümetleri Büyük Millet Meclisi hükümetinden ibaretti.

26 Geçmişten bugüne sıklıkla zikrettiğimiz üzere hilafeti saltanattan ayırmaktaki maksatları dünyayı dinden ayırmaktı. Bugün artık hiç kimsenin bu konuda en ufak bir şüphe duyma hakkı yoktur, artık kimse mazur görülemez. Aralık sonu, Ocak başına denk gelen tarihlerdeki İstanbul gazeteleri, *Tanîn* yazarı Hüseyin Câhid Bey, *İkdâm* yazarı Ahmed Cevdet Bey, *Tevhid-i Efkâr* yazarı Velîd Bey gibi Asitane gazetecilerinin İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmalarına, onları savunan avukatların sözlerine ve mahkemenin umumi naibinin [savcı] ifadelerine ilişkin yazdıklarına bakılırsa bu gaye açıkça gözükür. Yazılanlar arasında şunlar vardır: Bizim ilerleme yolunda diğer milletlerden (*ümem*) geri kalmamızın menşei, aralarının bugün ayrılmalarına değin,

Bütün bu anlattıklarımızdan sonra ayaklarının altından tedricen çekip almamız nedeniyle münazara zemini kendisine iyice dar gelen makale yazarının inatla öne sürebileceği tek bir şey kalmaktadır. Biz bu konuda hiç kimsenin söyleyecek tek bir sözünün dahi kalmasını engellemek için bu şüpheyi de izale edeceğiz.

Şöyle diyoruz: Bir ihtimal daha vardır. O da halifenin uhdesinde bulunan İslâm şeriatının uygulanması işini hükümet ve nüfûzunun intikal ettiği Millet Meclisi vasıtasıyla gerçekleştirmesidir. Yani Meclis'in halifeye göre konumu iki düşmanın birbirlerine olan konumları gibi değildir. Bunlar zıt

••••••

dünyamızın dinle memzûc olmasıdır. Türkiye'de bu ayrımın gerçekleşmesi zaferle neticelenen ve Anadolu'nun istiklâline kavuşup İzmir'in işgalden kurtulmasını sağlayan Sakarya Savaşı'ndan dahi daha büyük bir ehemmiyete sahiptir. Bu ayrımın önemi onların nezdinde dinsizlerin (*lâ-dinîyyûn*) mütedeyyinler karşısında zafer kazanmış olmaları hasebiyledir. Zira artık dinin nüfûzu onlara göre her şey konumunda olan dünya işlerine sirayet edemeyecekti ve artık dinin bir nüfûzu, hükmü ve hükümeti olmayacaktı. Dünya dinin esaretinden kurtuldu. Gözlerine bakıldığında uzun yıllardır gerçekleştirmek için gayret ettikleri ve uğruna savaştıkları önemli bir hedefinde başarı kazanan insanlar görülmektedir. Keşke bilebilsem! Onların gözlerindeki bu ifade bizimle onlar arasında süregelen savaşın son demlerinde dahi onlara arka çıkan, Allah'ın kendilerine dinin hizmetinde kullanmaları için nasip ettiği ilimlerinden elde ettikleri oklarını bize doğru atan Mısır ulemâsının gözlerindeki körlüğü ortadan kaldırabilecek mi? Mahkemede telaffuz edilen sözlerden anlaşıldığı kadarıyla Türkiye'nin artık yapıp ettiklerinde Meşihat makamından fetvâ almaya ihtiyaç duymayacak olmasına sevinilmektedir. *Tanin* gazetesinin 15 Kasım 1923 tarihli nüshasında yer alan başyazıdaki şu ifadeler onların hilafetle saltanatın arasını tefrik etmekteki maksatlarının, dinin dünya işlerine müdahale etmesinin önüne geçmek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: "Hükümet idaresinde gerçekleşen inkılapların en önemli maksatlarından birisi de çağdaş, lâ-dinî (*laique*) bir devlet tesis etmektir. Hilafetle hükümetin arasının tefrikinden gözetilen en önemli fayda bu cihete müteallikti. Dinin bir tarafta ve dünyevî işlerin (hükümet gibi) bir başka tarafta olmasını siyasî bir ilke edinen ve bu ikisinin arasını tefrik eden kimselerin hiç kimsenin vicdanına müdahale etme ve din konusunda münakaşa etme hakları bulunmamaktadır".

Tuhaf olan şudur ki *Tanin* yazarı bu cümleleri, Kemal yandaşı gazetelerin kendisini din yandaşı olmakla itham etmeleri üzerine kendini müdafaa etmek ve ithamlardan kurtulmak amacıyla kaleme almaktadır. İdarî inkılaplardaki maksadı zikretmesi bunlara bir itirazı olduğu için değildir; zira kendisi de laiklerdendir (*lâ-dinîyyûn*). Buna rağmen Kemal yandaşlarının onu din destekçisi olmakla itham etmeleri, durumun ulaştığı vahim noktayı göstermektedir.

Hilafetle saltanatın ayrılmasında hedeflenen bu amacı yalnızca *Tanin* gazetesi ifşa etmiş değildir. Kemalci Ankara hükümetinin lisan-ı hâli mesabesindeki *İleri* gazetesi de 11 Aralık tarihli nüshasında açıkça şunları yazmıştır: "Türk milleti (*ümme*), hilafeti siyasî ve dünyevî işlerden ayırmak suretiyle yönetimini kendi ellerine almıştır. Hilafet makamının dünyevî işlerden ayrılmasından sonra halifenin herhangi bir hak ve vazifesinden bahsetmek manasızdır". Tefrik işinin Türk milletine isnat edilmesi yalan ve iftiradır. Bütün bunları galip gelmiş çok az sayıda insan yapmıştır.

değil, birbirinin destekçisi iki unsurdur. Fakat bizim buna diyeceklerimiz vardır. Şayet Meclis ve halifeyi iki müttefik olarak farz etsek dahi hükümet nüfûz merkezini Meclis'e tahsis etmiş ve halifeyi kuvvetlerin tevzii esnasında bunun dışında bırakmıştır. Bu durumda herhangi bir şahısla, hilafet makamını işgal eden şahıs arasında, bu kişi ister onların seçtiği Abdülmecid olsun, isterse kovdukları Vahideddin, hiçbir fark kalmamıştır. Kuvvetleri bu şekilde taksim ettiler ve yeni Teşkilat-ı Esasiye'de de bu durum bu şekliyle resmiyet kazandı. Buna rağmen halife ve Meclis'i iki müttefik olarak farz edelim. Hüküm ve nüfûz müttefiklerden yalnızca birisinin elindedir. Bu durumda diğeri müttefikinin yanında tufeylî gibi olmaz mı? Müttefiki dilerse ona rıfk gösterecek, dilediğinde önem verecek, dilediği vakit de hevâsına tâbi olarak terk edip ortada bırakabilecek?! Bu durumda haklarından feragat eden tarafa *müttefik* veya *halif* isminin verilmesi, mânası olmayan bir lafzı telaffuz etmekten başka bir şey değildir. Böylesi bir aldanma ancak çocuk kalplerine yaraşır. Ne zaman ki kuvvetler taksiminde dinî hilafeti üstlenecek kişi hükmün elinde olmadığı kişi olarak belirlenmiştir, işte sadece bu taksim dahi bu taksimi yapan insanların dine karşı bir fesat tertiplediklerini göstermek için yeterlidir. Bu iki kişi arasındaki ahval ister uyum şeklinde, ister anlaşmazlık şeklinde gerçekleşsin fark etmez. Saltanattan ayrılan hilafeti kabul etmesi esnasında Abdülmecid'in konumunu -onunla Kemalci hükümet arasındaki sevgi ve tam uyuma bakarak- kalplerine sindiren kimseler her geçen gün bu itminan duygusuna sahip olmalarındaki hatalarının farkına varıyorlar.

Buna benzer bir durum, Mısır gazetelerinin Kemal yandaşlarının bu hatalarını tevil ederek şu düşünceyi kendi fikirlerine zirve yapmalarında

••••••

Yine *Tanin* yazarı Hüseyin Cahid Bey, Kemal hükümetinin Ankara'dan Asitane'ye gazetecileri ve diğer bazı kişileri muhakeme etmek için gönderdiği İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanması esnasında, *el-Ehrâm*'ın 4 Ocak 1924 tarihli nüshasından okuduğumuza göre kendisini tanıtırken tuhaf bir şekilde şunları söylemektedir: "Ben siyasî açıdan cumhuriyetçi, dinî açıdan ise laikim (*laique*). Laik kelimesinin mânası bazılarının anladığı gibi lâ-dinî demek değildir. Bu kelime dinin kişiyle nefsi arasındaki vicdanî bir iş olduğu ve hiç kimsenin akidesi nedeniyle ona muarız olamaması anlamına gelmektedir". Ardından da şunları ilâve eder: "Benim istediğim, hilafetin Türk vatanında varlığını sürdürmesidir; ancak ben bizim memleketimizde hilafet var diye herhangi birinin dinî akidesine karışmasına sebebiyet vermesini istiyor değilim. Yine bir yandan insan haklarından dem vururken, öte yandan halifenin bizim işlerimize karışma hakkının olmasını da kastetmiyorum. Abdülhamid zamanında yazdığım bir makalemde 'Biz ilmi Avrupa'dan alacağız; ilmi Araplardan almamız mümkün değildir' dediğim için Hoca Sabri Efendi idamıma hükmetmişti de mahkemede bulunanlar gülmüşlerdi".

vuku bulmaktadır: Halife *sulta* ve hükümeti Meclis'e tefvîz ederek bu hususlarda Meclis'i vekil kılmıştır. Bu düşünce şu şekilde daha da ileri götürülebilir: "Bu durum meşrutiyet idaresinde, yani meşrutî (*düstûr*) hükümette olan duruma benzemektedir. Şöyle ki halife bu yönetim şeklinde icra yetkisini devletin bakanlarına devretmektedir. İcra da esas itibariyle hükümet ve sulta demektir. Nasıl ki anayasal meşrutiyetin meşruluğu tartışılamazsa onların hilafeti saltanattan (*sulta*) ayırmak suretiyle yaptıklarının meşruiyetinin de aynı şekilde tartışılmaması gerekir". Buna cevaben öncelikle şu söylenebilir: Böylesi bir akıl yürütme birbirine kıyas edilmesi mümkün olmayan şeyleri birbiriyle karşılaştırmakla (*kıyas mea'l-fârık*) maluldür.

•••••••

Abdülhamid zamanında yazdığı bir makalesinden ötürü benim onun idamına hükmettiğim büsbütün yalandır. Yaşadığım müddetçe hiç kimsenin idamına hükmetmiş değilim. İdam, Hüseyin Cahid Bey'in önde gelenlerinden biri olduğu İttihatçılarla Kemal yandaşlarının bildiği bir fiildir. Yazdığı makaleden ve benim buna verdiğim tenkidî cevapların üzerinden 30 sene geçmiştir. Onun makalesi geçmiş devirlerde yaşamış İslâm büyüklerine iftiraları içermekteydi. Fıkıh ilmini ve Arapçayı tahkir ediyordu. Nitekim bunun böyle olduğunu kısmen kendisi de hâkimlerin önünde itiraf etmektedir. Ancak büyük bir kısmını tahrif etmektedir. Böyle yapmaktaki muradı [hâkimlerin] kalplerini kendi yanına çekmek ve bana olan düşmanlığını kullanarak onların yakınlığını kazanmaktır. Kendisinin dini, cumhuriyet kadar önemsemediğini ifade etmesi ve bu sebeple siyasî açıdan cumhuriyetçi, dinî açıdan laik olduğunu beyan etmesi, zannınca Kemal hükümetinin mahkemesinde kendisine yardım edecektir. Zannında yanılmadı ve mahkeme beraatına hükmetti. Yazıklar olsun bir millete ki, mahkemelerinde cumhuriyetçi olmadığını söylemek cezalandırılmaya sebebiyet vermekte ve fakat laik (*lâ-dinî*) akideye mensup olduğunu söylemek bir suç ve kusur teşkil etmemektedir. Laik kelimesini açıklama gereği duyması ve kelimeyi *lâ-dinî* olmamakla ifadelendirmesi mahkemenin gizli bir mahkeme olmaması ve insanların şahitlik ediyor olmalarından dolayıdır. O bu kelimeyi tefsir ve te'vilinde de doğruyu söylememektedir. Zira Fransız menşeli bu kelimenin manası "kiliseye mensup olmayan kişi"dir. Her Fransız bu kelimeyi [kendisi için] kullanan herkesin dinle mukayyet olmadığını anlayacaktır. Zira herkesin kilisede bir papaz yahut rahip olma ihtimali bulunmamaktadır ki insanların pek çoğu mezhebini ve tuttuğu yolu beyan ederken bu ihtimalden kaçınma gereği duysun. Bunun bizim lisanımızdaki muadiline bakarsak Hüseyin Cahid Bey gibi yahut ona benzer birisinin kendisinin camiye mensup olmadığını söylemesi durumunda bu sözü söyleyen kişinin imam, müezzin yahut cami görevlisi olma ihtimalini bertaraf etmek için bu sözü söylediği hiç kimsenin aklına gelmez. Onun mahkemede söylediği sözlerinde dikkat edilmesi gereken bir başka incelik daha bulunmaktadır. O niçin cumhuriyetçi olduğunu zikrettikten sonra, mahkemenin gayesiyle bir alakası olmamasına rağmen itikadda laik olduğunu beyan etmeye ihtiyaç duymuştur? Onun hedefi bulunduğu bu akidenin cumhuriyet nevilerinden bir nevi olduğuna işaret etmektir. Bu cumhuriyet laik (*lâ-dinî*) cumhuriyettir (*laique république*). O, sıfatı mevsufuyla birlikte zikretmektedir ve bununla Kemalci cumhuriyetin bu neviden olduğunu belirmek istemektedir. Onun ilkeleriyle hükümetinkiler arasında bir farklılık söz konusu değildir. Buna olan sadakatindeki iştibahın bir önemi yoktur.

Çünkü meşrutiyette (*düstûr*) halife bakanlara icra vekâletini vermekte, asalet ise kendisinde kalmaktadır. Halife başlangıçta vekâlet tefvîzinde muhtâr ve müstakildir. Sadrazamı ve şeyhülislâmı atamak onun elindedir. Bunları dilediği kimselerden seçer. Aynı şekilde diğer bakanları da sadrazamın delâletiyle atayabilir. Parlamentonun onlar üzerindeki mutlak kontrolü (*saytara*) ve güvenini geri çekerek onların [üyeliklerini] düşürme hakkının varlığı menfi bir nüfûzdur; sadarete veya bakanlığa herhangi birisini atamakta [parlamentonun] bir tesiri bulunmamaktadır. Halife düstûra göre muhtârdır ve son kertede [nihaî] güç sahibidir; zira parlamentoyu feshetme yetkisi bulunmaktadır. Kemal yandaşlarının bid'at olarak ortaya koydukları ise bu anlatılanların tamamıyla zıddıdır. Halifeden Millet Meclisi'ne intikal eden yalnızca vekâlet değil, asalettir de. Halifenin elinde yitirdiklerini telâfi edecek hiçbir şeyi yoktur.

Kemal yandaşlarının hâlihazırda hilafete yaptıkları, icra yetkisinin ellerinden alınıp melik ve emirlere geçtiği ve kendilerinde yalnızca hilafet bırakılan müstaz'af halifelerle de kıyas edilemez. Zira böyle bir şeyin örnek olarak sunulması tam anlamıyla bâtılın doğru yolu gösterici olarak kabul edilmesi demektir. Ayrıca bu iki durum arasında açık farklılıklar bulunmaktadır:

1. Bu melikler hilafetin sultayla birlikte kendilerine ait olmasını istenilebilecek en değerli husus olarak görmekle birlikte hilafet şartlarını Müslümanlar ve hatta kendilerinin nazarında taşımıyor olmaları nedeniyle bu mümkün olamıyordu. Özellikle de Kureyş'e mensup olmakla ilgili şart çok açıktı. Ve bu kimseler Kureyş'in Abbasoğullarından gelen mirasçılarına [halifelere] kıyam etmekteydiler. Müslümanlar o vakitlerde Kureyş'in dışından olan bir halife fikrine aşina değillerdi. Kemal yandaşlarının yaptığı ise sultayı kendi liderliklerine almak ve hilafeti de sırf istemediklerinden dolayı terk etmektir. Yoksa onların amaçları bu konuda Müslümanlara yardım etmek değildir. Şayet Mustafa Kemal halife olmayı hedefleseydi mü'min Müslümanlar saltanatın onun hakkı olduğunu kabullendikleri gibi hilafetin de onun hakkı olduğunu derhal kabul ederlerdi. Nitekim İslâm kahramanı olarak tesmiye ettikleri ve İslâm'ın şerefini kurtardığına inandıkları kimseden bunu esirgemeleri beklenemezdi. O ve yardımcıları hilafet makamına itibar etmediler. Özellikle de Osmanoğulları aleyhine çeşitli propagandalarla ve en çirkin bühtanlarla Müslümanları doldurmuş bir halde oldukları için onunla Osmanoğulları'nın bir ferdi arasında hilafet sıfatlarının varlığı veya yokluğu hususunda bir fark görülmedi. Fakat Kemal yandaşları istedikleri ve benimsedikleri sultayı istedikleri kimseye naklettiler ve kerih gördükleri hilafeti de kerih gördükleri kimselerde bıraktılar. Evet,

onlar İslâm âleminin tepki ve esefinden korktukları için tedrîc kaidesine tabi oldular ve hilafeti bir seferde ilga etmediler. Ayrıca kendi hükümetleri için kerih gördükleri halde hilafetten başka bir İslâm hükümetinin istifade etmesine de engel oldular.

2. Önceki devirlerdeki bu melikler vekâlet ve niyâbeti deruhte edebilmek için halifelerden alınacak açık ve resmî bir [belgeye] ihtiyaç duymaktaydılar. Zira bu niyâbet ve vekâlet olmaksızın hükümetleri ne meşrû ve ne de sahih addolunurdu. Âdeta onlar halifeler tarafından atanmış gibiydiler. Bizim bahsini ettiğimiz durumda ise ne vekâlet söz konusudur ne de atama. Hatta tam tersine Halife Abdülmecid, Mustafa Kemal tarafından atanmıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz niyâbet ve vekâleti gösteren bir dizi tarihî sicilleri ibrâz etmemiz mümkündür. Buna karşılık bizimle münazara edenler Mustafa Kemal'in halife tarafından vekil kılındığına dair ya da Millî Meclis'in ona niyabet ettiğini gösteren hiçbir yazılı resmî vesika ibraz edemezler. Gerçi biz bunu söyledikten sonra bu eşhasın bizi yalanlamak üzere böylesi bir vesika tedarik edebilme ihtimali her zaman olmakla birlikte aşağıda, üçüncü maddede açıklayacağımız üzere biz böyle bir şeyin olmasından korkuyor değiliz.

3. Müstaz'af halifeler zamanında melik ve emirlere icra vekâleti ancak onların şer'î ahkâmı icra etmeye vekil kılınmaları şeklinde gerçekleşiyordu. Nitekim bu tür vekâletleri gösteren tarihî sicillerde bunlar yazılıdır. Dolayısıyla Kemal hükümetinin şer'î ahkâmı uygulamamak için yahut din ile mukayyet olmamak uğruna hükümeti hilafetten ayırması yukarıdaki tarihî örneklere kıyas edilemez.

4. Geçmiş devirlerdeki saltanat-hilafet ayrılıkları, sıradan bir tagallüp eseri ve tarihin bir cilvesi olarak vuku bulmuş olaylar olarak değerlendirilmelidir. Bu ayrılığın dünyayı dinden ayırmak gibi bir amacının olmadığı ve -günümüzdeki gibi halifelerden kurtulmaktan çok, İslâm dininden kurtulmayı hedefleyen habîs maksatlarda görüldüğü gibi- hüküm ve nüfûz yönünden dinin lehine olanı onun aleyhine döndürmek gibi bir durum söz konusu değildi.

5. Onlar yapıp ettiklerinde hükümetin kiliseden tefrikine hükmeden Büyük Fransız İhtilâli'ni taklit etmektedirler. Bunun böyle olduğunu gösteren en önemli gösterge onların dünyayı dinden ayırma konusundaki tasrihleridir. Müslümanların ve hatta âlimlerinin büyük çoğunluğu bu ihtilâli bilmediklerinden ve bunun tetkikiyle iştigal etmediklerinden ilk başlangıçta hilafetle hükümetin arasının ayrılmasının önemini tam anlamıyla teşhis

edemediler. Önceki devirlerde halifelerle ilgili olan olayların günümüzdeki inkılâpların ilkeleriyle herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır.

6. Mezkûr melikler kendilerine verilen niyâbet dolayısıyla halifelerin halifeleri konumundaydılar. Kendilerinde siyasî yetki (*sulta*) ve hilafet birlikte bulunmaktaydı. Bu ikisinin kendi şahıslarında birleşmesi esas itibariyle onların bu ikisinin ayrılığını kabul etmiyor olmalarındandı. Burada siyasî yetkiyle (*sulta*) birlikte bulunan hilafet dolaylı hilafet idi, hatta hilafet bilfiil halifelerin şer'î ahkâmı uygulamak kabilinden işlerini uhdelerine alan kimselere intikal etmişti. Ve bunun dışında halifelere sadece halife adı kalmıştı. Çünkü hilafet icradan soyutlanamaz. Hilafetin gerçek mahiyetinde Resulullah'ın ümmetin maslahatı için yaptıklarında ona niyâbet etmek anlamının olması, niyabetin kendisiyle gerçekleştiği fiilden ayrı kalmasına engel bir durum teşkil eder. Bu sebeple Allah te'âlâ şöyle buyurmuştur: "Ya Davud! Muhakkak ki biz seni yeryüzünde halife kıldık. Öyleyse insanlar arasında hak ile hükmet" [Sad, 38/26]. İhmali câiz olmayan bu asla nazarla mezkûr meliklerin halifeliklerinin, amelden uzak kalmış olan [diğer] halifelerin hilafetinden daha sahih olduğu söylenebilir. Bu sebeple biz bundan bir sene evvel *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm* gazetelerinde neşredilen makalemizde herhangi bir İslâm hükümetinin hilafetsiz kalmaması gerektiğine hükmetmiştik. Bu konuda daha fazla şeyler konuşacağız. Ayrıca okuyucu şunu da rahatlıkla görecektir ki, eski devirlerdeki İslâmî melikliklerle şer'î ahkâmı uygulamaktan kati bir şekilde yüz çeviren Mustafa Kemal hükümetinin herhangi bir alakası bulunmamaktadır.

Bu meseleyi ıslah etme yönündeki çabalarda son olarak Ankara'da neşredilen Kemal yandaşı bazı gazetelerin Celal Nuri Bey gibi kendini ulemâ konumunda gören bazı kalem erbabına tutunması kaldı. Adı geçen mesele gerçekten bozucu etkisini zamanla göstermektedir. Bunun bir örneği Celâl Nuri Bey'in dimağıdır: "Halifenin değil, hilafetin bazı vazifeleri bulunmaktadır. Sahih kitapların belirttiği vazifeler halifenin değil ümmetin vazifeleridir. Zira bu vazifelerin fertlere ait olduğunu gösteren tek bir nas yoktur. 'Ülü'l-emr' lafzı çoğula işaret etmektedir. Biz Türkler, Emevî ve Abasî halifelerine uymaya tenezzül etmeyiz..." Burada halifenin bir kişi olması durumunu kastediyor. Ancak o her biri tek başlarına halife olan Raşid Halifelerden bahsetmeyip sükût ediyor. Emevî ve Abbasîleri tahkir ediyor ama onlara karşı böyle bir muamele etmemek için konuyu geçiştiriyor. Bu şahıs, Lozan Konferansı'nda gayrimüslim azınlıklarla ilgili münakaşaların olduğu esnada Türklerin hükümetinin artık *lâ-dinî* bir hükümet olduğunu, dolayısıyla dinleri hükümetin dinine mugayir olan bir

azınlıklar meselesinin tartışılmasının anlamsız olduğunu ifade eden dava arkadaşı kadar cesaret gösterememektedir. Nitekim zikrettiğim bu vaka *Tanin* gazetesinin 23 Aralık 1338 [1922] tarihli 17. sayısında neşredilmiştir. Ve bu, benim ilk makalelerimde savunduğum iddialarımı ve bu kitabımda İttihatçılar ve Kemal yandaşlarıyla ilgili olarak söylediklerimi tasdik etmekte ve aynı zamanda onları müdafaa eden Mısırlıları da yalanlamaktadır. "Ey o bütün iman edenler! Ağyârınızdan yâr tutmayın! Sizi şaşırtmakta kusur etmezler, sarpa sarmanızı arzu ederler. Görmüyor musunuz buğzları ağızlarından taşmakta? Sinelerinin gizlediği ise daha büyüktür! İşte size âyetleri sarih [açıkça] bildirdik, aklederseniz!" [Ali İmrân, 3/118].

Vazifelerin halifeye değil de hilafete ait olduğunu yani onların ümmetin vazifeleri olduğunu kabul edelim. Ve ümmet dilerse bunu tek bir şahsa, dilerse Millî Meclis'in üyelerinde olduğu gibi bir topluluğa devredebildiğini de benimseyelim. Yine de burada anlaşılmayan bir husus bulunmaktadır ki o da şudur: Bu kabil müdafaaların hilafetin saltanattan ayrılması meselesinde ne gibi bir anlamı bulunmaktadır? Eğer vazifeler hilafete aitse o zaman hilafetin siyasî otoriteden (*sulta*) ayrılmaması icâb eder. Hilafet de halifeden ayrılamayacağına göre bunun neticesi mezkûr vazifelerin halifeden ayrılamayacağıdır.

Burada üç husus söz konusudur: Vazifeler, hilafet ve halife. Bunlar birbirlerinden ayrılamazlar. Eğer vazifeler ümmete aitse -ki bunlar hilafetin de vazifeleridir- ve ümmet bu vazifeleri Millî Meclis'e devretmişse şu halde hilafet Meclis'e ait olmuş demektir. Ve dolayısıyla Meclis de halife [olmuş demektir]. İşte hilafetin Abdülmecid'de kalması ve onun halife olmasıyla hilafetin saltanattan ayrılması meselesindeki fark burada yatmaktadır. Onların varsayımlarındaki hilâfa sebebiyet veren, değersiz (*sahîf*) mantıklarıdır. Onların *lâ-dinî* stratejileri dinî mesnedlerle teyit edilemez.

Bu yazılanlarla Siirt mebusu Halil Hulki Efendi ile Muş mebusu İlyas Sami efendilerin söyledikleri geçersiz olmaktadır. Başkent gazetelerinden bazıları şu şekilde yazmışlardır: "Bizim zamanımız raşid halifelerin (Allah cümlesinden razı olsun!) zamanlarıyla mukayese olunamaz. Onların her biri tek başlarına hilafete ait vazifeleri ifa etmeye ehil kimselerdi. Hilafet için gerekli vasıflarla muttasıf idiler. Meşveretle iş görürlerdi. Kendi reyleriyle istibdada meyyâl değillerdi. Bizim zamanımızda hilafet için gerekli olan evsâfı kendi şahsında bulunduran ve hilafetin vazifelerini hakkıyla yerine getireceğine ve bunun hüküm ve şartlarından sapmayacağına güvenilebilecek tek bir kişi dahi yoktur".

Bizim bu şahıslarla olan nizaımız ve tartışmamız zamanımızda tek bir şahsın hilafet için ehil olup olamayacağı ve bu sebeple hilafetin bir topluluğa tefviz edilmesinin gerektiği değildir. Bütün mesele hilafetin saltanattan tecrit edilip bunların aralarının tefrikidir. İster bir şahısın elinde olsun, isterse cemaatin, bu tefrik hükümetin dinî sıfatından ayrılmasına sebebiyet vermekte ve zorunlu olarak, İslâm şeriatının uygulanma sahasının dışında kalarak ihmal bataklığına doğru sürüklenmesini beraberinde bulundurmaktadır. Hilafetin uygulama sahasından uzak tutulmasının neticesi budur. Nitekim bunu etraflıca izah ettik. Zamanımızda hilafetin gerektirdiği vazifelerin yapılamaması yahut halifelerin istibdada meyyal olmaları başka başka meselelerdir ve bunlar hakkında bir başka yerde söz söyleyeceğiz.

Hilafeti ilk durumunun dışına çıkartan kimseler bunu hilafete hürmeten ve onun vazifelerini tek bir şahıs yapamadığından [bu sıkıntıyı ortadan kaldırmak için] yapmış değillerdir. Görülmez mi ki onlar, hilafeti yine tek bir şahsın, Abdülmecid'in elinde bıraktılar. Bilâkis mezkûr zevât bunu hilafetten yüz çevirmek ve hilafeti tahkir etmek için yaptılar. Böylece yetki sahibi olan hükümeti onun müdahalelerinden kurtardılar. Onlar tüm önemlerini hilafetten ayırmaya çalıştıkları hükümete verdiler. Cemaate naklettikleri ise hilafet değil, hükümetti. Yaptıkları söylediklerini nakzediyor ve söyledikleri yaptıklarıyla tutarsızlık arz ediyor.

Mezkûr iki mebus, efendileri Kemal yandaşlarının hükümeti hilafetten ayırmalarını ve Millî Meclis'e nakletmelerini tevcih sadedinde, zamanımızda tek bir şahsın hilafet vazifelerini ifaya ehil olmadığını iddia etmektedirler. Şöyle demektedirler âdeta: "Bu sebeple hilafet cemaatin, yani Millî Meclis'in üyelerinin uhdesine devredildi". Yani söylediklerinin mantıkî neticesi bu cümledir. Hâlbuki onlara [mebuslara] devredilen hilafet değil, hükümettir. O ikisi hükümetin aldığı durumu hilafet almış gibi beyan etmektedirler. Hükümetle hilafeti birbirine karıştırıyorlar. Onları bu bariz hataya düşüren durum ise hükümetin hilafetten ayrılamayacağı ve hilafetin hükümetin vazifelerinin dışında vazifelerinin olmadığı anlayışıdır. Hak onları bâtıllarını ortaya çıkartacak şekilde konuşturmaktadır.[27]

••••••

27 Ey okuyucu bil ki, Halil Hulki ve İlyas Sâmi gibi, halifelerin istibdadı ve ümmete tahakkümleriyle bize muarız olan ve ümmetten bizleri sakındırarak bu konuda bir dizi söz edenler vakti zamanında her müstebidin yanında olmaya koşar adım giden kimselerdir. Her ne kadar eski zamanlardaki istibdadı çokça kınasalar ve insanları istibdada karşı uyarsalar da, onlar kesinlikle istibdat düşmanı değil, bilâkis istibdadın en has dostları ve deneyimli hizmetkârlarıdır. Onlar hakkında yapılacak bir araştırma sonunda görülecektir ki, bu kimseler İttihatçılar zamanında Enver, Talat ve Cemal'le birlikteydiler; bugün ise Mehmed Vahideddin ve Abdülmecid üzerinde istibdat

Şöyle bir itiraz vaki olabilir: "Kadim zamanlarda hilafet Osmanlı Devleti'yle birlikte aslından uzaklaştırılmıştır. Çünkü onların hilafeti sûriydi ve tagallüple kâimdi, hakiki değildi. Zira onların [halifelerin] birçoğu [hilafet] şartlarını taşımıyorlardı". Bu itirazla Osmanlı halifelerinin hiçbirinde bulunmayan Kureyş'e mensup olma şartını dile getiriyorlar. Bu durumda onlara göre Kemal yandaşlarının hilafette yapmış oldukları değişiklik çok büyütülmemeli. Bilâkis hak Türk şairin dizesinde ifadesini bulduğu gibidir:

Evvel ne idi, ne oldu bilmem?[28]

Buna cevaben şöyle derim: Kesinlikle hayır! Fark çok büyüktür. Gerçekten de konunun bir tarafında hilafeti elde etmek için birbirleriyle rekabet eden, hatta hilafet için gerekli şartlara ehil olmadığı halde bu şartların kendinde olduğunu iddia eden saltanat sahibi kimseler, yani halifenin vazifelerini kasır olduğu halde yapabileceğini iddia eden kimseler bulunmaktadır. Bu kimselerle [yukarıda zikri geçen kimseler] arasındaki fark oldukça fazladır. Bu durum esasında uygun olmayan iddialara dayansa ve hatta bu ümmetin aklını çelmekten ibaret olsa da [yine de] aklı çelinen ve aklı çelen kimselerin gönüllerinde yerleşmiş olan itikatlarına nazarla hilafetin yerinin son derece yüksek ve şerefli olduğuna delâlet eder. Zira hilafet, hükümetinde Resulullah'a (s.a.v.) niyâbet anlamına gelmektedir ve onun dinî riyâsetine mahsustur. Akla uygun olan bu durum, hilafetin hükümetten ayrı tutulmasına ve hükümetin sahasından uzaklaştırılması gerektiğine itikat etmekle nasıl mukayese edilebilir! Hilafete karşı takınılan bu tavrın tek sebebi hilafetin bu niyâbet ve riyâseti içermesindendir. Bu itikatla ilk itikadı mukayese etmekten tüm kalbimizle Allah'a sığınırız. Bu konuyla ilgili daha fazla açıklamayı ileride yapacağız.

[Hilafet ve Halifeye Dair Tartışmalar]

Tam da bu noktada hilafet ve halifeyle ilgili görüşümü açıkça ifade etmeliyim: Hilafet, İslâm hükümetlerinden yalnızca birisinin tekelinde

••••••

uygulayan ve onlara galebe çalan Mustafa Kemal'le birlikteler. Meşrutiyetin (*düstûr*) ilânından önce ise onların Abdülhamid'in yardımcıları ve yolunu metheden insanlar arasında olduklarını bilmek okuyucu için yeterli olsa gerektir. Allah Müslümanlara merhamet etsin ve zamanın değişimiyle birlikte kendisi de [fikirlerinden] dönen her türlü münafığın dilinden gelebilecek şerlere karşı onları korusun!

28 Dize Şeyh Gâlib el-Mevlevî'ye aittir ve *Mi'raciye*'sinde yer almaktadır. [İfade metinde orijinal haliyle yer almaktadır. Müellif dizenin Arapça çevirisini dipnotta vermektedir. ç.n.].

değildir. Aksine hilafet İslâmî şer'î hükümleri uygulama konusunda herhangi bir hükümetin Resulullah'a niyâbet etmesinden ibarettir. Hilafetin iki rüknü bulunmaktadır: Hükümet ve niyâbet. Bu rükünlerden birinin yitirilmesi durumunda hilafetten söz etmek mümkün değildir. Sözgelimi Ankara hükümeti örneğinde görüldüğü gibi niyâbet olmadan hükümetin olması durumu, ya da Abdülmecid'in niyâbetinde gördüğümüz gibi niyâbetin hükümetsiz olması durumu böyledir. Çünkü böyle olması durumunda bütünün (*küll*) parçaları (*cüz'*) olmadan var olması gibi muhâl bir durum ortaya çıkmaktadır. Hilafetin hakikatinin bu anlattıklarımızdan ibaret olması dolayısıyla biz bu konuyu ele aldığımız ilk makalemizde şöyle demiştik: Hilafet sıfatı gerekli şartları imkân nispetinde kendisinde bir araya getiren tüm İslâm hükümetleri için mevcuttur. Her ne kadar genel örf bu hükümetlerden yalnızca birine hilafet imtiyazı verse de durum böyledir. Çünkü İslâmi hükümetin şart ve vazifelerini taşıyan bir hükümette hiç kuşkusuz yukarıda sözünü ettiğimiz niyâbet de bulunmaktadır ve mezkûr [niyâbet] aslında hilafetin aynıdır. Bu durumda hilafetin tahakkuk etmesi için hükümetin İslâmî şartlara riayet etmesi yeterlidir. İslâmî hükümetlerin hilafeti hak etmeleri bu riayete göre olur. Hilafet, veraset örneğinde olduğu gibi muteber kabul edilen birinin itibarıyla da bir şahıs veya bir cemaatin tevcihiyle de elde edilemez.

Şöyle bir itiraz vaki olabilir: Bütün İslâmî hükümetlerde hilafetin varlığı halifelerin [aynı anda] birden fazla olmalarını müstelzimdir. Hâlbuki bunun cevazı tartışmalıdır.

Cevaben şöyle deriz: [Halifelerin aynı anda] birden fazla olmalarının caiz olmaması her bir İslâm hükümetinin diğeriyle müzaheme etmesinden dolayıdır; zira bu durumda tamamının kuvveti azalır veya bir baş/önder (*re's*) ortaya çıkamayabilir. Şunu demek istiyorum ki, halifelerin birden fazla olmasındaki mahzur her halifenin tazammun ettiği hükümetin birden fazla olmasından ötürüdür. Halifelerin birden fazla olmasını kabul etmeyen durum budur, salt hilafet müessesi değil. Görülmez mi ki âlimler sayılarının çokluğuna rağmen peygamberlerin varisidirler. Sayıca çokluğu reddedilen, hükümete mukarin olan hilafettir. Bu iktiran sebebiyle halifelerin hilafeti ulemânın hilafetinden ayrı görülür. Eğer İslâmî hükümetlerin birden fazla olması caiz ise -ki aslında bu uzak mesafelerin varlığından ötürü bir zorunluluktur- sayının çok olmasına mani olunamaz ve bu durumda her birinin kendi başını oluşturması doğaldır. Şu halde hilafetin ve halifelerin çok sayıda olmasının önünde bir engel kalmamaktadır. Bence en doğru ve faydalı olan yol bunlardan birisinin, hükmü diğerlerine de geçecek, re'y ve

ictihadı Müslümanların birliğini sağlama yolunda son merci olacak ve ictihadî meselelerde hilâfın sınırını çizecek şekilde *halife-i a'zam* edinilmesidir. Bu şahsın ictihad ehli olması vaciptir. Bu şekilde tasavvur ettiğimiz imamet ve hilafet sahih anlamı üzerinde ihya olacaktır. Üstad Seyyid Reşid Rıza ile birlikte benim de temenni ettiğim bu durum, Müslüman hükümetlerin hali bu vaziyetteyken gerçekleşebilir mi bilemiyorum.

Yukarda *el-Mukattam*'daki makalesinin bazı bölümlerini naklettiğimiz yazar şöyle demektedir: "Kemal yandaşları müminlerin emîrini verâsetle değil, Müslümanların re'yleriyle belirlemişlerdir". Bu ifade de bütün kelimeleriyle birlikte büyük bir yalandır. *Emr*'i kendisinden aldıktan sonra ortada müminlerin bir emîri kalmamıştır. Aynı şekilde müminlerin re'ylerinden söz etmek de mümkün değildir. Re'yinden söz edilecek yegâne kimseler büyük çoğunluğu Allah'a ve Resulü'ne iman etmeyen küçük bir gruptur. Sen onların Ankara'daki meclisinin nasıl teşekkül edip toplandığını biliyor musun? Ümmetin onları nasıl intihap ettiğini, onların burunlarının dibindeki Anadolu [insanları] dahi bilmiyorlar ki!?

"Verâsetle değil" ifadesi ise yalanını tamamlar mahiyettedir. Bu şahıs bu sözü tekrar etmekle esasında bana tarizde bulunuyor. Hâlbuki ben makalemde verasete dayalı bir hilafetten söz etmemiştim. Kemal yandaşları da veraset âdetini ortadan kaldırmış değiller. Zira onlar da aynı yola sâlik oldular ve VI. Mehmed'in yerine Abdülmecid'i halife tayin ettiler. Bu şahıs ise Osmanoğulları'nın verâset anlayışının bağlandığı kaide muktezasınca halife olacak kişiydi. Onlar hilafeti Osmanoğulları'ndan başka bir şahsa verselerdi, söz gelimi [hilafet] Mustafa Kemal'e verilseydi, o da buna ehil olsaydı ve ona nüfûzunu ve haklarını da verselerdi bu işin dinî sıfatı kimse tarafından çirkin görülmezdi ve ben de onları yadırgamazdım. Ayrıca ben Abdülmecid'in hilafetini de yadırgıyor değilim. Ona şahsından ötürü itiraz da etmiyorum. Benim itiraz ettiğim husus onun siyasî iktidar (*sulta*) ve hükümet gibi hilafetin olmazsa olmazı olan hususlardan feragat etmiş olmasıdır. Bunlar olmadan ortada hilafet kalmaz. Ben hiçbir makalemde halifelerden ne bir şahsı destekledim ve ne de birisinin aleyhinde bulundum. Zira kişinin konumu münakaşa kaldırır. Benim sözünü ettiğim ve özellikle üzerinde durduğum husus akıl ve şeriatın muktezasına göre hükümet ve hilafet mefhumlarıdır.[29] Eğer dediklerimden şüphe edersen makalelerim-

• • • • • •

29 Nitekim benim tüm vazifem ve önemsediğim husus halifelerden belirli bir şahsa müteallik değildir. Eğer Kemal yandaşlarının isyan (*bağy*) ve düşmanlığı belirli bir şahsa karşı olsaydı mesele önemini yitirirdi; zira yaptıklarını bir halifeyi hal' edip bir başkasına bey'at etmek suretiyle te'vil etme imkânları vardı. Fakat onlar tam da ilk

.....

makalemde dediğimi yaptılar: Bizzat hilafeti hal' ettiler ve onu hükümetten azlettiler. Bu durum ümmetin [iyiliği için] ihtiyat ve sağduyuyla hareket edilerek halifenin haklarından azledilmesi de değildir. Halifenin sahip olduğu kudret ve nüfûzunu nefsinin hevasına tabi olarak ve ümmetin maslahatına mugayir olacak şekilde kullanmasına engel olmak da düşünülmüş değildir. Zira bu ihtimal halifeden alınan hakların devredildiği Millî Meclis veya Mustafa Kemal için de her zaman mevcuttur. Ellerine tevdi edilen gücü kötü bir şekilde kullanmaktan onları hangi kuvvet alıkoyacaktır? Eğer buna engel olacak olan ümmetin (milletin) rakabesi ise şu halde ümmet, kudret halifenin elindeyken mani olsun.

Beni halife Mehmed Vahideddin'e yardım etmeyi kendine vazife edinmiş olmakla niteleyen ve Abdülmecid'e karşı olarak ona taassupla bağlı olduğumu söyleyen kimselerin hatalarının kaynağı benim esas vazifemin hilafet makamına destek çıkmak olduğunu görememeleridir. Sultan Vahideddin hilafetin haklarını koruma konusunda sebat göstermişti ve kendi canından endişe ettiği vakte değin hilafetten feragat etmemişti. O, tahtını, sarayını ve doğduğu memleketi terk etti. Kendini bu makamların hazlarından mahrum etmeye razı oldu. Fakat hilafeti haklarından mahrum etmeye rıza göstermedi. Abdülmecid ise böyle yapmadı. O, Kemal yandaşlarıyla hilafete nail olabilmek için hilafetin âtıl durumda kalmasına sebebiyet verecek bir anlaşma yaptı. Âdeta suyu avuçlayan ve fakat eline hafif bir ıslaklıktan başka bir şey geçmeyen kimse gibidir o. Ve artık hilafetin kıymetini zayi eden kimse olarak anılmaktadır. Aslında o [hilafetin sadece değerini değil] hilafeti kökünden zayi etmiştir. O öyle kötü bir adet ihdas etmiştir ki, kıyamet gününe değin bunun ve bu kötülüğe tabi olanların günahı onun üzerine olacaktır.

Vahideddin'in Kemal yandaşlarının hilafetin saltanattan ayrılması konusundaki tutumlarına karşı cihadı ve bunu kabul etmeyişi gerçekten övgüye layıktır ve ihsanın ulaşabileceği son noktaya vasıl olan bir davranıştır. O, Kemal yandaşlarının ve İttihatçıların [tenkit] hedefleri cihetinden mazur ve suçsuzdur. Ancak Vahideddin, onların hedeflerinin yöneldiği hususları tam anlamıyla takdir edemedi... Bunların bütünüyle kendisine yönelik olduğunu ve kendisine ağır bir yük getireceğini göremedi. Onlara sûizannını tam anlamıyla berraklaştıramamış bir insan olarak muamele etti. Onlardan bir hayır gelme ümidiyle bir kapıyı sürekli açık bıraktı. Onları, başkalarına değil de Allah'ın Müslüman kullarına musallat olur bir halde bıraktı. Böylelikle hem memleketin hem de kulların onların şerrinden ve fitnelerinden kurtulma fırsatını elden kaçırdı. Halbuki gerçekten her zaman ele geçmeyecek ve bir daha gelmesini de temenni dahi edemeyeceğimiz cinsten çok elverişli bir fırsat vardı. [Bu fırsat] Harb-i Umumî'deki mağlubiyetimiz zımnında mündemiçti ve kolay olan (*yüsr*) zor olanın (*'usr*) içinde eriyip gitti.

Nitekim Allah bu iki kelimenin lafızlarını birbirine çok yakın yaratmış [*yüsr* (يسر): kolay, *'usr* (عسر): zor. ç.n.] ve her birini en az diğeri kadar önemli kılmıştır. Bizim diyarımızdaki insanlar türlü türlüdür. Zâlimleri döktüğü kana doymaz; halim olanları ise zâlim katiller kendilerine üstünlük kurduğunda, onlara benzemekten korktukları için onlardan içtinap ederler. Sonra zâlimler cesaret bulur ve cinayetlerine devam ederler. Mazlumların kanlarını, onların zâlimlerin kanını dökmekten kaçındıkları miktarın kat kat fazlasıyla dökerler. Ve iki grup arasındaki durum bu minval üzere sürer gider. Yani aralarında rekabete benzer bir cidâl döner ve neticede de her devirde zâlimlerin kuvveti artarken diğerleri zayıflar; zira aralarında hal ve tavır (*sîret*) farkı vardır. Eğer insanların zulmetmeyenleri zulme uğruyorsa

den dilediğine tekrar tekrar bak! Sonuçta görülecektir ki benim sözlerime şahsi itirazları olan muarızların bu karşı çıkışları işin hakikatinden uzaktır ve fikrî tarafsızlığa uygun düşmemektedir. Ayrıca bu itirazlar işin aslıyla ilgili olmayıp acziyet ve savsaklama etrafında dönen münazara değirmenini andırmaktadır. Benim üzerime saldırdıkları silahların büyük çoğunluğu galîz sövgüden ibarettir ve tüm bunlar bütün uzunluğuna rağmen, makalemde yer bulan mantıkî burhanlara cevap veremeyen iftiralardır. Kalplerini vesveseye boğan [Şeytan] âdeta onlara şunu telkin etmektedir: "Hakka kulak asmayın, onu ilga edin ki üstün gelebilesiniz". Bu benim onların düşmanca tavır takındıklarında ahlâksızlığa sapan kardeşlerinden de aşina olduğum bir huydur. Bana karşı çıkacakları vakit sürekli kalemlerine kolay

•••••••

merhamet etmeyene merhamet edenin durumunun ne olacağını zannediyorsun? Şair ne güzel söylemiş:

Zamanımızın yükünü unutanlar mutlu oldular
Ve bizi sıkıntıya sokanlar tüm yükü bize yüklediler.

Sultan Vahideddin'in Kemal yandaşlarına müsamaha etmekle girdiği günahı mazlumların ruhları asla affetmeyecek; onlar affetse bile onların isyan ettikleri İslâmın ruhunun affedeceği şüphelidir. Miskin hüsnüzannının aşırı olması nedeniyle iki türlü bir siyaset gütmeyi hedefledi. İngilizlere hile yaparak onlarla barış masasına oturdu ve orta bir yol bulmaya çalıştı; öte yandan Mustafa Kemal'i Anadolu'ya bir kuvvet hazırlaması için gönderdi ki [bu kuvvetten destek alarak] onların tekliflerine mukavemet etmeyi hedefliyordu. Eğer barış yolu kazanılırsa bu onun başarısı olacaktı; eğer mukavemet yolu başarıya ulaşırsa bu da onun gönderdiği ve o konuma yerleştirdiği kimsenin yolunun başarıya ulaştığı anlamına gelecekti. İngilizler onu ikab ettiler ve hilesini yüzüne çarptılar. Mustafa Kemal'i vazifesinden azletmesini ve Anadolu'dan onu geri çağırmasını talep ettiler. İngilizler o zamanlar memleketimizin başkenti Âsitâne'yi işgal etmişlerdi. Harb-i Umumî'de bize karşı kazandıkları zaferin ilk sonuçlarıyla mağrur ve memnundular. Bu konuda müttefikleriyle aynı görüşü paylaşıyorlardı. Sultan onları oyaladı, iki ay kadar meseleyi ağırdan aldı. Sonunda kendisine yüklenen işi uygulamak zorunda kaldı. Mustafa Kemal ona icabet etmedi, aksine isyan etti. Sultan buna karşı ihmalkâr davrandı, âdeta Mustafa Kemal'in isyanının doğruluğuna inanmıyor gibiydi. Anadolu'da vatanı müdafaa hizmeti için hazırlanmış askeri bir kuvvetin varlığını tercih ediyordu. Ardından İngilizler bu hazır ve güçlü kuvvetin dağıtılmasını talep ettiler. Yoksa Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ilgili maddelerine dayanarak bunu müttefik devletlerin yapacağını belittiler. Gerçekte ise bu hazır kuvvet Âsitâne'ye yürümeyi istiyordu; burayı işgal eden yabancı kuvvetlerin atılması hedefleri arasında değildi. Ancak o vakitler buna gücü yetmiyordu. Aksine sultana karşı isyanını tekmil etmeye çalıştı. O [Vahideddin] ise bu duruma karşı gevşeklik gösterdi ve gelebilecek zararları çok fazla önemsemedi. Bunun delili şudur ki, Mustafa Kemal'in asi olduğu resmî olarak ancak onun isyanının başlamasından iki sene sonra ilân edildi. Bu süre zarfında sadrazam olan Ali Rıza Paşa, Salih Paşa gibi kimseler ona karşı lütufkâr ve yumuşaklıkla muamele ettiler.

gelen bir yola sapıyorlar. Kemal yandaşlarını, onların İslâm topraklarının müdafaasına kendilerini adayan kimseler olduklarını söyleyerek methediyorlar. Bizi ise vatan ve din düşmanı olmakla suçluyorlar. Ne kötü hüküm vermekteler: "O gün ki aleyhlerinde dilleri ve elleri ve ayakları yaptıklarına şahadet edecektir". [Nur, 24/15].

***

Daha önce kaleme aldığım bir makalemde Mısırlıların Türklerin siyasetiyle ilgi bazı meselelerdeki cehaletlerine dikkat çekmiştim. Fetvâ meselesi ve Kemal yandaşlarının aleyhine fetvâ verecek kimsenin tayini hususu bunlardandır. "İşte odur onların ilminden erebildikleri gaye! Şüphesiz ki Rabbin, O'dur yolundan sapanı en iyi bilen, O'dur doğru yola ereni en iyi bilen!" [Necm, 53/30].

Kemalci bidat karşısındaki konumumuzun vatan ve din ihaneti olarak addedilmesi Musa'ya şöyle diyen Firavun'un durumuna fazlasıyla benzemektedir: "Seni çocukken bizde büyütmedik mi? Hem bizim yanımızda yıllarca kaldın hem de o yaptığın fiili yaptın. O halde sen o nankör kâfirlerdensin" [Şuarâ, 26/18-19]. Musa'nın (a.s.) cevabı ise şöyledir: "O başıma kaktığın nimet Benî İsrail'i kul-köle edinmiş olmandır" [Şuarâ, 26/22]. Firavun yetiştiği çevreye karşı görevini yerine getirmediği için Musa'yı nankörlükle suçlarken İsrailoğullarını kendisinin köleleştirdiğini unutuyor.

Ayrıca Mısır'ın âlim yazarları Kemal yandaşlarının ihdâs ettikleri hilafet ve siyasî iktidar (*sulta*) meselesinde konunun özünü idrâk etmekten hâlâ uzaktırlar. Bir doğuya yöneliyorlar, bir batıya. Ya [birbirlerini] itham ediyorlar yahut övüyorlar. Bu tartışmalarını imamet, hilafet ve halifeler tarihi

••••••

Yine bu müddet zarfında Mustafa Kemal İzmir'i işgal eden Yunanlılara hücumlarda bulundu. Bu saldırılar onları tahrik etti ve istilaları Anadolu şehirlerine kadar genişledi. O her gün onlara saldırıyor, sonra da geri çekiliyordu. Neredeyse hiçbir vakit onları geri çekilmeye zorlayamadı. Bu süregelen vur-kaçların sonucunda Anadolu'nun şehir ve köyleri tahrip edildi, insanların malları talan edildi, ırzlarına halel geldi. Yunanlılar Ankara önlerine kadar ilerlediler ve Anadolu'nun neredeyse yarısı Yunanlıların eline geçti. Yunanlıların Anadolu'daki bu bariz üstünlüklerinin olduğu bir esnada [müttefik] devletler bizi gerçekten tahammülü imkânsız bir anlaşma olan Sevr'i imzalamaya zorladılar. Bu anlaşma bizi iki açıdan suçluyordu: Birincisi Harb-i Umumî'ye girmiş olmamız, ikincisi Mondros Ateşkes Antlaşması'nı bozarak ilk savaşı devam ettirmeye yönelik ikinci bir savaş başlatmış olmamız ve her ikisinde de mağlup olmamız. İttihatçıların marifetiyle Harb-i Umumî'ye girmeseydik mağlup olmayacak ve Âsitane'nin işgaline sebebiyet veren, İzmir'i bize kaybettiren Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamayacaktık. Mustafa Kemal ve onun Yunanlılara Anadolu içlerine kadar genişleyen saldırıları olmasaydı Sevr Antlaşması bu derece ağır şartları taşımıyor olacaktı.

konularındaki ilimlerinin genişliğini göstermek için vesile kılıyorlar. Bütün bunlar Kemal yandaşlarının yapıp ettiklerini mazur gösterme telaşına matuftur. Bunu [onların yaptıklarında] dinin usûlüne [kelâm] muhalif bir husus kalmaması için yapıyorlar. Âdeta o, dine muvafık olmazsa din, ister istemez ona muvafık olmak zorundaymış gibi. Ezher ulemâsının büyüklerinden Yusuf Decvî'nin dediği gibi, memleketleri satmakla ve fesat çıkartıp İslâm'ın ve Müslümanların şerefini izale etmekle suçladıkları ve Mustafa Kemal'in karşı olduğu Sultan Vahideddin gibi kimselerin İslâm dini içerisinde bir mazeretleri veya mesnetleri kalmazsa dinin konumu şu şekilde olacaktır: "Ya saadetimizin yollarına girer ve en ileri ümmet oluruz ve her türlü aldatma ve ihaneti ortadan kaldırırız, vatan ve dini yüceltme uğruna uğraş veren mücahidlere düşmanca tavır takınanları dışlarız; ya da bizi geri bırakan ve bütün ümmetlerin arkasında olmamıza sebebiyet veren bu dini bir kenara atarız". Şeyhin nazarında dini yüceltme uğruna cihad eden kimseler Mustafa Kemal ve arkadaşlarıdır. Aldatma ve ihanete başvuranlar ise Sultan Vahideddin, biz ve Kemal yandaşlarına muhalif olan diğer kimselerdir. Sözünün özeti şudur: "Bu din ya Mustafa Kemal'e tazim edip onu sevmenin gerekliliğini ve ona muhalif olan kimselere nefret duyup onların tenkit edilmesini itiraf hatta emreder, ya da dini bir kenara bırakırız".

• • • • • •

Ayrıca o vakitler müttefikler arasındaki rabıta çözülme şüphesinden uzaktı. Bu rabıta ister İngilizlerle Fransızlar arasında olsun, isterse bu ikisiyle Yunanlılar arasında olsun güçlü bir haldeydi. Venizelos müttefikleri nazarında nüfûzunun en üst seviyesindeydi. İşte bu durumu gören Vahideddin, Kemal'in başlattığı hareketin [Büyük] Harbin getirdiği yüklerin artması suretiyle devlet ve millete (*ümme*) zarardan başka bir şey getirmeyeceğini, mağlubiyetin daha da katlanacağını düşündü. Onların isyankâr olduklarını ifade eden ve cezalandırılmalarını emreden bir ferman çıkarttı. Bununla beraber ilerleyen günlerde bu fermanın mûcebinin yapılması konusunda ısrarlı olmadığı gibi, belli bir müddet geçtikten sonra onlara karşı gevşeklik gösterdi ve müsamahakâr bir tavır takındı. Özellikle de müttefiklerin Yunanlılara karşı siyasetlerinde değişme görülmesiyle ve Kemal'in mukavemetinin Yunanlılar önünde hayatiyet emarelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte onlara karşı gevşeklik gösterme ve müsamahakâr bir tavır takınma hali yerini gizli ve hatta açıktan destek verme konumuna terk etti. Bu durum onun Âsitâne'yi terk etmesine değin son iki yılı boyunca böyle devam etti. Bu süre zarfında bir dizi hadise vuku buldu. Meselâ Tevfik Paşa hükümeti insanların gözleri önünde kendisini bu makama getiren Sultan'ın aleyhinde bulunarak Mustafa Kemal'e yardımlarda bulundu. Sultan, şehit Ali Kemal Bey'in feci akıbetini görüp de Âsitâne'yi terk edinceye dek onu bu makamda ibka etti.

Sözün özü şudur ki, Sultan, Mustafa Kemal'i kullanarak İngilizlere oyun oynamak istedi ve fakat durum tersine döndü ve İngilizler Mustafa Kemal'le birlikte ona tuzak kurdular. Fakat o, yabancıların sebebiyet verdiği felaketlerin zevalinden sonra Mustafa Kemal'in kendisine itaat edeceğine inanıyordu, buna kaniydi.

Bu mesele örneğinde müellifin Mustafa Kemal'in iyiliğine ve doğruluğuna, bizim ise kötülüğümüze ve yanlış yolda olduğumuza olan güveni dinin bizzat kendisine olan güveninin üstündedir. Âdeta o dininden şüphe

••••••

Allah onu affetsin, Kemal yandaşlarına müsamahasını en güzel bir şekilde Tevfik Paşa kabinesinin varlığı gösterir. Daha önce de söylediğimiz üzere o bu kabineyi 2 yıl, belki de daha uzun bir süre ibka etti. Bu süre zarfında mezkûr kabine Allah'ın ve halifenin kendilerine emaneti olan hükümeti tıpkı tere yağından kıl çeker gibi, aşama aşama Allah'ın ve halifenin düşmanları Kemal yandaşlarına teslim ettiler. Kemal yandaşları Tevfik Paşa hükümeti zamanında Emniyet Genel Müdürlüğü vazifesiyle iştigal eden Miralay Esad Bey'i, Âsitâne'yi ele geçirdikleri (*istîlâ*) günün sabahında kendisini bu makama getiren Sultan'ın hükümetine karşı kendilerine ettiği yardımlara karşılık olarak Âsitâne valisi yaptılar. Tevfik Paşa daha önceden Abdülhamid'i Selanik'ten gelen asilerin eline teslim etmişti. Tarih neredeyse bir takım tesadüflerin de etkisiyle bu konuda da aynıyla tekerrür etti. Nitekim "Kaza geldiğinde göz kör olur". Kemal yandaşları işlerinin başında Sultan'dan bir dizi yardım gördüler ve hareketlerine başlarken onun şerefli konumundan yararlanıp ona mensup olmanın faydalarını elde ettiler. Allah'ın Kemal yandaşlarıyla İttihatçılar için koyduğu kanun bu kimselerin ilk olarak kendilerine iyiliği dokunan kimselerden intikam almaları üzerine caridir. Bunun bir örneği de Bâbıâlî'de idam ettikleri merhum Nazım Paşa'dır. Nazım Paşa, Kâmil Paşa kabinesi nezdinde onlara müsamaha gösterilmesi konusunda aracılık etmiş ve onları himâyesine almıştı. Yine elleriyle parçaladıkları büyük şehit Ali Kemâl Bey de Ferid Paşa hükümetini İttihatçılara karşı mutedil davranmaya sevk etmiş ve onların suçlarına karşılık katliam ve şiddetli baskıyla (*kahr*) karşılık verilmemesi konusunda ısrarlı olmuştu. Onu taş ve sopalarla katlettiler, tıpkı Sinimmâr gibi. [Numan el-Halmî için bir saray yaptıran ve sonra daha güzelini yapmaması için sarayın burcundan aşağıya atılan mimar. Sinimmâr, iyiliğe karşı kötülükle cevap verilmesinde darb-ı mesel olmuştur. ç.n.]. Eğer kıyamet gününde her gadreden için bir sancak olacaksa o günde en büyük sancak onlara ait olacaktır. Bizim memleketimizdeki vahşi kurtların işlediği büyük günahlara bakmayıp onları şerefli bir makamda gören Mısırlılara Ahmed'in [Ebu Tayyib el-Mütenebbî. ç.n.] şu beyiti kâfi gelir:

Mısır'da yer var mıdır her kötü köleye
Efendisine ihanet etse ve onu öldürse bile.

Kemal yandaşı gazetelerin Sultan Vahideddin hakkında hakikatleri tahrif etmesine bir örnek zikredeceğim. Zira onlar Sultan hakkında yazdıklarında bu [yazı] genel kabule mazhar oluyor. *Akşam* gazetesinin 9 Aralık 1923 tarihli nüshasında bu gazete mezkûr sultan zamanında *İctihad* dergisi sahibi Abdullah Cevdet aleyhine bizzat Sultan'ın istediği bir hükmün çıkartıldığını belirtiyor. Gazete bu hükmün sırf Abdullah Cevdet'in, dergisinde hadis-i nebeviye yer verdiği için çıkartıldığını iddia ederek Sultan'ı töhmet altında bırakmaktadır. Naklettiğine göre Sultan'ın hükümeti (*vizâre*) hadislerin lafızlarına ihtiram gösterdiği için ve insanların tahkir edebileceği yahut gündelik işlerinde kullanabilecekleri [kaygısıyla] gazete yapraklarına hadis yazımını nehyetmişti. -Kabine bu ihtiyatî fikrinde isabet etsin yahut hata edip aşırıya kaçmış olsun- *Akşam* gazetesi bunu eleştirmeye devam ediyor ve mezkûr Doktor aleyhine verilen hükmü tenkit ediyor. Bu minval üzere devam etmeyi orta çağa ait ahkâmı iptal etmek için tesis olunan Cumhuriyet hükümetinin siyasetiyle bağdaşmaz bir durum olarak görmektedir. Gerçek şu ki *Akşam* gazetesinin hikâye ettiği hadise onun anlattığından bütünüyle farklıdır:

etmekte ve fakat Mustafa Kemal'den şüphe duymamaktadır.[30] Evet, şu halde bu şeyhin nazarında Allah Teâlâ da İslâm diniyle ilgili ve onun yüceltilmesi uğruna cihad edenleri ve dine ihanet edip aldatmalara başvuran kimseleri kendi gördüğü gibi görmektedir. Öyleyse bu müstakil meselenin taraflarını kendi istediği gibi belirleyen bu kişiyle ilgili olarak şu âyeti okumamız gerekmektedir: "Eğer hak onların keyiflerine tabi olsaydı, semâvât ve arz ve bunlardaki kimseler katiyen fâsit olurdu. Hayır! Biz onlara unutulmaz ders olacak zikirlerini getirdik de onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar" [Mü'minûn, 23/71].

Ben Mısır ulemâsının Mustafa Kemal'in yapıp ettiklerini terviç amacıyla makalelerinde zikrettikleri ve Ankara'da neşredilen kitabın yazarının ifade ettiği tüm fıkhî ahkâmı ve İslâm'ın doğuşuna kadar giden tarihî vakaları

••••••

Türkiye mülhitlerinin (*lâ-dinî*) en meşhur efendilerinden biri olan Abdullah Cevdet dergisinde Benî Kurayza Gazvesi'nden bahsederken Resulullah'ın esirlerin katledilmesiyle ilgili verdiği hükmü oldukça ağır bir dille zemmetmiştir. Ben buna delillerle karşılık vererek *Peyâm-ı Sabah* gazetesinin 18 Mart 1922 tarihli nüshasında yazdığım uzun bir makaleyle [onun iddialarını] reddettim. Sultan kabineden (*vizâret*) bu şahsın enbiyâya (Allah'ın salât ve selamı üzerlerine olsun!) ta'n ve eleştiri suçlarına öngörülen cezaları düzenleyen kanun mûcebince muaheze olunmasını talep etti. *Akşam* gazetesi hadisenin nasıl cereyan ettiğini bilmiyor değildir ama neredeyse bu meselenin gazete sayfalarında tüm ilmî münakaşaları ve ayrıntılarıyla yer aldığını unutmuş gibidir. Buna rağmen bu apaçık tahrifi nefs-i emmâresinin emriyle yapmaktadır. Böylelikle Abdullah Cevdet'in suçunu okuyucularına hafif gösteriyor ki, onlar Sultan Vahideddin'in bu şahsa zulmettiğine hükmedebilsinler. Fakat meselenin hakikatini bilen çok sayıda insan bu alçak yalana itibar etmediler. Türkiye'de laik (*lâ-dinî*) idare iyice yerleştikten ve tüm kurumlarıyla tesis olduktan sonra şu tenkidi yapacaktır: Bu konunun aslına dayanarak [yani konuyu tahrif etme gereği duymaksızın], dilinin altında sakladığı hususu açığa çıkartacak ve enbiyaya (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun!) ta'n eden kimselerin cezalandırılmasının ortaçağa ait hükümler olduğunu söyleyecektir.

30 Bu adam için susmaktan daha hayırlı bir şey yoktur. Keşke sussa ve bu kabil yargılara varmasa, dini muhakeme edip zâlim ve dinsiz bir kişi ile onu karşılaştırmasa. Hükmî şahısla ilgili ahkâmı beyân etmeye tahsis ettikleri babda 'şehit' başlığını seçen ve 'hakiki şehit' ifadesini kullanmayan fukahadan Allah razı olsun. Böyle yapmaktaki gerekçelerini şöyle açıklarlar: "Allah kendi yolunda cihad edeni bilir". Bir onların verdikleri hükümlerindeki basirete bak; bir de gerek hüsnüzannında gerekse sûizannında abartıya kaçan ve aşırı giden ve İslâmın razı olmadığı kimse hakkında İslâmî fikir tahayyül eden bu adamın cüretine! Bu konuda ayrıca yukarıda zikri geçen kitabında Seyyid Reşid Rıza'nın Batılılaşmış Müslümanlar hakkında söylediklerine bak!:

"Bu grup Türkiye'de güçlü ve organize, Mısır'da dağınık, Suriye, Irak ve Hindistan gibi yerlerde ise zayıftır. Bu gruba göre İslâm hilafeti makamını devletten uzaklaştırmak, ümmet içinde İslâm dinini zayıflatmak, ırkî ve yurtsever İslâm dini bağlarının yerine koyacak bütün tedbirleri almak gerekir. Bu grubun içindeki Türkler, sahih imametin Türk Devleti'nde ihya edilmesine en fazla karşı çıkanlardır.

kabul ediyorum. Aynı şekilde siyasî iktidarın (*sulta*) ümmetin hakkı olduğunu, dilerse bunu belirli bir şahıs veya cemaate verebileceğini, ayrıca bunu dilerse tamamını yahut bir kısmını vererek yapabileceğini, Sultan Mehmed Vahideddin'in imamet için gerekli olan şartları haiz olmadığını, keza Osmanlı sultanlarının çoğunun, hatta Emevî ve Abbasî sultanlarının da [Vahideddin'le] aynı durumda olduklarını, hilafeti melik ve sultanların üstlenebileceği gibi, Müslümanların cumhuruna riyâset eden kimsenin de [reis-i cumhur] üstlenebileceğini kabul ediyorum. Hatta Mustafa Kemal'in imamet için gerekli ilk şart olan İslâm diniyle tedeyyün etmesi ve onu ilga etmeye çalışan düşmanlarından olmaması durumunda imamet ve hilafetinin sahih olacağını da benimsiyorum. Fakat Türkiyeli kalemler bu gayeye yönelik yazılar yazmaya başladılar bile. Bu durum Ankara'da neşredilen nesebi meçhul kişinin kitabındaki mütalaalarında açıkça görülmektedir. Bu kitabın müellifiyle birlikte şöyle demek mümkündür: "Hilafetin ihmali gereklidir; zira uzun yüzyıllardan beridir o inkıtaa uğramıştır. Halife olarak tanıdığımız tüm halifeler ise sûri birer halifedirler".

Bu ifadelerin neticesi şudur: Hilafetin bir hakikati ve ehemmiyeti bulunmamaktadır. Âdeta hurafelerden bir hurafeye bürünmüştür. Şu halde daha yakın geçmişte Abdülmecid'in hilafetini teyit için sarf edilen gayretleri nasıl anlamalıyız? İşte ben tam bu noktada onun ve yandaşlarının tüm söylediklerini kabul edip tasdik etmek için inadı terk ediyorum. Fakat onlara şunu sormadan edemiyorum: Ey basiretli, mütefekkir muhatabım! Evvelâ, hilafetin saltanattan ayrılmasındaki sebep nedir? Hilafet niçin tamamen ihmal ve iptal edilmiştir? Bir dizi dedikoduya sebebiyet verecek olan bu

••••••

"Bu grubun cemiyetleri İslâmî haysiyetin beşiği olan Anadolu'da çoğu kimsenin kendisinden kasdedileni anlayamayacağı üsluplarla kör ırkçılık (*asabiyye*) propagandası yaptılar. (...) [önceden] oradaki bir Türke milliyetinin ne olduğu sorulunca 'Müslümanım elhamdülillah' der ve bu şekilde Rum ve Ermeni'den ayrılırdı. Şimdi ise o 'Türk' olduğu şeklinde cevap veriyor. [Önceden] o, halifesine, Allah yolunda cihada, padişahına itaatin dışında askerlik hizmetinin gereğini anlamazdı. [Batıcı cemiyetler] orada Türkün yolunda, Türk vatanı ve Türk şerefi için savaşma fikrini yaydı. Bu günlerde nesep bakımından Yahudi, siyaset ve mezhep bakımından Türk olan Ankara hükümetindeki Maarif Vekili yazar Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* hikâyesinden haberdar olduk. O bu hikâyeyi İstanbul otoritesine mukavemet etmek, Yunanlıları [ülkeden] çıkartmak ve bağımsızlığını sağlamak için Anadolu'da tesis edilen millî hareketin özünü açıklamak için yazmıştır. Biz bu hikâyeyi yukarıda söylediklerimizi tasvir eder bir halde bulduk. Bu hikâyede bizim bildiğimiz anlamda İslâmî cihad fikrine, dinî ruha delâlet eden tek bir kelime göremedik". [Bu alıntının tercümesi Reşid Rıza'nın kitabının yukarıda bahsi geçen tercümesinden alınmıştır. Bk. "Hilafet yahut İmamet-i Uzmâ", çev. S. Mertoğlu. *Hilafet Risaleleri*, V, haz. İsmail Kara, İstanbul Klasik Yay., 2005 içinde, s. 440-441. ç.n.].

fiile hangi neden sizi götürmüştür ki fıkh-ı ekber ve fıkh-ı asgar ile İslâm tarihi sahalarında engin ilmi olan kimselerce bunca mürekkep akıtılmıştır? Araştırmacıların bu sarhoşluğuna büyük esef duymaktayım. Kimisi Şarkın kahramanları [efsanesinin ardına] sığınmaktadır. Nitekim kimi zaman kulak gözden önce âşık olur. Kimileri ise önemli dinî, siyâsî ve tarihî bir meselede ilmî derinleşme aymazlığına (*sekr*) düşmekte ve Ankara'da neşredilen kitabın müellifinin dışında bu meseleyle iştigal eden kimselerin esas maksadının ne olduğunu bilmemektedir. Bu durum şuna benzemektedir: Bazı mutasavvıf arifler tarikatının evrâdına fazlaca dalan kimselere "Zikrin seni zikrini yaptığın kimseden alıkoymuş" derler.

Ve ey kelâmın mecrâsında yolculuk yapanlar! Uykuda seyahat eder gibisiniz. Bildiklerinizin bilmediklerinizden fazla olduğunu göstermek uğruna oyalanıp duruyorsunuz. Nereye bu gidişiniz? Bundan bir sene önce *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm* [gazetelerinde] kaleme aldığım makale[-leri]mde bu işi yapan kimselerin esas maksatlarına, onları buna sevk eden nedenlere tüm dikkatleri çekmiş ve bu hadiseyi şeriata uygun göstermek uğruna ve bunun benzerlerini İslâm tarihindeki örneklerine tatbik etmeye gayret ederek ilmin derinliklerine dalan araştırmacılara söyle sormuştum: Bana ilk olarak hangi dinî yahut kavmî maslahat yahut ihtiyacın Mustafa Kemal'i hilafet ile saltanatın arasını ayırmaya sevk ettiğini haber verin! Bunu İzmir'in işgalden kurtarılması için mi yapmıştı; yoksa bu Yunan ordularının hezimeti için bir mukaddime miydi; ya da Lozan'daki heyetlere karşı galip gelme amacıyla mı yapmıştı? Bu soruma, bana geri dönen nidamın sesinden başka bir cevap alamadım. Yine şuna da dikkat çekmiştim ki, bu yapılanlar halifelerin şahıslarına yöneltilmiş bir düşmanlık değildi; iddia ettikleri gibi onların fesatlarından kurtulmayı hedefliyor da değillerdi. Zira kişilerin fesadının izalesi muslih kimselerle müfsit kimselerin yerlerinin değiştirilmesidir. [İddia ettikleri üzere] kötü olan halifeyi azledip yerine şahsiyetli halifenin ikamesi bunun için yeterlidir. Halife olan şahsı azlettikten sonra bir de hilafeti hükümetten/iktidarından azletmek, halifeye ve hilafete karşı umursamaz bir tavır takınmak ve kendi itikatları uyarınca onu korumasız bir mahal olan İstanbul'da bırakıp burasının başkent edinme gereği dahi görülmemesi hangi gerekçeyle açıklanabilir? Allame Seyyid Reşid Rıza'nın dediği gibi hükümet merkezi için gerekli olan 'korunaklı bir mekânda olmak' hilafet merkezi için gerekli değil midir? Fakat Mısır ulemâsı içerisinde bu bahsi tetkike dalan, yeni Türk hükümetini oluşturan kişilerin tabiatlarına ıttıla hususunda biricik olan ve yıllardır onların planlarına karşı uyanık durumda bulunan mezkûr şahıs bizzat kendisinin

açığa çıkarttığı bu meselenin çözümünde niçin uyanık olamadı ve onları bu mesele yüzünden tenkit etmekten geri durdu?

Ben bu konuda açıkça şunu söylüyorum: Onların nezdinde halifenin ve hilafetin korunaklı bir mekânda olmasının herhangi bir lüzumu yoktur. Zira zaten onlar bunların ihmal edilmesini ve hatta iptalini lüzumlu görmektedirler. Bu sebeple benim nezdimde mezkûr Seyyid'in onlardan hilafete hakkını vermelerini ve meşru mansıbına iade edilmesini istemesi böylesi bir şahıstan beklenemeyecek kadar abestir, boşu boşunadır. Kendisi bizzat kitabında şöyle demektedir. "Müslümanların Batılılaşmış olanlarını sınıflandırırsak en güçlü ve muntazam hizbin Türklerde olduğunu görürüz. Mısırdakiler daha az muntazamdır; Suriye ve Irak gibi yerlerde ise zayıflar. Bunlar din ve hilafet düşmanlarıdırlar ve bunların düşmanlıkları gayrimüslimlerin düşmanlıklarından daha şiddetlidir". Türk hükümetini ellerinde bulunduran İttihatçı ve Kemal yandaşı olan kimselerin yukarıda zikri geçen güçlü, muntazam ve din ile hilafetin şiddetli düşmanlarından olduklarının Allame Şeyh'in ferasetinden nasıl olup da kaçtığını keşke anlayabilseydim!? Hâlihazırda onların riyâsetinde Şark'ın kahramanı, kahramanlar kahramanı Mustafa Kemâl bulunmaktadır[31] ve kahramanlığının bir göstergesi olarak düşmanca planlarına devam etmektedir.

Menar [dergisi] editörünü istisna edersek Mısır âlimleri içerisinde hilafet meselesinde fetvâ veren ve kitap yazan hiçbir kimse bu hadisenin dine veya tarihe dayandırılıp tatbik edilmesi hususunda rast gele konuşmamıştır. Sanki Doğu'nun kahramanı onların ilim ve akıllarına gelişigüzel saldırıda bulunmuştur. Makalelerini dolduran âyet ve hadisler hiç kuşkusuz konuyu çarpıttıklarından ve masiyeti, daha doğrusu *lâ-dinî*liği terviç etmek amacıyla bunları kullandıklarından dolayı kendilerine bir vebal getirecektir. Bilmeden bunu yaptıklarını farz etmek de mümkün değildir; zira bu konu bilmeden hakkında söz edilecek kabilden bir konu değildir ve bilmezlik mazeret olarak kabul edilemez. Hükümetin dinin bağından ve nüfûzundan ayrı tutulması, [yani] hükümetin hilafetten ayrılması aynı zamanda dünyanın dinden ayrılmasının açık bir göstergesidir.

Yemin olsun ki, mesele Müslümanların avamının dahi anlayabileceği kadar basit olduğu için her yönüyle vâzıhtır. Ancak ilim mevkilerine kurul-

•••••

31 Bu adam hakkında bu nitelemeyi her duyduğumda Kadı İbnü'l-Verdî'nin şu beyti dilime dolanır:

Yol kesen değildir kahraman
Kim korkar Allah'tan, işte odur kahraman.

muş olanların birçoğu işi avamın anlayamayacağı bir hale sokuyorlar. "Mamafih kendi ağırlıklarını ve o ağırlıklarla beraber daha birçok ağırlıkları yüklenecekler, bu şüphesiz ve herhalde o ettikleri iftiralardan sual olunacaklar; bu da şüphesiz!" [Ankebût, 29/13]. Eğer tefekkür etseler kendilerine Âsitane'deki ulemânın lisan-ı halinden öğüt ve ibretler bulacaklar. Onlar hadisenin gerçekleştiği mahaldeler ve sessiz kalmayı yeğliyorlar. Din ilmi ile maruf olan hiçbiri bu meselede Mustafa Kemal'in lehine şahitlik etmemiştir. Bu konuda Sadece insanlar nazarında ona dönüş ve beraat yolunu hazırlayan kitabın yazarı ile cahil dalkavuklardan bir grup konuşmuştur.

Yukarıda zikri geçen makalemde Mustafa Kemal tarafgirliğinde ısrarlı olan ve ona hüsnü zanda aşırıya kaçıp muhalif olanlara kötü zan beslemekte haddi aşan -aslında benzer bir tutumu İttihatçılara karşı da takınmaktadırlar- Mısırlılara defaatle şöyle bir beddua ettim: "Allah bu kimseleri size de musallat etsin! Ahirette bu kimselerle birlikte haşrolun!" Bu kitabımda da şunu mu arzu etsem: Onların nazarında bizim memleketimizin başına gelen kendi başlarına da gelsin. Mısır'ın istiklâl ve hürriyet devirleri Frenk itikadına sahip Bolşevik istibdadıyla hareket eden kan kızılı ve altın [sarısı] renkli bir hizbin çapul ve hüsranına uğrasın. Size galip gelip mallarınızla, canlarınızla, dininizle, dininizin lisanıyla, şiarlarınızla, hürriyetinizle, ictihad ve intihabınızla oynasın. Sırat-ı müstakimlerinin önüne kurulsunlar. Elbiselerinizi çıkartsınlar. Açlık ve korkuyu tattırsınlar. Maslahatları konusunda türlü zararlarla kandırsınlar. Gece gündüz tuzaklar kursunlar, kargaşa ateşinden gürültü ateşine, hatta şehir ve köyleri dümdüz eden yok edici ateşe atsınlar ki vatanları atılmış renkli yün gibi ters yüz olsun. Kendilerine tabi olmayanlar ateşin etrafını saran pervaneler gibi olsun. Bütün yaptıklarını sizlerin üzerinize yüklesinler. Her taifeyi kendi silahıyla vursunlar. İnsanların dinine en fazla sahip çıkan kimseleri vatan hainliğiyle suçlasınlar. Hal ve hareketlerinde en namuslu olan insanları vatanı satmakla suçlasınlar. Bu durum öyle bir hal alsın ki halkın (*şa'b*) dini ayaklarının altında olsun, vatanın parası ise ceplerinde. Ve kendisine itiraf edilen kimsenin cebi ise Ümmü Musa'nın gönlü gibi olsun; eskiden sahip olduğu parayı yitirmiş ve iftira atan ve hakaretler yağdıran kimse satılan malın parasından fazlasını gasp etsin. Bunun gibi bizim memleketimizde olan ne varsa olsun. Gözyaşları boşansın; [insanların] birliği dağılsın. Onların sesleri bizim memleketimizden işitilenden daha fazla işitilmesin. Allah'tan Mısırlıların başına bunları vermesini isteseydim ve duam da kabul olsaydı ve mümâselet meselesi muktezasınca onların hayırlı ve iyi insanları azaba duçar olsalardı bu duam [onların] hakkımdaki kötü zan besleme hastalıklarından beni

kurtarmazdı. Ve Mısırlıların müfterilerin cezasına çarptırılmaları bana bir fayda getirmezdi:

"Fırlattığımda okum beni vurmakta".

Allah Teâlânın "ve öyle bir fitneden sakının ki hiç de içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz ve bilin ki Allah'ın azabı şiddetlidir..." [Enfâl, 8/25] âyetindeki "yalnız" kelimesini olumsuzluk anlamına alırsak âyet-i kerimede bu oldukça kötü durumun tasvirinin varlığını görürüz. Her ne kadar [âyete bakıldığında] ilk akla gelen tam tersi olsa da, yani olumsuzluğu takyidi içerse de.

Aynı şekilde ben Mısırlı âlimleri sürekli halifelerin istibdadından ve insanlara galebe çalmalarından dem vururken gördüğümde gülmekten kendimi alamıyorum. Bütün bunları Mustafa Kemal'in hilafette yaptığı değişikliği haklı gösterme uğruna yapıyorlar. Hâlbuki rahmetli Abdülhamid'den sonra hiçbir halife galebe çalmış [bir başka ifade ile siyasî iktidarı tek başına kullanmış] değildir; aksine onlara galebe çalınmıştır. Hatta Abdülhamid'in son zamanlarında o dahi aynı duruma maruz kalmıştı. Bundan sonra halifelere karşı süregelen bu galebe çalınmakla yetinilmedi; buna kendilerini karalamaya yönelik iftiralar ve küçük düşürülmeler de eklendi. Halifelerin masiyetlerinden bahseden ve hilafet meselesinde söz söyleyen Mısır ulemâsı da farkında olmadan bu müfterilere katıldı. Bu kişiler yine bilmeden Mustafa Kemal ve eslafı gibi yeni mütegalliblerin [dine] mutî olduklarına inandılar. Hâlbuki bu halifeler tüm kusur ve hatalarına rağmen salih insanların günahkâr olanları kısmındandırlar; en azından mü'min asîlerden addedilmeleri gereklidir.

Mısır'daki bu gülünçlükler de nedir?
Gerçi tüm bunlar ağlanılacak hallerdir.
[Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî, *Divân*]

Bu gülünçlüklerden birisi de *el-Mukattam*'ın 31 Ekim 1923 tarihli sayısında benimle Mustafa Kemal'den bahseden bir yazı kaleme alan Mısırlı Doktor Hüseyin Himmet'tir:

"Bir tarafta devlete ve dine hizmet eden ve Mustafa Sabri'nin sadece hal' edilmiş sultanla ona tabî olanlara ait zannettiği şeriatı kurtaran bir şahıs; öte yanda dünyanın gerçek demokrasiye doğru koşar adım gittiğinin farkında olmayan bir başka şahıs... Mustafa Sabri eğer dünya gerçeklerinden bî-ha-

ber ise Rusya'ya baksın! Çarın nasıl ateşe atıldığını görecektir. Almanların kendi imparatorlarını nasıl horladıklarına, İspanyolların kendi kralları nasıl tehdit ettiklerine bir baksın. Bütün bunların sebebi milletlerin zararlı ve istibdada meyyal tek kişinin yönetiminden artık bıkmış olmalarıdır. Öyle ki bu büyük kayserler siyasî hâkimiyetlerinin (*sulta*) Tanrı'dan (*ilâh*) geldiğine inanılan bir devri temsil etmekteydiler".

Bu kişiye cevaben şunları söyleyebilirim: Eğer beni cahil olarak görüyorsan şunu söylemeliyim ki ben bundan berîyim. Zira size Bolşevik Rusya'da olanları süslü gösteren ve eşyayı olduğundan farklı aksettiren şaşı ilminizden nefsim için medet diledim. Allah bir ümmetin aklını almışsa onların arasından sizin gibileri çıkartır ki sizin gibiler siyasî hâkimiyetlerini (*sulta*) Tanrı'dan alan kimselerden o ümmeti nefret ettirip sultalarını şeytandan alan kimselere çağırırsınız. Demokrasi vaat eden, sonra da kendilerinden önceki zâlimlerin bile yapmadıklarını yapan yalancıların sözlerine güvenirsiniz. Lafzı mânadan; doğrudan halk tarafından getirilen demokrasinin, halkın başına esas itibariyle siyasete müdahalesi olmaması gereken ordunun silahlarını diken sözde (*mümevvehe*) demokrasiden farkını ayırt edemiyorsunuz. [Hüseyin Himmet] bütün bunlardan sonra ahmaklıkta daha da ileri giderek modern dünyanın gördüğü en büyük iki fitneden birisi olan Bolşevik idaresi altındaki Ruslara gıpta ediyor. Diğer büyük fitne ise İttihatçı-Kemalci fitnedir. Ben daha ne diyeyim! Allah onların Mısır'ını da gıpta ettikleri şeylerden hissedar etsin! Kemalci demokrasinin mahiyetini bu kitabın bir başka kısmında açıkça ortaya koydum.

***

Bir diğer gülünç hadise ise Mısırlıların Kemal yandaşlarının vaz ettiği sarhoşluk veren maddelerin yasaklanmasıyla ilgili kanunun doğruluğuna ve ciddiyetine inanmaları ve bunu Allah rızası ve ümmetin maslahatı için yaptıklarını zannetmeleridir. Bunu da bu şahısların iyi amellerinden addedip menakıplarına eklemektedirler. Hâlbuki onlar sadece isteyen her insanın alkol satabilmesini yasakladılar. Böylelikle yalnızca kendileri satabilecekler ve gerçekten de büyük olan kârı sadece kendileri elde edebileceklerdir. Türkiye'deki insanların birçoğu Millî Meclis üyelerinin bu ticaretle iştigal ettiğini ve kendi evlerini imalathane ve depo olarak kullandıklarını bilmektedir. Yine Türkiye'de olan herkes bilir ki Mustafa Kemal içki düşkünüdür. Ne onun, ne ahbaplarının ve ne de dostlarının sofralarında sarhoş edici bir maddenin olmadığı tek bir gün ve gece olmadığı herkesin malumudur.

Oldukça elîm ve hatta kınanmaya müstahak komikliklerden birisi de bazı Mısır gazetelerindeki Türkiye Cumhuriyeti'ni tasvir eden yazılardır. Gaflet ve hamakatın ulaşabileceği son noktayı temsil eden bu yazılar ancak bir Mısırlı tarafından kaleme alınabilir. Şöyle diyor yazının bir kısmı:

> "Ankara'da teceddüd yanlıları zafer kazandılar. Ve Türkiye Cumhuriyeti ilan edildi. 27 Ekim [doğrusu 29 Ekim ç.n.] 1923 sabahı artık başka bir âlem oldu. Bugün artık Şark'ın, Türk ve İslâm tarihinin meşhur günlerinden biridir. Bugün Şark Müslümanlarının ilk cumhuriyeti ilân edildi. Bugün tıpkı daha önceden, İslâmın ilk zamanlarında olduğu gibi yönetim yeniden demokratik ve şûraya dayalı hale getirildi. Tam bin üç yüz bir sene sonra Ankara'da bu gün, Sıffîn'de [saltanatın başladığı] günü yok etti. Ve Mustafa Kemal, Ebu Süfyân'ın oğlunun tesis ettiği ısırıcı saltanatı yok etti ve işi şûraya geri döndürdü".

Türkiye'deki dönüşümü bu şekilde görebilmesi için bir insanın ancak kör ve basiretten yoksun bir Mısırlı olması gerekir. Biz, raşid halifelerle, Türkiye'deki İslâmî hükümeti ilga eden Türk reisicumhurunu karşılaştırmaktan hayâ ve teeddüp ederiz. Bu yargımıza ne cumhuriyetin şekline ne de daha önceki şekillere bakarak varmış değiliz; aksine sadece İslâm'a ve onun ruhuna bakmak yeterlidir. Bırakın İslâm'ın altın çağındaki İslâmî cumhuriyeti, bu cumhuriyet ciddiyet ve samimiyet bakımından ayrıca halkın görüşlerine dayanması açısından Batılı cumhuriyetlere dahi benzememektedir. Ayrıca biz Türk reisicumhurunu Ebu Süfyân'ın oğlunun tırnağının ucuyla dahi karşılaştırmaktan hayâ ederiz. Ne görünüm olarak, ne adalet[e riayet] açısından ve ne de -Mustafa Kemal'in sözde demokratik bir cumhuriyetin başkanı olmasına ve [Muaviye'nin] mutlak hükümetin başkanı ve ısırıcı melikliğe sahip olmasına rağmen- ümmetin değerini bilip hürriyetine saygı gösterme açılarından. Bir tarafta hayatı boyunca biriktirdiği Nebi'ye (a.s.) ait tırnak kırpıntılarını öldüğü vakit gözlerine konulmasını vasiyet eden ve bu şekilde defnedilen [Muaviye]; öte tarafta Allah'ın Resulünü (s.a.v.) sağ olarak eline geçirse onun tırnaklarını sökmeye yeltenecek olan bu reis!

Mısırlıların bu körlüğüne "Âsitâne azloluyor, Ankara taç giyiyor" başlıklı kasidesinde şu ifadeyi kullanan emirü'ş-şuara Şevki Bey de iştirak etmektedir:

> Hind'in oğlundan [Muaviye] sonra gelen mirasçılar
> Hevalarına tabi olup yüzyıllarca seni yalanladılar.

Hitap hilafetedir. Buna göre halifeler on üç buçuk asır boyunca sadece çeyrek asır doğru olmuşlar ve ardından doğru oldukları sürenin neredeyse elli katı süresince hilafeti yalanlamışlar. Ardından da Mustafa Kemal gelerek onu ikinci kez doğrulamıştır. Bu hesaba göre İslâm tarihinin yalnızca yüzde ikilik bir kısmı doğru olurken, yüzde doksan sekizi yalanla doludur. Daha sonra da hilafeti işlevsiz hale getirmek suretiyle ilga eden ve bunu da din dünyaya karışmasın ve dinin dünya üzerinde bir hâkimiyeti (*sulta*) olmasın diye yapan Mustafa Kemal'le doğruluğa geri dönülmüştür. Hilafetin otuz yılın sonunda ilk halinin değişeceğini haber veren hadis-i nebevinin bin üç yüz yıl sonra yeniden eski haline döneceğini niçin haber vermediğini keşke anlayabilseydim! Bize göre eğer otuz yıl sonra ısırıcı saltanat başlamışsa, Mustafa Kemal'le birlikte yırtıcı/azgın (*akûr*) saltanat başlamış demektir.

***

Mısırlıların olayların hakikatlerine aykırı olan komiklikleri sayılamayacak kadar çoktur.[32] Hatta geniş bilgisi ve ince anlayışı olan Seyyid Reşid Rıza

••••••

32 Hayreti mucip olan husus şudur ki bu gülünçlükler Mısırlılardan Türklere olan saygı, hamiyet ve vefaları adına sadır olmaktadır ve esasını Türklerin hilafet devletine sahip olmalarından almaktadır. Ancak bu hamiyet kelimenin tam anlamıyla cehalettir. Bu iş öyle bir noktaya gelmiştir ki Mısırlılar hilafet devletinin kalbinin sökülmesi ve laik (*lâ-dinî*) devlete nakledilmesinde dahi onları desteklemektedirler. Şu da var: Onlar vefa gösterdikleri ahitlerine sadık kaldıklarını düşündükleri Türklerle kimleri kastetmektedirler? Onlar Türkler adına konuşan kimseler midir; yoksa dönme oldukları halde Türk isimleri alan kimseler mi? Gerçekte bu dönmelerin Türklük ve İslâm'la bir alakası bulunmamaktadır. Zira dönmelik, dönmeleri ilgilendirir, Türke ve İslâm'a nispetle bir anlamı yoktur. Yoksa bu kimseler Türklere galebe çalan kimseler midir? Bu galebe de mutat anlamındaki galebe olmayıp onların din, mal ve canlarını fitneye sokan bir galebedir. Onların içlerinde yaşadıkları ve mezcoldukları kavimler arasında bunun en büyük ve devamlı zararı da Türklere olmuştur. Çünkü diğerleri galebe çalanlarla olan alakalarını bir şekilde kesebilme imkânına sahiptirler. Bu sebeple Türklerin uzun süren harpler neticesinde kendilerinden ayrıldığı diğer milletlerden daha fakir ve daha çok zarar görmüş olukları ortadadır. Hâlbuki diğer milletler çoğunlukla harbin üzerinde cereyan ettiği topraklarda yaşamaktadırlar. Dönmelerin gerçek hak sahipleri üzerine galebe çalmaları ve onlarla karışmaları Türklere büyük bir felaket getirmiştir. Soysuzların suçlarına kızan herkes doğrudan Türklere lanet etmektedir. Suçlularla mazlumların arasını ayırma zahmetine çok az insan katlanmaktadır. Türklere bağlı olan ve onlara muhabbet besleyenler de bu duygularını soysuzlar için de taşımaktadırlar. Onlara yaptıkları her işte yardım etmektedirler. Yapılanlar Türklerin aleyhine olsa dahi...

Beyrut'ta neşredilen *er-Re'yü'l-Âmm* gazetesinde gazetenin değerli sahibine ait bir makale ile buna tabi olarak *el-Berk* gazetesinde yayımlanan bir başka makalede İslâm birliğini terk ederek Turan birliğini destekleyen ve hatta İslâmî hüküm ve şiarların yerine Turancılığa ait hüküm ve şiarları ikame etmeye çalışan Türklere muhabbet

dahi bu durumdan müstağni kalamamıştır. Şöyle demektedir o: "Hâlihazırdaki Türk hükümeti şahsî hâkimiyeti (*sulta*) bütünüyle ilga etmiştir". O, bu sözü Türkler, Kemalci şahsî hâkimiyetin (*sulta*) baskısı altında inlerken söylemiştir.

Yine insaf sahibi insanı ağlatacak olan trajikomik davranışlarından birisi de Sultan Vahideddin'i anarken sürekli olarak onun İstanbul'dan kaçarak İngiliz himayesine sığınan biri olduğunu dillerine dolamalarıdır. Neredeyse tamamı bu konuda sözbirliği etmişlerdir. Onun Âsitane'yi terk etmeyip Ali Kemâl Bey'in akıbetine uğramasını mı istiyorlardı? Onun yerinde olsalardı, tehlikeyi de yakinen bilselerdi, acaba kendileri ne yaparlardı? Adalet ve insafla hüküm veriniz! Allah'ın kullarına helâl kıldığı bir şeyi onun için haram kılmayın. İngilizlere olan nefretiniz sizi Halife Vahideddin aleyhine hüküm verirken adaletten saptırıp günaha götürmesin. Siz din âlimisiniz, Allah'ın yeryüzünde emin kıldığı insanlarsınız. Şu da var: Kendilerinden kaçılan kimseler, İslâm'a ve Müslümanlara onun sığındıklarından [İngilizlerden] çok daha fazla hınç dolu ve kötü niyet ve kasıt taşıyan, Türklerin memleketlerini istilâ eden müstebit bir topluluktur. İdare makamındaki üyeleri Batılılaşmış

.....

duyan Arapları tenkit eden fikirlere rastladım. Burada bu makale yazarlarını uyarmam gerekmektedir: Zira her ikisi de bir hataya düşmektedir. İttihatçı ve Kemalcilerin işledikleri suçların ceremesini miskin ve bunlardan beri olan Türk milletine yüklemektedirler. Onların sebebiyet verdiği Türklerin dinlerini ve dünyalarını yok etmeye matuf türlü felaketleri Türk milletine mal etmektedirler. Merhamet edin! Türklerin duçar olduğu sıkıntılara yeryüzünde başka hiçbir millet duçar olmamıştır. Yaraya tuz basmayın! Allah onları kurtarsın, şu anda ölmeden önceki son demlerini yaşıyor gibiler. Onları eskiden nasılsalar öyle göreceksiniz. Onlar Müslüman kardeşlerine olan muhabbetlerini kaybetmediler ve onlara ihanet etmediler, ahitlerini de bozmadılar. Türk milleti hainlere ve ahdini bozanlara sizden çok önce ve sizinkinden çok daha şiddetli bir şekilde lanet etmiştir. İşte ben! Türk milletindenim ve canlı bir örnek olarak karşınızdayım. Onlarla [İttihatçı ve Kemalciler] sizden çok daha önce mücadele ettim ve sizden önce onlara körü körüne bağlılık gösteren sizin kardeşlerinizle [Türklerle] de uğraştım. Hatta içlerinden biri gazetesinde beni kendi milletimi terk edip başka bir millete yakınlık duymakla suçladı. Siz Türkleri onlardan (Müslümanlar) uzak durup, kaçındıkları için kınıyorsunuz. O ise beni onlara yaklaştığım için kınıyor. Gerçek şu ki, beni bununla suçlayan, eğer Müslüman ise, kendi milleti (*cins*) ve dininin (*mille*) dışında bir millete yakınlık duymak istemiştir. Çünkü onun taassupla bağlı olduğu kimseler (İttihatçılar) uzun süredir İslâm'ı reddetmektedirler.

Bana gelince, ben ırkçılık (*cinsiye*) davasından hiçbir şey anlamam. Hangi tür ırkçılık olursa olsun bu konuda kalbim ferah olmaz, dilim lehte bir şey söyleyemez. Ben kendi milletimi terk etmedim, Müslüman Tük milletiyle bağlarımı koparmış da değilim. Ben Türklere ve İslâm hilafetine isyan eden, dinsizliği (*lâ-diniyye*) ve ırkçılığı (*cinsiye*) İslâm'a tercih eden bir toplulukla bağlarımı kopardım. Eğer Araplar böylesi bir tutum takınır ve kendi milliyetlerini İslâm'dan üstün görürlerse onlarla olan tüm bağlarımı da kopartırım.

insanlardan oluşmaktadır. Siz onları tanımıyorsunuz, biz tanıyoruz. Siz Allah katında mesulsünüz ve yıllardır bizim memleketimizdeki dehşetengiz olaylardan ve hayat bulduğu bir mekânda İslâm'ın ruhunu kabzetmeye yönelik türlü entrikalar sebebiyle kıyamet gününde çok şiddetli bir hesaba çekileceksiniz. Siz hercümerçle sonuçlanan her türlü felâkette bu zâlim ve düşman kimselere destek çıktınız. Yalana kulak kabarttınız, eşyaya yalınkat olarak bakıp içyüzünü araştırmadınız. Hâlihazırda dahi Türkler arasındaki yeni ortaya çıkan siyasî savaşlarda alay ve çirkinlikle zehirlediğiniz oklarınızı zayıf olarak gördüğünüz kimselere yöneltmektesiniz. Uğursuz bir sihirbaz kâhine ve tağuta iman eden kimselerle beraber olmayı yeğliyorsunuz. Ve kâfirlere "Bunlar iman edenlerden daha fazla doğru yoldadırlar" diyorsunuz. Rabbimiz Allah kimin hidayet üzere olduğunu ve kimin sonunun ne olacağını en iyi bilendir. Kuşku yok ki zâlimler felaha eremeyeceklerdir. Sanırım galip olan kimseyle birlik olmak Mısırlılarda tabiat haline gelmiş. Onlar eskiden beri böyleler. İnsanlara şöyle denmiştir: "Ve halka "Siz toplu

••••••

Bazı Arap kardeşlerimizi Tük milletinden nefret etmeye götüren hataların başında İttihatçı ve Kemalcilere, onları Türk milletinden zannederek, muhabbet duymaları gelmektedir. Onları Türk oldukları sanısıyla yüceltip şımarttılar. Daha sonra da onların İslâm nimetine nankörlük ettiklerini gördüler. Bu hatalarını onlardan böylesi bir kötülüğü görerek ödediler. Yani onlar kime muhabbet besleyecekleri konusunda hataliydılar. Şimdi ben onları nefret edecekleri kimseler konusunda hataya düşmemeleri için uyarıyorum. Hakkı bâtılla karıştırarak zâlimlerin suçlarını mazlumlara yüklemesinler. Türk milleti üzerinde baskı kuran ve onları boğan İttihatçı ve Kemalci hükümete muhabbet beslemek adaletin ve aklın muktezasına uymaz. Türk milletine musallat olan musibetleri ortaya koyan kimselere duyulan muhabbet Türk milletine duyulan muhabbet olarak görülemez. Sonra da Türk milletine musallat olan bu kişilerin yaptıklarından dolayı Türk milletine nefret etmek insafsızlıktır. Türk ismine müteveccih muhabbetten bu saldırgan kimseler istifade etmişlerdi. Şimdi de kendi fiillerinden dolayı ortaya çıkan nefreti Türk milletinin üzerine yönlendiriyorlar. Sizin duyduğunuz muhabbetin bir faydasını göremeyen Türk milleti, şimdi sizin nefretiniz sebebiyle yine mazlum olmaktadır. Sizin bu nefretiniz İttihatçıların ve Kemal yandaşlarının onlar üzerindeki felaketlerini büyültmekten başka bir işe yaramıyor. Burada benim açıklamak istediğim husus budur ve fakat Arapça seviyem maalesef istediğim gibi bana yardım edemiyor. Türklerle kıymetli bağları olan Müslüman kardeşlerimin onları yüceltmemeleri ve bu konuya gereken önem ve dikkati vermeleri gerekmektedir.

Yabancı biriyim, lisanımı mazur görün
Feryadımı rahatça ifade edemiyorum.
Konuşturdum lisanımı ama konu uzayınca iyice
Kalbimi konuşturdum dilimin yerine.

musunuz? denildi. Sanırız biz sihirbazlara tâbi olacağız, şayet galip onlar olursa". [Şuarâ, 26/39-40].

Eğer bu azarlamalarım size ağır geldiyse ve bunları çok katı, hatta kötü bulduysanız beni mazur görünüz! Kuşkusuz hem sizden hem de sizlerin Türk dostlarınız olan İttihatçı ve Kemal yandaşlarından zulümler ve eziyetler gördük. "Allah fena sözün açıklanmasını sevmez; mazlum olan başka. Allah işitendir, bilendir" [Nisâ, 4/148]. Olaylarda kendi hevâsı uyarınca fetvâ vermekte sizler kadar cüretli kimseyi görmedik. Niçin hakkında bilginizin olmadığı konularda münakaşa ediyorsunuz ve hak açıkça belli olduktan sonra bile tartışmaya devam ediyorsunuz? Bu yeni hilafet meselesinde hak ve hakikati görmüş olmanız kâfi gelmedi mi ki, İslâm şeriatında hâlâ buna bir cevaz, tarihten de [bunu destekleyecek] bir misâl arıyorsunuz. Kıyamet kopana değin hükümetin hilafetten ve dinden ayrılmasına İslâm'dan bir cevaz yahut misâl bulamayacaksınız.[33] Hele Lozan Konferansı'ndaki

••••••

33 Bunu açıkça zikreden kişi dünyanın dinden ayrılmasını kastetmektedir! Zira bunu sadece hükümetin (saltanatın) hilafetten ayrılmasını kastederek yapmamaktadırlar; bu tefrîk esasında din ile dünyanın arasının ayrılmasına matuftur. Hükümet bir tarafta, hilafet de bir başka tarafta olursa ve bu dünyanın bir tarafta dinin de bir başka tarafta olması için yapılırsa ve böylelikle dinin dünyanın sahasına nüfûz etmesinin önüne geçilmek hedeflenirse -ki dünyanın tarafında hükümet (saltanat) ve dinin tarafında hilafet bulunacaktır- hükümetin hilafetten ayrılmasının aslında dinden ayrılması ve sadece dünyaya ait olması anlamına geldiği çok bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bundan bir sene önce *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm* gazetelerinin neşrettiği makalelerimdeki dinsiz (*lâ-dinî*) Kemal yandaşlarının hilafetin şeklini değiştirmelerindeki hedeflerinin bu kitabımda belirttiğim hedefler olduğunu yazmamı pek çok kişi ve özellikle de Mısırlılar tuhaf karşılamışlardı. Üstelik Mısırlılar ilk makalemi hiçbir zaman tasdik etmemişlerdi. Fakat bugün artık öyle sanıyorum ki, bazı Mısırlılar sözlerimdeki anormal gördükleri hususları olağan görmeye başlamışlardır. Zira onlar Kemal yandaşlarında benim makalemde yazdıklarımın fevkinde şeyleri müşahede ettiler. Ben hem Kemal yandaşlarından ve hem de Mısırlılardan eziyet ve meşakkatler gördüm. Durum açıklık kazanmadan onları uyardım diye bana inanmadılar; hâlbuki daha sonra uyarsaydım iş işten geçmiş olacaktı. Şu var ki, sözden değil de fiilden öğüt alan kimse gerçekten kötü bir kimsedir (*eşkâ*).

Türkiye'de gerçekleşen durumun din ile dünyanın arasının ayrılması olduğunu gösteren vesikalardan biri Mısırlı yazar Mahmud Azmî'nin *el-Ehrâm*'ın 8 Aralık 1923 tarihli nüshasında yer alan aşağıdaki ifadeleridir. Yazar *Akşam* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinin Ağa Han'ın hilafet meselesiyle ilgili Kemal hükümetine nasihatlerini muhtevi mektuba yer vermeleri üzerine şunları söylemektedir:

"Bu iki Türk gazetesinin bu mektuba yer vermeleri Türklerin artık sadece kendi millî (kavmî) kalkınmaları uğrunda yola devam etmeyi istedikleri anlamına gelmektedir. Onlar artık illâ bir birlik veya ittifak içerisinde yer almaları gerekiyorsa bunun Turan Birliği olmasını istemektedirler; İslâm birliği yahut diğer birlikler onları alakadar etmemektedir. Türkler bütün bunların dışında daha önce defaatle ilân ettikleri ve

temsilcilerinin açıkça kullandığı "[Türkiye Cumhuriyeti] laik (*la-dinî*) bir hükümet olacaktır" ifadesini işittikten sonra kendilerini küfürle eşleştiren bu insanların lehine nasıl şahitlik edeceksiniz? Kendilerini dinden uzak tutmak isteyen kişilerin fiillerini tevil edip onları dine yaklaştırmaya çalışıyorsunuz. Bu ne onlara hizmet eder ve ne de dine. "Haydi, siz öyle yaptınız; bu dünya [alçak] hayatta tuttunuz taraflarından [onlar adına] mücadele ediverdiniz, fakat kıyamet günü onlar tarafından kim mücadele edecek veya üzerlerine kim vekil olacak?" [Nisâ, 4/109].

Hilafet meselesinden sonra Mustafa Kemal'in kendisi ve hükümeti için kadınların erkeklerle ihtilatı ve gündelik elbiseleriyle birbirlerini görüp bir arada bulunabilmeleri meselesinde verdiği fetvâ size kâfi gelmez mi? Allah Seyyid Reşid Rıza'dan razı olsun, bu meseleden bahsederken şöyle söylemiştir: "Kadınlar hakkında ve onların Türk milletindeki (*ümme*) yeni konumlarıyla ilgili olarak ifade edilenlere hiçbir suretle din âlimleri ve dindarların rıza göstermesi mümkün değildir". Hükümet tramvay, vapur ve diğer toplu taşıma araçlarında, sinema ve tiyatrolardaki kadınların oturma yerleriyle erkeklerinkiler arasındaki engellerin kaldırılmasını emretmiş ve bu emir [derhal] tatbik edilmiştir. İnsanlar bu olayı olumsuz bir şekilde algılamışlardır. Mebuslardan birisi bunu sorduğunda Dâhiliye vekili alaylı bir üslupla şöyle cevap vermiştir: "Hükümetimiz bu tür engellerin kaldırılmasında sıhhî bir fayda mülahaza etmektedir". *Akşam* gazetesi, gazetenin yazarlarından ve Ankara'daki Meclis'in önemli mebuslarından biri olan Falih Rıfkı Bey imzalı, hükümeti müdafaa eden bir makale yayınlamıştır. "Türkiye Cumhuriyeti, bir İslâm cumhuriyeti değildir". Bu vakıa aynı şekilde Beyrut'ta yayınlanan *el-Berk* gazetesinin 25 Kânun-i Sâni 1924 tarihli nüshasında da yer almıştır.

Yine Allah kitabında "ikişer, üçer, dörder" olmak üzere helâl kılmışken onların birden fazla kadınla evliliği ve 17 veya 18 yaşından küçük erkek ve kızların evlenmesini yasaklayan[34] planları da mı size kâfi gelmez? Hatta

bu vesileyle *Akşam* gazetesinin de tekrarladığı üzere din işleriyle dünya işlerinin aralarının tamamıyla ayrılmasını istemektedirler".

34 Bu meseleyle ilgili olarak Türkiye'de yayımlanan *Vatan* gazetesindeki görüşlere bir göz attım. Bu gazetede Âsitâne'de birden fazla kadınla evliliği tenkit eden ve bunu kötü bir durum olarak niteleyen çok sayıda kadın ve erkeğin görüşü yer almaktadır. Ayrıca kendini Arap ulemâ ve fukahasının büyüklerinden addeden bir şahsın da bu kişileri tasdik ettiğini gördüm. Bu kişi birden fazla kadınla evliliği Müslümanların bir ayıbı olarak görmekte ve bu görüşüne Kur'an-ı Kerim'de yer alan adalet şartını delil olarak göstermektedir. Ardından da "kadınlarınız arasında her veçhile âdil davranmaya ne kadar hırs besleseniz, yine muktedir olamazsınız! Bari büsbütün meyledip de ötekini

Mısır hükümeti dahi gençliğin arzularını gayrimeşru yollarla gidermeye sebebiyet verecek bu kötü âdeti adım adım takip etmektedir. Hâlbuki bizim hanif şeriatımız, böylesi bir kötülüğe sebebiyet vermesi halinde, aslen sünnet olan nikâhı farz kılmıştır.

Mısırlı bir yazarın *el-Ehrâm*'ın 8 Aralık 1923 sayılı nüshasında neşredilen şu ifadeleri de size kâfi gelmez mi?

"Ankara'da bir grup insan kavmiyetçilik fikriyle doludur. Fakat bu düşüncenin künhüne İslâm âleminde çok az kişi vakıftır. Mesela Yusuf Akçura Bey, Osmanlı anayasasının ilanından birkaç sene önce davetini genç Türkler (Jön Türkler) arasında neşretmeye başlamıştı. Bu şekilde İslâm birliğini devre dışı bırakmaya gayret ediyordu. Bu birliğe karşı olan düşmanlığını gizliyordu. Bunun yerine Turan birliği fikrini savunuyordu. Buna göre ilk olarak Türkçenin lehçelerini konuşan kimselerin arasında birlik sağlanacak, ardından bu kimselerle Macarlar, Bulgarlar ve Finlandiyalılar gibi Turan asıllı milletler (*ümem*) arasında bir birlik oluşturulacaktı. Mezkûr şahıs böylesi bir ittifakı İslâm birliğinden daha doğal ve daha faydalı addetmekteydi. Bu ve bunun gibi düşünen insanlara göre İslâm dini hâkimiyetini (*sulta*) Türklere teşmil eden, onların evlerine giren ve kendi efendiliğini kabul ettiren bir Arap ihtilalinden ibarettir. Her ne surette olursa olsun bundan kurtulmak gerekmektedir. Onlar şöyle demektedirler: Abdest ve diğer İslâmî kaideler sıcak ve mutedil iklimli beldelerde oturan milletler (*ümem*) için vazolunmuştur. Bu kaideler Türkler ve diğer soğuk memleketlerin milletlerine uymaz.

"Bu şahısların henüz Ankara'da mutlak bir sultaları yoktur. Fakat her halükârda Ankara'da ihtiram gören kimselerdir. Her ne kadar Turancılığa çağıranlar çok sayıda olsa da İslâm'a karşı düşmanlığını gizleyenler azdır.

•••••••

'askıda kalmış' gibi bırakmayın ve eğer arayı düzeltir ve haksızlıktan korunursanız, şüphe yok ki Allah gafurdur, rahimdir" [Nisâ, 4/129] âyetinden hareketle bu şartın asla gerçekleşemeyeceğine hükmetmektedir.

Benim görüşüme göre Allah'ın meşru kıldığı bir şeyi ayıplamak çok büyük bir tehlikeyi içermektedir. Üstelik bunu yaparken bir de âyet-i kerimeden istidlâlde bulunmak son derece saçmadır. Zira bu durumda kişi Allah Teâlâ'nın kadınlardan dilenilenleri ikişer, üçer ve dörder olmak üzere nikâhlanmalarını meşru kılmasının aslında bir abes olduğunu ve hiçbir geçerliliğinin olmadığını, başta Resulullah olmak üzere ashabı ve birden çok kadınla evlenen diğer tüm İslâm âlimlerinin Kur'an âyetini yanlış anladıklarını söylemiş olmaktadır. Buna göre birden fazla kadınla evlenmeyi câiz kılan, adalete riayetin mümkün olmaması hususunu görememiş olmaktadırlar. Ben Allah'ın tevfikiyle Kemal hükümetinin matbu nüshalarını toplattığı *Dinî Müceddidler* başlıklı kitabımda bu meseleyi yeterince tetkik ettim. Bu kitapta, yukarıda zikri geçen üstat başta olmak üzere diğer tüm kişilerin şüphelerine cevap verdim.

Ancak bu gibi kimselerin daha önceden mevcut olmadıklarını esefle belirtmem gerek. Şu an varlar ve sayıları artmaktadır. İnkârı mümkün olmayacak bir tesirleri bulunmaktadır. Her ne kadar bu tesir henüz Türkiye'de önemsenecek derecede olmasa da eğer bu kimselere karşı mukavemet gösterilmezse ve belli bir hadde durmazlarsa şimdikinden daha farklı bir konumları olacaktır. Dini Arapların millî (*kavmî*) bir fenomeni, Arap övünçlerinden bir övünç olarak, İslâm büyüklerini ise Arap milletinin şereflileri olarak kabul ediyorlar. Bu kişilerin nazarında Türklerin bütün bunlarla hiçbir alakası bulunmamaktadır. Onlar için daha hayırlı olan şey cahilî [yani İslâm öncesi] Türk itikadlarını ihya etmektir. Sözgelimi eski Türklerin putu olan bozkurt böyledir. Bu put adına marşlar söylenmektedir. Ayrıca Ankara hükümetinin bazı posta pulları üzerinde bozkurt resimleri yer almaktadır.

Bizim görüşümüze göre Ankara'daki kişilerin tamamı bunlar gibi değildir. Ancak Ankara'da kavmiyetçilik fikrine iştirak eden ve kavmiyetçiliğe davet eden çok sayıda insan bulunmakla birlikte bu kişiler İslâm'a mukavemet konusunda yukarıdaki mezkûr eşhasa katılmamaktadırlar.

Ayrıca bu eşhasın karşısında, siyasi değil fakat toplumsal açıdan İslâm birliğini savunan bir grup da bulunmaktadır. Bu kimseler, Yusuf Akçura Bey, Ziya Gökalp Bey, Celal Nuri Bey, Ağaoğlu Ahmed Bey, Hamdullah Subhi Bey ve bunların dışındaki Turancılık müdaîlerine karşı mukavemet etmekte, onların maksatlarını açık etmekte ve bunların nihayetsiz planlarına karşı ümmeti uyarmaktadırlar.

Türk halkının geneli ve özellikle de Anadolu'da yaşayanlar kuşkusuz dindar insanlardır. İslâmî olarak alışageldikleri hiçbir şeyin değiştirilmesini hoş karşılamazlar. Ancak onların reyleri etkisizdir, hüküm mercilerine, kanun maddelerine ve hükümetin planlarına ulaşamamaktadır".

Bu makaleye herhangi bir ilavede bulunmayacağım. [Söylediklerim Türkiye'nin peşi sıra yaşadığı değişimlerle (*inkılâb*) götürülmek istendiği yeri açıkça ifade etmeye yeterlidir. Ancak âdeta Mısırlı yazarlar hakikatin tamamını söylememekte sözbirliği etmiştirler. Bu sebeple yukarıda bahsi geçen doğru ve bilgili yazar da, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Celal Nuri, Ağaoğlu Ahmed, Hamdullah Subhi gibi aşırıların stratejilerinin Mustafa Kemal'in stratejisiyle birebir örtüştüğü gerçeğini zikretmemektedir. Bu kimseleri himaye eden, cesaretlendiren ve halk tanımadığı ve görüşlerine rıza göstermediği halde memlekete mebus yapan Mustafa Kemal'dir. Her ne kadar Mustafa Kemal'in [İslâm birliğine] razı olmadığı ve bunların davetlerinin de bu birlikle örtüşmediği malum olsa da, Anadolu Müslüman-

larını İslâm birliğinden ayrılmaya çağırmaya açıkça cesaret etmek mezkûr zevâtın haddi değildir.[35] Bu olayın arkasında Mustafa Kemal ve ordusu olduğu için bu aşırılar her olayda muarızlarına galebe çalmaktadırlar. Zira muarızları arka plana itilmiştir ve bir hizip olarak teşkilatlanmalarına izin verilmemektedir. Şayet Mısırlı yazarın söylediği gibi Cahiliyeye ait olan bu Turancılık fikri sadece Yusuf Akçura ve arkadaşlarının fikirlerinden ibaret olsaydı bahsini ettiği bozkurt hükümetin posta pullarında yer almazdı.[36]

Yine yeni Meclis'in üyelerinin tamamına sahip olan Halk Fırkası'nın programlarının içerdikleri de size kâfi gelmedi mi? Bu parti Mustafa Kemal'in partisidir. Ve 'Halk' ismi farazî bir isimdir. Bu partinin planları arasında kadim âdetleri (*tekâlîd*) izâle etmek ve tam bir hürriyetle kanun vaz etmek bulunmaktadır. İslâmî bir yaklaşıma yakın olan *Tevhid-i Efkâr* gazetesi bu programı eleştirmiştir ve Rauf Bey'in başbakanlıktan azledilmesini de bu eleştirilerine eklemiştir. Bu gazetenin tarifine göre Rauf Bey dinî fikirleri önemseyen birisiydi ve kendini bunlarla kayıtlı addederdi. Selâm olsun dinlerini müdafaa hususunda üzerine düşeni yapan *Tevhid-i Efkâr* gaze-

••••••

35 Hatta bu kişilerden Celal Nuri Bey'in de aralarında bulunduğu İslâm birliği karşısında Turan birliğini dillendiren bazıları bunu kendi fikirleri olduğu için yapmamaktadırlar. Onlar Kemalci resmî yönetimin hedefinin bu olduğunu bildikleri için böyle yapmaktadırlar. Mesela Celal Nuri Bey her türlü görüşü rahatlıkla benimseyebilir. [Daha önceden] hacmi büyük bir kitap yazıp başlığını *İttihad-ı İslâm* koyan ve İslâm birliği için gayret gösteren yine odur.

36 *İleri* gazetesinin 12 Kânun-i Sâni 1340 tarihli nüshasında yer alan bir makale bu konuya önem vererek Türk bayrağında bu kurdun bir suretinin yer almasını tavsiye etmekte ve bozkurdu Almanların kartalına üstün tutmaktadır. Makalede ayrıca Türklerin asırlardır Osman, Mehmed, Ömer, Fatma ve Aişe gibi Arap isimlerini Timur, Cengiz, Alp, Begsevim (?) ve İlhan gibi Türk isimlerinin yerine ikame etmeyi adet edinmelerini eleştirmekte ve bu durumu esefle karşılamaktadır. Bu kabil sözler asla revaç bulmayacak ve Timur, Cengiz ve benzerleri için değil de, Mehmed, Osman, Fatma ve Aişe'ye canlarını feda eden Müslüman Türkler arasında yayılmaya herhangi bir şekilde meşruiyet bulamayacaktır. *Dinî Müceddidler* başlıklı kitabımda milliyetçilik (*kavmiyye*) fikrini etraflıca tartıştım ve bu fikrin eleştirisini yaparak bunun sadece İslâmî düşünceyle değil medenî ve sağduyulu (*hakîm*) düşünceyle telif edilmesini tenkit ettim. Daha önceden olduğu gibi hâlihazırda da Anadolu Müslümanları ırka (*cinsiyye*) has duygularını İslâmî duygularının karşısında yok etmekte hiçbir kavmin ulaşamadığı bir derecededirler. Bu akideyi Müslüman atalarından tevarüs etmişlerdir ve bu kendi gönüllerinde yerleşmiş bir meleke ve özel anlamda söylersek neredeyse bir *ırk* halini almıştır. Türklerin eski devirlerdeki orijinleriyle ilgili zikredilen şeyler doğru olsa dahi onlar tüm bunları İslâm'la tanıştıktan sonraki ırkları içerisinde öldürmeyi ve mezkûr kökenlerini unutmayı başarmışlardır. Mürteci müceddidler ise ölüyü diriltmeye uğraşıyorlar ve Müslüman Türklerin gönüllerinde hayat bulan ne varsa onu öldürme telaşesindeler. Onların rağmına ahlâklarını değiştirmeye çalışıyorlar.

tesine ve sebatsız insanların yapıp ettiklerine dinî bir hamiyetle tavır alan Rauf Bey ve emsâllerine!

Ankara Cumhuriyeti'nin büyük yazarlarından ve önemli siyasî simalarından biri olan Ahmed Agayef'in Kur'an'ı ve İslâmî değerleri (*teâlîm*) tenkit etmek üzere *Akşam* gazetesinde yazdığı makale de mi size kâfi gelmez? *er-Re'yü'l-Âmm* gazetesi editörünün gazetenin 3442 sayılı nüshasında naklettiğine göre Agayef, İslâmî değerlerin 1924 yılında tatbik edilmesinin mümkün olmadığına inanmaktadır. Şöyle devam etmektedir:

> "Ahmed Agayef, makalesinde yazdıklarıyla İslâmî değerlere karşı o kadar tahammülsüz bir hale gelmiştir ki, bu değerlerden alay ve tahkirle bahsetmektedir. Daha düne kadar Âsitâne'deki en büyük külliyede İslâm Dini Felsefesi dersleri okutan bir kimsenin bunları söyleyebileceği akla hayale gelecek bir durum değildir. Daha düne kadar bu hanif dinden ve dinî faziletlerden bahseden bir kimsenin geçmişini nasıl olup da unuttuğunu anlayamıyoruz".

Hâlbuki ben bu şahsın İttihatçıların zamanında da laik (*lâ-dinî*) ilkelere hizmet eden biri olduğunu biliyordum. Gerçi o zamanlar görüşlerini bu derece açıkça ifade edemiyordu. Mustafa Kemal de onu bu kabil ilkeleri ve bu yöndeki gayretleriyle tanıdığı için kendisine yaklaştırmış ve hükümetinde bu şahsa önemli bir yer vermiştir. Bu şahsın daha düne kadar bu hanif dininden ve dinî faziletlerden bahsediyor olup da, bugün Kemal hükümeti merkezinde böylesi tarafgir ve önyargılı ifadelere başvuruyor olmasına [şaşmamak gerek, zira] bu durum, mezkûr hükümetin özelliği ve faziletlerinden değil midir?

Bir devletin İslâm'dan uzaklaştığını ve onu terk ettiğini açıkça ve tüm berraklığıyla ortaya koyan bir olay olan şer'î mahkemelerinin ilgası da mı sizler için kâfi değildir? Onları ne vakte değin himaye edecek ve ne vakte değin artık te'vil imkânı dahi kalmayan fiillerini ikrâr edeceksiniz? Küfür içeren planlarını anlayıp bunlara muttali olmak için daha neye ihtiyaç duyuyorsunuz? Onların kendilerinin kâfir olduklarını itiraf edene değin bekleyecek misiniz? Gerçi onlar bunu da yaptılar. Gerek Lozan'daki temsilcileri, gerekse diğer bazıları "Hükümetimiz laiktir (*lâ-dinî*)" dediler. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz üzere *Akşam* gazetesi de hükümetin toplu taşıma araçlarında kadınlarla erkeklerin koltukları arasındaki engelleri kaldırmaya ilişkin planını müdafaa ederken açık bir şekilde "Türkiye Cumhuriyeti bir İslâm cumhuriyeti değildir" ifadesine yer vermiştir. Belki de siz bu ifadeyi de mazur görüp bunun anlamının "laik (*lâ-dinî*)" yahut "gayr-i İslâmî" oldu-

ğunu ve "kâfir" olmadığını ileri süreceksiniz. Nitekim Arap gazetelerinde onları savunmak için kendini kiralamış kimsenin de böylesi mazeretleri var: Gazeteler onu şu şekilde tanıtıyorlar: "Kahire'de ikamet eden eski Lazkiye mutasarrıfı ve Beyrut vilayeti genel sekreteri A. Senî [Abdülganî Senî Yurtman]". Onlar şer'iye mahkemelerini ilga etmek istediklerinde gazetelere ulaşan telgraflarda "dinî mahkemelerin ilgası" ibaresinin yer alması üzerine Ezher talebelerinden birinin suâline cevaben şöyle demiştir:

> "Türkiye'de dinî mahkeme bulunmamaktadır; [ilga edilen mahkemeler] şer'iye mahkemeleridir. Bu karışıklığa telgraf dilinin Fransızca olması nedeniyle bir tercüme hatası sebebiyet vermiştir. Zira Türkiye'de adı 'dinî mahkeme' olan bir mahkeme bulunmamaktadır. Adı geçen mahkemeler şer'iye mahkemeleridir. Nitekim bu mahkemelerden Mısır'da da bulunmaktadır. Bu mahkemeler eğer davalar dahilî ise ve yetki sahalarına giriyorsa, din ve mezheplerine bakmaksızın tüm insanların müracaatlarını kabul ederler."
>
> "Osmanlı mahkemeleri de Harb-i Umûmi'den önce bu mahkemeleri ilga etmeye azmetmişlerdi ve fakat bazı engeller nedeniyle bu gerçekleşmedi."
>
> "Medenî Kanun *Mecelle*'nin yaşadığımız çağın ruhuna mutabık şer'î ahkâmın ilâvesiyle kapsamının genişletilmesi ve halihazırdaki şartlara uygun hale getirilmesi düşüncesi bütünüyle doğrudur, hakikattir."
>
> "Daha önceden olduğu gibi günümüzde de nizamiye mahkemeleriyle şer'iye mahkemeleri arasında hakların ziyanına ve vakit kaybına sebebiyet veren ihtilaflar ve tenakuzlar olagelmektedir. Kuşkusuz kanunlarını şer'î ahkâmdan elde eden tek bir İslâmî devletin idaresinde iki farklı mahkemenin varlığının herhangi bir hikmet yoktur". *el-Ehrâm*, 15 Ekim 1923.

Bu adam Ankara hükümeti tarafından yaptığı her şeyin hak suretinde gösterilmesinin sağlanması için vekil tayin edilmiştir. Onun söylediklerini hayır zanneden Mısırlıların gafleti devam etmektedir. Bu adam kadar Allah'tan korkmaz, insanların akıllarını hiçe sayarak onlarla alay eden utanmaz bir kimseyi daha tanımadım. Ancak Kemal yandaşları her geçen gün küfür ve ilhadda o kadar ileri gidiyorlar ki bu adamı arkalarında yaptığı te'villeriyle kimsesiz ve kınanmış bir halde bırakıyorlar.

Sübhanallah! Bundan önce şer'iye mahkemelerinin dinî mahkemelerden farklı olduklarını duymamıştık. Bunun delili de bu mahkemelerin din ve mezheplerine bakmaksızın bütün insanların müracaatını kabul ediyor olmalarıymış! Gayrimüslimlerden dileyen herkesin bu mahkemelere müracaat edebiliyor olmaları nurlu şeriatın adaletinin güvenilirliğine halel getirir mi? Bu durum mezkûr mahkemelerin dinî, yani İslâm dininin usûlüne uygun

hüküm veren mahkeme olmalarına engel midir? Bu adamın mugalataya dayalı mantığına göre eğer bu mahkemeler dinî mahkeme olsaydı, İslâm dini üzere olmayan hiç kimsenin müracaatını kabul etmemeleri gerekirdi. Gerçek şu ki, şer'iye mahkemelerine dinî mahkemeler unvanını uygun görenler, şer' (*eş-şer'u*) kelimesini din olarak tercüme eden yabancılardır. Onlar böyle yapmakla hata ediyor da değillerdir. Zira bu unvanı bu mahkemelerde carî olan İslâm dininin ahkâmına bakarak veriyorlar, mahkemelere müracaat eden kimselerin dinini dikkate alarak değil. Bu adam İslâm dininin yalnızca Müslümanlar arasındaki konularda hüküm verdiğini ve gayrimüslimler arasındaki konulara karışmadığını da nereden çıkartıyor?

Söylediği sözlerden doğru olanı yalnızca şudur: "Osmanlı mahkemeleri de Harb-i Umûmi'den önce bu mahkemeleri ilga etmeye azmetmişlerdi ve fakat bazı engeller nedeniyle bu gerçekleşmedi". Onun bu işi yapmaya azmettiğini söylediği "Osmanlı mahkemeleri" esasında Osmanlı hükümetleridir. Bu dediği doğrudur ve bu kitabımızın başında İttihatçılarla ilgili olarak söylediklerimizi tasdik etmektedir. Biz, İttihatçılar hükümeti ele geçirir geçirmez gelişmiş medeni toplumların kanunlarının, gökten indiği tahayyül edilen ahkâmla değil de, insanların kendi akıl ve re'yleriyle tesis edilmesi gerektiği konusunda yerleşik bir akideye sahip olduklarından, en öncelikli emellerinin şer'iye mahkemelerini ilga etmek olduğunu, fakat buna açıkça cüret edemediklerini ve bu mahkemelerin Meşihat'la [Şeyhulislâmlık] bağlantısını koparmakla yetinmek zorunda kaldıklarını yazmıştım. Yine yaptıkları bu işin Meşihat ve şer'iye mahkemelerine olduğu kadar, dine de gizli bir saldırı niteliği taşıdığını ve bu konudaki faaliyetlerinin Kemal yandaşı kardeşlerinin açıktan bunu yapabilmeleri konusundaki medenî cesaretlerini arttırıcı bir etkisinin olduğunu, zira bu ikincilerin, İzmir'i işgalden kurtardıkları için daha önemli kahramanlar olduklarını, şayet İttihatçıların Harb-i Umûmi'den zaferle çıkabilselerdi kuvvetle muhtemel bu mahkemeleri kendi elleriyle ilgâ edeceklerini söylemiştim. İşte bu adamın bahsini ettiği birtakım engeller buydu (Harbin kaybedilmesi).

Onların [İttihatçılar] önderi (*imam*) ve şairleri olan Ziya Gökalp'ın Türklerin Kur'an'ı addedilen şiirlerinin beyitlerinde söyledikleri benim bu konudaki sözlerimi teyit etmektedir:

MEŞİHAT

Bir devlet ki hukukunu kendi doğurmaz
Kanununa "gökten inmiş, değişemez" der
O, asla bir devlet değil, müstakil durmaz
Değişmeyen bir varlığı taşıyamaz yer

Hâkim olan millet midir, Meşihat mıdır?
Millî Meclis, mebûsan mı, Bâb-ı fetvâ mı?
Meşrutiyet bir hile-i şeriat mıdır?
Hür bir millet olduğumuz yoksa rüya mı?[37]

Ziya Gökalp İttihatçıların peygamberiydi ve Türkleri Turancılık yoluna çağırmıştı. Onun Kemal yandaşları nezdindeki konumu da oldukça yüksektir. Hâlihazırda Meclis'in Diyarbakır mebusudur. *Tevhid-i Efkâr* gazetesi neşrettiği bir fotoğrafının altına "Mustafa Kemal'le birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan iki kişiden ilki" yazmıştı. İkincisi ise Ağaoğlu Ahmed'dir[38].

Bu şahsın [Abdülgani Senî] zikrettiği Medenî Kanun *Mecelle*'nin şer'î ahkâmın ilavesiyle mevcut şartlara muvafık bir şekilde sahasının genişletilmesi düşüncesi şer'iye mahkemelerinin ilgasını gerektiren bir proje değildir. Böyle bir düşünce ancak Ziya Gökalp'in planının ilgasını gerektirir. *Mecelle*'nin sahasının çağın maslahatlarını kuşatacak şekilde genişletilmesi, bu esnada tek bir mezheple mukayyet olmaksızın tüm muteber İslâm mezheplerinden yararlanılması ve bu sebeple dindeki merci olarak dört şer'î delilin kabul edilmesi güzel ve ileri bir plandı. Fakat daha sonra bu güzelliğini zayi etti ve İttihatçı mütegalibelerin hükümetinin elinde acınılacak bir duruma geldi, oyuncak oldu. Bu çok önemli vazifeyi ehil olmayan kimseler üstlendi. Hâlbuki dünya âlimlerinin büyüklerini bir araya getiren müstakil bir meclisin üstlenmesi gerekirken hiç kimse Âsitâne'nin maruf ve büyük ulemâsına müracaat etmedi. Aksine bu vazife sayısı az ve donanımı yetersiz kimselerden oluşan küçük bir heyete tevdi edildi. Heyete başkanlık eden kimse ise ne dinine ve ne de ilmine güvenilebilecek kimselerdi. Meselâ hâlihazırdaki Meclis'te İzmir mebusu ve Adalet Bakanı olarak vazife gören, Osmanlı ayanından olan ve Meşrutiyet'in (*düstûr*) ilanının

••••••

37 Şiir metinde bu haliyle yer almakta ve Mustafa Sabri şiirin Arapça tercümesini de metinde vermektedir. [ç.n.].

38 Bundan bir sene kadar önce Dımeşk'te yayınlanan *Elif Bâ* gazetesinde Tevfik Fikret Bey'e nispet edilen bir beyitin Arapça tercümesini görmüştüm. Gördüğüm beyit şuydu:

Sade Türkten bir hükümet kurmamız lazım gelir
Başka kavmi yurdumuzdan kovmamız lazım gelir.

Bu beyit Ziya Gökalp'e aittir. Çünkü Tevfik Fikret Bey bu konuda bir şiir inşad etmediği gibi bu üslup da ona ait değildir. Onun şiirleri belagatın zirvesindedir. Her ne kadar Kur'an olarak addedilse dahi okunamayacak kadar kötü seviyedeki bu hezeyanlara benzemez.

akabinde toplanan parlamentoda da İzmir mebusluğu yapan Seyyid Bey bunlardan biridir. Ayan Meclisi ve bahsi geçen Osmanlı Meclisi'nde ikimiz de birlikteydik. İttihat ve Terakki Fırkası'nın önde gelenlerinden biri olarak partisiyle muarız mebuslar arasında cereyan eden bir tartışma esnasında bütün mebusların ve dinleyicilerin önünde açıkça söylediği sözlerden birisi şudur: "Kendinizi yormayın. Zira devlet zeval bulur, ama İttihad ve Terakki Fırkası zevâl bulmaz". Oldukça tuhaf olan durum şudur ki, bu adam Harb-i Umûmi sonrası yapılan ateşkesin ardından nezarethaneden bana yazdığı bir mektubunda Ferid Paşa hükümetiyle kendisi arasında benden aracılık yapmamı şu ifadeleriyle istiyordu:

> "Ben bir günlüğüne bile İttihad ve Terakki Fırkası'na üye olmadım; ne merkezlerinde ve ne de genel kurullarında yer aldım. Elebaşlarının yaptığı gizli-açık hiçbir toplantılara bir seferliğine dahi olsa katılmadım. Siz muhteremin de malumu olduğu üzere onlar beni yabancı addederlerdi. Ben hâlihazırda dahi onları tenkit etmekteyim ve farkına vardığım kötü fiilleri nedeniyle onları muaheze etmekteyim".

Ben bu şahıs hakkında bütün Türklerin bildiği şu hakikatlerden başkasını bilmem: Bu şahıs İttihatçıların önde gelenlerindendir. Gerek meclislerde ve gerekse resmî-gayriresmî tüm mahfillerde onların savunuculuğunu yapar. Kendisiyle övünen ve fakat zırvalayan bir hatip, lafı uzatarak konuşan geveze bir mütefakkihtır. Nasıl olur da elebaşlarının yaptığı toplantılara bir seferliğine dahi olsa katılmaz; hâlbuki kendisi uzun yıllar elebaşılık yapmıştır. Sonra hiçbir meselede onlardan ayrı düştüğü yahut onları eleştirdiği de işitilmiş bir şey değildir. Meselâ Ahmed Rıza Bey'in onlara karşı Ayan Meclisi'ndeki eleştirileri malumdur. Seyyid Bey, unutulmayacak ve onun bâtılı açıkça söylemeye ne kadar da atılgan olduğuna delâlet eden sözlerinden birisini İttihatçı hükümetin Adliye Nezareti'ndeki bir müsteşarlık için devlet bütçesinde bir bütçe ihdas edip bu müsteşarlığa İtalyan Kont Ostrorog'u getirmek istemesi esnasında sarf etmiştir. Bu mesele parlamentoda tartışılırken Seyyid Bey şöyle demiştir: "Hilafet başkentinde usûl-i fıkhı bu Kont'tan daha fazla bilen hiç kimse yoktur". Ve onu bu vazifeye tayin ettiler. Sonra işittik ki onun evi İttihatçı ricâl için lehiv ve eğlence ve diğer şehvetlerin mahalli haline gelmiştir. Bütün bu anlattıklarım *Mecelle*'nin tadili vazifesine getirilen kişinin hayat hikâyesinin bir kısmıdır.

Ben şahsî konulara dalmayı istemiyorum, fakat bunları, ibret alan kimseler için ibret vesilesi olur ve İttihatçıların ve Kemal yandaşlarının seciyelerini ve gizli yönlerini bilmek isteyen kimselere bir yol gösterir umuduyla

zikrettim. Bununla beraber ben bana yazdığı ve kendini İttihatçılardan berî tuttuğu mektubun dışında bu kimseye ait sırları ifşâ da etmiş değilim. Fırka'yı devlete üstün tutan ve İtalyan Kont'u İslâm ulemâ ve fukahasından üstün gösterdiği iki sözü parlamento üyelerinin huzurunda söylenmiştir.

Kahire'de mukim olan bu şahsın [Abdülgani Senî] "Daha önceden olduğu gibi günümüzde de nizamiye mahkemeleriyle şer'iye mahkemeleri arasında hakların ziyanına ve vakit kaybına sebebiyet veren ihtilaflar ve tenakuzlar olagelmektedir. Kuşkusuz kanunlarını şer'î ahkâmdan elde eden tek bir İslâmî devletin idaresinde iki farklı mahkemenin varlığının herhangi bir hikmeti yoktur" sözleri ise bir insanın hayâsından yüzünün kızarmasına engel olmadan söyleyemeyeceği derecede yalandır. Hükümet hilafetten ayrıldıktan ve onu laik (*lâ-dinî*) yahut sırf dünyevî hale getirdikten sonra ortada İslâm devleti mi kalmaktadır? Hilafetten sırf şer'î hükümlerden kurtulmak için ayrılan bir hükümetin şer'î ahkâmdan elde edilmiş kanunları nerededir? Bu adamın sözünde mantıktan bir eser var mıdır? Eğer dedikleri doğru olsaydı şer'iye mahkemelerinin dışındaki mahkemelerin ilga edilmesi ve bu mahkemelerin tek başına kalmaları gerekirdi. O vakit başka bir mahkeme olmadığı için şer'î sıfatıyla nitelenmesine de gerek kalmazdı. Zira eğer devletin kanunları şer'î ahkâmdan elde edilmiş ise bu şer'iye mahkemelerinin ilga edilmesi için bir sebep olamaz. Aksine bu mahkemeler daha da etkin kılınır. Fakat bu adamın Kemal yandaşlarının fiillerini tevil ederkenki durumu öyle bir hal almıştır ki şairin şu sözüne kulak vermek yerinde olacaktır:

Eğer methetmiyorsa fiillerinin güzelliği kişiyi
Onu öven hezeyandadır, lisanı güzel kıllansa dahi.

Onlar orada [şer'iye mahkemelerini] ilga ederken, bu adam onları savunma uğruna Kahire'de boş boş konuşmaktadır. Meselenin hakikati şudur: İslâm devletinin mahkemeleri sadece şer'iye mahkemesi olur. Osmanlı Devleti de kadîm zamanlarda bu haldeydi. Ancak daha sonra devlette zayıflık görülmesi üzerine nizamiye mahkemeleri ihdâs edildi. Yabancı devletlerin tagallüpleri devletin istiklaline tesir etmeye başlayınca bu mahkemeler zarurete mebni olarak tesis edildi. İmkân nispetinde bu mahkemelerin de şeriatla telifine çalışıldı. Bunda başarılı olunup olunmadığı diğer bir bahistir. Hâsılı bu mahkemelerin kabul görüp devlette yer edinmesi yine de bunların yabancı addedilmesine engel olmaz. Bu devirde şer'iye mahkemelerinin ne varlığına ne de varlığını sürdürmesine kimsenin bir diyeceği yoktu. Devlet eski izzet ve istiklâline kavuşunca nizamiye mahkemeleri ilga edilecek ve

şer'iye mahkemelerinin görev sahaları genişleyerek bu mahkemeler İslâm var olduğu müddetçe varlığını sürdürecekti. Fakat Müslümanlar devletin yeniden izzet ve istiklâline kavuşmasını kutlamayı beklerken böylesi bir kötü hadise vuku buldu:

Görmeyi ümit ederken sabahleyin tan vaktini
Ve tam görmüşken ansızın kör olan kimse gibi.

Ve bu kötülüğü gözleriyle görenler hakkını vererek karşı koymadılar bu duruma.

Şer'iye mahkemelerinin ilgası başlı başına büyük bir öneme sahip bir konu olmakla ve tek başına İslâm devletini aslından çıkartıp tağyîr etmeye yetmekle birlikte bu [ilga] hükümetle [saltanatla] hilafetin arasının tefrik edilmesinin peşinden gelmiştir ve bu tefrîkle onların neyi amaçladıklarına ilişkin olarak söylediklerimizi teyit etmektedir. Onlar hükümeti [saltanatı] halifenin elinden aldılar; zira halifenin dinî bir riyâseti bulunmaktaydı ve vazifeleri arasında İslâm dinini hükümetinde hâkim kılmak bulunmaktaydı. Kendisi de bunun bu şekilde olması konusunda üstüne düşeni yapmakla yükümlüydü. [Kemal yandaşları] kendi başlarına karar verebilmek ve halifenin bu konumundan kurtulmak için bu tefrîki yaptılar. Hiç çekinmeden ülkede dinin hâkimiyetini temsil eden şer'iye mahkemelerini ilgaya yöneldiler. Bu sebeple ben mevcut Türk hükümetinin hilafetten ayrılması esnasında bu ayrılığın dinden irtidât olduğunu kesin bir dille ifade ettim. Ulemânın, ama özellikle Mısır ulemâsının bu durumun ne anlama geldiğini hakkıyla takdir edememiş olmalarına çok fazla şaşırdım ve bu hallerini esefle karşıladım. Bu durumu tecviz etmeyenler nasıl olur da alelâde bir yadırgama tavrında tevakkuf edip, daha fazlasını yapmazlar!? Şayet ilimleri bu meselenin hakikatini idrak etmelerini ve dine olan zararının ne derecede olduğunu görmelerini sağlamıyorsa, ne kadar derinleşirse derinleşsinler, bu ilimlerinden hangi konuda faydalanmaktalar acaba?!!

Karanlık ve aydınlık müsavi ise katında
Nedir faydası, kardeşim, bakan kimsenin dünyaya?

Yeminler olsun bu iki meselenin dışında din âlimlerini vazifelerini yapmaya sevk edecek daha önemli bir mesele daha yoktur. Bu iki mesele ile hükümetin [saltanatın] hilafetten ayrılmasını ve şer'iye mahkemelerinin ilgasını kastediyorum. Onlar bu iki konuyu ilimleriyle ihata edemediklerinden en itidalli olanları bile benim bu konu hakkında söylediklerimi aşırı bulmakta ve bu kadar şiddetli ifadeler kullanmamın sebebi olarak benim

Kemal yandaşlarıyla aramdaki husumet ve kini göstermektedir. Hâlbuki bu kimselerin mezkûr iki konuyu doğrunun benim yanımda olduğunu gösteren iki açık delil olarak telakki etmeleri ve benim görüşümden kaçınan kimselere karşı husumet beslemeleri beklenirdi.

Şöyle bir itiraz vaki olabilir: "Kemalî hükümet henüz şer'iye mahkemelerini ilga etmedi. Bunca şikâyet ve kızgınlığın ne anlamı var?"

Buna cevaben şunları söylerim: Henüz [mezkûr mahkemeleri] ilga etmediler. Fakat bunu yapmaya katî olarak karar vermiş durumdalar. Eğer Allah onlara fırsat verir ve hükümranlıkları uzun sürerse hiç kuşkusuz bunu yapacaklardır. Bu sebeple onları Mısır'da müdafaa eden sözcüleri, yani eski Lazkiye mutasarrıfı [şer'iye mahkemelerinin] ilga edilmesinin meşruluğunu açık bir şekilde hoş görmüştür. Ayrıca bazı Mısırlılar arasında Türk hükümetini taklit etme fikri ortaya çıktı. Hatta bu konu artık gazetelerinde dahi yer almaya başladı. Onların bunu yapmaya yeltenmiş olmaları benim [bundan] esef duymam için fazlasıyla kâfidir. İlga hadisesi gerçekleştikten sonra benim gibi birinin sert tavır göstermesi ne fayda verir ki?

Yukarıda iki kıtasını naklettiğimiz Ziya Gökalp'e nâzil olan Kur'an'larında şu ifadeler de yer almaktadır:

İlmi bırak külliyeye, adli devlete
Sen sadece diyânetin neşrine çalış
Murâdınsa nâil olmak haklı hürmete
Asra uyan vazifeni yapmaya çalış

Bu ifadeleri İslâmî ilimleri himaye eden ve geliştiren, ayrıca şer'iye mahkemelerinin vazifelerini nezareti altında ifa ettiği Meşihat-i İslâmiye'ye [Şeyhulislâmlık] hitaben söylemektedir[39]. Bu adam Müseylime'den daha yalancı ve daha hilekârdır. Zira hüküm verme yetkisini Meşihat'tan söküp almakla iktifa etmemekte ve ilmin de söküp alınmasını emretmektedir. Fakat böyle bir Meşihat nasıl olacak da dini neşredecektir? Rabbimizin yoluna davet etmek ilk olarak hikmetle olurken ve bu da ilme ihtiyaç duyarken bu durumda dinin neşri ve dine hikmetle davet etmek hüküm ve hikmet olmaksızın olacaktır. Yani kusurlu olacak ve tazarru ve istirham derekesine indirgenecektir. İçimizde bu adam gibi pek çok kimse vardır. Dârülfünûn'da tedris vazifesiyle iştigal eden bazıları şöyle demektedir: "Ümmetten dileyen dinine temessük eder ve muktezasına uygun davranmayabilir. Kilisenin

•••••

39 İfade metinde orijinal haliyle yer almaktadır. Müellif kıtanın Arapça çevirisini metin içerisinde vermektedir. [ç.n.].

hükümet işlerine müdahil olmaması gerekmektedir ve kilisenin hâkimiyet (*sulta*) ve nüfûz konusunda hiçbir şeyi yoktur". Kiliseyle kastettikleri bizim camilerimize tekabül etmektedir. Hakimiyet (*sulta*) ve nüfûzla kastedilen ise dinin *sulta*sı ve nüfûzudur. Yani ifade şu anlama alınmalıdır: Camilerin bir hâkimiyet ve nüfûzlarının olması anlamsızdır. Hâlbuki İslâm dininin hükümete müteallik ferdî, içtimaî ve siyasî hükümleri bulunmaktadır. İslâm'ın Müslümanlar üzerinde nüfûzunun olması gerekmektedir. Bu nüfûzun en kuvvetlisi ve varacağı son nokta *sulta* nüfûzudur. Mantık ve ikna kuvveti dikkate alındığında âmmenin işleri buna râcidir. Allah'ın yüce isminin i'lâsı da onunla güvence altındadır. Bu sebeple bu din bu kuvvetin kendi elinde olmasını ister. Bunu dine layık görmeyen bu dinin düşmanından başka bir şey değildir. "Filvaki biz Tevrat'ı indirdik, onda bir hidâyet, bir nur vardı. Müslim olan peygamberler Yahudilere onunla hükmederlerdi; fakihler ve âlimler de Tevrat'ın muhafazasına memur edilmiş olmaları ve üzerine nâzır ve murakıb bulunmaları hasebiyle hükmederlerdi. Artık insanlardan korkmayın, benden korkun, benim âyetlerimi birkaç paraya değişmeyin ey hâkimler! Her kim Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse, onlar hep kâfirlerdir" [Mâide, 5/44].

Bu noktada ilk olarak kimi kimselerin dillendirdiği ve ardından da Kemal yandaşları nezdinde revaç bulan bir hezeyana dikkatimi teksîf ettim. Birbirlerine sözün süsünü vahyeden ve onu güzel bir şekilde kabul etme yanılgısına düşen onların propagandistleri ve şeytanları bu sözü benimseyip âdeta bunu hilafetin saltanattan ayrılması bidatini savunmak için *urve-i vüskâ* ittihaz ettiler. Bu ifadenin insanlar arasında neşri ve yaygınlık bulması için özel bir gayret sarf ettiler. Söz konusu hezeyan şudur: Hilafet saltanattan ayrıldıktan sonra tekâmül etmiştir ve bu vesileyle Türk hâkimiyeti haricinde yaşayan Müslüman halklar (*şü'ûb*) ile ilişkiler kurması mümkün olmuştur. Böylelikle hilafetin nüfûz alanı genişlemiş ve saygınlığı artmıştır. Bu teraneyi son günlerde onların Mısır diyarındaki memurları ve kiraladıkları sâbık Lazkiye mutasarrıfı da terennüm etmektedir. Bu zat gazetelerde neşredilen görüşlerini bu konu üzerine bina etmektedir. Bu rezil şeytanın, yani izzetinefis sahibi bir kimsenin ayartmalarına kanmayacağı bu kişinin sözlerinin gözleri önünde işitilmesi bir utanç ve şerefsizlik olarak Mısır'a ve Mısır ulemâsına kâfidir. Yukarıda geçtiği ve hak edilen cevabın verildiği üzere şer'iye mahkemelerinin dinî mahkeme olmadığını iddia eden de bu şahıstı. Saltanattan ayrılmış bir hilafetin tekâmül edeceği düşüncesi de yukarıda tabir ettiğimiz üzere salt bir hezeyandır; Mısır'ın dışında hiçbir hür İslâm ülkesi bu söze kulak vermez. Zira kendi memleketinde bir hükmü

ve hükümeti olan bir halifenin İslâm âlemindeki nüfûzunun kendi mukim olduğu memleketinde hiçbir hükmü olmayan bir halifenin nüfûzundan daha az olduğu düşüncesi gerçekten çok tuhaftır. Zira her şeyden ve hatta nüfûzunun şümulünden de önce halifenin hilafetinin sahih olması gerekmektedir. Bu kitap boyunca ortaya açıkça koyduk ki, hükümeti olmayan hilafet sahih değildir; hatta hilafet hükümetin aynıdır ve Resulullah'ın (s.a.v.) hükümetine niyabet etme anlamında ele alınırsa hükümet nevilerinden birisidir. Hilafeti hükümetten ayırırsanız hilafette varlık namına hiçbir şey kalmaz. Yani varlığının bir anlamı olmaz.

Nitekim bakmasını bilen insanlar Halife Abdülmecid'in bir küsur senelik varlığında hiçbir mâna göremememektedirler. Mısırlıların Kahire'de mukîm şahsa [A. Senî], yani sabık Lazkiye mutasarrıfına bu uzun süre zarfında Âsitane'deki halifenin ne ile iştigal ettiğini sormaları gerekmektedir. Onun hâlihazırda hükümetin vazife ve yetkilerinin dışında kalacak bir hilafet için İslâmî bir kongre tertibinden bahis açması ne anlama gelmektedir? Bunu [Müslümanları birbirine] yakınlaştırma, irşad ve davet vazifelerini yerine getirme ve Müslüman halklar arasındaki bağları düzenleme görevi olan bir müessese olarak izah etsek ve bu müessese de vazifesini en mükemmel şekilde yapsa bile ve hatta önemi de ne kadar büyük ve faydası ne kadar kapsamlı olursa olsun [bu kongre] sahih hilafetin vazifelerine karşılık gelemez. Olsa olsa ancak İslâm dininin cahili ve bu dini kendisine din eylemeyen, hilafet ve *imamet-i uzmâ*nın ne anlama geldiğinden ve bu makamın İslâm şeriatında ne için vazedildiğinden bîhaber olan kimselerin tahayyüllerinde inşa ettikleri sahte hilafetin vazifelerini karşılayabilir. Bu cahiller bilsinler ki, sayıp durdukları ve daha da sayabilecekleri tüm bu vazifeler bütün fayda ve ehemmiyetleriyle birlikte Resulullah'ın (s.a.v.) halifeleri ve varisleri olan İslâm ulemâsının vazifeleridir. Ancak bu kimselerin hilafetleriyle *imamet-i uzmâ* anlamında halife olan ve kendine ait müstakil bir hükümeti bulunan kimsenin hilafeti bir ve aynı değildir. Dolayısıyla hükümet etme yetkisi mezkûr halifenin elinden alınırsa o da eğer ilmi varsa diğer âlimlerin konumuna gelir; onunla diğer ulemâ arasında hiçbir fark kalmaz. Bu anlattıklarım apaçık ortada duran hakikatlerdir; bunun dışındakiler ise batılılaşmış şeytanların Müslümanların akıllarıyla ve ilimleriyle alay edercesine ortaya koydukları akıl yürütmelerden ve laf kalabalığından ibarettir.

Halifenin hükümetinin Türk memleketine münhasır olması dolayısıyla halifenin hükümetten ayrılması durumunda makamının tekâmül edeceği iddiası ise gerçekten bariz bir batıldır; zira hükümet olmadan hilafetin tahakkuku mümkün değildir. Bunu ortaya atanlar "Tamamı elde edilemeyen

şeyin elde edilen kısmı terk edilemez" kaziyesini tersine çeviriyorlar. Şöyle denilmektedir: Halifenin bütün Müslümanlar üzerinde hüküm ve hükümet imkânı olmadığı müddetçe Türkler üzerindeki hükümeti de onun elinden alınmalıdır. Burada sözümüzü hilafetle hükümetin arasının ayrılmasının mümkün olmadığını teyit etmek maksadıyla Allah Teâlânın şu âyetini hatırlatarak sona erdirelim: "Ya Davûd! Muhakkak ki biz seni yeryüzünde halife kıldık. Öyleyse insanlar arasında hak ile hükmet" [Sad, 38/26].

Hayâsızlığın sebebiyet verdiği garip durumlardan birisi de şudur. A. Senî yukarıda işaret ettiğim makalesinde "Tamamı elde edilemeyen şeyin..." kaziyesini zikretmektedir. Bu konudaki ifadeleri *el-Ehrâm*'ın 14 Kasım 1923 tarihli nüshasında şu şekilde yer almaktadır:

> "Halifenin siyasî ve idarî sıfatının olmaması durumunda hilafet vasfının tam ve sahih olmayacağını ifade eden ve bu konuda tereddüde düşen bazı kimselere reddiye olarak şunları söylüyorum: Evet, halifenin bütün Müslümanların dinî ve başta siyasî, idarî ve içtimaî olmak üzere bunların dışındaki tüm dünyevî işlerinin idaresinde genel bir velâyetinin olmasının vacip olduğu doğrudur. Fakat bununla beraber unutmamamız gerekir ki, bu şartın tatbiki ancak hulefa-i raşidîn zamanında mümkündü. Zira İslâm memleketlerinin tamamı onların hükmü ve sancağı altındaydı. Fakat [İslâm] ülkeleri müstakil memleketlere bölündükten sonra bunu uygulamak imkânsız bir hal aldı. Aynı zamanda iki halifenin varlığı müşahede edildi. Hatta halifelerin emrine boyun eğmeyen emir ve meliklerin varlığı dahi bir hakikattir. Bir şeyle amel etmek onu iptal etmekten daha hayırlı olduğuna göre şöyle söyleyebiliriz: Halife vazifelerinin bir kısmını meliklere, emirlere ve hükümetlere tefvîz edebilir. Siyasî ve idarî vazifeler böyledir. Geriye zamanın şartlarına göre tenfizine muktedir olduğu vazifeler kalır. Bu tefviz sözle olamasa dahi fiilî olarak olabilir. Nitekim tamamı elde edilemeyen şeyin tamamı terk edilemez. Bu durum şer'-i şerifin ahkâmına mutabıktır. Akıl ve hikmet, tabiatları icabı mümkün olanı kabul edip müteazzir olanı ihmal etmekten yanadır".

Bu adamın görüşüne göre şeriat, akıl ve hikmet bütünüyle vuku bulan her şeyin kabulünü iktiza eder; zira vuku bulan mümkün, bunun hilafına olan ise müteazzirdir. Çünkü mümkün olmasaydı [o şey] vuku bulmayacaktı. Bu kaideyi esas alarak bu adam şer'iye mahkemelerinin ve hilafetin müsemmâsının ilgasını kabul etmeyi öngörüyor. Kemal yandaşları hilafetin ismini de ortadan kaldırsalardı aynı şekilde bunu da benimseyecek ve bu hadiseyi "Bir şeyle amel edilmesi onun iptal edilmesinden daha hayırlıdır" esası ile "Tamamı elde edilemeyenin tamamı terk edilemez" ilkesine daya-

nacaktı. Bu kabil mütearife halini almış kaideleri tersyüz ederek hadiselere tatbik etmektedir. Bu adama şunları söyleyeceğim: "Mısır'da bulunduğun sürece aklına geleni söyle! Körler çarşısında ticaretinde zarar etmezsin, malın da azalmaz!"

Sözlerini şu görüşler üzerine bina ediyor: Hilafetin, *hükümet* tabiri altında dercolunan idarî ve siyasî işlerinde Müslümanlar üzerinde bir velâyetinin olması gerekmektedir. Hilafetin kemâl ve kuvveti ancak bununla sağlanır. Ancak şu var ki, bunun böyle olması zamanımızda imkân dâhilinde değildir. Bu durumda mümkün olanla iktifa edilmelidir. Hâlbuki aynı şahıs makalesinin baş tarafında saltanattan ayrılması durumunda halifenin nüfûzunun artacağını iddia etmekteydi. Tenakuz konusu yerler birbirine bu kadar yakın olmamasına rağmen rahatlıkla tenakuza düşebilmektedir. Sözünden istinbat edilecek nihaî husus şudur: Ya halifenin bütün beldelerde Müslümanlar üzerinde bir velâyet ve hükümetinin olması gereklidir; ya da kendi memleketinde dahi olmamalıdır[40]. "Tamamı elde edilemeyen şeyin..." kaziyesi bu kişi nazarında tam ters bir delâlete sahiptir. Âdeta bu kaide "Tamamı elde edilemeyen şeyin tamamı terk edilir" şekline bürünmüştür. Bu halde şu sözünün ne anlama geldiğini bilemiyorum: "Bu tefviz sözle olamasa dahi fiilî olarak olabilir". Ona sorun! Niçin bu tefvîz kavlî olarak olmamıştır? Ya da niçin bu fiilî olarak vuku bulmuştur? Kemal yandaşlarının yaptıklarıyla müstazaf halifelerin devirlerinde olanların kıyas edilemeyeceğini yukarıda söylemiştik. Yine [aynı anda] birden çok halifenin var olabilmesi durumu hakkındaki görüşümüzü de arz etmiştik.

Burada Mustafa Kemal'in geçtiğimiz günlerde Fransız yazar Maurice Perno ile görüşmesi esnasında yaptığı konuşmadan bahis açmalıyız. Bu mülakat Türkiye'de yayınlanan *Vatan* gazetesinin 302. sayısında şu şekilde yer almıştır:

> "Türklerin tarih boyunca en mutlu oldukları devirler, sultanlarının halife olmadığı devirlerdir. Bir zaman sonra bu sultanlardan birisi hilafeti elde edebilmek için servet ve nüfûzunu sarf etti. Bize nakledilen bilgilere baktığımızda bizim nebîmizin öğrencilerine milletleri (*ümem*) İslâm dinine davet etmelerini emrettiğini ve onların hükümetlerini üstlenmelerini emretmediğini görmekteyiz. Bu herhangi bir şekilde onun aklına dahi gelmemişti"[41].

•••••

40 Onun kendi memleketi dışında velâyetinin olmasına mani olan, yabancıların hükümetidir; kendi memleketindeki velâyetine ise Mustafa Kemal manidir. Öyleyse bu ikisi arasındaki fark nerede?!

41 Bu Kemalci düşünceyi terviç edenlerden birisi *el-İslâm ve Usûlü'l-Hükm* (Mısır, 1924)

Mustafa Kemal şöyle devam ediyor:

"Hilafet, hükümet ve siyasetten ibarettir. Halife vazifesini yapmayı murad etse ve bütün İslâm halklarına (*şuûb*) hükmetmeye kalkışsa nasıl başarılı olacak? Velâyeti bütün Müslüman milletleri velâyeti altına almayı gerektirecek şekilde dinî bir vazifesi bulunan bir halife tasavvuru hakikati değil, kitaplardan elde edilen bir durumu işaret eden bir fikirdir. İranlılar, Afganlar ve Afrika Müslümanları Âsitâne halifelerine itaat etmiş değillerdir. Biz hilafeti eski ve saygın bir geleneği sürdürmek adına ibka ettik. Onun ve ailesinin maişetini ve ihtiyaçlarını tedarik ettik. İslâm âlemi içerisinde yalnızca Türkler halifenin nafakasını üstlenmişlerdir. Halifenin bütün Müslüman halklarla alakasının olduğunu iddia eden kimseler halifenin neyine ortak olmuşlardır ve bu gün neyi iddia etmektedirler? Hilafetin bütün yüklerini Türk milletinin (*ümme*) tek başına yüklenmesi ve halifenin nüfûz ve hakimiyetini (*sulta*) gözetmesi nasıl caiz olur? Bu bir haksızlıktır".

İlk olarak açıkça ortaya çıkmaktadır ki hilafetin Türk sultanları için bir meşakkat olduğu yönündeki ifadesi İslâm hilafetinden hoşnut olmaması neticesinde kendi gönlünde temerküz eden bir iddianın dışa vurumudur. Hilafet, İkinci Abdülmecid'in dışında hiçbir Osmanoğlu'na meşakkat getirmemiştir. Resulullah'ın (s.a.v.) ashabını "öğrenciler" şeklinde tabir etmesi kendi vicdanında Hz. Peygamber'i bir tekke şeyhi ya da bir medrese müderrisi konumunda gördüğüne delâlet etmekte yahut da İsa Peygamber'in (a.s.) havarilerini "öğrenciler" olarak tabir eden Hıristiyanların tabirlerini kullandığını göstermektedir. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.) ve sonrasıyla ilgili söyledikleri kendisindeki büyük bir fesada işaret etmektedir. Ayrıca bu bir çelişkidir; hummaya tutulmuş birinin hezeyanlarına benzemektedir. Bu sözlerinin bazı Arap gazetelerinde yer alan tercümelerinden de bir reaksiyon görmedim. Belki de bu gazeteler bunu bu şekilde ve doğru olarak anlamadılar. Ben bunu *Vatan* gazetesinden harfi harfine Arapçaya tercüme ettim. Onun bu konuşması bana göre kaçınılmaz olarak şu neticeye varıyor: "Ona göre bütün İslâm milletlerine izafe edilecek bir hilafet sadece laftan ibarettir ve bir anlamı yoktur. Zira hilafet hükümetten ibarettir.

••••••

kitabının yazarı Ali Abdürrazık'tır. Ulemâ bu kitaba karşı çıkmış ve onun görüşlerini çürütmüşlerdir. Bu reddiyelerin en dikkate değer olanı Seyyid Muhammed Hızır Hüseyin'inki (Allah rahmet eylesin!) ile Abdürrezzak'ın kitabının arkasında Britanya parmağı olduğunu *el-Hılâfe* kitabında ortaya koyan Doktor Muhammed Ziyaüddin Reyyis'tir. Nitekim Mustafa Sabri de *Mevkıfü'l-Akl ve'l-İlm ve'l-Âlim min Rabbi'l-âlemin ve İbadihi'l-mürselin* adlı kitabında adı geçen çalışmayı nakzetmiştir. [Muhakkikin notu].

Halifenin yeryüzünün doğu ve batısına yayılmış olan Müslüman halklar üzerinde bir hükümet ve hâkimiyeti (*sulta*) bulunmamaktadır. Nebi (s.a.v.) ise hükümetin genişletilmesini değil, İslâm'ın ulaştığı her yerde davetin neşrini emretmiştir. Her ne kadar umumi bir velâyeti olan hilafet hakikati olmayan salt lafızdan ibaret bir mefhum olsa da biz eski bir geleneğin sürmesi adına bunu ibka ettik. Onun ve ailesinin nafakasını yüklendik. Türk milleti diğer İslâm milletlerinin bir iştiraki olmaksızın bu meûneti yüklendiği müddetçe diğer milletlerin hilafet meselesine müdahale etmeye ve bizi halifenin hâkimiyet (*sulta*) ve nüfûzunu elinden aldığımız için yadırgamaya hakları bulunmamaktadır. Halifenin nafakasını üstüne alan Türkleri bir de onun hâkimiyetini (*sulta*) üstüne almakla sorumlu tutmak bir hata ve haddi tecavüzdür."

Bu anlatılanlar onun sözünün bir özeti ve esas kastının ifadesidir. Eğer onun bu sözlerini bu şekilde yorumlamazsak büyük bir fesat ve ızdıraba sebebiyet vermiş oluruz. Yine açıktır ki, o hilafeti, bırakın bir İslâm büyüğü ve önderinin gözüyle bakmayı, salt İslâmî bir nazarla bile değil de, Selanikli bir tüccar olarak mütalaa etmektedir. Bu sebeple sürekli halifenin nafakasından bahsedip duruyor. Müslümanlar daha dün tıpkı suyun dalgalanmasının suyun altını üstüne çıkarttığı gibi, zamanın dalgalarının doğurduğu ve yüksek bir mevkiye çıkarttığı Şark'ın ve İslâm'ın kahramanını görsünler! Bugün halifenin kendisi ve İslâm milletleri üstündeki nafakasını başa kakıyor. Halifenin hâkimiyet (*sulta*) ve nüfûzunun izalesiyle ilgili söyledikleri oldukça tuhaf. Zira bunu da nafaka meselesine bağlıyor. Şöyle diyor: "Türkler nafakasını yükleniyorlar ama *sulta*sını yüklenemezler...". Bu durumda ona şu şekilde bir soru yöneltmem gerekiyor: "Ey Mustafa Kemal! Türk milleti senin hâkimiyetini (*sulta*) ve halifenin nafakasından daha az olmayan nafakanı nasıl yüklenecek?" Kendisinin devlete hizmetinin dokunduğunu ve bir iki vilayeti devlete kazandırdığını söyleyerek övünürse [şunu bilmeli ki] kendisi Harb-i Umumi'de ordu komutanıyken çok daha fazlasını kaybetmiştir. Halbuki Osmanoğulları'nın ait olduğu hanedan -ki halife de bu hanedana mensuptur- bu devleti Mustafa Kemal'in kazandığı ve kaybettikleri yerler dâhil bunların dışındaki birçok yeri kapsayacak şekilde oluşturmuşlardır. Onun yaptığı iktisadî hesabı kendisine uyarlarsak şu sonuca ulaşırız: Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu bidat neticesinde Türklerin üzerine hem tüm diğer sultanların hâkimiyetinden (*sulta*) daha ağır ve zararlı bir sultayı ve halifenin nafakasına denk bir nafakayı yüklenmişler, hem de hilafeti batıl olan ve işlevsiz bir halde bulunan halifenin nafakasını yüklenmişlerdir.

Bu konuşmasında hilafetin hükümetten ibaret olduğunu itiraf ediyor, zira böylelikle diğer İslâm milletlerinin halifeyle olan alakalarını ortadan kaldırmayı hedefliyor. Zira halifenin hükümeti onlara şamil olamamaktadır. Bu sebeple mezkûr ifadesi halifenin Türk milletiyle olan alakasının da geçersizliğini beraberinde getirmektedir. Zira Türkler üzerinde bir hâkimiyeti bulunmamaktadır. Bu sebeple şöyle demektedir: "Eski bir âdeti sürdürmek adına halifeyi ibkâ ettik". Biz de bunu sadece ismini ibkâ ettiği şeklinde yorumladık. Zira durum bunu gerektirmekte ve sözü de bu anlama gelmektedir. İtirafında da ayrıca hilafetin hükümetten ayrılamayacağına dair apaçık bir hüccet de bulunmaktadır. Bizim kitabımızın konusunun ispat etmeye çalıştığı durum buydu. Sırf Mustafa Kemal'e olan bağlılıklarından (*ubûdiyyet*) dolayı bize karşı çıkan ulemâ ve yazar taifesine bu itiraf göstermektedir ki efendileri katında bize karşı getirdikleri delileri geçersizdir. Biz öyle bir güne inanmaktayız ki o günde "Kendilerine tabi olunanlar kendilerine tabi olanlardan berî olacaklar ve azabı görecekler ve aralarındaki bağlar parça parça olacaktır" [Bakara, 2/166]. Gerçi biz Mustafa Kemal'in kendisine tabi olanlardan ve batıl davasını desteklemek için uğraşan kimselerden bu kadar erken bir vakitte uzaklaşacağını hesap etmemiştik. Onlara ihtiyacı kalmadığı anda hepsini terk etti. Zira hilafetin saltanattan ayrılması hadisesi gerçekleşti ve o kendisine bağlı ve kendisini iyi bilen kimselerin yardımıyla başarıya ulaştı. Şimdi ise başka bir şeye, İslâm milletlerinin hilafet meselesine müdahil olmalarını engellemeye ihtiyaç duymaktadır. Bu ikinci ihtiyacı giderebilmesi için, daha önceden söyleyip yaptığının tam tersine olarak, hilafetin hükümetten ayrılamayacağını hatta hilafetin hükümetten ibaret olduğunu söylemesi gerekmektedir. Onun elinde hilafet, çocukların canları dilediğinde keyiflerine göre oynadıkları ellerindeki topaç gibidir. Türklerle olan muamelesinde hükümet hilafeti gerektirmemekte ve bu sebeple bunların arasını ayırmaktadır.

Türklerin dışındaki Müslüman milletlerle muamelesinde ise hilafeti hükümetten ayırmamakta hatta hilafeti hükümetten ibaret görmektedir. Halifenin onlar üzerinde bir hükümet ve sultası olmadığından itibarı da olmayacak ve böylelikle onlarla sağlıklı bir ilişki içerisinde olmayacaktır. Zira hilafet hükümetten ibarettir. Her halükârda bu söz -ki üzerlerinde hükümeti ve hâkimiyeti (*sulta*) olmadığı hiçbir milletle halifenin bir alakası olamamaktadır anlamına gelmektedir- onun ağzındaki bir fazlalıktır ve onu sevip destekleyenlerin ağızlarında da fazlasıyla bulunmaktadır. Özellikle de siyasî hâkimiyetten (*sulta*) ayrı tutulan bir halifenin Müslüman halklarla olan alakasının artacağını ve daha fazla nüfûz kazanacağını iddia

eden sabık Lazkiye mutasarrıfı A. Senî'nin ağzında bolca bulunmaktadır. Bu adam Mustafa Kemal'in kiraladığı bir hizmetçidir, hiçbir dinî yahut siyasî bir meseleye hizmet etmemektedir. Onun durumu şöyle söyleyen kişinin durumuna benzemektedir: Ben patlıcanın değil, efendimin kölesiyim. Efendisinin onu yalanlamasının yahut utandırmasının bir önemi bulunmamaktadır. Nitekim kişinin arsızlığı yiğidin silahıdır. Onlar, yani efendi ve kölesi kendi aralarında oynamakta ve her biri İslâm ve Müslümanlarla alay etmektedir. Esas felaket, gaflet ve hamakatla hareket eden, yani hamakatlarının zirvesinde olup laiklere (*lâ-diniyyûn*) yardım ettiği halde hâlâ kendisinin dinin hamiyetini müdafaa ettiğini zanneden onların savunucularının ve tabîlerinin utanmasındadır.

Bugün Mısır'da çıkan *es-Siyase* gazetesinde A. Senî'nin posta pullarında sureti yer alan ve bize gelen haberlere göre kutsal ilân edildiği anlaşılan ve adıyla dua edilir hale gelen beyaz yahut bozkurt meselesiyle ilgili olarak Kemal hükümetini müdafaa ettiğini gördüm. Bu şahıs ise malum kurdun eski Türklerin taptığı bir varlık olmadığını söylemekle teselli buluyor. Ayrıca *İleri* gazetesinde neşredilen ve bu kurdun kıssasını anlatan bir makaleyi de kendisine destek olacak şekilde kullanıyor. Türkiye Cumhuriyeti şiarıyla ilgili Ankara Meclisi'ndeki müzakereleri zikreden *İleri* gazetesi şöyle demektedir:

> "Şiar konusuyla ilgili olarak söyleyeceğim şey odur ki, bu konuda münakaşa etmek yersizdir. Zira Türklerin efsanelerine dayanan ve uzun süredir kabullendikleri bir şiarları mevcuttur. Efsane şudur: Türkler bir dönem [düşmanları karşısında] hezimete uğradıklarında Ergenekon'a sürüklenmişlerdi. Sıradağlarla kuşatılmış bu vadide bir müddet ikamet ettiler. Zamanla nüfusları artınca bu bölgeden çıkmak istediler. Günün birinde bir dağ eteğinde ateş yaktılar. Ateş bir demir filizine tesadüf geldi ve demiri eritti. Bu mahalde bir menfez ortaya çıktı. Bu menfezden ilk olarak çıkan bir bozkurt oldu. Türkler bu kurdu takip ederek o bölgenin dışına çıktılar ve ardından dünyayı fethettiler. Kurdukları büyük devletleriyle şâd oldular. Bu hadiseden sonra demir ve kurt Türkler tarafından kıymetli ve saygın görüldü. Eski Türk hakan ve emirlerin sancaklarında kurda delâlet eden bir şiar bulunurdu. Bayraklarına kurt kellesi resmederlerdi".

Benim görüşüme göre bu efsanenin aslı ne olursa olsun eski Türkler Müslüman değillerdi, Müslümanların taptıkları mabuda ibadet ediyor değillerdi. Dahası işittiğimiz kadarıyla söylersek müşriktiler. Kurda tapmasalar bile Allah'a tapmadıklarına göre kurda benzer herhangi bir şeye tapıyorlardı. Şayet Turancılık taraftarları eski Türklerin şu an kaybolan bir

başka şiarlarının varlığını bilselerdi kuşkusuz onu tazim edip taklit ederlerdi. Bugün onu kurttan daha üstün dahi tutarlardı. Her ne kadar yukarıda anlatılan hikâyede Türklerin kurdu mabud ittihaz etmediklerine dair bir açıklık bulunmasa da herhangi bir eşyayı yahut bir hayvan türünü ilâh edinen her milletin bu sapıklığı için bir hikâye yahut bir hurafe uydurması gereklidir. Bu hikâye yahut hurafeler mezkûr sapıklığın kaynağı ve başlangıcı olur. Ayrıca [mutasarrıfın] Müslüman Türk milletinin kurda tapmadığı konusunda okuyucularını inandırmaya çalışmasına da gerek yoktur. Biz zaten Türklerin bunu yapmadığından eminiz. Ayrıca Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmed, Celal Nuri ve Hamdullah Subhi gibi açıktan Turancılık taraftarlarıyla Mustafa Kemal gibi bunu gizliden yapan kimselerin, her ne kadar dindar olmasalar da, kurda tapmadıklarını ve kurdu ilâh bilmediklerini yakinî olarak biliyoruz. Onlar sadece kendi dünyevî menfaatlerine ibadet ederler, İslâm'ın bizimle aralarını ayırdığı ve tüm bağlarımızı koparttığı eski atalarımızın şiarlarına bizi döndürmekteki maksatları milleti her ne suretle olursa olsun İslâmî şiarlarından uzaklaştırmak ve kerih gördükleri bu bağlantılarını kopartmaktır. Zira kendi maddî menfaatleri bunu öngörmektedir. Milleti ırkçı (*cinsiyye*) şiarlara alıştırmak ve ihya etmek istedikleri ne varsa onu onlara sevdirmek İslâmî şiarları ve bunlara duyulan sevgiyi unutturmanın bir yoludur. Kemal hükümetini müdafaa etmek için A. Senî'nin yardımına başvurduğu *İleri* gazetesinde Türklerin asırlar boyunca Timur, Cengiz ve İlhan gibi Türk isimleri yerine Osman, Muhammed, Ömer, Fatıma ve Aişe gibi Arap isimlerini kullanıyor olmalarına duyulan bir teessüf ve eleştiri yer almaktadır. Yukarıda bu konuyla ilgili bir paragrafı daha önce alıntılamış ve gereken cevabı vermiş idik. Kemal yandaşlarının Mısır'daki savunucuları *İleri* gazetesindeki bu makaleyi zikrettiklerinde bu paragraftan bahis açmamaktadırlar. A. Senî'nin [yukarıda Kemal yandaşlarını savunduğu] bu makalede yazdığı şudur:

> "Asırlar boyunca böylesi efsane ve hurafeleri dilden dile nakletmeyen hiçbir millet yoktur. Aklıselimin kabul etmeyeceği hurafe mahsulü rivayetleri olmayan bir millet de yoktur. Bu rivayetler milletlerin hafızasında yer eder ve atadan oğula nakledilir. Ve esas itibariyle bunlar onların akidelerine ve dinlerine zarar vermez".

Ardından da [sabık mutasarrıf] farkına varmadan kendisini nakzederek aynı makalede şunları söylemektedir:

"Türklerin dışındaki [kavimlerin] kendilerine mabut edindikleri bozkurdun kıssasını ele alalım. Türkler ne bu hikâyenin dayanağını bilirler ve ne de bizzat bu kurttan haberdardırlar. Evet, gerçekten de bozkurt ve ona ait kıssa Türkler nezdinde meçhuldür. Buna ilişkin bir haber veya rivayet bugüne değin işitilmiş değildir. Ben ki ömrümün yarısını Türkiye'de geçirdim, bu ülkenin başkentinde dünyaya geldim ve ilk mektebimden yükseköğrenimime kadar oradaki okullarda öğrenim gördüm, bu kurt hakkında tek bir kelime dahi duymadım. Üstatlarımın hiçbirisi bundan bize bahsetmedi. Mülkiye'deki ilm-i tarih hocamız meşhur bir tarihçi ve yazar idi. Bu ilimle ilgili pek çok kıymetli esere imza atan ve aynı zamanda *Mizan* gazetesinin de sahibi olan Murad Bey idi. Bu büyük üstat da aynı şekilde bu muhayyel kurda ilişkin hiçbir şey anlatmadı. Sizi teyit ederim ki, ben Ankara hükümetinin bastırdığı [üzerinde bozkurt sureti olan] bir pulu ilk defa Beyrut'ta 1922 yılında bir pul koleksiyoncusunun elinde gördüğümde bunun ne anlama geldiğini anlamadım. O gün orada bulunan tüm Türk arkadaşlarıma da bunu sordum ve fakat hiç kimse bana bir cevap ver[e]medi. Bu pulun ne anlama geldiği konusunda tam bir cehalet içindeydiler".

İlk defasında İttihatçıların ve ikincisinde de onların kardeşleri Kemal yandaşlarının şerrinden kaçtığım birkaç yıl hariç tüm ömrünü Türkiye'de geçiren ben de aynı şekilde bu hususa şahitlik ederim. Anadolu'nun merkezinde, Tokat beldesinde doğdum. Anam-babam, onların ebeveyni ve daha önce yaşayan akrabalarımın tamamı Anadoluludurlar ve nesepçe öz Tüktürler, [bununla beraber] bu kurt hakkında tek bir kelime dahi işitmedim. İttihatçıların ve Kemalcilerin zamanında dahi bu kurdu ne bir posta pulunda gördüm ne de eski-yeni herhangi bir şeyde. Ancak ben ve benimle birlikte tüm Türklerin buna şahitlik etmemizin onların Türklerin ne olduğunu bilmediği bu cahilî şiarı bilinir kılma yönündeki çabaları yanında ne faydası olur ki?! Yine her yaptıklarında Kemalcileri müdafaa eden ve hatta bir kertenkele deliğine girecek olsalar oraya dahi girecek olan sabık Lazkiye mutasarrıfına ne faydası dokunur ki?! Bu kurdun Türkler tarafından bilinmediğini ispat etmek için sözü uzatması gereksizdir, aksine bu durum daha önce her milletin aklıselimin kabul etmediği bu kabil hurafe ve efsanelerinin olduğunu ve bunların o milletlerin hafızalarında yer edindiğini söylemek suretiyle kendisini teselliye çalışırkenki ifadeleriyle çelişmektedir. Çünkü kurt hurafesi, bırakın Türk milletinin hafızasına yerleşmeyi, Türklerin hafızasına uğramamıştır bile. Kendisi de 1922 yılına kadar bunu bilmediğini söyleyerek aynı hususa şahitlik etmektedir. Yine kendisinin şahitlik ettiği üzere Kemalci hükümet aklıselime muhalif bu hurafeleri

Türk milletinin hafızasına yerleştirmeye çalışmaktadır. Hâlbuki hükümet, bir milletin aklıselimini temsil edip ona uygun davranmalıdır; milleti aklın gerektirdiğinden alıp bilmediği hurafe çöllerine götürmemelidir. Milletin bu konuda atalarından tevarüs ettiği şey, ya bilmezlik ya da unutmuşluktur; bu sebeple [millet] bu şiarın ihyasını yahut yeniden gündeme taşınmasını garipsemektedir. Bu şekilde Türklerin hafızasında yeri olmayan gaip Türk kurdu ile Mısır'da Mısır'ın kendisinden daha çok göze çarpan Ebu'l-Hevl [Sfenks heykeli] arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. [Kemalci hükümetin] savunucusu [Türklerin kurdu ile bu heykeli] kıyas etmek suretiyle bir teselli arayışındadır; hâlbuki bu ikisi arasındaki fark Ebu'l-Hevl'in cesameti kadar büyüktür. Bu adama şu sözleri de bir fayda vermeyecektir:

> "Mısır'ın ekâbir ve zenginlerin büyük çoğunluğu her sene yaz başlangıcında Âsitâne'ye giderek birkaç ay kalır sonra da geri dönerler. İçlerinden herhangi birisi bu kurdun hikayesini Türklerden dinlemiş yahut onların bozkurda tapıp onu takdis ettiklerini görmüş müdür? Hilafet merkezinin camileri Müslüman, mü'min, muvahhid, dinine ve dininin şiarlarına saygılı, Allah'a ihlâslı bir kalp ile iman eden âbid kimselerle doludur. Türklerin bu hasletleri itibariyle diğer milletlerden daha aşağı kalır bir tarafları olmadığı gibi, bu konuda tüm milletlerden daha tavizsiz ve bunlara daha fazla bağlıdırlar".

Onun bu sözleri bizim Türklerin İslâm'a aykırı cahiliye şiarlarından veya *lâ-dinî* bidatlerden münezzeh oldukları ve Kemal hükümetinin onları bu kabil kötülüklere sevk ettiği, ülfet edip kendilerine yakın buldukları her şeyin zıddını yapmaya zorladıkları yönündeki ifadelerimizi teyit etmektedir. Fakat adam bunları zikrederken okuyucuyu aldatmaya yönelik bir çaba içerisindedir. Burada Türk milleti ile hükümeti özdeşleştirme gayretiyle milletin dindarlığını ve bu konudaki şöhretini, hükümet üyelerinin de aynı durumda olduğunu ihsas ettirecek şekilde kullanmaktadır. Bu adamın durumu mugalata yapan kişinin kıyasına benzemektedir. Büyük kıyas ile küçük kıyas arasında tekrar eden *hadd-i evsat*te hile yapan bu kişi *hadd-i evsat*i aynıyla zikretmemektedir. Zikrettiği gibi camilerde namaz kılan Türk milletidir; bu adamın müdafaa ettiği, Fransız İhtilali kilisenin ile hükümetle irtibatının kopartılması yönünde vazedilen ilkeyi taklit etmek suretiyle cami ile hükümetin alakasını kesen Kemalciler değildir. Türk milleti dindardır ve İslâm şeriatına bağlıdır. "Şeriatın kestiği parmak acımaz", "Baş başa bağlı, baş şeriata bağlı"[42] ifadeleri bu milletin atasözleri arasında yer almaktadır ve kendisini kiralayan, kendisini Türklerin dinini yok etmeye

•••••

42 İfadeler bu haliyle metinde yer almakta olup, müellif Arapça tercümesini de vermektedir. [ç.n.]

ve İslâm şeriatına bağlı bulunan bu başı kesmeye kastedenlerin hizmetine adayan bu adamın şahitliğine ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Türklerin dindarlığı konusunda sözü uzun tutmak sadece onların dinine kasteden Kemalci hükümetin işlediği suçu daha ziyade açık etmeye yarar. Bu ayrıca din düşmanlarının çabalarını teşvik edici bir özelliğe sahiptir. Şu sözlerine bir bak!

> "Türklere haksızca ve bühtanla iftira edenler, herhangi bir vasfı olmayan bir takım düşüncesizlerden ya da tesadüf eseri Büyük Meclis'te mebus olan kişilerden sadır olan sözlere dayanmaktadırlar. Ve bütün hatalı ve kusurlu hususları bu sözler üzerine bina ederek bütün bunları Türk milletine mal etmektedirler. Hâlbuki milletin ezici çoğunluğunun bu sözlerden haberi dahi yoktur".

Biz de biliyor ve teslim ediyoruz, hatta haykırıyoruz ki, bu kabil kötülüklerin Türk milletine mal edilmesi haksızlıktır, miskin çoğunluk -ezici değil, ezilen- bunları bilmemektedir. Bütün bunlar saldırgan ve kendini bilmez Kemalci hükümetin eseridir. Bu adamın yaptığı haksızlık, yapılan kötülükleri Türk milletine mal edenlerin yaptığı haksızlıktan daha ağırdır; zira bütün gücüyle ve elinden gelen aldatmacaları kullanarak gerçek sanıkları gizlemektedir. Apaçık ortada ve sabit olan günahı onlara mal etmemek suretiyle bunun millete dönmesine sebebiyet vermektedir. Utanmaz biri olduğundan ve Mısırlıları aldatmanın çok kolay olduğuna olan inancından ötürü Büyük Meclis'teki aşırı ve kendini bilmez kimselerin varlığını tesadüfe bağlamaktadır. Hâlbuki kendisi bu kimselerin nasıl mebus olduklarını bilmektedir. Ve yine çok iyi bilmektedir ki, Mustafa Kemal ve onun fırkasındakilerin dışında Büyük Meclis'e mebus atamak hiç kimsenin kudretinde değildir, hele tesadüfle bunun olması imkânsızdır. Parlamento üyesi olmak, bu isterse Büyük Meclis mertebesinde dahi olmasın, Türkiye de dâhil dünyanın hiçbir ülkesinde tesadüfe bırakılacak kadar kolay ve ucuz değildir. Hatta [parlamento üyesi olmak] çok kıymetli olduğundan, bu mesele millete dahi bırakılmaz. Bu adamın ilmini, öğrenim seviyesini ve Türkiye'deki bu özelliklerine ilişkin şöhretini övdüğü Merhum Murad Bey, parlamento üyesi olabilmek için elinden geleni yapmış olmasına ve milletin de onu bu konuda sonuna kadar desteklemesine rağmen İttihatçıların hükümeti buna karşı çıktığı için muvaffak olamamış ve makhur bir vaziyette ölmüştür. Eğer bugün yaşıyor olsaydı ya Kemalci hükümet onun üyeliğine karşı çıkardı, ya da tıpkı bizim gibi Türkiye dışında olmak zorunda kalır ve A. Senî de onu övmezdi. Allah bu adamın dilini sürçtürdü

de Büyük Meclis'teki aşırıların üyeliklerini millete değil de tesadüfe bağladı. Bu durum Türk milletinin Büyük Meclis'in üyelerini seçmekten berî olduğunu ve aynı şekilde Türkiye'de zuhur eden *lâ-dinî* hareketle de bir alakasının olmadığını apaçık bir şekilde göstermektedir. Yine şu da ifade edilmelidir ki, mezkûr meclise aza olmak -her ne kadar bu zat inkâr etse de- her memlekette ve özellikle de Türkiye'de bir takım kusur ve problemlerle maluldür. Türkiye'deki aşırıların azâlıkları böyledir ve nitekim Mustafa Kemal'in reisicumhurluk köşkü bunların üzerine bina edilmiştir.

Sözü bunca uzattıktan sonra tekrar *el-Mukattam*'da bize reddiye yazan kişinin sözlerini ele alalım: Makale yazarı Allah Teâlânın Kitabı'nda yer alan *şûrâ* kelimesini kendisine dayanak almakta ve bu kelimeyi hilafet ahkâmıyla ilgili olarak kullanmaktadır.[43] Hâlbuki Kemal yandaşlarının

••••••

43 Kemalci hükümet hakkında yazı yazan, şiir söyleyen tüm Mısırlıların şûrâdan bahsettiklerine ve bu sebepten mezkûr hükümeti methettiklerine şahitlik ettim. Onlara göre bu durum tek kişinin hâkimiyetinin (*sulta*) ilgası anlamına gelmektedir. Bu çok büyük bir gaflettir. Anadolu'da cereyan eden hadiseler ve akan bunca kan ve gözyaşına rağmen böylesi bir tutumda ısrar etmesi için kişinin ancak Mısırlılara has olan körlükle malul olması gerekmektedir. Millet şûrâsı, Büyük Millet Meclisi, cumhuriyet, demokratik hükümet, tek kişinin yönetiminin ilgası vb. hususlar kulağa hoş gelen bir takım mevhum lafız ve adlandırmalardan ibarettir. Bunlar Mısırlıları kandırmaya yetebilir belki ama bu kavramların tam tersi bir durumu birebir yaşayan Türkleri aldatmaya yetmeyecektir. Zira bu lafızların anlamlı olabilmesi için milletin iradesine dayalı olması ve milletin rıza ve hoşnutluğundan kaynaklanmış olması gerekmektedir. Durum şudur ki, millet şûrâyı ya da Büyük Millet Meclisi'ni oluşturan bu mebusları isteyerek ve gönül rahatlığıyla seçmiş değildir; bilâkis ne bu mebusları tanımaktadır ve ne de yüzlerini dahi görmüştür. Şayet daha önce genci ve yaşlısıyla binlercesinin boynunu uçuran meşhur kılıcın gölgesi başlarında olmasa onları mebus olarak kabul edecek de değiller. Mebuslar milleti hor görmekte ve hatta buğz etmektedirler. Onların millete niyabetleri kelimenin tam anlamıyla fuzulîdir. Onlara şûrânın izafe edilmesi de kesinlikle doğru değildir. Bu hakikate Mısırlıların dışındaki tüm milletler muttali olmuşlar ve bunu böyle kabul etmişlerdir. Mısırlılar Türklerin kendi içlerindeki sefihler ve hırsızlar sebebiyle başlarına gelen ve ülkelerini, kendilerini ve mallarını harap edip fırtınalı bir günde savrulan külün durumuna çeviren tüm musibet ve belâları aynıyla yaşamadıkça ne olup bittiğini asla anlayamayacaklar. Yine uzun uzadıya hâkimiyetinden ve istiklâlinden bahsedilen Türk milleti de apaçık bir yalan ve iftiradan ibarettir. Zira millet, mebuslarını seçme bağımsızlığına sahip değildir. Ayrıca mebus olan kimselerin de kendi görüşlerini açıklama ve bunu dile getirme özgürlükleri bulunmamaktadır. Şayet içlerinden nadiren de olsa dini savunan yahut hakikatlere aykırı olan bazı hususları dile getiren birisi çıksa bile bu fikrin uygulanmayacağı bu kişiye derhal bildirilir ve ayrıca kendisine mebusluğunu Mustafa Kemal'e borçlu olduğu ve onun isteğine hizmet etmekle mükellef tutulduğu hatırlatılır. Hizmet edeceği yer millet değildir. Eğer görüş ve teklifinde ısrar ederse ya mebusluğunu kaybeder ya da bunu canıyla öder. Trabzon mebusu Şükrü Bey'in başına gelen budur. Mustafa Kemal'e hizmet eden ayak takımı içerisinde yer alan

ortaya koydukları bidatin, ümmetin şûrâsına dayanan hilafetle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır; zira halife hüküm, nüfûz ve icrâdan mahrum bırakılmıştır. Ve tüm bunlar Millî Meclis'e yahut da hâkimiyet (*sulta*) ve hükümetin kendisine verilmesi neticesinde Mustafa Kemal'e intikal etmiştir. Bu meclisin şûrâya dayalı olduğu farz edilse bile meclisin istişâre ettiği kimsenin halife olmadığı ve halifenin de kimseyle istişâre etmediği açıktır. Zira meclisle halife arasında herhangi bir münasebet bulunmamaktadır.

••••••

Topal Osman onu öldürmüştür. Osman da yakalanacağı sırada öldürülmüştür. Onun yakalanmasını ise o zamanlar başbakan olan (*reîsü vükelâ*) Rauf Bey emretmişti. Onun bu tutumu Mustafa Kemal'le arasının açılmasına sebebiyet verdi. Neticede icra yetkisinden, hatta Millî Meclis ve Halk Fırkası'ndaki konumundan uzaklaştırıldı. Bu meclisin ardındaki gizlilikler araştırılsa ve hâlihazırdaki üyelerinin durumları kontrol edilse bir cebir ve zorlamanın varlığı ortaya çıkacaktır.

Mısırlılar "Ankara Meclisi" demek yerine "Millet Şûrâsı" demeyi yeğlemektedirler. Bu iki kelimenin her birine ayrı ayrı dikkatlice bakarsak bunların bir gerçekliğinin olmadığını görürüz. Çünkü millet bu şûrâdan uzaktır. Zira üyelerinin tayininde şiddetli bir şekilde zorlanmıştır. Şûrâ da [hakikî anlamdaki] şûrâ ile ilgisizdir. Nitekim üyeleri birbirlerine zor koşmaktadırlar. Koyun sürüsüne musallat olan kurtlar gibidirler -zaten şiarları da bozkurttur!-, birbirlerine kesinlikle güvenmemektedirler. Türkiye'de hilafetin saltanattan ayrılmasından Cumhuriyetin ilanına kadar birkaç sene zarfında vuku bulan hadiseleri millet yapmış değildir. Bütün bunlar millete musallat olan ve birbirlerine galebe çalıp duran bu kurtlar tarafından yapılmıştır. Aşağılanan cumhur onlardan uzaktır. Hırsızların hilesini yüce bir hakikat zannedenlere Allah nurunu nasip edecek değildir, onlar aydınlığa da çıkamayacaklardır.

Tek kişinin yönetiminin yok edildiği söylentisine ise Mısırlılar Allah'a ve Resulüne olan imanlarından daha güçlü bir imanla bağlıdırlar. "Bayağı insanlardan kimi de vardır ki Allah yolundan bilmeyerek sapıtmak ve onu eğlence yerine tutmak için laf eğlencesi satın alır. İşte bunlara mühîn [alçaltıcı] bir azap vardır". [Lokmân, 31/6]. Bugün Türkiye'de tek kişinin yönetimi geçmişte olduğunun binlerce misli daha şiddetli bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bunun isminin hâlihazırda halk yönetimi olması halka karşı bir iftiradır, yalandır. Halk katil ve idamın alelade bir iş olarak görüldüğü tek kişinin zulmü altındadır ve bu zulüm altında iki felakete tahammül etmek durumundadır: Kendisine birisi zulmetmekte ve fakat o kişi bu zulmün faili olarak gösterilmemektedir. Durum öyle bir hal almıştır ki, zulme uğrayanlar âdeta kendi kendilerine zulmediyorlarmış gibidirler. Önceki dönemdeki istibdadda en azından bu iftiradan berîydiler. İkinci fark şudur: Günümüzde tek kişinin yönetimi baştan kuyruğa intikal etmiş durumdadır. Ve normal karşılanabilecek bir durumdan şaşılacak bir duruma dönmüştür. Mısırlılar hakkında şair [Ahmed Şevki'nin]

Tek kişiyi kaldırdı ortadan ve ilga etti hükmünü
Muhakkak tek kişinin yönetimi rezil ve laindir.

dizesini takip ederek şu ifadeleri kullansam yalan söylemiş olmam:

Nerede tek kişinin ortadan kalkması, uydurdular yoktan bunu
Ve odur işte maymun gibi alçak olan.

Bugüne değin halife ile meclis arasında herhangi bir meseleye ilişkin bir görüşme vuku bulmamış, meclis hiçbir konuda ondan izin isteyip görüşünü sorma gereği görmemiştir. İstişare eden kimsenin şûrâsıyla ilgili konumu böyle mi olur? Halifeye ait şûrâ meclisi sadece halifenin hükümet ederken danışma meclisi konumunda olabilir ve halifenin üstünde bir mevkisi olamaz. Hükümet ve icra yetkisi halifenin elinde kalır. Meşveretin mânası ve şer'î ve lügavî mahiyetinin muktezası budur. Şûrâ meclisi kendi sınırını terk edip hükümet ve siyasî iktidar (*sulta*) sınırına çıkarsa ve halife de bu iki unsurdan soyutlanırsa şûrâ, şûrâ olmaktan, halife de halife olmaktan çıkar. Bütün bunlardan sonra Kemalci meclise şûrâ meclisi demek, bu gayrı âdil taksimi kabul eden halifeye de halife demek doğru olur mu?

• • • • • •

Son zamanlarda Âsitâne'deki gazeteciler üzerinde vaki olan baskı meselesi ve Lütfi Fikri Bey'in iki yıl hapse çarptırılmasıyla ilgili olarak Mısırlıların ne diyeceklerini keşke bilebilseydim. İstiklal Mahkemesi'nde onun yerinde ben olsaydım, hâkimin cumhuriyet idaresine karşı olup olmadığını sorduğunda şöyle derdim: Evet! Ben tek kişinin yönetimi ve onun istibdadı tarafındayım. Zira istibdadı seçen ve fikir ve ictihad hürriyetinin yok edilmesini kabul eden ve fakat cumhuriyet yönetiminin aleyhine görüş bildiren ve yazı yazan kimselere en ağır cezanın verilmesini öngören Hıyânet-i Vataniye Kanunu'nu kabul etmeyen çoğunluğa iktida etmekteyim. Bizim cumhuriyetimiz dünyanın diğer cumhuriyetleri gibi hür bir cumhuriyet değildir. Bizdeki halk hâkimiyeti (*sulta*) halkın kendi aleyhine baskı uygulaması ve hâkimiyet kurulması demektir. Zira fikir ve ictihad hürriyeti yasaklanmıştır.

İşte tüm bunlar akıl sahibi kimselerin rahatlıkla fark edebildikleri oyunların mahiyetidir. Fakat Mısırlıların dalâleti onlara nasihat eden kimsenin irşadıyla ortadan kalkmaz. Onlar yanlışlarının düzeltilmesini kabul etmezler; gözlerindeki perdeyi Mesih'in dokunması bile kaldırmaz. Âsitâne'de kurulan İstiklal Mahkemeleri'yle ilgili bir şeyler söylemek meseleyi fazlasıyla uzatır. Ancak bu konuya da ileride değineceğiz. Okuyucular, şayet, bu mahkemelerin kurulduğu dönemde sayfalarını buralarda cereyan eden sanık ve iddia makamının ve mahkemenin nâib-i umumîsinin sözleriyle dolduran Türk gazetelerini mütalaa ederlerse bir dizi tuhaflıkları göreceklerdir. Ancak bunlardan iki tanesi oldukça dikkat çekicidir. Bunlar dinin ve hürriyetin aleyhine verilen hükümlerdir. Önceki dönemi ve hâlihazırdaki durumuyla ilgili olarak kendisinin cumhuriyet fikrine karşı olmadığına dair açık deliller ve vesikalar sunan ve laiklik (*lâ-diniyye*) ilkesini benimseyip bunu hedeflediğini ifade eden kimseler kurtulmaktadır. Hatta sabık Sıhhiye Bakanı Rıza Nur Bey, Velid Bey lehine yaptığı tanıklığında onun dinin sıhhatine itikadının olmadığından bahis açmıştır. *Tevhid-i Efkâr* gazetesinin himaye ettiği ve hakkında iyi niyet belirttiği kimselere bu durum fayda vermektedir. Mahkeme başkanı bu kabil ifadeleri memnuniyetle karşılamakta ve bu konuda görüş bildirenlere büyük bir genişlik tanımaktadır. Ancak İbrahim Edhem Efendi gibi, dinî bir fikri açıkça söyleyen ve dinin hamiyetinden bahseden kimselere baskı uygulamakta ve onların saygınlığını ortadan kaldıracak ifadelere başvurmaktadır. Fakat insanın kalbini esefe boğan durum şudur ki, gazeteler sözbirliği ederek ona karşı gündem oluşturdular ve mahkeme esnasında başkalarına yaptıkları halde onun lehine bir tavır takınmadılar. Bu konuda hiçbir çaba göstermediler ve İslâmî ilkelerle bir bağlılıklarının olmadığını gösterdikleri gibi, hürriyet ilkesiyle de bir ilgilerinin olmadığını açıkça ortaya koydular.

Kimse benimsediğim görüşümün mutlak mânada sultanı tazim etmek ve şûrâyı küçümsemek olduğu zehabına kapılmasın. Bu tavır mutlakıyetçi hükümet taraftarlarına hastır. Beni tanıyanlar iyi bilir; Osmanlı Meclisi'nde Kanun-ı Esasi'nin 35. maddesi üzerindeki tartışma ve konuşmalarda şûrâ hakkının gereği üzerine İttihatçılarla münazara etmiştim. İttihatçılar o vakit meclisin haklarını gasp etmeye ve bugünkü gayretlerinin tam zıddı bir istikamette olacak şekilde meclisin tüm kuvvetini padişaha nakletmeye çalışmaktaydılar. Ben dün ne isem, bugün de oyum. Benim benimsediğim görüş her hak sahibine hakkını vermeyi gerektirir.[44]

Ayrıca yeni halifenin, yani Abdülmecid'in hilafetin haklarından feragat etmesi durumu ile İttihatçıların dillerine doladıkları daha önceki halifenin durumu, yani VI. Mehmed'in Âsitâne'yi istila eden İngilizlerin elinde nüfûzunu kaybetmiş olması durumu birbirleriyle karşılaştırılamaz. Çünkü bu mecburi bir kayıptır ve düşmanların baskısı sonucu ortaya çıkmıştır; dostların baskısı sonucu değil. Biz bu mecburiyete razı olmadık, buna sebebiyet de vermedik. Aksine bu durum bizim rızamızın hilafına olarak İttihatçıların girdikleri Harb-i Umumi'de İtilaf devletlerinin galip gelmesinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Biz, yani muhalifler topluluğu yabancıların Âsitâne'yi ele geçirmeleri dolayısıyla tıpkı bugün olduğu gibi o gün de vatanımız için gözyaşı döküyorduk. Ya da harbin başlangıcından beridir İttihatçıların elinde tutuklu bulunuyorduk. Mondros'taki işgal anlaşmasını imzalayanlar Mustafa Kemal'in [bugünkü] bakanları ve onun sağ ve sol eli mesabesindeki Fethi ve Rauf idi. İngiliz kara ordusu karşısında yenilen devletin ordusunun büyük çoğunluğu o zamanlar Mustafa Kemal'in kumandası altındaydı. Bu kahramanlar niçin bu zillete rıza gösterdiler ve daha sonra ortaya çıkacak olan tüm musibet ve elîm hadiselerin temeli olarak gösterilebilecek olan Mondros Ateşkes Antlaşması'na boyun eğdiler?! Meselâ sözünü ettiğim musibetlerden ve elîm hadiselerden birisi İzmir'in işgal edilmesidir. Mustafa Kemal niçin kendisine sadık olan bu iki arkadaşının adı geçen ateşkes antlaşmasını imzalamalarına mani olmadı ve şayet bu zevat kendisini dinlemediyse niçin onlara ve yaptıkları antlaşmaya karşı komutanlığını yaptığı ordusuyla birlikte tıpkı Sevr Anlaşması'na karşı harekete geçtiği gibi harekete geçmedi? Bu iki durum arasındaki fark apaçıktır: İlkinde

44 Daha önce zamanımızdaki halifelerin istibdadına karşı çıkan ve halk hâkimiyetini (*sulta*) savunan kimseler arasında ismini zikrettiğim Muş mebusu İlyas Sami Efendi o vakitler parlamentoda İttihatçıların tarafındaydı ve bizim ve millet hâkimiyetinin karşısındaydı.

merkezî hükümet İttihatçıların elindeydi ve onlara itaat etti; ikincisinde ise muhaliflerin elindeydi ve onlara karşı isyan etti.

Evet, kötü fiilleriyle ilgili olan oldu ve yabancı ordular Âsitâne'yi işgal ettiler ve halifenin nüfûzu bir miktar zayi oldu. Fakat daha önce de söylediğimiz üzere bu noksanlık mecburiyet sonucu ortaya çıkmıştır ve mecburiyetin ortadan kalkmasıyla zail olur. Büyük Millet Meclisi'nin görüşleri halifenin hükümetinden ve bütün hak ve nüfûzundan tecrit edilmesi üzerinde ittifak etmemişti.[45] Bu son durum ihtiyarî bir şekilde gerçekleşen bir hak kaybıdır ve bu konuda halife ile Kemalcilerin önde gelenleri aralarında anlaşmışlar ve hükümetin kendisine dinî bir kisve giydiren hilafetten ayrılmasını ana bir kural olarak benimsemişlerdir. Bu suretle de hükümeti kaçınılmaz bir şekilde laik (*lâ-dinî*) hale getirmişlerdir. Eğer onların hedefleri laiklik (*lâ-diniyye*), yani hükümetin kendisini dinî kayıtlarla bağlı hale getiren hilafetten ayrı tutmak değildiyse, bu ayrılığı yapmaya niçin ihtiyaç duydular? Bunu bir kez daha Mısır ulemâsına soruyorum. Onlar da Kemalci efendilerine sorsunlar bakalım -tabii cevap alabilirlerse-, bu ayrılık VI. Mehmed [Vahideddin]'in ehliyet kusurları sebebiyle mi yapılmıştır? Eğer sebep bu olsaydı onu bir başkasıyla değiştirirlerdi. Nitekim onun yerine Abdülmecid'i getirdiler ve bu makama ehil olduğunu kabul ettikleri halde saltanatını (*sulta*) ona iade etmediler. Eğer onların hedefi şûrâyı tahakkuk ettirmek idiyse yukarıda da anlattığımız üzere bahsi geçen şûrâ bir yalandan ibarettir. Ve bahsi geçen şûrânın mahiyeti değiştirilmiş ve siyasi otorite (*sulta*) çizgisine getirilmiştir. Hâlbuki Büyük Millet Meclisi'nin iptal ettiği *Kanun-i Esasi*'de şûrâ mevcut ve mer'î idi. Onlar *Kanun-i Esasi*'yi "Kara Kitap" olarak adlandırdılar ve onun yerine yeni Teşkilat-ı Esasiye'yi ikame ettiler[46]. Bu eski *Kanun-i Esasi*'de şöyle yazılıydı: "Devletin dini, İslâm'dır[47] ve sultanın hakları arasında şer'î ahkâmı uygulamak ve muhafaza etmek yer almaktadır". İnsanın aklına şöyle bir soru geliyor: Bu eski Kanun-i Esasi "Kara Kitap" olarak adlandırılmayı sırf bu kabil maddeleri ihtiva ettiği için mi hak etmektedir? Mısırlılara da, onların bizim durumumuzla ilgili cehaletlerini açıkça tecrübe etmeseydim, şöyle sorardım: Bu maddelerin yerine hangi yeni maddeler getirilmiştir?

• • • • • •

45 Hâlbuki Kemal yandaşları Anadolu'da faaliyete geçtikleri esnada insanları aldattılar ve onları halifeyi esaretten kurtarmak ve nüfûzunu yeniden ona iade etmek vaadiyle kullandılar.

46 Cumhuriyetin ilanından önceki durumdan bahsetmekteyim.

47 Bu madde yeni *Teşkilât-ı Esasiye* olarak adlandırdıkları şeyde mevcut değildir. Ancak Cumhuriyetin ilânı esnasında bunu tedarik ettiler. Bu tedarikin kıymetini ileride açıklayacağız.

Evet, Kemal yandaşları dinî riya elbiseleriyle ortalıkta dolaşırlarken bu durumlarını eski *Kanun-i Esasi*'ye karşı harekete geçmek için fırsat bildiler. *Kanun-i Esasi*'de görülen problem halifenin adem-i mesuliyeti ilkesini ihtiva etmesiydi. Burada hayreti mucip olan husus şudur: Ben, bir kısmı bu yolculuğumda benimle birlikte olan, diğer bir kısmını ise Âsitâne ve Anadolu'da bıraktığım (Şu anda ne durumda olduklarını en iyi Allah bilir) faziletli âlimlerden Akşehir müftüsü ve Konya mebusu merhum Hacı Mustafa Efendi ve Bolu mebusu merhum Hacı Abdülvehhab Efendi gibi, bazıları ise Kemal yandaşları tarafından idam edilen kardeşlerimle birlikte Meclis-i Mebusan'da akdedilen anayasa komisyonunda bu konuda Kemalcilerin öncüleri olan İttihatçılarla tartıştık. Bu maddeyi değiştirmek için elimizden geleni yaptık ve fakat muktedir olamadık. Kemalcilerin daha önceki halleri olan İttihatçılar bu konudaki manimizi teşkil ediyorlardı. İsim isim hatırladığım çok sayıda insan bunu bilmektedir. Şahit olarak Allah kâfidir. Daha şaşırtıcı olan husus ise şudur: Halifenin adem-i mesuliyetini düzenleyen madde, bunu ihtiva eden *Kanun-i Esasi*'nin Kemalciler tarafından iptalinden sonra değiştirilmiş ve halifenin mesuliyetini ikrar eden bir madde getirilmiş midir? Kesinlikle hayır! Zira halifenin hükümetsiz bırakıldıktan sonra mesul tutulacağı herhangi bir resmî işi kalmamıştır. Bir işi olan kimsenin adem-i mesuliyeti, bir iş yapmaktan alıkonulan kimsenin sorumlu tutulmasından daha tuhaf değildir.

Daha önce birkaç satır naklettiğimiz *el-Mukattam* yazarının diline doladığı bazı ifadelerle bizim bunlara cevabımız şöyledir: "İşte Mısırlılar, kalpleri esefle dolu, gözlerinden yaşlar boşanır bir halde şöyle söylüyorlar: Siz ve sizin gibi olan eslafınız, değerli sultanlarının kılıçlarının İslâm'ın gölgesini uzattığı büyük Osmanlı İmparatorluğu'nu parçaladınız".

Ben şunu söylüyorum. Ey Mısırlı ve ey Ezherli! "Hayâ duymadığın müddetçe dilediğini yap!"[48] ve ağzına geleni söyle. Ancak şuna da dikkat et: "Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme; çünkü kulak, göz, gönül; bunların her biri ondan mesul bulunuyor". [İsra, 17/36]. Tüm bildiğin şundan ibarettir:

Beyaz değil, siyahtır o; nur değil, karanlık
Cahil bilgilidir, kör görür.

Büyük Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan, siyasi hayatımızı İttihatçılarla mücadeleye adayan, onlara muhalefet edip karşı gelen ve bunu İslâmî

••••••

48 Buharî, "Enbiyâ", 54; "Edeb", 78; Ebu Dâvud, "Edeb", 6; İbn Mâce, "Zühd", 17.

ve millî (*vataniye*) bir borç addeden biz miyiz, yoksa bu büyük Osmanlı İmparatorluğu ellerine bırakılan, devleti bundan on küsur yıl önce merhum Abdülhamid Han'dan teslim alan İttihatçı Kemalciler mi?[49] Onlar teslim aldıklarında devlet Basra'dan Saraybosna'ya, Yemen ve Hicaz'dan Trablusgarb'a uzanan sınırlarla sahipti. Bunun yanında Ege Denizi'nde

••••••

49 Kitabımızın başından beri Kemalcilerle İttihatçıların arasında bir fark olmadığı yargısını benimseyerek söz söylemekteyiz. Bizim açımızdan ve onları yakından tanıyan kimselerce bunun böyle olduğunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Onlar Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek için anlaşan değişik ırk ve milletlerden bir topluluğun iki yarısıdırlar. Devleti kendi menfaatleri için ele geçirip tekellerine aldılar ve buna ulaşmak için olabilecek her şeyi, hatta devletin izmihlâlini, harap olmasını ve millet fertlerinin canlarının yitirilmesini dahi göze aldılar. Harb-i Umumî'nin sonuna kadar İttihat ve Terakki ismini kullandılar ve Talat, Enver ve Cemal gibi eşhasın arkasından gittiler. Mütareke antlaşmasından sonra ise Mustafa Kemal'in etrafında toplanarak Kuvâ-yı Milliye, Kemalciler (*Kemaliyyûn*), Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası isimlerini aldılar. İttihat ismini unuttukları gibi bunu hoş da görmediler. Hâlbuki kendileri İttihatçıların aynıdır. İki fırkadan hiçbir kimse aralarında bir farklılık ve bir zıtlaşma olduğunu iddia etmemiştir. Aksine güç birliği ederek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndaki muhaliflerine karşı çıktılar ve onlara karşı şiddetli düşmanlık gösterdiler.

Evet, Ankara'daki Millî Meclis'in feshi ve yeni üyelerin 'sözde' seçim için belirlenmesi nedeniyle İttihatçılarla Kemalciler arasında hilaf ve tartışmalar ortaya çıktı. Sanki eskiden beri ayrımışlar gibi bir hava oluştu. Hatta Kemalciler, İttihatçılara kara çaldılar ve onları vatan hâinliği gibi ağır bir suçla itham ettiler. Eskiden de onlar [İttihatçılar] muhaliflerini bu şekilde suçlarlardı. Bolu mebusu ve *Akşam* gazetesi yazarı Falih Rıfkı Bey'in, *Tanin* gazetesinin yazar ve sahibi meşhur İttihatçı Hüseyin Cahid Bey'e saldırırken yazdıkları bu minval üzere görülmelidir:

"İttihat ve Terakki Fırkası Osmanlı saltanatını mahvettikten sonra yabancı bir muhriple Boğaz yolunu kullanarak kaçtı ve milleti İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan düşman ordularına teslim etti (Harb-i Umumî'nin sona ermesinin akabinde Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasındaki durumu anlatıyor). Âsitâne'de Lozan Muahedesi esnasında şekavette bulunan ve burayı baskı altında ve savunmasız bırakan bu fırkadır. (Bu ifadesiyle sulh anlaşmasının bu şekilde imzalanmasına mecbur kalınmasına bu fırkanın sebebiyet verdiğini belirtiyor; zira bütün hata ve felaketin başı olan şey bizim Harb-i Umumî'ye girmemizdi). Bunun dışında başka sorumlulukları da vardır. Meselâ Sakarya Nehri'nin kıyısına kadarki köylerin yakılmasına (Bu nehir Ankara'nın aşağı tarafında akmaktadır ve Yunanlılarla Anadolu'da cereyan eden savaşın ulaştığı son nokta burasıdır) onlar sebebiyet vermiştir. Savaşın yetim bıraktığı çocuklar bu fırkanın nerede olduğunu onların öldürdüğü ve sayısı yüz binleri bulan babalarına sormalıdırlar, fakir hükümetin üst düzey memurlarına değil. Memleketimizi hâlihazırda rahatsız eden tüm problemli hususların, yani hükümet memurlarının vazifelerini yapamaz olmaları, genel bir geçim sıkıntısının varlığı, muhtelif yangınların verdiği rahatsızlıklar, şiddetli açlık kabilinden hükümetin halletmemekle suçlandığı tüm dertlerimizin gerçek sorumlusu Ankara'da mıdır, yoksa İttihat Fırkası'nda mı? İttihat ve Terakki'nin sorumluluğunu araştırmak herkesin esaslı hakkıdır. Bu iki vasıfla bilinen bu sorumlu ve suçlu fırka umumî Türk tarihi dâhilinde müstakil ve mühim bir araştırma konusudur". *Akşam*, 28 Aralık 1923.

çok sayıda adası vardı. Onlar diledikleri gibi tasarruf ettiler ve milletin de halifenin de nasihatine kulak vermediler, onların hiçbir görüşünü dikkate almadılar. Halbuki hükümetleri 'sözde' meşrutî idi. Memleketin evlatlarına kötü muameleyi reva gördüler, ülke içindeki Arnavut, Kürt, Çerkez, Arap ve hatta Türk unsurlar arasına savaş ateşini düşürdüler. Ülke içindeki kötü ve ifsat edici muamelelerini ülke dışında da gösterdiler ve on sene içinde kendilerine müttefik ve düşman olarak ondan fazla ülke değiştirdiler. Netice itibariyle de hiçbir zorunluluk olmamasına rağmen Harb-i Umumi'ye

••••••

Kemalcilerden sadır olan ve İttihatçı kardeşlerinin suçlarını kabul eden ilk itiraf budur. Tabii burada onlar kendilerini İttihatçıların suçlarından berî görüyorlar. Fakat buna rağmen biz bu itirafın çok kıymetli olduğunu düşünüyor ve bunu hem İttihatçıların ve hem de Kemalcilerin aleyhine bir hüccet olarak kaydediyoruz. Kemalcilerin, İttihatçılardan ve onların yapıp ettiklerinden beri oldukları iddiasına ise gülüp geçiyoruz. Kemalcilerin İttihatçıların suçlarını kabul etmede bu denli gecikmiş olmaları kendilerinin de onların suçlarına ortak olduklarını göstermeye yetmektedir. Hatta Kemalciler, İttihatçıların peşi sıra gelen ve onlardan farklı olmayan kimselerdir. İttihatçılar şimdi mi vatana ihanet ettiler ve kendi çıkar ve hevesleri uğruna vatanı kurban ettiler yoksa bundan birkaç sene önce, özellikle de Harb-i Umumî'ye girdikleri ve harbin sonlanması esnasında ve bu süre zarfında mı bahsi geçen suçları işlediler? Bu olaylar geçti gitti ve üzerinden yıllar geçti, neredeyse suçları ve isimleri unutulacak hale geldi. Tüm bunlar olduktan sonra Kemalciler ismini alan kimseler şimdi mi İttihatçılara itiraz ediyor ve hatta aleyhlerinde bir harekete girişerek onların sonu dipsiz helak edici çukurlarda bitecek olan gidişatlarını engellemeye çalışıyorlar?! Keyiflerine göre padişaha isyan eden, ona karşı çıkan, tahtından indiren, tüm Osmanoğulları'nı saltanattan uzaklaştıran, yüce hilafet makamına oyun oynayan, halifeyi nüfûzundan eden, milletin kendilerine itaat ettiği ve devleti parmaklarının arasında çekip çeviren Mustafa Kemal, Fethi, Re'fet, Rauf, İsmet, Kazım Karabekir ve diğerleri niçin İttihatçılara isyan etmemişlerdi? Onların ülkeyi bugün itiraf ettikleri zarar ve hüsrana götürdüklerini gördükleri halde niçin onlara karşı çıkmadılar? Basra, Bağdat, Şam, Halep, Beyrut, Musul, Hicaz, Trablusgarp gibi şehirler helak olduktan, yabancı kuvvetler Âsitâne ve Çanakkale'yi bilfiil, İzmir'i de bilkuvve işgal ettikten sonra bunun ne anlamı var? Sultan Vahideddin zamanında İzmir'in işgalinin bilfiil tamamlanması hadisesi de İttihatçılar tarafından şerefine leke sürülmesi vesilesi olarak kullanıldı ve bu ona ceza olarak kâfi sayıldı. Halbuki İzmir'in başına gelenler, İttihatçılar eliyle devletin başına gelenlerin onda birine bile tekabül etmez. Bu konuyu ileride tüm ayrıntılarıyla ele alacağız. Bütün bu çirkin fiilleri işleyen günahkâr eller sadece Talat, Enver ve Cemal'e mi aittir? Kesinlikle hayır! Bu işleri yapan İttihatçı liderler, fırkalarının askerî kuvvetler içerisindeki mevcut gücüne dayanıyorlardı. Bu kuvvetleri hâlihazırda Mustafa Kemal temsil etmektedir. Falih Rıfkı Bey'e soruyorum: İttihat ve Terakki'nin suçları nereden aklına geldi? Şimdiye kadar nerelerdeydin? Onların döneminde ne yapmaktaydın? Sen gençlik çağını esas itibariyle onlara hizmet etmekle geçirmedin mi? Özel olarak da Arap ve Türk katili Cemal Paşa'nın hizmetinde değil miydin? Şimdi öne atılıyor ve Mustafa Kemal Paşa'nın hizmetinde olmaya çabalıyorsun. Milletin "Allah ilk paşaya ve ilk nebbâşa rahmet etsin!" dediği esnada yeni paşan dolayısıyla eski paşanı nasıl da unuttun?!

girdiler ve mağlubiyete uğrayarak İmparatorluğun başkenti olan Âsitâne'yi kendi elleriyle düşman askerlerine teslim ettiler. Bizim dışımızdaki hiçbir mağlup devlet bizim kadar can ve toprak kaybetmedi. Düşmanlar onların başkentlerine vasıl olamadılar. Buna rağmen [mağlup devletler] mağlubiyet hükümlerine boyun eğmeyi kendi siyasetleri açısından en doğru ve faydalı yol olarak kabul ettiler. Üstelik [mağluplar] arasında Harb-i Umumi'de isimleri bir zamanlar parlayan ve savaşçı kıymetleri üstün olan Almanlar da bulunmaktaydı. Savaşın getirdikleri üzerinde derin bir şekilde düşünen ve verdiği hasarı dikkate alan hiçbir devlet ve siyaset adamı ülkesini, savaş-

•••••••

Falih Rıfkı'nın dediğine bakılacak olursa herkesin İttihat ve Terakki'nin suçlarını araştırıp inceleme hakkı bulunmaktadır. Fakat kendisi ve Kemalciler hariç! Çünkü kendileri onların gayrı değildirler. "Savaşın yetim bıraktığı çocuklar bu fırkanın nerede olduğunu bilmek için..." ifadesiyle ilgili olarak ona soruyorum. Peki, şimdi nerede bu büyük fırka? Sadece Hüseyin Cahid Bey'den mi ibarettir? Sayısı milyonlara ulaşan lanetli üye ve yöneticileri nereye kayboldular? Ben savaşın yetim bıraktığı bu çocuklara şunu hatırlatıyorum: İttihat ve Terakki Fırkası'nı arayacaksanız onu Kemalcilerin fırkasında arayın. Falih Rıfkı'nın da orada olduğunu göreceksiniz. [Falih Rıfkı] makalesinde Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan bahsediyor ve bu anlaşmayı İttihat ve Terakki'nin ipini çekmede kendisine dayanak olarak kullanıyor. Bu anlaşmayı kimin akdettiğini ve altında kimin imzası olduğunu ise söylemiyor. Ben hayret içerisindeyim, Ankara hükümetinin sabık başbakanı Rauf Bey, başvekil olan ve ardından Büyük Millet Meclisi'nin başkanı olan Fethi Bey İttihatçı mıdır, yoksa Kemalci mi? Kemalci rical ile İttihatçılar arasındaki bu kapsamlı ve hakikî içiçeliğin varlığı yanında aralarında ilke (*mebde'*) yönünden de hiçbir farklılık bulunmamaktadır. Hâlbuki siyasî fırkalar arasındaki gerçek farklılık ilke yönünden olan farklılığa bağlıdır. Sözgelimi bu iki fırka ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki farklılık böyledir. Her ikisi de siyasî idarenin halife ve sultanların ellerinden alınması hususunda görüş birliği içerisindedir. "Siyasî idareyi millete veriyoruz" kılıfı altında kendi liderlerine teslim etmektedirler.

İstiklal Mahkemeleri'nde davaları görülen Âsitâneli iki gazetecinin sözlerinden anlaşılacağı üzere ikisi de cumhuriyet taraftarıdır. Her ikisi de laiktir (*lâ-dinî*); zaman zaman milliyetçiliğe taassupla sarılarak Turancılığı savunan yüzleriyle, zaman zaman da Bolşeviklik taraftarı olan yönleriyle insan içine çıkarlar. Kimi zaman da İslâm uğruna cihad eden ve İslâm'ı kurtaran bir mücahid rolüyle gözükürler. Her ikisi de 'sözde' hürriyet davasının ateşli taraftarları ve fakat yapıp ettikleriyle de hürriyetin katilleridir. Her ikisi de savaşmaya ve baskı kurmaya tutkun, anarşi meraklısıdırlar ve fakat kendi canlarını ve mallarını bu durumda feda etmekten kaçınırlar. Başkasının malını bol bol harcayan kişi gibidirler. Yaptıkları hatayı kabullenmez ve bundan utanmazlar. Ancak değerli buldukları şeylere el koymasını becerirler. Her ikisi de zulüm ve isyan vadilerinde dolaşırlar, rakiplerini şiddet ve yok etme siyasetiyle suçlarlar ve fakat kendi dönemlerindeki durum bundan kat kat kötüdür. Allah biliyor ya, Türkiye'de yaşayan hiç kimse bu ikisinin uyguladığı şiddet ve sertliğin milyonda birini dahi tatbik etmemiştir. Hatta bunları muarızlarına karşı galebe çaldıran ve bunların muarızlarına karşı şefkatsiz olan kişi [yaptıklarını görünce] muarızlara merhamet eder.

tığımız ve karşılarında mağlup olduğumuz devletlere karşı yeni bir savaş tehlikesine atma cesaretini göstermedi. Onlar karşısında mağlup olduğumuzu Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak ve başkenti ordularına teslim ederek kabul etmiş olduk.

Bütün bu zararlar ve başımıza gelen ahval İttihatçıların elleriyle gerçekleşmişti ve Kemalciler de onlarla birlikteydi. Onlar Mütareke antlaşmasının akabinde Âsitâne'den kaçtıktan ve [baş]bakanlığı terk ettikten sonra sürgünden ve kaçtıkları yerlerden geri gelen muhalifler bu vazifeyi üstlendiler. Ülkeyi altı oyulmuş ve neredeyse yıkılmak üzere bir halde buldular. Vatanın evlatları kanlarını nehirler gibi akıtmıştı. Harbe ve harpteki mağlubiyetimize baktığımızda tüm bunların müsebbibinin İttihatçılar olduğu ortadaydı. Tıpkı Harb[-i Umumi]'de bizimle müttefik olan ve fakat kaybeden Almanlar, Avusturyalılar ve Bulgarların yaptığı gibi, [muhalifler] anlaşma yapma ve teslim olma (*istislâm*) planını tercih ederek şöyle dediler:

Harp dediğiniz nedir ki, bildiğiniz ve tattığınızdan başka
Harp lafla atıp tutarak gösterilecek bir şey değildir.

••••••

Bu iki fırka arasında hiçbir fark olmadığını gösteren delillerden birisi de İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan iki gazetecinin beraat etmesidir. Eğer ittihatçılar, Kemalcilerden farklı olsalardı ve Velid Bey gibi değil de, gerçek mânada dine bağlı insanlar olsalardı mahkûm olurlardı. Eğer gazetelerin yazdığı doğruysa Âsitâne ahâlisi mezkûr gazetecilerin mahkemelerine şimdiye kadar hiçbir davaya göstermediği önemi göstermiş ve sonucunu merakla beklemiştir. Sanki Türkiye'de ilk defa bir İstiklal Mahkemesi kuruluyor. Sanki daha önce memleketin ileri gelen ve iyi kimselerinden yüz binlercesi bu mahkemelerde yargılanıp darağacına gönderilmedi! Türkiye'de Hüseyin Cahid Bey ve Velid Bey'den başka hayat ve ölümlerine, başlarına nelerin geldiğine dikkat edilecek kimse kalmadı mı? İstiklal Mahkemesi bu iki gazetecinin beraatlarına hükmedince, daha önce idamına hükmettiği binlerce insanın durumu unutularak, en adil mahkeme diye kabul gördü. Hatta daha önce asılan insanların bunu hak ettikleri bile düşünülür oldu.

Mahkemenin devam ettiği esnada *Tanin* gazetesinde Fazıl Ahmed Bey'e ait bir makale gördüm. Yazar makalesinde kendisini medeniyete tapan biri olarak tanıtıyor, taassubun her nevinden kaçındığını belirtiyordu. Daha sonra da Hüseyin Cahid Bey ve Velid Bey'in faziletlerini sıralıyordu. Makalenin yazılma gerekçesi bu iki gazetecinin aleyhine hükme varmanın tehlikesine işaret etmekti. Ancak burada Fazıl Ahmed Bey'in gözden kaçırdığı bir husus bulunmaktadır: Bu iki gazetecinin, kendi zamanlarında, yani İttihatçıların devrinde Divan-ı Harb-i Örfî mahkemelerinde haksız yere öldürülen insanlara kalbi titrememekteydi ve bunlar yazılarıyla hükümetlerine bu kabil mezâlimleri işleme cesareti veriyorlardı.

[İzmir'in İşgali ve Geri Alınışının Hilafet Tartışmalarındaki Yeri]

Evet, bir ikinci yol daha vardı. Yeni bir savaşa girilebilirdi. Bu durumda da ya ilk savaşta kaybedilen yerler geri alınacak ya da kalan yerler de elden çıkacaktı. İlk ihtimalin uzak, ikincinin ise daha gerçekçi olduğu ilk harple tecrübe edilmişti ve bu, harp sonrası için de bir fikir verecek özellikteydi. Buna göre böylesi bir savaşa girilmesi durumunda mevcut kuvvetler de yok olacaktı. Herkesin gözü önündeki bir hakikat olan bu duruma, yani bütünüyle kaybedileceğini önceki savaştan elde edilen tecrübeyle bildiği halde ikinci savaşın başarısızlıkla sonuçlanacağına, ancak aklı tam olmadığı

.....

Sözün özü, Kemalciler İttihatçılardan başkası değildirler. Kemalci uyanış hareketi (*nahda*) İttihatçıların ilkelerini diriltmeye ve yaşatmaya matuftur. Hatta dünya savaşında büyük Osmanlı İmparatorluğu'nu öldürdükleri vakit kendileri de yok olan şahsiyetleri dahi diriltme uğraşındadır. Kemal yandaşlarının da itiraf ettikleri üzere İttihatçılar Osmanlı İmparatorluğu'nu yıktılar. Eğer Kemalciler de onların yaptıkları bu işte ortakları olmasalardı ve daha da ileri giderek İslâm hilafetini de kendileri yıkmış olmasalardı, İttihatçılara karşı övünmeye hakları olurdu. Her iki fırka da aynı cinstendir, ikisi de siyasî fırkaların dayandığı meşru kuvvete, yani silahsız kuvvete, bir başka ifadeyle halka ve kamuoyunun isteğini yansıtan seçim kuvvetine istinat etmemektedir. Aksine her ikisinin de kuvvet kaynağı ordudur. Çoğu zaman da buna ayak takımının kuvveti ilave edilir. Ancak yine de arada bir fark bulunmaktadır. İttihatçılar zamanında ordu alet mesabesindeydi ve kendi siyasetlerine destek kuvveti olarak bulunuyordu. Kemalciler devrinde bu alet terakki etti ve bizzat kendi başına iş yapar hale geldi. İttihatçılar devrinde fırkanın askerî ve sivil kısımları arasında bir çekişme ve rekabet söz konusuydu. Bu ikisi Talat'ın mahareti sayesinde dengede kalabiliyordu. Şimdi ise terazinin askerî kefesi ağır gelmektedir. Allah İttihatçılara lanet etsin! Siyaseti orduya onlar bulaştırdılar ve böylesine kötü bir adet ortaya koydular. Önce onlar devletin felaketi oldular, sonra da ordu hem devletin hem kendilerinin felaketi oldu. Ordunun devlet siyasetine müdahalesi ve tahakkümü çok büyük bir felakettir, hiçbir belâyla kıyas dahi edilemez. Tıpkı kişinin silahının onu dinlemeyip kendi başına hareket etmesi gibi bir durum söz konusudur. Dilerse sahibini önceler, dilerse geriye bırakır. İsterse arkasına geçer ve sahibini vurur. Kendi başına buyruk olan ordunun durumu kör kimsenin hareketine benzer bir özelliğe sahip olan bu silahın durumu gibidir. Günün birinde ondan sadır olan bir şey insanları hayrete düşürebilir, fakat bu işin arka planında neler olduğu gözden kaçar. Söz gelimi İzmir'in işgalden kurtarılması (*feth*) böyledir. Çünkü onlar bunu gerçekleştirebilmek için birçok beldeyi harap ettiler, hatta bizzat İzmir'i dahi. Bunu gerekçe göstererek azgınlık yaptılar, aşırıya gittiler. Kibre kapıldılar ve dinin hilafete biçtiği konumu değiştirerek ve hükümeti laik (*lâ-dinî*) bir hale getirmek suretiyle hilafete ve halifeye başkaldırdılar. Böylelikle dinin, devletin, Müslüman Türk milletinin ve diğer Müslüman milletlerin felaketi oldular. Bu felaketin sadece Yunanlılara destek çıktıkları için gayrimüslimlerle ve cibilliyetleri bozuk olduğu için onlara katılan bazı Türk ve çok sayıdaki Çerkez Müslümanla sınırlı kaldığı sanılmasın. Böyle bir durum nasıl olur? Müminlerin fert fert yahut topluluklar halinde kâfirlerle ittifak yaptığına nasıl inanılır? Mezkûr

için malını çarçur etme cüretkârlığında bulunan ve hiçbir şeyden pişmanlık duymayan, devlet ve dinle alakası olmayan insanlar aldırmazlar. Bunlar [söz konusu olan] kendi malları olsaydı, böylesine sorumsuz ve gevşek bir tavır içerisinde olmama imkânını bulurlardı. Umumî maslahata mebni olan ve insanların haklarının Allah'ın emaneti olarak görüldüğü bir devletin siyaseti bu şekilde olmaz.

• • • • • •

Çerkezler Anadolu'yu vatan edinen ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat kimselerdir. Ve hiç kuşkusuz onların dinle olan bağları Selanikli Kemalcilerinkinden çok daha kuvvetli ve çok daha sağlamdır. Yanlarında çeşitli şehir ve kasabalarda meskûn ulemâsı ve salih kişileri olduğu halde onların tamamının ya da büyük bir kısmının İslâm devletine isyan etmeleri, Yunanlılarla aynı safta yer almaları nasıl tasavvur olunabilir?

İşin hakikati şudur. Bu kimseler ve bunlar gibi Kemalcilere karşı harekete girişen Yozgat, Bozkır, Zile, Safranbolu, Gerede, Düzce, Geyve, Beypazarı, Bolu, Nallıhan, Koçgiri, Mudurnu, Konya gibi şehirlerimizde yaşayan Anadolulu Türkler onların azgınlık ve aşırılıklarına, insanların mal ve canlarına kastetmelerine daha fazla sabredemediler. Onların dinî hareketler adı altında aslında dindışı hareketlerinin varlığını ve Osmanlı padişahı ve İslâm halifesine karşı isyan ettiklerini hissettiler. Bu sebeple onlara karşı ayaklandılar.

Zulüm ve isyan, sahibine geri döner. Bir beldenin fethi için bunların yapıldığı söylenmek suretiyle tüm yapılanlar tevil edilse dahi, fetih gerçekleştikten sonra hiç kimsenin insanları zafer sarhoşluğuyla boyunduruk altına almaya, dinlerine ve dünyalarına saldırmaya, hakkı söylemekten alıkoyacak şekilde onları zorlamaya, konuşma, çalışma ve seçim hürriyetlerini ellerinden almaya hakkı yoktur. Zira fetihle amaçlanan Allah'ın ismini ve hakkı yüceltmek, kulları mesut ve aziz kılmaktır. Eğer fetih bu maksatları ortadan kaldırıyor ve dahası hizmet etmesi gereken ne varsa onları yıkıyor, zâlimlerin zulümlerini ve Allah'ın kulları üzerindeki baskılarını arttırmaları için onlara cüret veriyorsa böyle bir fethin varlığı yokluğundan daha uğursuzdur. Günahı faydasından fazladır. Kemalcilerin fetih öncesi ve sonrasında Anadolu'daki mala ve cana kasıtlarıyla ilgili olarak söylenenler tevatür derecesine ulaşmıştır. Buna rağmen [bu fetih] onların tabilerinin sayısını artırmaya yaramıştır.

Aslanın ayak izlerine vakıf olan elde eder

Otlayan yaban eşeklerinin yerlerini Biz ve bizimle birlikte pek çok kişi biliyor ki Mütareke antlaşması sonrası pek çok asil ve yedek subay, zenginlik elde etmek ve kendilerini Âsitâne'de uzun süredir rahatsız eden geçim sıkıntısından kurtulmak için Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal'e katıldı. İstediklerine de nail oldular. Sultan Vahideddin hükümetinin aşırılıklarının sebeplerinden birisi de bu hükümetin, subayları harap olmuş ve iyice fakir düşmüş devletin mallarıyla doyurmuyor olmasıydı. Dikkatlice bakılınca farkına varılacaktır ki Kemalci hükümet mallarının büyük bir kısmını onlara tahsis etmiştir. Bu miktar, bırakın vatandaşları ve sivil memurları açlık ve fakirlik nedeniyle büyük bir eziyet ve zorluk içerisinde yaşayan bir hükümeti, dinî (*millî*) hükümetlerin bile müsaade edemeyeceği bir mahiyet almıştır. Bu sebeple Büyük Millet Meclisi'ndeki mebusların kahir ekseriyeti subaydır.

İttihatçıları -ki Kemalciler de onlardandır- tanıyanlar bilirler ki bunlar her ne vakit hükümetten el çekmek zorunda kalsalar en kuvvetli hazırlıklarını yaparak rakiplerini alt etmenin yollarını ararlar ve hükümeti kaybetmekten doğacak zararlarını telafi etmek için devleti ve milleti harbe sokarlar. Hükümet görevini üstlenenlerin, memleketin ve milletin harpten zarar göreceğini düşündükleri için harpten kaçınmaları durumunda ise bunu onlara karşı bir suçlama vesilesi yaparlar ve bu duruma acziyet ve düşüklüğe rıza göstermekten tutun da, vatan hainliği ve vatanın satılmasına kadar çeşitli yakıştırmalarda bulunurlar. Bu töhmetlere dayanamayan hükümet

.....

"Kendi başına hareket eden ordudan hayır gelmez" diye bir söz vardır. Zira devlet Yeniçeriler adlı askerî topluluktan çok çekmiş ve bunlar karşısında aciz kalmıştır. Bunların belâları ve işledikleri suçlar birçok padişah devrinde de devam etmiş ve nihayet Sultan Mahmud, devleti bunların fitnesinden kurtarmıştır. Her ülkedeki askerî teşkilatın varlığıyla devletin ve insanların korunması, insanların mallarının, canlarının, hürriyetlerinin ve diğer siyasî ve medenî haklarının düşman taarruzuna karşı savunma hizmetini üstlenecek bir sınıfın varlığı istenmiştir. Bizim canlarımızı ve mallarımızı koruması için hazırlayıp maddî külfetini üstlendiğimiz askerler, silahlarını bize yöneltirlerse; bağımsızlığımızı, mallarımızı, hürriyet ve izzetimizi korumalarını istediğimiz askerlerin elinde mukaddesatımız oyuncak olmuşsa, biz bunların esareti altında dünyanın en zelil varlıkları olmuşuz demektir. Şair şöyle demiş:

Seni musibetlere (*nâibât*) karşı hazırlayan bendim
Şimdi ise senden emân diliyorum!

Sözün özü, Osmanlı ordusu İttihatçıların devrinde siyaset hastalığı nedeniyle kokuşmaya başlamıştı. Bu kokuşmuşluk Kemalcilerle birlikte zirveye ulaştı. Kemalcilerle İttihatçıların farklı olduğunu ileri süren iddia asılsız bir iddiadır ve dinlenmeye değmez. Aralarındaki fark, İttihatçıların kötü, Kemalcilerin ise iyi olması gibi bir fark değildir. Fark şudur: Kemalciler İttihatçılardan daha habîs ve daha şenîdir. Onların devlet ve millete olan zararları daha fazladır. İttihatçılar baskı altında tuttukları insanların kanlarını döker ve onlara zulmederlerdi; Kemalciler onlardan daha zâlimdir, daha çok kan dökmüşlerdir. İttihatçılar hürriyet zamanı milletin reyleri üzerinde bir baskı kurmuşlardı; Kemalciler ise millî hâkimiyet (*saltana*) devrinde daha fazla istibdat ve baskı uygulamaktalar. İttihatçıların milletle ayrı düştükleri noktalar (*tenakuz*) ve milletle alay etmeleri Kemalcilerin bu açıdan durumlarıyla mukayese dahi edilemez. İttihatçılar hâlihazırda bakanlar kurulunu gasp etmişlerdi; Kemalciler saltanatı da ele geçirdiler. İttihatçılar laiktiler (*lâ-dinî*) ve fakat bunu tedricî olarak ve gizlice uyguluyorlardı; Kemalciler ise açıktan açığa ilhad içindeler ve koşar adım ilhada atılmaktalar. Bunların dinimize ve dünyamıza verdikleri zarar daha fazladır. Aralarında bir fark daha var gibi gözükmektedir. İttihatçılar İzmir'i kaybettiler, Kemalciler ise geri aldılar. Gerçi buna ancak ahmaklar kanar. Zira daha önce de zikrettiğiz gibi Kemalciler, İzmir'in kaybedilmesi esnasında İttihatçılarla beraberdiler. Geri aldıklarında ise bunu sadece kendileri için yaptılar; devletimiz ve dinimiz için değil. Onların devleti bizim devletimiz değildir, onların dini de bizim dinimiz değildir. Biz onlardan değiliz; onlar da bizden. İleride İzmir meselesiyle ilgi çok daha fazla tafsilata gireceğim.

devrilir. Eğer [devrilmeyip] harbe girerse ordu subaylarıyla bunlara bağlı kuvvetlerden müteşekkil olan gizli cemiyet harpte zaferin kazanılması için gerekenleri yapmaz; aksine kendilerinden hükümeti alan kişi ya da fırkayı yıpratmak ve bozmak için hezimete uğramaya gayret ederler. Böylelikle harpten kaçınılmasının vebalini bunlara yükledikleri gibi, harpteki mağlubiyetin vebali de bu kişi ya da fırkaya kalır. Sonuçta düşmanları saf dışı kaldığı için her iki durumda da kârlı çıkarlar.

Onlar merhum Gazi Muhtar Paşa ve merhum Kamil Paşa hükümetlerini Balkan Harbi'ne girmek suretiyle yıktılar. Merhum Damad Ferid Paşa hükümetini ve hatta Mehmed Vahideddin'in saltanatını da Harb-i Umumi'nin akabindeki ateşkesten sonra savaşmaktan kaçınmak suretiyle yıktılar. Biz, Türkiye'deki tüm güngörmüş insanlar gibi, onların Balkan Harbi esnasında

••••••

Bütün bu anlattıklarımızın neticesi şudur: İttihatçıların ve Kemalcilerin aralarında fark bulunduğu, İttihatçılar vatanı yıkan kötü kimseler iken, Kemalcilerin vatana hizmet eden iyi kimseler oldukları yönündeki iddialar hatalıdır ve hatta tam bir saçmalıktır. İşin aslı Allah'ın şu âyetinde buyrulduğu gibidir: "O halde siz niye münafıklar hakkında iki fırka oluyorsunuz? Allah onları kazandıkları vebâl yüzünden terslerine döndürdüğü halde, Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Her kimi Allah saptırırsa artık sen ona yol bulamazsın!" [Nisa, 4/88]. Bu iddia İttihatçıların suçlarının İttihatçılar tarafından itirafıdır. Bu itirafı yapmak kendi çıkarlarına olduğu için bugün böyleler. İttihatçıların bu suçlarının tamamından ya da bir kısmından kendilerini berî görme çabası içerisindeler.

Ancak kalbi hüzne boğan durum ise Müslümanların çoğunun, özellikle de Mısırlıların İttihatçıların bu suçlarını, ancak bunları Kemalciler söyledikten sonra kabul etmeleri ve bu hususta onlara ittiba etmeleridir. Yazıklar olsun onlara! Hakikatlere boyun eğmek, zarar ve şerleri araştırıp soruşturmak için ancak olandan daha zararlı ve daha kötü bir durumun çıkmasını mı beklemişler? Hâlbuki insan tabiatı daha kötüsünü yaşadığında ehven olan şerri hayırla anmaya meyyâldir. Yukarıda zikredilen "ilk nebbâş" meselesinde olduğu gibi. Onlar meseleyi tersine çeviriyorlar ve şer ve zulmü tazim ediyorlar, zulüm ve şer yaşanırken onu takdis edip, devri geçip eseri kalmayınca da kötülüyorlar. Sanki zulmün ortadan kalkmasına, etkisini kaybetmesine kızıyor gibiler. Görülmez mi ki onlar, bundan sonra daha kötü ve daha zâlim olanı tebcil edip övmekteler! Ya da bu ikincilerin daha çok zulüm ve düşmanlık yapmaları birincileri gözlerinden düşürmektedir. İşte budur Allah'ın kesinlikle yasaklayıp kötülediği ve sakındırdığı durum, zâlimlere boyun eğmenin ve dalâletin ulaşabileceği son nokta da budur. Daha önceleri Mısırlılar, Enver gibi bazı İttihatçı ricale tapmaktaydılar; şimdi onlardan yüz çevirerek Kemalcilere yanaşıyorlar. İttihatçılara taptıklarını inkâr edip, onların aleyhine bir tavır takındıkları gibi Kemalcilere karşı da aynısını yapacaklar. İlâhlarının tekrar yenilenmesinden Allah'a sığınırız! Zira bu durumda Mustafa Kemal'den daha adaletsiz ve daha aşırı birinin memleketimizi istila etmesi lazım gelir. Belki de bu durum Mısırlıların kadim tarihlerinden tevarüs ettikleri müzmin bir durumdur. [Onlar] yeryüzünde ortaya çıkan, Mısır ahalisini parçalara bölen, bir kısmını zayıf bırakan, evlatlarını boğazlayan ve kadınlarını sağ bırakan her Firavun'a karşı bir hayranlık duyarlardı.

orduyu içeriden ve dışarıdan ifsat etmek için nasıl çalıştıklarını bilmekteyiz. Hatta Talat bizzat gönüllü olarak orduya katıldı. Bizce ve ince eleyip sık dokuyan kimseler nezdinde kesin bir şekilde malumdur ki, İttihatçıların ticarî şirketine mensup olan ordu subayları bu harpte devlet için değil, kendi şirketlerinin menfaati için savaştılar. Tüm bunlara rağmen Mütareke'den sonra harpten kaçınmayı merhum Ferid Paşa ve Sultan Vahideddin için büyük bir töhmet ve kınama vesilesi yaptılar. Eğer savaşa girilseydi mezkûr subaylar bu iki şahsa yardım etmeyecekler ve hatta savaşa girmeyi reddedeceklerdi. Ayrıca bunu vesile bilip onları milletin gözünde küçük düşürecekler, onları utandırmaya gayret edeceklerdi. Zira onları harpteki hezimetin sebebiyet verdiği felâketten sorumlu tutacaklardı. Daha önce merhum Gazi Muhtar Paşa ile merhum Gazi Kâmil Paşa'ya böyle yapmışlardı. Biz bu hükmümüzde ne şüphe ediyoruz ne de abartılıyız. Mütareke sonrası hükümeti İttihatçılardan devralanların gözden kaçırmaması gereken noktalardan birisi buydu.

İttihatçılarla birlik olan Kemalcilerin yeni bir harp için tahrik ettikleri ve devletin buna doğru sürüklenmek istendiği görüldü. Ordu subaylarının İttihatçılara yahut Kemalcilere katılması onlar için bir meziyet ve başkaları için de bir noksanlık değildir. Bilâkis bu durum onların orduya siyaseti ve siyasî hizipleşmeyi sokmak gibi büyük suçlarının neticesidir. Bu sebeple onlar hükümeti her ele geçirişlerinde fakir devletin mallarını ordu subaylarının maddî durumlarını yükseltmek için saçıp savurur; milleti ve sivil memurları ise açlıktan öldürürler. İttihatçı ve Kemalcilerin dışındaki kimselerden müteşekkil olan hükümetler subaylara bu denli [ücret] vermemiş; [ücret] verilmesi gereken yerlerden de bu denli kısıntıya gitmemiştir. Onlar ve şürekâsı ordudaki konumlarını ve etkinliklerini, devleti ve milleti kendi mallarıymış gibi sahiplenmelerine vesile kıldılar. Bir ticaret vesilesi olarak gördükleri devlet ve millet kendilerine kalırsa mutlu olacak ve nimete konacaklardı. Böyle yapmamaları halinde devlet ve milletin harap olmasını ve dumura uğramasını evlâ görmekteydiler.

Kendi aralarında Yunanlı müttefiklerinin İzmir'i işgal etmesine karar veren galip devletlerin ricali karşısında Harb-i Umumi'nin ateşkesinin yapılmasının akabinde muhaliflerin hükümetinin durumu böyleydi. Galipler, Yunanlıların savaşta kendi taraflarında olmasının mükâfatı olarak İzmir'i [onlara] verdiler ve bizi bu kararlarına itaatle yükümlü kıldılar. Bu aynı zamanda bizim onların düşmanları tarafında yer alışımızın bir cezasıydı. Bizim harbe girişimiz İttihatçı Kemalcilerin işiydi ve İzmir hadisesi de

onların bu soyu bozuk fiillerinin bir neticesiydi.[50] O vakit devletler sevgi ve nefret açısından ikiye ayrılmış durumdaydılar. Yunanlıların Venizelos ve Konstantin arasındaki durumlarının değişmesi ile yeni bir durumun ortaya çıkması üzerine Fransızların fikirleri değişti. Bu değişiklikler bize yardımcıydı. Yunanlıların İzmir'i ele geçirmeleri kesinleşmiş bir hadise değildi ve Anadolu'nun yarısını tahrip eden kapsamlı ve kuşatıcı savaşlar yapılmadan, sadece siyasi görüşmeler yoluyla İzmir'in geri alınmasının mümkün olamayacağını hiç kimse inkâr edemezdi. Bu durumu teyit eden bir diğer husus ise Mustafa Kemal'in askerleriyle İzmir'i geri almasından önce İtilaf devletlerinin kendi aralarında İzmir'i bize geri vermek ve Yunanlıları Anadolu'dan çıkartmak için anlaşmış olmalarıdır. Hatta İtilaf devletlerinin bu kararı aldıkları haberinin Yunan ordusunda yayılması askerleri umutsuzluğa sevk etmiş, moral güçlerini bozmuştur. Bunun tesiri de onların hezimetlerinde kendisini göstermiştir. Kuşkusuz bunun yanında onların ordu genel komutanlarının elli bin askeri Anadolu'dan Rumeli'ye aktarmak gibi fahiş hatasının da payı büyüktür. Dolayısıyla onların hezimetlerinde Mustafa Kemal'in cesaretinden daha fazla bu faktörler etkili olmuştur. Zira bundan önce muzaffer bir şekilde Ankara yakınlarına kadar ulaşmışlardı. Burada dikkat çekilmesi gereken hususlardan birisi de ismi tazimle anılan Mustafa Kemal'in Ankara'dan kaçmak için hazırlık yapmış olmasıdır. Bu da göstermektedir ki onu yüceltenler sadece onu tazim etmek ve övmek için bunu yapmaktadırlar.

Onlardır, onlar. Uzaklaşanlar, yaklaşanlar,
Yakınlık gösterenler ve kabalaşanlar
Gadir de ederler, vefa da gösterirler,
Abuk sabuk konuşurlar ve ağıt da yakarlar üzüntülerine.

Yunanlılar harp idare ve siyasetinde hata yapmış olmasalardı ve tamamı tesadüfi bir dizi sebep nedeniyle kendilerine galebe çalınmasaydı, -nitekim Kemalci gazeteler bizim galip gelişimizi mucize addetmektedir ki gerçekte bunlara güvenerek harp göze alınmaz- şu anda tamamıyla izmihlâli yaşıyor olacaktık, Allah korusun bu durumda halimiz nice olurdu?! Vatanına neyin fayda vereceğini, neyin ise zarar getireceğini önemseyen kimselerin,

•••••

50 Hatta Ankara hükümetinin Bolu mebusu, *Akşam* gazetesi yazarı, eskiden İttihatçı olan [Falih Rıfkı], şimdilerde ise Kemalci olmasına rağmen bizim söylediklerimizden daha ağır iddialarda bulunmaktadır. O sadece İzmir hadisesiyle yetinmemekte, daha önce de bahsi geçtiği üzere Ankara yakınlarından geçen Sakarya Nehri'ne kadarki köylerin yakılmasının mesuliyetini de İttihatçıların omuzlarına yüklemektedir.

her ne kadar bir mucize yahut tesadüf eseri tersi vuku bulmuş olsa da, bu ihtimali dikkate almaları ve böylesi bir tehlikeye girmemek için tüm tedbirleri alması gerekmektedir. Fakat zafer şerefi kendisine mal olan ve fakat hezimetten hiçbir zarar görmeyecek kimsenin böyle davranması söz konusu değildir. Daha önce de ilk makalemizde belirttiğimiz gibi böylesi bir kimse başkasının malıyla kumar oynayan gibidir. Bu kişi mal sahibinden daha fazla cüret sahibidir. Mustafa Kemal'in durumu böyledir. Kıyasıya cenk eden kahraman kimse ile bu kumarbaz adamı karşılaştırma hatasına sakın düşme! Zira o her halükârda muzafferdir; vatan düşmanlarına galebe çalmak suretiyle muzaffer olamazsa, vatanın kurtulması uğruna yağmalanan malları ganimet bilerek muzafferdir. Eğer savaş sonrası sultanların saraylarında konaklayamazsa, bu saraylardan süs ve ihtişam bakımından aşağı kalır bir yanı olmayan Avrupa konaklarında konaklar. Kemalcileri tevlid eden İttihatçı liderlerin durumu böyledir:

Babasına benzeyen zulmetmiş olmaz[51]

Ben ayrıca İzmir meselesinin de tüm detaylarıyla ele alınması gerektiğine inanmaktayım. Zira onların tüm övünç ve gururlanma vesilesi budur. Daha önce söylediklerime ilave olarak ilkin şunları ifade ediyorum:

Bu fetih uğruna dökülen kanlar Müslümanların kanıdır ve biz buna daha fazla layığız. Bu, onlardan çok bize yakındır. Nitekim Türklerin girdikleri tüm harplerde harbi başlatıp teşvik eden İttihatçı ve Kemalciler olmasına rağmen can verenler onlar değildir. Yine iyice araştırıldığında onlara muhalefet eden herkesin ya şehit ya da bir şehit yakını olduğu görülecektir. Aynı durum Selanikli İttihatçılar ve Kemalciler için geçerli değildir. Bu sebeple, milleti zayıf düşüren tüm harplerden sonra onların daha güçlü oldukları görülmüştür. Bundandır ki, onlar sürekli harp için can atarlar, buna çok isteklidirler.

Sözgelimi İttihatçılar yüzünden dâhil olduğumuz Harb-i Umumi'nin elem verici neticesinde onların rezil bir durumda ve çökmüş halde olacaklarını zannetmiştik. Bir de baktık ki, harp öncesindeki durumlarından daha çok servet ve kuvvete kavuşup daha iyi bir konuma gelmişler. Bundan da anlaşılıyor ki, bu kişiler insanları ölüme sevk ederken kendileri ölüm sonrası

51 Şiirin başı şu şekildedir: "Babasının ardından giden [Hatem'in oğlu] Adiy sayılır". [Muhakkik notu].

hayat için servet biriktirmekle meşguller. Onlar harplerde ölmezler, aksine harplerden sonra yaşayabilmek için insanları öldürürler.

İkinci olarak ise "Bu fetih kimin içindir ve niçin vuku bulmuştur?" sorusunu soruyorum.

1. Mustafa Kemal ve arkadaşları Osmanlı Devleti'nin nimetleriyle yetişen, kendilerini devletin emir ve nehyine adayan kimselerdendiler ve fakat isyan ettiler, devlete karşı çıktılar. Ardından da devleti yıktılar, hatta tümüyle unutturmak istediler. Öyle ki, onlardan birisi Osmanlı Devleti'nin alameti olduğu gerekçesiyle feslere takılan püsküllerin kaldırılmasını emreden bir kanun çıkarılmasını dahi teklif etti. Eğer her fetih, muzaffer ordu komutanına itaat ettiği devletine ve yüce bildiği emîrine karşı gelip ayaklanma hakkı veriyor ise zafer kazanan komutanları olan devletlerin vay haline! Ben Mareşal Vosch ve [Edmond] Allenby gibi kimselerin niçin devletlerine karşı ayaklanmadıklarına ve devleti tahakkümleri altına almadıklarına şaşarım şu halde?!

Şöyle bir itiraz vaki olabilir: Mustafa Kemal ve arkadaşları devletlerine karşı İzmir fethedilmeden önce isyan ettiler. Zira devlet onlara Yunan işgalini görmezden gelmelerini emretmişti. Ayrıca üzerlerine tıpkı Yunanlılar gibi ordu göndermişti ve idamlarına hükmetmişti.

Buna cevabım şu şekildedir: İlk olarak, ordunun ve ordu komutanın devletlerinin siyasetlerine karışıp devlet görüşünün hilafına kendi başına hareket etme hakları yoktur. Zira ordunun devlet içerisindeki konumu icra ile sınırlıdır, ordu hüküm ve görüş ortaya atma makamı değildir. Devletin aldığı kararın millete ağır bir yük getirme ihtimali olsa dahi bu durum böyledir. Görüldüğü üzere bizden çok daha güçlü olan Alman ordusu, Alman milletine çok ağır yükler yükleyen Versay Antlaşması'nı imzalayan hükümetlerine karşı itaatsizlik etmemiştir. İkinci olarak ise Kemalcilerin Emîrü'l-Mü'minîne itaatsizlik etmeleri kendileriyle kıtale girişilmesi ve idamlarına hükmedilmesi sebebiyle değildir. Aksine onlar itaatsizlik ettikleri için kendileriyle kıtale girişilmiş ve idamlarına hükmedilmiştir. Hatta onlar İzmir'den önce Âsitâne'ye yöneldiler ve hücum ettiler. Bunun üzerine kendileriyle savaşıldı. Eğer bu isyanları İzmir'i geri almak için olsaydı ve onların isyan etmek gibi bir gayeleri olmasaydı, İzmir'in geri alınmasıyla birlikte isyanları sona erer ve ortadan kalkardı.

2. Bu fethin İslâm ve i'lâ-yı kelimetullah için olduğunu kabul etsek bile onlar bundan sonra İslâm'dan ayrıldılar. Çünkü hükümetleri ile hilafet makamının arasını ayırdılar. Halifeyi nüfûzundan ettiler. Bu ayırmanın, [İslâm'dan] ayrılma anlamına geldiğini daha önce açıkladık. Zira hilafetin

ayırt edici vasfı, maddî (*cismanî*) dünyevî hükümetin de tâbi olduğu dinî riyasettir. Bir diğer tabirle Müslümanların bir kişinin hükümeti altında olmaları ve bu adamın da Resulullah'ın (s.a.v.) ümmeti üzerindeki hükümetine niyabet ettiği için dinin hükümeti altında olmasıdır. Hükümet hilafetten ayrılırsa ve hükümet de sıradan ve çağdaş (*zemeniyye*) bir hükümet olursa onunla hilafet hükümeti arasında tek bir fark kalır; o da bu hükümetin niyabet ve dinî hükümet kayıtlarıyla mukayyet olmamasıdır. Hiç kuşku yok ki, hükümetin hilafetten ayrılması, onun dinden ayrılması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte onlar da birçok defa hilafeti saltanattan tecrit edip bunların arasını ayırmakla dinle dünyanın arasını ayırmayı hedeflediklerini beyan ettiler. İzmir'in fethi dinden ayırdıkları bu dünya uğruna bir uğraş vermek ve gayret sarf etmekten başka bir şey değildi. Bunu din için yapmadılar. Bu fetihten dinin payına, nüfûzundan tecrit edilmek ve hükümetinden uzaklaştırılmak düştü. Onlar İzmir'in işgalden kurtarılmasının kendilerine sağladığı güç ve cüretle laik (*lâ-dinî*) özelliklerini açık ettiler. Gafil kimseler ise bu fethin İslâm'ın şanının savunması için olduğunu ispat etme gayretindedir. Hâlbuki onlar bunu İslâm'a saldırmak için fırsat bildiler ve bunu "İslâm'ı koruyoruz" iddiasıyla yaptılar.

Eğer İzmir'i ele geçirip muhafaza eden herkes, zâhir ve bâtınına, yapıp ettiklerine bakılmaksızın İslâm topraklarının müdafii olarak görülecekse, daha önce İzmir'i işgal eden Yunanlıların da kendilerini bu mevkide görmeleri icap eder. Eğer Mustafa Kemal İzmir'e galebe çaldığında aynı zamanda İslâm dinine de galebe çalmış ise bu galebeden İslâm'ın kazancı ne olacaktır ki?! Eğer İzmir, Kemalcilerin ellerinde dinin Türkiye'deki hükümranlık ve hükümetini yıkmak için şerli ve etkili bir yol olarak kullanılıyorsa, Müslümanlara sırf Müslüman olmaları hasebiyle kazanım olarak dönen şey nedir?! [Durum böyleyse] Allah'ın lâneti İzmir'in, onun fethinin ve geri alınmasının üzerine olsun! "Şüphesiz o küfredenler, bütün yeryüzündeki ve daha bir o kadarı onların olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verecek olsalar, kendilerinden kabul edilmez. Onlara acı verici bir azap vardır!" [Maide, 5/6]. Kavmim Türkler, eğer dinlerini kaybederek güç ve üstünlük elde edeceklerse bunun benim için teselli edici bir anlamı olmaz; aksine bu beni çokça üzer. Zira bu durumda artık onlar benim kavmim olmaktan çıkmışlardır. Dinimin düşmanı olmuşlardır ve düşmanımın kuvveti beni sevindirmez.[52]

•••••

52 Sözün özü şudur: Türkiye dışında yahut dâhilinde yaşayan hiçbir Müslümanın, Kemalcilerin ve hükümetlerinin dinin ahkâmıyla oyun oynadıkları ve sözlü veya fiilî olarak dini istihfaf ettikleri konusunda şüphesi bulunmamaktadır. Gün geçmiyor

[Anayasa ve "Devletin Dini Din-i İslâm'dır" Maddesi]

Akıllı kimselerin aldanmaması gereken hususlardan, hatta [onların] İslâmî fikirlerle oyun oynadıklarını gösteren hususlardan birisi cumhuriyetin ilânı esnasında devletin dininin İslâm olduğunu açıkça beyan etmeleridir. Fakat bu tasrihin anlamı onların İslâm'a dönüş yapmaları değildir. Aksine dünyanın en uzak bölgelerinde onların dinden dönmelerini hoş görmeyen

••••••

ki, gazeteler buna delâlet eden bir haber yazmasınlar. Türk hükümetinin geçmişten bugüne geldiği noktaya kadar onlara sevgi ve muhabbet besleyen ihlaslı Müslüman okuyucular da artık kaçınılmaz olarak benim söylediklerimi tasdik etmektedirler. Ancak onlar, Kemalcilere olan eleştirilerimin dinî ve ilmî sahayla sınırlı kalmasını ve siyaset meydanına müdahil olarak onlara bu konuda nasihat veren biri konumunda ve onların siyasî işlerine müdahil olmamamı istiyorlar. Fakat ben işlerin nihai merciinin siyaset olduğunu, başlangıçta ve sonuçta her türlü hayır ve şerrin siyasetle varlık bulacağını, insanların maslahatlarını gerçekleştirme uğraşısı veren kimselerin bu çabalarının siyaseti paranteze alması durumunda heba olacağını, boşa gideceğini biliyorum. Siyasetle desteklenmeyen nasihatler aciz bir kimsenin tazarrusu mesabesindedir. Mesele onun insaf ve müsamahasına bırakılamayacak kadar önemli olsa dahi nasihat ettiği kimse dilerse ona kulak verir, dilerse nasihat eden kimsenin acziyetiyle alay eder. Nasihatinde ısrarcı olanı cezalandırması dahi imkân dâhilindedir.

Bizim diyarımızda dini siyasetten tecrit edenler ve onların takipçileri din âlimlerinin siyasetle iştigal etmemesi gerektiğini düşünüyorlar. Buna gerekçe olarak ise ulemânın siyasetle iştigalinin gereksiz olduğunu ve [bu durumun] onların saygınlıklarına halel getireceğini gösteriyorlar. Amaçları ise siyaseti kendi tekellerine almak ve yalnızca kendilerine has bir meslek haline getirmektir. Böylelikle ulemâyı acziyet konumuna getirerek aldatmaktalar, bir yandan da ellerini öpmekte ve onlara böylelikle kendileri nezdinde saygın kimseler oldukları izlenimini vermektedirler. Ardından ulemânın kendilerine emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker yapma imkânının bulunduğunu söyleyerek insanların dinlerine dilediklerini yapmaktadırlar. Ancak ulemânın söylediklerinin boş sözler olarak kalacağını ya da imanın en zayıf olanını tercih edip bunu kalplerinde tutacaklarını bilmekteler. Siyasetten el çeken ulemâ, işi ellerinde tutan kimselerle her türlü siyasetlerinde birlikte hareket etmektedir. Onlar da ulemâya gerekli in âm ve ihtirâmda bulunmaktadırlar. Bunlar da tıpkı siyasî otoritesinden (*sulta*) ve tüm siyasî nüfûzundan feragat eden halife gibidirler. Allah bana kadimden beridir laik (*lâ-dinî*) ilkelere sahip siyasetçilerin hilesi konusunda dikkatli olmayı nasip etti. Onların karşısına çıkıp siyasetin cilveleriyle de mücadele etmelerinin ulemânın vazifesi olduğunu eskiden beri anlamamı sağladı. Bu, dinin siyasete alet edilmesi değildir; aksine siyasetin dinin aleti kılınmasıdır. Siyaset böylece dinin yüceltilip uygulanmasının hizmetinde olur. Zira siyaset hükümet kuvvetlerini temsil eden aletlerin en güçlüsüdür. Dine yardım etmenin kişinin helâkine ve aşırı yıpranmasına sebebiyet verdiği, garip olarak ortada bırakıldığı bu günlerde her ne kadar bu mücadelemizi kaybetsek de, sözlü cehdimizin üzerimize ağır bir sorumluluk olduğunu bilmekteyiz. Yine de nihaî zaferin bizim olacağına kaniyiz; bu dünyada olmasa bile ahirette.

Müslümanları aldatma çabasına dönüş yapmaktadırlar. Fakat bu tasrihleri apaçık bir yalandır. Ve sözleriyle fiilleri çelişmektedir. Hatta bizzat kendi sözleri dahi bu tasrihle tenakuz halindedir. Lozan'daki temsilcileri ve onun dışındaki bazıları hükümetlerinin laik (*lâ-dinî*) olduğunu ve cumhuriyetlerinin İslâmî bir cumhuriyet olmadığını beyan etmişlerdir. Bu durumda söyledikleri söz nasıl doğru olabilir? Bu cumhuriyetin kurucuları bizatihi daha önceki hükümeti kuran kimselerdir. Daha önce kurulan Millî Meclis hükümeti kuruluşu esnasında bu ifadeye yer vermemişti. Aksine hükümetle hilafetin ayrılması bu hükümet devrinde gerçekleşmiştir. Kaldı ki bu fiil dahi bizatihi İslâm'a aykırı bir durumda bulunulduğunun açık bir ifadesidir. Bu farklılık aynıyla cumhuriyet hükümetinde de devam etmektedir. Dinin lehine ve aleyhine münakaşalar hâlihazırda gazetelerinde cereyan etmektedir. Laik (*lâ-dinî*) projeye destek verenler aynı zamanda cumhu-

••••••

Geçen sene mübarek hac mevsiminde çeşitli Müslüman millet ve ülkelerden Beytü'l-Haram'da bir araya gelen İslâm ulemâsından müteşekkil büyük bir cemaate ait bir beyannameyi bazı Arap gazetelerinde gördüm. Ulemâ, Müslümanların dünüyle bugününü tavsif ederek onları müsamahakâr şeriatın bağına tutunmaya davet etmekte. Onlara göre Müslümanların inhitatının sebebi dinleriyle amel etmeyi terk etmeleri, Allah'ın Kitabı'nı arkalarına atmaları, Peygamberlerinin Sünnet'ini ihmal ederek onun peşi sıra gitmemeleridir. Bu kanaatlerini şerefli tarihlerinden örneklerle desteklemektedirler. [Müslümanlar] bu dine tutundukları devirlerde dünyanın efendisi olmuşlar, mutluluğa erişmişlerdi. Yeryüzü onlara itaat ediyordu, tüm genişliğiyle onlara boyun eğiyordu. [Dinden] yüz çevirince Allah da kalplerini saptırdı, güçlerini yok etti. İnhitat ve mezellet esbabıyla kuşatıldılar.

Çok güzel söylemişler! Sadece hak ve hakikati dile getiren, güzel bir niyeti, değerli bir fikri içeren bu beyannameyi yayınlamakla da çok iyi etmişler. Fakat mezkûr muhterem ulemâ beyannamelerinde Müslümanlara tavsiye ettikleri ve kendilerine rehber edinmelerini istedikleri planlarının uygulanabilmesi için bu çabalarını siyasî araçlarla teyit etmezlerse ben bu saygın çabanın büyük bir amelî sonucunun olacağını zannetmiyorum. Zira milletler içerisinde kötülüklerin önünü açan ve maslahatların önünü kesen en önemli ve güçlü etkenler, milletleri yöneten hükümetlerdir. Cemiyetlerden çok fertleri hedef alan bu kıymetli ulemânın hitabının mezkûr hükümetlere müteveccih olması gereklidir. Eğer beyannamelerinde Müslümanların dikkate almalarını istedikleri konularda hükümetler kendilerini desteklemezse bu çabaları incir çekirdeğini dahi doldurmayacaktır. Müslümanlar derin uykularından uyanamayacaktır. Sözün hülasası, nasihate muhtaç olanlar hükümetlerdir, fakat hükümetler arkalarında hâkimiyet/güç (*saytara*) olmayan nasihatlere kulak asmazlar. Ulemâya düşen, Müslüman milletlerde bu doğru hâkimiyeti ekmeye çalışmalarıdır. Böylelikle hükümetleri ister istemez doğru yola erişecek ve ondan sapmayacaktır. Bu gerçekleşmezse hükümetler hevalarınca hareket etmeye devam edecekler ve milletler artlarından inhitat ve dalâlet çukurlarına yuvarlanacaktır. Ya da millet içinden ins şeytanlarının saçtığı tohumları saçan cahilî bir hâkimiyet ortaya çıkacak ve millet ve hükümetleri helâk çukurlarına sürükleyecektir.

riyet hükümetinin kurucuları ve destekçileridir. Celal Nuri Bey, Ağaoğlu Ahmed Bey ve Ziya Gökalp Bey böyledir. Dinî projeyi tercih eden *Tevhid-i Efkâr* gazetesinin sahibinin de aralarında bulunduğu diğer bazı zevât ise hükümetin muarızlarındandır. Bu münakaşa ve farklılıktan çok zamandan beridir onların gazetelerinin bahsettiğini Mısırlıların hatırlamaları gerekmektedir. Fakat Mısır gazeteleri bütün bu münakaşalarda hükümetin laik (*lâ-dinî*) projeyi destekleyenlerin tarafında olduğunu, hatta onlarla ittifak halinde olduğunu açıkça beyan etmemektedir.

Bu durum ise kimin hangi tarafta olduğu, hükümet içindeki ve dışındaki ricalin konumlarının tayini konusunda kafa karışıklığına yol açmakta ve hakikatin anlaşılmasına engel olmaktadır. Hükümet ve destekçileri laik (*lâ-dinî*) projeye destek vermeye devam ederlerken ve bu konudaki münakaşa ve hilaf sürerken, olayların gidişatının tam tersine bir şekilde aniden dini tasrih eden cumhuriyet hükümeti ilân edildi. Fakat bu tasrihin hakikatle ve samimiyetle bir alakası bulunmamaktadır; aksine bu tasrih "cumhuriyet" kelimesinin yabancılığını gidermek amacıyla ve kulaklara hoş gelmesi için kullanıldı. Bir fırkanın hedeflediği, diğerinin ise karşı çıktığı cumhuriyet ve ilhad projeleriyle ilgili, cumhuriyetin ilânına takaddüm eden münakaşalar buna delâlet etmektedir. İlk fırka iki projenin birlikte yürürlüğe konulmasının zorluğunu gördüğü için, birini ilân etti ve diğerini geçici bir süre rafa kaldırdı. Gerçi onlar daha önce hükümeti hilafetten ayırmak suretiyle hem sözlerinde hem de fiillerinde zımnen ikinci hedeflerini de ilân etmişlerdi. Daha önce de zikrettiğimiz üzere onların diyanet çağrıları küfürden dönüp imana erdikleri anlamına gelmemektedir. Aksine bu durum şu âyet-i kerimede buyurulduğu gibidir: "Bedeviler iman ettik dediler. De ki: 'Siz henüz iman etmediniz ve lâkin henüz iman kalplerinizin içine girmemiş olduğu halde 'İslâm'a girdik deyin' ve eğer Allah'a ve Resulü'ne itaat ederseniz, size amellerinizden hiçbir şey eksilmez; çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir" [Hucurât, 49/14].

Mustafa Kemal'in Âsitâne'deki lisan-ı hali mesabesindeki *İleri* gazetesinin 24 Şubat 1340 tarihli nüshasında neşredilen başyazı bizim tüm bu anlattıklarımızı teyit etmektedir. Makalenin başlığı "Tezat ve İdare-i Maslahat"tır. Makale başlığındaki "idare-i maslahat" ifadesi Türkçede geçici bir şekilde halledilen herhangi bir iş veya fiile delâlet eder. Ayrıca bu şekilde yapılan işte doğruluk yahut samimiyet bulunmaz. Bu makaledeki ifadeleri harfi harfine Arapçaya tercüme ettik ki ibret almak isteyenler ibret alırlar, olup biteni anlamakta çok ağır kalan kimselerin de uyanmasına vesile olur:

"Millet Meclisi hilafetle hükümetin arasını ayırdı; fakat hâlâ Şer'iye Vekâleti'ni ve şer'iye mahkemelerini ilga etmedi. Bir yandan laik (*lâ-dinî*) bir hayat yaşamak istiyoruz; öte yandan aile kanununda dört kadınla evlilikten bahsediyoruz. Dünyayı dinden ayırmaya her niyet edişimizde bunun tam aksini yapıyoruz. Tezat çukurlarına düşüyoruz. Uzun süreli araştırmalar, hazırlıklarla ve cesaretle yazdığımız Teşkilât-ı Esasiye'mizin aldığı son şekle bir bakarsak göze çarpan ilk tezatların şunlar olduğunu görürüz:

1. Devletin dini İslâm'dır.

2. Türkiye ahalisi Türk olarak isimlendirilir.

3. Türkiye Cumhuriyeti'nde vicdan özgürlüğü vardır.

Bu esaslara biraz daha yakından bakalım:

Saltanatı hilafetten ayırdık, şimdi ise resmî bir dinden bahsediyoruz. Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu! Şimdiye kadar tezatlar, idare-i maslahat ve korkaklık yolunu tutmuş olabiliriz, fakat cumhuriyet devrinde böyle yapmayalım. Yoksa tüm dünya bizimle alay eder, ciddiyetimize ve samimiyetimize kimse güvenmez. Kimi kandırıyoruz: Kendimizi mi, dünyayı mı?"

Hükümetin dini, gelmiş geçmiş tüm karineler hilafını gösterirken, "mücerred İslâm dinidir" demekle İslâm olmaz. Hilafetle siyasî idarenin arasının ayrılması ve hâlâ da bunların ayrı ayrı bulundurulması bunun böyle olmadığını göstermektedir. Bir hükümetin İslâm dinini kendisine din seçmesi ancak dinin hükümette etkili ve nüfûzunun olmasıyla mümkündür. Hâlbuki mevcut durumda hilafeti siyasî idareden ayırmak suretiyle hükümet, İslâm'ın boyunduruğundan ayrılmış, dinin kendisine müdahale etmesinin önünü kesmiştir. Nitekim bu konuyu bu kitap boyunca geniş bir şekilde ele alıp izah ettik. Hâsılı bir milletin dini iki bakış açısından ele alınabilir:

Birincisi fertlerin dine mensup olmaları ve bütünüyle kendi ihtiyarlarıyla kendilerini dinle mukayyet kılmalarıdır. Bu hususta hiçbir kimsenin tahakküm (*sulta*) derecesindeki bir emir yahut yasaklamasına da muhatap olmamaları gerekmektedir. Bu durum fertlerin durumu açısından bakıldığında milletin dinini gösteren bir hususdur. Bir de milletin hükümet ve cemiyet boyutu vardır. İslâm dini fertlerin ve toplumun durumlarıyla birebir ilgili olduğundan ve hatta içtimaî medenî konularla daha fazla ilgili olduğundan hiç kuşkusuz bir milletin hükmî şahsiyetinin de Müslüman olması o milletin Müslüman bir millet olabilmesinin sıhhat şartıdır. İçtimaî ve siyasî şahsiyetinin, kendisini oluşturan tek tek fertlerinin Müslüman olduğu gibi İslâm şeriatının hükümlerine boyun eğmesi, bunları kabul etmesi

de gerekmektedir. Bir millet, tek tek fertleri bakımından İslâm ahkâmına boyun eyse ve fakat milletin hükmî şahsiyetini temsil eden hükümet ve cemiyetleri boyun eğmese o milletin Müslümanlığı sahih olmaz. Bir millet Şeriatın ahkâmıyla kayıtlı kalmayı reddeden ve hatta mutlak mânada hür olmayı tercih eden bir hükümeti seçerse, benim nazarımda kendilerine böyle bir hükümeti seçip ona itaat etmeleriyle birlikte kesinlikle İslâm gömleğini de çıkartmış olur. Bunun böyle olduğunda şüphe eden kimse de aynı konumdadır. Halk Fırkası'nın, yani Mustafa Kemal'in fırkasının programında açıkça belirtildiği ve İttihatçıların önderi ve Kemalci cumhuriyetin temellerini atan Ziya Gökalp'in de

Hâkim olan millet midir, Meşihat mıdır?
Millî Meclis, mebûsan mı, bâb-ı fetvâ mı?
Meşrutiyet bir hîle-i şeriat mıdır?
Hür bir millet olduğumuz yoksa rüya mı?

ifadeleriyle temenni ettiği üzere cumhuriyet hükümeti bu kategoridedir. Dinin hükümet üzerindeki hâkimiyetini tanımayan fertlerin şahsî dindarlığı da kendilerine bir fayda vermez, aksine böylesi bir durum tümünün irtidat ettiği anlamına gelir. Bundan yaklaşık bir sene önce *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm* gazetelerinde neşrettiğimiz makalemizde bu hükme varmıştık, hâlâ da aynı hükmü taşıyoruz.

"Kendini dinî kayıt altına alan bir hükümet nasıl hür ve müstakil olur?" şeklindeki bir itiraza karşılık şunları söyleyebilirim: Bu soru Batıcıların hükümetle dinin arasını ayırmakla hedefledikleri o amansız derde temas etmektedir. Allah'ın yardım ve tevfikiyle şöyle diyoruz: Biz İslâm dinini Müslümanlar için bir nimet olarak görür, onların dünya ve ahiretlerinin saadeti olduğuna, dinin Müslüman halkların çok yakından hissettikleri karakteristik özelliği olduğuna, dini kendilerine ait bir meziyet addettiklerine itikat edersek, bu durumda onların hürriyetleri ve müstakil oluşları, hükümetlerinin dinin ötesine geçmesinin yasak olmasıyla zıtlık arz etmez. Aynı şekilde vatancılığa ve millî şiarlara mugayir işler yapmanın yasak olması da doğal olarak hürriyet ve istiklâl ile zıt bir durum olmaz.

Burada dikkat edilmesi gereken fikrî bakımdan kaygan bir zemin var: Biz hürriyet istediğimizde ve hürriyete kıymetli şahsiyet sahibi kimseler nezdinde önemli bir konum biçtiğimizde aynı zamanda milletlerin hükümetler karşısında hürriyet sahibi olmalarını istemekteyiz; milletin işlerini görme hususunda hükümetlerin sahip olacakları hürriyeti değil. Hatta hükümetlerin hürriyetlerinin ziyade oluşu milletin hürriyetine zarar verir,

onu eksiltir. Bu sebeple hükümetlerin milletle olan ilişkilerinde kanunlarla mukayyet olması istenir. Kanunî idare terakki ve medeniyet yolundaki yüksek bir idealdir. Bundan kastımız hükümetin millet karşısında sabit bir konumunun olması ve kanunların içerdiği hususlarla kayıtlı kalması, bunlara aykırı davranmamasıdır. Kanunları sürekli değiştirerek onları oyuncak haline getirmekten kaçınmasıdır. Ancak hükümetin bu sebatı ve kanunları sürekli değiştirmesi, kanunlar değiştirilinceye kadarki tüm icraatlarında mevcut kanunların dışına çıkmaması anlamına gelmektedir. Zira mevcut kanunların dışına çıkmakla, kanunu değiştirerek yenisine tâbi olmak arasında bir fark vardır. Ancak kanunları değiştirmek de bir oyun vesilesi kılınır ve sürekli yenilenen kanunların varlığı söz konusu olursa, bu durumun mevcut kanunları uygulamamaktan hiçbir farkı kalmaz. Merî kanunların hükümete gelen insanların keyifleri uyarınca ve diledikleri vakit değiştirilmesi doğru değildir. Kanunların, sırf milletin nâibleri oldukları gerekçesiyle mebuslar eliyle değiştirilmesi, bunun milletin tercihini yansıttığı anlamına alınamaz ve bu durumun bir dizi mahzuru bulunur. Zira her ne kadar milletin vekili olsalar da, mebusların görüşlerinin aynıyla milletin görüşlerini yansıttığı doğru değildir. Türkiye örneğinde ise durum bütünüyle farklıdır. Bırakın milletin görüşüyle vekillerinin görüşlerinin aynılığını, mebuslar milletin mebusu bile değillerdir. Yukarıda anlattıklarım milletin gerçek mebusu olan kimseler için geçerlidir.

Bahsini ettiğim gerekçe nedeniyle kimi ülkelerde parlamentonun çıkarttığı kanunların güven oylamasını yapmak için millete arz edilmesi (referandum) yöntemine başvurulur. Ancak milletin de kendini denetlemesi, ayrıca çıkarılan kanunların dayanağı olan ictihadlarında hataya düşmemek için belli bir edebî ve fikrî olgunluğa ve kurallar silsilesine sahip olması gereklidir. Özellikle kanunların değiştirilmesi ya da ilk yahut ikinci tabiatının hilafına olarak çıkartılması durumunda milleti oluşturan fertlerin birçoğunun kanunlara riayet edip gereğini uygulama konusunda kusurlu davranma ihtimali her zaman mevcuttur.

Burada Ankara hükümetinin çıkarttığı kanunları örnek olarak zikredelim: Ankara hükümeti bazı ilkelerini eleştirdiği için Lütfi Fikri Bey'i hıyânet-i vataniye kanunuyla yargılayarak mahkûm etmişti. İstanbul baro başkanı olan Lütfi Fikri Bey nasıl oldu da böyle bir hataya düştü? Bu kanunun çıkartılmasının üzerinden çok geçmemişti ki unutmuş olsun?! Nitekim kendisi de İstiklal Mahkemesi'ndeki savunmasında mezkûr kanunun konuşma hürriyetini yasaklamadığını ve mahkemenin de bunu yapmaya hakkının olmadığını söylemek suretiyle [kendisini] müdafaa etmişti. Benim burada

dikkatimi çeken husus şudur: Hükümetin hürriyetini gerekçe göstererek kanun koyan kimseler böylelikle [insanların] hürriyeti[ni] baskı altına almış oluyorlar. Bütün hata, hükümetin ve hatta milletin, dilediği gibi kanun vaz etme hakkının olduğunun kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Eğer kanunların nihaî amacı millet ve hükümetin hevasına göre davranmalarını engellemek ise kanunların istendiği vakit değiştirilmesine engel olacak ağır şartların kabul edilmesi gerekmektedir. Bir yandan insanların kanunların emri ve hükmü altında olmasının gerektiğini söylüyoruz; öte yandan da kanunları insanlar vazediyor. Bu durumda hangisi diğerine hükmetmektedir? Memleketlerin temelini oluşturan kanunların vazedilmesi esnasında, tüm kanunların hükmü altında yaşamasını gerekli gördüğümüz insan nevi ile kanunları vazeden insanlar farklı nevilerden midir?

Kanun vazederken belli bir sınırda kalınmalıdır. Bir başka ifadeyle kanun koyucularını da bağlayan ve değiştirilemez temel kanunlar bulunmalıdır. Vazedilen kanunlar buna dayanmalıdırlar, engelleyici gücünü bu kanunlardan almalıdır. Bu temel kanunların en mükemmeli semavî olanlarıdır. Zira bu kabil kanunların değiştirilmesi beşerin takati dâhilinde değildir. Semavî kanunlar insanlardan kaynaklanan fesatların ıslah edilmesi hususunda asli bir dayanak olarak kabul edilmeye en layık kanunlardır. Bunlar kanun vazeden kimseleri de bağlayıcı olmalıdır. Tabiî hukuku savunanlar semavî kanunların yerine tabiî kanunları teklif ediyorlar. Hâlbuki bu kanunların eksik kalan tarafları vardır. Meselâ sevap ve ikâp gibi müeyyide kuvvetlerinden mahrumdur. Semavî ve tabiî kanunlardan sonra üçüncü derecede milletlerin vaz ettiği temel kanunlar yani anayasalar gelmektedir. Bu kanunlar bahsettiğimiz özelliklere mümkün mertebe sahiptir ve bu sebeple değişime açık değildir. Milletler anayasalarını âdeta bir daha değişmeyecekmişçesine vazederler; bizim memleketimizde olduğu gibi anayasalar on beş yıl içinde on beş kere değiştirilmez. Anayasaların değişime açık olmaması aynı zamanda ferî kanunlarda da aranan bir niteliktir. Mutlu bir idareye ve sağlam bir güvenliğe sahip ülkeler kanunlarını tebdil etmekten kaçınan ve kelimenin gerçek anlamıyla kanunlarıyla 'oynamayan' ülkelerdir. Bunun tam aksi bir durumu ise biz kendi ülkemizde görmekteyiz: Kemalcilerin milleti yüceltme ve idareyi terakki ettirme davaları uğruna tam bir kanun hercümerci yaşanmaktadır. Halkın hürriyetiyle yetinmeyip halk egemenliğini getirdiler. Meşrutî idareden ise cumhuriyet idaresine terakki ettiler. Bütünüyle hürriyet ve terakki davası uğruna yaptıkları bu işlerin zirvesi olarak da düşünce ve ictihad hürriyetini kökünden ortadan kaldıran Hıyânet-i Vataniye Kanunu'nu vaz ettiler. Büyük Millet Meclisi'nin

Saruhan mebusu ve Lütfi Fikri Bey'i muhâkeme eden İstiklâl Mahkemesi'nin nâib-i umumisi Vasıf Bey'in, Meclis'i Hıyânet-i Vataniye Kanunu'nu vaz etmeye götüren sebebi açıklamak ve Lütfi Fikri Bey'in "Eğer kanunun mânası naib-i umumînin anladığı gibiyse şu halde düşünce, münakaşa ve konuşma hürriyeti nerede kalmaktadır?" şeklindeki itirazına cevap vermek üzere şöyle dediğini okudum: "Türk vatanında ve bu vatanın kanunlarının hükmü altında yaşayan hiç kimsenin bu konuda konuşmaya hakkı bulunmamaktadır. Hürriyetler kanunlara muarız olmamak kaydıyla mukaddestir". Yani bu kanun fikir, münakaşa ve konuşma özgürlüğünü yasaklamaya devam ettiği müddetçe memlekette bu konudan bahis açmak caiz değildir. Kemalci mahkemenin nâib-i umumîsinin dediklerinden anlaşıldığına göre, yüce hürriyet davası, bunu yasaklayıcı bir kanun çıkartma hakkı bulunan bu hükümetten sonra düşüşe geçmiş ve inhitâta maruz kalmıştır. Mezkûr zat şöyle devam ediyor: "Bu kanunu vazedenler, Türk memleketinin başına hürriyet davası yüzünden gelen ağır felâket ve belâları görmüşlerdir". Bu sözleri işiten kimse, mezkûr zatın İttihatçıların ve Kemalcilerin devirlerini tasvir ettiğini zanneder. Çünkü bahsi geçen hadiseler bu ikisinin zamanlarında olmuştur. Yine bu devirlerde hürriyet davası çokça söze konu edildi ve desteklendi. Kemalci hükümetin sayın nâib-i umumîsinin bahsettiği gibi hürriyet memlekete zarar verdiyse, mutlakıyetçi hükümetin suçu ve ayıbı nedir? İnsanlar cumhuriyet idaresinden başka bir hükümet tarzına rücû ederler düşüncesiyle ve onları korkutmak amacıyla istiklâl mahkemelerinin kurulmasının ne gereği vardır? Hürriyeti diriltmek ve yüceltmek uğruna hürriyeti öldüren bu maskaralıklar da nedir? Belânın başı ve aldatmanın kaynağı hükümetin hürriyetiyle milletin hürriyetinin karıştırılmış olması, ayaktakımı topluluğunun saltanatıyla fakir milletin saltanatının aynada birbirlerinin yerine geçmiş gibi yansımasıdır.

Bütün bu anlattıklarımızdan, değişmez kanunlara sahip olduğu için İslâm dinine esef duyan insanların yanılgısı ortaya çıkmış olmalıdır. *Dinî Müceddidler* başlığıyla basılan kitabımda görüş ve düşüncelerini tartıştığım ve kendisiyle münakaşaya tutuştuğum Haşim Nahid Bey bu kabil insanlardandır. O İslâm'ın değişmez kanunlarına insanın kanun vaz etme hürriyetini ortadan kaldırdığı için karşı çıkmaktadır. Hâlbuki insan zâlim nefsiyle baş başa bırakılırsa kendi elleriyle hürriyeti ortadan kaldıran kanunlar vazeder. Kanunları oyuncak haline getirir ve hürriyet davası koca bir yalana dönüşür. Bu sebeple insan ile zâlim nefsi arasında bir engel mesabesinde olacak değişmez kanunların varlığı gerekmektedir. Ben laikleri (*lâ-dinî*) iyice tecrübe ederek gördüm ki, onlar hürriyet davasında yalan söylemektedirler.

Hatta onlar, insanların gönüllerine hoş gelen tüm davalarında yalancıdırlar. Din ehli hem hürriyet konusunda hem de kanun vazı konusunda en doğru sözü söylemektedir.

[Tekrar İzmir Meselesi]

İzmir meselesine dönelim. Bu fethin millet için yani Müslüman Türkler için yapıldığını söylesek bile, bu kişilerin kalbinde dinine bağlı insanlara karşı bir kin vardır. Sürekli olarak gerçekleştirmeye çalıştıkları ve bir türlü vazgeçemedikleri projeleri ihlâslı Müslümanların köklerini kazımaktır. Bir diğer projeleri ise dinin kökünü kurutmak ve memleketi dinin nüfûzundan kurtarmaktır. Esas itibariyle onlara göre dinin yok edilmesi dindarların yok edilmesine bağlıdır. Her şey tüm çıplaklığıyla ortadadır. İzmir'in fethiyle güçlendiler ve kendi düşünce ve hedeflerini fiiliyata geçirmek için cesaret buldular. Bu fetihle birlikte Allah'ın dinine ihlâsla bağlı olan insanlara zarar verme cüretinde bulundular. Müslümanlar içinde en fazla buğuz ettikleri kesim ise onlara iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayan ulemâdır.

Ey Müslüman kardeş! Bu fetih öncesinde ve sonrasında Anadolu'da özel olarak seçilen çok sayıdaki âlimin başına neler geldi biliyor musun? Tüm bunlar Rablerinden korkan kimselerin tüylerini ürpertecek cinstendir. Onlar hilafeti hükümetten ayırmak suretiyle geride kalan ulemâya harp ilân ettiler.[53] Müslümanların vatanlarının selâmeti Müslümanların selameti

••••••

53 Söylediğimizin doğruluğunu gösteren en önemli delil bütün bir İslâm dünyasının yadırgamasını gördükten sonra dahi Kemalcilerin, hilafetle hükümetin arasının ayrılması projesinde ısrarlı olmalarıdır. Hatta onlar "İslâm âleminin bizim kendi meselelerimize karışma hakları yoktur!" diyecek kadar ileri gidebilmişlerdir. Onlar bu konuda gittikçe sertleştiler. Hatta bu projelerinde kendilerine karşı çıkan kimselerin idamını âmir bir kanun çıkarttılar. Müslümanları yıldırmak ve yüce şeriatın hükümlerini nakzetmek için yaptılar bunu. Allah'ın rahmet ve selâmeti İslâmiyet'in ve fikir ve ifade özgürlüğünün üzerine olsun! Daha sonra hamlelerini sarıklı ulemâya yönelttiler. Hatta yurtiçi gezilerinin birinde konakladığı bir vilayette kendisini dinlemeye gelen topluluğa karşı yaptığı konuşmasında Allah yolunun gazisi (!) ve Allah'ın dininin müstehzisi Mustafa Kemal "diyanetten bahseden bu sarıklı taifesini" yok etmeye kararlı olduğunu ifade etmiştir. Bu konuşma harfi harfine Türk gazetelerinde yer almıştır. O, yok etme konusunda tek başına tüm arkadaşlarına bedeldir. Ey dinî ve amelî hamiyet sahibi kardeşim, Allah onlara kâfidir. O en iyi işitendir, en iyi bilendir. Din âlimlerine karşı baskı İttihatçılar devrinde başladı ve Kemalciler devrinde zirvesine ulaştı. Türk yurdunda din ilimlerinin tedrisi için merkezler vardı. Âsitâne'deki Fatih Sultan Mehmed Medresesi bunlardan biriydi. Onlar bu merkezlerin millet nezdindeki konumlarından korkuyor ve mehabet duyuyorlardı. Şimdi buralardaki insanları

için midir, yoksa onların kahır ve zulme uğramaları için mi? Sırf dinlerinden dolayı Müslümanlara düşmanlık yapmaktan daha ötede bir düşmanlık var mı? İslâm dinini tehdit eden başta İngiliz ve Yunanlılar olmak üzere herhangi bir millet zamanın herhangi bir anında Müslümanları dinlerinin üzerlerindeki hükûm ve nüfûzunu ilga etmekle yükümlü tutacak kadar ileri gitti mi? Kendi esaretine ve ateşine düşen kavimlerde böyle bir yola başvurdular mı? Ben tüm kalbimle Müslüman kardeşlerimin kendileri için hayır olacak şekilde içerisinde bulundukları durumdan bir an önce kurtularak hürriyetlerine kavuşmaları için Allah'a tazarruda bulunmakla birlikte; söz gelimi İngilizlerin İttihatçıların ve Kemalcilerin yaptığı gibi bizim dinimizi ve dünyamızı yıkma cihetine gitmediklerini, bilâkis dünyalarını mamur kıldığını, dinlerine de dokunmadığını itiraf etmeliyim. Bu sebeple [sömürge altında yaşayan] Müslümanların ülkelerinin mamur olduğunu, bizim ülkemizle ve ülkemiz dışında yaşayanlarımızla kıyas bile

.....

dağıttılar, tarih oldu hepsi. İttihatçılar zamanından beri her türlü başkaldırının yahut siyasî hadisenin faturasının sarıklılar taifesine kesilmesi adet haline geldi. 1325 [1909] tarihindeki 31 Mart hadisesinin unutulduğunu sanmıyorum. Nasıl olmuştu da tüm suç din ilimleri ve Arapça tedrisi yapan talebeye fatura edilmiş, bu olay onları yok etmek için bir vesile olarak kullanılmıştı. Hatta hazırlanarak Selanik'ten yola çıkan ordu Âsitâne'ye girdiğinde tutuklamaların çerçevesini o kadar geniş tutmuştu ki, önlerine çıkan tüm sarıklı âlim ve talebeyi tutuklamışlardı. Her türlü siyasî hadisenin en kötü cezası sürekli olarak diğer tüm insanlardan daha fazla sarıklı ulemâya kesildi. Sinop'ta tutuklananlar böyleydi. Ayrıca Çanakkale savaşlarında genç yaşlı toprağa gömülen binlercesi onlardandı. Harb-i Umumi'den sonraki ateşkesin akabinde Kemalciler Anadolu'da yaşlısı genciyle binlercesini katlettiler, idam sehpasında sallandırdılar. Onlardan sırf Allah'a iman ettikleri ve iyiliği emredip kötülüğü yasakladıkları, zâlimlere itaat etmedikleri için intikam alıyorlardı. Mısır ulemâsı şiddetin boyunduruğu altında yaşamanın ne demek olduğunu bilmez.

Hâsılı, Müslümanların küfre düşmelerine rıza göstermeyen, Kemalcilere dalkavukluk yapmayan ulemânın başları bedenlerinden ayrıldı, kimileri ülke dışına sürgün gitti. En azından hak ettikleri maaşları kesildi. Meselâ memleketimizin şerefi olan [nakibü'l-]eşrafın maaşları kesildi. Muhtelif yollara başvurarak zamanla ulemâyı mahvettiler, yok ettiler ve akıbetlerini bilen kalmadı. Tüm bunların olması için ne bir asır, ne yarım yüzyıl ne de on beş sene geçti. Bundan on beş sene önce yukarıda bahsi geçen Fatih Sultan Mehmet Camii'ne giderdim. Mısırlıların Ezher'iyle buradaki medrese boy ölçüşebilirdi. Onca genişliğine rağmen iç ve dışının namaz kılanlarla dolu olduğunu görürdüm. Cemaatin beşte dördü sarıklılardan oluşurdu. Şimdi ise burası ve buraya benzer tüm yerler şairin ifadesindeki gibidir:

Safa ile Hacûn arasın da bir dost yok gibi
Mekke'de hiç kimse gecelemiyor gibi.
[Hâlbuki buralıyız, hepimiz. Ancak yok etti bizi
ayağımıza takılan 'kısmetler' ve gecelerin felaketleri. Haris b. Medâd el-Cürhümî]

edilemeyecek kadar gelişip zenginleştiğini görmekteyiz. Bizi kuşatan etki ve sâiklerine ayrıca arkasındaki sırra vakıf olmadan ülkemde peşi sıra vuku bulan inkılâpları güzel görüyorlar. Canımıza ve mallarımıza kastediyorlar, bizi yenilmiş ekin yaprağı gibi yaptılar. Başkalarının başına geleni güzel görmek onlar için hiç de zor değil gibi. Eğer Mısırlılar Harb-i Umumî'nin kendilerine fayda verdiğini ve hatta Mısır'ı devlet olma durumuna yükselttiğini, bunun yanında Osmanlı Devleti'ni ise mahvettiğini, maddî ve

••••••

Onların sarıklı ulemâya ve sözlerine güvenmemeye insanları çağırırkenki en güçlü dayanakları şu sözleridir: "Müslümanlar arasında hiçbir sınıfın dinî bilgi konusunu kendisine tahsis etmeye hakkı yoktur. İslâm'da ne ruhbanlık ve ne de imtiyaz vardır". Evet, fakat Allah Teâlâ'nın ulemâ hakkındaki şu âyeti göz ardı edilmemelidir: "Bununla beraber müminlerin hepsi birden toplanıp seferber olacak değillerdir, fakat her fırkadan bir taife toplansa da dinde fıkıh tahsil etseler ve döndükleri zaman kavimlerini inzar etseler, gerek ki sakınırlar!" [Tevbe, 11/122]. Allah Teâlâ bu taifeyi cihad farzından dahi istisna etmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki uygulama da bu istisna üzerineydi. Bu istisnayı ilk kez Harb-i Umumî'de İttihatçılar ilga ettiler. Ulemânın cihad yükümlülüğünün olmaması ilkesini ortadan kaldırarak onlarla aynı safta harp ettiler. Kemalciler ise bunu daha da ileri götürerek onlara karşı savaştılar. Âyet-i kerimeye dikkatle bakan kimse kavmini uyarıp onları inzar edecek kimselerin ulemâ olduğunu görür. Kemalciler ise ulemâyı inzar ederek onları kavimleriyle tehdit etmekteler. Aynı âyette ayrıca [olaylardan] el etek çeken ve tarafsız kalan ulemâya da, kendilerinin cihadının kavimlerini inzar etmek olduğunu ifade eden bir nasihat bulunmaktadır. Allah'ın kitabında dinde derin bilgi sahibi olmaları ve kavimlerini inzar etmeleri için teşvik ettiği ulemâ kadim zamandan beri sarık sarmaktadır. Hatta eskiden bütün Müslümanlar sarık sararlardı. Sonra Türkler bunu terk etti ve âlimleri de buna tabi oldu. Kemalcilerin düşman olduğu ve giyilmesine karşı çıktıkları sarık din âlimlerinin elbisesidir. Gerçi sarık saranlar arasında buna ehil olmayanlar bulunabileceği gibi, sarık sarmayanlar arasında da dinî hükümleri öğrenip bunlar hakkında derin bilgi sahibi olan kimseler bulunabilir. Fakat yaygınlık kazanan durum din âlimlerinin sarık sarmalarıdır. Çünkü onlar dinî ilimlere derinlemesine dalan, bu ilimleri tedris uğrunda gençliklerini feda eden kimselerdir. Nitekim genel anlayışa göre tıp ilmi bu ilimle iştigal eden, bu ilme ayrılmış okullarda tıp tahsil eden kimselere bırakılır. Yine tüm bilim ve zanaatlar de böyledir ve bunlar bu konularda ihtisas sahibi olan kimselere bırakılır. Her ne kadar aralarında mezkûr bilimler veya zanaatlardan yeterince pay alamayanlar bulunabileceği ve bunların dışında kendi özel gayretiyle bilgi sahibi olanlar bulunabilse de hüküm nadire değil, yaygın olan duruma göre verilir. Hatta tabipler arasında olmadığı halde tıp ilminde tabiplerden daha ileri bir seviyede olduğunun iddia edilmesi bir varsayımdan öte anlam ifade etmez. Nitekim askerlik mesleğinde ilerleme iddiası da askerlere bırakılmalıdır. Din ilimlerindeki derinleşme de tıpkı mezkûr durumlardaki gibi ulemâya bırakılmalıdır, başkalarına değil. Bunun böyle olduğunu inkâr etmek ya [bir konuda] ihtisas sahibi [olmanın gerekliliği] ilkesini inkâr etmek anlamına gelir ya da din ilimlerinin bu ilme sahip olan kimselere bu sahada nihaî söz söyleme hakkı tanıyan ilimlerden sayılmadığı anlamına. Kemalcilerin kalplerinde sakladıkları duruma uygun düşeni ikinci ihtimaldir. Çünkü onlar bırakın dinî ilimleri ihtisasın gerekli olduğu ilimlerden biri addetmeyi, dinin aslını kabul etmemektedirler. Onların

mânevî durumunu çok şiddetli bir şekilde bozduğunu düşünebilseler bu değişimlerin başımıza neler getirdiğini anlayabilecekler. Eğer Mısır da diğer Anadolu şehirleri gibi bu değişiklikleri yaşamış olsaydı Mısır'ı da belâlar karşısında savunmasız kalan, fakirlik içinde sabahlayan insanlarla dolu bir ülke olarak görecektik. O ülkelerdeki nehirlerle kuşatılmış cennetlerin bedeli [bizde] fakirlik, korku ve tefrikadır. Oralarda gündüz gibi aydınlık, boğucu rüzgârlardan uzak geceler; Hâman'ın diktiği kule gibi gökyüzünün derinliklerine uzanan yüz binlerce binalar var. Mısırlıların on beş milyon nüfuslarına karşılık, bütçelerinde milyonlarca cüneyhleri var. Devletleri, Osmanlı Devleti'nden ayrıldıkları zamankinden çok daha zengin. Çağımızda servet her şeyin esasıdır. Onlar maişetlerini kazandıkları ticaretlerinde kâr etmekte, malları ve canlarından emin olarak rahat içinde yüzmekteler. Dünyaları bu durumda. Dinlerine ise daha fazla bağlı bir haldeler. Amel ve itikad açısından daha iyi bir durumdalar. Dinleriyle oyun oynanması, dinin saygınlığına zarar verilmesi, dinin, ashabının ve dine destek olanların değerinin izale edilmesi konusunda ise güvendeler.

Onlarla aramızdaki tek fark bağımsızlık meselesidir. Bu mesele esas itibariyle çok önemlidir. Fakat bizim bağımsızlığımızın içimizdeki bir gruba ait olduğunu ve bunun tüm milletin istibdat altında olması anlamına geldiğini bir kenara bırakır da devletimizin bağımsız olduğunu ifade edersek, bu durumda laik (*lâ-dinî*) hükümeti biz seçmiş, hilafeti ve dinî riyâseti bir kenara biz atmışız demektir. Tüm bunlar bağımsızken olacak ve bağımsız

••••••

din âlimlerine karşı düşmanlıklarının menşei budur. Yani onların düşmanlıkları din âlimi olan kimselerin dinî bilgilerinin eksikliğine değildir. Düşmanlıkları bizzat din ilimlerine ve bu ilimlerin konu edindiği şeyleredir. Bağımsız ulemânın hilafetle hükümetin ayrılması ilkesine muhalefet etmeleri ve Mustafa Kemal'in de onlara saldırması ulemânın dinî ahkâmı bilmedikleri için mi yoksa bildikleri için midir? Eğer birinci şık doğru ise işte ben, bu kitabın yazarı, bugün dünyanın en cahil insanı olduğumu kabul ediyorum. Bu düşmanlığın ve aşırılığın mahiyetini en iyi bir şekilde eskiden ve şimdilerde la-dinî gazetelerin sürekli terviç ettikleri konular ortaya koymaktadır. Dinsiz (*lâ-dinî*) yönelimleriyle maruf Doktor Abdullah Cevdet'in *İctihad* dergisinin neşrettiği "Softalara ilân-ı harb" başlıklı yazı dizisini unutmuş değiliz. Son bir ihtimal daha kalıyor: "Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının din âlimlerinin saygınlığını ortadan kaldırmaları, belki de son asırlarda ortaya çıkan bir durumdan, yani [ulemânın] ilim seviyesinin inhitatından kaynaklanmaktadır". Böylesi bir inhitatın varlığını kimse inkâr edemez. Fakat biz şöyle diyoruz: Çağımızda din âlimlerinin seviyesinin inhitat ettiği kabul edildiğinde, Mustafa Kemal ve diğerlerinin dinî bilgiden yoksunluklarının ulemâdan daha da fazla olması icap eder. Şu halde o ve onun gibiler din olarak kabullenmedikleri, hakkında tek bir kitap dahi okumadıkları bir din hakkında nasıl ileri geri konuşabilmekteler. Şaire kulak verelim:

Kılıçtır, kitaplardan daha doğru haberler veren. [Ebu Temmâm, ö. 231/845]

olmadığımızda bu kabil hüsranlar da olmayacaksa bağımsız olmamak ehvendir. Hatta bu durumlar varken dahi bağımsızlık olmasa bu da ehvendir. Zira bu durumda laik (*lâ-dinî*) hükümetin suçu bizden başkalarına rücû eder. Biz de irade ve ihtiyar elimizde olmadığı için mazur görülürüz. Bağımsız olma durumunda ise hükümetin şekli ve tüm inkişâfı ve tasarrufları bize raci olur. Çoğunluğumuz buna razı olmasak dahi durum değişmez. Zira hükümetin siyasetinin bize bağlı olduğu kabul edilecektir. Özellikle de şahsî hâkimiyetin (*sulta*) izale olunup yerini millet hâkimiyetine (*sulta*) bıraktığı durumlarda.

Söz gelip de buraya dayanmışken, hak ve insafın bir gereği olarak şu itirafı yapmalıyım: İttihatçı ve Kemalcilerden önce de Türk hükümeti tamamıyla doğru yol üzere değildi, şer'î bir gidişatı yoktu. Aksine tüm meselelerde Allah'ın hükmüyle hükmetmez, devrin Avrupa hükümetlerini taklit ederdi. Fakat doğrusunu söylemek icap ederse mezkûr hükümetler, şeriatı İttihatçı ve Kemalcilerin ihmal ettiği kadar ihmal etmiyordu. Batı taklitçiliği de bu dereceye ulaşmamıştı. Her şeyden önce hiçbir zaman hükümetin laik (*lâ-dinî*) bir hükümet olduğu açık bir şekilde ifade edilmiş değildi. Aksine sürekli olarak bunun tam tersi durum, yani devletin dininin İslâm olduğu açıkça ifade ediliyordu.[54] Şer'î ahkâmın icrâsı ve bu hükümlere riayet sultanın hakları arasında yer almaktaydı. Bir diğer husus ise bu hükümetlerin son demlerinde Avrupa hükümetlerinin tagallüplerine teslim olduklarıdır. Millet kadim zamandan beridir mutlakıyetçi saltanat hükümetlerinin tagallübü altındaydı. Bu durumda hükümetin bir; milletin iki mazereti vardı. Fakat hükümetin mutlak manada bağımsızlığını kazanmasından ve milletin, özellikle sadece hürriyetin değil, saltanatın da kendisine intikalinin akabinde, yani hükümetine nispetle istiklâline kavuştuktan sonra hükümetlerin tüm icraatları milletin uhdesindedir ve milletin rızasıyla gerçekleşmiş addedilir. Hükümetin yaptığı tüm iyi ve kötü işler millete mal olur. Zira millet artık kendi ihtiyarıyla hareket etmektedir, bağımsızdır. Kendi memleketinde hüküm ve hükümet etme hakkı onundur. Bir şeyi emretme, bir başka şeyi yasaklama hakkı ellerindedir. Bağımsızlık, beraberinde bulundurduğu şeref ve izzet oranında sorumluluğu da gerektirir. Zira nimet külfet mukabelesindedir.

Bağımsızlık konusundaki görüşümü lafı eveleyip gevelemeden ifade edeyim: Bağımsızlığın kaybı, dinin kaybıyla karşılaştırıldığında ehvendir.

• • • • • •

54 Kemalcilerin Cumhuriyet'in ilânı esnasında "Devletin dini, din-i İslâm'dır" şeklindeki beyanlarının kıymet-i harbiyesine ilişkin değerlendirmeler yukarıda geçmişti.

Şöyle denilmemelidir: Hükümet laik (*lâ-dinî*) projeyi benimsedi ve bu şekilde halk hükümeti haline geldi diye dinin kaybından söz etmek mümkün müdür? Mevcut hükümet eliyle tek bir adımda milletimizin başına gelen budur. Bunlara fertlerin, özellikle de gençlerin İslâm akidesinden ayrı yeni bir serkeş akide üzerine eğitimi için sürekli yapılagelen çalışmaları ekle![55]

Ey Mısırlı, yahut Hindli okuyucu! Benim bu sözlerimi Kemalci hükümete nefret nazarıyla bakmamdan kaynaklanan ifrat dolu sözler olarak görme!

• • • • • •

55 Her hür Müslümanın açıkça söylemesi gereken hak söz, hiçbir gayrimüslim millet yahut devletin, İttihatçı ve Kemalcilerin Müslümanlara yaptığını yapmamış oldukları ve bu iki grubun bize galebe çalmalarının, gayrimüslimlerin galebe çalmasından daha kötü olduğudur. Hâlihazırda dahi bizi yanıltan şu söz ise bâtıldır: "İttihatçı veya Kemalcilerin kurnazlıkları ne kadar büyük olursa olsun her zaman bizim bu kurnazlığı izale etme imkânımız mevcuttur". Bu sözü yıllardır bize nefsimiz söyletti. Ve bu esnada onların kurnazlığı çok büyük mesafeler kat etti. İçimize kadar nüfûz ettiler ve zaman o hale geldi ki, yakında yeni bir dinsiz (*lâ-dinî*) nesle dönüşeceğiz. Bu dönüşüm Kemalcilerin elleriyle gerçekleşiyor. Yakında onların nefislerimize iyice yerleştirdikleri bu özellikten kurtulmamız mümkün olamayacak. İnsan ancak kendisine düşman bellediği kimseden kurtulabilir, kendisine dost bellediğinden değil.

Düşmanımdan nasıl kurtulacağım,

Düşmanım damarlarımda geziniyorsa eğer? [Abbas b. el-Ahnef, ö. 192 civarı]

Bizi yenen ve bedenlerimizi esir eden düşmanın esaretinden, değişmeye karşı koruduğumuz nefislerimizin yardımıyla bir gün kurtulabiliriz. Özellikle milletlerin istiklâlinin gündemde olduğu bu çağda. Fakat bizi yenmesinin sonucunda ruhlarımızda tasarruf etmeye başlayan düşmanın düşmanlığını işin ne başında ne de sonunda kabul edebiliriz. Aksine o bize sevgi göstererek, [kendi] doğruluğuna inandırarak ve bizimle aynı milletten olduğunu göstererek bizi ikna eder. Böyle bir düşmandan nasıl kurtulabiliriz, hatta kurtulmayı nasıl isteyebiliriz ki? "Nasıl muvaffak eder Allah bir kavmi ki kendilerine açık deliller gelmiş ve Peygamber'in hak olduğuna şahadet getirmişler iken, imanlarının arkasından nankörlük edip küfre sapmışlardır? Hâlbuki Allah zâlimler güruhunu muvaffak etmez". [Ali İmran, 3/86].

Konu tam da buraya gelmişken şu açıklamayı yapmalıyım: Sözlerimin benim tam bir gönül rızasıyla Müslümanların yabancıların yönetimi altına girmeyi istemeleri yahut bu yönetimlerin boyunduruğunda kalmaları gerektiğini düşündüğüm şeklinde telakki edilmesini ve yorumlanmasını kabul edemem. Aksine ben onlara iki kötü durumu da haber veriyor ve her ikisinden de Allah'a sığınıyorum. Buna ilaveten İslâm'ı bırakıp laik (*lâ-dinî*) hükümeti tercih eden bir devlet yahut milletin yok olmaya mahkûm olduğunu söylüyorum. Sadece hükümetlerine müdahale edip dinlerine müdahale etmeyen yabancıların ellerine düşmek, bu milletin içine düştüğü durumdan ehvendir. Bu durumda umulur ki bu miskin millet dinini yaşar, onu değişmelerden ve müdahalelerden korur. Bir gün gelir bunun yüzü suyu hürmetine devletine yeniden kavuşur. Eğer hem dinini hem devletini kaybedecekse, önce devlet yitirilsin! Benim bu konuda korkmadan telaffuz ettiğim görüşüm budur. Bu konuda kimsenin kınamasına aldıracak değilim. Kemalcileri kâfirlerin bile seviyesine indirmemekle aşırıya gitmiş değilim. Zira Allah şöyle buyurur: "Her halde münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar; ihtimali yok onlara bir kurtarıcı da bulamazsın!" [Nisâ, 4/145].

Aşağıda Kemalci hükümete ta'n etmeyi hedeflemediği halde Kemalcilerin içyüzünü ortaya kayan *el-Ehram* gazetesinden bir yazıyı naklediyorum. Bu gazete esasında onlara muarız değildir:

"İslâmî Açıdan Türkiye'deki İki Fırka

"Bugün Türkiye'de iki fırka vardır. Birincisi re'y ve akide hürriyetine taraftardır ve *liberal* adıyla bilinmeyi hedefler. Bu fırkaya göre Türkler ancak, tıpkı Avrupa ve Amerika milletleri gibi, Batılılaşırlarsa hayat şansı bulurlar. Türklerin onlardan sadece dil, kavmiyet ve cinsî asabiyetleriyle ayrılmaları, bunların dışında kalan tüm hususlarda ise kadın-erkek her Türkün, adetleri, tuttukları yol, gündelik yaşam ve ahlâkî ve içtimaî tavırlarıyla Batılılaşması gerekmektedir. Hatta Türklerle Fransızlar arasındaki fark, meselâ İspanyollarla İtalyanlar arasındaki fark kadar olmalıdır. Yani sadece dil ve cinsî asabiyetleri farklı kalmalıdır. Bu [fırka] mensupları sürekli olarak 'Türkiye'nin Avrupa'nın gücüne ve gelişmişliğine erişmek için tek umudu her işte onları kendisine örnek alması, Avrupalılarla bir eşyayla gölgesi gibi olmasıdır' demektedirler.

İkinci grup ise 'Şark, Şarktır, Garp ise Garp' görüşündedir. Bunlara göre Batı'nın gelişmişlik ve kuvvetinin kaynakları Batıya has değildir. Bu genel bir bilgiye dayalıdır ve sadece Batı'ya ait değildir. Şarklının, Şarklı kalarak

•••••

Biliyorum ki dinsiz (*lâ-dinî*) şeytanlar benim bu sözlerimi aleyhime kullanmak için can atacaklar. Bunları göstererek beni vatan hainliğiyle, hatta İslâm'ın şerefini lekelemekle suçlayacaklar. Beni tanıyan ve benim İslâm dininin türlü silahlarla donanmış gizli açık tüm düşmanlarına karşı kendi memleketimde verdiğim mücadeleyi, bu uğurda karşılaştığım, göğüs gerdiğim zorlukları ve tehlikeleri bilen Müslümanlar düşmanların kötü bir şekilde yorumlamasına elverişli olan bu sözlerimi hiç söylememiş olmamı temenni edecekler. Fakat ben tüm bu sözleri, uzaktan İslâm'ın şerefini taşıdıkları zannedilen kişilerin ellerinde İslâm'ın zayi oluşuna yanan bir kalple söyledim. İslâm zayi olurken, onun şerefinin zayi olduğundan bahseden kimseye ne demeli?! Ben yine bu sözlerimi ehl-i imanın dinlerine musallat olan bu kimselere karşı dinî vecibelerini yerine getirmiyor olmalarına yanan kalbimle söyledim. Dinsizlerin (*lâ-dinîyyûn*) bâtıla olan bağlılıklarının yanında onlar hakka yardım etmekte gevşek davranıyorlar. Sanki bu Müslümanlar dinlerini atalarından miras olarak buldular. Kıymetini bilmiyorlar, dinin hayrını isteyenle kötülüğünü isteyenin arasını ayırt edemiyorlar. Dini bir dizi mefsedet ve hileye karşı savunmasız bırakıyorlar. Kıyamet gününde dinlerini zayi etmelerine müsaade ettikleri ve buna sebebiyet verdikleri kimselerle birlikte hesaba çekileceklerinden ve onlarla birlikte cehenneme atılacaklarından dolayı korkmuyorlar mı?

da bu bilgiyi iktibas etmesi, bu bilgiyle millî adetlerinden, Şark'a has özelliklerinden feragat etmeksizin kuvvet bulması mümkündür.

Türkiye'deki bu iki fırkanın benzerleri Mısır, Şam ve Hint ülkesinde de mevcuttur. Fakat Türkiye'deki durum ile Doğu'nun diğer bölgelerindeki durum farklıdır. Zira Türkiye'de kadınıyla erkeğiyle Batılılaşma fikrini benimseyenler siyasî idare gücünün çok büyük bir kısmını ellerinde tutmaktadırlar. Ayrıca memleketin gidişatında esaslı etkileri bulunmaktadır. Kendi görüşlerini devlet kuvvetiyle yaymaya çalışmakta ve bu fikirleri tüm resmî araçlarla dimağlara kazımaktadırlar. Ancak bu grubun karşısında hiç de küçümsenmeyecek, edipler, yazarlar ve faziletli kişilerden müteşekkil bir başka grup vardır. Bu eşhas, onların fikirlerine karşı durmakta ve zaman zaman seslerini yükselterek bu planın arkasında bir sapkınlık olduğuna, bunda ısrarın budalalık olduğuna Türk halkının dikkatini çekmekteler.

"*Tevhid-i Efkâr* gazetesinin 23 Aralık 1923 tarihli nüshasının başyazısında bu fırkanın, yani liberallerin fırkasının ricalinin hâlihazırda şöyle söyledikleri belirtilmektedir: Biz bu ülkede lâ-dinî (*laique*) bir idare tesis etmek istiyoruz. Ayrıca hükümetin de dinden uzak kılınmasını arzu etmekteyiz. Memleket ve milletin Batılılaşmasını, içtimaî seviyemizin çağdaş kılınmasını da istiyoruz. Fakat bu muhafazakârlar bizim ilerlemeye giden yolumuzun önünde engel teşkil etmekteler. Her ne vakit bir iş yapsak karşımızda engel olarak bunları bulmaktayız. Dinden kuvvet alarak bize muaraza ediyorlar. Eğer bu geri kafalı, cahil ve mutaassıp, [eski] adetlere bağlı güruhtan yakamızı kurtarabilirsek, memleketimizi maarif yolunda kalkındırabilecek, içtimaî seviyemizi yükseltebileceğiz. Fakat ah bu mutaassıplardan, bu hacılardan ve şeyhlerden bir kurtulabilsek!

Tevhid-i Efkâr [bir başka vakit] şu ifadeleri kullanıyor: Muhafazakârlar, İslâm medeniyetinin Batı medeniyetinden daha üstün olduğunu, ülkenin İslâm medeniyetinin kaidelerine tabî olmak ve uygun ve faydalı adetlerimize tutunmak suretiyle gerçek bir kalkınmayı gerçekleştirebileceğini düşünmektedirler: "Şayet tüm adetlerimizi terk edersek kavim ayrıcalıklarımızı, seciyemizi ve tüm meziyetlerimizi de yitiririz". Muhafazakâr taifesi bu görüşlerinin doğruluğuna inandığı müddetçe, batılı ve lâ-dinî (*laique*) olmak uğruna günden güne değişik yenilikleri benimseyen ve dinlerini, ahlâklarını ve seciyelerini yitiren kadınlı erkekli memleket evladının yitirilmesine kalpleri kanlı gözyaşı akıtacaktır". (*el-Ehrâm* gazetesinin ifadeleri burada sona eriyor. 3 Ekim 1923).

el-Ehram'ın işaret ettiği tüm bu hususlara ben sadece şu açıklamayı ilave edeceğim: Türkiye'deki mevcut hükümet *Tevhid-i Efkâr*'ın da Batı-

lılaşma planlarından şikâyet ettiği ilk fırkanın elindedir. Mustafa Kemal hâlihazırda bu fırkanın başkanıdır. Mustafa Kemal *Tevhid-i Efkâr* hakkında şunları söylemektedir: Bu gazete Türk gazeteleri içerisinde muhafazakârlara destek çıkan yegâne gazetedir. Nitekim bu gazete 27 Eylül 1923 tarihli nüshasında bundan bahsetmektedir. Muhafazakâr ve mütedeyyin insanlar Türklerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu konuda kuşkuya mahal yoktur. Fakat Mustafa Kemal onları zayıf düşürmüştür. Hükümet ve gazeteler[56] ile İttihatçıların zamanından beri tüm yetkiler ise azınlıkta kalan laiklerin (*lâ-diniyyûn*) elindedir. İslâm âlemi ise bu şahıslara onların rakipleri olan muhafazakârlara yardım ettiğinden daha fazla yardım etmektedir. Yazıklar olsun Türklere! Mütedeyyin çoğunluğu, azınlıktaki laikler yönetmekte. Her geçen gün farkında olmadan onların görüşlerine doğru götürülmekteler. Belki de bu durumun farkındalar fakat layığı veçhile buna ehemmiyet vermiyorlar. Yazıklar olsun İslâm âlemine! Kaç zamandır, mü'minlerin aleyhine olarak laiklere arka çıkmakta ve yardım etmekteler. İslâm âleminin lisanı, yapılanlar İslâm'ın kaidelerini yıkmaya ve bunların yerine laik (*lâ-dinî*) esasları ikame etmeye matuf olsa dahi, onların yapıp ettiklerini güzel gösterip tevil etmek üzere hazır bekliyor. Onlar ise evlerini kendi elleriyle harap eden, üstelik böylelikle güzel bir şey yaptığını zanneden[57] bu Müslümanlarla kendi aralarında alay ediyorlar. Hâlbuki olayların

••••••

56 Hatta *Tevhid-i Efkâr* dahi İslâm dininin hakiki bir müdafii ve koruyucusu değildir. Eğer böyle olsaydı Mustafa Kemal ne onu ve ne de yazarı Velid Ebüzziya'yı yaşatırdı.

57 Bu kitabın basılacağı sıralarda Müslümanlardan birinin imzasıyla gelen bir mektup aldım. Mektup bana kitabın basımından vazgeçmeyi öğütlüyordu. Açıklama faslından sonra gönderen kişi kendisinin yazar taifesinden ya da ulemâdan olmadığını fakat Müslüman olduğu için Allah'a hamdeden bir kimse olduğunu yazmaktaydı. Şöyle diyordu: "Muhakkak siz Mustafa Kemal Paşa'nın, arkadaşlarının ve destekçilerinin yapıp ettiklerini açığa vurmak istiyorsunuz. Bu durum hem beni hem de bunu işiten herkesi dehşete düşürmektedir. Bu işin sonunun hayır olacağına inanmıyorum. Bu iş sonunda Müslümanlara bir kötülük olarak dönecek. Kuşkusuz malumunuzdur ki Resulullah (s.a.v.) içlerindeki münafıkların varlığını bilmesine rağmen fitne çıkar ve insanlar 'Muhammed ashabını katlediyor' söylentisini yayarlar korkusuyla onların kim olduklarını söylemiyordu. Sizlerin de malumu olduğu üzere bu Müslüman ordu başına musibet geldiğinde Suriye'ye yardımcı olmuştu". Yılan deliğinin varlığından şüphe eden bu Müslümanın sözlerini okuyunca ağladım. Hissettiklerinde hüsnüniyet sahibi olduğundan şüphem yok. Fikir ve mantığının nezahetinden de. Fakat o bu yazdıklarıyla aldanmakta ve memleketimize tasallut eden münafıklarla birlik olmaktadır. Hatta tıpkı Resulullah'ın (s.a.v.) kendi devrindeki münafıklara yaptığı gibi benim de bu münafıkların yapıp ettiklerini açıklamamam konusunda bana tavsiyede bulunarak onlara yardım etmektedir. Hâlbuki bu karşılaştırma tam bir sapkınlık ve dalâletle yapılmış hatalı bir karşılaştırmadır.

İlk olarak, bu adam ne yazar ve ne de ulemâ taifesinden olduğunu itiraf etmekte,

içyüzünü bilen ve fakat sayıları oldukça az olan kimseler ise bu duruma ağlamaktalar. Allah bu ahmaklık ve gafletin cezasını hem bu dünyada ve hem de ahirette verecektir.

• • • • • •

ardından da unvanı şeyhülislâm olan kişiye dinî sorumluluğunu öğretmeye kalkışmaktadır. İkinci olarak, Resulullah (s.a.v.) münafıklara müsamaha gösterdiği vakit onların Müslümanların hükümetlerini ele geçirmelerine müsaade etmiş değildi. Dini yok etmeye kalkışacak bir konuma gelmelerine de fırsat vermedi. Onun müsamahası sadece işin başlangıç aşamasındaydı. Ta ki yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey o şanlı peygamber! Kâfirlere, münafıklara mücahede et ve onlara karşı yumuşak davranma! Onların varacakları yer cehennemdir ki o ne kötü meâddır!" [Tevbe, 11/73]. Resulullah (s.a.v.) zamanında Müslümanlar münafıkların kendilerine galebe çalmalarına rıza göstermemişlerdi. Onların kendileriyle uğraşmalarına engel olmuşlardı ve hatalı olduklarını biliyorlardı. Fakat Resulullah'ın yaptığı gibi ellerine ve dillerine hâkim olup onlardan birine sertlikle muamele etmediler. Bu mücahede ve sertliğin Müslümanların aleyhine olacağı düşünülmüştü.

Adam şöyle devam ediyor: "Suriye, başı dara düştüğü vakit Mustafa Kemal'in ordusundan yardım görmüştü". Böylelikle âdeta o, darda kaldığı vakit Suriye'ye yardım ettiği için Mustafa Kemal'in İslâm dini ve hilafetiyle oyun oynamasını meşru görüyor. Yazıklar olsun! Herkes kendi memleketini ve memleketinin başına gelenleri düşünüyor; hiç kimse İslâm dinini ve bu dinin başına gelenleri önemsemiyor. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, kadınlarınız, akrabalarınız, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret, hoşunuza giden meskenler, size Allah ve Resulü'nden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah öyle fasıklar güruhunu hidayete erdirmez!" [Tevbe, 11/24]. Ayrıca bu adamın da açıkça ifade ettiği gibi Mustafa Kemal'in ordusu Müslümandır. Fakat orduya kumanda eden yahut emir ve hüküm verme konumunda olan kimseler Müslüman değillerdir. Aksine İslâm dininin düşmanlarıdır. Onlar Suriyeli Müslümanların başları dertte olduğu için yahut da ilâ-yı kelimetullah için [Suriye'ye] yardım etmiş değillerdir. Aksine tüm yaptıklarını Allah'ın dinini ilga etmek, kelimetullahı zelil kılmak için yapmışlardır. Görülmüyor mu ki, onlar tüm bunlardan sonra din ve hilafetle oyun oynamaya cüret ettiler. Ankara hükümetinin teşekkül devrindeki Maarif Bakanı Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* kitabıyla ilgili olarak fazıl Seyyid Reşid Rıza'nın sözüne daha önce yer vermiştik. Kitapta Âsitâne'deki yönetime mukavemet göstermek, Yunanlıları ülkeden atmak ve bağımsızlığı sağlamak için Anadolu'da teşekkül eden millî hareketin izahı yer almaktadır. Kitapta İslâmî cihad fikrine ve bizi son derece alakadar eden dinî ruha dair tek bir kelime bile yer almamaktadır. (Reşid Rıza'nın sözlerinin devamı için yukarıya bakınız). Burada adı anılan Halide Edib'i mektup sahibinin iyice tanıması gerekmektedir. Harb-i Umumî esnasında bir müddet Beyrut'ta ikamet etmişti. Cemal Paşa onun idaresine bir kız okulu vermişti. Hâlbuki bu kadın, değil kız çocukların eğitim ve te'dibi için kendisine emanet edilebileceği bir kadın olmayı, Müslüman kadınların beraberinde yolculuk dahi yapmalarının sakıncalı olduğu bir kadındır. Müslüman kız çocuklarının onun eline teslim edilmesi, siyasi suçlarla suçlanan kimselerin Cemal Paşa'nın eline teslim edilmesinden daha tehlikelidir. Ben bana bu mektubu gönderen kimsenin, Cemal Paşa'ya kan dökmeye son vermesi için bir mektup yazdığını tahmin bile etmiyorum. Aynı şekilde Halide Edib'e de bir mektup

Bizim diyarda laik (*lâ-dinî*) çabaları güzel gören yahut destekleyen kimseler iki gruptur: İlki tüm bu yapılanlarla aynı düşünceyi taşımaktadır. Diğerleri ise yönetim ve hükümeti ele geçiren laiklere (*lâ-diniyyûn*) dalkavukluk olsun için böyle davranmaktadır. Bunlar dinlerini dünyalık uğruna satmaktadırlar. Onların görüşlerini paylaşmamakla birlikte onları savunan ve yaptıklarını güzel gören Mısırlılar ve diğer bazıları ise ganimetten bir pay alamamaktadırlar ve böylelikle bir ticaretten ne kadar zarar edilirse o kadar zarar eden kimseler mesabesindedirler. Şöyle ki başkalarının dünyalıkları uğruna kendi ahiretlerini satmışlardır.

Ey memleketime uzak olan ehl-i İslâm! Sizden Allah adına şunu istiyorum: Eğer dininizin ve Müslüman kardeşlerinizin dinine olan sevgi ve alakanızda gerçekçi iseniz dinin dostlarıyla düşmanlarının, dini yıkmak isteyenlerle dine hizmet etmek isteyenlerin arasını ayırma hususunda daha ciddi olun. Zevâhire aldanmayın, bu denli alaka gösterip güvendiğiniz memleketimize, âdil ve akıllı kimseleri gönderin. Fakat bu kimseleri resmî heyetler halinde gönderme yolunu tutmayın. Zira böyle yaparsanız [gönderilen] heyeti hükümet misafir eder, heyettekiler de sadece hükümet ricaliyle görüş alışverişinde bulunabilir. Yahut da sürekli hükümet memurlarının kontrolünde olurlar. Hâlbuki heyet üyelerinin hükümetin gizlediklerinin ardında olan biteni araştırmaları, ihlâslı Müslüman halkın ahvâlini öğrenmeye gayret etmeleri gerekmektedir. İyice araştırırlarsa Müslümanların din ve dünyalarının her geçen gün laik (*lâ-dinî*) hükümet eliyle uğradığı felaketleri anlayabilirler. Bir de benim bu kitap boyunca zikrettiğim hususlarda doğru mu söylediğim, yoksa yalancı mı olduğum ortaya çıkar. Yeminler olsun ki, Allah'ın nuruyla bakan müminin ferasetinden nasibi olan kimse, ihlaslı Müslümanlara ve İslâm'a karşı İttihatçılarla başlayan, Kemalcilerle artarak devam eden ve artık dayanılmaz bir hal alan fesat tertiplerinin farkına varacaktır. Bu gizli düşmanlığı kronikleştiren ve Müslümanları sürekli iğfal eden en büyük felaketlerden birisi İslâm düşmanı olan bu şahısların Hıristiyanlık düşmanıymış gibi gözüküyor olmasıdır. Onlar böyleymiş gibi davranmaktalar, hâlbuki hakikatte hem İslâm'ın ve hem de Hıristiyanlığın düşmanıdırlar. Daha veciz bir ifadeyle onlar mutlak manada din düşmanı

••••••

yazarak ondan kız çocuklarının okulunun idaresini terk etmesini isteyen ve sözünü dinlemezse onu tehdit edeceğini belirten bir mektup yazdığını da zannetmiyorum. Hâlbuki böyle bir mektubu bana yazmış, üstüne üstlük bir de ısrar ediyor. Eğer böylesi bir mektup yazmadıysa benim şöyle haykırmaya hakkım var: Senin nezdinde şeyhülislâmın, Yahudi kökenli olup sonradan Türk (!) olan, İslâm şeriatını ve İslâmî şiarları kabul etmeyen kâfir bir kadın kadar değeri yok mu?

olan mülhitlerdir. Hangi din olursa olsun ona düşman olmakla birlikte İslâm'a karşı düşmanlıkları tüm diğer dinlere olan düşmanlıklarından daha fazladır. Zira onlara göre mensubu oldukları milletin fertlerinin büyük çoğunluğu bu dinin esiridirler. Onların ilkeleri dinin akidesini yıkmak ve ırktaşlarını bu dinin boyunduruğundan kurtarmaktır. Bu sebeple Türkleri atalarının dini Zerdüşt'ün dinine döndürmeye, İslâm'ın emrettiği namazı terk ederek Turancıların eski mabudu bozkurda karşı dua etmelerini (*salât*) sağlamaya çalışmaktalar. *er-Re'yü'l-Âmm* gazetesinin 3442 sayılı nüshasında yazdığına göre onlar her gün günbatımında bozkurda karşı dua etmeyi ve onun karşısında saf tutmayı zorunlu kılmışlardır. Aslında tüm bu yapılanlar Türkleri dinlerinden uzaklaştırmak ve dinlerini unutturmak içindir. Onların dertleri Mecusiliği, İslâm dininin yerine ikame etmek değildir. Çünkü onlar dinsizdirler ve daha önce de belirttiğimiz üzere dinlerin tümüne karşıdırlar. Onlara göre dinlerin tümü beşer menşelidir. Gerçi şunu söylemekte yarar var: Onlara göre Mecusilik, İslâm dininden daha az kötüdür. Zira İslâm dini kadar bağlayıcı yönü bulunmamaktadır.

Onların yapıp ettikleri her şeyin önünde ve arkasında muhakkak maddî menfaatlerden her ne surette olursa olsun faydalanma kuralı yer alır. Bu fayda dinlerin esaretinden kurtarmak istedikleri beşerin aleyhine olarak elde edilse dahi fark etmez. Öyle ki onların menfaat kaynaklarını, nehirler dolusu kanın akmasında görmeleri dâhil, menfaatlerini elde etmek için yapmayacakları şey yoktur. Onlar iki fırka arasında nefret tohumları ekmekten ve fitne çıkartmaktan çekinmezler. İki fırkadan kastım Müslümanlar ve Hıristiyanlardır. Onların başına gelen her türlü zarar kendi kazançlarını arttıran bir durum ortaya çıkartacaksa kesinlikle bu kişilerin maksat ve amaçlarından hariç değildir. Onlar bizim diyarımızdaki ticaretlerinden çok kârlar elde ettiler, kurdukları hileler, insanı dehşete ve hayrete düşüren muhtelif yollar kullanılmak suretiyle başarıya ulaştı. Hatta Anadolu Müslümanlarından kendilerine güvendiğim kimselerin birçoğu bana Kemalci hareketin dış görünüşü itibariyle Yunanlıları Anadolu'dan çıkartmak olarak görünen faaliyetlerini evvelemirde desteklemiyordu. Zira ne onlardan ne de hareketlerinden hiç kimse bir hayır ummuyordu. İttihatçı hükümetin Harb-i Umumî esnasında yaptıkları yüzünden millette büyük bir nefret uyanmıştı. İttihatçılar insanları tedirgin etmekte, memleketi harap etmekte ve insanların din ve dünyalarına değer vermemekteydiler. Sonu gelmez savaşlar yüzünden verdikleri sıkıntı had safhadaydı. Hâlbuki o vakitler Yunanlılar işgal ettikleri ülke halklarına rıfkla yaklaşmakta, güzel muamele etmekte ve aralarında düzen ve emniyetin tesisine önem göstermekteydiler.

Durum bu minval üzereyken Yunanlıların harekâtı Anadolu'nun içlerine kadar uzandı. Kemalcilerin [sebebiyet verdiği] kötü gidişat (*tekahkur*) ise aylar ve yıllar geçmesine rağmen devam etti. Millet artık bıkkınlık ve ıstırap içindeydi. Tam da bu esnada Kemalciler köy ve kasabalarda oturan Rumlara karşı katliama ve yağmaya giriştiler. Topraklarını ellerinden aldılar. [Ardından] buraları Yunanlılara bıraktılar ki yaptıklarını anlasınlar ve onlar da Müslümanlara karşı aynı düşmanlığı yaparak intikam alsınlar. Hedeflerine ulaştılar. İki taraf askerleri Müslüman ve Hıristiyanlara belâ yağdırdılar. İki grup arasında düşmanlık iyice arttı. Bu konuda insanı acıya gark eden haberler yakın uzak her taraftan işitilir oldu. Müslümanlar durumun vahametini anladılar ve bir felâkete doğru gidildiğini gördüler. Kelleyi koltuğa alarak üzerlerine düşeni yaptılar ve Yunan ordusu hezimete uğradı. Harp, hiledir. Harpte başarı, daha önce hiç bilinmeyen bir şeyi yapan kimselerindir. Fakat bu hadisedeki hile ve yenilik tam anlamıyla bir facia oldu. Böyle bir şeyi insanın kalbinin kabullenmesi mümkün değildir.

İttihatçı ve Kemalciler ise insanlar arasında çıkardıkları fitnenin ve onlara kurdukları hilelerin bir dizi tuhaflığı beraberinde bulunduruyor olmasına aldırmadılar. Onlara göre bu kabil durumlarda garabet ne kadar fazla olursa başarı şansı da o kadar yüksek olur. Zira olayın şahidi olmayan kimseler, bu kadarı da olmaz diyecekler ve böylece kendileri de temize çıkacaktı. Hatta esas suç, suçu işleyene değil, bu konudan eleştirel olarak bahseden kimseye kalacaktı. Özellikle de kendilerini tenkit eden kimseleri sürekli olarak Hıristiyan dostu olmakla (*müvâlât*) itham ediyorlardı. Görünüşte ise kendileri Hıristiyanlık düşmanıydılar. Birçok insan fasit bir durum üzerine bina edilmiş bir başka fasit duruma kandı. Riya çarşısı, hakikat çarşısı gibi kesat değildir. İnsanların birçoğu Kemalci hareketin başarılı olduktan sonra gayrimüslimleri Türkiye dışına çıkartmaya zorlamasının, onların da vatanlarını terk etmelerinin zahirine bakarak hataya düşüyor. Lozan Konferansı'nda Yunan ülkesinde yaşayan Müslümanlar ile Anadolu'da kalan Rumların mübadele edilmesi kararlaştırıldı. Kemalcilerin savaş sonundaki başarısının bir sonucu olarak Lozan'da alınan bu kararın zahirine bakarak, mezkûr kararın İslâmî asabiyete hizmet ettiği izlenimi verildi. Fakat ortada bambaşka maksatlar vardı. Bunlardan biri, kendileriyle dönme ve Selanikli olmaları hasebiyle bir yakınlığı bulunan Rumeli Türklerini hâkim konuma getirmekti. Bu kişiler arasında Mustafa Kemal'in akrabaları ve Anadolu Türklerine karşı kendisine yardım eden üst zümreye mensup kimseler de vardı. Bu kimseleri Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yerleştirmek suretiyle

kendilerine yardımcılar edinmeyi düşündüler. Böylelikle Anadolu Türkleri üzerindeki nüfûz ve tagallüpleri Allah'ın dilediği vakte kadar daim olacaktı.

Bu pazardaki en büyük kazançları ise kendi isteklerinin rağmına vatanlarını değiştiren insanların fazlalığıydı. Şiddetli kış sebebiyle, açlık yüzünden, içlerinde bulundukları durumun kötülüğü yüzünden ortaya çıkan hastalıklardan, düzensizlikten, kötü durumdaki binek araçlarında uzun müddet kalmış olmaktan, gerekli alet ve edevata sahip olmamak gibi sebeplerden dolayı, kadını-erkeği, genci yaşlısı, çocuğuyla yüz binlerce insanın hayatını kaybetmelerinin Kemalciler için bir önemi yoktu. *Vatan* gazetesinin 302 sayılı nüshasında mübadil muhacirlerden birinin şikâyeti yer almaktadır: "Bursa'da Rum[eli] muhacirleri için hazırlanmış 2000 ev vardır. Fakat hükûmet memurları bunları kendilerine ayırmıştır. Muhacirleri ise kapısı ve penceresi dahi olmayan harap evlere yerleştirdiler. Her gün otuzdan fazla muhacir ölüp gitmektedir". Bursa'daki bu ev sayısını diğer şehirlerdekiyle mukayese edin! Sayısının çok olduğunu Âsitâne gazetelerinde yer alan haberler vasıtasıyla öğrendiğimiz bu ölümlerin Kemalci hükümetin kalbindeki tesiri, her bir fertten bir kuruş almak üzere körlerle onları nehirden karşıya geçirmek için anlaşma yapan Nasreddin Hoca'nın[58] körlerden birisinin nehre düşmesi üzerine refakatçisinin bağırmasını işittiği vakit "Tasalanmayın, onun bir kuruşluk ücretini hesaptan düşersiniz" demesine benzemektedir. Bu kabil fiil ve hareketlerinde[59] onların hedeflerinin İslâmî

••••••

58 Hoca lakabıyla maruf olan bu kişinin hocalığı, Arapların anladığı anlamda değildir. Bu kelimeyi Türkler "üstat" anlamında kullanırlar. Bu zat, Sultan Yıldırım Bayezid Han devrinde yaşamış, Türkler ve diğer milletler nezdinde, aniden ortaya çıkan tuhaf durumlar karşısında zekâ ve letafetini gösterir olay ve hikâyeleriyle meşhurdur. Haziresi, Konya yakınlarındaki Akşehir'dedir ve hâlihazırda ziyaretgâhtır.

59 Milletler arasında meseleler, gaileler, fitne ve tefrikalar ihdas etmek, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında düşmanlığa sebebiyet verip bunu alevlendirmek onların mahir oldukları bir meslekleridir. Bu durum onlar için maddi kazanç kapısıdır. Hangi fırka kazanırsa kazansın ve hangisi kaybederse kaybetsin, onlar tüm bu tahrik ve hareketlerden kazanç ve ganimetler elde ederler. Bir yandan İslâm'a bağlı olduklarını iddia ederler, öte yandan hâkimiyetin dinde değil kendilerinde olmasını arzu ederler. Zaten bu sebeple hilafetle hükümetin arasını ayırdılar, dinin dünyevî ve siyasî işlere müdahalesinin önünü aldıklarını açıkladılar. Böylelikle dinin medenî ve siyasî haklarını iskat ettiler. İslâmî bir gayrete sahip olduklarını iddia etmelerine rağmen hüküm ve nüfûz sahasında ve siyasî hakların taksimi konusunda dine haksızlık yapmaktalar. İslâm dinine husumet besleyen ve nefret duyan, İslâm'ın elinden hüküm ve nüfûz yetkisini alan birisi bu haline rağmen nasıl olur da aynı zamanda Müslümanlara muhabbet besleyebilir. Müslümanlara beslenen muhabbet onların şahsı için değil, dinleri için olmalıdır. Müslümanların bu çok hassas noktaya dikkatle bakmaları gerekmektedir ki, böylelikle muhabbet besleme iddiasında kimin yalancı

düşüncelerden bağımsız olduğuna ve İslâm'a hizmeti hedeflemediğine delil olarak hükümetlerinden İslâmî özellikleri uzaklaştırmaları yeterlidir. Ayrıca onlar gayrimüslim unsurları millet sahasının dışına çıkartırken de böyle bir amaç taşımamaktaydılar. Zira daha önceleri onlar şer'î ahkâmın birçoğunu hükümet icraatlarında ve meclis oturumlarında ihmal ederken buna gerekçe olarak hükümetin muhtelif unsurları himayesinde bulundurduğunu ve kanunları yapan Millet Meclisi'nin Müslüman ve gayrimüslim mebuslardan oluşuyor olmasını göstermekteydiler. İşte şu anda sadece Müslümanlardan müteşekkil bir meclis var. Ülke de, gayrimüslimler dışarı çıkarıldığına göre, sadece Müslümanlara ait. Zaman, hükümeti İslâmî bir kisveye bürümek için en uygun zaman, hükümeti İslâm'dan uzaklaştırmak için değil! Bizim topraklarımızdaki hilafet hükümetinin varlığı gayrimüslimlere mi tabiydi ki onların ülkeyi terk etmeleriyle kayboldu? Şer'iye mahkemeleri onlar için vardı da şu an bunların varlığı gereksiz görülüyor ve ilgasına çalışılıyor? Müslümanlar üzerine vacib olan, Hıristiyanları kendi topraklarında ikamet ettirmemek midir; yoksa İslâm ahkâmını ikame etmek mi? İslâm'dan sonra küfrü tercih eden kimselerin kâfirlikleri onlara ne zarar verecek? Evet, gerçekten de bu kişiler küfrü tercih etmişlerdir, fakat tercih ettikleri Hıristiyanlık değil, ilhaddır. Yukarıda zikrettiğimiz maksatların yanında bu mübadelelerdeki gizli bir maksatları daha vardır ki bu Türk ırkını (*cinsiye*) saf kılmaktır, ülkeyi İslâmî olmayan unsurlardan arındırmak değil. Irkî tasfiyede güttükleri iki amaçları bulunmaktadır: İslâm'dan ve Müslüman kavimlerden ayrılmak ve böylelikle muhtemeldir ki Avrupalı milletlere yakınlaşmak.

Daha önce bahsini ettiğimiz bu gizli düşmanlıklarının -ki bununla ilgili bir dizi örneği dile getirdik, hilelerinin kimi zaman bizzat bize karşı, kimi zaman da Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında düşmanlık ihdas etmeye matuf olduğunu belirttik- Yahudilere karşı olmadığına dikkat etmek gerekiyor. Yüce Allah mutlak doğru buyurmuştur: "İnsanların mü'minlere

••••••

kimin doğru sözlü olduğunu anlayabilsinler. İttihatçı ve Kemalciler her ne vakit şeref ve istiklâl isteseler, bunu salt dünyevî menfaat elde etmek suretiyle kendilerini aziz kılmak için istemişlerdir. İ'la-yı kelimetullah ve dinin aziz kılınmasını hiçbir vakit kendilerine dert edinmediler. Aksine her defasında ihaneti yeğlediler. Onların hedefleri şahsi izzet ve kuvvetlerini tedarik etmek ve Allah'ın dinini ise değersiz bir şekilde gözden düşürmektir. Şu halde onlar başarılı olmuşlarsa bundan bize ne? Allah'ın dinine bunun ne faydası var? Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır! O'na hoş kelimeler yükselir, onu da amel-i salih yükseltir. Kötülükler kuranlara gelince, onlara şiddetli bir azap vardır ve onların tuzakları hep darmadağın olur!" [Fâtır, 35/10].

düşmanlık bakımından en şiddetlisini, herhalde Yahudiler ve müşrikler bulacaksın! Mü'minlere sevgice en yakınlarını da her halde 'Biz Hristiyanız!' diyenler bulacaksın. Sebebi; çünkü bunların içinde âlim keşişler ve dünyadan yüz çevirmiş rahipler vardır ve bunlar kibir etmezler" [Maide, 5/82]. Yahudiler malumdur, Müslümanlara karşı ta Raşid Halifeler devrine kadar uzanan fitne ve kadîm düşmanlıkları da malumdur. Ben halifelerin çoğunun suikasta uğramasında Yahudi parmağı bulunduğu üzerinde durmaktayım. En büyük ve en âdil halife Ömer b. Hattab'ın ve özellikle de İslâm'da ortaya çıkan tüm fitnelerin kaynağı olan kanın sahibi Osman b. Affan'ın suikastları böyledir. Biz Müslümanlar böylesi mühim hadiseleri araştırmakta kusurlu davranıyoruz. Talebelere kendi okullarımızda ecnebîlerin tarihini öğretmeden önce bu gibi meseleleri ve İslâm tarihini, Resulullah'ın (s.a.v.) hayatını, halifelerinin durumlarını tafsilatıyla öğretemiyoruz. Önce kendimiz, sonra da talebeler ve gençler bunlardan ibret almalı, İslâm'ın altın çağındaki adâbıyla edeplenmeliyiz. Abdullah b. Sebe ve Ka'b el-Ahbâr'ın yapıp ettiklerinin künhüne varmalıyız. Ayrıca ben Sultan Abdülhamid'in hal' edilmesinde de -ki hal' kararını ona meşhur İttihatçı ve Yahudi (*İsrailî*) Karasu tebliğ etmişti- İslâm'ın doğuşundan itibaren İslâm hükümetleri için fitne olan Yahudilerin dahlinin olduğunu hissediyorum. Ankara cumhuriyetinin Sıffin vakasıyla yıkılan ve yok edilen hakikî İslâm hükümetini ihya ve inşa ettiği düşüncesini de doğal olarak reddediyorum. Allah Teâlâ'nın sözüne dönelim: "İnsanların müminlere düşmanlık bakımından en şiddetlisini, herhalde Yahudiler ve müşrikler bulacaksın! Müminlere sevgice en yakınlarını da herhalde 'Biz Hıristiyanız!' diyenler bulacaksın. Sebebi; çünkü bunların içinde âlim keşişler ve dünyadan yüz çevirmiş rahipler vardır ve bunlar kibir etmezler" [Maide, 5/82].

Yahudilerin şiddetli fitnelerini ve derin düşmanlıklarını zikrettik. İttihatçı ve Kemalciler de onlarla ortak oldular. Bu iki amansız düşman bizim ve hilafet devletinin kökünü kurutmak üzere anlaştı. Ülkemizin içinde ve dışında sürekli olarak İttihatçı ve Kemalcilere sevgi besleyen ve onlarla birlik olan hiçbir millet veya kavim yoktur. Bunun tek istisnası dönmeler de dâhil Yahudilerdir. Bunlar İslâm kavimlerinden olsalar dahi memleket dâhilinde bunların doğruluklarına asla güvenilmez ve onlar bu açıdan kimseyle mukayese edilemezler. Türkler de onları kendilerinden saymazlar. Nitekim Türkiye'de, Arnavut, Arap, Kürt, Ermeni, Rum, Çerkez ve Türkler onların düşmanlıklarından nasibini alırken bu durumun tek istisnasını Yahudiler oluşturuyordu. Önde gelen İttihatçılar neredeyse Şeyhülislâm-

ların hiçbirisiyle dostluk edip bir araya gelmezlerken Hahambaşılardan birçok dost edinmişlerdi.

Hakikat ve basiret nazarıyla bakarsak İslâm'ın düşmanlığını açıktan yapan ve bunu gizleyen düşmanlarının olduğunu görürüz. İttihatçı ve Kemalciler bunlardandır. İslâm'ın en büyük düşmanları hilelerini gizleyen düşmanlarıdır. Bunları ancak onların belâsına uğrayan kimseler bilir. Onların hal ve fiillerini en iyi o sıralayabilir. Onlar hakkında, bu kişilerin kendi mallarıyla ya da kendilerine destek çıkan ve dünya siyasetinde etkili olan gizli cemiyetlerin[60] paralarıyla kiraladıkları yazarların yazdıkları kadarıyla uzaktan bilgi sahibi olan kimseler bu şahısların belâsına uğrarsa durumu anlayabilir. Onlar İttihatçı ve Kemalcilerin önünü açtılar. Onların devirlerinde ibret dolu hadiseler meydana geldi. Yüzyıllardır büyük devletlerle vuruşan bu devlet, çok kısa bir sürede öyle zor duruma düştü ki, Yunan orduları başkentinin yakınlarına kadar geldiler. Çok kısa zamanda bu eşhasın ve onların ihvanının elinde inhitata uğradı. Öyle bir hale geldi ki, İzmir'i Yunanlılardan kurtarmayı kendisi için bir övünç kaynağı görür oldu. Sonra da bu vesileyle [kendi içinden çıkan adamlar] devlete isyan etme hakkını buldular ve devletin maddî ve manevî şahsiyetini, şerefini

••••••

60 Burada bizimle İtalyanlar arasında Trablusgarp'ta harbin başlaması esnasında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda cereyan eden bir hadiseyi zikretmeliyim. İttihatçıların o dönemki kabine başkanı Said Paşa'nın isteğiyle gizli bir oturum akdedilmişti. Bu oturumun amacı hükümetin mebuslardan güvenoyu tazelemeyi istemesiydi. Bu esnada Trablusgarp mebusu Mahmud Naci Bey, harbin başlamasından on gün önce kardeşinin kaleme alarak kendisine gönderdiği mektubu gözleri yaşlı bir şekilde okudu. Mektupta şöyle deniyordu: "Ey kardeşim, ne yapıyorsunuz? Hükümet ne yapıyor? Memleketimiz tüm savunma araçlarından yoksun bırakıldı. Büyük toplar geri çekildi, valiyi ve ordu kumandanını Âsitâne'ye çağırdılar. Bunların makamına kimse getirilmedi. Bir süredir İtalyan gazetelerini mütalaa ediyorum. Gazeteler hükümeti şu sözleriyle Trablus'u işgale teşvik ediyorlar: Şimdi tam sırası ve bu fırsat iyi değerlendirilmeli. Bu işgal fikri İtalya'daki tüm fırkaların ortak fikri. Sadece iki grup buna karşı çıkıyor. Biri masonlar, diğeri sosyalistler. [Masonlar] şöyle söylüyorlar: "Hükümetleri masonların elinde iken bizim Türklere saldırmamız yakışık almaz. Zira bu durum onların oradaki konumlarına zarar verir". Tüm bunları ben Tokat mebusu olarak kulağımla işittim. Benimle birlikte iki yüzden fazla mebus da işitti. Eğer bugün buna şahitlik etmezlerse, dillerinin, gözlerinin ve derilerinin yaptıklarına şahitlik edeceği günde ederler. Mektubu okuyan Mahmud Naci Bey İttihat Fırkası'ndandı. Fakat içinde bulunulan zaman ve mekânın etkisinde kalarak kendisine hâkim olamadı. Her şeyi konuşturan Allah onun lisanını da konuşturdu. Bu mektup İttihatçıların mazisi ile bugünleri konusunda ibretler içeriyor. Dikkatli bir nazara sahip olan kimseler mazi ile hal arasında irtibat kurmakta zorlanmazlar. Nitekim onlar unvanlarını Kemalci olarak değiştiren ricalin -ki Âsitâne'ye gönderdikleri heyetin başında Mason locası üyesi Refet Paşa vardı- künhüne varmakta da bir zorluk yaşamazlar.

aşağıladılar. Devleti ortadan kaldırdılar, hilafeti hurafe eylediler, siyaseti çapulculuk olarak gördüler. Âlimiyle, sıradan dindarıyla tüm din ehlini onların alıp sattıkları, ya da mütalaa ettikleri tüm kitapları ortadan kaldırılması gereken fuzulî şeyler olarak değerlendirdiler. Milletin kendilerine zaman bakımından daha yakın olan Müslüman ve Osmanlıya mensup atalarıyla alakasını keserek zamanca çok daha uzak olan adı sanı silinmiş müşrik atalarıyla ünsiyetini kurma yoluna meylettiler. Bunu yapmaktaki amaçları ise Türklerin diğer İslâm milletleriyle alakasını kesmektir. Böyle yapmakla zavallı Türk milletini Müslüman atalarından ve kardeşlerinden mahrum bıraktılar. Buna rağmen İslâm milletleri her geçen gün bu yol kesici merhamet yoksunu kimselerin her gün yenilenen hilelerine aldanarak onları daha fazla sevdi. Allah Ebu Firas'ı[61] mesut eylesin. Şöyle söylemiş:

> Zulme olan arzuları nihaî noktasına varırsa bazı zâlimlerin eğer,
> Günahları bağışlanır belki kim bilir.

Ey İslâm ehli! Üzerinizde oynanan bu oyunlar neyin nesidir? Bütün bunlar bir sihir mi, yoksa sizin basiretiniz mi bağlı? Bir gün "Girit bizim canımız" diyorlar, öbür gün "Edirne gözbebeğimiz", "Selanik Kâbe'miz" diyorlar. İzmir'i Harb-i Umumî'de kaybettiğimiz tüm şehirlere bedel görüyor, "Kalanların canı sağ olsun" diyorlar. Osmanlı Devleti, İslâm hilafeti ve yüce şeriat umurlarında olmuyor. Bir başka gün Âsitâne'yi üzerlerine yük olarak görüyorlar. Turan'ı vatan, Ye'cüc'ü asılları, Cengiz'i ise Hüseyin'in dedesinin muadili olarak kendi dedeleri kabul ediyorlar. 1909 Adana olaylarında birçok Müslümanı öldüren Ermenileri kısasen katlediyorlar ve bir tek Müslümanın -Boğazlıyan kazası Kaymakamı Kemal Bey'in-, Harb-i Umumî esnasındaki Ermeni katliamları sebebiyle idamını çok büyük bir hadise olarak görüyorlar. Sonra bir de bakmışsınız Ermenileri şehit kabul ediyorlar. Bazen de Arnavut, Kürt, Çerkez ve Arapların yanında, İslâm âlimlerini ve Osmanlı sultanlarını vatan hainliğiyle suçluyorlar.[62] Onlar, dilerlerse en

• • • • • •

61 Ebu Firâs Haris b. Said el-Hemedânî, (v. 357/968), *Divân*, Dâru Sâdır, Beyit no: 41. [Muhakkik notu].

62 İttihatçılar devrindeki gayrimüslim unsurlarla Türklerin dışındaki Müslümanlar arasında cereyan eden o kötü iç savaşlar, Kemalciler zamanında daha da yaygınlaştı ve bizzat Tükler arasında dahi vuku bulmaya başladı. Onların dillerine doladıkları Türklerin asabiyeti davası yalandır. Tıpkı vatanseverlik davaları gibi. Türk yurdunu birbirine düşürmek için nice Arnavut ve Çerkez'i önce kullandılar ve sonra onlara doğrulttular silahlarını. Sözgelimi Çerhez Edhem'e sorun! Mustafa Kemal'in emriyle kaç tane köy ve kasabayı tahrip etmiş ve kaç kişiyi katletmiştir? Onların içyüzünü ve asabiyetlerini ortaya koyacak ifade, onların silahlı bir çapulcu topluluğu oldukları-

rezil ve en sapkın kimseyi övgüyle anılacak bir makama getirip onu tazim ederler. Buna karşılık İslâm halifesine kızgınlıkla, Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lânetini yağdırıyorlar. Onlar değerli kimseleri zelil, alçak kimseleri ise kıymetli yapıyorlar. Allah'ın kitabını arkalarına atarak "Kara Kitap" diye adlandırıyorlar. Kendilerine karşı çıkanları tuhaf bir hale sokuyorlar. İslâm'ı ve Müslümanları oyuncak haline getirdiler. Eğer Resulullah (s.a.v.) ravzasından kıyam etse ve onlara karşı çıksa, onu da din ve vatan haini olarak suçlarlar. Hâsılı onların yücelttikleri mekân ve insanlar yüce

••••••

dır. Hangi ırktan (*cins*) olursa olsun hırsız ve eşkıyayla ittifak ederler. Meselâ Çerkez Edhem, Çerkez Ahmed, Topal Osman, İpsiz Receb, Mehmed (?), Demirci Efe, Sarı Efe, Aralof Yoldaş gibileri memleketin en büyük suçlularıdır. Görüş ve düşünceleriyle, hakikî anlamda ve isteyerek yanlarında olduklarını söyledikleri milletin bu tavrı bu şerli kimselere duydukları nefret ve çaresizlik eseridir. Onların re'y ve görüşleri, mızrak ucuna ve çarmıhın tepesine takılı olarak görülmelidir. Anadolu'nun ihlâslı ahalisi arasında fitne çıkartıp nefret tohumları ektiler. Bedelini kanlarıyla ödettiler. Öyle ki, kimi şehirleri diğerlerinin üstüne saldılar ve buralardaki başkaldırıları bastırmak amacıyla insanların canlarına ve mallarına kastetmeyi mubah gördüler. Nitekim Zile, Yozgat, Bolu, Düzce, Bozkır, Ilgın, Konya, Beypazarı, Safranbolu, Gerede, Mudurnu, Koçgiri, Nallıhan, Geyve, Adapazarı, İzmit ve diğer bazı yerlerde cereyan hadiseler böyledir. Buralarda kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve nefret tohumları attılar. Böylelikle artık Türkler arasında birliğe ve karşılıklı sevgiye hiçbir vakit yer olmayacaktır.

Gaflet ve cehaletin vardığı son noktalardan birisi ise Mısırlıların, halklarını birleşmeye davet ettikleri her zaman onlara örnek olarak Türkleri vermekte ve Türklerin birleşmeleri sayesinde ulaştıkları kuvvetten bahsetmekte olmalarıdır. İttihatçı yahut Kemalci Türkler nezdinde birlik, milletin bu kelimenin gölgesi altında yapılan propagandalarda zorlanması ve cebre tabi tutulması anlamına gelmektedir. Hâlbuki şu anda Türkler arasında milletlerin müptelâ olduğu bir hastalık vardır: nefret ve düşmanlık. Ortada iki farklı grup bulunmaktadır. Birisi katillerden ibarettir, diğeri ise intikam ateşiyle yanıp tutuşan maktul yakınlarıdır. Ey Mısırlı kardeş! Hangi Türk kardeşine ittiba etmek istiyor, hangisine gıpta ediyorsun? Katil olana mı, yoksa maktul olana mı?

Hevana tabi olduğunu bildiğimden nasihat etmiştim sana
Seç kendine hoşuna gideni, mademki muhalefet ediyorsun bana.
[Ebü'l-Fârid, ö. 632/1235]

Harb-i Umumi'nin sona ermesinin ardından İttihatçıların suçlarından dolayı hesaba çekileceği umuluyordu. Biz ve bizim dışımızdaki birçok kişi [bunun] çok uzun süreceğini, onlardan hak ve kısas talebinin çok zor olacağını düşünüyorduk. Tam da bu esnada onların Kemalci kardeşleri İttihatçılar zamanından beridir birikmiş olan suçlarına kat kat daha suç eklediler. Kanı kanla yıkadılar, cinayeti tamamlamayı pişmanlık kabul ettiler. Hesap defterlerini parçaladılar, onların suçlarını başkalarına yüklediler, tüm yapılanları unutturdular. Fakat bunların hepsinin bilgisi Rabbim katındaki kitaptadır. Rabbim ne yanılır ve ne de unutur.

addediliyor, onların aşağıladıkları da aşağılık kabul ediliyor. Allah'ın hidayet ettiği bazı Müslümanlar hariç herkes de onları tasdik ediyor.

Talihtir bir gözü diğer göze üstün kılan
Bir günü de diğer güne efendi yapan

Müslümanlar kendilerine kimin takaddüm etmesini ve komutalarını kimin ellerine teslim edeceklerini gösterir bir kıstas ve esastan âdeta mahrum kalmış gibidirler. Bu sebeple gün geliyor münevver şeriatlarını Enver'in şeriatıyla karıştırıyorlar, kimi zaman da Yüce Rabbimizin hükümlerine uyduklarından daha fazla Mustafa Kemal'in hükmüne boyun eğiyorlar. İzmir meselesinin abartılması da bu kabildendir. Hâlbuki daha önce de belirttiğimiz üzere İzmir'i Yunana verenler, onların müttefiklerine karşı Harb-i Umumî'ye girip de mağlup olanlardır. Şayet bu savaşa girmeseydik ne İzmir'i kaybedecektik ve ne de geri almak durumunda kalacaktık. Yine İzmir'e denk çok sayıdaki şehri de kaybetmeyecektik ki bunları geri dahi alamadık. Bu savaşa girmeseydik kaybettiğimiz topraklar yüzünden zarara uğramayacaktık ve onlara karşılık tek kazancımız İzmir'i geri almakla sınırlı kalmayacaktı. Bu savaşta tarafsızlığımızı terk etmekle hayatımızın fırsatını kaçırmış olduk. Eğer bu fırsatı değerlendirebilseydik, Osmanlı Devleti son yıllardaki siyasî ve iktisadî kayıplarını millet fertlerinden tek birinin bir damla kanı dahi akmadan telâfi edebilecekti. Bugün geniş toprakları, müreffeh bir milleti, iki milyona yakın bir asker kapasitesi olacak, ayrıca bir can ve mal kaybı da olmayacaktı. Ayrıca bugünkü kötü durumundan uzak olacaktı.

3. Üçüncü olarak[63] ise şunları söyleyebilirim: İzmir mamur iken kaybedildi ve fakat harap bir şekilde geri alındı. Anadolu'da sayıları binlere varan köy ve kasabaların durumu da böyledir. Kemalciler, İzmir için başlattıkları savaşın sahasını genişletmek uğruna buraları terk ettiler, ardından da birçoğunu harap bir şekilde, hatta neredeyse haritadan silinmek üzereyken geri aldılar. İzmir ise geri alındıktan sonra harap oldu. Bu gerçekten çok tuhaf bir durum. Birçok medenî ve mamur beldelerin ahalisinin şehirlerini savaş durumunda düşmana teslim ettikleri vakidir. Onlar düşman karşısında zor durumda kaldıklarında hamiyetli ve düşünceli davranarak şehirlerini savaş meydanına çevirmekten kaçınmışlar ve böylelikle şehrin harap olmasının önüne geçmişlerdir. Böylesi bir duruma ben Almanların Harb-i Umumî esnasında Bükreş'i işgallerinde şahit oldum. Hâlbuki şehir

63 Müellifin yukarıda İzmir'in işgalden kurtarılmasıyla ilgili olarak sorduğu "Bu fetih kimin içindir ve niçin vuku bulmuştur?" sorusuna verdiği cevabın üçüncü başlığı. [ç.n.]

oldukça korunaklıydı. Bunun gibi birçok ileri şehir tahrip olmasın diye düşmana teslim edilir ve sonra siyasî yollarla geri alınmaya çalışılır. İzmir düşmandan geri alındı ve harap edildi.

Ey okuyucu! Bu iki durum arasındaki farkı iyice düşün ve İzmir'i geri alanların vatanseverliğinin mahiyeti hakkında bir fikir edin! Senin için burada yazdıklarımı tüm satır aralarına vakıf olacak şekilde oku! İnsaf ve itidalden seni uzaklaştıran duygularını bir kenara bırak ve iyice bak: Kendileriyle münazara ettiğim Mısırlıların bana olan sövgüleriyle benim yazdıklarım mukayese edilebilir mi?! Burada sayfalardır zikrettiklerim Osmanlı Devleti'ni on altı senedir ellerine geçirmiş olan İttihatçı ve Kemalcilerin kendi elleriyle yaptıklarının bir kısmıdır. Devletin daha önceki durumuyla şimdiki durumunu bir gözden geçir! Ülkenin toprak genişliği ve darlığı, mamurluğu ve haraplığı, nüfusunun azlığı ve çokluğu geçim koşulları ve zenginliği, güvenlik ve rahatlığı gibi hususlar açısından öncesiyle şimdi bulunduğu hali mukayese et!!

Ardından bir kez daha tüm dikkatini toplayarak şimdiki durum ile devletin önceki hali arasındaki farkı idrak etmeye çalış! Devletin eski halinden kastım Osmanlı saltanatıyla İslâm hilafetini birbirlerinden ayrılmayacak şekilde kendisinde birleştiren devlet-i muazzamadır. Bu hilafet ve saltanat bir olduğu için devlet insanlığın görebileceği en parlak ve en güzel dinî, edebî ve içtimaî melekeler, âdet ve davranışlara sahipti. Bunları atalarından tevarüs etmişlerdi. Tüm bunlar milletimizin ayırt edici hususiyetleri, âdeta şahsiyeti haline gelmişti. Tüm bunların her birinin millet nezdinde muazzam kıymeti vardı; düşük seviyeli milletler bunları kıymetli addetmezlerdi. Milletlerin hayatı ve varlığını sürdürmesi bunlardan aldığı paya bağlıdır. Böylesi bir devlet ile bu devletin bugünkü durumu arasındaki farkı iyice düşün. Hâlihazırda devlet küçük, millî ve laiktir (*lâ-dinî*). Diğer Balkan devletlerinden birisi gibi olmuştur ve Osmanlı'yla ve İslâmî geçmişiyle alakasını kesmeye uğraşmaktadır. Batılı devletlere sadece İslâm'dan uzaklaşmak için benzemeye çalışmaktadır, yoksa onların medeniyetleri ve halk iradesine boyun eğen bir yapılarının olması umurunda değildir. Zaten devlet millet iradesini kendi iradesi altında ezip yok etmektedir. Yine Türk milleti [vurgusuyla] ırka dayalı bir asabiyet inşaya çalışmaktadır. Bunu yapmaktaki amacı da aynı şekilde İslâm'dan ve İslâmî adet ve uygulamalardan uzaklaşmaktır. Yoksa artık unutulmuş olan eski hurafe ve vehimlere dayalı ırkî bir asabiyet gerçekleştirmeyi düşünmemektedirler. Millet bu asabiyetten bir şey anlamamakta, gönülden ve isteyerek buna meyletmemektedir. Irk asabiyeti ve Türklük sevgisi İttihatçılarla Kemalcilerin silahlarıdır. Bununla

diğer milletlerden önce kendileri Türk milletiyle vuruşmakta ve millete üstünlük kurmaktalar.

Ey basiretli okuyucu! Bu korkunç değişiklik ve gelişmeleri bilgi ve düşünce yönünden iyice kavradıktan sonra İttihatçı ve Kemalcilerin Türkiye'de Türk devleti ve milleti için en iyi olanı mı yapmıştır, yoksa bunlara kötülük mü etmiştir, karar ver![64]

• • • • • •

64 Muhtemelen bu hakikatlere dikkatli bir şekilde bakıp bunları kuşattıktan sonra İsmet Paşa'nın Lozan'daki başarısının mahiyetini anlayabileceksin. Onun bu başarısı sadece Yunanlılara karşı değil, tüm büyük devletlere karşıymış gibi telakki edilmektedir. Hatta o, eskiden beri varlığını sürdüren ve Osmanlı Devleti'nin üzerinde artık taşınamayacak kadar ağır bir yük haline gelmiş olan kapitülasyonları kaldırarak eski hesapları kapatmıştır. Fakat ortada şöyle bir durum var: İsmet Paşa askerî güç kullanarak savaş meydanında İngilizlere galip gelememiş, Yunanlılara yaptığı gibi onlara karşı yeryüzünü daraltacak bir mukavemete girişememiştir. Nasıl oldu da Yunanlılara karşı kazanılan zafer Lozan Konferansı'nda tüm devletlere karşı kazanılmış bir zafere dönüştü?

Budur, vehimleri dahi şaşkına çeviren
Ve tecrübeli âlimi zındığa dönüştüren

Bu derin sırra, Lozan Konferansı'nın bitiminden ve tüm temsilciler ülkelerine döndükten sonra kendi parlamentolarındaki oturumda, anlaşmayla ilgili tartışmaların çıkması ve kimi temsilcilerin anlaşmaya "Bu İngiliz tarihinde Türklere karşı bir eşi dahi görülmemiş büyük bir siyasi hezimettir. Eğer Harb-i Umumî'de galip gelseydik bu anlaşmada kendilerine verilenden daha fazlasını elde edemezlerdi" ifadeleriyle karşı çıkması üzerine söz alan Britanya Hariciye Bakanlığı müsteşarı şu sözleriyle işaret etmiştir: "Bu meseleyi eski ve yeni Türk devletleri arasındaki farkı dikkate alarak değerlendirmeniz gereklidir". Bugünkü Türk devleti üniter bir ulus devlettir". Müsteşar devletin bu çerçeveyle sınırlı olduğunu ve dünyanın diğer bölgeleriyle olan geniş ve derinlikli alakalarını yitirdiğini ifade ediyor. Zira artık devlet büyük İslâm hilafetine sahip değildir. Eğer gafil kimse bu sözden şimdiki Türk devletinin gücünün kastedildiğini anlıyorsa şunu düşünsün: Kaç tane küçük ulus devlet (dünya siyasetinde) bir ağırlık ortaya koyabilmiş, hangisine onu ordusuyla yenen devletler menfaatlerini ve kazançlarını iade etmiştir? Daha önceleri kaç kez Osmanlı Devleti Teselya'dan Atina kapılarına kadar olan yerleri ordusuyla ele geçirmiş fakat büyük devletlere verdiği kapitülasyonları kaldırtmayı başaramamıştı. Yunanlılara karşı kazanılan bu zaferler, büyük devletler nezdinde geri adım attırıcı bir tesir ortaya çıkartmadı. Lozan Antlaşması'nın imzalandığı zamandaki durum da farklı değildir. Daha önce adını zikrettiğimiz *Vakit* gazetesi bu derin sırdan bahsetti. Son günlerde Ankara gazeteleriyle Âsitâne gazeteleri arasında ortaya çıkan hilafla ilgili olarak, gazetenin yazarı Mehmed Asım, 10 Kasım 1923 tarihli nüshada yer alan başyazısında şunları yazmıştır: "Saltanatla hilafeti kendi şahsında birleştiren Vahideddin'in devrinde İngiliz gazetelerinin yazdıkları hâlâ hafızalarımızda. Onlara göre hükümet bu şekli üzere devam ederse gayrimüslim azınlıklar arasında eşitlik kaidesinin tatbiki mümkün olamayacağı gibi, hükümet de çağdaş bir hükümet halini alamayacaktır. Sevr Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddelerinin çok ağır olmasının sebebi hükümetin

Onlara karşı çıkanlar bu müddet zarfında sadece onların millete zarar veren fiillerini yadırgamakla kaldılar. Kemalcilerin harekât kitaplarında İzmir'in geri alınmasından başka bir şey yazmıyor. İşin aslı ise bizim Harb-i Umumî'ye girmemize ve mağlup olmamıza sebebiyet veren İttihatçıların İzmir'i kaybettikleridir. Yunan devleti İzmir'i işgal ettiği sırada hükümeti ellerinde tutan muhalifler bunun sorumlusu değildir. Hâlbuki İzmir'i kaybeden İttihatçılar, bu hususta daha önceleri kendileriyle ortak olan Kemalcilerle sözbirliği ederek İzmir'i kaybetmenin suçunu muhaliflere atmaktalar. Âdeta cinayeti işleyen iki kişinin suçu bir başkasının üzerine atması ve her birinin diğerinin suçsuz olduğuna şahitlik etmesi gibi bir durum söz konusudur. İttihatçılar İzmir'i kaybettiler ve muhalifler geri almak için uğraş vermediler. Zira onlar Yunanlıların önünü açan ve bize onların işgaline mukavemet göstermemiz durumunda kendilerine mukavemet göstermiş olacağımızı bildiren büyük devletlerle ihtilafa düşmeyi istemiyorlardı. Bu durum da bu devletlerin bizi yenmeleriyle neticelenen savaşın sonucuydu. Onların bize olan kızgınlıklarını ortadan kaldıracak bir şey olmamıştı. Şu halde hangi mağlup devlet veya bu devletin hangi ricali, bir yoldan malını getirip de kârından çok zararı olan ve bir daha o yola mal koymayı düşünmeyen mal sahibinin gözüyle bakarcasına harbin sonuçlarını yakından bildiği halde harbi yeniden başlatacak bir harekete girişmeye cesaret edebilir. Eğer kesin bir mağlubiyetle sonuçlanan savaşın ardından yeni bir savaş tehlikesini göze almamak vatana ihanet edip vatanı kurban etmek anlamına geliyorsa, mağlubiyet hükümlerine boyun eğerek yeni bir savaş başlatmaktan kaçınan bütün Almanlar, Avusturyalılar ve Bulgarlar vatanlarına ihanet etmiş ve kurban vermişler demektir.[65] Hatta eğer

••••••

bu şeklinden, yani hilafeti içeren bir hükümet olmasından dolayıydı".

Tüm bu anlattıklarımdan ve olayların üstündeki örtüyü kaldırdıktan sonra İngilizlerin hilafet devletine karşı hilelerini anlamışsındır. Onlar Sultan Vahideddin ile anlaşarak bu hileyi yapamazlardı. Bunu ancak Kemalci Türkiye hükümetiyle anlaşarak gerçekleştirdiler. Onların hilesi adı geçen zatın hilafet ve saltanat makamınaydı, hatta Abdülmecid'in makamına karşı olduğunu da söylemek mümkündür. "Ve böyle biz her peygambere ins ü cin şeytanlarını düşman kılmışızdır; bunlar aldatmak için birbirlerine lafın yaldızlısını telkin eder dururlar. Eğer Rabbin dileseydi, bunu yapmazlardı. O halde bırak şunları uydurdukları hurafeler ile haşrolsunlar" [En'âm, 6/112].

65 Bu makamda sözün özeti şudur: Kemalcilerin Anadolu'da, ateşkes anlaşmasından sonra Harb-i Umumî'de mağlup oluşumuzun sonucu olan hükümlere boyun eğmemeye matuf hareketleri şu durumlardan birisi dâhilindedir. Birinci ihtimal, savaş başlamadan önce galibiyetin zahir olmasıdır. Bu da askerî, iktisadî, siyasî ve bilimsel (*fennî*) hesaplamalara dayalı olarak oluşan zann-ı galibe göre olur. Yahut da bu savaş alışılagelmiş tüm hesaplamaların üstünde bir şekilde ve öngörülemeden

Kemalcilere muhalif olan Türkleri suçlarkenki kaide ve mantıklarını aynıyla uygularsak yıllardır dilleriyle ve kalemleriyle İngilizlerle cedele tutuşan ve fakat hiciv sahasında kalarak, millete çok büyük zarar ve tehlikeler getireceğini hissettikleri için savaş sahasına geçmeyen Mısırlıların tamamı hâin sayılmalıdır. Mademki Kemalcileri vatan sevgisi ve hamiyetlerinden dolayı övmekteler, [onlar] kendi vatanlarını İngilizlere satan hâinlerdir.[66] Eğer

.....

ortaya çıkar. Dolayısıyla bu harekete muhalif olanları vatan hainliğiyle suçlayabilmek için birinci şıkkın doğruluğu üzerindeki bir anlaşmanın olması gereklidir. Fakat bu ihtimali Kemalci hareketi destekleyenler, hatta yüceltmekte aşırıya kaçanlar dahi dile getirmemiştir. Şu halde mezkûr hareketin dikkate değer bir yanı kalmamıştır. Zaten onlar da sonucu bir mucize ve normalde olması imkânsız bir hadise olarak değerlendirmekteler. Hatta Kemalci harekete karşı olmayan edebiyatçı Süleyman Nazif ve diğer bazıları bu hareketi [savaşı] tasvip etmemekteydiler. Nitekim adı geçen edebiyatçı, Malta Adası'ndaki İttihatçı dostlarıyla bu konuyu tartışırken, girişilen bu hareketi tenkit ederek [bunun] bir cinnet eseri olduğunu söylemiştir. Zira hareketin başarıya ve zafere ulaşması çok düşük bir ihtimaldi. Hatta bazı gazeteler onun bu sözlerini Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu ihlal ettiğini yazdılar, fakat muhaliflere karşı takınılan tavır bu adama karşı takınılmadı ve hakkında hiçbir takibat yapılmadı. Bize göre ise ikinci şık düşmanlarımızın siyasetini göz önüne aldığımızda, daha doğru gibiydi. Fakat ne olduysa oldu ve başkasının malıyla kumar oynayan birinin cüretine sahip bazı kişilerin cüreti neticesinde başarılı olundu. Başkasının malıyla kumar oynayan zaten mal sahibinden daha cesur olur. Bu konuya daha önce bir vesileyle işaret etmiştik.

66 Yine de bizimle Mısırlılar arasında bizim barışı tercih etmemizi mazur gösterecek bir fark vardır. O da bizim bakanlığımızın, Harb-i Umumî'de, büyük devletlerle harp edip mağlubiyetin acısını tattığımız günün sabahına denk gelmesidir. Ayrıca ne biz İngilizleri tanırdık ne de onlar bizi. Onları bizim ülkemize, Harb-i Umumî'ye girmek suretiyle İttihatçılar ve onların eskiden beridir kardeşleri olan Kemalciler getirdi ve davet etti. İngilizlerin bizim topraklarımızdaki çabaları İttihatçıların ruhunu, Kemalcilerin bedenine dâhil etmekti. Böylelikle devletimizi ve milletimizi ifsat etmeye devam edebileceklerdi. İngilizler bu amaçlarından kıyamet kopana değin vazgeçecek değiller. Bunun için ülkemizin itidal sahibi, salih kimselerinin konumlarını zayıflatıp onları küçük düşürmek için akla hayale gelmedik türlü türlü hilelere başvurmuşlardır. Sultanın hükümetinin işlerini zorlaştırdılar ve galip devlet sıfatıyla hükümetin hareket kabiliyetini kısıtladılar ve sonuçta iyice aciz bıraktılar. Onun yerine Kemalci hükümet gelince ise önceki hükümet için zorlaştırdıkları tüm işleri kolaylaştırdılar. Hiçbir akıllı kimse bu değişimi Yunanı kovan Mustafa Kemal'in gücüne bağlayamaz. Zira onun bu kuvveti İngilizler için hiçbir anlam ifade etmez. Bilakis Yunan'ın İzmir'den kovulması yine İngilizlerin sevkiyle gerçekleşmiştir. İngilizler Harb-i Umumî'de ittifak yaptıkları diğer devletlerle anlaşmış ve bize karşı birlikte savaşmışlardı. Zira insan düşmanının kendi dostunu yenmesinden mutluluk duymaz. Aksine düşmanının galibiyetini kendi mağlubiyeti sayar. Fakat aklı başında hiç kimse İngilizlerin Mustafa Kemal karşısında yenilgiye uğradığına inanmamaktadır. İnsanlar bunun da İngilizlerin bir başka hilesi olduğunu düşündüler. Yani onun önünde mağlup olmuş gibi davranarak Mustafa Kemal'in Müslümanlar nazarındaki konumunu yüceltmek ve böylelikle onun fitnesini yaygınlaştırmak istediler. İngilizler ne kadar ararlarsa arasınlar böylesi bir adamı

konuşma Mısırlıların ilkeleri üzerine bina edilir ve bu ilkelerin doğru veya yanlış olup olmadığı dikkate alınmazsa onlara şunu hatırlatırım: Mısırlılar Harb-i Umumî esnasında İngiliz kumandası altında Türklere karşı savaştılar. En azından cephe gerisinden onlara yardım ettiler, destek oldular. Böyle yapmakla da onların hizmetinde bulunmuş oldular. Zaten savaşa sürülselerdi buna karşı çıkmayacaklardı. Nitekim Mareşal [Edmond] Allenby'nin harp bitiminde onlara açıkça teşekkür etmesi ve İngilizlerin Türk ordularına karşı kara savaşında galip gelmesinde Mısırlıların hizmet ve yardımlarının katkısının olduğunu itiraf etmesi her şeyi açıklıyor. Mısırlılar da bu hizmet ve yardımlarını resmî bir dille ifade ederek buna mukabil İngilizlerin kendilerine bağımsızlıklarını vermesini istediler. Onların topraklarında iken gazetelerinin bu konudan bahsettiğini okumuştum. Mısırlılar Türklere ihanet etmelerinin bedelini bizi hâinlikle suçlamak suretiyle mi ödüyorlar? Lozan Konferansı'nda bu konuda Kemalcilerden yardım isteyip olumsuz cevap almaları acaba Kemalcileri tanımamalarından mı kaynaklanıyor, yoksa kendilerini mi tanımıyorlar?

• • • • • •

bulamazlardı. İngilizlerin hiçbir zaman yıkmayı başaramadıkları İslâm'ın maddî ve edebî yönlerini bir yılda yıkacak bir adam! Onun bu açılardan yeterlilik ve kudretinin, Yunanlıları atmaya yetmekten daha fazla olduğunu gördükleri vakit İngilizler onun kendilerine halef seçtiler ve memleketimizi terk ettiler. Ancak ellerini kollarını sallayarak değil, bize ve dinimize kendilerinden daha fazla düşman olan birisini bırakarak ayrıldılar. Şu halde İngilizlerle ittifak yapan kimdir? Siyaseti onların aleyhine bir savaş ilânından ibaret olan ben mi, yoksa siyaseti bütünüyle onlara yardım eden kimse mi? Mısırlıların iftira ettikleri vatanı satan, İngilizler memleketimizi işgal etmişken elleri bomboş bir şekilde vatanın haricine giden biz miyiz? Memleketimizi onlar işgal etti, zenginlik denizine dalan Kemalciler oldu. Biz bu dünyalık en üst makamlara gelmemize rağmen memleketin tek bir çöpüne bile el uzatmadık. Hâlihazırda dahi en büyük sermayemiz fakirliğimiz ve iffetimizdir. Ne ticaretten anlarız ve ne de fakirliğimize rağmen, İngilizlerle bir alış verişimiz vardır. Biz ne pamuk satarız ne de vatanı! Biz bu dünyada eskiden olduğu gibi şimdi de pislikten uzak niyet ve hedeflerimizden başka hiçbir şeye malik değiliz. Biz nasılsak böyle görünürüz ve bize karşı en şiddetli tarize en düşüğüyle mukabele ederiz. Keskin bir kılıç olarak bize uzanan dillere ve gözlere karşı en seçkin varlığımız fakirliğimizdir. Biz öyle insanlarız ki bizim sadakamız bâtılda olan sultanın yanında hakkı söylemektir. Bizim milletimizin kalbindeki tertemiz makamımıza bize iftira atan pis şeytanlar yaklaşamaz. Mustafa Kemal'in sihrine kapılmasınlar. Bizim İngilizlerden elde ettiğimiz tek bir şey var. O da onların Âsitâne'yi terk ederken gemiye binene kadar, o günlerde merhum şehid Ali Kemal Bey'i tutuklayan Kemalci eşkıyalardan bizleri korumalarıdır. Ayrıca askerlere has eski birkaç bohçayı (*ağtıye*) limandan gemiye gidene kadar polis bizi görüp yakalamasın diye bize vermişlerdir. Bu bohça içinde yolculuk esnasında muhtaç olacağımız elbiseler ve bazı öteberi (*üsâs*) vardı. Fakat gemide üçüncü sınıf mevkideydik ve bizi soğuktan koruyacak hiçbir şeyimiz yoktu. Ailemin arasında ise kadınlar, çocuklar ve hastalar vardı.

Ben bizzat Mısırlılarla ilgili konularda konuşmak ve onların içişlerine karışmak istemezdim. Çünkü bu durumda onların bize ve vatanımıza ilişkin konulara yetkilerini aşarak ve olayların içyüzünü bilmeksizin karışırkenki durumlarına düşmem söz konusu olacaktı. Fakat ben Mısırlılarla şu hususta aynı değilim:

Bizi tanımazdan gelmesin hiç kimse,
Zira bizi tanımayanı biz hiç tanımayız
[Amr b. Ümmü Külsüm, *Mu'allaka*]

Rakibimin borcunu kendi cinsinden alacak değilim. Ben sadece onlara iffet ehli güvenilir kimseler hakkında ahmakça ve bilgisizce konuşmalarının sonuçlarını öğretmek istiyorum. Ben Mısırlılar kadar hatalı konuşan boşboğaz bir kavim daha tanımadım. Türk fırkalar arasındaki meselelere onlar kadar gereksiz ve boş bir şekilde karışan kimse yoktur. Zira buna medeni toplumlarda, en düşük seviyedeki siyasî ve içtimaî edep kuralı dahi müsaade etmez. Mısırlılarda onların edepsizliğinden kaynaklanan kötü muameleyle karşılaştım. Hâlbuki Âsitâne'den muhacir olarak ayrılışım esnasında oranın ahalisinden dahi böyle bir muamele görmemiştim. Ben esasında dinimiz yüzünden bize düşman olan sefih kimselerden ayrılıyordum ve fakat Mısır'a girene kadar kimse yüzüme hâin olduğumu haykırmadı ve kimse üzerime çer çöp ve [çürük] domates atmadı. Mısırlıların benimle dertleri ne? Aramızda vatanî bir bağ dahi yok. İttihatçıların tecavüzünden artakalan yegâne şark toprağı onların değil, bizim vatanımız. İttihatçı ve Kemalcilerin yıllardır aleyhine entrikalar kurduğu onların değil, bizim dinimiz. Harp ve çapul değirmenlerinde öğütülen bizim can ve mallarımız, ne onların ve ne de Selanikli efendileri Kemalcilerin değil.

••••••

Eğer bizim vatan haini olup vatanı satmış oluşumuza, bizim İngilizleri ülkemizden zor kullanarak çıkartmamış olmamıza bakarak karar veriyorlarsa ve bunu Mustafa Kemal'in yaptığını düşünüyorlarsa o halde ben de onlara soruyorum; siz niçin memleketinizi onlardan temizlemiyorsunuz? Bu büyük mutluluğa erişmek için muhtaç olduğunuz şey nedir? Fakat bunu yapmaya cesaretleri yok. Halkınızın cesaret ve hamiyeti bunu yapmaya yetecek derecede değil midir? Yoksa buna cesaret edecek maharetli bir lideriniz mi yok? Bu işi yapmaya yetecek olan ve Mustafa Kemal'in sahip olduğu şeylere mi sahip değil yoksa o? Belki de vatanınızı İngilizlere sattınız. Ortada bir dizi şüphe var. Hâlbuki bizim fakirliğimiz beraatımızın en büyük kanıtı. Bu şüphemi destekleyen en önemli husus ise İngiliz işgali altında ulaştığınız bu zenginlik ve rahatlık.

Bu çok acı eleştirilerimden ötürü kimse kınamasın beni. Batılıların bir atasözleri var: "Cam köşkte oturan başkasının evine taş atmasın!" Zaten ben bunları söylerken onların Kemalcilere karşı olan biz Türklere karşı uyguladıkları kurallarına ve mantıklarına göre hareket ettim. Biz onlara zulmetmedik ve fakat onlar kendilerine zulmettiler.

Bugün biz Türkler, mal, can ve sıhhat açısından, hatta ahlakî açıdan iflas etmiş durumdayız. İttihatçılar ve onların Kemalci kardeşleri ve dönmeler çeşitli propaganda araçlarını kullanarak ve Harb-i Umumî'ye karışmak suretiyle tüm bunları ifsat etme hedeflerine nâil oldular. Harb-i Umumî'ye birlikte girdikleri Almanların ya da kimi zaman ittifak kurdukları kimi zaman düşman oldukları diğer yabancı milletlerin kadınlı erkekli gruplarına Türkleri de dâhil ederek bizi ifsat ettiler. Memlekette uzun süreli devam eden savaşların olumsuz etkisi ve bunun verdiği sıkıntılar da bu bozukluğun nedenleri arasındadır. Mısırlılar ise bu âfet ve sıkıntılardan sâlimdirler. O kadar uzun sürmesine rağmen Harb-i Umumî'nin memleketlerinde hiçbir tesiri görülmemektedir. Onlar bugün zenginler; biz Türkler ise Kemalci ve İttihatçılar hariç, halifesi, sultanları ve yöneticileriyle müflis fakirleriz. Hatta Mısır'a geldiğim esnada bazı Mısırlı gazeteciler benimle alay ettiler. Yazdıklarına göre güya ben yolculuk esnasında 2000 Mısır cüneyhi kaybetmişim. Hâlbuki ben çoluk çocuk ondan fazla kişiden oluşan ailemle birlikte bizi Âsitâne'den İskenderiye'ye getiren geminin ancak üçüncü mevkisinde yer bulabildim. Bu [düşük] mevkiin biletlerini alabilmem ise ancak kitaplarımı satmamla mümkün oldu. Bilindiği üzere ben dört defa şeyhülislâmlık makamında bulundum. Eğer İttihatçıların hükümetinde şeyhülislâm olsaydım yanımda binlerce, hatta on binlerce Mısır cüneyhi bulunurdu. Bu durumda da yolda 2000 cüneyh kaybetme imkânım olurdu! Kendim için bir övünç kaynağı olan fakirliğimden bahsetmek istemezdim. Fakat bu gazete beni buna zorladı. Allah'a hamdolsun hem şu anki bulunduğum durumda ve hem de Mısır'dan geçerken herhangi bir Mısırlıdan yardım istemekten berîyim. Diğer Müslüman muhacirlerin durumunu da buna kıyas edin. Bu kelimeleri yazdığım esnada[67] bir kafilenin İskenderiye'ye geldiğinin haberini aldım.

••••••

67 O günlerde ben Mekke-i Mükerreme'de idim. Fakat daha sonraları ailemin bazı fertlerinin sıcak havaya uyum sağlayamamaları nedeniyle hastalanmaları yüzünden on beş ay kaldığım Mekke'den ayrılmak zorunda kaldım ve Mısır'a döndüm. Ben o mübarek beldede iken Mısır'da benim öldüğüm şayiası yayılmış. Mısır gazetelerine vefat edenin eski şeyhülislâmlardan Abdullah Dürrizade Beyefendi [ö. 30 Nisan 1923] (Allah rahmet eylesin) olduğunu ve hatalarını düzeltmeleri gerektiğini yazdım. Zaten onlar daha önce Âsitâne'den İskenderiye muhacir olarak gelişim esnasında merhumla beni karıştırmışlardı. Gazeteler benden Halife Mehmed Vahideddin'in devrinde Mustafa Kemal'in halifeye karşı çıkarak isyan ettiğini ilan eden fetvânın sahibi olarak bahsetmişlerdi. Kendisini siyasi meselelerde hakemlik yapmak da dâhil, bu konulara müdahale hakkı gören benim gibi birisi için kabul edilemez olan bu hatayı tashih etmiştim. Bu fetvâ ilk ve daha sonraki asırlarda verilmiş de değildir. Fetvânın metni ve altında kimin imzası olduğu bellidir. Nitekim dünya gazeteleri de bunu resmî ağızlardan öğrenmişlerdir. Mekke-yi Mükerreme'den döndüğüm esnada Mısır

Mısırlılardan onların ihtiyaçlarını gidermelerini isteyecek değilim. Onların fakirliklerine de acımasınlar. Onlardan tek bir şey istiyorum: Muhacirlerin içinde bulundukları vahim duruma, maişetlerinin felaket bir halde olduğuna baksınlar. Onların birçoğu memleketlerinin saygın kimseleriydi. Bu kimselere bakın ve onları vatanlarını satan hâinler, yabancılardan dinar ve cüneyh alan kimseler olarak suçlamaktan hayâ edin!

Hâsılı ey Mısırlılar! Siz bu kadar uzaktan bizim başımıza gelenleri ve memleketimizde olup bitenleri layıkıyla anlayamıyorsunuz. Olup bitenlerin bizim kalbimizdeki tesiri sizin kalplerinizdeki tesirine benzemez. Türk fırkalarına karşı tutumunuz akıl ve temyiz yeteneğinden uzak. Türkleri seven ve onların iyiliğini isteyen kişinin tavrına benzemiyor. Yıllardan beri

••••••

gazeteleri "Mustafa Sabri dirilerek Mısır'a geldi" dediler. Düştükleri hatayı üçüncü kez düzeltmeye çalıştım. Mısır'da iken gurbetin ve hastalıkların şiddetli sıkıntılarıyla uğraştım. Ailemin nafakasını artık hastalıklar tüketiyordu. Bu esnada onların emir-i şuarâları [Ahmed Şevki] *el-Ehram* gazetesinin baş sayfasında yer alan bir şiir yazdı. Şiirde Ümmü'l-Muhsinîn adını verdiği bir kadını överken, Sultan Vahideddin'e sövüyordu:

Ey onun mihnetindeki İslâmın kadın komşusu!
Bildiklerini diğer kadın komşulara da anlat.
Hatırlat onlara Ferûk'u* ve vasfet
At ve deve üzerindeki görünüşünü.
Tağutların velisi olduğu halde onun
Emirü'l-müminin diye çağrıldığını söyle
İslâma zül elbisesi giydirdi, de.
Allah'ın halifelerine pamuktan elbiseler
Devletinde bir (avcı) gibiydi,
Devleti ki, vehim ve rüya saltanatı
Onun emri hapishanelerde koşa koşa gidiyordu
Şimdi sarayında hapiste sabahlar gibidir o.
Tüm yüklerini üstlenmiş bir grup,
Nâzırlarının oyun sahasında temsil ediyorlar onu
Cesur aslanların kanlarını akıtmayı mubah gördüler
Küçümsediler onları ve himaye ettiler inlerde olanları
Devletin üstünden bir sel geldi geçti
Kötülüğün imamını ve alçak güruhunu götürdü
Tek kişiyi kaldırdı ortadan ve ilga etti hükmünü
Muhakkak tek kişinin yönetimi rezil ve laîndir.

*[Şiirde geçen *Ferûk*, Konstantinopol'un lakabı olmakla beraber ödlek anlamına da gelir. ç.n.]

Bu kitabın konuları boyunca açıkladığımız hususlardan kimin ödlek olduğunu anladın. Bu kötü haltı ve apaçık zulmü tenkit ettim ve hicvedilen kişinin vellinimetimiz olduğuna dikkat çekerek şunları söyledim:

herkesin malumudur ki Türkiye'de bir fırka laiklik (*lâ-diniyye*) propagandası yapmakta, İslâm dinine ve Müslüman kavimlere karşı gelmektedir. Özellikle de Araplara karşıdırlar; zira onlara göre İslâm Türklere Araplar vasıtasıyla ulaşmış, Türklerin lisanına Arapça bu sebeple yerleşmiştir. Bu nedenle mezkûr fırka tüm gücüyle Arapçayı Türk lisanından uzaklaştırmaya çalışmakta ve Arapçaya diğer yabancı dillerden daha fazla düşmanlık yapmaktadır. Hâlbuki Türkçenin Arapçaya olan ihtiyacı diğer dillere

.....

Bir adam hakkında konuştunuz hatırlatan bize
Daha önceki zâlimlerin hasenatlarını:
"Tek kişiyi kaldırdı ortadan ve ilga etti hükmünü
Muhakkak tek kişinin yönetimi rezil ve laîndir".
Bu kul ise sizi takiben diyor ki
Allah'ın laneti üzerinize olsun, yalancılar sizi
Nerede tek kişinin ortadan kalkması, uydurdular yoktan bunu
Ve odur işte maymun gibi alçak olan.
İlga ettikleri değildir tek kişinin hükmü
Rabbülâlemin Allah'ın Şeriatıdır ilga edilen
Gören göz için sabah oldu ey
Gecenin hatibi, bu darbe itibar zedeler
Ve kâfi gelir hakkı ortaya koymaya
Gafil Müslümanları aldatan senin gibi bir alaycıya.

Ardından da şöyle söyledim: "Şairlerinin emirinin, müminlerin emiri nezdindeki yeri nedir? Allah'ın kitabı bize şairlerin yapmadıkları şeyleri söylediklerini haber veriyor. Bu şair ise bilmediğini söyleyenlerden". Onun sapkın takipçileri bana bu yazdıklarımdan ötürü hücum ettiler. Burada bu konuyla ilgili bir şeyler yazacak olan kimseler için mezkûr zevatın yazdıklarından alıntılar yapacağım. Bu alıntıları, bu kitabımda Mısırlılar hakkında çok ağır konuştuğumu ve onları tahkir ettiğimi düşünme ihtimali olan İslâm âlemine ithaf ediyorum. Umulur ki beni bu tavrımdan ötürü mazur görürler. Feyyum kasabasının şer'î dava avukatı şöyle söylüyor: "Allah'a yemin olsun ki, ben ölümsüz eser sahibi yalnızca iki kişiyi tanıyorum. Onlardan birisi ölümsüz şerli fetvânın sahibi Mustafa Sabri'dir. Bu zatın hâlihazırda dahi, uzak olsun yakın olsun tüm Şark topraklarındaki Müslümanların kulaklarında sedası tınlamakta. Onun yerinde olsaydım Mısır'a gelmezdim. Gelsem de utancımdan gün yüzüne çıkmazdım. İkamet ettiğim evimde Müslümanlardan utandığım için saklanırdım. Mısır'ın saf gökyüzüne ve temiz Nil'ine gözükmezdim. İnsanlara *el-Mukattam*'ın -ki baskı sayısı en az olan gazetedir- lisanıyla sesleniyorum. İnsanlar onun durumunu bilsinler. Herkes intikam alsın ondan! Daha dün ölüm haberini alıp ferah bulmuştuk. Fakat bugün *el-Mukattam*'ın sayfalarında herkese hitap ederken gördük. Bir sürü dil hatasıyla, birbirini tutmayan lafızlarıyla şairlerin emîri, nazım üstadı, Nil'in şairine hücum ediyor. Ağır ol bakalım ey fitne kitabının yazarı! Arkadaşlarını nefessiz bırakan fetvânı verirken Allah'tan hiç mi korkmadın? Kaderin ihanet ettiği Mısır'da, Âsitâne'de durduğunuz gibi sağlam duramazsınız. İyi insanları keyfinizce suçlayamazsınız.

olan ihtiyacıyla kıyas bile edilemez. Onların düşmanlığı Arapçanın fesahat bakımından geri kalmış olmasından değildir. Allah'ın [insanlara hitap etmek için tercih ettiği] lisanı bundan berîdir. Daha önce de söylediğimiz gibi gerçek sebep İslâm dinine olan düşmanlıktır. Türklerin uzun yıllardır zihinlerini Arapçayla meşgul etmeleri ve Arapçayı sevmelerinin, İslâm

.....

Yoksa kendi ictihadın sana ihanet mi etti? Kendinin, bir de hal' edilmiş efendinin yaptıklarına bir baksana! Bugün bizim topraklarımıza gelip kapalı kapıların ardından bize sesleniyorsunuz. Sizin hiç mi günahınız yok? Siz hiç mi cinayet işlemediniz? Bugün gelip Mısır'ın şairini azarlıyorsun. Ödlekliğin seni avareye çevirmiş! Güneşin doğuşuyla doğan, yağmur getiren rüzgârlarla birlikte gezinen onun ölümsüz şiirlerindeki beyitleri tenkit ediyorsun. Şunu bil ki sen, Arapçanın beşiği, ilim ve edep pınarı Mısır'dasın, Âsitâne'de değil. İki kelime Arapça konuşacaksan sözlüklerin imamı *Kamusu'l-Muhît*'e bak! Bizim içimizdeyken şiir söylemeye kalkışma! Senin yazdığın bu şiir bana kavmi huzurunda oturup onlara Allah Teâlâ'nın "Hâreli gökyüzüne ant olsun" [Zariyât, 43/7] âyet-i kerimesini "Gökyüzü", "Gökyüzü", "Hâreli" ise "hâreli" anlamına gelir şeklinde açıklayan ve meselâ uzun uzun uğraştıktan sonra su kelimesini yine su kelimesi ile tefsir eden kişinin durumunu hatırlattı". Yazının tamamı için bkz. *el-Mukattam*, 4 Kasım 1923.

Bir başka yazısında *el-Ehrâm*'da bana hitaben şöyle yazıyor: "Ey ahmak şeyh! Utanmazlıkta varabileceğin son noktaya vardın. Sen kendine şeyhülislâm unvanını layık görsen de aslında şeytan ve iblislerin şeyhisin. Senin emîrin [halifen], Mü'minlerin emîri değil; facir ve mürtedlerin emîridir". Bu makale de Emîrü'l-mü'minin ve şeyhülislâma hakaretlerle, şairlerinin emirine ise övgülerle doludur.

Doktor Hüseyin Himmet ise *el-Mukattam*'ın 31 Ekim 1923 tarihli nüshasında şöyle yazmıştır: "Biz Şark ehline hiçbir faydası dokunmayacak tek bir satır, hatta tek bir harfin dahi sizin gazetenizde yer almasını size yakıştıramıyoruz. Mesela *el-Mukattam*'ın temiz sayfalarında yer alması doğru olmayan Mustafa Sabri'nin zehir dolu sözleri böyledir. Şairlerinin emîrinin kimsenin kendisini müdafaa etmesine ihtiyacı yoktur. O, Mustafa Sabri'nin aklına bile gelemeyecek kadar ondan daha bilgili ve daha yüce bir konumdadır. Fakat Anadolu kahramanı hakkındaki "Nerede tek kişinin ortadan kalkması, uydurdular yoktan bunu / Ve odur işte maymun gibi alçak olan / İlga ettikleri değildir tek kişinin hükmü / Rabbülâlemin Allah'ın Şeriatıdır ilga edilen" ifadeleri tüm Şark dünyasına ihanettir. Şarklılar Mustafa Kemal'i Türk devletini zül ve imtihandan kurtaran nadir ve kıymetli bir şahsiyet olarak sevmekteler. Anadolu halkının ona tabi olduğunu, onu destekleyip sevdiklerini ve başları üstünde tuttuklarını biliyoruz. Sadece, Şark değil bütün âlem onun yaptıklarının şerefli kahramanların tarihinde anılacağında müttefiktir. O, din ve devlete hizmet etmiş biridir. O, Mustafa Sabri'nin hal' edilmiş sultanın şahsı ile onun tabilerine münhasır zannettiği şeriatı kurtarmıştır. Mustafa Sabri dünyanın gerçek bir demokrasiye doğru koşar adım gittiğini bilmemektedir".

Bir başkası ise şöyle söylüyor: "Ölümsüz şerli fetvânın sahibini mezarından buraya kim gönderdi?" Onlara daha önce bu konuda hata yaptıklarını ve benimle şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Beyefendi'yi karıştırdıklarını tam dört defa hatırlattım. Fakat onlar hatırlatmaları kabul etmiyorlar. Onlarla uğraştığım kadar bir kadını erkek yapmaya çalışsaydım kesinlikle başarılı olurdum.

dinine olan bağlılık ve sevgilerinin bir gereği olduğunu biliyorlar. Bu laik (*lâ-dinî*) fırka, mütedeyyin Türklere nispetle çok az sayıda insandan müteşekkil olmasına rağmen on küsur senedir mütedeyyin Türklerle mücadele etmekte ve onlarla savaşmaktadır. Güç yetirebildiklerini eziyor, mallarına ve çocuklarına ortak çıkıyor ve şeytanın dahi aklına gelmeyecek düşman-

••••••

Bana hücum edenlerden birisi olan Mısırlıların ünlü edip ve yazarlarından Yusuf Hamdi Yeken'in yazdıklarından anladığım kadarıyla o şairlerin emîrinin şiirinde hicvedilen kişinin merhum Sultan Abdülhamid olduğunu zannetmiştir. İki şeyhülislâmı birbirine karıştırmaları yetmiyormuş gibi şimdi de iki halifeyi birbirine karıştırıyor. Şiirde vasfedilen vasıfların Vahideddin'e değil de Abdülhamid'e uygun olduğunu ise "Onun emri hapishanelerde koşa koşa gidiyordu / Şimdi sarayında hapiste sabahlar gibidir o" beyitinden hareketle çıkartıyor.

Bütün bunlar benim bu şairi 'bilmeden konuşmakla' tenkit etmemde ne kadar haklı olduğumu gösteriyor. Fakat kadimden beridir var olan dalâlete tabi olarak merhum Abülhamid'i hicvetmek hâlihazırda da revaçta olsa da şairin sözlerinin ona hamli doğru değildir; zira bu sıralar yeni bir dalâlet revaçtadır. Bu yazar daha sonra yaptığı bu büyük hatadan kaynaklanan utancını örtbas etmek için benim kendilerini şiddetli tenkit etmeme sözü getiriyor ve bunun ağır bir saldırı (*i'tidâ'*) olduğunu söylüyor. Bunu söylemekle de daha önceki o büyük hatasını daha da büyütüyor ve düşmanlıkla bu kelimenin mukabilini birbirine karıştırıyor. İlkin beni bâtılı bir araya getirmekle ve vakarı terk etmekle suçlarken, ben şöyle demiştim: "Ey Mısır'ın akıllı kimseleri Allah'tan korkun! Zulümle hayıflanmayı (*tezallüm*) bir araya getirdiniz, kimedir saldırınız? Bu kaçıncı hatanız, kaçıncı birbirine karıştırmanız?! İki şeyh[ülislâm]ı bile ayırt edemiyorsunuz. Hatta iki halife konusunda bile aymazlık içerisindesiniz. Bir kısmınız birtakım tavsifler yapıyor, diğer kısmınız tavsif yapanların muradına dair görüş beyan ediyor. Fakat kendi aranızda dahi anlaşamıyor ve kendi şairinizin şiirinden muradı konusunda dahi anlaşamıyorsunuz! Bu konuda doğruyu ben buldum fakat beni dil bilmez biri olarak tavsif etmeye kalktınız. Allah'ın Resulleri de (salavatullahi aleyhim) hakaretler ve alaylar arasında [dinî] tebliğ etmişlerdi; tezahürat ve övgüler arasında değil! Onlardan birisi hakkında bu beldede şöyle denmişti: "Yoksa ben şundan daha hayırlı değil miyim ki o hem düşük biri hem de meramını anlatamıyor" [Zuhruf, 43/52]. Kendiniz dillerinizle bize karşı saldırganlıkta bulunmayı normal karşılarken benim sizi şiddetli bir lisan ile tenkit etmem ağırınıza gitti. (...)

[Bu satırların devamında Mustafa Sabri kimi Mısırlı yazarlarla girdiği polemiği sürdürerek onların şiirlerinden alıntılar yapmakta ve seksen üç beyitten müteşekkil bir şiirle bu tarizlere karşılık vermektedir. Kitabın konusuyla doğrudan bir alakası olmadığı için bu kısmı tercüme etmedik. ç.n].

Mısırlılardan bunca şikâyet ettikten sonra Suriyeli bazı gazetecilere olan şükranlarımı da burada arz etmeliyim. Özellikle kıymetli *Elif Bâ* gazetesinin sahibini ve *el-Mukattam* ve *el-Ehram* gazetelerinde neşrettiğim yazılarımın ardından hakkımdaki hüsnüzanlarını belirten ve beni hayırla anan 'Dımeşkli bir Arab' ve 'samimi bir Arab' imzasıyla yazılar yazan iki edibi zikretmeliyim. Bu kimseler arasında bana müstakil bir kıymet atfeden ve hakkımda bir makale kaleme alan, ikimizi bir araya getiren bu gurbet elde edebinden ve sohbetinden istifade ettiğim faziletli bir kimse de vardır. Ruhum bu kimsenin sohbetinden lezzetler tattı ve hâlâ dahi bu ilâhî lütuftan içinde bulunduğum bu zor durumda bile sığınacak bir lezzet bulmaktayım.

lıklar yapıyorlar. Sonunda onların hâkimiyetlerini (*sulta*) ve saltanatlarını ele geçirdiler. Türkiye'de artık bu mücadele ve iç savaştan daha önemli bir durum yoktur. Ne genel ve ne de bölgesel bir savaş, ne şehirlerin yitirilmesi ve ne yitirilenlerin geri alınması şeklinde bir savaş bundan daha önemli olabilir. Zira şehirler ve devirler Allah'ın insanlar arasında kendisine iman edenleri sınamak, kâfirleri yok etmek için tedavül ettirdiği hususlardır. Bu sınamanın ve yok etmenin muhatabı ise bizzat şehirler ve devirler değildir. "Şayet Allah'ın gözünde dünyanın sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı Allah burada kâfirlere tek bir damla su dahi içirmezdi".[68]

Ben, hamdolsun Allah'ın tevfikiyle Türkiye'de İslâm dininin tehlikede olduğunu gördüğüm andan itibaren kollarımı sıvayarak bu uğurda mücahede etmeye başladım. Bu mücadele elbisemi hâlihazırda çıkartmış değilim. Hâlbuki dine müteveccih bu tehlikenin pek çoğuyla hem kendim ve hem de ailem yüzleşti. Hâlâ da İslâm diniyle savaşanlara karşı en ön safta vuruşmaya devam ediyorum. Ben bu uğurda aciz kalemimi vakfettim. Kuşkusuz "Ben meşhur biriyim" dediğimde, ne övünmüş olurum ve ne de yalan söylemiş olurum. Birisi bunu bizim için söylediğinde de durum aynıdır. Mısırlar ise bizim memleketimizde ortaya çıkan savaşta din ve Arapça düşmanlarına destek çıkmaktalar, dini ve Arapçayı sevenlere ilân edilen savaşta onların tarafında yer almaktalar. Mısır'a geldiğimde ve bu makûs durumu müşahede ettiğimde, onlardan son derece kötü bir muameleyle karşılık gördüğümde hayret ve şaşkınlığımdan neredeyse ölecektim. Hâlbuki on küsur senedir Türkiye'de bizi çepeçevre kuşatan tehlike ve zorluklar karşısında hayatta kalmayı başarmıştım.

Okuyucudan konuyu bu denli uzattığım için özür dilerim. Sözü Mısırlıların bir diğer cahillikleriyle sona erdirelim. *el-Mukattam*'da bizi vatan sevgisi noksanı olmakla itham eden bir kişi bizim durumumuzu bilmemesi yetmezmiş gibi, Ezherli olmasına rağmen, bir de Nebimiz Muhammed'in (s.a.v.) hadisleri konusunda cahillik yapmaktadır. Dillerde dolaşan şu sözü peygamber sözü zannederek şöyle söylüyor: "Sen [ey Mustafa Sabri] karada iken şu sözü yazabilseydim ne güzel olacaktı! Sana sadece Resulullah'ın (s.a.v.) şu sözünü hatırlatmakla yetiniyorum. Vatan sevgisi imandandır".[69]

••••••

68 Tirmizî, "Zühd", 13; İbn Mâce, "Zühd", 3. Benzer rivayetler için ayrıca bk. Buharî, "Tefsîrü Sûre 18", 16; Müslim, "Münafikîn", 18.

69 Bu sözün hadis-i şerif olmadığını *Dinî Müceddidler* adlı kitabımda belirttim. Bu kitabın basımının tamamlandığı esnada aniden Âsitâne'yi terk etmek gerekti ve yolculuğum esnasında matbu birkaç nüsha almaya vakit bulamadım. Evkaf Matbaası'nda

Son söz olarak diyorum ki İttihatçı ve Kemalcilerin dinden çıktıkları konusundaki hükmüm hâlihazırda değişmiş değildir. Millî Meclis hilafet ve saltanatı eski konumlarına iade ederse dahi bu hükmümden vazgeçmem. Onların böyle bir şey yapmaları bence muhtemeldir ve onları seven Müslümanların temennisi de bu yöndedir. Benim görüşüme göre, onların yaptıklarından dönmeleri, dine dönmeleri anlamına gelmez. Aksine bunu ancak İslâm âleminin yapılanları kötü karşıladığını bildikleri için yaparlar. Onlar küfürlerini açık etmektense münafıklık yapmayı kendi planları için daha uygun bir yol olarak görebilirler. Bu durumda yapılan şey, küfür çölünden kaçarak münafıklığın gölgesine sığınmaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Şunlar ki iman ettiler, sonra tuttular küfre gittiler, sonra yine iman ettiler, sonra yine küfre gittiler, sonra da küfürde ileri gittiler! Allah onları mağfiret edecek de değil, doğru bir yola çıkaracak da değildir! Müjdele münafıklara ki onlara elîm bir azap var!" [Nisâ, 137-138].

Mustafa Sabri

Beyrut, 1 Recep 1342 / 7 Şubat 1924.

••••••

950 matbu nüsha bir sandık içerisinde kaldı. Gazetelerden anladığım kadarıyla Kemalci hükümet bu kitapları gasp etmiştir. Kitabın mevzuu bütünüyle, kâfirlerin zorlu dönemlerimizde tan ettiği İslâmî şiar ve hükümlerin müdafaasıydı. Onlar zayıf akıllarıyla kadim dönemden beri varlığını sürdüren İslâmî adetleri tenkit ediyorlardı. Dinî gayret sahibi İslâm âlimleri bu kitabı mütalaa etseler ve içeriğine muttali olsalar, sonra da Kemalci hükümetin matbu nüshaları müsadere etmesini ve neşrini yasaklamasını düşünseler bütün gayretini İslâmî hizmeti engelleme uğruna harcayan Kemalci hükümetin planları konusundaki inançlarını tashih etme imkânı bulabilirler. Hükümet böyle yapmakla ilme engel olmakta ve fikirleri baskı altına almaktadır. Ayrıca benim en helal yoldan elde ettiğim kazancımı gasp etmek gibi bir kötülüğü de işlemiş olmaktadır. Kitabın tek bir nüshası bir Türk lirasıdır. Yanımda bulunan çok az sayıdaki nüshadan birisini Meşihat'ın sâbık Ders vekili Mehmed Zahid [Kevserî]'ye hediye etmiştim. Kendisi kitabı Kahire Halk Kütüphanesi'ne bağışladığını bana haber verdi. *Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi* [İstanbul, 1916, 164 s. ç.n.] başlıklı kitabımla birlikte bu kitabımı da -her ne kadar ikisinin lisanı Türkçe de olsa- Müslüman kardeşlerim okuyabilirler.

[EK]
ARTIK SÖZE HÂCET KALMADI

Bu kitap sona erdiğinde ve basılmak için matbaaya verildiği esnada Mustafa Kemal hükümeti yeni kararlar ısdar etti. Bu kararlara göre hilafet tamamıyla ilga edildi, Osmanoğulları, küçüğü-büyüğü, kadını erkeği, kendilerine akraba olan tüm fertleriyle birlikte Türkiye'den sürüldüler, Şer'iye Vekâleti ve şer'iye mahkemeleriyle medreseler ve vakıflar ilga edildi. Türk gazetelerinin yazdıklarına bakılacak olursa Kemalci hükümet bu son kararlarıyla artık doğuya ve doğuya ait olup İslâm diniyle ilgisi olan tüm kadîm âdetlere veda etmiş oldu. Aslında hükümet bu kararıyla kendi zanlarınca geri kalmalarının müsebbibi ve Batılıların seviyesine terakkî etmenin önündeki yegâne engel olan İslâm dinine incelikli olarak veda etmiş oldu. Müslümanlara ve Müslümanlardan müteşekkil camiaya da böylelikle elveda demiş oldular. Tıpkı şairin dediği gibi:

Doğuya doğru gitti o, bense batıya
Doğuya gidenle batıya giden arasında ne büyük fark var!

Eğer Müslüman okuyucular benim bu kitabımı Ankara hükümeti mezkûr kararları çıkartmadan önce mütalaa edebilselerdi muhtemelen kitabın üslubunu itidalden, hatta gerçekten sapmış olarak göreceklerdi. [Kitabın] benim Kemalcilere olan şiddetli nefretimden kaynaklanan büyük bir düşmanlık eseri olduğunu ve mübalağa ettiğimi düşüneceklerdi. Hâlbuki benim kitabım samimi, yanık ve mahzun bir kalple yazılmıştır. Kitabımdaki delillerin hasmının itiraflarına dayanan katî deliller olmasına gayret ettim. Böylelikle şu ana değin Mustafa Kemal tarafgirliğine devam eden ve ona karşı çıkanlarla mücadele eden kişilerle aramdaki tüm münakaşayı bitirmeyi, bu konuda lafı gevelemelerine son vermeyi hedefledim. Âdeta

o, -ki müsabakaya düşkündür- bu kitabımın onların başlarına yağdırdığı delil bombalarımın kendisini geçmesine razı olmadı ve kendi bombasını benden önce onların üzerlerine kendisi attı. Hâlbuki bu kimseler uzun süredir kendisinin yardımcılarıydılar, [onun] dalâlet yükünü boyunlarında taşımaktaydılar. Böylelikle onları yok etmekle kalmadı, daha önce İslâm dinine ve İslâm devletine ihanet ettiği gibi [bu kimselere karşı da] ihanet suçunu işlemiş oldu.[1]

••••••

1 Kemalcilerin bu son hareketinin bu kitabın satırlarında yazılı olanların acil bir tasdiki olduğunu söylemekle yetinseydim sözün hakkını vermiş olmazdım. Aslında bu hareket ayrıca *el-Mukattam* ve *el-Ehrâm*'da bir buçuk sene evvel yazdıklarımı da tasdik etmektedir. Şunları yazmıştım: "Mısır topraklarına geldiğim günden bu yana birçok gazeteci bana müracaat ederek siyasî otorite (*sulta*) ve hükümetten ayrılan hilafet hakkında konuşmam konusunda ısrar etmektedirler. Ben bu konuda konuşmaktan kaçındım; çünkü birçok İslâm ülkesinde bu konuda hak sözü dile getirmekten ziyade şakşakçılık yapılmakta. Konunun bir karara bağlanması ise zâlim ve cahillere bırakılmış:

İmkânsızı söylerken yükselttim sesimi
Kesin bilgiyi dediğimde ise fısıldar oldum.

Ancak Türkiye'de meydana gelen inkılâplar "engin çölde serap gibidir, susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığı vakit onu bir şey bulmaz. Bu kimse ancak Allah'ı yanında bulur; [Allah ise onun hesabını tastamam görmüştür]" âyetinde ifade edildiği gibidir [Nur, 24/39]. Daha sonra ise hakikat olduğuna inandığım şeyleri tüm açıklığıyla ifade etmenin üzerime bir vecibe olduğunu düşündüm. Gerçi zann-ı galibim uyarınca birçok insanın söylediklerime inanmayacağını biliyordum ama bu amelimin bana bir ahiret azığı olmasını arzu ettim. Ayrıca böylelikle söylediklerimle onları ahirette muaheze etme imkânım da olacaktı. Kendime muhatap aldığım kimselerin kendilerine ilim geldikten sonra aralarında haksızlığa düşenler ve elîm azabı görmedikçe iman etmeyen kimselerden olmamalarını temenni ediyorum. Her ne kadar Arapçam kusurlu da olsa kıymetli okuyucularım beni mazur görsünler! Zira dilbilgisi hatası kalbin hatası gibi değildir:

"Malum olduğu üzere hilafet olarak tabir edilen *imamet-i uzmâ* İslâm şeriatını uygulayacak hükümeti tazammun eder. Hatta bu imametin mevzuu bütünüyle bundan ibarettir. Hükümetin hilafetten ayrılması ve aralarının ayrı tutulması hükümeti İslâmî bir hükümet olmaktan çıkartır. Bu tıpkı bir Müslümanın İslâmî vasfından tecrit edilmesine -Allah korusun!- benzemektedir. Bunun varacağı son nokta Türk hükümetinin bir hükümet olarak dinden irtidad etmesidir. Nasıl ki, insanların Allah'ın kendilerini bağlı tuttuğu bir dinleri vardır; ya bu dini benimserler ya da irtidat ederler. Hükümetler de böyledir. Bir hükümet ve devletin şemsiyesi altında bulunan içtimaî kurumlardan (*hey'et*) birisi de dindir. Hükümet yahut devlet bu dini benimseyerek varlığını idame ettirebileceği gibi zamanla dini terk de edebilir. Her bir milletin bir eceli vardır. Eceli geldiği vakit ise onu ne bir an tehir edebilirler ne de öne alabilirler. İttihatçılar ve onların Türkler arasında ilhadı neşretme uğraşısı veren halefleri kaleyi içeriden fethetmeye çalışmaktadırlar. Zira milleti fert fert [dinden döndürme] hedeflerine ulaşmalarının ne kadar zor, hatta imkânsız olduğunun farkındadırlar.

Gerçek şu ki Ankara'nın aldığı yeni kararlar bu kitapta yazdığım her şeyi bütünüyle teyit etmektedir. Öyle ki, okuyucu neredeyse kitabı bu kararların alınmasından hemen sonraki kısa müddette kaleme aldığımı düşünecek. Fakat ben bu kadar kıt Arapça bilgimle bu denli kısa bir müddette böylesi hacimli bir kitabı yazamam.

••••••

Dolayısıyla bir bütün olarak cemiyet ve hükümette bu inkılâpları ihdâs ettiler ki din dışı (*lâ-dinî*) amaçlarına en kestirme yoldan ulaşabilsinler".

Evet, bunların akabinde yer alan bazı ifadelerin ardından şunları da söylemiştim: "Bu yapılanlar bir imamın hal' edilip, yerine başka bir imamın nasbedilmesi olarak görülemez ki imamın emri ümmetin elinde olsun, müctehidlerin ictihadına dayansın. Bu yapılan bizzat dinî imametin hal' edilmesi ve dinin hükümetin icraatlarıyla olan alakasının kesilmesidir. Böylelikle imamet artık hükümet işlerine elini uzatamayacak ve bütünüyle fiilî iş görmekten mahrum kalacaktır. İsmi var, cismi yok bir konumda olacaktır". Ayrıca şunları da eklemiştim: "Müslümanlar bu aymazlığa daha ne kadar devam edecekler ve dinlerinin kurtarıcısı olduklarını sandıkları kimseler elinde dinin ortadan kaldırılışına ne kadar seyirci kalacaklar! Bu konu hakkında şu ifadeyi kullanmak dahi kâfi gelmeyecektir: 'İslâm'da kırılan ilk testi budur'. Bilâkis kırılan bizzat İslâm'ın testisidir. Müslümanlar ise hâlâ uykudadırlar. Testinin kırılırken çıkarttığı ses onları uyandırmaya yetmemektedir. Hilafetin bu halde olmasına kim rıza göstermekte ve bunu kabul etmektedir?! Uzaktan yakından bu yapılanları güzel gören ve kutlayan kimse var mıdır? Ben gerçekten İslâm dininin büyük bir tehlike içine düşmesinden korkmaktayım. Yüce Allah'ın huzurunda itikad ettiğim ve din edindiğim budur. Her ne kadar, Şarklısı-Garplısı, Mısırlısı-Hindlisiyle Müslümanların çoğu bana muhalefet etse de, Allah'ın tüm âlemlerden ganî olduğunu biliyorum. Ben de Allah'ın bu zenginliği ve hidayeti sayesinde onların tümünden ganiyim. Bunca zamandır bize kin besleyene kin beslemedik. Biz sadece bir olan Allah'a iman ettik. Ağlanası gülünçlüklerden birisi de insanların tüm bu hadiselere din adına alkış tutuyor olmalarıdır. "Her kim de İslâm'ın gayrı bir din ararsa, artık ondan ihtimali yok kabul olunmaz ve ahirette o hüsran çekenlerden olur" [Ali İmran, 3/85].

"Mısır'dan yükselen seslerin -pek azı müstesna- tek bir noktada müttefik olduğunu gördük. Bu kimseler kendi istiklâl ve hürriyetleri uğruna mücadele ettikleri halde, akla ve nakle ters gelecek şekilde, bizi, memleketimizde birkaç küsur senedir ortaya çıkan ve vatanseverliklerinin doğruluğu su götürür olan bir gruba karşı husumet beslediğimiz için kınıyorlar. Bu gruptaki kimselerin iman dillerinden aşağıya inmez. Onlar dinimizle, hürriyetimizle, geleneklerimizle (*tekâlîd*) ve halifelerimizle âdeta oyun oynamaktadırlar. Memleketimizi, sultanların saraylarından garibanların meskenlerine varıncaya dek gasp ediyorlar, tahrip ediyorlar, kendi çıkarlarına alet ettikleri savaşlar nedeniyle de yabancıları memleketimize celbediyorlar. Sermayenin yok olması umurlarında bile değil. Başkasının parasıyla kumar oynayan kimse gibiler. Memleketimize ve ahaliye kaybettirdiklerinin binde birini bile geri almış değiller. Sonunda büyük Osmanlı İslâm Devleti küçücük, gayriislâmî bir Türk devletine dönüşüverdi. Mısırlı kardeşlerimiz, kendilerine İttihatçı ve Kemalcilerin ellerinden bizim, mazlum Müslüman Türklerle birlikte çektiklerimizi bildirip anlattığım halde hâlâ bize buğz edip onları sevmeye devam edeceklerse bize söyleyecek tek bir şey kalmaktadır: Allah bu dünyada onları Mısırlılara musallat etsin ve ahirette de birlikte haşrolsunlar".

Türkiye gazeteleri ise her biri laiklerin elinde olduğundan mezkûr kararlardan sitayişle bahis açmaktalar. Dünya ve devlet işlerinin bütün meselelerinin bundan sonra laik ilke ve kaidelerle ve buna uygun yöntemlerle halledilip bir karara bağlanacağını müjdeleyerek şöyle diyorlar: "Bizi veda ettiğimiz Şark'tan ulaşmayı umduğumuz Garb'a götüren yoldaki tüm engel ve manileri ayaklarımızın altında çiğnemeye ve yok etmeye kesin bir şekilde karar verdik. Batılılaşma sadece resmî işlerimizle ve kanunlarımızla sınırlı kalmayacak; bilâkis dimağlarımız ve düşünce biçimlerimiz de salt batılı olacak. Bu saatten sonra hilafete de, Şer'iye Vekâleti'ne de, şer'iye mahkemelerine, vakıflara[2] ve medreselere de ihtiyacımız yoktur. İlerleme ve gelişmemizin önünde engel oluşturan tüm bu süprüntülere veda ediyoruz". *İleri*, 28 Şubat 1340.

Aynı gazetenin mezkûr sayısında şu ifadelere yer verilmiştir: "Türkiye Arapların kanunlarından kurtulacaktır".[3] 3176 sayılı nüshanın başyazısında şöyle yazılıdır: "Biz aile hukukumuzu kadîm fıkıhtan iktibas etmeyeceğiz. Bunu kavmî ihtiyaçlarımızdan alacağız. Cumhuriyetin kanunları birden fazla kadınla evliliğe asla izin vermeyecektir".

3166 sayılı nüshada ise şu ifadeler yer alır: "Günahın büyüğü Arap harflerinindir. Çünkü bizi geri bırakan, eğitim ve bilimde bizi diğer milletlerin arkasında bırakan bu harflerdir. Bizim artık Latin harfleriyle yazmamız gereklidir".

Mustafa Kemal ise 1 Mart 1340 tarihinde Millî Meclis'te yaptığı konuşmasında son inkılâbın esaslarını derc ettiği şu ifadeleri kullanmıştır: "Artık kendi kanunlarımızda tüm tesirlerden uzak kalmanın vakti gelmiştir. Şerefli ilerleme yoluna koyulmada tereddüt etmeyeceğiz. Medenî hukuk ile aile hukuku yolunda takip edeceğimiz yol medeniyet ve ümran yolu olacaktır.

••••••

. Mısırlılar bu makaleye karşı tam bir infiale düştüler, köpürdüler, öfkeye kapıldılar. Bu kitapta onların yazdıklarının birçoğunu bunlara verdiğimiz cevaplarıyla birlikte naklettik. Burada Ezher Üniversitesi'nin vekili ve Dinî Enstitüler sabık müdürü Muhammed Haseneyn'in yazdıklarını zikredelim: "Mısır gazetelerinde tafsilatlı makalesini neşrettiği günlerden bu yana sabık Şeyhülislâm, dinine ve vatanına ihanet eden birisi olmadığını ispatlamaya gayret etmektedir. Allah yolunda hakkıyla cihad eden kavminin kendisine ettiklerini haksız çıkartmaya ve bu kişilere meyleden Müslümanları, özellikle de meselenin içyüzüne vakıf olan Mısırlıları eleştirmeye gayret etmektedir. Kimse ona değer vermemekte, kavmi onun kendi vatanında ikamet etmesine dahi razı olmamakta ve böylece İslâm'a ve Müslümanlara tuzaklar kurmasını engellemiş olmaktadırlar".

2 Hayatta olanların tüm mallarını tükettikten sonra, sultanların ve milletin vefat edenlerinin mallarını gasp edebilmek için vakıfları ilga etmeye kastettiler.

3 Bu kanunlardan kastı şeriatın fıkhî ahkâmından elde edilen kanunlardır.

(Batı medeniyetini kastediyor). Milletlerin, hukuklarında hurafelere ve idare-yi maslahata merbut kalmaları bizi uyanmadan alıkoyan bir kâbustur. Fakat Türk milleti kâbuslar altında kalmayacaktır". *Vatan* gazetesi, 2 Mart 1340.

İleri gazetesinin 2179 sayılı nüshasında *Tan*'dan naklen şöyle denilmektedir: "Türk hükümeti geçmişte kendisine bağlı olduğu dinle olan ilişkilerinin kökünü kazımıştır. Halifeyi ise sadece dini vecibesiyle baş başa bırakmıştır. Fakat bu nakıs amelle yetinmek ruhbanlık (Din'i kastediyor) karşısında yükselen hareketlenmeye nazarla mümkün gözükmemektedir. Zira İslâmın rahibi Âsitane'de mukimdir (halifeden bahsediyor) ve âdeta mürtecilerin sancağını taşıyor gibidir".

5 Mart 1340 tarihli *İleri* gazetesinde ise şunlar yazılıdır: "Türkler yeni bir neşveyle yeniden doğdular. Hilafet ve saltanat ise Asur, Keldân, Bâbil ve eski Mısır gibi zevâl buldu. Bunların zevâliyle batıl telakkisiyle hayat ve istiklâle mani olan din de zâil olmuş oldu. Tüm bunlardan sonra artık Roma hukukundan mülhem çağdaş hukuku iktibas etmemizin vakti geldi".

Aynı gazetenin mezkûr sayısında şu ifadeler de vardır: "Az sayıda mebus hilafetin Mustafa Kemal'e geçmesini tercih ettiler. Fakat o bunu şu sözüyle reddetti: Ciddiyet ve samimiyet benim mizacımdır. Ben ilkeli bir adamım. Benim ilkem hilafeti ilga etmektir, kendime almak değil". Gazetenin yazarı şunu ilave ediyor: "Mustafa Kemal Paşa modası geçmiş kadîm mansıpları kabul edecek adam değildir". Bu ifade de daha önceki sayfalarda onun sadece siyasî otoriteyi elde etmeyi istediği, hilafeti ise kerih görüp terk etmeyi düşündüğü yönündeki görüşümüzü teyit ediyor.

2166 sayılı nüshada ise şöyle yazılıdır: "Hilafet bidattir". *Vatan*'ın 321. sayısında ise mebuslardan birinin şöyle dediği belirtiliyor: "Hilafet kokuşmuş bir ettir".

İleri'nin 2174. sayısında ise Ankara'da basılan *Yeni Gün*'den naklen şu ifadeler var: "Hilafet ve saltanat rütbelerini geride bırakan Türkler en üstün rütbeye erişmişlerdir. Biz bugün daha yüksek ve yüce bir rütbenin bulunmadığı (burada sözü edilen ve aşağı görülen rütbelere İslâm rütbesi de dâhildir) bir rütbeye terakki etmiş, ulaşmış bulunuyoruz. Bu rütbeye ulaşmanın hazzını yaşıyoruz. Bu rütbeye tarihin kadavrası olarak gördüğümüz şeylerden kurtulduğumuz için ulaştık".

2172. sayısında ise şöyle denilmektedir: "Salı günü kara bir gündür. Bu günde Sultan Mehmed Fatih Âsitane'ye girmişti; bugün de Osmanoğulları'nın halifelerinin sonuncusu Abdülmecid Âsitâne'den ayrıldı". Sanki onu oradan çıkaran Rumlar!

Vatan'ın 323, *İkdam*'ın 964 ve *Akşam*'ın 1943 sayılı nüshalarında şu ifadeler yer alıyor: "Meclis yeni bir kanun vazedecek ve hilafetten bahsetmeyi, resmî ve siyasî işleri dinin ahkâmıyla mezcetmeyi vatana ihanet addederek bu suçu işleyene idam cezası verecek".

İleri'nin 2184 sayılı nüshasında "Millî Meclis teşkilat-ı esâsiye görüşmeleri esnasında devletin dininin İslâm olduğunu ifade eden maddeyi reddetti" ifadesi yer almaktadır.

İleri'nin 2188 sayılı nüshasında "Millî Meclis'in Şer'iye Encümeni'ni ilga ettiği ve yerine Diyanet İşleri Riyaseti'nin kurulacağı ve bu kurumun dünya işleriyle bir alakasının olmayacağı" yazılıdır. Burada onlara sormak lazım gelmektedir: Bu kurum bu dünyada mı yer alacak yoksa ahirette mi? Eğer bu dünyada kurulacaksa dünyayla alakasının kesilmesi ve üyelerinin ahirete yollanması icap edecek!

Yeni hükümetin teşekkülünün akabinde neşredilen Türk gazetelerinin birinin şu an sayısını hatırlayamadığım bir nüshasında şu ifadeler vardı: "Maarif Vekili Vasıf Bey şu beyanatta bulunmuştur: Mücahedemizin başarılarının bir neticesi olarak varlık bulan inkılâplar içinde beni en ziyade mütelezziz edeni medreselerin ilga edilmesidir. Zira ben bunların ilgasının altına Maarif vekili olarak imza attım. [Bu esnada] gönlüm huzur ve inşirahla doluydu".

İleri'nin 2171 sayılı nüshasında şu ifadeler vardır: "Türkiye'de Nizamiye mahkemelerini kuran ıslahatçılar şer'iye mahkemelerini ilga etmekten ibaret olan vecibelerini insanların dinî taassuplarından ve cehaletlerinden korktukları için ikmâl edememişlerdi. Cumhuriyet hükümeti bu vecibeyi eda ederek yarım kalan işi itmâm etmiştir".

Vatan'ın 320 ve *İleri*'nin 2166 ve 2171 sayılı nüshaları şer'iye mahkemeleriyle istihzâ eden, bu mahkemelerle menfur bir lisan ile alay eden makale ve bahislerle doludur. Yazılanlara göre yalancı şahitler şer'iye mahkemeleriyle ortaklık kurmuşlardır. Mahkemelerin varlık bulduğu devir ülkeyi kuşatan "tezvîr devri" olarak nitelenmektedir. Nadiren görülebilecek olan aksaklıklar yüzünden tüm şer'iye mahkemelerini yargılamaktalar. Sanki problem, hatalı davranan kadıda değil de şer'iye mahkemelerinde, hatta şer'î ahkâmdadır. Hâlbuki sorunun çözümü problemli şahısları görevden almaktır, şer'iye mahkemelerini ve şeriat ahkâmını ilga etmek değil. Üstelik Nizamiye mahkemelerinin adalet ve iffet dağıttığı da meçhuldür.

İleri'nin yukarıda zikri geçen sayısında neşredilen bir fotoğrafta şer'iye erkânıyla alay edilmektedir. Fotoğrafın altına "Gözümüzün bugünden itibaren bir daha göremeyeceği sahnelerden" yazılmıştır.

Vatan'ın 321. sayısında Müslümanların hac farizasını yerine getirmelerinin yasaklanacağı yazılıdır. Öyle sanıyorum ki onlar fesin yerine fötrü koyacaklar ve kadınların peçe takmalarını kerih görerek başörtüsünü çıkartacaklardır. *Karagöz* 120. sayısıyla birlikte fesi aşağılamaya başladı bile!

İleri'nin 2166. sayısında "İmtihân-ı Temeddün" başlıklı bir mebhas yer almaktadır. Buna göre Pera Palas otelinde tertip edilen bir baloya Türk aileleri yüzde yetmiş oranında kadınlı erkekli gelmişler, çiftler halinde dans etmişlerdir. Yazar bu kadınlı erkekli toplantıdan duyduğu memnuniyeti dile getirip bunu medenî ve tarihî bir görüntü olarak takdim etmektedir. Ona göre Türkler bu medeniyet imtihanından tam not almışlardır. Öyle ki, baloya katılan Batılı davetliler dans eden kadın ve erkeklerin Türk olduklarına neredeyse inanamadıklarını söylemişlerdir. Yazar sözlerini şöyle sürdürüyor: "Bu gece tamamen Batılılaştık. Ve bu kadar kısa sürede Batılılaşmaya olan istidadımızı ispat ettik". [Yazar] daha on sene önce camileri dolduran Türk gençleriyle bu geceye katılanların arasındaki büyük farkı zikrederek gurur duyuyor.

İleri'nin 2172 sayılı nüshasında Türkiye'den kovulan Osmanlı yöneticilerine en ağır iftiralar atılmaktadır. Karısını İngiliz gemisine götürenlerden bile bahis açılmaktadır. Ne'ûzü billah! Müslümanları memleketimizdeki mülhidlerin iftiralarına karşı uyarıyorum. Bu iftirayı atmalarına rağmen kendileri hanımlarını yabancı erkeklere takdim etmeyi ayıp olarak görmemektedirler. Aksine milletin buna alışmasına uğraşıyorlar ve bu durumu ayıplayanlarla harp etmektedirler. Bugün geldikleri nokta sözü edilen harpte en şiddetli oldukları devredir.

İleri gazetesi 2173. sayısında okuyucularına bir halayıkın hikâyesini "Ömrünü sarayda geçiren ve şehvetlere alet kılınan bir kadının hayatı" başlığıyla yayınlayacağını vaat etmektedir.

Türk gazetelerindeki neşriyat şer'iye mahkemelerine, hilafet makamına ve halifelerin evladına yönelik Kemalci köpeklerin havlamalarından müteşekkil kötülüklerle doludur. Daha fazla zikretmeye gerek yok, yukarıdakilerle yetinelim. Zira bunlar kâğıtları kirletmekten başka bir işe yaramaz. Aslında bunlar cevap vermeye değecek şeyler de değil. Ancak gazetelerde yer alan hususları şu dört noktada toplamak ve kısaca aşağıdaki şekilde bunlara cevap vermek mümkündür:

1. Bazı fakih taslağı mebuslar hilafetin ilgası meselesinde Mustafa Kemal'in yanında yer alarak milletin halifeden müstağni olduğunu, halifenin konumunun müvekkilin vekili olmak olduğunu ifade etmişlerdir.

Onlara göre müvekkil isterse kendi işini kendisi yapar ve vekile ihtiyaç duymayabilir.

Buna cevaben şunları söyleriz: Milletin kendi işini kendisi yapması, hilafetle birlikte hükümetin de ilga edilmesi ve kargaşa durumunun ortaya çıkması anlamına gelir. Hilafetin anlamı Resulullah'a niyâbet etmektir; ümmetin vekâleti demek değildir. Ancak halife bunu da ayrıca hâizdir. Eğer ümmet dilediğinde kendi işini kendisi yapabilecek ve vekilden müstağni olabilecekse, şu halde Ankara Meclisi'nden de müstağni olması gerekir. Zira mebuslar milletin vekilleri oldukları hüccetine dayanarak bu mecliste yer tutuyorlar. Kim bilir belki de kendilerinin milletin esasını oluşturduklarını düşünüyorlardır. Şu da var ki ben, bırakın onların milletin aslını teşkil etmelerini, gerçek anlamıyla vekil olduklarından da derin bir şüphe duymaktayım.

2. Mebusların az bir kısmı hilafetin ilga edilmesinin son derece büyük ve ehemmiyetli bir iş olduğunu görerek[4] bu konuda Mustafa Kemal'e tabi olma zorunluluğunu hissetmediler. Bunun yerine İslâm âlemine karşı yeni bir hile ve münafıklığa yöneldiler. Hilafetin ilga edilmesine gerekçe olarak hilafetin hükümet mefhumuna -ki hilafet hükümetsiz olamaz- mündemiç olmasını gösterdiler. Böylelikle de bu kitabın ispata uğraştığı konu olan hilafetin hükümetten ayrılmasının yanlışlığını itiraf etmiş oldular. Ancak bunu bir seneyi aşkın bir süredir İslâm âlemini halifenin varlığıyla kandırdıktan sonra yaptılar. Mezkûr süre zarfında Mısırlılar da benimle bu konuda ağız dalaşına girmişlerdi. Bugün Bolu mebusu ve *Akşam* gazetesi yazarı olan zat 1934 sayılı nüshadaki başyazısında açıkça şunu söylüyor: "Hilafet hükümetten ibarettir. Siyasî iktidarı (*sulta*) ve ordusu olmayan bir halife dini lekeleyen bir hayalden ibarettir". *İndimac* [hilafetin hükümette / Meclis'te mündemiç kabul edilmesi] düşüncesi ise [hilafetin] bütünüyle ortadan kaldırılmasında etkili olan hile ve münafıklığının bir devamıdır. Peygamberî hilafet, kendisine ihanet ve hakaret eden, şer'iye mahkemelerini ve şer'î ahkâmı iptal eden, hükümetin şer'î ahkâmla mukayyet olmasını hurafe olarak niteleyen, mülhidliğini ilân ederek devletin dininin İslâm olmasını reddeden, hilafeti tazammun ettiği gibi, Patrikliği ve Hahambaşılığı da tazammun ettiğini açıklayan bir hükümette nasıl mündemiç olabilir ki?! Bu kabil alçakça desise ve zayıf hilelere bugünden sonra hiçbir Müslüman, hatta küçücük bir çocuk dahi, kanmaz. Allah İslâm âlemine acıdı

• • • • • •

4 Kitabın bu kısmında bir baskı hatası bulunmaktadır. Orijinal metinde 128. sayfadan 130. sayfanın başındaki paragrafa geçiş yapılmalı ve bu paragrafın bitimiyle de 129. sayfanın başına geri dönülmeli. Çeviri bu husus gözetilerek yapıldı (ç.n.).

da Mustafa Kemal ve avenesini olduğu halleriyle görmelerini engelleyen örtüyü Kemalciler bizzat kendi elleriyle kaldırdılar. Kemalcilerin bir hilesi varsa, Allah onların hilelerini başlarına geçirmesini bilir. Eğer Allah onlara mühlet verseydi ve onlar da hilafeti ilga etmeden ve açık bir şekilde ona ihanet ettiklerini söylemeden, hakaretler etmeden, açık bir küfre delâlet eden açıklamalarını yapmadan hilafeti Mustafa Kemal'e verselerdi ve nifak ve riya yolunda hile ile yollarına devam etselerdi İslâm'ı ve Müslümanları kendilerine alay malzemesi ve oyuncak edinenlere karşı durum oldukça zor olacaktı. Fakat bugün artık her şey açığa çıktı, buğzlarını kendi ağızlarıyla dile getirdiler, gerçi kalplerinde sakladıkları çok daha büyüktür.

3. Türk gazeteleri hilafetin ilga edilmesini ve Osmanoğulları'nın Türkiye'den çıkartılmasını öngören kararın ısdarı esnasında Millî Meclis'te cereyan eden alay konusu bir hadiseden bahsetmektedirler. Buna göre Mustafa Kemal padişah kızlarının (*emîrât*) Türkiye'de ikametlerine izin verilmesini istemiş ve fakat Meclis bunu reddetmiştir. Bunun için kahramanımıza teşekkür etmek yersizdir. Zira o kendisinde yalancılık ve müzevirlik hasletlerini cem etmiştir. Bizim nezdimizde onun bu müsamahasının hiçbir kıymeti yoktur. Bu olsa olsa padişah evladını aşağılamak ve onlarla alay etmek için teklif edilmiş olmalıdır. Gerçi ben bizzat bu meclisin varlığına hiçbir kıymet biçmiyorum, boş bir oyun mekânı âdeta. Ne bu meclisin aldığı son kararları ve ne de daha önceki kararları destekliyorum. Mısır'da yayınlanan *el-Ahbâr* gazetesindeki makalesindeki Abdülaziz Çaviş'in görüşlerinin zıddına ben iki aşırı Tatarın, Ahmed Agayef ve Yusuf Akçura'nın da destekçisi değilim. Bana göre tüm bunlar aynı davulu çalmaktadır. Eğer onun askerî, ticarî destekçileri olmasaydı Türkiye'de bu iki aşağılık şeytanın yüzüne hiç kimse bakmazdı. Bu kabil fitnelerin ateşi, Rusya'dan değil, Batı'dan alınmıştır. Hâlbuki bu yanlışlık yerine Batı'nın nuru iktibas edilmeliydi. Artık baca tutuştu, iş işten geçti.

İleri'nin 2173 sayılı nüshasında *Tan* gazetesinden naklen cumhuriyet, vatanperverlik (*vataniye*) ve ilhad -laiklik- düşüncesini Türklerin Batı'dan aldıkları belirtilmektedir.

İleri'nin 2171 sayılı nüshasının başyazısında şu ifadeler vardır: "Türkiye, Ankara, inkılab ve istiklâl. Tüm bunlar Mustafa Kemal'den ibarettir". Aynı makalede yine şu cümle de var: "Herkes Mustafa Kemal'in göstereceği yeni hedefe ulaşmak için hazırlık yapıyor". "1 Mart 1924'te yapacağı konuşmada bize yeni müjdeler ithaf edecek".

Akşam gazetesinin 1924 sayılı nüshasındaki başmakalede ise şunlar denilmektedir: "Nesillerden bu yana ileri mi geri mi gideceğine karar vere-

memiş olan Türk inkılâbını ölümsüz kurtarıcının delâletiyle ikmâl edenler, Türk tarihinin en güzel faslını inşa ediyorlar".

4. Adı geçen gazetelerde göze çarpan bir başka husus da bunların sıklıkla son dönemde ortaya çıkan hareketlerin ümmetin iradesiyle vuku bulduğunu dillerine dolamış olmalarıdır. Bu iddia da bütünüyle yalandır ve bu gazetelerin içinde bulunduğu iğrençliği ve utanmazlığı göstermektedir. Ayrıca yukarıdaki üçüncü maddede yine bu gazetelerden naklettiğimiz bilgilerle de tenakuz halindedir. Bu gazetelerin unuttuğu bir şey var: Eğer bahsi geçen uygulamalar milletin iradesiyle yapılmış idiyse Türkiye'nin hemen her yerinde, bu kararların ısdarıyla birlikte hilafet, diyânet ve şer'iye mahkemelerinden bahis açanları sorgusuz sualsiz idama mahkûm edip bu kararını uygulama yetkisi olan İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına ne gerek vardı? Böylesi bir kanunu niye çıkartma gereği duydular ve bu kanunu Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na ilhak ettiler? Türk atasözü "Yalancının hafızası çok kuvvetli olmalıdır" der. Bu kanuna göre hilafetin durumunu tartışan İslâm âlemi de hıyanetle yargılanmalı ve idama çarptırılmalıdır. Yüzyıllardan bu yana dini için canını ve kanını feda eden yoksul Müslüman Türk milleti bugün kılıçla ilhad arasında sıkışıp kalmıştır. Türk milletinin içinde bulunduğu durumu düşündükçe buna kalbim dayanmıyor. Tam bir çaresizlik içindeler. Bir yanda kendi durumları öte yanda tehdit ve baskılara maruz kalan dinleri. Bana öyle geliyor ki, Türk milletinin başındaki musibet herkesin başına gelenden, ancak özellikle [Türkiye'den] kovulan Osmanoğulları'nın ve iki arada bir derede kalmış (*müzebzeb*) hilafetin durumundan daha kötü, daha fecidir. Gerçi Osmanoğulları ortaya çıkan bu durumun mesuliyetinden bütünüyle sıyrılacak durumda değillerdir. Çünkü onlar İttihatçı ve Kemalcilerin entrikalarına gereken önemi vermediler ve buna karşı koymak için ellerinden gelen gayreti göstermediler. Bu kişilere karşı mücadele edenlere ise gerekli ihtimamı göstermediler, yeterince destek olmadılar. Aksine tarafsızlığı (*hiyâd*) yeğlediler. Bazen ise onlara boyun eğdiler, müdara ettiler. Müdara veya tarafsızlığın onların fitnelerinden kendilerini emin kılacağını düşündüler. Hâlbuki onların fitneleri "ekinleri ve nesli helak edecek" cinstendi. Ben bu kişilere karşı gerekli direnci göstermeyen, onların karşısında durmayan tüm Müslümanların günahkâr olduğunu düşünüyorum. Onların İslâm dininin temellerine yönelmiş fitnelerine karşı durulmadıkça yahut bu konuda gevşeklik gösterildikçe günahları katlanıyor. Ancak tüm bunlar bir yana İslâm âleminde Osmanoğulları'nı bağrına basacak, sadakat ve hürmetle onları kabul edecek mekânlar bulunmaktadır. Hatta Türkiye'deki dinini ve ırzını korumak isteyenleri ülkede barındırma-

yacak olan bu son inkılâplardan sonra onlar için en hayırlısı ülke dışında ikamet etmeleridir. Allah'ın dilediği vakit geldiğinde ise ülkelerine güvenlik içinde dönebilirler. Hilafetin durumuna gelince, her ne kadar hâlihazırdaki şartlar çok karmaşık da olsa, İslâm âleminin, aklıselimin gereklerini etraflıca yerine getirmeleri, hak ve düşünce yolunda yürümeleri durumunda, bu fitne ve karışıklık dar geçidinden salimen kurtulacak bir yol bulma ihtimali her zaman vardır. Fakat Türkiye'nin yoksul Müslüman milletinin hali daha tehlikeli ve daha zordur. İnsanın aklıyla ve düşüncesiyle bu milleti içinde bulunduğu durumdan kurtaracak bir çıkış yolu bulması mümkün değildir. Millet öyle bir durumdadır ki, kendilerine Allah'tan başka kimse yardım edemez. İslâm âlemiyle arasında lanet olası güçlü bir engel vardır.

Şu halde ben, Türkiye'de ilk defa ortaya çıktıklarından itibaren tüm gayeleri ve hedefleri din ve hilafeti ortadan kaldırmak olan İttihatçı ve Kemal yandaşlarına nimetlerini bolca ihsan eden ve her türlü yardımı bahşeden İslâm âlemine soruyorum: "Bugün Türkleri, kendilerine musallat olan düşmanlarının ellerinden nasıl kurtaracaksınız? İttihatçıların ve Kemal yandaşlarının hâlihazırdaki hâkimiyetlerinin (*sulta*) desteklenip üstün tutulmasında İslâm âleminin payı vardır. İslâm âlemi dini ve hilafeti yıkmaya azmeden bu insanlara karşı hüsnüniyet göstermiş ve onları dinin ve hilafetin hamisi zannetmiştir. İslâm âlemi öyle bir aymazlık içindeydi ki, Türkiye'de mütedeyyinler ile mülhitler arasında bir süredir devam eden söz dalaşlarına rağmen, halifenin ve şeyhülislâmların Türkiye'den firar etmelerine rağmen, hatta Kemalcilerin hilafeti saltanattan ayırmalarına rağmen hatalı tutumlarını sürdürüp hakikati göremedi. Hisli bir kalbi olan ve şahit olduklarına kulak kabartan kimseler için hilafet, saltanattan ayrıldığı gün ilga edilmişti ve İslâm dini ve hilafetin kökü o gün kazınmıştı. Zira bu ayrılığın gerçekleşmesi hilafetin nüfûz ve kuvvetinin ilga edilmesi anlamına gelmekteydi ve dolayısıyla nüfûzundan ve kuvvetinden yoksun bir kurumun ilga edilmesinden daha kolay bir durum yoktu. Ümmetin işleriyle ilgili hiçbir konuda bir hüküm ve kuvvetinin olmaması kaydıyla akdedilen hilafet kuşkusuz gayr-i sahihtir. Hilafetin ilgasının ne kadar kolay olduğunu gösteren şu son olay hilafetin sahih olmadığının ispatıdır. Ayrıca bu olay halifenin geçen süre zarfında Âsitâne'de halife olarak ikamet etmediğini de göstermektedir. Onun konumu Ankara hükümetine tabi olmaktan ibaretti ve âdeta hükümetin memurlarından biri gibiydi. Varlığı ve yokluğu, [ülkedeki] ikameti ya da [ülkeden] sürülmesi Mustafa Kemal'in iki dudağı arasında olan bir hilafet nasıl sahih olabilir ki?! İslâm âleminin bugünkü karşı koyuşunu, hilafetin kuvvetinden ayrıldığı gün göstermesi

gerekliydi. Mustafa Kemal'in amacına ulaşmak için tayin ettiği güne kadar gecikmemeliydi. Fakat İslâm âlemi süratle hareket etmedi, vecibesine karşı uyanık olmadı. Bunun yerine Kemalcilerin küfür içeren fiil ve sözlerini te'vil etmekle ve bunları şer'-i mübîn ile uzlaştırmakla iştigal etti. Onların hedeflerine karşı kendisini ikaz eden, hedeflerinin mahiyetini gösteren hak sözlere kulak tıkadı. Bunun yerine Kemalcilere karşı gelmemesi için hak sözle muharebe etti.

Hak söz şunu söylüyordu: Kemalcilerin son günlerde ortaya koydukları onların İslâm âleminin hissiyatını rencide ettiklerini göstermektedir ve bunun bütün günahı bizzat İslâm âlemine racidir. Zira açıktır ki, Kemalci hükümetin hilafeti ve dini ilga etmesi son derece büyük bir iştir ve böylesi bir işe bir iki gün veya ayda değil, ancak bir veya iki senede hazırlanılabilir. Böylesi bir sonuca gidildiğini gösteren bir takım hazırlayıcı belirtilerin olması gereklidir ve bu hadise gerçekleşmeden önce bir dizi mücadelenin varlık bulmuş olması kaçınılmazdır. Hatta bunun için mücadeleden de öte hem ülke içinde ve hem de ülke dışında [herkes tarafından] işitilip bilinecek denli muharebeler olmuş olmalıdır. Bunun için de birbirine hasım iki grubun varlığı söz konusu olmalı ve taraflar tüm ilke, söz ve taraftarlarıyla belirgin olmalıdırlar. Şayet İslâm âlemi Türkiye'de gazete sayfalarından kılıç şakırtılarına taşan bu mücadeleleri bilmiyor, dönen dolaplardan habersiz ise ve din ve hilafet aleyhine patlak veren durumu bu entrikaları çeviren insanlar bizzat İslâm âlemine bildiriyorlarsa şu halde bu kimselerin yapıp ettiklerini kutlamalarında ve İslâm âleminin saygınlığını ihlal ediyor oluşlarında şaşılacak ne olabilir ki?!

"Kendisine değer vermeyene değer veren çıkmaz".[5]

Kemal yandaşlarının laik (*lâ-dinî*) prensiplerini kabul ettirmedeki en büyük avantajları Müslümanların gafletlerini ve kolay aldanır olduklarını tecrübe etmiş olmalarıdır. Ben bugün dahi Müslümanların sadece Kemalcilerin sözleriyle harekete geçiyor olmalarını müşahede ediyorum. [Kemalcilerin] muarızlarının Müslümanlara sundukları deliller ve uyarıların bir tesiri olmamaktaydı ve olan bitene inanmaları için Kemalcilerin bunu bizzat kendi ağızlarıyla söylemeleri gerekti.

Mısırlılara da bir çift sözüm var. İttihatçı ve Kemalci hükümetlere yüz binlerce cüneyh yardımlar eden Mısırlılar bütün bunları İslâm hilafetine ve Türk milletinin dinine karşı laiklerin (*lâ-diniyyûn*) galip gelmesi için yap-

••••••

5 Züheyr b. Ebî Selmâ'nın muallakasından bir mısra. [Muhakkikin notu].

mış oldular. Onlara soruyorum: Bu uğurda sarf ettiğiniz meblağın yarısını Müslüman Türkleri bu din düşmanı eşkıyaların ellerinden kurtarmak için de verecek misiniz? Mısırlıların Türkiye'deki hiziplerin ahvalini bilmediklerini iddia etmeye ve bu mazeretin arkasına sığınmaya hakları yoktur. Yardımlarını Türk hükümetine yaptılar. İnsan hayır ve iyiliği nereye yaptığını araştırmalı ve bunu zevahiri kurtarmak için yapmamalıdır. Bununla beraber Mısırlılar aslında birbirini izleyen ve Türkiye'de gittikçe ağırlık kazanan gelişmeleri başından beri bilmekteydiler. [Hükümet ricâlini] kendi evlatlarını tanıdıkları gibi tanımaktaydılar. *el-Ehrâm* gazetesinin 14301 sayılı nüshasında yer alan başyazıda şu ifadeleri okudum:

> "Bugün şahit olduğumuz bu hadiseler, yani hilafetin ilgası, ilhad, Osmanoğulları'nın kovulması, şimdinin ürünü değildir. Aksine bunlar bu zevatın 1910 yılından beri süregelen siyasetlerinin neticesidir. Fakat onlar o dönemde bunu yapmaya cesaret edemiyorlardı. Çünkü 1920 ve 1921 yıllarında bir yenilgiden ötekine savruluyorlar, peşi sıra başarısızlıklara gark oluyorlardı. Memleketlerine sürekli toprak kaybettiriyorlardı. Yunanlılara karşı galip geldiklerinde fırsatı ganimet bildiler. Hilafetin üzerlerindeki fazlını ve kendilerine sağladığı menfaatleri inkâr ederek içlerinde sakladıklarını uygulama şansı buldular".

Bu ifadeler benim bu kitabımın başından sonuna kadar izah etmeye çalıştığım konuların bir özeti gibidir. Mısırlı yazarlar Türkiye'nin halini çok iyi bildikleri gibi işin sonunda ülkeyi ölüm döşeğine düşüren, hatta öldüren hastalığın ne olduğunu da teşhis etmektedirler. Şu halde niçin bunu zamanında hak ve nasihat lisanıyla tasrih etmediler ve bu suçu işleyenleri tasdik etme cihetine yöneldiler. Ben bir buçuk yıl önce onlara hakkı açıklamaya çalışmıştım. Üzerime lanet ve sövgü yağmurları yağdırdılar. Bir sene sonra uyarımı yineledim, onların tepkisi hâlâ aynıydı. Dalâletlerinde ısrarcı oldular, Kemalcilerin dalâletini hoş görmeye devam ettiler. Nihayet hakkı itiraf ettiler ve Türk hükümetini azarlar bir tavır takındılar. Fakat artık ne bu itirafın ve ne de azarlamanın bir faydası var. "Kılıç kınından sıyrıldı" ve "Geç kalmış ciddiyet komediye benzedi". Onların bugün artık Mustafa Kemal'e ve hükümetine saldırmaları pişmanlık ifadesinden öte bir kıymet taşımaz. Ulemâ ve yazarların bu kabil düşmanlara karşı vecibesi bunları nefessiz mi bırakmaktır; yoksa bunlardan sadır olan her şeyi terviç etmeye ve Müslümanlara güzel göstermeye çalışmak, bu kişileri insanlara din ve hilafet devletinin hamileri olarak takdim etmek, buna karşılık da bu kimselerle mücadele eden ve bunlara karşı Müslümanları uyaran kimseleri vatan

haini ilân ederek bu hal üzere bulunmaya devam etmek midir? Kimsenin uyarısına kulak asmadılar ve hilafetin saltanattan ve kuvvetinden ayrılması dahi onları uyandırmaya yetmedi. Bugün gelinen noktada bahsi geçen düşmanlar Türkiye'nin dinine ve İslâmî devletine karşı yapacaklarını yapmış, gerekli cezayı keserek bunları ortadan kaldırmışlar, Osmanoğulları'nı cedlerinin fethettiği topraklardan kovmuşlar ve hâlâ bu konularda daha da ileri gideceklerini ihsas etmektedirler. [Mısırlı ulemâ ve yazarlar ise] hâlâ onları eleştirmeye ve yadırgamaya devam etmektedirler. Çatı üstlerine yıkılınca uyandılar. Süt buhar oldu gitti. Bu saatten sonra verdikleri uğraş meşkûr olmayacaktır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Hem varmışızdır da her ne amel işledilerse onu bir hebâ-i mensûra çevirmişizdir" [Furkan, 25/23].

İslâm âlemi gözünü açsın ve zehirleri yavaş yavaş ortaya çıkan ve ülkemizdeki tecrübelerinde başarıya ulaşan mülhidlere karşı önlemlerini alsın! Şu içinde bulundukları durum onları kurtarmaz: [Önce] uyuyor ve bu kişilere Allah'ın dilediği vakte değin boyun eğiyorlar. Ardından da olan olduktan sonra uyanıyorlar, fakat artık iş işten çoktan geçmiş oluyor. Bu mülhidlerden ibret alın! Kendi hedeflerine ulaşmak için nasıl geceli gündüzlü çalışıyorlar. Bilinsin ki, hidayet ve dalâlet öyle her isteyenin keyfi ve hevâsına göre şekil alacak, dilediğinde beğenip alacağı, dilediğinde reddedip atacağı ciddiyetsiz hususlardan değildir.

Ben vaktiyle İttihatçılara ve Kemalcilere karşı şiddetli tenkitlerimi çokça uzatmıştım. Müslümanlara duyurmak istiyordum ki, iş tamamen bitmeden tehlikenin farkına varsınlar. Kemalciler tasdik edene dek hiç kimse beni tasdik etmedi. Yani bu konuda da üstünlük onlardadır. Kimdir bugün acınacak halde olan! Benimle bütün şiddetiyle tartışan, bana karşı Mustafa Kemal'in avukatlığını yapan Müslümanları eleştirmenin ve yermenin vakti gelmiştir. Ne oldu şimdi? Mustafa Kemal sizinle birlikte haşrolmayı hak etti mi? Bundan bir buçuk sene kadar önce Allah'a dua etmiş ve Mısırlıları Mustafa Kemal'le haşretmesini istemiştim. Ankara'nın kahramanını metheden, onu İslâm'ın kurtarıcısı olarak niteleyen şairlerinizin emîri haklı mı çıktı? Ben onu bilmediğini söyleyen, hevâsına göre konuşan şairler makulesinden addetmiştim. Ankara'ya hitaben ve beni tariz ederek şöyle demişti:

Kara sakallı sandı ki, ben hevâmdan konuştum
Övseydim eğer seni, cehalet bineğine binmiş olurdum

Evet, cehalet bineğine ne de güzel binmiştin de sonunda attı seni üzerinden! Ankara'ya hitaben yine şöyle söylemişti:

Benzetmekmiş inşa edenlerin niyeti seni
Hayber'in gençlerine ve Tebük'ün ihtiyarlarına.

Onların kalplerini mi yardın ey yüce emîr! Ayrıca bu kitabın önceki sayfalarında da işaret ettiğimiz gibi, Mustafa Kemal'e olan güveni İslâm dinine olan güveninden daha fazla olan allâme Şeyh Yusuf Decvî'ye çok büyük kınama ve tenkitlerimle birlikte selâm olsun! Yine Lazkiye mutasarrıfı ve Beyrut vilayeti sabık sekreteri Kemalcilerin rezil avukatı A. Seni'ye [Yurtman] de bol miktarda lanetler olsun! Bu adam bugün kendisinin onların küfre götüren hedeflerini bildiğini itiraf etmekte, buna rağmen bunları mü'min suretinde tasvir etmeye gayret etmektedir.

Mısırlıların dalâleti Kemal hükümetinin ilhadî hedeflerinin olduğunu belirten son açıklamalarından sonra dahi devam etmektedir. Küfürden öte günah yoktur! *el-Mukattam*'ın 8 Mart 1924 tarihli sayısında 'Hukuk mezunu Abdullah Hasan' imzalı bir yazıda şu ibareleri okuduk:

"Biz bu aşırıların ve haddini bilmezlerin Kemalcileri hatalı bulup delirdiklerini söylemelerinden korkuyoruz. Kemalcilerin liderleri ve Türk kalkınma hareketinin erkânı hilafet makamında oturan istibdada karşı kendilerini adadılar ve gördüler ki bu makamda memleketini satan birisi oturmaktadır... Kemalciler memleketlerinin ve vatandaşlarının kendi komşularından ümran seviyelerinde ve ilim mevkilerinde inhitata uğramış olmalarını düşünmek uğruna kanlı gözyaşları akıttılar. Vardıkları sonuç şuydu: Hilafetin bekası Avrupalıların Türklerin kökünü kazımak üzere kuvvet oluşturmalarının en etkili sebebidir".

Bu adamın mantığından hareketle devam edersek Kemalciler ülkelerindeki hilafet ve dini ortadan kaldırdılar ve böylelikle Avrupa'nın [muhtemel] saldırısından kurtuldular. Zira hilafet ve dinin Türklerde varlığını sürdürmesi Türklerin inhitatının ve komşularının gerisinde kalmalarının sebebidir. Bana öyle geliyor ki, bu adam da tıpkı Kemal yandaşları gibi dinin terakkiye mani olduğunu düşünenlerden. Hukuk mezunu olduğu halde aklı onu İslâm dininin meziyetlerine ve ileri (*rakiyye*) ve bakî ahkâmını [anlamaya] ulaştırmaya yetmiyorsa bari şu şekilde bir düşünsün:

Avrupa'nın Türkiye'ye karşı kuvvet oluşturması hilafet ve din sebebiyle olmuştuysa ve hilafet ve diyanetten soyutlanınca bu kuvveti oluşturmaktan geri kaçınmışsa bu Türkiye için hayır ve fayda göstergesi midir; yoksa bunlar Türkiye'nin bu iki kuvvetten tecrit edilmesi iradesinden mi kaynaklanmıştır? Halifelerden birisini memleketini satmakla itham etmekteki ısrarı

ise onun Kemalcilerin iftiralarına olan inancından kaynaklanmaktadır. Bu inancını bu kimseler iman ve İslâm'ı terk ettiklerini ilân ettikten sonra dahi sürdürmektedir. Bu adam bilsin ve Mısırlılar da bilsinler ki, -hatalarını tashih etsinler, daha önceden bilmeden konuşup da attıkları iftiraların günahına tövbe etsinler, şimdi tövbe vaktidir- halifelerden hiçbirisi ülkesini satmaz. Ülkesini ancak Kemal yandaşları gibi, dünya [menfaati] için dinini satan kimseler satar. Osmanlı sultan ve halifelerinin Türkler ve hatta tüm Müslümanlar üzerinde hiçbir minnet, nimet ve faziletleri olmasaydı bile sadece yaklaşık yedi yüz yıl boyunca İslâm dininin muhafızları olmaları onlara yeter. İttihatçılar ve Kemalciler halifelerden devraldıkları toprakların onlarcasını on sene içersinde kaybettiler. Ancak bunlardan sadece birini elde edebildiler. Aslında bu bir kazanç değildir, daha önce kaybettiklerini geri aldılar hepsi o kadar! Bu kazançları da kazançtan çok bir şerre dönüştü; zira onlara hilafeti ve dini reddetme cüreti verdi.

Ben bu kitabımda kendimi iki konuyu ispatla yükümlü gördüm: Kemal yandaşlarının din düşmanı oldukları ve müstebit ve baskıcı kimseler olduklarından hürriyete de düşman oldukları. Son itiraflarıyla ilk kaziye ispat edilmiş oldu. Birincisinin ispat edilmesi ikincisinin de ispat edilmesi anlamına geldiğinden iki kaziye de ispat edilmiş oldu. Çünkü Türkler şüphesiz ihlâslı bir şekilde dinlerine bağlıdırlar. Buna bütün İslâm âlemi şahittir. Öyle ki, gayrimüslim bir Türk bulunmadığından neredeyse Türk kelimesi Müslüman kelimesinin eşanlamlısıdır. Böylesi mütedeyyin bir milletin dini aşağılayan ve Müslümanları ilhad yoluna atan bir hükümete gönül huzuruyla boyun eğmeyeceği de kuşkusuzdur. Bunu anlamak için mebusların durumuna ve nasıl seçildiklerine bakmak yeterlidir. Ancak Mısırlı yazarlar hilafeti ve dini ortadan kaldıran Kemalci hükümeti eleştirirken Türk ismini zikrediyorlar ve böylelikle eleştiri oklarını Türklere yöneltiyorlar. Onlardan millet ile hükümeti arasındaki farka dikkat etmelerini istiyorum. Daha önce muhabbet ederken yanılmışlardı, şimdi de nefret ederken yanılmasınlar. Öyle ki Türklere olan muhabbetleri nedeniyle İttihatçı ve Kemalcilere muhabbet beslemişlerdi. Gerçi bugün azarlamanın da kınamanın da kimseye bir faydası yoktur. Artık Mısırlılar halifenin saygınlığını ve makamının yüceliğini takdir ediyorlar. Daha önce yaklaşık bir buçuk sene buna gereken kıymeti vermemişler ve halifeyi sefahatle suçlamışlardı. Belki de Kemalciler halifeye edilen bazı hakaretleri Mısırlılardan öğrenmişlerdi. En azından şunu öğrenmiş olsalar gerektir: Halifeyi aşağılamak onlar nezdinde güzel ve hoş karşılanmaktadır. Daha önceden Kemalcilerin iddia ettiği gibi halife hainlik edip vatanını satmışsa (bu Nikola'dan nakil, güvenilmez bir sözdür) onların

akidesine göre onlar sadece hakkı söylediklerinden, onun yerine gelen de onların yaptığını yapmaya müstahaktır. Tıpkı Yusuf'un (a.s.) kardeşlerinin söylediği gibi: "Ey şanlı azîz! dediler. Emin ol ki, bunun büyük bir ihtiyar babası var; onun için yerine birimizi al, çünkü biz seni muhsinlerden görüyoruz!" [Yusuf, 12/78]. Ayrıca yine onlar Kemal yandaşlarından halifeye yaptıklarıyla ilgili şer'î bir makamdan sadır olmuş bir fetvâ istiyorlar. Sizin nezdinizde bu makamın bir önemi ve değeri var mı ki halifelerin durumuyla ilgili olanlar dâhil hükmü ona tahvil ediyorsunuz? Bu makamın sahipleri değil mi halifeyi kötülüklerle karşılayan, ona çamur ve [çürük] domates atan? Gerçek şu ki, Mustafa Kemal İslâm'ın saygınlığının cesaret ve ferâset sahibi kişilerin garantisinde olmadığını gördü ve bu saygınlığı ayaklar altına alarak çiğnedi. [Câhiliye şâiri] Teebbeta Şerran'ın [Sâbit b. Câbir, (ö. 540 [?])] söylediği gibi:

Ölüm sadece utangaç biri gibi bakar iken
Arazinin düzgün kısmına denk geldi[6], kaya ona hiçbir tesir edemedi

Düşünen birisi Türkiye'nin durumunu ve birkaç senedir burada cereyan eden hadiselerin nasıl başladığını, yükseldiğini, dönüştüğünü ve tamamlandığını teemmül ederse hayrete düşecek, belki de helâk olacak derecede bir sarsıntı geçirecektir. Herkesçe bilinen bir gerçektir ki ülkelerin maruz kaldığı büyük kriz ve hasarların -ki böylesine son asra değin hiçbir ülke maruz kalmamıştı- temel sebebi ve kaynağı [Birinci] Cihan Harbi'dir (*el-harbü'l-kevniyyetü*). Aklı başında olan kimselerin iddiasına göre bu savaş kazanan devletlere dahi zarar vermiştir. Artık mağlup devletlerin durumunu varın siz düşünün! Bu savaş nedeniyle ülkelerde tahtlar ve ülkeleri savaşa sokan fırkalar devrildi. Tüm bunlar bir daha dirilmemecesine kabre gömüldüler. Bütün milletler bu savaşı [mezkûr taht ve fırkaların] sonu addetti. Başlarına gelenin cezası olarak [bunlara] bu reva görüldü. Basiretli bir tutum bunu gerektirmekteydi fakat Türkiye'de bu durum geçerli olmadı. Türkiye, aklın ve milletlerin teamülünün gerektirdiği bu kanunun dışında kaldı. Durum bu minval üzere devam ederek şairin de dediği gibi varabileceği son noktaya vardı:

Öyle bir af ki bu, kuşattı tüm suçluları
Suçsuzlar kıskanır oldu adetâ mücrimleri.[7]

• • • • • •

6 Şiirin orijinalinde "karıştı" kelimesi vardır. [ç.n.]

7 Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (ö. 749/1349), *Mesalikü'l-ebsar fî memaliki'l-emsar*'ından. [ç.n.]

Savaş fırkası, yani İttihat Fırkası yeni bir isim altında Kemalciler olarak tekrar zuhur etti ve ilkinden daha etkili bir konum elde ederek diğer ülkelerde kendisiyle aynı konumda olanların uğradıkları cezaları, savaşa girmelerinden tutun da tüm siyasî ve içtimaî ilkelerine muhalefet eden kişi, fırkalara ve hatta sultan ve halifeye karşı uygulamaya kalktılar. Kendilerine raci olması gereken tüm olumsuzlukları muhaliflerine yönelttiler. Milletin İslâm milletleri arasına girdiği ve onlar arasında saygın bir konum elde ettiği günden beri sarıldığı İslâmî şeâiri ve şer'î ahkâmı yok etme konusunda [İttihatçılardan] daha ileri gittiler. Her ne vakit üzülecek bir durum ortaya çıksa bu ortadan kaldırılmadı ve nihayetinde Türkiye'ye ve Müslüman Türk milletine en uygun söz olarak Endülüslü mersiye şairi Salih b. Şerîf er-Rindî'nin şu mısraları kaldı:

Musibetlerin bir tesellisi olur, sıkıntıyı hafifleten
Yok, bir tesellisi İslâm'ın başına gelenin
Böylesi [bir musibet yüzünden] kalp kederden yanar kor olur
Varsa tabiî o kalpte İslâm ve iman.

Son olarak Türk devletinin mutluluğu yakalamasından ve bu yeni laik (*lâ-dinî*) idareyle birlikte dünyevî anlamda terakkî etmesinden korkmaktayım. Her ne kadar çok uzak, hatta imkânsıza yakın bir ihtimal de olsa bunun gerçekleşmesi durumunda Müslümanlar -ki bu duruma yani iflas ve çöküntü yoluna şaşakalmaktan kendilerini neredeyse hiç almadılar- böylelikle tekrar fitneye düşecekler ve bu seferki fitne öncekinden daha büyük ve daha kötü olacak.

"Ey Rabbimiz! Bizleri hidayetine erdirdikten sonra kalplerimizi yamultma da katından bize bir rahmet ihsân eyle! Şüphesiz sensin bütün dilekleri veren, Vehhâb sen. Ey Rabbimiz! Muhakkak ki sen insanları geleceğinde hiç şüphe olmayan bir güne toplayacaksın. Şüphesiz ki Allah sözünden caymaz!" [Âl-i İmran, 3/8-9]. O'nu ananların her anmalarında ve O'ndan gafil kalanların her gafil kalışlarında Arapların ve acemin efendisi [Hz.] Muhammed'e, âline ve ashâbına salât olsun!

Mustafa Sabri

Beyrut, 15 Şaban 1342 / 20 Mart 1924

EKLER

EK. 1

NUTUK'TA ABDÜLMECİD EFENDİ'NİN HİLAFETİ VE HOCA ŞÜKRÜ'NÜN RİSÂLESİ

MUSTAFA KEMAL PAŞA

HAZIRLAYAN:
NERGİZ YILMAZ

(...)

Bu müşterek davet [Lozan Konferansı'na hem İstanbul hem de Ankara hükümetlerinin davet edilmesi] keyfiyeti, saltanat-ı şahsiyenin lağvı muamelesini, kat'î olarak intac etti. Filhakika 1 Teşrin-i sâni [1]338 tarihli kanun mûcebince hilafet ile saltanat birbirinden tefrik olundu. İki buçuk seneyi mütecaviz bir zamandan beri fiilen icra-yı hükm eden saltanat-ı milliye teyid olundu. Hilafet, sarîh bir hukuka malik olmaksızın bir müddet daha bırakıldı.

Efendiler, bu hususa dair lüzumu kadar mazbut malumat mevcuttur. Meselenin hususiyâtına ait cihetler belki heyet-i aliyyenizi alakadar eder mülâhazasiyle, bazı malumat arz edeceğim:

Malumdur ki, saltanat ve hilafet makamları ayrı ayrı ve mümtezic olarak mühim mesâilden addolunmakta idi. Bunu teyiden bir hatıramı zikr edeyim. 1 Teşrin-i sâni [13]38 tarihinden akdem Meclis muhitinde muhalifler, benim saltanatı lağv edeceğim hakkında, telaşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı.

Rauf Bey, bir gün Meclis'teki odama gelerek benimle mühim bazı hususâta dair görüşmek istediğini ve akşam Keçiören'de Refet Paşa'nın evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Bey'in teklifini kabul ettim. Fuad Paşa'nın da hazır bulunmasına muvafakatimi istîzân etti. Onu da münasip gördüm. Refet Paşa'nın evinde dört kişi ictimâ ettik. Rauf Bey'den dinlediklerimin hulâsası şu idi: Meclis, makam-ı saltanatın ve belki hilafetin ortadan kaldırılmak nokta-i nazarının takip edildiği endişesiyle müteezzîdir. Sizden ve sizin âtiyen alacağınız vaziyetten şüphe etmektedir. Binaenaleyh Meclis'i ve dolayısıyla efkâr-ı umumiye-i milleti, tatmin etmeniz lüzumuna kaniim.

Rauf Bey'den, saltanat ve hilafet hakkındaki kanaat ve mütalâasının ne olduğunu sordum. Verdiği cevapta şu tasrîhatta bulundu: Ben, dedi, makam-ı saltanat ve hilafete vicdanen ve hissen merbûtum. Çünkü benim babam, padişahın nân ü nimetiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ricali sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerrâtı vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Padişaha muhafaza-i sadakat borcumdur. Halifeye merbûtiyetim ise terbiyem icabıdır. Bunlardan başka, umumi mütalâam da vardır. Bizde vaziyet-i umumiyeyi tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da makam-ı saltanat ve hilafettir. Bu makamı lağv etmek, onun yerine başka mahiyette bir mevcudiyet ikamesine çalışmak, felâket ve hüsranı mûciptir. Asla caiz olamaz.

Rauf Bey'den sonra, karşımda oturan Refet Paşa'dan mütalâasını sordum. Refet Paşa'nın cevabı şu idi: Tamamen Rauf Bey'in fikr u mütalâasına iştirak ederim. Filhakika, bizde padişahlıktan, halifelikten başka bir şekl-i idare mevzu-i bahs olamaz.

Ondan sonra, Fuat Paşa'nın fikrini öğrenmek istedim. Paşa, yeni Moskova'dan geldiğinden, vaziyeti, efkâr ve hissiyat-ı umumiyeyi lüzumu derecede tetkike henüz vakit bulamadığından bahs ederek görüşülen mesele hakkında kat'î bir fikr u kanaat dermeyan etmekte mazur olduğunu ifade etti.

Ben, muhataplarıma, kısaca, şu cevabı verdim: Mevzu-i bahs ettiğiniz mesele, bugünün meselesi değildir. Meclis'te bazılarının telâş ve heyecanına da mahal yoktur.

Rauf Bey, bu cevabımdan memnun göründü. Fakat şu veya bu tarzda, mevzu-i bahs mesele etrafında görüşmeye devam olundu. Akşam üzeri başlayan mülâkatımız, bütün gece, sabaha kadar uzadı. Rauf Bey'in bir şeyi temin etmek istediğini ihtisâs ettim. Benim hilafet ve saltanat ve âtiyen şahsen alabileceğim vaziyet hakkında, kendilerine söylediğim ve itminan-bahş buldukları sözleri bana kürsüden bizzat Meclis'e söyletmek...

Kendilerine söylediğim sözleri Meclis'e söylemekte beis görmediğimi bildirdim. Fazla olarak bu sözleri kurşun kalemiyle bir kâğıt parçasına tespit ve ertesi günü Meclis'te bir münasebetle beyanat tarzında dermeyan edeceğimi vaad ettim. Bu vadimi ifa da eyledim. Benim bu beyanatım, muhaliflerce Rauf Bey'in bir eser-i muvaffakiyeti telâkki ve kendisi takdir edilmiş...

Efendiler, ihtimal Rauf Bey, bir takım zevât indinde deruhde ettiği vazifeyi yapmıştı. Ben de umumi ve tarihî vazifemden, o güne ait safhayı izah ettiğim gibi ifa eylemiştim. Fakat umumi vazifemin, emrettiği asıl noktayı ifa ve tatbik etmek lâzım geldiği zaman da asla tereddüt etmedim. Tevfik Paşa'nın telgrafları vesilesiyle saltanatı hilafetten ayırmaya ve evvelâ saltanatı lâğv etmeye karar verdiğim zaman, ilk yaptığım işlerden biri de, derhal, Rauf Bey'i, Meclis'teki odama celb etmek oldu. Rauf Bey'in Refet Paşa'nın evinde sabahlara kadar dinlediğim kanaat ve mütalâatına hiç muttali değilmişim gibi ayakta, kendisinden şu talepte bulundum. Hilafet ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı lağv edeceğiz! Bunun muvâfık olduğuna dair kürsüden beyanatta bulunacaksınız! Rauf Bey ile fazla bir tek kelime teâti etmedik. Rauf Bey, odamdan çıkmadan evvel, aynı maksatla davet etmiş olduğum Kâzım Karabekir Paşa geldi. Ondan da aynı zeminde beyanatta bulunmasını rica ettim.

Efendiler, o tarihe ait zabıt ceridelerinde görüldüğü vechile Rauf Bey kürsüden bir iki defa beyanatta bulundu ve hatta saltanatın lağv olunduğu günün bayram kabul edilmesi teklifini de dermeyan etti.

Burada, bir nokta, dimağlarda düğüm halinde kalabilir. Bana, padişaha, muhafaza-i sadakati borç bildiğinden, makam-ı saltanatın yerine başka mahiyette bir mevcudiyetin ikamesine çalışmanın felâket ve hüsranı mûcib olacağından bahs etmiş olan Rauf Bey; benim, yeni kararıma muttali olduktan ve bâ-husus kararımın lehinde ve saltanatın lağvı hakkında beyanatta bulunmasına dair teklifim karşısında mütalâa dahi serd etmeksizin mutavaat göstermiştir. Bu tavr u hareket nasıl tefsir olunabilir? Rauf Bey, eski kanaatlerini tebdil mi etmişti? Yoksa kanaatlerinde esasen samimi

değil miydi? Bu iki noktayı birbirinden tefrik etmek ve biri üzerinde tam kanaatle hüküm vermek müşkildir.

Efendiler, böyle meşkûk bir hüküm vermeye girişmektense; vaziyetin mütalâasını teshîle medâr olacak bazı safahâtı, muamelâtı ve münakaşâtı, heyet-i aliyyenize hatırlatmayı tercih ederim.

Arz etmiştim ki, saltanatın lağvı, Lozan Konferansı'na İstanbul'dan da bir heyet-i murahhasa davet edilmesi ve İstanbul'un yani Vahideddin ve Tevfik Paşa ve rüfekâsının dahi böyle bir daveti, Türk milletinin büyük emeklerle, fedakârlıklarla istihsal eylediği menfaati küçültmek, belki de mânasız bir mahiyete düşürmek pahasına olduğu halde; kabul eylemesi yüzünden ileri gelmişti.

Tevfik Paşa, evvelâ benim şahsıma bir telgraf verdi. 17 Teşrinievvel [1]338 tarihli olan bu telgrafnamede; Tevfik Paşa, ihraz olunan muzafferiyetin, bundan böyle, İstanbul ve Ankara arasında ihtilâf ve ikiliği kaldırmış ve vahdet-i milliyemizi temin etmiş olduğunu yazıyordu. Yani, Tevfik Paşa demek istiyordu ki, memlekette düşman kalmadı, binaenaleyh padişah yerinde, hükümet onun yanında; millete düşen, bu makamların vereceği evâmire itaat etmektir. Bu takdirde vahdete mâni elbette bir şey kalmamış olur. Yalnız, Ankara'dan biraz daha hizmet istemek ferasetinde bulunuyordu. O da, Sulh Konferansı'na İstanbul'un ve Ankara'nın birlikte davet edileceğine binaen daha evvel tarafımdan gayet mahremâne talimatı hâmil bir zâtın sürat-i mümkine ile İstanbul'a i'zâmını temin etmek idi (Vesika: 260)[1].

••••••

1 Vesika: 260

Dersaadet 17. 10. [13]38

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine;

Tevfik Paşa oğlunu bendenize göndererek âtîdeki telgrafnameyi verdi:

Meselenin gâyet mahrem tutulması ricasıyla beraber vukû bulan tahkikatına nazaran İngilizler, Konferans'da Anadolu ile İstanbul'un ayrı ayrı cebhe arz etmesinden istifade ile hilafet hâmîsi sıfatını iktisab etmeğe çalışacağından meseleye lâzım geldiği gibi ehemmiyet verilmesini arz etmemi tebliğ ettirdi. Ferman. Hamid.

"*Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine:*

Bi-avnihi te'âlâ ihrâz olunan muzafferiyet, ba'de ez-în İstanbul ve Ankara arasında tehaddüs etmiş olan ihtilaf ve ikiliği kaldırmış ve vahdet-i milliyemizi temin etmiş olup ancak düvel-i müttefika ile aramızda müsalaha henüz akd edilmemiş olmasından dolayı Avrupa şehirlerinden birinde karîben in'ikadı derkâr bulunan Sulh Konferansı'na sâbıkı vechile her iki tarafın davet edileceği malum bulunduğuna mebnî selâmet-i milliyemize müteallik mevâdd-ı mühimmenin evvelce beynimizde müzakere ve tesbiti zımnında istihzârâtta bulunularak mezkür konferansda müttehiden hukuk-ı milletin müdafaasına sarf-ı mesai edilmesi nezd-i âlîlerinde dahi rehin-i tasvib olacağına kanaat-ı kâmilem bulunduğundan ol bâbda taraf-ı senâverleri

Tevfik Paşa'ya tebliğ edilmek üzere, İstanbul'da Hâmit Bey'e yazdığım telgrafname ile "Tevfik Paşa ve rüfekâsının, siyaset-i devleti teşvîşten mücânebet eylememeleri hususunun, ne derece azîm mesuliyeti bâdi olacağının derkâr bulunduğunu" bildirdim (Vesika: 261)[2].

Maa't-teessüf Hâmit Bey, bu telgrafnamemin aynen Tevfik Paşa'ya bildirilmesi lâzım geldiğinde müteredditt kalmış, bunu kendine mahsus direktif telâkki eylemiş; ma'a-hâzâ bu telgrafnamem muhteviyatı dairesinde Tevfik Paşa'ya üç gün zarfında beş kerre tebliğatta bulunmuş; hattâ Tevfik Paşa ve rüfekâ-yı mesaisinin, Konferans'a murahhas göndermemeleri için gazetelere, ajanslara, tebliği icab eden beyanatın esaslarını havi müsvedde dahi göndermiş (Vesika: 262)[3].

••••••

ile görüşüp anlaşmak üzre ahvâle vâkıf ve emniyetinizi hâiz bir zâtın buraya gayet mahremâne talimâtı hâmilen ve sürat-i mümkine ile i'zâmı mütemennâdır efendim. 17. 10. [13]38. İmza: Sadrazam Tevfik". [*Nutuk*, Ankara, 1927, II, 266].

2 Vesika: 261

Şifre: "Bursa, 18 Teşrin-i evvel [1]338

İstanbul'da Hamid Beyefendi'ye

Türkiya Devleti'nin aleyhinde her türlü teşebbüsü daima nazar-ı dikkatte tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti mukâbil tedbirlerini düşünmüştür. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile şekl ü mahiyeti taayün eden Türkiya Devleti'nin tarih-i teessüsünden beri Türkiya mukadderâtına vâzı'u'l-yed ve bundan mesul yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti olduğu cihanca malum ve hadisât-ı fiiliye ve muamelât-ı siyasiye ile müeyyed bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının ihrâz eylediği muzafferiyet-i kat'iyyenin netice-i tabiiyesi olmak üzre vukûu karîb olan Sulh Konferansı'nda Türkiya Devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından temsil olunur. Bu hakâyık karşısında gayrımeşru ve gayr-ı hukukî olduğu Meclis-i âlîce mükerreren ifade ve ilân edilmiş olan heyetlerin veya bu gibi heyet mensubîninin şimdiye kadar bi'd-defaat vâki olduğu gibi bundan sonra da siyaset-i devleti teşvîşten mücânebet eylememeleri hususunun ne derece azîm mesuliyeti bâdi olacağı derkârdır efendim. Mustafa Kemal" [*Nutuk*, Ankara, 1927, II, 267].

3 Vesika: 262

I/1010 Mahrem ve aceledir.

P. R. 8. 11. [13]38

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretlerine,

C: 7. 11. [13]38 şifreye:

Zât-ı sâmîlerinden telgrafla telâkki ettiğim emrin başında Tevfik Paşa'ya cevap olduğu mezkür bulunmadığı gibi nihayetinde de telgrafnameyi kendisine tebliğ emir buyrulmadığından bunu bendeniz için bir veche telakki etmiş ve binaenaleyh Tevfik Paşa'ya üç gün zarfında beş kerre o veche dahilinde bi'l-vasıta tebliğatta bulunduğum gibi hatta bir defasında Konferans'a murahhas gönderilmemek için gazetelere, ajanslara tebliği icab eden beyanatının esaslarını hâvi bir müsvedde bile göndermiş idim. Her defasında işin derdest-i müzakere olduğuna ve yakında neticeyi bildireceğine

Bütün menfaatlerini mülevves bir tahtın, çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta, yalnız bunda gören, Tevfik Paşa ve emsâli paşalardan mürekkep Vahideddin heyetinin gizli maksatlarını, behemehal tervîc ettirmek yolundan başka hiçbir şeyle iştigal etmedikleri anlaşılıyordu. Tevfik Paşa, bana çektiği telgrafın, muttali olmadığını bildirdiği cevabından sonra, doğrudan doğruya 10 Teşrin-i evvel [13]38 tarihli telgrafnamesiyle ve sadrazam ünvaniyle Meclis Riyaseti'ne müracaat etti (Vesika: 263)[4].

Müracaat-name muhteviyatı, Osmanlı devrinin Tevfik Paşa'larına has bir tarzda idi.

Tevfik Paşa ve arkadaşları, bu telgrafnameleriyle, ihraz olunan muvaffakiyâtın husûlüne hizmet ettiklerinden bahs edecek kadar cesaret gösterebilmişlerdir.

•••••

dair cevaplar aldım. Keyfiyetin bundan ibaret olduğu ma'rûzdur. Ferman. Hamid". [*Nutuk*, Ankara, 1927, II, 267].

4 Vesika: 263

Dersaadet, 29. 10. [1]338

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine,

Gayet müsta'celdir.

Konferans'a, Bâbıâli de, Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Bâbıâli'nin 'adem-i icabeti, devletin altı asrı mütecaviz zamandan beri müesses ve mahfuz olan bütün âlem-i İslâmın alakadar olduğu hüviyet-i tarihiyesini mahkum-ı indiras etmek, Büyük Millet Meclisi'nin 'adem-i icabeti ise cihanın müştâk ve muntazır olduğu sulhü akîm bırakmaktır. Bu mühim mesuliyetleri bi't-tab' ne Bâbıâli ne Büyük Millet Meclisi kabul ve tahammül eder. Zaten Bâbıâli ile Büyük Millet Meclisi arasında hakiki bir ikilik mutasavver olmadığı ve her türlü ısrar ve tazyike karşı Sevr Muahedesi'nin 'adem-i tasdikinde mukavemet ve tesadüf olunan müşkilât-ı azîmenin iktihâmı ile umûr-ı idarenin tedvîrini ve işgalin taklîl-i tesiri hususunda bezl-i makderet ve bu meyanda muvaffakiyât-ı vâkıanın husulüne bi-kadri'l-imkân hizmet eden heyetimiz hakimiyet-i milliyeyi tahkîm ve tevsîk suretiyle vahdet-i idareyi temin için müzakereye de hazır olduğu halde mesâi-i hayriyenin bir sulh-i nâfi' ile semerât-ı siyasiyesini ıktitâf hengâmında mücâhede-i milletten ayrı kalmağı ve bu sebeple bi'l-ittihad istihsâli mümkün olan menâfi'-i âliye-i vatandan cüz-i lâ-yetecezzâsını bile ifâteyi asla tecvîz etmez. Ayrılık şöyle dursun, en ufak bir muhalefeti dahi revâ görmez. Hatta pây-ı a'dayı kat' ve levs-i istilâyı izâle yolunda seyfen mesâi-i can-sipârâne ve Hudâ-pesendânede bulunanları nefislerine tercih eyler. Binaenaleyh 'adem-i itilâf sebebiyle devlet ve milletin başına ma'âzallahu te'âlâ bir musibet-i uzmâ getirmek ve muâvenet-i maddiye ve müzâheret-i mâneviyelerine nâil olduğumuz âlem-i İslâmı müteellim etmekten ise menâfi'-i âliye-i vatan uğrunda temin-i vahdet, evvelce vâcip ise bugün farz olmuştur. Şu halde hem istikbal-i memleket, hem müdafaa-i hukuk-ı vatan hakkında müzakerede bulunulmak üzre Büyük Millet Meclisi'nce tayin olunacak bir zâtın talimat-ı mahsusa ile heman gönderilmesini hâssaten temenni ve bu şık tensîb buyrulmadığı halde heyetimizden Ziya Paşa hazretlerinin oraya gönderileceği beyan ve cevabının telgrafla bildirilmesi niyâz olunur. [İmza:] Sadrazam Tevfik". [*Nutuk*, Ankara, 1927, II, 268].

Efendiler, Osmanlı Devleti'nin, gayrımeşru olarak hükümeti namını taşımak gafletinde bulunan, Tevfik Paşa, Ahmed İzzet Paşa ve emsâlinden mürekkep son Osmanlı heyetiyle fazla iştigal faydasızdır. Sözümü Meclis müzakerâtına nakl edeceğim.

Mevzu-ı bahs mesele dolayısıyle Meclis'te 30 Teşrin-i evvel [13]38 günü müzakerât başladı. Çok hatipler, çok sözler söylediler. İstanbul'daki Osmanlı hükümetlerini, Ferid Paşa devresinden sonra, Tevfik Paşa perdesinin açıldığını ve bu perdeyi açanların idrakten mahrum, vicdandan mahrum, bir takım insanlar olduğunu beyan ederek bu adamlara lâzım olan kanunî muamelenin yapılmasını talep ettiler.

"Böyle bir zihniyeti taşıyan; yani, bize bu kadar ahmakça teklifâtta bulunan zevât -...- hakikaten Bâbıâli'nin, hüviyet-i tarihiyesine vaz'-ı imza eden ve her şeyden ziyade oraya merbût olan zevâttır..." dediler.

İstanbul'da hükümet nâm u şiârını takınan adamların; Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na tevfikan tecziyesine ait takrirler okundu.

Efendiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun münkariz olduğunu, yeni bir Türkiye Devleti'nin tevellüd ettiğini, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile, hukuk-ı hükümranînin millete ait bulunduğunu ifade eder bir takrir hazırlandı. Sekseni mütecaviz arkadaşa imza ettirildi. Bu takrirde benim de imzam vardır.

Bu takrir; okunduktan sonra, ciddi olarak muhalif vaziyet alanların başında iki zat göründü. Bunlardan biri, Mersin mebusu bulunan miralay Salahattin Bey'dir. İkincisi, İzmir'de asılan Ziya Hurşit'tir. Bunlar, saltanatın lağv olunmaması kanaatinde bulunduklarını vâzıhan izhar eylediler.

Efendiler, 31 Teşrin-i evvel [1]338 günü Meclis ictimâ etmedi. Bugün Müdafaa-i Hukuk Grubu ictimâı oldu. Bu ictimâda, Osmanlı saltanatının lağvı zaruri olduğu hakkında beyanatta bulundum. 1 Teşrin-i sânî [1]338 günü Meclis ictimâında aynı mesele, uzun münakaşalara mâruz kaldı. Meclis'te de mufassal beyanatta bulunmak lüzumunu hissettim (Vesika: 264)[5]. İslâm ve Türk tarihinden bahs ederek hilafet ve saltanatın ayrılabileceğini, hakimiyet ve saltanat-ı milliye makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini, vakâyi'-i tarihiyeye müsteniden izah ettim. Hülâgu'nun, Halife Mutasım'ı idam ederek dünya yüzünde, fiilen hilafete hâtime verdiğini

•••••

5 *Nutuk*'un "Vesikalar" kısmına, "Saltanat-ı milliyenin tahakkukuna dair Büyük Millet Meclisi'nde cereyan eden tarihî celselerden: 1 Teşrin-i sânî [13]38'de saltanat-ı milliyenin tahakkukuna dair Büyük Millet Meclisi'nde cereyan eden tarihî celsede Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin irâd buyurdukları mühim nutuk" başlığıyla alınan bu konuşma (Ankara, 1927, II, 268-76, vesika: 264), 47. risâlede yer aldığı için (bk. *Hilafet Risâleleri*, V, 265-75) burada dipnot olarak ayrıca verilmesine lüzum görülmemiştir. [İ.K.].

ve 1517'de Mısır'ı zapteden Yavuz orada ünvanı halife olan bir mülteciye ehemmiyet vermeseydi hilafet ünvanının, zamanımıza kadar miras kalmış bulunmayacağını anlattım.

Bundan sonra, meseleye müteallik takrirler, üç encümene; Teşkilât-ı Esasiye, Şer'iye ve Adliye encümenlerine havale olundu. Bu üç encümen heyetinin bir araya gelip, bizim takip ettiğimiz maksada göre, meseleyi hall ü intâc etmesi elbette müşkil idi. Vaziyeti yakından ve bizzat takip etmek lâzım geldi.

Üç encümen, bir odada ictimâ etti. Riyasetine Hoca Müfit Efendi'yi intihab eyledi. Meseleyi müzakere etmeye başladılar. Şer'iye Encümeni'ne mensup hoca efendiler; hilafetin saltanattan münfekk olamayacağını, marûf safsatalara istinat ettirerek iddia ettiler. Bu müdde'ayâtın cerh u nakzında serbest idare-i kelâm edenler, ortaya çıkar görünmediler. Biz çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde münakaşayı dinliyorduk. Bu tarzda, müzakerenin maksûd neticeye iktirânına intizâr etmek, beyhude idi. Bunu anladık. Nihayet; müşterek encümen reisinden söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle, şu beyanatta bulundum:

> "Efendim," dedim. "Hakimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hakimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hakimiyet ve saltanatına, vâzı'u'l-yed olmuşlardı; bu tasallutlarını altı asırdan beri idâme eylemişlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek hakimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil, almış bulunuyor. Bu bir emrivâkidir. Mevzu-ı bahs olan, 'Millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız?' meselesi değildir. Mesele zaten emrivâki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu, behemehâl olacaktır. Burada ictimâ edenler Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir. İşin cihet-i ilmiyesine gelince; hoca efendilerin hiç merak ve endişelerine mahal yoktur. Bu hususta ilmî izahat vereyim"

dedim ve uzun uzadıya bir takım izahatta bulundum. Bunun üzerine Ankara mebuslarından Hoca Mustafa Efendi, "Affedersiniz efendim" dedi "biz meseleyi başka nokta-i nazardan mütalâa ediyorduk; izahatınızdan tenevvür ettik. Mesele, müşterek encümence halledilmişti".

Süretle kanun lâyihası tesbit olundu. Aynı günde Meclis'in ikinci celsesinde okundu. Tayin-i esâmî ile re'ye vaz'ı teklifine karşı, kürsüye çıktım. Dedim ki, "Buna hâcet yoktur, memleket ve milletin istiklâlini ebediyen ve mahfuz kılacak esasâtı Meclis-i âlî'nin, müttefikan kabul edeceğini zan-

nederim". "Re'ye [koyulsun] sesleri" yükseldi. Nihayet reis, re'ye koydu ve "Müttefikan kabul edilmiştir" dedi. Yalnız menfi bir ses işitildi; "Ben muhalifim!..." Bu sada "Söz yok!" sadalariyle boğuldu. İşte efendiler, Osmanlı saltanatının, inhidam ve inkıraz merasiminin son safhası bu suretle cereyan etmiştir.

***

17 Teşrin-i sâni [1]338 tarihli resmî bir telgrafın ilk cümlesi şu idi: "Vahideddin Efendi bu gece saraydan gaybûbet eylemiştir". Bu telgrafnamenin daha bir iki cümlesini 18 Teşrin-i sâni [1]338 gününe ait Meclis zabıt ceridesinde mütalâa buyurmuşsunuzdur. Fakat, telgrafnamenin aslında, gaybûbetin kimlerin delâletiyle vukû bulduğu ihtimalinden ve emanâtın suret-i muhafazasından ve sâireden bahs eden alt tarafı da vardır.

Aynı günkü zabıtta okunmuş olan bir mektup suretiyle, ona meltûf, -ajanslarla neşr olunmuş- bir beyanname suretini de tekrar okuyalım:

Mektup sureti:

"Bir nüshasını leffettiğim resmî beyannamede söylendiği vechile zât-ı şâhâne kendisini İngiltere'nin zîr-i himâyesine vaz' ederek bir İngiliz sefine-i harbiyesiyle İstanbul'dan müfarakat etmiştir...
17 Teşrin-i sâni 1922
İmza: Harrington"

Melfûf olan beyanname sureti:

"Resmen beyan olunur ki, zât-ı şâhâne vaziyet-i hâzıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden, bütün İslâmların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zât-ı şâhânenin arzusu bu sabah ifâ olunmuştur. Türkiya'daki İngiliz kuvvetlerinin başkumandanı General Sir Charles Harrington zât-ı şâhâneyi almaya giderek bir İngiliz harp sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve zât-ı şâhâne vapurda Bahr-ı Sefid filosu umum kumandanı Amiral Sir de Brook tarafından istikbâl edilmiştir. İngiltere fevkalâde komiser vekili Sir Newill Henderson zât-ı şâhâneyi sefinede ziyaret ederek Kral Beşinci George'a bildirmek üzere arzularını sormuştur".

General Harrington'un Ulviye Sultan nâmında bir kadına gönderdiği Fransızca bir mektup da vardır. Bu mektup, hiçbir cevap verilmemiş olduğu kaydiyle aynen Refet Paşa'ya gönderilmiş. O da bize, 25 Teşrin-i sâni [13]38 tarihinde suretini bildirmişti. Fransızca mektubun bildirilen Türkçe sureti şudur:

"Sultan Hanımefendi hazretleri, el-ân Malta'ya yaklaşmakta bulunan zât-ı hazreti padişâhîden, ailesi ahvâlinden malumat ricasını hâvi bir telsiz aldım. Bu bâbda, geçen Cumartesi Yıldız'dan malumat almış ve kadınefendi hazretlerinin kemâl-i âfiyette şâdan olduklarını öğrenmiş ve derhal zât-ı şâhâneye arz etmiştim. Eğer aile-i şâhâne hakkında malumat lutf edebilirseniz onu derhal zât-ı şâhâneye arz etmekle bahtiyar olurum. Zât-ı şâhânenin mâruz bulundukları müşkilât dolayısıyla en samimi temenniyâtımın zât-ı aliyyelerine ve aile-i şâhâneye iblâğına müsaade buyurmanızı ve en derin hürmet ve tevkirâtımın kabulünü rica ederim.

İmza: Harrington"

Efendiler, bu son mektup iştigâle değer mahiyette değildir. Bundan başka, general Harrington'un, İstanbul'daki askerî memurumuza yazdığı mektubun ve melfûfunun muhteviyâtı hakkında da mütalaa dermeyanını zâid bulurum. Efkâr-ı umumiyeyi, vaziyet-i hakikiye ile karşı karşıya bırakmayı tercih ederim. Sakîm bir tevarüs usulü neticesi olarak, büyük bir makam, tantanalı bir ünvan ihrâz edebilmiş bir sefilin, izzet-i nefsi çok yüksek, asil bir milleti nasıl hacîl bir vaziyete düşürebileceği, o zaman, daha tabiî surette anlaşılır.

Filhakika her ne sebep ve suretle olursa olsun Vahideddin gibi hürriyet ve hayatını milleti içinde, tehlikede görebilecek kadar âdi bir mahlukun, bir dakika dahi olsa, bir milletin re's-i kârında bulunduğunu düşünmek ne hazindir! Şâyân-ı teşekkürdür ki, bu alçak, mevrûs saltanat makamından, millet tarafından ıskat olunduktan sonra, denâetini itmâm etmiş bulunuyor. Türk milletinin bu tekaddümü elbette, takdire lâyıktır.

Âciz, âdi, his ve idrakten mahrum bir mahluk, kabul eden herhangi bir ecnebinin himâyesine girebilir, fakat, böyle bir mahlukun, bütün İslâmların halifesi sıfatını hâiz bulunduğunu ifade etmek elbette muvâfık değildir. Böyle bir telâkkinin doğru olabilmesi, evvelemirde, bütün İslâm kitlelerinin esir olmaları şartına vâbestedir. Halbuki cihanda hakikat böyle midir? Biz, Türkler, bütün tarihî hayatımızca hürriyet ve istiklâle timsâl olmuş bir milletiz! Kıymetsiz hayatlarını iki buçuk gün fazla, sefilâne sürükleyebilmek için, her türlü mezelleti mubah gören halifeler oyununu da sahneden kaldırabildiğimizi gösterdik. Bu suretle devletlerin, milletlerin yekdiğeriyle münasebâtında şahısların, bâ-husus mensup olduğu devlet ve milletin zararına da olsa, şahsî vaziyet ve hayatlarından başka bir şey düşünemeyecek pespâyelerin ehemmiyeti olamayacağı hakikat-i malumesini teyid ettik.

Milletler münasebâtında, mankenlerden istifade sistemine rağbet devrine hâtime vermek, medenî âlemin samimi temennisini teşkil etmelidir!

Muhterem efendiler, firarî halife Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hal' olundu. Yerine sonuncu halife olan Abdülmecid Efendi intihâb edildi.

Meclisce, yeni halife intihâb olunmadan evvel, intihâb olunacak zâtın da padişahlık sevda ve davasına kapılarak herhangi bir ecnebi devlete iltica etmesi ihtimalini bertaraf etmek lâzımdı. Bunun için, İstanbul'da bulunan memurumuz Refet Paşa'ya Abdülmecid Efendi ile görüşerek ve hatta elinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hilafet ve saltanat hakkında ittihaz ettiği kararı tamamen kabul ettiğine dair bir de senet alarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım yapılmıştır.

18 Teşrin-i sâni [13]38 günü İstanbul'da Refet Paşa'ya yazdığım bir şifre telgrafname ile de verdiğim talimatta, başlıca şu noktaları kayd etmiştim:

"Abdülmecid Efendi, 'Halife-i Müslimîn' ünvanını kullanacaktır. Bu ünvana, başka sıfat ve kelime ilâve edilmeyecektir. Âlem-i İslâma iblâğ olunmak üzre ihzâr edeceği bir beyannâmeyi delâletinizle, evvelâ, şifre olarak bildirecektir. Tasvip olunduktan sonra tekrar şifre ile ve delâletinizle kendisine bildirilecek, ondan sonra neşr olunacaktır. Bu beyannâmenin metnini başlıca şu noktalar teşkil edecektir:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini hilafete intihâbından sarahaten beyân-ı memnuniyet olunacaktır.

b) Vahideddin Efendi'nin tarz-ı hareketi mufassalan takbîh edilecektir.

c) Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun onuncu maddesine kadar olan mevâddı muhteviyatı, tarz-ı münasibde ve mühim mâna ve müfâdı aynen zikr edilmek suretiyle Türkiya Devleti'nin ve Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin mahiyet-i mahsusası ve usul-i idaresinin Türkiya halkı ve bütün İslâm âlemi için enfâ' ve evfak olduğu zikr ü tesbit kılınacaktır.

d) Türkiya millî halk hükümetinin hidemât-ı mesbûka ve mesai-i meşkûresinden takdirkârâne bir lisan ile bahs olunacaktır.

h) İşbu beyannâmede nıkât-ı mesrûdeden mâ'ada, siyasî addedilebilecek bir nokta ve fikir dermeyan edilmeyecektir".

19 Teşrin-i sâni [1]338 tarihli açık bir telgrafla da Abdülmecid Efendi'ye:

"Türkiye Devleti'nin hâkimiyetini bilâ-kayd ü şart milletin uhdesinde mahfuz tutan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na tevfikan icra kudreti ve teşrî salâhiyeti kendisinde mütecelli ve mütemerkiz bulunan milletin yegâne ve hakiki mümessillerinden mürekkep Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Teşrin-i sani [1]338 tarihinde müttefikan kabul ettiği esbâb-ı mûcibe ve esasât dai-

resinde Meclis-i âlîce 18 Teşrin-i sânî [1]338 tarihinde mün'akid celsede hilafete intihâb buyurulmuş olduğunu"

tebliğ ettim. (Vesika: 265)[6].

19 Teşrin-i sânî [1]338 tarihli bir şifre telgrafname ile Refet Paşa, yazdığımız telgraflara cevap veriyordu: Abdülmecid Efendi, imza bâlâsında "Halife-i Müslimîn ve Hâdimü'l-Haremeyn" ünvanının bulunması ve Cuma selamlığında hil'at ve Fatih'e ait şekilde bir sarık takınması mümkün ve muvâfık olacağı mütalaasında bulunmuş. Âlem-i İslâma yazacağı beyannâme muhteviyatı hakkında dermeyan ettiği mütalaada Vahideddin Efendi hakkında bir şey söylemek hususunda itizar etmiş ve beyannâmenin İstanbul gazetelerinde hîn-i neşrinde Türkçesiyle beraber bir de Arapça suretinin neşr ettirilmesi mütalaasını dermeyan eylemiş (Vesika: 266)[7].

• • • • • •

6 Vesika: 265

TL 2/288

Hanedan-ı âl-i Osman'dan Halife-i müslimîn Abdülmecit hazretlerine,

Âmme-i müslimîn için mûcib-i mahv olan düşman tekâlîf-i şedîdesini kabul ve müslimînin müdafaa-i mücahidânelerinde düşmana muvâfakatla beyne'l-müslimîn îkâ'-ı şerr u fesad ve sefk-i dimâya fiilen teşebbüs ve bu harekâtında devam ve ısrar ve bi'n-nihaye ecnebi himayesine tevdî-i nefs ederek bir İngiliz gemisiyle makarr u makam-ı hilafetten firâr eden Vahideddin Efendi'nin Türkiye Millet Meclisi Şer'iye Vekâleti'nden verilen fetâvâ-yı şerife mûcebince hal'ine Meclis heyet-i umumiyesinin 18 Teşrin-i sânî [1]338 tarihinde mün'akid 140. ictimâın beşinci celsesinde müttefikan karar verilmiştir.

Türkiya Devleti'nin hakimiyetini bilâ-kayd u şart milletin uhdesinde mahfuz tutan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na tevfîkan icra kudreti ve teşrî' salâhiyeti kendisinde mütecelli ve mütemerkiz bulunan milletin yegâne ve hakiki mümessillerinden mürekkeb Türkiye Büyük millet Meclisi'nin fi 1 Teşrin-i sânî [13]38 tarihinde müttefikan kabul ettiği esbâb-ı mûcibe ve esasât dairesinde Meclis-i âlîce 18 Teşrin-i sânî [13]38 tarihinde mün'akid celsede makam-ı muallâ-yı hilafete intihâb buyrulmuş olduklarını hürmet-i mahsusa ile zât-ı hazreti hilâfet-penâhîlerine arz ederim.

Keyfiyet Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce âlem-i İslâma ve Türkiya halkına iblâğ olunmuştur. İntihâb-ı vâki'in âlem-i İslâm için müteyemmin ve fuyûzât-bahş olmasını eltâf-ı ilâhiyeden tazarru ve niyâz eylerim.

19 Teşrin-i sânî [13]38

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Gazi Mustafa Kemal"

[*Nutuk*, Ankara, 1927, II, 276-77].

7 Vesika 266

Zata mahsus, gayet aceledir.

P.R. 19/11/[1]338.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine

1. Makam-ı hilafete intihâb olundukları hakkında Büyük Millet Meclisi riyâsetinden

Refet Paşa'ya makina başında 20 Teşrin-i sânî [1]338 günü verdiğim cevapta "Halife-i müslimîn" ünvanıyla beraber "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerifeyn" tabirinin istimalini tensib ettim. Cuma merasiminde Fatih'in kıyafetine girmesini gayr-ı tabiî buldum. Redingot veya İstanbulin giyebileceğini, askerî üniformanın bi't-tab' mevzu-ı bahs olamayacağını bildirdim. Neşr olunacak beyannâmede Vahideddin'in ismi zikr olunmaksızın sâbık halifenin şahsiyet-i mâneviyesinden ve zamanında düşülen derekeden bahs edilmesi lüzumlu olduğu mütalaasında bulundum.

Refet Paşa'dan, 20 Teşrin-i sânî [13]38'de aldığım şifre telgrafnâmenin birinci maddesinde, Refet Paşa diyordu ki, Abdülmecid Efendi'nin 29 Rebiülevvel tarihli muharrerâtı zîrinde "Halife-i Resulullah Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerifeyn cümlesinin altında Abdülmecid b. Abdülaziz Han" imzası kullanmıştır.

Efendiler, yaptığımız ikazı hüsn-i telakki ettiğini ifade eylemiş olan Abdülmecid Efendi "Halife-i müslimîn" yerine "Halife-i Resulullah" ve babasının ismi münasebetiyle "Han" ünvanlarını kullanmaktan men'-i nefs edememiştir. Bir takım mütalaalardan sonra da Vahideddin hakkındaki

••••••

. keşîde buyurulan telgrafnameyi bizzat halife-i müslimîn Abdülmecid hazretlerine arz u takdim eyledim. Cevabname-i hilafet-penâhî yarın sabah arz edilecektir.

2. Zât-ı hazret-i hilafet-penâhî Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet buyuracaklardır ve tebrik merasimi 21. 11. [13]38'de mezkür sarayda icra edilecektir.

3. Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhi imza bâlâsında "Halife-i müslimîn ve Hâdimü'l-Haremeyn" ünvanının bulunulmasını ve Cuma selamlığında iksâ buyuracakları elbise hakkındaki mütalaanın istifsârını irade buyurdular. Cuma selamlığında hil'at ve Hazreti Fatih'e ait şekilde bir sarık takınması mümkün ve muvâfık olacağı mütalaasında bulunuyorlar. Bu hususdaki mütalaanın bildirilmesini rica ederim.

4. Âlem-i İslâma yazılacak beyannameyi verilen esasât dairesinde ihzâr ettirerek zât-ı hazreti hilafet-penâhîye okudum. Vahideddin Efendi'nin âlem-i İslâma karşı vaziyeti fetva-yı şerife ile taayyün etmiş olduğundan şimdiye kadar kendileri hakkında hüsn-i muamelede bulunmaktan uzak kalan bu adam hakkında kendisine şimdi bir şey söylememesini daha asilâne bir hareket olacağını, binaenaleyh Vahideddin Efendi'ye ait aksâmın mesküt geçilmesini, mamafih selâmet-i memleket aksi tarz-ı hareketi icab ettiriyorsa bunun dahi yapılabileceğini irade buyurdular. Kendileri de suret-i mahsusada bir beyanname hazırlamış olduklarından bu gece her ikisini tevhid ve telif edecekler ve yarın öğleden evvel bana göndereceklerdir. Beyanname-i hilafet-penâhînin İstanbul gazetelerinde hîn-i neşrinde Türkçesiyle beraber bir de Arapça suretinin neşr ettirilmesindeki mütalaanın da istifsârını irade buyurdular. Bu hususdaki mütalaanın iş'ârını rica ederim.

5. Mustafa Kemal Paşa hazretlerine, Rauf Beyefendi'ye 19. 11. [13]38 sa[at] 11,45 sonrada 103 numara ile arz edilmiştir.

Refet.

[*Nutuk*, Ankara, 1927, II, 277-78].

beyanattan sarf-ı nazar ettiğini ve çünkü "âharın ef'âl-i redîesini mevzu-ı bahs etmek suretiyle bile olsa, bu kabil beyanatın meslek ve seciyesine giran geleceğinin derkâr bulunduğunu" bildirmiş. Bu husus, telgrafnâmenin ikinci maddesinde münderic idi. Telgrafnâmenin üçüncü maddesini, benim, Meclis reisi sıfatıyla kendisine, hilafete intihâb olunduğunu tebliğ eden telgrafnâmeme yazdığı cevap teşkil ediyordu. Bu cevabın serlevhası "Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemâl Paşa hazretlerine" diye şahsıma hitap halinde idi. Dördüncü maddede, âlem-i İslâma tebliğ edeceği beyanname sureti vardı. Bu beyannamenin yazıldığı İstanbul'un; "Darü'l-hilafeti'l-aliyye" olduğu da itina ile mukayyed bulunuyordu.

21 Teşrin-i sâni [1]338 tarihli bir telgrafta; "Halife-i Resullullah" yerine evvelce bildirdiğimiz gibi "Halife-i müslimîn" denilecektir dedik. Kendisine, hilafeti tebliğ eden telgrafnâmemize vereceği cevabın şahsıma değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne olmasını ihtar ettik. Muharrerâtında, siyasî, umumî hususlara şâmil kelimeler olduğundan ve bunlardan ihtiraz lüzumundan bahs ettik.

Efendiler, ehemmiyetsiz teferruat gibi telâkki edilmesi pek mümkün olan bu izahatımla işaret etmek istediğim esaslı nokta şudur: Ben, saltanat-ı şahsiyenin ilgasından sonra; başka ünvanla aynı mahiyette bir makamdan ibaret olması lâzım gelen hilafetin de, mülga olduğunu kabul ediyordum. Bunun, münasip zaman ve fırsatta telâffuzunu tabiî buluyordum. Halife intihâb olunan Abdülmecid Efendi'nin bu hakikatten gafil olduğu iddia olunamaz. Bâ-husus, kendisinin "halife" ünvaniyle icra-yı saltanatı esbâb ve şerâitini ihzâr ve temin edebileceklerini tahayyül edenlerin mevcudiyeti düşünülürse, muhatabımızın ve tabiî taraftarânının safvet ve gafletine zâhib olmak asla caiz olamazdı.

Şimdi arzu buyurursanız, halife intihâbı münasebetiyle Meclis'in 18 Teşrin-i sâni [13]38 günü hafî celselerinde geçen müzakerâtı hakkında kısa bir fikir vereyim.

Meclis'te meseleyi çok ciddi ve mühim telâkki edenler vardı ve bâ-husus hoca efendiler kendi ihtisaslarına müteallik bir mevzu bulduklarından çok dikkatli ve müteyakkız idiler. Bir halife kaçmış... Onu hal' etmek, yenisini intihâb eylemek... Sonra yenisini İstanbul'da bırakmayıp Ankara'ya getirmek... Milletin ve devletin yakından başına geçirmek... Hülâsa, halifenin firarı yüzünden Türkiye'de, bütün âlem-i İslâmda teşevvüş vukûa gelmiş veyahut gelecekmiş... Onun için tedbirler alınmalı imiş... tarzında mütalâalar, endişeler dermeyan olunuyordu.

Bazı hatipler de, halife olacak zâtın sıfatının, salâhiyetinin ne olacağını tesbit lüzumundan bahs ediyorlardı.

Ben de, müzakere ve münakaşaya iştirak ettim. Beyanatımın ekseri, dermeyan edilen mütalâata cevap mahiyetinde idi. Söylediklerimin esasları şu cümlelerde mündemic bulunuyordu:

"Mevzu-ı bahs meseleyi çok münakaşa ve tahlil etmek mümkündür. Fakat, münakaşât ve tahlilâtta ne kadar ileri gidersek meseleyi halletmekte o kadar müşkilât ve teahhurâta uğrarız. Yalnız şu noktaya nazar-ı dikkati celb ederim; bu Meclis, Türkiye halkının meclisidir. Bu Meclis'in sıfat ve salâhiyeti yalnız ve ancak Türkiye halkının ve Türk vatanının hayatına ve mukadderâtına şâmil ve nâfiz olabilir. Meclisimiz, kendi kendine bütün âlem-i İslâma şâmil bir kudret iktisab edemez efendiler! Türk milleti ve onun mümessillerinden mürekkeb olan Meclis'imiz, kendi mevcudiyetini, 'halife' ünvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir zâtın eline veremez ve vermeyecektir efendiler! Bundan dolayı âlem-i İslâmda teşevvüş varmış veyahut olacakmış, bunların hepsi mânasız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor".

Bu sözüme itiraz eden bir zâta cevap verdim, alenen dedim ki:

"-Sen yalan söyleyebilirsin, müstaidsin!"

Efendiler, dağdağaya mahal olmadığını izahtan sonra beyan ettim ki:

"Bizim, cihan nazarında en büyük kuvvet ve kudretimiz, yeni şekil ve mahiyetimizdir. Makam-ı hilafet taht-ı esarette olabilir. 'Halife' nâmını taşıyanlar ecnebilere iltica edebilirler. Düşmanlar ve halifeler beraber olabilirler ve her şeyi yapmaya teşebbüs edebilirler. Fakat, yeni Türkiye'nin tarz-ı idaresini, siyasetini, kuvvetini katiyyen sarsamazlar.

Türkiye halkının bilâ kayd ü şart hakimiyetine sahip olduğunu bir defa daha ve katiyetle tekrar ediyorum. Hakimiyet, hiçbir mâna, hiçbir şekil ve hiçbir renkte ve delâlette iştirak kabul etmez. Ünvanı 'halife' olsun, ne olursa olsun hiç kimse bu milletin mukadderâtında müşareket sahibi olamaz. Millet, buna katiyyen müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Binaenaleyh, firarî halifeyi hal', yenisini intihâb ve bu mevzua müteallik bütün muamelâtta söylediğim nokta-i nazarlar dahilinde hareket zaruridir. Başka türlüsüne katiyyen imkân yoktur".

Muhterem efendiler! Biraz münakaşalı ve gürültülü olmakla beraber Meclis'in ekseriyetiyle yapılacak muamele üzerinde mutabakat husûl buldu. Ondan sonraki netice de malum-ı âlîleri oldu.

Saltanatın lağvı üzerinde İstanbul'da hükümet ünvanını taşıyan Tevfik ve İzzet paşalar ve rüfekâsının Saray'a istifalarını nasıl verdiklerinden; İstanbul idaresini tanzim için verdiğimiz evâmir ve talimattan da bahs ederek heyet-i aliyyenizi yormayı faydalı bulmuyorum.

***

Lozan Konferansı ictimâ-ı umumîsi 21 Teşrin-i sâni [1]338-[1]922 tarihinde vukû bulmuştur. Bu konferansta Türkiye Devleti'ni İsmet Paşa hazretleri temsil etti. Trabzon mebusu Hasan Bey ve Sinop mebusu Rıza Nur Bey, İsmet Paşa'nın riyâsetindeki heyet-i murahhasayı teşkil ediyordu.

Heyet-i murahhasımız, Teşrin-i sâni [1]338-[1]922 ibtidâlarında, Lozan'a gitmek üzre Ankara'dan müfarakat etti.

Efendiler! İki devirden ibaret olup sekiz ay devam eden Lozan Konferansı ve neticesi dünyanın malumu bulunan bir keyfiyettir.

Bir müddet, Ankara'da, Lozan Konferansı müzakerâtını takip ettim. Müzakereler hararetli, münakaşalı cereyan ediyordu. Türk hukukunu tasdik eder müsbet netâyic görülmüyordu. Ben, bunu, pek tabiî buluyordum. Çünkü, Lozan sulh masasında mevzu-ı bahs edilen mesâil, üç-dört senelik yeni devreye ait ve münhasır kalmıyordu. Asırlık hesaplar rü'yet olunuyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay olmıyacaktı.

Efendiler! Malumdur ki, yeni Türk Devleti'nin istihlâf ettiği Osmanlı Devleti '*uhûd-ı atika* namı altında bir takım kapitülasyonların zebûnu idi. Hıristiyan anâsır birçok imtiyazlara ve istisnaiyetlere malik bulunuyordu. Osmanlı Devleti, Osmanlı memleketlerinde bulunan ecnebilere hakk-ı kazasını tatbik edemezdi; Osmanlı tebeasından aldığı vergiyi ecnebilerden almaktan memnû bulunuyordu; Devlet'in hayatını kemiren, kendi dahilindeki anâsır hakkında tedâbir almaktan men edilirdi.

Osmanlı Devleti, kendisini tesis eden, unsur-ı aslînin, Türk milletinin insanca yaşamasını temin edecek esbâba da tevessülden men edilmişti, memleketi imar edemez, şimendüfer yaptıramaz, hatta mektep yaptırmakta serbest değildi; bu gibi ahvâlde derhal ecânib müdahale ederdi.

Osmanlı hükümdarları ve mukarrebleri, debdebe ve dârât içinde hayatlarını temin için memleket ve milletin bütün menâbi'-i servetini kuruttuktan başka, milletin her türlü menâfi'ini hasr etmek ve devletin haysiyet ve şerefini feda eylemek suretiyle birçok istikrazlar yapmışlardı. O kadar ki, devlet bu istikrazların faizlerini ödeyemeyecek hale gelmiş, cihan nazarında müflis addolunmuştu.

Efendiler! Vârisi olduğumuz Osmanlı Devleti'nin dünya nazarında hiçbir kıymeti, fazileti ve haysiyeti kalmamıştı; hukuk-ı beynelmilelden hariç tanınmış, adeta sahabet ve vesayet altına alınmış bir mahiyette farz olunuyordu.

Maziye ait müsamahaların, hataların fâili biz olmadığımız halde, esasen asırların müterâkim hesabâtı bizden sorulmamak lâzım gelirken bu hususta da, dünya ile karşı karşıya gelmek bize teveccüh etmişti. Millet ve memleketi hakiki istiklâl ve hakimiyetine sahip kılmak için bu müşkilât ve fedakârlığı da iktiham etmek bizim üzerimize tahmîl olunmuştu. Ben, neticenin behemehal müsbet olacağından emin idim. Türk milletinin mevcudiyeti için, istiklâli için, hakimiyeti için behemehal istihsal ve temine mecbur olduğu esasların cihanca tasdik olunacağına asla şüphe etmiyordum. Çünkü, hakikatte, bu esaslar, kuvvet ve liyakatle fiilen ve maddeten istihsal edilmiş idi. Konferans masasında talep ettiğimiz, zaten istihsal edilmiş olan hususâtın usulen ifade ve tasdikinden başka bir şey değildi. Mutalebâtımız, sarîh ve tabiî haklarımızdı. Bundan başka, hukukumuzu muhafaza ve temin için kudretimiz de vardı; kuvvetimiz de kâfi idi. En büyük kuvvetimiz, en şâyân-ı emniyet mesnedimiz, hakimiyet-i milliyemizi idrak etmiş ve onu bilfiil halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen isbat eylemiş olduğumuz idi.

İşte bu mülahazalara binaen, Konferans'ın cereyanını sükûnetle takip ediyor ve gösterdiği ma'kûs vaziyetlere lüzumundan ziyade ehemmiyet atf etmiyordum.

Efendiler! Saltanatın ilgası, hilafet makamının salâhiyetsiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa gelmek, ahvâl-i ruhiye ve temayülât-ı fikriyeyi bir daha tetkik etmek mühimdi.

Bundan başka, Meclis son senesine dahil olmuş bulunuyordu. Yeni intihâb münasebetiyle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasî fırkaya tahvil etmeye karar vermiştim. Sulh takarrür ettiği takdirde, cemiyet teşkilâtımızın, siyasî fırkaya inkılâbını lüzumlu görüyordum. Bu hususta da halk ile bizzat hasbihal etmeyi muvafık ve faydalı mütalaa ediyordum. Zaferden sonra, talim ve terbiye ile iştigale başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatlarla, Garbî Anadolu'da bir seyahat icra etmek üzere 14 Kânun-ı sâni [13]39 tarihinde Ankara'dan hareket ettim.

Eskişehir'den itibaren, İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de halkı münasip mahallerde toplayarak uzun hasbihallerde bulundum. Ahalinin, bana istedikleri gibi serbest sualler tevcih etmesini taleb ettim. Sorulan suallere, cevap teşkil etmek üzre, altı saat, yedi saat devam eden konferanslar verdim.

Muhterem Efendiler! Hemen her yerde halkın anlamak istediği hususâttan nazar-ı dikkati celb eden noktalar şunlardı:

Lozan Konferansı ve neticesi hakimiyet-i milliye ve makam-ı hilafet ve bunların vaziyetleri ve münasebetleri ve bir de teşkil etmek niyetinde olduğum anlaşılan siyasî fırka...

Lozan Konferansı müzakerâtını, cereyan ettiği gibi, her yerde hülâsa ediyordum. Neticenin müsbet olacağı hakkındaki kanaatimi de beyan ederek milletin müsterih olmasına çalışıyordum.

Hakimiyet-i milliye ve makam-ı hilafetin vaziyetleri ve münasebetleri ne olduğu hakkında, halkın merak ve endişe etmekte hakkı vardı... Zira, Meclis 1 Teşrin-i sâni [1]338 tarihli kararıyle, hakimiyet-i şahsiyeye müstenit şekl-i hükümetin 16 Mart [13]36 tarihinden itibaren ve ebediyyen tarihe intikal eylediğini ilân ettikten sonra, bir takım Şükrü Hoca'lar "efkâr-ı umumiye-i İslâmiye tereddüt ve ızdırabâta düşmüştür" diyerek harekete ve faaliyete geçtirler. "Hilafet ayn-ı hükümettir. Hilafetin hukuk ve vezâifini ibtal etmek hiç kimsenin, hiçbir Meclis'in elinde değildir" davasını ortaya atmışlardı. Meclis'in, milletin lağv ettiği saltanat-ı şahsiyeyi hilafet makamında idâme ve padişah yerine halife ikame etmek sevdasına düşmüşlerdi.

Filhakika, mürteci bir hizip, Karahisar-ı Sahip mebusu bulunan Hoca Şükrü imzasıyla *Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi* ünvanıyla bir risâle neşretti. Ankara'da 15 Kanun-ı sâni [1]339 tarihinde intişar eden ve bütün Meclis azalarına tevzi edilen bu risâleden, İzmit'te haberdar edildim. Risâlenin üzerinde sadece 1339 [1923] senesi yazılmıştı. Fakat risâlenin daha ben, Ankara'da iken ihzâr ve tab' olunduğu ve benim Ankara'dan tarih-i müfarakatim olan 14 Kânun-ı sâni [13]39 gününün ferdası ortaya çıkarıldığı anlaşılmış idi. Şükrü Efendi Hoca ve rüfekâsı "Halife Meclis'in, Meclis halifenindir" safsatasıyla Millet Meclisi'ni halifenin heyet-i meşvereti ve halifeyi Meclis'in ve dolayısıyla devletin reisi gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

Efendiler! Halife bulunan zâtı, ümmide düşürecek bazı sadakat-kârâne muameleler de câlib-i dikkat idi. Hafî olarak cereyan eden sadakat-kârâne muzaheret ise bizim haricen istidlâl ettiklerimizden daha fazla imiş. Bu bâbda bir fikir vermiş olmak için o sıralarda, İstanbul ve Trakya'da memur ve mümessilimiz olan Refet Paşa'nın aynı tarihlerde halifeye Konya isminde bir at takdimi vesilesiyle kendi biraderi ve aynı zamanda yaveri Rifat Bey'e yazdığı bir şifre ile halifenin seryaveri vasıtasıyla verdiği cevabı aynen arz edeceğim:

Şifre:

Rifat Bey'e;

Konya'yı halife hazretlerine takdim etmek için getirtmiştim. Yalnız halen ne halde olduğunu görmedim. Cesarette bulunamıyorum. İstanbul'da iyi bir hayvan bulunmayacağını anladığım için Halife hazretlerinin seryaverlerinden de hayvan tedariki hususunda isti'cal etmemelerini bunun için rica

etmiştim. *Hayvanın taraf-ı hilafet-penâhîlerinden takdir edilmesini lütf-ı ilâhî telakki ediyorum.* Büyük bir cüretkârlık olacağını bilmekle beraber İstiklâl muharebesinin tarihî bir hatırası olduğu için, eski *sadık bir askerin* gaza yadigârı olarak takdim ettiği Konya'nın Halife hazretleri tarafından lütfen kabulünü ve Halife hazretlerinin *en kalbî ve en ubûdiyetkâr hislerle ellerini öptüğümün* arz u iblâğına tavassut etmelerini seryaver Şekip Bey'den rica ederim. Konya'yı *ve bu şifreyi* seryaver Şekip Bey'e hemen teslim ediniz.

Refet
5. 1. [1]339

Trakya fevkalâde mümessili Refet Paşa hazretlerine arz-ı hürmet-kârânemdir.

Birader-i âlîleri Rifat Bey'in teslim eylediği telgrafname-i devletlerini Hilafet-penâh efendimize arz u irâe eyledim. Zât-ı hazreti vekâlet-penâh gerek teyit buyurulan hissiyat-ı *halise-i musadakat-perverîden* ve gerek takdim kılınan Konya namındaki hayvandan dolayı hassaten mahzûz ve müteşekkir kaldılar ve muazzez vatanımızın muhafaza-i istiklâli gibi pek mukaddes ve ulvi bir maksadın istihsaline çalışan yüksek nâsiyeler meyanında temayüz etmiş olan zât-ı vâlâlarının da ibraz-ı hamaset ve fedakârî eyledikleri şehâmet meydanlarından birine izafeten tesmiye kılınan bu sevimli ve güzel ata malikiyetle mübâhî oldular. *Cenabı Cebrail, Hazreti Fahr-ı kâinata (s.a.m.) tebliğ-i risâlet eylediği gibi zât-ı devletiniz de Halife hazretlerine tebliğ-i vekâlet buyurduğunuzdan dolayı vücud-ı âliniz* kendilerine bütün hayat-ı güzeştelerinin en mesut ve müteyemmin bir hadisesini daima ihtara vesile teşkil edecektir. Zât-ı sâmîlerinin bu muazzez hatıraya karışmış olmaları hasebiyle sık sık ve kemâl-i mahabbetle tahattur buyuracakları zaten derkâr iken bir de hergün bermutat bu esb-i saba-reftâra binildikçe yâd-ı kıymet-dar-ı vâlâları tekerrür ve teceddüd edecektir. Şu satırlar ile Hilafet-penâh efendimizin hissiyat-ı hakikiye-i muhalâsat-kârâne ve *kadirşinasânelerine* ne dereceye kadar tercüman olabildiğimi tayin edemem. Bunda muvaffak olamadıysam noksanımı zât-ı devletlerine kendilerinin bizzat ibraz ve irâe buyurmuş oldukları âsâr-ı mahabbet ve iltifat-ı pederâne daha evvelce cebr ü tazmin etmiştir kanaatiyle müteselli olmaktayım. Bilvesile ve bi'n-nihaye selâm-ı mahsus-ı *zillullahî* ve ed'iye-i hayriye-i *vekâlet-penâhîyi tebliğ ve tebşir* ile kesb-i şeref ederek tekrimât-ı fâikanın lütf-ı kabulünü rica eylerim efendim hazretleri.

Seryaver
Şekib Hakkı

7 Kânun-ı sâni [1]339

(Bu muhaberât ve mücamelâta, biz ancak hilafetin ilgasından ve halife hanedanının memleketten tardından sonra bi't-tesadüf muttali olabildik).

Arz etmeliyim ki, Şükrü Efendi Hoca ve onu ve imzasını ileri süren politikacılar, sultan veya padişah ünvanını taşıyan bir hükümdar yerine ünvanı "halife" olan bir hükümdar koyarak beyanat ve müdde'ayâtta bulunmuşlardı. Şu fark ile ki, herhangi bir memleket ve milletin hükümdarı yerine dünyanın aktâr-ı muhtelifesinde, kitleler halinde yaşayan, mütenevvi ırktan üç yüz milyonluk bir camiaya hükmü şâmil bir hükümdardan ve onun vezâif ve salâhiyetinden bahs etmişlerdi. Bu İslâm-şümul muazzam hükümdarın eline kuvvet olarak üç yüz milyon ümmet-i Muhammed'den, yalnız, on, on beş milyon Türk halkını lütf etmişlerdi. "Halife" ismindeki hükümdar, "ümmetlerin muamelâtını tedvîr ve umûr-ı dünyeviyelerine ait ahkâmdan, menfaatlerine en ziyade tevafuk edeni tenfîz" edecekti. Bilcümle Müslümanların "hukukunu müdafaa edecek, umûr u mesâlihini nâfiz bir azm u irade ile" ihata eyleyecekti.

"Halife" ismindeki hükümdar; dünya yüzündeki üç yüz milyon ehl-i İslâm arasında adaleti pâyidar edecek, hukuk-ı âmmeyi gözetecek, emn ü âsayişi ihlâl edecek hadisâta mâni olacak, ehl-i İslâma ümem-i sâire tarafından vukûu muhtemel tecavüzâta sed çekecekti. Câmia-i İslamiyenin salâhını temine hâdim esbâb-ı medeniye ve umraniyeyi ihzâr ile mükellef bulunacaktı.

Muhterem efendiler! Bu kadar echel ve ahvâl ü hakâyık-ı cihandan bu derece bîhaber Şükrü Hoca ve emsâlinin milletimizi iğfal için ahkâm-ı İslâmiye diye neşr ettikleri safsataların esasen tekrara değeri yoktur. *Fakat bunca asırlarda olduğu gibi bugün dahi, akvâmın cehlinden ve taassubundan istifade ederek bin bir türlü siyasî ve şahsî maksat ve menfaat temini için dini alet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların, dahil ve hariçte mevcudiyeti, bizi, bu zeminde söz söylemekten, maatteessüf, henüz müstağni bulundurmuyor. Beşeriyette, din hakkındaki ihtisas ve vukuf, her türlü hurafelerden tecerrüd ederek, hakiki ulûm ve fünûn nurlariyle musaffâ ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine, her yerde tesadüf olunacaktır.*

Şükrü Hoca'ların ne kadar mânasız, mantıksız ve kabiliyet-i icraiyeden mahrum efkâr ve ahkâm savurduklarını anlamamak için cidden, Hoca Efendi gibi Allahlık denilen mahlukâttan olmak lâzımdır.

Halife ve hilafet, onların dediği gibi, sultası umum dünya Müslümanlarına şâmil olmak lâzım gelince, bütün mevcudiyetini ve menâbi'-i kuvvetini halifenin emr ü nehyine hasr etmekle Türkiya halkının omuzlarına

tahmîl edilecek yükün ne kadar ağır olacağını insaf edip düşünmek lâzım gelmez miydi?

Onların serd eyledikleri icabât ve ahkâma göre, halife namında hükümdar, Çin, Hind, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan hülasa dünyanın her tarafındaki İslâmların ve İslâm memleketlerinin umûrunda tasarruf sahibi olacaktı.

Bu hayalin hiçbir vakit tahakkuk etmemiş olduğu malumdur. İslâm cemaatlerinin, birbirinden tamamen ayrı maksatlarla iftirâk eyledikleri, Emevîlerin Endülüs'te, Alevîlerin Mağrib'de, Fatımîlerin Mısır'da, Abbasîlerin Bağdat'ta birer hilafet yani saltanat kurdukları ve hatta Endülüs'te her bin kişilik bir cemaatin "bir emirü'l-müminîni ile bir mimberi" olduğu Hoca Şükrü imzalı risâlede dahi mezkürdur.

Bu tarihî hakikatten tecâhül ederek, hemen kâmilen ecnebi devletlerin taht-ı tabiiyetinde bulunan veya müstakil olan İslâm milletlere veya devletlere "halife" namı altında bir hükümdar nasb ü tayin etmek akl ü hakikat ile kâbil-i telif olabilir miydi? Bilhassa, böyle bir hükümdarın temin-i mevkii için, bir avuç Türkiya halkını hasr ü tahsis etmek, onu mahv eylemek için tatbik olunagelen tedbirlerin en müessiri olmaz mıydı? "Halifenin vazifesi ruhanî değildir", "Hilafetin üssü'l-esası kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümettir" diyenlerin, hilafetin devlet, halifenin reis-i devlet olduğunu ifade ve isbat ettikleri ve maksatlarının "halife" ünvanında bir zâtı, Türkiya Devleti'nin riyasetine geçirmek olduğu sühûletle kâbil-i tefehhüm idi.

Muhterem efendiler! Şükrü Hocaefendi'nin ve siyasetçi arkadaşlarının, maksad-ı siyasîlerini açıktan açığa izhar etmeyip bunu, bütün âlem-i İslâma teşmil etmek istedikleri, dinî bir mesele halinde mevzu-ı bahs eylemeleri, hilafet oyuncağının ortadan kaldırılmasını tesrî'den başka bir netice vermemiştir.

Hilafet meselesi hakkında, halkın tereddüt ve endişesini izâle için, her yerde lüzumu kadar beyanat ve izahatta bulundum. Kat'î olarak ifade ettim ki "Milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderâtına, muamelâtına, istiklâline, ünvanı ne olursa olsun hiç kimseyi müdahale ettiremeyiz! Milletin kendisi kurduğu devleti ve onun istiklâlini muhafaza ediyor ve ile'l-ebed muhafaza edecektir!"

Millete anlattım ki; İslâm-şümul bir devlet tesis etmek vazifesiyle mükellef tahayyül edilen bir halifenin vazifesini ifa edebilmesi için, Türkiya Devleti ve onun bir avuç nüfusu, halifenin emrine tâbi tutulamaz. Millet, buna razı olamaz! Türkiye halkı bu kadar azîm bir mesuliyeti, bu kadar gayr-ı mantıkî bir vazifeyi deruhde edemez.

"*Milletimiz, asırlarca, bu vâhî nokta-i nazardan hareket ettirildi. Fakat ne oldu?! Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahv olan Anadolu evlatlarının miktarını biliyor musunuz?*" dedim. "*Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz?! Ve netice ne oldu görüyor musunuz?*" dedim.

"Halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu umum İslâm umûruna tasarruf sahibi kılmak fikrinde olanlar, bu vazifeyi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on misli nüfustan mürekkeb olan büyük İslâm kitlelerinden talep etmelidir! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi hayat ve saadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur... başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır!" dedim.

Diğer bir noktayı da halk nazarında tebarüz ettirmek için şu beyanatta bulundum: "Bir an için farz edelim ki", dedim; "Türkiye, mevzu-ı bahs vazifeyi kabul etsin... bütün âlem-i İslâmı bir noktada tevhid ederek sevk u idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pekâlâ ama, taht-ı tabiiyet ve idaremize almak istediğimiz milletler, derlerse ki bize; 'Büyük hizmetler ve muavenetler yaptınız, teşekkür ederiz fakat biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hakimiyetimize kimsenin müdahalesini muvafık görmeyiz! Biz kendi kendimizi sevk u idareye muktediriz!' O halde Türkiye halkının bütün mesai ve fedakârlığı sadece bir teşekkür ve dua almak için mi ihtiyar olunacaktır?!"

Görülüyordu ki bir heva vü heves için bir vehm ü hayal için Türkiye halkını mahv etmek istiyorlardı. Hilafet ve halifeye vazife ve salâhiyet vermek fikrinin mahiyeti bundan ibarettir.

Efendiler! Halka sordum, bir devlet-i İslâmiye olan İran veya Afganistan halifenin herhangi bir salâhiyetini tanır mı? Tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletinin istiklâlini, milletinin hâkimiyetini muhilldir.

Millete şunu da ihtar ettim ki, kendimizi cihanın hâkimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Hakiki mevkiimizi, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir! Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz!

Efendiler! İngiliz müverrihlerinden Wells, iki sene evvel intişâr eden, bir tarih yazdı[8]. Eserinin son sahifeleri "dünya tarihinin müstakbel safhası" unvanı altında bir takım mütalaâtı ihtiva eder.

Bu mütalâatta istihdaf olunan mesele: "*Un gouvernement fédéral mondial*: Cihanşümul bir ittihadî hükümet"tir.

.....

8 Wells, *Cihan Tarihinin Umumi Hatları*, trc. Heyet, İstanbul, Devlet Matbaası, 1 ve 2. ciltler 1927; 3, 4 ve 5. ciltler 1928. [İ.K.].

Wells, bu mebhasde cihanşümul bir ittihadî hükümetin nasıl tesis olunabileceğini ve böyle bir devletin esaslı bazı fârik hatları hakkındaki tasavvurlarını serd ediyor ve adaletin ve tek bir kanunun saltanatı altında küremiz nasıl bir halde bulunacaktı; bunu tahayyül ediyor.

Wells, "Bütün hâkimiyetler, tek bir hakimiyet içinde izale olunmazsa, milliyetlerin fevkinde bir kuvvet meydana çıkmazsa dünya mahv olacaktır" diyor ve "Hakiki devlet, asrî hayat şerâitinin bir zaruret haline getirdiği cihan hükümet-i müttehidesinden başka bir şey olamaz"; "Muhakkaktır ki insanlar, kendi icatları altında ezilmek istemezlerse er veya geç birleşmeye mecbur olacaklardır" mütalâalarında bulunuyor.

"Beşeriyetin tesanüdü hakkındaki, büyük hülyanın nihayet-i fiile çıkması için ne yapmak ve nenin önüne geçmek lâzım geleceği sahih olarak bilinmediği" ve "mütecaviz bir siyaset-i hariciye ananesine malik olan devletlerin, cihanşümul bir ittifak-ı düvelî tarafından güçlükle temsil olunabileceği" de dermeyan ediliyor. Wells'in "Avrupa ve Asya'nın felâketleri ve müşterek ihtiyaçları, belki dünyanın bu iki kısmındaki kavimlerin bir dereceye kadar birleşmesine medâr olacaktır", "Olabilir ki, bir sıra kısmî ittihadlar, cihanşümul bir ittihadın husulüne tekaddüm eder" mütalâalarını da kayd edeyim.

Efendiler! Bütün beşeriyetin tecrübe, malumat ve tefekkürde te'âlî ve tekemmülü, Hıristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizmden sarf-ı nazar ederek basitleştirilmiş ve herkes için anlaşılacak hale konulmuş alemşümul saf ve lekesiz bir dinin teessüsü ve insanların şimdiye kadar kavgalar, levsiyât, kaba arzu ve iştihâlar arasında bir sefalethanede yaşamakta olduklarını kabul ederek bütün vücutları ve zekâları zehirleyen ufûnet tohumlarına galebe etmeye karar vermesi gibi şerâitin husulünü müstelzim olan bir "cihanşümul ittihadî hükümet" tahayyülünün tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz.

Bu tasavvur ve tahayyüle kısmen müşâbih bir hayal, hilafetçileri ve panislâmizm taraftarlarını -Türkiye'ye musallat olmamaları şartıyla- memnun etmek için bizde de tasvir edilmişti.

Tasvir olunan nazariye şu idi: Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da ve sâir kıtalarda yaşayan İslâm heyet-i ictimaiyeleri, istikbâlde herhangi bir gün, irade ve arzularını istimâl ve tatbike iktidar ve serbestî kesb ederler; o zaman lüzumlu ve faydalı görürlerse, asrın icabâtına muvâfık bir surette bir takım itilâf ve ittihad noktaları bulabilirler. Şüphesiz, her devletin, her heyet-i ictimaiyenin, birbirinden tatmin ve temin edeceği ihtiyaçları vardır. Mütekabil menfaatleri mevcuttur. Bu mutasevver müstakil İslâm hükümetlerin sahib-i salâhiyet murahhasları bir araya gelip bir kongre yaparlar ve "Fülan ve filân

ve filân İslâm devletler arasında şu veya bu münasebetler teessüs etmiştir. Bu münasebât-ı müşterekeyi muhafaza ve münasebâtın tazammun eylediği şerâit dahilinde müttehiden hareketi temin için bütün İslâm devletlerin murahhaslarından mürekkep bir meclis teşekkül edecektir. İttihat eden İslâm devletler bu meclisin reisi tarafından temsil olunacaktır" derlerse, işte o zaman, isterlerse, o "İslâm-şümul ittihadî hükümet"e "hilafet" ve müşterek meclisin makam-ı riyasetine intihab olunacak zâta da "halife" unvanı verirler. Yoksa herhangi bir İslâm devletinin bir zâta bütün İslâm dünyası umûrunun tedvir ve temşiyeti salâhiyetini vermesi akl u mantığın hiçbir vakit kabul edemeyeceği bir keyfiyettir.

Efendiler! Hilafet ve din meseleleriyle meşgul olunduğu sıralarda, efkâr-ı umumiye ve bilhassa efkâr-ı münevvere için Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda bir noktanın ukde teşkil ettiğine muttali olduk. Cumhuriyet ilânından sonra da kanunda, aynı ukde muhafaza edildikten başka ukde teşkil edecek ikinci bir noktanın daha ithal edildiğini görenler, taaccüblerini gizlememişlerdi ve el-yevm gizlememektedirler.

Bu noktaları izah edeyim: 20 Kânun-ı sâni 1337 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 7. ve 21 Nisan 1340 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 26. maddesi Büyük Millet Meclisi'nin vezâifinden bâhistir.

Maddenin başında, Meclis'in ilk vazifesi olmak üzre, "*ahkâm-ı şer'iyenin tenfîzi*" vardır. İşte, bunun nasıl bir vazife ve ahkâm-ı şer'iyeden maksadın ne olduğunu anlamakta tereddüde düşenler vardır. Çünkü Büyük Millet Meclisi'nin mezkür maddede, "kavânînin vaz'ı, tadili, tefsiri, fesh u ilgası ve ilâh." zikr u ta'dâd olunan vezâifi o kadar şümullü ve vâzıhtır ki "ahkâm-ı şer'iyenin tenfîzi" diye ayrıca ve müstakillen bir klişenin mevcudiyeti zâid görülmektedir. Çünkü, "şer'" demek "kanun" demektir. "Ahkâm-ı şer'iye" demek, "ahkâm-ı kanuniye" demekten başka bir şey değildir ve olamaz. Başka türlüsü, asrî hukuk telakkiyâtıyla kâbil-i telif değildir. Bu böyle olunca, "ahkâm-ı şer'iye" tabiriyle kasd olunan mâna ve medlûlün büsbütün başka bir şey olması icab eder.

Efendiler! İlk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu ihzâr edenlere bizzat riyaset ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunla, "ahkâm-ı şer'iye" tabirinin bir münasebeti olmadığını anlatmaya çok çalışıldı. Fakat, bu tabirden, kendi zu'mlarınca, bambaşka mâna tasavvur edenleri ikna mümkün olmadı.

İkinci nokta, efendiler, yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinin başında "*Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslâmdır*" cümlesidir.

Bu cümle daha Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na geçmeden çok evvel, İzmit'te, İstanbul ve İzmit erbâb-ı matbuatıyla uzun bir mülâkat ve hasbi-

halimiz[9] esnasında muhataplarımdan bir zâtın şu sualine maruz kaldım "Yeni hükümetin dini olacak mı?"

İtiraf edeyim ki bu suale muhatap olmayı hiç de arzu etmiyordum. Sebebi, pek kısa olması lâzım gelen cevabın o günkü şerâite göre ağzımdan çıkmasını henüz istemiyordum. Çünkü tebeası meyânında edyân-ı muhtelifeye mensup anâsır bulunan ve her din mensubu hakkında adilâne ve bîtarafâne muamelede bulunmaya ve mahkemelerinde tebeası ve ecânib hakkında siyyânen tatbik-i adaletle mükellef olan bir hükümet, hürriyet-i efkâr u vicdana riayete mecburdur. Hükümetin; bu tabiî sıfatının, şüpheli mâna atfına sebep olacak sıfatlarla takyîd edilmesi elbette doğru değildir.

"Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçe'dir" dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle muamelât-ı resmiyede, Türk dilinin câri olması lüzumunu herkes tabiî bulur. Fakat, "Türkiye Devleti'nin dini din-i İslâmdır" cümlesi aynı suretle mi tefehhüm ve kabul edilecektir? Bu bittabi izah ve tefsire muhtaçtır.

Efendiler! Gazeteci muhatabımın sualine, "Hükümetin dini olamaz" diyemedim. Aksini söyledim.

- "Vardır efendim, İslâm dinidir" dedim. Fakat der-akab "İslâm dini hürriyet-i efkâra maliktir" cümlesiyle cevabımı tavzih ve tefsir lüzumunu hissettim.

Demek istedim ki, hükümet, efkâr ve vicdana riayetle mukayyed ve mükellef olur.

Muhatabım, verdiğim cevabı, şüphesiz makul bulmadı ve sualini şu tarzda tekrar etti:

- "Yani hükümet bir din ile tedeyyün edecek mi?"

- "Edecek mi etmeyecek mi bilmem!" dedim. Meseleyi kapatmak istedim fakat mümkün olmadı. "O halde" denildi, "herhangi bir mesele hakkında itikadâtım ve düşüncelerim dairesinde bir fikir ortaya atmaktan hükümet beni men veya tecziye edecektir. Halbuki herkes, kendi vicdanını susturmaya imkân görecek mi?" O zaman, iki şey düşündüm. Biri yeni Türkiye Devleti'nde her reşit dinini intihabda serbest olmayacak mıdır? Diğeri, Hoca Şükrü Efendi'nin "Bazı ulema-yı kirâm arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi, kütüb-i şer'iyede mevcut, muayyen ve müstakar ahkâm-ı İslâmiyeyi neşr ederek... tağlît edildiği maalesef görülen efkâr-ı İslâmiyeyi tenvir etmeyi mütehattim bir vecibe telâkki ettik" mukaddimesini müteakip zikr olunan:

••••••

9 Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'te gazetecilerle yaptığı uzun konuşmanın konumuzla alakalı kısımları *Hilafet Risâleleri*'nin bu cildinde müstakil bir metin olarak alınmıştır (bk. s. 59-91).

"Hilafet-i İslâmiye emr-i dini hıfz u hirasette nübüvvete halef olmaktır, ikame-i şeriat hususunda Resul-i ekrem efendimiz tarafından niyâbettir".

Hâlbuki Hoca'nın sözlerini tatbike kalkışmak, hakimiyet-i milliyeyi, hürriyet-i vicdaniyeyi kaldırmaya çalışmaktı. Bundan başka Hoca'nın hazine-i malumatı, Yezidler zamanında yazdırılmış ve istibdad-ı idareye mahsus formülleri muhtevi değil miydi?

O halde mefhum ve medlûlü artık herkesçe tamamen tavazzuh etmiş olan *devlet* ve *hükümet* tabirlerini ve millet meclisleri vezâifini, din ve şeriat kisvelerine bürüyerek kim ve ne için iğfal olunacaktır?

Hakikat bundan ibaret olmakla beraber, o gün, İzmit'te matbuat erkâniyle bu zemin üzerinde, daha fazla müdâvele-i efkâr etmek iltizam olunmadı.

Cumhuriyet'in ilânından sonra da yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, "laik hükümet" tabirinden dinsizlik mânası çıkarmaya mütemâyil ve vesile-cû olanlara fırsat vermemek maksadiyle, kanunun ikinci maddesini bî-mâna kılan bir tabirin ithaline müsamaha olunmuştur.

Kanunun gerek 2. ve gerek 26. maddelerinde zâid görünen ve yeni Türkiye Devleti'nin ve idare-i cumhuriyemizin asrî karakteriyle kâbil-i telif olmayan tabirât, inkılab ve cumhuriyetin o zaman için beis görmediği tavizlerdir.

Millet, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'muzdan, bu zevâidi ilk münasip zamanda kaldırmalıdır!

***

Muhterem efendiler! Her yerde siyasî fırka teşkili hakkında da halk ile uzun hasbihallerde bulundum.

7 Kânun-ı evvel 1338 tarihinde, Ankara matbuatı vasıtasıyla halkçılık esasına müstenit ve "Halk Fırkası" namıyla siyasî bir fırka teşkil etmek niyetinde olduğumu beyan ederek bu fırkanın nasıl bir program takip etmesi lâzım geleceği hakkında bilcümle vatanperverânın, erbab-ı ilm ü fennin müzaheret ve müşareketine müracaat etmiştim.

Gerek bazı zevâttan aldığım tahrirî mütalaâttan ve gerek halk ile müdâvele-i efkârdan çok istifade ettim. Nihayet 8 Nisan [1]339 tarihinde, nokta-i nazarlarımı, dokuz umde halinde tesbit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin intihâbı esnasında neşr u ilân ettiğim program, fırkamızın teşekkülüne esas olmuştur.

Bu program, bugüne kadar, icra ve intâc ettiğimiz esaslı bilcümle hususâtı ihtiva ediyordu. Ma'a-hâzâ, programa ithal edilmemiş mühim ve esaslı bazı meseleler de vardı. Meselâ, cumhuriyetin ilânı, hilafetin

ilgası, Şer'iye Vekâleti'nin lağvı, medreseler ve tekkelerin kaldırılması, şapka iksâsı gibi...

Bu meseleleri programa idhal ederek, vaktinden evvel, cahil ve mürtecilerin, bütün milleti tesmîme fırsat bulmalarını muvafık bulmadım. Çünkü, bu mesâilin, zaman-ı münasibinde hal olunabileceğinden ve milletin bi'n-netice memnun olacağından katiyyen emin idim.

Neşr ettiğim programı, bir fırka-i siyasiye için gayr-ı kâfi, kısa bulanlar oldu. "Halk Fırkası'nın programı yoktur" dediler. Filhakika, "umdeler" namı altında malum olan programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda, bir kitap değildi. Fakat esaslı ve amelî idi. Biz dahi, gayr-ı kâbil-i tatbik fikirleri, nazarî bir takım teferruatı yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. *Milletin, maddî ve mânevî teceddüd ve inkişafâtı yolunda, ef'âl ve icraat ile akvâl ve nazariyâta takaddüm etmeyi tercih ettik.* Mamafih "Hakimiyet milletindir", "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haricinde hiçbir makam, mukadderât-ı milliyeye hâkim olamaz", "Bilcümle kavânînin tanziminde, her nev'i teşkilâtta, idarenin alelumum teferruatında, terbiye-i umumiyede, iktisadiyâtta, hakimiyet-i milliye esasâtı dahilinde hareket olunacaktır", "Saltanatın ilgası hakkındaki karar lâ-yetegayyer düsturdur" gibi bilinmesi lâzım gelen mühim noktalar ve mahkemelerin ıslah olunacağı ve külliyât-ı kanuniyemizin ilm-i hukukun tebliğatına göre yeni baştan ıslah ve ikmal edileceği, a'şâr usulünün tebdiline, millî bankaların tezyîd-i sermayesine, muhtaç olduğumuz demiryollarının inşasına, tevhid-i tedrisâta derhal teşebbüs ve hizmet-i fiiliye-i askeriye müddetinin tenkîs edileceği, memleketin imarına çalışılacağı ve ilâh... gibi mühim ve müsta'cel ihtiyacât, umdelerden hariç kalmamıştı. Sulh hakkındaki nokta-i nazarımızın da; "Malî, iktisadî, idarî istiklâlimizi behemehal temin şartıyle, sulhun iadesine çalışmak olduğunu" söyledik. Makam-ı hilafetin, umum İslâma ait bir makam olabileceğini de işaret ettik.

Umdeler, Halk Fırkası'nın teşekkülüne ve temin-i faaliyetine kâfi geldi. Fırkaya, ünvanına, bilâhare "Cumhuriyet" kelimesi de ilâve olunarak, -malum olduğu vechile- "Cumhuriyet Halk Fırkası" tesmiye olundu.

(...)

Kaynak: *Nutuk*, Ankara, 1927, I, 418-37.

Bu metnin dipnotlarına aldığımız belgeler *Nutuk* neşrinin 2. cildindedir ve sayfa numaraları her birinin altında köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

EK. 2

HUZUR-I HAZRETİ HİLAFET-PENÂHÎYE

-AÇIK ARÎZA-

LÜTFİ FİKRİ

HAZIRLAYAN:
NERGİZ YILMAZ

Efendimiz hazretleri,

Bir haftadan beri makam-ı mukaddeslerine ve zât-ı hazreti hilafet-penâhîlerine dair bir takım elîm şâyialar tevâlî ediyor. İlk şâyialar zât-ı hilafet-penâhîlerinin Bursa'da ikamet buyurmak istedikleri suretinde idi. Bilâhare bu haberler makam-ı hilafetten istifa mahiyetinde daha mühim bir şekl u suret aldı ve bu güne kadar mükerreren vâki olan tekziblere rağmen devamında teannüd edip duru[lu]yor. Zât-ı hilafet-penâhîlerinin hiç istifa fikirleri olmadığı halde memleket için musibet ve felaketten başka bir şey getirmesine imkân olmayan bu gibi haber ve şâyiaları kimler çıkarıyor ve bunlarla ne gibi bir gaye istihdâf ediliyor? Buraları zamanla elbette anlaşılacak ve felek-zede memleketimizin en ziyade sükûn ve istirahate muhtac

olduğu bir zamanında onun için yeni felâketler, yeni musibetler istihzârı mahiyet[in]de olan bu haber ve şâyiaların me'haz ve masdarı dâhilde ise bunu yapanlar elbette ve elbette tarihin ve torunlarımızın ebedî lanetine uğrayacaklardır.

Bazı ufak şeylerin pek büyük mânaları ihtiva edebilmesi kesirü'l-vukû olduğundan bu itibar ile memleketin, milletin böyle bir istifaya ne kadar hiç intizar etmediğine ve bu gibi haberlerden ne kadar müellim ve bedbaht kalmakta olduğuna şâyân-ı dikkat bir surette delâlet etmesi itibarıyla evvelki gece bir vapur yan kamarasında zâhiren ehemmiyetsiz sebk eden bir hadiseyi efendimize arz edeyim:

Orada oturanların heman herbirinin elinde *Akşam* gazetesinin istifa-yı hilafet-penâhîlerini pek muhtemel gösteren nüshasından bir tane vardı. Dikkat ettim, birinci sahifenin bu meş'ûm haberine nazarlar saplanıyor, artık bir daha oradan ayrılamıyordu. Dakikalar geçti, hiç kimse yaprak çeviremedi, tedrîcen çehrelere bir eser-i hüzn ü endişe geliyordu. Nihayet bu zâtlar ekseriyetle birbirlerini tanımaz iken sırf hasbihal ile def'-i keder ihtiyacı hissetmiş olmalılar ki bu nazik bahse dair konuşmağa koyuldular ve hem pekçok konuştular, alelâde zamanlarda birbirini pek iyi tanıyanlar arasında ancak görülebilecek derecede samimi görüştüler, teessürlerle dolu olan kalplerini boşalttılar. Müşterek felâket, müşterek endişe bunları bir dakikada ahbap, dost etmişti.

İşte efendimiz, şu arz ettiğim ufak vakanın dahi göstereceği vechile makam-ı mu'allâ-yı hilafetten ma'âzallah bir istifa vâki olursa bu pek kalîl bir istisnasıyla bütün efrâd-ı milleti dil-hûn edecek bir musibet-i uzmâ olacaktır. Dünkü gazetelerde heyetin [haberin] doğrudan doğruya taraf-ı âlî-i hilafet-penâhîlerinden tekzib buyrulmakta olduğu hakkındaki haber-i meserret-âver bu bâbda gönüllerimize su serpmiş ve halecanlarımızı pekçok teskin etmiş ise de bu kadar nâgeh-zuhur bir surette ve pek elîm bir halde sarsılan ruhlarımız hal-i tabiîlerine birden bire avdet edemiyor, ne olsa yine bir ufak endişe altında kalıyor. Gönül istiyor ki bu istifa sözü ebediyyen gömülsün kalsın, bir kötü rüya gibi ne kadar elemli olsa yine serî'ü'z-zevâl bir tesir bıraksın.

Böyle bir arzu ve temennidir ki kullarını da açık bir arîza ile efendimizi tasdî'a cüret veriyor. Vatanımızı, milletimizi yeniden büyük musibetlere uğratmak tehdidini gösteren bu meş'ûm istifa bahsi inşaallah ebediyyen gömülür iken üzerine bir kürek toprak da taraf-ı hakirânemden atılmış bulunsun.

Efendimiz, dünyada her şey gibi bir "istifa" meselesi de katiyyen mevzuundan ve zaman u mekânından ayrı gayrı olarak ma'raz-ı tedkike alınamaz. İstifa vardır ki elzemdir, bir farîzadır, hatta bazan bir memleket, bir millet ve hatta bütün âlem için bir nimet olur ve fakat yine istifa vardır ki o nisbette aks-i tesir yapar ve dünya için bir musibet olur. İşte efendimiz, hakan-ı sâbık Sultan Mehmed-i Sâdis'in [Vahideddin'in] son zamanlarında şiddetle husûlüne intizar ettiğimiz istifası birinci nev'den bir istifa idi. Bugün hiçbir fâidesi olmamış ve sırf bir şeyi çok evvelden keşf u tahmin etmiş olmağı görmekten mütevellid bir hazz-ı akîm-i derunî hasıl etmiş bir keyfiyet olmak üzre elemle hatırlarım ki; Anadolu zafer-i azîminden tam bir sene evvel hakan-ı müşarun ileyhe seryaverleri ve bende-i müstedîmleri Avni Paşa vasıtasıyla "Hanedanlarını kurtarmak için bir dakika gâib edecek zamanları yoktur, heman terk-i saltanat etsinler" dedirtmiştim. Müşarun ileyhin istifası ne kadar elzem idiyse efendimizin bu kerre işâ'a edilen istifası da o kadar muzırr u mühlik olur. Sultan Mehmed-i Sâdis'in vaktinde istifası Allah bilir bu zavallı memleketin silsile-i mesâibini durdurmağa bir âmil-i mühim olabilirdi. Bugün zât-ı hilafet-penâhîlerinin istifası ise bu memleketin önüne 'umku ve nihayeti görülemeyecek kadar vâsi' bir uçurum açabilir. Onun için bundan tehazzür, efendimize hem muhafaza-i hanedan ve hem muhafaza-i vatan ve hatta âlem-i İslâm namına bir farîzadır.

Efendimiz, her ferd gibi siz de şahsınızı feda edebilirsiniz, kimsenin bu bâbda zât-ı hilafet-penâhîlerinden hesap sormağa bir hakkı olamaz. Fakat istifanızla feda edeceğiniz şey yalnız şahsınız değildir, evvelemirde mensup olduğunuz hanedan-ı âlî-şanınızın da bu istifa ile azîm bir vartaya uğraması muhakkaktır. Efendimizin şu zamanda ve şu bir senenin vekâyi'-i malumesinden sonra istifası hanedan-ı muhteremenizin ebediyyen sukûtu ve hatta artık bu memlekette bir hakk-ı huzur u ikametten bile akıbet mahrum edilerek muhacerete uğraması demektir. Bir an şahsî teessürlerle fikr-i hilafet-penâhîlerinden istifa geçer ise hanedanınızın mukadderât ve istikbali melekü's-sıyâne gibi heman pîş-i hayalinizde belirsin dursun. Bu makam efendimize ecdad-ı izâmınızın bir mirasıdır. Onu şahsî bir teessürle ebediyyen mahv u inkıraza uğratmak hakkınız değildir. Vatana ve İslâma ekseriyetle pekçok hizmet etmiş olan ecdad-ı izâmınızın, kimi bu şehr-i bî-nazîri, bu muhtelif kıtaların mültekâ-yı şaşaa-dârını Türklüğe ve İslâma kazandırmış, kimi bi'n-nefs hilafeti, hanedana ve dolayısıyla Türklüğe getirmiş, hasılı ekseriyetle bir suretle hizmet etmiş cedlerinizin şu saray-ı hilafet-penâhîlerinin pencerelerinden her gün görmekte olduğunuz muazzam camilerini, türbelerini, mezarlarını sırf şahsî bir iğbirar üzerine

bırakıp gidemezsiniz, onların mirasını dağıtamazsınız, onların zürriyetini diyar diyar muhacerete mahkûm edemezsiniz.

Sırf vatan, Türklük menfaati nokta-i nazarından da efendimizi böyle bir istifadan tahzîre kendimde cüret görüyorum. Hilafet ecdad-ı izâmınızın azm u himmetleriyle Türklüğe kazanılmış bir kuvvettir, bir hazine-i mâneviyedir. Tarihin tesbit ve tahkim ettiği bu hakka şimdiye kadar milel-i İslâmiyeden hiç kimse dokunmadı, Türk padişahlarının hilafeti bütün âlem-i İslâmda mutâ' oldu. Hayretle ve teessürle görülmelidir ki bugün şu hazine-i mâneviyeye taarruz etmek isteyenler haricden kimseler, milel-i İslamiyeden Türkü çekemeyenler değildir, bizzat biz Türkler kendi elimizle bu hazinenin elimizden ebediyyen çıkarılmasını intâc edebilecek teşebbüsâtta bulunuyoruz! Çünkü efendimiz, ma'âzallah istifa eder de denildiği gibi bütün âlem-i İslâm şimdiye kadar hiç taleb etmediği halde yeni halife intihabına davet edilirse ilk halifeyi Türkden intihab etseler bile bundan sonra ne olacağını kim tahmin eyleyebilir? İş bu şekle girdikten sonra âtîde bir gün halifenin bir başka kavmiyet ve milletten intihab edilmeyeceğini kim temin edebilir?

Acaba dünyanın neresinde, tarihin hangi sahifesinde görülmüştür ki bir millet ecdadının mirası olarak eline geçmiş bu kadar mühim bir kuvveti, bir hazine-i mâneviyeyi hiçbir tazyike uğramadan kendi rızasıyla elinden çıkarsın, başkalarına versin? Hayır, efendimiz, bu bir intihardır. Evvelâ hanedanınız, sonra millet için, Türklük için bir intihardır. Ufuklarda dolaşan fakat inmemesi ihtimali de olan bir kasırgayı zât-ı hilafet-penâhîniz istifanızla tesrî' edecek ve bizzat kendi hanedanınız üzerine ve aynı zamanda bu memleket ve millet üzerine çekeceksiniz. Bundan elbette ve elbette tarihe, ecdadınızın ruhlarına, hanedanınıza ve millete karşı mesul olacaksınız. Bundan hazer buyurunuz.

Zihnim alamaz ki efendimizin şahs-ı muhteremleri hakkında 'adem-i istifa yüzünden bir tehlike mevcut olsun. Farz-ı muhal olarak böyle bir tehlike varsa efendimiz o tehlikeyi de iktihâm buyurmalısınızdır. Ahvâl ve zaman öyle getirdi ki zât-ı hilafet-penâhîniz bugün Türk ve İslâm tarihine bir kararınızla şu veya bu mecrayı verebileceksiniz. Böyle anlar son derecede şerefli ve fakat aynı zamanda çok mesuliyetlidir. Vazifenin kudsiyet ve vüs'ati karşısında şahsî hayat tehlikesi sefil bir meşgale ve endişedir ki efendimiz muhakkak bundan münezzehdir. Tarihte daha az mühim ve nazik vaziyetlerde celâdet göstermiş, şahsî tehlikeleri istihfâf etmiş başlar eksik değildir. Ecdadının hatalarından sonra gelmiş olmaktan başka bir kabahati olmayan zavallı Onaltıncı Louis bile böyle bir celâdet göstermiştir. Fransa

İhtilâli'nin bidâyetinde saraya hücum ettirilen halk, zavallı kralın yatak odalarına kadar girdiği ve "Terk-i saltanat et" diye tehditkâr vaziyetlerle kralın üzerine gittiği halde bir pencere içinde sıkışmış kalmış olan Onaltıncı Louis yine celâdet göstererek istifa etmedi ve halkın şu tecavüzüne karşı: "Oğullarım bu ne istifamın meşru bir suret-i talebidir ve ne de meşru bir tarz-ı i'tâsı..." dedi durdu. Esasen mûcib-i tereddüt ve iştibah olmayan salâbet ve metanet-i hilafet-penâhîlerini şu mühim an-ı tarihîde bir kat takviye eder ümmidiyle şu menâkıb-ı tarihiyeden bahs ettim.

Tasdî'ât-ı vâkıa-i hakirânemden nazar-ı afv u merhamet-i hilafet-penâhîlerinin bî-dirîğ buyurulmaması niyazıyla arîzama hitâm veriyorum. Ol bâbda ve her halde...

Hakîriniz
Lütfi Fikri

Kaynak: *Tanin*, 10 Teşrin-i sâni 1339, s. 1.

EK. 3

ŞİMDİ DE HİLAFET MESELESİ

HÜSEYİN CAHİD [YALÇIN]

HAZIRLAYAN:
HANİFE ÖZTÜRK

Rahat yüzü görmemek için sanki beddua almışız! Sulha kavuşalım, on seneden beri devam eden mücadelâtdan sonra biraz rahat edelim, Avrupa'nın umumi vaziyet-i siyasiyesinden istifade ederek memleketimizi kuvvetlendirelim, istikbalimizi taht-ı temine alalım diye beklerken daha Sulh Muahedenâmesi imzalanmadan kendimize bin türlü gâile çıkardık. Haricî düşmana karşı kullanılan silahlar bir türlü duvara asılamazmış gibi bunları kardeş kardeşe çevirmek ihtiyacına kapılıyoruz zan olunabilir. Halbuki dahilde boğuşmak değil, boğuşmanın adını bile ağza almayarak bütün dünyanın nâil olduğu dahilî ve haricî hürriyet içinde sakinâne bir sa'y ile harap yuvasını tamire uğraşır çalışkan bir millet gibi görünmek ihtiyacında idik. Fakat dest-i kader bir türlü yakamızı bırakmıyor. Ortalığı muttasıl karıştırıp duruyor. Hükümetler her yerde sükûn ve istikrarı severler, bunu temine çalışırlar. Fakat şâyân-ı dikkattir ki bugün bizde memleketi cidden usandıran, dil-gîr eden ve "bir lahza-i sükûna nâil olmayacak mıyız?"

diye aman dedirten karıştırmalar hep hükümetten, hükümet mehâfilinden geliyor! Her tarafı bozuk olan idare makinesinin ıslahı düşüncelerini bir tarafa bıraktık; asayişin temini, gelecek yüz binlerce muhacirin iskânı meselelerini ikinci derece-i ehemmiyete düşürdük, bütçenin uçurumuna hayalî laflarla göz kapadık; her işimiz bitmiş gibi şimdi bir de ortaya hilafet meselesi çıkardık.

Halife hazretlerinin istifa edeceklerini ibtidâ nîm resmi, mülhem bir gazete icâd etti. "İcâd" diyoruz, çünkü tahakkuk ediyor ki böyle bir tasavvurun katiyyen asl u esası yoktu. Sonra, hanedân hukukuna karşı o çirkin taarruzu yapan gazete yine Fırka'nın hâssu'l-hâs zümresine mensuptur. Bütün bunlara *Akşam* refikimizin neşriyatı da inzimâm edince ortada hükümet tarafından karıştırılan bir hilafet meselesi karşısında bulunduğumuz zannı kuvvetle vücut buluyor.

Bu nokta-i nazardan *Akşam* refikimizin neşriyatını pek şâyân-ı dikkat ve gayet mânidar görüyoruz. *Akşam* gazetesi de halife hazretlerinin istifa edeceklerini teyîden yazdı ve istifa vukûunda hilafetin şekli ve halifenin tarz-ı intihâbı[nın] değişeceğini söyledi. Ertesi günü bu neşriyat zât-ı hazreti hilafet-penâhî tarafından bizzat tekzîb edildiği halde refikimiz verdiği haberin bilhassa bazı kısımlarında ısrar ettiğini katiyyetle ilân ediyor. Diyor ki:

"Şayet verdiğimiz haber, cereyan-ı vekâyi'le teeyyüd edip de istifa vukû bulursa hilafetin şekli ve halifenin tarz-ı intihâbı değişecektir".

Bu satırları okuyunca düşündük. *Akşam* gazetesi bu havadisi nereden almıştır? Bunu bu kadar katiyyetle temin etmek salâhiyetini nerden bulmuştur?

Bu maksadımızın yanlış anlaşılmaması için hemen izahât vererek söyleyelim ki bir gazeteye neşrettiği bir havadisi nerden aldığı sorulmaz ve onu temin salâhiyetini nerden aldığına karışılmaz. Bizim bu sualleri irâd edişimiz ne merak ne muâheze eseridir; bir takım istidlâlâta bir menşe temin etmek içindir.

Akşam gazetesinin bu havadisi "*zevâhire nazaran*" katiyyen doğru olamaz.

Çünkü halifenin ne suretle intihâb edileceği kanunen muayyendir. Bu kanun da değişmemiştir. Kanunun değişmesi için Millet Meclisi'nin kararı lâzımdır. Bir gazete mevcut kanunlardan bazılarının değişmeleri lüzumunu müdafaa edebilir. Fakat değişeceğini bu kadar katiyyetle nasıl iddia eyleyebilir? Demek ki bir bildiği vardır. *Akşam* sahiplerinden birinin

Ankara'da mebus olduğu ve Fırka hücumlarında kullanılacak derecede havâs zümresi içine alındığı düşünülürse demek ki arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız. Bu karara ilk defa olarak böyle dolayısıyla vâkıf oluyoruz. Çünkü daha ne Fırka'ya ne Millet Meclisi'ne bu tasavvur tebliğ olunmamıştır. Fırka'nın ve Millet Meclisi'nin himmeti [ehemmiyeti] o kadar istihfaf ediliyor ki arkadan arkaya bir kerre bir karar verilince artık katiyyen olmuş bitmiş telakki edilerek bir emri-vâki gibi işte böyle ilân olunuyor. Bir Millet Meclisi'ne hiç olmazsa zâhiren biraz daha hürmet göstermek iktiza eder. Millet Meclisi'nin bu kadar kayıt altında kaldığını, haricde verilen kararları tescil mevkiine indirildiğini görmek cidden elîm oluyor.

İşin mekanizmasına ait şu mülâhazâttan sonra şimdi asıl ruhuna bakalım. Hilafet, hanedân-ı Osmanîden alınmak isteniyor. Niçin? Çünkü "Bugün makam-ı muallâ-yı hilafete elyak ve evfak olan zât-ı hilafet-penâhîden sonra, hanedan arasında bu kudsî makamı istihlâf edebilecek, millî hakimiyete aynı derecede sadakat göstererek gerek memleketin ve gerek âlem-i İslâmın hürmet ve mahabbetini celb edecek zevâtı bulmak biraz müşkil olacaktır".

Bunu yapmakla hilafetin Türklerin elinden gidebileceğini, hilafet bizden giderse beş on milyonluk Türkiye Devleti'nin âlem-i İslâm içinde hiç ehemmiyeti kalmayacağını, Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kıymetsiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Milliyetperverlik bu mudur? Hakiki milliyet hissini kalbinde duyan her Türk makam-ı hilafete dört el ile sarılmak mecburiyetindedir. Çünkü hilafet Türklük için bir kuvvettir. Hilafeti Türkiye hudutlarından dışarı çıkaracak surette hareket etmek intihardan farksızdır. İşte bundan dolayıdır ki durup dururken bir mesele ihdâs ile bütün âlem-i İslâm tarafından hanedân-ı Osmanîde kabul edilmiş ve binaenaleyh ile'l-ebed Türkiye'de kalması taht-ı temine girmiş hilafeti elden çıkarmak tehlikesini icâd etmek akıl ve hamiyyet ile, hiss-i milliyet ile zerre kadar kâbil-i telif bir hareket değildir.

Ya yalnız Türkiye Türklerinden, yahut müstakil Müslümanlardan, yahut dünyanın tekmil Müslümanlarından mürekkep bir heyet toplayarak Türkiye'ye getirdik, bir Hilafet Konferansı akdettik diyelim. Bunlar kimi halife intihâb edecekler? Halifenin behemehal Türkiye Türklerinden olmasını bir kaide olarak kendilerine kabul ettirebilir miyiz? Tabiîdir ki bütün Müslümanları böyle bir kayıt ile bağlayamayız. Celb ve teşvik ile, tatyîb ile bir Türkün intihâb edileceğini nîm resmî surette temin edebileceğimizi haydi farz edelim. Bu Türk kim olacak? Bugünkü şerâit dairesinde yapılacak bir intihâbda Türkiye reis-i cumhurundan başka bir zâtın halife olabilmesi

kâbil midir? O halde hilafetle saltanatın tefrîki umdesi nerede kaldı? Bütün demokrat, laik hükümetimizin, uğurunda feda-yı can edeceğimiz mesleğimizin temeli ne oldu? Bunu kendi elimizle mi yıkacağız? Yoksa daha evvel "Riyâset-i cumhur ile hilafet ictimâ etmez" diye Teşkilât-ı Esasiye'ye bir madde mi koyacağız?

Bir milletin hayatına taalluk eden meseleler hiçbir vakit bir zaman-ı muayyendeki vaziyete, eşhâsa göre düşünülmez. Bütün bu vaziyetler mütehavvildir, bütün şahıslar fânidir. Türkiye reis-i cumhuru bugün bütün âlem-i İslâma hiss-i hürmet ve emniyet telkin edebilir, hilafete intihâb olunur. Fakat elli sene sonra aynı Türkiye reis-i cumhuru âlem-i İslâmın hiç bilmediği bir zât olabilir. Ya o zaman! Anadolu mücâhede-i milliyesine koşan vatan evlatları yalnız bu günü düşünerek sırf bizlerin şahsî mevkimizi tarsîn için temiz kanlarını dökmediler, hayatlarını feda etmediler. Onlar yüksek bir gaye uğrunda, istiklâl ve hürriyet mücâhedesine koştular, vatanlarının istikbalini düşündüler. Onların fedakârlığı mahsulü olan bugünkü muvaffakiyeti biz bugünkü vaziyet mülâhazaları uğurunda israf ve heder etmek hakkını neden kendimizde buluyoruz? Hilafet Türk milletinin tecezzî ve infikâk kabul etmez hukuku cümlesindendir. Bunu, elimizden gitmesine zerre kadar imkân kalmayacak surette muhafazaya ve İslâmiyetin intibâhı nâmına daima yükseltmeye mecburuz. Binaenaleyh temenni ederiz ki *Akşam* refikimizin neşriyatıyla vücudu meydana çıkan tertibât akîm kalsın.

Hüseyin Cahid

Kaynak: *Tanin*, 1 Rebiulâhır 1342 / 11 Teşrîn-i sâni 1329-1923, s. 1[1].

.....

1 Hüseyin Cahit, on yıl sonra yazdığı uzun bir yazıyı, muhtemelen burada neşrettiğimiz metni ve fikirlerini kastederek şöyle bitirmektedir: "Saltanat kaldırıldıktan ve Türk milleti hakimiyetini eline alarak Cumhuriyet'i ilân ettikten sonra, hilafet müessesesinin siyasî bir alet makamında Türklerin elinde kalması[nın] memleket için faydalı olabileceği fikrine bir aralık ben de sürüklenmiştim. Halbuki artık hiçbir yeri ve mânası kalmamış olan bu müessese kendi millî hudutları dahilinde kendi terakkisine çalışmak ve beynelmilel sahada bir sulh ve medeniyet âmili olmak isteyen Türk Cumhuriyeti'nin açık ve temiz siyasetine bir engel teşkil edecekti. Mazinin hataları ve dalâletleri ile hesabı katî surette kesmek, gizli ve entrikalı siyasetlerden çekinmek Türk Cumhuriyeti'nin haricî siyaseti için hakiki kuvveti teşkil etmiştir.", Hüseyin Cahit, "Hilafet meselesi", *Fikir Hareketleri*, yıl: 1, sayı: 1, 29 Teşrinievvel 1933, s. 8. [İ.K.]

EK. 4

NAZARİYÂT-I HUKUKİYE MÜVÂCEHESİNDE TÜRKİYA İNKILAB-I AHÎRİ VE TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ

[LÜTFİ FİKRİ'NİN TENKİDİ]

İSTANBUL DARÜLFÜNUNU HUKUK DOKTORLARINDAN
MEHMED EKREM [DELANGİL]

HAZIRLAYAN:
ALİ ADEM YÖRÜK

DERSAADET
CİHAN BİRADERLER MATBAASI
1338-[13]41

25240

نظریات حقوقیه مواجهه‌سنده

تورکیا انقلاب اخیری

و

تورکیا بویوك ملت مجلسی حکومتی

استانبول دارالفنونی حقوق دوقتورلرندن

محمد اکرم

ناشری :

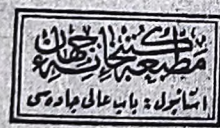

956.0812

درسعادت

ابوالسعود جاده‌سی — جهان برادرلر مطبعه‌سی

۱۳۳۸ - ٤١

Ankara'dan keşîde edilen 1 Teşrinisâni 1338 tarihli bir telgraf 16 Mart 1336 tarihinden beri Osmanlı İmparatorluğu'nun münhedim olup yerine yeni ve millî bir Türkiya Devleti'nin ve aynı zamanda padişahlık merfû' olup yerine Büyük Millet Meclisi'nin kâim olduğunu ve Meclis-i müşarun ileyhin irade-i milliyeye istinâd etmeyen hiçbir kuvvet ve hey'eti tanımamağa karar verdiğini bizlere bildirmiştir.

Hayat-ı siyasiyemizde pek mühim bir tebeddülü gösteren bu tebliğ, bütün Türkleri garîk-i sürûr eylese gerektir. Çünkü bu suretle şahsî ve keyfî hükümrânlıklara, hiç değilse nazariyeten, nihayet verilmiş ve bu şerâit dahilinde hayat-ı siyasiye ve idariyemizde vukû bulabilecek bi'l-cümle sû-i istimâlleri bizatihi mâni bir tarz-ı hükümetin esası vaz edilmiş demektir.

Bu tarz-ı hükümet aynı zamanda halka her vechile zulme mukavemeti, hukuk-ı şahsiyeye vukû bulacak edna bir tecavüze karşı isyanı emr eylemekte ve diğer cihetten hukuka tecavüzü, hak-perverîye müstenid olmayan kararlar i'tâsını nâhî bir nehc-i siyasî teşkil etmektedir.

Binâenaleyh bundan sonra hayat-ı milliyemize büsbütün başka esaslar hâkim olacaktır: Ba'de-mâ bir Türk köylüsünün jandarmaların veya nahiye müdürünün i'tisâfâtına düçâr olmaması, bir Türk tacirinin emvâli gasb edildiğini veya kendisinden rüşvet taleb olunduğunu görmemesi, vazifesinin ehli ve mevkiine lâyık bir Türk memurunun mahzâ bir mahmîyi kayırmak içün bilâ-sebeb azl veya terfiden mahrum edilmemesi, bir Türk hakiminin hükkâmın lâ-yen'azil olduğu hakkındaki düstur-ı esasî hilâfına memuriyetinden afv edilmemesi hikmet-i maslahat icâbındandır.

İşte bu gün pür-sürûr u neşât kavuştuğumuz bir tarz-ı hükümet bu gibi esasları tazammun eylediğinden idareye teferru' eden ma'rûzât-ı sâbıkadan kat'-ı nazar onun mahiyet-i hukukiye ve kıymet-i ilmiyesini mevzû'-ı bahs u münakaşa etmek, zannederim ki bî-fâide değildir. Kaldı ki üstâd-ı muhteremimiz Lütfî Fikri Beyefendi'nin neşr ettikleri bir risâlede, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla İcra Vekillerinin Sûret-i İntihâbına müteallik

Kanun'un bile tedkikine hâcet görülmeksizin, Refet Paşa hazretlerinin muhtelif nutuklarındaki bazı aksâma müsteniden hakâyık-ı ilmiyeden mâ'ada hakâyık-ı ahvâle dahi tetâbuk etmeyen birçok mütalaât dermeyân edilmiş ve kendilerine hukuk-şinâslarımız tarafından ma'a't-teessüf ilmî ve müdellel hiçbir cevap verilmemiştir. Binâenaleyh her memleketten ziyade sulh u sükûna muhtaç olan vatanımızda Lütfi Fikri Beyefendi'nin tegâfül ve bazı hasta dimağların tamamen inkâr ettikleri bazı hakâyık-ı müberhenenin halk nazarında tecellisine nâçizâne hizmet gayesiyle bu risâlenin neşri kesb-i zaruret eylemiştir.

***

Hukuk ile mütevaggıl zevâtca teslim edileceği vechile onsekizinci asır felsefe-i siyasiyesinin muhassala-i akâidi "tefrîk-i kuvâ" nâmıyla maruf nazariye etrafında irticâc etmektedir. *Ekser müellifîn-i Garbın kabul ettiği bir nokta-i nazara göre*[1] bu akîdeyi *Ruhu'l-Kavânîn* nâmındaki eserinin "İngiltere Meşrutiyeti" bahsinde (on birinci kitap, dördüncü fasıl) ilk önce dermeyân eden Montesquieu'dur [1689-1755].

"Ma'mâfîh bu, Montesquieu'dan evvel muhtelif "a'râz-ı saltanat"ın (*attributs de la souveraineté*[2]) tefrîkine çalışılmamış demek değildir. Hukuk-ı Tabiiye ve Düvel Mektebine mensub müellifîn bu tahlili icra etmişler ve bu suretle "mevlid-i velâyet-i anâsır-ı hakimiyet" (*partes potentiales summi imperii*[3]) nâmı tahtında tebyîn ettikleri oldukça müte'addid a'râz-ı saltanat irâe eylemişlerdir. Fakat bu müellifler umumiyetle devletin kavî ve muntazaman müesses olması içün bütün bu salâhiyâtın aynı elde toplanması icâb ettiğini dermeyân ediyorlardı. Kezalik Bodin [1530-1596] ile mensub olduğu mektep beş ila altı "alamet-i saltanat" (*marques de souveraineté*[4]) tefrîk etmekle beraber saltanatı mahiyeten gayr-ı kâbil-i tecezzi addediyor

.....

1 [Tarafımızdan yapılan eklemeler köşeli parantezle verilmiş; yazarın altını çizerek vurguladığı ifade veya cümleler italik yazılmıştır. Fransızca terimlerin, yazarın lügatindeki (Mehmed Ekrem, *Fransızca'dan Türkçe'ye Istılahât-ı Hukukiye ve Siyasiye Lügati*, İstanbul, Ritso Matbaası, 1927) karşılıkları "*Lügat*" kısaltmasıyla dipnotlarda belirtilmiştir. AAY].

2 [*Attributs de la souveraineté*: "Avârız-ı hakimiyet, a'râz-ı saltanat". Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 18].

3 [İmperium: "İmperium, velâyet-i siyasiye, velâyet-i âmme". Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 82].

4 [*Souveraineté*: "Hakimiyet"; *souveraineté nationale*: "Hakimiyet-i milliye". Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 138].

ve bundan başka hakikatte *işbu a'râz-ı müte'addideyi, fikirlerince, diğerlerini tazammun eden kuvve-i teşriiyeye ircâ eyliyorlardı*"[5].

Hakikat-i halde tefrîk-i kuvâ nâmıyla müsemma esası *Hükümet-i Mülkiye Hakkında Tecrübe-i Kalem* (*Essay on Civil Government*) nâmındaki eserinde ilk önce temhîd eden İngiliz felâsifesinden Locke'dur [1682-1704]. Kezalik -bu bâbda "hükümet-i bi'l-asâle"yi (*gouvernement direct*[6]) ve bilhassa "saltanat-ı ferdiye"yi (*monarchie*[7]) nokta-i hareket ittihâz ederek bast-ı mütalaât eden müellifîn-i kadîmenin ictihadâtı hilâfına- meseleyi saltanat-ı milliye esasına müstenid bir "hükümet-i bi'n-niyâbe" (*gouvernement représentatif*[8]) nokta-i nazarından tedkik eden ve bu esastan hareketle bir hükümet dahilinde kuvve-i teşriiye, kuvve-i icraiye ve kuvve-i ahdiyeden (yani akd-i muahede etmek ve harp eylemek kuvvetinden) ibaret üç kuvvet bulunduğunu dermeyân eyleyen allâme-i müşarun ileyhdir. Ancak Profesör Esmein'e [Adhémar Esmein, 1848-1913] nazaran[9], Locke'un fikarâtından tefrîk-i kuvâ nazariyesini istihrâc ve *Ruhu'l-Kavânîn* nâmındaki eserinin on birinci kitabının üçüncü ve dördüncü ve altıncı fasıllarına derc eden ve İngiliz feylesofunun tedârük ettiği anâsıra yeni bir şey ihdâs edercesine tebdil-i şekl ettiren Montesquieu olmuştur.

Tefrîk-i kuvâ nazariyesinin kabul ettiği bir akîdeye göre bir hükümet dahilinde kuvve-i teşrîiye, kuvve-i icraiye ve kuvve-i adliyeden ibaret üç kuvvet mevcuttur. Bu akîdenin taraftarları delil olmak üzere bir hüccet-i irfan olan Montesquieu'nun efkârını, 1791 ve 1793 kanun-ı esasîlerini ve esas-ı meseleye müte'allik delâili ileri sürmüşlerdir. Bu bâbda Montesquieu,

"Her devlet dahilinde kudret-i teşrîiyeden ve hukuk-ı düvele tâbi olan hususâtın kudret-i icraiyesiyle hukuk-ı medeniyeye tâbi olan hususâtın kudret-i icraiyesinden ibaret üç kuvvet mevcuttur.

••••••

5 Esmein, *Hukuk-ı Esasiye*, beşinci tab'ı, sahife 392-393.

6 [*Gouvernement direct*: "Hükümet-i bilâ-vasıta, hükümet-i bi'l-asâle". Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 79].

7 [*Monarchie*: "Saltanat, saltanat-ı ferdiye, hükümdarlık". *Monarchie* maddesinde belirtilen diğer sıfatlar: Mutlaka (*absolue*), meşrûta (*constitutionnelle*), pederâne (*patriarcale*), mülkiye / mevrûse (*patrimoniale*). Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 99].

8 [*Gouvernement représentatif*: "Hükümet-i temsiliye, hükümet-i bi'n-niyâbe". *Gouvernement* maddesine alınan diğer şekiller: Mutlaka (*absolu*), müstebidde (*despotique*), cumhuriye (*republicain*), sultaniye (*monarchique*). Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 79].

9 Esmein, *Hukuk-ı Esasiye*, beşinci tab'ı, sahife 396.

> Birincisi kudret ile hükümdar veya hakim, muayyen bir zaman için veya daimî olmak üzre kanun vaz eder, vaz olunan kavânîni tadil veya ilga eyler; ikinci kudret ile harp eder veya akd-i sulh eyler, sefir i'zâm ve kabul [eder], asayişi takrîr eyler, istilâların önünü alır; üçüncü kudret ile cinayâtı tecziye veyahut efrâd beyninde mütehaddis ihtilafât hakkında i'tâ-yı hükm eyler. Bu sonuncu kudrete hüküm kudreti ve diğerine sadece devletin kudret-i icraiyesi nâmı verilir".

dediği gibi Fransa'nın 3-14 Eylül 1791 ve 24 Haziran 1793 tarihli kanun-ı esasîlerinde üçüncü bir kuvvetin mevcudiyeti sarâhaten zikr olunmuş ve muahhar kavânîn-i esasiyede ise -1852 ve 1875 kavânîn-i esasiyesi müstesna olmak üzre- aynı suretle üç kuvvetten bahs edilmiştir. İşte üç kuvvet nazariyesini müdafaa edenler bu cihetleri ileri sürdükten sonra diyorlar ki:

Kuvve-i adliye, kuvve-i icraiyenin bir şubesi addedildiği takdirde eski bir akîdeye, hükümdarın bizzat tevzî'-i adalet hakkını mahfûz tuttuğu "*justice retenue*" akîdesine rücû etmek lâzım gelecek, bi'n-netice hükkâm -hükümdarın bizzat de'âvîyi rü'yet ve i'tâ-yı hükm hususunda haiz olduğu salâhiyeti (*droit d'évocation*[10]) istimâl ederek yerlerine i'tâ-yı karar eden veyahut kararlarını nakz eden- hükümetin alelâde vekili (*délégué*[11]) menzilesine inecektir.

İki kuvvet nazariyesinin taraftarlarına gelince; bunlara göre hakikat-i halde kuvve-i teşrîiye yani vaz'-ı kavânîn kuvveti ile kuvve-i icraiye yani tatbik-i kanun kuvvetinden ibaret iki kuvvet mevcuttur: Ancak kuvve-i icraiye "hükümet, idare ve adliye" olmak üzere üç şubeye inkısâm etmektedir. Bunlardan "hükümet" gerek dahilî bir nokta-i nazardan, gerek münasebât-ı hariciye nokta-i nazarından menâfi'-i umumiye-i memleketin tedvîri kendisine mevdû' bulunan kuvve-i icraiyenin âlî uzuvlarını ihtiva ettiği gibi "idare" dahi hükümetin velâyet ve murâkabesi tahtında menâfi'-i umumiye-i memleketin dahilî bir nokta-i nazardan tedvîri vazifesinin mevdu' bulunduğu tâlî uzuvların hey'et-i mecmûasını teşkil etmekte; "adliye" ise beyne'l-efrâd mütehaddis ve menâfi'-i hususiyeye müte'allik olan ihtilafâtın hall ü faslı ve kavânîn-i cezaiyenin temin-i tatbiki kuvvetinden ibaret bulunmaktadır.

• • • • • •

10 [Évocation'ın ikinci mânası: "Kaza-yı hükümdarî, hükümdarın bizzat rü'yet-i davaya salâhiyeti". Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 68].

11 [*Délégué*: "Muhâlun aleyh, murahhas". Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 50].

İki[12] kuvvet nazariyesinin lehinde olmak üzre kavânînin tekevvününde iki safha mevcut olup onlar da kanunun vaz'ı ile icrasından ibaret bulunduğu, hükkâmın reis-i devlet tarafından nasb edilmesi, kuvve-i adliyenin kuvve-i icraiyeden bir şube bulunduğuna delâlet eylediği, kuvve-i adliyenin kuvve-i icraiyeden ayrı bir kuvvet olması halinde hükkâmın nasb değil, ahali tarafından intihâb edilmesi lâzım geldiği, mehâkim-i idariyenin hikmet-i mevcudiyeti iki kuvvet nazariyesiyle kâbil-i izah olduğu halde üç kuvvet nazariyesiyle bir gayr-ı tabiîlik arz eylediği dermeyân olunmuştur.

***

Bütün bu mülahazât Profesör Duguit'nin [1859-1929] dediği gibi "tefrîk-i kuvâ" ve "tefrîk-i vezâif" meselelerinin yekdiğeriyle karıştırılması neticesinde dermeyân olunmuştur. Ma'mâfîh ne Locke, ne de Montesquieu bu bâbda bir nazariye-i hukukiye vücûda getirmek maksadını perverde etmemişler, yalnız İngiltere Meşrutiyeti'nin taksim-i vezâif ve uzuvların bazı mertebe teşrik-i mesaisi sayesinde ne suretle hürriyet lehinde teminât-ı cedîde ihdâs eylediğini irâe etmek istemişlerdir.

Filhakika Profesör Duguit'nin verdiği kıymetdâr izahâttan dahi anlaşılacağı vechile[13] Locke bâlâda ismi geçen *Hükümet-i Mülkiye Hakkında Tecrübe-i Kalem* nâmındaki eserinde "kuvve-i teşrîiye, kuvve-i icraiye ve kuvve-i ahdiye"den ibaret olmak üzre üç kuvvet tefrîk ve kuvve-i teşrîiyeyi "cemaatinin ve azasının muhafazası (*conservation*) zımnında bir devletin kuvâsı ne suretle istimâl olunabileceğini tayin hakkına mâlik olan" kuvvet diye tarif ettikten sonra "fakat bir defa ve az zaman zarfında vaz edilen kanunların sûret-i dâimede onlara mürâ'ât ve mütâva'at olunması lüzumunu âmir bir hâssa-i mütemâdiye ve müstemirresi bulunduğundan kavânîni icra ettiren ve bi'l-cümle iktidarı muhafaza eden ayrı bir kudretin mevcudiyeti lâzımedendir. İşte kuvve-i teşrîiye ile kuvve-i icraiye bu mânada ale'l-ekser müteferrik bulunmaktadır" demiş. Kuvve-i ahdiyeye gelince; müşarun ileyh işbu kuvvetin alelâde kuvve-i icraiyeye merbût bulunduğunu ve her iki kuvvetin tefrîki müşkil olduğunu söylemiştir.

Kezalik Locke'a nazaran kuvve-i teşrîiye ile kuvve-i icraiye, 1791'deki telakki hilâfına hiçbir vechile müsavi ve müstakil kuvvetlerden ibaret değildir: Müşarun ileyhin fikrince,

••••••

12 [Metinde, ikinci].

13 Duguit, *Hukuk-ı Esasiye*, 1911 tab'ı, cild-i evvel, sahife 347-348.

"Mevcut ve mebnâlarına müsteniden pâyidâr olan ve mahiyet-i zâtiyesine tevfîkan yani cemiyetin muhafazası gayesiyle hareket eden *bir devlet-i müteşekkilede ancak kuvve-i teşrîiyeden ibaret olan ve diğer bi'l-cümle kuvvetlerin kendisine tâbi olması lâzım gelen bir kuvve-i âliye mevcuttur.* Kuvve-i icraiye, kuvve-i teşrîiyede dahi hissedâr olan yalnız bir şahsa tevdi olunduğu takdirde kuvve-i icraiye ayân bir surette kuvve-i teşrîiyeye tâbi tutulmuş ve onun işbu sonuncu kuvvete hesab vermesi muktezî bulunmuştur".

Görülüyor ki *Locke'un fikrince bir devlette müte'addid uzuvlar mevcut ve birçok hükümet uzuvlarının vücûdu muktezî ise de saltanat diğer uzuvların tâbi olduğu bir veyahut derunî bir iştirâk-i mesai ile yekdiğerine merbût iki uzuvda esas-gîr olmak gerektir*[14]. Locke'dan daha az nazariye-perest olan Montesquieu'ya gelince Fransa'nın hukuk-şinâs-ı şehîri dahi İngiliz teşkilat-ı siyasiyesinden bahs ettiği sırada bu teşekkülâtın diğer herhangi bir milletten daha iyi bir surette hürriyeti taht-ı damâna aldığını irâe etmek istemiştir: *Tefrîk-i kuvâ tabiri Montesquieu tarafından bir defa bile istimâl olunmadığı gibi eserinin hiçbir yerinde millet nâmına muhtelif imtiyazât-ı saltanatı istimâl eden uzv-ı temsilîlerinden bahs edilmemiştir*[15].

Daima zikr edilen "vaz'-ı kavânîn etmek, mukarrerât-ı umumiyeyi icra eylemek, cinayât ve beyne'l-efrâd mütehaddis ihtilafât hakkında i'tâ-yı hükm etmek kuvvetlerinden ibaret olan kuvâ-yı selâseyi aynı şahıs yahut aynı hey'et-i mütehayyizân, ya aynı hey'et-i a'yân veya aynı hey'et-i halk istimâl etse idi, her şey mahv olurdu" sözlerine gelince; Profesör Duguit'nin bi-hakkın dermeyân ettiği vechile bu sözler "muhtelif vezâif-i devleti aynı şahsın veyahut aynı zümre-i eşhâsın yalnız başına ve bilâ-murâkabe icra edebildiği bir memlekette hürriyet mevcut olamazdı" demekten başka bir şeyi müfîd değildir[16].

Velhâsıl Locke ile Montesquieu'ya nazaran kuvâ-yı siyasiyenin müvâzenesini temin ve hürriyeti sıyânet zımnında mümkinü'l-kabul bir usûl-i siyaset (*procédé d'are politique*) olan bir akîde 1789 Meclis-i Millîsi tarafından bir saltanat ve bu saltanatın inkısâma uğramış bir temsilî nazariyesine kalb olunmuştur. Bu meclis Montesquieu'nun mütalaâtında, makam-ı hükümdarî ile parlamentonun yekdiğeri üzerine icra ettiği ve icraya mecbur olduğu tesir-i mütekâbilin tasviri yerine desâtir-i umumiye görmüştür. Halbuki İngiltere Meşrutiyeti'nin bir tercüman, bir musavvir-ı sâdıkı olan

14 Duguit, *Hukuk-ı Esasiye*, cild-i evvel, sahife 348.

15 Kezâ.

16 Kezâ.

Montesquieu ile Amerika Kanun-ı Esasîsi'nin vâzı'ları, saltanatı anâsır-ı müte'addideye taksim etmeyi hiçbir vechile düşünmeksizin, muhtelif vezâifin muhtelif uzuvlar beyninde tevzî'i gayesini istihdâf etmişlerdi.

Bi'n-netice klasik zihniyetin taht-ı nüfuzunda kalan, umumî ve mücerred düsturlara rağbet-kâr ve siyaset vadisinin metafizik nazariyâtını kabule hahiş-ger bulunan Fransız Meclis-i Millîsi, müderris Duguit'nin dediği gibi tefrîk-i kuvâda saltanatın müte'addid unsurlara taksimi esasını mündemic görmüş, onun müteşekkil olduğu anâsır-ı müte'addideden herbiri için -ala tariki't-temsil kendisine mahsûs saha-i saltanat dahilinde mantıken müstakil ve sultan olması lâzım gelen- bir uzv-ı münferide niyâbet verildiği cihetle mebhûsun-anh anâsır-ı müte'addidenin bu suretle de tebeyyün eden mevcudiyetine rağmen saltanatın bir ve gayr-ı kâbil-i taksim kaldığı zehâbına düşmüştür.

Hulâsa-i kelâm saltanat-ı milliye akîdesi kabul edildiği takdirde irade-i halk müte'addid uzuvlarla temsil olunabilirse de müte'addid uzv-ı temsiller mevcut olduğu halde bile saltanatın müte'addid anâsıra taksim olunması gayr-ı kâbil ve onun bu taksime rağmen bir ve lâ-yenkasim kalması şartıyla uzuvlardan herbirine "kuvvet" nâmı tahtında saltanatın bir uzv-ı cüz'îsinin tefvîz edilmesi gayr-ı mümkindir.

Filhakika saltanat bir şahıs telakki olunan milletin iradesidir; her şahıs ise gayr-ı kâbil-i taksim olduğundan bir şahıstan sâdır olan iradenin de gayr-ı kâbil-i taksim olması lâzımdır. Binâenaleyh üç kuvvet suretinde mütecelli sultan bir kuvvet ve kudret telakkisi, Hıristiyanlığın ekânîm-i selâse sırrına mümâsil olan ve 1789 mecâlisinin bazı mertebe hayal-perver ruhlarını cezb etmekle beraber hukuk-ı âmme sahasında hakikaten müsbet bir bina kurmak meselesi mevzu-i bahis olduğu takdirde mümkinü'l-kabul olmayan metafizik bir telakkiden başka bir şey değildir. Kaldı ki müte'addid uzv-ı temsiller mevcut olduğu takdirde bu uzuvlar bi'l-mecburiye devletin umum faaliyetine müşâreket ederlerse de sûret-i iştirâkleri birbirinden farklı olup her memleketin kanun-ı esasîsi ile tayin olunmakta ve gayr-ı sahîh bir surette tefrîk-i kuvâ tesmiye olunan şey muhtelif uzuvların faaliyet-i umumiye-i devlete tehâlüf-i iştirâkinden ibaret bulunmaktadır[17].

***

Lütfi Fikri Beyefendi üstâdımızın *Hükümdarlık Karşısında Milliyet, Mesuliyet ve Tefrîk-i Kuvâ Mesâili* unvanlı eserlerinde, ilk sahifelerin birinde

17 Léon Duguit, *Hukuk-ı Esasiye*, 1911 tab'ı, birinci cild, sahife 361.

dahi beyân edildiği vechile, inkılab-ı ahîrimizi alakadâr eden bazı mütalaât dermeyân edilmiştir.

Bu gün min külli'l-vücûh şâyân-ı kabul olmayan bu mütalaâtı ber-vech-i âtî dört esasa ircâ etmek mümkündür:

1. Reis-i hükümetlerin mevcudiyet veya adem-i mevcudiyetleri esası üzerine icra edilecek bir tasnif indî ve şahsîdir.
2. Tefrîk-i kuvâ ve kuvve-i teşrîiyeye karşı müstakil bir kuvve-i icraiyenin mevcudiyeti elzemdir.
3. Hilafetle saltanatın tefrîki doğru değildir.
4. Millet Meclisi'ne aza intihâb edilen zevât, intihâb edilirken devletin teşekkülât-ı esasiyesi hakkında müntehiblerle hiçbir mesele münakaşa etmemişlerdir. Binâenaleyh padişahlığın muhafazası veya ilgası esası üzerine icra edilecek intihâbât neticesinde bu mesele bir karara rabt olunmalıdır.

Muhterem hocamızın bu mülahazâtından birincisi şâyân-ı nazardır. Malum olduğu vechile vazife-i idariye ile mükellef uzuvlar muhtelif eşkâl tahtında rû-nümûn olmakta; hükümet makinesi bazı devletlerde bi'l-irs ve'l-istihkâk câlis-i makam-ı saltanat olan bir hükümdar, bazılarında ala tariki'l-intihâb reis-i devlet olan bir zât, bazılarında ise müntehab bir hey'et tarafından tedvir edilmektedir.

Buna nazaran Félix Moreau kuvve-i icraiyenin teşkilatını "şekl-i hey'etî" (*forme collective*), "şekl-i hükümdarî" (*forme royale*) ve "şekl-i riyâsî" (*forme présidentielle*) olmak üzre üç enmûzece ircâ[18] ettiği gibi müellifînden Gaston Jéze [1869-1953] dahi kuvve-i teşrîiye ile kuvve-i icraiyenin münasebâtını tefrîk-i mutlak-ı kuvâ (*séparation tranchée des pouvoirs*[19]), tedâhül-i kuvâ (*confusion des pouvoirs*[20]), teşârük-i kuvâ (*collaboration des pouvoirs*[21]) nâmları tahtında başlıca üç şekilde tedkik[22] eylemiştir. Bâlâdaki maruzât-ı nâçizânemiz Moreau'nun istimâl ettiği tabirât-ı ilmiyenin delâlet ettiği me'ânîyi kâfî derecede müfîddir. Ancak Gaston Jéze'in mevzu-i bahs ettiği esaslar muhtac-ı izah olduğundan müşarun ileyhin bu hususdaki mütalaât-ı ilmiyesini bast u temhîd eylemek lâzımdır.

• • • • • •

18 *Hukuk-ı Esasiye*, 1911 tab'ı, sahife 311.

19 [*Séperation des pouvoirs*: "Tefrik-i kuvâ". Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 135].

20 [*Confusion*: "İttihâd, tedâhül"; *confusion des pouvoirs*: "Tedâhül-i kuvâ". Mehmed Ekrem, *Lügat*, s. 135].

21 [Mehmed Ekrem Bey, bu terkibi lügatine almamıştır].

22 *Hukuk-ı Âmme ve İdariye*, 1910 tab'ı, sahife 9-10.

Gaston Jéze'in verdiği izahat-ı âlimâneden dahi anlaşıldığı üzre:

Tefrîk-i mutlak-ı kuvâ esası mûcebince kuvve-i icraiye reisi ile nuzzâr, mecâlise ve bi'l-mukabele mecâlis dahi kuvve-i icraiyeye karşı müstakildir; Şimalî Amerika Düvel-i Müttehidesi'nin kabul ettiği tarz budur.

Tedâhül-i kuvâ esası ise kuvve-i icraiye reisi ile nuzzârın -onları nasb, sevk ve idare ve azl eden- mecâlisin sıkı bir surette taht-ı nüfuzunda bulunmasıdır.

Fransa'da, 1793'de Konvansiyon Hükümeti tarafından kabul ve 1848'de Grévy [Jules Grévy, 1807-1891] tarafından iltizâm edilmiş olan ve o zamandan beri Grévy Islahatı (*Amendement Grévy*) nâmıyla yâd edilen bu usûl, İsviçre Konfedarasyonu'nun idare-i hâzırasına esas teşkil etmektedir.

Teşârük-i kuvâ veyahut parlamento hükümeti esasına gelince; bu esasa tevfikan kuvve-i teşrîiye ile kuvve-i icraiye yekdiğerine karşı bazı mertebe müstakil olmakla beraber bu iki kuvvetten biri ancak diğeriyle müştereken icra-yı hükümet ve ifa-yı vazife edebilir. Bu cümleden olarak mecâlis kuvve-i icraiye üzerinde mütemâdi bir murâkabe ve siyasetinin alacağı istikamete tesir icra eder. Bu tarz-ı hükümette nuzzâr erkân-ı esasiyeden (*cheville ouvrière*) olup parlamentodaki ekseriyetin ve aynı zamanda kuvve-i icraiye reisinin itimadını haiz oldukları müddetce mevki-i iktidarda kalabilirler.

Bunlardan ilk iki sistemde reis-i devlet hiç değilse nazariyeten mes'ul olduğu halde üçüncü sisteme nazaran riyâset-i devlette bulunan şahıs mukaddes ve gayr-ı mes'uldür. Bir halde ki parlamento hükümetlerinde reis-i devlet olan zât -reisicumhur veyahut hükümdar- mesârif-i azîmeyi mûcib bî-lüzum bir şahsiyetten veya bir ber-güzâr-ı tarihîden başka bir şey değildir. Diğer taraftan Gaston Jéze'in tedâhül-i kuvâ esasına ircâ ettiği şekl-i hey'etî dahi *behemehal* bir reis-i devlet ve hükümetin adem-i mevcudiyetini mutazammın bir şekl-i devlet ve hükümet telakki olunmamaktadır. Fransa'nın tedâhül-i kuvâya müstenid olan 1793 Kanun-ı Esasîsi'ne nazaran vazife-i icraiye doğrudan doğruya bir hey'ete mevdû' olduğu halde aynı esası kabul eden İsviçre'deki kuvve-i icraiye Meclis-i İttihad (*Assemble Fédérale*) -yani bir arada müctemi'; Şûrâ-yı Millî (*conseil national*) ile Şûrâ-yı Devlet (*conseil des états*)- tarafından üç sene müddetle intihâb edilen yedi azadan mürekkeb bir Şûrâ-yı İttihad'a mevdû' bulunmakla beraber işbu Şûrâ-yı İttihad kezalik Meclis-i İttihad tarafından mezkûr yedi aza arasından bir sene müddetle intihâb edilen ve Helvecya Konfederasyonu'nun reisi olan bir zâtın taht-ı riyâsetinde bulunduğu cihetle memleket-i mezkûrece bir reis-i hükümetin mevcudiyeti esası kabul edilmiş demektir.

Aynı vechile tedâhül-i kuvâ esasına ibtinâ eden Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun dokuzuncu maddesinde Büyük Millet Meclisi Hey'et-i Umumiyesi tarafından intihâb olunan bir reisin Hey'et-i Vekile mukarrerâtını tasdike salâhiyetdâr olduğu ve Büyük Millet Meclisi reisinin İcra Vekilleri Hey'eti'nin de *reis-i tabiîsi* bulunduğu musarrah bulunmasına nazaran Türkiya'da reis-i devletin Büyük Millet Meclisi'nin reisi olması icâb ettiği gibi, ayrıca da Hey'et-i Vekile reisi bulunduğundan Lütfi Fikri Beyefendi tarafından ortaya atılan "reis-i hükümetlerin mevcudiyet veya adem-i mevcudiyeti" esasına müstenid bir tasnifin nereden çıkarıldığı câ-yı sualdir. Kaldı ki Refet Paşa hazretlerinin mütalaâtı Félix Moreau tarafından icra edilen tasnife de mutabıktır.

Esasen cumhuriyetlerde ve parlamenter saltanatlarda reis-i devlet olan reisicumhur veya hükümdar kuvve-i icraiyenin reis-i âlîsi bulunduğu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuza nazaran Türkiya'da reis-i devletin Türk Meclis-i teşrîîsinin reisi olan zât olması lâzım geldiği cihetle şekl-i hükümetimiz nev'i şahsına münhasır ve esas itibariyle an'anât-ı siyasiyemize evfak bir nehc-i siyasî teşkil etmektedir.

Filhakika bu gün hükümet-i milliyemizin vâris-i aslîsi olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda meşrutiyet-i idarenin iadeten teessüsüne kadar tam mânasıyla mutlak bir hükümet mevcut olmuş ve dinî esasların son zamanlara gelinceye kadar hâkim olduğu bu hükümette mâna-yı Garbîsiyle münfeham olan salâhiyet-i teşrîiye, idariye ve kazaiye zât-ı şâhânenin şahsında temerküz eylemişti. Bu, hiçbir murâkabeye tâbi olmaması hasebiyle, kızıl bir istibdâda müncer olmasından nâşi lâzımü't-tebdil bir şekl-i hükümet telakki edilmiş; ancak ruh-ı millîmiz iade-i meşrutiyeti müteakib kabul olunan parlamento hükümetiyle de istînâs edememiş, an'anâtımıza nazaran bir bid'at teşkil eden bu nehc-i siyasî ma'a't-teessüf felâket-i milliyemizi intâc eylemiştir.

Binâenaleyh bu gün Parlamento Hükümetine vedâ eylemek, fakat aynı zamanda şahsî saltanatlara münkâd olacak yerde icâbât-ı asra tevfîkan ma'şerî hükümranlıkları tahtîm eden bir tarz-ı hükümet ve hakimiyet kabul etmek, evvelce zât-ı şâhânenin şahsında temerküz eden salâhiyât-ı teşrîiye ve idariyeyi Türk milletini mümessil bir meclis-i teşrîîye tefvîz ve bu meclisin faaliyetini ilmî ve amelî bir zihniyete tebe'an tanzim eylemek kadar musîb bir tedbir mutasavver değildir.

Bu tedbirin isabeti tefrîk-i kuvâ nazariyesinin vâzı'larından addolunan ve eser-i marûfunda kuvâ-yı devleti kuvve-i teşrîiyeye tâbi tutan Locke'un sahâif-i sâbıkada nâçizâne bast ettiğimiz mütalaâtıyla da müeyyed bulun-

maktadır. Şu halde muhterem Lütfi Fikri Beyefendi'nin memleketimizde tefrîk-i kuvânın ve kuvve-i teşrîiyeye karşı müstakil bir kuvve-i icraiyenin lüzum-ı mevcudiyetini mübeyyin ikinci iddiaları da muktaziyyü'l-kabul bir esas teşkil etmekten pek, hem de pek çok uzaktır.

***

Üstâd-ı muhteremin mütalaâtından çıkardığım üçüncü netice -şayed yanılmıyorsam- hilafetle saltanatın tefriki doğru olmadığı nokta-i nazarıdır. Malum olduğu üzre hilafet hakimiyet-i diniyeyi, saltanat ise hakimiyet-i dünyeviyeyi mutazammın birer akîde-i hükümettir. Hilafet ve saltanat esaslarının aynı şahısta tecemmü'ü ise hadd-i zâtında bir mübâyeneti tazammun etmektedir. Zira halife sıfatını haiz herhangi bir şahıs şer'an mes'ul olduğu halde aynı şahıs sultan olduğu takdirde Kanun-ı Esasî'nin makam-ı saltanata bahş ettiği kudsiyet esasına tevfikan gayr-ı mes'ul bulunmaktadır.

Bir de şeriat-i İslâmiye mûcebince bi'l-cümle müslimîn bir hükümdarın taht-ı velâyetinde bulunmak lâzımdır. Hilafetin cihan-şümûl ve lâ-yenkasim olduğunu mübeyyin bulunan bu akîde Abbasîlerin devre-i ihtişamında ve Devlet-i Osmaniye'nin devr-i azametinde vekâyi ve hadisâta tetâbuk eylemiş ise de bu gün ma'a't-teessüf bir hakikat teşkil eylemekten pek ba'îddir. Daha doğrusu milliyet akîdelerini telakki-i bi'l-kabule mecbur olan akvâm-ı İslâmiye bizzat hilafeti yıkmağa sâ'î olmuşlar ve yıkmışlardır. Balkan Harbi esnasında Arnavutların ve Harb-i Umumî esnasında Osmanlı İmparatorluğu'na tâbi Arapların yegâne zî-kudret devlet-i İslâm olan hilafet-i Osmaniyeyi munkariz etmek hususunda düşmanlarımızla rekabet etmeleri ve menfaat-i mahsusalarını menfaat-i umumiye-i İslâmiye haricinde tutmaları bunun en son misâlleridir.

Diğer taraftan ahali-i İslâmiyenin bir kısm-ı mühimmi, hatta kısm-ı a'zamı düvel-i İseviyenin taht-ı hakimiyetlerinde bulunduğu gibi diğer bir kısım müslimîn dahi hilafeti kabul etmemekte ve el-haletü hâzihi bi'l-cümle Müslümanları aynı hakimiyet-i İslâmiye altında cem etmek ise bir hayal-i muhâl teşkil eylemektedir. Binâenaleyh bu günkü vaziyet-i elîme dolayısıyla mâna-yı tamm-ı şer'îsiyle bir hilafet-i İslâmiyeden bahs etmek gayr-ı kâbildir.

Ma'mâfîh mesele alâ-hâlihi kalamayacağından bu bâbda ihtiyacât-ı asriyeye tetâbuk eyleyen bir tarz-ı hall bulmak taht-ı vücûbdadır. Bu tarz-ı hall min-külli'l-vücûh ahkâm-ı şer'iyeye müstenid olmak lâzım geldiği cihetle şer'-i şerîfin hilafet hakkındaki ahkâmını telhîsan mevzu-i bahs etmek faide-bahştır.

Maverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultaniye*'sinde[23] verdiği kıymetdâr malumattan anlaşılıyor ki:

"Halife, Hazreti Peygamber'in din-i İslâmı müdafaa ve yeryüzünde icra-yı hükümet vazife-i muzâ'afasıyla mükellef olan vekili, kâim-i makamıdır.

Vücûbu ekseriyet-i ulemaca kabul edilen hilafet hadd-i zâtında intihâbı tazammun eder. İntihâb edebilmek için lâzım gelen şerâit-i ehliyet, 'tam mânasıyla âdil, makam-ı hilafete geçecek zâtta bulunması muktezî şerâiti talim eden bir ilimle mücehhez, hilafete elyak olan zâtı intihâba kâfi akıl ve hikmet sahibi' olmaktan ibaret olduğu gibi intihâb edilmek için de, 'tam mânasıyla âdil, ittihaz edilecek karar ve i'tâ olunacak hükümler hakkında ictihadda bulunmak için lâzım gelen bir ilimle mücehhez, insanların alelâde hâssa-i sâmi'a ve bâsıra ile mevhibe-i kelâmdan temin ettikleri bilcümle hidemâtı ifa edecek surette işbu havâss ve mevhibeden tamamen müstefid, hürriyet ve sürat-i harekâtı mâni bilcümle nakâisden berî olacak vechile aza-yı sîretinde sıhhat ve selâmet mevcut, tebea üzerine icra-yı hükümet ve temşiyet-i umûr için muktezî bir hikmetle me'lûf, darü'l-İslâmı müdafaa ve ilan-ı cihad için muktezî bir şecâat ve besâlet sahibi, Kureyşî' olmaktan ibaret yedi şart-ı esasî-i ehliyetin vücûdu lâzımdır[24].

Hilafet iki suretle mün'akid olabilir: 1. Erbâb-ı hall ü akdin intihâbı, 2. Halife-i sâbıkın hilafette tasarrufu.

Birinci suret hakkında ulema-yı İslâmiye akdin nefâz ve makbuliyeti için mevcudiyeti muktezî eşhâsın adedinde ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre akid bi'l-cümle eyalâtta bulunan erbâb-ı hall ü akdin intihâba iştirakleri şartıyla mu'teberdir. Hazreti Ebubekir'in tarz-ı intihâbı, bu nokta-i nazarla gayr-ı kâbil-i te'lif olması itibariyle bu fikrin reddedilmesi icâb eder.

Diğer bazı ulemaya göre akdin nâfiz olması için asgari beş şahsın mevcudiyeti lazım ve işbu beş şahsın müştereken icra-yı akd-i hilafet etmeleri

• • • • • •

23 Eserin Kont Ostrorog tarafından tercüme edilen Fransızca tercümesine müracaat mecburiyetinde bulunduğumu ma'a'l-hicâb arz ederim.

24 Muhakkikîn-i ulemânın ekseriyetle kabul ettikleri bir nokta-i nazara göre Kureyşî olmak bir şart-ı lâzım-ı gayr-ı mufârık değildir. Nitekim Maverdî'nin dahi zikr ettiği vechile ulemâ-yı İslâmiyeden Dırar herkesin makam-ı hilafete geçebileceğini bi-hakkın iddia etmiştir. İslâmiyet bir hizb-i kalîlin saltanatı (*oligarchie*) esasına müstenid olmayıp hakimiyet-i halk akîdesini mutazammın bulunduğu vechile âlem-i İslâmda bir ekalliyet-i kalîle teşkil eden Kureyşîlerin emirü'l-müminîn makamını işgal imtiyazına mâlik oldukları iddiası bu asırda mümkinü'l-kabul değildir. Unutmayalım ki din-i mübin-i İslâm "Ezmânın tegayyuru ile ahkâmın da tagayyuru lâzımdır" kaidesini takrîr eylemiştir.

veyahut bunlardan birisinin diğer dördün[ün] muvafakatiyle hilafeti deruhde eylemesi muktezîdir.

Bu tarzın meşruiyeti iki misâl ile takviye edilmektedir. Bunlardan biri Hazreti Ebubekir'e malum olan beş zât tarafından biat ve halk tarafından bunlara tebe'iyet edilmesini, diğeri ise Hazreti Ömer'in altı kişiden ibaret bir şûrâ intihâb ve bu altı kişiden birinin diğer beş kişinin muvafakatiyle halife tayini esasını tavsiye eylemiştir.

İki şahıs şerâit-i lazimeyi aynı derecede haiz ise müsinn olanı tercihan intihâb olunur. Ma'mâfîh sinnen küçük olanı şerâit-i ehliyeti daha ziyade haiz olduğu takdirde kendisine biat caizdir.

Bu iki şahıstan biri âlim, diğeri şecî olduğu takdirde intihâb zamanın ihtiyacâtı nazar-ı itibara alınarak icra olunur. Muhtelif iki vilâyette iki halife intihâb edilmiş olduğu takdirde ise iki halife mevcut olamayacağından hangisinin halife-i meşru olacağı meselesi vardır.

Bazı ulema halife-i sâbıkın vefat ettiği vilâyette müntehab olan şahsa tefvîz-i hilafet olunması lâzım geldiğini, bazıları her iki zâtın da selâmet-i umumiye nâmına hilafette diğeri lehine ferâgat eylemesi ve ahaliyi gerek ikisinden birini veya şahs-ı sâlisi intihâbda serbest bırakması iktizâ ettiğini, diğer bazılar[ı] bu iki zât arasında kur'a çekilmesi muvâfık olacağını beyan etmişlerse de en muvafık suret-i hall ilk önce intihâb edilen zâtın halife olması merkezinde bulunmuştur. Binâberîn bu iki zâtın muahharan intihâb edileni istifa etmeli ve ilk önce intihâb edilene tebe'iyet eylemelidir.

Her iki zât ile aynı zamanda akd-i hilafet edilmiş olduğu takdirde bu iki akid bâtıl olduğundan gerek bu iki zâttan birinin veyahut şahs-ı sâlisin yeniden halife intihâbı lazımdır.

Nihayet iki halifeden birine önce biat edildikten sonra bunlardan hangisinin haiz-i rüchân olduğuna dair iştibâh hâsıl olduğu takdirde her iki halifenin hukuku, keyfiyet-i rüchânı tespit etmek üzere icra olunacak tedkikat ve tefassuhât neticesine kadar mu'allak kalmak gerektir. Hal bu merkezde iken bu iki zâttan herbiri haiz-i rüchân olduğu dâ'iyesiyle kudret-i hilafeti elde etmeye çalıştığı takdirde hiçbirinin iddiası mesmû' olmadığı gibi bunlardan hiçbirine de yemin teklif etmeye imkân yoktur. Çünkü münâza'un-fîh olan hak bir hakk-ı zâtî olmayıp müslimîne ait bir hak olduğundan bu bâbda yemin etmek ve yeminden imtinâ eylemek hususlarının bir kıymet-i şer'iyesi yoktur.

Aynı esbâba binâen rakiplerden biri diğer lehine hukukundan ferâgat ederek nizâ'a nihayet verdiği takdirde hilafet, -ancak bir beyyine-i şer'iye ile

hakk-ı rüchânı sâbit olması şartıyla- lehine ferâgat edilen şahsın uhdesinde takarrur edebilir.

Halife-i sâbıkın bir tasarrufu neticesinde hilafetin diğer bir şahsa intikali meselesine gelince; bu bâbda ilk misâl Hazreti Ömer lehinde hilafette tasarruf eden Hazreti Ebubekir tarafından verilmiş ve bu tasarruf ehl-i İslâm tarafından meşru tanınmıştır. Kezalik Hazret-i Ömer dahi ehl-i şûrâ lehinde hilafette tasarruf etmiştir...".

Hutût-ı esasiyesini Maverdî'den telhîsan ve kısmen ber-vech-i bâlâ nakl eylediğim bu esasât-ı şer'-i mübin gösteriyor ki hilafet her şeyden evvel istiklâli ve aynı zamanda kudret ve kuvveti mutazammındır. Müstakil ve lede'l-hâce darü'l-İslâmı istila-yı ecânibden kurtaracak bir kuvveti mümessil olmayan bir kimse kim olursa olsun hilafete intihâb edilemez. Kaldı ki sahâif-i sâbıkanın birinde arz eylediğim vechile bu gün ehl-i İslâm vahdet-i siyasiyesini zâyi etmiş olduğundan düvel-i muhtelife-i İslâmiyeden birinde o devletin kuvvet ve kudretine müstenid ve velâyet-i diniyesi diğer memâlik ahalisince mutâ' bir makam-ı hilafet bulunması kadar ihtiyacât-ı hâzırayı alâ-kadri'l-imkân tatmin eden bir sûret-i hall mutasavver değildir. Ancak evvelce arz olunduğu üzre halife şer'an mes'ul olduğundan herhangi bir kanun-ı esasînin mukaddes ve gayr-ı mes'ul tanıdığı bir şahsın hilafeti de haiz olması bir tezad teşkil etmektedir. Şu halde Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin verdiği karara tevfikan istinadgâhı Türkiya Devleti olan ve meclis-i müşarun ileyh tarafından intihâb edilen bir halife -Maverdî'nin verdiği kıymetdâr malumattan da istintâc olunacağı üzre- ahkâm-ı şer'iyeye en muvâfık bir surètte müntehab ve meşru bir halife olmak gerektir.

Bu hususta hanedan-ı âl-i Osman'a bir cihet-i tercih verilmesi meselesine gelince; bunun esbâb-ı müte'addidesi meyânında bu hanedanın ecdâdı arasında Konstantiniyye'yi feth ederek hadis-i nebevîye mazhar olan bir hükümdar, bir emir-i İslâm; Yavuz Sultan Selim gibi vahdet-i İslâmiye gayesini takip ve kendisine "hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn" unvan-ı mütevâzı'ânesini i'tâ eden bir halife-i zî-ihtişam bulunmasını ve bu hanedana mensub selâtin zamanında memâlik-i İslâmiye son derecede kesb-i ittisa' etmiş ve ordu-yı İslâm ta Avrupa'nın göbeğine kadar dayanmış olmasını zikr edebiliriz.

Ve'l-hâsıl Lütfi Fikri Beyefendi'nin bu bâbdaki mütalaâtı da muhikk değildir. Hilafetin saltanattan tefrîki bir emr-i mütehattimdir.

***

Gelelim üstâd-ı muhteremimizin son düşüncelerine; yani Millet Meclisi'ne aza intihâb edilen zevâtın intihâb edilirken devletin teşekkülât-ı esasiyesi hakkında müntehiblerle hiçbir mesele münakaşa etmemiş olmaları meselesine.

Muhâmi-i fâzıl teslimde tereddüt etmez ki millet buhranlı devre-i hayatlarında merasim-perestîden ziyade amelî şeylere atf-ı ehemmiyet ederler. Çünkü bu gibi devrelerde tamamen nazarî veya merasime müteferri' bir mülâhazaya binâ-yı mütalaât ederek iş görmeye kıyâm etmek, menfî bir vaziyet ihdâsına müncer olan bir sûret-i hall kabul etmekten başka bir şey değildir. Diğer cihetten hemen hemen her millet hayat-ı ihtilâlinde aynı suretle hareket edegelmiştir. Binâen alâ-zâlik Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin memlekette istikrar-pezîr olması elzem bulunan bir tarz-ı idare tesisi için nazarî mütalaâta menâfi'-i milliyeyi feda ederek vakit kaybetmesi doğru bir hareket olamazdı. Esasen ne gibi esbâba mebnî Büyük Millet Meclisi'nin teşekkül eylediği ve saltanat-ı milliyeye ne gibi sevâikın taht-ı tesirinde istinâd mecburiyeti hâsıl olduğu nazar-ı itibara alınırsa bu hususta fazla nazariye-perestliğe imkân kalmaz.

Malum olduğu vechile Büyük Millet Meclisi ve hükümeti 16 Mart 1336 tarihinde İstanbul'un şerâit-i malum dahilinde işgal ve Parlamentonun seddedilmesinden doğmuş, ortada meşru bir hükümet kalmayınca tarihin verdiği dürûs ve emsâle müsteniden saltanat-ı milliyeden başka ittikâ edilecek hiçbir esas-ı hukukî kalmamıştır.

Tarihin verdiği dürûs ve emsâl diyoruz. Çünkü 1688 İhtilali'nde Guillaume d'Orange'ın İngiltere'de mütehaddis vaziyet-i dahiliyeden bi'l-istifade ordusuyla İngiltere'ye ayak basması üzerine Kral İkinci James Fransa'ya iltica etmiş ve İngiltere Meşrutiyeti mûcebince hükümdar parlamentoya dahil bulunduğu ve kral ise firar eylediği cihetle vaziyet hakkında bir karar vermek üzre mantıken bir Millet Meclisi (*Convention*) ictimâ ettirilmesi kesb-i zaruret eylemişti. Kezalik İhtilâl-i Kebir esnasında meclis-i teşrîiden sonra ictimâ ve memlekete ihaneti hasebiyle krallığı ilga eden meclis dahi kendisine "*Convention nationale*" (Meclis-i Millî) unvanını vermişti. İşte bu iki esaslı misâl-i tarihîyi nazardan dûr tutmayan Türk hareket-i milliye rüesâsı -mukayesesini bî-lüzum ve muzır addettiğimiz- bir vaziyet karşısında ancak saltanat-ı milliyeye tebe'iyet esasının müdafaa-i vatanı meşru kılabileceğini bi-hakkın derk ve Millet Meclisi hükümetini Hüdâ-pesendâne bir gayretle -ümmid-i muvaffakiyet pek az olduğu bir zamanda- tesis eylemek harikasını ibrâz etmişlerdir.

Anglofil olan muhterem hocamız pek güzel bilirler ki milletin kabul ettiği herhangi bir esasın alâ-hâlihi muhafazası meşrutiyetin vatanında düstu-ru'l-amel bir kaidedir. Binâberîn hayat-ı siyasiyemizde iki seneden fazla bir müddetten beri câ-yı tatbik bulan ve memleketi izmihlâlden kurtaran bir şekl-i hükümeti tebdil etmek hikmet-i siyasiye ile gayr-ı kâbil-i te'lif bir hareketten, bir irticâ'dan başka bir şey değildir. Bundan başka sulhun takarrurundan sonra icra edilecek bir intihâbda şekl-i hükümet meselesi mevzubahis olsa bile İnönü, Sakarya, Afyonkarahisar, Dumlupınar ilh... kahramanlarının şekl-i hâzır-ı hükümete tarafdâr zevâta re'y verecekle-ri muhakkaktır. Zira Anadolu köylüsü şehâmet meydanlarında namus-ı millîyi müdafaa ederken uhdelerine terettüb eden vazifenin ne olduğunu pek güzel idrâk ederek şehit veya gazi olmuşlardır. Binâenaleyh Lütfi Fikri Beyefendi hocamızın bu bâbdaki teklifleri dahi fazla merasim-perestlikten başka bir şeye haml edilemez.

Bir adamın samimi olmak şartıyla ictihadına hürmet edilebilir ve edil-melidir. Fakat muhamî-i fâzıl da teslim eder ki samimi olan bazı mülahazât, her kim tarafından olursa olsun, fiiliyât vadisine döküldüğü veyahut neşr u tamim edildiği ve bi'n-netice vatan ve millet ve binâberîn insaniyet ondan zarar gördüğü takdirde cinayetten, ihanetten başka bir şey mevzubahis olamaz.

Binâberîn mahud fetvalarla milleti birbirine kırdıran ve haricî düşmanla-rın ekmeğine yağ sürenlere vicdan-ı millînin verdiği hükümlere inkıyâddan başka bir şey, bir vazife müterettib değildir.

***

Hulâsa-i kelâm: Hukuk-ı esasiyenin en son, en müsbet nazariyâtı vazife-i teşrîiye ve vazife-i icraiyenin -daha doğrusu vazife-i idariyenin- alâ-tariki'l-intihâb mecmû', halkı temsil eden meclis-i vâhidde temerküzü ve vazife-i idariyenin her suretle meclisin taht-ı nüfuzunda bulunan uzuvlara ihalesi esaslarında mündemic ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz ise bu tarz-ı hükümeti mükemmelen değilse bile esaslı bir surette müemmindir.

Bu mülahazanın aksini iddia etmek ve isbat-ı müdde'â için Montesquieu gibi Fransız İnkılab-ı Kebiri'nden evvel yaşamış ve binâberîn değil asr-ı hâzırın bu günkü cereyan-ı siyasî ve ictimâîlerini, asr-ı sâbıkın vakalarını bile müşahede etmemiş olan bir allâme ile müteveffa Esmein gibi son derecede muhafazakâr bir müderris-i muhteremin eserlerinden istişhâd eylemek hakâyıkı inkârdan başka bir şey değildir.

Mukaddes vatanımızın her memleketten ziyade sulh u sükuna muhtaç olduğunu nazar-ı dikkate alarak inkılab-ı vâkı'ı telakki-i bi'l-kabul eylemek ve ictimâî yaralarımızın iltiyâm bulmasına elbirliği ile çalışmak cümlemize müterettib bir farîza-i hamiyet olduğundan bu bâbda fazla titizlik göstermek nâ-becâdır. Binâberîn bütün gür sesimizle bağırıyoruz:

Yaşasın Türk milleti ve Türkiya inkılab-ı ahîri!